KAVI DHANAPALA'S

TILAKAMAÑJARĪ

Vol-I

A SANSKRIT PROSE ROMANCE

[With Sāntyācārya's Ṭippanaka and Jñānakalaśas Tāḍipattra-ṭippaṇī]

L. D. SERIES 110

GENERAL EDITORS

R. S. Betai
Y. S. Shastri

CRITICALLY EDITED BY

N. M. KANSARA
Director,
Maharshi Academy of Vedic
Sciences, Ahmedabad.

L. D. INSTITUTE OF INDOLOGY AHMEDABAD-9

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

KAVI DHANAPĀLA'S

TILAKAMAÑJARĪ

Vol-I

A SANSKRIT PROSE ROMANCE

[With Śāntyācārya's Ṭippanaka and Jñānakalaśas Tāḍipattra-ṭippaṇī]

L. D. SERIES 110

GENERAL EDITORS

R. S. Betai
Y. S. Shastri

CRITICALLY EDITED BY

N. M. KANSARA

Director,
Maharshi Academy of Vedic
Sciences, Ahmedabad.

L. D. INSTITUTE OF INDOLOGY,
AHMEDABAD-9

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Published by :

Dr. R. S. Betai
Hon. Prof. and
Director – in – Charge,
L. D. Institute of Indology,
Ahmedabad–380 009.

Printed by :

Navprabhat Printing Press
Ghee Kanta Road, Ahmedabad–380 001.

First Edition :

June–1991

Price Rupees : Rs. 220/–

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

कविधनपालविरचिता

तिलकमञ्जरी

खण्ड–१

संस्कृतगद्यमहाकथा

(शान्त्याचार्यकृतेन टिप्पनकेन, ज्ञानकलशसंदृब्धताडपत्रीयटिप्पणीसङ्गता)

ला. द. ग्रंथमाला ११०

सामान्य संपादक
र. सुं. बेटाई
यज्ञेश शास्त्री

संपादक (संशोधित आवृत्ति),
नारायण म. कंसारा
अध्यक्ष,
महर्षि वेदविज्ञान अकादमी
अमदाबाद

प्रकाशक :
लालभाई दलपतभाई भारतीय संस्कृति विद्यामंदिर,
अहमदाबाद–९.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Editorial

It is with great pleasure that we place before our interested enlightened readers, Kavi Dhanapāla's 'Tilakamañjarī' Sanskrit Prose Romance. It is critically edited by Dr. N. M. Kansara, Director, Maharshi Vedavijnana Acedemy, Ahmedabad.

This is part one of his Ph. D. Thesis. It is hopad that part two will also be undertaken for publication in due course.

We hope thet readers will welcome this work as they have done in the past.

Editors.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

CONTENTS

Editorial Note

Preface 1 – 3

Introduction 4 – 40

I. The Previous Editions of the TM 4

II. The Three Textual Lacunae 5

III. Textual Corruptions and their Sources 7

(A) In the TM(N) 7

(B) In the TM(P) 8

IV. Critical Apparatus 11

1. The Jesalmer Ms (the J Ms.) 11

2. The Punyavijayaji Ms. (the P Ms.) 12

3. The Sanghavipada Bhandar Ms. (the S Ms.) 16

4. The Vadi-parshvanatha Bhandar Ms. (the V Ms.) 17

5. The Shantisagar Upashray Bhandar Ms. (the S Ms.) 19

6. The Bandarkar Institute Ms. (the B Ms.) 20

7. The Ujambai Upashray Bhandar Ms. (the U Ms.) 21

8. The Kantivijayaji Bhandar Ms. (the K Ms.) 23

9. The Vadi-parshvanath Bhandar (second) Ms. (the V^1 Ms.) 24

10. The Vadi-parshvanath Bhandar (third) Ms. (the V^2 Ms.) 24

11. The Kantivijayaji Bhandar (second) Ms. (the K^1 Ms.) 24

V. The Commentaries on the TM 25

1. Tilakmanjari-tippanaka 25

2. Tadapatriya-pranta-tippani 26

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

3. Tilakamanjari-vritti	27
4. Paraga-vivriti	29
VI. The Compendiums of the TM	35
(1) Tilakamanjari–sara	35
(2) Tilakamanjari–katha–sara	37
(3) Tilakamanjari–kathoddhara	38
(4) Tilakamanjari–samgraha	40
(5) The Gujarati Novel named 'Tilakamanjari'	40
तिलकमञ्जरी (Sanskrit Text.) : Paras 1–451	1 –252
श्री शान्त्याचार्यविरचितं टिप्पनकम् and श्री ज्ञानकलशमुनिविरचिता ताडीपत्रीयटिप्पणी (Sanskrit Text)	255–347
Appendix – A : Index of Verses in the TM	348
Appendix – B : Index of Metres	352
Appendix – C : Index of Subhashitas in the TM	353
Appendix – D : Idiomatic and Colloquial Usages in the TM	357
Appendix – E : Index Verborum	367
(N.B.) Page Nos. 375 tp 378 skipped through oversight)	
Appendix – F : Variant Readings	382
(N.B. Corrected page No.)	378

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

CORRECTIONS AND ADDITIONS*

Page No.	Line No.	Incorrect	Correct
७	26	(after सरोजवन॰) 25	(after पण्याङ्गनानाम॰) 25
१९	20	तिर्यगैक्षत । मुनिरपि etc.	End the para 11, with the words तिर्यगैक्षत, and start a new para no. 12, with the words मुनिरपि.
२१	17	॰दुन्मयूखलेखा॰	॰दुन्मयूखनखलेखा॰
३३	24	॰सुत्रिम॰	॰सूत्रित॰
४६	26	॰पूर्णोद्भासित॰	॰पूर्णकुम्भोद्भासित॰
४८	25	॰दष्टौष्ठश्रूयमाण॰	॰दष्टौष्ठकण्ठश्रूयमाण॰
५४	19	॰ऽस्मत्सैन्यकानि ।	॰ऽस्मत्सैन्यराजन्यकानि ।
६१	3	सुहृद्भिश्च	सुहृद्भिर्विद्वद्भिश्च
७४	21	सरनमाश्रयः	सदनमाश्रयः ।
७५	12	जीवनमतिप्रमूतं	जीवनमतिप्रभूतं
७६	3	पाताः	पोताः
८८	24	दे [illegible] ति–	देहद्युति–
८८	25	5	25
९७	14	अरति	अस्ति
९७	28	॰विवाह॰	॰विवाह॰
९९	15	॰रवयं॰	॰स्वयं॰
१०४	18	क म्बमरुतः।	कदम्बमरुतः।
१२४	18	॰ण्यदभुतकरम,	त्यदभुतकरम् ।
१४१	9–10	—	Add अथ हरिवाहननिवेदितः स्ववृत्तान्तः । in the middle between the lines 9 and 10
१५३	5	यद्व्याह्य	यद्बाह्य॰
१५३	12	संक्रान्त	संभ्रान्त॰

* Scholars are requested to kindly introduce corrections in the text, as shown here, before starting the reading, or study, of the TM.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page No.	Line No.	Incorrect	Correct
१५५	27	प्रसाधय यथैताः	प्रसाधय, प्रसादय च, यथैताः
१६६	14	एव ताव०	एष ताव०
१७५	14	०मण्डपिकां च	मणडपिकाम्
१९६	23	नियन्त्रयामि ?' इति	After नियन्त्रामि ?' add सर्वथा यथासुखमास्स्व । न त्वा॰ मितः प्रभृति दुःखे स्थापयिष्यामि । Then continue further with इति etc.
१९६	27	दूरमुपसृतो	दूरमपसृतो
२०६	12	०रन्तर्वशिके०	रन्तर्वंशिके०
२०९	1	जीवितं देवी	जीवितं ते देवी
२१८	4	०चन्दनमाला०	वन्दनमाला
२२२	6	प्रनष्ट	प्रणष्ट०
२२४	all	Line numbers are wrong.	They should be 5 गोचरे: ...;10 ३८२)क्षणेन...,15 मेव, etc.
२२९	27	विनिसृत्य	विनिःसृत्य
२५१	12	०विक्षितधरं०	०विक्षितक्षितिधरं

Page numbers 379 to 394 are incorrect; they should be corected, and read, as 375 to 390. Thus, 379 (incorrects)=375 (correct), 380=376, 381=377, and so on up to 394=390.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

PREFACE

The Tilakamañjarī, composed by Dhanapāla sometime during the period between 1015 A. D. and 1055 A. D. in Dhārā the impirial capital of the Mālava Empire of Paramāra Bhojadeva, is a classical Sanskrit prose-romance (gadya-kāvya) interspersed with occasional verses. Set though it is in a Jaina socio-religious background, it effects the contemporary social and political situation as well as the literary and cultural trends during the heydays of the Paramāra Empire of Mālwa. A critical study of the work and its detailed literary evaluation in the setting of a comprehensive contemporary perspective of the life and thought of the times was taken up by me for my doctoral desertation in 1966. Till then, it had hardly attracted the serious attention of Sanskrit scholars for a fully detailed independent study. In the course of my studies. I used to meet veteran scholars like Muni Shri Jinavijayaji, Muni Shri Punyavijayaji, Professor Rasiklal C. Parikh, Professor Dalsukhbhai Malavania, Dr. Harivallabh Bhayani, Dr. Hariprasad G. Shastri, and others to discuss various aspects of my studies. It was during one of our meetings with Professor Parikh that the idea of compiling the Critical Text of the Tilakamañjarī crystallised when the revered scholar enquired of me as to the basic text on which I was going to rely upon for my critical study. But for this timely suggestion, I would have fallen into the usual groove of relying on a copy of the then available Printed text, edited by Pandit Bhavadatta Shastri of Ajmer and Kashinath Pandurang Parab and published by the Nirnaya Sagar Press, Bomby, in 1938 (Second Edition). and the Botad Edition of the TM with two commentaries, as has been done later on by some other Sanskrit scholars, who too have obtained their doctorate degrees from the Aligarh, the Kuruksnetra and the Vikrama Universities, on the basis of their literary and cultural study of the Tilakamañjarī. Although my research guide, Dr. Arunoday N. Jani, had given to me a printed copy of the first Edition published by the Nirnaya Sagar Press, Bombay (1903), which was duly corrected by Agama-prabhakara Muni Shri Punyavijayaji in consultation with Muni Shri Jinavijayaji and others in the early years of the current century, it could not be taken as the authentic critical text, according to Professor Parikh, for serious studies aimed at a doctorate degree. And Professor Parikh informed me further that he had almost undertaken the task of the Critical Edition of the Tilakamañjarī, himself, when his other commitments and old age left little time and energy for him to realise the dream; and he expressed a wish (in 1966) that young men like me (I was then in my thirty third year) should take up the work so that the critical study I had undertaken then would, and should, be based on the solid foundation of the authentic text of the work. Immediately, I decided to finish the task of deter-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

mining the Criticas Text before I compiled the card-index of the whole text for my critical study. My mission got momentum when, within a few days of my decision to undertake the work of the Critical Text, I met the revered Muni Shri Punyavijayaji to inform him about it. He encouraged me and offered me his precious Palmleaf Manuscript-the P. Ms.-in origiual, in a bunch of ten folios at a time with the condition that I handle them carefully for the purpose and return them fully in tact. He further introduced me to the managers of a number of a Jaina Bhandaras in Gujarat to enable me to procure other manuscripts thereform[1] This is how the idea of the work took shape and matured into a fullfledged Critical Edition of the Tilakamañjarı.

In the course of my work, I decided to cover, not only the original Mss. of the work but also, the text tradition as followed by Śāntyācārya, the author of the Tippanaka commentary, and by Padmasāgara, the author of the Vyākhyā commentary on the TM, as also the text as printed by the publishers of the Nirnaya Sagar Press, Bombay, and the one published, along with the Paraga Vivṛti of Shri Vijayalavanyasuri, by Shri Vijayalavanyasuri Jnana Mandir, Botad (Saurashtra),

Although I had already determined the Critical Text of the Tilakamañjarı for my thesis, the work of preparing the press-copy with all the variants from various Mss. of the TM, its commentaries and the printed texts, was quite a different task. After submitting my thesis on the TM to the Maharaja Sayajirao University, Barda, for the degree of Ph.D., in 1970, I resumed, as my post-doctoral project, the work of preparing the press-copy of the Critical Text of the Tilakamanjari, and approached the University Grants Commission, New Delhi, for financial assistance for the research project in 1971. The gtant was sanctioned, and I completed the work by 1974. But, unfortunately, the printing press to which the work was given for printing in 1975 found the work too difficult for them, and could print only five formes in five years! Then, being in Government service, I was transferred to Surendranagar and the work was practically written off by the press. When, after my voluntary retirement from the Government service in October, 1983, I approached the press for recovering the press-copy, I was shocked to find that they had sold away the press and the file No. 2 and the file No. 7, comprising the latter half of the press-copy of the TM and that of the Padma sāgara's Vrtti, respectively were lost, I set myself to the task again, retrieved the lost portion of the press-copy of the text of the TM proper from my rough jottings, and work was given afresh to another printing press; as for the Padmasāgara's Vṛtti; I had to drop the idea of including it in the first volume.

It is a pleasure now for me to express my sense of profound gratitude to veteran scholars like Muni Shri Jinavijayaji, Agama-prabhakara Muni Shri Punyavijayaji, Professor Shri Rasiklal C. Parikh of the B,J.Institute of Learning and Research,

---

1. I may mention here that it was with a wish to express my feeling of profound grattiude to the revered Muni Shri Punyavijayaji that I edited the Sanskrit compendium of the TM, entitled as the Tilakaman'ari-sara of Pallipala Dhanapāla. The Work was actually dedicated to him, but the publishers somehow omitted the dedicatory note.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Ahmedabad, and Professor Shri Dalsukhbhai, Malavniya the former Director of the L.D. Institute of Indology, Ahmedabad, all of whom have kindly put at my disposal all the facilities that were needed for fulfilling the task. I am thankful to the Secretary and the Curator of the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, to Shri Gulabchandbhai Zaveri, the Manager of Shri Atmaram Jaina Jnana Mandir, Vadodara (Baroda), to the Manager and Librarian of Shri Hemachandra Jnana Mandir, Patan, and to Shri Lakhmanbhai Bhojak, Shri Chimanbhai Bhojak and Shri Kesharichand Bhojak for all the help they have given me either in lending the original Mss. of their respective Manuscript Libraries or in procuring many others from various other private Jaina Bhandaras. I am also thankful to revered Acharya Shri Nandanasuriji and his highly helpful disciples like Shri Vijayasuryodayasuriji and Muni Shri Shilachandravijaya who have rendered singular help for procuring rare copies of the printed editions of the TM. I am thankful to Shri V. J. Trivedi, the then Principal of the Gujarat College, Ahmedabad, who all throughout encouraged me both as the Principal of the college and as an elderly enthusiastic colleague and took a deep interest in my research activites. I must thank the University Grants Commission for graciously sanctioning a grant of Rs. Five hundred for fulfilling this task and filling in the serious lacuna in the critical study of the text.

At the same times, I cannot forget the kind encouragement I got from Professor Malavaniyaji and Dr. Naginbhai Shah, both of them former Directors, Dr. Yagnesh Shastry as also Dr. R. S. Betai, both of them Incherge Dinectorys, of the L. D. Institute of Indology, Ahmedabad, who undertook to publish this Critical Edition of the TM. It was partly due to the assistance and cooperation of my former research student Kum. Dr. Kokila Shah that my heavy burden of preparing the press–copy of the lost portion of the Critical Text could be relieved, in 1985 and for this I must thank her. And, finally, I am thankful to Shri Jagdishbhai, the Proprietor of the Navprabhat Printing Press for their cooperation and prompt execution of a tough job of printing such a Sanskrit text.

Ahmedabad,

25th December, 1989.

N. M. Kansara

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

INTRODUCTION

I : The Previous Editions of the TM

The Sanskrit text of the Tilakamañjari of Kavi Dhanapāla of Dhārā was first published in full in 1903 A.D. by the Nirnay Sagara Press, Bombay. It was edited by Pandits Bhavadatta Shastri and K. B. Parab in the Kāvyamālā Series (No. 85), and was issued in a single volume of three hundred fifty pages. The second edition, TM(N), published by them in 1938 A.D., was more or less a reprint preserving intact almost all the hundreds of mistakes and misprints of the first edition. The publication of a fairly correct edition with three commentaries, viz., Śāntyācārya's Tippanaka, Padmasagara's Vyākhyā and Vijayalāvanyasuri's Vivṛti, was started under the patronage of Sheth Shri Ishwardas Mulachandra from Ahmedabad in the year 1941 A.D. in Shri Vijayanemisūri Granthāmāla (No. 27), but somehow it did not proceed beyond the introductory verses and a part of the first sentence, i.e., covering pages 1 to 9 of the for TM (N). The work, with the two of the above commentaries, was again taken up for publication in V.Saṁ 2008 (i.e. 1952 A.D.) under the auspices of Shri Vijayalāvaṇyasūri Jñāna Mandira, Botad (Saurashtra); this time the Vyākhyā of Padmasāgara was dropped. Unfortunately, the learned author of the Parāga-vivṛti, Shri Vijayalāvaṇyasūri, left for the yonder world before the work was published in full.[2] The incomplete edition published so far covered in three volumes almost two-thirds of the complete text of the work, i.e., covering the text portion upto two hundred twenty-six out of total number of four hundred twenty-eight pages of the TM(N).

The readings of the incomplete text published in the Botad Edition, TM(P), are mainly based on a copy of the first edition of the Nirṇaya Sāgara Press, as corrected by Muni Shri Puṇyavijayaji.[3] But the editors of the Botad Edition have, in a few places taken liberty with the original text, which they have sought to correct,

No less than twelve notices of manuscripts are found in various Lists of Mss., and in the Jinaratnakośa[4] edited by Professor H, D. Velankar. The oldest, and hence the most important, palm-leaf ms. dated V. Saṁ. 1130 (i.e., 1074 A.D.)-written within about fifty years after the actual composition of the work by the poet—, has been preserved by Muni Shri Puṇyavijayaji in fragments,[5] and that too in such a ruined condition, that not much help can be expected of it for compiling a critical text of the TM. The original text of the TM is said to have been revised, at the

2. I was informod personally by his disciple Shri Viajyadaksasūri that the author of the Paragavivrti composed the commentary on the complete text of the TM.

3. The revered Muniji told me that about five or six persons, himself included among them, corrected their copies of the Ist Edn of the N, S. P. about seventy years back in the presence of Muni Shri Jinavijayaji. One of these copies is with the L. D. Institute of Indology, Ahmedabad, and another one with Dr. A. N. Jani, Professor of Sanskrit, M. S. University, Baroda. Both these revered scholars were kind enough to lend their copies to me.

4. cf. JRK pp. 159-160,

5. **See the photostat printed herewith,**

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

express request of the poet himself, by his contemporary Shri Śāntyācārya in order to remove the contradictions, if any with the accepted tenets of Jainism. The oldest available Palm-leaf ms. (dated V. Saṁ. 1255, i.e,, 1199 A.D.)—P Ms.—of the TM was procured by Muni Shri Puṇyavijayaji sometime in the first decade of the current century, after the publication of the first edition of the N. S. Press. Somehow it could not be availed of by the editors of the TM(N); they seem to have utilized a rather recent copy of a fourteenth century paper manuscript, which in its turn was a copy of the above-mentioned Ms, of Late Shri Punyavijayaji (the P. Ms.)

II. The Three Textual Lacunae

On comparision with the textual readings of the P Ms.,[6] the following three important passages are found missing due to the corresponding lacunae in the Ms. utilized by the editor thereof in the printed text of the TM(N) :

(1) TM(N), p. 52 : In the line 23, after 'न्' the following passage should be added- दक्षिणजानुपर्वणा सगर्वमास्फालितमणिकुट्टिमः, शिरःकपालप्रपलायनशङ्कयेव वामकरपल्लवेन कवलितोर्ध्वबद्धमूर्धजकलापः, तं कृतान्तकोपानल० and the last compound ending with the word '०कोपानल०' should be combined with the compound ० धूमदण्डानु- कारिणि ० and so on, deleting the intervening word 'दक्षिणे'.

It may be noted that this lacuna has been filled by the editors of the TM (P); but the readings are slightly defective in that the text of the TM reads. :

'० पलायन ०' insted of '० प्रपलायन ०' 'and' '०मूजकलापः ०' instead of '०मूर्धजकलापः०'

while the Paraga commentary follows the defective reading in the case of the first, but the correct one in the case of the second word.[7]

(2) TM(N), p.261 : After the end of the sentence with the word in line 18, the following four verses should be added–

यस्यां गुणौघजुषि दूषणमेकमेव
यद् बाह्यदन्तवलभीषु विलासिनीनाम् ।
उद्यन् नभः सुमहितागुरुदाघजन्मा
धूमः करोति मलिना नवचित्रभित्तिः ॥

6, I take here the opportunity to put on record my sense of profound gratitude to Muni Shri Punyavujayaji who was kind enough to lend me his P Ms. in original for my studies concerning the critical text of the TM.

7. CF. TM(P), Pt. I, p. 139.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

अपि च—

पृष्ठप्रेङ्खद्दलीनां श्रुतिशिखरहसच्चित्रमुक्ताफलानां
पूगत्वग्मार्जिताग्रद्विजमुकुलमिलच्चन्द्रिकाद्रस्मितानाम् ।
तिर्यक्सीमन्तरेखाञ्चितचिहुरचयस्फारितैकेक्षणाना-
मिन्दुर्दास्यं विधत्ते द्रविडवधूवरवक्त्रपङ्केरुहाणाम् ॥

संभ्रान्तकान्तवनितानवकुङ्कुमार्द्र-
पादारविन्दपदमण्डललाञ्छितासु ।
हर्म्याग्रभूमिषु सुधाधवलासु यस्यां
व्यर्थी भवन्ति विकचाम्बुरुहोपहाराः ॥

प्राप्तपाकशैलकूटा इव कुचतटयोरोद्‌येनेव लीढा
रागेणौष्ठप्रभायां तिमिरभरमिव क्षेप्तुकामा कचर्याम् ।
कुर्वाणास्तारकाभिः प्रणयमिव नखेष्वङ्करङ्गे लुठन्तः
स्वर्गङ्गासैकतस्था इव निशि सुदृशां यत्र भान्तीन्दुपादाः ।

And after this the text, beginning with the word 'तस्यां' in line 19 of the same page 261, continues the story.

This lacuna, too, has been filled up by the editors of the TM(P), but the readings are defective in many places as is clear from the following details :[8]

In the first verse, the text and the Paraga commentary read '०वासदन्त०' for '०बाह्यहन्त०' and नजसमहितागुरुदाह०' for '०नभः सुमहितागुरुदाघ०'. :

After the second verse, the third one immediately begins in the P Ms.; and there is no conjoining indeclinable in between. But, both the text as well as the Paraga commentary add 'किञ्च' before the third verse.

Excepting the misprint 'रागेनोष्ठ०' for the correct reading 'रागेणौष्ठ०' in the fourth verse, there is no variation in the readings between the P Ms. and the TM(P) so far as the second, third and fourth verses are concerned.

(3) TM(N), p. 406 : After the completion of line 10, the words 'परिषज्जनं वर्जयति' (in line 11) should be deleted, and the following passage should be added—

परिषज्जनस्य कथ्यमानास्तेन भगवता भवान्तरकथाः सदुःखमाकर्णयन्ती- मुदश्रुजलकणामवलोक्य वीरसेनो नाम विद्याधरनृपः सकृपमवदत्— 'भगवन् ! असौ सकलदक्षिणश्रेणिनाथस्य विद्याधरपतेश्चक्रसेनस्य तनया तिलकमञ्जरी बालाऽपि जरतीव यौवनस्थापि वनस्थेव कस्मात् पुरुष- द्वेषिणी संवृत्ता ? किञ्च पटुशरीरापि प्राक्तने सायाह्ने सहसैव मोहमुपगता,

8. CF. TM(P), pt III, Pp, 174-175.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

किन्निमित्तमनिमित्तमेवोज्झितविषयसङ्गा सङ्गता च स्वेन परिजनेन निर्गता गेहात्? केन हेतुना नात्यक्तसर्वाभरणापि प्रकृतितरलमुक्तं मुक्तिशास्त्रमिव धारयति हारं कण्ठेन? कथय, महात्मन्! महत्कुतूहलं मे। न क्वचिद् दृष्टमिदमाश्चर्यम्'।

४१८) इति पृष्टो मुनिः प्रगल्भया दृष्ट्या विलोक्य तमभाषत—'महात्मन्! इह हि जीवः शुभाशुभनिमित्तनिर्वर्तितेन स्वकर्मणा नित्यमनुस्मृतः परिवर्तमानो महति संसारचक्रे कुशलकुलालपरिगृहीत इव मृत्पिण्डः स्थासकोशकलशादीनि स्पृशति विविधान्यवस्थान्तराणि। तथाहि, नाकसद्मापि नारको भवति, तिर्यङ्ङपि मनुष्यतामायाति, राजापि भृत्यत्वमावर्जयति,

After this, the words 'दासोऽपि' etc., in line 11 on page 406 continue the text further.

This whole passage is missing in the TM(N). We donot know whether the editors of the TM(P) know about it or not, as the portion of the text in which this lacuna occurs has not been published by them as yet.

(4) There is a serious displacement, though not omission, of the following passage:

परां कोटिमारूढा स्वामिभावस्य, सर्वदा सत्त्वे स्थिताऽसत्यनिर्मुक्ता,
स्वप्नेऽप्यजातस्वैरिणीसङ्गा, निरपत्या सततमुत्सङ्गेन लालिता पत्या,

which is printed in the TM(N) after the verse beginning with the words 'आद्यश्रोणि' etc.; and it is found in the P Ms., too. In the TM(N), the reading is 'परमां' for[9] 'परां'. This verse has been correctly inserted as a prose passage after the phrase '०वैदग्ध्य धातुवादिकस्य' on p.82, line 6 onwards in the TM(P).

III. Textual Corruptions and Their Sources

(A) In the TM(N):

Most of the textual corruptions in the TM(N)–2nd Edn.–are the result of the lack of discrimination on the part of the editors, since they could not distinguish between the original text proper from the marginal textual additions and explanatory notes in the Ms. utilised by them for the purpose. The mistakes and misprints resulting from wrongly incorporating the marginal explanatory notes in the Ms. as a part of the text proper would, if counted, run into hundreds, making it almost impossible to list them exhaustively by way of an appendix. A few remarkable specimens are, therefore, given below to draw the attention of scholars to this strange process responsible for the corruption of the text of the TM(N):

9. Cf. TM(N). p. 23.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Sr. No.	Page & Line No.		Printed Text in the TM(N)	Marginal Notes incorporated	Correct Readin
1.	13,	15	०आज्ञाशासनो	आज्ञा	०शासनो
2.	15,	18	फणा एव भित्तय:	एव	फणाभित्तय:
3.	18,	3	क्रीडार्थै द्युत०	० र्थै	क्रीडाद्युत
4.	19,	15	तासां प्रजानां	प्रजानां	तासां
5.	31.	3ff	देवतानुध्यानस्मरण	स्मरण	देवतानुध्यान
6.	36,	8	भ्रणाभ्रमेणपत०	भ्रमेण	भ्रमापत०
7.	42,	14	गर्भवास एव नरक०	एव	गर्भवासनरक०
8.	47,	16	साधितपक्वं	पक्वं	साधित
9.	53,	16	सन्दानितबद्ध इव	बद्ध	सन्दानित इव
10.	60,	2	अकृतपर्याप्तमत:	पर्याप्तम्	कृतमत:
11.	62,	15	सवनस्नानक्रियेण	स्नान	सवनक्रियेण
12.	75,	10	उत्कण्ठायल्लका	उत्कण्ठा	आयल्लका
13.	113,	12	कर्णे श्रवसि	कर्णे	श्रवसि
14.	154,	9	गारुडमणिग्राव	मणि	गारुडग्राव
15.	179,	4	दिवसायामदैर्घ्यं	दैर्घ्यं	दिवसायाम
16.	234,	12	०जात: हिमरूप	हैम	जातरूप
17.	319,	2	सितहंसपतत्रि०	हंस	सितपतत्रि०
18.	426,	16	वीक्षितपृथ्वीधरं	पृथ्वी	वीक्षितधरं

It is beyond doubt that the editor, Shri Bhavadatta Shastri utilized the copy of manuscript which also contained the marginal notes too. It is clear too that the learned pundit did know that some of the marginal notes were textual additions while some of them were explanatory notes; for the explanatory notes given in the footnotes in the TM(N) are really the marginal notes given in the ms ! When Shri Bhavadatta Shasti claims the explanatory footnotes to be his own[10] it is a clear case of editorial plagiarism. Moreover, upto page 273 the footnotes are very few and far between and without any remarks, while from p. 274 onwards the editor has started suggesting them as textual emedations ! Upto p. 273 many of the explanatory notes have been incorporated in the body of the text of the TM itself. From p. 274 onwards the marginal notes are being assigned this dual role ! Evidently there is a change of horse in the midstream and the editorship of the text seems to have passed from Shri Bhavadatta Shastri to Shri K. P. Parab.

(B) In the TM(P) :

The editors of the TM(P) seem to have had better facilites at their command in the form of two printed editions, a fairly good copy of some ms., a copy of the

10. Cf TM(N), Editor's Introduction. p. 12 : 'asmat-kṛta-ṭippaṇyām ca, etc,'

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Tippanaka commentary by Śāntyācārya as also the learned commentary by Shri Vijayalāavaṇyasūari. But this advantage seems to have been unfortunately balanced by their lack of the sense of editorial exactitude which consists not only in not unduly correcting the text, except of course if the corrections are expressly pointed out to be as such, but also in striving utmost to see through the apparent inconsistency of the reading as it stands in the manuscript and in finding out whether it is authentic or really incorrect.

The following specimens would bear out the point :

Sr. No.	Page & Line Numbers	Readings in the TM(P)	Emendation in the light of the P ms.
		Part One	
1.	40, 2	निर्दोषा हसनेन	निर्दोषाऽ हमनेन
2.	97, 3	स्थातुं शक्नोमि	स्थातुमिह् शक्नोमि
3.	107, 1	झटिति	झगिति
4.	123, 5	कथं रिकथ॰	कथमृक्थ॰
5.	129, 4	कवलित	कवचित
6.	137, 5	॰भूकुटि	॰भूकोटि॰
7.	139, 1ff.	मूजकपाल॰	मूर्वजकलाप॰
8.	152, 10	कदर्थना मे	कदर्थनाऽपि मे
9.	156, 7	निजदीव्यरूपां	दिव्यनिजरूपां
		Part Two	
10.	172, 5	॰परिचर्यमाण॰	परिवार्यमाण॰
11.	174, 7	सुकल्पिताचरण॰	सुकल्पितास्तरण॰
12.	188, 5	॰मवनिपतिः पूजा॰	॰म् , अवनिपतिपूजा॰
13.	191, 5	॰राजपुंगवा॰	॰राजपुरुषा॰
14.	199, 1	॰क्षितिराक्षेप॰	॰क्षितिपराक्षेप॰
15.	209, 3	॰मतीन्द्रियं नाद्राक्षु॰	॰मतीन्द्रियेण चक्षुषाऽद्राक्षु॰
16.	227, 6	॰जनेनागम्य॰	जनेनानुगम्य॰
17.	239, 4	॰नवबन्धूक॰	॰नवमधूक॰
18.	246, 5	प्रनष्ट॰	प्रणष्ट॰
19.	264, 6	॰केशरिनरवर॰	॰केशरिमकर
20.	276, 3	॰पुनर्गता	॰पुनर्याता
21.	302, 5	॰विभाव्यमानसमानसम॰	॰विभाव्यमानसम

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Part Three

22.	10,	2	०मनभिन्नवलेखने	०मनभिलेखने
23.	13,	5	विक्रियमाणा०	धिक्रियमाणा०
24.	22,	5	०प्रधावित	०प्रभावित
25.	52,	9	पुत्रराज्या०	युवराज्या०
26.	56,	4	अतिभक्ति०	अति हि भक्ति०
27.	66,	6	०प्रायोग्य०	०प्रयोज्य०
28.	84,	2	०कुक्कुट०	कुक्कुह०
29.	84,	3	कृष्ण०	०कृष्ट०
30.	117,	1	०विलास०	०विलाप०
31.	145,	5	गगनगमन०	गगनागमन०
32.	148,	4	०बालदशवल०	बालदलशवल०
33.	174,	8	०परिकर्मिता०	परिमिता०

This lack of correct textual reading have landed the learned author of the Parāga commentary into numerous misinterpretations of the text, apart from many other instances of genuine lack of correct understanding in the case of some of the passages where the text is generally correct.[11]

The above situation, therefore, called for a Critical Text of the TM in the light of all the available manuscripts. And I have compiled the Critical Text on the basis of the original Mss., divided the text into suitable paragraphs after giving them running numbers, so that it may facilitate easy understanding of the contents thereof and easy location of reference to the correspanding explanations in the commentaries etc. It is only with reference to an authentic text critically determined with the help of original Mss. that any serious study, whether literary or cultural, of the work can claim any degree of academic authenticity.[12] I may here confess that it was with a view to first publish the Critical Text of the TM, and revise all the page and line numbers in all the numerous footnotes of all the chapters and appendices of my doctoral thesis based on this critical text in the light of this Critical Edition, that I have chosen to delay the publication of the critical of the study of the TM from the literary as well as the cultural view points, before it is published as a separate volume complementary to this one.

11. Some such misinterpretations, of the latter type, are discussed later on in Section VI of this Introduction.

12. As has been known to me so far, three research scholars, if not many more too, have obtained their doctoral degree on the basis of the previously published incorrect texts of the TM; they are from Aligarh Muslim University, from the Kurukshetra University, and from the Vikrama University.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

J : Jesalmer Ms :

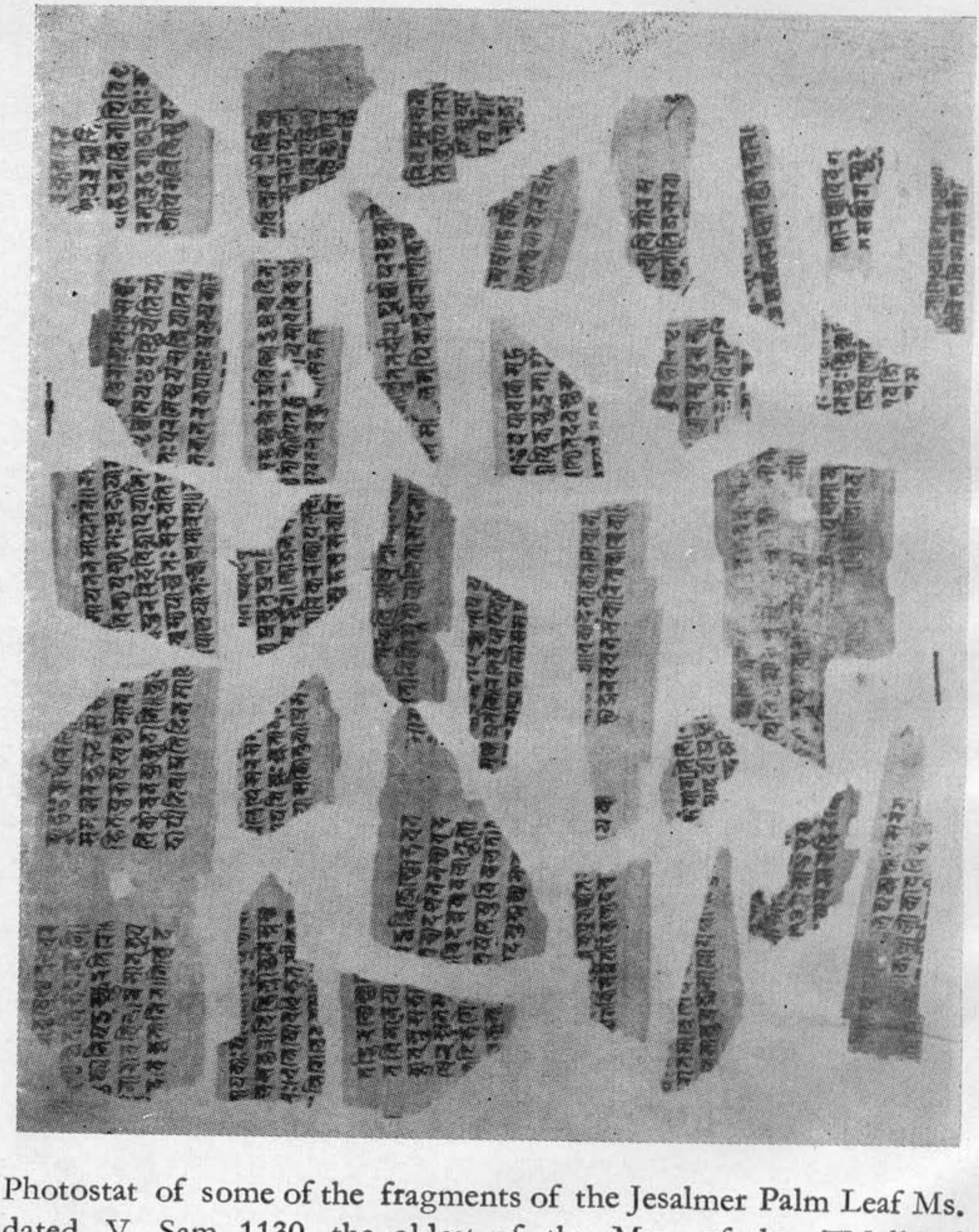

Photostat of some of the fragments of the Jesalmer Palm Leaf Ms. dated V. Sam. 1130, the oldest of the Mss. of the TM listed So far. See Appendix A.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

IV CRITICAL APPARATUS[1]

Professor H. D. Velankar has listed the following references[2] to various Mss. of the TM with their sources and whereabout :-

(1) Weber, Berlin Catalogue, II, p. 1117;

(2) Baroda No. 2817;

(3) Muni Shri Kāntivijayaji's private Library, Narsinhji Pol, Baroda – unpublished list of about 3000 Mss., No. 211;

(4) The private Bhaṇḍāra of Muni Shri Kāntivijayaji Mahārāja, situated at Chāṇi, near Baroda – a list of Mss., No. 153;

(5) A list of 1943 Mss. of the Baḍā Bhaṇḍāra at Jesalmer (Rajasthan), No. 1352 (a palm-leaf ms.);

(6) A list of Jain works prepared under the auspices of Jain Śvetāmbara Conference, 1909 – Jain Granthāvalī, p. 330;

(7) A list of the Singha Bhaṇḍāra at Limdi Pāḍā, Limdi (Saurashtra) No. 7(67);

(8) A list of the Mss. in the Lodhi Posālā Saṅghavī Pāḍā Bhaṇḍāra, No. 102;[3]

(9) A list of paper Mss. in the New Saṅgha Bhaṇḍāra, Patan, No. 16(2);

(10) No. 247 of the list of the Bhaṇḍāra in 8 supra;

(11) A list of Mss. in the Vāḍī Pārśvanātha Pustaka Bhaṇḍāra Zaveri Wada, Patan, No. 8(14);

(12) The same list, No. 22(4).

Out of these references I have been able to actually consult the following Mss. :-

1. **The Jesalmer Ms. the (J Ms.)** : This Ms. has been noticed by Shri Mohanlal Dalichand Desai who informs us that it belonged to V. Sam. 1130 (i.e. about 1074 A.D.) and that it has been written on palm-leaf folios.[4] This has been confirmed by Muni Shri Punyavijayaji,[5] in whose actual possession it was then in Ahmedabad. It was in utterly wretched condition – almost in one to three inch pieces–that, inspite of its being the oldest Ms. probably written during the life-time of the poet himself

1. These Mss. have facilitated the task of compiling the critical text in this edition of the TM.
2. JRK, pp. 159–160.
3. cf. PATAN Cat. I. p. 34.
4. JSSI (D). p. 204.
5. JJTGS, p. 169 : तिलकमंजरी कतिचित् अतिजीर्ण अने टुकडा थयेलां पानां । भा० स० । क० धनपाळ । ले. सं. (११३० ची० डा० दलाल) सं‌ह० अतिजीर्ण । द० श्रेष्ठ । लं० प० २२ २ ।

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

or within a quarter of a decade after his death. Muni Shri Punyavijayi kindly took the trouble of searching out the pieces of this Ms. from a steel trunk containing broken pieces of some other Mss. and he gave all such pieces of the J Ms. to me, which I have preserved with me to this day. Out of those pieces, I have identified about thirty-four such fragments,[6] and given then serial numbers 1 to 68 for each of their sides. Then I copied down the text as was written on them, and marked the corresponding page and line numbers of the portions of the lines surviving therein. This data I have utilised for recording the few variant readings which I could gather for the Critical Variants and Critical Readings in the Critical Text. The details of size and number of folios is not possible to obtain. The script of the Ms. is old Jain Devanāgarī with 'paḍi-mātrā' style, and the writing testifies to the Śa-śṛti and Sa-śṛti as also the confounding of 'Pa' and 'Ya' in many places. Further it seems to preserve many of the readings as they originally were before the text was revised by Śāntisūri, perhaps in the light of Jain tenets. For instance the reading इत्यधिपतिः सप्ताब्धिकाञ्चेमुर्वः of the Ms., for इत्यभिधया ख्यातो महीमण्डले of the P. Ms. and subsequeut Mss. of its tradition (p. 3 1.28 of the Crt. Edn.) is unique and significant. Similar is the case with the reading 'श्रुतिशालिनौ' of the J Ms. for ' श्रुतशालिनौ' of the P Ms., etc., (p. 145, 1.3 of the Crt. Edn) where mere change of 'ति' to 'त' has changed the meaning from 'Vedic texts.' to 'Jain Agama texts' :

2. **Punyavijayaji's Ms.** (the P Ms.) : Another one which now rightfully deserves to be called the oldest available, complete and utilizable ms., and chronologically the next to the oldest one, was also the one formerly in possession of Muni Shri Punyavijayaji at the Luṇsāwāḍā UPāśraya Bhaṇḍāra at Ahmedabad. Now it is preserved in the L. D. Institute of indology. The details about it are as follows :-

Name	: Tilakamañjarī
Owner	: Āgama Prabhākara Muni Shri Puṇyavijayajī.
Date	: Vikrama Saṁvat 1255 (i. e. 1199 A. D.).
Author	: Dhanapāla Kavī.
Material	: Palm-leaf folios.
No. of Folios	: 193; folios 1, 105 and 193 repeated.
Size	: 74.5 × 5.8 cms. approximately generally.
Script	: Jain Devanāgarī with 'paḍi-mātrā'.
Remarks	: The condition of the folios is good and the hand-writing is fairly readable; the leaves are generally in good condition and without any damage, though a few leaves have been pored through by white ants; folio No. 1 is broken on the right.

6. See the photostat of some of the fragments at the beginning of the Preface.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

P : Punyavijayaji's Ms.

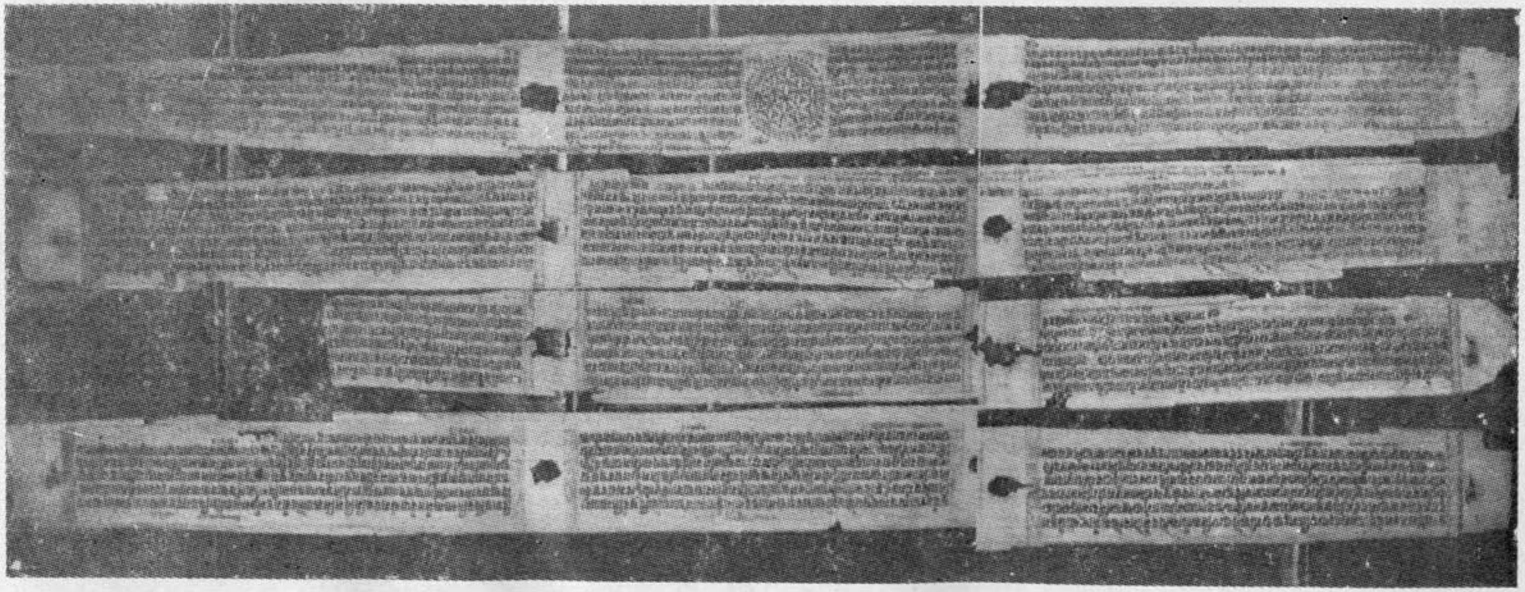

Photostat of Opening Page, (repeated) of Folio No. 16, Concluding page No. 193 and No. 193 (repeated) of Punyavijayaji's Ms. of the TM. This Ms. is dated 1255 V. Sam. and it is written on Palm Leaves. See Appendix A.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Beginning : ॐ नमः सर्वज्ञाय । सवः पातु जिनः कृत्स्नमीक्षते......etc.[7]

End : आचस्कन्द परमां वृद्धिमानन्द इति ॥ ॥

गोत्रावाप्तप्रतिष्ठेऽस्मिन् सुशाखे पर्वशालिनि ।
श्रीमालवंशेऽभूल्लक्ष्मणो नरमौक्तिकम् ॥१॥

मुद्रिकेवाभवत्तस्य निर्मलाशयशालिनी
सुवर्णवृत्तभावाद्या वल्लभा वल्लभाल्ली ॥२॥

समजनि शतविसललालिजसहडधवलवीरनामानः
अथ यस्य पंचनन्दनवराः क्रमात्सुरतरुश्रीकाः ॥३॥

श्रीचक्रेश्वरगणधरपदमूले संघवसतिकायां यः ।
गृहिधर्मं सकुटुम्बोऽग्रहीद् वसन्पटलापडे ॥४॥

तत्पुत्रो धवलः श्रेष्ठी यशोधवलपुत्रिकाम् ।
रुक्मिणीं समुपायंस्त लक्ष्मीकुक्षीसमुद्भवाम् ॥५॥

अर्हद्वचःसरोहंसी रुक्मिणी गुरुदेशनाम् ।
श्रुत्वा संजातसंवेगा सतीसीमंतमण्डनम् ॥६॥

निजतनयौ विनयपरावथ त्रिभुवनपालठक्कुरो पृष्ट्वा ।
जग्रहे पुस्तकमात्मश्रेयोऽर्थं तिलकमंजर्याः ॥७॥

अर्थं तिलकमंजरीमिमां शिष्यश्रवणावतंसतां नेतुम् ।
श्रीसुमतिसिंहगणधरसुगुरुणामर्पयामास[8] ॥८॥

सूर्याचन्द्रमसावेतौ व्योमश्रीकर्णकुण्डले ।
यावद्विस्फुरतस्तावन्नन्दतादेष पुस्तकः ॥९॥

संवत १२५५ वर्षे मेदवाटयां रुक्मिणीश्राविकया
तिलकमंजरीपुस्तकं श्रीसुमतिसिंहसूरीणामर्पितम् ॥छ॥ ॥१०॥

The last page is wholly repeated on the same type of palm-leaf and is given the same number and the following verse is added to it in a slightly different hand-writing;

7. Cf. photostat of folio 1 and 1 repeated, at the beginning of the Preface.

8. It is possible that he might be identical with Sumati Gaṇi, the author of Srī Neminātha-rāsa. His preceptor was Jinapatisūri, at whose hands he is said to have obtained initiation in V. Sam. 1260 on the sixth day of the bright half of the month of Āṣāḍha. cf. JRS, p. 137. But the last verse of the colophone, which mentions him as "Sumatisiṁhasūri," raises a doubt about this identity, as he could not have been a "Sūri" already in V. Sam. 1255 before he was initiated in the year V. Sam. 1260 ।

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

पुरवरपतनेऽत्र शशीशिखीजलनिधिशशीसंवत्सरे माघवलक्षषोडशकलचन्द्रवितन्द्रवासरे । सुगुरु [9]जिनोदयाख्यगुरुपदयुगसेवी तिलकमंजरीमभगद् ज्ञानकलसमुनिपाश्व'त[10] इह मुनि मेरुनन्दनः[11] ॥ द्विपदिका छंदः ॥ श्रीरस्तु ॥

It informs us that this Ms. dated V. Sam. 1255 was utilized by Muni Merunandana for studying the TM under Muni Jnānakalasa in the same place, i.e. Mewad (or is it Jesalmer ?), in the year V. Sam. 1431 (i.e. about 1375 A.D.) and this additional entry in the Ms. was made in that year on the full-moon day of the month of Māgha.

Though the size of the folios is generally 74.5 × 5.8 Cms., it varies with individual folios both in length as well as in breadth the shortest being 67 Cms. in length and 4 Cms. in breadth. Each page is divided into three parts with the two intervening margins of about 2.5 Cms. each. The margins on the right and the left of the pages–i.e. side A and B of the folios–measure about 3 Cms. each on either side. The written portion generally measures about 21 Cms., 19 Cms., and 22.5 Cms., in these three parts respectively, and each part is marked out with trebled border lines. The number of lines on each page vary from 4 to 7. Normally there are about 49, 45 and 54 letters in the respective parts. There are to wholes in the middle of the middle margins for passing a thread for the purpose of tying the leaves together. It is written in black ink, and there are no red markings. There are corrections and additions made by the scribe, as also corrections of the text and additions of explanatory notes by somebody else, noted above the uppermost line or below the lowermost line. The corrections and additions are indicated by a cross (x) sign and the explanatory notes by a sign of 'equal to' (=). Both can be marked out distinctly on the basis of calligraphic peculiarities. On a few pages–about a dozen or so–there are a few pores bored by white ants in the written portion, but on the whole the Ms. is well preserved, and has survived, in excellent condition. In the case of a couple of folios the broken part is reparied by means of paper strips. Only folio No. 1 is broken, and the portion is lost, but a duplicate there of in the handwritings of the very same scribe is in tact.

As regards the marginal notes and corrections in this Ms., the latter seem to have been made by the scribe himself as is clear from the fact that almost all of the corrections have been known to Śantyacarya the author of the Tippanaka commentary, while the former–marginal notes–on the one hand, and the variant readings

9. Cf. JRS. pp. 282 ff.
10. Ibid. He is the author of Sri-Jinodayasūri-prṭṭābhisekarāsa (in Apabhraṁśa). This work was composed on the occasion of the Paṭṭābhiseka ceremony of his preceptor named Sri-jinodaya in V. Sam. 1415.
11. Ibid., pp. 444-447 and pp. 492-496. He is the author of two Apabhraṁsa works, viz., the Jīrāpalli-pārśvanātharāsa and Srī-Jinodayasūri-vivāhalu, both composed in V. Sam. 1432.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

mentioned therein on the other hand, seem to have been introduced leter on by Jñānakalsa Muni who is recorded to have used the Ms. for teaching the work to Muni Merunandana in the year V. Sam. 1431.[12] The susequent Mss. copied from this one as the Ādarśa, keep in tact the 'Śa' and 'Sa' śṛtis and some of the corrections and additions,

His confounding of these two śṛtis is the result of his accuracy and faithfulness his Ādarśa-prati, as is evidenced from the parallel readings of the J Ms., the scribe where of is undoubtedly influenced by his own shortcoming in view of the then actually current pronunciation of words like 'Sakala', 'Sasi' and others. But, barring this, the copyist of this Ms. is fairly accurate. He some time confounds 'Pa' with 'Ya', perhaps due to his lack of the knowledge of Sanskrit, or under the influence of the contemporary local Prakrit or Apabhramsa dialects prevalent in Rajasthan. He consistently uses the Paḍi-mātrā or pṛṣṭha-mātrā. His 'Jja' looks like 'Dya' and is is read by some as 'Jya'. The letters 'C' and 'Ch' are not duly distinguished by him. Though there are a few scribal slips and usual lapses, the copyist has a very neat hand throughout.

In the orthography, this Ms. is more inclined to the use of 'Śa'-śṛti and 'Sa'-śṛti, though there are cases where it does not seem to be used. It has some cases of inorganic Yama letters, as in words like 'Varṇṇanā', 'Abhyarccitum', 'Urvvi', 'Karmmaṇā', and others. It uses the Anusvāra as a rule, and not the Para-savarṇa. In a few cases the 'म्' is used generally at the end of the line only. The conjunct groups like 'Cch', Jjh', Tth', etc., are written even after an Anusvara. In the conjunct groups with 'र्' (Repha) as the second member, the other consonant is written double (the developing partners unaspirated with the aspirated remnants). The block-prints of the photostats of its two double pages of Folio 1 (b) and folio 193 (a) are presented in the beginning before the Editor's Preface.

This Ms. seems to have been written by a careful and educated scribe who seems to have had a thorough understanding of the text—sufficient to enable him to add a few marginal notes, which might possibly be his own work, if not of his

---

12. By way of recording the date of my completion of the reading of this Ms., I have written in blue-black ink the following remarks in Sanskrit after the last line on folio 193 :

अथ श्री विसनगरवास्तव्येन कंसारोपाह्व-श्रीमणिलालात्मज-श्रीनारायणाख्येन, अमदावादनगरस्थगुजरातकोलेजे प्राध्यापकपदमधितिष्ठता ताडीपत्रलेखस्यास्यागमप्रभाकरश्रीमुनिश्रीपुण्यविजयश्रीकृपाप्रदत्तस्य साहाय्येन मुम्बापुरीस्थनिर्णयसागरप्रेसमुद्रितं तिलकमञ्जरीकथापुस्तकं सुविशोधितमद्य रविवासरे मार्गशीर्ष कृष्णाष्टम्यां वेदनेत्राकाशनेत्रमिते (२०२४) विक्रमाब्दे इति शुभं भवतु ।।रविवासरः ।।

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

successor-reader Jñānakalasa.[13] The handwritting resembles his, though one may not preclude the possibility of these notes being added leter on by Muni Jñānakalaśa, when he might have first gone through this Ms. before he taught the work to Muni Merunandana.

3. The **Sanghavipāḍa Bhanḍāra Ms. (the S Ms.)** : This Ms., which is unfortunately incomplete in the available form, is stored in the Sanghavi Pāḍā Bhanḍara at Patan (Dist. Mehsana, North Gujarat). A microfilm of it is preserved in the L. D. Institute of Indology, Ahmedabad. The details of the Ms. are as follows :

Name	: Tilakamañjarī.
Author	: Dhanupāla Kavi.
Date	: V. Sam. 13th century.
Material	: Palm-leaf Ms., No. 107, Part I; Microfilm Roll No. 7, Shots Nos. 243-278; Shot No. 247 is doubled.
No. of Folios	: 1 to 237; folio No. 235 is missing.
Size	: Approximately 50 × 5 Cms.
Script	: Jaina Devanāgarī with 'paḍi-mātrā' style.
Conditions	: Fairly readable; last two folios are very much demaged.
Beginning	: नमः सर्वज्ञाय । स वः पातु जिन etc.
End	: कल्पतरुखण्डमपश्यत् incomplete, i. e. only upto the end of p 167 are on p. 124, 127 of the Crt. Edn., covering almost exactly one-half of the full text of the TM.

13. Shsi Bhavadatta Shastri, the editor of the Nirnaya Sagar Edition of the TM has claimed the credit for these marginal notes himself. cf. the words "शोधित-मुद्रितेऽप्ययस्मिन् ग्रन्थेऽस्मत्कृतटिप्पण्यां च" etc. in the last paragraph of Sanskrit introduction. The P Ms. is the only palm-leaf Ms. with marginal notes which later on seems to have been copied by the below-mentioned V Ms. The too few footnotes printed in the TM(N) tally varbatim with these margial notes. From a deep personal study of the P Ms., which evidently is the original source material of the V Ms., it has come to my notice that many of the mistakes in the text printed in the TM(N) are the result of incorporating some of the marginal notes in the body of the text of the TM even though they have been clearly differentiated either as texual deficiencies (by the sign ×) or explanatory notes (by the sign =).

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

S : Sanghavi Pada Bhandara Ms.

Photostat of Opening Page of Folio No. 1 b, Folio 235 b, and Concluding Page of Folio 237 b, of the Sanghavi Pada Palm–leaf Ms. of the TM. This Ms. was written in the 13th Century of the Vikrama Era.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Remarks : I have utilised the photostat of the microfilm shots of the folios 1 to 237. In the photostate the folios measure about 16 × 1.5 Cms. The written portion, divided into two by a margin of about 1 to 1.3 Cms., almost in the middle, measures about 5.3 Cms. on the left half, and 7 Cms., on the right one length-wise, and the breadth varies according to the length of the folios. The number of lines in each folio varies from 3 to 6, at times even 8, according to the breadth of the folio. Each line has on average about 64 letters. Page one of folio 1 is blank. The text begins from the beginning of the second page of folio 1. The left and the right margins of p. 1 and the left margins of p. 2 of each of the folios is left blank, while in the right margin of p. 2 of each of the folios, the folio no. is written slightly higher than, and to the left of the centre of, the margin, generally in line with the line no. 2, but sometimes with line no. 3 too. The Ms. is in very good condition, except for folios 114–129, which are slightly torn in the right hand half of the written portion near the right hand margin, and one page each of the folios 101 and 102 as also of folios 116 and 117 have been blurred. This Ms. seems to have been copied from a prototype which is quite different from that of the P Ms., as is clear from the variants. The scribe of the Ms. is fairly accurate in copying the letters as he confounds only 'च' and 'ब' and generally tends to adopt the Śa-śṛti rather than the Sa-śṛti which is rare in his copying. But so far as the numbering of the verses is concerned, he is not so exact, and he has left many of them unnumbered, e,g. the Vs. Nos. of 14th, 44th, 45th, and etc., thus carrying the mistake forward upto the end of Vs. No. 53 which is left unnumbered. This Ms. seems to belong to the text-tradition of the J Ms. and has been followed by Santisuri in his Tippananaka commentary, and by the copyist of the Ś Ms.

4. The Vādīpārśvanātha Bhanḍāṛa Ms. (the V Ms.) : This is a Paper Ms. stored in the Vadi Parsvanatha Bhandara in the Hemachandra Jnana Mandir at Patan (North Gujarat). It is numbered 6631, and preserved well-packed in Box No. 168. The details of the Ms. are as follows :

Name	: Tilakamañjarī
Owner	: Hemachandra Jnana Mandir, Patan.
Date	: Approximately 15th century of the Vikrama Era.
Author	: Dhanapāla Kavi.
Material	: Old, very thin, yellow, extremely brittle, paper folios.
No. of Folios	: 121.
Size	: 30.5 × 11 Cms.
Script	: Jain Devanagari with Paḍi-mātrā style.
Beginning	: ॐ नमः सर्वज्ञाय । सर्वः etc.,
End	: आचस्कन्द परमां वृद्धिमानन्दः ।

Remarks : The paper of this Ms. is very old and it has turned to dark brown. In some of the folios it has become so much dark brown that it is some what difficult to read the text written on it. At the same time the paper has turned too brittle to stand the stress of more than a couple of very careful handlings. The borders of all the folios are damaged, and some of the folios have cracked in the middle due to such a condition of the very old paper of the Ms. In order to minimize the damage to the edges, I had to put the folios in an envelop of transparent giletin paper while handling it for the purpose of reading. However, the last fifteen folios, i.e. from No. 107 onwards, are in excellent condition. Written as it is on the paper pieces measuring 30.5 × 11 Cms., the written space measures 26 × 9 Cms. The right hand side and the left hand side margins on each of the pages of the folios are marked by 0.25 Cms. thick single red lines on either side and each of these red lines is further marked on both sides by very thinly doubled black lines. There is an ornamental black space left in the centre of each folio and it is marked very prominently with a red dot measuring about 1.6 Cms. in diametre. The margins of page one of each folio are left blank, while on page two of the folios the word 'Tilakamañjarī' is written in Devanagari script on the top corner of the left margin, while the folio number is written in the lower corner of the right margin. Again, in the middle of both the left and the right margins there is an oblong red dot, each measuring about 2.00 × 1.75 Cms., and while some auspicious characters ॥ छ ॥ are written one upon another, in black ink, the continuous folio number from 758 to 878 are written on each respective page number two of the respective folios. In all the text of the TM copied in this Ms. covers 121 folios. It seems this Ms. forms a part of a big one containing many other texts of other works. Page one of folio 1 has been left blank, and a blank paper is pasted on it to preserve it from further damage to its edges. The letters measure about 0.4 Cm. There are 17 lines on each page of each folio, the lines on the last page of folio 121 being 11 in number. There are about 56 to 65 letters in each line, the number decrea ses in the middle of the page in line 9 where the central decorative blank gets the widest. The marginal notes are written in the upper, lower, left and right margins with indications of the line num bers of the text on the page. Almost all the marginal notes of the P Ms. are found copied here, which fact testifies to the date of this Ms. being subsequent to that of the P Ms. The scribe is generally careful in his copying and he indicates the end of the sentence or a clause thereof with red markings, but at times he confounds 'च' with 'च', 'य' with 'प' and 'षृ', 'श्र' with 'ज्ञ', and वृ with 'वृ', and copies the peculiarities of the Śa-śṛti and Sa-śṛti of the P Ms., while at times adding a few more of his own like the Śa-śṛti, and dropping them altogether in some other cases. All the corections in the P Ms. have been duly incorporated in the body of the text in this Ms., which fact proves that this Ms. is a copy of the former one, i.e. the P Ms. This Ms. is generally held to belong to the 15th century of the Vikrama Era, but it is in fact the earliest available copy of the P Ms., containing both the text and the marginal notes.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

5. **The Śāntisāgar Upāśray Bhandara Ms. (the Ś Ms.)** : This is a Paper Ms. written in Jaina Devanagari characters, and belongs to the Śāntisāgara Upāśraya Bhandar, Ahmedabad. It is numbered 490, formerly preserved in Sheth Anandji Kalyanji Library, but at present transferred to the Manuscript Section (No. 19793) of the L. D. Institute of Indology, Ahmedabad. The whole Ms. consists of 175 folios, of which folio No. 108 is repeated, through scribal oversight. Each folio measures approximately 25.8 × 11 Cms., while the written portion on each of the folios measures about 21 × 8 Cms. Each page of the folios contains 15 lines and each line has about 54 syllables. Each letter measures approximately 0.3 Cm. Page one of the first folio is left blank and has a stamp of Sheth Anandji Kalyanji Library and No. 536 in pencil. Page two of folio 175 has approximately two red and a half lines, and it too bears the rubber stamp of the library and the number in red pencil. There is a decorative blank measuring about 3 Cms. in the centre of each of both the pages of the folios. The written portion is marked on both sides by a pair of double lines on the left and right sides. In the left margin, at the top of page two of each of the folios the title of the work is mentioned as 'Tilakamañjarī' in the Devanāgarī script, with the number of the folio written just below it. In the right hand margin the folio number is written in line with line number 14. The end of a verse as also of a sentence or of phrases in a long one are marked with red chalk upto folio 22. It is written in Paḍi-mātrā style. Neither the name of the scribe, nor the date of this Ms. has been recorded in it. The right top corner of the last folio No. 175 has been torn to the extent of the middle of the margin; excepting this the condition of the Ms. is very good. It seems to be later than the V Ms., but older than the U Ms. which preserves many of the peculiarities of it.

The details of the Ms. are as follows :

Name	: Tilakamañjarī.
Owner	: Shantisuri Upashrya Bhandar, Ahmedabad.
Date	: Not mentioned; but approximately the 15th century of the Vikrama Era.
Author	: Dhanapāla Kavi.
Material	: Old paper folios.
No. of Folios	: 175.
Size	: 25.8 × 11 Cms.
Script	: Jaina Devanagari with Paḍi-mātrā style.
Beginning	: The auspicious Bhale Symbol, followed by नमो जिनाय ॥ स वः पातु जिनः...etc.
End	: ०राचस्कन्द० रमां बुद्धिमानं द इति ॥ followed by the Bhale symbol and then the colophone vir. धनपालमहाकवेस्तिलकमंजरी परिपूर्णा समाप्ता ॥छ॥ ग्रंथाग्रं १००० ॥छ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

The calligraphy of this Ms. seems to be pretty old and resembles that of the V Ms., and it is on the basis of the style of writting that it seems to have been written in the 15th century of the Vikrama Era. It belongs to a different tradition of the Ms., as can be deduced from the selection of the readings and from the scribal mistakes copied therein. The scribe of this Ms. seems to be very careful in distinguishing his 'Pa' from 'Ya', 'Va' from 'Ca', and 'Dha' from 'Śva', though he scrupulouslb copies the mistakes of the Ādarśa in reading 'Va' for 'Ca', 'Ta' for 'Na', 'Ya' for 'Pa' in conjunctions, and in 'Nṛ', 'Tṛ', etc. It is the text tradition of this manuscript that seems to have been followed by the editors of the Botad edition of the TM.

6. The **Bhandarkar Institute Ms. (the B Ms.)** : This is a Paper Ms. preserved in the Manuscripts Library of the Bhandarkar Oriental Research Instiiute, Poona. It is numbered 791 of 1895-1902 13 (New No. 12) and is noticed by Professor H.D. Velankar in the Jina-ratna-koṣa. The details of this Ms. are as follows :

Name : Tilakamañjarī.

Author : Dhanapāla Kavi; not mentioned in the colophone.

Date : V. Sam. 1255; rather a recent copy of it.

Material : Thick old paper.

Script : Jaina Devanagari with Paḍi-mātrā style.

Extent : 183 Folios; folios 46. 65 and 75 are repeated, while the folio No. 48 is missing.

Size : 27.3 × 12.3 Cms.

Beginning : ॐ नमः सर्वज्ञाय । स वः पातु जिनः...etc.

End : ०रावस्कन्द परमां वृद्धिमानन्दः इति । छ दृष्टडी छ गोत्रावाप्तप्रतिष्ठेऽस्मिन् etc. ॥९॥ छ ॥ संवत १२५५ ॥ वर्षे मंटवाट्यां रुक्मिणीश्राविकया तिलकमंजरीपुस्तकं श्रीसुमतिसिंहसूरीणामर्पितं ॥छ॥१०॥ इति श्रीतिलकमंजरीपुस्तकं संपूर्णं ॥ श्री गाणशा नमः ॥

The written space in the folios measures approximately 21.5 × 9.6 Cms. The margins on the left and right sides are marked with trebled lines in red ink, and the outer edges on either side of the folio are further marked by a single red line. There is no decorative blank space in the middle. Each page of a folio contains 15 lines, and each line has approximatery 48 letters. Page one of the folio 1 is blank. The text begins from the second page of folio 1. Margins of page one of each of the folios are left blank, while on the second page of the folios the title तिलकमंजरी is written in the top corner of the left margin in line with the line No. 1, and the folio number is written below it in parallel with line 2. The folio number is written again in the lower corner of the right margin in line number 14.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

This Ms. seems to have been copied from a prototype resembling, or belonging to, the tradition of the P Ms, which did not contain the marginal notes. The quality of the paper and the calligraphy indicates that it might have been copied not more than a century or so back, with the scribal errors of ommission and commission preserved in tact. But the copyist has recorded neither his own name nor the date of copying from the proptetype which definitely recorded the date as V. Sam. 1255.

The Ms. is written in black ink. The scribe is fairly accurate in his copying, though he often confounds 'Ca' with 'Va', 'Ba' with 'Bha', the Avagraha sign with 'Bha', the Avagraha sign with 'i' 'ye' with 'Hā', 'Ya' with 'Pa', 'Jja' with 'Dya', 'Ta' with 'Tha' with 'Cha' or 'Tha', and commits more mistakes of his own consequently. He uses the then popular Khaḍi–mātrā style, and never the Paḍi–mātrā one though it is evidently a copy of a prototype utilizing the latter style due to which new mistakes have been committed by the copyist scribe of this Ms. Some other mistakes are committed by the scribe due to dropping of a few syllables of the words. A few mistakes have been noticed in the footnotes as variants for the benefit of the scholars interested in this aspect of textual criticism. He has also corrected some of the Śa-śṛtis of both P and the V Mss., while retaining many others in tact.

7. The Ujambāi Upasraya Bhandara Ms. (the U Ms.) : This is a Paper Ms. belonging to the Ujambai Upashraya Bhandara, Ahmedabad, No. U/350/I, and is at present preserved (No. 17901) in the Manuscript section of the L.D. Institute of Indology, Ahmedabad. The details of this Ms. are as follows :

Name : Tilakamañjarı.
Author : Dhanapāla Kavi.
Date : V. Sam. 1648, i.e. about 1592 A.D.
Extent : 192 folios of rough old paper.
Script : Jaina Devanagari with Paḍi mātrā style.
Size : 26 × 11.5 Cms.
Beginning : ।। ६० ।। नमो जिनाय: ।। स वः पातु जिनः...stc.
End : परमां वृद्धिमानंद इति छ । धनपालमहाकवेस्तिलयमंजरीपरिपूर्णा समाप्ता: छ ।। ग्रंथाग्र ९००० सहस्रमानेन छ ।। वाग्मयांभोधि निर्मथ्य पीयूप इव दुर्लभं तत्पिबंतु सदा संतो विबुधैश्वर्यहेतवे ।।१।। अर्क्केंदु कंदुकक्रीडां दिक्कुमार्य: परस्परं । तदा मुदं कथा दद्याद्धनपालकृता सती ।। २ छ ।। सवंत् १६४८ वर्षे पोसमासे शुकलपक्षे चतुर्दशीदिने रविवासरे सद्रपुरे ग०हरष० साधुलपिकृता: शुभं भवतु: श्रीरस्तु: ।। कल्यांणमस्तु ।।

Tha whole Ms. consists of 192 folios, each of which measures approximately 26 × 11.5 Cms. Page one of folio 1 and page two of folio 192 are blank. The written portion in a folio measures approximately 20.3 × 9.3 Cms., and it bound on both

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

the right and the left sides by thick red treble lines, leaving a margin each on both sides of about 2.3 Cms. Each folio has 15 lines, and each line has approximately 50 syllables. Each letter measures about 0.4 Cm. The first line on page two of folio 1 is written in red ink. while the rest of the text is in black ink. There is a decorative black in the middle of the written portion on each side of the folios. Moreover, there are three round red auspicious marks put in the centre of the left margin, in the decorative blank and the right margin of page two of folio 1. The verse numbers on page two the first folio are marked by single Daṇḍa in red on both sides of the figure.

The Ms. is written in the Paḍi–Mātrā style. The scribe is comparatively careless in his writing and drops many syllables, on an average of about five on each page of a folio. Although his 'Ca' and 'Va' are distinguishable, he confounds 'Pya' with 'Ppa', 'Tna' with 'Tta', and the tendency of prefering Sa–śṛti to Śa–śṛti is further distinguished bringing the text–reading to the classical level, while divesting many a reading of its original authentic forms, e. g. 'Keśara' to 'Kesara', and etc. He drops the medial visarga in the words like 'Niḥśvasya' etc., while at times he places a couple of small circles, resembling a visaıga, at the end of a line to fill the space.

The Ms. seems to have been copied most probably from an Ādarśa of the Ś Ms. tradition, as can be seen from many readings and scrible errors as well as lapses that are common to both; it does not seem to have been copied from the Ś Ms. itself, as some of the mistakes committed by it are not repeated here. E. g., the misreading विरचितत्रतस्तुधूक्रुतिभान० for the correct readind विरचितविचित्रवस्त्रध्वजवितानमात्त० (Crt. Edn.. p. 63, l.n. 13–14). In a few cases some of the lines on a few folios are torn out, since a part of the layer of the folios has got stuck up to the other page of immediately following folio, due to the clogging of the ink of two coinciding lines falling on each other, especially in the case of folios 144 to 152 and 178 to 187, when the folios are tightly packed and humidity affectes the paper of the folio in monsoon.

At one end of the Ms., the name of the copyist and of his place have been mentioned as 'Haraṣa–Sādhu and Sadvapura', i. e. Siddhapur in the Mehsana District of North Gujarat. The date of completion of the copying task been recorded as

Sunday, the 14 th day of the dark half of the month of 'Posa', i. e. Pauṣa in the year V. Sam. 1648, i. e. A. D. 1591.

The readings of the text in this Ms. are not very exact. The scribe often misses portions consisting of passages containing two or more lines.[13]

14. For instance, the whole second half Cf. Vs. 30 (Crt. Edn. P. 3 L. 8); (Crt. Edn. P.5, LL. 30–32); (Ct). Edn. P. 13. LL. 24–26).

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

8. The Kāntivijayaji Bhandar Ms. (the K Ms.): This also is a paper manuscript preserved in the Pravarttaka Kāntivijayaji Śāstra-saṁgraha Bhandar stored in the Atmaram Jaina Jñāna Mandir, Baroda. It is numbered 211. The details of the Ms. are as follows ;

Name	: Tilakamañjarī.
Author	: Dhanapāla Kavi,
Date	: V. Sam. 1912.
Material	: Thick old paper.
Script	: Jaina Devanagari with Paḍi-mātrā style.
Extent	: 172 folios.
Size	: 28.5 × 13.2 Cms.
Beginning	: ॐ नमः सर्वज्ञाय । स वः पातु जिनः...etc.
End	: ०राचस्कंद परमां वृद्धिमानंद इति ।।छ।। इष्टडी।। छ ।। गोत्रावाप्तप्रतिष्ठेऽस्मिन्, etc. ।।९।। छ ।। संवत् १२५५ वर्षे मंटवाटयां रुकमणीश्राविकया तिलकमंजरीपुस्तकं श्रीसुमतिसिंहसूरीणामर्पितं ।। छ ।। १० ।। इति श्रीतिलकमंजरीसंपूर्ण ।। संवत् १९१२ वैशाखकृष्णपक्षनवम्यां ९ गुरुवासरे लि । पं । वासुदेवश्रीकंवलागच्छे श्रीरस्तुः ।

This manuscript, written on thick polished Kashmirian paper, consists of 172 folios each of which measures 28.5 × 13.2 Cms., the written portion where of measures approximately 22 × 10 Cms, and is flanked on either side by a margin each about 2.8 Cms. thick, and marked by trebled red lines. Page one of the folio 1 is blank, though marked with the red lines of the margins and bearing the stamp of the Bhandar. All the four edges on both the sides of the first and the last folios are marked with a singla red borderline at the top and bottom, but with a double red border-line on the either side. In the left margin of page two of each folio the name of the work is mentioned as 'Tilakamanjari' or 'Tilakamaṁja' and below it the folio number is written in line with the first and second line, respectively. In the right margin of the same side of each folio, the folio number is written in line with the 16th line. Each folio contains 17 lines, each of which having about 53 letters, each measuring about 0.3 Cm. There is no ornamental blank space in the centre of the pages of the folios.

The writing is in the Jaina Devanagari characters in black ink and in the Khaḍi-mātrā style. The verse-numbers are marked out by a thick red hue on the black letters. The auspicious Mangalam in the beginning written in red ink, while the colophon at the end of the work is written in black ink but marked out with thick red line on the black characters. In some places the miswritten portion is covered with yellow paste, and at times correct text is written thereon. Although the colophone

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

of the P MS, dated V. Sam 1255 is copied in toto, this Ms. is a very recent copy of most probably from the Ādarśa of the B Ms., since all the mistakes and defeciencies committed in the B Ms. are preserved in tact here, and a few more aıe added to the stock : He is careless in that he often drops the ending signs like an Anusvara or a Visarga. In one case he commits the serious mistake of dropping the text to the extent of one full folio (both pages), but in this he faithfully follows the B Ms. But the later restores it by repetition, while K does not repeat it, This shows that both B and K are copied from a common source, rather than K being copied from B. He tends to confound 'Ca' with 'Va' and 'Ba', 'Ya' with 'Pa', 'Ma' with 'Sa', and vice versa, as also 'Jña' with 'Ja'. He normally prefers the Anusvāra, when normally the Pūrva-savarṇa is to be found in the earlier Mss., e. g. 'Daṁda' for 'Daṇda', and so on. At times he misreads words, e. g. 'Dhanṛ', 'Dhatte,' and 'Statahbhābhiramaṁ' for 'Staṁbhābirāmaṁ';, etc.

9. The Vāḍi-pārśvanātha Bhandara (Second) Ms. (the V^1 Ms.) :

This is a Paper Ms. stored in the Vāḍi Parsvanatha Bhandar in the Hemacandra Jnana Mandir, Patan. It is numbered 6834 and is written on thin polished paper. It consists of folios and is an exact copy of the V Ms., the text as well as the marginal notes. This Ms. resembles K^1 Ms. noticed below in points of the quality of the paper, the handwriting and the manner of copying. Possibly, both these Mss. were copied by the same scribe under some scheme of preserving the old Mss. The date of copying is not mentioned.

10. The Vāḍi-pārśvanātha Bhandara (Third) Ms. (the V^2 Ms.) : This paper Ms. also is stored in the same Bhandar at Patan. It is numhered 2605 and is written on modern paper. It consists of 171 folios and is again an exact copy of the V Ms., the text as well as the marginal notes. It seems that this Ms. was prepared under the scheme of preserving old Mss. under the auspices of Mini Shri Caturvijayaji, the preceptor of Muni Shri Punyavijayaji and other Jaina scholars of great repute. This Ms. was thus copied along wlth many others in many other Jaina Bhandars in Gujarat about nine decades back when the great scholar undertook the stupendous task of listing the Mss. in different Jaina Bhandars.

11. The Kāntivijayaji Bhaṇḍāra (Second) Ms. (the K^1 Ms.) :

This one too is a paper manuscript preserved the Pravarttaka Shri Kāntivijayaji Bhandara, stored in the Atmaram Jaina Jnana Mandir Vadodara. It iș recent copy of the K Ms., prepared under the scheme of Caturvijayaji for preserving old Mss.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

V. Commentaries on the TM

In all four commentaries are known so far to have been composed on the TM, two of them being noted by Shri M.D. desai[1], Professor H. D. Velankar [2] and others; they are (i) a Tippanaka by Śāntisūri, and (ii) a Vṛtti by Pannyāsa Padmasāgara. The third one is by our senior contemporary Shri Vijayalāvaṇyasūri. The fourth one by some anonymous author has not yet been noted by any research scholar in any of the catalogues of mss. anywhere, since it is in the form of marginal notes on the mss. of the TM. But it deserves to be noted and published as it sometimes far surpasses the Tippanaka of Śāntisūri in many points noticed below. It is here in this thesis of mine that it is now being brought to the notice of Sanskrit scholars. A detailed account of all these four commentaries on the TM is given below in their chronological order.

(1) Tilakamañjarī - ṭippanaka :- The author of this commentary-rather notes-in Sanskritwas Shri Śāntisūri (also called Śāntyācārya) of the Pūrṇatalla Gaccha, who flourished during the twelfth century A.D., and is known to have been a disciple of Shri Vardhamānasūri.[3] Evedently the commentary was composed at a time not very distant from that of the author of the TM. He was different from his namesake who is reported to have revised the TM in view of the Jain tenets, at the express request of Dhanapāla himself.[4] The author of this 'Tippanaka' is known to have commented upon the following works also : (i) Jaina-tarka-vārttika; (ii) Vṛndāvana-kāvya; (iii) Meghābhyudaya-kāvya; (iv) Śiva-bhadra-kāvya; and, according to Shri M. D. Desai, on the (v) Ghaṭakharpara - kāvya also.[6]

This commentary is probably the earliest extant explantory work on the TM. Consisting as it does of one thousand fifty (1050) graṁthas in extent, [7] it is too

1. JSSI (D), p. 230.
2. JRK, p. 159.
3. JSSI(D); pp. 586 - 587; TM(P), Pt. I, Intro., p. 29.
4. PRC. XVII, 202.
5. TM(P), Pt. I, Intro., p. 29.
6. JSSI(D), p. 230.
7. JRK, p. 159, Colophone : श्रीशान्तिसूरिरिह श्रीमति पूर्णतल्लगच्छे वरो मतिमतां बहुशास्त्रवेत्ता । तेनामलं विरचितं बहुधा विमृश्य संक्षेपतो वरमिदं बुध टिप्पितं भोः । इदं विचार्य यत्पुण्यं निर्मलं समुपार्जितम् । तेने भव्या दिवं लब्ध्वा पश्चान्निर्यान्तु मानवाः । ग्रंथः प्र० १०५० पञ्चाशदधिकं सहस्रम् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

sketchy to be of considerable help for the textual criticism of the TM proper, though it endeavours to assist in understanding all the difficult passages of the TM, [8] Prof. H. D. Velankar has noted in all seven Mss. stored in different Jain Bhāṇḍāras of Gujarat. [9] It is partly published along with the Parāga commentary on the TM in 1952 A.D. But the text of this Tippanaka as printed therein is rather defective.

For my purpose, I have utilized a photostat of this work also which was procured for me by respected Muni Shri Puṇyavijayaji. It has been preserved in his Bhaṇḍāra at the Luḍasāwāḍa Upāśraya, Ahmedabad. The photostat consists of twenty photographic plates of eighty-three folios of a Palm-Leaf Ms. of the work. The plates were specially prepared for me from the L.D. Institute library Microfilm Roll No. 7, shots Nos. 279-288, of the above-mentioned palm-leaf folios (35.5 × 5 cms. in size) preserved in the Saṅghavīpāḍā Bhaṇḍāra, Patan.

(2) **Tāḍapatrīya - Prānta - ṭippaṇī (i. e. marginal notes) in the P Ms.** :- The author of this commentary [10] is unknown to us as yet. On the orthographical grounds it might be guessed that it was the scribe himself of the Ms., as these notes are written in the same handwriting in which the textual discrepancies are supplied in the margin. Again, the tendency of preference for 'Ś' in particular words, e.g. in 'vikāśa', and for the visarga where normally 'ṣ' is expected, e.g. in 'niḥkaruṇa', also indicates to the same probability. These marginal notes might also be the work of Muni Jnānakalaśa who taught the TM to Muni Merunandana about 1375 A.D., as is clear from the Colophone of the P Ms. noticed in the Critical Appartus.

The author of the marginal notes has referred to the Haimaliṅgānuśāsana, [11] and has often quoted from Hemacandra's Nāmamāla [12] (also known as Abhidhāna-cintāmaṇi) and the Anekārtha-saṅgraha, [13] the latter being referred to as "yadane-" etc., when

---

8. TM(IM), p. L : Intro. vs. 2 of the Ṭippanaka : तिलकमञ्जरीनाम्न्याः कथायाः पदपद्धतिम् । श्लेषभङ्गादिवैषम्यं विवृणोमि यथामति ॥
9. JRK, op. cit.
10. These marginal notes have been culled separately by me from the P Ms., and I have alrealy published them with the Critical Text of the TM, in Part I of this work
11. e. g. कस्त्वरं धनम् । यत् हैमलिंगानुशासने पुंनपुंसकलिंगेषु भादयो कस्वरे कृच्छ्रं व्रते इत्यादि etc.
12. e. g. कर्मशीलस्तु कार्म इति नाममालावचनात् ।
13. e. g. AAS, I, 10-11; II, 211; III, 555; IV, 144-145 & c.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

quoting a reference from it. At times he touches the grammatical points, [14] gives Prakrit or Apabhaṁśa equivalents, [15] points out the rhetorical excellences, [16] and brings out the defects [17] while dissolving the double meaning compound words. He has also noted a few variant readings. [18] However, his knowledge of the Jain mythology is not very exact. But sometimes he does surpass the Tippanaka of Śāntisūri.

These same merginal notes, not all though, have also been found in the Paper Mss. stored in the Hemaacndra Jnana Mandir, Patan. [19] It is probably out of one of these Mss. that Shri Bhavadatta Shastri copied the foot-notes of his editions of the TM. In the TM(N) he claims the authorship of those footnotes, when he makes some remarks as to the availability of only a single Ms. of the TM, at the end of his Sanskrit introduction. [20] This is clearly a case of plagiarism, evidently because Shri Bhavadatta Shastri has failed to discriminate between the texual deficiencies, added in the marginal spaces as well as between the lines, and similarly placed explanatory notes. And the P Ms. clearly distinguishes between these deficiences and explanatory remarks by different signs. How could such a gross mistake occur at the hands of one who claims to be their author ? Moreover, upto page No. 273 the footnotes are very few and far between and without any remarks, while from page No. 274 of the TM (N) onwards the editor has started suggesting emendations in the texual readings ! Till p. 273, the many of the explanatory notes have been incorporated in the body of the TM itself ! It is from p. 274 onwards that the emendations, most of them utterly wrong, are being mixed up with the marginal notes in the footnotes. All this conclusively proves the hollowness of the claim and indicates, from p. 274 onwards, the hand of Shri K. P. Parab in preparation of the press copy for the TM(N). All this has been responsible for suppression of the information about the existence of such a valuable commentary like this.

(3) **Tilakamañjari-Vṛtti** :- The author of this Vṛtti was pannyāsa Padmasāgara, a disciple of Dharmasāgara **Gaṇi**. [21] He was not the disciple of Vimalasāgara as has

14. e. g. श्चितादवर्णेऽप्यतनी इत् etc.
15. e. g. निउलउ for निचुलकः पलाणीअउ for पर्याणम् & c.
16. e. g. अग्रे उत्प्रेक्षा दिवापीत्यादि etc.
17. e g. दंष्ट्रायां मुक्तासंभवः etc.
18. e. g. लोचनांशुशारया – ०ञ्जमालया वा पाठांतरम् ।
19. Nos. 6631; 6831; and 2605.
20. Cf. TM(N) Introduction, p. 12 : शोधितमुद्रितेऽप्यस्मिन् ग्रंथेऽस्मत्कृतटिप्पण्यां च etc.
21 Cf. Colophone of the Pdms. Vṛt. in photograph No. 437 : निर्मिता च महोपाध्यायश्रीमद्धर्मसागरगणिशिष्य पं० पद्मसागरगणिभिः । ...ऊकेशवंशसभूतमेघजीसाधुनन्दनः । सूरजीनामकः साधुः प्रतिमेतामलेखयत् in the beginning of Part one; also see ft. nt. 24 below.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

been believed by Shri M. D. Desai [22] and Pandit Mafatlal Zaveri. [22] In fact Shri Vijayasenasūri (and not Vimalasāgara) only inspired him to undertake the work while he was in Cambay. [24] As is usual with the Jain monks, the author of this commentary carried on his work during his sojourn from place to place and completed it in Broach, [25] in V.Sam. 1635 (i.e. about 1579 A.D.). The literary activity of Pannyāsa Padmasāgara extended from 1578 A.D. to 1601 A.D. during which he is known to have composed; (i) Naya-prakāśa-ṭikā; (ii) Śilaprakāśa; (iii) Dharma-parīkṣā; (iv) Jagadguru-kāvya; (v) Uttarādhyana-kathā-saṅgraha; (vi) Yukti-prakāśa with a commentary; (vii) Pramāṇa-prakāśa with a Vṛtti; (viii) Yaśodhara-carita; [26] and the Sthūlibhadra-carita. [27]

Even competing, by its extent of nine thousand graṁthus, with the size of the TM, this commentary seems to have been commenced nicely. But the aurhor does not carry on his enthusiasm beyond the introductory verses, and on the text proper he skips off many a passage. It is brief and covers, though not word by word, almost all the difficult passages in the text of the TM, and follows the 'Khaṇḍānvaya' method of first giving the basic principal part of the sentence and then gradually explaining the adjectives. As regards pointing out the metres and the figures of speech, this commentator is rather not much interested in it; But after all it is a simple Vṛtti mainly aiming at explaining difficult passages.

It has not yet been fully published. [28] A photo-copy consisting of 438 photographs (being negative the paper is black while the letters are white) of the full work of 222 foltos, is at present preserved in the personal Bhaṇḍāra of Muni Shri Punyavijayaji at Ahmedabed. The copy is quite readeble. Another Ms. [29] written on paper

22. JSSI(D), pp, 586 – 587.
23. TM(P), Pt. I, Introduction, p. 29.
24. Cf. Pdms. Vṛt. photograph No. 1 : श्रीमद्विजयसेनाख्यसूरिणामुपदेशतः । स्तम्भ-तीर्थपुरे व्याख्यां कुरुते पद्मसागरः ॥ ३ ॥
25. Ibid. photograph No. 438 : श्रीवाचकाग्रसरधर्मसागरक्रमाब्जसेवापरपद्मसागरः । चकार वृत्तिं भृगुकच्छमध्ये पंचत्रिषट्चन्द्रमितेऽमितेऽब्दे ॥ ६ ॥
26. JSSI(D), pp. 586 – 587.
27. TM(P), Pt. I, Intro., p. 30.
28. Its publication, along with Śāntyācārya's Tippanaka and Vijayalāvaṇyasūri's Parāga, was started in 1940 A.D. by Ishvnrdas Mulchand on behalf of Jaina Grantha Prakāshaka Sabha. But somchow it did not proceed beyond the publication of the first volume covering the portion upto pp. 1 – 9 of TM(N).
29. Cf. the end of the Colophone : संवत् १९७३ वर्षे भाद्रपदकृष्णपक्षे १३ मंदवासरे शुभं भवतु etc.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

(folios 127; size 12 × 27.5 cms.) dated V.Sam. 1973 of the Kāntivijaya-Bhaṇḍāra (No. 2035) is preserved in the Shri Atmananda Jaina Jnānamandira, Baroda.[30]

The readings of the text of the TM accepted by this commentary are sometimes not very exact. As, it leaves out many many passages, about the critical readings of which it is only "generally helpful" as has been rightly evaluated by Pandits Virachand Prabhudas.[31] Moreover, the anthor of this commentary has misunderstood a few passages which have been consequently misinterpreted by him.

(4) **Parāga-vivṛti** :- This commentary was composed by Shri Vijayalāvaṇyasūri, a disciple of a well-known Jain Ācarya Shri Vijayanemisūri. Born at Botad (in Saurashtra) in V.Sam. 1953 (i.e. 1897 A.D.) as a son of Jivanlal and Amritben, and named Lavji, he took to ascetic life at a tender age of nineteen years and had his initiation (dikṣā) at the holy hands of the able preceptor Shri Vijayanemisūri, who rechristened him as 'Muni Lāvaṇya-vijaya. The pupil devoted himself to the study of Sanskrit lore, especially Grammar, Logic and Jain Āgamas and Prakaraṇas, and grew under him gradually as a 'Gaṇi', 'Pannyāsa', 'Upādhyāya', and finally blossomed forth into a full 'Acārya' authorized to the title "Sūri".[32]

Shri Vijayalāvaṇyasūri seems to have been a prolific writer, being eminently well-versed in both Sanskrit and Prakrit. His mastery of Sanskrit Grammar deserves to be specially noted in view of the fact that in the long history of Sanskrit Grammatical Literature he is the only scholar who has attempted a comprehensive declension of all the 1974 roots of Sanskrit (listed by Hemacandra) in all the possible primary and secondary derivations and in all the tenses and the moods. His encyclopaedic Dhāturatnākara in seven volemes is a solid contribution to the Sanskrit Grammatical Literature, and a fine tribute to the versatile genius Ācārya Hemacandra, whose system, as expounded in his 'Siddha-haima-śabdānuśāsana', the sūri followed.[33] Beside the above-mentioned work and the Parāga commentary on the TM, his other works are : (i) a Vṛtti on Hemacandra's Kāvyānuśāsana; (ii) an elaborate commentary on the three Sūtras of Umāsvāti's Tattārtha-sutta; (iii) a commentary on the Nayarahasya of Yaśovijaya Gaṇi; (iv) a commentary named Tattvāvabodha on the Jaina-tarkabhāṣā or Anekānta-vyavasthā; (v) the Bālāvabodha-vṛtti on the Sapta-bhaṅgī-naya-

30. This ms, was kindly loaned to me by Shri Gulabchand Zaveri of Baroda, along with other mss.
31. TMKS, Intro,, p. 2 a : परन्तु "ग्रंथवंशत्रे सामान्यतः सहाय्यदात्री" इत्येतदस्माकमपि मतम् ।। For detailed account of all such passages see my paper entitled 'Dhanapāla, His Comantary and their Misiatrpretaiions,' published in 'Vidya' 1976.
32. TM(P), Pt. I, Intro., pp. 34 – 35.
33. Dh. R., Pt, I, Intro., vs. 18 : चित्रितश्चित्ररूपैश्च श्रीहैमादिलक्षणैः । चुराद्यन्तगणैर्नुनः प्रक्रियाभिः परिष्कृतः ।। १८ ।।

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

pradīpa; (vi) the Taraṅga-taraṅgiṇī-vṛtti on the Nayāmrta-taraṅginī; (vii) a vṛtti on the Śāstra-vārttā-samuccaya of Haribhadrasūri; and (viii) revision and reconstruction of the Nyāsa commentary composed by Henacandra himself on his own work on Grammar.[34]

The Parāga commentry richly wafts the fragrance of scholarly and sympathetic understanding over the equally scholarly literary garden of the TM full of rich growth of compounds and skillful paronomasia. The commentator has taken pains to elaborate the meaning of almost all the words worthy to be commented upon, specially as it is the work of a great pundit-poet highly devotad to Jainism.[35] The author of the Parāga-vivṛti has really loved to undertake such a work.[36] He has pointed out very minutely to the figures of speech and the metres of all the introductory verses. One wonders why he has not kept up the same spirit in the rest of the portion of the prose text proper, where he confines himself to elaborating the meaning, while rarely referring to the metres of the intervening verses and the excellences of both the prose as well as the metrical passages,

It is a pity that the work published so for covers only two-thirds of the total extent of the text as printed in the TM (N), and the publication of the remaining portion has somehow come to a stand-still after the sojourn of its author to the yonder worlds,[37]

The readings of the text of the TM as has been adopted by the author of the Parāga-vivṛti are generally correct. though in somes cases the commentator has taken liberty with the text of the TM by introducing some minor emendations, which are not at all warranted by the oldest available ms., while in at least one case there is a serious omission of the expected verse, viz.. "Paraṁ koṭimārūḍhā;.... patyā", after the verse "Āḍhyaśroṇi,... "etc., on TM (P), p. 84. A few passages are also misunderstood by the commentator, as, for instance, shown below:

34. TM(P), Pt. I, Intro., p. 35.
35. TM(P), p. 1 : श्रीजिनेन्द्रशासनैकरसिकशारधीशासादितसरस्वतीविरुदकवीन्द्रविप्राग्रणीपरमार्हत-श्रीधनपालसुधीशेन विरचिता तिलकमञ्जरी ।
36. Cf. Intro., vss. of the Parāga-vivṛti : परागो न परागोऽपि सुवर्णोऽन्यः सुवर्णतः दुष्प्राप्यसदलङ्कारधनपालार्थनायकः ॥ वैबुधागम आमोदप्रदः प्रेम्णा प्रसाध्यते । लावण्यविबुधेनाथ मया मूलमधुग्रहः ॥ १७–१८ ॥
37. It is known from Shri Dakṣavijayasūri, a disciple of the commentor, that the work had been completed by its author as far as the writing aspect of the commentary is concerned.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Most of misinterpretations based on the lack of correct texual readings are not sought to be listed here. The following are the instances of genuine lack of understanding of the correct sense of the listed passages or words inspite of the general correctness of the texual readings.

TM (P) Part I

(1) **Page 75 line 1ff** :– In the passage कदाचिद्दुदत्तमण्डनादिभिर्विडम्बनाप्रकारैरुपहसन्विदूषकानन्तःपुरिकाजनमहासयत् । the phrase उपहसन्विदूषकान् has been explained as नर्मसचिवान्परिहसन् The idea, however, is that the king surpassed the Vidūṣakas in point of oddities of dress and facial make-up. It has been rightly interpreted by the author of the M. Nts, who explains it as विदूषकेभ्योऽप्यधिको भवन्.

(2) **Page 97 line 5** : In the passage भूयोप्यनुबध्यमानया च निःशब्दमवर्जिता ब्दजलधारैरश्रुधारैः the word अनुबध्यमानया has been explained as वक्तुमनुरुध्यमानया which, however, does not costrue happily in the context. It has been rightly explained as निषिध्यमानया in the M. Nts. This explanation has been noted as a varinant reading of the text proper by the author of the Parāgavivṛti :[38] But this supposed variant has been properly explained by him as वनगमनान्निवार्यमाणया, thus elucidating and corroborating the interpretation of the M. Nts.

(3) **Page 110 line 2** : In the phrase दक्षिणेन चादिदेवप्रगामसमयस्रस्तस्य कुसुमापीडस्य... कुसुमधनुष...etc., the word आदिदेव has been explained by the author of the Parāgavivṛti as आदिनाथ without specifying whether he means शिव or ऋषभ by it ! The reference is evidently to शिव.

TM(P) — Part II

(4) **Page 266 line 3ff** : In the phrase वृत्रमिवोपकण्ठलग्नवज्रानुविद्धफेनच्छटापहृतहृदयासुखं, the sub-compound अपहृतहृदयासुखम् has been explained in the Parāgavirti as अपहृतं हृदयासुखं तत्पीडितजनहृदयदुःखं येन तादृशम् with referenee to वृत्र. This does not make much sense. The reference is evidently to the Vedic legend of Vṛtra being killed by Indra. The Marginal Notes finely bring out the sense by explainig it thus : गता हृदयात् असवः प्राणाः खानि इन्द्रियाणि च यस्य तम् ।

TM(P) — Part III

(5) **Page 64 line 4** : In the phrase निभृतमुच्चारितचण्डिकास्तोत्रदण्डकेन..देशिकजनेन... etc., the word चण्डिकास्तोत्रदण्डक has been expalined in the Parāga commentary as मार्कण्डेपुराणान्तर्गतं स्तोत्रमेव दण्डकं सप्तशतीश्लोकात्मतया दण्डाकारकं येन तादृशेन. This is not correct as it cannot be qualified by the adjective 'दण्डक'. The refer-

38. TM (P), p. 97 : निषिध्यमानया चेति पाठे... ।

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

ence, however, seem to then popular चण्डिकास्तोत्र composed in the दण्डक metre. Dr. M. Krishnamachariar has noticed[39] a work mamed चण्डिकादण्डकस्तोत्र of Kalidasa.

(6) **Page 98 line 5** :- The word आभङ्गिनीभिः has been misread as आसङ्गिनीभिः and is explined as संश्लिष्टाभिः the reference is rather to the 'curliness' of hair.

(7) **Page 226 line 11ff** The texual reading रूपान्तरनिरीक्षणप्रवर्धमानाक्षेपतया has been misread in the commentary as रूपान्तरनिरीक्षणप्रवर्धमापेक्षतया and explained as अपेक्षा आकाङ्क्षा यस्य तादृशया. The explanation should rather be आक्षेप आकर्षणं यस्य तादृशया । आक्षेपो भर्त्सनाकृष्टयोरिति त्रिकाण्डशेषः ।

(8) **Page 226 line 19** :- In the phrase खरखलीनखगखगारवेण, the word खलिन is wrongly explained as खलीनस्य खुरस्य This seems to have been rooted in the misunderstanding of the relevant passage of the Amarako'sa[40] on the part of the author of the Paraga commentary : The passage of the AK has been explained in the Namacandrika commentary of the AK as कविका ॥ (१) खलीनः ॥ (२) द्वे कडिआली इति ख्यातायाः ॥ Hemacandra is specific on this word when he explains it as कवी खलीनं कविका कवियं मुखयन्त्रणम्.[41]

(9) **Page 126 line 4ff** : In the compound दृढाकृष्टकञ्चुककशाधिककृशोदरश्रियः the word कञ्चुककशा is explained in the Parage commentary as चोलकाकृतिसन्नाहाश्वताडनीभ्याम्: This also is in accordance to the blind imitation of the Amarakoṣa where the word कशा is exlained as अश्वादेस्ताडनी कशा.[42] The reference is rather to the small strings of the rural garment called 'coraṇā.' Even now these strings are called 'Kasa' and are meant for buttoning up the flaps of the garment.

(10) **Page 128 line 2** : In the phrase कुपितकालयवनकालकालितां केलिमिव the word कालयवन (which is omitted by the author of the Tippanaka in his explanation कुपितकालकालितां क्रुद्धहरिकृष्णीकृताम्) has been explained in the Paragavrti as कालः श्यामश्च यो यवनकालः यवनारिः हरिरित्यर्थः । The reference is rather to a demon called कालयवन whom Kṛṣṇa got killed through Mucakunda. Thus कालयवनकाल should be explained as कालयवनस्य कालः मारयिता हरिरित्यर्थः.

39. HCSL; P. 329 & 352.
40. AK, II, viii, 49 : कविका तु खलीनोऽस्त्री शफं क्लीबे खुरः पुमान् ।
41. ACH, IV, 316.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

(11) **Page 129 line 3** :– The compound कवलितप्रदाकुदर्दुरदारणोद्यतनिषाद etc is explained in the Paraga commentary as कवलितः भक्षितः प्रदाकुः सर्पा यैस्तादृशानां दर्दुराणां मण्डूकानां etc. The meaning सर्प of the word पृदाकु is responsible for the trouble here, as the sense would be "Of the frogs that have eaten up the serpents" : This is nonsense. But all this is due to the blind following of the Amarakoṣa by the author of the Paraga commentary, which explains the word thus: सर्पः पृदाकुर्भुजगो.[43] The word पृदाकु should rather mean वृश्चिक in the present context. And Hemacandra has noticed it in this sense in his Anekarthasaṁgraha.[44]

(12) **Page 129 line 5** : The textual reading अश्मसारभूमिदृष्टसारैः is misread in the Paraga commentary as अश्मसारभ्रमिदृष्टसारैः and has been explained as अश्मसारस्य लोहस्य या भ्रमिः इतस्ततो गमनं भ्रमणसम्पादनम्. The reading भूमि is the correct one and refers to the earth abounding in iron ore.

(13) **Page 129 line 7** : The reading अनवग्रहाग्रहादिनिग्रह etc. is misread in the Paraga commentary as अनवग्रहावग्रहग्रहादिनिग्रह..etc., and explained as अनवग्रहः उच्छृङ्खलो यः अवग्रहः वृष्टिप्रतिबन्धः ग्रह सूर्यादिः तदादेः निग्रहे वारणे etc. The word अवग्रह is here unnecessarily interpolated and the word ग्रह is misinterpreted as सूर्यादिः. The reference is rather to the goblins, as has been explained by the author of the M. Nts. thus : (ग्रहादि) भूतादीनाम्.

(14) **Page 148 line 4** : In the compound अविरलोद्भिन्नबालदशबलनीलच्छद etc., the incorrect reading दशबल is sought to be explained as दिनादीनि दश बलानि यस्यासौ दशबलः बुद्धः etc. The correct reading दलशबल has been preserved by the author of the M. Nts, who has explained it as नवोद्गतबालपत्रैः शबलाः कर्बुरास्तमाला येषां etc.

(15) **Page 147 line 8** : In the passage अनुदिवसमाच्छिद्यमानानि परिकर्मितान्यपि न यान्ति परमपरिपाकमजिरसहकारशाखिनां फलानि, the reading परिकर्मितानि is incorrect and is explained as परिपाकार्थं संस्कृतानि in the Paragavivṛti. The commentator seems to have missed the idea of the original in the context. The idea is ; Due to most of the fruits being fallen by young men, there do not last on the branches of the Mango trees even a few fruits till they are ripe : most of them being fallen down while they are not yet ripe. The original reading परिमित corroborates this.

---

5. AK, II, x, 31.
6. AK, I, viii, 6.
7. पृदाकुर्वृश्चिकव्याघ्रवृश्चिकेषु सरीसृपे ।

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

(16) **Page 188, line 1** : The passage अवतरन्ति अंगीकृतशृंगारचेष्टारंगभूमिम् has been explained in the Paragavrti as स्वीकृता या शृंगारचेष्टानां रंगभूमिः नृत्यक्षेत्रभूमिः etc. But this is wrong as there is no metaphor in the context in which the passage is set. The word रंगभूमिः has been wrongly compounded with the preceding one and hence it should be separated. The compound अंगीकृत-शृंगारचेष्टाः is adjective of कन्यकाः and रंगभूमिम् is the object the verb अवतरन्ति.

(17) **Page 189 line 1** :– The reading अचिराभिषेकनिष्पन्नपरिकर्माचरणम् is incorrect and is explained in अनतिपूर्वकालिकस्नपनेन सिद्धं परिकर्माचरणं शरीरशोभाऽऽधायककर्मा-नुष्ठानं यस्य तादृशम् etc. The commentator has failed to grasp the real point in the context as is clear from the original enading अचिराभिषेकनिष्पंकपरिकरम which) connotes that from the whole span of the eatourage part of the image (parikara) the sandal paste (panka) was washed away due to the pouring water. The words आचरणम् etc. to be construed with the next words आमोदिना etc.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

VI. The compendiums of the TM

With an aspiration to preserve the memory of great poets and their esteemed works, as also with a wish to popularise such a work among the students of Sanskrit language and literature, Sanskrit compendiums were composed from the tenth century onwards. Such compendiums did serve as an aid to memorize the principal details of the stories of the classics. At least four such compendiums, three of them in verse and one in prose, are extant. They are : (i) the Tilakamañjarī–sāra of Pallīpāla Dhanapāla; (ii) the Tilakamañjarī–kathā–sāra of Lakṣmīdhara; (iii) the Tilakamañjarī–kathoddhāra ascribed to Padmasāgara; and (iv) the Tilakamañjari–saṅgraha of Krishnamacarya (Abhinava–bāṇa). Over and above these, there has been an attempt at recasting the TM in the from of modern Gujarati novel very recently by Shri Mohanlal Chunilal Dhami, an Ayurvedic physician. We propose to give here a brief account of all of these compendiums.

(1) **Tilakamañjarī-Sāra**[1] : The author of this compendium of the TM was another Dhanapāla,[2] one of the four sons of a poet named Āmana of the Pallīpāla family wellknown in Aṇahillapura.[3] Āmana had composed an epic entitled 'Śrī–nemi-caritam'. His son Dhanapāla composed his TMS in the year V.Sam. 1261 (i.e. 1205 A.D.).[4] The author is rather not very particular about the exact title of his work which is variously mentioned as 'Kathā–saṅgraha', 'Tilakamañjarīnsāra', and also

1. Critically edited by me and published by the L.D. Institute of Indology, Ahmedabad, 1969.

2. TMS, Epilogue, vs. 5 : धनपालोऽल्पतश्चापि पितुरश्रान्तशिक्षया सारं तिलकमञ्जर्याः कथायाः किंचिदग्रथत् ॥

3. TMS, Epilogue, vss. 1–4 : अणहिल्लपुरख्यातः पल्लीपालकुलोद्भवः । जयत्यशेषशास्त्रज्ञः श्रीमानसुकविरामनः ॥ १ ॥ सुश्लिष्टशब्दसंदर्भमद्भुतार्थं रसोर्मि यत् । येन श्रीनेमिचरितं महाकाव्यं विनिर्ममे ॥ २ ॥ चत्वारस्तनुजास्तस्य ज्येष्ठस्तेषु विशेषवित् । अनन्तपालश्चक्रे यः स्पष्टां गणितपाटिकम् ॥ ३ ॥ धनपालस्ततो नव्यकाव्यशिक्षापरायणः । रत्नपालः स्फुरत्प्रज्ञो गुणपालश्च विश्रुतः ॥ ४ ॥

4. ibid., I, 6 : इन्दुदर्शनसूर्याङ्कवत्सरे मासि कार्त्तिके । शुक्लाष्टम्यां गुरावेष कथासारः समर्पितः ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

'Katha-sāra'.[5] It consists of 1206 verses divided into nine cantos,[6] the end of which is aptly called 'Viśrāma.'

This is the oldest available attempt at summarizing the prose-romance of Dhanapāla. The author of this work has tastefully preserved in a finely summarized form, in Anuṣṭubh verses, all of the poetic features and fragrance of the original, including that of some notable descriptions, phrases and verses,[7] though he has incorporated as quotations into his work two verses of the original in Ārya metre and one in Śikharinī metre.[8] Though it is meant to be a mere summary[9] of the TM, it has rather resulted into a fine small epic poem possessing some of its epic characteristics, such as the division into cantos, their apt nomenclature, change of metre at the end of each canto and so on. And the poet seems to know it too.[10] Over and above the running metre Anuṣṭubh over which he has considerable, though not complete, command, he has also pressed into service the following metres, viz., Mandākrāntā (I, 106), Śārdūlavikrīḍitam (I, 122; V, 168), Mālinī (III, 139; VIII, 141), Sragdharā (IV, 129), Śikharinī (VII, 162), Hariṇī (V, 167), Pṛthvī (VI, 140), Mālatī (VII, 161, and Manjubhāṣinī (IX, 90). Essentially based on the TM, but free from the limitations inherent in summarizing such a prose work into a totally different mode of verse, this compendium has been rightly judged as the best

---

5. ibid., I. 6 : तत्कथासंग्रहेऽमुत्र etc ; the Colophone of the ninth Canto : इति तिलकमंजरीसारे राज्यद्वयलाभो नाम नवमो विश्रामः ।; ibid , Epilogue, vs. 6 quoted above. I have adopted the title from the Colophone.

6. The names of the cantos and the number of the verses therein are as follows : (i) लक्ष्मीप्रसादनो नाम प्रथमो विश्रामः । (vss. 106); (ii) मित्रसमागमो नाम (vss. 122); (iii) चित्रपटदर्शनो० (vss. 139); (iv) पुरप्रवेशो० (vss. 129); (v) नौवर्णनो० (vss. 168); (vi) मलयसुन्दरीवृत्तान्तो० (vss. 140); (vii) गन्धर्वकशापापगमो० (vss. 162); (viii) प्राग्भवपरिज्ञानो० (vss. 142); and (ix) राज्यद्वयलाभो नाम नवमो विश्रामः (vss. 91) plus seven concluding verses of the Epilogue.

7. E. g. the verse विपदिव विरता विभावरी etc. of the TM, p. 17 is rendered thus : क्षमा विपदिव क्षीणा नृपाश्रय देवताः । भवत्कुलमिवोदेति चण्डदीधितिमण्डलम् ॥ TMS, I, 23; दृश्य भूमिभृतोऽस्य देव किमिह etc. of the TM, p. 140 is rendered as क्रान्तस्य खेचरैर्दृश्य तुल्याऽपक्ष्माभृतोऽस्य किम् । देव दृश्योऽसमः क्ष्माभृत्त्वमेवाक्रान्तखेचरः॥ TMS V, 5.

8. गुरुभिरदत्तां वोढुं etc. of TM, p. 163 is adopted as TMS, III, 8; तत्र राजहंस हंसी० etc. of TM, p. 135 is adopted as TMS, V, 22; प्रभातप्रायासौ etc, of TM, p. 210 as TMS, VIII, 37.

9. TMS, I, 6 : तत्कथासंग्रहेऽमुत्र बन्धमात्रविशेषतः । सन्तः सन्तोषमायान्तु यतः प्रकृतिवत्सलाः ॥

10. ibid., I, 5 : कथामुम्फः स एवात्र प्रायेणार्थास्त एव हि । किञ्चिन्नवीनमप्यस्ति रसौचित्येन वर्णनम् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

one[11] amongst all the attempts made so far in the field. Anybody who merely glances at random at the verses readily catches the charm of the masterly poetic touch quite independently developed by the author himself,[12] who has fully inherited the poetic talents from his poet father.

Prof. Velankar has mentioned that this work was published by the Hemacandra Sabha, Patan.[13] But my inquiries in the matter have not confirmed this point.[14] A paper Ms. of the work is preserved in the Kāntivijayaji Bhandra (No. 2037; folios 22; size 28 × 12.5 cms.) at the Atmaram Jain Jnana Mandira, Baroda.[15]

(2) Tilakamañjarī – kathā – sāra :– This compendium of the TM was composed in V.Sam. 1281[16] (i.e. about 1225 A.D.) within twenty years after the successful attempt of Pallīpāla Dhanapāla. Published in 1919 A.D. by Hemacandra Sabha, Patan, it consists of 1188 Anuṣṭubh verses. Nothing more is known about the author of this work except that his name was Lakṣmīdhara and that he was a "Śvetāmbara Paṇḍita",[17] who seems to have been a devout Jain.[18] He has followed the frame work of the original; i.e. the TM, faithfully as has been promised by him at the outset of his work[19] and has summarized the story in a simple and easy Sanskrit, incorporating a

---

11. TMKS, Intro., p. 1 : तिलकमञ्जरीकथासारकर्तृ विद्वत्त्रयमुपलभ्यते । ...दिगम्बरपण्डितधनप.ल-कृतिः श्रेष्ठतमेति मुनिश्रीजिनविजयमतम् ॥

12. E. g. the tears of Malayasundari are described thus : तस्या मयैवमुक्ताया गलिता-श्रुकणावलिः । प्रागदर्शां दर्शयन्तीव हारश्रियमशिश्रियत ॥ TMS, V, 57.

13. JRK, p. 160.

14. A letter, No. 25/2024 dated 13-1-1968, from Shri Trikmlal Fatechand of Shri Hemachandra Sabha, Patan, denied of having ever published this work : There is some mixing up of the details about another compendium in the entry about this work in the JRK.

15. The Secretary, Shri Gulabchand Zaveri, of this library was introduced to me by Prof. Dr. U. P. Shah of the Oriental Institute, Baroda; the former was kind enough to lend me this sole Ms. at the instance of Muni Shri Puṇyavijayaji.

16. TMKS, p. 41 : एकाशित्या समधिकद्विशतविक्रमगते समानिवहे [१२८१] शुचिसितपक्ष-रविवारहस्भ ध्रुवयोगधवक्करणे ॥१॥

17. ibid. : इतिश्रीतिलकमञ्जरीकथासारं श्वेताम्बरप॰ लक्ष्मीधरकृतं समाप्तम् ॥

18. ibid., p. 1 : त्रिसन्ध्यरचिताभ्यर्चा वीरपादद्वयीं नुमः ॥१॥

19. ibid., vs. 5 : अस्मिन्दृब्धास्त एवार्थास्त एव ननुः वाचकाः । etc.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

few verses of the original,[20] while simply quoting others,[21] though not taking them into the count of the verses. It is quite possible that these latter might have been added in proper places by the editors.

On close comparision with the TMS, it has been found that Lakṣmīdhara has kept a close eye on the work of Pallīpāla Dhanapāla over and above on the original prose work. He has borrowed a few phrases of the former in the process. The roots of the necessity of composing, within only two decades, a fresh compendium of the TM when such an excellent one was already there, might perhaps be traced in the sectarian rivalry between the Digambaras and the Śvetāmbaras, the two wellknown factions of Jainism. Pallīpāla Dhanapāla might have been a Digambara and the Śvetāmbaras might have coveted such a scholarly credit for their sect also. Although Lakṣmīdhara has tried to score a point over Pallīpāla Dhanapāla in so far as he could economise the extent of his work by about eighteen verses – i. e. about thirty–five 'Graṁthas' –, he could not rise beyond the level of a mare aummarizer who could hardly catch the significance and excellences of the original prose work.

(3) **Tilakamañjarī–kathoddhāra** : This work has been noticed by Prof. H. D. Velankar in his Jina–ratna–koṣa[22] under the title 'Tilakamañjarī–prabandha' of Padmasagara, on the strength of the Colophone of the work.[23] However, the authenticity of this colophone is open to doubt in so far as a palm–leaf Ms.[24] of this same work does not have any colophone whatsover. Moreover, the title is rather misleading as it might be easily mistaken for the TM. it is therefore proper to prefer the title "Tilakamañjarī – kathoddhāra" (TMKU), in accordance with the statement of

20. गुरुभिरदत्तां वोढु etc. of the TM, p. 63 as Vs. 229; आकल्पान्तमर्थिकल्पद्रुम etc. of the TM, p. 129 as vss. 473–474; तव राजहंस हंसीदर्शन etc. of the TM, p. 135 as vs. 499.

21. शुष्कशिखरिणी कल्पशाखीव etc. of the TM, p. 127 is printed in the TMKS on p. 16 (b) after the vs. 466; श्रुत्वात्यद्भुतम् etc. of the TM, p. 198 is printed in the TMKS on p. 26 b) after the vs, 770; आश्लिष्य कण्ठममुना etc. of the TM, p. 232 is printed in the TMKS on p. 34 after the vs. 1004; प्रणतवत्सल सकललोकालोकगोचरज्ञानालोक etc. of the TM, p. 245 is put in the TMKS on p. 38 after the vs, 1119.

22. Cf. JRK, p. 160.

23. Cf. TMKU, folio No. 58 of the N Ms. इति श्रीतिलकमंजरीप्रबन्धः ; folio 53 of the K Ms. : इति श्रीतिलकमंजरीप्रबन्धः संपूर्णमगमत् ; folio 67 of the B Ms. : इति श्रीतिलकमंजरीप्रबन्धः संपूर्णः समाप्तानिः ।

24. Palm – leaf Ms. No. 2 in the unpublished list of the Kāntivijayaji Bhandara under the title 'Harivāhanacaritam'; other than the Paper Ms. noticed above.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

the author himself [25] at the commencement of his work. Five Mss.[26] of this work have come to my notice. Of these the K and the N Mss. do not mention the name of the author. The B Ms. mentions, in the last verse, the name of the author as 'Padmasāgara', the disciple of Dharmasāgara.[27] But the palm-leaf Ms. H does not contain this verse, nor does it name the author. On the other hand, the colophone therein is rubbed out and something else is sought to be written on it. Even then some of the words of the portion rubbed out can easily be read and the name 'Candraprabhasūri' is clearly visible there. This raises the doubt about the real authorship of this work. The doubt is further confirmed by Muni Shri Punyavijayaji, who observes that the practice of writing on palm-leaf was no longer prevalent after the fourteenth century. The calligraphy of the Ms. would indicate that the work might have been written about the thirteenth century. The date of the work as mentioned in the B Ms.,[28] then, would only be the date of the copyist. Moreover, this work has not been known to have been included in the works of Padmasāgara.[29] Thus, the authorship of the work being undecided, it is but proper to take it as 'ascribed to' Padmasāgara.

The author of the TMKU clearly declares his intention of rescuing and repairing the story of the TM [30] rather then merely summarizing it faithfully; and in the process he has tried to compose an independent and elaborate metrical work primarily based on the story of the TM. to which, however, he has not fettered himself and has added profusely, not only his own imageries, but also many new ingredients totally unwarranted so far as the original prose romance of Dhanapāla is concerned. [31] And the work seeks to underline the religio-moralistic aspect more pronouncediy both at the commencement [32] as well as at the conclusion[33] of his work.[34] This work is

25. Cf. TMKU, vs. 1 : कुर्वे तिलकमंजर्याः कथोद्धारं प्रयत्नतः ।
26. They are : (i) the B Ms. of the Bhandarkar Oriental Reseatch Institute, Poona, (No. 791 Of 1895-1902); (ii) the K Ms. of the Kantivijayaji Bhandara, Baroda, (No. 1802); (iii) the N Ms. of the L. D. Institute of Indology, Ahmedabad, (No. N/827); P Ms. of Puṇyavijayaji's Bhandar, Ahmedabad (No. p/3103); and H Ms. of Haṁsavijayaji Bhandar, Baroda (PL Palm leaf No. 1).
27. Cf. TMKU, B Ms. folio 67 : वाचकाग्रेसरश्रीमद्धर्मसागरशिष्यकैः । निर्मितोऽयं कथाग्रंथः पडितैः पद्मसागरैः ॥९८॥ (i. e. vs. 1998).
28. Cf. B Ms. folio 67 : संवत् १६४५ वृषे शाके १५०११ प्रवृत्तमाने फाल्गुनमासे शुक्लपक्षे १३ तिथि भौमवासरे । मुनि गोव्यंद लपितं ।
29. Cf. JSSI(D), p. 586-587.
30. Cf. TMKU : vs. 1 cd : कुर्वे तिलकमंजर्याः कथोद्धारं प्रयत्नतः ।
31. Cf. TMS, Intro. pp. 33-39.
32. TMKU, vs. 7 : जन्तुमथितमिथ्यात्वः सम्यग्दर्शनभूषणः । अचिरान्मुक्तिमाप्नोति हरिवाहनराजवत् ।
33. ibid., vs. 1977 : इयत्कालमनेनाहं धृतः संसारचारके । इतिद्वेषादिवात्यर्थं स मिथ्यात्वं व्यमूलयत् ॥
34. This too, has been critically edited by me, and it is pubeished as No. 14 in the M. S. University Oriental series, by Oriental Institute, Baroda, 1984.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

a good illustration of a dexterous, but presumptuos, hand spoiling an original piece of art, which in contrast, however, could be succcessfvlly epitomised by a lesser, but conscentious and artstic, hand of Pallīpala Dhanapāla.

(4) **Tilakamanjarī-sangraha** :- This work is most probably[35] a Sanskrit prose summary of the TM, much in the style ot the Kādambarī-sāra of Shrī M. S. Apte. This prose compendium was composed by R. V. Kṛṣṇamācārya alias Abhinava – bāṇa. It was adduсud first by Pandits Virchand and Prabhudas of Patan in their Sanskrit introduction to the TMKS.[36] Later on Dr. M. Krishnamachariar referred to it as being published, in inslalments naturally, in a Sanskrit Journal 'Sahṛdaya.'[37] The above – mentioned pandits of Patan inform us that it was later on published in the form of a book,[38] a copy of which is at present preserved in the National Library, Calcutta, but is not issued to anybody since the pages are precariouly brittle.[39]

(5) **The Gujarati Novel named** 'Tilakamanjarī' :- This is a novel attempt at recasting Dhanapāla's TM in the form of a modern Gujarati Novel. The author of this work is a Gujarati novelist named Vaidya Mohanlal Chunilal Dhami. This work is divided into chapters in accordance to the convenience both of the incidents in the work as well as that of available space in the Jain monthly magazine in which it is being published in instalments.[40] Its publication started in January, 1966.

The novelist seems to have based his recast on a Gujarati resume, of the original TM in Sanskrit, prepared by his teacher Pt. Prabhudas Bechards Parekh, at whose instance he has undertaken this attempt at presenting the story of the TM in a new garb, acceptable to the modern literary taste of a general Gujarati reader at least a Jain.

The novelist has naturally enough to replace and present various incidents of the original in a different sequence in order to sustain the interest. He has added some minor incidents and censored the long-drawn descriptions in view of the fresh and the modern form. Nevertheleas the story has been presented faithfully without omitting any of the important features of the basic story. This work deserves to be noted as a record of the practical and elastic nature of the Jains who are ready to recognize the demands of the age and present their religious literature before the general public in a presentable shape harmonious with the march of the times.

35. Inspite of my enquiries with many libraries of various Research Institutes and Universities, I could not procure a copy of it for personal checking.

36. Cf. TMKS, Intro., p. 2 a : मद्रासासन्नवति श्रीरङ्गमित्याख्यनगरे वास्तव्यैः श्रीमदभिनवबाणोपाधिधारिभिः कृष्णमाचार्यैः... संक्षिप्य क्रमशः प्रसिद्धिकृतेयं कथा ... ।

37. TMKS, Intro. p. 2 a : ...पृथगपि ग्रन्थाकारेण मुद्रापिता ... ।

38. HSL, p, 477.

39. Cf. their letter No. L/8/7270 dt. 30-1-'68.

40 Cf. Kalyāṇa (Guj). Vol. XII, No. 11 onwards.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

॥ अर्हं ॥

पण्डितकविश्रीधनपालविरचिता गद्यकथा

तिलकमञ्जरी

॥ ॐ नमः सर्वज्ञाय ॥

स वः पातु जिनः कृत्स्नमीक्षते यः प्रतिक्षणम् ।
रूपैरनन्तैरेकैकजन्तोर्व्याप्तं जगत्त्रयम् ॥ १ ॥
प्राज्यप्रभावः प्रभवो धर्मस्याऽस्तरजस्तमाः ।
ददतां निर्वृतात्मा न आद्योऽन्येऽपि मुदं जिनाः ॥ २ ॥
दिशतु विरतिलाभानन्तरं पार्श्वसर्पन्नमिविनमिकृपाणोत्सङ्गदृश्याङ्गलक्ष्मीः ।
त्रिजगदुपगतापत् कर्तुमात्तान्यरूपद्वय इव भगवान् वः स्वं पदं नाभिसूनुः ॥ ३ ॥
ध्वानेनामृतवर्षिणा श्रवणयोरायोजनं भ्राम्यता,
भिन्दाना युगपद् विभिन्नविषयं मोहं हृदि प्राणिनाम् ।
आद्ये धर्मकथाविधौ जिनपतेराद्यस्य वाणी नृणां,
वृन्दैरुद्यदपूर्वविस्मयरसैराकर्णिता पातु वः ॥ ४ ॥
अव्याज्जगन्ति पुरुषोत्तमनाभिसूतेर्देवस्य वक्त्रकमलोदरमावसन्त्याः ।
धौतेव दन्तकिरणप्रकरेण मूर्तिर्देव्या गिरामधिपतेः शरदिन्दुगौरी ॥ ५ ॥
रक्षन्तु स्खलितोपसर्गगलितप्रौढप्रतिज्ञाविधौ
याति स्वाश्रयमर्जितांहसि सुरे निःश्वस्य संचारिताः ।
आजानुक्षितिमध्यमग्नवपुषश्चक्राभिघातव्यथा
मूर्च्छान्ते करुणाभराञ्चितपुटा वीरस्य वो दृष्टयः ॥ ६ ॥
प्रबन्धानामनध्यायः सा वाग् जयति शुद्धया ।
यया प्रतिपदेवेन्दुः कविः क्षीणोऽपि जीवति ॥ ७ ॥
वन्द्यास्ते कवयः काव्यपरमार्थविशारदाः ।
विचारयन्ति ये दोषान् गुणांश्च गतमत्सराः ॥ ८ ॥
वार्योऽनार्यः स निर्दोषे यः काव्याध्वनि सर्पताम् ।
अग्रगामितया कुर्वन् विघ्नमायाति सर्पताम् ॥ ९ ॥
शेषसेवाविशेषं ये न जानन्ति द्विजिह्वताम् ।
यान्तो हीनकुलाः किं ते न लज्जन्ते मनीषिणाम् ॥ १० ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

स्वादुतां मधुना नीताः पशूनापि मानसम् ।
मदयन्ति न यद्वाचः किं तेऽपि कवयो भुवि ॥ ११ ॥
काव्यं तदपि किं वाच्यमवाङ्कि न करोति यत् ।
श्रुतमात्रममित्राणां वक्त्राणि च शिरांसि च ॥ १२ ॥
उत्पतन्त्यजवद्व्योम्नि केचित्प्राप्तपदत्रयाः ।
विशन्त्यन्ये प्रबन्धेऽपि लब्धे बलिरिव क्षितिम् ॥ १३ ॥
कषाश्मनेव श्यामेन मुखेनाधोमुखेक्षणः ।
काव्यहेम्नो गुणान्वक्ति कलाद इव दुर्जनः ॥ १४ ॥
अखण्डदण्डकारण्यभाजः प्रचुरवर्णकात् ।
व्याघ्रादिव भयाघ्रातो गद्याद्व्यावर्तते जनः ॥ १५ ॥
वर्णयुक्तिं दधानापि स्निग्धाञ्जनमनोहराम् ।
नातिश्लेषघना श्लाघां कृतिर्लिपिरिवाश्नुते ॥ १६ ॥
अश्रान्तगद्यसन्ताना श्रोतृणां निर्विदे कथा ।
जहाति पद्यप्रचुरा चम्पूरपि कथारसम् ॥ १७ ॥
सत्कथारसवन्ध्येषु निबन्धेषु नियोजिताः ।
नीचेष्विव भवन्त्यर्थाः प्रायो वैरस्य हेतवः ॥ १८ ॥
नमो जगन्नमस्याय मुनीन्द्रायेन्द्रभूतये ।
यः प्राप्य त्रिपदीं वाचा विश्वं विष्णुरिवानशे ॥ १९ ॥
प्रस्तावनादिपुरुषौ रघुकौरववंशयोः ।
वन्दे वाल्मीकिकानीनौ सूर्याचन्द्रमसाविव ॥ २० ॥
सत्यं बृहत्कथाम्भोधेर्बिन्दुमादाय संस्कृताः ।
तेनेतरकथाः कन्थाः प्रतिभान्ति तदग्रतः ॥ २१ ॥
जितं प्रवरसेनेन रामेणेव महात्मना ।
तरत्युपरि यत्कीर्तिः सेतुर्वाङ्मयवारिधेः ॥ २२ ॥
प्रसन्नगम्भीरपथा रथाङ्गमिथुनाश्रया ।
पुण्या पुनाति गङ्गेव गां तरङ्गवती कथा ॥ २३ ॥
प्राकृतेषु प्रबन्धेषु रसनिष्यन्दिभिः पदैः ।
राजन्ते जीवदेवस्य वाचः पल्लविता इव ॥ २४ ॥
म्लायन्ति सकलाः कालिदासेनासन्नवर्तिना ।
गिरः कवीनां दीपेन मालतीकलिका इव ॥ २५ ॥
केवलोऽपि स्फुरन्बाणः करोति विमदान्कवीन् ।
किं पुनः क्लृप्तसंधानपुलिन्द्रकृतसंनिधिः ॥ २६ ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

कादम्बरीसहोदर्या सुधया वैबुधे हृदि ।
हर्षाख्यायिकया ख्यातिं बाणोऽब्धिरिव लब्धवान् ॥ २७ ॥
माघेन विघ्नितोत्साहा नोत्सहन्ते पदक्रमे ।
स्मरन्ति भारवेरेव कवयः कपयो यथा ॥ २८ ॥
निरोद्धुं पार्यते केन समरादित्यजन्मनः ।
प्रशमस्य वशीभूतं समरादित्यजन्मनः ॥ २९ ॥
स्पष्टभावरसा चित्रैः पदन्यासैः प्रनर्तिता ।
नाटकेषु नटस्त्रीव भारती भवभूतिना ॥ ३० ॥
दृष्ट्वा वाक्पतिराजस्य शक्तिं गौडवधोद्धुराम् ।
बुद्धिः साध्वसरुद्धेव वाचं न प्रतिपद्यते ॥ ३१ ॥
भद्रकीर्तेर्भ्रमत्याशाः कीर्तिस्तारागणाध्वनः ।
प्रभा ताराधिपस्येव श्वेताम्बरशिरोमणेः ॥ ३२ ॥
समाधिगुणशालिन्यः प्रसन्नपरिपक्त्रिमाः ।
यायावरकवेर्वाचो मुनीनामिव वृत्तयः ॥ ३३ ॥
सूरिर्महेन्द्र एवैको वैबुधाराधितक्रमः ।
यस्यामर्त्योचितप्रौढिकविविस्मयकृद्वचः ॥ ३४ ॥
स मदान्धकविध्वंसी रुद्रः कैर्नाभिनन्द्यते ।
सुश्लिष्टललिता यस्य कथा त्रैलोक्यसुन्दरी ॥ ३५ ॥
सन्तु कर्दमराजस्य कथं हृद्या न सूक्तयः ।
कविस्त्रैलोक्यसुन्दर्या यस्य प्रज्ञानिधिः पिता ॥ ३६ ॥
केचिद् वचसि वाच्येऽन्ये केऽप्यशून्ये कथारसे ।
केचिद्गुणे प्रसादादौ धन्याः सर्वत्र केचन ॥ ३७ ॥
अस्त्याश्चर्यनिधानमर्बुद इति ख्यातो गिरिः खेचरैः
कृच्छ्राल्लङ्घितदिग्विलङ्घिशिखरग्रामोऽग्रिमः क्ष्माभृताम् ।
मैनाकेन महार्णवे हरतनौ सत्या प्रवेशे कृते
येनैकेन हिमाचलः शिखरिणां पुत्रीति लक्ष्योऽभवत् ॥ ३८ ॥
वासिष्ठैः स्म कृतस्मयो वरशतैरस्त्यग्निकुण्डोद्भवो
भूपालः परमार इत्यधिपतिः सप्ताब्धिकाञ्चेर्भुवः ।
अद्याप्युद्गतहर्षगद्गदगिरो गायन्ति यस्यार्बुदे
विश्वामित्रजयोर्जितस्य भुजयोर्विस्फूर्जितं गुर्जराः ॥ ३९ ॥
तस्मिन्नभूद् रिपुकलत्रकपोलपत्रवल्लीवितानपरशुः परमारवंशे ।
श्रीवैरिसिंह इति दुर्धरसैन्यदन्तिदन्ताग्रभिन्नचतुरर्णवकूलभित्तिः ॥ ४० ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

तत्राभूद् वसतिः श्रियामपरया श्रीहर्ष इत्याख्यया
विख्यातश्चतुरम्बुराशिरशनादाम्नः प्रशास्ता भुवः ।
भूपः खर्वितवैरिगर्वगरिमा श्रीसीयकः सायकाः
पञ्चेपोरिव यस्य पौरुषगुणाः केषां न लग्ना हृदि ॥ ४१ ॥
तस्योदग्रयशाः समस्तसुभटग्रामाग्रगामी सुतः
सिंहो दुर्धरशत्रुसिन्धुरतते: श्रीसिन्धुराजोऽभवत् ।
एकाधिज्यधनुर्जिताब्धिवलयावच्छिन्नभूर्यस्य स
श्रीमद्वाक्पतिराजदेवनृपतिर्वीराग्रणीरग्रजः ॥ ४२ ॥
आकीर्णाङ्घितलः सरोजकलशच्छत्रादिभिर्लाञ्छनै-
स्तस्याजायत मांसलायतभुजः श्रीभोज इत्यात्मजः ।
प्रीत्या योग्य इति प्रतापवसतिः ख्यातेन मुञ्जाख्यया
यः स्वे वाक्पतिराजभूमिपतिना राज्येऽभिषिक्तः स्वयम् ॥ ४३ ॥
देव्या विभ्रमसद्म पद्मवसतेः कर्णावतंसं क्षितेः
सौभाग्यप्रतिपक्षमिन्दुमहसः सर्गाद्भुतं वेधसः ।
धत्ते योऽवधिभूतमीक्षणहृतां नेत्रामृतं योषितां
रूपन्यक्कृतकाममद्भुतमणिस्तम्भाभिरामं वपुः ॥ ४४ ॥
आयाता शरदित्युदीर्य मुदितैर्दारैः पुरो दर्शिता
लीलोद्यानभवा नवाः सुमनसः सप्तच्छदक्ष्मारुहाम् ।
यत्सैन्यागमशङ्किनामसुहृदामाकृष्टगन्धा इव श्वासैः
खेदनिरायतैर्विदधिरे सद्यः शिरोवेदनाम् । ४५ ॥
श्रुत्वा यं सहसाऽऽगतं निजपुरात् त्रासेन निर्गच्छतां
शत्रूणामवरोधनैर्जललवप्रस्यन्दितिम्यत्पुटाः ।
शुभ्रे सद्मनि पल्लविन्युपवने वाप्यां नवाम्भोरुहि
क्रीडाद्रौ च मुहुर्मुहुर्विवलितग्रीवैर्विमुक्ता दृशः ॥ ४६ ॥
प्रासादेषु त्रुटितशिखरश्वभ्रलब्धप्रवेशैः
प्रातः प्रातस्तुहिनसलिलैः शार्वरैः स्नापितानि ।
धन्याः शून्ये यदरिनगरे स्थाणुलिङ्गानि शाखा-
हस्तस्रस्तैः कुसुमनिकरैः पादपाः पूजयन्ति ॥ ४७ ॥
येषां सैन्यभराहितोरगपतिश्रान्ति प्रयातां बहि-
र्जीयन्ते स्थगिता हिमांशुमहसः श्वेतातपत्रैर्दिशः ।
आभान्ति प्रभवो नृगाभितरवत् तेऽप्यागताः सेवया
यस्यानेकजनाकुले निजवपुर्मात्राः सभामण्डपे ॥ ४८ ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

न स्वप्नेऽपि समाश्रिता रिपुजनं ग्लानिं गता नोन्नतौ
लग्ना साधुगुणद्विषां शुचितया कर्णे न दुष्टात्मनाम् ।
निर्दोषाहमनेन दिक्षु गमितेत्यात्मीयवार्तामिव व्याकर्तुं
व्रजति स्म यस्य तरसा कीर्तिः सुरेन्द्रालयम् ॥ ४९ ॥

निःशेषवाङ्मयविदोऽपि जिनागमोक्ताः श्रोतुं कथाः समुपजातकुतूहलस्य ।
तस्यावदातचरितस्य विनोदहेतो राज्ञः स्फुटाद्भुतरसा रचिता कथेयम् ॥५०॥

आसीद् द्विजन्माऽखिलमध्यदेशप्रकाशसांकाश्यनिवेशजन्मा ।
अलब्ध देवर्षिरिति प्रसिद्धिं यो दानवर्षित्वविभूषितोऽपि ॥ ५१ ॥

शास्त्रेष्वधीती कुशलः कलासु बन्धे च बोधे च गिरां प्रकृष्टः ।
तस्यात्मजन्मा समभून्महात्मा देवः स्वयम्भूरिव सर्वदेवः ॥ ५२ ॥

तज्जन्मा जनकांह्रिपङ्कजरजःसेवाप्तविद्यालवो
विप्रः श्रीधनपाल इत्यविशदामेतामबध्नात् कथाम् ।
अक्षुण्णोऽपि विविक्तसूक्तिरचने यः सर्वविद्याब्धिना
श्रीमुञ्जेन सरस्वतीति सदसि क्षोणीभृता व्याहृतः ॥ ५३ ॥

१) अस्ति रम्यतानिरस्तसमस्तसुरलोका, स्वपदापहारशङ्कितशतक्रतुप्रार्थितेन शततमक्रतुवाञ्छाविच्छेदार्थमिव पार्थिवानामिक्ष्वाकूणामुत्पादिता प्रजापतिना, वृत्तोज्ज्वलवर्णशालिनी कर्णिकेवाम्भोरुहस्य मध्यभागमलङ्कृत्य स्थिता भारतवर्षस्य, तुषारधवलभित्तिना विशालवप्रेण परिगता प्राकारेण, विपुलसोपानसुगमावतारवापीशतसमाकुला, मनोरथानामपि दुर्विलङ्घ्येन प्लवमानकरिमकरकुम्भीरभीषणोर्मिणा जलप्रतिबिम्बितप्राकारच्छलेन जलराशिशङ्कया मैनाकमन्वेष्टुमन्तःप्रविष्टहिमवतेव महिमवता खातवलयेन वेष्टिता, पवनपटुचलितधवलध्वजकलापैर्जामदग्न्यमार्गणाहतक्रौञ्चाद्रिच्छिद्रैरिवोद्भ्रान्तराजहंसैरानिर्गममार्गायमाणैश्चतुर्भिरत्युच्चैर्गोपुरैरुपेता, प्रांशुशिखराग्रज्वलत्कनककलशैः सुधापङ्कधवलप्राकारवलयितैरमरमन्दिरमण्डलैर्मण्डलितभोगमध्यप्रवेशितोन्मणिफणासहस्रं शेषाहिमुपहसद्भिरुद्भासितचत्वरा, त्वरापतज्जलविसरसारणीसिक्तसान्द्रबालद्रुमैर्द्रुमतलनिषादिना परिश्रान्तपथिकलोकेन दिवसमाकर्ण्यमानमधुरतारघटीयन्त्रचीत्कारैः परित्यक्तसकलव्यापारेण पौरवनितामुखार्पितदृष्टिना सविक्रियं प्रजल्पता पठता गायता च भुजङ्गसमाजेन क्षणमप्यमुच्यमानमनोभवभवभवानीभवनैः प्रतिदिवसमधिकाधिकोन्मीलन्नीलकान्तिभिः स्वसन्ततिप्रभवपार्थिवप्रीतये दिनकरेणेवाकृष्य संचार्यमाणसकलशर्वरीतिमिरैरमरकाननानुकारिभिरारामैः श्यामायमानपरिसरा, गिरिशिखरतनिभशातकुम्भप्रासादमालाध्यासितोभयविभागैः स्फुटविभाव्यमानमरकतेन्द्रनीलवज्रवैडूर्यराशिभिश्चामीकराचलतटीव चण्डांशुरथचक्रमार्गैः पृथुलायतैर्विपणिपथैः प्रसाधिता, धृतोद्गुरप्राकारपरिवेषैरभ्रङ्कषप्रतोलिभिरुत्तुङ्गमकरतोरणावनद्धहरितवन्दनमालैर्दोलाविभूषिता-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

ङ्गणवेदिभिरश्रान्तकालागरुधूपधूमालेपभयपलायमानदन्तवलभिकाभित्तिचित्रानिव विचित्रमयूखजालकमुचो माणिक्यजालकान् कलयद्भिरद्भुताकारैरनेकभूमिकाभ्राजिष्णुभिः सौधैः प्रवर्तिताविरतचन्द्रोदया, प्रतिगृहं स्वच्छधवलायताभिर्दृष्टिभिरिव दिदृक्षारसेन वसुधया व्यापारिताभिः क्रीडासरसीभिः संवलिता, मृदुपवनचलितमृद्वीकालतावलयेषु वियति विलसत्तामसितागुरुधूपधूमयोनीलमासारधारिणेवोपसिच्यमानेष्वतिनीलसुरभिषु गृहोपवनेषु वनितासखैर्विलासिभिरनुभूयमानमधुपानोत्सवा, मज्जत्कोशलविलासिनीनितम्बास्फालनस्फारिततरङ्गया गृहीतसरलमृणालयष्टिभिः पूर्णार्णववितीर्णवृद्धकञ्चुकिभिरिव राजहंसैः क्षणमप्यमुक्तपार्श्वया कापिलकोपानलेन्धनीकृतसगरतनयस्वर्गवार्तामिव प्रष्टुं भागीरथीमुपस्थितया सरिता सरय्वाख्यया कूलपर्यन्तसख्या, सततगृहव्यापारनिषण्णमानसाभिर्निसर्गतो गुरुवचनानुरागिणीभिरनुल्बणोज्ज्वलवेषाभिः स्वकुलाचारकौशलशालिनीभिः शालीनतया सुकुमारतया च कुचकुम्भयोरपि कदर्थ्यमानाभिरुद्वृत्तया मणिभूषणानामपि खिद्यमानाभिर्मुखरतया रतेष्वपि ताम्यन्तीभिर्वैयात्यपरिग्रहेण स्वप्नेऽप्यलङ्घयन्तीभिर्द्वारतोरणमङ्गीकृतसतीव्रताभिरप्यसतीव्रताभिरलसाभिर्नितम्बभरवहने तुच्छाभिरुदरे तरलाभिश्चक्षुषि कुटिलाभिर्भ्रुवोस्तनुताभिरङ्गशोभायामुद्धताभिस्तारुण्ये कृतकुसङ्गाभिश्चरणयोर्न स्वभावे कोपेऽप्यदृष्टमुखविकाराभिर्व्यलीकेऽप्यनुज्झितविनयाभिः खेदेऽप्यखण्डितोचितप्रतिपत्तिभिः कलहेऽप्यनिष्ठुरभाषिणीभिः सकलपुरुषार्थसिद्धिभिरिव शरीरबद्धाभिः कुलप्रसूताभिरलङ्कृता वधूभिः, इतराभिरपि त्रिभुवनपताकायमानाभिः कुबेरपुरपुण्याङ्गनाभिरिव कृतपुण्यजनोचिताभिः पादशोभयाऽपि न्यक्कृतपद्माभिरूरुश्रियाऽपि लघूकृतरम्भास्तम्भाभिर्गौर्योऽपि छायया सौभाग्यहेतोरुपासिताभिरिन्दुनाऽपि प्रतिदिनं प्रतिपन्नकलान्तरेण प्रार्थ्यमानमुखकमलकान्तिभिर्मकरध्वजेनापि दर्शिताधिना लब्धहृदयप्रवेशमहोत्सवाभिरप्रयुक्तयोगाभिरेकावयवप्रकटाननमरुतामपि गतिं स्तम्भयन्तीभिरव्यापारितमन्त्राभिः सकृदाह्वानेन नरेन्द्राणामपि सर्वस्वमाकर्षयन्तीभिरसदोषधीपरिग्रहाभिरीषत्कटाक्षपातेनाचलानपि द्रावयन्तीभिः सुरतशिल्पप्रगल्भतावष्टम्भेन रूपमपि निरुपयोगमवगच्छन्तीभिस्तारुण्यमपि तृणलघु गणयन्तीभिर्विलासानपि हास्यकोटौ कलयन्तीभिराभरणसम्भारमपि भारमवधारयन्तीभिः प्रसाधनाडम्बरमपि विडम्बनापक्षे स्थापयन्तीभिरुपचारमप्याचारबुद्ध्या प्रपञ्चयन्तीभिः, कैश्चिदधरैरिव शतशः खण्डितैरप्यखण्डितरागैरनिशमुपयुज्यमानवदननिःश्वासपरिमलाभिरपरैस्तु चषकैरिव कदाचिदाननप्रणयितामानीय प्रणुन्नैरप्रसन्नै रणन्मधुकरध्वनिना मन्दं मन्दं रुणुरुणायमानैः कामिभिरशून्यद्वाराभिर्नवसुरतेषु बद्धरागाभिरपि नीचरतेष्वसक्ताभिर्लक्ष्मीमनोवृत्तिभिरिव पुरुषोत्तमगुणहार्याभिर्न पुनरेकान्ततोऽर्थानुरागिणीभिः संसारेऽपि सारताबुद्धिनिबन्धनभूताभिः कुलकमायावैशिककलाकलापवैचक्षण्याभिः साक्षादिव कामसूत्रविद्याभिर्विलासिनीभिर्वितीर्णत्रिभुवनजिगीषुकुसुमसायकसाहाय्यका, अकलिताज्ञानान्ध्यविवेकैरगृहीतपण्डिता-

पण्डितविभक्तिभिरनवबुद्धग्राम्यसाधुविशेषैरनवधारितधार्मिकाधार्मिकपरिच्छित्तिभिः सर्वैरप्युदारवेषैः सर्वैरपि छेकोक्तिकोविदैः सर्वैरपि परोपकारप्रवणैः सर्वैरपि सन्मार्गवर्तिभिः ज्ञातनिःशेषपुराणेतिहासैर्दृष्टसकलकाव्यनाटकप्रबन्धैः परिचितनिखिलाख्यायिकाख्यानव्याख्यानैः प्रमाणविद्भिरप्यप्रमाणविद्भिरधीतनीतिभिरप्यकुटिलैरभ्यस्तनाट्यशास्त्रैरप्यदर्शितभ्रूनेत्रविकारैः कामसूत्रपारगैरप्यविदितवैशिकैः सर्वभाषाविचक्षणैरप्यशिक्षितलाटोक्तिभिः सात्त्विकैरपि राजसभावाप्तख्यातिभिरोजस्विभिरपि प्रसन्नैः पूर्वाभिभाषिभिरुत्तरालापनिपुणैः सकलरसभावाभिज्ञैरविषादिभिर्न्यायदर्शनानुरागिभिरपि न रौद्रैः परानुपहासिभिर्नर्मशीलैः सर्वस्य गुणग्राहिभिः सन्तुष्टैर्व्यसनेष्वपरित्यागिभिः सर्वदा संविभागपरैः परोपकारिभिरात्मलाभोद्यतैः कतिपयकलाकलापपरिग्रहं ग्रहपतिमप्युपहसद्भिर्मित्रमण्डलपराङ्मुखमनूरुमपि निरस्यद्भिर्लक्ष्मीप्राप्तये गाढवृतभूभृत्पादं वासुदेवमपि विप्लावयद्भिः स्नेहशून्यमानसं जिनमप्यवजानद्भिर्निवासिलोकैः संकुला, विरचितालकेव मखानलधूमकोटिभिः, स्पष्टिताञ्जनतिलकबिन्दुरिव बालोद्यानैः, आविष्कृतविलासहासेव दन्तवलभीभिः, आगृहीतदर्पणेव सरोभिः, सकृतयुगेव सत्पुरुषव्यवहारैः, समकरध्वजराज्येव पुरन्ध्रिविब्बोकैः, सब्रह्मलोकेव द्विजसमाजैः, समुद्रमथनेव जनसंघातकलकलेन, विततप्रभावर्षिभिराभरणपाषाणखण्डैरिव पाखण्डिभिर्मुषितकल्मषा, जपानुरागिभिरुपवनैरिव श्रोत्रियजनैः सच्छाया, विचित्राकारवेदिभिरङ्गणैरिव नागरिकगणैरलंकृतगृहा, सवनराजिभिः सामस्वरैरिव क्रीडापर्वतकपरिसरैरानन्दितद्विजा, विश्वकर्मसहस्रैरिव निर्मितप्रासादा, लक्ष्मीसहस्रैरिव परिगृहीतगृहा, देवतासहस्रैरिवाधिष्ठितप्रदेशा, महापार्थिववरूथिनीवानेकरथ्यासंकुला, राज्यनीतिरिव सत्त्रिप्रतिपाद्यमानवार्ताधिगतार्था, अर्हद्दर्शनस्थितिरिव नैगमव्यवहाराक्षिप्तलोका, रसातलविविक्षुरविरथचक्रभ्रान्तिरिव चीत्कारमुखरितमहाकूपारघट्टा, सर्वाश्चर्यनिधानमुत्तरकोशलेष्वयोध्येति यथार्थाभिधाना नगरी; या सितांशुकरसंपर्कात्परिस्फुटस्फटिकदोलासु बद्धासनैर्विलासिमिथुनैरवगाह्यमानगगनान्तरा समन्तादन्तरिक्षसंचरत्खेचरमिथुनस्य शुचिप्रदोषेषु शोभामधरीचकार विद्याधरलोकस्य, यस्याश्च गगनशिखोल्लेखिना प्राकारशिखरेण स्खलितवर्त्मा प्रस्तुतचाटुरिव प्रत्यग्रचन्दनमालाश्यामलामधिगोपुरं विलम्बयामास वासरमुखेषु रविरथाश्वपङ्क्तिमरुणः, यस्यां च प्रियतमाभिसारप्रचलितानां पण्याङ्गनानामङ्गलावण्यसंवर्धिताभिराभरणरत्नांशुसंततिभिः स्तम्भिततिमिरोदया भवनदीर्घिकासरोजवननिद्राभिरन्वमीयन्त रजनीसमारम्भाः, या च दक्षिणानिलतरङ्गितानां प्रतिभवनमुच्छ्रितानामनङ्गध्वजानामङ्गुलीविभ्रमाभिरालोहितांशुकवैजयन्तीभिः कृतमकरध्वजप्लोषमहापातकस्य शूलपाणेर्दत्तावकाशामलकापुरीमिव तर्जयन्ती मधुसमये समलक्ष्यत, यस्यां च मुदितगृहशिखण्डिकेकारवमुखरिताभिस्तरुणजलदपङ्क्तिभिः परिवारितप्रान्तासु प्रासादशिखरमालासु प्रावृषि कृतस्थितयो ग्रीष्मकालपरिभुक्तानामुपवनोपरुद्धपर्यन्तभुवामधस्तनभूमिकानां नोदकण्ठन्त सुकृतिनः, यस्यां च जलधरसमयनिर्धौतरेणुपटलनिर्मलानामुदग्रसौधाग्रपद्मराग-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

ग्राव्णां प्रभाभिरनुरञ्जितः, शरत्कालरजनीषु पौरजनीवदनपराजयलज्जया प्रतिपन्नकाषाय इव व्यराजत पार्वणो रजनिजानिः, यस्यां च तुषारसंपर्कपटुतरैस्तरुणीकुचोष्मभिरितस्ततस्ताड्यमाना हैमिनीष्वपि क्षणात्स्वमन्दीकृतचन्दनाङ्गरागगौरवमदत्ताङ्गारशकटिकासेवादरमप्लुष्टकेलिवापिकापङ्कजवनमवुः प्रभञ्जनाः, यस्यां च वीथीगृहाणां राजपथातिक्रमः, दोलाक्रीडासु दिगन्तरयात्रा, कुमुदखण्डानां राज्ञा सर्वस्वापहरणम्, अनङ्गमार्गणानां मर्मघट्टनव्यसनं, वैष्णवानां कृष्णवर्त्मनि प्रवेशः, सूर्योपलानां मित्रोदयेन ज्वलनं, वैशेषिकमते द्रव्यस्य कूटस्थनित्यता, यत्र च भोगस्पृहया दानप्रवृत्तयः, दुरितप्रशान्तये शान्तिककर्माणि, भयेन प्रणतयः, कार्यापेक्षयोपचारकरणानि, अतृप्त्या द्रविणोपार्जनानि, विनयाधानाय वृद्धोपास्तयः पुंसामासन् ॥

२) तस्यां च भुवनत्रयाश्चर्यभूतायां नगर्यामवार्यभुजबलारातिकठिनकण्ठास्थिदलनदन्तुरकृपाणधारोऽवतार इव साक्षादरुणसारथेरेकरथाक्रान्तचतुरब्धिसीमा, समस्तैकविष्टपाधिपतया तुल्यरेखया वासुकिवासवयोरवस्थितः, यथाविधिव्यवस्थापितवर्णाश्रमधर्मः, यथार्थः प्रजापतिः, प्रतिपक्षाणामान्तराणामन्तराणां च विनेता, आप्तदैवपुरुषकारानुगुण्यः, षाड्गुण्यप्रयोगचतुरः, चतसृष्वपि विद्यासु लब्धप्रकर्षः, मनुष्यलोक इव गुणैरुपरिस्थितोऽपि मध्यस्थः सर्वलोकानां, विशेषज्ञोऽपि समदर्शनः सर्वदर्शनानाम्, अनायासगृहीतसकलशास्त्रार्थयापि नीतिशास्त्रेषु खिन्नया परमाणुसूक्ष्मयापि क्रोडीकृतत्रैलोक्यया व्यक्तविवेकयाप्यतिनिबिडया प्रसन्नयाप्यसन्निहितमदया विशालहृदयासादितस्वेच्छावकाशयेवातिदूरप्रसृतया प्रज्ञया सम्यग्ज्ञातहेयोपादेयविभागः, सन्निहितदण्डनीतिप्रतीहारीसमाकृष्टाभिः समन्ततः पतिंवराभिरिवागत्यागत्य बद्धमालाभिरावृतो विपक्षलक्ष्मीभिः, गगनाभोग इव शशिभास्कराभ्यामच्युत इव शङ्खचक्राभ्यामम्भसांपतिरिवामृतवाडवाभ्यामभिरामभीषणो यशःप्रतापाभ्याम्, इन्दुविमलाभिर्जलदसमयारम्भ इव राजहंसपङ्क्तिभिः प्रतिमानसं प्रस्थिताभिर्व्याप्तभुवनान्तरालो गुणपरम्पराभिः, असङ्ख्यगुणशालिनापि सप्ततन्तुख्यातेन सर्वदाह्लादितलोकेनाप्येकदानानन्दितजनेनोदात्तेनापि स्वरितेन चरितेन पवित्रितत्रिभुवनावनिः, उच्चापशब्दः शत्रुसंहारे न वस्तुविचारे, वृद्धत्यागशीलो विवेकेन न प्रज्ञोत्सेकेन, गुरुवितीर्णशासनो भक्त्या न प्रभुशक्त्या, स्वजनपराङ्मुखः परभार्यासु न सपर्यासु, अवनितापहारी पालनेन न लालनेन, अकृतकारुण्यः करचरणे न शरणे, सौजन्यपरतन्त्रवृत्तिरप्यसौजन्ये निषण्णः, नलपृथुप्रभोऽप्यनलपृथुप्रभः, समिद्व्यतिकरस्फुरितप्रतापोऽप्यकृशानुभावोपेतः, सगरान्वयप्रभवोऽप्यमृतशीतलप्रकृतिः, शत्रुघ्नोऽपि विश्रुतकीर्तिः, अशेषशक्त्युपेतोऽपि सकलभूभारधारणक्षमः, रक्षिताखिलक्षितितपोवनोऽपि त्रातचतुराश्रमः, सर्वसागरैरिवोत्पादितगाम्भीर्यः, सर्वगिरिभिरिवाविर्भावितोन्नतिः, सर्वज्वलनैरिव जनितप्रतापः, सर्वचन्द्रोदयैरिव रचितकीर्तिः,

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

सर्वमुनिभिरिव निर्मितोपशमः, सर्वकेसरिभिरिव कल्पितपराक्रमः, सर्वमणिमन्त्रौषधैरिवोपबृंहितप्रभावः, पृथ्वीमय इव स्थैर्ये, तिग्मांशुमय इव तेजसि, सरस्वतीमय इव वचसि, लक्ष्मीमय इव लावण्ये, सुधामय इव माधुर्ये, तपोमय इवासाध्यसाधनेषु, अनर्तितो लक्ष्मीमदविकारैः, अखलीकृतो व्यसनचक्रपीडाभिः, अनाकृष्टो विषयग्राहैः, अयन्त्रितः प्रमदाप्रेमनिगडैः, अजडीकृतः परमैश्वर्यसंनिपातेन ; गिरावाप्तप्रतिष्ठः सततमवनेचरतः, श्रितविशुद्धसाधुसमाचारोऽपि सर्वकालमुर्व्या भुजङ्गतया भ्राजितः, सार्वभौमो राजा मेघवाहनो नाम ; यस्य फेनस्फुटप्रसृतयशोऽट्टहासभरितभुवनकुक्षिरङ्गीकृतगजेन्द्रकृत्तिभीषणः प्रकटितानेकनरकपालः प्रलयकालविभ्रमेष्वाजिमूर्धसु संजहार विश्वानि शात्रवाणि महाभैरवः कृपाणः, यस्य चाकाण्डदर्शितसकलदिग्दाहो वज्र इव बिडौजसो निर्ददाह महीभृत्कुलानि समन्ततः प्रज्वलत्प्रतापः, यश्च संगरश्रद्धालुरहितानामुन्नत्या तुतोष न प्रणत्या, दानव्यसनी जनानामर्थितयाऽप्रीयत न कृतार्थतया, कुशाग्रीयबुद्धिः कार्याणां वैषम्येण जहर्ष न समतया, लक्ष्मीहठाकर्षणलम्पटो दैवस्य वैमुख्यमाचकाङ्क्ष नाभिमुख्यं, विजयश्रीसंविभागकृपणः स्वानुजीविनां भीरुतया रेमे न शौण्डीरतया, धैर्यव्यक्तिकामो व्यसनाय स्पृहयाञ्चकार नाभ्युदयाय, विनयचिकीर्षयासितमतिर्गुरूणां कोपेन मुमुदे न प्रसादेन, सकलाधर्मनिर्मूलनाभिलाषी कलेरवतारस्योदकण्ठत न कृतयुगस्य ; यस्य च प्रताप एव वसुधामसाधयत् परिकरः सैन्यनायकाः, महिमैव राजकमनामयन्नीतिः प्रतीहाराः, सौभाग्यमेवान्तःपुरं ररक्ष स्थितिः स्थापत्याः, आकार एव प्रभुतां शशंस परिच्छदश्छत्रचामरग्राहाः, तेज एव दुष्प्रसरं रुरोध राज्याङ्गमङ्गरक्षाः, आज्ञैवान्यायं न्यषेधयद् धर्मो धर्मस्थेयाः, रूपमेव मनस्विनीः प्रसादमनयद् विनोदो नर्मसचिवाः, धार्मिकतैव दुरितानि प्रतिचकार प्रपञ्चः पुरोधसः, प्रज्ञैव मन्त्रान् निश्चिकाय शोभा मन्त्रिणः, आभिगामिकगुणग्राम एव परपक्षमाचकर्ष रूढिगूढपुरुषाः, त्याग एव दिक्षु कीर्तिमगमयद् विभवो बन्दिपुत्राः ; यस्य चाश्वबृन्दरहिता अपि मुक्तमण्डला बभूवुः, समस्तानेकपदा अप्योजस्वितां विजहुः, अस्वरवर्णा अपि परं न व्यञ्जनमशिश्रियन्त शत्रवः ; यस्मिंश्च राजन्यनुवर्तितशास्त्रमार्गे प्रशासति वसुमतीं धातूनां सोपसर्गत्वम् , इक्षूणां पीडनं, पक्षिणां द्विव्यग्रहणं, पदानां विग्रहः, तिमीनां गलग्रहः, गूढचतुर्थकानां पादाकृष्टयः, कुकविकाव्येषु यतिभ्रंशदर्शनम् , उदधीनामवृद्धिः, निधुवनक्रीडासु तर्जनताडनानि, द्विजातिक्रियाणां शाखोद्धरणं, बौद्धानुपलब्धेरसद्व्यवहारप्रवर्तकत्वं, प्रतिपक्षप्रोद्यतमुनिकथासु कुशास्त्रश्रवणं, शारीणामक्षप्रसरदोषेण परस्परं बन्धवधमारणानि, वैशेषिकमते द्रव्यस्य प्राधान्यं गुणानामुपसर्जनभावो बभूव । किं बहुना यस्य धारणे कूर्मपतिनापि पराङ्मुखीभूतमादिवराहेणापि वक्रितं मुखमुरगराजस्यापि सहस्रधा भिन्नाः फणाभित्तयः तमपि भुवनभारमनायासेनैव धृतासिना भुजेन यो बभार, निर्यत्नधृतसमस्तभुवनभारतया च तं द्वितीयं शेषं तृतीयमादिवराहदंष्ट्राङ्कुरमष्टमं कुलाचलं नवममाशागजममन्यन्त जनाः । किञ्च, मुक्तमदजलासारकरिघटासहस्रमेघमण्डलान्ध-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

कारिताष्टदिग्विभागेषु घनस्तनितघर्घरघूर्णमानरथनिर्घोषेषु दर्पोत्पतत्पदातिकरतलतुलिततरवारितडिल्लताप्रतानदन्तुरितान्तरिक्षकुक्षिषु प्रचण्डानिलप्रणुन्नकरकोपलप्रकरपातमुखरसप्तिखुरपुटध्वानजनितजगज्ज्वरेषु प्रसर्पन्नृपश्रेणिचूडामणिमरीचिचक्रविरचितेन्द्रचापकलापेषु प्रत्यावृत्तप्रथमजलधरसमयशङ्काविधायिषु लोकस्य यदीयसैन्येषु सकलप्रतिपक्षलक्ष्मीजिघृक्षया शरत्समये प्रचलितेषु विषमजलनिधिमध्यवासिनोऽपि कंसद्विष इव द्वीपावनीपालनिवहस्य निद्रा क्षयमगच्छत् ।

अन्यच्च—

यस्य दोष्णि स्फुरद्धेतौ प्रतीये विबुधैर्ध्रुवः ।
बौद्धतर्क इवार्थानां नाशो राज्ञां निरन्वयः ॥५४॥

लतावनपरिक्षिप्ते निन्ये यदरिभिर्निशा ।
विन्ध्याद्रेस्तल्परुचिरे न वेश्मनि नवेऽश्मनि ॥५५॥

अन्तर्दग्धागुरुशुचावाप यस्य जगत्पतेः ।
नारीणां संहतिश्चारुवेषाकारागृहे रतिम् ॥५६॥

दृष्ट्वा वैरस्य वैरस्यमुज्झिताखो रिपुव्रजः ।
यस्मिन् विश्वस्य विश्वस्य कुलस्य कुशलं व्यधात् ॥५७॥

३) स राजा बाल एवाधिगतराज्याभिषेकः सकलभुवनाभिभाविना भुजबलेन निर्जित्य सप्ताम्बुराशिरशनाकलापां काश्यपीं, कृत्वा सततसंचरणशीलस्य यशसः सुखप्रचारार्थमिव निष्कण्टकाः ककुभः, दिक्कुम्भिनामालानस्तम्भानुकारिणः समारोपितस्वनामवर्णश्रेणीकानारोप्य दिशामष्टानामपि पर्यन्तेषु जयस्तम्भान्, उपार्जितप्रभूतकोशं वशीकृतसमस्तसामन्तमायत्तमन्त्रिमण्डलमुपगृहीतमित्रवर्गमाप्तपुरुषाधिष्ठितदुर्गं समग्रमपि राज्यमाजन्मनः प्ररूढपरमसौहृदस्य हृदयस्येवातिविश्वसनीयस्य बाहोरिव वसुन्धराभारवहनक्षमस्कन्धस्य प्रगल्भमत्युपहसितधिषणस्यापि प्रज्ञावतां धौरेयस्य विदितनिःशेषनीतिशास्त्रसंहतेरमात्यवर्गस्यायत्तमकरोत् । आत्मनापि निःशेषितारिवंशतया विगतशङ्कः, स्वधर्मव्यवस्थापितवर्णाश्रमतया जातनिर्वृतिः, पर्यवसिताखिलप्रारब्धकार्यतया निराकुलमनास्तत्कालं मनःपुरीमनुप्रवेष्टुकामं कार्मुकधारणापराधविलक्षमनसं मकरलक्ष्माणमनुग्राहयितुमागतेन विस्तारचतुरोक्तिना दूतेनेव नवयौवनेनोपदर्शितेष्विन्द्रियग्रामहारिषु विषयेषु परिभोगलालसं मानसमासञ्जयामास । तथाहि, कदाचित् सकुतूहलगृहदेवतादरविलोकितः, कामिनीजनाभरणझात्कारतूर्यरवसंवर्धितैस्तारतरविलापिनां वैतालिकानामिव केलिशकुन्तानां ध्वनिभिराधीयमानरभसः, सरभसदशनाग्रदंशदलितदन्तच्छदमदयकचग्रहोल्लसद्भ्रुकुटिभूषितललाटदेशमावेशपरवशप्रवृत्तकरप्रहारव्याहरन्मणिवलयमविरलोद्गतश्रमस्वेदतिम्यद्रोमाञ्चकवचमनवरतमुक्तकौसुमशरासारव्यपदेशादुपजाततुष्टिनेव मानसभुवा देवेन पात्यमानपुष्पवृष्टिरुत्कृष्टकरणप्रयोगरमणीयमत्यद्भुतं रतसमरमाततान । कदा-

Jain Education International	For Private & Personal Use Only	www.jainelibrary.org

चिन्नीलपटावगुण्ठिताङ्गो लाङ्गलीव कालिन्दीजलवेणिकाः प्रत्यग्रमृगमदाङ्गरागमलिनवपुषो बहुलप्रदोषाभिसारिकाः सुदूरमाचकर्ष । कदाचिदुल्लसितकनकशृङ्गसुन्दरो मन्दराद्रिरिव क्षीरोदजलवीचिभिरागृहीतविविधशङ्खशुक्तिपुटाभिरवरोधपुरस्त्रीभिरुपसृत्योपसृत्य सिच्यमानो जलक्रीडामकरोत् । कदाचिन्मुदितसुहृद्गणोपदिश्यमानमार्गो मृगाङ्कमौलिरिव कैलासशिखरे मुखरशिखण्डिनि क्रीडागिरौ देवीसमेतः सविभ्रमं बभ्राम । कदाचिन्मन्युगौरवादतिलङ्घितपादपतनविभ्रमाणां प्रेयसीनां प्रसादनं प्रति निष्प्रत्याशः प्रान्तनिपतदम्बुधारान्धकारितोदरकुहरेषु धारागृहेषु बिसिनीपलाशस्रस्तरशायी मनसिशयसंतापमत्यवाहयत् । कदाचिद् देव्या सार्धमारब्धस्पर्धः स्वपरिगृहीतानां गृहोद्यानवीरुधामकालकुसुमोद्गतिकारिणस्तांस्तान् दोहदयोगानदात् । कदाचिद् धौतमृगमदाङ्गरागमनुरागजं स्वेदजलमजस्रमुज्झिहानं बहुमन्यमानः प्रतिकर्मासमाप्तिकाम्यया कामिनीकुचकुम्भभित्तिष्वनेकभङ्गकुटिलाः पत्राङ्गुलीरकल्पयत् । कदाचित् क्रीडाद्यूतपराजितः पणितमप्रयच्छन् 'क गच्छसि' इति बद्धालीकभ्रुकुटिभिर्विदग्धवनिताभिराकृष्य कृतविषमपादपातो बलादिव दत्तकपाटसंपुटेषु वासवेश्मसु सपत्नीसमक्षमेवाक्षिप्यत । कदाचिदीर्ष्यारुणप्रतिप्रमदाकटाक्षकर्बुरमुपरिक्षिप्तरक्तोत्पलपलाशमिव कापिशायनं स्वयमुत्क्षिप्तमाणिक्यचषकश्चन्द्रिकाप्रहासिषु प्रासादतलेषु प्रेमपरवशः प्रणयकुपिताः प्रेयसीः सानुनयमपाययत् । कदाचिद् वदनमण्डनादिभिर्विडम्बनाप्रकारैरुपहसन् विदूषकानन्तःपुरिकाजनमहासयत् । कदाचिदङ्गनालोल इति मत्वा निपुणचित्रकारैश्चित्रपटेष्वारोप्य सादरमुपायनीकृतानि रूपातिशयशालिनीनामवनिपालकन्यकानां प्रतिबिम्बानि परित्यक्तान्यकर्मा दिवसमालोकयत् । कदाचित् स्वयमेव रागविशेषेषु संस्थाप्य समर्थितानि शृङ्गारप्रायरसानि स्वरचितसुभाषितानि स्वभावरक्तकण्ठया गाथकगोष्ठ्या पुनरुक्तमुपगीयमानान्यनुरागभावितमनाः शुश्राव । कदाचिदावेदितनिखिलनाट्यवेदोपनिषद्भिर्नर्तकोपाध्यायैरुपदर्शितानां नर्तकीनामक्षुण्णेन शास्त्रवर्त्मना कृतसूक्ष्मगुणदोषोपन्यासः पश्यँल्लास्यविधिमासन्नवर्तिनो विदग्धराजलोकस्य मनांसि जहार । कदाचिद् भवनदीर्घिकाम्भसि प्रवृत्तनिर्भरक्रीडारसानामन्तःपुरविलासिनीनां पतिताङ्गुलीयकमुद्रान्वेषणादिना तेन तेन व्याजेन निमज्ज्य गृहीतजघनांशुको विभ्रमभ्रूभङ्गसुभगललाटलेखानि व्याजवैलक्ष्यहासविकसितकपोलदर्पणान्यलीकाक्रोशपदहृद्यवाञ्चि समासन्नप्रतिप्रमदामुखप्रहितकृत्रिमत्रपातरलतरतारकान्यविरतदिदृक्षारसो वीक्षामास मुखानि । किं बहुना, यदुचितं यौवनस्य रुचितं चित्तवृत्तेराराधकं विदग्धानामबाधकं लोकद्वयस्य, तदपरमप्यविकलतया विवेकस्य, स्थिरतया कुलाभिमानस्य, स्वभ्यस्ततया विनयस्य, भूयिष्ठतया च सत्त्ववृत्तेः, यथा न धर्मः सीदति यथा नार्थः क्षयं व्रजति यथा न राजलक्ष्मीरुन्मनायते यथा न कीर्तिर्मन्दायते यथा न प्रतापो निर्वाति यथा न गुणाः श्यामायन्ते यथा न श्रुतमुपहस्यते यथा न परिजनो विरज्यते यथा न मित्रवर्गो म्लायति यथा न शत्रवस्तरलायन्ते तथा सर्वमन्वतिष्ठत् । सेवकानुरागसंरक्षणाय च वितीर्णसर्वावसरमन्तरान्तरा सभामण्डपमध्यास्त । धर्मपक्षपातितया च

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

देवद्विजातितपस्विजनकार्येषु महत्सु कार्यासनं भेजे । पौरलोकपरितोषहेतोश्च वसन्तादिषु सविशेषप्रवृत्तोत्सवां निर्गत्य नगरीमपश्यत् । निसर्गत एवास्य पूर्वपार्थिवातिशायिनी प्रजासु पक्षपातपरवशा वृत्तिरासीत् । यतः – स तथाप्रसक्तोऽपि विषयोपभोगसुखेषु, जानन्नपि जागरूकताममात्यानां, विद्वानप्युपादेयतां निजाज्ञायाः, प्रत्यहमावेद्यमान-प्रजानुरागोऽपि प्रणिधिपुरुषैरादेशसम्पादनपटीयसि श्रद्धेयवचसि नेदीयस्यपि मौलभृत्यवर्गे, तासां सुस्थासुस्थोपलम्भाय केनाप्यनुपलक्ष्यमाणविग्रहः कुसुमायुध इवायुधद्वितीयः स्वयमेव निर्गत्य निशामुखेषु प्रतिगृहं नगर्यां बभ्राम । किंवदन्तीशुश्रूषया च तत्र स्थाने संनिविष्टा विशिष्टजनगोष्ठीर्जगाहे । प्रतिश्रयकुटीषु च दिगन्तरागतपथिकसततसंबाधास्वढौकत । राज्यव्यापारकथाप्रक्रमे च पौराणामाशयपरीक्षार्थमवनीपतेरमात्यस्य तदधिकृतानां च यथासम्भवं परिकल्प्य दोषानुदकीर्तयत् । तैश्च प्रशान्तनिखिलोपद्रवतया सर्वदा सुखितैः स्वामिसचिवाध्यक्षमिथ्यापरिवादश्रवणबद्धामर्षैरप्रत्यभिज्ञानदोषेण परुषाक्षरमधिक्षिप्यमाणः परां मुदमुवाह । सचिवलोकोऽपि श्रुतत्वाद्धर्मशास्त्राणामपेक्षितत्वादतीतपुरुषव्यवहाराणामकर्कशत्वादाशयस्य परिज्ञाततत्त्वाच्च प्रभुचित्तवृत्तेः परिहरन् प्रजाखेदमखिलान्यपि राजकार्याणि चक्रे ॥

४) एवं च राज्ञः परित्यक्तसकलभुवनचिन्ताभारस्य निर्यत्नसमुपस्थितानन्तभोगलालितमूर्त्तेः रतिमहासागरमध्यगतस्य सुखनिद्रापरवशात्मनस्तत्कालमनवेक्षितयापि लक्ष्म्या सुचिरप्ररूढप्रणयानुरोधादमुक्तसन्निधेर्देवस्य दानवारेरिवातर्कित एव भूयाञ्जगाम कालः । भूयसा च कालेन यत् किल लोके प्रसिद्धं विषयाणामपि प्रतिबद्धं पुण्यैरपि निष्पाद्यमिन्द्रियैरप्यास्वाद्यमैश्वर्येणापि भोग्यं महीभुजामपि योग्यमखिलमपि तत् प्रायेण जीवलोकसुखमनुबभूव । केवलमात्मजाङ्गपरिष्वङ्गनिर्वृतिं नाध्यगच्छत् । समग्राण्यपि हि कारणानि न प्राग्जन्मजनितकर्मोदयक्षणनिरपेक्षाणि फलमुपनयन्ति, यतोऽस्य नूतनेऽपि वयसि महत्यप्यन्तःपुरे बहुनापि कालेन नैकोऽप्युदपादि तनयः । क्रमादतिक्रामति च यौवने जरठतालिह्यमानवपुषस्तरोरिव त्रुटति कुसुमेषुरसे पल्लवस्येवाविर्भवति वैराग्ये विवेकबलपीडितासु मकरध्वजध्वजिनीष्विव वितीर्णधर्मद्वारासु निर्गच्छन्तीषु मनसः कामिनीसमागमवाञ्छास्वपत्यमुखदर्शनं प्रति निराशस्य, 'राजन्! अध्वरस्वाध्यायविधानादानृण्यं गतोऽसि नः पितॄणामपि गच्छ' इति याचितप्रसूतेरिव प्रादुर्भूतधर्मवासनासन्निहितैर्देवर्षिभिः, 'वत्स ! निवापदानैरिदानीमायुष्मता सम्भाविताः स्म प्रभूतकालमग्रतस्तु का गतिरस्माकम्' इति मुहुर्मुहुरुच्यमानस्येव स्वप्नेषु पितृभिः, 'तात ! पूर्वपुरुषैरपि तावकैरियन्तं मार्गमानीताहं त्वय्यप्यतिवृद्धाया मार्गदर्शको मे निरूपणीयः' इति प्रार्थितस्येव पश्चाल्लग्नयेक्ष्वाकुपार्थिवसन्तत्या, 'शठ! सर्वः कृतार्थीकृतस्त्वया, मम पुनराश्रयमात्रमपि न सूत्रितं भवता क्व भूत्वा भविष्यःप्रतिपक्षप्रतापातपक्लालिता कालमतिवाहयिष्यामि मन्दभाग्या' इति सोद्वेगमुपालब्धस्येव लब्धप्रसरया

श्रिया, 'नाथ! कस्यचित् काचिदस्ति गतिः, अहमेव निर्गतिका, कुरु यत् साम्प्रतं मदुचितम्' इति सखेदया सन्तानार्थमभ्यर्थितस्येव भुजलग्नया भुवा, 'देव! त्वद्वंश्येन गोप्त्रा विना कालान्तरे बलवदरातिहठविलुप्यमानाभिः शरणाय कः समाश्रयणीयोऽस्माभिः' इति विज्ञापितस्येव चित्तस्थिताभिः प्रजाभिः, 'सखे! किं मया तव समीहितसिद्ध्यनुपयुक्तशक्तिना वृथैव स्थितेन, अनुजानीहि माम्' इत्यापृष्टस्येव श्लथीकृतोपगूहनं प्रयाता यौवनेन, 'विद्वन्! किमपरैस्त्रातैः, आत्मानं त्रायस्व पुंनाम्नो नरकात्' इति सोत्प्रासं शासितस्येव गुरुकृतेन श्रुतिधर्मेण, मर्मदाही मुर्मुर इव प्रादुरभवदस्य चेतसि चिन्तासंज्वरः, येन प्रतिदिवसमासादितोद्दामप्रौढिना निदाघतपन इव निजतेजसा ताप्यमानो गुणानुरक्तयापि राजलक्ष्म्या दुर्भगाङ्गनयेव नारमत, मूलेऽतिमधुरेष्वपि विषयोपभोगसुखेषु काशस्तम्बेष्विव तृणबुद्धिं बबन्ध, कुमारोत्पत्तिकारणभावप्रतिपद्यमानमप्यन्तःपुरमफलपुष्पतया शरवणमजीगणत्, सुतविभक्तभूभागांश्च केवलमतिक्रान्तपार्थिवान् गिरीनपि बह्वमन्यत, दृष्टवंशवृद्धिषु न नाम स्वबान्धवकुलेषु धर्मारण्येष्वपि दृष्टिं ददौ, अपत्यपरिवारनिर्वृतेभ्यो न वरं पौरेभ्यः पशुभ्योऽपि स्पृहयाञ्चकार ॥

५) तस्य च राज्ञः सकलभुवनाभिनन्दितोदया द्वितीयाशशिकलेव द्वितीया, नाभिचक्रादपि गम्भीरेण कुचमण्डलादप्युन्नतेन जघनस्थलादपि विशालेन भुजलतायुगलादपि सरलेन कपोललावण्यादपि स्वच्छेन मदनविलासकलहंसमानसेनेव महतामाहितप्रमोदा मानसेन, निधानेन गुणानां प्रधानेन सर्वालङ्काराणामतिदुरापेणेतरप्रमदाभिः सर्वदा हृदिस्थेन हारेणेवापरेण परमशुद्धिशालिना शीलेनालङ्कृता, शीलसहचारिणा रूपेण विनयवता यौवनेन सौभाग्यसङ्गिना लावण्येन मौनकलितेन कलाकौशलेन प्रशमभाजा प्रभुत्वेन निपुणसेवकैरिव गृहीतनिजनिजालङ्कारैर्गुणैः सततमुपासिता, भाग्यसंपत्तिरिव सौभाग्यस्य, पुण्यपरिणतिरिव लावण्यस्य, संकल्पसिद्धिरिव संकल्पयोनेः, सर्वकामावाप्तिरिव कमनीयतायाः, निःष्यन्दधारेव शृङ्गारसुधाभृङ्गारस्य, रङ्गशाला रागशैलूषस्य, ज्येष्ठवर्णिका रूपजातरूपस्य, अम्भोजिनी विभ्रमभ्रमराणां, शरत्कालागतिः केलिकलहंसीनां, वशीकरणविद्या मदनमहावातिकस्य, रससिद्धिर्वैदग्ध्यधातुवादिकस्य, परां कोटिं समारूढा स्वामिभावस्य, सर्वदासत्त्वे स्थिताऽसत्यमुक्ता स्वप्नेऽप्यजातस्वैरिणीसङ्गा, निरपत्या सततमुत्सङ्गेन लालितापत्या, समस्तान्तःपुरशिरोरत्नभूता मदिरावती नाम देव्यभवत्, यस्याश्च पुरतो विशुद्धाचारायाः सुरापगेति लोके लब्धसम्भावना पावनतया न परभागं प्राप गङ्गा, प्रीतिप्रतिपक्षभूता सकललोकस्पृहणीयतायास्तृणगणनायां रतिः, अधिकमलमात्मानं धारयन्ती शुचितया न काचित् सरस्वती, मकरध्वजविनाशहेतुः सौभाग्यभङ्गिविचारे रेणुरचलकन्यका, धनविसरकृतार्थीकृतप्रणयिसार्थाया गत्यभावेन गृहीतरत्नाकरवेला कलयापि न समाना मेदिनी, पर्यन्तज्वलितरत्नदीपमहार्हतल्पशायिन्या निशितमसिपट्टमधिशयाना न लेशेनापि सदृशविभवा बभूव राज्यलक्ष्मीः,

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

आढ्यश्रोणि दरिद्रमध्यसरणि स्रस्तांसमुच्चस्तनं
नीरन्ध्रालकमच्छगण्डफलकं छेकभ्रु मुग्धेक्षणम् ।
शालीनस्मितमस्मिताञ्चितपदन्यासं बिभर्ति स्म या
स्वादिष्ठोक्तिनिषेकमेकविलसल्लावण्यपुण्यं वपुः ॥५८॥

६) एकदा च राजा, याममात्रे वासरे, समुच्छ्रितानेकभूमिकस्य गगनयात्रायासिताभिः सिद्धाध्वगवधूभिर्विश्रान्तये सततमध्यासितशिखरविटङ्कवेदिकस्य भद्रशालनाम्नो महाप्रासादस्य पृष्ठे समुपविष्टः, समीपदेशोपविष्टया दृष्टिपातपथावस्थितेन वदनारविन्दनिहितनिश्चलदृशा विश्रान्तमिथःसंकथेन वर्षधरवनिताप्रायेण परिजनेनोपास्यमानया सह तया प्रस्तुतालापः, सहसैवान्तरिक्षेण दक्षिणापथादापतन्तम्, उद्योतितसमस्तान्तरिक्षमार्गम्, आपीतसप्तार्णवजलस्य रत्नोद्गारमिव तीव्रोदानवेगनिरस्तमगस्त्यस्य, स्थूलकरनिःश्वासविप्रकीर्णमुत्तमाङ्गसिन्दूरनिकरमिव दक्षिणाशागजस्य, प्रचण्डपवनेरितं रेणुपटलमिव सुवर्णद्वीपस्य, केरलीरक्षितशरणागतानङ्गवैलक्ष्यप्रतिनिवृत्तमीक्षणानलमिव विशालाक्षस्य, दिवापि दीप्यमानमीशानशिरःशशाङ्कप्रीत्या कैलासवासाय प्रचलितमौषधिव्रातमिव विन्ध्यस्य, कनकगिरिपर्यन्तचारिसूर्यतुरगानुसारेण नायनरश्मिनिवहमिव मन्दाकिनीं प्रति प्रधावितमन्तकमहिषस्य, त्रिशङ्कुसम्पर्कजाशौचशोधनाय शिखाजालमिव विजृम्भितमाग्नेयदिङ्निवासिहुतवहस्य, वैश्रवणरत्नकोशदर्शनकुतूहलादलकापुरीमुच्चलितमन्तरात्मानमिव रोहणाचलस्य, तप्ततपनीयपिङ्गलेन समन्ततः प्रसर्पता देहप्रभाप्रवाहेण सन्तर्पयन्तमिव बालातपं दिवसम्, अजातशत्रुणा सत्यव्रताधिष्ठितेन कृष्णद्वैपायनमिव युधिष्ठिरेण तपोजन्मना जनितबहुमानं जगति महत्त्वेन, त्रयीमिव महामुनिसहस्रोपासितचरणां विन्ध्यगिरिमेखलामिवाक्षमालोपशोभितां त्रिभुवनसृष्टिमिव प्रकटोपलक्ष्यमाणब्रह्मसूत्रां सत्तर्कविद्यामिव विधिनिरूपितानवद्यप्रमाणां सुकविवाच्यमिव मार्गानुसारिप्रसन्नदृष्टिपातामसितपक्षचतुर्दशीमिव सर्वभूतानन्दकारिणीमचिरपरिणतामङ्गलक्ष्मीं दधानम्, अस्थूलमुक्ताफलश्रियः श्रमस्वेदकणिका गगनगङ्गाजलविप्रुष इव जवादनिलानीता विशालोन्नतललाटदेशसङ्गिनीरुद्वहन्तम्, अञ्जनत्विषा निजशरीरच्छायापुरुषेण दक्षिणाशागमनपरिचयप्रतिबुद्धेन धर्मराजेनेव सद्योगृहीतदीक्षेण दक्षिणेतरभागवर्तिना सदृशवेषाकारधारिणानुगम्यमानम्, अभिनवतमालषण्डहरितान्यप्सरोभिरिव सविभ्रमोन्मेषाभिरितस्ततो विलसन्तीभिस्तडिद्भिरध्यासितानि तपोभीतशतमखप्रदर्शितानि मायावनानीव सजलमेघमण्डलानि प्रतिमार्गमवलोकयन्तम्, अर्धपथदृष्टसिद्धसादरोत्सृष्टाभिरायामिनीभिरर्घकुसुमस्रग्भिः समन्ततो जटिलीकृतेन दुरुत्तरभवकूपनिपतितप्राणिसार्थोद्धरणार्थमधःप्रवर्तितपुण्यरज्जुनेव स्वभावमृदुना चरणद्वयेन द्योतमानं, नदीतटतरुमिव स्फुटोपलक्ष्यमाणजटं, ग्रीष्मकूपमिव प्रकटतनुशिराजालं, क्षेत्रगणितमिव लम्बभुजकर्णोद्भासितम्, अमरशैलमिव स्वयंपतितकल्पद्रुमदुकूलवल्कलावृतनितम्बम्, अम्बिका-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

यौवनोदयमिव वशीकृतविषमाक्षचित्तम्, अकालविजिगीषुनृपतिसैन्यमिव यथासंख्यं तपोदयक्षपितानेकपापकलिं, दक्षिणार्णवपारमिव त्रिकूटकटकोरःस्थलङ्कमलसमकरं, निष्परिग्रहमपि सकलत्रं, विदितवस्तुसारेतरविभागमपि समतृणप्रवालमुक्तालेष्टुलोष्टकाञ्चनं, परपुरुषदर्शनसावधानं सौविदल्लमिन्द्रियवृत्तिवनितानां, भूतापद्द्रुहमम्बुधरागमं साधुमयूराणां, दुर्विषहतेजसं महामन्त्रमनङ्गविकाराशीविषाणां, काशधवलगुणोद्भासितमगस्त्योदयं हृदयजलाशयानाम्, आचारमिव चारित्रस्य, प्रतिज्ञानिर्वाहमिव ज्ञानस्य, शुद्धिसंचयमिव शौचस्य, धर्माधिकारमिव धर्मस्य, सर्वस्वदायमिव दयायाः, मार्गदेशकमिवापवर्गस्य, तैजसं मूर्त्या, पावनं चरितैः, आर्यं पुण्यैः, पार्थिवमतीतकालावस्थया, विद्याधरमुनिमपश्यत् ॥

(७) दृष्ट्वा च तमदृष्टपूर्वमुपजातकुतूहलो विस्मयस्तिमितदृष्टिरुपरतनिमेषतया दर्शनप्रीत्युपार्जितेन पुण्यराशिना तस्यामेव मूर्तावाविर्भूतदिव्यभाव इव मुहूर्तमराजत्। अभिमुखीभूतं च तं प्रासादस्य दिवसकरमिव पौरस्त्यभूधराभिलाषिणं सप्रभातसन्ध्यो वासरः सुदूरविकासितमुखः समं मदिरावत्या प्रत्युज्जगाम। धार्मिकजनानुवृत्त्यभिमुखानि हि भवन्ति सर्वदा धर्मतत्त्ववेदिनां हृदयानि, यतः स तं तथाकृताभ्युत्थानमादरातिशयपुनरुक्तोक्तस्वागतमुपारूढप्रौढपुलकप्रकटितान्तःप्रीतिमुत्पक्ष्मलोचनयुगललक्ष्यीकृतमुखमग्रतः सपरिग्रहमवलोक्य समुपजातपक्षपातो विसृज्य मुनिभावसहभाविनीं निरपेक्षतामुपेक्षितनिजप्रयोजनो जन इवेतरस्तरसाभिमुखोऽभवत्, अवातरच्चाम्बरतलात्। उपरितनकुट्टिमन्यस्तचरणं च तमुपसृत्य सविनयमवनीपतिः प्रगुणीकृतार्घपात्रो विधाय विधिसम्पादितया सपर्यया सानन्दमानन्दपर्यश्रुलोचनः प्रणम्य स्वयं समुपनीते राज्ञ्या सुदूरदर्शितादरया मदिरावत्या निजोत्तरीयपल्लवेन प्रमृष्टरजसि हेमविष्टरे न्यवेशयत्॥

(८) कृतगृहागतमहर्षिसमुचितसमस्तोपचारश्च तं गुरुमिवाधिदैवतमिवोपास्य सुचिरमास्यनिहितनिश्चलचक्षुरवनितलोपविष्टः सप्रश्रयमुवाच–'भगवन्! एष तावदभ्रङ्कषाग्रशिखरस्तुषारगिरिरिव गङ्गास्रोतसा गगनमण्डलादवतीर्य मुनिगणमाननीयेन गुरुतां परामारोपितः प्रासादस्त्वया। तदनु सर्वतः कृतावलोकनेन स्वच्छशिशिरैः शान्त्युदकशीकरैरिव दृष्टिपातैर्दूरीकृतो दुरितराशिरस्य समस्तस्यापि नगरीनिवासिनो मत्परिग्रहस्य। प्रणामसमये च मूर्धानमधिरोपितेन प्रकृतिपूतेन निजपादपांसुना सम्पादितमखिलतीर्थस्नानफलम्। एवं च सामान्येन सर्वतः समुपजातमप्यसंजाततृप्तिरधिकतरकल्याणसम्पल्लाभाय भगवता क्रियमाणमिच्छाम्यात्मनो विशेषेणानुग्रहम्। इदं राज्यम्, एषा मे पृथिवी, एतानि वसूनि, असौ हस्त्यश्वरथपदातिप्रायो बाह्यः परिच्छदः, इदं शरीरम्, एतद् गृहं, गृह्यतां स्वार्थसिद्धये परार्थसम्पादनाय वा यदत्रोपयोगार्हम्। अर्हसि नचिरान्निर्वापयितुमेतज्जन्मनः प्रभृत्यघटितानुरूपपात्रविषादविक्लवं हृदयम्' इति व्याहरन्तं च तं समुपजातहर्षो महर्षिरुवाच–'महाभाग! सर्वमनुरूपमस्य ते महिमा-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

तिशयतृणीकृतवारिराशेराशयस्य । केवलमभूमिर्मुनिजनो विभवानाम् । विषयोपभोगगृध्नवो हि धनान्युपाददते । मद्विधास्तु संन्यस्तसर्वारम्भाः समस्तसङ्गविरता निर्जनारण्यबद्धगृहबुद्धयो भैक्षमात्रभावितसन्तोषाः किं तैः करिष्यन्ति । ये च सर्वप्राणिसाधारणमाहारमपि शरीरवृत्तये गृह्णन्ति, शरीरमपि धर्मसाधनमिति धारयन्ति, धर्ममपि मुक्तिकारणमिति बहु मन्यन्ते, मुक्तिमपि निरुत्सुकेन चेतसाभिवाञ्छन्ति, ते कथमसारसांसारिकसुखप्राप्त्यर्थमनेकानर्थहेतुमर्थं गृह्णन्ति ? परार्थसम्पादनमपि धर्मोपदेशदानद्वारेण शास्त्रेषु तेषां समर्थितं, नान्यथा । तदलमत्र निर्बन्धेन । कथय तावत् केयमुपहसितसुरलोकरामणीयका नगरी ? कश्चास्यां महाभागस्त्वम् ? कतमं च महापुरुषवंशममरोद्यानवेणुमिव मुक्तामणिरात्मोत्पत्त्या स्पृहणीयतमतां नीतवानसि ? का चेयं पुण्यभागिनी निरवद्यावयवा, निवासः सर्वलक्षणानां, सिंहलद्वीपभूमिरिव रत्ननिवहस्य, पात्रमकृत्रिमस्य विनयादिगुणगणस्य, पार्श्ववर्तिनी भवतः ? किं चाभिधानमस्याः ? किंनिमित्तं च कोटरोदरनिमग्नदावाग्निमुर्मुर इव महाद्रुमो, मूललग्नकीट इव पङ्कजाकरो, देहनष्टराहुदंष्ट्राशकल इव निशाकरः, सान्तस्ताप इव लक्ष्यते भवान् ? इयमपि च कल्याणी किमिति म्लानदेहा पाणितलसंक्रान्तकज्जलकलङ्कपिशुनिताश्रुप्रमार्जना सद्योविरतेव रोदनाद् विज्ञायते ? कच्चिन्न सम्पन्नः प्रयत्नसंरक्षितस्यार्थस्य कस्यचिदतर्कितो विनाशः । कच्चिन्न जातः केनापि प्रेमैकनिबन्धनेन बन्धुना सह प्रवासादिकारणसुलभो विप्रलम्भः । कच्चिन्न सम्भाविता दुर्लभता चिरं हृदि स्थापितस्य कस्यचिन्मनोरथस्य । कथय यदि नातिरहस्यं श्रवणार्हं वाऽस्मद्विधानाम्' इति कुतूहलाकृष्टेन पृष्टो महर्षिणा क्षोणिपतिरवोचत्–' भगवन् ! सकलदुःखितप्राणिवत्सलानां परमवाङ्मनःकायसंयमवतां सर्वदा परोपकारप्रवणवृत्तीनां भवादृशामपि रहस्यमश्रवणार्हमस्ति ? एष विज्ञापयामि–अमावत्र सकलस्यापि भारतवर्षस्य चूडालङ्कारभूता गोत्रराजधानी रघुदिलीपदशरथप्रभृतीनां नराधिपानामयोध्याभिधाना पुरी प्रधानभूता सर्वनगरीणाम् । अहमपीक्ष्वाकुकुलसम्भवो भोक्ताऽस्य कियतोऽपि भारतक्षेत्रस्य वर्तमानक्षोणीपालापेक्षया भूयसा विभवेन भूयसा प्रभावेण भूयसा सेनापरिच्छदेन भूयस्या प्रभुशक्त्या भूयस्या च भूमण्डलावाप्त्या समेतो मेदिनीपतिर्मेघवाहनाख्यः । इयमप्युपजातजन्मा महति मूर्धाभिषिक्तक्षत्रियाम्नाये माननीया समग्रस्यापि मम परिग्रहस्य सर्वान्तःपुरप्रधानभूता मदिरावती नाम प्रेमपात्रं मे कलत्रम् । अनयास्माकमविकला त्रिवर्गसम्पत्तिः, अनुद्वेजको राज्यचिन्ताभारः, आकीर्णा मही, स्पृहणीया भोगाः, सफलं यौवनम्, अजनितव्रीडः क्रीडारसः, अभिलषणीया विलासाः, प्रीतिदायिनो महोत्सवाः, रमणीयो जीवलोकः, माननीया मन्मथाज्ञा, पालनीया गृहस्थाश्रमस्थितिः । अस्वस्थताकारणं चावयोर्गुरुजनदेवताभक्त्यनुभावादनुदिनोपचीयमानसकलसंकल्पितार्थयोर्धनविसरकृतार्थीकृतेन ज्ञातिसार्थेन सर्वकालमविरहितपार्श्वयोः प्रायेण नाल्पमप्यपरमस्ति मुक्त्वैकमनपत्यतादुःखम् । तत् तु

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

दैवादतिशयेनासह्यतां गतम् । तथाहि—अशक्यप्रतीकारेण प्रतिक्षणमनेन जनिततीव्रहृदयव्यथावेगयोरेकशयनवर्तिनोरपि प्रवासगतयोरिवानपेक्षितपरस्परयोरधिकदुःसहैः श्वासदहनोष्मभिरर्धपथदग्धदीपानुसारिविलासवलभीशलभसङ्घाः प्रलघवोऽपि शतयामा इव प्रयान्ति नौ विभावर्यः । एवं च यत् समादिष्टं तदुदितम् । रुदितनिमित्तमप्यमुष्याः कथयामि—अद्य क्षपाचरमयामे क्षणमात्रलब्धक्षीणनिद्रोऽहमासादितावसरेण यामाङ्गरक्षेणेव समुपेत्य सत्वरमपत्यचिन्तासंज्वरेण विहितसान्निध्यो बौद्ध इव सर्वतः शून्यदर्शी सन्तानसिद्ध्यर्थमात्मनस्तांस्तानुपायानितस्ततोऽन्वेषयन्नुषःकालकृत्यावेदनाय प्रविष्टेन बन्दिना मसृणमुपगीयमानमिदमपरवक्त्रमशृणवम्—

"विपदिव विरता विभावरी नृप ! निरपायमुपास्स्व देवताः ।
उदयति भुवनोदयाय ते कुलमिव मण्डलमुष्णदीधितेः" ॥५९॥

९) 'श्रुत्वा चोपजातहर्षश्चिन्तितवान्—"अहो महात्मनाऽनेन मागधपुत्रेण यदृच्छयापि गायतेदमपरवक्त्रमावेदितः करणीयमूढस्य मे कार्यसिद्ध्युपायः । तदिदमेवाङ्गीकरोमि सारस्वतमस्योपदेशवचनम्, आराधयामि गत्वारण्यमुपनतशरण्यां कामपि प्रख्यातां देवताम्" इति उत्थाय च यथाक्रियामाणं पौर्वाह्णिकानुष्ठानमनुष्ठायाधिरुह्यान्तःपुरप्रासादमिममस्याश्चित्रशालिकायाः प्राङ्गणवितर्दिकोपविष्टां समाश्रित्य देवीमिदं सदुःखमवदम्—"देवि ! त्वदपत्यसन्ततिनिमित्तमितो मया गत्वारण्यमा वरप्रदानाद् देवताराधनं कर्तुमध्यवसितम् । यावच्च सिद्धप्रयोजनोऽहमागच्छामि तावत् त्वया शुश्रूषमाणया गुरुजनमिह स्थातव्यम्" इति । निशम्य चेदमश्रुतपूर्वमतिदुःसहं वचनमस्माकमकस्मादेव मूर्च्छितेयम् । उच्छिन्नसंज्ञा च तिर्यक् पतन्ती सत्वरेणोपसृत्य धारिता परिजनेन । स्थित्वा च क्षणं समाश्वस्ता । निःश्वस्य चातिदीर्घमिदमपारदुःखभारभज्यमानगलसरण्या गदितमनया स्वरेण गद्गदेन स्वैरम्—"आर्यपुत्र ! सन्तानकार्यसिद्धये तव प्रस्थितस्य नाहं प्रतिपन्थिनी । किं पुनरिदं विज्ञापयामि । यथा तव तथा ममाप्याराधनीया देवता । एवं च कस्मात् परित्यज्य मामेक एव व्रजसि वनम् ? अथ मन्यसे मदीयाराधनेनैव सिद्धं तवाराधनमिति कस्यात्र सन्देहः ? किन्त्विदानीं त्वमुज्झितापरान्तःपुरिकासमीहितो मत्कृते व्रतं चरिष्यसीति वचनशतैरपि न प्रत्येमि । न च त्वया विरहिता स्थातुमिह मुहूर्तमपि शक्नोमि । तदवश्यं मयापि गन्तव्यमरण्यम् । अवमन्य चेद् गच्छसि मां, गच्छ । सिध्यतु तवाभीष्टम् । दृष्टस्त्वमधुनैव ।" — इत्यभिदधाना ललाटविलुलितविशृङ्खलालकपद्धतिरधोमुखीभूता । भूयोऽप्यनुबध्यमानया च निःशब्दमवर्जिताब्दजलधारैरश्रुधारै रुदितमनया, न पुनः किञ्चिदुदितम् । तदियमस्थान एवात्मानुगमनेन कुर्वती मे गमनभङ्गं, भगवतोऽपि युज्यते वक्तुं यथायुक्तम् ।' इत्युक्तवति पार्थिवे चित्तपरिभावितत्तदीयोपनापदत्तोद्वेगो मुनिस्तत्क्षणमेव योगनिद्रामगात् । उन्मुद्रितेक्षणश्चानतिचिरेण सप्रहर्षो

नृपमुवाच– 'राजन्! भुक्तभूयिष्ठमधुना वर्तते तवापत्यसन्ततिप्रतिबन्धकमदृष्टम्। अतो मनसि धृतिमाधेहि। मा विधाः स्वल्पमपि विषादम्। मा समुत्पादय चित्तखेदमस्याः सदासुखोचिताया निजप्रणयिन्याः प्रतिकूलाचरणेन। मुञ्चारण्यगमनस्पृहाम्। गृहावस्थित एव कुरु देवताराधनम्। अर्पय समस्तस्यापि वनवासोचितस्य क्लेशस्याङ्गम्। अङ्गीकुरु मुनिव्रतक्रियाम्। किं च ते दूरवर्तिनीभिरपराभिर्दुराराधाभिर्देवताभिः? इमामेव प्रकृतिसौम्यां सततसन्निहितामुपास्स्व सकलक्षितिपालकुलदेवतां राजलक्ष्मीम्। इयं हीक्ष्वाकुभरतभगीरथादिभूपालपराक्रमक्रीता त्वदन्वयनिसर्गपक्षपातिनी त्वया सकलभुवनप्रतीक्ष्येण शुचिना धार्मिकेण निगृहीतेन्द्रियवृत्तिना दृढभक्तिनात्युदाराशयेन प्रमादपरिहारिणा कालोचितज्ञेन प्रक्रमप्रकटितक्षात्रतेजसा विधिवदाराध्यमाना नियमात् प्रसादं गमिष्यति, अभिमतार्थविषयं च वरमचिरेण वितरिष्यति। अमुं च भक्तिप्रवणेन चेतसा गृहाण निर्विकल्पमल्पपुण्यजनदुर्लभां त्रिभुवनख्यातयशसमपराजिताभिधानामशेषविद्याधरेन्द्रपूजितां विद्याम्। कुरु दिवसस्य रात्रेश्च भागत्रयमशून्यं देवतार्चनेन। अवसाने च तस्य जप जप्यचरितसमाहितेन चेतसा भक्तिमज्जनैकचिन्तामणिमिमाम्। अति हि महाप्रभावासौ प्रयत्नवता पुरुषविशेषेण सततमाराध्यमाना नास्ति तत् फलं यन्न साधयति। फलाभिमुखीभूता च त्रिलोकीपतेः पुरन्दरस्यापि चेतो विधेयीकरोति, किमुतापरासां देवतानाम्? केवलं कर्तव्येषु दृढमप्रमादिना भवितव्यम्, आलोचितव्यं च सम्यक्प्रज्ञया प्रस्तावोचितमनुष्ठानम्। प्रज्ञोद्यमावरणिमन्थाविव हविर्भुजः पितरौ कार्यसिद्धेः। तौ हि पुरुषव्यापारानुगृहीतौ नास्ति तद् वस्तु यन्न साधयतः।' इत्यभिधाय कृतपार्श्वावलोकनो विहितमन्त्रदेवतानुध्यानविधिर्विधाय नरपतेरात्मनश्च वपुषि रक्षामन्त्राक्षरमयं कवचमुपकर्णमूलमनुच्चकैरुच्चरिताक्षरपदस्तां विद्यां न्यवेदयत्॥

(१०) राजाऽपि सविनयाबद्धकरसम्पुटः श्रद्धावता हृदयेन परमनुगृहीतमात्मानं मन्यमानो विधानतस्तां जग्राह। संज्ञादिष्टपरिजनसम्पादितैश्च सामान्यमनुजेश्वरगृहदुर्लभैः पुष्पैः फलैः पत्रैरंशुकै रत्नाभरणैश्च भूरिभिः परमया भक्त्या रोमाञ्चिततनुर्मुनिमर्चयाञ्चकार। विरते च पूजायां राजनि पुनः स्वस्थानोपविष्टे प्रीतहृदयो मुनिः पात्रकृतोपकारतया कृतार्थमात्मानं मन्यमानस्तूष्णीक एव क्षणमात्रं स्थित्वा किञ्चिद्वलितकन्धरो भर्तुः पृष्ठभागे समुपविष्टां विनयनिभृतवपुषं प्रहर्षनिर्भरां मदिरावतीं प्रसादार्द्रया दृष्ट्या सुचिरमवलोक्य सस्मितमवादीत्–'राजपुत्रि! निवर्तितस्तावदरण्यगमनादेष ते प्रणयी जनः। नियोजितश्चातिदुष्करे देवताराधनकर्मणि। मा स्म कुप्यश्चेतसि, यदस्माभिरकृत्वा प्रश्नमश्रुत्वा प्रतिवचनमगृहीत्वानुमतिं महाभागायाः, कृतास्य चेतसो नियन्त्रणा, निवारणा च विषयोपभोगसुखानाम्। अत्र च भवत्कल्याणसम्पादनसत्वरा चित्तवृत्तिरेवापराध्यति, न बुद्धिः। कल्पश्चायं, यतोऽस्य कतिचिद् दिनानि दूरस्थितयैव कल्याणभागिन्या सर्वापि कर्तव्या भर्तृजनोचिता प्रतिपत्तिः। तथाहि–आत्मा निवारणीयो धृत्या न वृत्त्या, स्वभाव-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

स्निग्धयोपसर्पणीयो दृष्ट्या न काययष्ट्या, सम्भाषयितव्यो मनसा न वचसा, प्रेषयितव्याः शरीरवार्तोपलम्भाय सख्यश्चतुरवर्णरेखा नानङ्गलेखाः, बहु मन्तव्यमवस्थानं विरलपरिजने देवतायतनवने न रतिभवने, श्रावयितव्यः श्रवणहारीणि देवतास्तुतिगीतानि न निजचरणनूपुररणितानि, त्वरयितव्यः सायन्तनविधये सुघटितसन्धिभिर्मागधीश्लोकैर्न सुरतदूतीलोकैः, कारयितव्यः कण्टकिनि पत्त्रच्छेदविरचनं देवतार्चनकेतकदले न कपोलतले' । इत्युक्ते महर्षिणा मदिरावती त्रपातरलतारया दृशावलोक्य पत्युर्मुखमधोमुखी बभूव ॥

(११) तां च तथावस्थितां निर्वचनामधःस्रस्ताभिरलकवल्लरीभिर्विलक्षस्मितमिवाच्छादयितुमाच्छादितकपोलदर्पणां करनखशुक्तिभिरलग्नमपि विलेपनाङ्कं चरणोर्मिकारत्नशकलेषु पुनः पुनरुल्लिखन्तीमवनतग्रीवतया सम्यगविभाव्यमानामपि तत्कालकन्दलितापूर्वशोभाकमनीयस्य मुखचन्द्रस्य चारुतां रत्नकुट्टिमावलम्बिना प्रतिबिम्बेन पिशुनयन्तीं पुनः पुनरवलोक्य कृतस्मितो नरपतिर्मुनिमाबभाषे – 'भगवन्! किमिति वारं वारमेनां नियमयसि? नन्वेकवचसैव सर्वमवधारितमनया, प्रतिपन्नं च मनसा। करिष्यति चाद्य प्रभृति सर्वं भगवदादिष्टम्। अतिदक्षिणा ह्यसौ प्रायेणापरस्यापि मान्यजनस्य न करोति वाक्यमन्यथा, किं पुनरशेषभुवनवन्दितशासनस्य महातपोनिधेः करिष्यति? केवलं, विहाय त्रपामवलम्ब्य धैर्यमुन्मुच्य स्त्रीस्वभावसुलभमप्रागल्भ्यम्, अस्या अपि बुध्यते स्वयं वास्मन्मुखेन वा सखीवचनद्वारेण वा विवक्षितं वक्तुम्, अभ्युपगमावेदनेन च भगवतः प्रमोदं जनयितुम्, आत्मनो निर्वहणानिर्वहणे च चिन्तयितुम्। अथवा न किञ्चिदुपदिष्टेनानेन। सम्प्रति प्रस्थिता वनमियम्। गतायां च तत्रास्यामिह स्थितस्य मे निष्प्रत्यूहमुपजातं देवताराधनम्।' इत्यभिदधानं च पार्थिवमधिकतरमवनतानना रचितभङ्गुरभ्रुकुटिभूषणेन साभ्यसूयेव चक्षुषा तिर्यगैक्षत। मुनिरपि मनागुपजातहासः– 'राजन्! अतिमात्रमुत्सुकस्त्वमिदानीमेव वनमिमां नेतुमिच्छसि। विधेहि तावन्मन्त्रजपविधिम्। आराधितप्रसन्नया राजलक्ष्म्या वितीर्णमाप्नोतु पुत्रवरमियम्। आसादयतु तत्प्रभावेण भुवनत्रयख्यातमहसमात्मजम्। पश्यतु तदीयमानन्दितसकलसंसारं कुमारभावम्। अनुभवतु तद्वधूजनोपजनितानि चरणपरिचर्यासुखानि। ततो धृताधिज्यधनुषि भुवनभारधारणक्षमे तत्र निक्षिप्य निजराजसम्पदं, समर्प्य प्रजाः, प्रस्थितेन स्वस्थमनसा त्वयैव सहिता गमिष्यति पश्चिमे वयसि वनम्। अस्माकमप्येतदर्थ एवायमारम्भः। अन्यथा गृहस्थकार्येषु कर्तव्येषु सर्वारम्भनिवृत्तानां को यतीनामधिकारः?' इत्युक्त्वा पुनरवादीत्—'नरेन्द्र! पुष्करद्वीपादागतेन मयापि जम्बूद्वीपवर्तिषु प्रधानतीर्थेषु सम्प्रति प्रयातव्यम्। अनुजानीहि माम्।' इत्यभिधाय संघृतवल्कलांशुको जपञ्छनकैराकाशगमनदायिनीं विद्यामासनादुत्तस्थौ, अनूत्थितयोश्च तयोरादरकृतप्रणामयोः क्रमेण निक्षिप्य पक्षपातार्द्रतारकं चक्षुरीषदुत्क्षिप्तदक्षिणकरः स्फुटाक्षरोच्चारया गिरा दत्त्वाशिषमन्तरिक्षमुदपतत् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

१३) अन्तरितदर्शने च तस्मिन् रणरणकदूयमानः शून्य इव पार्थिवः स्थित्वा मुहूर्तं हर्म्यशिखरादवततार । निर्वर्तितमाध्याह्निकविधिश्च तत्कालकृतसन्निधीनां गुरूणां बान्धवानां बुद्धिसचिवानां च यथावृत्तं सर्वमेव मुनिवृत्तान्तमाख्यत्, देवताराधनविषये चापृच्छत् । उच्छिद्यमानभरतवंशदर्शननित्योद्विग्नैश्च तैरालोच्य कार्यगौरवमभ्यनुज्ञातः प्रमदवनमध्य एव सन्निधापिताक्रीडपर्वतस्य नातिखर्वं नातिविस्तीर्णमल्पस्तम्भपरिकरमप्रांशुप्राकारकृतपरिक्षेपमनुपलक्षितान्योन्यसन्धिभागैराभोगशालिभिः प्रकाममसृणैर्मणिशिलातलैरवनद्धविस्तीर्णाङ्गणमतिमनोहरतया सुरलोकवासिनामप्युत्पादितनिवासस्पृहं देवतागृहमकारयत् ॥

१४) तत्र चातिप्रशस्तेऽहनि यथायोग्यमर्चितसमस्तपूज्यवर्गः परिपूर्णसर्वावयवां सर्वप्रतिमालक्षणोपेतां सर्वालङ्कारभूषितवपुर्लतां सर्वलोकलोचनानन्दजननीं सर्वदोषनिर्मुक्तामत्युदारमुक्ताशैलदारुसम्भवां भगवत्याः श्रियः प्रतिकृतिं यथाविधि प्रतिष्ठाप्य प्रतिपन्ननैष्ठिकोचितक्रियो मुनिप्रदर्शितेन क्रमेण प्रतिदिनमुपासाञ्चक्रे । तथाहि—प्रातरेवोत्थाय प्रस्थितः प्रथमतरमुत्थितैरितस्ततो निपतितावश्यायजलदलितकेसराणि प्रत्यग्रविकसितानामुद्यानवीरुधां कुसुमान्यवचिन्वानैः प्रयत्नवद्भिः परिचारकैरनुगम्यमानः, गत्वा कृत्रिमाद्रिपरिसरसरिति गृहीतदन्तधावनो निर्वर्तितस्नानजपविधिः, परिधाय तत्कालधौते कालधौते इवातिधवलतया विभाव्यमाने दुकूलवाससी, विधाय सन्ध्योपासनकृत्यम्, आगत्यायतनमुत्तमाङ्गघटितग्रन्थिनोत्तरीयपल्लवेन मुद्रितमुखो मुखोद्गीर्णमुखरवारिस्रोतोभिः कनककुम्भैः सुचिरमेनामभ्यषिञ्चत् । एणनाभिकर्पूरकणसन्तर्पितामोदेन च स्पर्शेन्द्रियहारिणा चन्दनद्रवेण विरचिताङ्गरागामङ्गलेखारोपितरुचिरमौक्तिकाभरणामुदारमालतीदामग्रथितशेखरां श्रवणशिखरावतंसितैककेतकगर्भपत्रामवदातवेषतया साक्षादमृतमथनोद्गतामिवोपलक्ष्यमाणां निरीक्ष्य सादरमुत्क्षिप्तकृष्णागुरुक्षोदधूपः प्रणम्य परमया भक्त्या पुरस्तान्नातिदूरे समुपविष्टो मुखनिविष्टनिश्चलदृष्टिरानर्तितशिखण्डिना दत्तमार्जनमृदङ्गस्तनितगम्भीरेण स्वरेण संगीतकमिव प्रस्तावयन् पुण्यार्थाभिः स्तुतिभिरतिचिरं तुष्टाव । समापितमन्त्रजपविधिश्चातिक्रान्ते कियत्यपि समये विनिर्गत्य देवतागृहाद् दर्शनार्थमागतमुचितस्थानस्थितं गत्वा गुरुजनं ववन्दे । विहितमध्यन्दिनावश्यकविधिश्चापराह्णसमयानुज्ञातदर्शनेन सर्वदर्शनग्रन्थार्थवेदिना विद्वज्जनेन सार्धं तैस्तैः कथालापैस्तस्थौ । उपस्थिते च प्रदोषसमये तेनैव विधिना श्रियः पूजोपचारं चक्रे । अन्यदिवसेष्वप्येतदेवान्वतिष्ठत् । देवताकृत्यशून्ये च क्षणे समुपजातचित्तोत्कलिकः कदाचिदारुह्य क्रीडाशैलशिखरं समन्ततो दत्तदृष्टिरुद्यानवापीवनषण्डसरित्तडागदेवतायतनमण्डितान् साकेतपुरपरिसरोद्देशान् ददर्श । कदाचिच्च परिमितपरिचारकानुगम्यमानः प्रमदवनमध्ये मन्दं मन्दं विजहार । एवं च तस्योपरतराज्यचिन्ताभारस्य विरचिताभ्यर्णपर्णशालाकृतस्थितेस्त्रिकालस्नायिनः परिमितफलाहारपरिपालित-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शरीरस्य कुशतल्पशायिनो मुनिसमुपदिष्टेन विधिना व्रतमपत्यसन्ततिनिबन्धनमनतिचारं पालयतो गृहीतब्रह्मचर्यस्य दिवसाः कतिचिदतिजग्मुः ॥

१५) एकदा तु विहितमन्त्रदेवतापूर्वसेवः स राजा पर्वदिवसे निर्वर्त्य विशेषेण देव्याः श्रियः सायन्तनीमायतनपूजामनुपलक्षितः परिचारकगणेन नगरबाह्यारामवण्डनमादितीर्थतया पृथिव्यां प्रथितमतितुङ्गशिखरतोरणप्राकारं शक्रावतारं नाम सिद्धायतनमगमत् । प्रविशन्नेव च तस्य द्वारदेशे झगिति दत्तदर्शनम्, अखिलविष्टपत्रयाधिपतिना ज्वलितज्वलनच्छटाजटालकुलिशकोटिकुट्टितकुलाचलेन भुजबलविनिर्जितबलप्रमुखदर्पितासुरचक्रेण भगवता स्वयं शक्रेण साकेतपुरनिवेशकाल एव कृतप्रतिष्ठस्य भगवतो युगादिजिनस्य कृत्वा प्रणाममभिमुखमापतन्तम्; अल्पावशेषदेवायुषम्, आसन्नसमुपस्थितविनाशतया समुपजातद्वादशारुणोदयमिव ब्रह्मस्तम्बम्, अस्तशिखरपर्यस्तसूर्यमिव दिवसम्; उपरिसन्नद्धसजलमेघदुर्दिनमिव ग्रीष्मदावानलम्, इन्दुमण्डलाभिमुखीभूतसैंहिकेयमिव पार्वणचन्द्रिकापटलम्, उल्लिखितशातकुम्भस्तम्भावदातदेहम्; उचितप्रमाणशालिनामतिभास्वरतया तडिद्दण्डैरिव निर्मितानां पुष्परागपरमाणुमृत्तिकाभिरिव दत्तोपचयानामातपेनेव कल्पितत्वचामङ्गानामनलस्फुलिङ्गपिङ्गलेन गलता समन्ततः प्रभाजालेन ज्वलदनेकदीपिकाचक्रवालमिव मण्डपान्तरालं कुर्वाणम्; अन्तरिक्षगतमप्यतिबहलतया चरणतलप्रभायाः स्पृष्टभूतलमिवोपलक्ष्यमाणम्; अकठोरविद्रुमकन्दलीसरलाभिरम्भोजदलभ्रमापतद्भ्रमरसम्भ्रमादिवान्योन्यलग्नाभिरग्रतः स्फुरदुन्मयूखलेखाभिरन्धकारदुरुपलक्ष्याध्वपरिस्खलनशङ्कया पुरस्कृतशशिकलाभिरिवाङ्गुलीभिरुपेतेन गत्युत्कम्पगलितवैकक्षस्रग्दामरेणुनिश्चलनिलीनैरलिभिः पुनरागमनप्रार्थनापुरःसरमानतायास्त्रिदशलोकश्रियो वियोगाश्रुभिरिव सकज्जलैः कल्माषितेन कल्पतरुपल्लवचारुणा चरणद्वयेन द्योतमानम्; अग्रतोऽग्रतः श्लक्ष्णपरिमण्डलजङ्घाकाण्डैरावतकरमिवान्तिके विधाय वेधसा निर्मितेन मूले मूले स्थूलेन भ्राजमानम्, ऊरुस्तम्भयुगलेन निवसितातिसूक्ष्मदेवाङ्गवसनम्, आनीलपाटलेन पद्मरागेन्द्रनीलखण्डखचितस्य मेखलादाम्नः प्रेङ्खताऽधोमुखेन मयूखमालामण्डलेन समन्तादाच्छादितनितम्बभागम्; अभिनवकल्पपादपप्रवालविरचितपरिधानम्, साक्षात्कृतकिरातवेषमिव विषमलोचनम्, उन्निद्रकाञ्चनारविन्दचारुणा विमलकान्तिसलिलपरिपूरितेन मानसेनेव मज्जनक्रीडापरम्परोपजातपरिचयागतेनावर्त्तिना नाभिमण्डलेनालङ्कृतप्रतनुमध्यभागम्, प्रियापयोधरपरिरम्भशंसिभिः पृथुलपरिमण्डलैर्दिव्यचन्दनरसस्तबकैः स्वर्गच्यवनकालसुलभो हृदयदवथुरितरसुरमिवैनमपि मा पीडयेदिति बुद्ध्या समागतैरखिलपौर्णिमासीशशिमण्डलैरिवाधिष्ठितवक्षस्थलाभोगम्; अतिबहलकेयूरपद्मरागप्रभाभारभरितोदरेण गम्भीरेणापि मांसपरिपूतेनेव चिरप्ररूढेनाप्यार्द्रेणेव महासुरशस्त्रप्रहारनिवहेन स्थपुटितस्थूलबाहुशिखरम्, वामेन सविलासभुजगतागतव्यापृतया तत्क्षणोदितेन्दुलेखाकारया नखमणिप्रभया विराजितेन दक्षिणेन चादिदेवप्रणामसमयस्रस्त-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

स्य कुसुमापीडस्य निबिडनाय तिर्यगुन्नमितेन पाणिना बन्धुजीवकचापधारिणः प्रारब्धपृष्ठतूणीरशराकर्षणस्य कुसुमधनुषः स्थानकमङ्गीकुर्वाणम्; आमुक्तमेघमुक्तस्फारमुक्ताफलहारम्, अभिनवजपाकुसुमकान्तिहारिणो हारनायकमणेरुन्मुखीभिर्मयूखलेखाभिस्तत्कालसंगलितमपरागमपनेतुमारोपिताभिः शिखिशिखावलिभिरिव कपिशिताग्निशौचसिचयोत्तरासङ्गम्, अन्तकालनिद्रोदयादीषन्निमिषितस्य दूरविस्तारिणो नयनयुगलस्योन्मेषलीलासु विसर्पता क्षीरधवलेन प्रभाप्रवाहेण मथनारम्भरभसपीतमेकहेलया सकलमिव क्षीरसागरमुद्गिरन्तम्; आयतरक्तनालेन सततविकासिना नाकमन्दाकिनीनीलोत्पलेन सहस्रलोचनात् प्रसादलब्धेनैकलोचनेनेव चुम्बितैकश्रवणापार्श्वम्, उच्छ्वसिताधरप्रभासान्द्रविद्रुमवनमुद्भूतधवलदीर्घलोचनतरङ्गमुत्सङ्गितकपोलमुक्ताशुक्तिकान्तमाक्रान्तोज्ज्वलललाटतटमाविष्कृतभ्रूलताशैवलवल्लरीकमापीतामृतदर्शनदूराशया क्षीरोदसलिलमिव सकलमावासितमुपहसितशरच्चन्द्रिकाप्रकाशमास्यलावण्यमुद्वहन्तम्; आपीडमधुकरप्रतिबिम्बकर्बुरितोदरेण बहलरागवर्षिणा चूडारत्नेन भाविसुरलक्ष्मीविनाशसूचनाय कृतसान्निध्येनोत्पातसूर्यमण्डलेनेव सकीलेन कलितोत्तमाङ्गम्, अमरकाननप्रभवघनसारसंस्कारातिशयसुरभिणा सुरकरिकपोलमदमिश्रेण गोशीर्षचन्दनेन कृतमसृणसर्वाङ्गीणाङ्गरागम्; अनिलकृतसूक्ष्मान्तरालप्रविष्टपटुविलेपनामोदमुषितनिद्रैर्निर्दयचरणप्रणोददलितदपुटैरपहायापहाय कमलगर्भशयनानि धावद्भिरुद्यानदीर्घिकामधुकरकुलैः समन्तस्तिमिरशिबिरैरिव शरीरप्रभारोषितैः कृततुमुलकोलाहलम्; अम्बरागमनसमीरणशोषितसुधाशीकरसेकेन मर्त्यलोकषट्चरणहठचुम्बनशङ्कयेव निबिडसंकोचितमुखीभिर्मन्दारकलिकाभिरन्तरान्तरा दन्तुरितेन किञ्चिदारूढम्लानिना पारिजातकुसुमशेखरेण विराजमानम्, अनेकसुरपादपप्रसूनपरिमलमुचः श्वासपवनानतिदीर्घकालमाघ्रातानाखण्डलक्रीडावनमारुतानिव जवागमनखेदादनवरतमुद्वमन्तमेकं वैमानिकमपश्यत् ॥

१६) आलोकनमात्रेणैव तं प्रत्युपजातदिव्यतानिश्चयस्य चक्षुर्निमेषादिलिङ्गदर्शनोन्नीतस्वर्गच्यवनसमयस्य रूपसंपन्निरूपणादात्मनि श्लथीभूतचारुताभिमानग्रन्थेः पार्थिवस्याभून्मनसि—'अहो प्रभावः सुरलोकभूमीनां, यत्र खलु संभूतानि पुण्यभागिनां शरीराण्यप्येवंविधानि भवन्ति, यानि चरमास्वपि दशासु तावदास्तामुपसर्पितुं, द्रष्टुमप्यनलमनलमिव वैद्युतं पुमांसः। तथाहि—अस्य वपुषि प्रकामसौम्येऽपि स कोऽपि स्वभावभास्वरः स्फुरति प्रतापो, यस्मिन्नसौ प्रकृतिप्रगल्भापि भीतेव लज्जितेवोत्कुपितेव मे न चिरमाबध्नाति लक्ष्मीक्षणद्वयी। चित्रं ददस्यात्र शकलितमनःशिलागर्भबभ्रुण्यतनुबले तनुप्रभाजाले निरन्तरनिमग्नाः स्वतेजस्तिरस्कारलज्जिता इव मनागपि दर्शयन्ति नात्मानमायतनप्रदीपाः। इमेऽपि सर्वतः प्रधाविताः प्रनष्टदीपान्वेषणायेव भ्रमन्ति दहनालोकलोलुभाः शलभसंघाः। सर्वथा कृतार्थोऽहं, यस्य मे मर्त्यभावेऽपि प्रकटितदिव्यवपुषा दर्शनमनेन दत्तम्।' इति विचिन्त्य मुक्त्वा च सफलकं प्रभुताभिमानेन सार्धं कृपाणमाबद्धाञ्जलिः स्तोकमुपेत्य स्वागतमकरोत् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

१७) सोऽपि तथा समुपसृत्य तं पुरस्तादवस्थितमतिस्तिमितप्रगल्भस्निग्धदृष्टिः प्रकटितान्तःप्रीतिमाबद्धकरसंपुटमतिशयस्पृहणीयदेहावयवदर्शनानन्दनिःस्यन्दविकसितेन पुनरपि प्राक्तनीं प्रकृतिमापन्नेनेव चक्षुषा सुचिरमुपजातप्रत्यभिज्ञानलव इव सत्वरोपसंहृतगतिराचरणयुगलादुत्तमाङ्गं यावदालोकितवान् । आनीतकरसंपुटश्च हेमाद्रितट इव पृथुश्रीवृक्षलाञ्छिते वक्षसि स्तोकमुपदर्शितस्मितः प्रस्तुतपराह्लाद इव सलिलनिर्भराम्भोधरनिनादगम्भीरेण स्वरेण मधुरमब्रवीत्—'नरेन्द्र ! सर्वदा शरीरसंनिहितैः प्रधानपुरुषैरिव प्रतापावेदिभिरदृष्टैरपि निवेदितोऽसि चक्रवर्तिलक्षणैः, स खलु भवान् मध्यमलोकपालो राजा मेघवाहनो, योऽस्माभिः पुरा देवासुरसमूहसंबाधे दिव्यसदसि त्रिष्टपत्रयपतेः पुरो देवस्य पाकशासनस्य मर्त्यलोकवार्तानिवेदनाधिकारनियुक्तैः प्रधाननाकिभिरेवं जिगीषुः, एवं शूरः, एवं प्रजापालः, एवं त्यागशीलः, एवं धार्मिक इति बहुप्रकारमङ्कुरितपुलकपक्ष्मलकपोलैरवनिपालकथाप्रक्रमे सुचिरमुपवर्ण्यमानः श्रुतोऽसि । सर्वथा नः कृतार्थं चक्षुरुपजातम् । फलितं च सद्यो देवतादर्शनसमुत्थं पुण्यजातमतर्कितोपनतेनामुना त्वदवलोकनेन । गच्छामि सांप्रतम् । अनुजानीहि माम् । जानीहि च मदीयमपि लेशतो वृत्तान्तम् । अहं हि सौधर्मसुरलोकसद्मा ज्वलनप्रभाभिधानो वैमानिकः, संप्रत्येव नाकतः प्रस्थितो, गच्छन् पुरस्थितेन कियताऽपि परिजनेनानुगम्यमानो गगनपथेन, पथि विलोक्य लोकोत्तरं देवतायतनमिदमिदं मनस्यकरवम्—"हन्त ! स एष भगवानशेषजगन्नाभिर्नाभिकुलकरकुलालङ्कारः कारणं सकललोकव्यवहारसृष्टेः, द्रष्टा कालत्रितयवर्तिनां भावानाम्, उपदेष्टा चिरप्रनष्टस्य धर्मतत्त्वस्य, सर्वसत्त्वनिर्निमित्तबन्धुः, सेतुबन्धः संसारसिन्धोः, आद्यो धर्मचक्रवर्तिनाम्, आराध्यश्चतुर्विधस्यापि सुरनिकायस्य, नायकः समग्राणां गणधरकेवलिप्रमुखाणां महर्षीणामृषभनामा जिनवृषो, यस्य पुरा स्वामिना शक्रेण स्वयमनुष्ठितः प्रतिष्ठाविधिः ।" अवधार्य चैतदधिकोपजातभक्तिः "आसतामिहैव मुहूर्तमेकं भवन्तः" इति निवर्त्य पृष्ठानुपातिनः सुरपदातीनतिमात्रमुत्सुको गन्तुमङ्गमात्र एवागतः । दृष्टश्च भगवानशेषकल्मषक्षयहेतुरादिदेवः ॥'

१८) 'इदानीं गन्ताऽहमधिगतनिर्वृतिविलक्षणं रामणीयकेन सकलद्वीपानामपारजलपूरितान्तरिक्षेण सर्वतः कृतपरिक्षेपं नन्दीश्वरोदनाम्ना नदीनाथेन नन्दीश्वराभिधानं प्रधानद्वीपम् । तत्र मे परममित्रमेकान्ततः स्नेहमयो मयैव सदृशप्रभावर्धिरतिशयेन प्रसादपात्रं वृत्रशत्रोरत्युदाररूपबलविभवशाली सुमाली नाम देवो देवलोकतः कौतुकाकृष्टमनसा स्वयम्प्रभाभिधानया देव्या दिव्यवनिताजनादुपश्रुतरम्यतातिशयां जिनायतनविंशतेः श्रियं द्रष्टुमानीतः, सांप्रतमतिशयितनन्दनद्रुमवनेषु नन्दीश्वरोदसागरोपान्तगिरिकटककाननेषु दधिमुखाभिधानमहाधराधरेन्द्रषोडशकपरिक्षेपणीनां जम्बूद्वीपप्रमाणपरिमण्डलाकृतीनां पुण्ड्रेक्षुरसशिशिरसुरभिस्वच्छस्वादुसलिलकल्लोलास्फालितविशालमणिशिलासोपानपङ्क्तित्रितयरमणी-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

यानां महापुष्करिणीनामुपान्तवर्तिषु विचित्रतरुकाननेषु कान्तासखः क्रीडासुखमनुभवति' ॥

१९) 'अस्ति च द्वीपे तत्र दीपभूता मर्त्यलोकस्य मणिमयमहाप्रासादशतशालिनी विततकाञ्चनशिलाशालवलया जिनायतनयात्रासु त्रिदशलोकादुपागतानाममरमिथुनानां निवासस्थानमपरेवामरावती परमरम्या रतिविशाला नाम तस्य नगरी । सा चाद्य प्रातरेव कौतुकादितस्ततो विचरद्भिरनुचरैर्मदीयैस्त्रैविसंनिधावप्यनार्थेवोद्वसितेव प्रनष्टसकलपूर्वशोभा, भूतैरिवाधिष्ठिता, कृतान्तदूतैरिव कटाक्षिता, कलिकालेनेव कवलिता, समग्रपापग्रहपीडाभिरिव क्रोडीकृता, सर्वतोविजृम्भिताविच्छिन्नमलिनच्छाया, चिन्ताविसंस्थुलगृहस्थगीर्वाणपरिहृतसर्वनिजनिजव्यापारा, गलितगर्वगन्धर्वशिथिलितगीतगोष्ठीस्वरविचारा, विषण्णसाध्यपरिषदा, विखिन्नसिद्धनिषिध्यमानगानोन्मुखमुखरकिंनरकुला, पानकेलिनिरपेक्षयक्षशून्यीकृतोपवनतरुषण्डलतामण्डपा, नष्टहर्षकिंपुरुषनिर्भर्त्स्यमानपरिरम्भणायातवल्लभतरुणीगणा, रणरणकगृहीतगृहदेवता, वनदेवतासदुःखदृश्यमानतत्क्षणम्लानकल्पपादपा, संतापविधुरविषधरवधूसततप्रार्थ्यमानचन्दनलतागृहावस्थाना, स्थानस्थानपूज्यमानखिन्नसिद्धायतनदेवताप्रतिमा, प्रतिमन्दिरमाकर्ण्यमानश्रवणदुष्टहाकष्टशब्दा दृष्टा । मन्दिरमपि तदीयमप्रवृत्तोत्सवं धृतानुचितवेषनिर्व्यापारनिःशेषकलत्रं, चित्रशालास्वसंपाद्यमानहरिचन्दनपङ्कोपलेपं, मणिकुट्टिमेष्वक्रियमाणकनकपङ्कजोपहारक्षेपं, द्वारतोरणरणरणायमानचण्डपवनेरितशुष्ककतिपयप्रवालवन्दनमालं, मृदङ्गपटहादिवाद्यध्वनिशून्यनिःशेषनाट्यशालम्, अश्रूयमाणचारणमिथुनमङ्गलोच्चारम्, अनाकर्ण्यमानकिंनरकन्यकावल्लकीझात्कारम्, अप्रमत्तविबुधयोधशतसंरक्ष्यमाणगोपुरप्राकारम्, असुरापहारभीतनव्याप्सरःपरिहृतस्वेच्छाविहारम्, उद्यानवापीष्वनारभ्यमाणविभ्रममज्जनम्, उद्विग्नसकलपरिजनं दृष्टम् ॥'

२०) 'इदं चारिष्टमतिकष्टमप्रतिविधेयं विधिवशान्नत्रोपजातं तस्य, तत्कलत्रस्य वा प्रधानस्य, अचिरकालभाविनं विनाशमवश्यतया निवेदयति । न हि येषु केषुचिदनर्थोपनिपातेषु कदाचिदपि दिव्यानामास्पदेषु संपद्यन्त ईदृशाः पदार्थानां प्रकृतिविपर्ययास्तन्निवासिनां च विबुधलोकानामन्तरत्यन्तशोकातङ्कशंसिनो हृदयायासाः । तेन च मया तत्र गत्वा, द्रष्टव्योऽसौ कदाचिदप्यदृष्टदीर्घमद्विरहदुःखः सखा । सुखयितव्यः सर्वकालमभिलषितमद्दर्शनो निजदर्शनेन । शमयितव्या दिव्यलोकच्यवनसुलभा, सर्वभावानां विनश्वरस्वभावतावेदनेन हृदयेऽस्य दाहकारिण्यरतिवेदना । देयो दिव्यशक्त्यनुरोधेन सुगतिसाधनेषु धर्मकार्येषु सविशेषमुपदेशः । ततस्तेन सह पूर्वानुभूतसुखदुःखवृत्तान्तकथाव्यतिकरेण नीत्वा विभावरीमेतां विभातकाले कथमपि प्रार्थितपुनर्दर्शनेन पुनरपि प्रतीपं निवर्तितव्यम् । कर्तव्यं च किमपि कालोचितमकृतकालक्षेपेण ख्यातेः सुखस्य चामुष्मिकस्य साधकं कुशलानुष्ठानम् । यतो ममापि निष्ठितप्रायमायुः । अल्पावशेषा त्रिदशलोकस्थितिः । उपस्थितो दीर्घकालप्ररूढगाढप्रणयैर्नाकिभिः साकमात्यन्तिको विरहः ।

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

समासन्नीभूतमुर्वशीप्रमुखसुरवधूमुखारविन्दादर्शनम् । अदृश्यतां गतास्त्रिदशपतिसदसि हृदयदस्यवो रम्भालास्यकरणप्रयोगाः । विप्रयोगोन्मुखं तुम्बुरुमुखेन श्रवणरन्ध्रमधुरगान्धारग्राममूर्च्छनाश्रवणम् । उच्छन्नकल्पा कल्पतरुलताच्छन्नेषु नाकमन्दाकिनीकच्छेषु स्वेच्छाविहारक्रीडा । क्रोडीकृतं मनुष्यलोकावतारस्मरणपीडया निबिडमन्तःकरणम् । आकारितदुःखसंहतिरभिमुखीभूता सपरिजनेव गर्भवासनरकगतिः' ॥

२१) 'ईदृशे च सर्वतःसमुपस्थितातिदुर्निवारव्यसनजाते सर्वतोमुखप्रसृतदुर्विषहशोकसंततौ संतापकारिणि कातराणां, वैक्लव्यदायिनि क्लीबानाम्, उपजनितसंसारसुखवैमुख्ये विवेकिनाम्, उदीरितपरोपकारबुद्धावुदारचेतसाम्, अतिदारुणदशापाके, कथञ्चिदुपजातसंगमस्य सुरपतिप्रशंसाश्रवणदिवसादारभ्य प्रतिदिवसमभिलषितदर्शनप्राप्तेराकारदर्शनेनैव प्रशमितसकलहृदयोद्वेगतमसो महात्मनः सर्वात्मना प्रियं कर्तुमन्तःकरणमुत्सहते मदीयम्। मन्दायते च, त्रिभुवनातिशायिसत्त्वमलुब्धतां च तावकीं प्रागुपश्रुतां विचिन्त्य, प्रत्याख्यानलाघवमुत्प्रेक्षमाणम् । अतो न शक्नोमि सर्वथैवोपचारक्रियापराङ्मुखो भवितुं, नापि यथाभिमतवस्तुप्रार्थनाविषयेणाभ्यर्थनेन कदर्थयितुम् । केवलमवलम्ब्य मध्यमं पन्थानमुपरचयामि तेऽञ्जलिम् । अनुगृहाण माम् । गृहाणेमं मनःपरितोषाय मे, नृपचन्द्र ! चन्द्रातपाभिधानं प्रधानमखिलानामपि स्वर्गभूषणानामासक्तिमात्रेणापि कृतसकलदुरितापहारं हारम् । एष किल पीयूषदानकृतार्थीकृतसकलार्थिसुरसार्थेन मथनविरतावब्धिना क्षीरोदेन प्रयत्नरक्षितात् प्रधानरत्नकोशादमृतसंभवशुक्तिगर्भप्रभवाण्यतिप्रभावन्ति परिणतामलकीफलस्थूलनिस्तलानि मुक्ताफलान्यादाय कौतुकेन स्वयं ग्रथितः । कृतश्च स्वयंवरोत्सवानन्तरमसुरारिमन्दिरमाश्रयन्त्याः श्रियो मन्युगद्गदकण्ठेन कण्ठकाण्डमण्डनम् । देव्यापि कमलया कामकेलिक्लान्तिहारी हरेरिति धृतो धृतिमत्या महान्तं कालम् । उपनीतश्च जन्मनि कुमारजयन्तस्य ज्येष्ठजायेति जातपुलकया पुलोमदुहितुः । तयापि परिरम्भविभ्रमेषु निबिडपीडिताखण्डलोरसः सुरगजकुम्भपीठपृथुनो निजस्तनमण्डनस्य कृत्वातिदीर्घकालं मण्डनमर्पितः सखीप्रेमहृतहृदयया मत्प्रियायाः प्रियङ्गुसुन्दर्याः । कण्ठदेशे तयाऽप्यतिशयितसितरश्मिशोचिषमस्य शुचितागुणं शचीप्रसादं च बहु मन्यमानया मुक्त्वाऽन्यानि कन्धराभरणानि धारितः सुचिरम् । अद्य तु क्वापि धर्म्ये कर्मणि नियुज्य तामागच्छता मया विरहविनोदार्थमारोप्य कण्ठे सुहृद्दर्शनोत्कण्ठितेनानीतः । तदेष संप्रति स्वभावधवलरुचिः कालच्छायाकवलितमरुच्येव मोक्तुकामो माम् अवाप्य कथमपि पुण्यपरिणत्या प्राज्यया संयोजितं त्वां मुक्तामयवपुषमशेषतो मुक्तामयः त्रासविरहितमपेतत्रासः, स्वच्छाशयमतिस्वच्छो, गुणवन्तमतिशयोज्ज्वलगुणः, प्राप्नोतु सदृशवस्तुसंयोगजां प्रीतिम् । अस्य हि परित्यक्तसुरलोकवासस्य दूरीभूतदुग्धसागरोदरस्थितेस्त्वद्वक्षसोऽतिरेव स्थानम् । न हि त्र्यम्बकजटाकलापमन्तरिक्षं वा विहाय क्षीणोऽपि हरिणलक्ष्मा क्षितौ पदं बध्नाति । मयाऽप्यनन्ययोग्योपभोगां भव्यतामस्य

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

भावयता "दिव्यदर्शनममोघम्" इति घोषणां जनस्य किञ्चिच्चरितार्थां चिकीर्षता क्षणमात्रपरिचितमात्मानमीषदनुस्मरणविषयतां नेतुमभिलषता प्रीतिप्रगुणितस्य चात्मनस्तरलतां तिरोधातुमक्षमेणायमुपनीयते, न पुनरुपकाराय प्रीतये वा। सर्वस्वदानेनापि देहिनामुपकुर्वतः परेण प्रार्थितां पृथिवीमपि तृणगणनया परित्यजतः किं तद्वस्तु यत्प्रदानेन प्रीतिरुपकारो वा भविष्यति भवतः? सर्वथा दत्तोऽयं मया। "विपत्प्रतीकारासमर्थः क्षीणायुषोऽस्य भिषगिव कथमृक्थमाहरामि? अलङ्कारः क्षत्रियकुलस्य याचकद्विज इव कथं प्रतिग्रहमङ्गीकरोमि? गृहाभ्यागतेनामुना दीयमानं दुर्गतगृहस्थ इव गृह्णन्नपरं लघिमानमासादयिष्यामि। सुरैरपि कृतस्तुतिराभरणखण्डस्य कृते करं प्रसारयन्नस्यैव वैमानिकस्योपहास्यतां यास्यामि।" इत्यनेकविकल्पविप्रलब्धमनसा त्वया मनस्विनां वरेण त्रिदशनाथेऽपि भगवति कदाचिदकृतप्रणयभङ्गस्य मे न कार्यः प्रथमप्रार्थनाभङ्गः। ग्रहीतव्यो निर्विचारेण, यस्मादुपरोधभीरुत्वादगृह्यमाणोऽपि भवता दूरीभूत एवैष मे स्वर्गच्युतस्य। गृहीतस्तु कदाचिन्मनुष्यलोके लब्धजन्मनः पुनरानन्दयति दृष्टिम्। इष्टतमदर्शनं चैनममरलोकाच्च्युता कालक्रमेण देव्यपि मे प्रियङ्गुसुन्दरी कदाचिदालोकयति। दर्शनाभ्यासजातपूर्वजातिस्मृतिश्च स्मरति रतिकराण्यसकृन्मया सहोपभुक्तानि स्वर्गवासक्रीडासुखानि। विरहदुःखदत्तोद्वेगा च प्रवर्तते यथाशक्ति कुशलावाप्तिसाधके कर्मणि। एवं च तस्या अप्युपकृतं भवति। सम्भवन्ति च भवार्णवे विविधकर्मवशवर्तिनां जन्तूनामनेकशो जन्मान्तरजातसम्बन्धैर्बन्धुभिः सुहृद्भिरर्थैश्च नानाविधैः सार्धमबाधिताः पुनस्ते सम्बन्धाः, स्मरणानि चात्यन्तविस्मयकराणि पूर्वजातेः। अतो नायमालापो मोहप्रलाप इति मे समर्थनीयः, कदर्थनीयश्च पुनरहं प्रार्थनाभङ्गदैन्यसम्पादनेन।' इत्युदीर्य कण्ठादवतार्य, किञ्चिदवनतेक्षणो दक्षिणकरेण लग्नधवलनखकिरणमालम्, उपस्थितनिरवसानसुरलोकविरहव्यथाविदीर्णहृदयोद्गीर्णगर्भामृतच्छटासारमिव हारमुपनिन्ये। नरेन्द्रोऽपि तेन चर्मचक्षुषामगोचरेण तस्य साक्षान्निजदिव्यरूपाविष्करणेन, तेन स्मितोद्भेदपूर्वेण वक्षसि रचितकोमलकराञ्जलिना प्रथमाभिभाषणेन, तेन सुरपतिप्रशंसाप्रकाशनपुरःसरेण विस्तरवता स्ववृत्तान्तकथनेन, तेन च दूरपरिहृतदिव्यतावलेपस्पृहणीयेन प्रतिग्राहणाय भूयोभूयः कृतेन प्रणयप्रार्थनेन, दूरमावर्जितमनाः प्रकृतिनिःस्पृहोऽपि परोपचारेष्वतिस्पृहयालुरिव सत्वरमुपसृतः प्रसार्य करयुगलमग्रतस्तं जग्राह। देवोऽप्यसावलक्षितगतिस्तस्मिन्नेव क्षणे झगित्यदर्शनमगमत्॥

२२) तिरोभूते च तस्मिन्नुपजातविस्मयो नरपतिर्निरीक्ष्य चक्षुषा निश्चलेन तं हारमुत्तरीयाञ्चलैकदेशे बबन्ध। प्रविश्य च शक्रावतारायतनमध्यमाराध्य भगवन्तमतिचिरमादिदेवमागत्य निजसदनमुपपाद्य भक्त्यतिशयेन श्रियः सायंतनीं सपर्यामभिमुखीभूय तन्मुखे निहितनिश्चललोचनो निषसाद। निजगाद च—'भगवति! त्वच्चरणारविन्दसेवानुभावोऽयं, यदस्मादृशामपि मनुष्यमात्राणामशेषत्रिभुवनमाननीया वासवसमानौजसो वैमानिकाः संनिधिमभिलषन्ति, योगिज्ञानगोचरं चात्मनो रूपमध्यक्षविषयीकुर्वन्ति,

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

प्रकटितसंभ्रमाश्च दृष्टिदानसंभाषणादिना बहुमानेन महिमानमारोपयन्ति, एतच्च यद्यप्यनिमित्तबन्धुना परोपकारपराधीनमानसेन महात्मना तेन दिव्यपुरुषेण स्वाङ्गभूषणीकृतमाभरणमेकं दत्तं, तथापि त्वदीयमेतद्, अतो न मे शरीरस्पर्शमर्हति । दिव्या हि मूर्तयो भाजनं दिव्याभरणानाम् । तेन तावक एव परिवारलोके भवतु कस्यचित् । अनुभवतु वाऽदृष्टोदयान्मनुष्यलोकमागतमपि पुनस्त्रिदशलोकस्थितिसमुचितं शोभातिशयम्' इत्यभिधाय तं हाररत्नं देवतायाश्चरणयोः पुरस्तादमुञ्चत् ॥

२३) अत्रान्तरे नितान्तभीषणो विशेषजनितस्फातिरास्फालिताशातटैः प्रतिफलद्भिरतिपरिस्फुटैः प्रतिशब्दकैः शब्दमयमिवादधानस्त्रिभुवनमुद्भ्रान्तनयनतारकाकान्तिकर्बुरीकृतदिग्भिराकर्णितः सभयमुभयकर्णदत्तहस्ताभिरायतनदेवताभिः कुलिशताडितकुलाचलशिखरसमकालनिपतद्गण्डशैलनिवहनादोद्धुरो हासध्वनिरुदलसत् । उपश्रुत्य च तमश्रुतपूर्वमुर्वीपतिरुपजातविस्मयः पस्पर्श चेतसा कियन्तमपि हासं, न तु स्वल्पमात्रमपि संत्रासम् । अनुज्झितस्वभावावस्थितिश्च स्थित्वा मुहूर्तमुद्भूतकौतुकस्तदनुसारेण संचारयामास तिर्यग्वलिततारकं चक्षुः । अद्राक्षीच्च दक्षिणेतरविभागे संनिहितमेव देवतायाः झगिति दत्तदर्शनम्; निदर्शनमिवाशेषत्रिभुवनभीषणानाम्; अतिकृशप्रांशुविकरालकर्कशकायम्; अलिकुलकोमलेन प्रसरता समन्ततः कान्तिकालिम्ना कज्जलमयीमिव सशैलद्वीपकाननामुर्वीं कुर्वाणम्; अनतिपुराणशुक्तिकाश्रेणिसितभासा हासदूरप्रकटिताया दन्तपङ्क्तेः प्रतिमयेव पुरः स्फुरन्त्या स्थूलपृथुलया नखपरम्परया प्रकाशितनिजप्रभातिमिरतिरोहितचरणयुगलाङ्गुलिविभागम्; आबद्धास्थिनूपुरेण स्थवीयसा चरणयुगलेन रासभप्रोथधूसरं नखप्रभाविसरमनेकवातिकमण्डलभ्रमणलग्नं रक्षाभूतिरज इव दिक्षु विक्षिपन्तम्; अक्षुद्रसरलशिरादण्डनिचितेन निश्रेतुमुच्छ्रायमूर्ध्वलोकस्य संगृहीतानेकमानरज्जुनेवोपलक्ष्यमाणेन गगनसीमोल्लङ्घिना जङ्घाद्वितयेन निरन्तरारूढविततव्रततिजालयमलतालशिखरनिषण्णमिव दृश्यमानम्; उल्बणास्थिग्रन्थिना जानुयुगलेन क्षीणमांसेन च निकाममूरुकाण्डद्वयेन विश्राणितपरस्परगुणप्रकर्षम्; अघृणाञ्जनादाननोद्वान्तगरेण जरदजगरेण गाढीकृतक्षतजक्वाथरक्तार्द्रशार्दूलचर्मसिचयम्; असृक्प्रवाहपाटलया वैतरणीसरित्सलिलवेणिकयेव पृथुलदीर्घया रोमलतया सीमन्तितकरालकुक्षिकुहरपातालम्; आर्द्रपङ्कपटलश्याममतिकृशतया कायस्य दूरदर्शितोन्नतीनां पर्शुकानामन्तरालद्रोणीषु निद्रायमाणशिशुसरीसृपं सीरगतिमार्गनिर्गताविरलविषकन्दलं साक्षादिवाधर्मक्षेत्रमुरःप्रदेशं दर्शयन्तम्; अचिरखण्डितं मन्त्रसाधकमुण्डमिन्दुखण्डश्रद्धया धवलकुटिलान् दंष्ट्रानिर्गमानपहरन्तमासादितं विधुन्तुदमिव गलावलम्बितं बिभ्राणम्; अतिभारविघटिताङ्गुलीसंनिवेशगलितमुच्छलितरुधिरच्छटाच्छोटितायतनस्तम्भकुम्भिकमाशाकरिकुम्भस्थलास्थिस्थूलमतिदूरलुठितमपि रक्तासवकपालमनुभावदर्शितात्यद्भुतभुजायामेन पाणिना वामेन तथैवोर्ध्वस्थितमाददानं; दक्षिणेन च प्रतिक्षणव्यापारितनिशित-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

कर्त्तिकेन वामकक्षान्तरक्षिप्तकन्धरस्य दृढनिरुद्धनिःश्वासनिर्गमत्वादूर्ध्वरूपशोरिव तत्तदतिकरुणमन्तःक्रन्दतो दत्तनिष्कलकृपाणघातस्य वेतालसाधकस्य साधितमूर्ध्वमुत्सर्पता परिकराशीविषवदनविषपावकेन गात्रपिशितमुत्कृत्योत्कृत्य कीकसोपदंशमश्नन्तं; कवलितपिशितचर्वणायासचञ्चलेन कपिलत्वसंविभागदानाय त्रिभुवनोदरचारिणीनामचिररोचिषामारब्धसंज्ञासमाह्वानेनेव क्षयानलवर्चसा कूर्चकचकलापेन कवचितमखिलरोमरन्ध्रनिर्गलद्रुधिरगण्डूषमिव प्रलम्बपृथुलं चिबुकमुद्वहन्तम्; अतिकठिनखर्वपर्वाभिरङ्गुलीवेणुदण्डिकाभिः परिगृहीतैः कुटिलतीक्ष्णायताग्रकोटिभिः कररुहकुद्दालैरसुरकन्यारिरंसया रसातलगतानलीकसाधकानुद्धर्तुमिव कृतोद्यमं; विपुलवर्तिमण्डलमालोललवपाशं श्रवणयुग्ममूर्ध्वेवलितपुच्छनालनिबिडालिङ्गिताङ्गमुत्फुल्लफणाकर्परं कालसर्पद्वयमिवोद्वहन्तं; शिखिकणारुणया तिर्यग्विसर्पिण्या फणमणिकिरणमालया जटालीकृतसरलभोगनालाभ्यामलघुना निष्पतन्तमोघेन घोणापुटश्वासमुभयतः पातुमवतीर्णाभ्यां कर्णाभरणविषधराभ्यां द्विधाप्यधःकृतोष्ठपृष्ठलोमलेखं; मुहुरुदञ्चता मुहुर्न्यञ्चता मुहुः प्राञ्चता तिर्यगजगरदेहदीर्घपृथुलेन जिह्वालताग्रेण ललाटचिबुकसृक्कप्रान्तगतमार्द्रार्द्रमङ्गरागमेदःकर्दममास्वादयन्तम्; अन्तर्ज्वलितपिङ्गलोग्रतारकेण करालपरिमण्डलाकृतिना नयनयुगलेन यमुनाप्रवाहमिव निदाघदिनकरप्रतिबिम्बगर्भोदरेणावर्तद्वयेनातिभीषणम्; आभोगिना ललाटस्थलेन सद्यःस्थापितमसृक्पङ्कपञ्चाङ्गुलं पचनाय नरजाङ्गलानामुपसंगृहीतं चिताग्निमिव सहजभ्रुकुटिधूमान्धकारपरिगतं दधानम्; ऊर्ध्वस्थितेन स्थिरतडित्तन्तुसंतानस्थानकविडम्बिना कपिशभासुरेण केशभारेण भर्त्सयन्तमुपरि जाज्वल्यमानज्वालादण्डमुत्पातधूमदण्डम्; आयतनभित्तिसङ्गिना बलिप्रदीपप्रभाप्रकाशितेन केशनखदशनवर्जमात्मनो निर्विशेषच्छायेन प्रतिच्छायापुरुषेण पार्श्वचारिणा सानुचरमिव दृश्यमानं; घोणशष्कुलस्फारपुटया धृतातिविकटचत्रपुटयेव पीयमानवदननिर्यद्रसामोदं; दशनमालयाऽभ्यन्तरालग्नविग्रकुणपास्थिशकलया सकलत्रिभुवनाभ्यवहाराय सहायीकृतानन्तदन्तयेवाक्रान्तमुखकुहरं; चरणाङ्गुलीभिरपि स्फुरितपाण्डुनिम्नोदरनखाभिर्मुखार्पितकपालकर्पराभिरिव प्रतीक्ष्यमाणोत्तरीयनरचर्मक्षरत्क्षतजकणवर्षम्; अस्थिनूपुरैरपि पदप्रयोगमुखरैर्भयप्रस्तुतस्तुतिभिरिव सततसेवितचरणम्; आभरणभुजगैरपि ज्वलदुन्मयूखफणमणिभिरात्तप्रदीपैरिवावगाह्यमानकज्जलकालकायप्रभान्धतमसं; मांसेनापि खादनभीतेनेव सास्रेण परित्यक्तसर्वावयवम्; अवयवानप्यस्थिसारानतिविकृतरूपदर्शनभयात् पलायितुकामानिव स्नायुग्रन्थिगाढनद्धान् दधानम्; आजानुलम्बमानशवशिरोमालमेकं वेतालम् ॥

२४) तं च क्रमानुसारिण्या दृशा चरणयुगलादामस्तकं प्रत्यवयवमवलोक्य किञ्चित्कृतस्मितो नरपतिरुवाच—'महात्मन्! अनेन ते प्रवृद्धेन सहसाकाशसंनिभप्रभाभारभरितककुभा स्फुटोत्फुल्लनयननासापुटेन मुखनिर्गतसंततास्रस्रोतसा प्रकटितकरालदंष्ट्रामण्डलेन विदारितविकटसृक्कणा निकामभीमभागेन वपुषैव भुवनत्रयत्रासकारिणा

हर्षाट्टहासेन जनितमतिमहत् कुतूहलं मे । कथय, किमेतदसमञ्जसं दृश्यते' । स जगाद—'राजन् ! न किञ्चिदन्यत् । मदीयमेव चेष्टितम् । त्वया हि फलमभिलष्य किञ्चिदियमस्मत्स्वामिनी श्रीरनुदिवसमासेवितुमुपक्रान्ता । सेवकाश्च फलप्राप्तिकामाः प्रथममुपचारेण गृहीतवाक्यं परिग्रहलोकमावर्जयन्ति । ततस्तेन कृतपक्षपरिग्रहेण ग्राहितसम्बन्धाः प्रभूणामसक्तमात्मभक्तिमुपदर्शयन्ति । एष तावज्जगति दृश्यते व्यवहारः । त्वया तु विपरीतः प्रस्तुतोऽयं सेवाविधिः । तथाहि — स्नपनवस्त्रमाल्यानुलेपनालङ्कारादिभिः सततमेनां देवतामुपचरसि । यस्तु प्रणयपात्रमस्याः, सर्वदा सविधवर्ती, कार्यकर्ता जनोऽयं, सर्वपरिजनग्रामग्रहस्तमाहारदानमात्रेणापि नामन्त्रयसे । मिश्रीकृते हि मयि साधकानामभीष्टसिद्धिः । किमियमैश्वर्यमदनिश्चेतना वितन्यमानमतिमहान्तमपि त्वया पूजोपचारं पश्यति ? दृष्ट्वा च किं प्रकृतिचञ्चला चेतस्यवधारयति ? कृतावधारणापि किमेकान्ततो वीरपुरुषसाहसाक्षिप्तहृदया पक्षपातं गृह्णाति ? गृहीतपक्षपातापि किमवज्ञया विपक्षीकृतेन मया कृतप्रतिबन्धा बध्नाति वरप्रदानाय बुद्धिम् ? तदलमबुद्धिपूर्वकेण बुधजनहासकारिणा निरवधिक्लेशफलेन फल्गुनानेन सेवाप्रकारेण । यदि स्फुटमेव फलमुत्कृष्टमीप्ससि, लिप्ससे वा विघ्नविरहितं जपध्यानादिकर्म, कामयसे वा मनःप्रसादयितुमचिरेण देव्याः, तदस्मदुपचारपूर्वमद्यप्रभृति सर्वमुपकल्पय क्रियाकल्पम्, अन्यथा वृथा क्लेशो भविष्यति तवैष सेवावेशः' । इति वादिनस्तस्य वचनमनुवर्तमानो मेदिनीपतिर्विहस्य किञ्चित्सोपहासमवदत्—'सर्वमुपपन्नमभिहितम् । उपदिष्टमक्लिष्टया युक्त्या । प्रबोधिता वयम् । यथा निदर्शितः सूक्ष्मदर्शिना तथैव सेवामार्गः । परिग्रहजने संनिधौ सति कोऽधिकारः प्रभूणामग्रपूजायाम् ? महती मूढता । गाढमविवेकविलसितम् । अप्रतिविधेया वैधेयतेयम्, यदस्माभिः सर्वसेव्यगुणसंपदुपेतं भवन्तमपहाय प्रमादादिदोषोपहतचित्तवृत्तिभिरियमग्रत एव देवता सेवितुमुपक्रान्ता, कृतश्च पूजाविधेरकरणेन कियानप्यबहुमानः । अथवा जन्मनः प्रभृत्यकृतपरसेवानामत्र लवमात्रोऽपि नास्माकं दोषः । तवैव प्रमत्तताऽसौ, यज्जानतापि नीतिमार्गमादित एव नोपदिष्टोऽस्मभ्यमेष क्रमः । किमिदानीं कुर्मः ? प्रस्तुतमिदं कर्म । कृतश्च निश्चलो मनसि संकल्पः । यावन्नैष परिसमाप्तः कल्पस्तावदल्पाप्यनुवृत्तिरुपचारो वा न कस्यचिद्दैवतस्य विवक्षितफलापेक्षया कर्तव्योऽस्माभिः । अयथार्थं चेदं धीमता न कार्यः प्रस्तुतेऽस्मिन्नस्मत्कर्मणि कार्यसिद्धिविषयो विचारः, नापि कतिचिद्दिनानि प्रार्थनीयः पूजोपचारः । यदि चाभ्यवहारेण प्रयोजनं पूज्यस्य, ततः सज्जा वयं तदुपपादनाय । गृह्यतामयमुपयुज्यतां च विविक्तमस्यैव देवतागृहस्य स्पृहणीयतममाश्रित्य कोणमेकमखिलोऽप्येष देव्या विशेषपूजार्थमाहृतोऽत्र हृद्यानेकफलमूलोपदंशो दृष्टमात्रः क्षुदुपबृंहणो मोदकादिः प्रभूतभक्ष्यबलिः' । इत्युक्तवति भूपे भूयोऽप्यसौ सहासमवदत्—'नरेन्द्र ! न वयं पक्षिणो, न पशवो, न मनुष्याः । कथं फलानि मूलान्यन्नं चाहरामः ? क्षपाचराः खलु वयम् । व्याघ्राणामिवास्माकमा-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

स्वभुजविक्रमोपक्रीतमामिषमाहारः, तस्य चिन्तय प्राप्त्युपायम् । किमनेन कर्णोद्वेगजनकेन द्विजस्येव मदिरास्वादसौन्दर्यकथनेन भक्ष्येतरवस्तुतत्त्वप्रकाशनेन । यदि वान्येऽपि बहवः क्षुद्रसाधकाः संप्रति खलीकर्तुमुद्यताः स्वामिनीं, तदीयदेहावयवेष्वेव सिद्धा तत्प्राप्तिः । आस्स्व तावन्निराकुलः । केवलं याचे किञ्चन । त्वया हि बहवः कृताः संग्रामा, हताश्च संख्यातीताः क्षत्रियक्षोणीपतयः । तत्र येन कदाचिदपि नानुभूतो भङ्गः संगरेषु, न दर्शितं वैमुख्यमर्थिजनप्रार्थनासु, न कृतः प्रणामः प्राणसंशयेऽपि शत्रोः, तस्य भुवनत्रयश्लाघनीयचरितस्य नरपतेः प्रकृत्यैव पावनमतिप्रशस्तललितललाटलेखाक्षरमरूक्षच्छविच्छत्रसदृशाकारमर्पय मे कपालकर्परं प्रत्यग्रमेकम्, यदपवर्जितैरसृग्भिः पुण्यासु कृष्णचतुर्दशीषु दुर्विनीतक्षत्रियनरेन्द्रनिहतस्य जनयितुर्जामदग्न्यमुनिरिव मुहुर्मुहुः करोमि तर्पणम् ।' इति ब्रुवाणं च किञ्चिद् विहस्य पुनरुवाच नक्तञ्चरं नृपतिः—'प्रेतनाथ ! नान्यथोदितं भवता । तथ्यमेवेदम् । कृताः शतकृत्वो मया संग्रामाः । हताश्च संख्यातीताः क्षत्रियक्षोणीपतयः । किं त्वनेकराजकार्यव्याप्रततया कदाचिदकुर्वता दिव्यकार्यपर्यालोचनम्, अतीन्द्रियज्ञानविकलतया स्वयमनावेदितमजानता परेषां हृदयगतमर्थम्, अशृण्वता च युष्मद्विधानामत्र विषये कुतश्चिदप्यर्थित्वमुद्यमं च धर्मक्रियाकल्पविषयम्, अल्पमपि न कृतस्तत्कपालानां संग्रहः । तद्यदि नातिमात्रमवसीदति पितृप्रयोजनम्, अनभ्यर्णवर्ती वा पूर्वसूचितः पुण्यदिवसः, तत् प्रतीक्षस्व कतिचिद्दिनानि, यावत् क्वचित् तदवाप्तिर्भवति । अथ न सह्यः कालातिपातः, तदिदमेव मे स्वीकुरु शिरः । केवलं विलोकय, चिरं विचारय च चेतसा । यदि संभवन्ति कतिचिदिह पूर्वसूचिता गुणाः, प्रीयते वा चक्षुरुत्तमाङ्गलक्षणविधिविचक्षणस्य, तत्र किमङ्गान्वेषणेन ।' स पुनरब्रवीत्—'नृपवरिष्ठ ! सुष्ठु शुभलक्षणम् । किं विलोक्यते ? किं वा विचार्यतेऽस्य जात्यस्येव जातरूपस्य रूपशोभासौभाग्यम् ? भाग्यवानहं यस्य प्रार्थनामन्तरेण समुपस्थितमिदम् ।' इति व्याहृत्य वामकरतलवर्तिनः कपालस्य कर्णवर्ती निर्दयावृत्तिकषणप्रकीर्णबहुनिस्फारविस्फुरत्स्फुलिङ्गव्रातामुत्पातमेघलेखामिव विमुक्तघनरुधिरबिन्दुवर्षाममर्षवक्रीकृतकृतान्तभ्रूकोटिविकरालां कालायसकर्त्तिकां निजधर्वं, हर्षोत्तालकृततुमुलकिलिकिलारवश्च साटोपमेत्य विकटपातिभिः पदैरनतिनिकटमवनमितपूर्वकायः प्रकोष्ठचलितपन्नगप्रतिसरेण समुपनिन्ये सव्येतरकरेण । क्षोणीपतिरप्यजातसंक्षोभः स्तिमितबद्धलक्ष्येण चक्षुषा चिरमवेक्ष्य तां सधीरमुवाच—'क्षपाचरेन्द्र ! दिव्यमायुधमिदं नार्हति करस्पर्शमस्मद्विधानाम् । विधानेन महता धार्यमेतन्न यथाकथञ्चित् । अतस्तिष्ठतु तवैव हस्ते । त्वत्प्रयोजनमसावेव मे सर्वदा सविधवर्ती निर्वर्तयिष्यति निसर्गनिष्कृपः कृपाणः ।' इति वदन्नेव सविधवर्तिनः कुशस्रस्तरस्य शिरसि तत्क्षणमेव निक्षिप्तमाक्षेपदूरविक्षिप्ताक्षवलयेन दक्षिणपाणिना जग्राह कृपाणम् । आमेचकांशुमिषविमुक्तपटुविषच्छटाभीषणं च विचकर्ष संकर्षणानुज इव कलिन्दतनयातरङ्गात् कालियमिन्द्रनीलखण्डखचिताच्चर्मकोशात् । निष्ठुरकराङ्गुष्ठतर्जनीकोटिमार्जितातितीक्ष्णश्लक्ष्णधारे च

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

तत्र प्रसन्नधवलायतामायुधार्चिर्चिषयेव विकचविचकिलस्रग्बन्धुरां बबन्ध दृष्टिम् । आबद्धपरिकरश्च कृत्वा देवतायाः प्रणाममूर्ध्वधृतनिष्कम्पजङ्घेन वामांह्रिणा तिर्यगावर्जितेन च दक्षिणजानुपर्वणा सगर्वमास्फालितमणिकुट्टिमः शिरःकपालप्रपलायनशङ्कयेव वामकरपल्लवेन कवलितोर्ध्वबद्धमूर्धजकलापस्तं कृतान्तकोपानलधूमदण्डानुकारिणं कृपाणमुज्झितकृपः स्कन्धपीठे न्यपातयत् ॥

२५) अथ भीमकर्मावलोकनोद्भूतभीतिभिरिव स्थायिभिरपि शोकभयजुगुप्साप्रभृतिभिः परित्यक्तधीः, असाधारणधैर्यदर्शनाशाहितव्रीडैरिव सात्त्विकैरपि स्वेदवैवर्ण्यवेपथुस्तम्भादिभिरपास्तसंनिधिः, अव्याजसाहसावर्जितमनोवृत्तिभिरिव व्यभिचारिभिरप्यमर्षमदहर्षगर्वोग्रतापुरःसरैरालिङ्गितः सर्वाङ्गेषु भावैः, वागेन विभ्रमदोलायमानविततेन्द्रनीलकुण्डलेन कठिनकण्ठास्थिदलनकुण्ठितकरालधारं करवालमिव शाणया निशातुं कृतक्षणेन, दक्षिणेन चावतंसितविततदेवतानिर्माल्यपल्लवेन घनशिरावलिपण्डखण्डनध्वनिं श्रोतुमवितृप्त्या सहायीकृतापरश्रवणेनेव श्रवणेनोद्भासमानः, विसर्पदतिबहलखड्गप्रभानुलेपश्यामलितविग्रहतया प्रत्येकमेकावलीमौक्तिकादर्शदृश्यमानप्रतिमागतोत्तमाङ्गतया च प्रणत्यनादरकुपितपार्वतीप्रसादनार्थमुपक्रान्तद्वितीयकण्ठच्छेद इव रावणः, तत्क्षणमधत्त रमणीयभीषणं रूपम् । अर्धावकृत्तकन्धरे च शिरसि सहसैवास्य केनापि धृत इव स्तम्भित इव नियन्त्रित इवाक्रान्त इव नाल्पमपि चलितुमक्षमत दक्षिणो बाहुः । अतितीक्ष्णधारोऽपि कुण्ठीभूत इव कठिनास्थिकोटिसंदंशदष्ट इव स्त्यानलोहितपङ्कलग्न इव निरायतशिरातन्तुसंयत इव प्रततस्नायुपाशसंदानित इव मन्दमपि पूर्वच्छेदतः परेण प्रसर्तुं न शशाक निस्त्रिंशः । किमेतदिति संजातविस्मयश्च नृपतिः स्तम्भनिश्चलाङ्गुलीगाढगृहीतत्सरुं मत्सरादिवानिच्छतो मोक्तुमाच्छिद्य दक्षिणकरादितरेण पाणिना कृपाणं जग्राह । करविमुक्तमौलिबन्धनिरालम्बकन्धरे च छेदमार्गमिव सुखच्छेदाय विकटावकाशं कर्तुमधोमुखमवनते शिरसि निर्दयं व्यापारयितुमाहितप्रयत्नस्तत्कालमुल्लसितेन मन्दीकृताखिलेन्द्रियशक्तिना मूर्च्छागमेन विरलविलुप्तसंज्ञः स्वप्न इवाकालजलधरध्वनिक्षुभितराजहंसीकुलकोलाहलध्वनिकलमविश्रान्तसंततिना रत्नवलयावलीशिञ्जितेन व्यञ्जितोत्तालकरतलावधूननमतिश्रव्यतया सुधारसेनेव श्रवणविवरमाध्मापयन्तमश्रुतपूर्वममरसुन्दरीजनस्य हाहारवमशृणोत् ॥

२६) तदनुसारप्रहितदृष्टिश्चाग्रतो नातिनिकटे झगिति दत्तदर्शनाम्; आक्रान्तदशदिशा शङ्खधवलेन देहप्रभाप्रवाहेण क्षीरसागरगतामिव विभाव्यमानां; विततदलसहस्रफणावलयशोभिनि प्रथुलदीर्घनालभोगे शेषभुजग इव मेदिनीमिन्दुकरपाण्डुरत्विषि पुण्डरीके कृतावस्थानाम्; अब्जिनीषण्डसंचरणसंक्रान्तकमलधर्ममिव सुकुमारारुणं चरणद्वितयमुद्वहन्तीम्; अस्थूललघुनापि पीवरोरुणा राजमानां जङ्घाद्वितयेन; विततमेखलागुणपिनद्धमच्छधवलं दिव्यदुकूलमम्बुजवनप्रीत्या पद्मिनीनालसूत्रेणेव कारितमलघुना जघनमण्डलेनोद्व

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

हन्तीम् ; आयतिशालिनीभिः शक्तिभिरिव वलीभिस्तिसृभिरुद्भासितेन नीतिमार्गेणेवातिसूक्ष्मदृष्टिलक्ष्येण मध्यभागेन भ्राजमानां ; गतिविलासहसितैः सहवासिभिः क्षीरोदजलवारणैरुपनीतेन कुम्भाभोगेनेव निरङ्कुशप्रवृद्धेन स्तनभारेणोद्भासिताम् ; उदधिमथने सुधारसच्छटावलयमिव लग्नमानाभिलम्बं कम्बुपरिमण्डलेन कण्ठनालेन मुक्ताकलापं कलयन्तीम् ; अलिकुलक्वाणमुखरया शतमखहृतैरावणादिसहोदरोदन्तदानाय प्रहितया पारिजातदूत्येव स्निग्धसान्द्रया मन्दारमञ्जर्या समाश्रितैकश्रवणां ; संक्षोभितसुरासुरलोकमलसवलितकोमलाङ्गुलिना वामकरतलेन कज्जलकूटकालं कालकूटमिव केशपाशं पुनः पुनः पृष्ठे बद्धुमामृशन्तीं; शशिकलासंनिभललाटभित्तिना कौस्तुभाताम्रबिम्बाधरेण सुधाधवललोललोचनतरङ्गेण मदिरासुरभिनिःश्वासमारुतामोदेन वदनेन्दुना निजसहोदरसमाजमिव समुदितं दर्शयन्तीं; काभिश्चिद्दलसवलितलम्बेनवालव्यजनाभिः क्षीरोदवृत्ताभिः परिवारापगाभिरिव निपतदुत्पतद्राजहंसाभिः काभिरपि करसंश्लिष्टयष्टिदीपिकाकिरणपटलपल्लवितदेहलावण्याभिः शैलकटकौषधीभिरिव धन्वन्तरिप्रहिताभिरपराभिः कनकगौरपीनोद्धुरपयोधराभिः पद्मिनीभिरिव सचक्रवाकयुगलाभिर्लीलानुकारिणः किरणकण्टकितान् वेत्रदण्डानुल्लालयन्तीभिरन्याभिरात्तसदृशसितनेपथ्याभिरादिभूपालकीर्तिभिरिव समीपवर्तिनीभिरमराङ्गनाभिः परिवृतां ; प्रदोषचन्द्रकलामिव विनिद्रकोकनदविनिवेशितकरां ; सुग्रीवसेनामिव स्फुरत्तारनीलाङ्गदां ; गृहीतसर्वाङ्गीणप्रसाधनामप्येकाङ्गकल्पिताङ्गरागां ; वीरनरवारिवासिनीमपि प्रकटितपृथुप्रतापां श्रियमपश्यत् ॥

२७) अनन्यदेवतासामान्यचिह्नदर्शनेन श्रीरसावित्युपजातनिश्चयोऽपि किञ्चिदुत्पन्नविभीषिकाशङ्कः प्राकृतामिव स्त्रियमदर्शितसंभ्रमस्तामपृच्छत्—'भद्रे ! का त्वम् ? किमर्थं वा देवतायतनमिदमागतासि ?' सा त्ववादीत्—'राजन् ! न जानासि माम् ? अहं हि सकलभूपालवृन्दवन्दितपादा राजलक्ष्मीस्त्वदभिकाङ्क्षितवस्तुसंपादनार्थमागता । कथय किं ते प्रियं कर्तव्यम् ?' इति । पार्थिवोऽपि तदवस्थानुरूपदर्शितादरः प्रणम्य तां तदागमनजन्मना हर्षेण करुणवैक्लव्येन च दरस्खलितवचनः शनैरलपत्—'भगवति ! कृतार्थोऽहं, यस्य मे समुपस्थितायाममुष्यामन्तिमावस्थायामुपेत्य भगवत्या प्रकाशितमिदमदर्शनीयमन्येषामल्पपुण्यानां मानवानामशेषपापप्रशमनं दिव्यमात्मीयं रूपम्, अभ्युपगता च मनीषितवस्तुसिद्धिः । इदं देवि ! मेऽभिमतममुष्य महात्मनस्त्वत्परिग्रहाग्रेसरस्य नक्तञ्चरपतेः प्रयोजनवशादुपदर्शितार्थिभावस्य दातुमुत्तमाङ्गं मया परिकल्पितम् । अर्धकल्पिते चास्मिन्नकस्मादपगतपरिस्पन्दौ सन्दानिताविव केनाप्यकिञ्चित्करौ करौ संवृत्तौ । तदनयोर्यथा स्वसामर्थ्यलाभो भवति भूयस्तथा प्रसीद, येनाहमनृणो भूत्वा निर्वाणमधिगच्छामि' । देव्यपि श्रीस्तेन तस्यातिमात्रकष्टायामपि दशायामनुज्झितावष्टम्भेन वचसा जनितविस्मया ऽवलोक्य तदाकर्णश्रवणभावितानामभ्यर्णवर्तिनीनां सखीनामानन्दपुलकितानि वारंवारमास्यकमलानि द्विगुणजातपक्षपाता प्रीतिविकसिततरङ्गायतापाङ्गस्य

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

चक्षुषः क्षरता क्षीरधवलेनांशुविसरेण सुधारसेनेवाप्याययन्ती हिमजलेनेव स्नापयन्ती मलयजाङ्गरागेणेव लिम्पन्ती मालतीमुकुलदामभिरिवाच्छादयन्ती मूर्च्छागमविलुप्तसंज्ञं राज्ञो वपुः पुनरवादीत्—'नरेन्द्र ! बाढमविदितमत्स्वरूपोऽसि, तेनैवं वदसि । सर्वदा सौम्यपरिजनपरिवाराहम् । न मे नक्तञ्चराः संनिधावपि चरन्ति, दूरे भृत्यत्वम् । य एष विकृतवेषाकारधारी वेतालबुद्ध्याऽध्यवसितस्त्वया, नायं यातुधानः । प्रधानभूतो मत्प्रतीहाराणां महोदरो नाम यक्ष एषः । परीक्षितुमनेन सत्त्वमप्रतीक्षितमदीयागतिना झगित्यागत्य सत्याभासमिदमनेकप्रकारमात्मीयया दिव्यशक्त्या विनिर्मितं मायाजालमखिलमपि ते प्रदर्शितम् । अतस्त्यज विषादम् । उत्सृज मृषागृहीतमिममात्मविग्रहस्य निग्रहविधावाग्रहम् । ब्रूहि चात्मनोऽभिलाषम् । अनेन तव सर्वातिशायिना सत्त्वेन साहसेन धैर्येण चित्तौदार्येण प्रज्ञाविशेषेण पूजाविशेषेण निःशेषितप्रमादनिर्मलेन च व्रतचरणेन चन्द्रमण्डलमिव शिशिरात्ययेन, मानससरस्तोयमिवागस्त्योदयेन, सुकविकाव्यमिव सज्जनपरिग्रहेण, गगनतलमिव शरत्कालागमेन, सप्रसादमपि किमपि मे प्रसादितं हृदयम् । आचक्ष्व कार्यं, विचक्षण ! किमद्य ते संपादयामि ? किं तावन्मदनुभावासादितदिव्यशक्तिः प्रत्यहमितो गत्वा गृहीतविकटप्रसाधनशुद्धान्तवनितावृन्दपरिवृतः कनकगिरिकन्दरप्रभानुलिप्तपादपेषु कल्पतरुतलनिषण्णकिन्नरारब्धगान्धारग्रामगीतिरमणीयेष्वितस्ततःप्रवृत्तमुखरमन्दाकिनीस्रोतःसरणिसिच्यमानबालपारिजातालवालकेषु सविभ्रमभ्राम्यद्भ्रमूकलभकरावभज्यमानसंतानकसरसपल्लवेषु हरिचन्दनलतागृहोदरप्रसुप्तसुरतखिन्नसुरवनिताभिनन्द्यमानमन्दानिलानीतशीतलसुधाकुण्डशीकरेषु नन्दनवनाभ्यन्तरेषु सविस्मयत्रिदशपालिकावलोकितः क्रीडासुखमनुभवसि ? अथाधुनैवाधिगतविद्याधरेन्द्रभावः संकल्पानन्तरोपनतमनल्पवातायनसहस्रालंकृतममलचीनांशुकवितानलम्बमानमुग्धमौक्तिकप्रालम्बमनिलदोलायमानद्वारवन्दनमालाप्रवालमुपहारकुसुमसौरभान्धमधुकरझङ्कारमुखरमणिकुट्टिमं विमानमधिरुह्य विदग्धवल्लभाप्तसुहृत्कदम्बकानुयातो विलोकयन् विविधान्याश्चर्याणि सशैलद्वीपकाननामुदधिमर्यादां मेदिनीं पर्यटसि । अथ मदीयप्रार्थनामुदितपुरन्दरानुमोदितेन भरतमुनिना स्वयमागत्य सूत्रिममनाहतध्वनन्मेघमुरजमनोहरमेकदेशोपविष्टतुम्बुरुताडयमानवीणारणद्गान्धारग्राममागृहीतवेणुकिन्नरगणोपगीयमानविबुधसद्मप्रसिद्धमूर्च्छनमुद्विलासरम्भाभिनीयमानरघुपुरःसरादिभूपालचरितमुन्नतप्रासादशिखरचन्द्रशालारचितरङ्गभूमिरवसरेषु द्रष्टुमागतानामष्टादशद्वीपमेदिनीपतीनां दर्शयसि दिव्यं प्रेक्षाविधिम् । किं बहुना ? अन्यदपि यत् ते मनसि वर्तते तत् सर्वमावेदय, येनाचिरात् संपादयामि ।' इति वादिनीमेव तां नरपतिरुपजातसंमदः सप्रश्रयमवादीत्—'देवि ! सर्वमुपपन्नमेतत् । किं न संभाव्यते ? प्रणतसुरसहस्रमौलिविश्रान्तपादः पुरन्दरोऽपि देवस्त्वत्प्रसादादासादयति सुरलोकराज्यसुखानि, वासुकिरपि त्वयि सानुरागायामुरगकामिनीचामरकलापोपवीज्यमानतनुः पालयति पातालनगराणि । कुबेरोऽपि त्वत्संनिधानान्निधीनां नाथो जातः । सागरोऽपि त्वयि संभूतायां रत्नाकरत्वमुप-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

गतः । तिष्ठन्तु चैते । नीचप्रकृतयोऽपि त्वया परिगृहीता जगति गुरुतां परामागता दृश्यन्ते । तथाहि—प्राणिविशेषास्थिशकलमपि मुख्यः पावनानां शङ्खः । भुजङ्गकुलसङ्गदूषितमपि वन्द्यं चन्दनम् । प्राकृतजनगृहीतदण्डमपि छायार्थिभिरुत्तमाङ्गोपरिस्थं धार्यते छत्रम् । असकृदासादितकलङ्कोऽपि हरिणाङ्कधवलस्य यशसो भाजनं करवालः । तिर्यङ्मलोऽपि गोमयो हरितः श्लाघ्यः । किं च वर्ण्यते ? क्षीरजलधिगर्भसंभवाद्द्वितीया कामधेनुस्त्वं, सुरद्रुमसहवासिनी जङ्गमा कल्पलता, चक्रवर्तिचक्रकृतार्चना चेतनश्चिन्तामणिः । किं न प्रयच्छसि प्रसन्ना प्रणयिनां, किं वा न विदधासि कल्याणमाराध्यमानाऽनुजीविनाम् ? यद्यपि त्वया कथञ्चिदुपजातकृपया मनोरथानामप्यपथभूताः सकललोकहृदयहारिणः सुप्रसादसदृशाः पृथक्पृथग्दर्शिताः समृद्धिविशेषाः, तथाप्येतेषु नास्ति मेऽभिलाषः । अमुनैव पूर्वपुरुषप्रभावोपार्जितेन विभवलेशेन कृतार्थोऽहम् । न मे प्रयोजनं दिव्यजनोचितैरुपभोगैः । अथ येन केनचित् प्रकारेणानुग्राह्योऽयं जनो, ग्राहयितव्यश्च कमप्यभिप्रेतमर्थं, तदलमन्येन । इदमेव प्रार्थिताऽसि—यथाहमेषामशेषभुवनवन्दितावदातचरितानां चतुरुदधिवेलावधिवसुन्धराभुजामखिलदिङ्मुखविसर्पितोदग्रप्रतापतया तुलितनिजवंशादिपुरुषादित्ययशसामिक्ष्वाकुवंश्यानामवनीभृतां पश्चिमो न भवामि, यथा च देवी मदिरावती जगदेकवीरात्मजप्रसविनीनामस्मत्पूर्वपुरुषमहिषीणां महिमानमनुविधत्ते, तथा विधेहि' । इत्यभिधाय लज्जया किञ्चिदवनतमुखोऽभवत् । देव्यपि श्रीरीषदवनमितवदनतामरसाऽस्य वचसो विचिन्वती तात्पर्यमुज्झितापाङ्गनिस्तरङ्गतारकेण चक्षुषा क्षणमात्रमतिष्ठत् । मुहूर्ताच्च किञ्चिदुन्नमितवदना शरज्ज्योत्स्नाविशदेन दशनांशुजालकेन स्वमनसः प्रसादमिव दर्शयन्ती मन्दं मन्दं विजहास । व्याजहार च,—'नरेन्द्र ! निजगोत्रसंततेरविच्छेदाय मदिरावत्याः पुत्रमिच्छसीति निश्चितं मया । केवलमिदं पृच्छामि—किमेष वक्रया वचनभङ्ग्या युक्तिगम्यः कृतोऽर्थः ? "पुत्रं देहि मदिरावत्या" इति व्यक्तमेव किं नोक्तम् ? "अन्यथोक्ते कुतोऽपि वृत्तान्तमुपलभ्य समुपजातेर्ष्याः कदर्थयिष्यन्ति मामन्या अपि प्रणयिन्यः" इति क्वचिदाशङ्का ? न कश्चिदत्रास्ति दुर्जनः प्रतिपक्षो वा तवास्मत्परिजने, यस्तासां निवेदयिष्यति । एको महोदरः प्रयत्नेन रक्षणीयः । तेन त्वीदृशेष्वतिनिपुणदृष्टिना गोपितोऽपि गाढमवगाढस्त्वदीयालापस्य तात्पर्यार्थः । कथयिष्यति च केनापि प्रकारेण निष्कारणापकारी नियतमेष जाल्मः । प्रकृतिकेलिप्रियतया कोपयिष्यति च ताः । काममेवं च बुद्धिकौशलेन रक्षितमपि बलात् तवागतं व्यसनमप्रतिविधेयम् ।' इत्युक्त्वा विरराम ॥

२८) क्षितीशोऽपि तेन प्रसादातिशयशंसिना श्रियः परिहासवादेन द्विगुणतरोपजातसंमदः स्मित्वाऽमन्दमवदत्—'देवि ! प्राञ्जलोक्त्या कृतं प्रार्थनमतिव्रीडाकरमिति मन्यमानेन मया प्रयुक्तेयमीदृशी वचनयुक्तिर्न तु भयेन । त्वया हि प्रसादपरया संप्रति

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

कृतः स्वीकारः। पुरंदरादप्यहं न बिभेमि, किं पुनर्महोदरात् ? किं विलम्बते ? यात्वयमिदानीमेव गुह्यकः। शक्नोति यदि न रक्षितुं गुह्यम्, आवेदयतु शतगुणीकृत्य ताभ्यो मद्भाषितमिदम्। ता अपि सपत्नीबहुमाननिशमनोत्पन्नमत्सराः कुप्यन्तु कामं पुत्रकाम्यन्त्यः। किं मे करिष्यन्ति कुपिता अपि ? मया नैव ताः प्रसादनीयाः। त्वयि कृतप्रसादायामिदानीमपगता मे तदीयचिन्ता। यथा मदिरावत्यास्तथा तासामपि त्वया पुत्रो जनयितव्यः। एवं च तत्कृता कदर्थनापि मे नास्ति। वृथैव मां भगवती भीषयते'। इत्युक्तवति राजनि विहस्य जातहर्षा लक्ष्मीः पुनरवोचत—'राजन्! कृतमतः परं नर्मकर्मणा। जिता त्वयाहम्। किन्त्वतिमात्रचतुरोऽपि वञ्चितस्त्वमेतेन दर्शितालीकोन्नतिना महापुरुषताभिमानग्रहेण, येनैवमुपदर्शितप्रसादायामपि मयि न किञ्चित् त्वया प्रार्थितम्। सर्वथा यदस्ति तदस्तु। कस्ते मनोरथानां प्रतिपन्थी ? भविष्यति तवाशेषभुवनत्रयख्यातकीर्तिरार्तजनपरित्राणक्षमः क्षमापतिवृन्दवन्दितचरणारविन्दो बन्दीकृताष्टादशद्वीपभूपालसुन्दरीसादरविधीयमानशुद्धान्तवधूचरणपरिचर्यश्चतुरुदधिवेलाशिलोच्चयशिखानिखातमणिशिलादारुमयजयस्तम्भो मत्प्रभावादचिरेण भोक्ता भूमिगोचरखेचराधिपतिराज्ययोः प्रतापवान् पुत्रो, यस्योत्पत्रभङ्गचित्राष्टापदपादपीठप्रान्तसततनिषण्णः सविभ्रमोत्क्षिप्तैर्दक्षिणकरैः प्रचलयन्नवसरेषु वालव्यजनकानि विलासयन्त्रपुत्रिकाविदग्धतां धास्यति प्रकटिताष्टबाहुदेहद्वयो जनोऽयम्'। इत्युदीर्य भूयो जगाद—'नृपचन्द्र! योऽयमसदृशभक्तिद्रुतहृदयेन महापुरुषचित्तवृत्तिसहचरीमौचित्यमुद्रामाद्रियमाणेन चन्द्रातपाभिधानो दिव्यमुक्ताकलापः पूजार्थमुपकल्पितस्त्वया मे, सोऽनलरमभ्युदयमभिलष्यन्त्या भवत एव मया प्रदत्तः, सर्वथा प्रयत्नेन रक्षणीयः। यदा च नवयौवनश्रिया प्रतिपन्नसर्वाङ्गस्तवाङ्गजो भविष्यति तदा तस्य भूषणार्थमुपनेतव्यः। यद्यपि सुचिरकालसंचितेन सततानुगामिना सद्भृत्येनेव शुभकर्मणा कृतरक्षाणां महापुरुषाणां सर्वदापि दूरवर्तीन्येव दुरितानि, तथापि नीतिरनुसर्तव्या, यतोऽस्य संग्रामभूमिमवतरतोऽपि, विपक्षदुर्गाणि गाहमानस्य, विषमाटवीषु कार्यवशेन विशतोऽन्येषु च संभाव्यमानापत्तिषु स्थानकेषु व्यवहरतोऽसौ विशेषतः संनिधापयितव्यः। सर्वदा निर्विघ्नमस्तु ते प्रयोजनम्। अनुजानीहि मां गमनाय। मयाऽपि प्रसङ्गेनैव निर्गतया निजनिवासात् कतिचिदप्यहानि दक्षिणाशाविभूषणेषु त्रिकूटमलयादिषु वेलापर्वतेषु क्षीरोदप्रभृतिषु महार्णवेषु नन्दीश्वरप्रमुखेषु द्वीपेष्वन्येषु चातिरमणीयेषु प्रदेशेषु विहृत्य भूयस्तत्रैव तुहिनाचलशिखरवनराजिराजतदर्पणे स्वसद्मनि पद्मनाम्नि महाह्रदे गन्तव्यम्। त्वमपि मदनुज्ञया गच्छाधुना स्वमावासम्। अध्यास्स्व राज्यधुराम्। आवेहि विषयोपभोगसुखेषु प्रणयम्। आत्मदर्शनामृतेन विरहाकुलीकृतप्राणाः प्रीणीहि सर्वाः प्रणयिनीः। प्रवर्तय यदृच्छया सुहृज्जनेन सार्धमग्राम्यनर्मालापरम्या रहस्यगोष्ठीः। अनुभव तुरगरथसिन्धुरादिविनोदसुखानि। विहर कृत्रिमनदीतरङ्गमारुतावतारशीतलेषु प्रमदवनसहकारपादपतलेषु मधुमासकुसुमानुरञ्जनमनोहरमन्तःपुरपुरन्ध्रिजनेन सार्धमनिवारितमनःप्रसरः

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

पुराणवारुणीपानोत्सवम् । कुरु सफलानि रङ्गशालासु लासिकाजनस्य निजावलोकनेन लास्यलीलायितान्यपराण्यपि नियमग्रहणकालत्यक्तानि । चिन्तय निराकुलः सकलानि राजकार्याणि । अद्यैव तव मया व्यपनीतो नियमनिगडग्रन्थिबन्धः ।' इत्यभिधाय दत्त्वा च शंसितप्रभावमवतार्य करतलाद् बालारुणाभिधानं प्रधानरत्नाङ्गुलीयकमीषत्प्रचलितोत्तमाङ्गा कराञ्जलिबन्धसमकालस्मितमुखी झगित्यदर्शनमगात् ॥

२९) गतायां च तस्यां सविषादविस्मयः स्थित्वा पार्थिवः क्षणं, कोणमेकमायतनस्याश्रित्य परिचारकैः पूर्वमेव प्रकल्पितं कुशतल्पमगात् । निषण्णस्य चास्य संजातपरमनिर्वृतेरतीतमनुष्यभावमिव देवभूयंगतमिव सर्वलोकविलक्षणतामापन्नमिवाणिमादिगुणाधिष्ठितमिव भुवनत्रयसृष्टिसंहारक्रियाक्षममिव देवताकृतबहुमानमात्मानं मन्यमानस्य, क्षणं शक्रावतारगमनमुत्प्रेक्षमाणस्य, क्षणं ज्वलनप्रभस्य रूपसंपदं निरूपयतः, क्षणमुत्सृष्टदिव्यताभिमानमधुराणि तदाभाषणवचांसि चिन्तयतः, क्षणमिन्द्रसदसि नाकिभिः प्रस्तुतामात्मगुणस्तुतिं हृदयेनावर्तयतः, क्षणं शक्रावतारायतनलब्धस्य मुक्ताफलहारस्य प्रभावमद्भुतं भावयतः, क्षणमात्मनः कण्ठच्छेदकर्मणि कठोराशयतां विमृशतः, क्षणमादरव्यापारितासेः स्वभुजदण्डस्य सर्वशक्तिविघातमकाण्ड एव जातमालोचयतः, क्षणमग्रतः सहसैव दर्शितनिजदिव्यरूपां राजलक्ष्मीं ध्यायतः, क्षणं तस्याः प्रकटितप्रसादातिरेकस्पृहणीयानि श्रवणामृतस्यन्दीनि जन्मफलभूतानि जल्पितानि स्मरतो, विस्मयमयीव कौतुकमयीवाश्चर्यमयीव प्रमोदमयीव क्रीडामयीवोत्सवमयीव निर्वृतिमयीव धृतिमयीव हासमयीव सा विभावरी विराममभजत ॥

३०) जातप्रभोद्भेदायां च पाकशासनककुभि शयनादुत्थितस्य निर्वर्तितनिरवशेषप्रभातावश्यकविधेरवसरोपस्थायिना स्वकर्म संपादयितुमादृतेन दृतिवारिभिर्वारिकजनेन विरजीकृतविविक्ततलायामविरलप्रसूनप्रकरभाजि देवतागृहप्राङ्गणवितर्दिकायामुपविष्टस्य नातिनिकटवर्तिना निर्वर्तितप्रातःसवनक्रियेण सद्यो जलक्षालनविमलनिर्मलनिरायामक्षौमधारिणा क्षितावुपविष्टेन विशिष्टाप्तपरिचारकगणेनोपास्यमानस्यास्य दर्शनार्थिनः सकलदर्शनार्थपरिभावनालब्धबुद्धिप्रकर्षा महर्षयः श्रोत्रियाः प्रधानमन्त्रिणोऽमात्यवृद्धा मूर्धाभिषिक्तनृपतयो महासामन्ता ज्ञातयः सुहृदः समग्रनगरलोकाग्रेसराश्च पौराः समाजग्मुः । प्रतीहारसूचिताश्च प्रविश्य यथोचितकृतप्रणामाः परिजनविश्राणितेषु यथास्वमासनेषूपाविशन् । क्षणमात्रनिभृतैश्च तैरपूर्ववदनच्छायावलोकनोल्लसितचित्तवृत्तिभिर्देवताप्रसादविषये कृतप्रश्नः शक्रावतारगमनपुरःसरं राजलक्ष्मीस्वस्थानगमनपर्यवसानं सर्वमेव यथावृत्तं प्रदोषवृत्तान्तमकथयत् । आदिष्टान्यतमपरिचारकोपनीतं च तं त्रिदशादासादितं दिव्यहारमङ्गुलीयकं चादर्शयत् । तत्क्षणोपजातपरमप्रीतिभिश्च तैः कौतुकवशेन मुहुः कथामावर्तयद्भिः, मुहुः प्रभावमावर्णयद्भिः, मुहुर्धर्मसामर्थ्यं समर्थयमानैः, मुहुः सात्त्विकतामुदाहरद्भिः,

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

मुहुः सत्यादिगुणगणं गृणद्भिः, मुहुर्महिमानमुत्कीर्तयद्भिः, मुहुः साहसिकतामुद्धट्टयद्भिः, मुहुः पुण्यपरिणतिं प्रपञ्चयद्भिः, विस्मयस्मेरदृष्टिभिरनेकप्रकारमभिनन्द्यमानः परां मुदमधत्त ॥

३१) प्रस्तुतकथाविच्छेदे च तैः प्रवर्तितो गृहगमनाय किमपि ध्यात्वा तिर्यग्वलितदृष्टिरनतिदूरोपविष्टमनुल्बणोदारवेषाकारधारिणं महोदधिनामानं प्रधानरत्नाध्यक्षमैक्षत । ससंभ्रमोपसृतं च तं विनयवामनीकृतदेहायामं वामपाणिस्पृष्टवसुधातलमितरकरधृतोत्तरीयपल्लवप्रान्तमुद्रितमुखमुन्मुखेक्षणं सादरमवदत्—'भद्र ! चन्द्रातपाभिधानोऽयं हारः प्रतिदिवसमर्चनीयानां चिन्तामणिप्रभृतीनां प्रधानरत्नानां मध्यवर्ती कर्तव्यः । अयमपि बालारुणाख्यो दिव्याङ्गुलीयकालङ्कारः स्वमर्यादातिवर्तिनां दुष्टसामन्तानां दमनाय दक्षिणापथमधितिष्ठतो वज्रायुधस्य प्रस्थापनीयः । वक्तव्यश्च तत्प्रधानप्रणयी विजयवेगः—"एष यामिनीयुद्धेषु विषमशत्रुसैन्यसंनिरुद्धस्य वज्रायुधस्य पाणिप्रणयितां त्वया नेतव्यः" ॥'

३२) 'तथा' इति तेनाङ्गीकृतादेशश्चोत्थाय तैः प्रधानराजलोकैः परिवृतः प्रवर्त्यमानकुलदेवताविशेषपूजम्, अभ्यर्च्यमानमुनिजनम् आरभ्यमाणगुरुभक्तिगौरवम्, आराध्यमानचिन्तामणिगणम्, आरभ्यमाणदिग्देवताबलिकर्मक्रमं, क्रियमाणदीनानाथलोकशोकोच्छेदम्, आरब्धनिर्विच्छेदसान्तानिककर्मकाम्यक्रतुशालम्, आगृहीतकनकभृङ्गारेण हरितकुशगर्भपाणिना पुरोहितेन तत्र इतः प्रकीर्यमाणशान्त्युदकशीकरम्, उपकल्प्यमानपञ्चमीश्राद्धम्, अधिगतविविधपूजाप्रीतमानसैर्द्विजन्मभिः सत्रमण्डपाजिरमण्डलकसंनिधावाबद्धमण्डलैर्मन्त्रोच्चारविरतौ युगपद् घुष्यमाणनृपतिसंतानोदयम्, अहरहः श्रोत्रियविश्राणनार्थमाह्रियमाणानां कुण्डपरिमण्डलोध्नीनां गवामुत्कर्णतर्णकानुसृताभिः परम्पराभिरापूर्यमाणबाह्यकक्षान्तरम्; आघ्रातधूपपरिमलात्रिष्टाभिरनेकभङ्गिभिः कृताङ्गभङ्गाभिराभङ्गुरभ्रुकुटिभीषणमुखीभिरग्रतो विनयविरचिताञ्जलिना राजकुलवृद्धाजनेन किं किमित्याकुलाकुलमापृच्छ्यमानाभिः क्षुद्रप्रव्रजिताभिरभिलपितवस्त्वनुगुणैर्वचोभिराश्वास्यमानपरिजनम्; उपनीतकुसुमफलतत्ताम्बूलेन पुरोवर्तिना नृपतिज्ञातिलोकेन होराकुष्टिषु नियुज्ञानेनाङ्गुष्ठकादिप्रश्नं प्रति प्रवर्तयता कर्णपिशाचिकाविधानेष्ववधापयता दृष्टशुभस्वप्नफलानि पृच्छता दिवानिशमुपास्यमाननैमित्तिकम्; अवितथादेशसामुद्रविदाख्यातप्रसवलक्षणानां क्षोणिपालकन्यानामुद्वाहनाय राज्ञः प्रणयिलोकैः प्रवर्त्यमानामात्यम्; अवधीरितापरकथेन स्थानस्थानेषूपविष्टेन देशकालान्तरितनरेन्द्रपरिज्ञानानि प्रशंसता विवक्षितपुरुषफलावाप्तिदृष्टान्तैरभीष्टदेवतासेवाप्रभावमुद्भावयता निरपत्यपूर्वनृपतिपुत्रलाभोपायप्रधानाः पौराणिककथाः प्रस्तावयता देवद्विजप्रसादादिहापि सर्वं शुभं भविष्यतीति प्रकृते प्रयोजयता राजलोकेनातिवाह्यमानदिवसम्; आप्तोपदिष्टदृष्टप्रत्ययौषधपानप्रसक्ताभिः स्निग्धमधुराभ्यवहारिणीभिरनल्पगुणोपेतमपेतदोषैरपि वज्रमणिभिर्वर्जितं जात्यरत्नजातमाभरणकलापार्पितं कलयन्तीभिर्वक्रतादिदोषवन्ध्यानि श्रद्धाप्रवणेन चेतसा ज्ञातीनां द्विजातीनां च गृहेषु प्रशस्त-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

फलानि प्रहिण्वतीभिर्लक्षणाभिज्ञतया गृहीतवामकरतलाङ्गुष्ठमूलस्थूलरेखासंख्यानां सखीनां मुहुर्मुहुः श्रुतेन श्रुतिसुखेन वचसा स्मयमानमुखमृगाङ्काभिः प्रथमालापजिघृक्षया च देव्याः पुत्रो भविष्यति न वेति संनिधावेव परिचारिकाभिरनुयुज्यमानाप्रगल्भशिशूनां भीतभीतेन मनसा वचनमाकर्णयन्तीभिरुज्झितान्यकर्तव्येन वृद्धसंप्रदायागतानि विविधौषधानि प्रयुञ्जानेन महानरेन्द्रलिखितानि मन्त्रकण्डकानि बध्नता दृष्टप्रत्ययप्रतीतपरिव्राजकोपदिष्टनीत्या स्वपनमङ्गलानि प्रवर्तयता शुद्धान्तजरतीजनेन शश्वत्क्रियमाणगर्भग्रहणोपचाराभिः पुत्रकाम्यन्तीभिरन्तःपुरकामिनीभिर्विधीयमानविविधव्रतविशेषं; पञ्जरशुकैरपि प्रस्तुतवादिभिर्बन्दिभिरिवोच्चार्यमाणमङ्गलम्; अन्तःपुरसारिकाभिरपि परिमितव्याहारिणिभिराराध्यजरतीभिरिव वितीर्यमाणराजवनिताशीर्वादम्; अर्भकैरपि विनयनिभृतैः प्रवीणपुरुषैरिव निवार्यमाणक्षुद्रदासीपरस्परकलहं; सर्वतश्च प्रशान्तेन शुचिना शुद्धवेषधारिणा परिजनेनाधिष्ठितम्; उत्साहमयमिव, प्रयत्नमयमिव, श्रद्धामयमिव, विनयमयमिवाचारमयमिव; राजकुलमव्रजत् ॥

३३) तत्र च समाहृतसमस्तोपकरणेन परिजनेन यथाविधिविहितमज्जनोपचारः सकललोकाचारकुशलाभिः ससंभ्रममितस्ततो विचरन्तीभिर्वारवनिताभिः कृतावतारणकमङ्गलः क्षणमात्रं विलम्ब्य ताम्बूलकर्पूरातिसर्जनविसर्जितपुरोधःप्रमुखमुख्यद्विजाति 'उत्तिष्ठत, व्रजामो देवतायतनेषु' इत्यभिदधानः संनिधानभाजं प्रणयिजनमासनादुत्तस्थौ । अनूत्थितासन्नराजलोकपरिवृतश्च तत्कालमेकहेलयोच्छलितेन संमूर्च्छता दिगन्तरेषु मुहुर्मुखन्यस्तकरतलप्रतिस्फलनाविष्कारितनिनादानां बन्दिनां जयशब्दकलकलेन कथितनिर्गमो द्विजावसरमण्डपान्निर्जगाम ॥

३४) सत्वरनिषादिढौकितकरेणुकारूढश्च पश्चादधिरूढेन ताम्बूलकरङ्कवाहिना विधूयमानचामरः, पुरःप्रधावितोर्ध्वीकृतकनकवेत्रप्रतीहारनिर्दिश्यमानमार्गेण गृहीतविविधहेतिना पदातिनिवहेन विराजमानः, पृष्ठतः प्रचलितेन च संभ्रमोत्तालगतिना गन्धोदकक्षीराज्यदधिभृतः शातकुम्भकुम्भानुद्वहता जलार्द्रकर्पटावगुण्ठितविचित्रकुसुमदामगर्भान् वेत्रकरण्डकान् कलयता मलयजकाश्मीरकृष्णागुरुकर्पूरपूर्णानि रत्नभाजनानि बिभ्रता स्कन्धदेशारोपितांश्च विचित्ररूपान् महार्हवस्त्रभारकान् धारयता गृहीतशस्त्राप्तपुरुषाधिष्ठितेन प्रेष्यलोकेनानुगम्यमानो राजकुलान्निरगच्छत् । गत्वा च शक्रावतारे प्रथममेव विहितपूजासत्कारो नगरदेवतायतनेषु सर्वेष्वानुपूर्व्या विचचार । चिरदर्शनादभिनवीभूतकौतुकस्य चास्य यदृच्छया पुरप्रासादसुरसदनकूपोद्यानवापीसहस्रसंकुलामकाल एव प्रकटितोत्सवैः पौरलोकैः प्रतिभवनमुत्तम्भितानेकरागवस्त्रध्वजप्रभाविस्तारितापूर्वसंध्यामयोध्यां पुरीं पश्यतः, क्वचिददर्शनादुन्मनीभूतमानसं मान्यमृषिजनं गत्वा तदाश्रयेषु दर्शनेनानन्दयतः, क्वचिदुत्थाय सादरमग्रतः कृतनमस्काराञ्जलिबन्धान्नगरवृद्धान् सगौरवमालपतः, क्वचित् सितकुसुमदामदर्शनपुरः-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

सरमावेदितनिजप्रयोजनद्विजातिजनमवधानदानेनानुगृह्णतः, क्वचिद्दर्शनपथावतीर्णेषु शीर्णदेवतायतनेषु कर्मारम्भाय सपदि संपादितपूजासत्कारान् सूत्रधारान् व्यापारयतः, क्वचिदासन्नसेवकनिवेदितदानविच्छेदासु दानशालासु दीनानाथपथिकसार्थस्य सविशेषमन्नपानशयनौषधादिदानमधिकृतैः प्रवर्तयतः, क्वचित् स्वखानितेषु सरःसु तटरोपितानां वटाश्वत्थादिविटपिनां पालनार्थमुद्यानपालानुद्यमयतः, मार्गघटितं च सूक्तवादिनं दरिद्रयाचकसार्थमर्थसंभारेण भूरिणा कृतार्थीकुर्वतः, तीव्रतिग्मांशुकरनिपातोपतापितः स्वदुःखमाचिख्यासुरिव प्रत्याससाद मध्याह्नसमयः । सयत्नमुद्धृतहरित्कुशेन प्रातरेव धवलितोदयाचलद्रुमशिखरमवचित्य तारकाकुसुमविसरमुल्लसितेन मन्दमन्दमरुणेन प्रेर्यमाणस्यन्दनो नाकमन्दाकिनीस्नानमिव संप्रधार्य मनसि विहायसो मध्यमध्यारुरोहाम्बुरुहिणीनाथः ॥

३५) क्षितिपालशिथिलितकरग्रहाः खेदनिःश्वासानिव समुत्सृजदुष्णान्नभस्वतः स्वैरस्वैरमारेभिरे ककुभः । तरुमूलदृश्यमानश्यामपरिमण्डलच्छायावलया बलवदातपदाहविच्छेदाय देहनिहितार्द्रपद्मिनीदला इवालक्ष्यन्त नगरोपान्तवनभुवः । पर्याकुलितपर्यन्तगृहनिवासिगणिकाजनाः सवेदना इव सुरगृहाङ्गणेषु रेसुरश्रान्तदेवलकवदनवातनिर्भराध्मातकुक्षयो विश्रृङ्खलं धूपवेलाशङ्खाः । प्रभिन्नशङ्खक्षरन्मदासारसिक्तराजपथाः प्रतस्थिरे जलावगाहाय सलयमग्रतः प्रहतपटुमृदङ्गपटहाः पट्टहस्तिनः । कपाटदारुपाशकनिर्दयास्फालनवाचालानि गृहोन्मुखापणिकसंवृतपण्यासु विपणिवीथीषु प्रत्यापणद्वारमघटन्त कालायसतालकानि ॥

३६) क्रमेण च कठोरतां प्रपन्ने दिवसतारुण्ये किञ्चिदुपरतपौरकोलाहलायां नगर्यां विनिर्गतग्रामलोकस्तोकसुगमेषु शृङ्गाटकेषु, प्रहृष्टबठरच्छात्रसस्वरोच्चार्यमाणग्रन्थादिग्रथितदेवतास्तुतिश्लोकासु वन्दिताचार्यचरणशिष्यगणसंव्रियमाणनिजनिजपुस्तकासु क्षणमात्रप्रवृत्तयदृच्छालापरमणीयासूत्तिष्ठन्तीषु विद्यामठव्याख्यानमण्डलीषु, अनुचरगृहीततैलामलककङ्कतेषु प्रस्थितेषु स्नानाय सरयूतटानि तिलदर्भपत्रिकापूर्णपत्रपुटपवित्रपाणिषु श्रोत्रियेषु, न्यञ्चच्चञ्चुशकुनिपीयमाननिम्नविश्रान्तसारणिजलासु विरतारघट्टकमसमुच्छ्वसत्सलिलमज्जत्सोपानासु गृहकर्मविरलाभिर्गेहिनीभिरवगाह्यमानासु भवनवापीषु, तृषितकलविङ्कचक्रवालाकुलितपर्यन्तेषु पूर्यमाणेषु द्विजकुमारिकाभिः कुटजलेन निष्कुटलतामण्डपावलम्बिषु प्रपिकाकर्परेषु, करार्पितोन्मृष्टताम्रभाजनासु दिवसलक्ष्मीष्विव सभास्वन्मण्डलासु हिण्डन्तीषु देवतायतनमण्डलेषु विमलाम्बरधरासु वृद्धासु, भर्तृसन्ध्योपासनोत्सुकासु गृह्णन्तीष्वभ्युक्षणमनुक्षणावलोकितगलन्तिकामूलसंगलज्जलकणासु द्विजातिगृहिणीषु, गृहाभिमुखतरुशाखासीनवायसकुलावलोकितबलिसु हूयमानेषु वैश्वदेवानलेषु, अध्ययनमुखरेष्वितस्ततो भ्रमत्सु गृहपतिभवनवनषण्डभ्रमरेषु भिक्षाचरेषु, प्रवातपट्टशालावलम्बितपञ्जरे पाकपिञ्जराणि कलयति तरुफलानि संवृत्तालापे शुकसारिकाकलापे, निवृत्तरसवतीधूमेषु समुपलिप्यमाना-

जिरभूमिषु प्रक्षाल्यमानासनेषु मार्ज्यमानकांस्यरजतादिभाजनेषु भोजनशालासंचार्यमाणविविधाहारपाकेषु प्रतोलीशिखराधिरूढपुरोहितपरीक्ष्यमाणाध्ययनमुखरोन्मुखद्विजेषु सर्वतः संवृतेषु सत्त्रिणां भवनेषु, भूमिपतिरवलोकिताभिमतनगरीप्रदेशः समासादितावसरैः श्रवणमूलमागत्य मध्याह्नकृत्याय प्रवर्तितो मागधश्लोकैरधिकृतैश्च राजलोकैः प्रववृते शनैः शनैः स्वनिवासमागन्तुम् ॥

३७) अवहिताधोरणचालितवारणश्चोर्ध्वीकृत्य विधृतेन तत्कालमाक्रान्तचूडामणिं दिवसमणिमदृष्टपूर्वमादराद् द्रष्टुमागतेन पौर्णमासीहिमगभस्तिनेव निवारितललाटंतपातपः सितातपत्रेण हयखुरोद्धूतरथ्यारेणुधूसरितनेपथ्यैरातपम्लानमौलिदामभिः सर्वतोऽनुगम्यमानो नृपतिभिरुपर्युपरि संदानितानेकचन्दनमालमूर्ध्वविधृतवेत्रयष्टिभिः प्रथममेव सत्वरप्रविष्टैरितस्ततः प्रहितदृष्टिभिर्द्वारपालैर्निरीक्षिताशेषकक्षान्तरमन्तरिक्षोल्लेखिभिरनेकशतसंख्यैः सितप्रासादैः सर्वतः समाकुलं राजकुलमाससाद ॥

३८) द्वारदेशे च तस्य विधृतवाहनस्तिमितमावासगमनाय तिर्यगुन्नमितमुखसंज्ञया प्रस्थाप्योभयतः पार्थिवसमूहमन्तः प्रविश्य द्वितीये द्वारे वारणादवततार । निवारितपरिवारलोकश्च द्वारपालैः परिमिताप्तराजपुत्रपरिवृतश्चरणाभ्यामेव गत्वा मध्यमां मण्डपिकां तन्मध्यभागे तत्क्षणोपलिप्ताया निरन्तरक्षिप्तसरसपुष्पप्रकरसुरभेरास्थानवेदिकायाः पृष्ठभागे प्रतिष्ठापितमुभयतः संयोजितमृगाङ्कमणिदारुनिर्मितोदारमत्तवारणकमनुपृष्ठमाहितोच्चकाञ्चनपीठमीषज्जरठकुमुदगर्भदलावदातस्वच्छधवलधौतपट्टांशुकपटाच्छादितं दन्तपट्टमध्यास्त । व्यपास्तसकलविहारकालकल्पितवेषः प्रक्षालितचरणपल्लवश्च परिचारकगणेन सत्वरोपसृतधृतकरककिङ्करावर्जितेन शिशिरवारिणा प्रक्षाल्य बलसंक्षोभधूलिधूसरश्रमस्वेदलवलेखं मुखेन्दुमग्रतः स्थापिते मणिपतद्ग्रहके प्रक्षिप्य कतिपयानुदकगण्डूषानुपस्पृश्य परिमृज्य चाभ्यग्रहस्तशाटकग्राहिसत्वरोपढौकितेन वस्त्रपल्लवेन सहस्तपल्लवं वदनमादरगृहीतजलार्द्रतालवृन्तेनान्यतमपरिचारकेण मन्दमन्दमुपवीज्यमानो मुहूर्तमिव स्थित्वा द्वारदेशस्थकटुककटुरवाकृष्टधावमानसंभ्रान्तवारिकम्, उत्सारितक्रान्तपुष्पबलितलिनायमानकुट्टिमोत्सङ्गम्, अङ्गणोपान्तपुञ्जीभूतभूरिभुञ्जानकलोकम्, . औत्सुक्यतरलारालिकश्रेणिसंचार्यमाणानेककाञ्चनस्थालीसहस्रम्, आदरव्यापृताक्षपौरोगवनिरीक्ष्यमाणक्षुद्रपरिजनप्रवेशनिर्गमावस्थानम्, अनिलताडितोद्दण्डकाण्डपटकप्रस्तुताकाण्डताण्डवम्, आहारमण्डपमयासीत् ॥

३९) तत्र च विविधवितीर्णविततरत्नस्थालशतशबलितक्षितितले नृपासनासन्ननिषण्णभिषजि संनिधापितशुकसारिकाचकोरक्रौञ्चकोकिलप्रमुखपत्त्रिणि तत इतः प्रेङ्खद्रणसुकुमारपाणिपल्लवाभिः कल्पलताभिरिव संचारिणीभिश्चित्ररत्नाभरणदिव्यांशुकधराभिर्वाररमणीभिरुपनीयमानमनोभिलषितानेकभक्ष्यपेयप्रकरो यथास्थानमुपविष्टेन प्रधानपार्थिवगणेनान्येन च प्रणयिना राजलोकेन परिवृतः कुर्वन्नन्तरान्तरा सह सुहृद्भिर्नर्म भोजनकर्म

Jain Education International　　For Private & Personal Use Only　　www.jainelibrary.org

निरवर्तयत् । उपस्पृश्य च समाघ्रातधूपधूमवर्तिरुद्धत्यं दूरं कर्पूरमृगनाभिसंभेदसंभृतामोदेन घ्राणेन्द्रियानन्दिना चन्दनद्रवेणाग्रहस्तो गृहीत्वा च ताम्बूलमप्रतिकूलभाषिभिरशेषकलाशास्त्रकृतपरिचयैः परिचितविद्भिः सुहृद्भिरनुगम्यमानो गन्धसलिलच्छटासेकशिशिरीकृतसकलभित्तिक्षणामनुक्षणापतत्पवनपुञ्जगुञ्जन्मणितगवाक्षगुञ्जामपराह्णरम्यामावासहर्म्यशिखरप्रान्तवर्तिनीं दन्तवलभिकामगच्छत् । तत्र च सितस्वच्छमृदुदुकूलोत्तरच्छदमुदग्ररत्नप्रतिपादुकप्रतिष्ठमुभयपार्श्वविन्यस्तचित्रसूत्रितनेत्रगण्डोपधानमध्यासितविशालमणिशिलावेदिकाङ्कं विद्रुमदारुपर्यङ्कमधिशयानस्तत्कालसेवागतैर्गीतशास्त्रपरिज्ञानदूरारूढगर्वैर्गान्धर्विकोपाध्यायैः सह वेणुवीणादिवाद्यविनोदेन दिनशेषमनयत् ॥

४०) अस्तशिखरपर्यस्तमण्डले च तरणावुत्तीर्य कृतसकलसान्ध्यकृत्यो विधाय देवतासपर्यामागृहीतविकटशृङ्गारवेषो घटितपरिवेषैः सर्वतः परिवृतो धृतासिपट्टप्रभापटलपोषितप्रदोषतिमिरैः शरीररक्षाविधावधिकृतैर्वीरपुरुषैर्द्वारदेशोपविष्टसोपायनानेकप्रधाननगरलोकम्, अनेकभङ्गरचितरङ्गावलीतरङ्गितमसृणमणिकुट्टिमोत्सङ्गम्, अविरलप्रकीर्णपुष्पप्रकरम्, अखिललोकप्रार्थनीयसंगमाभिर्मर्त्यलोकलक्ष्मीभिरिव राजलक्ष्मीं द्रष्टुमेकहेलयोपगताभिरनर्घ्यरत्नाभरणभूषिताङ्गयष्टिभिर्वारयोषाभिरापूर्यमाणपर्यन्तं, क्वचित् सुखासीनसचिवपुत्रविचार्यमाणनव्यकविनिबद्धकाव्यगुणदोषविभागं, क्वचिदाबद्धमण्डलीकवैपञ्चिकप्रपञ्च्यमानललितपञ्चमग्रामरागं, क्वचिद्वाञ्छिताधिकारसेवकवारपरिवार्यमाणविकटवेत्रासनोपविष्टप्रधानसचिवं, क्वचिल्लिख्यमाननिःसंख्यराजाज्ञालेखमुद्रासिन्दूरपूरारुणीकृतदिवं, क्वचिच्चतुरपरिहासरञ्जितराजगणिकाकटाक्षक्षणकृतार्थीकृतपूर्वसंसृष्टविटसामन्तं, क्वचिद्दानकृष्टदुष्टप्रतीहारहठनिर्धार्यमाणरोषदष्टौष्ठबण्ठव्रातं, सर्वतश्च प्रकटिताहङ्कारैः परुषहुङ्कारवित्रासितजनैरुद्धतांस्तर्जयद्भिर्मान्यलोकं कृताञ्जलिपुटैरावर्जयद्भिरूर्ध्वस्थितानुपवेशयद्भिरनुपयुक्तान्निष्काशयद्भिरधिकृतान् स्वकर्मसु व्यापारयद्भिर्वावदूकान् मूकव्रते धारयद्भिर्महाप्रतीहारैः कृतावेक्षणं, द्वारदेशादपक्रान्तसकलपदातिपरिवारैरुदंशुमणिमुकुटभास्वरशिरोभिराखण्डलच्छिन्नपिच्छैर्गिरिभिरिव शिखरदीप्यमानवज्राग्निभिरितस्ततो निषण्णैरेकैकानुचरकृतसाहाय्यकैर्महादण्डनायकैरध्यासितमध्यमतिभूयस्तया च राजलोकस्य कृच्छ्रलभ्यनिर्गमप्रवेशावस्थानमास्थानमण्डपमगच्छत् ॥

४१) तत्र च नृपतिर्देवताराधनव्यतिकरेण चिरकाललब्धावसरमतिदूरदर्शितादरैः प्रधानदौवारिकैः प्रवेश्य प्रत्येकशः कारितप्रणाममुपनीतविविधोपायनकलापं द्वीपान्तरायातमवनीपतीनां प्रधानप्रणिधिलोकमवलोकनासनदानसंभाषणादिना यथोचितं प्रयुक्तेनोपचारेण पूजयित्वा स्थित्वा च क्षणं विसर्जितास्थानलोकः स्तोकशुचिसमाचारपरिचारकपरिवृतः सर्वतः कृतालोकेन पुरतः प्रसर्पता गतिरभसदोलायमानकज्जलस्निग्धनीलशिखाकलापेन दीपिकानिवहेन वेत्रधारीसमूहेन च समकालमावेद्यमानवर्त्मा शुद्धान्तमगच्छत् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

४२) तत्र चाविरलविप्रकीर्णपुष्पबलिशबलितातिमसृणमणिकुट्टिमे विकटपत्रभङ्गचित्रितचामीकरस्तम्भविरचनाचारुण्युपरिविस्तारिततारनेत्रपटविताने वितानकप्रान्तलम्बमानलोलमुक्तास्रजि ज्वलदकम्प्रयष्टिप्रदीपप्रकटितप्रशस्तभित्तिचित्रे सुकल्पितास्तरणतल्पतलोपशोभिनि शय्याशिरोभागनिहितधौतकलधौतनिद्राकलशे विशालवेश्मनि कृतावस्थानाम्, निवर्तितनिरन्तराहारग्रहणेन निगृहीतवृत्तिना सकलराज्यसुखोपभोगेष्वतिदुष्करेण व्रतचरणेन भर्तुरदर्शनेन च प्रकामकर्शितशरीराम्, उज्झितालङ्कारामप्यकृत्रिमेण कान्तिसुकुमारतादिगुणपरिगृहीतेनाङ्गमाधुर्येण सुकविवाचमिव सहृदयानां हृदयमावर्जयन्तीं ज्योत्स्नावदातनिर्मलाम्बरधारिणीं राकारजनिमिव, वारंवारमधिगताधिकविकाशसंपदा मुखेन परिपूर्णमिन्दुमण्डलं तुलयन्तीम्, उपनीतविविधवस्त्राभरणमुत्सवागतं बन्धुवनितावर्गं सहस्रगुणमूल्यैरंशुकै रत्नालङ्कारैश्च संभावयन्तीं, शक्रावतारगमने सबहुमानेन, वैमानिकदर्शने सविस्मयेन, दिव्याहाराङ्गुलीयकालङ्कारलाभे सपरितोषेण, वैतालरूपव्यावर्णने सत्रासेन, कण्ठच्छेदसमये समासादितमूर्च्छेन, राजलक्ष्मीनर्मभाषितश्रवणे सहासोल्लासेन, भाविखेचरचक्रसाम्राज्यसुतवरप्राप्त्यवसरे समारूढपरमानन्दनिष्पन्देन मनसा पार्श्ववर्तिपरिजननिवेद्यमानं पत्युरतिक्रान्तयामिनीवृत्तान्तमाकर्णयन्तीम्, अनतिदूरवर्तिनीभिः संनिधापितसितकुसुमदामदूर्वाक्षतदधिलवाभिरमलकाञ्चनस्थालविनिहितोच्छिखज्वलत्पिष्टमयमङ्गलप्रदीपाभिः प्रत्यग्रविरचितचतुष्कचारुणि मणिवितर्दिकापृष्ठपीठे प्रतिष्ठापितविततहेमपट्टाभिर्मुहुर्मुहुर्द्वारदेशप्रहितलोचनाभिः प्रतिपालयन्तीभिः क्षोणीपालागमनमतिरुचिरवेषाभिरन्तःपुरविलासिनीभिः परिवृतां मदिरावतीमद्राक्षीत् ॥

४३) दृष्ट्वा च दूरविकसितस्मितार्द्रदृष्टिस्तां ससंभ्रमकृताभ्युत्थानां करे गृहीत्वा तत्र मणिवेदिकापृष्ठवर्तिनि समीपोपविष्टैर्युगपदुत्थाय विहितप्रणामैः प्रधानान्तर्वंशिकैः सादरमुपदर्शिते स्पर्शवति हेमविष्टरे न्यवेशयत् । उपविष्टश्च दक्षिणं पार्श्वमाश्रित्य तस्याः, क्रमेणैताभिः सकललौकिकाचारकुशलाभिर्वारवनिताभिः प्रयुक्तमवतारणकमङ्गलमन्वभवत् ॥

४४) अथ पुरोहितपुरःसरेषु विहितसायंतनस्वस्त्ययनकर्मस्वपक्रान्तेषु, प्रमोदसलिलप्लुतेक्षणासु दत्त्वाऽक्षतानुदीरिताशीःषु निर्गतासु बान्धववृद्धासु, प्रस्थितेषु यथास्वमधिकारसदनानि सौविदल्लेषु, प्रारब्धपरिहासपेशलकथासु स्थित्वा मुहूर्तमपसृतासु सव्याजं प्रियासहचरीषु, प्रकटिताङ्गरागशुक्तिषु प्रमृष्टमणिदर्पणासु समुत्सर्पितविलासदीपवर्तिषु संनिधापितकुसुमपटवासताम्बूलरत्नालङ्कारपटलकासु निर्यातासु शुद्धान्तशय्यापालिकासु, विविक्ततामुपगते द्वारकपाटसंघटनघनविसर्पद्गुरुघनसारधूपोद्गारसौरभे वासभवने, भूमिपालस्तिर्यगावलितकण्ठकाण्डेन वदनपुण्डरीकेण प्रत्यवयवं विलोक्य स्पृष्ट्वा च करतलेन मन्दमन्दमानन्दनिर्यत्पुलककलिकाकोरकितानि मदिरावतीगात्राणि किञ्चिदाकुञ्चितेक्षणः सकृप इव खिन्नाक्षरोद्गारं शनैर्व्याजहार—'देवि ! दृढमायासितासि । मयैव

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

गाढकृतनिश्चयेन त्वदर्थसिद्ध्यर्थमध्यवसिते देवतासमाराधनविधौ किमिति निष्कारणमियन्ति वासराणि प्रकृतिकर्कशजनोचितैर्व्रतकर्मभिः कदर्थितोऽयं सततसुखोचितस्त्वयाऽऽत्मा ? किमर्थमेषा मदङ्कशय्याशयनलालिता, ललिताङ्गि ! शायिता निरावरणासु स्थण्डिलस्थलीषु स्थलारविन्दकेसरसरससुकुमारा काययष्टिः ? किमिति, निर्दये ! निसर्गपेलवं मध्यभागमनुदिवसमुपवासैः कर्शयन्त्या कृतं प्रकृतिकर्कशस्यास्य कुचयुगलस्य साहायकम् ? अहो ते बालिशत्वम्, अहोऽनालोचकत्वम्, अहो यदृच्छाकारिता ।' इत्यभिधाय सत्वराकृष्टसंनिकृष्टविलासोपकरणपटलकः सविलेपनां सालङ्कारां सतिलकां सावतंसां सशेखरां स्वकरेण तां चकार । दृष्ट्वा च विरतनिमेषया दृष्ट्या सुचिरमतिचारुणा तेन वेषग्रहणेन तैश्च तत्कालमाविर्भूतैः प्रियप्रेमातिशयजन्मभिः स्मरविकारैर्द्विगुणतररम्यदर्शनां सुदृढमाश्लिष्य शयनीयमनयत् । तत्रैव च तया सह सुष्वाप ॥

४५) स्वल्पावशेषायां च क्षपायामधोमुखविषाणकोटिनोर्ध्वचरणेन लाञ्छनमृगेण विधृतमूलाग्रभागव्यत्यये व्रजत्यस्तमस्ताचलचकोरकामिनीमन्दमन्दाचान्तविच्छायविरसचन्द्रिके चन्द्रमसि, प्रतिवेलमुन्नतनतशिखेषु तत्क्षणमुदयमानमरुणमिव वातायनान्तरेणावलोकयत्सु निजप्रभापहारभीतेषु वासभवनप्रदीपेषु, प्रभातपरुषमारुताहतासु तनुतमिस्रच्छेदपल्लवकृतनिवेशमवश्यायजलबिन्दुजालमिव नक्षत्रनिवहमजस्रमुज्झतीष्वाशालतासु, पर्यायविघटमानाष्टदिग्भागदलं विकटायमानकुक्षिकोटरमरविन्दमिव मधुपङ्कदिग्धेष्वलिकुलेषु गगनमपहाय तत इतः प्रयात्सु संध्यारागरञ्जितेषु रजनीतमस्सु, राजा रजतगिरिशिखरमधिरूढायाः श्वेतवसनस्रग्विलेपनालङ्कारकमनीयमूर्तेर्मदिरावत्याः शैलराजदुहितुरिव हेरम्बमम्बरादवतीर्य पुरःस्थितमपारपरिमलान्धैः सर्वतो निपतद्भिरश्रान्तझङ्कारमुखरिताशामुखैरहमहमिकया विलुप्यमानकपोलमदवारिनिर्झरमलिकुलैः कुचकुम्भविन्यस्तविकटपुष्करेण करेणाकृष्याकृष्य स्तन्यमापिबन्तं स्वप्ने सुरेन्द्रवाहनं वारणमपश्यत् । उपशान्तनिद्रश्च मङ्गलतूर्यनिर्घोषेण सप्रहर्षमुत्थाय प्रथमतरमुत्थितायाः 'देवि ! संपन्नास्ते गुरुजनाशिषः, प्रसन्ना समासन्नैव देवी राजलक्ष्मीः, भविष्यत्यशेषभूभृच्चक्रचूडारत्नमचिरेणैव सूनुः' इत्युदीर्य प्रकटितादरो मदिरावत्याः स्वप्नमाचचक्षे । सापि बद्धावधाना सविस्मयव्रीडमवनतेन शिरसा तमश्रौषीत् । आनन्दभरविजृम्भमाणोद्दामपुलकोपचितसर्वावयवा च प्रतिपन्नेव सद्यो गर्भेण, द्विगुणमुपजातशोभा तत्क्षणमजायत । स्थित्वा च किञ्चित्कालमुत्थिते च राज्ञि निर्गत्य रतिगृहाद्यथाक्रियमाणमुचितव्यापारमन्वतिष्ठत् ॥

४६) अनतिबहुषु च व्यतीतेष्वहस्स्वनन्तरे ऋतौ स्नाता, शरद्दिवसकरमूर्तिरिव भास्वरं तेजो, बभार गर्भमुदरेण । निवृत्तरजःसङ्गापि पाण्डुतामगच्छत् । चलितुमसहापि खेलालसपदन्यासमकरोत् । दधत्यपि तनुतामुपचिता बभूव गात्रयष्ट्या । कृष्णतारोचितामपि क्षीरधवलामधत्त दृष्टिम् । तथा च प्रकृतिमन्दापि तस्या गतिरमन्दायत ।

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

पीनापि जघनमण्डली पीनतामभजत । सततमात्मनाधःकृतस्य मध्यस्य गौरवं पश्यन्तौ श्लथत्वमासेदुषो दयितनिर्दयाश्लेषसुखरसस्य च स्मरन्तौ शुचेव श्याममुखतां जग्मतुः स्तनौ । प्रवृद्धयोश्च काममनयोः स्वेन रूपेण भारमुद्वोढुमक्षमेव क्षामतां मुमोच मध्यलक्ष्मीः । अनपत्यतादर्शनदुःखतप्तां निर्वापयितुमिव बन्धुतामायताः प्रसस्रुः पदन्यासेषु निःश्वासाः । प्रतिदिवसमुपचीयमानगर्भा च सा सकललोकाश्चर्यकारिणोऽभिलाषविभ्रमानभृत । तथा हि —वासभवनाङ्गणभ्रमिषु खिन्ना, शरत्प्रसन्ने मानससरःपयसि ससखीजना स्नातुमियेष । मध्यन्दिननिदाघजनिताऽऽयह्नका पल्लवितकल्पपादपलताकुलेषु कुलगिरिनितम्बारामेषु रन्तुमभिललाष । विबुधवृन्दपरिवृता शाश्वतेषु सागरान्तरद्वीपसिद्धायतनेषु सान्ध्यमारब्धमप्सरोभिः प्रेक्षानृत्यमीक्षितुमाकाङ्क्षत् । अग्रतः प्रपञ्चितविचित्राख्यानकेन श्रव्यवचसा कथकनारीजनेन विविधं विनोद्यमानापि दीव्यकथासु कर्णं ददौ । विधृतविकोशपुष्करे न तथा निजकरे यथा सुभटनिकरे दृष्टिमनयत् । अपास्तरणपरिकरं प्रकामगुणवन्तमपि भृत्यलोकं पर्यङ्कमिव सावज्ञमैक्षत । सर्वदिग्व्यापिना पत्युरपि प्रतापेन समतप्यत । प्रह्वीकृताशेषभूभुजा गुरुजनस्यापि गौरवेण ग्लानिमगमत् । अप्रणयिनापि प्रार्थिता सर्वस्वमदित । कृतापकारेऽपि करुणापरा प्राणिनिवहे बभूव । पूर्णेषु च क्रमेण किञ्चित्सातिरेकेषु नवसु मासेषु सारतिथिवारकरणाश्रितेऽतिश्रेयस्यहनि पुण्ये मुहूर्ते यथास्वमुच्चस्थानस्थितैः कौतुकादिव शुभग्रहैरवलोकिते विशुद्धे लग्ने, लग्नचारुतादर्शनजातपरितोषायामिवोर्ध्वमुख्यां होरायामग्रत एव जातेन सहितमखिलप्रजाप्रमोदेनाद्वितीयरूपमजनयत् तनयम् ॥

४७) उत्पन्नमात्र एव च कार्यान्तरनियन्त्रितोऽप्यननुपालितपरस्परः सरसपदन्यासरणितनूपुरैः पुत्रजन्म स्वयमाख्यातुमुत्सुकैरिव पुरः पुरोभवद्भिः पादपल्लवैः प्रकटितसंभ्रमः पूर्णपात्रग्रहणाय भूमिपालाभिमुखमचलत् सकञ्चुकिकिरातकुब्जकमूकवामनोऽनेकशतसंख्यः शुद्धान्तवारस्त्रीजनः । प्रमुदितपौरजनजयारावपीवरः प्रतिभवनमाहतानामसंख्यकाहलाशङ्खझल्लरीमुरजपटहानामनुसृतः पटीयसा झात्कृतेन वादित्राणामाह्वयन्निव नर्तनाय व्योम्नि वैमानिकवधूवृन्दमाकारयन्निव महोत्सवालोकनाय दिक्षु लोकपालपरिषदमादिशन्निव रत्नावलीयोग्यरत्नानयनाय पृथ्वीतलोपान्तेषु पाथोनिधीन् बभ्राम मथनभ्रान्तमन्दरविघूर्णितमहार्णवध्वानघर्घरो जगति नान्दीघोषः । प्रसर्पन्नितस्ततः प्रस्तुतपरीहास इव तत्कालमधिगतविकाशासु प्रमुदितास्विव दिक्षु चिक्षेप पिष्टातकरजःपिञ्जरं सरोजकिञ्जल्कजालमुद्यानानिलः । कृताध्ययनभङ्गविद्वज्जनविसर्जितानि प्रह्वीकृतैकैकबठरच्छात्रहस्तार्पितविशालपूर्णकलशानि युगपदुच्चारिताशीःपरम्परावचनवाचालानि चेलुरन्तःपुराभिमुखमखिलानि विद्यासत्रशालान्तेवासिमण्डलानि । प्रचलितारुणपाणिमणिपल्लवमान्दोलितालिनीललीलालकभङ्गमाभङ्गुरमुरोजस्तबकभारेण रणरणिततारत्नाभरणमालमनिलाहतकल्पलतावनमिव ननर्त सान्तःपुरं नगरनारीवृन्दम् ॥

४८) अवनीश्वरोऽपि परमोत्पन्ननिर्वृतिर्जलकटाहक्रोडनिक्षिप्तनाडिकानिहितचक्षुषा गणकनिवहेन निश्चित्य देव्याः प्रसवलग्नमागतेन मुहुर्मुहुरनेकप्रकारैः कृतोपवर्णनमाकर्ण्य जन्मग्रहबलं बालकस्य, कृतमज्जनादिकृत्यः शुभे मुहूर्ते निवर्तितानुचरलोकः परिगतप्रान्तमुत्खातखड्गैः समन्ततो वीरपुरुषैः, प्रशस्ततरुपल्लवावृतमुखेन द्वारशाखासङ्गिना मङ्गलकलशयुगलेनाभासितम्, उदारगन्धोद्गारगुग्गुलुधूपधूमान्धकारदूरीकृतदुष्टचक्रवक्राक्षिसंचारम्, अचिरधौतचरणाभिः प्रविश्य साशीर्वादमन्तःप्रकीर्णकुसुमाक्षतकणाभिर्बन्धुवृद्धाभिराबद्धमङ्गलगीतकोलाहलम्, अदत्तबाह्यपरिजनप्रवेशेन प्रशस्तालापिना सकललौकिकाचारकुशलेन 'कुरुत हरिचन्दनोपलेपहारि मन्दिराङ्गणं, रचयत स्थानस्थानेषु रत्नचूर्णस्वस्तिकान्, दत्त द्वारि नूतनं चूतपल्लवदाम, विकिरतान्तरुत्फुल्लपङ्कजोपहारं, कारयत सर्वतः शान्तिसलिलक्षेपमकृतकालक्षेपम्, आहरत भगवतीं षष्ठीदेवीम्, आलिखत जातमातृपटलम्, आरभध्वमार्यवृद्धासपर्यां, निधत्त पर्यन्तेषु शयनस्य सद्योभिमन्त्रितां रक्षाभूतिरेखाम्' इत्यादि जल्पता तल्पनिकटोपविष्टेन शुद्धान्तजरतीजनेन क्रियमाणविविधशिशुरक्षाविधानम्, अविरतचलत्तालवृन्तनिर्वाप्यमाणसनागरक्षोदपानोदकशरावम्, अधिकोज्ज्वितात्मभिरचञ्चलावस्थानेनस्थाय विस्मितैरिव त्रिभुवनातिशायिशोभमर्भकरूपमवलोकयद्भिर्मङ्गलप्रदीपैः प्रकाशिताभ्यन्तरम्, दूरस्थितात्मव्यापारसत्वरसूतिकं प्रियायाः प्रसूतिगृहमविक्षत् ॥

४९) प्रविश्य च सतर्षमुद्भूतप्रहर्षस्मितो विस्मयस्तिमितपक्ष्मणा लोचनयुगेन स्फुटविभाव्यमानसकलचक्रवर्तिलक्षणां प्रतिक्षणमवलोक्य सूनोस्त्रिभुवनविलक्षणामवयवश्रियममन्दनिर्गतानन्दाश्रुबिन्दुरप्रतिपादनीयां सुखमयीं कामपि दशां प्राप । निर्गत्य च विमोचिताशेषबन्धः, सदृशमाधिपत्यस्य भूतेरुदारतायाः प्रमोदस्य च निजस्य, विस्मायितजगत्त्रयं मासमात्रमनुदिवसमुत्सवमकारयत् ॥

५०) अतिक्रान्ते च षष्ठीजागरे, समागते च दशमेऽहनि, कारयित्वा सर्वनगरदेवतायतनेषु पूजां, मानयित्वा मित्रज्ञातिवर्गम्, अभ्यर्च्य गुरुजनं, दत्त्वा समारोपिताभरणाः सवत्साः सहस्रशो गाः सुवर्णं च प्रचुरमारम्भनिःस्पृहेभ्यो विप्रेभ्यः, स्वप्ने शतमन्युवाहनो वारणपतिर्दृष्ट इति संप्रधार्य, तस्यैव स्वप्नस्य सदृशमात्मीयनाम्नश्चैकदेशेन समुदायवाच्येन चार्थेन समर्थितानुहारं, हरिवाहन इति शिशोर्नाम चक्रे ॥

५१) क्रमेण च प्रसवदिवसादारभ्य तत्कालोपजातप्रसवाभिरभिनवयौवनोपचितपरिमण्डलस्तनीभिरव्यङ्गनीरोगाङ्गयष्टिभिरिष्टविप्रयोगादिभिर्दुःखैरनुपतप्ताभिराप्ततया निपुणमवधृताभिर्धात्रीभिरनवरतमुपचर्यमाणस्य, शुद्धपक्षचन्द्रमस इव प्रतिदिवसोपचीयमानदेहावयवकान्तेरखिलवेदोक्तविधिविदा वेधसेवापरेण स्वयं पुरोधसा निर्वर्तितान्नप्राशनादिसकलसंस्कारस्य, समाहृतसमग्रमङ्गलोपकरणाभिरन्तःपुरवृद्धाभिस्त्रिसंध्यमारभ्यमाणावतारणकक्रियस्य, सर्वायुर्वेदपारगैर्भिषग्भिर्मन्त्रसिद्धिलब्धप्रसिद्धिभिश्च महानरेन्द्रैरतन्द्रितैर्मुहुर्मुहुः

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

प्रतिजागर्यमाणस्य, प्रकटितसंभ्रमाभिरन्तःपुरिकाभिराहूयाहूय गाढमाश्लिष्यमाणस्य, स्थानस्थानारोपितमहाप्रभावानेकमणिभिः प्रधानभूषणैः प्रसाधितललितसर्वाङ्गस्य, धृतायुधान्तर्वंशिकव्रातसततानुगम्यमानमार्गस्य, स्वभावरम्येषु मणिकुट्टिमेषु क्रीडाशैलकटकेषु नन्दनवनप्रासादकेषु कृत्रिमापगापुलिनेषु च कपोलदोलायमानकमनीयकाकपक्षैः क्षितिपालदारकैः सह क्रीडासुखमनेकप्रकारमनुभवतो, निरङ्कुशप्रचारस्य पञ्चवर्षाणि तस्यान्तःपुरेऽतिचक्रमुः ॥

५२) अवतीर्णे च षष्ठे, किञ्चिदुपजातदेहसौष्ठवस्य व्यक्तवर्णवचनप्रवृत्तेर्विनयारोपणाय राजा राजकुलाभ्यन्तर एव कारितानवद्यविद्यागृहः सम्यगासेवितगुरुकुलानामवगताखिलशास्त्रमर्मनिर्मलोक्तियुक्तीनामुत्तमाम्नायलब्धजन्मनामसन्मार्गगतिनिसर्गविद्विषां विद्यागुरूणामहरहः संग्रहमकरोत् । उपनिन्ये च तेभ्यः शोभनदिनमुहूर्ते निर्वर्तितसमस्तेतिकर्तव्यः स्नातमनुपहतसूक्ष्मक्षौमकल्पितोत्तरासंगमनुलिप्ताङ्गमामोदिना मलयजरसेन प्रत्युरसमामुक्तमुक्ताकलापमुपरचितरोचनातिलकरुचिरललाटमुत्तमाङ्गघटितमालतीमुकुलगण्डमालमवदातवेषतया सविशेषदर्शितादरमभ्युत्थितायाः पुरः सरस्वत्याः सितांशुधवलया शरीरच्छाययेव च्छुरितमात्मजम् । अवनिपतिपूजाविशेषवर्धितप्रीतयश्च ते लिपिविशेषदर्शनपुरःसरमशेषाण्यपि व्याकरणादीनि शास्त्राणि तस्मै क्रमेणोपादिक्षन् । कुमारोऽपि सतताभियुक्ततया गुरूणां, नियन्त्रणपरतया पितुः, अविद्यमानतया दुर्विनीतसंनिधेः, स्वाधीनतया सर्वागमोपनिबन्धानां, कुशाग्रीयतया च निजबुद्धेः, अल्पेनैव कालेन तेषामभ्यन्तरोऽभवत् । असुक्ताभियोगश्च दशभिरब्दैश्चतुर्दशापि विद्यास्थानानि सह सर्वाभिरुपविद्याभिर्विदाञ्चकार । कलाशास्त्रं च निरवशेषं विवेद । विशेषतश्चित्रकर्मणि वीणावाद्ये च प्रवीणतां प्राप । भुजबलं चास्य विस्मापितसुरासुरं केसरिकिशोरस्येव सहजं शारीरमभवत् । आरब्धकार्यस्य त्रिभुवनेऽप्यशक्यमविजेयमसाध्यं च किमपि न प्रायेणाभूत् ।

५३) एवं च परिणताशेषशास्त्रमासादितसकलास्त्रविद्यापारमुपलब्धसर्वबुधजनसाधुवादमारूढनवतारुण्यलक्ष्मीलब्धपरिपूर्णसर्वावयवशोभमनुमोदितं विद्यागुरुजनेन हरिवाहनमतिक्रान्ते षोडशे वर्षे हर्षनिर्भरो राजा विसर्जितैराकारणाय सादरमुदाराकारवेषैः प्रधानपुरुषैरनुगम्यमानमतिभूयसा विभवेन स्वभवनमानिनाय । निर्वर्तिताखिलगृहप्रवेशमङ्गलश्चास्य नगरबाह्यामलयुवप्रालङ्कृतप्राकारलङ्घिताभ्रमभ्रतोरणस्तम्भमुल्लसतो निखातशातकुम्भपूर्णोद्भासितद्वारदेशमनेकगजतुरङ्गशालाभिराम कुमारभवनमकारयत् । कर्तुकामश्च यौवराज्याभिषेकं तस्य साहायकार्थमाज्ञाभरसहं प्रज्ञया पराक्रमेणाकारेण विनयेन वचनविन्यासेनोद्यमेनापरैश्च त्यागशौर्यगाम्भीर्यादिभिः प्रभुगुणैर्धृतानुकारमुर्वीपतिकुमारमादरप्रेषितैः प्रणिधिपुरुषैरनिशमुर्वीमन्वियेष ॥

५४) एकदा च तं प्रातरेवास्थानमण्डपोपविष्टमभ्यासितविकटहेमविष्टरमुत्खातखड्गैः कृतनिरन्तरावस्थितिभिरूर्ध्वस्थितैराबद्धपङ्क्तिभिः शरीररक्षाधिकारनियुक्तैर्वीरपुरुषैरुभयतः

परिक्षिप्तमनतिनिकटनिरन्तरासीननिभृतवल्लभराजलोकमभ्यर्णवर्तिनीभिरनवरतचामरोत्क्षेपचलितकलाचिकाञ्चनवलयाभिर्वारविलासिनीभिरुपवीज्यमानवपुषमुषःकालसेवागतेन सह प्रविश्य कतिपयप्रणयिभिः राजसूनुना प्रणम्य सविनयमवनीतलोपविष्टेन पितृचरणविन्यस्तनिश्चलदृष्टिना हरिवाहनेनोपास्यमानमागृहीतचित्रकनकवेत्रलता प्रतीहारी प्रविश्य क्षितितलन्यस्तजानुहस्तयुगला सविनयं व्यजिज्ञपत्–'देव ! संप्रत्येव दक्षिणापथादागतो दक्षिणदण्डाधिपतेर्वज्रायुधस्य प्रसादभूमिर्विजयवेगनामा प्रधानपुरुषः, सकलपुरुषार्थसिद्धिसंपादकं देवस्य पादपद्मयुगलं द्रष्टुमुत्कण्ठितो द्वारि तिष्ठतीत्याकर्ण्य देवः प्रमाणम्'। अवनिपालस्तु संस्मृत्य वचनेन तस्याः पूर्ववृत्तमङ्गुलीयकप्रेषणवृत्तान्तमधिगतप्रीतिः 'प्रवेशय' इति तां सादरमवदत् । अथ पार्थिववचनानन्तरमेव सा 'यदाज्ञापयति देवः' इत्युक्त्वा सत्वरमास्थानमण्डपान्निर्जगाम । क्षणमात्रनिर्गतायां च तस्यां द्वारदेशप्रहितलोचनो महीपतिः प्रविशन्तमीषत्क्षामवपुषमुपरचितराजदर्शनोचितवेषमचिरस्नातमपि मार्गवातातपप्लुष्टगात्रत्वक्तया मलिनमिवोपलक्ष्यमाणमतिचिरदर्शनादपरिचितमिव परकीयमिवान्यथाभूतमिव राजकुलमाकलयन्तमवनिपालदर्शनोत्सुकतया च संभाषणगोचरागतानिष्टानपि सकृद्दृष्टानिव राजपुरुषानल्पविस्तरमालपन्तमुत्तरीयपटगोपायितोपायनेन पश्चाद्व्रजता पुरुषेणानुगम्यमानं विजयवेगमपश्यत् ॥

५५) दृष्ट्वा च कृतस्मितो दूरादेव संभ्रमवता संभाषणेनैनमनुजग्राह । सरभसोपसृतं च तं कृतप्रणाममासक्तकुट्टिमरजोधूसरललाटजानुकरपुटमुपविष्टमन्तिकोपनीते सविनयमासने प्रीतिप्रसन्नतारकेण चक्षुषा क्षणमात्रमवलोक्य जगाद––'विजयवेग ! कुशलमखिलवीरचक्रप्रकाण्डस्य महादण्डाधिपतेः पृथिव्यामप्रतिहतायुधस्य सराजलोकस्य वज्रायुधस्य ?' स च किञ्चिदुज्झितासनो विनयविरचिताञ्जलिः प्रणम्याब्रवीत्––'अद्य कुशलम्, यस्मिन्नितरजन इव विसर्जिताहंकारग्रन्थिरित्थं स्वयमादिशति सकलभुवनाभिनन्दितप्रभावो देवः । त्वदनुभावप्रसाधिताखिलदुर्वृत्तरिपुराजन्यकेन सैन्याधिपतिना विज्ञापितोऽस्मद्वचनेन पञ्चाङ्गचुम्बितमणिकुट्टिमः प्रणामः । ससंभ्रममवनताश्चार्चयन्ति देवस्य चरणनखचिन्तामणिपरंपरां पुरःप्रकीर्णचूडामणिकिरणचक्रवालवालपल्लवैर्मूर्द्धभिर्मूर्द्धाभिषिक्तपार्थिवकुलोद्भवा भवदत्तभीमभानुवेगप्रभृतयः सपरिजना राजानः' । इत्युदीर्य भूयोऽप्यभाषत—'देव ! बालारुणाभिधानं दिव्यमङ्गुलीयकरत्नं पुरा यत् प्रेषितं देवेन दण्डाधिपस्य, तद्वृत्तं तेन कालमेतावन्तमात्मसंनिधौ । अधुना च करदीकृतसकलदाक्षिणात्यक्षोणिपतिना तेन मत्पार्श्वे प्रहितमिह । मयाप्यद्य निरवद्यमणिभिर्भूषणगणैः समेतमखिलरत्नकोशाध्यक्षस्य महोदधेः ससाक्षिकं समर्पितमित्यवधारयतु दिव्यदृष्ट्या देवः' इति । वदन्तं च तमुपजातकौतुको नृपः सस्मितमवादीत्–'विजयवेग ! कच्चित् कृतस्तेन कश्चिदुपकारः संगरेषु सेनापतेस्त्वदीयस्य' । स जगाद––'देव ! स कुतो यं न कश्चिदन्यः करोति । आकर्णयतु देवः । इतः समनन्तरातीतवर्षे निवृत्तास्वविरलजलासारवर्षासु वर्षासु, प्रवृत्ते संवर्तितसिन्धुपूरपर्यासे परिणमत्कलमकपिलायमानकैदारिके बद्धस्तम्ब-

तृणसंबाधग्रामसीम्नि जनितविजिगीषुपार्थिवजनोत्साहे शरत्समये, सेनापतिरर्थशास्त्रपरामर्शपूतमतिभिरमात्यैः सह कृतकार्यवस्तुनिर्णयः प्रशस्तेऽहनि समस्तबलपरिवृतश्चरणतलमृदितभुजबलावलिप्तारिभूपालशिरःशेखरं कुसुमशेखरनामानमवनिपालमुन्मूलयितुकामः कुण्डिनपुरात् काञ्चिमण्डलाभिमुखमचलत् । क्रमेण चाबद्धदृढकक्षाभिराटोपकम्पमानविततकेतुवनराजिभिरभ्यर्थनापदेशस्तम्भितोद्यममगस्त्यमुनिमभियोक्तुमुच्चलिताभिर्विन्ध्यशिखरावलीभिरिव करिघटाभिरन्धकारितैराज्ञाकृष्टानां दुष्टसामन्तानामनीकैरापूर्यमाणकटकविनिवेशः काञ्चिदेशमविशत् ॥

५६) 'कुसुमशेखरोऽपि किञ्चित् सदर्पतया तमुपसर्पितुमनीहमानो हीनबलतया च योधयितुमपारयन् कालातिवाहनमत्र प्राप्तकालमिति चेतसा निश्चित्य संवर्गितसमग्रोपकरणकलापः शास्त्रमार्गानुसारेण दुर्गसंस्कारमनवरतमन्वतिष्ठत् । अन्वहं च दह्यमानासन्नग्रामकक्षामुपहृतबहिर्जलाशयामन्तःप्रवेशितप्रभूतधान्यामुपसंगृहीतप्रचुरयवसेन्धनामुदक्तजीर्णवापीकूपपङ्कां निष्कासितनिःशेषासारलोकां विषमितप्राकारमूलसमभूतलामवतारमार्गदुर्गमीकृतखातवलयां निवारिताविज्ञातजननिर्गमप्रवेशामप्रमत्ताप्तपुरुषगुल्मकप्रतिपन्नसकलप्रतोलिरक्षां पाणिक्षेपणीयपाषाणकूटस्थपुटितप्राकारासन्नस्थलामनियतावस्थानहयसप्तिसैन्यसततशून्यपर्यन्तां प्राकारशिखरोत्सङ्गसूत्रितविचित्रयन्त्रनिचयां काञ्चिनगरीमकरोत् । अपरित्यक्तसमराभिलाषश्च साहाय्यकधिया सविधवर्तिनामवनिपालानामनुसंधानाय प्रधानदूतानहरहः प्राहिणोत् ॥'

५७) 'पृतनाधिपोऽपि प्रकृत्यमर्षणः प्रणिधिपुरुषेभ्य उपलभ्य तस्य तथाविधं समारम्भमधिकोपजातसंरम्भः सरभसप्रधाविताभिरनीकिनीभिरागत्य विहितोपरोधः पर्यन्तेषु काञ्च्याः स्कन्धावारममुञ्चत् । कृतासारसंरोधश्च प्रावृषेण्यजलधरव्यूह इव पौरलोकानां महान्तमातङ्कमकरोत् । सामन्ताश्च सज्जीकृतसमदसामजघटा विघटनाय दुर्गस्य तेन कृतविसर्गाः क्रमेण निर्जग्मुः । आविष्कृताटोपदुष्प्रसहैश्च तैः सह प्राकारशिखरवर्तिनः कुसुमशेखरराजलोकस्यान्योन्यकृतनिर्भर्त्सनानि समत्सरसुभटसिंहनादबधिरीकृताभ्यर्णवासिजनकर्णरन्ध्राणि नीरन्ध्रपाषाणक्षेपक्षणमात्रस्थलीकृताम्बरतलानि निर्दयप्रहततूर्यरवपर्यासितकातरकरशस्त्राणि यन्त्रविक्षिप्ताग्नितप्ततैलच्छटाविघटमानविकटपदातिगुम्फानि बद्धस्फरतिरोहितपुरुषखन्यमानप्राकारमूलरन्ध्राणि क्रोधदष्टौष्ठश्रूयमाणदुर्गस्थवैरिनिष्ठुराक्रोशानि शिरस्थितफरकफारकप्रार्थ्यमानप्राकारखण्डीप्रवेशानि तृणपूलकोल्कानलप्रदीप्तकरिसारिनिःसरद्विहस्तहस्त्यारोहाणि वेगलग्नाग्नितप्तनाराचविलीयमाननृपतिकाञ्चनमुकुटानि कुठारताडितप्रतोलीकपाटनिःस्वनानुसारनिपतत्प्रबलपाषाणवर्षाणि कृतकलकलग्रामीणावलोक्यमानप्रहारविकलविद्रवद्द्विपघटानि भयानकानि च कुतूहलकराणि च क्रोधजनकानि च हासावहानि च विनोदभूतानि च निर्वेददायीनि च प्रतिदिनमायोधनान्यभवन् । एवं च काञ्चीग्रहणरक्षणविधावधिरूढगाढाभिनिवेशयोरभिनवोढदम्पतिकरपल्लवयोरिव तयोः कियानप्यतिपपात कालः ।'

५८) 'एकदा तु, वसन्तसमये प्राप्ते च, समागतायामनङ्गोत्सवतिथावतीते निशीथिन्याः प्रथमयामे राजद्वारमागतासु द्वितीययामगजघटासु, रसिते प्रमोदावसरतूर्ये, श्रुतावसरतूर्यरवसंभ्रान्तेषु दत्तपर्याणानारुह्योपवाह्यवाजिनो राजद्वारमतिरंहसा प्रधावितेषु परिबर्हकेषु, यथायामं निरूपितायामिकेषु निजनिजकर्मशालाभ्यो निर्गतेषु चिरनिरोधखिन्नतनुषु नियोगिषु, पुरःसरद्द्वित्रदीपिकेषु व्रजत्सु निजशिबिराणि तारतरकरेणुघटाक्वणितसूचितेषु सामन्तेषु, आपणिकसंवृतसायंतनपण्यसंततिषु विकटायमानेषु विपणिवीथीचतुष्पथेषु, शिबिरपर्यन्तबद्धगुल्मकेषु स्थित्वा स्थित्वा युगपदारटत्सु बाह्यतन्त्रपदातिवृन्देषु, विश्रान्तजनरवनिरङ्कुशप्रसरैः श्रूयमाणेष्वापानकमृदङ्गध्वनिषु, शयनमन्दिराङ्गणनिहितशय्यानिषण्णे संनिहितकतिपयप्रणयिनि प्रारब्धमदनजागरस्य जायाजनस्य गीतकान्याकर्णयति परितः परित्यक्तविग्रहकथानिरवग्रहमनसि सेनाधिपे, सहसैव संत्रासितकटकलोकस्त्रासतरलमन्दुरातुरङ्गश्रेणिश्रुतः, सत्वरापसृतपृष्ठप्रसुप्ताधोरणानामपहायापहाय पांशुतल्पान्युत्तिष्ठताभिभपतीनां चरणशृङ्खलारणितजरठेन जर्जरीकृतः कण्ठगर्जितेन, गजगर्जितारवश्रवणकुपितानां पञ्जरकेसरिणां सरभसकरास्फालितशलाकाप्रतिनादबृंहितेन बहलीकृतः पूत्कृतेन, प्रतिसैन्यमाहतानां प्रसृततारतरकाहलाक्वणितकाहलेन सन्नाहपटहानामुन्नादितः कोलाहलेन, ससंभ्रमोत्थितानां तत इतः प्रधावताम् "आहरत रथवरूथानि, कल्पयत मातङ्गान्, आरोहत तुरङ्गान्, अङ्गीकुरुत तनुत्राणि, गृह्णीत शस्त्राणि" इत्यनवरतमाघोषतामधिकारिपुरुषाणां श्रवणपरुषेण पोषितस्तारतुमुलेन व्याहृतेन, निर्भरभरितसकलत्रिभुवनोदरो महानुदभूत् कलकलारवः ॥'

५९) 'तं च प्रलयकालजृम्भितमहाभैरवाट्टहासभैरवं रवमाकर्ण्य समुपजातरिपुबलावस्कन्दपातशङ्को नायकस्तत्काललब्धावसरेण भृत्येनेव रणरसेन बद्धविकटरोमाञ्चकवचेन प्रेर्यमाणो, विजृम्भितातिभीषणभ्रुकुटिसंकटायमानललाटभित्तिरमर्षदष्टदशनच्छदो दक्षिणकरेणाच्छिद्य परिचारकहस्तादुत्पाततडिल्लतानुकारिणं कृपाणम्, इतरपाणिना प्रेङ्खयन् विचित्ररत्नखण्डखचितमन्तककितवकौतुकाष्टापदं प्रकोष्ठविनिविष्टमष्टापदफलकम्, अतिबहलेन तिर्यग्विसर्पता खड्गप्रभापटलेन मलिनितमाबद्धविकटकालायसकङ्कटकमिवोरःकपाटमुद्वहन्, रभसदूरपातिभिरभिमुखप्रकटितासियष्टिमात्मच्छायामभिहन्तुमिव पुरःप्रवर्तितैः पादैराकम्पितक्षितिपराक्षेपदूरोच्छलितहारविप्रकीर्णेन नीहारनिकरस्पर्धिना किरणविसरेण संवर्धयन्निवारातिसैन्यसंदर्शनाय चन्द्रातपमनुमार्गप्रधावितेन संभ्रमस्खलितगतिना वीरलोकेन गमनवेगानिलाकृष्टेनेवानुसृतगतिः, अतिजवेन राजकुलान्निरगच्छत्। द्वारदेशावस्थितश्चाग्रतो दत्तदृष्टिरतिवेगादापतन्तौ, अतिशयच्छेकपाटहिकताडितपटहनादपटुतरेण दूरादेव खुरपुटध्वनिना प्रकटीकृतावुरःकपाटघटितातनुतनुत्राणौ, तत्क्षणविपाटितकाषायपटार्धान्तपीडितोत्तमाङ्गौ, गृहीतनिशितप्रासमुष्टिना वामेन किञ्चिदुत्क्षिप्तवल्गौ, दक्षिणेन च करतलेन त्रासतरलिताक्षतुरगतिर्यगवलोकितोत्क्षेपां कशामुद्वहन्तौ, अश्वदर्शनसरभसप्रधावितैः शिबिरवेसरैरिव

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

धूसरैः खुररजोभिः पश्चादनुगम्यमानौ, अनवरतदोलायमानजङ्घाकाण्डतया तुरगपृष्ठवर्तिनावपि धावताविवोपलक्ष्यमाणौ, आसन्नवर्तिना शिबिरलोकेन किं किमेतदिति संभ्रान्तेन पृच्छ्यमानौ, मनोरथाविव मनसो, जीवाविव जवस्य, त्वरकाविव वायोः, उत्सेकाविवौत्सुक्यस्य, विगतपर्याणतुरङ्गमाधिरूढौ काचरककाण्डरातनामानौ प्रज्ञाततमावश्ववारावद्राक्षीत् । अप्राक्षीच्च सत्वरम्–"अरे !, किमेष कटकक्षोभः ?" इति । अथ तौ समीपमेत्य त्यक्तुरगावुरगाविव सर्वाङ्गस्पृष्टभूतलौ प्रणम्य युगपदूचतुः–"दण्डनाथ ! संप्रत्येव संनद्धसकलकरितुरङ्गयोधमाबद्धवीरपट्टपादातभीषणमरुणनेत्रपत्रपताकापटपल्लवितरथनिरन्तरमुत्तरप्रतोलिमार्गेण निर्गतं काञ्च्याः कृतसमस्तसमरसामग्रीकमहितानामनीकममर्षपरवशं च पौरुषावलेपेन तृणलघूनस्मान् मन्यमानमतिजवेन प्राप्तमभ्यर्णेऽस्य कटकस्य वर्तत इति श्रुत्वा प्रभुः प्रमाणम्' इत्युक्त्वा विरेमतुः ॥'

६०) 'सेनापतिस्तु तत्तयोराकर्ण्य कर्णामृतकल्पं जल्पमुपजातहर्षो रणरसोत्कर्षपुष्यत्पुलकजालकः सजलजीमूतस्तनितगम्भीरेण स्वरेण तत्क्षणादिष्टकिङ्करससंभ्रमास्फालितमाबद्धस्फुटप्रतिशब्दमिव दर्शयन् ध्वनन्तमाजिदुन्दुभिमभ्यर्णचरमनुचरगणं रथानयनार्थमादिक्षत् । नचिराच्च तेनान्तिकमुपनीतमुभयतः प्रचलदतिचारुपत्त्रमुदरविनिहितमहाहिभीषणानेकास्त्रं पत्त्ररथराजमिव रथाङ्गपाणिरध्यास्य रथं, यथासंनिहितेनात्मसैन्येनानुगम्यमानो युगपदाहतानां कुपितयमहुङ्कारानुकारिभाङ्कारभैरवमतिगम्भीरमारसन्तीनां समरढक्कानां ध्वनितेन पातयन्निव सबन्धनान्यरातिहृदयानि, तारतरव्याहारिणां बन्दिवृन्दानां हृदयहारिणा जयशब्दाडम्बरेण मुखरिताम्बरः शिबिरान्निरगच्छत् । कृतव्यूहविरचनश्च समरसंक्षोभक्षमायामुपान्तभूमावस्थात् ॥

६१) 'अथाकर्णितसमरभेरीनिनादजृम्भितानन्दाः सरसरोचनारचितललाटतिलकबिन्दवो दूर्वाप्रवालदन्तुरैः शिरोभिरभ्यर्णचारिचारणोच्चार्यमाणवीर्यसंपदस्त्वरितपदसंचारामिरागत्य करिघटाभिः समन्ततः ससामन्तचक्राः परिवारयांचक्रुरेनं सेनापतयः । प्रत्येकं पातितस्निग्धदृष्टिना च तेन सप्रसादमादिष्टाः प्रणम्य निजनिजस्थानेषु तस्थुः ॥

६२) 'अथ निशीथानुभावभास्वरेण विषममुन्मीलता निमीलता च दीपिकानिवहेन पिशुनितममञ्जुकूजत्काहलमाकर्ण्यमानतारपरुषहयहेषारवमितस्ततः श्रूयमाणगम्भीरगजगर्जितमावेगतर्जिताश्ववारैरवारमश्ववारैरावेद्यमानागमनमग्रस्कन्धताडितोद्धुरसमरढक्कमढौकत चक्षुषः पथि प्रतिपन्थिबलम् । अविरलनिरस्तशरनिकरशीकरासारडामरं च तद्दुर्वाररभसमुद्दामकलकलव्याप्तसकलदिङ्मुखमभिमुखप्रधावितेन जलदागमक्षुभितममरापगापूरजलमिव लवणजलधिना प्रत्यगृह्यतास्मद्बलेन । परस्परवधनिबद्धकक्षयोश्च तयोस्तत्क्षणमाकुलितसकलजीवलोको, युगपदेकीभूतोदारवारिराशिरस्त्रजलविमरवर्षिघनपदातिघोरो, मुदितयोगिनीमृग्यमाणलोकपालकपालचषकः, प्रचलितरसाकुलभूभृच्चक्रवालकृततुमुलः,

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

प्रसृतरभसोत्तालगजदानवारिरार्तत्रिदशदारिकान्विष्यमाणरमणसार्थो, निषीतनरवशाविस्वर-विसारिशिवाफेत्कारडामरः, सतारकावर्ष इव वेतालदंष्ट्रिभिः, सोल्कापात इव निशित-प्रासवृष्टिभिः सनिर्घातपात इव गदाप्रहारैः, ससंवर्तकाम्बुददुर्दिन इव करिशीकरासारैः, सोत्पातरविमण्डल इव कीलालितकरालचक्रमुक्तिभिः, सवैद्युतस्फूर्ज इव जवापतज्ज्वलित-शक्तिभिः, सखण्डपरशुताण्डव इव प्रचण्डानिलधूतध्वजसहस्रैः, सकालाग्निधूम इव प्रकुपित-सुभटभ्रकुटीतमिस्रैरजायत महाप्रलयसंनिभः समरसंघट्टः। सर्वतश्च गात्रसंघट्टरणितघण्टाना-मरिद्विपावलोकनक्रोधधावितानामिभपतीनां बृंहितेन, प्रतिबलाश्वदर्शनक्षुभितानां च वाजिनां हेषितेन, हर्षोत्तालसूततडिततुरङ्गबद्धरंहसां च स्यन्दनानां चीत्कृतेन, सकोपधानुष्कनिर्दया-च्छोटितज्यानां च चापयष्टीनां टङ्कृतेन, खरक्षुरप्रदलितदण्डानां च पर्यस्यतां रथकेत-नानां कटुत्कारेण, निष्ठुरधनुर्यन्त्रनिष्ठ्यूतानां च निर्गच्छतां नाराचानां सूत्कारेण, वेगो-ह्यमानविवशवेतालकोलाहलघनेन च रुधिरापगानां घूत्कारेण, प्रतिरसितसंभृतेन समरभेरीणां भाङ्कारेण, निर्भराध्मातसकलदिक्चक्रवालं साक्रन्दमिव साट्टहासमिव सास्फोटनरवमिव ब्रह्माण्डमभवत्। अनन्तरं च सेनाभराक्रान्तमेदानीमूर्च्छान्धकाराकृतिः कवलयितुमिव सशैलद्वीपकाननं त्रिभुवनमुल्ललास, लासकतरुणजलधरपटलशङ्कया विमुक्तकलकेकाविला-पानां वनकलापिनाम्, आब्रह्मलोकमेणाङ्कमण्डलाकाण्डसैंहिकेयो रजःसंघातः। प्रतिक्षणमुद्ध-रैर्गुणध्वनिभिरज्ञायत धनुष्मतामिषुव्यापारः। शस्त्रशिखिकणोद्योतेन पदमदीयत प्रचलितैः प्रत्यरिपदातिभिः। अविदितास्मीयपरविभागेन व्यलम्ब्यत मुहूर्तमुद्घूर्णहेतिनापि सुभटलोकेन। प्रभूतपिशिताभ्यवहारजनिततीव्रोदन्येन कर्दमप्रायमपीयत क्षतजापगाम्बु कौणपगणेन॥

६३) 'एवं च भीषणाबद्धतुमुले कुतूहलोत्तालकालदूताकुलितदशदिशि क्रव्यादकुलविलुप्यमानवीरलोके, नृत्यत्परेतपरिषदि कृतान्तमहोत्सव इव निर्भरं प्रवृत्ते समरसंरम्भे, क्षीयमाणेषु क्षितिपतिषु, निपतत्सु पादातेषु, सीदत्सु सादिषु, व्रजत्सु विधुरतामाधोरणेषु, प्रहारविकलकायेष्वितस्ततः परिस्खलत्सु शून्यासनेषु सप्तिषु, स्फुरत्कृपाणचक्रत्रिशूलकार्मुक-प्रायप्रहरणदुरालोकायामनेकशवमुण्डमालामालितवपुषि चण्डिकायामिव रूपपरिवर्तन कृतसंनिधावुपलक्ष्यमाणायां क्षितौ अमर्षमय इव क्रौर्यमय इव वैरमय इव व्याजमय इव हिंसामय इव विभाव्यमाने जगति, त्रिभागशेषस्थितौ त्रियामायाम्, अमर्षगतमरणशङ्का-निरङ्कुशप्रवृत्तिभिर्वीरलोकैरहंप्रथमिकया प्रार्थ्यमानयशसि पर्यायेण जयपराजयावासादयति सैन्यद्वये, सहसैव शत्रुसैन्यादसह्यरभसो मृगयुमार्गणप्रहारताडित इव मृगारातिः, आकर्णित-दुर्नरेन्द्रमन्त्रपद इव महाहिः आघ्रातविपक्षवारणमदगन्ध इव वनकरेणुः, अनिललोलपताका-पटसहस्रमरिकुलप्रलयाय मुक्तशिखमिवोत्खातशस्त्रपुरुषकृतपरिक्षेपं रथमारूढः, प्रौढकालायस-कवचगूढकायैः पुनरुक्तर्जितसारथिभिरभङ्गुरभुजबलाभिमानैरनतिभूरिभिरवनिपतिपुत्रैरनु-गम्यमान एको नृपकुमारः कुमारसदृशाकृतिरतिरंहसा निरगमत्। निर्दयास्फालितधनुर्ज्याति-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

दूरोल्लसितेन श्यामलितदशदिशा कुटिलविषमेण भ्रुकुटिवल्लिलेखात्रयेण धूमोद्गमेनेवानुमीयमानहृदयप्रदीप्तमन्युरभिमन्युरिव चक्रव्यूहस्य सेनापतिपुरोभागपुञ्जितस्य राजसमूहस्य संचरदनेकरथसहस्रदुष्प्रवेशमविशन्मध्यम् । अनुवर्तितक्षत्रधर्मैर्महाबलैर्नरपतिभिरेकैकशोऽभिमुखीभवद्भिः क्षणमात्रमन्थरितरथगतिः "वज्रायुधो वज्रायुध" इति सगर्वं व्याहरन् वाहिनीभर्तुरन्तिकमधिगच्छत् ।

६४) 'सेनाधिपोऽपि गम्भीरमधुरेण तेन व्याहृतध्वनिना प्रथमजलधरस्तनितेनेव विन्ध्यः सद्य एवोद्भिन्नसरसरोमाञ्चकन्दलः, कोपविस्फारितपुटेन कवलयन्निव तारकोदरप्रतिबिम्बितं सप्रगल्भचलितपक्ष्मणा लोचनद्वयेन सतुरङ्गरथमातङ्गपदातिं प्रतिपक्षम्, "इत इतः पश्य माम्" इति व्याहरन्नेव वाहितरथः, समेत्य तस्येक्षणपथे समस्थित । वारंवारमन्योऽन्यकृततर्जनयोश्च तयोराकर्णान्ताकृष्टमुक्तास्तुल्यकालमास्वादितगलामिषा विसारिणो, लङ्घितदशदिशो दूराध्वगा, राजकार्योपयोगिनस्तीक्ष्णाः, परितोषितसुराङ्गनाः सुपर्वाणो, महाजवा वाजिनश्चापलतोपिताः क्षितिपालदारका, विषमाश्रममण्डलभेदिनः प्राप्तमोक्षा, दत्तदीर्घनिद्रा महासंनिपाताः, स्वेच्छाविहारिणः खेचरा, ऋजुस्वभावा लब्धशुद्धयः, क्वचिद् घातिका इव सूतमारणोद्यताः, क्वचिद् राजाध्यक्षा इवाकृष्टसुभटग्रामकङ्कटाः, क्वचिद् वलयकारा इव कल्पितकरिविषाणाः क्वचित् कितवा इव विलिखिताष्टापदसारफलकाः, क्वचित् पतङ्गा इव पक्षपवनान्दोलितदीपिकाषण्डार्चिषोऽभिलषितगजदाना मार्गणतामुन्मिषितनीलत्विषो बाणतां द्विधाकृतोद्दण्डपुण्डरीकाः कादम्बाभिधामारवमुखरिताशामुखाः शिलीमुखाभिख्यां मुख्यामुद्वहन्तः, सायकाः प्रसस्रुः । अतिसंहततया च तेषामन्तरितचक्षुरिन्द्रियाः पुरोवर्तिनामपि वीराणां रणमतीन्द्रियं नाद्राक्षुरमरपङ्क्तयः, । समीपेऽपि त्रिदशतां सुभटजनमुपागतं न स्वयानमारोपयितुमपारयन्नप्सरसः । समासन्नस्यापि न कबन्धस्य स्कन्धरुधिरधारया कपालान्यपूरयन् परेतयुवतयः । निरुद्धचन्द्रालोकबद्धान्धकारेषु च रुधिरनिम्नगातीरेषु प्ररूढतालतरुवनशङ्कया निर्विशङ्कमध्यासितोर्ध्ववेतालमण्डलमध्याभिरमराङ्गनाभिररम्यन्त समरसादिताः पतयः ॥ "मुहूर्ताच्च प्रीतहृदयः स नरपतिकुमारः सेनाधिपतिमवदत्—"वज्रायुध ! तवानेन सकललोकविस्मयकारिणा भुजबलेन धनुरिवावर्जितं मम निसर्गस्तब्धमपि हृदयम् । आशैशवादपारपौरुषमदोन्मादपरवशस्य मे शतशः संगरेषु संवृत्तः प्रवेशः । जातश्च सहस्रसंख्यैर्धन्विभिः सह समागमः । न तु जनितमेवंविधं केनाप्यपरेण कौतुकम् । अतिवाहितश्च पुरः करकलितकार्मुकेण काल एतावान् । तदेतर्हि कृत्वा मनः सविशेषसावधानं, प्रहर सर्वात्मना । विधेहि च स्वशक्त्या, महात्मन् ! आत्मनो रक्षाम् । एष मुच्यसे भुजबलाभिमानभङ्गादवलम्बितासमक्षमस्य समक्षमस्य सामन्तलोकस्य मर्त्यलोकावाससौख्येन' इति व्याहरन्नेव वेगाकृष्टचापयष्टिरुत्पातजलधर इव जलधारासारमन्धकारिताष्टदिगन्तरालसूत्रिताकालप्रदोषम्, अनवरतमुत्पतद्भिर्नभसि भीषणैर्ज्यानिनादैररिशिरोभिश्च व्याहृतविसर्गम्, स्तूयमानमिव

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

सुभटशस्त्रपातरणितेन, प्रणम्यमानमिव भूमिनिक्षिप्तमूर्धभिः कबन्धैः, अर्च्यमानमिव निपतदातपत्रकुसुमैः स्यन्दनैः, क्षिप्यमाणलाजमिवोच्छलत्कुम्भमुक्ताफलाभिः करिघटाभिः, अभिषिच्यमानमिव मुक्तासृग्वृष्टिभिः प्रहारव्रणैः, दीप्यमानचक्राभिघातमिव विलोलमणिकुण्डलैः क्ष्मापालमुण्डैः, प्रबलपरिवारपरिगतमिव शरच्छेदैः, मूकं मांसभेदे, मन्दं मेदसि, मुखरमस्थिषु, मन्थरं स्नायुग्रन्थिष्वसंख्यमसृजन्मार्गणव्रातम्। अतिवेगव्यापृतोऽस्य तत्र क्षणे प्रोत इव तूणीमुखेषु, लिखित इव मौर्व्याम्, उत्कीर्ण इव पुङ्खेषु, अवतंसित इव श्रवणान्ते, तुल्यकालमलक्ष्यत वामेतरः पाणिः। अविरलशरासारत्रासिता हंसीव मेघागमे पल्वलमनवलोकिताश्रयविसंस्थुला सैन्यपतिवक्षःस्थलममुञ्चद् राजलक्ष्मीः। उद्भ्रान्तहृदया च क्षणं बाहुशिरसि, क्षणं धनुषि, क्षणं कृपाणधाराम्भसि, क्षणमातपत्रे, क्षणं पालिध्वजेषु, क्षणं चामरेष्वकुरुत स्थितिम्। अहं तु तां तस्य विपदमप्रतिविधेयामुपनतामवलोक्य किंकर्तव्यतामूढः स्तम्भित इव मुहूर्तमतिष्ठम्। प्रयत्नवशाच्च प्रत्यानीतधैर्य इतस्ततश्च धावता हृदयेन तस्य प्राणपरिरक्षणोपायान् मृगयमाणः सततमासन्नवर्त्यपि व्याकुलतया मुहूर्तमपस्मृतं स्मृतेर्झगिति तत्पुरा परमेश्वरेण प्रहितमङ्गुलीयकं बालारुणमस्मरम्। उच्छ्वसितहृदयश्च तदभिनन्द्य बहुप्रकारमादरकृतप्रणामः पाणिना दक्षिणेनोदक्षिपम्। आक्षेपस्खलद्वाणिश्च तत्क्षणमरातिबाणोन्मथितकेतुच्छत्रकार्मुकं सेनान्यमुच्चैस्तरेण स्वरेणावोचम्—"दण्डाधिप! कृतं तावत्परायुधपरिग्रहेण, गृहाण बालारुणाभिधानमिदममोघं प्रहरणम्, अनेन परिगृहीतभुजदण्डशक्तिर्विधेहि निरवग्रहप्रसरस्य विद्विषः प्रतापखण्डनम्, अकाण्ड एव निर्व्याजपौरुषतया मा स्म विस्मरः स्वामिकार्यम्।" असौ तु सासूय इव तन्मदीयवचनमवधार्य कृतावधीरणो, रणरसोच्छ्वसितगात्रयष्टिराविष्ट इव "रे रे दुरात्मन्! दुर्गृहीतधनुर्विद्यामदाध्मात! द्रविडाधम! बधान क्षणमात्रमग्रतोऽवस्थानम्, अस्थान एव किं दृप्यसि, पश्य ममापि संप्रति शस्त्रविद्याकौशलम्" इत्युदीर्य निर्यत्पुलकमसिलताग्रहणाय दक्षिणं प्रसारितवान् बाहुम्। अरिवधावेशविस्मृतात्मनश्च तस्योल्लसितकोपसाटोपकम्पिताङ्गुलौ कराग्रभागे गृहीत्वाङ्गुलीमेकां तदहमङ्गुलीयकमतिष्ठिपम्। अधिष्ठितश्च स तदीयच्छायया तत्क्षणमेव दिङ्नागदन्तमुशल इव वज्रप्रतिमया, महाहिभोग इव मणिप्रभया, समुद्रोर्मिरिव वाडवार्चिषा, कामप्यभिरामतामभ्युष्यतां च पर्यपुष्यत॥

६६) 'अथ तस्य संनिहितदीपिकापण्डकरदण्डताडिताः कोपेनेव प्रजज्वलुः प्राज्यतेजसो मणयः, प्रचिक्षिपुश्च दिङ्मुखेषु क्षेपीयः कटाक्षानिव दीर्घारुणानंशून्। तैश्च प्रभापीतचन्द्रातपैः समन्ततः परामृष्टमभिनवार्ककिरणस्पृष्टमिव कुमुदकाननं सद्य एव निद्रया प्रत्यपद्यत प्रतिपक्षसैन्यम्। उद्दामदानपङ्कलग्नानीव नोद्धर्तुमङ्कुशानि शेकुरनेकपकपोलकूटेभ्यो निषादिनः। सुराङ्गनादर्शनोपारूढमदेव सद्योऽमुकुलायत दृष्टिः सुभटानाम्। कृतकचग्रहकालदूताकृष्यमाणानीव शनैः शनैरवनेमुः परिशिथिलकन्धरासंधीनि शिरांसि योधानाम्। विघटितमुष्टिबन्धविगलितासयश्च कृपाणिकाग्रहणस्पृहयेव निपेतुर्जघनपार्श्वेषु

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

प्रहारदानाय दूरोत्क्षिप्ता दक्षिणपाणयः पादातस्य । अर्धाक्कृष्टस्रस्तकार्मुकनिरस्ताश्चार्धपथे एवाधोमुखीबभूवुरप्राप्तशरव्यात्रपयेव सायका धनुष्मताम् । दृष्टसुरवधूविभ्रमाविर्भूतमदनार्तानामिव प्रावर्तन्त जृम्भिका मुखेषु रथारोहाणाम् । स्वप्नदृष्टाचिरविमुक्तोद्बाष्पनिजजायाजनितदुःखानामिव प्रसस्रुरायतानि श्वसितान्यश्ववाराणाम् । श्रवणप्रविष्टारातिसिंहनादमुहूर्तविस्फारिताप्यघटतामर्षलोहितायमानजडपुटा दृष्टिः सामन्तानाम् । अव्यापृतवामकरतलालीनरश्मिपाशाश्चोर्ध्वीकृतप्राजनावष्टम्भेन विसंस्थुलावयवास्तस्थुः सारथयः ॥

६७) 'एवं च तेनातर्कितोपतेनाप्रतिविधेयेन दैवेनेव लुप्तपुरुषकारेण, जरागमेनेव मन्दीकृताखिलेन्द्रियशक्तिना, महापुरुषेणेव गोपायितसमस्तात्मगुणेनाऽनायुःपरिक्षयेण मृत्युनाऽसर्पदंशेन विषवेगेनाऽनभिघातजेन मूर्च्छान्धकारेणाऽदोषसंक्षोभजन्मना संनिपातेनाऽनुन्मीलिततारकेण तमसा, महानिद्रावेगेन युगपदभिभूयमाने वैरिसैन्ये, स वीरवर्गाग्रेसरो राजकुमारो रोषदष्टाधरोष्ठमुज्झितरथपृष्ठमुद्गूर्णकृपाणमभिमुखमतिरंहसा समापतन्तं सेनापतिमवलोक्य तद्वधाय धनुषि निवेशितमसितलोलदीधितिजटालफलधारमरातिरुधिरपानतृष्णया प्रसारितजिह्वासहस्रमिव सद्य एव समहृत संहृतानेकप्रतिपक्षप्राणं बाणम् । उत्सृष्टचापयष्टिश्च तत्क्षणं क्षात्रसमरनीतिप्रियतया पृथक्कृत्य परिवारतः कृपाणमात्मानं च वेगादवतरन्निद्रावेगविगलितपरिस्पन्दः स्यन्दनोत्सङ्गमगमत् ॥

६८) 'अत्रान्तरे लब्धरोषनिर्यातनावसराणि "हत हत, उपसर्पतोपसर्पत, गृह्णीत गृह्णीत" इत्यनवरतकृतकोलाहलानि बद्धवेगद्विरदपृष्ठसारिदोलायमानस्खलनसायासप्रासपूलानि चलितरथचक्रचीत्कारचकितशाकिनीचक्रवालार्धावलोकितान्युद्गूर्णकृपाणपादातपदपातकम्पितधराण्यधावन्त सर्वतोऽस्मत्सैन्यकानि । सेनाधिपस्तु तस्य महात्मनस्त्रिभुवनाभिभाविना भुजवीर्येण निर्व्याजमावर्जितमनास्तानि तथाविधप्रकटितसंरम्भाणि सर्वतः प्रधावितान्यवलोक्य संभ्रमोत्क्षिप्तबाहुयुगलो गद्गदिकागृह्यमाणगलनिर्गलदपर्याप्ताक्षरं "रे रे स देवस्योत्तरकोशलेश्वरस्य पादपङ्कजेभ्यः शपते, योऽस्मै कुप्यति" इति स्वशक्त्या व्याहरन् पुनः पुनरादिष्टसूतसत्वरप्रवर्तितरथ्येन रथेन तं प्रदेशमागच्छत् । अद्राक्षीच्च तं समासन्नदीपिकालोकप्रकाशितमासक्तसान्द्रसमररेणुधूसराभिरामवपुषम्, औषधीनाथमिव पार्वणमस्तपर्वतप्रस्थे पृथुनि रथपृष्ठे पर्यस्तम्, आसादितविजयरिपुदर्शनपरिजिहीर्षयेव निमिषितेक्षणारविन्दम्, आजिविपन्नसुभटजीवितसंजिघृक्षायातयमदर्शनागतया यमुनयेवाबद्धविकटतरङ्गया भ्रुकुट्याऽन्धकारितललाटभित्तिम्, उपरि रिपुशिलीमुखासारेणाधस्ताच्च रणरभसरोमाञ्चजालकेन जर्जरितमुल्लसितमिव मूर्च्छान्धकारमुन्निद्रतापिच्छनीलमस्थूलं कालायसकवचमुरःस्थलेनोद्वहन्तम्, उत्सृष्टचापयष्टिना वामेन दक्षिणेन च स्फुरितदीर्घनखकिरणेन तत्क्षणभ्रष्टकरवालान्वेषिणेव पाणिना विराजमानम्, उपान्तकेतुस्तम्भविन्यस्तदेहभारैश्च निद्रादूरभुग्नकण्ठनालैरात्मयोधैः परिवृतं प्रसुप्तसरःकुमुदवनमध्यवर्तिनमिव

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

प्रतिमादिनकरम्, अव्याजशौर्यावर्जितहृदयैश्चागत्यागत्य वीरवृन्दैर्वन्द्यमानबाणव्रणोद्वान्तरुधिरबिन्दुनिकरं कुमारम्।

६९) 'उपजातविस्मयश्च निश्चलस्निग्धतारकेण चक्षुषा सुचिरमवलोक्य तदवलोकनप्रीतमनसा समीपवर्तिना सामन्तलोकेन सह बहुप्रकारमारब्धतद्वीर्यगुणस्तुतिस्तस्मिन्नेव प्रदेशे मुहूर्तमात्रमतिष्ठत्। तद्वृत्तान्तश्रवणसकुतूहलश्च निपुणतरमपि व्यापारितया दृष्ट्या यदा प्रतिपक्षपक्षैकमपि पुरुषं चैतन्यालिङ्गितं नाद्राक्षीत्, तदाऽस्य चामरग्राहिणीमप्राक्षीत्—"बालिके! कथय कोऽयम्? कस्य वाऽपत्यम्? किमभिधानः? किंनिमित्तमनपेक्षितात्मविनिपातः पतङ्ग इव पावके सहसैवास्मत्सैन्ये प्रविष्टः? किमर्थमसमर्थसहायेनानेन साहसप्रायमिदमतिदुष्करं कर्माध्यवसितम्? कया प्रत्याशया शक्तेनापि शत्रुवधकर्मणि न कृतो दिवस एवाभियोगः? किं फलमभिलष्य निर्व्याजपौरुषेणाप्यङ्गीकृतः क्षुद्रक्षत्रियलोकसूत्रितः सौप्तिकयुद्धमार्गः?" सैवमापृष्टा सेनाधिपेन किमपि ध्यात्वा परामृष्टनयनबाष्पसलिला विलोक्याभिमुखमन्तर्दुःखावेगपिशुनमत्यायतं निःश्वस्य च शनैरवादीत्—"महाभाग! किं कथयामि मन्दभाग्या? कीदृशोऽयमिदानीं कथ्यते? गता खल्वरतमस्य कथा। कथ्यमानापि कीदृशी भवत्येतदवस्थस्यास्य पूर्वावस्था? तथापि श्रूयताम्—एष खल्वशेषद्वीपावनीपालमौलिमालामलनदुर्ललितपादयुगलस्य युगायतभुजप्राकाररक्षितनिजक्षितेरवधीरितविषधरेन्द्रोग्रवदननिःश्वासविषवेगेनागणितकालकूटज्वालाटोपेनानपेक्षितरामविशिखशिखिशिखाडम्बरेणाविज्ञातवाडवदहनदाहवेदनावेगेन जलनिधिनाऽप्यसोढनौतन्त्रपरिवृढप्रयाणसंमर्दस्य समदसैन्यकरिविषाणकोणविघटितत्रिकूटकटकभित्तेरवस्कन्दपातभीतेनेव सर्वदा शर्वरीषु विहितप्रचारेण नक्तंचरचक्रवर्तिना लङ्केश्वरेणापि सततमभिशङ्कितोत्साहस्य सिंहलद्वीपभर्तुर्महानरेन्द्रस्य चन्द्रकेतोरात्मजः सर्वातिशायिना भुजवीर्यविलसितेनास्त्रशिक्षाकौशलेन च विस्मापितसकलपार्थिवः पार्थवत् पृथिव्यामेकधन्वी समरकेतुर्नाम। सोऽयं महाबलतया बाल एवाधिगतयौवराज्याभिषेकः सकलसागरान्तरालद्वीपविजिगीषया गतोऽपि दूरमतिसत्वरः पितुराज्ञया राज्ञोऽस्य कुसुमशेखरस्य साहायकं कर्तुमासन्नवर्तिभिः कतिपयैरेव नृपतिभिरनुप्रयातः काञ्चीमनुप्राप्तः स्थितश्चात्र पञ्चषाण्यपि दिनानि दूनचेतोवृत्तिः। अद्य तु प्रातरेव हेतुना केनापि विधृतोदारशृङ्गारवेषः परिमितैरेव सह सुहृद्भिर्नरेन्द्रभवनोद्यानभूषणं गतः स्मरायतनम्। आसीनश्च तस्य द्वारदेशे विशन्तमनवरतमन्तरुपरतनिमेषेण चक्षुषा निरीक्षमाणो नगरनारीजनं स्थितो दिनमशेषम्। अवसितायां च यात्रायामधिकतरमारूढगाढारतिः कारयित्वा मकरकेतोः पुरः सरोजिनीपत्रशयनम्, 'इहैव मयाद्य शयनीयम्' इत्युदीर्य विसर्जितासन्नपरिजनः केनापि विधिनातिवाह्य प्रदोषमागत्य चार्धरात्रसमये शिबिरमकस्मादेव सज्जीकृतसकलनिजबलः, 'कुमार! नायं क्रमो नयस्य' इति विनिवार्यमाणोऽपि मन्त्रिभिः, 'युवराज! विरम्यतामितो दुरध्यवसायात्'

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

इति निरुध्यमानोऽपि बन्धुभिः, 'कल्याणिन्! अङ्गीक्रियतां यात्रालग्नम्' इति निवर्त्यमानोऽपि मौहूर्तिकैः, 'देव! प्रतिपाल्यतामनुपाति सैन्यम्' इति विज्ञाप्यमानोऽपि प्रधानलोकेन, 'विद्वन्! निवेद्यतां कुसुमशेखरस्य' इति वारं वारमभिधीयमानोऽपि विबुधवर्गेण, निर्गतः काञ्च्याः। आकृष्यमाणश्च व्यसनैषिणा पुरो विधिना प्रणिधिनेवानाप्तेन प्राप्तो भुवमिमामवस्थां च" ॥

७०) 'इत्येवमावेदयन्त्यामेव तस्यामुपजातदुःखावेगेव प्रगलिततारका तनिमानमभजत रजनिः। अमरीभूतसुभटनिर्दयाश्लिष्टसुरवधूहारमुक्तमौक्तिकविसरमिव तुहिनजलबिन्दुनिकरं ववर्ष गगनतलम्। अरुणालोकतरलितानि वेतालवृन्दानीव तिरोबभूवुस्तिमिराणि। रणभूमिशोणितावलोकनमत्त इव पाश्चात्यशैलशिखरे स्खलद्विकलपादः पपात तारापतिः। आसन्नबालारुणप्रभाप्रभावपिहितवीर्यः सिंहलेन्द्रसूनुरिव निमिमील नक्षत्रराशिः। उत्सृष्टतरुकुलायकोटराणि प्रशान्तप्रहारभयानीव विरतयोधशरवृष्टिसावकाशे विहायसि व्यचरन्ननाकुलानि पत्ररथकुलानि, अपवर्गचलितवीरवर्गभिन्नसूर्यमण्डलरुधिरप्रवाह इव पूर्वदिग्भागमरुणीचकार सन्ध्यारागः। भयानकाजिभूमिदर्शनोपजातत्रासा इव सुदूरमपसस्रुराशाः। दिग्मुखस्रस्ततनुतमिस्रविश्रान्तविरलतारका शोकलम्बितालकलग्नबाष्पजललवा द्रविडराजलक्ष्मीरिव तत्क्षणं रराज रजनिः। व्याजविजितसिंहलेन्द्रसुतपराभवरोषित इव पुरस्तादुल्ललास लोहितायमानवपुरुष्णदीधितिः। एवं च प्रवृत्ते प्रत्यूषसि, विपक्षविजयाभिलाष इव विलीने तमसि, प्रसरति दिगन्तरेषु देवस्य प्रताप इव पातङ्गे महसि, सहसैव प्रत्यबोधि सकलमपि तद्विरोधिसैन्यम्। असावपि कुमारः प्रणष्टनिद्राविकारो "वज्रायुध! मा विषादं व्रज, विश्रब्धमेहि, न तावत् प्रहरामि यावत् त्वया न प्रहृतम्" इत्यविशदाक्षरं पूर्ववासनावशेन व्याहरन् सुचिरनिद्राविमर्दजडपुटोदरमुदमीलयदीक्षणयुगलम्। अवलोक्य च पुरः परिवेष्टितरथमरातिलोकमात्मानं च तदवस्थमुपजातगुरुविषादो लज्जया पुनर्मोहान्धकारमविक्षत् ॥

७१) 'सेनापतिरपि तेन तस्यातर्कितेनासंभावनीयेनादृष्टपूर्वेण प्रत्युज्जीवनेन जनितविस्मयः, प्रहर्षमन्दतारकेणानन्दजलबिन्दुसेकादिव विकसता नयनारविन्दद्वयेनोद्भासमानस्तत्कालमासादितमहालाभमिव प्राप्तसकलकल्याणमिव समृद्धाखिलकाममिव फलिताशेषगुरुजनाशिषमिव कृतार्थमात्मानं मन्यमानो, मुहूर्तं स्थित्वा तस्मिन् क्षणे भयतरलेक्षणस्य विपक्षकक्षीकृतस्वामिदर्शनविषण्णबुद्धेरन्धीभूतसकलदिशः कान्दिशीकस्य शत्रुलोकस्याश्वासनार्थं समन्तादभयप्रदानपटहमदापयत्। तदीयसारग्रहणोद्यतं चात्मसैनिकलोकं न्यवारयत्। आसन्नसरिति निर्वर्तितस्नानक्रियश्च दत्त्वा संगरसमाप्तप्राणेभ्यो बान्धवेभ्यः प्रणयिभ्यश्च शोकदीर्घश्वासतरलिततिलोदकं निवापाञ्जलिम्, आदिश्य चायुधप्रहारक्षतमर्मणामरातियोधानामौषधकर्मण्याप्तजनम्, अधिरुह्य चससंभ्रमाधोरणोपनीतं प्रधानजयवारणम्,

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

आरोप्य पुरः प्रत्यग्रयशःसुधाधवलवपुषमभ्युदयमङ्गलकलशमिव सिंहलाधिपसुतम्, आरब्धयुद्धकथालापवाचालेन प्रणयिना राजपुत्रलोकेनानुगम्यमानः शनैः शनैः शिबिरमागमत्। क्रमेण चासाद्य निजभवनमुपपादितसमस्ततत्कालोचितकरणीयो निर्वर्तितप्रत्यवसानादिकर्मणः समरकेतोरभ्यन्तर एव स्थितिमकल्पयत्। अधिशयिततल्पस्य च परिचारक इव स्वयं व्रणपट्टबन्धनादिक्रियामन्वतिष्ठत्। आप्तचिकित्सितप्रारब्धोपचारं च तमनतिचिरेणैव प्रगुणीभूतवपुषं प्रशस्तेऽहनि स्नातमुपनिमन्त्र्य सादरममात्यैर्बन्धुभिः सुहृद्भिरपरैश्च प्रधानपुरुषैः सहितमात्मगृहमानयत्। कृतभोजनोपचारं च तं वितीर्णकुसुमविलेपनवसनालङ्कारमुपनीतविविधवस्तुवाहनं प्रत्यर्पिताहवगृहीतनिःशेषकरितुरङ्गस्यन्दनं च विधाय, विनोद्य च मुहूर्तमरतिच्छेदकारिभिः कथालापैरभिमुखो भूत्वा कृताञ्जलिरवादीत्—"कुमार! सकलजगदेकवीरस्य करदीकृताशेषसागरान्तरद्वीपभूपतेर्विपक्षव्यसनसङ्कटगतैर्महद्भिरपि भूमिपालैरपेक्षणीयसाहायकस्य चतुरुदधिविख्यातपार्थिवप्रथमसूनोः कथञ्चिद् विधिवशाद् गृहायातस्य, परेण परिकल्पितात्मवृत्तिरस्मद्विधो जनः किं ते प्रियं करोतु? केन वा कृतेनोपचारेण प्रीतिमधिगच्छतु? तथापि यद्यनुग्रहबुद्धिरस्मासु तदेतदङ्गीकुरु सततमादेशकारिणा समीपदेशस्थितेन मया प्रतिपन्नसकलपृथ्वीव्यापारभरनिराकुलो मदीयमाधिपत्यपदम्। अथ तुच्छमिति मन्दाभिलाषस्तदा सपरिजन इतो गत्वा तदेव पित्रा प्रतिपादितमतिप्राज्यवैभवमध्यास्स्व निजमेव यौवराज्यम्। मा च मन्येथा यथाहमेतेन निर्जित्य विहितानुग्रहः कथमिदं करोमि? कोऽहं तव पराजये? धृताधिज्यधन्वानमन्योऽपि किमस्ति जगति यस्त्वां समरकर्मणा करोति विमुखम्? यत्तु मुख्यैर्नृपतिभिः समं समकालमेव नीत्वा वश्यतामिहानीतोऽसि, स तु प्रभावोऽन्यस्य कस्यचित्। अथवा किमनेन? दूरस्थोऽपि दृष्टमात्रेण येन प्रनष्टसकलचेष्टस्तदा समिति संजातोऽसि तदेव ते प्रकटमुपदर्शयामि," इत्युदीर्य तत्कालमादिष्टनिकटराजलोकढौकितमनेकमहाप्रभावमाणिक्यखचितमुद्रमङ्गुलीयकरत्नमग्रतो दर्शयन् "कुतः प्राप्तमेतत्?" इति पृष्टश्च देवस्य शक्रावतारगमनात् प्रभृति पूर्ववृत्तं ज्वलनप्रभदेववृत्तान्तमखिलमपि राजलक्ष्मीस्वस्थानगमनपर्यवसानं यथाश्रुतमकथयत्॥

७२) 'सोऽपि तच्छ्रुत्वा किंचिदुपशान्तचिन्तासंज्वरः शत्रुभुजबलोत्कर्षसंभावनाकृतामवज्ञाबुद्धिमात्मनि श्लथामकरोत्। अब्रवीच्च—"दण्डाधिप! बाढमावर्जितोऽहममुना दूरविनिवारिताहङ्कारप्रवेशपेशलेन त्वदीयसौजन्येन। सदृशनिन्दाप्रशंसो मुनिरपि क ईदृशमात्मगुणापलापबद्धकक्षमरातिपक्षोत्कर्षवर्णनामुखरमखिलराजलोकसमक्षमुल्लपति, यादृक् त्वया सकलदिगन्तविश्रुतपराक्रमेण दक्षिणापथचक्रवर्तिना गदितम्? न केवलमव्याहतप्रसरया बाणसंहत्या, महत्तयापि ते तिरस्कृतं भुवनमेतत्। कथमिव न प्रशस्यते स राजा देवराजप्रभृतिभिः, यस्य वेश्मनि व्यवहरन्ति सद्यःकृतापकारे शत्रावपि वितीर्णप्राणसर्वस्वाः स्वभुजविक्रमोत्कीर्तनावसरेऽपि परकीयसामर्थ्यसमर्थनपरास्त्वद्विधा राज्यचिन्तकाः प्रधानसचिवाः? सर्वमुचितमनुचितं च करणीयं मया त्वदीयवचनम्। केवलमिदानीं

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

न वक्तव्योऽहमन्यत् किमपि। यदि च पक्षपातबुद्धिर्मयि ततः किमनया ? कुरु कृतार्थं मे चक्षुः। तमेव दर्शय प्रीतिविस्तारितेक्षणवदनेन वज्रिणा त्रिदशसंसदि स्तुतगुणमसमसाहसावर्जितराजलक्ष्मीदर्शितप्रत्यक्षनिजरूपविभ्रममपेतरजसं राजर्षिम्। उपजाततर्षोऽहमतितरां तदंह्रियुगलावलोकने" इति वदन्तं च तं प्रीतहृदयो दण्डाधिपः प्रत्यवादीत्—"कुमार! यद्येवमद्यैव कुरु प्रस्थानम्"। इत्युदीर्य निरवद्येऽह्नि शिक्षयित्वा बहुप्रकारमनुचरीकृतप्रचुरपदातिचक्रेण कृत्वा मया सततकृतसेवं देवपादान्तिकमजीगमत्। सोऽहमादाय तमुदग्ररभसं प्रस्थितः पथि वहन्नहरहः प्रयाणैरलघुभिर्विलङ्घितानेकनगरग्रामजनपदः क्रमेणास्यामनन्तरातीतायां विभावर्यामिह नगर्यां प्रविष्टः। दृष्टं चाद्य पुण्योदयेन चिरकालाभिकाङ्क्षितदर्शनं चरणकमलद्वयं देवस्य॥'

[इति विजयवेगनिरूपितं वज्रायुधसमरवृत्तान्तं समाप्तम्।]

७३) एतां च दिव्याङ्गुलीयकप्रभावावेदनप्रसङ्गागतामवनिपतिराकर्ण्य विजयवेगतो वज्रायुधसमरकेतुसमरवार्तामास्थानवर्तिना नरपतिसमूहेन सहितं परं विस्मयमगच्छत्। अव्याजशौर्यावर्जितश्च न तथा लब्धविजये सुहृदि वज्रायुधे यथा विपक्षे समरकेतौ बबन्ध पक्षपातम्। तथाहि—अस्य चिन्तयन्नचिन्तितात्मपरसैन्यगुरुलाघवां मनस्वितां, विभावयन्नेकरथेनकृतमहारथसमूहमध्यप्रवेशां साहसिकतां, विचारयन् विधृतपौरुषप्रकर्षमरातिपरिभाषणेष्वरोषपरुषमालापविभ्रमम्, अवधारयन्ननादरनिरस्तीकृतनिखिलपरचक्रनायकं सायकव्यापारमतिचिरमतिष्ठत्। अनुरागतरलितश्च तत्रैव गत्वा तं द्रष्टुमिव परिष्वक्तुमिव संभाषयितुमिवाभ्यर्चितुमिव स्वपदेऽभिषेक्तुमिव चेतसाभिलषितवान्। दर्शनोत्सुकश्च पुनरवोचत्—'विजयवेग! क्वास्ते स सिंहलेश्वरसूनुः? कदा च सोऽस्मान् द्रक्ष्यति?' स जगाद—'देव! स शक्रावतारोद्यानसंनिधिरमणीये सरय्वाः परिसरे निवेशितशिबिरस्तिष्ठति। दर्शनं तु यदैव देवः प्रसीदति तदैव करोति।' तच्छ्रुत्वा नरपतिरासन्नवर्तिनमत्युदारवेषं साकारवपुषमभ्यर्हितमशेषस्यापि परिग्रहस्य महत्सु कार्येषु व्यापारणीयं हरदासनामानं महाप्रतीहारमाकारणाय तत्क्षणमेव तस्य प्राहिणोत्। स गत्वा सपरिवारस्तदावासे कृतसमुचितोपचारो बहुप्रकारोपवर्णितनरेन्द्रानुरागनिर्वृतं कृताञ्जलिपुटस्तं राजकुलमानिनाय, प्रावेशयच्च दर्शितप्रश्रयातिरेकोऽभ्यन्तरम्॥

७४) प्रविष्टं च तं धृतविदग्धोज्ज्वलवेषकतिपयाप्तपदातिपरिवृतम्, आलोकनोपजातसंक्षोभसरभसापसृतेन द्वारवर्तिना राजलोकेन दीयमानमार्गम्, अग्रयायिना विनयपेशलालापेन दौवारिकजनेनानुगम्यमानम्, आत्मप्रतिबिम्बकैरिव समानरूपैः समानवयोभिः समानवसनालङ्कारधारिभिरव्यभिचारिभिः प्रधानराजपुत्रैः परिवृतम्, उपान्तप्ररूढकल्पपादपविटपमिव पारिजातपोतं, दिगन्तरव्यापिना कुवलयदलश्यामलेन स्वदेहप्रभासंतानेन तिरोहितसर्वाकारम्, अम्बुराशिजलमध्यवर्तिनं मैनाकमिव विभाव्यमानम्, अनवरतमुन्मिषता निसर्गस्निग्धेन कर्णपूरमौक्तिकस्तबकेन कृत्तिकापुञ्जेनेव

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

कुमारशब्दविप्रलब्धेन कृतमुखालोकं, हराट्टहासद्युतिहासिना दूरमुल्लसितेन हारप्रभावलयेन वक्षःस्थलनिवासिन्याः श्रियः क्षीरोदमिव दर्शयन्तम्, अतिबहलकेयूरपद्मरागांशुरञ्जितैश्चिरप्ररूढैरपि सरसैरिवारिशस्त्रप्रहारैः स्थपुटितोरःस्थलं, तरुणतामरसताम्रतलस्य सविलासं प्रेङ्खतः पाणियुगलस्य विसर्पन्तीभिर्धवलनखदीधितिभिरम्बुधाराभिरिव सावष्टम्भचरणपातभरपीडितामुक्षन्तं क्षितिं, क्षितिपतिः समरकेतुमद्राक्षीत्। दृष्ट्वा च संमुखचलितवदनो वारंवारमादरप्रणिहितप्रसादार्द्रदृष्टिरासन्नसर्पिणा महाप्रतीहारेण कारितप्रणाममादरप्रणतिलग्नकुट्टिमोपहारकुसुमकिञ्जल्कसारीकृतशिरोरुहम् "एह्येहि" इति दूरादेवाह्वयत्। उपसृत्य चरणान्तिके भूयः कृतप्रणामं च प्रेम्णातिदूरं प्रसारिताभ्यां भुजाभ्यामाकृष्याङ्कमारोपयत्॥

७५) आश्लिष्टमुक्तं च तं विनयादनादृतससंभ्रमाधिकृतढौकितविकटवेत्रासनमासन्नोपविष्टमुन्नमितपक्ष्मणा निश्चलनिबद्धलक्ष्येण चक्षुषा निरीक्ष्य साचीकृतशिरोधरः सुचिरमीषत्स्मितः समभाषत—'वत्स! स्वागतं ते। साधुकृतं यदत्रागतोऽसि। अनेन तव निसर्गसुन्दरेण दृष्टमात्रेण देहाकारेण पुरुषकारेणेव श्रुतेन श्रोत्रमानन्दितं मे किमपि नेत्रयुग्मम्। धन्यस्त्वमेको जगति यस्मादुपजातमात्मनः पराजयं विजयमिव सभासु शंसति प्रीतिविकासिताक्षो विपक्षलोकः। तोकमुपजनयता भवन्तमस्तोकसंचितसुकृतसंभारेण धारितो धुरि समस्तानां पुत्रिणामात्मा महात्मना सिंहलेश्वरेण। तेजस्विसंगमेषु स्फुरदधिकौजसा सहजमार्दवगुणोपेतेन स्थिरप्रकृतिना त्वयैकेन भूषितं पुरुषरत्नेन परुषतरैर्बहुभिरपि पाषाणरत्नैः परिष्कृताय प्रायो न मे गृहं स्पृहयत्यद्य सिंहलद्वीपाय। सर्वथा कृतार्थोऽहम्। अद्य फलितो मे दक्षिणापथविजयः। श्लाघनीयतां गतमिदं राज्यमद्य। अधिगतपरिपूर्णशोभेयमुपजाता सभा। शिरश्छेदसाहसदर्शनादधिकपरितुष्टया दिव्याङ्गुलीयकार्पणव्यपदेशेन देशान्तरादानीय दत्तोऽसि मे द्वितीयस्त्वमात्मजो राजलक्ष्म्याः। सामान्यममुना कुमारेण सह तवेदं राज्यमास्व यदृच्छया भावितभूरिनिर्वृतिः। मनसि मा स्म संस्थाः यथाहमानीतः परैरिति। न कश्चिदप्यत्र परः। सर्वोऽप्येष तव पर्वतस्येव मैनाकस्य पर्यन्तवर्ती सपक्षो भूभृतां वर्गः। स्वर्गोद्यानवनलेखाचारुरेकैव दूरे तिलकतालचम्पकैलालवङ्गपुन्नागबहुला दक्षिणार्णवोपकण्ठवनराजिः। अपरस्तु सर्वः सनीडः क्रीडोपकरणग्रामः। सर्वथा कुरु स्थिरमवस्थानाय चेतः। यच्चिन्तयसि तत्कृत्स्नमपि तवाचिरेण संपत्स्यते समीहितमिह'। इत्युक्त्वान्यतो विवर्तितमुखः पादपीठान्तिकोपविष्टमनवरतसंचारितस्नेहार्द्रलोचनं समरकेतुवदने हरिवाहनमवादीत्—'वत्स! एष समरकेतुर्गुणैः समधिकं समं चात्मबन्धुवर्गात् प्रधानपुरुषमपश्यता मया तवैव सहचरः परिकल्पितः। अस्य कल्पायुषा दर्पणस्येव सद्वृत्तस्य कलङ्करहितात्मनो मत्पुरस्कृतस्य सर्वकालमभिमुखेन भवितव्यं, सुविदितदण्डनीतेः सौविदल्लस्येव निजपरिग्रहः सततमायत्ततां नेयो, भोगसुखसाधनैकहेतोः सुकृतकर्मण इव दानादिक्रियाभिः कर्तव्यमजस्रमुपबृंहणं,

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

सुश्लिष्टपरिवारस्य तरवारेरिव निशास्वपि स्वसंनिधौ विधेयमवस्थानम् । अन्वहं चायमापत्स्वपरिहारेण, संपत्स्वादरातिशयेन, समानगुणेषु गौरवोत्कर्षेण, विवादेपु पक्षग्रहणेन, नूतनार्थलाभेषु संविभजनेन, नर्मस्वमर्मोद्घाटनेन 'मन्त्रणेष्वदूरीकरणेन, दारसंनिधावविकारदर्शनेन, प्रणयकलिकोपेषु स्वयमनुनयेन, उत्सवेष्वग्रपूजासंपादनेन, प्रारब्धवस्तुनिर्वहणेषु स्तुतिप्रपञ्चनेन, प्रतिपन्नकार्येष्वविसंवादनेन, सर्वत्र चातिविश्वासदर्शनेन परं सख्यमानेयः । एप ते भ्राता च भृत्यश्च सचिवश्च सहचरश्च' । इत्युक्त्वा विसर्जितास्थानराजको नृपतिरासनादुत्तस्थौ ॥

७६) कुमारोऽपि 'यदाज्ञापयति तातः' इत्यभिदधानः करे गृहीत्वा समरकेतुं निषिद्धपरिजनः शुद्धान्तसंचारोचितेन परिचारकगणेनानुगम्यमानो मदिरावतीभवनमगच्छत् । तत्र च कृतप्रणामो मातुर्दर्शयित्वा समरकेतुं कृतसकलतद्वृत्तान्तसंकथः स्थित्वा चिरमवाप्तवस्त्रभूषणेन तेनानुगम्यमानः स्वावासमागच्छत् । तत्र चारब्धनिजनिजकर्मणा सूदवारप्रमदाप्रायेण मदिरावतीपरिजनेन यथायोग्यमुपपादिताः समाहूतसकलप्रधानलोकेन समरकेतुनान्येन च प्रणयिना राजसमूहेन सहितः स्नानभोजनादिकाः क्रिया निरवर्तयत् ॥

७७) अपराह्णसमये च तस्याहारमण्डपाजिरनिषण्णस्य निकटोपविष्टविशिष्टेष्टराजलोकस्य राज्ञा समादिष्टः सुदृष्टिनामाऽक्षपटलिकः प्रविश्य पट्टकारोपितनिरवशेषमभ्यर्णवर्तिभिरनेकैः कश्मीरादिमण्डलप्रतिबद्धैः प्रधाननगरग्रामैरुपेतं कुमारभुक्तावखिलमुत्तरापथमर्पयांबभूव । समरकेतोश्च सर्वदायसहितानङ्गजीवानङ्गादिजनपदान् प्रायच्छत् । एवं च दर्शितप्रसादेन नृपतिना प्रतिदिवसमापाद्यमाननवसत्कारयोः, नियुक्तनिजपरिवारया सादरं मदिरावत्या चिन्त्यमानस्नानासनविलेपनादिशरीरस्थितिसाधनयोः, अनुजीविनो राजपुत्रजनस्य पात्रतानुसारेण संविभक्तस्वभुक्तिनगरग्रामनिवहनिश्चिन्तयोः, दुष्टदायादसमवष्टब्धराज्यैरागत्यागत्य दिङ्मुखेभ्यो निजपदार्थिभिः पार्थिवकुमारैरनवरतगृह्यमाणसेवयोः, नरेन्द्रसेवया प्रतिदिनमवन्ध्यीकृतोभयसंध्ययोः, दूरीकृतदुष्टसामन्तसख्योपचारव्यवहारयोः, गुणानुरागिभिरागन्तुकफलार्थिभिश्च द्वीपान्तरनराधिपैर्वासोभिराच्छादनै रत्नालङ्कारैर्विलेपनैः फलैरायुधैर्यानैरन्यैश्च निजनिजदेशसंभवैरपूर्ववस्तुभिः सततमुपचर्यमाणयोः, उपचीयमानया तारुण्यलक्ष्म्या प्रतिक्षणमुल्लासितै रूपबललावण्यादिभिः शारीरैरन्तःकरणजैश्च सत्यशौर्यावबोधवैदग्ध्यपुरस्सरैर्गुणगणैरगणितक्रममाक्रम्यमाणयो रतिसुखपराङ्मुखेन धूर्जटिललाटलोचनाग्निनेव हृदयेनानङ्गीकृतकन्दर्पयोः, दुष्टजनपदद्दष्टिदोषसंरक्षणार्थमिव पौरलोकेन स्वान्तेषु सततधार्यमाणयोः, शरदिन्दुमण्डलालोकेऽप्यप्रगुणितगुणेन सुरभिसमयेऽप्यघटिताभिनवमार्गणेन जलदागमेऽप्यनाकृष्टचापयष्टिना दृष्टदुर्वारभुजपराक्रमेणोत्पन्नसंत्रासेनेव दूरस्थेन मकरलक्ष्मणाऽलक्ष्यीकृतदेहयोः, कदाचिन्निजनिजास्त्रकौशलदर्शनेन कदाचित् पदवाक्यविचारेण कदाचित् प्रमाणप्रमेयस्वरूपनिरूपणेन कदाचिदभिमतागमग्रन्थार्थसमर्थनेन

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

कदाचिद्सद्दर्शनोक्तयुक्तिनिराकरणेन कदाचिन्नीतिशास्त्रनिबन्धपाठेन कदाचित् कलाविषयविचारकेलिकलहेन कदाचिद्रसाभिनयभावप्रपञ्चोपवर्णनेन कदाचिद् वेणुवीणामृदङ्गादिवाद्यविनोदेन कदाचिच्चिरन्तनकवीन्द्रकाव्यमुद्राभ्यसनेन भावुकैः सुहृद्भिश्च सह रममाणयोः, एकत्र कल्पिताशनस्नानासनशयनयोः, सदृशवेषालङ्कारधारिणोः, शाक्यशिष्ययोरिवानुपजातविप्रयोगदुःखयोः, सुखमया इव, धृतिमया इव, अमृतमया इव, प्रीतिमया इवातिचक्रमुः कतिपयेऽपि दिवसाः। यथोक्तं प्रकटितप्रसादेन नृपतिना दृश्यमानोऽपि सुतनिर्विशेषमीषदपि समरकेतुर्नोत्सेकमगमत्। अपहाय भुजवीर्यमन्वकृत हरिवाहनस्य सर्वानपि गुणान् आत्मगुणगणेन। प्रगुणितश्च परमया भक्त्या प्रीत्या च निःसामान्यया राजानमिव तमहर्निशमसेवत। हरिवाहनोऽपि तद्गुणानुरञ्जितमनाः स्वप्नदृष्टेऽपि समरकेतौ, विपक्षजनपद इव जिगीषुः, परां मुदमवापत् ॥

७८) एकदा च स ग्रीष्मसमये प्रातरेवोत्थाय निर्वर्तितस्नानभोजनादिविधिरुदधिजलविलुलितवासुकिमुक्तनिर्मोकनिर्मलं परिधाय वासोयुगलमुन्निद्रमल्लिकामुकुलरचितशेखरो मदान्धमधुकरध्वानवाचालैरचल इव मैनाकनामा निर्झरौघैरंसशिखरावलम्बिभिर्धूलीकदम्बप्रालम्बैरभिनवैरुद्भासमानः, शिरीषतरुकुसुमकल्पितकर्णपूरः, कर्पूरपरिमलमुचा चन्दनद्रवेण विहितसर्वाङ्गीणाङ्गरागः, तत्कालोपनीतरत्नोपलशकलशीतलममलमुक्ताफलप्रायमल्पमुद्वहन् भूषणकलापम्, अच्छकान्तिदर्पणप्रतिबिम्बितैः प्रीतिनिश्चलचक्षुषो जनस्य सर्वतः सहस्रसंख्यैर्विलोचनैः शबलितगात्रयष्टिः, ऐरावताधिरूढः सहस्राक्ष इव साक्षादुपलक्ष्यमाणः, निक्षिप्तनिजवेषानुरूपनिःशेषनेपथ्यस्य तत्क्षणगृहीतशितसृणेर्निषादितां प्रतिपद्य सिन्धुरस्कन्धमध्यासितस्य समरकेतोरधिस्कन्धमर्पितोभयबाहुपाशः, पश्चिमासनाध्यासिना ताम्बूलदायकेन प्रतिवेलमुद्धूयमानकनकदण्डडामरैकचामरः, तुलितगत्वरतमालतरुषण्डेन मायूरातपत्रमण्डलेन जयन्त इव संक्रन्दनानुचरीकृतेन बालजलधरव्यूहेनान्धकारिताग्रिमभूमिरग्रेसरेण सरयूतटासङ्गि मत्तकोकिलं नाम बाह्योद्यानमगच्छत् ॥

७९) प्रविश्य च तत्र परिमिताप्तराजपुत्रपरिवृत इतस्ततस्तत्कालबद्धमुग्धकुड्मलानि नवपरिमलाकृष्टवाचालषट्पदकुलानि धूलीकदम्बगहनानि, कादम्बकुलनिषेवितोद्दण्डकमलिनीपत्रखण्डाश्च तटपाटलाकुसुमवासिताम्भसः क्रीडादीर्घिकाः, निदाघतप्ताध्वगरचितपल्लवतल्पांश्च सलिलपरिपूरितालवालवलयितमध्यान् माधवीमण्डपान्, वातायनासीनवनिताकरप्रचेयतरुफलांश्च सुधापङ्कधवलान् प्रासादकानवलोकयन्नविरलफलितजलजम्बूनिकुरम्बमुद्गतस्तोककुसुमस्तबककेतकीस्तम्बमुच्चोच्चरच्चीत्कारमुखराणां प्रेङ्खतामनवरतमुद्घाटकानां घूर्णमानैर्नभसि नभस्वदाघट्टनजर्जरैर्जलतुषारजालकैर्जडीकृतनिदाघकर्कशार्ककरवितानमापानकमृदङ्गरवजनितशृङ्गारैर्नगरीजनैर्वनशिखण्डिभिश्च युगपदारब्धताण्डवैर्मण्डितलतामण्डपमदूरवहदगाधनीरं सरय्वास्तीरपरिसरमुपासरत् ॥

८०) तत्र च संनिधाने मकरध्वजायतनस्य नितान्तसुभगे भूविभागे प्रथममेवागत्य परिजनेन सूत्रितम्, अनतिमात्रोच्छ्रितस्य प्रशस्तविस्तारभाजः कूजितानुमीयमाननीलपल्लवप्रभान्धकारावगुण्ठितकलकण्ठकुलस्य लम्बमानबहलफललुम्बिस्तम्बभारदूरावर्जितोदारविटपस्य जलतुषारवर्षिणा सरलितसमदहंससारसारवेण नभस्वता स्वैरमान्दोलितसान्द्रशाखामण्डलस्य तरुणसहकारषण्डस्य मध्ये महता बालकदलीवनेन कवचितम्, अचिरविकचानामजिरशिरीषशाखिनामलिविघट्टितैर्गलद्भिर्बालशुकशकुनिगलनालनीलैः प्रसूनस्तबकैराकाशजाह्नवीशैवलैरिव शैत्यलोलैरनुसृतपुरोभागं, प्रतिभित्तिलम्बितविचित्रबिससूत्रचामरं, प्रतिद्वारमाबद्धहरिचन्दनप्रवालवन्दनमालं, प्रतिस्तम्भमारोपितहिमशिलाशालभञ्जिकं, प्रतिगवाक्षमुपनिहितकालागुरुधूपघटिकं, सतारागणमिवाङ्गरागमणिभाजनैः, सान्धकारमिव परिमलाकृष्टमधुकरपटलैः, सज्योत्स्नमिव चीनांशुकवितानैः, अतिशिशिरतया च जलकलशैरपि निबिडकर्पटावगुण्ठितकर्णैरुत्पन्नशिरोवेदनैरिवाधिष्ठितम्, उद्यानहंसैरपि चञ्चुसंपुटधृतमृणालसूत्रपिण्डैः प्रावरणपटवाञ्छिभिरिवेतस्ततो धावद्भिरध्यासितम्, आक्रीडगिरिभिरपि वारंवारमुच्चरत्तारमयूरकेकैराकारितनिदाघतप्तापरशिलाचयैरिवामुक्तसांनिध्यम्, अंह्रिपैरपि परस्परसंवलितशाखैरभिलषितनिरन्तरशरीराश्लेषैरिव परीतम्, अरतिविनोदस्थानमिव सागरविप्रयोगे सरय्वाः, दुर्गनिवेशमिव ग्रीष्मनिर्दयावस्कन्देषु शिशिरस्य, दाहज्वरचिकित्सागृहमिव दिवसकरमण्डलप्रवेशेषु चन्द्रमसः, शिशिरोपचारमन्दिरमिव वज्राग्निसंतापातिवाहनेषु हिमगिरेः, उपरि वर्षता च प्रावृषेण्यथन्त्रजलधराणामुद्धुरनिनादनर्तितमयूरमण्डलेन निपतता समन्तादश्रान्तसंतानेन निरन्तरन्यस्तचन्द्रमणिशिलाप्रणालविगलितेन स्थवीयसा पाथसां प्रवाहेण प्राकारवलयेनेव स्फाटिकेन प्रान्तेषु कृतपरिक्षेपम्, अम्लानमल्लिकामाल्यरचितशेखराभिः, श्रवणावलम्बिशैवलवल्लरीहरितायमाननवमधूकपाण्डुगण्डस्थलाभिः कण्ठकन्दलामुक्तहिमगुलिकाहारहासितोन्नतस्तनकलशाभिरसितोत्पलनालवलयाधिष्ठितप्रकोष्ठकाण्डाभिः पदे पदे रणितमधुकरजालकिङ्किणीचक्रवालेन बकुलमालामेखलागुणेन परिक्षिप्तघनजघनभागाभिर्घनसारसंपर्ककर्कशामोदेन स्पर्शेन्द्रियहारिणा हरिचन्दनरसद्रवेण संपादितास्पर्दीनचर्चाभिर्जलार्द्रबिससूत्रसंव्यानवाहिनीभिरुद्यानदेवताभिरिव संभूयोपस्थिताभिरभिनवयौवनाभिर्वाररमणीभिरध्यासितविततवातायनम्, अतिविचित्रानेकचित्रशालं जलमण्डपमगच्छत् ॥

८१) प्रविश्य च तत्र कतिपयाप्तसहचरसहायो विभावयन्नितस्ततस्तस्य रचनाविचित्रतामतिचिरं बभ्राम। विरतकौतुकश्च क्वणद्भिरग्रतः श्वासपरिमलाकृष्टैरलिभिरभ्यर्थित इवानल्पमेकं कुसुमतल्पमध्यास्त। निषण्णं च तत्र तमुपसेवितुमतीव सेवाकुशलाः कलाविदो विदितसकलशास्त्रतत्त्वाः कवयो वाग्मिनः काव्यगुणदोषज्ञा विज्ञातविविधपुराणेतिहासकथाः कथाख्यायिकानाटकादिप्रबन्धबद्धरतयो रतितन्त्रपरम्परापरामर्शरसिकमनसः प्रियदर्शना विदग्धोज्ज्वलवेषवपुषः परिहासशीलाः स्वभावपेशलोक्तयः, प्रत्येकमावेदिताः

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

प्रतिहारेण, राजपुत्राः प्राविशन् । अपरेऽपि तत्कालसेवोचिताः सवयसः प्रधानराजलोकाः संनिदधुः ॥

८२) यथास्थानमुपविष्टैश्च तैः सह प्रस्तुतविचित्रकथालापस्य चित्रपदभङ्गसूचितानेकसुन्दरोदारार्था प्रवृत्ता कथञ्चित् तस्य चित्रालङ्कारभूयिष्ठा काव्यगोष्ठी । तत्र च पठ्यमानासु विद्वत्सभालब्धख्यातिषु प्रहेलिकाजातिषु, चिन्त्यमानेषु मन्दमतिजनितनिर्वेदेषु प्रश्नोत्तरप्रभेदेषु, भाव्यमानासु प्रसन्नगम्भीरभावार्थासु पद्प्रश्नकगाथासु, विमृश्यमानेषु बोधानुपदसंपादितोत्सेकेषु बिन्दुमात्राक्षरच्युतकश्लोकेषु, हस्यमानेषु दीर्घकालानुभूतनिष्फलचिन्तामौनेषु प्राज्ञमन्येषु, प्रकाश्यमाने साधुवादविधिना बुधानां बोधरभसे, विजृम्भमाणे निर्भरं सभ्यानां कौतुकरसे, काव्येष्वतीव रसिकः सर्वदा निकटवर्ती कुमारस्य नर्मपात्रं सकलराजपुत्राणां मञ्जीरनामा बन्दिपुत्रः किञ्चिदुपसृत्य हरिवाहनमवोचत् । 'कुमार ! प्रक्रमागतमेव किञ्चिद् विज्ञाप्यसे । कुरु क्षणमात्रमवधानदानेनानुग्रहम् । अस्यैव समनन्तरातिक्रान्तस्य मधुमासस्य शुक्लत्रयोदश्यामहमहमिकोपदर्शितनिजविभवविच्छर्देन नगरीनिवासिना भुजङ्गलोकेन भक्त्या प्रवर्तितं यात्रोत्सवमवेक्षितुमिदमेव सर्वतोविरचितविचित्रवस्त्रध्वजवितानमासक्तकनकशृङ्गवेश्याङ्गनाभुजङ्गजनपरस्परारब्धजलसेकयुद्धं भगवतो मकरध्वजस्यायतनमागतोऽस्मि । विस्मयस्मेरचक्षुषा च प्रविशता मया प्राङ्गणसहकारपादपस्य मूले मृणालसूत्रवलयितग्रीवाविभागं मध्यभागविन्यस्तमुग्धस्तनमुखमुद्रेण स्त्यानतुहिनपाण्डुरत्विषा शोषाधिगतकाठिन्येन चन्दनपङ्कवेदिकाबन्धेन संदानितोभयान्तमभिमतवियोगविधुराभीरकामिनीकपोलपाण्डु ताडीपत्रखण्डमवलोकितम् । आदाय च सकौतुकेनोत्तरीयवस्त्रैकदेशे नियन्त्रितम् । अवसितायां च यात्रायां निजनिवासमागतेन विजने निविश्य कौतुकावेशात् कस्येदमिति सर्वतो निरूपितम् । अपश्यता च पृष्ठे नामाक्षराणि तत्क्षणमेवापनीय मुद्रामुद्वेष्टितम् । दृष्टा च तत्र ललितपदसंनिवेशा सान्द्रमृगमदमषीपङ्कलिखितैः प्रत्यग्रकुङ्कुमपत्रभङ्गशोभिभिः कृष्णागुरुधूपवाससंभृतसौरभातिरेकैरभिनवमौक्तिकक्षोदविशदवर्णेन पुण्यपरिमलमुचा कर्पूरचूर्णेन समन्तादवकीर्णैर्निरन्तरैरपि परस्परासंस्पर्शिभिरवाप्तपरिणतिप्रकर्षैरपि सुकुमारसर्वावयवैरक्षरैरुपेता दुरवबोधतात्पर्यवस्तुरेकैवार्या । परिभाविता च वारंवारमादरव्यापारितहृदयेन । न तु तदीयं हृदयमवगतम् । तदादिशतु कुमारः सर्वमेवानुक्रमेण किं तत् पत्रकं, केन प्रेषितं, किमत्र कार्यं विवक्षितम् ।' इत्युदीर्य विशदवर्णोच्चारया गिरा सप्रागल्भ्यमार्यामिमां पपाठ—

गुरुभिरदत्तां बोढुं वाञ्छन् मामक्रमात् त्वमचिरेण ।
स्थातासि पत्रपादपगहने तत्रान्तिकस्थाग्निः ॥ ६० ॥

८३) अस्यां च पठ्यमानायामवहिताः सर्वे सभासदो बभूवुः । परिभावयतामेव च तेषां पाठसमकालमेव प्रज्ञाबलेन बुद्ध्वा कोशलाधिपतिसूनुरवदत्—'सखे ! यत् तदासादितं त्वया तथाविधं ताडीपत्रकम्, असावनङ्गलेखस्तावत् । स च कयाचिदीश्वर-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

कन्यया समारूढप्रौढयौवनया गुणानुरागप्रगुणितेन स्वचेतसा विदग्धाप्तसहचरीजनेन वा भूयो भूयः प्रवर्तितया कुमारीजनसहोत्थामपत्रपामपहाय कस्यचित् पूर्वमेवानुरागपिशुनैरिङ्गिताकारैरभिनन्दितोपांशुप्रयुक्तप्रार्थनस्य "सुतनु ! सततानुवृत्तिपरोऽपि गुरुभिस्त्वदीयैर्नाहमनुगृहीतो भवत्याः प्रदानेन, तदिदानीमनिच्छतोऽपि मे दुसम्मतानेन मदनवह्निना दह्यमानमिदमनुचितेनापि विधिना जीवितस्वामिनीं कर्तुमिच्छति त्वामतर्कितोपायान्तरं हतहृदयम्, अतो नाहमत्रापराधी" इति दूतीमुखेन वा ख्यापितनिजसाहसाध्यवसायस्य महानागरकस्य यूनः प्रेषितः। प्रयोजनं पुनरत्रेदं विवक्षितम्—"अकारणद्विष्टैर्मदीयगुरुभिः सामप्रयोगोपक्रमेण कथञ्चिदपि न प्रतिपादितामपमानासहिष्णुतया प्रसिद्धमपहाय क्रममपहारादिना प्रकारेण मामुद्वोढुमिच्छन्ननुचितकारी त्वम्। अतो मा त्वरस्व। सेत्स्यति तवैष कामः। यतः कतिपयैरेव दिवसैर्यत्र पुरा दर्शनमावयोरभवत्, तत्र पत्रप्रायपादपगहने निगूहितो मदीयदूतिकया त्वमनपेक्षितापरविवाहमङ्गलोपकरणः केवलेनैवाग्निना सनाथीकृतपार्श्वः स्थास्यसि। स्थितश्च तत्र द्वित्राभिराप्तसहचरीभिः सहानुपदमेव मे समुपस्थितायाः पाणिग्रहणमग्निसाक्षिकं कर्तासि", इति। यः पुनरिहापरः "केनापि वैगुण्येन गुरुभिरप्रदत्तामभिलषन् मामन्यायतः क्षिप्रमेव प्राप्य नारकत्वमन्तिकज्वलदग्निरसिपत्राणां पादपानां गहने स्थाता त्वं, पापकारिन्!" इति शापरूपोऽर्थः प्रकाशते, स सर्वथा निरवकाश एव। नहि विरक्ताः स्त्रियः कदाचिदक्षिगतानामीक्षणहारिणस्तादृशानुदारविरचनांल्लेखानभिलिख्य तथाऽत्यादरेण प्रेषयन्ति। कौतुकेरिता पत्रकहारी स्वयमेव मुद्रामुद्वेष्ट्य विदितकार्यतत्त्वा, प्रकृतिपारिप्लवतया स्त्रीस्वभावस्य, कदाचिन्मन्त्रभेदमाचरेदिति तां वञ्चयितुं तस्य च विलासिनश्छेकोक्तिगुणहार्यहृदयस्य वचनभङ्गीवैदग्ध्यमात्मीयमाविष्कर्तुमप्रयत्नावसेयविवक्षितार्थो नायमभिलिखितः।' इत्युक्तवति तस्मिन् सर्वेऽपि ते पार्श्ववर्तिनो यथावस्थितविदितलेखार्थाः समं मञ्जीरेण राजपुत्राः प्रजहृषुः। अनेकधाकृतप्रतिभागुणस्तुतयश्च राजसूनो, पुनः प्रस्तुतकाव्यवस्तुविचारनिष्ठाः समरकेतुवर्जमतिष्ठन्। समरकेतुरपि विषादविच्छायवदनः शुष्काशनिनेव शिरसि ताडितस्तत्क्षणमेवाधोमुखोऽभवत्, उत्सृष्टदीर्घनिःश्वासश्च निश्चलनयनयुगलो विगलिताश्रुशीकरक्लिन्नपक्ष्मा कराङ्गुष्ठनखलेखया भूतलमलिखत्। अवलोक्य च तथावस्थितं तमस्थान एव प्रतिपन्नशोकावस्थमुपजातविस्मयाः सभासदः किमेतदिति वितर्कतरलतारकाणि परस्परं मुखान्यवालोकयन्॥

८४) अथ तेषां पुरोवर्ती समरकेतुना समानप्रतिपत्तिरत्यन्तमभिमतो राजपुत्रस्य, सकलशास्त्रभाषाविचक्षणः, क्षीणभूयिष्ठशैशवे वयसि वर्तमानो, माननीयः कुमारपरिग्रहस्य, प्रकृतिप्रगल्भवाक्, किमपि कोविदः परिहासकेलिषु, कमलगुप्तनामा कलिङ्गदेशाधीशसूनुः शनैर्विहस्याबोचत्—'युवराज ! किमर्थमनवगतार्थ इवाप्रगल्भ इव मत्सरीवारसिक इव मूकतामवलम्ब्य स्थितः ? किं न वर्णयसि शतमुखो भूत्वा सर्वतोमुखीमखिलबुधजनाश्चर्यकारिणीं कुमारस्य काव्यतत्त्वावबोधशक्तिम् ? अस्मद्विधानां हि

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

स्वभावकश्मलस्थूलबुद्धीनां सर्वात्मनापि प्रयुक्ता बाह्येव वर्णना न प्रविश्य सम्यग्वस्तुतत्त्वमुल्लिखति । अतोऽत्रापि त्वयि प्रजल्पति परितोषः प्रत्ययश्चात्मविषयः कुमारस्य भविष्यति । किं चाश्रुसलिलक्लिन्ननिश्चलचक्षुरधोमुखो वारिबद्ध इव वनकरी लब्धमिथ्याभिशाप इव साधुरकस्मात् प्रनष्टसकलगृहस्वापतेय इव गृहपतिरायतोष्णान् मुहुर्मुहुः सृजसि निःश्वासान् ? अजातप्रेयसीपाणिग्रहो महद्दुःखमनुभविष्यति महात्मेति कच्चिन्न तं कुमारोपवर्णितवृत्तान्तयुवानमनुशोचसि ? किमकमिह शोच्यते ? सर्व एवायमेवंप्रकारः संसारः । न जानासि, यदुत दुःखहेतुरनुरागो, विषोपमा विषयोपभोगवाञ्छा, वाञ्छितार्थप्रतिपन्थीन्यधर्मविलसितानि, सर्वतः सुलभविघ्नोद्गमाः काम्यक्रियारम्भाः ? सोऽपि किं करोतु वराको यस्य दुष्करे तादृशि संबन्धघटने झटिति दर्शितफला विफलतां नीता दैवेन नीतिः ? किं क्रियते ? निसर्गत एव निरङ्कुशः पापकारी करीव व्यालो बलीयान् विधिर्बद्धोऽपि बुद्धिमद्भिरतिनिबिडेन प्रज्ञालोहनिगडेन निरवग्रहो विचरति । वामचारिण्यत्र मार्गमृग इवाध्वगा नाधिगच्छन्ति वाञ्छितानि व्यापारितसकलसामर्थ्या अपि फलार्थिनः । तदलमनया स्वचित्तसंतापैकफलया फल्गुचिन्तया । मनागपि महात्मना न शोचनीयोऽसौ । शोच्यः पुनरसौ पापकर्मा कर्मचण्डालः प्रकृतिदुष्टात्मा विशिष्टाभासः सकलचौरग्रामणीरग्राह्यनामा मञ्जीरो, येन मार्जारेणेव मूषिकामिषमुपसृत्य, निभृतमत्र विनिहितम्, "अनुपलक्षिता प्रेक्षकजनेन दर्शयिष्यामि दूरस्थैव यात्रां द्रष्टुमायातस्य यूनस्तस्य" इत्यभिप्रायेण लेखहारिण्या सहकारमूले स्थापितमपहृत्य लेखपत्रकं तादृशस्य दूरारूढसदृशप्रेम्णः प्रतिकूलगुरुजनकृतप्रतिबन्धस्य स्वरसतः कृतानुग्रहेण भगवता मकरकेतनेन संयोज्यमानस्य मिथुनस्य प्रयोजनमन्तरेण विघटनं कृतम् । घटितश्च जीवितावधिर्निधुवनसुखानां सख्यस्य रूपसौभाग्यादिगुणकलापस्य विषयोपभोगानां च सर्वंकषो विनाशः । को वास्य मोहोपहतधिषणस्य दोषः ? कुमारस्यैवायं प्रमादो यदीदृशेऽप्यपराधे नैनमन्यायकारिणं करचरणकल्पनेन वा स्वदेशनिर्वासनेन वा रासभसमारोपणेन वान्येन वा धर्मशास्त्रप्रणीतनीतिना निग्रहणेन विनयं ग्राहयति । यदि वा, 'किमनेन क्लिष्टफलयानया नरेन्द्रसेवयैव शासितेन भूयः कदर्थितेन कृपणेन' इति कृपामनुरुद्ध्यमानो न निष्ठुरं व्यवहरति, ततोऽयमपि तिष्ठतु । जन्मान्तरे नरकातिथीभूतः स्वत एव आत्मनः कल्मषस्य सदृशं दशापाकमनुभविष्यति । तत्तावदन्विष्य मिथुनं मिथः संयोजनीयं भवति यद्विप्रयोगसंभावनया स्वशरीरभूतस्य सुहृदो हृदयदाह ईदृशो युवराजस्य' । इत्युक्तवति तस्मिन् सकलोऽपि परिहासालापरञ्जितः कुमारवर्जमहसदुच्चैः प्रणयी राजलोकः ॥

८५) कुमारोऽपि मन्दस्पन्दिताधरपुटः स्फुरणलोलकपोलदर्पणोदरे दरलब्धावकाशमपसार्य सद्यःस्मितप्रकाशं साभ्यसूय इव 'कमलगुप्त ! किमयमस्थाने विप्लवप्रपञ्चः ?' इत्युदीर्य तिर्यग्वलितवदनः सिंहलेन्द्रसुतमवादीत्—'सखे ! किंनिमित्तं प्रहर्षस्थानेऽप्येवम-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

स्वस्थेन भवता स्थीयते ? किमर्थमिदमतर्कितागतेन तमसा समास्कन्दितं वदनमिन्दुमिव चन्द्रिका नार्द्रयति नमालोपेष्वपि कुन्दनिर्मला ते स्मितद्युतिः ? किमित्यधिकमधुरा अपि परपुरन्ध्रिदूतीगिर इव श्रवसि न विशन्ति शृङ्गारप्रधानाश्चिरन्तनकवीनामुक्तयः ? केन हेतुना नूतनैरपि सुहृन्नजसूक्तैरजातपुलकोद्गतिरुभयपाणिपर्यङ्कशरणा धार्यते कपोलद्वयी ? कच्चिन्न मयि जल्पति जातमुपतापदायिनः स्ववृत्तान्तस्य कस्यचिदाकस्मिकं स्मरणम् ? यथाऽयमार्यार्थिसूचितो युवा तथा न त्वमपि कुसुमायुधजयपताकया कयाप्यवनिपालकन्यया क्वापि नयनमार्गणैर्विद्धः ? प्रयुक्तप्रार्थनश्च निपुणमनयेव चतुरया वचनभङ्ग्या न क्वचित् सङ्केतस्थानकथनेन कृतार्थीकृतोऽसि ? कृतप्रयत्नश्च तदवाप्तये विधिवशादतर्कितोपनतेन केनचिद् गरीयसा कार्येण तत्समागमसुखानां न दूरीकृतोऽसि ?' इत्यादृतेन नृपतिसूनुना प्रयुक्तहृदयंगमप्रश्नः शनैरुन्नम्य सत्वरगृहीतोत्तरीयपल्लवप्रमृष्टदृष्टिवदनमनादरविलोकितपार्श्ववर्तिराजलोकः सशोक इव समरकेतुर्विरतवाक्प्रवृत्तिः स्थित्वा मुहूर्तमुपचक्रमे वक्तुम्—'अमानुषीकुमार ! तव प्रज्ञा प्रजापतेरिव तनुस्तनोति सर्वतोमुखतया परं मे मनसि विस्मयम् । अखिलजनमानसनिवासादिव त्वया समासादितमिदं पराशयज्ञानकौशलम् । किमहमत्रापरं कथयामि ? निजयैव प्रज्ञया निवेदितस्ते सकलोऽपि सामान्येन मद्दुःखवृत्तान्तः । यदि परं, परिकर एव मयास्य कथनीयः । तमपि वज्रसारकठोरहृदयस्त्वया समाज्ञापित इति विज्ञापयामि । किन्तु महती कथैषा । न शक्यते संक्षिप्य कथयितुम् । विस्तरतस्तु कथ्यमाना पराणि कार्यान्तराण्यन्तरयिष्यति । तथापि यदि कौतुकमावेदयामि । श्रूयतामेतत्' ॥

[अथ समरकेतुनिरूपितमात्मवृत्तान्तम्]

८६) प्रायेण श्रुतिविषयमायातमेव श्रुतिमतां वरस्य यथा, सिंहलेष्वस्ति समस्तवसुमतीभूषणमभ्रङ्कषप्राकारवलया विमानाकारपौरालयसहस्रशालिनी नगरी रङ्गशाला नाम । तत्रस्थः पिता मे चन्द्रकेतुः कदाचिद् देशकालावष्टम्भसंभृतावलेपानां प्रपन्नमपि पूर्वादायमप्रयच्छतां विक्षेपविसर्जनेषु कालक्षेपकारिणामाह्वानेषु बहुनागमनकारणव्याहारिणाम्, उत्सवेष्वदृष्टानाम्, आपत्सु सविलासचेष्टानाम्, उक्त्या प्रीतिमुपदर्शयतां, युक्त्या प्रतिलोमं व्यवहरतां, सुवेलशैलोपकण्ठवासिनां दुष्टसामन्तानां प्रतिक्षेपाय दक्षिणापथयायि नौसैन्यमादिक्षत् । प्रस्थितस्य च तस्य रिपुविनाशाय, यथाशक्तिकृतशास्त्रपरिचयमधीतनीतिविद्यमभ्यस्तनिरवद्यधनुर्वेदमसिगदाचक्रकुन्तप्रासादिषु प्रहरणविशेषेषु कृतश्रममचिरारूढयौवनमभिषिच्य यौवराज्ये मामेव नायकमकल्पयत् । अर्पितानल्पपदातिसैन्यं च पुण्येऽहनि प्रधानैरवनिपतिभिरमात्यैः सामन्तैश्च कृत्वा ससहायं प्राहिणोत् ॥

८७) अथाहं प्रातरेव स्नातो निर्वर्तिताभिमतदेवताविशेषपूजः संपूज्य वस्त्रादत्तिसर्जनेन द्विजातिलोकं प्रतिकलावलोकितशङ्कुच्छायैर्ज्योतिर्गणितविद्भिः साधिते लग्ने सितदुकूलवासाः, सितकुसुमदामग्रथितशेखरः, शरच्चन्द्रातपेनेव कौमुदीमहोत्सवभ्रमणलग्नेन

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

स्पर्शाह्लादिना चन्दनाङ्गरागेण सर्वाङ्गीणेन शोभमानः, स्थूलस्वच्छमुक्ताफलग्रथितां तत्क्षणप्रमुदिताया वक्षःस्थलभाजो राजलक्ष्म्या लोचनद्वयादानन्दाश्रुपद्धतिमिव द्विधाप्रवृत्तां नाभिचक्रचुम्बिनीमेकावलीं दधानो, बद्धचन्दनप्रवालवन्दनमालातरङ्गिततोरणम्, उद्दामगन्धोदकच्छटाविच्छर्दविरजीकृताजिरम्, आगृहीतोज्ज्वलवेषचारुसंचरद्वारवनिताजनम्, अवहितप्रतीहारनिर्वार्यमाणानिबद्धभाषिबाह्यपरिजनं, सभामण्डपमगच्छम् ॥

८८) तत्र च पवित्रमणिवेदिकापृष्ठनिहिते महति हेमासने प्राङ्मुखोपविष्टः, तत्कालमभिमुखीभूताभिः, साक्षादिव जयश्रीभिरूरुसंदंशदष्टनिवसनाग्रपल्लवस्पष्टीकृतनितम्बपरिणाहाभिः, ईषदवनमितपूर्वकायतया मिलद्वलित्रयत्र्यस्रीभूतनाभिमण्डलाभोगाभिः, कनकवलयावलीवाचालभुजलतोत्क्षेपलक्ष्यमाणपीनोद्धुरपयोधराभिः, उज्झितस्तनोत्सङ्गनिःसङ्गलम्बमानप्रलम्बमौक्तिकप्रालम्बाभिः, पुरोनिहितदधिकुसुमदूर्वाङ्कुरसनाथाक्षतपूर्णकनकपात्राभिः, अन्तःपुरविलासिनीभिः संपादितसकलयात्रामङ्गलः; प्रत्यग्रसप्तच्छदप्रवालदत्तसान्द्रमुखमुद्रमभिवन्द्य पुरःस्थापितं राजतपूर्णकुम्भम्, अप्रतिरथाध्ययनध्वनिमुखरेण पुरःसरपुरोधसा द्विजातिवृन्देनानुगम्यमानः,चरणाभ्यामेव गत्वा प्रथमकक्षान्तरद्वारभूमिम्, अग्रतः ससंभ्रमव्यापरिताङ्कुशेन वज्राङ्कुशनाम्ना महामात्रेण प्राङ्मुखीकृत्य विधृतं, सितपिष्टपङ्कपाण्डुरितगात्रम्, अक्षुद्रमणिचित्रनक्षत्रमालापरिक्षिप्तं, सिन्दूरपाटलविकटकुम्भभागम्,आरोपितानेकनिशितशस्त्रप्रभासारशातकुम्भसारीपरिकरितपृष्ठपीठम्, अश्रान्तमदवारिधारादुर्दिनान्धकारितकरटकूटं, त्रिकूटपर्वतमिव परित्यक्तस्थावरावस्थम्, अमरवल्लभाभिधानं गन्धगजमधिरूढो; दृढावनद्धतारतूणीरबन्धुरोभयस्कन्धशिखरः कनकपत्रभङ्गचित्रमध्यभागभाजा शरासनेन सनाथवामहस्तः, सलीलमुद्धूयमानवालव्यजनकलापः, सदर्पसर्पत्पदातिनिर्दयपादपातप्रवर्तिताकाण्डमेदिनीकम्पः, प्रहर्षोत्तालवैतालिकव्राततारतरोद्घुष्यमाणजयजयध्वनिः, ध्वनद्विजयमङ्गलाभिधानतूर्यनिर्घोषबधिरिताखिलब्रह्मस्तम्बः; पुरस्तात् सलीलचलितकरिघटारूढकिङ्करपुरुषपातितविरलघनघातानामुत्पातनिर्घातघोरघोषोद्गारमतितारमारसन्तीनां ढक्कानां ध्वनितेन मुखरयन्निखिलान्यपि दिशां मुखानि, शिखरविस्फुरत्पद्मरागदलस्थूलकलशस्य दोलायमानावचूलमुक्ताफलदाम्नश्चित्ररत्नखण्डखचितचामीकरदण्डस्य पुरः प्रसर्पतः श्वेतातपत्रषण्डस्य पर्यन्तयायिनामनिलभरितरन्ध्रवर्त्मव्यक्तरूपाणामिभवराहशरभशार्दूलमकरमत्स्याद्याकारधारिणामनेकपार्थिवसमरसंगृहीतानां चिह्नकानामपह्नुतार्करोचिषां चक्रवालेन जटिलीकृतदिगन्तरालो ; राजकुलान्निरगच्छम् । अनुपदं च प्रणामपरितुष्टाभिर्विजयाशिषाभिनन्द्यमानो द्विजातिपरिषद्भिर्विनयविरचिताञ्जलिपुटाभिः प्रणम्यमानः पौरजनताभिरुत्सृष्टलाजवृष्टिभिरुद्घुष्यमाणमनोरथसिद्धिर्नगरवृद्धाभिः, प्रीतिनिर्भरदृष्टिपातकुवलयितदिग्वलयाभिरवलोक्यमानो नागरिकाभिर्नगरान्निरगमम् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

८९) क्रमेण च शरत्समयपरिचयप्रपञ्चितशोभाम्, आभोगिनीम्, उदारकलमकेदारपरिमलामोदितवनानिलाम्, उन्मदकुररकादम्बसारसारावमुखरितसरस्तीरनीरां, कीरचञ्चुसंपुटच्युतार्धजग्धप्रियङ्गुमञ्जरीपिञ्जरजरद्द्रुमतलाम्, अक्षुद्रपादपालानितैरनवरतवेल्लत्कर्णपल्लवतरलितेन प्रतिवेलमुड्डीयमानेन निलीयमानेन च झङ्कारिणा मधुकरमण्डलेन पीयमानोद्दामदाननिर्झरैरप्रमत्तरक्षणपदातिवार्यमाणासंस्तुतजनप्रत्यासत्तिभिः पर्यन्तरचिततृणकुटीरकेण प्रतिक्षणमाधोरणगणेन क्रियमाणविविधोपचारैरनवलोकितपरस्परैः प्रसिद्धाभिधानैर्जगति प्रधानवारणैरधिष्ठितोद्देशाम्, आगृहीतद्वीपान्तरगामिभूरिभाण्डैराभरणपर्याणकादिवृषोपस्करसमारचनसंततव्यापृतभृतकैरभिनवस्यूतताम्रपटकुटीरकोणावस्थापितस्थूलद्रविणकण्ठालैः प्राङ्गणोपरचितगोणीगणाट्टालकसूचितैः प्रस्थाननिर्गतानामाढ्यनैगमानामनेकतुरगाश्वतरसंकुलैः सार्थैः स्थानस्थानेषु कृतावस्थानाम्, अच्छशीतलस्वादुसलिलाभिः सुधाधवलवरण्डिकावलयकुण्डलितकूलाभिर्द्वारभित्तिगर्भप्रतिष्ठितानेकदेवताप्रतिमाभिस्तृष्णातुरावतरदनन्तपथिकपातभयादिव पुरःप्रसारितोभयाग्रहस्तेन भेककुटुम्बिनीकदम्बकेन कृतकलकलेनालम्बितसोपानमालामूलदेशाभिरतिसुश्लिष्टलोहेष्टकचिताभिर्मार्गवापीभिः स्थपुटितमहावटद्रुमोपान्तस्थलाम्, अन्तराऽन्तरा च प्रावृषेण्यसलिलपूरक्षालनापनीतसकलपङ्कमलाभिरासन्नग्रामवासिना वणिग्जनेन तत इतः प्रकटितौदनाज्यदधिभाण्डखण्डमोदकप्रायपण्यप्रसराभिस्तटस्थपथिकपालिकाविलोक्यमानभुक्तोज्झितान्नलवकवलनाकुलशकुलकुलाभिर्दूरनिर्गतजलार्द्रमार्गपिशुनितपशुपरम्परोत्ताराभिरनवरतलोकविश्रामक्षामितोपान्तवेतसवनाभिर्वनस्रोतोवहाभिः सीमन्तिताम्, ईषदुपजातशोषकरीषसुखसंचारविशिखैः सपर्णतरुलतानिवेशजटालवेश्मपटलैरजिरमण्डपच्छायानिविष्टगोरसपरिपुष्टमहाकायपुष्टकौलेयकैः सकलकलोच्छलत्प्राज्यपरिमलव्यञ्जिततप्राज्यतक्रबिन्दुक्षेपैरुत्कर्णतर्णकाकर्णितमथ्यमानमथितमन्थनीमन्थरनिर्घोषैः सतोषघोषाधिपसमाहूयमानपर्यटत्पायसार्थिपथिकपेटकैः क्रमागतैकैकबठरद्विजातिवचनानिर्विचारप्रवर्तितशयनासनस्नानदानादिसर्वक्रियैः प्रातरेव प्रचारनिर्गताभिस्तत्कालमधिगताधिकबलोपचयबृंहितेन स्वाभाविकभव्यतागुणेन द्विगुणाकृष्टलोकदृष्टिभिः पीनपरिमण्डलापीनभारविकटमन्थरगमनाभिरनणुघण्टिकाघोषरमणीयमितस्ततो विचरन्तीभिः सततानुचरचाटुकारस्वैरसौरभेयोभिरचिरजातप्रसवाभिरवश्रीनाभिश्च गोभिरशून्यपर्यन्तैस्तुहिनपातशीनहैयंगवीनवर्णतनुलतालावण्याभिः क्षीरधवलवलत्कटाक्षच्छटाप्रतिक्षणक्षालितदिग्मुखाभिर्नवनीतपिण्डपाण्डुवल्गत्कठिनपरिमण्डलस्तनकलशयुगलाभिर्गोरसश्रीभिरिव शरीरिणीभिः सविभ्रमैरङ्गवलनैः स्नेहनिर्भराणि दधीनि बल्लवहृदयानीव निर्दयमामथ्नतीभिर्गोपललनाभिः सर्वतः समाकुलैर्गोकुलैरधिष्ठितकक्षोपकण्ठां, नगरसीमामलङ्घयम् ॥

९०) अथाग्रेसराश्ववारदर्शनक्षुभितैः 'कटकमागच्छति' इति जनरवादुपलभ्योपलभ्य सर्वतः प्रधावितैः, परित्यक्तनिजनिजव्यापारैरवकरकूटकेष्वधिरूढैस्तडागपालीषु पुञ्जितैर्देवकुलवरण्डकेषु कृतावस्थानैः, पादपस्कन्धेषु बद्धासनैरूर्ध्वैश्चोपविष्टैश्च, लम्बितोभयभुजैश्च, जघन-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

पार्श्वविन्यस्तहस्तयुगलैश्च, शीर्णपट्टिकागाढग्रथितासिधेनुकैश्च, धौतशाटककृतशिरोवेष्टनैश्च, वेणुयष्टिषु कृतावष्टम्भैश्च, स्कन्धाधिरोपितदयितडिम्भैश्च, सर्वत्र सकुतूहलैरपि सविशेषं करिषु कपिषु क्रमेलकेषु च प्रहितदृष्टिभिः, प्रमाणरूपबलोपचयशालिनां प्रत्येकमनडुहां मूल्यमानमुद्घट्टयद्भिः, 'कथय, क एष राजपुत्रः? केयं राज्ञी? किमभिधानोऽयं द्विरदः?' इत्यनवरतप्रयुक्तया प्रश्नपरम्परया कदर्थितसकृद्दृष्टकटकग्रामलाकुटिकैः, करेणुकाधिरूढं क्षुद्रगणिकागणमप्यन्तःपुरमिति धृतोष्णवारणं चारणमपि महाराजपुत्र इति कनकनिष्काधृतकन्धरं वणिजमपि राजप्रसादचिन्तक इति चिन्तयद्भिः, पृष्टैरपि प्रतिवचनमप्रयच्छद्भिः आहूतैरप्यन्यतो गच्छद्भिः, पश्यतोऽप्यभिमुखमङ्गुलीभिर्दर्शयद्भिः, शृण्वतामपि चेष्टितमशङ्कितैरुच्चस्वनेन सूचयद्भिर्विषमावतारसंमर्देषु दुर्दान्तकरभवाजिवृषभोत्प्लवनेषु व्यालदन्तिवेगोपसर्पणेषु च स्खलतः पततः पलायमानानवलोक्यावलोक्य समकालकृतकलकलैः सतालशब्दमुच्चैस्तरां हसद्भिः कैश्चिन्मार्गनिहितनिश्चलदृष्टिभिः पश्चादेष्यतां दिगन्तविख्यातयशसामुर्वीभृतां कुमाराणां राजपत्नीनां प्रधानगणिकानां पट्टहस्तिनां च दर्शनाशया क्षुत्पिपासापरिगतैरूर्ध्वशोषं शुष्यद्भिः, कैश्चित् प्रप्रसङ्गिस्वैरपामरीपीवरस्तनस्पर्शलुब्धैः पीडितैरपि समन्ततः प्रेक्षकजनेन स्थानमत्यजद्भिः, कैश्चिन्मनोरथशतासादितग्रामपतिसुतासंनिधानैर्लब्धमहानिधानैरिव खलधानकः साधनिकलोकेन निखिलमपि नीयमानं बुसं बुसाय मत्वाऽवधीरयद्भिः, कैश्चिद् गृह्यमाणयवसरक्षणव्यग्रैरर्थलोभादभिलषितलञ्चानां न्यञ्चया लाकुटिकानां क्लेशमनुभवद्भिः, कैश्चिदाकृष्टहस्तिपकचोदितद्विरदपुरस्कृतैः प्रपलाय्य दूरीकृतात्मद्दननैरात्मनोऽविडम्बनाय ब्राह्मण्यमाविष्कुर्वद्भिः, कैश्चिदनिबद्धलोकलुण्ट्यमानशाकवाटकैरघटितप्रयोजनामवनिपाज्ञां सावज्ञमुपहसद्भिः, कैश्चिदानन्दगद्गदिकागृहीतकण्ठैर्निगृहीतलुण्टाकवार्तया लुण्टितेक्षुपाटदुःखदुर्बलं कृषीवललोकमपशोकं कुर्वद्भिः, कैश्चिज्जवग्रामपरिपालकव्यूहरक्षितसुजातव्रीहेयैरनेकधा नरेन्द्रमभिनन्दयद्भिः, कैश्चिदलब्धावकाशठक्कुरहठनिराकृतैराश्रयाय प्रतिगृहं गृहीतभाण्डैराहिण्डयद्भिः, कैश्चित् कलहनिष्कासितशालीनकुलपुत्रकवर्गैः सगर्वमग्रतो ग्रामपोटानां प्रौढिमात्मनः प्रकटयद्भिः, अन्यैस्तु दूरोदस्तकण्ठैः पृष्ठलग्नहृष्टबालकवृन्दकलकलसूचितान् ग्राममध्ये विचरतः स्वच्छन्दचारिणो महामात्रतन्त्रेण परिवृतान् वारणपतीनवलोक्य जातसंक्षोभैर्झटिति कोष्ठकद्वारेषु संग्रहकान् पातयद्भिः पश्चाद्वाटकेषु गोमयपिण्डकूटानि गोपयद्भिर्मग्नवृतिषु निष्कुटेषु त्रपुसकर्कारुकारवेल्लकादिवल्लीफलान्यादायादाय वेश्मनि प्रवेशयद्भिर्गृहधनं च कांस्यपात्रिकासूत्रकम्बलप्रायं बलाधिकृतधाम्न्यबलाजनस्य न्यासीकुर्वद्भिरनेकवृत्तान्तैर्ग्रामेयकैरवलोक्यमानबलसंहतिः, प्रतिमार्गमुत्तम्भिताभिनवतोरणान् स्थानस्थानोपसर्पत्कुसुमफलहस्तवास्तव्यवित्ताढ्यलोकानूर्ध्वीकृतासु तत्क्षणं वेणुयष्टिषु कुड्मलीकृत्य योजितैर्माञ्जिष्ठैश्च माहारजनैश्च कर्पटैः जटालीकृतशीर्णगृहपटलानतिक्रम्य कनिचिद् वेलावनग्रामकानग्रतो दत्तदृष्टिः; पिधानमिव पातालस्य, मणिकुट्टिममिव त्रिभुवनचतुःशालस्य, जन्मपल्वलमिवाकाशकुवलयस्य, प्रभापटलमिव दिङ्मण्डलेन्द्रनीलवल-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

यस्य, छायाचक्रमिव ब्रह्मस्तम्बतरुगहनस्य, प्रच्छदपटमिव महीतलमहाशयनस्य, अदृष्टपर्यन्ततया दृष्टान्तमिव संसारस्य, मूर्ततापरिणाममिव कालस्य, रूपान्तरग्रहणमिव शब्दराशेः, उदाहरणमिव निःश्रेयससुखानाम्, अनुकारमिव महाकविप्रज्ञावलोकस्य; सर्वतश्चान्धकारितदिगन्तराभिरन्धकारातिकन्धराकान्तिकालीभिः पातालतिमिरेभ्य इव जृम्भिताभिरितस्ततः सर्पदहिकुलप्रभाभिरिव संतर्पिताभिरसुरलोकादिव लब्धनिर्गमाभिरवगाहावतीर्णदिग्नागमदक्षालनादिव क्षुभिताभिरन्तःप्रसुप्ताच्युतशरीरद्युतेव दत्तसंस्काराभिरनिलविलुलितैरौर्वज्वलनधूमैरिवानुरञ्जिताभिरन्तःकरणवासिवैवस्वतानुजादेहलावण्येनेव लिप्ताभिस्तटतमालकाननच्छायानिर्गमैरिव निर्गलीकृतप्रसराभिरुल्लसन्तीभिरम्भसः प्रभावर्तिभिरत्यन्तधीराणामपि मनसि साध्वसमादधानम्; मुद्रितमुखहंसनूपुरस्वनाभिः त्वरितगतिवशोत्कम्पमानपृथुपयोधरतटाभिर्मुक्तवाचालकौञ्चमालामेखलानि पुलिनजघनस्थलानि बिभ्रतीभिरितस्ततो वलितविलोललागशफरलोचनाभिर्बहलशैवलप्रवालकस्तूरिकास्तबककलङ्कितानि पङ्कमलिनेन नवनीरवाससा सुदूरमावृण्वतीभिर्मुखानि विजृम्भिताभिनवमेघदुर्दिनेषु दिनेष्वपथेनागत्यागत्य निम्नगाभिसारिकाभिर्गाढमुपगूढम्; मुहुरवतरन्त्या तोयमादायादाय पुनरूर्ध्वमतिदूरमुत्पतन्त्या सान्द्रशीकरक्षोदविरचितानेकसुरचापया जगदुपवनं सेक्तुममरपतिना प्रकल्पितस्य सर्वतः सुघटितकाष्ठस्य गगनारघट्टस्य घटीमालयेव जलदसंतत्या सततमुदञ्च्यमानम्, विषमवाहनविसंस्थुलस्य निजरथस्याश्रमं तुरङ्गमसमग्रताजनितवैकल्यस्य चात्मवपुषः षोडशीं कलामन्वेष्टुमिव मथनदृष्टदिव्याश्वशशिखण्डसंभवाभ्यामहिमहिमगभस्तिभ्यामनवरतकृतमज्जनोन्मज्जनम्, अगस्त्यजठरानलमिव पानावसरलब्धं युगान्तविद्युद्वलयमिव संवर्तकाभ्रगर्भगलितमनवरतमानीयमानं वृद्धिमुदकैरुदकैकदेशेन वहनमौर्वाभिधानं दधानम्; अमराङ्गनागात्रभूषणोचितैरतिमात्रगम्भीरेऽपि पयसि भास्वरतया करतलस्थितैरिव विभाव्यमानैरत्यन्तविशदतया च सुरभीप्रस्रवेनेव स्नपितैरैरावतकरशीकरनिकरेणेव संवर्धितैर्धूर्जटिहठाकृष्टशिशुचन्द्रमुक्ताश्रुबिन्दुशङ्काविधायिभिर्लक्ष्मीस्तनस्वेदलेशैरिव लब्धकाठिन्यैरमृतशुक्तिगर्भसंभवैर्मुक्ताफलैरलंकृताभ्यन्तरम्; अपरैरपि महाप्रमाणैः, क्वचित् प्रलयघातविधूतपुष्करावर्तकमेघमुक्तैः, क्वचित् कुलिशकर्कशहिरण्याक्षवक्षोऽभिघातदलितमहावराहदंष्ट्राङ्कुरोच्छलितैः, क्वचित् कमठपतिपृष्ठकषणोत्थपावकप्रदीप्तमन्दरनितम्बवेणुस्तम्बनिष्ठ्यूतैः, क्वचिद्वेदान्वेषणक्लान्तहरिशकुलगलरन्ध्रोज्झितैः, क्वचित् प्रौढकेशरिमकरदारितैरावणकुम्भकूटभ्रष्टैः, क्वचिन्मधुकैटभरोपितजलशायिशार्ङ्गिनिर्दयापूरितपाञ्चजन्यशङ्खोद्गीर्णैः, क्वचिन्मथनाविष्टबलिहठाकृष्टवासुकिफणापीठगलितैर्भिन्नजातिभिर्मौक्तिकैः स्तबकिततलम्; सर्वतः प्रसारितायतज्वालाजिह्वस्य सततमावर्ज्यमानैरपि मुखे पयोभिरनुपजाततृप्तेरौर्वदहनस्य दर्शनाज्झटिति निःसृतैरट्टहासच्छेदैरिव कैलासविशदैः फेनराशिभिराशामुखानि धवलयन्तम्; अमृतपङ्कैकशरणजीर्णजलकरिकुलातिवाह्यमाननिरवसानकालकूटविषदाहवेदनम्, आमोदावकृष्टपन्नगदृढाश्लिष्टसुरतरुजटाच्छेदप्ररूढविटपम्, आसन्ननगरायातदैत्यदारिकान्विष्यमाणकौस्तुभसजातीयरत्नोपलशकलमुदश्रुजलदेवतादृश्यमान-

लक्ष्मीचिरोपभुक्तप्रदेशं, त्रिदशानीतशेषकतिपयाप्सरःसंचारसूचितमथनस्थानमुद्वहन्तम् ; गृहीतवेलैः सद्भृत्यैरिव वनैः परिवृतम्, अमृतस्यन्दिभिर्गुरुपदेशैरिव शशाङ्कपादैराहितोदयं ; विस्तारितरङ्गैः कुशीलवैरिव नदीपूरैर्नर्त्यमानम्, उल्लासितवेत्रयष्टिभिः प्रतीहारैरिव मरुद्भिर्दिक्षु संचार्यमाणं, स्वदेहोद्भवेन दुष्पुत्रेणेव वाडवाग्निना शोष्यमाणम्, ऊर्मिमालाभिरप्यनासादितपरपारम्, आशागजैरप्यसोढगर्जोद्गारं, खेचरैरप्यवीक्षितशिखाविश्रामं, सर्वज्ञेनाप्यविज्ञातसर्वजलचरनामग्रामं, तिमिङ्गिलगिलैरप्यलङ्घितभीषणावर्तं, मैनाकगोत्रगिरिभिरप्यनवगाढकुक्षिगुहागर्तं ; प्रभवं विषस्य पीयूषस्य च, पात्रं जलस्य जातवेदसश्च, पदं वृद्धेः क्षयस्य च, सदनमसुरारेर्दानवानां च, धुर्यं मर्यादावतामदृष्टसीम्नां च, कुलमन्दिरं मदिराया द्विजराजस्य च ; निवातकवचयुद्धमिव मुक्ताफलवज्रेन्द्रनीलप्रभासुरदुरालोकं, छत्रमिवोपकण्ठलग्नवज्रानुविद्धफेनच्छटापहृतहृदयासुखं, सुराचलमिव स्वर्णदीप्रकटकान्तं ; स्थिरमपि विसारि, चारुकल्लोलमपि कूर्मि, तार्क्ष्यवपुरिवाखण्डितं सर्पदर्शनैर्वसुंधराया मधुरिपोश्च वास इति विश्रुतमुद्वहन्तं वारि, भगवन्तमम्भोनिधिमपश्यम् ॥

९१) तस्य चाविषमविस्तीर्णावकाशे सर्वतो वहत्स्वादुसलिलस्रोतसि वेलाचलप्रान्तपरिसरे सन्निविष्टम्, अनतिसन्निकृष्टप्रधानसचिवावासम्, उल्लासितानेकवर्णघनवितानैरुत्पातगगनमिव दिगन्तैः परिगतमशेषतः सामन्तशिबिरैः, प्रतिद्वारमुच्छ्रितानेकमकरतोरणम्, अनेककक्षान्तरोपेतम्, इतस्ततः प्रकल्पिताधिकारिकर्मशालं, कुण्डलीकृतशक्रकोदण्डशोभाविडम्बनदक्षाभिः शरीररक्षाधिकारनियुक्तानां वीरपुरुषाणामन्योन्यलग्नाभिरनेकवर्णगुणलयनिकाभिस्त्रिःपरिक्षिप्तम्, ऊर्ध्वनिखातनिश्चलस्थूणाश्रेणिसंयतया वेणुदण्डिकामय्या महाप्रमाणया वृत्या समन्ततः परिवृतैः श्वेतैश्च शितिभिश्च लोहितैश्च कलशापैश्च महाकायमण्डपिकामण्डिताजिरखण्डबुध्नाण्डकपरिमण्डलाकारैः पटागारैः स्फुटितावकाशं स्वावासमव्रजम् ॥

९२) तत्र चाभिनवपितृवियोगशून्येनापि चेतसा चिन्तयन्नमात्यमण्डलेन सह परमण्डलकृत्यमनुपालयन् गमनसामग्रीव्यग्रमात्मपरिग्रहप्राग्रहरलोकमालोकयन्नानीतानि गत्वा सत्वरैर्द्वारपालैरासन्नवेलाकूलतनगरेभ्यो यात्राक्षमाणि यानपात्राणि, द्वित्राणि दिनान्यतिष्ठम्। अनुष्ठितसकलतत्कालकृत्यश्च पुरः प्रतिष्ठासुरन्यतरेद्युरपराह्णसमये समाहूतसकलनिजपरिषद्द्विजातिकल्पसत्तारतूर्यघोषामुखरवेषयोषिद्वृन्दगीयमानगाम्भीर्यमहिममर्यादादिजलनिधिगुणामाचमनपूतपुरोहितगृहीतकनकार्घपात्रनिक्षिप्तदधिदूर्वाक्षतां स्वयमेवेक्षितैरुदवबलिभिर्विलेपनैः पुष्पदामभिरंशुकैः रत्नालंकारैश्च बहुविकल्पैरुपकल्पितामनल्पया भक्त्या भगवतो रत्नाकरस्य पूजां प्रातिष्ठिपम् । अतीतभूयिष्ठायां च शर्वर्यामाहते प्रयाणपटहे, रटत्सु राजद्वारि तारध्वनिषु मङ्गलतूर्येषु, सत्वरोत्थितगृहस्थनिर्दयाक्रोशकर्शितनिद्रेषु निःसरत्सु तृणकुटीरकोटरादतिकष्टमुक्तसंस्तरेषु कर्मकरेषु, पुरोनिविष्टरन्धनदक्षदासीसंधुक्षितानलासु ज्वलन्तीषु सर्वतः क्वथनवाचालस्थालीपरम्परापरिकरितचूलासु प्राङ्गणचुल्लीषु, समकाल-

शिथिलितरोमन्थलीलं सहेलमुत्थाय चरति सति पुञ्जितमग्रतः प्रयत्नसंगृहीतं यवसमन्योन्यतुण्डताडनरणद्विषाणे विषाणिवृन्दे, प्रयतमनुष्यनिश्चलधृतोर्ध्वदण्डिकासु क्रमसमुत्पाट्यमानकीलपरिपाटिविषमसंकुचद्विस्तारासु चरममुक्ततनिकाचतुष्टयच्युतावष्टम्भासु तिर्यक् पर्यस्यमानासु पटकुटीषु, मुकुलितपटमण्डपे पिण्डीकृतकाण्डपटकप्रकटसामन्तान्तःपुरे दुष्टवाहनारोप्यमाणभयचटुलचेटीलोकविव्वोकाकृष्टविटचेतसि सहेलचलितसेनापतिसैन्यकोलाहलजनितजनकुतूहले संहृतपण्यविपणिवीथीवृथाभ्रमद्गृहीतमूल्यक्रयिकलोके, निकटग्रामवासिकीकटकुटुम्बसंगृह्यमाणनिघसयवसेन्धने प्रयत्ननिर्णीयमानपरिकरशून्यसैनिकावासे सर्वतो विचरदनिवारितचमूचरे व्रजति विरलतामनुवेलमुर्वीगन्धर्वनगरे स्कन्धावारे क्रमेण चोद्गते दिवसकृति कृताभिमतदेवतार्चनविधिषु भोजितभुजिष्यकर्मकरलोकेषु, संवृतप्रकीर्णसर्वोपस्करेषु विनीतयुग्याधिरोपितकृतसमायोगपुरन्ध्रिवर्गेष्वागन्तुकपिपासाप्रतिक्रियोद्युक्तभृत्यपरिजनपुनरुक्तोपपादितरेच्यमानचटसोकेषु, चलितवृषयूथमार्गानुलग्ननिष्ठुरजरन्महिषपृष्ठकण्ठालावलम्बितकुतुपकाष्ठपात्रीशूर्पलोहकर्परेषु समन्ततो निपुणनिरूपितावासभूमिषु सदुःखमुक्तोपभुक्तसदनासन्नसान्द्रद्रुमलतागुल्मेषु सागरावतारदेशमुद्दिश्य चलितेषु सर्वतः सैनिकेषु, विमुच्य तल्पमल्पपदातिपरिवृतो बाह्यास्थानमण्डपमगच्छम् ॥

९३) तत्र चापनीतपर्यन्तपरिकरे संवृतोत्कृष्टविष्टरतया यथाकथञ्चिदासीनराजलोके ढौकितेऽध्वयोग्यगजवशावाजिनि निविश्य कृतसमुद्रावतारमार्गावलोकनः प्रत्यूषस्येव पोतिकानां कृताकृतज्ञानाय प्रेषितेन वेत्रिणा सार्धमापतन्तम्; असितोत्पलदलश्यामावदातवर्णमर्णवेनेव पूजाप्रीतेन प्रहितमवगाहनार्थमभिनवं वेलावनप्रियङ्गुपादपम्, अचिरमज्जनविशेषस्निग्धसुकुमारवपुषम्, अल्पमालतीपुष्परचितशेखरम्, उल्लिखितशङ्खावदातद्युतिनी नवे दुकूलवाससी वसानम्, अनवसानताम्बूलोपयोगपोषितस्वभावपाटलाधरपुटच्छविम्; इन्दुलाञ्छनच्छायापहारपटुना शरीरप्रभापटलेन जलनिधिजलेनेव सातिरेकलावण्यलाभतृष्णया संनिधावनुज्झितावस्थानं, प्रस्थानकालकल्पितामनल्पविस्तारे वदनलावण्यपयसि निपततां कटकलोकलोचनानामवलम्बनाय नावमिव संगृहीतां चन्दनपङ्कलेखिकामधिललाटतटमादर्शयन्तम्; अभ्यर्णापतत्कर्णधारव्यापारणेषु सविलासमुत्सर्पतो लोचनयुगलस्य क्षौमपाण्डुभिः प्रभानिर्गमैरधिकशोभाधानाय यानपात्राणां सितपटानिव नवानासूत्रयन्तम्, आसक्तकर्णाभरणपद्मरागरागामसृणोद्भेदकालकपिलिमानमिव कोमलाविरलनीलकेशकुण्डलिकालङ्कृतां श्मश्रुराजिमुद्वहन्तम्; आमलकीफलस्थूलमुक्ताफलभृता सर्वतः प्रसृतकिरणविसरेण मुक्तासरेण तीरजलगाधतावलोकनसमयलग्नेन जलधिफेनस्तबकवलयेनेव कृतकण्ठपरिवेषम्, आसक्तमुक्तासरस्फारमहसा हसन्तमिव वेलानदीपुलिनपरिणाहमतिपृथुलेन वक्षःस्थलेन, ग्रस्तसागरागस्त्यजठरव्यातिदुःखेनेव क्षीणकुक्षिम्; आजानुलम्बमांसलबाहुम्, अतिनिष्ठुरकरप्रकोष्ठनिहितैकहाटककटकम्; उभयतः प्रसर्पता सलीलदोलायमानकरतलोपनीतेन प्रकोष्ठकटकेन्द्रनीलकिरणरागेण नीलीरसेनेव भाविसततप्रयाणसुलभमालिन्यलोपनाय

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

लिपन्तमघनमधिजघनं श्वेतचीनांशुकम्, अच्छलावण्यलिप्तदिग्मुखेन प्रेङ्खता सललितं पदक्षेपेषु स्थूलपरिमण्डलेनोरुदण्डयुगलेन चण्डपवनप्रेरणादुभयतः प्रचलितेन्द्रनीलशिलानागरमिव प्रियङ्गुकल्पद्रुमपादपदारुपोतम्, अशोकपादपप्रवालमृदुना संततभ्रमणमृदितवेलाविद्रुमाङ्कुररसद्रवानुरञ्जितेनेव स्वभावपाटलेन चरणद्वयेनोद्भासमानम्; इन्दुकान्ततटलावण्यं ललाटेन, शुक्तिसौन्दर्यं श्रवणयुगलेन, मौक्तिकाकारं दन्तकुड्मलैर्विद्रुमरागमोष्ठेन, कम्बुसौभाग्यं कण्ठेन, पुलिनाभोगमुरसा, तरङ्गायामं भुजाभ्यामावर्तगाम्भीर्यं नाभिमण्डलेन, सततयात्रोपमर्दपीडितार्णवादिवोपचारेण प्राप्तमुपदर्शयन्तम्; अनुमार्गलग्नैरनतिदूरवर्तिभिः काककोकिलकलविङ्ककण्ठकालकायैर्मकरैरिवातपं सेवितुमकूपारमध्यादेकहेलया निर्गतैर्मद्गुभिरिव प्रभूतमत्स्याभ्यवहारतृष्णया परित्यक्तपक्षिशरीरैरुरगविषवह्निधूमदण्डैरिव धरामवदार्य रसातलान्निर्यातैश्छायापुरुषैरिव कठोरशरदातपत्रासादेकत्रकृतावासैराशैशवाल्लवणजलराशिसलिलक्षारदग्धतनुभिरपि निर्लावण्यैर्नलस्तम्बैरिव जलाशयोपान्तेषु वृद्धिं गतैर्नौभिरप्यन्तेवासिनीभिस्तरणविद्यामिवोपशिक्षितुं सर्वदा पादतले लुठन्तीभिरुद्भावितमाहात्म्यैर्नक्रादिजलचरवसाञ्जितलोचनैः कैश्चिदंसावसक्तबडिशवेणुयष्टिभिः कैश्चित् करावलम्बमानबालशफरलुम्बिभिरसंनिहितजालैरपि सर्वतः प्रसृतकालकान्तिपरिगताङ्गतया प्रावृतजालैरिवोपलक्ष्यमाणैः साक्षादसुकृतस्येव विवर्तैः कैवर्तैस्तमालविटपमिव कण्टकद्रुमैः परिवृतं, पञ्चविंशतिवर्षदेशीयं नाविकयुवानमद्राक्षम् ॥

९४) तस्य च तथाविधं धृतविदग्धोज्ज्वलवेषमाकारं, तादृशं च प्रेतप्रायमालोक्य परिवारमुपजातविस्मयस्तत्क्षणमेव पार्श्वतो निविष्टमखिलनौसाधनाध्यक्षं यक्षपालिताभिधानममात्यमुद्दिश्य 'कोऽयम्' इत्यपृच्छम्। 'कुमार! नाविकोऽयं सकलस्यापि कैवर्ततन्त्रस्यास्य नायकः' इति निवेदिते तेनाश्रद्दधान इव पुनरवदम्—'अत्यन्तविसदृशः कैवर्तानामाकारेण दृश्यते।' स जगाद—"युवराज! नाकारेणैव सर्वेणापि प्रकारेण विसदृशोऽयमेषाम्, न चैषामन्येषामपि प्रायेण पुरुषाणां बुद्धिधैर्यवचनवैदग्ध्यादिभिः पुरुषगुणैः। शृणु विना विस्तरेण वर्ण्यमानमस्य पूर्ववृत्तान्तम् ॥

[अथ समरकेतुवृत्तान्तान्तर्गतं, यक्षपालितनिरूपितं तारकवृत्तान्तम्।]

९५) अस्ति सुवर्णद्वीपे मणिपुराभिधाननगरनिवासी बहुमतो राज्ञः, पौरवर्गस्य च, प्रवीणः किमपि लोकयात्रायां, सांयात्रिकवणिग् वैश्रवणो नाम। तस्य सर्वदा देवद्विजातिश्रमणगुरुशुश्रूषापरस्य निजभुजार्जितं पूर्वपुरुषोपार्जितं च प्राज्यमर्थमर्थिजनैः सुहृद्भिर्बान्धवैर्विद्वद्भिश्च भुक्तशेषमुपभुञ्जानस्य पश्चिमे वयसि वसुदत्ताभिधानायां गृहिण्यामपश्चिमः सर्वापत्यानां तारको नाम दारकः समुदपादि। स रूपसंपदा तुलितसुरकुमारः कौमार एव यथाविधिश्रुतशास्त्रः कलासु कृतश्रमः क्रमागतमशेषपुरुषार्थसंपत्तिपात्रमभिनवमधिरुह्य यौवनं यानपात्रं च गृहीतप्रचुरसारभाण्डैर्भूरिशः कृतद्वीपान्तरयात्रैः सहकारिभिरनेकैः

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

सांयात्रिकैरनुगम्यमान इमामेव नगरीं रङ्गशालामागच्छत् । आयातमात्रस्य च तस्य विविधानिबद्धनगरलोकसंपातपरिहाराय विपुलावकाशे जलराशिपरिसरे समावासितस्य समीपवासिना सकलकैवर्तकुलनायकेन जलकेतुनाम्ना कर्णधारेण सार्धं कथञ्चिन् सख्यमजनि । परस्परोपचारकर्मणा च प्रौढिमुपगते तत्र, कदाचिदारूढनवयौवना त्रिदशवनितेव शापदोषान्निपतिता मनुष्यलोके निकामकमनीयदर्शना प्रियदर्शना नाम तस्य जलकेतोः सुता सुतारवृत्तमौक्तिकप्रकल्पितं हारमादाय पितुराज्ञया गता तद्गृहम् । दृष्टश्च स तया प्रथमदर्शन एव रूपातिशयदर्शनारूढदृढतरानुरागया सस्पृहम् । उपनीतोपायना च स्थित्वा कञ्चित् कालं कृतप्रत्युपचारा तेन पुनर्याता स्वसदनम् । अनुरागप्रेरिता च तद्दर्शनाशया तैस्तैर्व्यपदेशैरागन्तुमारब्धा प्रतिदिनम् ॥

९६) एकदा तु तदीयसौधशिखरशालायां सख्या सह क्रीडन्त्याः कथञ्चित् सविधमागतोऽसौ । तद्दर्शनोपारूढसाध्वसा च सत्वरं व्रजन्ती वेपथुविशृङ्खलैः पदैः परिस्खलिता । कुट्टिमतले पतन्त्याश्च तस्याः सोपानपथसंनिधौ सत्वरमुपेत्य तेनावलम्बितः प्रवाल इव बालवनलतायाः करिकलभकेन स्निग्धसुकुमारसरलारुणाङ्गुलिर्दक्षिणः पाणिः । प्रमुक्तपाणिना च मधुरमभिहिता स्मितमुखेन—'सुमुखि! किमिदं समेऽपि स्खलनम् ? अलममुना संभ्रमेण। संवृणु क्षोभविगलितस्तनांशुकमस्थान एव विसंस्थुलीभूतमात्मानम् । गच्छ गेहम्' इति । सा तु तत्करग्रहणसमकालमेवोत्थितेन सरभसाकृष्टधनुषा कुसुमसायकेन कृतसाहायकेनेव दूरमपसारितसाध्वसा सविभ्रमोल्लासितैकभ्रुवा गुरुणेव नवानुरागेण कारितप्रागल्भ्यकलालापपरिचया, चिरकाललब्धावसरया विदग्धसख्येव तत्समागमतृष्णया स्थापिता स्वयं दूतीव्रतविधौ, निसर्गमुग्धापि प्रौढवनितेव किञ्चिद् विहस्य, वचनमिदमुदीरितवती । 'कुमार ! त्वया गृहीतपाणिः कथमहं विसंस्थूलीभूतमात्मानं संवृणोमि ? कथं च गेहादितो गृहान्तरं गच्छामि ? सांप्रतमिदमेव मे त्वदीयं सदनमाश्रयः संवृत्तः' इत्युक्त्वा त्रपावनतवदना पुरःप्रसृतधवलनखमयूखोद्द्योतया तदीयवक्रालापश्रवणजातहासयेव वामचरणाङ्गुष्ठलेखया मन्दमन्दमलिखत् कुट्टिमम् । असावपि युवा तेन तस्याः स्मरविकारदर्शनेन, तेन तत्कालमतिशयस्पृहणीयतां गतेन रूपलावण्यादिगुणकलापेन, तेनामृतस्यन्दशीतलेन करतलस्पर्शेन, तेन च प्रकटितानुरागेण, निपुणया वचनभङ्ग्या कृतेनात्मसमर्पणेन, परमरक्त ! सहासवदनश्च मन्दमाश्लिष्य तामानन्दमुकुलायमानलोचनोत्पलां परिघट्य च कपोलोदरे कपोलेन 'सुन्दरि ! यदि न यातव्यं गृहान्तरमिति निश्चयस्ते, ततः किमेकेन गृहेण ? द्रविणसंग्रहो रत्नानि वाहनानि परिजनः शरीरं हृदयमिन्द्रियाणि प्राणाः सर्वमेव त्वदीयमेतद् आरोपय स्वेनाङ्गीकारेण गौरवम् ।' इत्युदीर्य 'दुष्कुलादपि ग्राह्यमङ्गनारत्नम्' इत्याचार्यवचनं मनसि कृत्वा स्वजातिनिरपेक्षस्तत्रैव क्षणे ज्वलन्तमन्तर्मदनानलं साक्षीकृत्य भूयो गृहीतपाणिस्तां चकितमृगशावलोललोचनामत्यन्त-

मनुरागान्धां योजनगन्धामिव पाराशरः प्रणयिनीमकृत । तस्माच्च पाणिग्रहणदिवसादारभ्य निर्भरानुरागस्तया सर्वाङ्गसुन्दर्या सह विवर्धमानविविधविदग्धपरिहासमश्रान्तचित्रचाटुक्रममप्रकटितस्वस्वामिभावमल्पक्षणोपजायमानानेककोपप्रसादमस्थानसंपाद्यमानस्पृहणीयनिग्रहानुग्रहमनुदिवसमासेवमानो नवयौवनोपभोगमुपभोगसुखमपरकामिनीसुरतसंभोगानां गृहव्यापारयोगानां च प्रायच्छदुदकाञ्जलिम् ॥

९७) जलकेतुना कस्यापि सांयात्रिकस्य तनया वहनभङ्गे सागरादुद्धृत्य परिपालितेयमिति तत्त्ववेदिभिरावेदिततदीयवृत्तान्तोऽपि, सहागतैर्वणिग्भिः स्वदेशगमनाय पुनः पुनरभ्यर्थ्यमानोऽपि, दर्शनोत्कण्ठितेन ज्ञातिवर्गेण सोपालम्भवचनैः संदेशदानैरुन्मनीक्रियमाणोऽपि, त्रपया स्थितोऽत्रैव, न गतो निजस्थानम् । आस्थानभूमौ उपगतश्च, तं द्रष्टुमाकृतिगुणाकृष्टचेतसा देवेन चन्द्रकेतुना निर्वर्ण्य सुचिरं परिजनादाकर्णिततदीयपूर्वापरवृत्तान्तेन चापलं प्रति पुनः पुनः सपरिहासमाभाषितो, मधुरमारोपितबहुमानश्च जामातृप्रतिपत्त्या, दत्त्वा जीवनमतिप्रभूतं, कृतः प्रभुरखिलस्यापि नाविकतन्त्रस्य । तत्र च कुर्वताधिपत्यमचिरेणैव शिक्षितानेन सकलापि नौप्रचारविद्या, विदितमखिलमपि कर्णधारणां कर्म, कृतानि बहुकृत्वः सलिलराशौ गमनागमनानि, दृष्टा दूरविप्रकृष्टा अपि द्वीपान्तरभूमयः, प्रत्यक्षीकृताः क्षुद्रा अपि जलपथाः, लक्षितानि तेषु सम्यक्समविषमस्थानानि । किं बहुना । स्वल्पेनापि कालेन जातः स सकलस्यापि कर्णधारचक्रस्य धौरेयः । स चायमेवाधार्यतां धीरेण । अस्य हि किमपि लोकोत्तरं धैर्यम्, असाधारणः सत्त्वावष्टम्भः, दृष्टान्तभूतं पौरुषम् । ईषदपि न स्पृष्ट एष कैवर्तकुलसंपर्कदोषाशङ्किनेव वणिग्जातिसहभुवा भीरुत्वेन । वीर्यमपि शारीरमविचार्यमस्य । जलधिमध्यमग्ननौसमुद्धरणेष्वनेकशः कवलितोऽपि हर्म्यतलप्रणालसलिलपूर इव हेलया निष्क्रामति मकरमुखतः । कराग्रोल्लालितशीकर इव करटभित्तिमाहत्य हरति मदमुदग्रकायानामपि करियादसाम् । मुखान्तरक्षिप्तडुण्डुभमणिरितरनाविक इव निराकुलो वसति दिवसमपि रसातलगम्भीरेऽम्भसि । प्रकृष्टजाङ्गुलिक इव दुरुत्तरास्वपि न मुह्यति विषमोदकविपत्सु । तैस्तैरञ्जनैरञ्जितेक्षणः क्षणदास्वपि समस्तवस्तुजातमुपजातयोगिज्ञान इव विज्ञातनिरवशेषविशेषमावेदयति । सर्वथा योग्योऽयं युज्यतेऽस्मिन्नवसरे स्वनावः कर्णधारतां नेतुमात्मनश्च प्रणयीकर्तुम् । अनेन हि प्रगल्भवचसा परेङ्गिताकारज्ञेन भक्तिमता प्रक्रमागतव्याहारिणा च सर्वदा प्रतिपन्नसख्यः सुखेन लङ्घयिष्यत्यलघुविस्तारमपि भगवन्तमवारपारं पारावारं कुमारः, साधयिष्यति च यत्नमन्तरेणापराण्यपि कृच्छ्रसाध्यानि प्रयोजनानि प्रायेण' ॥

[इति समरकेतुवृत्तान्तान्तर्गतं तारकवृत्तान्तं समाप्तम् ।]

९८) इति जल्पत्येव तस्मिन् स कैवर्तनायकः सविधमुपससर्प । क्षितितलोपसर्पिणा च शिरसा प्रदर्शितादरः कृत्वा प्रणाममतिचिरप्रणयीव स्पष्टवर्णोच्चारया गिरा

सप्रगल्भमुवाच—'युवराज ! त्वदीयविजयप्रयाणघोषणानुपदमेव सागरोपकण्ठमनुप्राप्तोऽहम् । आगत्य च मया कृतानि सर्वाण्यपि सुसूत्राणि यानपात्राणि । प्रगुणिताः समाहृतसमग्रोपकरणाः पाताः । पुञ्जितं तेष्वतिप्राज्यमशनम् । आपूरितानि स्वादुना सलिलेन कृत्स्नान्युदकपात्राणि । समारोपितमप्रमाणमिन्धनम् । अपरोऽपि देहस्थितिसाधनमधिकृतैर्यः कश्चिदर्पितः सोऽपि सर्पिस्तैलकम्बलौषधप्रायः प्रायशो विन्यस्तः समस्तोऽपि द्वीपान्तरदुरापो द्रव्याणां कलापः । स्थापिताश्च सर्वतः समारोपितसमर्थनाविकास्तीर्थेषु दृढकाष्ठगुम्फनिष्ठुरा नावः । प्रतिष्ठते अनवरतमारुह्यारुह्य तासु गृहीतनानाविधास्त्रः शिबिरवीरलोकः । निवर्तते नगरसंमुखमखिलोऽपि तत्तत्कार्यमङ्गीकृत्य प्रवर्तितः प्रस्थानकाले रथाश्ववारणादिर्नीतत्रयात्रायामनुपयुक्तः सेनापरिच्छदः । कुमारस्यापि शत्रुविजयाय सज्जीकृता विजययात्राभिधाना नौः । यदि न कश्चित् कार्यविलम्बस्ततः प्रस्थीयतामभ्युदयाय' इति ॥

९९) अहं तु तद्वचनानन्तरमेव सत्वरमुपसृत्य मौहूर्तिकेन शंसितप्रस्थानक्षणस्तत्क्षणमेव राजलोकपरिवृतो गत्वा समासन्निनीरमर्णवतटीरदेशं, तथैवोर्ध्वस्थितः पुरःस्थितानुत्तमाङ्गावर्जनेन विनयाञ्जलिकर्मणा नर्मालापेन स्मितेन स्निग्धावलोकितेन च यथोचितं प्रयुक्तेन कृतानुव्रजनान् स्वाभिजनवृद्धबान्धवान् सुहृदो राजसेवकान् नगरलोकांश्च, प्रत्येकं व्यसर्जयम् । अथ ससंभ्रमेण नौर्नौरिति समकालमुच्चैर्व्याहरतः प्रतीहारवृन्दस्य शब्दमाकर्ण्य तूर्णमानीयत तटाभ्यर्णमर्णवस्य नाविकगणेन नौः । तां चाहमुपसृत्य प्रथमकृतसागरप्रणामो भक्तिप्रवणेन चेतसा शिरसा च बद्धाञ्जलिः प्राशंसिषम्, अध्यरोहं च पूर्वाधिरूढेन दूरमवनम्य दत्तहस्तावलम्बस्तारकेण । सपरिग्रहे च पुरोभागवर्तिनं मत्तावारणकमध्यमध्यास्य बद्धासने मयि, कृतोत्तरीयसंवरणाश्चरणाभ्यामेव सत्वरमुपसृत्य सर्वे राजपुत्राः सपरिजनाः स्वानि स्वानि यानपात्राण्यधिरुरुहुः, प्रतस्थिरे च परिवार्य माम् ॥

१००) अथ श्रुतिपथप्रमाथी हसन्निव समन्ततः प्रसृतनौनिवहसंक्षोभितस्य वारिधेर्धैर्यं कुर्वन्निव द्वीपान्तरवासिनां सर्वसामन्तानामाह्वानं, ग्राहयन्निव सैन्यावकाशदानाय दश दिशोऽवधानं, दध्मान ध्वजिन्या मुखे मुखरः प्रयाणमङ्गलशङ्खः । तस्य चानुप्रहतझल्लरीपटहपणवादिवाद्यनादानुसृतेन बन्दिवृन्दजयशब्दकोलाहलशालिना शकुनपाठकश्लोककलकलबहलेन गृहीततारस्थानगायनीगीतरवतरङ्गितेन विधृतकुसुमाक्षताद्विजातिमण्डलीमन्त्रोच्चारस्फारितेन तिरयता दिगन्तराभि तारगम्भीरेण रणितेन द्विगुणीकृतगमनरभसः; स्थगितनिःशेषसंधिरन्ध्रया दासपुरन्ध्रिदत्तपिष्टपञ्चाङ्गुलया ध्वजाग्रबद्धाभिनववर्णांशुकपताकया समाहृतसमस्तनिजोपकरणेन सत्यपि स्वकर्मसावधाने संनिधानवर्तिनि नाविकव्राते विनीततांप्रतिपादनाय कर्णधारतां प्रतिपन्न सद्यो धृतारित्रेण तारकेराधिष्ठितया

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

पृष्ठतोऽनुकूलपवनास्फालनतरङ्गितेन फेनपाण्डुना सलिलसंघातेन पुरस्ताच्च सितपटेन प्रवर्त्यमानया व्रजन्त्याप्यतिजवेन दुर्विभावत्वाद् गतेरनुज्झितस्थानयेवोह्यमानया नावोह्यमानः, प्रतिवेलमपसरत्सानुविस्तारान् निरन्तरोपलक्ष्यमाणसान्तरालतरुगणान् कुवेलगिरिदर्शनाय सेनया सह प्रचलितानिवावलोकयन् वेलावनाचलान्, अलघुविस्तारपिहितदिक्चक्रेण चकितनक्रचक्रोन्मुच्यमानपुरोवर्त्मना पवनासूत्रितविचित्रभङ्गाभिर्गाढसंमर्दभयादूर्मिमालाभिरिव वारिधेरन्तरिक्षमुत्पतिताभिः फेनमुक्ताफलशङ्खधवलाभिर्ध्वजपताकाभिरुपपादितवनावनीविलासेन प्रसर्पता विविधकवचशस्त्रशिरस्त्रपूरितेन पोतसंतानेन पर्वतसेतुनेवापरेण सीमन्तयन् दक्षिणां दिशं, क्षणेनैवाद्दयतीरभागमविभाव्यमानपर्यन्तग्रामनगरसंनिवेशं प्रदेशमासादयम् ॥

१०१) ततः प्रभृति सैकतेषु क्षितिमकोंपलेषु ज्वलनोद्गतिं जलमानुषेषु जनपदप्रचारमशनिभीतागतक्षितिधरेषु पक्षिव्यवहारं जलचरेषु तिर्यग्जातिं विद्रुमवनेषु काननस्फातिमीक्षमाणः, पृष्ठतो वहद्भिरप्रतीक्षितसमग्रसंगलत्पदातितन्त्रैः श्रुत्वा श्रुत्वानुचरपुरुषेभ्यः प्रयाणवार्तामतिजवेन निजमण्डलेभ्यः प्रधावितैरनीकपतिभिः सामन्तैश्च भयसंभ्रान्तैरनवरतमनुसृतगतिः, गत्वा स्थानस्थानेषु लब्धोदयानहितोपचारैः परमुपचर्य ग्रामान् सर्वतः समासादितप्रसरानाविष्कृतानेकविकाराननवरतकृतरुजो जनस्य दुष्टव्रणानिव नृपान्, कांश्चित् तन्त्रशक्त्या कांश्चिन् मन्त्रशक्त्या कांश्चिन् निशितशस्त्रव्यापारेण कांश्चित् क्षारैर्दूतवचनैः कांश्चिद् रक्तापकर्षणेन कांश्चित् तीक्ष्णक्षुरप्रभेदेन कांश्चिदेकदेशदहनेन कांश्चित् सर्वमण्डलोपमर्दनेन दर्पज्वरमत्याजयम् । उज्झितोष्मणश्च प्रकटितप्रसन्नमुखरागान् विगलितोन्नतीनविद्यमानगतीनभिषेकविधिना पट्टबन्धेनान्यैश्च निर्वृतिकरै राज्यदानादिभिर्मधुरोपचारैः पुनस्तामेव प्राक्तनीं प्रकृतिमानयम् ॥

१०२) आत्मीकृतासन्नसामन्तचक्रश्च क्रमेण निरन्तरक्रमुकवनानि, प्रतिनगरमुपलक्ष्यमाणानेकभूमिकप्रभूतप्रासादानि, स्थानस्थानदृश्यमाननानामणिसुवर्णरजताकराणि, तत इतः पुञ्जितमहाप्रमाणशुक्तिकूटप्रकटितमौक्तिकप्राचुर्याणि, चन्दनविटपवृतिपरिक्षेपरक्षितक्षेत्रवलयानि, संपतत्समुद्रचरमहापक्षिरक्षणाक्षणिकवनपालपालितारामबालवृक्षाणि, बन्धकीजनावन्ध्यग्रामतरङ्गिणीतीरतमालतरुनिगुञ्जानि, देशान्तरापतदनेकसांयात्रिकप्रवेशनिरवकाशपर्यन्तानि, दुर्गतगृहेष्वपि प्राप्यनरपतिभूषणोचितानन्तरत्नानि, रेणुगणनयोत्सृज्यमानजात्यजातरूपाणि, प्रत्यहं च स्वीकृतसलिलमध्यसंचारणोचिताञ्जनैरम्भितैलादिद्रव्यसंग्रहपरैः कूपस्तम्भकानुत्तम्भयद्भिः सितपटानासूत्रयद्भिर्नागरानाहरद्भिः स्वादुजलकूपिकासु फलकसंधिरन्ध्राणि सर्वतः स्थगयद्भिः पौतिकैरशून्यवेलाकूलनगराणि, उभयतो वेणुकर्परावरणकृतरक्षेष्वसंकीर्णखरताडपर्णकोत्कीर्णकर्णाटादिलिपिषु पुस्तकेषु विरलमवलोक्यमानसंस्कृतानुविद्धस्वदेशभाषानिबद्धकाव्यप्रबन्धानि स्तोकार्यलोकानि, स्वल्पधर्माधर्मविवेकानि,

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

विरलवर्णाश्रमाचाराणि, परिमितपाखण्डव्यवहाराणि, रुचिरोद्भटस्त्रीवेषरचनानि, दुरवबोधभाषावचनानि, स्वभावभीषणाकारैर्विकृतवेषाडम्बरधारिभिः संनिधानवानतया यमादिवागतक्रौर्यैस्त्रिशङ्कोरिव प्रनष्टास्पृश्यस्पर्शनिधिपरिहारवासनै रावणादिवोत्पन्नपरदारग्रहणाभिलाषैर्लङ्कानिशाचरलोकादिव संक्रान्तकायकालकान्तिभिः शब्दशास्त्रकारैरिव विहितह्रस्वदीर्घव्यञ्जनकल्पनैरनल्पताडपत्रताडङ्कमुद्रितैकैकर्णच्छिद्रैरन्यायप्रियतया च शङ्किका अभ्यङ्गीकृतातिविकटकलहाः कटीभागेनाकलयद्भिः काललोहकटकान्यपि नितान्तमुखरनिष्ठुराणि प्रकोष्ठगतानि धारयद्भिर्दग्धस्थाणुभिरिवोपलब्धचैतन्यैरञ्जनगिरिशिलास्तम्भैरिवोपजातहस्तपादैः पन्नगैरिव महारत्ननिधानानि निषादाधिपैः संरक्षितानि प्रसाधयन् द्वीपान्तराणि, दूरादेव दृश्यमानश्यामवनलेखमम्बरोल्लेखिना शिखरसंघातेन लङ्घिताखिलाशामुखमुदयास्तशैलमेखलामूलमिलितपूर्वपाश्चात्यभागमसकृद्दर्शितमुग्धमौक्तिकोल्लासहासया प्रारब्धपरिहासयेव लवणजलनिधिवेलया वीचिहस्तापवर्जितैः पयोभिरनवरतमाहन्यमानं सुवेलनामानमचलराजमव्रजम् ॥

१०३) तस्य च शिखरिणः स्वभावरमणीयेषु, सर्वतः स्तबकिततिलकचम्पकाशोकबकुलेषु, कलहायमानमत्तपिककुलालापवाचालविकचचूतमालेषु, परिमलमिलितमधुकरीनिकरान्धकारितकोरकितसरससहकारेषु, रत्नाविलसमुद्रशैवलप्रवालजटिलितराजतालीमूलजटाजालकेषु, घटितसेतुवानरविकीर्णगिरिकूटकुटिलितान्तरालमार्गेषु, इतस्ततः सखीस्नेहदूराकृष्टमनसा त्रिजटया विनोदितदयितविरहक्षाममैथिलीकेषु, अनेकशः क्रीडानिमित्तमागतया प्रधाननक्तंचरीभिः सह पादचारेण विचरन्त्या लतामन्दिरेषु मन्दोदर्या सविभ्रमावचितविकचमन्दारेषु, सेतुशिखरोत्सङ्गलवङ्गतरुतलासीनकिन्नरमिथुनगीयमानरामचन्द्रचरिताद्भुतेषु प्रशान्तनक्तंचरोपद्रवतया संचरद्भिरचकितैः समीपाश्रमनिवासिभिस्तापसकुमारकैः प्रकटितविभीषणसौराज्येषु, जनकानुकारिभिर्मारीचमृगसमागतानामरण्यमृगीणामुदरसंभवैर्भ्रमद्भिरेणकैः स्वदेहकाञ्चनप्रभया पिशङ्गितोद्देशेषु, निद्रानिषण्णकुम्भकर्णाभिनन्दितशिशिरहरिचन्दनवीथिकेषु, जानकीवैमुख्यदुःखक्षामदशकण्ठातिवाहितोत्कण्ठेषु, तटवनेषु, कटकितानेकसंगरव्यतिकरखिन्नवाहिनीकः कुतूहलादितस्ततो विचरन्; 'इह निर्झरेषु दृष्टलङ्कानिर्गीतदशकण्ठकण्ठच्छेदनिर्वृतेन दशरथात्मजेन स्नात्वा जटायुषे निर्वर्तितः प्रथमो निवापाञ्जलिः, इह ग्रहपास्फोटनसंक्रान्तसरसगैरिकपङ्कपञ्चाङ्गुलैर्दृश्यमानमूर्तिमत्प्रतापानलशिखैरिव भुजशिखरैः खर्वयन्तस्त्रिकूटगिरिकूटानि घटितसमग्रसेतुबन्धा बन्धुरं ववल्गुरङ्गदपुरोगाः प्लवगपतयः, इयमसमञ्जसक्षिप्तलङ्काप्राकारकाञ्चनशिलाशबला शिबिरसन्निवेशभूः सुग्रीवस्य, एषा परस्परविलक्षणलक्ष्यमाणराक्षसकपिकरङ्कावयवा रामरावणयोराजिभूमिः, इह सकलदिग्मुखान्तरालव्यापिघोषस्य त्रिष्वपि भुवनेषु सर्वतः पौलस्त्ययशसो रथस्येव प्रवर्तकः प्रयत्नवद्भिः क्षपाचरैरनेकधाकृतरक्षोऽपि प्रसह्य मारुतिना भुजबलेन

भग्नोऽक्षः, इह कन्दरायामरातिदारितप्रधानवीरविद्राणविजयाध्यवसायेन सायंचरचक्रवर्तिना तैस्तैरसुकुमारैरुपक्रमैरकाल एव त्याजितो निद्रां महानिद्रायै सहोदरः, इह क्रमाक्रान्तसकलाम्बरेण साडम्बरमुदञ्चता ज्वलनजन्मना नीलेन धूमोत्पीलेनेव नयननलिनेषु विस्तारितः प्रहस्तप्रणयिनीनामश्रुधारासारः, इदमुपान्तनिर्झरासन्नप्ररूढविरलविशल्यौषधिलवमवदारितोरःस्थलस्य शक्त्या समिति सुमित्रासुतस्य मूर्च्छानिपतनस्थानम्, अमी नेमिनिष्पिष्टकपिशिरःकपालकर्परशुक्तिकाशकलशारिताः शरविसरवर्षिणि रामभद्रे पुनरुक्तमुपसृतापसृतरावणरथस्य क्षयसमयशोषितमहानदीप्रवाहानुकारिणः चक्रमार्गाः, इयं स्वामिभक्तेरग्रजशक्तेश्च जगति ज्ञापनाय विभीषणेन प्रतिष्ठापिता द्रुतापतच्छिन्नकुम्भकर्णोत्तमाङ्गत्रासितस्य दाशरथेर्यथाप्रथममायतपदान्तराप्रतीपापसर्पणसरणिः, इह लतावेश्मन्यपनीतरक्षोगृहनिवासनिर्वादकलङ्कया जनकदुहितुर्वेपमानस्वेदार्द्रकरकिसलयेन दाशरथिना कथञ्चिदुन्मोहितो हुताशनप्रवेशलग्नो धूमदण्ड इव धूम्रकुटिलायतशिखो वेणीबन्धः, इतो निवर्तितानुव्रजत्सुरव्रजेन निजगोत्रराजधानीमयोध्यां प्रति यियासुना दशास्यदमनेन सविलासमध्यासितमहार्हमणिवातायनः कौतुकोत्ताननयनजानकीविलोकितगतिरनुकूलपवनप्रसारितैः पताकाबाहुभिः परिरब्धुमिव चिरोत्सृष्टदृष्टां कुबेरपुरमम्बरपथेन प्रधावितः पुष्पकनामा विमानराजः' इत्यादि पिशुनितानेकरामायणमहापुरुषवृत्तान्तैरन्तिकरियतैस्तत्रत्यनरपतिभिरुत्खातरोपितैरनुपदं प्रदर्शितान् लङ्कापुरीपरिसरोद्देशान् सहर्षमीक्षमाणः कतिचिद्दिनान्यतिष्ठम् ॥

१०४) 'एकदा तु तत्रस्थशिबिर एव प्रेपितागतैः प्रणिधिपुरुषैः प्रवर्तितः सज्जीकृत्य प्राज्यवस्त्राभरणदानावर्जितसकलनाविकां नावमात्तकतिपयदिवसपाथेयैः प्रधानपार्थिवसूनुभिरन्यैश्च जन्यशतनिर्व्यूढपौरुषैः पदातिपुरुषैरनुगम्यमानस्तत्क्षणमेवाविक्षेपेणोदचलम् । अविलम्बितगतिश्च पश्चिमेन सेतोर्गत्वातिदूरमूरीकृतचौर्यवृत्तेरतिविषमदुर्गबलगर्वितस्य पर्वतकनाम्नः किरातराजस्य राजधान्यामवस्कन्दमप्रतर्कितमपातयम् । अदयशस्त्रपातविद्रावितास्खिलदस्युलोकश्च शोकलम्बालकं सबालकमादाय तदीयमन्तःपुरपुरन्ध्रिसार्थमर्थसंभारं च भूयः स्वशिबिराभिमुखोऽभवम् । प्रस्थितस्य च प्रथम एव प्रयाणके मम त्रिभागशेषायां निशीथिन्याममित्रनामा भट्टपुत्रः 'क युवराजः, क युवराजः' इति पृच्छन्नुवनिरायतपातया नौकया निकटमाजगाम । जगाद च कृतप्रणामः— 'कुमार ! सेनापतिर्विज्ञापयति । योऽयमनतिदूरे दर्शितपरिमण्डलाभोगदर्शनीयाकृतिरुन्नत्य पर्याप्ताम्बरो गौरीस्तन इव त्र्यम्बकोरःस्थलस्य स्थपुटयन् विस्तारमर्णवजलस्य वामतोऽवलोक्यते, एष चूडालंकारः पञ्चशैलकद्वीपस्य, लीलावतंसकः सागरस्य, क्रीडास्थाननगरममरमिथुनानां, सिद्धिक्षेत्रं विद्याधरगणानामपिमो रामणीयकेन सर्वपर्वतानां, रत्नकूटो नाम सानुमान् । एष किल हृदयस्खलन्मैथिलीविरहशोकशङ्कोर्लङ्कापुरीमभि प्रस्थितस्य दाशरथेराज्ञया पर्वतानाहरद्भिः प्लवगयूथाधिपैरुत्पाट्य हाटकगिरेः सानुरानीतः । उपनीतश्च भुजबलाव-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

लेपादनादरप्रसारितैककरतलस्य सेनापतेर्नलस्य । तेनापि रमणीयतातिशयदर्शनप्रीतमनसा सुचिरमवलोक्य नायमुद्रागतुङ्गद्युतिपिशङ्गिताशामुखो वज्रमणिरिव कृत्रिमैर्मणिभिः पाषाणमृन्मयैरमीभिरचलैः सहैकत्र समवायमर्हतीति विमृश्य सेतोः पृथक् पाथोनिधौ निहितः । पयोधिनापि पुत्रबहुमानादात्मनः क्रीडागिरित्वेनोपकल्पितः । तदत्र विपुलावकाशपरिसरे सुप्राप्यशीतलस्वादुनिर्झराम्भसि स्वच्छन्दलभ्यचन्दनादिपादपैधसि निरन्तरालफलितनालिकेलकदलीपनसपिण्डखर्जूरप्रायतरुषण्डे तरङ्गिणीतीरसुलभदेवतार्चनोचितविशालमणिशिले युक्तमावासयितुम् । यतो दूरमायाता वरूथिनी । व्यथितो निशीथिनीजनितजाड्योद्रेकेण समुद्रमरुता सर्व एव सुखोचितो जनः । श्रमविकलबाहवो न वाहयन्ति सत्वरमरित्राणि यानपात्रेषु पौतिकाः । न शक्नुवन्ति निद्रावशीकृताः कर्तुमवष्टम्भं कूपस्तम्भकेषु कर्णधाराः । समीरोऽपि संप्रति प्रतीपगतिः प्रवाति । नाभिधावन्ति शिबिरगामिनं मार्गमर्गलितानीव प्रेर्यमाणान्यपि पुरो निर्यामकैः प्रवहणानि । नास्ति कश्चिन्नेदीयानितश्चलितानामाश्रयोचितोऽन्यः प्रदेशो द्वीपसंनिवेशः पर्वतो वा । सर्वतो वेत्रलतावनाकीर्णमर्ण एव केवलम् । अतो विलम्ब्य त्रिचतुराण्यहानि, प्रतिपाल्य पृष्ठानुपातिनं सैनिकलोकं, विधाय रिपुयोधमार्गणव्यथितमर्मणो वीरवर्गस्य व्रणकर्म, कृत्वा विचित्रतरुफलोपपादनेन क्षीणपाथेयसंग्रहदुःस्थस्य दुर्गतपदातिसार्थस्य क्षुधः प्रतीकारं, प्रगुणीकृत्य पटुपवनपाटितसितपटानि गिरितटाघातविघटितफलकसंधिबन्धानि यानपात्राणि, पूरयित्वा स्वादुसलिलेन रिक्तजलभाण्डानि, गृहीत्वा कियन्मात्रमपि सारमिन्धनदारु, गम्यते प्रतिदिनमविच्छिन्नैः प्रयाणैः, इति श्रुत्वा प्रभुः प्रमाणम्'। अहं तु क्षणमात्रकृतविमर्शः प्रतिगृह्य चेतसा तस्य वचनम्, 'एवं क्रियते' इत्युदीर्य तं व्यसर्जयम् । गते च तत्र, यथागतमतीते च कियत्यपि कालक्षणे, संक्षोभितसकलजलचरः, स्ववासतरुखण्डोड्डीनभारुण्डपक्षिपक्षाक्षेपरवविस्तारितस्तटशायिमहाकायकरिमकरपतनवेगदूरोच्छलितपयसा ससंभ्रममुत्थाय निरूप्यमाण इव पुनरमृतमन्थनारम्भभीतेनाम्भोधिना, सत्वरोत्थानविस्तरद्गुहामुखोत्पतत्केसरिकुलैश्च कुलिशपातशङ्काविदीर्णहृदयनिर्गलत्प्राणैरिव निशम्यमानो मैनाकवर्ग्यैर्गिरिभिः, समन्तात् तस्तार दिगन्तराणि तारगम्भीरः सैन्यावासभेरीध्वनिः, येन श्रुतिविषयमायातेन स्तम्भितेवाऽऽहूतेव दत्ताज्ञेव सा वरूथिनी क्षणमेकमखिलापि निश्चला बभूव । उच्चचाल च गतिरभसचलितध्वजाञ्चलचूलचामरा प्रत्यचलम् । अन्योऽन्यसंघट्टविघटितानेकयानपात्रा च प्राप कष्टेन घट्टोद्देशम् ॥

१०५) अथ दशाशामुखविसर्पी सर्पितस्तारतुमुलेन प्रतिवेलमास्फालितवेलातटानामुदधिवीचीनामुदञ्चता दूरमश्रान्तसंतानेन कलकलेन विघटितजलदेवतावृन्दनिद्रो, 'भद्र ! सर पुरः किञ्चित्; आर्य ! देहि गमनमार्गम्; अङ्ग ! मा पीडय ममाङ्गमङ्गेन; मङ्गलक ! कोऽयं बलदर्पः ? कूर्पराघातैः परानाहंसि; हंस ! हस्यसे दूरमुत्क्षिप्तनिवसनाप्रपल्लवोऽनया; लावण्यवति ! पृष्ठतो निबिडलग्ना पीडयसि मामन्तर्बहिश्चातिनिष्ठुरेण वल्गता पुरस्तनपीठेन; तरङ्गिके ! दूरमपसर, विघ्निता गतिस्तवजघनभित्त्या सर्वतो

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

निरुद्धमार्गस्यास्य सैनिकवर्गस्य, लवङ्गिके ! परिकरबन्धदर्शनेऽपि परिचारकः स्विन्नसकलगात्रयष्टिर्येथैष कम्पते तथावश्यमवतरन्त्यास्तरीतस्तव घनस्तनजघनभारेण पीडितो व्रीडयिष्यति प्रेक्षकजनम् ; व्याघ्रदत्त ! धाव, शीघ्रमेषा विपद्यते निपतिता पोतात् पितामही मकरिकायास्तव श्वश्रूः ; अश्रूणि किं सृजसि ? विसृज वार्तामपि तस्य तथाविधस्थानपतितस्य दस्युनगरनारीकर्णभूषणसुवर्णस्य, स्तेनलूनग्रन्थिः पथि प्राप्स्यसि विनाशं विना शम्बलेन; बलभद्रके ! भद्रकं भवति यद्यासाद्यते समग्रमुग्रजनसंमर्दपीडितेन मया परेषामर्पितं सर्पिः ; वयस्य ! वसुदत्त ! किमुत्तरं दास्यामि भर्तुराविष्टस्य ? विनष्टाः क्षारोदकेन मोदकाः; मन्थरक ! सा स्थवीयसी कन्था गलितमात्रैव करतलाद् गिलिता तिमिङ्गिलेन, गलग्नहस्तेन मर्तव्यमधुना हिमर्तौ शीतेन ; भ्रातर् ! उत्प्लुत्य नौफलकाद् दत्तफालेन निष्फलमेव भग्नस्त्वया जानुः, अनुचराधीनेन धीधनेनाधुना व्यवहर्तव्यम् ; अग्निमित्र ! परिहृत्य तीर्थमुत्पथेन व्रजन्नतिथिर्भविष्यसि ग्राहाणाम् ; अरे ग्रहिक ! मा वृथा कुट्टय पृष्ठकर्परे कूर्मम्, उदरमर्म पीडयास्य निविडमङ्गुलीयुगलेन, नोद्गिलिष्यत्यन्यथा चिरेणापि चरणम् ; आसन्नमरणः कृष्यतामितो वेत्रगहनादेष मुण्डनिहिततण्डुलप्रसेवको वृद्धसेवकः, प्रविष्टः सङ्कटे ; निरनुक्रोश ! जनमाक्रोशसि, न तु क्रोशसि रुन्दमिदमग्रतो निजतुन्दम् ; तीरमासाद्य श्रमविसंस्थुलः स्थूलपाषाणशङ्कया पृष्ठदेशे निषण्णस्यासदूरोत्प्लुतेन स्थलशायिना महाप्लवकेन पश्यत कथं पातितः पुनरगाधे पयोधिवारिणि वराको वरुणकः’ इत्यादिश्रूयमाणानेकसैनिकशतालापः, क्वचित् पलायमानपुलिनशायिजलमानुषमिथुनचरणचालितवालुकारणितरमणीयः, क्वचित् प्रधावितोद्वृत्तजननिर्दयाक्रान्तशुक्तिसंपुटस्फुटनरवविस्फारितः, क्वचिद् दलितसरसविद्रुमाङ्कुरटसत्कारदन्तुरः, क्वचित् पिच्छिलशिलातलस्खलितनिपतत्पदातिदत्तहास्यसहवासिलोकतालध्वनितरङ्गितो, विस्तारवत्यपि नितान्तमवतारमार्गे कृच्छ्रलब्धान्तरस्य सत्वरं तीरमवतरतः शिबिरलोकस्योल्लास कलकलः ॥

१०६) क्रमेण चोत्तीर्णे कियत्यपि राजलोके, रिक्तीकृतोदरलघुषु तटनिकटमानीयमानेषु यानपात्रेषु, प्रस्थितेष्वावासाय पर्वतस्य पूर्वदक्षिणं भूभागमुत्सुकेषु सैनिकवृन्देषु, मुकुलितसितपटेषु दृढनिखातनिष्ठुरकाष्ठकीलनियमितनौकेषु सर्वतोऽवलम्बितस्थूलनागरशिलानिगडितपोतेषु गृहीतसर्वात्मोपकरणेष्वपसरत्सु नाविकेषु, नायकोपलालनारूढगर्वेषु खर्वीभूय युगपद्गृहीतबहुजनोत्क्षिप्तभरकेष्वावासभूमिं व्रजत्सु भारभज्यमानभुजसंधिमर्मसु कर्मकरेषु, सरभसप्रधावितेन पुरोयायिना क्लिष्टसेवकजनेन परिगृह्यमाणेषु मणिगुहागृहेषु, हठनिराकृतलुण्टाककीकटप्रायलोके स्वीकुर्वति सगर्वमुपतटप्ररूढप्रौढलवलीलवङ्गकर्पूरपादपानि स्वादुसलिलनिर्झरणानि राजवल्लभविटवण्ठवर्गे, भुजङ्गभयपरिहृतश्रीखण्डशाखिषण्डेषु शिखण्डिरुतमुखरितांल्लतामण्डपानाश्रयत्सु विद्वत्सु, पर्यन्तरोपितशङ्कुसंयम्यमानतनिकेध्वितस्ततो विस्तार्यमाणेष्वमात्यपटसद्मसु, दूरविक्षिप्तकण्टकद्रुमविटपवलयितावासेष्वावासयत्सु सत्वरान्तर्वंशिकनिवेश्यमानशुद्धान्तवनितानिशान्तेषु सामन्तेषु, अप्रतीक्षितवितन्यमानदूष्ये

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

निषीदति मणिस्थलीषु स्थूलवसनाच्छादितवपुषि निद्राभरालसदृशि विलासिनीजने, पुष्कलशुष्कचन्दनकाष्ठसंदीपितानलेषु मुहुर्मुहुर्जठरपृष्ठपरिवर्तनेन व्यपनयत्सु परुषरजनीपवनसंपर्कजनितमङ्गजाड्यमूर्ध्वस्थितेषु दुःस्थितपदातिषु, प्रकाशितनभसि तिरस्कृततरुलतालीनतमसि विप्रलब्धप्रभातसमयोत्सुकचक्रवाकवयसि विलुप्तशैलौषधिज्वलनतेजसि भग्नवनचरमिथुनरहसि संक्षोभितक्षपाचरसदसि सर्पति दिक्षु सर्वतः संधुक्षितानामाशुशुक्षणीनां महीयसि महसि, मुखरितदरीमुखे प्रवृत्ते वातुमन्तःशिबिरमुद्वृत्तसैनिकोपद्रवप्रकुपितादिनिःश्वास इव सोष्मणि सधूमे क्षपाचरमयामानिले, सहसैव तस्य शिखरिणः पश्चिमोत्तराद् दिगन्तरादुदधिमारुतप्रेरितो विरुतसंघात इव संनिकृष्टप्रभातसमयनष्टनिद्राणां वरुणयानवाहनहंसयूथानाम् , आभरणनिस्वन इव स्वनिवासवीथिप्रस्थितानामसुरनगराभिसारिकाव्रातानाम्, अनारतप्रसृतमुरजमृदङ्गझल्लरीकांस्यतालझात्कृतिः, अन्तरान्तरा विसर्पदुच्छृङ्खलशङ्खकाहलाकोलाहलः, स्फुटप्रसूतटङ्कारेण वारंवारमास्फालितद्विगुणबाहुफलकानामुल्लासितो मल्लानामास्फोटरवेण, सविस्तरस्तुतिवृत्तपाठपुरःसरीभिरितस्ततो विस्तारितस्तारमुच्चरन्तीभिश्चतुरचारणवृन्दजयशब्दपरम्पराभिः, अनेकवेणुवीणारवसहस्रसंवर्धितः, प्लावयन्निवामृतस्रोतसा गगनमार्गमाजगाम तं प्रदेशमतिशयश्रव्यो दिव्यमङ्गलगीतनिनदः ॥

१०७) श्रुत्वा च तमहमश्रुतपूर्वमवधाननिश्चलेन चेतसा परमयोगीव क्षणमात्रमुपजाततत्प्रभवदर्शनाभिलाषः प्रेष्य निकटवर्तिनं नरेन्द्रलोकमात्मपरिजनं च पार्श्वविधृतचामरच्छत्रधारादिद्वित्रपरिचारकः, तत्कालमन्तिकस्थमुदधिकूलासन्नसलिलस्थिरावस्थापितनावमच्छिन्नसंतानमागच्छतस्तस्य गीतध्वनेर्दत्तावधानं ध्याननिश्चलनयनतारकं तारकमवोचम् । 'सखे ! किमपि सुन्दरो गीतनिःष्यन्दः श्रुतिविषयमवतरन्नेष वारंवारमभिनवाम्भोदगर्जोद्गार इव मयूरं सारसकुलक्वाण इव निर्जलारण्यपथिकमधिकोद्भूतहर्षमाकर्षति ममान्तःकरणम् । आयासितश्च त्वमधुना न युज्यसे नियोजयितुम् । तथापि ब्रवीमि यदि नातिमात्रमध्वश्रमो बाधाकरः शरीरस्य, मन्दोद्यमं वा न यात्रां प्रति मनः, ततः प्रगुणीकुरु गमनाय नावम् । यावदद्यापि प्रसुप्तो वहति शिबिरं, यावदवतारयन्ति तीरभुवि सेनाचरा यथास्वं कस्वराणि, यावन्निरन्तराणि संचरन्ति सामन्तानामितस्ततो यानपात्राणि, यावच्च मुक्तास्मत्संनिधिर्निवेशयति पटमन्दिराणि परितो राजकुलमाकुलाऽऽकुलोऽङ्गरक्षवर्गः, तावदनुपलक्षिता एव यामः, पश्यामश्च दिव्यगीतध्वनेरस्य प्रारम्भकं लोकम् । यत्र च क्वापि नगरे वा नगे वा सागरोदरसैकते वा ध्वनन्त्यमूनि वादित्राणि तत्र नियतमत्यद्भुतेन कस्यचिन्महाराजस्य राज्याभिषेकेण वा, लोकत्रयख्यातचरितस्य खेचरेन्द्रस्य विद्यासिद्धिलाभेन वा, प्रकृष्टरूपाकृष्टसकलराजकस्य कन्यारत्नस्य स्वयंवरप्रक्रमेण वा, शक्रादिसुरवृन्दारकप्रतिष्ठितस्य देवताविशेषस्य यात्राव्यतिकरेण वा, भवितव्यम् । न ह्यल्पीयसि प्रयोजने, यत्र तत्र चोत्सवे, कदाचिदेवंविधो भवति सकलत्रिभुवनचमत्कारकारी समारम्भः । समासन्नदेशप्रभवश्च वाद्यध्वनिरसाविति व्यक्तमेव तालल्यविशेषाणाम-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

वगतम्' । इति ब्रुवाणे मयि क्षणमधोमुखः स तूष्णीं स्थित्वा जगाद—'युवराज ! गम्यते । न कश्चिदपि दोषः । दृश्यते च कौतुकमिदम् । किं तु सर्वत एव दुर्गः पर्वतस्यास्य पर्यन्तेषु तोयराशिर्न शक्यते महान्तं यत्नमन्तरेण यानपात्रिकैरवगाहयितुम् । अत्र हि महाप्रमाणाः संचरन्ति जलचराः ! पदे पदे प्रकृतिदुस्तराः प्रवहणानां निवर्तयन्ति गतिमावर्ताः। स्थाने स्थाने शिथिलयन्ति यात्रोत्साहमतिशयोदग्रास्तटग्रावाणः । ईदृशे च निसर्गदुरवतारे नीरध्रावनवधारिते कर्णधारेषु केनापि निरपाये पथि, यथावद्विभज्यमानसमविषमभागायां विभावर्यामनुक्षणमपेक्षणीयसाहायकेष्वनासन्नवर्तिष्वपरयानपात्रेषु, यानमत्यन्तसक्लेशमिति मन्यमानस्य मे मनाङ्मन्दायते चित्तम्। अभिलषतु न केवलं कुमारस्य ममाप्यस्ति गन्तुम्, यतो पूर्वमप्येकदाऽस्माभिरिहावासितैः श्रुतोऽयमासीत् । अन्यैरपि कर्णधारैरनेकशः कथितमत्र ध्वनेरस्य सामान्येन समुत्थानम्। न तु विशेषतो यतोऽयं प्रवर्तते यो वास्य प्रवर्तक इति कुतोऽपि विशेषोपलब्धिरुपजाता' । इत्यभिहिते तेन समधिकोत्पन्नकौतुकः पुनरवोचम्—'सखे ! यदि तवाप्यभिलाषस्तदलं विलम्बितुम् । उत्तिष्ठ । गमननिष्ठो भव । मैकान्ततो विनिपातभीरुर्मन्त्रीव यात्राभियोगभङ्गार्थमर्थशास्त्रप्रदर्शितेन वर्त्मना देशकालसहायवैकल्यादीनि कारणान्यकारणमेव दर्शय। सक्लेशमस्तु अथ वा क्लेशरहितम्, अवश्यमेव तावद् गन्तव्यमवगन्तव्यं च गीतध्वनेरस्य तत्त्वम् । अकृतगमनो न तावदधुना प्रयत्नेनापि शक्नोमि चेतसः कुतूहलतरलितस्य स्वरसभङ्गं कर्तुम् । कृत्वापि कृच्छ्रेणावासमुपगतः प्रत्यग्रेण पश्चात्तापहुतभुजा दन्दह्यमानदेहो दिवसमपि न स्वस्थचित्तः स्थास्यामि । प्राप्तनिजभूमेरपि समुद्रवार्तावसरेषु स्मरणस्योपजायमानं न मे कारणमनणीयसो रणरणकस्य न भविष्यति । एवं च स्थिते क्लेशोऽपि वरमल्पकालमनुभूतः शरीरेण स्तोको, न जीवितावधिर्मनसा महान् शोकः। यदि च निमित्तशास्त्रं प्रमाणं ततः सोऽपि गच्छतामस्माकमिह नास्ति। सर्वत्र निरपाया प्रमोदहेतुश्च यात्रेयमिति भावय स्वयं तत्त्वदृष्ट्या। नहि सन्निकृष्टायामापदि दुरुपपादायां च कल्याणसंपदि कदाचिदीदृशी निरातङ्कता त्वरा च चित्तवृत्तेर्भवति । तदलमपायशङ्कया । कुरु स्थिरमस्थान एव भङ्गुरीभूतं चेतः। चिन्तय प्रस्थानकालोचितं सकलमात्मीयकल्पम् । अर्पय तमस्तिरोहितवस्तुसाक्षात्करणाय रजनीसमयक्षेपणीयमीक्षणयोरञ्जनम् । नियोजयाऽन्ययानपात्रिकासक्तिनिरपेक्षः सहायपक्षे युगायतं निजमेव भुजयुगलम् । अध्यवसितस्य ते गोष्पदमदृश्यमानपारः सकलोऽप्यकूपारः, किं पुनश्चक्षुःपरिच्छेद्यमहिमा तदेकदेशः ?' इति ब्रुवाणे मयि क्षणं स दोलायमानचित्तः स्थित्वा पुनरवादीत्—'कुमार ! भ्रूक्षेपमात्रव्यापारणीये मयि किमियता वचनविस्तरेण ? यद्यवश्यमेव गन्तव्यमिति निश्चयस्तन्न कश्चिदपि ते कौतुकप्रतिपन्थी । प्रस्थीयतामभ्युदयाय । सज्जोऽयमाजन्मनः परिपोषितः सर्वेष्वन्यराजकार्येष्वनुपयुक्त एतावन्मात्रप्रयोजनः प्रेष्यजनः' । इत्यभिधाय, प्रणतेन मूर्ध्ना बद्ध्वा नमस्काराञ्जलिमुदन्वते, तत्क्षणोपनताभिप्रेतशकुनप्रगुणितमनोवृत्तिः प्रवर्तयामास

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

गमनायासदोलायमानध्वजध्वनितकिङ्किणीनिबद्धोद्धुरविरावां नावम् । प्रावर्तयच्च प्राचेतसेन मसृणमसृणमनुसृततूर्यनिस्वनो दिक्पथेन । प्रस्थितायां च तस्यां सहसैव स्पन्दिताधरपुटमचिरभाविनमानन्दमिव मे निवेदयामास दक्षिणं चक्षुः । आश्चर्यदर्शनत्वरयेव सर्वतो विभाव्यमानरम्यरोमोद्भेदमश्वमिव जात्यमनिमित्तमेवारुरोह हर्षप्रकर्षमन्तरात्मा । हृदयप्रसर्पदुद्दामहर्षोत्थापितश्च किञ्चित् सशेषनिद्र इव प्रारभत जृम्भितुमायताध्वपरिश्रमप्रसुप्तो गमनोत्साहः ॥

१०८) अथ सा स्वभावधीरेण, सम्यगभ्यस्तयानपात्रप्रचारकर्मणा यथाविभागमवस्थितैः, स्थैर्यवद्भिरन्तिकस्थसकलस्वोपकरणैरमूढबुद्धिभिर्विधुरेपु, पञ्चषैः कर्णधारैरात्मनः सहायीकृतैरनुगम्यमानेन, सर्वतो दत्तसप्रयत्नदृष्टिना रक्षता निपुणमद्रितटसंघट्टम्, अनुवेलमीक्षमाणेन सुश्लिष्टबन्धानपि फलकसन्धीन्, निरुन्धता तूर्णमूर्णासिक्थकेन सूक्ष्ममपि विवरेभ्यः क्षरत्तोयमनुक्षणम्, अनिलसंक्षोभेषु नूतनाः संयोजयता रज्जूः; अजर्जरस्यापि वारंवारमापादयता सितपटस्य पाटवम्—'इतश्चङ्क्रम्यते मकरचक्रम्, इतः परिक्रामति नक्रनिकरः, इतः सरति शिशुमारश्रेणिः, इतः प्रसर्पति सर्पपङ्क्तिः, उत्सर्पयत दीपिकाः, प्रकाशयत सर्वतो मार्गम्, अपसारयत निकटचारिणो दूरं दुष्टजलचरान्; अयमनुप्रस्थमचलस्य चटुलवेल्लितलाङ्गूलवल्लिरार्द्रवल्लूरशङ्कया रक्तांशुकपताकासु पातितदृष्टिरुत्पित्सुरिव चेष्टते सिंहमकरः, किरत रहंसाभिमुखमस्य पयसि ज्वलन्तीरग्नितैलच्छटाः; इदमकस्मादस्मदवलोकनक्षुभितमुत्त्रस्तकलभसंवरणविहस्तयूथपं तीरशायि जलहस्तियूथमग्रपथेन पाथोनिधिमवतितीर्षति, त्वरितमुत्सारयत युगपदाहितेन हस्ततालशब्देन दूरम्; असौ रसातलात् सद्य एवोन्मग्नो वज्राग्निधूमिकामषीकल्माषपक्षसंपुटैः शिखरिभिरधिष्ठितपृष्ठभागो मठ इव सपरापतः संचरति कमठो, मा प्रतिष्ठध्वमभिमुखमेष निकषा प्रस्थितो नैष्यत्यपथेन नावम्; असावपि विदारितगिरिकन्दराकारतुण्डो मानदण्ड इव सागरस्य ग्रासीकृताक्रन्दज्जलकरिजटालवदनैर्बालमत्स्यैरनुसृताभिर्मत्सीभिरनुगम्यमानो मृगयते निजग्रासोचितं सत्त्वं सत्वरमितस्ततः स्तिमितया गत्या तिमिङ्गिलो, मा विधत्त कलकलं, यातु निभृतमेव, विकृत एष महतेऽनर्थाय; वञ्च्यतामयमतिचटुलवीचिवेगाकृष्टैर्भ्रमद्भिरन्तःकुलालचक्रक्रमेण रिक्तोदरलघुभिरभ्रैरावेदितो द्वारमिव रसातलस्य वामतः समीपवर्ती शीघ्रमावर्तो; लङ्घ्यतामयमपि क्षेपीयः क्षयसमयसन्ध्यानुरञ्जिताम्बरैकदेशविडम्बी दक्षिणतः प्रतिक्षणमुदञ्चता फणचक्रवालरत्नरागपटलेन क्रमनिपीतकल्लोलकालिमा पातुमनिलमुद्यतस्य कस्यचिन्महाहेरुद्गमनशंसी सागरोद्देशः, तटमिव पुरस्तरङ्गैरुल्लसद्भिरुद्भाव्यते; कुरुत वंशक्षेपमन्तर्वारि, दुर्वात इव दृश्यते, मुकुलयत सितपटरज्जुजालम्; अग्रतो विसारिमत्स्य इव वहति, लम्बयत नागरानविलम्बितं; मित्राणि ! मन्दोऽतिमात्रं मरुत्, प्रलम्बैर्बाहुभिर्वाहयत सत्वरमरित्राणि; मकरक ! मनागुदञ्चय मार्गतटरुहश्चन्दनतरोरस्य तिरश्चीमुपरिशाखाम्, मूर्ख ! किमधोमुखं स्थितोऽसि मुधा, बधान हस्त एनं मण्डूकमस्तकमणिम्, अवश्यं न दृश्यसे

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

दन्दशूकैः ; सकुलक ! विधेहि वेदोद्धारिणः शकुलस्य केलिम्, उद्धर कूलपङ्कमग्नमूलामिमां नावम्, अधीर ! माऽवधीरय मद्वचः, विचर निराकुलो, नक्रवसयाऽञ्जितलोचनस्य स्थलं ते सकलमम्बुधिजलं ; शम्बूक ! बाढं प्रचलायसे, न चेतयसि ग्राहेणापि गृह्यमाणचरणः चेतसि, कुतं वैलक्ष्येण, क्षालय क्षारेण सामुद्रेण वारिणा वारं वारमास्यं, यास्यति द्रागेव निद्रा सहेक्षणाभ्यां क्षयं ; राजिलक ! तर्जितोऽपि नोपरमसि, प्रगुणयायिनीमपि नावमागस्तीं गतिं ग्राहयसि, अस्ति कश्चिन्न ते दिङ्मोहः, यद्युग्राहतामप्यहृदय ! न जानास्युत्तराशावर्तनीं प्रवर्तनीं प्रवर्तय दृष्ट्वा दृष्ट्वा सप्तर्षिमण्डलम्'—इत्यादि साध्वसकरं च कर्त्तव्योपदेशपरं सप्रार्थनं च सपरिहासं च जल्पताऽवसरेषु, नीयमाना, क्वचिच्चिरकालसंगलनसान्द्राणि कदाचिद्व्यदलितानि यानपात्रैः पाटयन्ती शुकहरितशैवलपटलानि, क्वचित् सांयात्रिकप्रचारविरहादतिस्फीततां गतैरहरहः स्फुटतां शुक्तिसंपुटानां मुक्ताफलैर्निरन्तरनिचितेषु सैकतेषु सुखप्रसुप्तानि प्रबोधयन्ती जलमानुषमिथुनानि, क्वचिद् दूरत एव श्रूयमाणमुखरपक्षिरवाणि संभ्रमोत्पतनसविशेषविततदेहायामानि जलनिधिमध्यशायीनि शैलतरुषण्डेषु पिण्डयन्ती भारुण्डाण्डजकुलानि, स्वल्पेनैव समयेन दूरं जगाम । प्रगुणवातप्रेरिता च व्रजन्ती तत्रातिदीर्घेऽपि वारिधेरध्वनि गगन इव मेघलेखा प्रायशो न क्वचिच्चस्खाल, प्रदक्षिणीकृत्य च क्रमेण तं क्षितिधममभिमुखीबभूव तस्य तूर्यशब्दप्रभवस्य पर्वतोद्देशस्य ॥

१०९) सोऽपि प्रदेशस्तां दूरादेव दर्शितोर्ध्वध्वजभुजामात्मानमिव संज्ञया दर्शयन्तीमन्तिकागतां विज्ञाय सद्य एव तं वाद्यशब्दं कदाचित् तारं कदाचिन्मन्द्रमुच्चरन्तमच्छिन्नसंतानमाह्वानशब्दमिव संजहार । विरते च वादित्रनिःस्वने सन्नगमनोद्यमोऽपि पुनराकर्णनाशया तथैव तारकः स्तोकं गत्वा सत्वरमाचकर्ष नावम् । उवाच च विगतहर्षः— 'कुमार ! विश्रान्त एष तावदत्रैव प्रदेशे मार्गदेशकोऽस्माकमातोद्यध्वनिः । आज्ञापय किमधुना कर्तव्यम् । किमेवमेव बद्धवेगा पुरस्तादबद्धलक्ष्मेव प्रवर्त्यत इयं नौः, उत पश्चान्निवर्त्यते ? यद्यवश्यमेव पुरः प्रयातव्यं द्रष्टव्यं च कौतुकमिति निश्चयः कुमारस्य, तन्न किञ्चिद् विलम्बेन विचारेण वा कृतेन प्रयोजनम् । अनेनैव पर्वतनितम्बावलम्बिना मार्गेण गम्यते यावत् किमपि दृष्टम् । अथ न किञ्चिद् गतेन दृष्टेन वा कौतुकेन साध्यसिद्धिरिति बुद्धिस्तदलमात्मना वृथैव क्लेशितेन । प्रस्थीयते स्थानादित एव प्रतीपं, गम्यते शिबिरम्, आश्वास्यते सर्वतस्त्वददर्शनेन विक्लवीभूतो भृत्यबान्धवमित्रलोकः, क्रियन्ते प्रस्तुतानि राज्यकार्याणि । कौतुकानि त्वपर्यवसानायामत्र दण्डयात्रायामदृश्यपारे भगवत्यकूपारे विचरतो यदृच्छया कुमारस्य पदे पदे सुलभदर्शनानि । किं च तैः ? अयमेव हि तावदवधिरद्भुतानां निदर्शनं दर्शनीयानां संकेतशाला कुतूहलकारिणां युज्यते रत्नकूटशैलः कथमपि प्रसङ्गदृष्टो द्रष्टुमनुग्रहीतुं च सपरिग्रहस्य विविधक्रीडाभिः । अत्र हि पदे पदे सुन्दरतया सुरलोकस्यापि जनितव्रीडानि क्रीडास्थानानि, स्थाने स्थाने सर्वर्तु-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

कानि वनानि, वने वने विकचरत्नकुसुमस्तबकतारकितानि कल्पतरुषण्डानि, षण्डे षण्डे बहुप्रपञ्चाः काञ्चनलतादोलाः, प्रतिदोलमान्दोलनक्रीडानन्दितानि दृश्यन्ते सततमनवद्यवेषाणि विद्याधरद्वन्द्वानि। अपि च सानौ सानौ निशम्यते कर्णामृतं किन्नरगीतम्, भृगौ भृगावाकर्ण्यते निर्झरणझात्कृतमपि स्फीतम्, सरिति सरिति विलसन्ति रत्नवालुकापुलिनेषु चित्राः पक्षिणः, काले काले वाति विस्तारितरतिकेलिरमराणां समीरणो दक्षिणः, प्रदेशे प्रदेशे चिन्तिते चित्तस्य जायते परा प्रीतिः, वस्तुनि वस्तुनि विभाविते भवति लोचनद्वयस्य द्रष्टव्यदर्शनेच्छानिवृत्तिः। तथा च च्छाययापि पत्रपादपच्छायानामपसरति देहिनामङ्गग्लानिः, गन्धेनापि पुष्पद्रुमगन्धानामन्धीभवन्ति घ्राणानि, वातेनापि चैत्रवातस्य विकटमुद्वहन्ति वनलताः कुसुमाट्टहासं, वार्तयापि दयितवार्ताया मनसि मानिनीनां करोति मन्मथः स्थानाधिपत्येनावासम्। किं चापरोक्षवर्णनेन? निर्णेष्यति यथावस्थितं स्वरूपमस्य स्वयमेवानुभूय स्वामी।' इति जल्पित्वा जोषमभजत्॥

११०) अहं त्वकाण्ड एव खण्डितगमनरभसेन तस्यानेन वचसानवसानेन पथापि जनितव्यथः 'कष्टं, न लेशोऽप्यभिलषितसंपत्त्या सुखस्य संजातः, क्लेश एव केवलमनुभूतः' इति भावयन् भूतगाढोद्वेगतस्तत्क्षणमधोमुखोऽभवम्। अदत्तोत्तरश्च तस्मै तदाकस्मिकमालोच्यालोच्य चापलमात्मनो, मनसि जातहासो विस्मयत्रपाविषादानां युगपदास्पदतामगच्छम्। अकरवं च जातपरमानुतापश्चेतसि—'हन्त, कस्मान्मया मिथ्याकुतूहलतरलितेन सहसैव तूर्यरवमुपश्रुत्य धावता शिशुनेव लघुतां परामात्माऽऽनीतः? किमित्यचिन्तितात्मविनिपातदुःखेन शिखरिणेव कुलिशपातभीरुणा संचरदनेकदुष्टग्राहदुरवगाहो महासमुद्रकुक्षिरवगाढः? किमनिवारितेन्द्रियवृत्तिना बालतपस्विनेव निष्फलोऽनुभूतः शीतवातादिजनितः कायक्लेशः? कुतो ममेदमनुपदिष्टमशिक्षितमनभ्यस्तमचिन्तितमेवाद्य चापलमाविर्भूतम्? अहो चञ्चलस्वभावता चित्तपरिणतेः। अहो विकारबहुलता तारुण्यगतेः। अहो दुःखदायकत्वं सुखाभिलाषाणाम्। अहो व्यसनदानवैदग्ध्यमनधीनतायाः। अहो कार्यपरिणतिविचारविद्वेषो दर्पोद्रेकविलसितानाम्। अहो मतिविपर्ययप्रदानतात्पर्यं दैवप्रातिकूल्यस्य। तस्य तादृशस्य तातप्रयत्नस्य, तस्य विद्याभ्यासस्य, तस्य नीतिशास्त्रश्रवणस्य, तस्य हेयोपादेयतत्त्वपरिज्ञानस्य, तेषां वृद्धोपदेशानां, तस्या विदग्धजनसंगतेः, तस्य च निसर्गसिद्धस्येन्द्रियवर्गसंयमस्य कीदृशो विपाकः संवृत्तः? किमिदानीमस्य पृच्छतः प्रतिवचनं प्रयच्छामि? किं कर्तव्यमुपदिशामि? स्वयं च किं करोमि? कथमयमवश्यमारब्धं मया निर्वोढव्यमिति बद्धनिश्चयेनापि निरवधौ पयोधावनधारितायां गन्तव्यभूमावनिश्चिते द्रष्टव्यवस्तुदर्शने क्लेशायासलाभाय वराकः पुरः प्रवर्तयितव्यः? कथं च गमनं निवारयतः पूर्वमस्य वचनमनादृतमिदानीं बहु मन्तव्यम्? कथं चास्थिरस्वभावतया सरभसप्रधावितेन भूमिमियतीमागत्य भग्नमनसा तीरादर्शिशकुनिनेव पश्चान्निवर्तितव्यम्? निवृत्तेनापि कथमयमनेकविकटावर्तशतसंकुलः सर्वतो विशृङ्खलप्रचारैर्दुष्टजलचरैः पदे पदे प्रस्खलितयान-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

पात्रगतिरतिमात्रदुर्गः सागरैकदेशो लङ्घयितव्यः ? कथं च तत्कालमसमत्संनिहितसैनिकावेदितवृत्तान्तसंभ्रान्तस्य समकालमेकवर्त्मना प्रातः प्रधावितस्य निरन्तरप्रचलितानेकनौसहस्रसंक्षोभिताम्बुधेरर्धपथदृष्टस्य पार्थिवलोकस्य वृथागमनलज्जाविलक्षाक्षमाननं दर्शयितव्यम् ? कथं च दूरादेव दर्शितस्मितस्य पार्श्वमुपगतवतः "क्व गताः, किमर्थं गताः, किं दृष्टं, किमनुभूतं, किमासादितम्" इत्यादि पृच्छतः प्रणयिवर्गस्य सहसा ह्रेपणं स्वचरितमावेदनीयम् ? कथं चावासस्थानमुपागतेन दुर्विनयजनितोद्वेगाः "स्वतन्त्र" इति कृत्वा तूष्णीमेव सर्वे समर्पितस्वाधिकारमुद्राः प्रसादनीया राज्यचिन्तकाः प्रधानपुरुषाः ? कथं च हृदयदाहलङ्घितानुवृत्तीनामनुलङ्घनीयवचसां वृद्धबन्धूनामधोमुखेन सदसि सोढव्याः श्रवणपरुषा रोषतिरस्काराः ? सर्वथा धिग् मां चापलापहृतमनात्मज्ञमुत्सृष्टाभिमानमसमीहितकारिणमनेनाप्यदृष्टशिष्टव्यवहारेण सर्वदा प्राकृतलोकसहवासिना तारकेण "तरल" इति "कुतूहली" इति "क्रीडनशील" इति संभावितम्' इत्याद्यनल्पमनेकसंकल्पकवलितचित्तवृत्तेश्चिन्तयत एव मे जगाम परिणाममप्रतर्कितैव रजनिः ॥

१११) ऊर्ध्वकिरणरज्जुस्तम्बलम्बमानशशिबिम्बनागरादपरदिग्भागयानपात्रादवततार सांयात्रिक इव कृताम्बरजलधियात्रः शनैः शनैरन्धकारः । 'किं वृथा नदसि ? मथने यदि मया रत्नानि ते कक्षीकृतानि तदुत्क्षिप्यैतद्' इत्यवतार्य शिरसः पुरो मन्दरक्षितिभृता क्षिप्तमुत्तरीयक्षौममिव पिण्डीकृतमिन्दुमण्डलमाकुलाकुलप्रसारितोर्मिहस्तो जग्राह जलधिः । प्रमुख एव प्रवृत्तमेषस्य तलश्चलितसरोहिणीकवृषस्य क्वापि क्वापि विभाव्यमानतुलाधनुषः प्रभात एव प्रस्थितस्य तारकासार्थस्य चरणोत्थापितो रेणुविसर इव धूसरारुणो नभःसरणिमरुणदरुणालोकः ॥

११२) ततः क्रमेण रञ्जिताम्बरे तुहिनकरविरहविदलितविभावरीहृदयरुधिर इव निपतति धरण्यामरुणरागे, तिमिरकरिरेचितेषु पांशुतल्पेष्विव स्तोकस्तोकमुच्छ्वसत्सु दिग्भागेषु, अपरभागसंक्रान्तनक्षत्रभारावर्जित इव पूर्वभागमतिदूरमुन्नमयति व्योम्नि, विनिद्रशकुनिकुलबद्धकोलाहलासु जलनिधिप्रबोधमङ्गलानीव गायन्तीषु वेलावनावलीषु, मार्गशैलशृङ्गकृतविश्रामेष्वाहारान्वेषणाय द्वीपान्तराणि प्रस्थितेषु समुद्रोदरनिवासिषु विहङ्गेषु, पङ्कमलिनतनुषु कौपीनमात्रकर्पटावरणेष्वरुणलुण्टिततिमिरपुरलोकेष्विव समाश्रयत्सु वेलानदीपुलिनानि जालिकेषु, मुहुः स्पृष्टशैवलप्रताने मुहुरामृष्टचन्द्रकान्तमणिदृषदि मुहुर्मृदितफेनपटले मुहुराश्लिष्टसलिलवीचिसंचये संचरति वडवामुखानलसंपर्कजाततीव्रसंताप इव मन्दमन्दमौदन्वते मरुति, मुक्तमसृणमणितटीशय्येषु सविभ्रममभ्रमुकुलप्रभवाभिः करेणुभिरुपनीतसरसलवङ्गपल्लवकवलेषु सुवेलमेखलासु खेलत्सु वामनदिङ्नागवंशजेषु गजेषु, सर्वतः इवोपलक्ष्यमाणे प्रसृततापसाग्निहोत्रधूमान्धकारे कलशयोनिप्रसादनायायातविन्ध्यशैलालिङ्गितरोहणगिरौ, प्रविष्टारुणालोकस्तोकतरलितद्वारपालवेतालेष्वसुरदेवतार्चनारम्भपिशुनमपूर्वसौरभं

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

दिव्यकुसुमधूपामोदमुद्गिरत्सु विवरेषु, चन्दनद्रुमोपवनक्रीडारागिणीभिः पन्नगाङ्गनाभिरापतन्तीभिरलभ्यान्तरेषु रसातलमलयान्तरालमार्गेषु, प्रभातमारुतापूरितरणन्मुखरपुलिनशङ्खमाले दलितशुक्तिमुक्तास्तबकिततीरभुवि जडितजलमानुषाध्यासितसबालातपतटे द्रवीभूतशार्वरतिमिरविभ्रममूर्मिविस्तारमुपसंहरति मत्सुखप्रचारार्थमिव चन्द्रास्तसमयविद्राणतेजसि तरङ्गिणीनाथे ; दिवसकृतयुगावतारे तिमिरसागरादुन्मग्नां मेदिनीमिव द्रष्टुमुदयाद्रिशिखरमधिरूढे सहस्रदीधितौ ; शनैः शनैश्च संधुक्षितसूर्यकान्ताश्महुतभुजि, मन्दितेन्दुमणिनिर्झरस्यन्दे, निष्प्रभीकृतदवदहनतेजसि, विस्तारिततरुणतरुलतापल्लवलावण्ये, मुकुलितोलूकचक्षुरालोकसंपदि, विकासितदरीगृहद्वारोदरे ; प्रकीर्ण इव गुञ्जाफलेषु, अङ्कुरित इव राजशुकचञ्चुकोटिषु पल्लवित इव कृकवाकुचूडाचक्रेषु, मञ्जरित इव सिंहकेसरसटासु, फलित इव कपिकुटुम्बिनीकपोलकूटेषु, प्रसारित इव हरितालस्थलीषु, क्षुण्ण इव शबरराजसुन्दरीसान्द्रनखदन्तक्षतेषु, राशीकृत इव पद्मरागसानुप्रभोल्लासेषु ; निपतति सति पयोधिमध्यशिखरिणां शिखासु बन्धूककुसुमस्तबकभासि बालातपे, जाते स्फुटालोके जगति, किञ्चिदुपशान्तचिन्तासंज्वरः पुरस्ताच्चक्षुरक्षिपम् ॥

११३) अथ नातिदूरे दरीभूतस्तस्य परिसरादुज्जिहानं धातुधूलीपटलमिव विलुलितं वेलानिलेन, समन्ततः समुद्भासितनभोमार्गमर्घरत्नाञ्जलिमिव क्षिप्तमुदयसंध्यायाः सागरेण, क्वचिद् विद्रुमरसद्रवारुणरागं, क्वचित् तरुणहारीतपक्षहरिताभोगं, क्वचित् कर्णिकारकुसुमपुञ्जपिञ्जरसन्निवेशं, क्वचिद् दह्यमानकृष्णागुरुधूमधूसरोद्देशम्, अतिभास्वरतया दुरालोकम्, आकुलाकुलेक्षणैरुत्थाय सर्वैः समकालमौर्वानलार्चिःशङ्कया निभालितं भालतटविनिहिताग्रहस्तच्छत्रकैः कैवर्तैः, संवर्तकालसंध्यासदृशमत्यद्भुतं प्रभाराशिमपश्यम् ॥

११४) दृष्ट्वा चोपजातकौतुकः किमेतदिति वितर्कयन्नेव तस्मादर्कमण्डलादिव मयूखनिवहमेकहेलया विनिर्गतम्, आगच्छदभिमुखमाकाशमार्गेण, संतानकनमेरुमन्दारकुसुमप्रायशेखरं, हरिचन्दनरसप्रायाङ्गरागं, कल्पद्रुमांशुकप्रायनिवसनम्, अनेकदिव्याभरणभूषितम्, आभरणमणिकिरणप्रभासंतर्पितेन प्रसर्पता सर्वतस्तप्तपनीयद्रवाकारेण देहद्युतिप्राग्भारेण पिङ्गलीकृताखिलदिगन्तरालं सदावानलमिवान्तरिक्षमादधानम्, उज्ज्वलदावानलानुलग्नदग्धस्थलाभेन जलनिधिवेलावनान्यपहाय युगपत्प्रधावितेन पृष्ठतो वहता विलेपनामोदाकृष्टेन मधुलिहां पटलेन पश्चात्प्रयायिभिरुन्नीयमानगतिमार्गम्, आदराकृष्टवल्गैर्वारंवारमुच्छलज्जलच्छटास्पर्शपरिहाराय तरुणवारिदानामन्तरालेन नीयमानैरनुद्भूतधूलीपटलमश्रूयमाणमुखरखुरपुटारवमतिवल्गुवल्गद्भिः स्वभावचञ्चलैः प्रधानवाजिभिरुह्यमाननायकम्, अदृश्यमानहरितच्छायामण्डलैश्चलद्भिरुद्दण्डैरातपत्रखण्डैरभिनवतापसलिलनिर्भरे नभःसरसि मूलभागनिर्लूननलिनीपलाशप्रकराणि पङ्कजवनानीव संचारयमाणम्, अचिरांशुतेजःस्तबकचन्द्रकितैरिन्द्रनीलकान्तिभिः तरुणजलदैरध्यासितोर्ध्वकदलिकाशिखरेषु समुच्छ्रिता-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

दण्डमायूरातपत्रेष्विव द्विरदसारिसदनेषु निद्रायमाणकुमारम् , अच्छिन्नसंतानपवनप्रसारिताभिरतिभास्वरतया दिवापि प्रेङ्खदुल्कादण्डमिव व्योम दर्शयन्तीभिः कल्पतरुरत्नांशुकवैजयन्तीभिः समन्ततो ज्वलद्रथविमानकेतनम् , उदारनेपथ्यधारिणा गृहीतनानाप्रहरणेन विद्यानुभावसिद्धत्वाद् गतेरकृतपदविक्षेपमग्रतः प्रसर्पता समपादस्थितेन पदातिसंदोहेन कृतकलकलं, पृष्ठतश्च वरकरेणुकारूढाभिरुपरिधृतकुन्दधवलातपत्रिकाभिः पुरःप्रधावमानकनकदण्डोड्डमरमायूरच्छत्रमण्डलाभिरुभयतः प्रचलितभुजलतारत्नवलयेन वाराङ्गनाजनेन सलीलमुद्धूयमानचामरकलापाभिराप्रपदीनचीनकञ्चुकावच्छन्नवपुषा निजनिजवाहनाधिरूढेन वृद्धान्तर्वंशिकसमूहेन सर्वतः परिवृताभिरालोहितापाङ्गतरङ्गैर्मन्दतारकापरिस्पन्दैर्लोचनारविन्दैरनुभूतदीर्घरजनिजागराभिरिव विभाव्यमानाभिरलम्बितालकश्रेणिभिरलुप्तललाटतिलकैरग्लपितौष्ठमुद्रालक्तकैराननेन्दुभिरसंपादितमनोभवाज्ञाभिरिव ज्ञायमानाभिः प्रधानावरोधसुन्दरीभिरनुगम्यमानम् , अनतिभूरिपरिवारपरिच्छदम् , उच्चलितमध्वना सुवेलाद्रेः, खेचरनरेन्द्रवृन्दमद्राक्षम् ॥

११५) दृष्ट्वा चाग्रतस्तं प्रभाराशिमत्यन्तदुरालोकं तं चापतन्तमभिमुखं खेचरलोकमुल्लसच्चित्तवृत्तिः 'प्रवर्तय पुरस्तान्नावम्' इति नियुज्य तारकं तत्क्षणमेव चलितस्तेन विस्मयस्तिमितचक्षुषा समस्तेनापि गगनचारिणां गणेन 'कोऽयं, कुतोऽयं, किमर्थमायातः, कथमिहातिदुर्गमायां नगोपकण्ठभूमावेकाकी प्रविष्टः, क्व यास्यति' इति जल्पता परस्परमवलोक्यमानो गत्वा स्तोकमन्तरमधस्तात् तस्य भूधरस्य झटिति दृष्टवान्; अष्टापदाद्रिशिखरभास्वराकारम् , उत्पातपवनधूननोपजातखेदानां गर्भपातमिव संवर्तकाभ्रविद्युताम् , अनवरतवारिधिसलिलशोषणोत्पन्नजाड्यस्य दाहशक्तिभ्रंशमिव वाडवाग्नेः, अमृतमथनोत्कालमन्दरास्फालितस्य रुधिरच्छटोद्गारमिव पारावारस्य, प्रलयपर्जन्यगर्जितोपजनितप्रौढभेदायाः कन्दलोद्भेदमिव पातालस्वर्गवैडूर्यभूमेः, अतुलगारुडग्रावघटितोदग्रविकटपीठम् , अध्यासितपीठबन्धमध्यया रसातलत्रिपथगातरङ्गमालयेव गगनमवलोकयितुमुत्पतितया चन्द्रकान्तमणिशिलासोपानमालया विराजितोदारमण्डपद्वारावतारमार्गम् , अनेकमाणिक्यमत्तवारणकभूषितम् , अनिमेषलोचनाभिरतिशयितविश्वकर्मकौशलं शिल्पनिर्माणमवलोकयितुममरलोकादुपागताभिः स्वर्गरमणीभिरिव मणिशिलाशालभञ्जिकाभिरध्यासिताश्मकषपुष्परागपाषाणस्तम्भशिखरम् , उपरि घूर्णन्तीभिरर्णवोदकपानकालीभिर्बालजलधरलेखाभिरापादिताञ्जनवर्तिकृत्यैर्ज्वलद्भिरुच्छिखैः पद्मरागकलशैः प्रकाशिताकालदीपोत्सवविलासम् , अविरलोद्गीर्णसुरचापचक्रकृतकलापापलापेषु वज्रमणिशलाकाजालकेषु कूजितानुमितनिलीननीलकण्ठम् , आशामुखव्यापिनि महानीलाश्मयोनेरामलसारकस्य घनदुर्दिनश्यामले प्रभाचक्रवाले बलाकायमानपवनलोलसितपताकम् , आभोगदूरोत्सारितदिशा तपनमण्डलमिवात्मनः कलशतां नेतुमुत्थितेन चुम्बिताम्बरशिखमतिप्रांशुना शिखरेण, विततशिखरश्रेणिना सागरवीचिमालास्फालवाचाल-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

तलशिलासोपानमालेन मूलदेशासीननानारूपजलचरजातिना स्वच्छतातिरेकादात्मकरतलस्थितवदवलोक्यमानापरभागावस्थितपदार्थजातेन शुद्धजातिस्फाटिकनिर्मितेन स्फुटस्फातिना प्राकारमण्डलेन कुण्डलितम्, अमलप्राकारभित्तिलग्नैः प्रतिबिम्बकैरिव निजैरनिलवेल्लितपताकापल्लवतया प्राप्तुमुन्नतिप्रकर्षमारब्धसेवासमुचितोत्तरीयाञ्चलवीजनैरमरगिरिश्रृङ्गैरिव सर्वतः परिवृतं हिरण्मयैः सुरप्रासादैः, छन्दोविचितिशास्त्रमिव बृहत्या जगत्या भ्राजितं, युगान्तदिवसमिव विलसदनेकरूपकालीकान्तं, हेमन्तमिव समासन्नशिशिरवातायनालंकृतं, प्रौढवादिनमिवातिविषमपत्रभङ्गविस्मापितप्रेक्षकजनम्, अनेकमाणिक्यखण्डखचितकाञ्चनशिलासंघातम्, एकं दिव्यमायतनम् ॥

११६) उपजातविस्मयश्च विस्मृतनिमेषनिश्चलेन चक्षुषा तदवलोक्य सुचिरमकरवं मनसि—'फलाभिलाषिणा पुरुषेण नैकान्तो नीतिनिष्ठेन भवितव्यम्। अभिमते वस्तुनि दैवं प्रमाणीकृत्य सर्वात्मना प्रवर्तितव्यम्। अनुकूलविधिविहितसाहायकस्य साहसिकस्य सर्वदा शस्यसंपदिवानीतिरनीतिरपि फलति, येन सकलबुधजनोपहासपात्रमेषोऽपि यात्राविधिरीदृशस्य मे निर्वृतिलाभस्य कारणं संवृत्तः। यद्यपायभीरुतया नीतिमनुसरन्नाहमेतां भूमिमागमिष्यं, कथमिदं कथापथोत्तीर्णरूपगुणलुप्तसुरपतिविमानकमनीयताप्रवादं प्रासादरत्नमद्रक्ष्यम्, यदवलोकनेनाद्य विनिवृत्तमिवाह्लादकरपदार्थदर्शनकुतूहलं दृष्टेः, उपरत इवाद्भुतकथाकर्णनादरः कर्णयोः, नृत्यतीव हृदयमन्तः प्रहर्षेण ? पुण्यभाजो जगति, यैः परित्यज्य राज्यमपि, गृहीत्वा पारिव्राज्यमपि, भुक्त्वा फलमूलमयमाहारलेशमपि, विषह्य दुःसहं वनवासक्लेशमपि, अङ्गीकृत्य बान्धवसुहृद्वियोगमपि, प्राप्य पक्षिजातियोगमपि, कृतस्थितिभिरत्र कालः प्रेर्यते। वन्द्यवैभवः स कोऽपि भगवान् देवो वा दानवो वा येन सुकृतकर्मणा निर्मापितमिदम्। अस्य हि प्रारम्भसमये प्रवर्तितः प्रथममादरात् तेन संख्यातीतानां विश्वकर्मणां सर्गनिर्माणाय भगवान् प्रजापतिः; तदनु गत्वाऽलकापुरीमात्रद्धवर्मणा रणपराजितस्य मनुष्यधर्मणः कृतं कार्त्स्न्येन कोशापहरणम्; अथ कदर्थितत्रयस्त्रिंशत्त्रिदशकोटिना समूल एवोत्पाटितः सुरशैल इति निश्चयो मे। न ह्येकविश्वकर्मसमारब्धकर्मणा, प्रकारान्तरोपार्जितधनेन, स्थानादन्यतः समाहृतमणिशिलादारुणा, कारयितुमतिभूयसापि कालेन कीर्तनमीदृशं शक्यम्। शङ्के चात्र निष्पाद्यमाने त्रिदिवशिल्पिनामभीक्ष्णमतितीक्ष्णकोटिभिष्टङ्किकाभिस्तक्ष्यमाणाभ्यः शिखरमणिशिलाभ्यः समन्ततः समुच्छलितानि यानि स्थूलशकलानि तैरेष लम्भितो रत्नाकराभिधानं लवणसिन्धुः' ॥

११७) इति चिन्तयत्येव मयि तत्कालसत्वरकैवर्तरभसप्रेरिता क्षणेनैव दक्षिणामायतनप्राकारभित्तिमाससाद नौः। आक्रम्य च क्रमेणातिरमणीयमस्याः पर्यन्तनितम्बसङ्गिनं पूर्वभागमवस्थितायां तत्र क्षणमात्रमतिवाहिताध्वखेदो दिव्यदेवतायतनदर्शनप्रीतमनसमदृश्यमानुषप्रचारेषु मदमत्तविविधपक्षिकुलबद्धकोलाहलेषु नित्यविकचदेवद्रुमवनामोदवासित-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

दिक्षु रत्नकूटाद्रिकटकदेशेष्वनुक्षणक्षिप्तविस्मयस्मेरलोचनं तारकमवोचम्—'सखे ! तारक ! लङ्घितो निर्विघ्नमेवास्माभिरेष जलनिधिशैलान्तरालवर्ती सर्वद्वीपसांयात्रिकाणाममार्गो मार्गः । समाक्रान्ता सुखेन दिव्यजनसंचारपूतेयं भूमिगोचराणामभूमिर्भूमिः । आसादितमिदं सर्वसुन्दरपदार्थानामधिष्ठानं स्थानम् । अवलोकितं लोकत्रयतिलकमेतत् सकलकौतुकानामायतनमायतनम् । सर्वथा पुण्यभाजो वयम् । जातं जन्म सफलम् । उत्तिष्ठ तूर्णम् । अनुतिष्ठ सांप्रतं कालोचितं कृत्यम् । उपसृत्य पर्वतनितम्बादितः समाहर प्रत्यग्रविकसितानि संतानकप्रभृतीनां पुण्यपादपानां कुसुमानि, पानीयं च निर्झरादानय स्वादु, येन संपादितपाणिपादशौचाः प्रविश्य पश्यामः पूजयामश्च भगवन्तमन्तः प्रतिष्ठितमस्य देवतायतनस्य देवम् । अत्र हि विलोकिते, साक्षादभ्यर्चिते स्वहस्तेन, स्तुते च परमया भक्त्या महार्थाभिः स्तुतिभिरेषा विशेषतो नः फलवती भविष्यति यात्रा' इति । स एवमुक्तो विहस्य मां प्रत्यभाषत—'कुमार ! सर्वं संपाद्यते । किं पुनरिदं विज्ञापयामि । कथमिह प्रवेष्टव्यम् ? यत्तावदिदमवलोक्यते पुरस्तादस्य गोपुरप्रतिबद्धमम्बरोत्तम्भिना मणिस्तम्भतोरणेन तिरस्कृततरणिरथसंचारं द्वारम्, अनेन योऽवतारः, स दूरमुभयतः प्रसृतेन टङ्कच्छिन्नपर्वनकटकसङ्गिना प्राकारेणैव वारितः । यानि त्वस्य पार्श्वतः संभवन्ति प्रतोलिकासु क्षुद्रद्वारकाणि तान्यपि नभस्तलनिर्विशेषभित्तेरस्यैव प्राकारस्य प्रकर्षप्राप्तेन स्वच्छतागुणेन दुरुपलक्ष्यतां नीतानि । तदेतदधुना प्राप्तकालम् । अत्रैव स्थिताः प्रतिपालयामः क्षणमात्रं, यावदस्माद् देवतायतनात् कोऽपि भूगोचरः खेचरो वा निर्याति, योऽस्मभ्यमस्मिन्नवतरणमार्गमुपदिशति । अस्य चावश्यमभ्यन्तरे केनापि भवितव्यम् । अचिरनिर्वृत्तयात्रोत्सवं हीदमुद्भाव्यते लिङ्गैः । तथाहि—अत्र तुङ्गत्वादधिकसंसृज्यमानसमीरणेष्वपि द्वारतोरणेषु सान्द्ररुचयश्चन्दनप्रवालवन्दनमालाः, प्रत्यग्ररचिताभिश्चीनांशुकपताकाभिः पल्लवितशिखराणि चामीकरचक्रदोलायन्त्राणि, गुणनिकाप्रासादस्य च पृष्ठवेदिकायामिन्द्रनीलमय्यामासादितप्रकटपरभागानि पिशुनयन्ति वारसुन्दरीवृन्दस्य रासविभ्रमभ्रमणमभिनवमम्लानयावकपङ्काङ्कानि पदमुद्रापरिपाटिमण्डलानि । प्रततमास्फालितानां च वादित्राणामारावेण विद्रावितानि त्रासादनासन्नतरुशाखाशिखासु कृतस्थितीनि नाद्यापि निकटीभवन्ति शिखराग्रकोटरकुलायशायीनि पारापतपतत्रिकुलानि । झङ्कारमुखरितमण्डपद्वारदेशानि च सूचयन्त्यवचूलकुसुमस्रजां प्राचुर्यमग्रतश्चञ्चूर्यमाणानि चञ्चरीकचक्रवालानि । क्रीडारसाक्षिप्तेन च कुर्वता व्यात्युक्षीमितस्ततः कनकशृङ्गैर्भुजङ्गलोकेन क्षिप्तमेतान्यपि क्षरन्ति विरलविरलैर्बिन्दुभिः कुङ्कुमारुणं केलिपुष्करिणीनां वारि प्राकारमूलमरकतप्रणालानि' ॥

११८) इति व्याहरत्येव तस्मिन्नकस्मादग्रतो दिगन्तसर्पी, तर्पयन्निव सुधारसस्रोतसा श्रुतिविवरमग्रचञ्चुनिश्चलधृतार्धोपयुक्तशैवालप्रवालैर्युगपदावलितकण्ठनालमाकर्णितः सोत्कण्ठैरायतनवापीकलहंसैः, सत्वरोपसृतवेलासरित्सारसरसितसंभिन्नेन

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

विस्तारितस्तारेण जघनपुलिनसारसीनां रसनानां शिञ्जितेन, दोलायमानभुजलतोल्लासितेन प्रबलीकृतः प्रतिवेलविघटमानसंनिवेशानां कनककङ्कणानां क्वणितेन, मेखलागुणस्खलनविशृङ्खलेन मुखरितो वल्गदुच्चकुचमण्डलान्दोलितानामायामिना मुक्ताहाराणां रणितेन, तारतरोच्चारेण गतिरभसविच्युतानामासाद्यासाद्य सोपानमणिफलकमाबद्धफालानां सीमन्तकालंकारमाणिक्यानां जवावतरणजन्मना स्वादूकृतः स्वनसंतानेन, तलिनताडिततन्त्रीध्वनिकलेन च बहलितः विलोलकुसुमापीडहेलोत्पतितानां गुञ्जतां वियति बद्धमण्डलानामलिगणानां गुङ्कृतेन, प्रत्यासन्न एव प्राकारान्तरितदर्शनस्य प्रतिक्षणमधिगताधिकाधिकव्यक्तीनां मधुरगम्भीरेण चरणपातधमधमारवेण संवर्धितः सविधमागच्छतः सोपानसंक्रमेण स्त्रैणस्य मसृणतारो नूपुराणामुच्चचार झात्कारः ॥

११९) तदनुसारप्रहितलोचनश्च पुरः प्राकारशिखरे पुञ्जीभूताः, नातिदूरवर्तिनीः, अतिभास्वरतया कार्तस्वरपताका इव पातालादुद्गतो रविरथस्योल्लसिताः, विद्युत इवोदधिजलमवगाहमानैर्घनैरपघनेभ्यो विश्लेषिताः दिव्यौषधीरिव मथनोत्थितस्य धन्वन्तरेर्विस्मृताः, कल्पलता इव पारिजातजन्मभूमिमवलोकयितुममरकाननादागताः, दीधितीरिवास्तसमये गभस्तिमालिनो विगलिताः, कुलिशार्चिष इव सपक्षपर्वतान्वेषणाय समुद्रमायाताः, कनककमलिनीमृणालिका इवानिर्वाणसुरवारणकवलदानार्थमिन्द्राधोरणैरुपसंगृहीताः, समुद्रजलदेवता इव प्रभातमारुतोद्वेगादातपं सेवितुमुत्थिताः, हस्तदीपिका इव धनदाधिराजस्य, अवचूलरत्नमालिका इव नभस्तलवितानकस्य, काश्चित् सुवर्णचम्पककलिकासवर्णाः, काश्चिदसितोत्पलदलश्यामावदातत्विषः कस्तूरिकातिलकलङ्कितैराननेन्दुभिः शतचन्द्रमिव गगनतलमादधानाः, विकासिभिर्नयनविक्षेपैरुच्छलच्छफरसहस्रानिव सागरोद्देशानुपदर्शयन्तीः, आशामुखव्यापिना मुखामोदेन प्रवृत्तामृतमथनमिव तं प्रदेशमादधानाः, विलेपनपरिमलेनान्यमिव पारिजातोद्गममातन्वतीः, आभोगशालिभिः पयोधरोत्सेधैः पर्वतमयमपरमिव सेतुमासूत्रयन्तीः, विभ्रमावलोकितैरुदधिमिव मर्यादालङ्घनमध्यापयन्तीः, भ्रूविभ्रमैर्मन्मथमिव धनुर्वेदं शिक्षयन्तीः, अखिलजगदाक्षेपकारिरूपाः कन्यका झगित्यद्राक्षम् ॥

१२०) तासां च मध्ये शब्दविद्यामिव विद्यानां, कैशिकीमिव रसवृत्तीनाम्, उपजातिमिव छन्दोजातीनाम्, जातिमिवालंकृतीनां, वैदर्भीमिव रीतीनां, प्रसत्तिमिव काव्यगुणसंपदां, पञ्चमश्रुतिमिव गीतीनां, रसोक्तिमिव भणितीनाम्, अधिकमुद्भासमानाम्; अबहुदिवसोपारूढयौवनामूर्ध्वस्थिताम्, आसन्नवेत्रधारीस्कन्धविन्यस्तवामहस्तकिसलयाम्, उभयतः सलीलमुद्धूयमानचामरकलापाम्, अवलम्बमानस्थूलमुक्ताफलावचूलेन जलधिफेनपटलेनेव परस्परानुलग्नविगलज्जलबिन्दुना गगनमुत्पतितेन श्वेतातपत्रेण वारितातपाम्, अशोकतरुपल्लवाताम्रतलस्य चरणपङ्कजयुगलस्य विलासचलनेषु सर्वतः प्रसरतातिसंनिहितमुखरमणिनूपुरस्वनेन प्रभासंतानेन श्रूयमाणराजहंसरवमाकाशकमलिनी-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

वनमिवोद्दिकासमुपदर्शयन्तीम्, अङ्गुलिप्रणयिपद्मरागोर्मिकारागसंवर्धितप्रभासमृद्धिभिः समन्ततः प्रसरन्तीभिरभिनवातपताम्राभिरंह्रिनखमयूखलेखासंततिभिर्दाशरथिशरकृशानुकर्शितत्विषामुदधिविद्रुमलतावनानामुज्जीवनाय कुङ्कुमरसवारिकुल्यासहस्राणीव प्रवर्तयन्तीम्, अच्छकुङ्कुमरसपिञ्जरेण मसृणमाणिक्यवलयश्रेणिना जङ्घाकाण्डयुगलेन गिरितटाघातकुण्ठितमणिप्रतिममनङ्गकरिकलभदन्तद्वितयमाक्षिपन्तीम्, उभयथापि परिमण्डलोरुणा द्विधापि निबिडकक्षाबन्धबन्धुरेण नितम्बिना जघनबिम्बेन प्रयत्ननिवसितमप्यदृश्यत्वादविद्यमानकल्पं कल्पपादपांशुकं कलयन्तीम्, आच्छादितोदरवलित्रयस्य हसितहारीतपक्षहरितिम्नः कञ्चुकाग्रपल्लवस्य चञ्चलतया प्रतिक्षणमवेक्ष्यमाणविपुलनाभिमण्डलां, प्रसृततनुतरङ्गपर्यायोत्क्षिप्तपद्मिनीदलोपलक्ष्यमाणसुकुमारावर्तामिवोद्यानदीर्घिकामनन्यजनिवासवेश्मनो जघनमण्डलस्योपरि परिस्फुरन्तीमायतारुणां नाभिचक्रचुम्बिनो हारनायकस्यांशुलेखां विभ्रमपताकामिव रोमराजिमरकतदण्डिकाशिखरलग्नामुद्वहन्तीं, मेरुमत्सरिणा दूरदर्शिताभोगसंक्षोभितसुरासुरेण विन्ध्यगिरिणेव प्रतिदिनं प्रवर्धमानेन स्तनभरेण निरुद्ध्यमानवदनचन्द्रालोकाम्, अचिरावतीर्णेन निर्भरमदभृता यौवनवनगजेनेव दूरविक्षिप्तस्य लावण्यपयसो वीचिवलयैरिव सबुद्बुदैरविरलप्रत्युप्तवज्रोपलगणैः कनककङ्कणैरधिष्ठितकोमलप्रकोष्ठकन्दलाम्, सुदर्शनोपेतेन वैकुण्ठेनेव कण्ठनालेन तुलितशङ्खां, प्रकटितादभ्रविभ्रमेण प्रथमयौवनावतारमरुता तरलितायतापाङ्गतरङ्गयोरन्तस्तरचारुतारकयोः क्षीरधवलयोरीक्षणमहानदीप्रवाहयोर्जलतुषारजालकमिवोच्छलितमच्छमुक्ताफलस्तम्बयुगमुभयश्रवणशिखरावलम्बिनं बिभ्राणाम्, अविरलावदातदन्तकुड्मलममलगण्डफलकमनिलविलुलितविनीलालकालिकमनीषमनिभृतभ्रूलताविलासमुन्नतनासावंशमभिनवप्रवालपाटलाधरमुत्कलितकालागुरुतिलकशोभमाबद्धनिबिडपुष्पापीडमाक्रीडमिव रतिपतेरुभयकर्णपाशदोलायमानमाणिक्यदन्तपत्रं वदनशतपत्रमुद्वहन्तीम्, उदधिनापि तरङ्गचलिततनुशीकरक्षोदजालकेन करविधूतश्वेतचामरेणेवोपवीज्यमानाम्, प्रत्यूषसापि गगनमरकतस्थालनिहितदिनकरप्रदीपेन प्रस्तुताराञ्त्रिकेणेव कृतोपस्थानाम्, दिगन्तैरपि दूरमुल्लसितैः साभिलाषैरिव प्रतीष्यमाणपटुविलेपनामोदाम्, वेलावनतरुभिरपि विबुद्धशकुनिकृतकोलाहलैरुद्भूतमदनोन्मादैरिव परिवृताम्, अन्तरिक्षेणापि गलदवश्यायबिन्दुना बद्धस्मरस्वेदेनेवोत्सङ्गिताम्, निशान्तमरुताप्याकृष्टकमलकेसरचयेन रोमाञ्चिताङ्गेनेवालिङ्गिताम्, मदशक्तिमिव मन्दरान्दोलनात् पलायितां मदिरायाः, निष्यन्दधारामिव मुष्टिनिपीडनाद् विगलितामनङ्गेक्षुचापयष्टेः, द्विरष्टवर्षवयसं दिव्यरूपां कन्यकामद्राक्षम् ॥

[इति समरकेतुनिरूपितात्मवृत्तान्तं समाप्तम्]

१२१) इति कथारसाक्षिप्तचेतसि स्ववृत्तान्तमावेदयति समरकेतौ निश्चलपक्ष्मलेखे लिखित इव पश्यति तदीयमुखमभिमुखप्रहितदृशि सभ्यलोके, श्लथीकृतान्दरकथेष्वाकर्णयत्सु सकुतूहलमन्तरान्तराविरताविरतहर्षकोलाहलेषु कमलगुप्तप्रभृतिषु प्रधान-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

राजपुत्रेषु, प्रचलितशिरसि सप्रपञ्चमाकर्णयति सरसतां कथापञ्जरस्य मञ्जीरमुख्ये बन्दिवृन्दे, सहसैव हर्षोत्फुल्ललोचना प्रविश्य प्रतीहारी हरिवाहनं व्यजिज्ञपत्—'कुमार ! युवराजवार्ताद्भुतश्रवणेन पीतमतिचिरं कर्णामृतम् । इदानीमीक्षणामृतं क्षणमेकमास्वाद्यताम् ।' इत्युदीर्य दूरावनतपूर्वकाया दक्षिणेन करेणादाय सादरमुपरितनवसनपल्लवप्रान्तसंवृतं दिव्यं चित्रपटमुपनिन्ये ॥

(१२२) नरेन्द्रतनयस्तु वीक्षितेन सर्वातिशायिना तस्य चारुत्वेन श्रुतेन चास्याः कुतूहलविधायिना विदग्धालापेन जनितप्रीतिर्गृहीत्वा तमादरेण 'भद्रे ! किमत्र लिखितम् ?' इत्यभिदधानः संनिधाने समासीनायाश्चामरग्राहिण्याः समुपनिन्ये । सलीलवलितभ्रूलतालक्षिताज्ञया च तया तत्क्षणमेव विस्तारिते पुरस्तात् तत्र निहितदृष्टिरत्युत्कृष्टरूपां रूपिणीमिव भगवतो मन्मथस्य जयघोषणामुदारवेषसविशेषचारुगात्रीमचिरप्राप्तयौवनां कन्यकारूपधारिणीमेकां चित्रपुत्रिकां ददर्श । विममर्श चादृष्टपूर्वाकृतिविशेषदर्शनदूरविकसत्तारया दृशा त्रिभुवनातिशायिनीमस्याः शरीरावयवसमुदायचारुतामतिचिरम् । अनुपरतकौतुकश्च मुहुः केशपाशे, मुहुर्मुखशशिनि, मुहुरधरपत्रे, मुहुरक्षिपात्रयोः, मुहुः कण्ठकन्दले, मुहुः स्तनमण्डले, मुहुर्मध्यभागे, मुहुर्नाभिचक्राभोगे, मुहुर्जघनभारे, मुहुरूरुस्तम्भयोः, मुहुश्चरणवारिरुहयोः, कृतारोहावरोहया दृष्ट्या तां व्यभावयत् । अनुरागभावितमनाश्च परिवृत्य किञ्चित् तदाकारदर्शनोत्सुकचेतसः समरकेतोः कमलगुप्तप्रमुखानां च प्रधानराजपुत्राणामदर्शयत् । अपृच्छच्च तां प्रसादप्रहितदृष्टिर्द्वारपालिकां—'वज्रार्गले ! कुतः सामासादितमिदमसंभाव्यदर्शनमन्यत्र दिव्यलोकाच्चित्रम् ?' इति ॥

(१२३) अब्रवीच्च सा—'कुमार ! विज्ञापयामि, श्रूयतां, यतः प्राप्तमिदम् । इदानीमेव द्वारदेशमशून्यं विधाय कौतुकाकृष्टा द्रष्टुमुद्यानलक्ष्मीमितो गतास्मि । सविस्मयप्रहितचक्षुषा च तत इतः प्रसर्पन्त्या मया सरित्तटासन्नतरुषण्डमध्यवर्तिन्यतिमुक्तकलतामण्डपे तत्क्षणानीतसलिलार्द्रनलिनीपलाशकल्पिते तल्पमधिशयानो मनसिशय इवातिशयतीव्रामीशाननयनाग्निदाहवेदनां विनोदयितुमायात एको दर्शनीयाकृतिः पञ्चदशवर्षदेशीयो वैदेशिकः पथिकदारको दृष्टः । पृष्टा च तेनाहमन्तिकोद्देशमागता समुपविश्य द्वारि दर्शितादरेण—"सुन्दरि ! क एषः, कस्यात्मजः, किमभिधानश्च राजपुत्रः, यस्य विधृतातिरुचिरवेषोऽयमितस्ततः संचरति बाह्योऽप्यनुचरवर्गः ?" इति । निशम्य चेदं नूनमधैवायमन्यदेशादागतोऽन्यथा नैवं यदृच्छया पृच्छतीति चिन्तयन्त्या मया प्राञ्जलमेवोदितम्—"भ्रातः ! शृणु । निवेदयामि एष निःशेषभारतवर्षविख्यातगुणसंपदखिलभूपालवृन्दवन्दितपादारविन्दयुगलः सकलविपक्षराजराजयक्ष्मा राजलक्ष्मीनिवासजङ्गमकमलखण्डस्यागतप्राप्तचारणपरम्पराप्रवृत्तिजनिततीव्रमन्मथोन्मदाभिरखिलदिङ्मुखख्यातरूपसौभाग्यसंपद्भिर्द्वीपान्तरमहाराजकन्यकाभिरनुदिवससमपहार्यमाणचित्रफलकारोपितविद्धरूपो रूपतुलित

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

नलकूबरश्चतुरम्बुराशिवेलावनावच्छिन्नभूमण्डलपतेरैक्ष्वाकक्षोणिपालकुलतिलकस्य त्रैलोक्यनाथेन भगवता पाकशासनेनाप्यनेकशस्त्रिदशसंसदि श्लाघितमहिम्नो महाराजमेघवाहनस्य निजशिरश्छेदसाहसप्रसादितराजलक्ष्मीवरप्रदानलब्ध एकसूनुर्नृत्यगीतचित्रादिकलाशास्त्रपारदृश्वा हरिवाहनो नाम कुमारः क्रीडार्थमिदमुद्यानमागतः सविध एवास्य मार्गतरुशाखान्तरालेन विरलोपलक्ष्यमाणरक्तांशुकपताकस्य कुसुमायुधवेश्मनः कल्पितमनल्पेन परिगतं चूतषण्डेन जलमण्डपमध्यास्ते । प्रस्तुतविचित्रकथाविनोदं चैनमागत्यागत्य नगरनिवासिनो वैदेशिकाश्च लोकाः कलासु शास्त्रेषु शिल्पेषु च प्रकाशयितुमात्मनो विचक्षणतामनुक्षणं पश्यन्ति । यदि च कौतुकं प्रयोजनं च दर्शनेन ततस्त्वमपि सज्जो भव । अनुभव भूयसः कालादविकलं जन्मफलम् । अहमेव गत्वा दर्शयामि द्रष्टव्यलोकदर्शनाधिकारनियुक्ता महाभागम् ।" इत्युक्ते मया प्रीतिविकसितेक्षणः स क्षणं ध्यात्वा गदितवान्—"वाग्मिनि! किमप्यानन्दितोऽहममुना त्वदालापेन । यदि यथावेदितस्तथैवासौ कुमारः, तत् प्रवर्तस्व शीघ्रम् । अस्ति मे महत् प्रयोजनमस्य दर्शनेन । यथा च मम तथाऽस्यापि मद्दर्शनेन । केवलमिदं कुरु । गृहाण चित्रपटमेनम् । अत्र सप्रयत्नेन भूत्वा लिखितमेकं मया दिव्यकुमारिकारूपमनुरूपपरिवारपरिकरम् । तदस्य कुरु कलाशास्त्रकुशलस्य कौशलिकम् । अहमपि त्वामनुप्राप्त एव ।" इत्यभिदधानः संनिधानस्थापितायाः प्रकृष्टचीनकर्पटप्रसेविकायाः सयत्नमाकृष्य चित्रपटमेनमुपनीतवान् ।।'

१२४) इति निवेदयन्त्यामेव तस्यां स पथिकदारकः पार्थिवसुतस्य दर्शनपथमाययौ । आजगाम चाभिमुखमस्खलितया गत्या स्वभावपाटलं चरणयुगलमङ्गलतासङ्गवेल्लिताभिर्मार्गवल्लिभिर्निजपल्लवकान्तिलोपाशङ्कयेव कुसुमरजसा धूसरीकृतमुद्वहन्, गूढजानुपर्वणा वृत्तानुपूर्वेण प्रेङ्खता पादक्षेपेषु सविलासमूरुदण्डयुगलेन चलितबालरम्भास्तम्भमिव तमुद्यानदेशमादर्शयन्, ज्वलदनेकपद्मरागशकलया तानवप्रकर्षावलिप्तमध्यमुदरदेशमाविष्कर्तुमुपसंगृहीतप्रचुरदीपयेव तपनीयपट्टिकया गाढावनद्धशुकहरितपट्टांशुकनिवसनः, शुष्कचन्दनाङ्गरागसंदेहदायिना हारच्छविपटलेन छुरितोरःकपाटः, स्खलद्विश्रृङ्खलप्रकोष्ठहाटकवलयवाचालस्य पाणियुगलस्य विलसन्तीभिरुभयतः सलिलधाराधवलाभिर्नखमयूखसंततिभिरापूरयन्नासन्नतरुलतालवालानि, नीलपीतपाटलैरुल्लसद्भिरङ्गुलीयकरत्नरागैरनुरागवृद्धये राजसूनोरपरमिव चित्रकर्मनर्मनिर्माणमम्बरे कुर्वाणः, सूक्ष्मविमलेन पाटलाकुसुमपाटलकान्तिना शरत्कालदिवस इव बालातपेन दूरमाहितच्छायावृद्धिर्धृतनेत्रकूर्पासकेन, श्रवणपाशप्रणयिनोरिन्द्रनीलकर्णाभरणयोरधोमुखपातिभिर्मयूखप्ररोहैः पक्ष्मलितपर्यन्ततया समुपजातश्मश्रुलेखोद्भेदमिव वदनमुद्वहन्, ललाटपट्टच्छलादुपरि संनिविष्टाष्टमीचन्द्रशकलस्य मुखसरोजस्य म्लानिशङ्कया बालदिनकरेणेव संयोजितमात्ममण्डलैकखण्डमखण्डताम्बूलोपयोगबद्धबहलरागमधरपल्लवं दधानो, धीरदृष्टिविक्षेपक्षोभिताभिमुखतेजस्विराजहंसमण्डलः,

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शशिबिम्बदर्शनेऽपि मुकुलितान्युपहसन्निवापाङ्गनिर्गतेन क्षीरशुचिना चक्षुषः प्रभापटलेन मार्गवापिकापुण्डरीकवनानि, पट्टांशुकोष्णीषिणा सद्वंशवर्गतया कूजितानुमितपरिमलालीनपद्पदकुलेन विचकिलमालभारिणा केशभारेण भ्राजमानः, यौवनोपचितसर्वावयवेन प्रांशुना विशदनेपथ्येन सावष्टम्भपदनिक्षेपपिशुनितान्तःपौरुषावलेपेन प्रलघुवेत्रकरण्डिकाक्रोडनिहितकतिपयताम्बूलबीटकसनाथां दक्षिणेतरांसस्रंसिनीमजस्रभुजदण्डदोलनचलाचलामुत्कृष्टकर्पटप्रसेविकामनतिलम्बां बिभ्रता खड्गधेनुकामात्रशस्त्रपरिग्रहेण पुरुषेणानुगम्यमानः । कृतोपसर्पणश्च द्वारभूमावुत्थाय सत्वरमाकारितः प्रतीहार्या, प्रविश्य सरभससमभिमुखप्रहितसप्रसाददृष्टेः कुमारस्य प्रकटितादरः, प्रणाममकरोत् ।

(१२५) आकारसौन्दर्यातिशयदर्शनोपारूढप्रीतेश्च तस्य किञ्चिदुच्चोच्चारिताक्षरम् 'एहि'इति कृतसंभाषणस्य समीपमुपससर्प । निर्दिष्टसमुचितासनोपविष्टश्च दृष्ट्वा राजसूनोरधःकृतसकलसुरसिद्धविद्याधररूपमाधुर्यमङ्गसौन्दर्यमुपजातविस्मयः परममन्तःपरितोषमुदवहत् । अभिमुखप्रहितसस्नेहेक्षणेन च स्तिमितमवलोकितस्तेन कृतपुण्यमात्मानममन्यत । स्थित्वा च कञ्चित् कालमुपरतवचाश्चित्रपटनिहितनिश्चलनयनमवनिपालतनयं विनयवामनशिराः शनैः पप्रच्छ—'कुमार ! अस्ति किञ्चिद् दर्शनयोग्यमत्र चित्रपटे रूपम् ? उद्भूतरूपः कोऽपि दोषो वा नातिमात्रं प्रतिभाति ? अद्याप्यनुपजातपरिणतिश्चित्रविद्यायां शिक्षणीयोऽहमखिलकलाशास्त्रपारगेण महाभागेन' इति । हरिवाहनस्तु तं प्रत्युवाच—'बालक ! किं शिक्ष्यते तव । स्रष्टा त्वमस्या जगति विद्यायाः । सुजनतेव स्वभावमधुरा जन्मान्तरशताभ्यासादुपागता तवैषा चित्रगतिः । विनीततायामिवास्यामल्पमेव ते त्वदुपदेष्टा गुरुजनः । इदमनेकचम्पकाशोकतिलकतालीतमालमालितकूलमुन्नालकनकाम्भोजशोभिभिरब्जिनीवनैर्दिव्यमिति बालिशैरपि व्यज्यमानमुचितेन क्रमेण परिणाहिनि क्षोणिधरशिखरपृष्ठे प्रतिष्ठापितमपारपरिसरं सरः । इमान्यतिसुन्दराणि लवलीलतासदनानि पूगगहनानि नागवल्लीपत्रमण्डपकतलकुट्टिमानि च तीरदेशेऽस्य दर्शितानि । असावत्र निर्मलचारुणि रत्नवालुकासैकते सञ्चरन्ती पादचारेण सहचरीवृन्दपरिवृता, राजनीतिरिव यथोचितमवस्थापितवर्णसमुदाया, दिनकरप्रभेव प्रकाशितव्यक्तनिम्नोन्नतविभागा, रथाङ्गमूर्तिरिव रुचिरावर्तनाभिः सम्यगभिलिखिता, शिखामणिरखिलस्यापि रमणीचक्रस्य चक्रवर्तिकन्यका । एतानि चास्याः परिवारलोकेन प्रचलता पुरस्तरलितानि त्रासाद् विहायस्युड्डीयमानान्युड्डीनानि च साक्षात् सचेतनानीव प्रकाशितानि पक्षिमृगमिथुनानि । सेवाचाटुचतुरश्च निपुणमवस्थापितोऽयमस्याः स्थानस्थानेषु निकटवर्ती प्रवृत्तो निजनिजव्यापारेषु रुचिरवेषो वारयोषिज्जनः । तथाहि—असावुपरि धृतसितातपत्रा गगनमध्यारूढहिमकरेव पौर्णमासीरजनिः पृष्ठलग्ना प्रतिपदमिमामनुसरति, एषा सविभ्रमोल्लासितकनकदण्डा प्रावृडिव सतडिद्गुणा नूपुरध्वनिश्रवणधावितानुत्सारयति गतिमार्गरोधिनो राजहंसान्, इयमुत्क्षिप्तपाण्डुपत्रबीटका समुपसृत्य सत्वरा प्रसारिते तिर्यगुपनयति करतले ताम्बूलमस्याः ।

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

किं बहुना ? यद्यदवलोक्यते तत् तत् सर्वमपि रूपमस्य चित्रपटस्य चारुताप्रकर्षहेतुः । एक एव दोषो यदत्र पुरुषरूपमेकमपि न प्रकाशितम् । अनेन च मनागसमग्रशोभोऽयम् । तदधुनाऽस्यस्य शोभातिशयमाधातुं, प्रेक्षकजनस्य च कौतुकातिरेकमुत्पादयितुमात्मनश्च सर्ववस्तुविषयं चित्रकर्मकौशलमाविष्कर्तुं युज्यन्ते कतिचिदस्या नरेन्द्रदुहितुः प्रकृतिसुन्दराणि पुरुषरूपाणि परिवारतां नेतुम् । अविरुद्धो हि कन्यकावस्थायामङ्गनानां मनुष्यसन्निधिः ।' इति व्याहरति हरिवाहने स प्रतिव्याजहार—"कुमार ! युक्तमादिष्टम् । युज्यते तस्य सर्वमेतद् यः सामान्यकन्यकायाश्चरितमालिखति । मया तु नेदं तथा । किन्तु कस्याश्चित् पुरुषविद्वेषिण्या यथादृष्टं रूपं विलासचेष्टितं च प्रकटितम् । इदं चेत्थमेव प्रकाश्यमानमुपपन्नं भवति नान्यथा । तेनापरिज्ञानमनवधानमनुचितज्ञतामनभ्यासं चात्र विषये न मे संभावयितुमर्हन्ति माननार्हाः । यदि पुनः कुतूहलं कुमारस्य पुरुषरूपनिर्माणविषयमपि नैपुण्यं द्रष्टुं ततस्तान्यपि दर्शयिष्यामि । सत्वरोऽहमत्र कर्मणि निजेनैव प्रयोजनेन । यदि वा किमन्यैः पुरुषरूपैः ? कुमारस्यैव तावन्मुख्यं मया रूपमभिलेखनीयम् । केवलमनभिलेखने संप्रति कारणं किञ्चिदस्ति, तच्च वर्णयामि संक्षिप्तैरेव वर्णैः । आकर्णयतु कल्याणराशिः ।'

१२६) 'अस्ति वैताढ्ये शैले सकलभारतवर्षलक्ष्मीविलासतल्पमनल्पकल्पतरुषण्डमण्डितानेकसार्वर्तुकोपवनरमणीयमनणुमणिगृहप्रभाप्रभावदुर्विभावदिनविभावरिविभागं चतुरङ्गभूतमिव सुनिरूपितत्रिकचतुष्करचनं रथनूपुरचक्रवालं नाम विद्याधरनगरम् । तत्र भरतसगरादिराजसदृशो विश्वत्रितयविख्यातकीर्तिर्नीतिशास्त्रनित्यविहितासक्तिर्व्यक्तशक्तित्रयः शत्रुषड्वर्गनिग्रहपरः पराभिभूतभूपतिशतशरण्यो धर्मारण्यपरिसर इव सततमन्दक्तसंनिधिः संयमैकधनैर्मुनिभिरप्रतिहतत्रियाबलो महाबलैरण्यशालिभिरधिपतिः समग्राया अपि दक्षिणश्रेण्या महाभुजपराक्रमश्चक्रवर्ती चक्रसेनो नाम । तस्य शैशवाभ्यस्तनिरवद्यशस्त्रशास्त्रविद्यस्य यौवनारम्भरभसप्रसाधितपूर्वापरपयोधिमर्यादमेदिनीमण्डलस्य नित्यमभिनवानाखण्डलस्येव नन्दनोपवनपादपानासेवमानस्य पञ्चप्रकारानपि विषयानतिक्रान्ते कियत्यपि काले रूपतुलितसकलसुरसिद्धखेचराङ्गनमनेकैर्देवतोपयाचितशतैरतिशुभस्वप्नसूचितावतारमुदारविद्याधरवंशसंभवायामङ्गलावण्यलक्ष्मीलघूकृतरतिरूपसंपत्तौ पत्रलेखाभिधानायां महादेव्यामेकमखिलत्रैलोक्यतिलकस्तिलकमञ्जरीनामधेयं कन्यकारत्नमुत्पन्नम्, यस्य रूपलव एष लावण्यनिधिना चित्रपटसंक्रान्तः कृतार्थीकृतो दृष्टिपातप्रसादेन ॥

१२७) 'सा चेयं देवी जन्मदिनमहोत्सवश्रीविश्राणितोभयश्रेणिचरखेचरगणानन्दा, पाञ्चालिकाकन्दुकदुहितृकाविवाहगोचराभिः शिशुक्रीडाभिरतिवाहितसर्वलोकस्पृहणीयबालभावा, बहुलेतरपक्षशशिलेखेव प्रत्यहमपरापरासु कलासु परिचयं कुर्वाणा, क्रमेण कुसुमबाणकेलिकाननं यौवनमनुप्राप्ता । संप्रति च दृष्टविनयदाक्षिण्यशीलत्रपादिस्वगुणगण-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

द्विगुणितापत्यप्रीतिना जनकेन योग्या इति भाजनीकृता समग्राया अपि निजविभूतेः । अनुमोदिता च स्वेच्छाविहाराय, धृतविदग्धवेषविद्याधरीवृन्दपरिवृता पुरः प्रधावता प्रान्तचलितानेकरूपकिङ्किणीकापह्नुततपनमण्डलेन मायूरातपत्रवनेन कुलिशत्राससंकुचितसुरशैलशिखराकारं कनकमयं विमानमारूढा गत्वा सत्वरं गगनमार्गेण कदाचिद् दक्षिणार्णवतरङ्गताडिततरुणताडीतरुषु संभोगलालसभुजङ्गललनासततसंकुलतमालवल्लीलतागुल्मेषु मलयतटवनेषु विचरति, कदाचिदासक्तकनकाम्बुजरजोराजिपिञ्जरपलायमानकलहंसकुलेषु मानससरःसलिलेषु कूलासीनसकुतूहलकुबेरकुलकुमारावलोकिता मज्जनकेलिमनुभवति, कदाचिदितस्ततः प्रवृत्तप्रतनुसुरनिम्नगास्रोतःसूत्रसीमन्तितशिखरेषु नीहारगिरिशिखरेषु वनविहारखिन्नानां सुखनिषण्णानां किन्नरकुलानां काकलीगीतमाकर्णयति, कदाचिदच्छिद्रपुन्नागपादपच्छन्नविपुलवालुकापुलिनेष्वविच्छिन्नसंततिश्रूयमाणानेकशकुनिगणरमणीयरुतेषु सागरकूलकच्छेष्वात्मना समानविभवपरिच्छदाभिः परिवृता विद्याधरेन्द्रकुलकुमारिकाभिरुत्तरकुरुभ्यः समानीतेन कल्पतरुफलरसासवेन पानोत्सवं प्रवर्तयति । स्वभवनगता च सर्वदा सर्वकलाशास्त्रकुशलेन सर्वदेशभाषाविदा सर्वपौराणिकाख्यानकप्रवीणेन स्त्रीजनेन चित्राभिः कथाभिर्विनोद्यमाना दिनान्यतिवाहयति । न तु स्वप्नेऽपि पुरुषसंनिधिमभिलषति । प्रवर्त्यमानापि च गुरुभिः, प्रबोध्यमानापि धर्मशास्त्रविद्भिः, प्रलोभ्यमानाप्यनेकधा विद्याधरेन्द्रकुलकुमारैः, प्रसाद्यमानापि प्रियसखीभिः धिक्क्रियमाणापि प्रकटितालीककोपाभिर्बान्धववृद्धाभिः, न ज्ञायते किमात्मनोऽनुरूपं वरमनीक्षमाणा किं पुरुषपरतन्त्रतया स्वच्छाविहारसुखविच्छेदमाशङ्कमाना, किमाद्य एव विद्याग्रहणसमये स्वबुद्धिसंकल्पितस्य पुरुषसंप्रयोगपरिहारव्रतस्य समाप्तिकालं प्रतिपालयन्ती, किमन्यजन्मजातसंबन्धपुरुषविशेषप्ररूढप्रेमवासनावशेन पुरुषान्तरेषु चक्षुःप्रीतिमव्रजन्ती, नाभिलषति पाणिग्रहणमङ्गलम् ॥

(१२८) 'दृष्ट्वा च तस्यास्तथाविधां चित्तचेष्टामदृष्टप्रतिविधाना परं विषादमुपगता देवी पत्रलेखा । विधानजप्तमन्त्रया च तया भर्तृदारिकाया वरमुद्दिश्य विज्ञापिता निशि प्रज्ञप्तिविद्या । निवेदितं च भगवत्या स्वप्नान्तरे—"वत्से ! मा व्रज विषादम्, मा च विद्याधरकुमारकान्वेषणे च कुरु यत्नम् ; अखिलनृपचक्रचूडारत्नमस्याः पतिः क्षितिगोचरनरेन्द्रदारको भविष्यति ; एषा च हिमगिरिशिखरसद्मनः पद्ममहाह्रदस्य पद्मवने कृताश्रयायाः श्रियः किमपि मान्या जन्मान्तरसखी सुकृतानुभावात् तव सुताभावेन संजातेति परिभाव्य सादरं द्रष्टव्या" इति । नष्टनिद्रया च तया "न रूपदर्शनेन विना दुहितुरनुरागोत्पादनं, रूपदर्शनं च साक्षादशेष भारतवर्षभूपतिकुमाराणामतिमात्रदुष्करम् [इति] अवधारयन्त्या तस्मिन्नेव क्षणे समाहूय सर्वान्तःपुरप्रतिबद्धसैरन्ध्रीगणश्रेष्ठा, प्रेष्ठा प्रकृत्यैव, जननी मे, भर्तृदारिकाया धात्री, चित्रलेखा नाम सादरं समादिष्टा—"सखि ! चित्रलेखे ! त्वं हि चित्रकर्मणि परं प्रवीणा । चित्रदर्शनानुरागिणी च वत्सा

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

तिलकमञ्जरी । अतोऽस्याः सकलनिजपरिवारवाराङ्गनाचित्रकौशलदर्शनव्याजेन दर्शय निसर्गसुन्दराकृतीनामवनिगोचरनरेन्द्रदारकाणां यथास्वमङ्कितानि नामभिर्यथावस्थितानि विविधरूपाणि ; वर्णय च तेषामाहितोत्कर्षया गिरा त्यागसौभाग्यविभववैचक्षण्यलावण्यादिगुणगणम् । अचिन्त्या हि दैवशक्तिः । एवमपि कृते कदाचित् क्वापि विश्राम्यति चक्षुरस्याः । 'तथा' इति प्रतिपद्य तच्छासनमावेद्य च सविस्तरं, तत्रैव क्षणे विसर्जिताः सर्वदिक्षु दक्षाश्चित्रकर्मणि समस्ता अपि स्वप्रतिबद्धाः शुद्धान्तसैरन्ध्रीदास्यः ॥

(१२९) 'अहमपि तत्र समये समासन्नवर्ती सादरमभिहितः—"वत्स ! गन्धर्वक ! तवाप्ययमेवाधिकारः । केवलं सुवेलगिरिवासिनो निजपितुर्विचित्रवीर्यदेवस्य पार्श्वे त्वमद्य कार्यवशेन देव्या पत्रलेखया प्रस्थापितोऽसि । अतो न शक्यसे वक्तुमन्यत् किमपि । किन्तु कृतराजकार्येण तस्मात् समागच्छता त्वया विज्ञापनीयमिदमस्मद्वचो नभश्चरेन्द्रस्य या सा सकलदाक्षिणात्यसामन्तमौलिविश्रान्तचरणनखमरीचेः काञ्चीनगरीनायकस्य राज्ञः कुसुमशेखरस्य सर्वान्तःपुरप्रमुखा महादेवी गन्धर्वदत्तेति नामसाम्यादुपजातसंदेहेन स्वकूटाद्रिबन्धाबुदधिजलपरिक्षिप्तपीठे स्वयंभुवि तत्र दिव्यायतनमण्डले विहितयात्रेण रात्रौ सादरं तथाश्रुता देवेन पूर्वमासीत्, सैव सा देवस्यात्मजा गन्धर्वदत्ता ; यतो मया देवादेशमन्तरेणापि गत्वा स्वयं दृष्टा ; समाश्वासिता च सर्वस्य ज्ञातिवर्गस्य कुशलवृत्तान्तावेदनेन ; पृष्टया च विजने वैजयन्तीनगरविप्लवात् प्रभृति सर्वस्तया निवेदितो निजप्रवासवृत्तान्त इत्यवधार्य, कार्यो न देवेन तां प्रति संदेहः इति । अतिवाह्य च तस्य नगरे रात्रिमेकामुद्गते समन्तादुद्योतिताशेषदिशि दशशतमरीचौ मोचयित्वात्मानमागत्य काञ्चीमुपास्य कञ्चित् कालं भर्तृदारिकां गन्धर्वदत्तां, क्षिप्रमेवागन्तव्यम् । एष चाधुनैव साधितबहुरूपिणीविद्यश्चित्रमायो नाम विद्याधरः प्रस्थितस्य ते पथि सहायो भविष्यति" इति । तदेतदवश्यकरणीयं राजकार्यमवधार्य धीमता, गन्तुमेवाहमादिष्टः शक्यो न मनुष्यरूपाणि चित्रकर्मणा निर्मातुं, यस्मादिदानीमत्यन्तगमनोत्सुकोऽहम् । उत्सुकमनोभिश्च कर्तुमारब्धमतिस्थूलमपि कर्म नोपजायते सुसूत्रम्, किं पुनश्चित्तैकाग्रतातिशयनिर्वर्तनीयं चित्रम् ? तदधुना तत्र त्रिकूटाचलकूटचूडामणौ विचित्रवीर्यनगरे काञ्च्यां च तावन्मया गन्तव्यम् । अन्तरा च यदि कश्चिदन्तरायो न भविष्यति, ततस्ततो निवृत्तेन नियमादिहागत्य पुनरपि द्रष्टव्यमिष्टफलदायकं सकलार्थिकल्पद्रुमस्य ते विद्रुमारुणतलं चरणप्रवालयुगलम् । उपदर्शितबहुविकल्पचित्रशिल्पेन च स्थित्वा दिवसमेकमेकाग्रमनसा तथाभिलेखितव्यं यथावस्थितं महाभागस्य रूपं, यथा चित्रपटवर्तिना तेन पुरतो दृष्टमात्रेण सिद्धगारुडमन्त्रेणेव भर्तृदारिकायाः प्रशममुपयास्यति समस्तबान्धववर्गदत्तदुःसहोद्वेगः पुरुषद्वेषविषवेगः ॥'

(१३०) इत्युदीर्य जिगमिषुः पुनरुवाच—'कुमार ! दूरे मया गन्तव्यम्, अनुमोदस्व माम्, आदिश च किमपि प्रयोजनं निजमुद्दिश्य यन्मया विधेयम्, गृहाणु

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

कुशलोदन्तमादेशं लेखं वा कस्यापि योऽस्यां दिशि मया गन्तुमिष्टायामिष्टस्तवास्ते। वस्तु च व्यक्तिकुरु वचनवृत्त्या यदानेतव्यमेतद्देशदुर्लभं ततः।' इति ब्रुवाणं च तमासन्नसमुपनततद्विरहचिन्तासंतप्तमानसः सुचिरमवलोक्य स्नेहगर्भया दृष्ट्या, स्पृष्ट्वा च पाणिना प्रणतशिरसमंसदेशे, हरिवाहनः प्रतिव्याहरत्—'गन्धर्वक ! किमहमत्र ब्रवीमि ? सर्वात्मना हृदि निविष्टैर्विनयवैदग्ध्यमधुरवादितादिभिस्तव गुणैर्गुणैरिव गाढमस्वतन्त्रतामुपनीतया बुद्ध्या प्रवर्तयितुमपार्यमाणा न मे वाणी जिह्वाग्रमवतरति। कथं गच्छेति भद्रमनुजानामि ? किं करोमि ? प्रकृतिरेषा। प्राकृतस्यापि जनस्य जातपरिचयस्य विप्रयोगं न सहते मच्चित्तवृत्तिः, किं पुनस्त्वादृशस्य येन च संनिधानवर्तिना प्रवर्तते सुभाषितगोष्ठी, प्रवर्तन्ते विचित्राः कथालापाः, जायते गीतनृत्तचित्रादिषु कलासु व्युत्पत्तिः, आस्वाद्यते नर्मवादश्रवणेन श्रुतिसुखम्, अतिवाह्यते सर्वदा निरातङ्कचित्तैः कालः ? सत्पुण्ययोगादयत्नलब्धं पुरुषरत्नं किमबालिशः कोऽपि शिथिलयति ? तथापि किं क्रियते ? पराधीनवृत्तिस्त्वं न शक्यसे दिवसमपि धारयितुमात्मसंनिधौ। उत्तिष्ठ प्रतिष्ठस्व राजकार्यसिद्धये। मत्कार्यं तु भूयो भवद्दर्शनमपहाय नास्त्यगस्त्यपरिगृहीतायां ककुभि किञ्चित्। तच्च यदा स्वत एवाभ्युपगतं भद्रेण तदा निरर्थकस्तद्विषयो मम प्रार्थनादरः। ततो देशादस्मद्देशदुर्लभमिदं त्वया समानेतव्यमित्यत्रापि न भवान् व्यापारणीयः। यतः किमेकेनास्मद्देशेन, त्रिभुवनेऽपि यद् दुर्लभं वस्तु तदुपनीतं त्वयेदमपनीतरम्भोर्वशीपुरःसरसुराङ्गनारूपगर्वमस्याः सर्वत एवानवद्यमुपनयता विद्याधरराजदुहितुर्बिम्बम्। अमुनैव कृतकृत्योऽहम्। विरतकौतुकश्च वस्त्वन्तरदर्शने संवृत्तः। ततो निवृत्तेन मया कर्तव्यमेतदिति यदपि किञ्चिदभ्युपगतं तदपि सर्वदानेककार्यव्यग्रचेतसि भवति नावश्यतया संभावयामि। एतत् तु साभ्यर्थनं ब्रवीमि। सविधवर्तिना दूरस्थेन संपत्संपन्नेन विपदमापन्नेन वा त्वया नैष विस्मर्तव्यः सहास्माभिः क्षणमात्रमुपजातो वचनपरिचयः।' इत्युदीर्य दिव्याभरणवस्तुवस्त्रस्थूलदानेन तस्मै प्रसादमुपादर्शयत्। उपानयच्च समरकेतुना स्वप्रयोजनसंबद्धमभिलिख्य तत्क्षणमेव समुपनीतं लेखम्। अब्रवीच्च तमवधार्य—'गन्धर्वक ! याऽसौ त्वया गन्धर्वदत्ताभिधाना कुसुमशेखरनरेन्द्रमहिषी सुवेलाचलान्निवृत्तेन काञ्च्यां द्रष्टुमध्यवसिता तदीयदुहितुर्मलयसुन्दर्या रहस्युपेत्य सादरमयं समर्पयितव्यः' इति॥

१३१) अथ 'तथा' इति सोऽभ्युपगम्य दूरानतशिराः प्रणम्य हरिवाहनमाभाष्य च ललाटचुम्बिना पाणिसंपुटेन तत्समासन्नवर्तिनः समरकेतुपुरःसरान् राजपुत्राननुचरार्पितप्रसादप्राप्तवस्त्रभूषणादिवस्तुकलापो जलमण्डपान्निर्जगाम। विस्मयोन्मुखद्वारस्थलोकावलोकितश्च विहगपतिपोत इव पवनवेल्लितोत्तरीयपल्लवप्रान्तपक्षतिरन्तरिक्षमुदपतत्। प्रस्थिते च तस्मिन्नगस्त्याश्रमालंकृतां ककुभमारब्धतद्गुणसंकथः स्थित्वा क्षणं क्षोणीपतितनयः स्वावासमगमत्। कृताह्निकविधिश्च विनिविश्य विजने, तमेव सर्वतोऽनवद्यमव-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

लोकयन् विद्याधरराजपुत्र्या रूपातिशयमनयद् दिवसम् । अवसिते च वासरालोके संगलत्तिमिरतया मन्दायमानरूपदर्शनसामर्थ्यां कथञ्चित् ततो विनिवर्त्य दृष्टिमुत्थाय च यथाक्रियमाणमावश्यकं सान्ध्यमन्वतिष्ठत् । उपस्थिते च प्रदोषे प्रतीक्ष्य कृतसपर्याणां द्विजन्मनामाशिषमारुह्य च सपर्याणां यामकरिणीं करेणुघण्टारवश्रवणत्वरेण सत्वरं प्रधावता निजगृहेभ्यो गृहीतासिकुन्तकार्मुकेण पदातिसार्थेन सनाथीकृतपुरोभागः पवनविलुलितपूलकाकारस्थूलचूलानामशेषतः प्रज्वलन्तीनां दीपिकानां कनकरेणुकपिलेन प्रसर्पता निरन्तरमालोकेन समुपजातबालातपसमागममिव राजमार्गतिमिरमुपदर्शयन्नाजगाम राजकुलम् । अवतीर्य च द्वारि संभ्रान्तदौवारिककृतप्रणामः प्रविश्य परिवृतः प्रणयिना राजपुत्रलोकेन, विलोक्य प्रदोषास्थानमण्डपावस्थितं पितरमुपास्य सविनयमास्यनिहितनिभृतेक्षणो मुहूर्तमुत्थाय गत्वाभ्यन्तरं, प्रणम्य दूरानतेन शिरसा प्रतिदिवसमेव दर्शनाभिलाषिणीं जननीमागत्य निजमन्दिरं, द्वारादेव विसर्जितानुयायिसेवकजनस्तत्कालविरलपरिजनप्रचारमप्रमत्तासशस्त्रिपुरुषशतपरिक्षिप्तमादृतैर्द्वाररक्षिभिर्निरीक्ष्य सम्यक्प्रवेश्यमानतत्कालसेवोपयुक्तकथकगाथकप्रायलोकमस्तोकचन्दनच्छटोपसिक्तमसृणमणिकुट्टिममविरलप्रकीर्णविकचकुमुदेन्दीवरदलोपहारं, समारब्धशिशिरोपचारैश्चतुरपरिचारकैः सत्वरमपसारितान्तर्ज्वलत्प्रदीपनिवहमनिलसंपातेऽपि स्थैर्येण शिखाग्रपातिनामपि पतङ्गकुलानामप्लोषणेन जनितमुग्धवनिताविस्मयैरकज्जलैर्ज्वलद्भिर्माणिक्यदीपैः समन्तादुत्सारिततमोवितानं, वितानकावलम्बिभिरविरलैर्मल्लिकामुकुलदामभिस्तुहिनकरमयूखैरिव शैत्यमादातुमन्तःप्रविष्टैर्जटालीकृतसकलक्षणमभीक्ष्णमापतता परिमलाकृष्टषट्पदकुलेन पर्यन्तोद्यानमारुतेन विस्तारितगवाक्षविन्यस्तमणिभाजनविलेपनामोदं वासभवनं विवेश ॥

१३२) तस्य चैकदेशे निवेशितमायतविशालं हंसविशदप्रच्छदपटाच्छादितमच्छजललवस्राविणा सुधाधवलेन जाह्नवीपुलिनमिव फेनपुञ्जेन जनितसांनिध्यं निद्राकलशेन शयनमध्यासीनः, शयनसंनिहितासनासीनाभिरनुवेलमार्द्रेण चन्दनद्रवेण सान्द्रीकृतकरपल्लवस्पर्शशैत्याभिर्वारवनिताभिः संवाह्यमानचरणपल्लवस्तत्कालाकुलेन चेतसा संस्मृत्य गन्धर्वकालापमुपजातविस्मयश्चिन्तितवान् । 'अहो कथमद्भुता तस्याश्चक्रसेनदुहितुः शरीरावयवशोभासंपत्तिर्यस्मात् त्रिभुवनातिशायिरूपापि तत्प्रतिकृतिरियं चित्रपटगता रूपलव इति निवेदिता तेन विद्याधरदारकेण । यदि च सत्यमेव तस्यास्त्रस्तमृगदृशस्तादृशं रूपं, ततो जितं जगति विद्याधरजात्या । दूरमपसारितो निःसारताप्रवादो निजः संसारेण । प्राप्तमवधिमबलारूपकल्पनाशिल्पवैदग्ध्यं विधेः । स्तम्भितो रम्भादिसुरविलासिनीवर्गस्य सौभाग्यगर्वः । निवृत्ता लावण्यगुणगणगणना रतेः । प्रवृत्तः सप्तलोकीलोकलोचनानामचिन्तितो महोत्सवः । प्रकटितः प्रलयकालविप्लवः क्षुभितेन सर्वतो रागजलराशिना शृङ्गारिजनस्य । भ्रान्ता चतुर्दशस्वपि भुवनेषु भगवतो मकरकेतनस्याज्ञा । न जाने, कस्य सुकृतकर्मणः सत्वरपलायमानतिमिरमार्गप्रभावितशशिप्रभाप्रवाहधवला पतिष्यति वपुषि तरलायता तस्याः

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

कटाक्षदृष्टिः ? कस्य सञ्चिताकुण्ठतपसः कण्ठकाण्डे करिष्यति पतिष्यन्त्यास्तद्भुजलतायाः प्रथमसूत्रपातमम्लानमालतीकुसुमकोमला स्वयंवरस्रक् ? कः सुजन्मा जन्मफलभूतानि प्रस्थितः सह तया राजपथवर्तिनः सरागं पुरजनस्य श्रोष्यति श्रुतिसुखानि प्रशंसावचनानि ? कस्त्रिभुवनश्लाघ्यचरितस्तदध्यासितमधिष्ठितो गजस्कन्धपीठमाकण्ठमुत्तानिततरलतारैः पीयमानवदनलावण्यो नगरनारीलोचनैरवतरिष्यति विवाहमण्डपे वेदिबन्धम् ? कस्य कन्दर्पबान्धवस्य तत्क्षणाबद्धकम्पस्विन्नसरलाङ्गुलौ मदीयकरपल्लवे लगिष्यति श्लाघ्यशतपत्रशङ्खातपत्रलक्षणो दक्षिणपाणिः ? पुण्यकारी तत्परिजनो यः सर्वदा सविधवर्ती स्वास्थानभवनस्थितां विमाननिवहेन गगनं गाहमानामुदधिरोधोवनेषु स्वेच्छया संचरन्तीं श्रवणागतस्य प्रेयसो विद्याधरराजकन्याजनस्य सरहस्यमखिलं कलाकलापमुपदिशन्तीं तामन्वहं पश्यति । अधन्यः खेचरगणो यः प्रकाममनुरक्तोऽपि दूरवर्ती तद्दृष्टिपातामृतरसस्य रूपमात्रदर्शनतरलितो वृथैव मन्मथव्यथामहमिवोद्वहति । अहो मे मूढता, यदसावायतेक्षणा भूमिगोचरनृपाधिपात्मजप्रणयिनी भविष्यतीति वार्तयापि श्रुतया हर्षमुद्वहामि । सत्स्वपि रूपलावण्ययौवनशालिष्वपरेषु भूपालदारकेषु कालान्तरसुत्रस्तदनुरागस्यात्मानमेव लक्ष्यीकरोमि । क्वाहं, क्व सा, क्व भूमिगोचरस्य निकेतनं साकेतनगरं, क्व दिव्यसङ्गसमुचिताचलप्रस्थसंस्थं रथनूपुरचक्रवालम् ? अपि च, विवेकिना विचारणीयं वस्तुतत्त्वम्, नोज्झितव्यो निजावष्टम्भः, स्तम्भनीयं मनः प्रसरदुत्पथे, न देयमप्रणीत्वमिन्द्रियगणस्येत्यपि न गणयामि । असौ पुनरपरा विडम्बना, यदयमात्मा मदनदाहोपशमाय प्रशममार्गमवतारितोऽप्यधोगतिं रागिणस्तदंह्रियुगलस्यालोचयति, न प्राणिजातस्य ; कदलीस्तम्भतुल्यतां तदूरुपरिणाहस्य विमृशति, न देहनिःसारतायाः; हृदयवासिभिः सङ्गो दुःखहेतुरित्यलब्धविवरं तत्पयोधरद्वन्द्वमवधारयति, न कलत्रपुत्रादिवर्गम् ; मध्यस्थां तन्नाभिमुद्रामभिनन्दति, न भावनाम् ; मधुरं मुखे तदधरप्रवालं ध्यायति, न भोगसौख्यम् ; युगान्तविलुलितक्षीरसागरसमं तदक्षिविस्तारमुत्प्रेक्षते, न संसारम् ; आरोपितानङ्गचापभङ्गुरं तद्भ्रूलताललितमध्येति, न विधेर्विलसितम् । अन्या अपि प्रकृष्टरूपलावण्यवत्यः प्राप्तयौवना दृष्टाः क्षितिपकन्याः । अन्यासामपि श्रुतस्तत्त्ववेदिभिरनेकधा निवेद्यमानो विलासक्रमः । न तु कयाऽपि क्वाप्यपहृतं चेतो, यथाऽनया । कथमिदानीमासितव्यम् ? किं प्रतिपत्तव्यम् ? केन विधिना विनोदनीयेयमनुदिनं प्रवर्धमाना तद्दर्शनोत्कण्ठा ? कस्यावेदनीयमिदमात्मीयं दुःखम् ? केन सार्धमालोचनीयं कर्तव्यम् ? कस्य क्रमिष्यते तद्देशगमनोपायेषु बुद्धिः ? कस्य साहाय्यकेन सेत्स्यति तया सह समागमप्राप्तिः ? अपि नाम दैवमनुगुणं स्याद् ? एष्यति स विद्याधरदारकः ? न विस्मरिष्यति परिचयम् ? करिष्यति पक्षपातम् ? द्रक्ष्यति मामिह स्थितम् ? निर्वक्ष्यति वचनवृत्त्या स्वयं प्रतिपन्नमर्थम् ? नेष्यति तदीक्षणगोचरप्रापणेन मत्प्रतिकृतिं कृतार्थताम् ? कथयिष्यति शयेन मां गुणवन्तम् ? सापि शशिमुखी तथेति प्रतिपत्स्यते तद्वचनम् ? भविष्यति मदीयदर्शनाभिलाषिणी ? प्रेषयिष्यति तमात्मानुराग-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

प्रकटनाय मत्पार्श्वम् ?' इत्यनेकसंकल्पपर्याकुलचेतसः प्रबन्धवर्धमानारतेरनवरतमुक्तायतोष्णनिःश्वासस्य मुहुर्मुहुः पर्यङ्कपरिवर्तनैस्तरङ्गितोत्तरच्छदपटस्य, प्रभातागमनपर्युत्सुकतया प्रदोषेऽपि नष्टनिद्रस्य, निशीथेऽपि देवतार्चनाय परिचारकानुद्यमयतः शतयामेव कथमपि क्षपा विराममभजत ॥

(१३३) प्रभातायां च शर्वर्यामुत्थाय निर्वर्तितप्राह्णेतनावश्यकविधिः प्रतिपद्य सविशेषसंपादितशोभमभिनवं सर्वाङ्गीणमाकल्पमल्पपदातिबलपरिवृतस्तद्देवोद्यानमगमत् । तत्र चातिबहलपादपच्छाये हंसपदपङ्क्तिलाञ्छितस्वच्छसुकुमारसैकते संततापतत्कमलरेणुकषायशीतलमरुति मकरध्वजायतनदीर्घिकातीरपरिसरे निषण्णः संनिधानवर्तिभिश्चित्रविद्योपाध्यायैरन्यैश्च जनपरम्पराजनितकुतूहलैश्चित्रमवलोकयितुमागतैरालेख्यशास्त्रविद्भिर्नगरलोकैः सह विचारयन्नविचार्यचारुत्वतत्त्वं तस्याश्चित्रपटपुत्रिकाया रूपमपसारितापरविनोदः पूर्वाह्णमनयत् । उपस्थिते च मध्याह्नसमये यथाविधि विसर्जितायातमान्यलोकः सखेदमुत्थाय चिरनिरोधमन्थरैश्चरणविन्यासैरितस्ततो बभ्राम । गत्वा च सुघटितसोपानसुपमावतारे सरसवानीरवीरुधि समासन्ननीरे पुरःसरैरागत्य किङ्करैः समन्ततो विस्तारितरुचिरपरिवस्त्रांशुके शुचिनि सारवे रोधसि, पुरोधसा संनिधापितप्राज्यपूजोपकरणः समाहितेनान्तःकरणेन कृत्वा देवतार्चनम्, उत्थाय गत्वा विविक्ततरमुद्देशं, समनन्तरमेव सत्वरमागतैर्माहानसिकपुरुषैरुपनीतमतिहृद्यवर्णगन्धरससमुत्कृष्टमूल्यसंपद्भिः सूपकारशास्त्रोपलब्धैर्यथावसरमुपकल्पितैरनल्पबहुभिर्नवैर्द्रव्यविशेषैरुपस्कृतानेकभक्ष्यलेह्यपेयप्रकारमास्वादयाञ्चकार परिवृतो राजपुत्रैरुपवने तत्रैवाहारम् । उपस्पृश्य चाघ्रातधूपधूमवर्तिरुद्वर्तितवदनकरतलः कुरङ्गमदकर्पूरामोदिना चन्दनद्रवेण स्पर्शसंवेदनानन्दमन्दीकृतभुजपरिस्पन्दाभिरविरतस्यन्दमानहस्तारविन्दसंपादितान्तःप्रीतिभिः प्रसाधिकाभिरतिमात्रमतिचिरेण निर्वर्तितकुङ्कुमोद्वर्तनक्रमः शिरसि घटितपाटलाकुसुमसारस्मेरमल्लिकामुकुलमुण्डमालो यथासन्नमुपनीतताम्बूलकुसुममालानुलेपनैः प्रणयिलोकैः सहारब्धविविधसंकथस्तस्थौ काञ्चिदपि वेलाम् । गते च विरलतां विलीनतापे तपनतेजसि तरलितस्तिलकमञ्जरीसंगमाभिलाषेण तत्कालसमुपस्थितावधेर्गन्धर्वकस्यागमनमार्गमवलोकयितुमभ्यग्रवर्तिनः शिखाग्रचुम्बिताम्बरक्रोडमाक्रीडशैलस्य शिखरमारुरोह ॥

(१३४) तत्र चोर्ध्वस्थितः पुरस्तादवस्थितस्य प्रेयसोऽन्यतमभृत्यस्य प्रत्यंसमर्पिताङ्गभारो, निवारितातपः न्यस्तीकृतातपत्रेण छत्रधारेण तत्काललब्धावसरैरवारितैः प्रतीहारलोकेन, प्रविश्य पार्श्वतः स्थितैः प्रणयवाचालैरुद्यानपालैरावेद्यमानरामणीयकेषु लतामण्डपेषु तरुषण्डेषु सारणिस्रोतस्सु कृत्रिमनदीसेतुबन्धेषु केलिवापीकूलजलयन्त्रेषु चाभिनवकृतसंस्कारेष्वन्तरान्तरानिक्षिप्तचक्षुरीक्षमाणो दक्षिणाशां तावदास्त, यावदस्तशिखरमगादशिशिरगभस्तिः । स्तोकावशेषे च दिवसकरधामनि श्यामायमानेषु दिग्भागे-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

ष्वनागमनेन गन्धर्वकस्य किञ्चिन्म्लानमुखकमलशोभो दिवस इव नभसः क्रमेण क्रीडाचलादवततार । जगाम च स्वावासम् । आसीनश्च शयने चिन्तयन् मुहूर्तमात्रेण चेतसा तस्य विलम्बकरणानि, कृच्छ्राप्तनिद्रो निशामनयत् । अपरेद्युरपि तेनैव क्रमेणोद्यानमगमत् । तेनैव विधिना तत्र सर्वाः क्रियाश्चकार । तथैव तस्यागमनमीक्षमाणो दिवसमनयत् । अकृतागतौ च तत्र, क्रमादतिक्रामत्सु दिवसेषु शिथिलीभूततिलकमञ्जरीसमागमाशाबन्धस्य प्रबन्धविस्तारितोदग्रसंतापसंपद् यथोत्तरप्रथितदिवसायामदुस्तरो निरन्तरप्रवर्तितोष्णबाष्पसंततिरपर इव निदाघसमयो जजृम्भे जनितनिःश्वासवेपथुस्य दवथुः । अविरतं सस्मार सस्मरेण चेतसा चित्रपटपुत्रिकानुसारपरिकल्पितस्य चक्रसेनतनयातनुलतालावण्यस्य । सततमन्वचिन्तयच्चारुतामनुदिनोपचीयमानस्य तस्याः प्रथमयौवनस्य । यौवनोपचयपरिमण्डलस्तनमनङ्गवेदनोच्छेदनायेव सर्वदा हृदयगतमधत्त तद्रूपम् । आविष्कृतानेकभावविभ्रमाणि लिखितानीव केनापि निपुणचित्रकरेण दिग्भित्तिषु दिवानिशं ददर्श तस्याः प्रतिबिम्बानि ॥

(१३५) दृष्ट्वा तमकाण्डवैरिणा मन्मथेन घर्मर्तुना च युगपदुपताप्यमानमुत्पन्नानुकम्पो निर्वापयितुमिव चक्रे जगत्यामवतारमखिलविश्वोपकारी वारिदागमः । प्रवर्तितप्रबलधारापङ्क्तयो भङ्क्तुमिव तस्य धारागृहस्पृहां क्षिप्रमेवान्तरिक्षमाच्छादयाञ्चक्रुरब्जिनीपलाशप्रकरनीलाः पयोमुचः । सततयामिनीजागरणजडतारकां प्रसादयितुमिव तद्दृष्टिमविरलोद्भिन्नमरकतश्यामशाद्वला बभूव भूतधात्री । प्रथमजलधरासारशिशिरास्तदङ्गतापमिव निर्वापयितुं निर्वातुमारभन्त संततामोदमकरन्दमांसलाः कदम्बमरुतः । मानसस्मरणसञ्जातरणरणकास्तदनुरागमाख्यातुमिव खेचरेन्द्रदुहितुरुत्तरां दिशमभिप्रतस्थिरे राजहंसाः । तद्विरहदाहविच्छेदाक्षमेण पत्रपण्डाडम्बरेण विहितातपत्राणीव वर्षासलिलपूरितासु विलाससरसीषु निममज्जुरम्भोजिनीवनानि । घनधाराभिवृष्टमूर्तयस्तदार्तिदर्शनदुःखिता इव दूरविनतैः पल्लवेक्षणैरम्बुकणिकाश्रुनिकरमजस्रमसृजन्नुपवनद्रुमाः । प्रकृतिकर्कशांस्तदङ्गसंस्पर्शयोग्यानिव कर्तुमात्मनः करानन्तःसलिलेषु जलमुचां कुक्षिषु निचिक्षेप चण्डभानुः । तस्मिन्नसकृदुत्सृष्टबाणनिकरं निवारयितुमिव मकरकेतुमाबद्धकुसुमाञ्जलिपुटान्यजायन्त केतकीकाननानि । विनोदयितुमिव तस्यारतिमनारतोदीरितमधुरकेकागीतिभिः समारम्भि ताण्डवमुद्दण्डबर्हमण्डलैर्गृहशिखण्डिभिः ॥

(१३६) एवं च विकसिताकुण्ठकलकण्ठचातककलकले कठोरदर्दुरारटितदारितश्रवसि विश्रुतापारवाहिनीपूरघूत्कारे घोरघनगर्जितारावजर्जरितरोदसि द्योतमानविद्युद्दामदारुणे विततवारिधाराधोरणिध्वस्तधीरकामुकमनसि सान्द्रकुटजद्रुमामोदमूर्च्छितागच्छदुच्छन्नकलापाध्वगकलापे समन्ताद्विजृम्भितेऽम्बुधरदुर्दिने विधुरीभूतमनसः कोशलाधिपसुतस्य पङ्कपटलाविलेषु साकेतपुरपरिसरेष्वरम्यतलकुट्टिमेषु लीलालतामण्डपेषु, तृणनिरुद्धाध्वसंचारेषु कृत्रिमाचलशिखरेषु, पूरानीतकण्टककिलिञ्जकशकलेषु नगरनिम्नगाकूलेषु, खण्डितयदृच्छाविहार-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

कौतुकस्य ; कालवशाच्च विश्रान्तेषु यन्त्राधारागृहप्रवेशेषु, मुद्रितेष्वाचरणचन्दनचर्चाविधिषु, अक्रियमाणेषु कमलकुमुदकुवलयशयनेष्ववधार्यमाणेषु हारकेयूरमेखलादिषु मृणालाभरणेष्वनारोप्यमाणासु हृदि जलार्द्रांशुकसंचार्यमाणेषु ससलिलतालवृन्तकदलीपत्रव्रातेष्वदीयमानेषु करचरणयोरिन्दुमणिदर्पणेष्वनुद्घाट्यमानेषु भवनवलभीगवाक्षेषु, द्विगुणदीप्यमानविरहदाहज्वरोष्मणः स्वभावधीरत्वादनवधीरितयथारब्धकार्यस्य, लज्जया निपुणनिगूहितेङ्गिताकारस्य, द्वेष्यमपि ; वेणुवीणाविनोदमादरेण विदधतः, प्रस्तुतामपि विद्याधरविलासवार्तामनावर्तयतः, प्रेष्ठमपि नाम गन्धर्वकस्यागृह्णतो, रहस्यपि तदर्पितं चित्रपटमप्रेक्षमाणस्य, रूक्षामपि कुबेरदिशि दृष्टिमक्षिपतः, समरकेतोरपि निजावस्थामप्रथयतः, श्रमेऽप्यायतोष्णान् पुनः पुनः श्वासपवनानमुञ्चतः, परमचिन्तायासजन्मना प्रचीयमानेनानुदिनमप्रतिविधेयेन देहक्रशिम्ना कदर्थ्यमानस्य ; ग्रीष्मकालादधिकदुःसहो बभूव वर्षासमारम्भः ॥

१३७) अथ प्रोषिते जलदसमये तद्वियोगादनुदिवसमाविर्भवत्प्रबलातपायामभिनवपतिप्रवासदुःखितस्य विरहिणीजनस्य सदृशावस्थमात्मानमिव दर्शयितुमागतायां शरदि हरिवाहनः सर्वथा गन्धर्वकागमननिष्प्रत्याशस्तिलकमञ्जरीसंततस्मरणजन्मना विक्लवीकृतो गाढमतिदारुणावेगेनोद्वेगेन कथञ्चनाप्यशक्नुवन् गृहेऽवस्थातुम्, एकदा स्वमण्डलावलोकनविषयमात्मनः कुतूहलमुद्दिश्य प्रधानमन्त्रिमुखेन पितरं व्यजिज्ञपत् । अनुज्ञातगमनश्च तेन प्रशस्तेऽहनि समस्तनिजसैन्यपरिवृतो विविधयानवाहनाधिरूढैरुज्ज्वलविदग्धवेषधारिभिः समरकेतुपुरःसरैः सुहृद्भिरनुगम्यमानस्तत्कालशून्येषु नागरिकाजनमनस्सु रक्षणमिव निवेश्य निश्चलं रणरणकमतिभूयसा विभवविच्छर्देन साकेतनगरान्निरगच्छत् । अवहच्च वर्त्मनि प्रतिदिनमविच्छिन्नैः प्रयाणैः ॥

१३८) प्रयान्तं च तं यदृच्छया तेषु तेषु जनपदेष्वासन्नयायी तत्रत्यराजलोकस्तत्कालोचितैरालापैरकृतनिर्वेदो विनोदयामास । तथाहि—एष निःशङ्कविचरदरण्यगजयूथव्याप्तकन्दरो दूरदृश्यमानोदग्रशिखरश्रेणिना परिगतोपरिस्थनगरः स्थवीयसा प्राकारवलयेन बन्दीकृतानामरिनरेन्द्राणामेकमन्दिरं मन्दरकाख्यो दुर्गगिरिः, असावनेकनिकटग्रामपरिसरविसारिसारणिजला शरावती नाम किमपि सेव्यकूला सरित्, एतदुन्मदचक्रवाकबकाङ्ककुररकारण्डवाकुलमुद्दण्डकमलिनीषण्डमण्डिततीरमंशावतार इव क्षीरजलधेः पुरा दिग्विजयागतेन देवेन खानितं सरः, एष दशसीरसहस्रसंमितसीमा सूर्यग्रहणपर्वणि पूर्वमपवर्जितो मदिरावतीदेव्या सर्वमण्डलग्रामाणामग्रिमो देवाग्रहारः, इदमतिस्निग्धसान्द्रसकलद्रुमगहनमुन्मुखैर्मुनिभिरनुदिनमुदीक्ष्यमाणमार्गापतदतिथिवर्गमनादरप्राप्यसुन्दरस्वादुफलमूलकन्दं मन्त्रिणा सुरानन्देन निर्मापितं धर्मारण्यम्, इह करालकरिकुम्भास्थिकूटस्थपुटिततलायामचलपरिसरप्रान्तसीमनि समारब्धसमरकर्मणा प्रापितः प्रेतनगरमुत्तरदिगन्तदण्डनायकेन नीतिवर्मणा हूणपतिः, इमामविच्छिन्नकुङ्कुमकच्छलाञ्छिततीरदेशो

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

तरङ्गिणीमुत्तीर्य युवराजसमरकेतोर्भुक्तिः, इतः प्रदेशादारभ्य पश्चिमेन समग्रोऽपि ग्रामनगरग्रामो विलम्भके सेनान्यः कमलगुप्तस्य, इत्येवं च सर्वतो निवेद्यमानमण्डलविभागः ; सविभ्रम इवेतस्ततो भ्रमन्तुत्पाककलमकेदारकपिलायमानसकलग्रामसीमान्तमातपक्लान्तकान्तारमहिषयूथाध्युषितपल्वलोपान्तकृष्णागुरुतरुतलमविरलोद्भिन्नकुसुमगुच्छसप्तच्छदविटपिभिर्बद्धविकटाट्टहासमुद्विकासकमलाकरामोदवासिताशामुखभ्रमन्मदमुखरालिमालमुत्तालशालिवनगोपिकाकरतलतालतरलितपलायमानकीरकुलकिलिकिलारावयन्त्रितपथिकयात्रमुच्छ्रितपत्रखण्डपुण्ड्रेक्षुवाटपरंपराभिरामं, कामरूपनाम्ना लब्धव्यपदेशं देशमाससाद । तत्र च प्रतिदिवसमधिकाधिकोपदर्शितभक्तिना प्राग्ज्योतिषाधिपेन प्रतिबद्धगमनः स्कन्धावारममुञ्चत् ॥

१३९) आबद्धनिश्चलावस्थितिं च तं चारपुरुषेभ्य उपलभ्य सर्वेऽपि सत्वरमुत्तरापथनिवासिनो दर्शनार्थिनः पार्थिवाः समाजग्मुः, उपनिन्युश्च निजनिजदेशजातानि जातप्रीतयः प्रधानानि तस्मै प्राभृतानि । प्रारब्धनवनवोपचारसंभृतप्रणयैश्च तैः प्रत्यहमनुगम्यमानः स्निग्धपत्रलतागुल्मगहनेष्वनेकतरुफलरसास्वादजनितनानाशकुनिकुलसौहित्येषु लौहित्योपकण्ठकाननेषु विचचार । विहरमाणश्च यदृच्छया तेषु तेषु स्थानेषु कृतावस्थानानेणकालरण्यमहिषान् मृगपतीन् वराहान् द्वीपिनश्चमरान् द्विपानन्यांश्च नानारूपधारिणः श्वापदविशेषान् सहस्रशो ददर्श । जातकौतुकैश्च मृगयाव्यसनिभिः क्षितिपतिकुमारैः क्षपणाय तेषामनुक्षणं व्यापार्यत, न च प्रकृतिसानुक्रोशतया शस्त्रगोचरगतानपि तान् जघान । केवलं कुतूहलोत्पादनाय प्रधाननृपतीनामनवरततन्त्रीताडनाभ्यासलघुतराङ्गुलिव्यापारेण सव्येतरपाणिना स्फुटतरास्फालिततरलवीणस्ततद्ध्वनिश्रवणानिश्चलनिमीलितेक्षणानभेकानामपि विधेयांश्चकार । दृष्ट्वा च तांस्तथाविधानुपजातधृतयो विधृत्य ते क्षितिभृतो निभृतमेव तान् कांश्चिदङ्गदत्तस्थूलकुङ्कुमस्थासकान्, कांश्चिच्छिरसि विरचितोच्चकुसुमशेखरान्, कांश्चित् कर्णलम्बितविचित्रवर्णचामरान्, कांश्चिच्छृङ्गकोटिबद्धोत्कृष्टपट्टांशुकपताकान्, कांश्चित् कण्ठघटितवाचाटकनकघण्टिकाभरणान्, कांश्चित् पुच्छनालदोलायमानविपुलपल्लवपूलान्, उदीरितोत्तालकलकलपदातिबलतुमुलतालरवतरलितानेकहेलयैवोदस्राक्षुः । तैश्च त्रासवशविलोलतारैर्विकृतरूपदर्शनादन्योन्यमप्यसंगच्छमानैस्तुच्छजनविस्तारिताट्टहाससमसमञ्जसं दिङ्मुखेषु प्रपलायमानैः क्षणमात्रमाहितोत्कण्ठाभरविरामो राजपुत्रः प्रतिदिवसमक्रीडत् ॥

१४०) एकदा च प्रातरेव तं मृगारण्यमुपगतमविश्रान्तमदकलजलरङ्कुविरुतौ मारुतानीतजलतुषारासारशीतले शिलातलिनि शैलनिम्नगातीरतरुतले निविष्टम् ; अन्तिकोपविष्टेष्टसेवकलोकमधिकसुश्लिष्टसंयोजितकलाया नूतनगुणारोपसविशेषलब्धशोभासंपदः सविलासमङ्कदेशोपवेशिताया प्रियवनिताया इव विपञ्च्याश्चटुलनखकोटिघट्टनावाप्त-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

जन्मनः स्वभावमन्मनानविरतमवतरतः कर्णकोटराध्वनि ध्वनिविशेषानवधारयन्तम्, 'इयमृक्षसंकुला वृक्षसंहतिः, एष वनमहिषयूथाधिष्ठितो नद्युपकण्ठः, इदमुदरदेशासीनमेदुरवराहमद्रिगह्वरम्, असावन्तरनिभृतभ्रान्तशरभः शरस्तम्बनिकुरम्बः' इत्युपेत्योपेत्य सरभसमावेदयन्तमवधानदानेन विदधानमनुचरगणं कृतकृत्यम्; उपसृत्य सत्वरकृतप्रणामः पुष्करो नाम करिसाधनाध्यक्षः स्फुटाक्षरमवादीत्। 'कुमार! विरमतु विनोदैकफला तावदेषा गीतगोष्ठी, गरिष्ठमन्यत् प्रतिविधेयं राजकार्यम्; अद्य यामिन्याश्चरमयामे वैरियमदण्डाभिधानः प्रधानदन्ती दिगन्तरव्यापिना घ्राणपथमुपगतेन प्रबोधितो मदगन्धेन सविधचारिणमरण्यवारणं रणायानुबध्नन्ननवबुध्यमानो निपुणमन्धकारसंपर्कादध्वन्यतर्क्यमाणगतिरेव कठिनकर्करव्यतिकरकष्टसंचारमतिमहत् कान्तारं प्रविष्टः; दृष्टश्च दिनकरोदये पृष्ठतः पदानुसारप्रधावितैस्तत्प्रतिबद्धैराधोरणगणैः; आरब्धश्च शिबिरमानेतुम्; न तु कृतानेकयत्नैरपि पारितो निवर्तयितुम्; तदेष यावन्नातिदूरं याति, दुर्गमं वा वनप्रदेशं न विशति, व्यालबहुले वा वन्यद्विरदयूथे न स्थितिं बध्नाति, तावदादिश्यतां कोऽपि तद्ग्रहणाय साधनिकः'॥

१४१) इति ब्रुवाणे तत्र हरिवाहनः क्षणमिव ध्यात्वा 'भद्र! न किञ्चिदादिष्टेनान्येन, वयमेव तं व्यावर्तयिष्यामः' इत्युक्त्वा सत्वरस्तरुतलादुत्तस्थौ। शिबिरनिक्षिप्तकमलगुप्तश्च तत्क्षणादिष्टपरिवर्धकबद्धपर्याणमधिरुह्य प्रधानवाजिनमधिष्ठितापरवरवाजिपृष्ठेन वारंवारमभिमुखचलचक्षुषा सिंहलेश्वरसुतेन सार्धमारब्धतत्कालसमुचितसंकथो यथासन्नविनिवर्तितानुयायिमान्यराजलोकस्तोकपदातिबलपरिवृतो मुहुर्निशावृत्तं गजगमनवृत्तान्तमावेदयता, मुहुर्मार्गभूमेः समविषमस्थानानि कथयता, मुहुश्चिह्नीकृतैरचलसानुभिर्निरन्तरालतरुगहननिह्नुतं यातव्यदेशमुपदर्शयता, सह प्रस्थायिना महामात्रवर्गेण सूच्यमानमार्गोऽभिजवेनाटवीमगच्छत्॥

१४२) तत्र चाविरलपत्रलतरुणतरुगणे निर्झरिणि विपुलविषमोपलपटलदुःसंचरे शैलपरिसरे कृतावस्थानम्, अविरतप्रसृतमदजलासारसूत्रिताकालजलदागमम्, अधःकृतप्रलयजलधरस्तनितेन विस्तारिणा कण्ठरसितेन वित्रासितसकलवनचरवृन्दम्, आसक्तवनदन्तिदानपरिमले पुरोवर्तिनि महति पर्वतपादपाषाणे सरोषनिहितोभयविषाणम्, वारंवारमतिदूरोल्लासितेन सरससल्लकीविटपधारिणा करदण्डेन 'दमयितुमकाण्ड एवोद्यताः शमयितव्या मयैते दुष्टलेशिका न मे दोष' इति शाखोद्धारमिव कुर्वाणम्, कैश्चिदनवरतकृतनिष्ठुरनिर्भर्त्सनैः, कैश्चिन्मधुरवचनघटितचित्रचाटुभिः, कैश्चिदितस्ततो विसृष्टलोष्टविसरैः, कैश्चिदग्रतः क्षिप्तकोमललतापल्लवकवलैः, कैश्चिदारोढुमध्यासितपृष्ठपीठोपरिस्थपादपशाखैः, कैश्चिद्द्रुममधः प्रविश्य पातितपादपाशैः, आश्रितदुर्गदेशैरपि त्रासतरलेक्षणैराधोरणगणैः सर्वतो निरुद्धं, क्रोधमिव मूर्तिमन्तम्, अन्तकमिवोपजातगजविवर्तम्, आरब्धान्धकारातिसमरगजासुरभासुराकारमात्मशरीरसंरक्षणविहस्तैरितस्ततो हस्तिपालकैः सशङ्कमुपसृत्योपसृत्य ढौकिताभिः परिगतमपि वशाभिरवशमिभमद्राक्षीत्॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

१४३) दृष्ट्वा च तमदृष्टपूर्वचेष्टमुत्सृष्टविनयपक्षमकालक्षेपविस्मृतसमस्तचिरकालाभ्यस्तशिक्षमतिशयप्रवृद्धमदमुद्दामकोपमकाण्ड एव व्यालरूपतामापन्नमुत्पन्नविस्मयो विकल्पयन् मनसा तत्तदतिचिरं तस्थौ । अवततार च निवारितसैन्यकोलाहलः कुतूहलेन तं ग्रहीतुमश्वात् । पुनःपुनरादिष्टपरिचारकचिरोपनीतवीणश्च वेपमानतनुभिः ससाध्वसं दृश्यमानो नृपकुमारैः 'कुमार ! दारुणो वारणः; स्वल्पे प्रयोजने न किञ्चिदात्मना संशयमारोपितेन फलम्, अन्यथैव व्यावर्तयितव्योऽयम्' इति निवार्यमाणोऽपि वारंवारमन्तिकस्थेन समरकेतुना, दन्तिनं प्रति शनैः शनैरुदचलत् । गत्वा च वञ्चितदृष्टिपातस्तरुलतागुल्मगहनान्तरेण तत्समीपमास्फालयामास मनसि विस्फारिताभिमतग्रामरागवासनः कलितकान्तरत्नकोणया वामपाणिपल्लवप्रदेशिन्या स्थानस्थानसंस्पृष्टतारतन्त्रीगुणां दक्षिणकरेण वीणाम् । उच्चचार च तारतममस्यास्तत्क्षणक्षोभितमकलवनदेवतावृन्दमानन्दमुकुलितदृष्टिभिर्गलितनिजगीतस्मयैः सविस्मयमाकर्ण्यमानमभ्यर्णवर्तिषु तरुनिकुञ्जेषु बद्धगोष्ठीमण्डलैः किंनरकुलैर्मन्दरालोडितजलराशिजलमिव स्पष्टमूर्च्छनागमकरचितं, प्रभातकालग्रहचक्रमिव दर्शितप्रकाशसर्वस्वरविशेषं, मरुस्थलमिव कलमविकलग्रामतानमतिशयितसुरतप्रगल्भकेरलीकण्ठमणितं रणितम् । आगतं च तच्छ्रवणगोचरमाकर्णयन्नैकाग्र्येण चेतसा स्वल्पमप्यकृतवारणः कर्णतालैः कपोलमदपरिमलाकृष्टानामलिगणानां स वारणः श्रान्त इव सुप्त इव कीलित इव गलितचैतन्य इव क्षणमात्रमभवत् । निःस्पन्दसकलावयवं च तं क्षितितलन्यस्तसरलश्लथकरमपास्तकवलमाबद्धाच्छधवलस्थूलबिन्दुभिः स्रवद्भिरनवरतमानन्दबाष्पैः पारितोषिकप्रदानाय कुम्भमौक्तिकप्रकरमिव सृजन्तमतिचिरमवलोक्य संजातसंमदस्तत्क्षणमेव बद्ध्वा परिकरं क्षिप्रतरपातिभिः पदक्षेपैरुपासर्पत् । दूरविततस्तम्भनिश्चलं च क्रमेण निजमिव प्रासादमतितुङ्गमप्युदग्रविकटेन दन्तसंक्रमेणाध्यारोहत् । आरूढमात्र एव च तत्र, स द्विपः सपदि तां विमुच्य वल्लकीरवश्रवणजनितामानन्दनिद्रामुन्मुद्रितलोचनश्चचाल तस्माच्छैलपरिसरात् । 'अङ्कुशोऽङ्कुश' इति श्रुत्वा च सत्वरं कुमारव्याहारमतिरभसप्रधावितैः संभ्रमस्खलितगतिभिरनवरतकृततर्जनैः प्राजनपाणिभिः परिकरवृन्दैः पृष्ठतः कृतानुगमनो गमनवेगोड्डीनसंध्यारागनिभकुम्भसिन्दूरपूरो दूरोच्छलच्छृङ्खलागुणद्विगुणतारटङ्कारेण घण्टाद्वयेन घटिताभ्यर्णवर्तिजनकर्णरोगः, 'एष गच्छति' 'एष गच्छति' 'इतो गतः' 'इतो गतः' इति परस्परमुदस्तदक्षिणकरेण दर्शयता सशोकेन राजलोकेनावलोक्यमानो झगित्यदर्शनमगात् ॥

१४४) अथाकर्णितकुमारहरणवृत्तान्तभयसंभ्रान्तानि 'चलत चलत' इति सत्वरादिष्टयथादृष्टसन्निकृष्टाश्ववाराणि गमनवेगश्रमश्वाससन्नपदातिसैन्यशून्यीकृतपुरोभागानि दूरविच्छिन्नच्छत्रधारपङ्क्तिस्वशक्तिकृतानुसरणानि केशहस्तैरपि जवानिलप्रसारितकुसुममालैर्द्विरदसंयमनाय सज्जीकृतवरत्रैरिव, नयनपक्ष्मभिरपि प्रतिपन्नवर्त्मभिर्दूरोन्मुखैर्वनविभागावलोकनपरैरिव, चरणैरप्युभयतश्चलितपादकटकैरश्वपार्श्वेषु निरर्गलं वल्गद्भिर्धावमानैरिव,

प्रकटिताकूतानि सत्वराध्यासिताशुगत्वरवरतुरङ्गाणि वेगादधावन्त सर्वतः पर्वतोपकण्ठावासितान्यनीकनायकवृन्दानि ॥

१४५) समरकेतुरपि तत्कालसंनिहितराजपुत्रपरिवृतः प्रजविनां वाजिनां बलेन कवलयन्निव सपर्वतसरित्तटावटामटवीमितस्ततो दत्ततरलदृष्टिः 'इदमग्रतो धावति दानगन्धावकृष्टमलिपटलम्, इतः श्रूयते विप्रकर्षादनतिपटु घण्टारणितम्, इतः पूर्णशशिबिम्बमालाविडम्बीनि वननिम्नगावतारकर्दमे घटितपरिपाटीनि जलभृतानि पदमुद्रामण्डलानि, एतन्मार्गतरुशाखाशिखाग्रे विलग्नमभिनवमृणालतन्तुकलापकोमलमनिलाहतं घूर्णति कर्णचामरम्, इदमुभयतः प्रकीर्णमग्रकरपुष्करेण क्षरति पर्यन्तवल्लिपल्लवेभ्यस्तुहिनलवनिकरहारि शीकरबिन्दुजालकम्' इति समासन्नगजगमनशंसिभिः पुरोयायिनां सैनिकानामालापैः कियन्तमपि मार्गमर्पिताश्वासः सकलमपि दिनमटव्यामवहत्। अस्ताचलतटाभिलाषिणि च तिग्मदीधितौ धृताध्वधूपिताश्वतन्त्रैः प्रवर्तितो निवासग्रहणाय राजपुत्रैरेकत्र सुलभतृणकाष्ठसलिले शैलसिन्धुरोधसि स्थितिमकल्पयत्। अतिमात्रमल्पीभूतभूपात्मजपुनर्दर्शनाशश्च प्रेर्यमाणोऽपि वारंवारमवनिपतिभिराग्रहेण नाहारमग्रहीत्। गृहीतगाढचिन्तामौनश्च दृढसमाधिस्थ इव लक्ष्यमाणः प्रतिक्षणक्षिप्ततप्तायतश्वासपिशुनितासमाधिर्दैवतास्मरणवन्ध्यां सन्ध्यामत्यवाहयत्। तरुतलप्रसारिते च तुरगपृष्ठास्तरणचर्मणि निषण्णो विषण्णेनान्तरात्मना चिन्तयन् कुमारमुद्दिश्य तानि तान्यनिष्टानि कथञ्चिदपि तामनेककल्पायतैकैकयामां त्रियामामनयत्। उद्गते च दिनपतौ पुरस्तात् प्रतिष्ठासुः प्रष्ठेन सेनावण्ठवर्गेण नास्ति गतिरग्रतस्तुरङ्गिणामिति निवर्तितो गमनात् तत्रैव क्षणे गमनदक्षमखिलासु दिक्षु सर्वमात्मपदातिबलमवनिपालसूनोरन्वेष्टारमादिष्टवान्। आत्मनापि मार्गतरुमूलवर्ती परिहृतस्नानभोजनादिकर्तव्यो निवृत्तसकलापरव्यापारेण क्षुत्पिपासापरिक्षीणवपुषा परिवृतः प्रधानपुरुषवृन्देन पृच्छन्नादरेण सुहृदुदन्तं प्रत्येकमध्वगानादिनान्तमतिष्ठत्। अस्तपर्यस्तमण्डले च कमलबन्धौ बद्धनिर्वेदः कथञ्चिदागत्य वसतिस्थानमधिकमस्वस्थचेताश्चिन्तामयीमिव प्रबलदत्तदाहवेदनावेगदुःसहां सहासन्नवनदीर्घिकाचक्रवाकमिथुनैर्निशीथिनीमनयत्। ईषद्विकसितालोक एव च वासवककुभि वासरे विनिःसृत्य वसतेः, पुनस्तदेव पादपमूलमगमत्, अन्वपालयच्च क्षितिपालसूनोर्व्यावर्तनार्थमनुमार्गप्रधावितानापतिष्यतो हस्तिपकपुरुषान् ॥

१४६) अथ मुहूर्तावशेषेऽह्नि दूरादेव विद्राणवदनान्, इतस्ततो निहितशिथिलालसपदान्, असकृच्चङ्क्रमणखेदितेन मुक्तानिव जीवितेन, श्वेतायताभिरन्तरान्तरापरिस्रवत्सान्द्ररुधिराभिः खदिरतरुशाखाशिखोल्लेखरेखाभिर्निरन्तरगवाक्षितेन प्रकामरूक्षत्वचा कायेन दुर्गाटवीपर्यटनमनक्षरं व्याचक्षाणान्, सर्वदा व्यायामेन तक्षितानि तदा तु तेन क्षुधा च क्षामतां परामानीतानि क्षीणजीवनोपायानीव प्रकटवंशपृष्ठमाश्रितानि बिभ्रतो

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

जठराणि, सत्वरचरणपातपरम्परोत्थापितेनारण्यपथरेणुना पाण्डुरीकृतशिरःश्मश्रुकेशान्, अपक्रान्तयौवनावलेपलब्धान्तरया जरयेवागत्य कवलितान्, अप्रसाधितारब्धकार्यचिन्ता-वान्तपौरुषान्, अभिमुखं मुखनिखातदृष्टिमार्गोपविष्टमिष्टस्वामिकुशलवार्ताश्रवणपर्युत्सुकं राजकमवलोक्यावलोक्य लज्जया परस्परस्य पृष्ठे निलीयमानांस्तानपश्यत् ॥

१४७) दृष्ट्वा च दूनचेताः समीपागतानकृतप्रणामानेव पप्रच्छ—'भद्राः ! किमाकुला यूयम्? आयात विश्रब्धम्। अवदद्भिरेव युष्माभिरनेन दूरावनतपक्ष्मणा व्रीडाजडविलोकनेन प्रयत्नरक्षितगलद्बाष्पाम्भसा लोचनद्वयेनैवावेदितमदर्शनं द्विपस्य ; तथाप्यलीकाशया खलीकृतः पृच्छामि किञ्चित्। दृष्टः क्वचिदरण्योद्देशे गच्छतस्तस्योच्छिन्नमूर्तेर्मृगाधमस्य गतिमार्गः ?' त एवमनुयुक्ताः समरकेतुना निःश्वस्य दीर्घमाघ्रातमनसो मन्युना, प्रणम्य, शनकैः सगद्गदं जगदुः—'युवराज ! न केवलं गमनमार्गः, सोऽपि दुष्टात्मा पापकर्मभिर्दृष्टोऽस्माभिः। केवलं यद्व्यावर्तनाशया तस्य पृष्ठे प्रधाविताः, यं चान्वेषयद्भिरनुभूतो दिनत्रयमसाधसह्यः क्षुत्पिपासाकृतः परिक्लेशः, यं चानीय युवराजेन योजयितार इति पुरा चिन्तितमस्माभिः, स नास्ति सकलमेदिनीचक्रचन्द्रमाः कुमारः।' इत्यभिधाय बाष्पजललवानधोमुखाः समृजुः। युवराजस्तु तदकाण्डकुलिशपाशपातप्रख्यमाकर्ण्य तेषां वचनमक्रमोपचितेन पूरितः परमशोकेन—'भद्रा ! किमद्यापि कथयिष्यथ? श्रुतं श्रोतव्यम्। उपसंहरत वार्ताम्। अतः परमशक्तः श्रोतुमस्मि।' इत्युदीर्याच्छाद्य च त्वरितमुत्तरीयवाससा सोत्तमाङ्गमङ्गं, 'हा सर्वगुणनिधे ! हा बुधजनैकवल्लभ ! हा प्रजाबन्धो ! हा समस्तकलाकुशल ! कोसलेन्द्रकुलचन्द्र ! हरिवाहन ! कदा द्रष्टव्योऽसि?' इति विलपन्नेव मीलितेक्षणः क्षणेनैव निकटोपविष्टस्य खड्गग्राहिणो जगाम पर्यस्तविग्रहस्तिर्यगुत्सङ्गम् ॥

१४८) अत्रान्तरे निरन्तरोदितरुदितरवसंभेदमेदुरो दारयन्निव दयालुहृदयानि रोदोरन्ध्रमाचस्कन्द दारुणो राजवृन्दस्याक्रन्दः। तेन च प्रकाममार्तेन बान्धवजनेनेव सत्वरेणोपसृत्य श्रवणमूलमवबोधितः, सधीरमुत्थाय शिथिलितविलापश्चचाल सिंहलाधिपसुतः शिबिरम्। अनुचरावलम्बितबाहुयुगलश्च विगलद्भिरविरलैरश्रुपटलैरनवलोकितपथः कथञ्चिदाससाद शयनीयसदनम्। प्रविश्य च क्षितितलावस्थापितकुथास्तरणपर्यस्तदेहो, निवारिताशेषपरिजनासत्तिरविरतप्रवृत्तिभिः श्वासपवनैरिवाहतेन प्रसरतानुपदमास्पदीकृतो दाहदहनेन, सततबाष्पसलिलसङ्गादामूलमङ्कुरितमिव निःसंख्यतां गतं दुःखभारमुद्वहन् मानसेन, क्षणं निषण्णः क्षणमासीनः क्षणं परावर्तमानो, मनुजलोकावासविद्वेषेण द्वेषमव्रजन्तीं महीमपतदुपरि, ब्रह्माण्डमण्डलं सहस्रधा हृदयम्, अक्षीयमाणमेकक्षणेनायुः पुनः पुनः साधिक्षेपमाक्रोशन् ; 'भ्रातः ! विघटितः स ते शुभग्रहदृष्टिपातः. गता वृथात्वमवितथा नैमित्तिकादेशाः, क्षीणश्चक्रवर्तिलक्षणानामनुभावः, विसंवदितमुदितं राज्यलक्ष्म्या

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

विगतलक्षणस्य मे भाग्यदोषेण, येन भुवनत्रयख्यातविक्रमस्तस्मादपि करटिकीटादापदं प्राप्तोऽसि,' इत्यादि विलपन्; विलीननिद्रो विद्राणदेहद्युतिर्विस्मृतनिजज्ञातिपक्षः स कथमपि क्षपामनयत्। आचकाङ्क्ष च तत्कालमेव कालं कर्तुम् ॥

१४९) अथ समन्ततः प्रदीपितकाष्ठमवगताशयेनेव प्रभातानेहसा प्रकाशितमुदञ्चदर्चिश्चक्रवालं चिताचक्रमिव चण्डांशुमण्डलमवलोक्य संकलितशोकः सकलशर्वरीजागरणखिन्नानुद्राणचक्षुषः क्षोणिपालानाजुहाव। निकटोपविष्टांश्च तानवनतमुखान् सदुःखमवलोक्य कञ्चित् कालमाबद्धाञ्जलिरुवाच—'भो भो भूमिपतयः! किमेवमुद्विग्नमानसास्तिष्ठथ? किं न कुरुथ प्रस्तुतानि कार्याणि? कृतं भवद्भिः कुमारस्य पुरुषकारोचितं यत् कर्तव्यम्; पृष्ठतः प्रतिष्ठमानैरनुसृतो दिनमशेषम्; अन्वेषितः प्रेषितपदातितन्त्रैस्तत्र तत्राटवीगहनेषु; प्रतीक्षितः क्षुत्पिपासापरिक्षीणकायैरेष्यतीत्याशया मार्गदेशोपविष्टैरहोरात्रत्रितयम्; अधुना तु किं कुरुथ? निधनं प्रापितो वः पौरुषावलेपो बलवता दैवेन; दूरं गतोऽसौ। तदलमेतच्चिन्तया; कुरुत सांप्रतकालोचितं कृत्यम्। अद्यैव कमलगुप्तं पुरस्कृत्य यात साकेतम्। अर्पयताधिकारिणामत्र यत्किञ्चिदर्जितं कुमारेण द्रव्यजातम्। आराधयत, मुक्त्वा छद्म, पादपद्मद्वन्द्वं कोशलेन्द्रस्य। मुञ्चत च सर्वात्मना मय्यपेक्षाम्। अहं हि प्रथमदर्शन एव दैवेन भृत्यतां कुमारस्य नीतः; न तद्विरहितेन मया क्षणमपीह स्थातव्यम्। न च प्रवर्तितेन प्रदेशादितः पदमपि प्रतीपं गन्तव्यम्। तदनुजानीत मां जीवितपरित्यागाय, यावदद्यापि न शृणोमि कुमारस्य चरमवार्ताम्। यावच्चैष चिरदर्शनोत्कण्ठितो न मे मार्गमवलोकयति तावत् त्वरित एव लोकान्तरगतं तमनुगच्छामि।' इत्युदीर्य चिन्तितचिताप्रवेशश्चरणोत्क्षेपसमकालमुत्थितेन व्योमविवरव्यापिना शिबिरलोकाक्रन्दकलकलेन सूचितगतिक्रमः शैलनिम्नगापुलिनमुद्दिश्योदचलत् ॥

१५०) अत्रान्तरे पुरुषेणानुगम्यमानः प्रविश्य दौवारिको हर्षो नाम हर्षगद्गदमवादीत्। 'कुमार! कुरु दृष्टिदानेनानुग्रहम्। एष परितोषनामा कमलगुप्तसेनापतेरत्यन्तमाप्तो लेखहारकः कुमारहरिवाहनस्य कुशलवार्तामावेदयति।' श्रुत्वा चेदमाकस्मिकमतर्कितामृतवृष्टिकल्पं वचो झटिति विघटिताशेषशोकान्धकारः, पातालपङ्कादिवोन्मग्नम्, प्रलयघनदुर्दिनादिव निःसृतम्, कृतान्तमुखकुहरादिवाकृष्टम्, महाकालकरकपालोदरादिवोच्छलितम्, तक्षकाशीविषविषवेगवेदनयेवोन्मुक्तम्, अभिव्यक्तोपलक्षिताकाशकालदिग्विभागमवगतात्मीयपरकीयपरिजनमवलोकितासन्नवर्तिसुहृद्बन्धुवर्गमेकहेलोत्तीर्णसर्वाङ्गसंज्वरमुद्वहन्नात्मानमादरप्रहितनयनयुगलो गुरुमिव स्वामिनमिवाराध्यमिव जीवितप्रदमिवेष्टदैवतमिव सुचिरमवलोक्य तं पुरुषमाहूय संभाव्य चासनदानवचनेन 'भद्रमुख! भद्रमसदृशसौहार्दशालिशीलामृतमहोदधेः परमसुहृदः कमलगुप्तस्य' इत्यवोचत्। अथ

स तेन संभ्रमवता तस्य संभाषणेन कृतकृत्यमात्मानं मन्यमानो भृत्यवत् समुपसृत्य सत्वरकृतप्रणामः 'अद्य भद्रं मचक्षुषा महाभागदेहारोग्यदर्शनेन' इत्युदीर्योत्तरीयपटपल्लवप्रान्तसंयतं सयत्नमादाय दक्षिणकरेणाग्रतो लेखमक्षिपत् । सिंहलेश्वरतनयोऽपि तं गृहीत्वा निरीक्ष्य च क्षणं तूष्णीमेव दृष्ट्वा किमपि हृष्टचेताः सतर्षमर्पितश्रवणस्य शृण्वतः सकलस्यापि राजकस्य स्पष्टवर्णोच्चारया वाचा स्वयमवाचयत् । पाठावसाने च तं पुरोलिखितरुचिरलेखस्वस्तिकमावासगृहमिव मुहुर्निरीक्ष्य सस्पृहं पांशुकणिकाधूसरितवर्णं गुरुचरणयुगमिवावस्थाप्य शिरसि प्रकृष्टपुण्योदयासादितं प्रधानरत्नालङ्कारमिव वेष्टयित्वा यत्नेन निकटवर्तिनः शय्यापालकस्य हस्ते चकार । व्याजहार च प्रहर्षपुलकितकपोलोदरः—'परितोष ! कदा कमलगुप्तेनैष लेखः प्राप्तः ? कुतो वा प्राप्तः ? ' इति ॥

१५१) सोऽब्रवीत्—'एष विज्ञापयामि । श्रूयताम् । इतो वासरादतीतेऽह्न्यपराह्णसमये "नास्ति कुमार" इति विरलविरलं प्रवृत्तायामनिष्टवार्तायामाकुलाकुलेषु विशेषोपलम्भार्थमितस्ततो धावत्सु सैनिकेषु, शिरोजठरनिष्ठुराभिघातध्वनिघनेषु प्रबलीभवत्सु प्रतिवेलमबलाजनस्याक्रन्देषु, सविधचारिचारणकरुणगीतोत्थापितप्रेक्षकवृन्दपरमनिर्वेदेषु, मन्तुमुच्चलितेषु वेलावित्तकेषु, हाकष्टशब्दोच्चारमुखरासु वर्णयन्तीषु विरसतां संसारस्थितेः स्थानस्थानपिण्डितासु पण्डितमण्डलीष्वप्रहततूर्यध्वनारब्धमङ्गलगीतिषु वनाय प्रस्थितेन स्थविरसामन्तलोकेन शोकाश्रुमिश्रैः पल्वलवारिभिः प्रारभ्यमाणेषु युवराज्याभिषेकेषु, संभ्रान्तवण्ठहठनिरुध्यमाननिजदेहदारणोद्यतदासदारके, चिताभिमुखचलितचेटीपरित्यक्तबालापत्यकटुविलापदलितदयालुहृदयमर्मणि, प्राणनिरपेक्षाङ्गरक्षविक्षिप्यमाणद्रविणधावद्द्रमककुलकृतोद्दामसंमर्दे, दुःखमय इवोद्वेगमय इव विषादमय इव वर्तमाने निवृत्तगीतनृत्यादिसकलप्राक्तनव्यवहारे स्कन्धावारे, सेनाधिपतिरात्मसदनाजिरोपविष्टः पार्श्ववर्तिना प्रयत्नविनिवर्तितात्मशोकेन प्रवयसा प्रधानलोकेन राजसूनोः साधयितुमनपायमस्तित्वमनेकधोपन्यस्ताभिरुपपत्तिभिर्मन्दीक्रियमाणजीवितपरित्यागबुद्धिरधोमुखो धरणितलनिहितनिश्चलोद्बाष्पदृष्टिरकस्मादिमं लेखमग्रतो दृष्टवान् । "कस्यायम् ?" इति चिन्तयंश्च क्षणमात्रमवलोक्य पृष्ठेऽस्य लब्धप्रतिष्ठानि कुमारनामाक्षराणि जातसंक्षोभो, गृहीत्वैनमुद्वेष्ट्यावधार्य च प्रत्यभिज्ञातराजपुत्रलिपिनिवृत्तापरप्रयुक्तिसंशयः शिरसि कृत्वैनं शृण्वतः सकलस्यापि नरपतिवृन्दस्य प्रहर्षगद्गदवचाः स्वयमवाचयत्—"स्वस्ति । अटव्या महाराजपुत्रहरिवाहनः कुशली लौहित्यकूलावासिते विजयिनि निजस्कन्धावारे युवराजसमरकेतुकमलगुप्तपुरःसरांश्च राजपुत्रान् सप्रसादमादिशति—अत्रैव कतिचिद्दिनानि स्थातव्यम्; ताताम्बयोश्च यथा मदपहारवार्ता श्रुतिपथं नायाति तथा प्रयतितव्यम्" इति । संवर्तितलेखश्च सर्वतः समवलोक्य "भद्राः ! केनायमानीतः कुमारसत्को लेखः ?" इति प्रत्येकं लेखहारकानपृच्छत् । यदा च तेषु "मयायमानीतः" इति कश्चिन्नाचचक्षे तदा

समुद्भूतविस्मयः समासन्नसचिवैः सहालोच्य कर्तव्यमकृतकालक्षेपः क्षितिपालसूनोः प्रतिलेखं स्वयमेवालिखत् । महार्हमणिपीठप्रतिष्ठापितं च तं निवेश्य प्रत्यग्रगोमयोपलेपनशुचौ सुरभिकुसुमप्रकरभाजि प्राङ्गणवितर्दिकोत्सङ्गे, गत्वा च सविधमूर्ध्वस्थित एव बद्ध्वा शिरसि करसंपुटमतिस्फुटोच्चारया गिरा सादरमवादीत् । "भो भो मनुष्यलोकविहारिणो दिव्याः ! विधायानुग्रहं शृणुत सपरिग्रहस्य मे विज्ञापनां ; येन केनचिद् भरतकुलपक्षपातिना देवेन वा दैत्येन वा विद्याधरेण वान्येन वा दिव्यलोकनिवासिना देवतावरप्रभावलब्धस्य महानरेन्द्रसूनोः सकलविश्वोपकारिणः कुमारहरिवाहनस्यान्तिकादतर्कितमेवानीय लेखमिममनुकम्पितोऽयमेतावान् नृपतिलोकः, स भूयोऽपि भूत्वा सकरुणः साक्षात् प्रकटितस्वाकारो वा नभस्यन्तर्हितो वा श्रद्धेयवाक्यजनवचनसंचारिताक्षरो वा निवेदयत्वेतत्—कस्मिन् प्रदेशे लेखनिर्दिष्टा सा अटवी ? कं विभागमस्याः कुमारोऽधितिष्ठति ? केन वर्त्मना तत्र यात्रा संपद्यते ? इमं च मणिपीठावस्थापितं प्रापयतु तत्पादमूलमस्मत्प्रतिलेखम्"; इति वारद्वितयमुच्चारितवान् । तृतीयवेलायां च किञ्चिदुच्चरितवचसि तस्मिन्नकस्मादनतिदूरवर्तिनो निबिडपल्लवोत्पीडपिहितनिःशेषशाखासंचयस्य चूतशाखिनः शिखरदेशादवततार शुकशकुन्तिरेकोऽतिरेकरमणीयाकृतिः । आगत्य चातिवेगेन, संमुखमवाङ्मुखस्य पश्यत एव तस्य, तं लेखमादाय दूरव्यात्तविकटकोटिना च चञ्चुपुटेन, झटित्येवान्तरिक्षमुदपतत् । सैन्यपतिरपि उपजातविस्मयः सहान्तिकस्थेन पार्थिवसमाजेन "कोऽयं शुकः ? किमर्थमभ्यर्थनानन्तरमेव तरुशिखरादितः क्षितावतीर्णः ? किंनिमित्तं च लेखोऽयममुना गृहीतः ? किं वाऽविलम्बितगतिरुदीचीमेव दिशमाश्रित्य प्रस्थितः ? किं परमार्थतः शुक एवायमुत शुकव्याजेन कश्चिद् दिव्यः ?" इति कृतानेकविकल्पः स्थित्वाल्पमेव कालं तत्कालमनतिदूरस्थम् "एहि" इत्यन्तिके समाहूय सादरं मामवदत् । "भद्र ! परितोष ! गच्छ त्वमविलम्बितगतिरिदानीमेव तमरण्योद्देशं यत्र युवराजसमरकेतुरस्य गृहीतवानावासम् । अगणितायासश्च गत्वा सत्वरं समर्पयान्तर्विसर्पदुद्दामशोकस्य तस्य स्तोकदाहवेदनाविच्छेदकारिणममुं कुमारकुशलप्रवृत्तिलेखम् । आचक्ष्व चाखिलक्षोणिपाललोकसमक्षमाश्वासनाय यथादृष्टमेतमप्यादितः प्रभृति सर्वजनविस्मयकरं शुकव्यतिकरम् । अति हि भक्तिमानसावनुपलब्धकुमारकुशलवृत्तान्तो न जाने किं व्यवस्यति" इत्यभिधाय स्वहस्तेन लेखं मे समुपनीतवान् । अहं तु तत्क्षणमेव दृष्ट्वा तमुत्थितः समुपस्थितानुगुणशकुनद्विगुणितोद्यमश्चन्द्रमण्डलप्रभाप्रकटितावटस्थाणुतृणगुल्मवल्मीकदावोल्मुकेन पूर्वावलोकितेनेव वर्त्मना विलङ्घ्याटवीमविघ्नेन भक्तिनिघ्नजनसुखाराध्यमवन्ध्यप्रसादस्य ते पादपङ्कजमूलमनुप्राप्तः' इत्युक्त्वा विरराम ॥

१५२) समरकेतुरप्युपजातपरमानन्दः प्रीतिनिःस्पन्देन चक्षुषा सुचिरमवलोक्य दत्त्वा च सक्षौमयुगलं सकलमङ्गस्पृष्टमात्मीयभूषणगणं, 'परितोष ! गच्छ स्वावासम्, आयासितोऽसि संततेनामुना वासतेयीप्रयाणेन' इति व्याहृत्य तं लेखहारकं विससर्ज ।

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

निर्वर्तितस्नानदेवतापूजश्च पुनरुक्ततर्जितेन गत्वा प्रतीहारलोकेन सत्वरमुपहूतैरनुभूतदुःसहप्रभुवियोगदुःखक्षामतनुभिरवनीपतिभिरन्यैश्च प्रणयिभिः प्रधानपुरुषैः सार्धमाहारविधिमन्वतिष्ठत् । उपस्पर्शनादिकृत्यावसाने सर्वदा स्वकर्मविहितकार्मनिर्मिततार्णमन्दिरोदरास्तीर्णमध्यास्य शयनीयमपनीय च क्षणमात्रमुपलब्धनिद्रो द्राघीयसा रजनीजागरणेन जनितमङ्गजाड्यमीषद्वलितनयनः शयननिकटे समुपविष्टं शय्यापालकं तं पूर्वमुपसन्निधीकृतं कुमारसत्कं लेखमयाचत । ढौकितं चोत्थाय सत्वरेण तेन गृहीत्वा गृहीतार्थमपि पूर्वमपूर्वमिव सयत्नमुद्वेष्ट्य विस्तार्य च पुरस्तात् प्रीतिविस्तारितेन चक्षुषा पिबन्निवोपगूहन्निवान्तः प्रवेशयन्निव पुनः पुनरवाचयत् । अकरोच्च चेतसि–‘कुमारस्य लेखोऽयं स्वहस्तलिखित इति लिपिप्रत्यभिज्ञानात् तावदवगतं, यथा चायमद्याप्यनधिगतगाढपाण्डिम्नि नूतने ताडीपत्रशकले निहितसान्द्रधातुद्रवाक्षरो यथा चावचूर्णितः क्षोदीयसा स्वर्णरेणुकणनिकरेण दृश्यते, तथा क्वापि दिव्यजनसंचारोचिते वनोद्देशे कृतस्थितिना कुमारेण लिखितः । किमर्थं पुनरिह स्थानमात्मीयमविशेषेण निर्दिष्टम् ? नूनम् “इष्टोऽहं समरकेतोः, स नामतः प्रकटितेषु निकटवर्तिषु ग्रामनगरादिषु चिह्नेषु विगतसंशयो दूरदेशस्थमपि मामनुसरिष्यति, आपतंश्च प्रकृतिदुर्विलङ्घ्ये दीर्घकालमध्वनि क्लेशमतिमहान्तमासादयिष्यति” इति शङ्कितवान् । अहो मूढतास्य ? जानाति स्नेहनिर्भरां मदन्तःकरणवृत्तिम् । न चेदमवगच्छति यदुत मत्परोक्षे कथञ्चिदप्येष न गृहे स्थास्यति, अविदिताश्रयश्च मद्दर्शनाशया समुद्रपर्यन्तां पर्यटन्नत्रनिमतिमात्रमायासपात्रं भविष्यति । किं वा ममैतेन चिन्तितेन ? न तावन्मया समादिष्टेनापि शिविरसंरक्षणाय वनभूमाविह स्थातव्यम् । नापि कुमारेण सह निर्गत्य सांप्रतमेकाकिना प्रविश्य साकेतमात्मजप्रवासवार्ताश्रवणविक्लवस्य विलपतो देवस्य मेघवाहनस्य मुखं दर्शयितव्यम्, आश्वासनं वा कर्तव्यम् । तत् किं वृथैवात्र स्थितेन ? व्रजामि वैताढ्यम्, अनुसरन्नमुमेव गजगमनमार्गम् । अन्वेषयामि तदुपान्तवर्तिषु ग्रामेषु नगरेष्वाश्रमपदेषु काननेष्वपरेषु च संभाव्यमानतदवस्थितिषु रम्यस्थानेषु कुमारम् । अनुज्झिताभियोगस्य सततमन्विष्यतो भविष्यत्यवश्यं मम क्वापि तद्वृत्तान्तोपलब्धिः । लब्धनिर्गमा निसर्गविमलाभ्यः कलाभ्यः प्रभेव मृगलाञ्छनं छन्नमपि तमाविष्करिष्यति विजृम्भमाणा दिग्मुखेषु सद्गुणख्यातिः । कथं पुनः प्रयातव्यम् ? न तावदनवधृतयातव्यदेशे दुरारोहशिखरिणि दुःखोत्तारसलिलासंख्यनिम्नगाढ्ये वैताढ्यवर्त्मनि सपृतनापरिकरस्य युज्यते गमनम् । नापि निरुपधि स्वामिभक्तौ कुमारमनुगन्तुमुत्सुके सर्वत एव राजलोके कतिपयाप्तपुरुषकृतसाहायकेन शक्यते तत् कर्तुम् । तदसंस्थाप्य परिजनमनापृच्छ्य बन्धुवर्गमेकाकिना निशीथे प्रस्थातव्यमित्यर्थादुपागतम्’ इति विहितसंकल्पस्तल्पममुञ्चत् । अकरोच्च तत्रैव दिवसे यात्राबुद्धिम् ॥

१५३) अथावबुद्धतदभिप्रायः प्रयाणशुद्धिमिव प्रष्टुमुपससर्प परिणतज्योतिषमतुषारदीधितिमस्तमयरागः । प्रस्थानवन्दनमालाकिशलयानीव ग्रहीतुमवनीतलादग्रशिखरेषु

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शाखिनामारुरुहुरातपच्छेदाः । शुभेतरालापसंवरणपरेव विस्तारितानिबद्धकोलाहलानि शकुनिकुलानि तरुकुलायकोटरेष्वसूषुपदुपवनराजिः । लग्नशुद्ध्यर्थमनेकशोदृष्टसलिलाकृष्टिसामर्थ्यमपराम्भोधिजलकटाहे तपनमण्डलघटीताम्रभाजनं निचिक्षेप क्षपारम्भः । सन्ध्यारागरक्तांशुकधारिण्यो विलासिन्य इव गगनमरकतस्थालसंचारितसतारकतमिस्रदधिलवोन्मिश्रदूर्वापल्लवाः परस्परं संजग्मिरे ककुभः । उत्तरासङ्गशोभि स्वस्त्ययनमिव कर्तुमुज्जगाम व्योम्नि सप्तर्षिमण्डलम् ॥

१५४) क्रमेण चातिक्रान्ते प्रदोषसमये, समुल्लासितपौरस्त्यनभसि मन्दमन्दमुद्भिद्यमाने सौधांशवे महसि, शशिकरप्रभासंवलिततिमिरासु तत्कालविकसितसकैरवेन्दीवरवनाभिररण्यसरसीभिः स्पर्धमानासु दिक्षु, विघटितान्तरालतिमिरसंधानेषु विच्छिन्नतया प्रतीयमानेषु तरुषु, तरुतलास्तीर्णपर्णशयने शयाने निर्भरं राजपुत्रान्वेषणक्लान्तवपुषि पृतनापदातिलोके, निभृतसकलसत्त्वे सर्वतः शान्तसैनिकप्रचारसुखसंचारविशिखे विजन इव संलक्ष्यमाणे सैन्यसंनिवेशे ; समरकेतुर्विसर्जितनिशावसरसेवायातराजलोकः, प्रस्थाप्य तत्कालसंनिहितमात्मपरिचारकजनं, निश्चित्य निजयैव प्रज्ञया प्रस्थानसमुचितं शुचिमुहूर्तमुत्थाय निवसितप्रत्यग्रसितदुकूलयुगलो विकचमालतीदामरचितशेखरः, कर्पूरसंभेदसंभृतामोदेन संपाद्य सद्यःस्नापितार्चितकुलदेवतार्चाचर्चाविशिष्टेन चन्दनद्रवेणाष्टमीचन्द्रलेखालावण्यलोपिनि स्वललाटफलके तिलकमुल्लासितकोमलनीलकिरणनिवहमवहिताभिः प्रस्थानमङ्गलविधावायुधागारदेवताभिरभिनवदलैर्दूर्वाकन्दलैरिवावकीर्णमादाय विपदापगासंतरणसेतुमार्गं खड्गमतिगुरुखड्गभारखेदितेनेव स्पन्दमानेन तत्क्षणं दक्षिणेन भुजदण्डेन व्यञ्जितारब्धकार्यसिद्धिरविजयार्धपर्वतादध्यवसितकुमारान्वेषणो, वैश्रवणवल्लभां दिशं प्रत्युदचलत् ॥

१५५) चरणपल्लवोत्क्षेपसमकालमुत्थितेन च स्थगयता दिगन्तराणि तारमधुरेणैकतो यामशङ्खरसितेनान्यतो जयतुरङ्गहेषितेन जनितहर्षः, सुधापङ्कपाण्डुरं पूर्णकुम्भमिव जम्भारिककुभा पुरस्तादुपदर्शितं वन्दमानस्तुहिनकरबिम्बमविलम्बितगतिर्वासभवनान्निरगच्छत् । अनुस्मृतदिवसदृष्टवर्त्मा च तत्क्षणप्रसृतेन पृष्ठतो दक्षिणपवनेन, पुरतो वा वामनासिकापुटश्वसनेन सौम्यगतिनापि सत्वरं प्रवर्तमानः प्रतिपन्नदक्षिणवाममार्गागमैः परं शिवं शंसद्भिरभिप्रेतसाधकैः शैवैरिव प्रधानशकुनैः पदे पदे दत्तनिर्वृतिः, शर्वरीमनयत् । उद्गते च स्पष्टिताष्टदिङ्मुखे दशशतमयूखे पृष्ठतोऽन्वेष्टुमापतन्तमात्मनोऽभिलषितस्य प्रत्यूहभूतमभ्यूहमानो भूपतिसमूहमपहाय तमनेकपथिकलोकप्रहतमुत्पांशुलं मार्गम्, अपरेण पतितशीर्णतरुपर्णनिकरावकीर्णेन कान्तारवर्त्मना प्रयत्ननिह्नुतपदपद्धतिः, प्रतस्थे । लङ्घितानेकसमविषमभूधरधराविभागलब्धश्रमश्च तिरश्चीनलुलितरविबिम्बशेखरेण विश्रामार्थमभ्यर्थित इव नतेन किञ्चिन्मध्याह्नसमयेनैकत्र पत्रललतागुल्मगुपिले विपुलसान्द्रच्छायशाखिनि सानुमत्प्रस्थे स्थितिमकरोत् । अतिवाहितक्लमश्च कञ्चितकालमुत्थाय

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

गत्वा गिरिनदीस्रोतसि स्नात्वा कृत्वा च देवतार्चनादिकं क्रियाकलापमल्पप्रयत्नासादितानि स्वादुसुरभीणि पादपफलान्यभ्यवजहार । पीतनीहारशिशिरनिर्झरोदकश्च नीत्वापराह्णसमयमुपस्थिते सायाह्नि कृतसंध्यावश्यकः, प्रविश्य पर्वतगुहां, सुष्वाप ॥

(१५६) क्षपावसाने च क्षपितनिद्रः श्वापदारावैरुत्थाय शयनाद्, गृहीतशस्त्रस्तमेव मार्गमतिदुर्गमनुसरन्, रसातलगम्भीरभीमगह्वरया, समरभूम्येव साहसरहितजनदुष्प्रवेशया, शिथिलमूलदुर्बलजटाजालकैः परस्परावकाशमिव दातुमप्रसारितशाखामण्डलैस्तारकानिकुरुम्बमिव कुसुमस्तबकतां नेतुमम्बराग्रलग्नैः सरलसर्जार्जुनकरञ्जशाकशल्लकीप्रायैः पादपैरपास्तदिनकरोदयास्तमयदर्शनया, दुरवतारतुङ्गतटाभिरुत्कोटिपाषाणपटलस्खलनबहुमुखप्रवृत्तमुखरस्रोतोजलाभिरनतिनिबिडनिर्गुण्डीलतागुल्मगुपिलीकृतोपलवालुकाबहुलविच्छिन्नान्तरालपुलिनाभिरुच्छलत्कूलनलवननिलीननाहलनिवहकाहलकोलाहलाभिः शैलनिम्नगाभिर्निम्नीकृतान्तरालया, वनान्तरालसर्पिभिस्तारतुमुलैर्मरुद्भिरिव दिङ्मुखेषु मुखरिताद्रिकुहरकुञ्जैः काहलाकूजितैः सूचितापतत्सुचिरसंगलितजनसंघातया ; युवजनादतिरेकनिर्विवेकस्थविराभिर्निषादलोकादधिकनिर्दयद्विजातिभिर्दिवानिशमविश्रान्तनिनादैरापानकमर्दलैर्दूरादेव सूच्यमानसंनिवेशाभिः प्रतिचुल्लिपच्यमानशूलीकृतानेकश्वापदपिशिताभिः प्रतिनिकुञ्जमाकर्ण्यमानबन्दीजनाक्रन्दाभिः प्रतिवसति विभज्यमानतस्कराहृतस्वापतेयाभिः प्रतिडिम्भमुपदिश्यमानमृगमोहकारिकरुणगीताभिः प्रतिजलाशयमासीनबडिशहस्तकैवर्ताभिः प्रतिदिवसमन्विष्यमाणचण्डिकोपहारपुरुषाभिर्धृताधिज्यधनुषा निभृतमुच्चारितचण्डिकास्तोत्रदण्डकेन सर्वतः प्रहितभयतरलदृष्टिना त्रयीभक्तेनेव गाढाञ्चितहिरण्यगर्भकेशवेशेन देशिकजनेन लघुतरोल्लङ्घ्यमानपरिसराभिः, 'एत एत शीघ्रम्, इत इतो निरुन्ध्वमध्वानम्, अस्य हस्ते प्रभूतमृक्थम्, अयमुत्पथेन पलायितुकामः' इत्यनवरतमुच्चारयता पञ्जरशुकसमूहेन मुखरिताङ्गणवृक्षशाखाभिरधर्मनगरीभिरिव कृतयुगभयाद् गृहीतवनवासाभिः शबरपल्लीभिरध्यासितविषमपर्वतोद्देशया; क्वचिद्दावदहनाश्लिष्टवंशीवनश्रूयमाणश्रवणनिष्ठुरष्टात्कारया, क्वचिदकुण्ठकण्ठीरवारावचकितसारङ्गलोचनांशुशारया, क्वचित् तरुतलासीनशबरीविरच्यमानकरिकुम्भमुक्ताशबलगुञ्जाफलप्रालम्बया, क्वचिदधःसुप्तदृप्ताजगरनिःश्वासनर्तितमहातरुस्तम्बया, क्वचिदुदश्रुकणिकश्वागणिकशोच्यमानकोलदलितनिःस्पन्दसारमेयवृन्दया, क्वचित् प्रचारनिर्गतवनेचरान्विष्यमाणफलमूलकन्दया, क्वचिच्छेकशाखामृगाच्छिन्नपाथेयपथिकनिष्फललोष्टवृष्टिहासितलाटविकवर्गया, क्वचिच्चर्मलुब्धलुब्धकानुबध्यमानमार्गणप्रहतमर्मद्वीपिमार्गया, सापराधवध्येव प्रियालपनसफलीभूतपादपातनिष्ठया, वीरपुरुषतूण्येव गौरखराच्छभल्लशरभरोचितया, जठरजीर्णानेकदिव्यौषधिसमूहयापि व्याधीनां गणैराक्रान्तया, गन्तुमटवीभुवा प्रावर्तत ॥

(१५७) विलङ्घितालघुपथश्च व्रजन्नपराह्णसमये वनविहारविनिर्गतेन मार्गवर्तिना प्राग्ज्योतिषेश्वरानुजेन मित्रधरनाम्ना समदृश्यत । परिवारविरहाच्च 'कोऽयम्?'

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

इति मुहूर्तमात्रं कृतविमर्शेन, प्रत्यभिज्ञाय विहितप्रणामेन, 'युवराज ! किंनिमित्तमेवमेकाकिना समागत्य नित्यमसदाचारवनचरप्रचारकलुषा विगतकल्मषा कृतेयमस्मद्भूमिः ? अपि कुशली कुमारः ?' इति ससाध्वसेन पृष्टः समरकेतुरुपविश्य विविक्तदेशे हरिवाहनस्य हस्तिनापहरणमात्मनश्च वैताढ्यभूधरगमनमादितः प्रभृति सप्रपञ्चमाचचक्षे । श्रुताकस्मिकस्वामिदुर्जातजातव्यथेन च स्थित्वा मुहूर्तमवनताननेन तेनोत्थाप्य नीतो निजनिवासमादरेण गृहानीतहरिवाहनप्रयोज्यपूजाविशेषां सपर्यामन्वभूत् । प्रभाते च तं कृतगतिप्रतिबन्धमुपपत्तिभिरनेकधा संबोध्य, विनिवर्त्य च सुदूरं कृतानुव्रजनमनपेक्षिततदुपनीतसहायः, पुनरचलत् ॥

(१५८) अनेन च क्रमेण प्रतिदिवसमखण्डितप्रयाणस्य करिकलभकस्येव दूरपातिभिः पदैरध्वनि सर्पतो, यावकरसस्येव वारं वारं लङ्घितमहेलाधरस्य, मारुतेरिव क्रमेणोत्तीर्णदुरवतारसिन्धोः, कदाचिदग्न्याहिताग्नेरिव शुष्कपादपारण्याश्रयिणः कदाचिदुत्तमप्रकृतेरिव महाजनपदानुसारिणः, कदाचिन्मुनेरिव फलमूलकन्दकल्पिताभ्यवहारस्य ; कदाचिदमरस्येव संकल्पमात्रोपनतदिव्याहारस्य, कदाचिदद्रेरिव शीतलैः प्रस्रवणवारिभिः स्वयंधौतपादस्य, कदाचिदिष्टदैवतस्येव दर्शनानुरक्तजनेन स्नपनवसनाङ्गरागकुसुमादिभिराचर्यमानचित्तप्रसादस्य, कदाचित् प्रेतसाधकस्येव नक्तञ्चराध्यासितासु भूमिषु कुशसंस्तरणाननुचितानलङ्कुर्वाणस्य, कदाचिद् विपक्षभीतभिल्लपतेरिव प्राकृतजनदुरारोहान्पल्यङ्कानधिशयानस्य, सुहृद्वार्तोपलब्धये च मार्गवर्तिषु ग्रामेषु वृद्धार्यलोकानुपसर्पतो, बृहत्सु नगरेषु त्रिचतुराण्यहानि यात्राभङ्गमाचरतः, शबरपल्लीषु रणपराजयप्रतिपन्नदास्यान् दस्युसेनापतीनितस्ततः प्रेषयतः, तापसाश्रमपदेषु पृष्टनिमित्तकुलपतिप्रेरितस्य पुरः पुरो गच्छतः, शीघ्रतरलङ्घितानेकसुन्दराश्वजनपदस्य, श्रुतिपरिचितेषु च प्रान्तप्रदेशेषु विकृतभाषावेषसविशेषजनितकौतुकान् क्वचिदेकचरणान् क्वचिदश्वाननान् क्वचित् करभकन्धरोदग्रग्रीवान् क्वचिल्लोमलुप्तसकलावयवदर्शनान् मानुषसमूहानीक्षमाणस्य, बालचन्दनवृक्षषण्डस्येवाध्वगमितमार्गसहस्यशिशिरसुरभेः, दक्षिणायनान्तदिनकृत इव प्रवर्धमानेन तेजसा प्रतिदिवसमुत्तरां ककुभमाक्रामतः क्रमेण मासाः षडतिजग्मुः ॥

(१५९) अथास्ति पश्चिमेनाष्टापदशैलमनतिदूरवर्ती वैताढ्यपर्वतस्य शिखरोच्छ्रायखर्वितान्तरिक्षो, नितान्तविततावकाशः शिरसि स्निग्धहरिताभिः सर्वत एवान्धकारितो वनलेखाभिः, अनुमेखलं सिद्धायतनमण्डलेषु सिद्धमिथुनैः सन्ततारब्धमङ्गलगीतिः, अगाधसलिलेन सितविशालवालुकापुलिनशालिना समाधिसुखसाधनाय संनिधानाश्रमनिवासिभिस्तापसैः स्थानस्थानरचितचारुमणिशिलावेदिकेन त्रिदशसिन्धुस्रोतसा परिगतः, प्रान्तेष्वविश्रान्तनिर्झरनिनादो, नित्यमुदितनृत्यन्मयूररुतमुखरितासंख्यकन्दरो, लतामन्दिरच्छन्नसुन्दरानेकसानुः, एकशृङ्गो नाम शिखरी ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

१६०) तस्य सर्वदा कुसुमफलसमृद्धशाखिनि शिखरपृष्ठे प्रस्थितः समरकेतुरेकदा निदाघसमये, महाभोगपरिसरम्; अविरतास्फालिततरङ्गततिना तरलितबालपुष्करेण प्रबलसीकरासारसिक्तककुभा वनद्विरदयूथेनेव सद्यो जलादुत्तीर्णेन मरुता दूरत एव सूच्यमानं; निरन्तराभिस्तरुणकुन्तलीकुन्तलकलापकान्तिभिर्ध्वान्तमालाभिरिव रसातलोल्लासिताभिरुल्लसन्मयूरकेकारवमुखराभिः शिखरदेशविश्रान्तमत्तसारसाभिरिभकलभकरावकृष्टिविघटमानविटपाभिश्चटुलवानरवाह्यमानलतादोलाभिरम्भःपानानन्दनिद्रायमाणश्वापदसंकुलाभिरम्बुगर्भनिर्भरनिभृताभ्रमण्डलीविभ्रमाभिर्वनराजिभिरन्धकारितया भुजङ्गराजमूर्त्येव मथनायासमण्डलीभूतयाऽभ्रंलिहशिखरोपशल्यया पाल्या परितः परिक्षिप्तम्; अर्णःपूर्णमालवालमिव त्रिलोकीलतायाः, क्रान्तिसंततितिरोहितान्तरालं नाभिमण्डलमिव भूतधात्र्याः, विलासरौप्यदर्पणमिव दिशां, प्रतिबिम्बमिवाम्बरतलस्य, लीलादुकूलवितानमिव फणीन्द्रस्य, अट्टहासमिव पातालत्र्यम्बकस्य, निःसरणवर्त्मेव बलिकीर्तिकलापस्य, रसातलप्रवेशद्वारमिव मन्दाकिनीप्रवाहस्य, शेषाहिफणाचक्रवालद्युतिजालमिवोच्छलितं, विधुन्तुदग्रासभयादिन्दुचन्द्रिकापटलमिव गलितं, प्रलयदिवसकरोष्मणाकाशमिव स्रुतम्, अदभ्राभ्रदहनसंपर्केण शरदभ्रवृन्दमिव द्रुतं, मैनाकवियोगदुःखरुदितहिमाचलाश्रुजलमिव संगलितम्, अभ्रमण्डलस्थलमिव जलीभूतम्; अवदाततया स्वच्छतया च सैन्धवीकपोलच्छविभिरिव केरलीदशनकिरणैरिव लाटीकटाक्षच्छटाभिरिव निर्मितं; सर्वतश्च सोपानक्रमरचिताभिराभोगविजितैः पयोधिभिरुपायनप्रहिताभिरिव तरङ्गमालाभिरिन्द्रनीलशिलाश्रेणिभिरवनद्धस्य रोधसो विसारिणा प्रभावितानेन हरितायमानं सशैवलमिव सपद्मिनीदलमिव तीरवारि बिभ्राणम्; अदभ्रविस्तारतिरस्कृतेन सेवाविधित्सयेव समग्रग्रहचक्रपरिवृतेन वियता प्रतिमाव्यपदेशेन सर्वात्मना कृतानुप्रवेशं; प्रत्यग्रपलशकलपाटलैरुपान्ततरुपल्लवप्रतिबिम्बैर्विप्रलभ्यमानमुग्धमीनम्, अम्भःप्रतिफलनच्छलेन च क्वचित्पवनतरलिततरङ्गसङ्गभङ्गुरैः पूगतरुभिस्तरन्महाभुजङ्गमिव, क्वचिदत्यायतैस्तालविटपिभिः कुतूहलान्मृग्यमाणगाम्भीर्यमानमिव, समदजलकरिनिनादभीषणाभिरनेकराजहंससंचरणरमणीयाभिश्चतुर्दिशमशेषजलधिविजिगीषया प्रस्थिताभिर्वरूथिनीभिरिव वीचिभिर्वाचालितभुवनम्; अभ्यर्णवर्तिवैताढ्यपर्वतावतीर्णानामनेकशः प्रारब्धजलकेलिविभ्रमाणामुभयश्रेणिविद्याधरेन्द्रसुन्दरीणामनणुमेखलादामरमणीयैः फणिराजनद्धमध्यम्, अम्भोधिमथनजातमदमुपहसितुमिव मन्दरमुन्नतिशालिभिर्नितम्बमण्डलैरतिस्फालमास्फालितम्, उत्ताननलिनीपलाशपर्यङ्कोपविष्टहंसैरमन्दमधुबिन्दुचन्द्रकितवारिभिरपारपरिमलामन्त्रिताभिः सरभसमापतन्तीभिरलिमालाभिर्मुखरितैः समन्तादुन्निद्रहेमारविन्दवनैर्विराजितं; प्रत्यूषायमाणं पद्मरागरक्तोत्पलखण्डैः, संध्यायमानमुन्मुद्रविद्रुमलतोपवनैः, प्रदोषायमाणमिन्द्रनीलेन्दीवरगहनैः, चन्द्रोदयायमानमिन्दुकान्तकुमुदाकरैः, आमुक्ताट्टहासमिव पाण्डुफेनपिण्डैः, आरब्धस्फोटनमिव प्रतिवेलास्फालितशिलातलोर्मिदण्डैः, कृतकटाक्षक्षेपमिव विवर्तनोत्तानतिमिगणैः, उपक्रान्तताण्डवमिव पवनाहतोद्दण्डवानीरवनैः; इतस्ततो

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

नभस्तलादवतरतामानतपक्षपुटकण्ठनालानां, जलचरपतत्रिमण्डलानां, हेलानिपातजन्मना जर्जररवेण मुखरितोद्देशम् ; आराधनोद्यतविद्याधरावर्जितहृदयतया वैताढ्यमधिवसन्तीनां विद्यादेवतानामनवरतमापतद्भिर्वाहनैर्विहितानेकवृत्तान्तम् , तथाहि—क्वचिद्वरुणमहिषीफणीन्द्रपीतारविन्दवातम् , क्वचिच्चक्रायुधागरुडकृतक्रीडाजलप्रपातम् क्वचिन्महामानसीसिंहचपेटास्फालितघनवटम् , क्वचिदच्युतातुरगखुरनाट्यवाचालितशिलातटम् , क्वचिन्मानसीहंसजग्धमुग्धमृणालम् , क्वचिद्वज्राङ्कुशीकुञ्जरकुम्भसिन्दूररञ्जितोर्मिजालम् ; सौमित्रिचरितमिव विस्तारितोर्मिलास्यशोभम् , विलासिनीगमनमिव कलहंसकलापकृतक्षोभम् , कुलाचलत्रयमिव केसरिमहापद्मतिगिञ्छिभूषितं, गगनमिव मकरमिथुनाध्यासितम् , दिनकरमिवानेकपत्ररथचक्राक्रन्दमुखरिताम्बरम् , रणाङ्गणमिवोत्कटशरारिबलाकाण्डकवरम् ; मद्गुरुतरुचितमपि नमद्गुरुतरुचितम् , बकैरवभासितमपि नवकैरवभासितम् , विषैकसदनमप्यमृतमयम् , शङ्खनिधानमपि स्थैर्योपेतम् , गाम्भीर्येण सत्त्वबहुलतया प्रसादवत्त्वेन विशालतागुणेन सेव्यतया च न केवलं विबुधानाम् , बुधानामपि मानसमधःकुर्वाणम् , अतिरमणीयम् , आनन्दकारि दृष्टेः; अदृष्टपाराभिधानं सरो दृष्टवान् ;

वन्यैर्भृशमपि गाह्यमानकूले, कालुष्यं कलयति यत्र जातु नाम्भः ।
जात्यैवापहृतमलैः फलैरसक्तं, संसक्तं तटकतकद्रुमावलीनाम् ॥६१॥

१६१) तच्च त्रिभुवनैकसारभूतं सरः सरभसप्रसारिभिर्दृष्टिपातैर्निरन्तरस्फुटितकैरवाकरमिव कुर्वन्नपूर्वविस्मयाकुलीकृतमानसः सिंहलेन्द्रसूनुर्मनसि कृतवान् । 'अहो, द्रष्टव्यतामुपेतः संसारः । सारतां गतो जीवलोकः । लोकोत्तरं फलमवाप्तमुत्साहतरुणा । प्रकर्षो लब्धः परिपाकस्य शुभकर्मणा । पर्यन्तभूमिरधिष्ठिता कृतार्थभावस्य जन्मना । कोटिरध्यासिता पुण्यभागित्वस्य लोचनसृष्ट्या । दृष्टः समस्तरणीयानां सीमा । विलोकितः कौतुकविधायिनामवधिः । वीक्षितो विस्मयनीयानामन्तः । साक्षात्कृतमद्भुतानामास्पदम् । आसादितं महिम्नामायतनम् । अधिगतमगाधानामधिष्ठानम् । अहो, काष्ठाधिरूढधवलिम्नो जलप्राग्भारस्य प्रसादातिशयचित्रम् ! यतो यतो दृष्टिरभिपतति ततस्ततश्चन्द्रिकामयमिव हिमानीमयमिव सुधामयमिव धरातलमालोकयति । किमेष तिमिरगुहान्तरूष्मणा विलीनेन वैताढ्यशिखरिणा विस्तारितो रजतोपलजलप्रवाहः ? किं वाऽहिलालाविषदूषणभयादिहानिय मलयाद्रिणा विनिहितो रसद्रवौघश्चन्दनानाम् ? आहोस्विदमृतमथनोद्यतदेवासुरत्रासादत्र निक्षिप्तः क्षीरसिन्धुना सारः सुधाकोशः ? कष्टं च कृतमिदं यदुपस्थिते मथनोपप्लवे पारिजातमृगलक्ष्मीप्रभृतीनि रत्नान्यत्र न स्थापितानि । यदि पुनः प्रथममेवास्थापयिष्यत्तदा नैकस्य, मन्दरशतानामपि न गोचरेऽभविष्यन् । इदं च हेमारविन्दसहस्रसुन्दरमपहाय हिरण्यगर्भैकपङ्कजाङ्कितोदरं दामोदरवपुः किमर्थमाश्रितं श्रिया ? केन वा कारणेन समग्रवरगुणोपेते सत्यस्मिन् पलितपाण्डुकरालशङ्खमण्डलो जलधिर्जगत्त्रयीतिलकभूतया जह्नुकन्यया वृतः पतिः ? व्यक्तमिदमिदानीन्तनम् , अन्यथा प्रथमोत्पन्ने

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

ऽस्मिन् कथं नाम मानससरः सरोराजशब्दमासादयेत् ? कथं वा महत्त्वप्रसिद्धिमुदधिः ? मन्ये चास्य महिमानमालोक्य संजातमत्सरा वडवानलच्छलेनान्तः संतापमुद्वहन्तो भुवः प्रान्तेषु प्रतिवसन्ति जलधयः ।' इत्यादि चिन्तयन्नेव समुपजातमज्जनाभिलाषः कूलासन्नवर्तिनि विस्तीर्णे तरुणपल्लवान्तरिततरणित्विषि समुन्मिषत्ताम्रस्तबके मकरन्दपानपरवशालिनिशालिनि विशालमुक्ताशिलापट्टसनाथमध्ये माधवीलतासद्मनि निधाय मण्डलाग्रमगबिसपल्लवग्रासविशदकण्ठानां जलदेवतानूपुरनिनादजर्जरैः राजहंसानां श्रोत्रहारिभिः कोलाहलैरभ्यर्थित इवाकारित इव कृतस्वागत इव जलाभिमुखमुच्चचाल । सरभसोल्लासिततरङ्गभुजेन च सरसा चरणयोरुत्सृज्यमानार्घजल इव, जङ्घयोर्विश्रम्यमाण इव, वक्षसि परिष्वज्यमान इव, तोयदर्शनोपजातौत्सुक्ययेव समकालमवतीर्णया पुरः पुरो गच्छन्त्या निजशरीरच्छायया निवेद्यमानमार्ग इवाभ्यन्तरं विवेश । तत्र च तिरोभूतदर्शनैः प्रस्तुतपरिहासविलासैरिव जलदेवतासमूहैरद्भुताकारदर्शनोल्लसितावदातच्छविभिरच्छचन्दनरसच्छटाभिरिव दृष्टिभिराहन्यमानः स्नानमकरोत् । अपगताशेषाध्वश्रमश्च, स्नानलग्नकमलपरिमलकृष्टाभिः स्पर्शलालसेन सरसा संयमनार्थमिन्द्रनीलशृङ्खलाभिरिव प्रसारिताभिरलिमालाभिराकुलीक्रियमाणः, करेणुराज इव विलोलयन् कमलिनीषण्डानि, षडंह्रिरिवाजिघ्रन् सहस्रदलकमलामोदम्, इन्दुरिव मोचयन् कुमुदमुकुलोदरसंदानितान्यलिकदम्बकानि, प्रदोष इव विघटयन् रथाङ्गमिथुनानि, राजहंस इवोल्लसल्लहरीपरम्पराप्रेर्यमाणमूर्तिरुत्ततार । शीतोद्गतपुलकजालकानुकारेण सर्वाङ्गसङ्गिना कनकराजीवरेणुकणनिकरेणान्तःप्रविष्टदिनकरातपकणिकाकलापेनेव निपतता विराजमानो, नीलकुटिलमन्तर्जलपाननिर्वापितस्य संतापवह्नेरूर्ध्वमुल्लसितं धूमशिखाकलापमिव केशभारं वामकरकमलेन विरलीकुर्वाणो, विलुलितकचान्तःपातिनीभिरनवरतममलोदबिन्दुसंततिभिः प्रत्युरसमपलभ्यमानमुक्ताकलापः, कूल एव मुहूर्तमात्रं स्थित्वा, तस्य माधवीमन्दिरस्योदरालंकारभूते नभःपातमूर्च्छानिःस्पन्दमन्दाकिनीस्रोतस्त्विषि मुक्ताशिलातले तत्क्षणोद्धृतैरमलमौक्तिकावदातजललवावलीलाञ्छितैस्तरणितुरगखुरपुटाग्रखण्डितैराकाशशकलैरिव सतारकैरतिश्रमस्वेदकणिकाङ्कितकुन्तलीस्तनमण्डलाभोगविडम्बिभिस्तल्पीकृतैः पुटकिनीपलाशैर्निरन्तरमाच्छादिते द्वितीय इव सरसि शिरोभागनिहितपिण्डीकृतोत्तरीयांशुकः, शनैर्न्यषीदत् ॥

१६२) अथ पल्लवान्तरालपातिभिरुद्वेल्लितारविन्दिनीदलकलापैरुल्लसिताम्बुरुहपरागराशिभिरुत्सङ्गिततरङ्गशिखरशीकरासारैः सरलीकृतसारसक्रेङ्कारविरुतिभिः सौरभाहृतभ्रमरीनिकरझङ्कारमनोहरैः संतापहारिभिः सरःसमीरैः सरभसपरिरभ्यमाणसर्वाङ्गः, प्रभूतकालपरिहृतदर्शनया प्रस्तुतपरिहासयेव कुतोऽप्यागतनिद्रया मुद्रितनयनयुगलः स्वप्ने रसातलात् तत्कालमेवोद्गतम्, अनेकपुष्पस्तबकसंबाधविटपच्छन्नमच्छिन्नसंतानमधुकरसहस्रोपसेवितमुत्फुल्लवल्लीनिकरपरिकरितया किञ्चिदासन्नवर्तिन्या परिम्लानसकलावयवयाऽपि प्रतिकालोन्मीलदधिकाधिकसौकुमार्यमङ्गलक्ष्मीमुद्वहन्त्याऽभिनवकल्पलतया समीहिताश्लेषमीष-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

त्प्रौढिमायातं, पारिजातद्रुममद्राक्षीत । दर्शनानुपदमेव च प्रबुद्धः प्रवृद्धविभवेन सख्या सह समागमप्राप्तिमचिरभाविनीं निरचैपीत् ॥

१६३) विशेषावगतये च स्वप्नस्य कृतयत्नः सहसैवोच्चरन्तमतितारम् 'उत्क्षिप्तगुरुकार्यभारस्य भवतः किमियं प्रमादासक्तिः' इति तर्जयन्तमिव, 'धीरप्रकृते ! सरोदर्शनमात्रेणापि विस्मितोऽसि ?' इत्युपहसन्तमिव, 'तूर्णमेहि, दर्शयामि रम्यप्रदेशपरम्पराम् ,' इत्याह्वयन्तमिव, तत्क्षणत्यक्तपङ्कावगाहकेलिभिरुत्कर्णपल्लवैरुल्लसितरोमाञ्चभीषणाकृतिभिरुन्नमितघोणैराघर्घरध्वनिगर्भगलगह्वरैर्वराहयूथपतिभिः ससंभ्रममाकर्ण्यमानं, समन्ततो विजृम्भितभीमप्रतिशब्दतया प्रत्युद्गम्यमानमिवारण्यचतुरङ्गहेषासहस्रैरतिविस्तारितया कम्पयन्तमिव प्लावयन्तमिव तर्जयन्तमिव कान्तारमतिमहतोऽश्ववृन्दस्य श्रवणपरुषहेषाध्वनिमश्रौषीत् । 'हन्त, कस्मादयमदृश्यमानमर्त्यसंचारे निरन्तरगिरिग्रावदुर्गमाध्वनि मृगाधिपप्रमुखप्रेङ्खत्सत्त्वभीषणे महारण्येऽस्मिन्नकाण्ड एव दिङ्मण्डलाट्टहासानुकारी समुल्लसितो हेषारवः ? किं तावदत्राभ्यर्णवर्ति किमपि नगरमास्ते ? किं वा कस्यचिद् दिग्विजयागतस्य नृपतेरावासितं सैन्यम् ? उत म्लेच्छराजपुत्रः कोऽपि मृगयाप्रसङ्गेनायातः ? आहोस्विदम्बरात् स्वयमेवावतीर्णः स्नातुं सप्तसप्तिः ? अथ गन्धर्वसुरविद्याधराणामन्यतमः कतमोऽपि कमनीयोद्देशदर्शनकुतूहली विहरति ?' इति मुहूर्तमिव ध्यात्वा समुपजातजिज्ञासस्तस्माल्लतागृहाद् विनिःसृत्य सत्वरमध्यासिततटविटङ्कः समन्ततो विलोकयामास ॥

१६४) विप्रकृष्टतया तस्य प्रदेशस्य, प्रांशुतया सरोरोधसः, सान्द्रतया च द्रुमावलीनां यदा प्रयत्नप्रहितचक्षुरपि न किञ्चिदद्राक्षीत् , तदाऽचिन्तयत्—'किमिदानीं सरःपर्यन्तेषु निःशेषतो विचरामि ? अथवा किमनेन प्रस्तुतकार्यान्तरायकारिणा निरर्थकाध्यवसायेन ? सततमचलप्रकृतिना हि पुरुषेण भवितव्यम् । संप्रति च विरतसंतापमुपशान्तशोषमुत्तीर्णश्रममुल्लसितसविशेषोत्साहमध्वक्षमं वर्तते वपुः ? तरुणदूर्वाप्रतानसुकुमारसमतलाश्च मार्गभूमयः ; प्रावृषेण्यजलदश्यामलानि च पुरस्ताद् विभाव्यन्ते पादपवनानि; प्रसन्नदिङ्मुखो मन्दपवनश्चानन्ददंशसी चाद्यतनो वासरः ; सरःपरपारदर्शनौत्सुक्यपरवशं च मानसम् ; न चाद्यापि तिलकयति मध्यभागमम्बरश्रियो वासरमणिः ; अनारूढप्रौढयश्च नातिगाढमुद्वेजयन्ति घर्मोर्मयः; तद् गच्छामि तावत् कियन्तमप्यध्वानम् ; पश्चात् कठोरतामुपेयुषि वासरे कस्मिंश्चित् प्रच्छायपादपे सरसि वा शैलप्रस्रवणे वा गिरिनदीस्रोतसि वा तापसाश्रमपदे वा विश्रम्य विश्रब्धनिर्वर्तितदेवतार्चनविधिर्विदग्धकविप्रबन्धैरिव परिपाकमधुरैर्विविधरसशालिभिस्तरुफलैराप्यायितवपुर्दिवसमवलोक्य स्तोकमग्रतः प्रस्थास्ये स्थास्यामि वा' इति ॥

१६५) कृतगमननिश्चयः प्रविश्य भूयो लतावेश्मनि, निबिडीकृतपरिधानो, दृढावनद्धस्नानविरलकेशकलापः, प्रावृतोत्तरीयांशुकः, कठोरपङ्केरुहानुकारिणा करेण

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

किरणावलीजटालधारं मण्डलाग्रमादाय विकटपदपातकम्पितभूगोलया गत्या विडम्बयन्निव स्थूलोच्चयेन प्रस्थितं गजकलभम्, अनवरतकर्णतालास्फालितकपोलभित्तिभिः सरभसमाहन्यमानप्रस्थानमङ्गलतूर्य इव वनकरिभिः, अनिलचलितशाखाग्रगलितसितकलिकैः शिरसि विक्षिप्यमाणाक्षतकण इव वनस्पतिभिः, अङ्गसङ्गसंवेल्लितलताखण्डोड्डीनैराबद्धमण्डलं ध्वनद्भिरारभ्यमाणब्रह्मघोष इव मधुकरैः, मानुषदर्शननिसर्गकातरैस्त्वरितपदमग्रतः पलायमानैरुपदिश्यमानमार्ग इव मल्लिकाक्षैः, तत्क्षणनिपीतार्णोभिरुत्तीर्णैः सरोवराद् विरलतृणस्तम्बकवलनार्थमनुवेलमवनमितमूर्धभिः पदे पदे सप्रदक्षिणं प्रणम्यमान इव प्राङ्मुखप्रस्थितैर्वनहरिणैः, प्रतिक्षणं च स्फुरता दक्षिणेन चक्षुषा भुजशिखरेण च द्विगुणीक्रियमाणगमनोत्साहः क्वणदशङ्कजलरङ्कुसंकुलेन केतकीकुसुमरेणुपटलपांशुलेन जलपतत्पक्वतरुफलप्लुत्कृतिक्काणचारुणा चक्रवाकचञ्चुगलितार्धजग्धलामज्जकजटालेन वञ्जुलनिकुञ्जपुञ्ज्यमानमञ्जुकुक्कुहक्वणितेन दूरपातदलिततालोच्छलद्रसच्छटापिच्छलेन कल्लोलास्फालनस्फुटितशुक्तिमुक्तमौक्तिकप्रकरतारकितदृषदा निपादधनुःकोटिकृष्टकन्दस्थपुटितोद्देशेन दृश्यमानार्धचर्वितकसेरुग्रन्थिकथितकोलयूथप्रस्थानेन लग्नमृगनाभिपरिमलशिलातलानुमितगन्धमृगविश्रान्तिना लवलीलतामन्दिरोदरनिषण्णरतिखिन्नकिन्नरमिथुनेन विचित्रपत्ररथपदमुद्राङ्कितसिकतिलभूतलेन चलितपवनान्दोलितवनराजिविवरक्षरद्विरलरविरोचिषा प्राचा सरस्तीरेण पूर्ववत् कौबेरीं दिशमुद्दिश्य प्रतस्थे ॥

१६६) क्रमाच्च शृण्वन् पुरश्चरणपातरवचकितानां तटशिलातलजुषां जलमानुषद्वन्द्वानामुदकझम्पाझात्कृतानि, वीक्षमाणः समीरणोल्लसितकल्लोलशिखरशीकरानुसरणव्याकुलानि चातककुलानि, विलोकयञ् शकुलजिघृक्षयाऽन्तरिक्षादवाक्चञ्चुकृतजलप्रपातानि वञ्जुलजातानि, बहुमन्यमानः परस्परवितीर्णतामरसकेसरकवलानि क्रौञ्चयुगलानि, श्लाघयन् विलासताण्डवमण्डितलतामण्डपतलानि प्रचलाकिमण्डलानि, सञ्चरद्विद्याधरीचरणालक्तकरक्तमुक्ताशिलातलमासन्नाश्रमनिवासिनीभिस्तापसकुमारिकाभिरुपचितालवालवलयितमूलैस्तरुभिराहितानुत्तरशोभमुत्तरं तीरमधिरूढः, पुरस्तान्नेदिष्ठम्, अधिष्ठानमिव साक्षाद्वसन्तस्य, विस्मयावहमतिबहलतया, श्यामलतया च शरन्निशाकरभयाद् बहुलपक्षक्षपान्धकारमिव पिण्डीभूतम्, अम्बुगर्भभारेण तरुणाभ्रमण्डलमिव नभस्तलाद् भ्रष्टम्, एलालवङ्गनागपुन्नागसंकटम्, उत्कटोत्कलितकक्कोलकफलामोदम्, उद्गाढफलितमातुलिङ्गनारङ्गनालिकेरीजम्बीरसुभगम्, आभोगभुग्नपनसम्, आपीनफलापीडपीडितदाडिमीषण्डम्, उद्दण्डराजकदलीमन्दिरप्रभाकन्दलितान्धकारम्, आकारितमधुकरीविसरविसारिपाटलामोदम्, अपनिद्रनीपशाखिशिखरकेकायमानमदमुखरशिखिकुलम्, असंख्यरिङ्खत्खञ्जरीटपक्षपुटविक्षिप्तसप्तच्छदस्तबकम्, उद्दिकासरोध्रकुसुमपांसुधूसरितसारिकानिकरप्रतारिततरुणकपोतम्, अमलकलधौतशलाकापञ्जरपिञ्जरप्रियङ्गुमञ्जरीजालकान्तर्निलीनचकोरम्, आरब्धकेलिकलहकोकिलकुलाकुलितकलिकाञ्चितचूतमालम्, उन्मीलितमुकुलबकुलानोकहनिकुञ्जकूजत्कपिञ्जलं, क्वचि-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

दातपस्प्रहयालुकपिपोतसेव्यमानरक्ताशोकपल्लवव्यूहं, क्वचिदालीढपिप्पलीफलकलकण्ठकुहरकुहकुहायमानदात्यूहं, क्वचित् कृष्णागुरुच्छायानिषण्णरोमन्थायमानचमरमिथुनं, क्वचिदाकर्ण्यमानग्रन्थिपर्णकग्रासिकस्तूरिकाकुरङ्गदशनबुर्बुरस्वनं बहुशो गन्धर्वबालिकावकृष्टस्फुटिततरुवल्कलोद्गीर्णघनसारम्, अनेकशो गुह्यकाभिसारिकासेवितनमेरुवीथिकान्धकारम्, असकृत्सिद्धसुन्दरीनिबद्धबालमन्दारद्रुमालवालं; सततमवतरल्लालसभुजङ्गभामिनीभग्नसंतानकानेकप्रवालम्; अन्तरान्तरा च विकचकाञ्चनारविन्दवनराजिनीभिर्मदज्वरवेदनाविदूनविद्याधरीपरिभुक्तविविक्तोदरैः सान्द्रहरिचन्दनलतामन्दिरैः श्यामलीकृतपरिसराभिरुपर्युपरिघटितस्फटिकशिलाश्रेणीतरङ्गिततीराभिर्नीरापसर्पणक्रमस्थितस्त्यानफेनराजिभिरिव पयस्यमानपयःप्रपूरिताभिः सरसीभिरुद्भासितम्, अम्भोधिमथनमिव सुरभिपारिजातोद्गमसुभगमुत्सर्पितगरं च, त्र्यम्बकोत्तमाङ्गमिवपतत्रिमार्गाङ्कितमध्यमानीलनागलतावनद्धबालपूगं च, कामिनीकपोलतलमिव पत्रलतालीकृतच्छायमुद्यन्मधूकधवलं च, आपानगोष्ठीबन्धमिव मधुकरकामोदितमामत्तनानामधुपमण्डलीमुखरितं च, कश्मीरमण्डलमिव विकसत्कुङ्कुमकच्छकमनीयमनेककीरग्रामानुगतं च, वातरोगोपहतमिव बहुगुल्मसंकुलोदरं श्यामलताक्रान्तं च, सर इवोत्पलाशमल्लिकाक्षमुरुतरलहरिसेवितं च, पादपैरपि पवनकम्प्रशिखरैर्विस्मयचलितमौलिभिरिव निर्वर्ण्यमानं, लताभिरपि विकसितस्तवकाभिः कौतुकोत्तानलोचनाभिरिव विलोक्यमानं, विटपैरपि विततपल्लवान्तरितरविकरप्रवेशैरीर्ष्याप्रसारितकरसहस्रैरिव ध्रियमाणम्, ऋतुभिरपि दर्शितनिजनिजद्रुमकुसुमसमृद्धिभिरन्योन्यबद्धस्पर्धैरिवाध्युष्यमाणम्, एकमन्दिरमिव सकलवनदेवतानां, नन्दनमिव नन्दनस्य, तिलकमिव त्रिलोक्याः, रतिगृहमिव रतेः, आयुधागारमिव कुसुमायुधस्य, राजधानीनगरमिव मधोः समन्ततोऽर्धगव्यूतिमात्रपरिणाहम्, अशेषतः क्रकचक्षतकरिदन्तक्षोदपाण्डुरतरेण क्षोदीयसा मौक्तिकचूर्णवालुकाप्रकरेण समसुकुमारभूतलम्, अतिबहलस्निग्धपादपाभिरामम्, आराममद्राक्षीत्।

१६७) तस्य चारामस्य रमणीयतानिधानं, नानाविधाभिधानतरुसहस्रसंबाधमन्धकारनिर्भरतया तमालमयमिवोपलक्ष्यमाणम्, अतिशीतलतया च कन्दरमिव हिमाद्रेः, उदरमिव क्षीरोदस्य, हृदयमिव हेमन्तस्य, शरीरान्तरमिव शिशिरानिलस्य, तुषारगिरिजन्मभूमिभूतमभ्यन्तरमवततार। अवतीर्णश्च तस्मिंस्तापमतापमातपमनातपं तपनमतपनं दिवसमदिवसं ग्रीष्ममग्रीष्मं कालमकालं तुषारपातमतुषारपातं त्रिभुवनमत्रिभुवनं समक्रमंस्त। समचिन्तयच्च—

"मन्ये दक्षिणमारुतेन विदितं सेव्यत्वमस्येदृशं,
तेनोत्सृज्य वनानि चन्दनगिरेरुद्दामशैत्यान्यपि।
याम्याशाविरहोल्लसद्दवथुना नाथेन धाम्नां समं,
संजाते शिशिरात्यये धनपतेराशामुखं सर्पति॥ ६२॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

व्यक्तं जगत्यदृष्टवशाद् विशालगुणसंपद्भिरप्यसुलभाः स्वल्पगुणैरपि सुप्रापाः प्रसिद्धयो भवन्ति, येनात्र निरन्तरकदलीकलापान्तरितदिङ्मुखे मदमुखरासंख्यशिखिकुलोद्भासिन्यनन्तलतान्तकोटिसंकटैकैकवृक्षविटपे सत्यपि कानने तदेकरम्भाक्रान्तमन्तर्भ्रान्तसप्तमात्रचित्रशिखण्डि कतिपयाभिरेव सुमनसां कोटिभिराकीर्णममरोद्यानमावर्ण्यते । किमिदमसमीक्षितकारिणो जनस्य जाड्यविलसितम्? उत निरङ्कुशगिरां कवीनामलीकाभिनिवेशः? आहोस्वित् तस्यैव दूरदेशावस्थानसामर्थ्यम्? सर्वथा स्वर्णभूमिसंसर्गस्यैवायं प्रभावः; प्रथितगुणस्थानस्थितस्यासतोऽपि हि माहात्म्यमाविर्भवति; पद्मिनीदलोत्सङ्गसङ्गी जलबिन्दुरपि मुक्ताफलद्युतिमालम्बते; मृगाङ्कबिम्बचुम्बी कलङ्कोऽप्यलङ्कारकरणिं धत्ते; कुरङ्गलोचनालोचनलब्धपदमञ्जनमपि मण्डनायते"; इत्यादिसंकल्पजालसंकुलेन रसाकुलीभूतसकलेन्द्रियवृत्तिना तत्कालमन्यतामिवापन्नेनान्तरात्मना मदनमयमिव शृङ्गारमयमिव प्रीतिमयमिवानन्दमयमिव विलासमयमिव रम्यतामयमिवोत्सवमयमिव सकलजीवलोकमाकलयन्, अनिलोद्धूतैः समन्ततः प्रचलितैरतिप्रबलतयाऽकालनीहारवृष्टिमिव दर्शयद्भिः कुसुमधूलिपटलैर्धवलीकृतविग्रहो वसन्त इव विग्रहवान्, इतस्ततः षट्चरणमालास्पर्धयेव धावन्त्या कुसुमनिर्भरद्रुमावकृष्टया दृष्ट्या कदर्थ्यमानः, प्रतिलतादोलमुत्पद्यमानान्दोलनस्पृहः, प्रतिदीर्घिकमाविर्भवज्जलक्रीडाभिलाषः, प्रतितरुच्छायमुपजायमानविश्रामेच्छः, प्रतिपत्रमण्डपमुल्लसद्दिवसातिवाहनवाञ्छः, स्वच्छन्दनिपतितानेकतरुकुसुमप्रकरमेदुरितमेदिनीपृष्ठचारुणा चरणपातमञ्जुशिञ्जानसुकुमारसिकतेन तस्योद्यानस्य मध्यभागेन कतिपयशरक्षेपमात्रमध्वानमतिक्रान्तः; कदाचिददृष्टपूर्वमितरतरुविलक्षणाकारतयाऽत्यद्भुतकरम्, उद्रश्मिमरकतच्छदच्छायान्धकारितदिगन्तरम्, अनिलतरलतातरङ्गितैरनेकवर्णचारुभिर्दिव्यांशुककलापैः पल्लवितम्, उल्लसत्करालकिरणस्तम्बैः शाखावलम्बिभिराभरणनिकुरम्बैः स्तबकितम्, अमरकामिनीसंवाहनविलासमसृणिताभिरायामिनीभिर्मणिलतादोलाभिर्दन्तुरितम्, अन्तरान्तरा च तारकिततलभूभागैरालीढफलमधुवारविद्याधरद्वन्द्वोज्झितै रक्तपङ्कजप्रकरानुकारिभिः पद्मरागचषकचक्रवालैरलंकृतम्, इतस्ततश्च चित्रीकृताच्छिद्रच्छायैरध्वखिन्नसिद्धाध्वन्यशयनीकृतैः शाखान्तरालनिपतितातपच्छेदचारुभिश्चामीकरवल्कलैर्विभूषितम्, अशेषतश्च जटालीकृतविटपव्रातैः शिखरसञ्चरद्वनदेवताकेशपाशभ्रंशिभिः प्रालम्बायमानैर्दिव्यकुसुमदामभिरामोदितम्, अमन्दसान्ध्यरागभिन्नाभिनवघनसंघातकल्पम्, अनल्पं, कल्पतरुखण्डमपश्यत् ॥

१६८) तस्य च मध्यभागे झगिति दीपिताशेषदिग्भागम्, आभोगरुद्धवसुन्धरोत्सङ्गम्, उत्तुङ्गशृङ्गोत्तम्भिताम्बरम्, अतिभास्वरत्वादपरिस्फुटविभाव्यमानावयवशोभम्, उद्यानजाड्यपीडया दवाग्निशिखाषण्डमिव पिण्डीभूय स्थितम्, अदभ्राभ्रभ्रमिखेदेन सौदामिनीसंदोहमिव लब्धनिद्रम्, उदधिजलात्यशनदुःखासिकया वडवामुखमिवागत्य विश्रान्तम्, उद्दण्डवात्यावर्तवशेन भोगावतीशातकुम्भाम्भोजवनरजोराशिमिवाकाशमुत्पतितम्, अमृतमथन-

कदर्थितमन्दरक्रोधेन निर्भर्त्स्य वैरोचनिममरशैलमिव पातालमूलान्निर्गतम्, अशेषतश्च विसर्पता कुसुम्भरसरागलोहितेनातिबहलतया किसलयीकृतप्रान्तवनस्पतिपलाशराशिना प्रवालयष्टीकृतार्ककिरणेन सान्ध्यसमर्थीकृतवासरेणालक्तकतूलपटलीकृतशिखरासन्नघनमण्डलेन भक्तिपरसुरसुन्दरीसुखावतरणाय सिन्दूरकुट्टिमानीव रचयता ग्रीष्मवशविजृम्भितरजोरोधाय कुङ्कुमजलासारमिव क्षिपता गगनकुट्टिमालङ्करणाय जपाकुसुमनिकरानिव प्रकिरता दाहावलोकनसकौतुकोपवनप्रीतये मिथ्यादवाग्निमिव प्रथयता तरुतलान्धकारतिरस्काराय तरुणातपमिव वर्षता प्रभाजालेन दिवापि ज्वलितौषधिकलापमिव पल्लवितरक्ताशोकमिव कुसुमितपलाशमिव विकसितबन्धूकमिव तं प्रदेशं कुर्वाणम्, उत्कृष्टाष्टापदघटितेन तडित्पाटलत्विषा मरकतकपिशीर्षकप्रभाजटालेन सतिमिरसन्ध्यारागवलयेनेव रविमण्डलममरगिरिवप्राकारेण न वप्राकारेण परिवृतम्, अन्तःप्राकारभित्ति समन्ततो निर्मितानामतिरम्याकृतीनां स्फाटिकानामपि संक्रान्ततरुप्रतिमाश्यामायमानकान्तितया मरकतमयानामिव प्रासादानामासादितपरभागैः शिखरमण्डलाडम्बरधारिभिः प्रतिबिम्बैः परिक्षिप्तशिखरम्, अग्रशिखरसङ्गिनो मृगाङ्कमणिकलशस्य ज्योत्स्नापटलपाण्डुना द्युतिमण्डलेन महत्त्वचरितार्थतापादनार्थं धृतेन धवलातपत्रेणेव विस्तारितच्छायम्, अच्छमणिकुट्टिमोच्छलत्प्रभापटलनिर्मग्नमूलतया प्लवमानमिव, सुघटितस्फटिकोपलपट्टकल्पितानल्पपीठबन्धात्युच्छतयाऽन्तरिक्षस्थितमिव विभाव्यमानं; कृतावलोकनमिवेन्द्रनीलजालकैः, विहिताह्वानमिव पवनचलितोर्ध्वध्वजपताकाञ्चलैः, प्रस्तुतप्रत्युत्थानमिव तुङ्गस्तम्भैः, आरब्धसंभाषणमिव गवाक्षमुखनिलीनकलापिकेकारवैः, क्वचित् सितभुजङ्गशङ्किमयूरोपरुध्यमानबिम्बागतचलच्चीनांशुकपताकं, क्वचिद्धूतचञ्चुशुकमुच्यमानदाडिमबीजबुद्धिजग्धसूर्यकान्तवान्ताग्निकणिकं, क्वचित् प्रदीपलोलशलभलङ्घ्यमानोच्छिखपुष्परागं, क्वचिदामिषाशनश्येनहेलाक्रम्यमाणकृत्रिमविहङ्गं, क्वचिन्मदनपराधीनमत्तपारापतपरिक्षिप्यमाणनिजप्रतिबिम्बं, क्वचिदम्बुधारोत्कचातकचुम्ब्यमानमौक्तिककलताप्रालम्बम्, वैशम्पायनशापकथाप्रक्रममिव दुर्वर्णशुकनासमनोरमं, जीवमिव चित्रकर्मखचितप्रदेशं, विदग्धकामिनीकेलिमन्दिरमिव मणितारावभासितोदरम्, उत्तमपुरुषमिव विशालनेत्रहृत्कपाटं, चक्रवर्तिसैन्यमिवानेकरत्नशारीकृतमत्तवारणपरिकरं, वराङ्गनावपुरिव शातकुम्भस्तम्भधृतपीवरोरुतुलं, वसन्तचूतद्रुममिव चारुमञ्जरीकम्, अनेकमणिमालालङ्कृतमपि रत्नचतुष्कराजितं, ध्वजाधिष्ठितमपि सिंहाक्रान्तम्, अङ्गीकृतविमानाकारमपि सर्वतोभद्रम्, अग्रमणिभूमिनिपतितप्रतिमानिभेन च भग्नगतिना दिनकरेणापि सदैन्यमात्मरथप्रस्थानपथमिव प्रार्थ्यमानं, शिखरोल्लेखनदुःस्थितेन व्योम्नापि मन्थरतामिव ग्राह्यमाणं, कृत्रिममृगेन्द्रक्रमघातभीतेन जलदवृन्देनाप्यभयमिव याच्यमानम्, संभावनीयोच्छ्रायजनितविस्मयेन निजप्रतिबिम्बेनाऽपि निपत्येवालोक्यमानं, प्रलयार्कमण्डलोत्पत्तिमृत्पिण्डमिव प्रजापतिकुलालस्य, मौलिमुकुटमिव मर्त्यलोकभूपालस्य, तपनीयबुध्नमिव तारकाकुसुमनभःकल्पद्रुमस्य, विद्रुमकलशमिव शेषा-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

हिदण्डधरामण्डलोष्णवारणस्य, तत्क्षणोदितार्कबिम्बबहुलरागाभिः पद्मरागशिलासंहतिभिराहितनिर्माणं, निर्मानुषममानुषलोकसुलभदर्शनम्, आयतनं ददर्श। तच्च तथाविधमपरत्र कुत्रचिददृष्टपूर्वमपूर्वाकारविशेषमशेषाश्चर्यपर्यन्तभूमिभूतमकाण्ड एवाविर्भूतमायतनमतनुविस्मयस्फारितपुटाभ्यामुत्पक्ष्मराजिभ्यां चित्रलिखिताभ्यामिव लोचनाभ्यां किमिदमिति सक्षोभाक्षमीक्षमाणः क्षणमात्रमुपरतापरकरणसंवेदनशक्तिरेकेन्द्रियत्वमिवापेदे ॥

१६९) ततश्चन्द्रकान्तसोपानपरम्पराक्रान्ततलभागेन पतत्तरङ्गितगङ्गास्रोतसेवाम्बरविवरेण वरीयसा मरकतमणिगोपुरेणोत्सर्पिचूडामणिमरीचिमांसलितमण्डपद्वारवन्दनमालाप्रवालसन्निवेशः, प्रविश्याभ्यन्तरं, दूरादेव विभाव्यमाननिरुपमरूपशोभाम्, अभिमुखीम्, अभितः प्रतिष्ठितयक्षदेवताप्रतियातनासनाथद्वारभागस्य नागदन्तावसक्तधवलचामरार्चितचारुभित्तेरेकपार्श्वावलम्बमानसंकोचितदेवाङ्गजवनिकापटस्य जयन्तिकावलम्बिजाम्बूनदशृङ्खलाकलितवाचालवज्रघण्टस्य दह्यमानप्रबलकालागुरुधूपधूमान्धकारमन्दायमानरत्नदीपदीधितिसंदर्भस्य गर्भवेश्मनो गर्भभागमलङ्कुर्वाणां, ग्रहचक्रालंकृते मृगभाजि सिंहोद्भासिते नभस्तल इवालघीयसि सिंहासने निबद्धपद्मासनाम्, उपर्युपरि विरचितोत्तानकरयुगलकिसलयिताङ्कमध्याम्, आभङ्गिनीभिः कृष्णागुरुपङ्कलिखिताभिरिव पत्रभङ्गलताभिः केशवल्लरीभिरध्यासितोभयांसपीठाम्, अपाङ्गभागचुम्बितश्रवणान्तेन किञ्चिन्नतपक्ष्मणा निर्विकारतारकेण चक्षुषा विद्योतितवदनेन्दुबिम्बाम्, अंसावलम्बिधवलचामरामरेन्द्रसेवितसव्यापसव्यपार्श्वां, प्रभापहृतबिम्बलक्ष्मीलाभाय भास्वतेव सेवागतेनातिभास्वराकृतिना प्रभामण्डलेनोद्भासिताम्, इन्दुमण्डलसितातपत्रत्रयीप्रकाशितत्रिभुवनैश्वर्याम्, अशेषतश्च विविधविमानवाहनाधिरूढैरत्युदाराकृतिभिरप्सरोविराजितपार्श्वैरनिमेषलोचनतया रूपालोकनपरैरिव कैश्चिदास्फालितदिव्यतूर्यैः कैश्चिदुत्सृष्टकुसुमवृष्टिभिः कैश्चिल्ललाटघटिताञ्जलिपुटैरम्बरतलवर्तिभिः कृत्रिमसुरसमूहैः परिकरिताम्, आर्द्रगोशीर्षचन्दनाङ्गरागवाहिनीम्, आमोदितमन्दिरोदराभिर्मकरन्दलोभलग्नैरतिनिष्पन्दतया प्रसुप्तैरिव मूर्च्छितैरिव ग्रथितैरिव मधुकरैः सारीकृताभिः पारिजातकुसुमस्रग्भिरभ्यर्चिताम्, अगाधभवजलधिसेतुबन्धस्य बन्धनिर्मुक्तात्मनो मुक्तिसुखैककारणस्य निष्कारणबन्धोः परमकारुणिकस्य शरणार्थिजन्तुसार्थसाध्वसमुषो निर्निमेषेण केवलज्ञानचक्षुषा साक्षात्कृतसकलभावस्य भुवनत्रयगुरोर्युगादिपार्थिवस्य प्रथमजिनपतेर्ऋषभस्य निर्भूषणामप्यनन्तगुणभूषणाम्, अपहस्तितगभस्तिमालितेजसा विग्रहवतेव केवलालोकेन सर्वाङ्गेभ्यो विगलता प्रभापूरेण परितः परीतां, महाप्रमाणां, चिन्तामणिमयीं, प्रतिमामपश्यत् ॥

१७०) अनन्तरं च निरन्तरोदञ्चदुच्चरोमाङ्कुरकदम्बकेन कदम्बकेसरोपहारमिव किरता विग्रहेणोदग्रपक्ष्माग्रलग्नोज्ज्वलाश्रुजलविप्रुषा महार्घमुक्ताफलार्घमिवोत्क्षिपता चक्षुर्द्वयेनोपलक्ष्यमाणहृदयानन्दथुना मन्थरमुपसृत्य, शिरसि विरचिताञ्जलिमुकुलकरालभालपट्टस्तटघटितैकशुक्तिसंपुट इव जलराशिरतुलया भक्त्या प्रणम्य प्रणतसुरमुकुटकोटि-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

चुम्बितचरणपरागमपरागं तृणवदुज्झितानन्तरायमनन्तरायं त्रिभुवनभवनदीपमभवनदीपं संसारजीर्णारण्यैकपारिजातमपारिजातं सकलभव्यलोकनयनाभिनन्दनं नाभिनन्दनम्; आनन्दगद्गदया नवोदभारालसरसत्पयोदनादमेदुरया, प्रासादभित्तिप्रतिनादच्छलेन सकलमपि गुणकलापमेकरूपेणाभिधातुमशक्यमाकलय्य कृतानन्तरूपयेवातिगम्भीरया भारत्या, स्मरयन्निव समवसरणदुन्दुभिध्वनेः, इति कर्तुं स्तुतिं प्रस्तुतवान्—

शुष्कशिखरिणि कल्पशाखीव, निधिरधनग्राम इव ।
कमलषण्ड इवमारवेऽध्वनि भवभीमारण्य इह ।
वीक्षितोऽसि मुनिनाथ, कथमपि ॥ ६३ ॥
दृष्टे भवति नयनसृष्ट्या सममद्य जन्म जिन ! सफलमभून्मम ।
अकृतपुण्यमपि सुकृतिजनं प्रति, लघुमात्मानमवैमि न संप्रति ॥ ६४ ॥

इत्यादिभिः ॥

१७१) अपराभिरप्यनेकप्रकाराभिरुदारपदवृत्तशालिनीभिरन्वर्थगुणग्रथनहृदयङ्गमाभिः संवेगविस्तारणपटीयसीभिः स्तुतिभिरावर्जितप्राज्यपुण्यभारः परिक्षीणघनकल्मषसंघातलघुमपि संभावितगौरवम्, अवाप्तनिःशेषतीर्थाभिषेकमिव समग्रग्रहकृतानुग्रहमिव कराग्रलग्नसप्तलोकराज्यसंपदमिव पादतलाक्रान्तदुःखपरम्पराकूपारपारमिव पावनं च सुखिनं च सुकृतिनं च कृतकृत्यं चात्मानं मन्यमानः, चिरावस्थानविस्मृतगतिक्रमामिव कपोललावण्यपङ्कलग्नामिव दीर्घकालविरतनिमेषखेदनिःसहामिव लब्धलोकोत्तरास्पदपरित्यागकातरामिव मुनीन्द्रमुखचन्द्रात् कथञ्चिदनुरागनिश्चलां दृष्टिमाकृष्य; 'पाटलचञ्चुपुटसूच्यमानशुकपेटकावस्थितिरतिप्रभाढ्योऽयमिन्द्रनीलमत्तालम्बः, चन्द्रिकाशङ्किचकोरलिह्यमानवदनेन्दुकान्तिरतिसुन्दरीयमिन्दुमणिशालभञ्जिका, भिन्नवर्णरत्नोपलपट्टसंघटनशबलाखण्डलचापखण्डनिर्मितेवेयमाभाति स्तम्भपङ्क्तिः, अवलम्बितोज्ज्वलमुक्तावलीकलापमधोमुखमयूखकन्दलमिन्दुमण्डलमिवेदमानन्दयति सितदुकूलवितानम्', इति प्रशस्तानेकवस्तुदर्शनरसाक्षिप्तदृष्टिः, असियष्टिकरालकरतलैरमलमाणिक्यस्तम्भपातिभिः स्वप्रतिमाशतैरनुगम्यमानमूर्तितया सपत्तिपरिवार इव, सुचिरमितस्ततः प्रासादकुक्षिषु विहृत्य, दक्षिणभित्तिप्राग्भागभाजि बद्धगुञ्जप्रभञ्जनावतारचारौ चारणाभिलिखितसुभाषितविभूषितद्वारशिरसि धूतरसिकसुरकुमारकोत्कीर्णविविधफलकाङ्कितले भुजङ्गकामिनीजघनपुलिनस्पर्शलालितोत्सङ्गे विनिर्यदसितागुरुधूमवर्तिभ्रान्तिदायिना मरीचिचक्रवालेन धूम्रीकृतहिमांशुमहसि महीयसि महानीलवातायने ससंभ्रमोत्पतितदुर्लक्ष्यपारावतमिथुनपक्षरवचकितचक्षुः कृतस्मितमुपाविशत् ॥

१७२) मत्तवारणोत्सङ्गसमर्पिताङ्गभारश्च तस्य वातायनस्य पाश्चात्यभित्तिगर्भविन्यस्ते स्त्यानचन्द्रिकापटलत्विषि स्फाटिकशिलापट्टे निकुट्टितामतिस्पष्टवर्णतया तद्दिनोत्कीर्णामिव मरकतद्युतिपूरितनिखिलरेखारन्ध्रमांसलाभिरत्यच्छतयाश्रयस्य निरालम्बामिरिवाम्बर-

तलोत्कीर्णाभिरिव समतया प्राञ्जलतया च यन्त्राकृष्टाभिरिव सरस्वतीकण्ठमणिकण्ठिकानुकारिणीभिर्वर्णपङ्क्तिभिरुद्भासितां प्रशस्तिमैक्षत । क्षणमात्रमर्पितेक्षणश्च तस्यामानन्दनिर्भरेण चेतसा चिन्तां विवेश । 'किं तदस्ति नाम रमणीयमद्भुतं वा जगति यन्न दर्शयतीन्द्रजालिक इव मायाप्रगल्भः शुभकर्मणामासादितोदयः परिणामो, येन यानि वार्तास्वप्यनाकर्णनीयानि स्वप्नेऽप्यनुपलभ्यानि मनसाऽप्यसंकल्पनीयानि वर्षशतैरप्यननुभवनीयानि जन्मान्तरैरप्यनवलोकनीयानि मर्त्यलोके तान्येकस्मिन्नहनि मुहूर्ताभ्यन्तरे सहसैवाद्य मे दृष्टिपथमुपागतानि ? प्रथमं तावत् पर्यटदनन्तसत्त्वसंघातघोरे संसार इवातिदूरपारेऽस्मिन् महाकान्तारे सारभूतं धर्मतत्त्वमिवानेकभङ्गगम्भीरं सरो दृष्टम् । अथ तदवगाहनकर्मनिर्मलीभूतात्मना त्रिविष्टपमिव त्रिदशोपभोगयोग्यमुन्निद्रकल्पद्रुममालामनोहरमुद्यानमिदम् । क्रमेण चापवर्गस्थानमिव वर्णनापथोत्तीर्णमाहात्म्यस्वरूपमेतज्जिनायतनम् । अतः परं किमन्यदवलोकनीयम् ? संप्रति हि दीयते दर्शनीयकथानां मुद्रा । क्रियते तेजस्विवार्तानां निवृत्तिः । वितीर्यते आश्चर्यदर्शनस्योदकाञ्जलिः । विधीयते लोचनयोरुभयथापि पट्टबन्धः । कथं नु नामास्य प्राणिन इव कार्त्स्न्येन कर्मपरिणतिविशेषा ज्ञायन्ते ? ज्ञायमाना अपि केन प्रकारेण वर्ण्यन्ते ? वर्ण्यमाना अपि कया युक्त्या परस्य प्रतीतिविषयमारोप्यन्ते ? वञ्चिताः खलु दिवौकसोऽपि ये परित्यक्तसुरलोकवसतयः सततमिह न वसन्ति । किमन्यजन्मान्तरे कृतमवदातमेभिः पारापतप्रभृतिभिः पत्त्ररथैः कर्म येन तिर्यक्त्वेऽप्युपनतोऽयमायतनच्छद्मना विमानवासः ? न जाने, केन सुकृतकर्मणा निर्मापितमिदं, केन वा निर्मितं, कुतो वा रत्नशिलाराशिरेतावानेष लब्धः ? न तावदतिसमृद्धोऽपि मर्त्यधर्मा कश्चनापि कारयितुमिदमीश्वरः । न विश्वकर्माणमन्तरेण कर्मनैपुणमित्थंभूतमपरस्य शिल्पिनः संभाव्यते । न च रत्नसानुगिरेरन्यत्र रत्नदृषदामीदृशीनामुत्पत्तिः श्रूयते । सर्वथा देवनिर्मितेनामुना भवितव्यम् । मन्ये च येनैतदायतनमुत्पादितं सरोऽप्यदस्तेनैव खानितमारामोऽप्येष तस्यैव । कीर्तिर्या चास्य वृत्तान्तस्याभिव्यक्तेः कारणं, तस्यामपीह प्रशस्तावष्टादशलिपिव्यक्तिव्यतिरिक्तः कोऽप्यपरो लिपिविन्यासः । स एष व्यक्ताक्षरोऽपि न शक्यते ऊहितुम् । केवलमालोकितपूर्व इव चेतसि चमत्कारमातनोति । न चात्र संचरन् वनचरोऽपि तथाविधः कश्चिदालोक्यते यमापृच्छ्य सम्यग्वृत्तान्तमेनमवगच्छामि । यद्वा, किमनेन पृष्टेन ज्ञातेन वा प्रयासमात्रफलेन प्रयोजनम् ? ज्ञात्वापि कस्य प्रतिपाद्य निर्वृतो भविष्यामि, विना कल्पकोटिजीविना कुमारहरिवाहनेन ? न जाने वयस्यः क्वेदानीं वर्तते ?' इत्यादिचिन्ताव्याक्षिप्तचेतस एवास्य सुरासुरवृन्दनिर्दयाकर्षणभ्रमन्मन्दरतटाच्छोटनसमुच्छलदमृतशीकरासारशिशिरस्तर्पयन्निवार्दयन्निव हृदयमतिशयपेशलो ध्वनिरतर्कितव्यक्तिरेव श्रवणकन्दरे मन्दमन्दमविशत् ॥

१७३) उपजातसंभ्रान्तिना च मानसेन तस्य शब्दस्य दत्तकर्णः स्तम्भित इवोत्कीर्ण इव लिखित इव निश्चलसर्वाङ्गः क्षणमात्रं सिंहलराजपुत्रः स्थितवान् । अथ

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

सहसैवोद्भिद्यमानपुलकाञ्चितकपोलभित्तिना विलोललोचनोत्पलेन मुखशशिना प्रकाश्यमानाधिकसंभ्रमः समचिन्तयत्—'हन्त किमिदमकाण्ड एवापरमाश्चर्यमुपनतम् ? यतः क्वचिदत्र केनापि कलकण्ठकोमलगिरा श्लोक इव पठ्यते ; तत्र च हरिवाहनशब्द इवोच्चार्यमाणः श्रूयते । क एष हरिवाहनः ? किं वयस्यः ? आहोस्विद् वयस्यनामधेयाभिधेयः कोऽप्यपरः ? कुतोऽत्र वयस्यस्य संभवः ? प्रायः केनापि करुणापराधीनवृत्तिना दिव्येन ममेदमाश्वासनं क्रियते । कृतमलीकविकल्पकल्पनाभिर्मनसा खेदितेन । पश्यामि तावत् कः पुनरेष पठति । इति कृत्वा मतिम्, उन्मुक्तवातायनस्त्वरिततरमायतनान्निर्गत्य, तं पाठशब्दमनुसरन्नामोदिहरिचन्दनोदकच्छटासिक्तेन मौक्तिकचतुष्कविरचनाचारुणा कुङ्कुमारुणाभिरङ्गनाचरणपद्ममुद्राभिर्द्विगुणितकनकपङ्कजोपहारेण झङ्कारानुमीयमानपरिमलान्धनिलीनमधुलिहा महानीलमणिकुट्टिमेन व्योम्नेव यामिनीपतिर्याम्यदिङ्मुखाभिमुखः पदशतमात्रमन्तरं जगतीमध्य एव जगाम । गत्वा च संपिण्डितसुरचापपरमाणुनिवहमनोहराकारमनेकवर्णतया, क्वचिद् विन्ध्याचलमिव धवलताक्रान्तम्, क्वचित् सुग्रीवमिव कपिशतान्वितम्, क्वचिद् दशास्यमिव नीललोहितप्रभावाप्तश्रियम्, विजयार्धशैलमिव मालिकात्रयमनोहरम्, पौर्णमासीदिनावसानमिव सकलशशिखरांशुभूषितम्, विपिनमिव कपोतपालीकलितम्, उल्लसितकोमलार्करोचिषं शिशिरम्, उद्दामकुसुमप्रकरशोभनं सुरभिम्, आसन्नभसं शुचिम्, अशेषमणिशिलाविशेषकृतनिर्माणमुदङ्मुखद्वारम्, अङ्गभारभङ्गुरितमठराजपृष्ठम्, अलधिष्ठम्, अभिनवं मठमैक्षिष्ट ॥

१७४) प्रविष्टमात्र एवात्र पुरतो दत्तदृष्टिरुत्कृष्टवसनधारिणमुदारदिव्याभरणभूषिताङ्गम्, अङ्गरागपरिमलामोदितदिगन्तरम्, अवतीर्य मणिशिलासोपानमालया शिखरशालायास्तत्क्षणमेव द्वाराभिमुखपरिवर्तिताननम्, अवतरणकम्पादीषद्विस्रस्तकुसुमस्रजः शिरसिजकलापस्य तिर्यगुन्नमितेन वामपाणिना शनैः शनैरारब्धसंवरणम्, आनन्दनिर्भरतया हृदयस्य ताम्बूलगर्भतया च गण्डद्वयस्य किञ्चिदविशदोच्चारितपदं, प्रत्यङ्गमर्पितेन चक्षुषा प्रसादलब्धामिवावलोक्य वारंवारमनुपमामात्मनो वेषलक्ष्मीमुपजातविस्मयम्, इमां द्विपदिकां पठन्तमतिसगर्वं गन्धर्वकमपश्यत्—

" आकल्पान्तमर्थिकल्पद्रुम ! चन्द्रमरीचिसमरुचि !
मनुष्ययशोंशुभरितविश्वम्भर ! भरतान्वयशिरोमणे !
जलबन्धानवद्यविद्याधर ! विद्याधरमनस्विनीमानसहरिणहरण !
हरिवाहन ! वह धीरोचितां धुरम् ॥ ६१ ॥"

१७५) दृष्टमात्र एव च तत्र, संजातपरमोच्छ्वासः, प्रथमपाथोदाभिवृष्ट इव मरुस्थलाभोगः पार्वणेन्दुचन्द्रिकापरिप्लावित इव ग्रीष्मकुमुदाकरः, परां निर्वृतिमवाप । मन्यमानश्च तत्र क्षणे साक्षादेव संपन्नमात्मनः सुहृदा सह समागमम्, आनन्दजल-

परिप्लुतेक्षणो विक्षिपन् विरलविरलानि पदानि तदभिमुखो बभूव सोऽपि तं तथोपसर्पन्तमुद्वीक्ष्य सहसोपसंहृतपाठनिभृतः, कृतावस्थितिश्च तत्रैव देशे, 'समरकेतुरयम्' इति दृढोपजातप्रत्ययोऽपि तावत्यां भूमौ तथाविधस्य तस्यासंभावयन्नागमनम्, उपजातसंभ्रमः, स्तम्भित इवाकृतोचितप्रतिपत्तिर्मुहूर्तमतिष्ठत् । कृताभिभाषणश्च स्मितार्द्रदृष्टिना सिंहलेन्द्रतनयेन, सत्वरमुपेत्य शिरसि रचिताञ्जलिः प्रणाममकरोत् । प्रसारितोभयभुजपाशकृतदृढाश्लेषं च तं नमस्कृत्य भूयः प्रमृष्टरजसि निजवस्त्राञ्चलेन निकटवर्तिन्येकत्र पट्टशालामत्तवारणकमणिपट्टे न्यवेशयत् । प्रस्तुतांह्रिसंवाहनश्च, 'गन्धर्वक ! सर्वदाभिवाञ्छितप्राप्तिना कथञ्चिदनुकूलदैवसंपादितेन दर्शनेनैव ते विगतः श्रमोऽस्माकम्' इति निवारितो वारंवारमपसृत्य, नातिसंनिधौ तस्यैव मत्तवारणस्यैकपार्श्वे निषसाद ॥

१७६) कृतासनपरिग्रहं च तं प्रहर्षपुलकितास्यमानन्दजलवर्षिणा विरतपक्ष्मस्पन्देन चक्षुषा निरीक्ष्य सुचिरमीषत्कृतस्मितः समरकेतुरुवाच—'सखे ! गन्धर्वक ! गाढं दृढस्मृतिर्भवान् । दृष्टमात्रा अपि प्रत्यभिज्ञाता वयम् । "विस्मरणशीलः स कामम्" इत्येतावतो दिवसानस्माकं त्वयि बुद्धिरासीत्, येन तदानीमयोध्यायामुपवनाध्यासिनः कुमारहरिवाहनस्याग्रतः "प्रातरेवाहमागमिष्यामि" इत्यभिधाय प्रस्थितेन तत् सुवेलप्रस्थगोचरं खेचरनगरमतिचिरेणापि न कृता प्रतिनिवृत्तिः । न च स्वकुशलदानमात्रेणापि जनिता नश्चित्तनिर्वृतिः । केवलमगाधशोकजलनिधौ निक्षिप्ताः । "किं तस्य वृत्तम् ? किं व्यसनमापतितं, येन नायातः ?" इति भवन्तमुद्दिश्य तत्तदनभिशङ्कनीयमाशङ्कमानानामनुदिवसमस्माकमतिगताश्चत्वारोऽपि ते वर्षकल्पा वार्षिकाः मासाः । कथय । किं तदा कारणमनागमनस्य ? किं सत्यमेव विस्मृता वयम् ? उतावश्यकरणीयेन वा केनापि महता कार्यान्तरेणान्तरैवोपस्थितम् ? अथाध्वश्रमादिदोषोत्थापितेन प्रकृतिसुकुमारायास्तनोरपाटवेन कृतः प्रतिबन्धः ? किं चास्मदन्तिकादुच्चलितेन भवता तस्मिन्नेव दिवसे समासादितः सुवेलाद्रिः ? आवेदितस्तत्रभवतो विचित्रवीर्यस्य चित्रलेखासंदेशः ? उपासिता द्रविडराजमहिषी गन्धर्वदत्ता ? प्रापितः स तद्दुहितुरस्मत्प्रेषितो लेखः ? कृतावस्थितिः काञ्च्यां कञ्चित् कालमासादितः कोऽपि तत्रान्यत्र वा राजपुत्र्यास्तिलकमञ्जर्याः पाणिग्रहणसमुचितो राजपुत्रः ? क्वास्ते स ते सहायश्चित्रमायः ? तथा च किंनामधेयोऽयममरगिरिणाप्यनपहार्यरामणीयकश्रीरद्रिः ? केन खानितमिदं मानसेनाप्यखण्डितख्यातिमदमसंख्यजलचरविहङ्गवाचालितोपकण्ठकच्छमच्छस्वादुविपुलोदकं पद्मसरः ? कस्य सुकृतिनः कीर्तिरेष सुरविमानकल्पः कल्पपादपप्रायतरुणा परिगतः सर्वत एव सार्वतुकेन दिव्यारामेण पद्मरागशिलामयः प्रासादः ? कश्चास्य त्रिदशसंचरणसमुचितप्रदेशस्य काष्ठाधिरूढशोभासंपदः शिखरभूमिकामधितिष्ठति मठस्य, येन सार्धमधुनैव कृत्वा संलापमुत्फुल्ललोचनः किमपि हर्षेणावतीर्णो भवान् ?' इत्यादिपृष्टः सविस्तरं सिंहलेन्द्रसूनुना गन्धर्वकः, स्थित्वा मुहूर्तमवचनः, सत्रप इव शनैरवोचत्—'आर्य !

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

किं ब्रवीमि ? बुद्धिरपि मे न पश्यति वक्तव्यम् । विवक्षापि न प्रवर्तयति वाचम् । वागपि न संसृज्यते जिह्वाग्रेण । प्रनष्टनिःशेषकष्टरूपः प्राक्तनावस्थः स्वस्थचेतास्तथाविधाकार एवाद्य दृष्टः । किमुत्तरं प्रयच्छामि ? वितथभाषी च विधिना कृतः । किं तदानीमनागमनकारणमात्मनः कथयामि ? अनुपजातप्रतिज्ञातार्थनिर्वाहेण युक्तियुक्तमप्युच्यमानं कीदृशम् ? किं पुनरसंभाव्यमानतया शिशुजनस्यापि हास्यरसवृद्धिहेतुरीदृशम् ? यच्च विशदप्रतिभासमतिदीर्घकालमनुभूतमात्मनापि शक्यते न श्रद्धातुम्, तद् विचारचतुरबुद्धेः कथ्यमानं महाभागस्य कथमिव प्रतीतिपथमवतरिष्यति ? तथा हि दिव्यैरप्यशक्यप्रतीकारं व्यसनमापन्नोऽस्मीति प्रत्यक्षविरुद्धम्, त्वत्कार्यसाधनपराधीनतैव विघ्नहेतुरित्यप्रातीतिकम्, जीवन्नैव पञ्चत्वमापन्न इत्युन्मत्तप्रलापः, शरीरमपि तन्नैतदिति प्रत्यभिज्ञानानुपपत्तिः । एवं च सर्वतो निरवकाशवाक्यप्रवृत्तिः, किमनागमनकारणं कथयामि ? सर्वथा तिष्ठत्वेषा कथा । उत्तिष्ठ तावत् । भव प्रष्ठो मे । प्रतिष्ठस्व कतिचित् पदानि । पश्याद्यैव संसिद्धसकलविक्रममचिरानुभूतभुवनत्रयाद्भुतमहाराज्याभिषेकमङ्गलमासादितमहार्हविद्याधरचक्रवर्तिपदमुन्मयूखमाणिक्यखण्डखचितकाञ्चनकिरीटभास्वरशिरोभिः खेचरेश्वरैः प्रणम्यमानपादपङ्कजं सहस्राक्षमिव साक्षादवनिमवतीर्णं भ्रातरमात्मीयम् । अनुभवाभिमानसलिलसेकसंवर्धितस्य दुःसहानेकमार्गदुःखोपनिपातदुर्वातविद्रवैरप्यमन्दितप्रसरस्य निरत्ययप्रदर्शितयशःकुसुमसंपदो निजव्यवसायकल्पपादपस्य स्वादुफलम् । अतिचिरकालमनुभूतकष्टां कुरु कृतार्थां नयनसृष्टिम् । अप्रतर्कितामृतवृष्टिकल्पेन कोटिमधिरोहतु परामस्यापि भवदास्यकमलावलोकनेन परमाभ्युदयलाभसंभवः प्रमोदः । पश्चादखिललोकोत्पादिताश्चर्यमस्मद्वृत्तान्तमपरमप्ययोध्यानिर्गमात् प्रभृति यत् पृष्टं तदपि सर्वं क्रमेण ज्ञातोऽसि । देवोऽपि हरिवाहनश्चण्डगह्वरनाम्नि वैताढ्यशिखरे खेचरैर्विहितमनुभूय राज्याभिषेकमायातो नातिबहुपरिच्छदः सांप्रतमस्यैव दिव्यकाननस्यानेकफलकुसुमसमृद्धपादपोत्तरमुत्तरं भूभागमध्यास्ते' । इत्यावदिते समरकेतुरेकहेलयोत्तीर्णनिखिलदुःखभारः प्रशान्तनिःशेषहृदयातङ्कतया क्षीरसागरोदर इव क्षिप्तम्, अमृतनिर्झरैरिव प्लावितं हरशिरःशशाङ्केनेवाङ्कमारोपितम्, उद्वहन्नानन्दनिर्भरमात्मानम्, अतिदूरविकसितेक्षणो मत्तवारणकादुदतिष्ठत् ॥

(१७७) निर्गत्य च मठात् प्रत्यङ्मुखं प्रचलितः, क्रमेण, तेषां प्रागुपवर्णितानामादिदेवायतनपर्यन्तवर्तिनां स्फाटिकप्रासादानामन्तःप्रतिष्ठिताः, काश्चित् पुष्परागनिर्मिताः समन्ततः प्रसृतबहलोद्द्योतबद्धपरिवेषमण्डलतया समवसृतिसालमध्यवर्तिनीरिव विराजमानाः, काश्चित् पद्मरागमयीर्महानीलसिंहासनोल्लसितकान्तिसंततिसंगत्या परितलिनकालमेघपटलान्तरितविग्रहं ग्रहग्रामण्यमिव विगृह्णतीः, काश्चिच्चन्द्रकान्तनिर्वृत्ताः सर्वपथीनदीप्तिपटलाप्लावितभद्रपीठतया क्षीरोदसलिलक्षाल्यमानमेरुपृष्ठां जन्माभिषेकलीलामिव

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

दर्शयन्तीः, काश्चिन्मरकतप्रभाप्रवाहहरितायमानकान्तिनिर्भरतया शैवालितलावण्यजलानीवाङ्गानि दधतीः, काश्चिदिन्द्रनीलप्रकृतीरुपान्तज्वलन्मणिप्रदीपप्रतिबिम्बकरम्बितावयवतया निश्चलोल्काकलापदन्तुरमुत्पातान्तरिक्षमिवाक्षिपन्तीः, रूपान्तरनिरीक्षणप्रवर्धमानाक्षेपतया मन्दीभूतहरिवाहनदिदृक्षारसः क्षरदमन्दानन्दबाष्पवृष्टिर्ललाटघटिताञ्जलिपुटो गौरवाकृष्टेनेव सुदूरमवनमता मुहुर्मुहुरुत्तमाङ्गेन वन्दमानो जिनानामजितादीनामप्रतिमशोभाः प्रतिमाः, प्रदक्षिणीकृतमूलायतनस्तत्कालम् 'इत इतो गम्यताम्' इत्यभिधाय पुरःस्थितेन स्कन्धदेशारोपितकृपाणयष्टिना गन्धर्वकेणोपदिश्यमानसरणिः, उत्तरप्राकारप्रतोलिकया निर्जगाम ॥

१७८) गत्वा च किञ्चिदन्तरमुत्तरदिग्विभागेनोद्यानस्य, दूरादेव रदनविघट्टनजन्मनाऽतिमुखरेण खरखलीनखणखणारवेणाऽनुगीयमानम्, आननस्रस्तपाण्डुरफेनपिण्डस्तबकतारकितभूतलम्, आलोलकर्णचामरशिखाहतिविषमविकूणितेक्षणं, पर्याणवध्रपर्यन्तोद्गतदराश्यानफेनराजिव्यज्यमानदूरागमनखेदम्, इतस्ततः शब्दानुसारसंभ्रमवलमानस्तब्धकर्णशुक्तियुगलम्, अनवरतचरणाग्रवलगनायासितवल्गावलम्बप्रेष्यपुरुषपरुषहुङ्कारपुनरुक्तोन्नमन्निर्मांसमुखनालम्, आपूरितवनान्तरालतरुतलम्, अतुलमश्ववृन्दमद्राक्षीत् ॥

१७९) दृष्ट्वा च विस्मितमानसः, 'सरस्तीरातिमुक्तकलतामन्दिरोदरप्रसुप्तेन निद्राविगमे मया श्रुतो यः श्रुतिपथोन्माथी हेषाध्वनिः स नूनममुना सरोऽभ्यर्णचारिणा प्रथममिदमुद्यानमवतरता तुरङ्गव्यूहेन कृतः' इति वितर्कयन्नेवास्य, मकरकेतुसैन्यास्फालितचापसहस्रनिर्घोषमांसलो, गृहागतहरिवाहनप्रहर्षप्रनृत्ताया रसनाकलापरव इवोद्यानश्रियो दशनार्थगृहीतदर्भगर्भस्थलीस्थितप्रोथपुटान्युरःकोटिविषाणच्छलेन स्थूलशूलप्रोतानीवातिनिश्चलानि मुखान्युद्वहमानैरामीलितदृष्टिभिः कृष्णसारैः श्रूयमाणः, इतस्ततस्तारकितभूतलमानन्दाश्रुबिन्दुविसरमिव कुसुमप्रकरमनवरतमुत्सृजद्भिः विरहकविटपैः सूच्यमानपञ्चमस्वरप्रवृत्तिः, आमन्द्रास्फालितमृदङ्गनादोत्कण्ठितानां च शितिकण्ठवयसामुदञ्चितकण्ठकन्दलीदीर्घेण क्रियमाणषड्जस्वरानुवाद इव कूजितेन, रतिरसतरङ्गिणीपूरायमाणस्तरुगहनान्तरितमूर्तेर्गाथकजनस्य प्रबलवेणुवीणाविलाससंवलनतारो, गीतझात्कारः कर्णमूलमविशत् ॥

१८०) तेन च मनुष्यलोकदुःश्रवेण श्रवणेन्द्रियाह्लादिना सुहृदवस्थानलीलापिशुनेन श्रवणविषयमुपसेदुषा दिव्यगीतशब्देनोत्सार्य गाम्भीर्यमुद्गताश्रुबिन्दुक्लिन्नलोचनोदरेण कठोरपुलकपक्ष्मलितकपोलभित्तिना स्मितज्योत्स्नाविशदेन वदनशशिना व्यक्तीकृतं हर्षवैकृतं नियन्तुमितस्ततो दृष्टिपातैः कृतालीकचित्तव्याक्षिप्तिः, अभ्यर्णेष्टसमागमप्रीतिरसपिशुनस्थूलैरखिलाङ्गैः परवानिव, अनेकसहस्रसंख्यानामेकनीलवर्णमिव विश्वं दर्शयितुमुत्थितानां पृथक्पृथग्वीथीक्रमनिर्मितानामपि परस्परसंपर्किणा तिमिरमांसलेन हसितनीलीरसनीलिम्ना प्रभाप्लवेन निर्विभागानामिव विभाव्यमानानां भुवनविजयप्रवृत्तमकरध्वजगजानीककदलिका-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

संदोहसंदेहदायिनां कदलीगृहाणामन्तरेण स्तोकान्तरमतिक्रम्य, अंह्रिपच्छायाकलापमिव पल्लवितम्, अभ्रकान्तिहरितं हरिदश्वरथपताकानिकुरम्बमिव प्रतिबिम्बितम्, अम्बरमन्दाकिनीजम्बालकूटमिव वीचिविघट्टनभ्रष्टम्, अभ्रसमयध्वान्तसंघातमिव नभसः शर्वरीविरहविनोदनागतम् अनिलसङ्गतरलाभिरुष्णसमयपवजिस्याव जिता भियैजनन्तीवितविमिरिव प्रान्तपातिततपनपादच्छेदनयाच्छया व्यापारिताभिः परश्वथपरम्पराभिरिव पत्त्रराजिभिरुच्चच्यमानविवराभिर्विराजितम्, अविरताम्भवारिच्छटासेककिङ्करपुरुषमध्यपतितेन शतपत्त्रकोशरजःकषायमुदकशीकरनिकरमादाय पुनरुक्तमापतता पर्यन्तसरसीसमीरणेन कौतुकादिव चतुर्दिशमुपसिच्यमानम्, उपरचितसिन्दूरकुट्टिमकमनीयाभ्यन्तरम्. अन्तःप्ररूढस्य किञ्चिदारूढप्रौढेरुद्गाढसौकुमार्यावलीढसुदृढमूलस्य मूलभागकल्पितेनानल्पीयसा कार्तस्वरशिलापीठबन्धेन महार्हसिंहासनेनेव यथार्थीकृतसकलवनस्पत्याधिपत्यस्य प्रवालभङ्गमुग्धस्निग्धपल्लवालङ्कृतस्य मरकतहरितहारिपत्त्रनिवहनिवारितदिनेशदीधितिप्रवेशविशदच्छायस्य विसारिसौरभाहृताभिरपहायोपवनपादपानुपसर्पन्तीभिर्मदान्धमधुपश्रेणीभिरहमहमिकयेव विलुप्यमानमञ्जरीजालकस्य मुनिजनमनःस्खलितमार्गणप्रसरामर्षितेन कुसुमधनुषासक्तसायकीकृतकुसुमस्य दक्षिणश्रवसि गृहीतसविशेषभूषणया स्मरप्रणयिन्या शतशोऽवतंसिताग्रकिसलयस्य दिङ्मुखविसर्पणक्षीणपरिमलेन मलयमरुता सततमापीतपरिमलस्य परिमण्डलतयातिमनोहरस्य नातिमहतः पारिजातकतरोर्निरन्तराभिरविरलस्तबकभारखर्वितशिखाभिः शाखाततिभिः समन्ततः स्थगितम्, उभयतः कृतोर्ध्वावस्थानैः पृथुतरोरुस्तम्भशोभिभिः शरन्नभःसन्निभासितपत्त्रप्रभाश्यामायमानशरीरकान्तिभिः कदलीद्रुमैरिवापरैरुपरचितपङ्क्तिभिः पुरुषैः पुरोदर्शितदीर्घरथ्यामुखम्, अजिरकुट्टिमोपविष्टनिभृतभूपाललोकम्, एकदेशारब्धमधुरगानगाथकपेटकोपजुष्टम्, उद्घुष्टजयशब्दवन्दिवृन्दाध्यासितसविधभूभागम्, आगृहीतकनकदण्डप्रतीहारमण्डलाधिष्ठितद्वारदेशम्, अभिरामदर्शनम्, आरामलक्ष्म्याः साक्षादिव चतुःशालम्, अतिविशालम्, एकम्, अकठोरहारीतहरितप्रभं रम्भागृहमपश्यत् ॥

१८१) तस्य च मध्यभागे कृतावस्थानम्, अमलांशुकच्छादिते किंशुकच्छविनि चरणारविन्दरुचिसंतान इव स्थानतां गते पृथुनि कुरुविन्दमणिशिलातले निषण्णम्, अच्छशिशिरेण शैलेन्द्रमिव हिमद्रवेण चन्द्रातपरुचा दिव्यचन्दनेनापादमनुलिप्तम्, अतिविमलघनसूत्रेण संख्यानशास्त्रेणेव नवदशालङ्कृतेन श्वेतचीनवस्त्रद्वयेन संवीतम्, अखिलदेहाभरणमणिसंक्रान्ताभिरासन्नचामरग्राहिणीप्रतिमाभिर्विद्यादेवताभिरिव सद्यःसाधिताभिः सर्वतोऽधिष्ठितशरीरम्, आनाभिलम्बमभिनवं मौक्तिकप्रालम्बमद्याप्यशुष्कमभिषेकवारिकणकलापमिव हेमाचलशिलाविशालेन वक्षसा धारयन्तम्, निसर्गनिर्मलालोकाभ्यामभिनवं नयमार्गमुपदेष्टुममरगुरुभार्गवाभ्यामिवोपगताभ्यामिन्दुमणिकुण्डलाभ्यामाश्रितोभयश्रवणम्, अलिकतटसङ्गिना विततभास्वरेण कनकपट्टबन्धेन वलयितमुत्तमं मणिमुकुटमरिकुलविना-

शार्थमुद्गतं तपनमण्डलमिव सपरिवेषमुत्तमाङ्गच्छविमुद्वहन्तम्, इतस्ततः प्रहितरलतारकाभिर्दिग्भिरिव सेवागताभिश्चतसृभिर्वारवनिताभिरुद्धूयमानचामरम्; उदारनेपथ्यसहचरीवृन्दपरिवृतया विधूयमानेन कान्त्या विलासिनीसंहत्या च विरलविरलमुज्ज्वलहेमदण्डेन बालव्यजनकव्रजेन वीज्यमानया सखीजनोत्सङ्गनिहितनिःसहार्धदेहया धृतैकैकमणिवलयमात्रालङ्कारया ताम्बूलविरहोत्कलितमधुरबिम्बाधररागया शरदिवेव चन्दनाङ्गरागपाण्डुरपयोधरया राजहंसिकयेव सरसमृणालिकाहारभूषितशरीरया तत्कालमेव सलिलादुद्धृतैः कमलकुमुदकुवलयमृणालैः कल्पितोपधानमब्जिनीपत्रसंस्तरमधिशयानया जगत्त्रयातिशायिरूपलावण्यया नवीनवयसा नरेन्द्रकन्यया सनाथीकृतपार्श्वम्, अङ्घ्रिपैरपि कृतोर्ध्वावस्थानैरनुजीविभिरिव परिवृतं, कदलीभिरप्यनिलदोलायितदलाभिश्चामरग्राहिणीभिरिव वीज्यमानं, धरण्याप्युपरिधृतसरलकाण्डसुरपादपया गृहीतातपत्रयेवोत्सङ्गितम्, अह्नापि तरुशाखान्तरप्रवेशितप्रांशुरविकरेण प्रतिपन्नकनकवेत्रेणेव प्रकटितानुभावं, हरिवाहनमद्राक्षीत् ॥

१८२) अथोपसृत्य पुरतः सत्वरेण स्खलत्पदप्रसरया गिरा गत्या च सूचितहृदयहर्षप्रकर्षेण 'देव! दिष्ट्या वर्धसे, परागतो युवराजः समरकेतुः' इत्यावेदिते गन्धर्वकेण संभ्रान्तचेताः सहसैव हरिवाहनः, परित्यज्य तया राजकन्यया सह प्रवृत्तां कथां, 'कथय कथय, क्व वर्तते' इति सगद्गदं गदन्नासनादुत्तस्थौ । द्वारदेशावस्थापितेक्षणश्च दृष्टवानीषदवनतदृष्टिम्, आपतन्तमभिमुखं, दुःखविधृतकण्ठदेशागतोद्गाढबाष्पवेगम्, अकृत्रिमानुरागेण सुहृदा प्रथममेव प्रणयिनीकृताया विद्याधरविषयभूमेर्महादेवीपदाभिषेकमिव कर्तुं तुषारनिःष्यन्दशिशिरैरानन्दाश्रुवारिभिराकर्णमायते नयनापात्रे पूरयन्तम्, अविरलकराङ्गुलीगलन्नखमयूखजालजलधारेण रोमाञ्चजालकमुचा मन्दं मन्दं दोलायमानेन प्रांशुना भुजादण्डद्वयेन सद्य एव प्रतीर्णायाः प्रियसुहृद्दर्शनप्रतिज्ञापगायाः पारमाश्रयन्तमिव लक्ष्यमाणम्, अतिशयकर्कशेन वातातपस्पर्शेनातिमात्रकर्शितमपि जलनिधिमिवापरित्यक्तसहजलावण्यम्, अभिनवलताप्रताननद्धविकटोर्ध्वजूटम्, अधिजघनमासक्तसूक्ष्मवल्कलम्, अनिललुलितेन वनतरुपुष्परेणुना धूसरितकलापदवम्, अनेकदुःखनिधानमानुष्यकद्वेषेण वृक्षतामिव लब्धुमारब्धोद्यमम्, आधारमिव धैर्यस्य, हृदयमिव सौहृदस्य, स्वतत्त्वमिव सत्त्वस्य, परिपाकमिव पौरुषस्य, जयस्तम्भमिवावष्टम्भस्य, दृष्टान्तमिव कष्टसहानाम्, सुदुस्तरव्यसनसागरविलङ्घनैकसेतुं समरकेतुम् ॥

१८३) आलोकितमात्र एव तत्र, गलितनिःशेषहृदयातङ्कभारः, सहसैवाध्यासितस्वदेशमिव दृष्टसकलस्वज्ञातिलोकमिवानेकसहायशतपरिवृतमिव प्रत्यागतसमस्तपूर्वानुभूतनिर्भरक्रीडासुखसमूहमिवात्मानमुद्वहन्, अधिष्ठितोभयकपोलेन सिंहलेश्वरसूनुमभिसरभसप्रधावितस्य चक्षुषः प्रसरमपवारयन्तमानन्दाश्रुजलपटलमिव परिमार्ष्टुमनवरतमुत्तिष्ठता पुलकजालकेन पिशुनितान्तःप्रहर्षोदयः, किसलयाग्रहस्तपर्यस्तदशमुद्रिकाशकुसुमप्रकटितस्मिताभिः पूर्णपात्रसंभावनयेव वारंवारमवलम्ब्यमानमासन्नवर्तिनीभिर्वनलताभिराकर्षन्

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

कराग्रेण सत्वरमुत्तरीयसिचयाञ्चलं, कदलीगृहाभ्यन्तर एव द्वित्राणि पदान्यभिमुखमगच्छत्। उपसृतं च क्षितिचुम्बिना शिरसा कृतप्रणाममुत्क्षिप्य सरभसप्रसारितबाहुयुगलः प्रवेशयन्निव हृदयमेकतां नयन्निव शरीरेण निर्दयाश्लेषनिष्पिष्टवक्षःस्थलपुलकजालमालिलिङ्ग। शिथिलितपरिष्वङ्गं च भूयः प्रणम्य भूमावुपविशन्तमाकृष्य निजविष्टरैकदेशे न्यवेशयत्। परिष्वज्य च पुनः पुनः प्रीतचेताः पप्रच्छ कुशलम्। स्थित्वा च तन्मुखासक्तदृष्टिरनतिदीर्घकालमीषद्वलितवदनः स्मितोद्भेदविशदमक्षिपत् तस्यां क्षितिपदुहितरि चक्षुः। अवदच्च—'देवि! सोऽयमखिलसिंहलद्वीपभर्तुर्महाराजचन्द्रकेतोरात्मजन्मा स्वयंवृतो वरस्त्वदीयायाः स्वसुर्मलयसुन्दर्याः सकलवीरवर्गाग्रेसरो युवराजः समरकेतुर्यत्स्नेहमोहितेन मया मनोरथानामप्यपथभूतमप्रार्थिताभिमुखेन भगवता दैवेन कथमपि करुणया संपादितमेकपद एव परिहृतं त्वदीयमुखपङ्कजावलोकनसुखमङ्गीकृतः कालमियन्तमेतावानयं क्लेशः'। इत्युक्तवति हरिवाहने तां कृतस्मितामुत्थाय समरकेतुः सादरं प्रणनाम। प्रणतोपविष्टं च तमसौ प्रकटितसंभ्रमारम्भविकसितपुटेन निश्चलपक्ष्मणा निस्तरङ्गतारकेण चक्षुषा पिबन्तीवालपन्तीवाह्वयन्तीव सविधे समुपवेशयन्तीव सप्रेमबहुमानमपश्यत्॥

१८४) अत्रान्तरे कनकवेत्रहस्ता प्रविश्य प्रतीहारी सप्रश्रयमवनिपतिकन्यकां तां व्यजिज्ञपत्—'भर्तृदारिके! देव्या पत्रलेखया त्वज्जीवितपरित्यागव्यवसायवार्तामाकर्ण्य लोकादधिकमुत्पन्नहृदयोत्कम्पया विसृष्टः कञ्चुकी द्वारि तिष्ठति' इति। मुखनिहितनिश्चललोचना च सा विलम्ब्य क्षणमलब्धोत्तरा सत्वरमेव निश्चक्राम॥

१८५) निर्गतायां च तस्यामतिक्रान्ते कियत्यपि कालक्षणे गीतविधिविचक्षणः कोऽपि मध्यंदिनावसरपाठावसाने समासन्नदीर्घिकातीरवर्ती वारंवारमावर्तितपदामार्यामिमामुच्चैरगायत्—

'तव राजहंस! हंसीदर्शनमुदितस्य विस्मृतो नूनम्।
सरसिजवनप्रवेशः समयेऽपि विलम्बसे तेन॥६६॥'

श्रुत्वा च सुचिरमेतामवगतार्थो विहस्य हरिवाहनस्तां महाराजकन्यामवादीत्। 'देवि! दैवज्ञावेदितस्य विद्याधरराजधानीपुरप्रवेशलग्नस्य समयातिलङ्घनशङ्किभिः शाक्यबुद्धिपुरःसरैः प्रवर्तितो बुद्धिसचिवैः विराधनामा नरेन्द्रनर्मसचिव एष हंसमिषेण मामितो गमनाय त्वरयति। तदादिश। गच्छाम्यहम्। त्वमपि गत्वा देवीमवलोकय'। इत्यभिदधानः सहैव मागधजयध्वनिकलकलेनोदतिष्ठत्। द्वारसंगलितसंवराङ्गरक्षककरतलप्रचलदुत्खातखड्गमण्डलीपरिगतश्च विकचनीलोत्पलवनमध्यचारी राजहंस इव गत्वा सविभ्रमं ससंभ्रमाधोरणढौकितां कुम्भपीठपातिताङ्कुशकोटिघट्टनोपविष्टामनवरतनिष्ठुराक्रोशकर्शितोत्थानयत्नां यानगजवशामग्रतोऽधिरूढेन समरकेतुना समर्पितपाणिरध्यरोहत्॥

१८६) अथोष्णीषपट्टकृतशिरोवेष्टना दृढाकृष्टकञ्चुककशाधिककृशोदरश्रियः स्कन्धविन्यस्तवल्गाविहस्ताग्रवामहस्तास्तदितरकरावलम्बमानलम्बाजिनयष्टयः पादकटक-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

प्रविष्टैकांह्रिपल्लवावष्टम्भेन परिवर्धकैरपरकटकाक्रान्तिनिश्चलीकृतपर्याणैरुपस्थापितान् पुरः पार्थिवा यथास्वमश्वानारुरुहुः । तैश्च तरलायमानतारहारच्छटाच्छोटितवक्षःस्थलैरान्दोलितश्रवणोत्पलगलत्परागपांसुलकपोलपालिभिरालोलमौलिशेखरस्खलनखलीकृतालिजालैः सहेलव्रजद्वाजिविघटमानसंघट्टमानच्छत्रधारैरागत्यागत्य परिवार्यमाणः, पर्याणपृष्ठाधिरूढप्रौढपुरुषोत्तम्भितया जृम्भोत्तानकुम्भिकाकुसुमसमभासा श्वेतातपत्रिकया निवार्यमाणातपः, तापनिर्वापणप्रकीर्णशीकरनिकरकोरकितकण्ठैः साटोपसर्पणोत्तालताण्डवितकेतुभिः कतिपयैरेव दर्पशौण्डैर्वेगदण्डप्रायैरनेकपैरशून्यपृष्ठः, प्रतिपिपादयिषितप्रथमसेवासविशेषदर्शितादरेण परस्पराङ्गसङ्गाधिगतगतिबाधेनापि बद्धमध्यवेगमन्वक् प्रतिष्ठमानेन पृष्ठापतत्प्रष्ठतुरगखुरगतिगतावधानधावमानाश्वकर्षकेण हेलोच्छलच्छात्रिकेण प्रोड्डीयमानमायूरातपत्रिकेण रयापतत्पतद्ग्रहग्राहिणांसस्रस्तासिसरेखरिङ्खत्खड्गधारेण शिखिपिच्छगुच्छाच्छादितैकदेशदारुयष्टिश्लिष्टबाहुशिखरवहद्वारिकरकवाहकेनानुगम्यमानः परिजनेन, निर्गत्य तस्माज्जिनायतनकाननादनुससार कौबेरदिक्पथम् ॥

१८७) अथातर्किततारकापथप्रस्थानलीलोत्थापितविस्मयेन समरकेतुना सविस्मयमवलोकितां ; प्रलयजलधिपङ्कपर्यङ्कलुठितवैकुण्ठकोलकायकालीं कुपितकालयवनकालकलितां केलिमिव कालीयस्य, तत्कालकर्कशार्कमरीचिसंपर्कमूर्छितां मूर्च्छामिव महीगोलस्य ; शकलीकृत्य काश्यपीगोलकमुत्कलितां कण्ठकालकूटकालिकामिव कालाग्निकण्ठेकालस्य ; विषमविषधरविषानलोद्वेगवेगोद्गतां पद्धतिमिव पातालपङ्कस्य ; बहुशैवलच्छटावच्छादितामपसरणसरणिमिव प्रलयान्तशान्तोत्तराशाजलराशेः ; अवनिपीठपर्यस्तपीवरप्रवाहां मदवारिवाहिनीमिव सार्वभौमस्य ; भूमौ प्रतिमागतां रथरेखामिवानूरुसारथिरथार्वतामखर्वशिखरशेखरितान्तराम् ; अन्तरान्तरा वहद्धिमलजलवाहिवाहिनीप्रवाहाभिः, उत्पतत्पांशुमुष्टिस्पष्टितस्तम्भवृतवनस्तम्बेरमस्तोमाभिः, पर्यस्तजर्जरभूर्जवल्कलभारसुखसंचाराभिः, उज्जिहानमञ्जिष्ठाङ्कुरजालकितजलाशयोपशल्याभिः, निपतिततिरश्चीनप्राचीनामलकतिलकितक्षितितलाभिः, दरीगृहप्रस्तरगलितगुञ्जाफलकाञ्चीसूचितवनेचरीचित्ररतविमर्दाभिः, गवयखुरखण्डितमनःशिलाशिलातलतलिनितोद्देशाभिः, क्षुण्णहरितालपिञ्जरजटालजरदृक्षप्रेक्षणीयाभिः, अरण्यमहिषविषाणशिखरोत्खातनीलगिरिकूटाट्टहासिनीभिः, कवलितपृदाकुदर्दुरदारुणोन्नतनिपादनादितानूपाभिर्वनस्थलीभिः, उद्भासिताम् ; उर्वीनिर्व्याजभूषणैश्च, अनेकरूपैर्जातरूपजन्महेतुभिश्च, दुर्वर्णजननवर्णनीयवीर्यैश्च, शुल्वारमलाभदायिभिश्च, रीत्युपादानकारणैश्च, वङ्गप्रसविभिश्च, नागप्रभवैश्च, कङ्कादिलोहोल्लासकल्पैश्च, नष्टशल्याकृष्टिकुष्टीभिश्च, अश्मसारभूमिदृष्टसारैश्च, स्पर्शवेधिभिश्च, पद्मरागादिरत्नपरीक्षाक्षमैश्च, क्षुद्रोपलैः, अलङ्कृताम् ; अनेकसिद्धिश्रद्धालुसिद्धान्विष्यमाणाभिश्च, विचित्रपत्रपुष्पफलमूलोपलक्षाभिः, अक्षुण्णनामभिः, अवग्रहग्रहादिनिग्रहोपयोगिनीभिश्च, सकलदुष्टदृष्टिमोहदृष्टशक्तिभिश्च, रसतमभूद्धारणमहितमाहात्म्याभिश्च, स्तम्भस्तोमोद्वासनविद्वेषणादिप्रयोगयोग्याभिश्च, शतधारस्थापि धारास्तम्भनप्रगल्भाभिः,

कालकूटस्यापि रसपाटवापनोदिर्नीभिः, तक्षकस्यपि विषतीक्ष्णतातिरस्कारिणीभिः, भुवनत्रयस्यापि सुभगंकरणीभिः, अञ्जनमात्रदर्शितादृश्यदूरान्तरितभावाभिः, लेपमात्रप्रवर्तितानिलवर्त्मगमनाभिः, तिलकक्रियामात्रकृतसकलतनुतिरोभावाभिः, अभ्यवहारमात्रजितजरारोगमृत्युभयाभिः, महाप्रभावाभिः, ओषधीभिः, अवन्ध्याम्; क्वचिदुपलरूपतापरिणतैकदेशेन तृणपलाशादिनाधमग्नेन गम्यमानशीलैः शिलोदकैरशून्यां; क्वचित् पान्थतण्डुलप्रस्थम्पचैः प्रतिगर्तमावर्तिना क्वथनेन कथ्यमानप्रकृतिभिर्हेमोदकैरुपेतां; क्वचिदुपान्तमूर्छितपतत्रिसूचितसामर्थ्यैः, सत्त्वरक्षार्थमाटविकरचितकाण्टिपरिवेषैर्विषोदकैर्विदूषितां; स्थानस्थानेषु मणिमयोर्ध्वसंस्थानाभिः, महाप्रमाणत्वादुद्ग्रीवपुरुषप्रयत्नदृश्यमुखमण्डलाकृतिभिः, अन्तरिक्षचारिणा खेचरगणेन शिरसि पात्यमानपुष्पवृष्टिभिः, अनैदंयुगीनमनुष्यकल्पिताभिः, कल्पान्तरस्थायिनीभिः, प्रसिद्धसिद्धप्रतिमाभिः, प्रसाधिताम्; इतश्चेतश्च नाकिमिथुनमन्मथक्रीडोचितैः, चित्तहारितया नन्दनवनोद्देशैरिव दिवश्च्युतैः, ईर्ष्यासमरविच्छिन्नकिन्नरमिथुनपिच्छलाञ्छिततलतासद्मभिः, अन्योन्ययुद्ध्यमानपोत्रिप्रकाण्डतुण्डोच्छलितमुक्ताफलधवलितैः, अशङ्कमृगकुलकलिततापसाश्रमतमालवनखण्डैः, आहिण्डद्भूरिभारुण्डमण्डलैः, आरण्यकोच्चोटितवल्कलपट्टकस्थपुटिताग्निशौचशिलातलैः, अनोकहस्कन्धावतीर्णसरसप्ररोहाभ्यूह्यमानधरणीगतनिधानैः, स्वर्णचूर्णावकीर्णभस्मपुञ्जकथ्यमाननरेन्द्रधातुवादक्रियैः, वरार्थिनिरशननरोपरुद्धगिरिशिखरचामुण्डायतनमण्डपैः, वार्तिककुट्टाकटङ्कशकलिताकृत्रिमशिवलिङ्गैः, एकैकधार्मिकाध्युषितनिर्झरप्रपातासन्नाशून्यसिद्धायतनैः, विविक्षुसिद्धविक्षिप्तबलिशबलितासुरविवरद्वारैः, भीतभीताध्वन्यदृश्यमानरसातलसहोदरपतनकन्दरैः, यदृच्छाप्रवृत्तविद्याधरपुरन्ध्रिसान्निध्यक्षुभितरसकूपिकैः, स्मरान्धखेचरानीतभूगोचरवधूविलापवाचालैः, अर्धजर्जरद्विरदशय्यासहस्रसूचितालिक्रान्तचक्रवर्तिसैन्यसंनिवेशैः प्रदेशैरुपशोभितां; सर्वतश्च सर्वविद्याधरनगरनिर्गतैः, सर्ववर्णान्तःपातिभिः, सर्वारम्भविरतैः, सर्वविषयप्रतिषेधलब्धाशयशुद्धिभिः, सिद्धिनिमित्तमङ्गीकृतारण्यवासैः, चिरागतैश्च, अचिरप्रविष्टैश्च, सरित्तटनिवासिभिश्च, गिरिगुहाध्यासिभिश्च, गह्वरोपह्वरविहारिभिश्च, निर्झरानुसारिभिश्च, सदनीकृतलताजालैश्च, प्रतिपन्नपर्णशालैश्च, परित्यक्ताभ्यवहारैश्च, फलमूलप्रायाहारैश्च, पञ्चतपःसाधनविधानसंलग्नैश्च, आकण्ठमुदकमग्नैश्च, प्रारब्धधूमपानाधोमुखैश्च, अर्कबिम्बनिरीक्षणोद्ग्रीक्षणैश्च, जञ्जपूकैश्च, वाचंयमैश्च, कैश्चित्कन्दमूलोद्धारिभिरवगाढवातातपोपहतवारिभिर्विधृताजिनजटाकलापैस्तापसाकल्पं कलयद्भिः, कैश्चिदुद्दण्डकोदण्डपाणिभिः प्राणिविशसनोपरतैरन्तिकस्थप्रेयसीभिः संभोगसुखपराङ्मुखैः पत्रशबरपरिबर्हं वहद्भिराप्तोपदेशप्रतिपन्ननानाविधव्रतैराराधयद्भिः साधयद्भिश्च नानाविधा विद्या विद्याधरैरध्यासितां; स्फटिकराजपट्टप्रायोपलां; सैकतप्रायभूतलां; नीवारप्रायतृणोलपां; कस्तूरिकामृगप्रायश्वापदां; शिखण्डिपरभृतप्रायाण्डजां; किंपुरुषप्रायवनचरां; चन्द्रकान्तनिःष्यन्दप्रायनिर्झरां; गल्वर्कोद्गीर्णपावकप्रायदावानलां; वनदेवतानिःश्वसितपवनप्रायमारुताम्; एकशृङ्गवैताढ्यपर्वतान्तरालादवीं,

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

वीक्षमाणः क्षणेनैव दक्षिणेतरश्रेणितिलकभूतम्, अभिभूतपुरुहूतनगरीरूपविभ्रमम्, उदग्रमणिशिलाशालशिखरोल्लिखितगगनोदरं गगनवल्लभनगरमाससाद ॥

१८८) प्रतिसदनमुत्तम्भितविविधवस्त्रध्वजेन गन्धजलसिक्तनिजनिजप्रतोलिना सर्वतो विप्रकीर्णपुष्पप्रकरेण, 'निर्यत्नसाधिताखिलप्रधानविद्यः परिगतः समागतसकलतन्त्रैः खेचराधिपतिभिरदैवोपजातसमागमेन प्रेयसा सदृशरूपयौवनेन सुहृदा स्वदेशागतेन सार्धमचिरानुभूतराज्याभिषेकसंपदभिनवः प्रभुरस्माकमागच्छति', इत्याकर्ण्याकर्ण्य समुपजातकुतूहलेन, सहेलमारुह्य हर्म्याग्रशिखराणि, सस्पृहमहंप्रथमिकोपमर्दितपरस्परेण दृश्यमानः पौरनरनारीजनेन, वव्राज राजमन्दिरम् ॥

१८९) तत्र च प्रवर्तितोत्सवेन प्रहतपटुपटहझल्लरीमृदङ्गमङ्गलतूर्यवर्धितद्विगुणरभसेन सविशेषसुन्दरवेषधारिणा संनिधापितसितकुसुमदूर्वाचन्दनेन प्रधानविद्याधरवधूजनेन निर्वर्तितावतारणकमङ्गलः, प्रतिकलोपनीतविविधवस्त्रविलेपनालंकारं विविधमुपदर्शितादरः, प्रस्थाप्य दर्शनागतं प्रधाननगरलोकम्, अनुगम्यमानः परिजनेन, भोजनभवनमगच्छत्। गत्वा च खेचरीवृन्दसंपादितमज्जनेन निवसितानर्घवाससा प्रतिपन्नसर्वाङ्गीणदिव्याङ्गरागेण महार्हरत्नालंकारधारिणा विधृतमल्लिकामाल्यशेखरेण निजासनान्तिकोपविष्टेन समरकेतुनान्यैश्च यथानिबद्धस्थानविनिविष्टैर्विद्याधरकुमारैः परिवृतो निर्वर्तयांचकाराहारकर्म ॥

१९०) क्रमातिवाहितदिनश्चोत्थाय भुक्त्यास्थानमण्डपाच्चक्रे यथाक्रियमाणमावश्यकविधिं सान्ध्यम्। अध्यासितप्रासादशिखरश्च मुख्यैः खेचराधिपतिभिः सह स्थित्वा विचित्रकथाविनोदेन सुचिरम्, उचिते शयनसमये समीपस्थपरिजनोपदिष्टमार्गः शयनचित्रशालामगच्छत्। अधिशयितपर्यङ्कश्च वारंवारमवलोक्य निकटनिहितापररत्नपर्यङ्कनिविष्टमनेकदुर्गदेशान्तरागमनदुर्बलं म्लानवपुषं समरकेतुमधिकमन्तःसंतापमवहत्। अपृच्छच्च खिन्नवर्णोच्चारया वाचा यथावृत्तमादितः प्रभृति मार्गागमनवृत्तान्तम्। अयमप्यस्मै सर्वमात्मवृत्तान्तं न्यवेदयत् ॥

१९१) अनन्तरमीषदुपजातनिद्रश्च नीत्वा रजनीशेषमारोहति सृदूकृतान्धकारगर्वे पूर्वशिखरिणमरुणसारथौ सौधवातायनसविधचारिणा चारणेन बहिरुच्चार्यमाणं वृत्तकुलकमेतदश्रौषीत्—

"निर्दात्यूहपतद्गिरो रतिगृहाः साक्रन्दचक्रा नदा
विद्राति द्युतिरौडवी निबिडतां धत्ते प्रदीपच्छविः।
द्यौर्मन्दस्फुरितारुणा तिमिरिणी सर्वंसहा सर्वथा
सीमा चित्तमुषामुषःक्षणदयोः संधिक्षणो वर्तते ॥६७॥

जाता दाडिमबीजपाकसुहृदः सन्ध्योदये तारका
यान्ति प्लुष्टजरत्पलालतुलनां तान्तास्तमस्तन्तवः।
ज्योत्स्नापायविपाण्डु मण्डलमपि प्रत्यङ्नभोभित्तिभाक्
पूर्णेन्दोर्जरदूर्णनाभनिलयप्रागल्भ्यमभ्यस्यति ॥ ६८ ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

उद्यज्जाड्य इव प्रगेतनमरुत्संसर्गतश्चन्द्रमाः
पादानेष दिगन्ततल्पतलतः सङ्कोचयत्यायतान् ।
अन्तर्विस्फुरितोरुतारकतिमिस्तोमं नभःपल्वलाद्
ध्वान्तानायमयं च धीवर इवानूरुः करैः कर्षति ॥ ६९ ॥
सद्यःसंहृतघोरघूत्कृति मनाग्ध्यामीभवद्दृष्टयो,
जीर्णानोकहकोटराणि शनकैर्मार्गन्त्यमी कौशिकाः ।
किञ्चारुकन्दति शैलकन्दरभुवो भिन्नं करैरारुणै-
रेतद्दर्पकरालकोलकपिलश्यामं त्रियामातमः ॥ ७० ॥
ताम्बूलद्रवरागराजिरुचिरैर्मध्ये बहिर्धूसरैः,
किञ्चिन्नूतनकाञ्चनारसुमनःपत्रं हसन्त्योऽधरैः ।
एताः पण्यपुरन्ध्रयो निधुवनक्रीडाजडैरङ्गकै-
र्निर्गत्य प्रियसद्मनः स्ववसतेर्वीथीरलंकुर्वते ॥ ७१ ॥
जाताः सर्वदिशो दिनान्धवयसामन्धास्तवेव द्विषां,
प्राप्यन्ते घटना रथाङ्गमिथुनैस्त्वद्वाञ्छितार्थैरिव ।
आरोहत्युदयं प्रताप इव ते तापः पतङ्गत्विषां,
द्रष्टुं नाथ ! भवन्मुखश्रियमिवोन्मीलन्ति पद्माकराः ॥ ७२ ॥

श्रुत्वा चेदमुन्मिषितलोचनः, सलीलमुत्थाय शयनात्,ससैनिको नगरबाह्यायां जगाम । परिभ्रम्य च स्वभावरमणीयपरिसरेष्वारामेषु सरःसु देवतायतनमण्डलेष्वावासमाजगाम । मध्याह्नसमये च दूरादेव दृश्यमानशुभ्रादभ्रविस्तारमदृष्टपारतरुसरित्सरोवराढ्यं वैताढ्यभूधरमध्यारोहत् ॥

१९२) कृतावस्थितिश्च शिखरदेशे करतलस्थमिव नाकलोकम्, मूले निलीनमिव मध्यमं भुवनम्, अध्यासितानीव दृष्टिमध्यमाशामुखानि मन्यमानः, समन्तात् प्रहितदृष्टिः, उष्णीषपट्टमिव जम्बूद्वीपस्य, मानसूत्रमिव भारतवर्षस्य, सेतुबन्धमिव गगनसिन्धोः, सीमन्तमिव भुवः, हारमिव वैश्रवणहरितः, ताण्डवप्रसृतखण्डपरशुभुजदण्डभस्मेव रेखाकारेण पतितं, प्रलयविप्लुतक्षीरसिन्धुफेनमिव निम्नानुसारेण स्थितं, त्रिदिवदर्शनोत्कण्ठया मन्दाकिनीप्रवाहमिव हेलयोत्पतितं, समग्रमेदिनीभारधारणक्षमं रूपान्तरमिव शेषस्य, विस्फुरद्रत्नकटकान्तं बाहुमिव क्षीरोदस्य, पातालावधिप्रविष्टमूलनिश्चलबन्धमिव भूगोलस्य, विशालकटकावष्टब्धभूतलं प्रतिपक्षमिव हिमवतः, पूर्वापरोदधिवेलावलग्नमुदकपानतृष्णया जीर्णसंवर्तकाम्बुदसंघातमिव युगान्तसमयमुदीक्ष्यमाणम्, इन्दुद्युतिमुषा देहप्रभोल्लासेन पौलस्त्यहस्तोल्लासितं कैलासमिव हसन्तं, प्रकटितबहुस्रोतसा निर्झरनिवहेन तुहिनशैलस्पर्धया जाह्नवीसहस्राणीव सृजन्तं, दिगन्तरव्यापिभिर्दरीमुखसमीरैः सुमेरुमहिमाभ्यसूयया निःश्वासानिव विमुञ्चन्तम्, अश्रान्तसन्ततिभिः शकुनिकोलाहलैः

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

केशवभुजायन्त्रामन्देरितं मन्दरमिवाधिक्षिपन्तं, कुलिशकृत्तपक्षव्रणनिभासु गम्भीरगैरिकखनिषु लम्बमाननिश्चलनिरायताङ्गैरजगरकुलैर्दुष्टरकापकर्षणार्थमायोजितैर्जलौकोजालकैरिव दुरालोकपार्श्वभागम्; कैश्चिदुद्भिन्नवैडूर्यरत्नाङ्कुरकलापैरधः करालकन्दरादर्शनजातरोमाञ्चैरिवातीततारापथैः पृथुपराक्रमाणि क्रीडाकिरातवंश्यानि शबरवृन्दानि कैश्चिदितस्ततश्चलिततनुसरिद्वेणिकैः स्खलनपर्यस्तसूर्यरथपताकैरिव पतनभीतविद्याधरसङ्घपरिहृतलङ्घनानि सिद्धायतनानि कैश्चिदन्धकारगह्वरप्रवेशितसरलनिर्झरसलिलधारैरसुरकन्याधिरोहणार्थमवलम्बितरज्जुजालैरिव सततसप्तर्षियात्रापवित्रितानि दिव्याश्रमपदानि कैश्चिदुत्तुङ्गतालतरुवनैस्त्रिविष्टपमुपस्प्रष्टुमूर्ध्वीकृतभुजैरिव निरातङ्कनाकिमिथुनाभ्यस्यमानमन्मथक्रीडाभणितानि मणिशिलालयनानि शिखरैर्धारयन्तं; निविष्टानन्तवनदेवतानगरामिव लतागृहव्रातैः, आविष्कृतानेकपातालमिव सान्धकारकन्दरैः, प्रसूतनिःसंख्यापत्यमिव दिङ्नागयूथैः, उत्थापितप्रबलबहुलप्रदोषमिव तमालतरुमण्डलैः, आवासितापरवासरमिव स्वर्णसानुप्रभाप्राग्भारैः, प्रकटितानेकरामायणमिव किलिकिलायमानवानरानीकनिकायैः, दर्शितापूर्वप्रजासर्गमिव किंपुरुषवर्गैः, क्वचिद् बद्धमण्डलगरुडगोत्रपक्षिव्यावर्ण्यमानद्वीपान्तरप्रचारवार्तं, क्वचिद् विपक्षवारणविरोधपरिणतगजोन्मूलितगलद्गण्डशैलं, क्वचिन्मृगारातिकरकुलिशदारितजलदगर्भोद्गीर्णमुक्ताफलाकीर्णं, क्वचिन्नृत्तप्रवृत्तनीलकण्ठनिवहदर्शिताकालशाद्वलं, क्वचिन्मुग्धवनमहिषपुरस्कृतपलायमानाश्वमुखसमूहं, त्रिविक्रममिव पादाग्रनिर्गतत्रिपथगासिन्धुप्रवाहं, रथमिव चक्रवर्तिबलचूर्णितासन्नभूतलं, मेरुकल्पपादपालीपरिगतमपि नमेरुकल्पपादपालीपरिगतं, वनगजालीसंकुलमपि नवनगजालीसंकुलं तमवलोकितवान् ॥

१९३) उपजातविस्मयं च तं तस्य शिखरिणः स्वभावरमणीयासु शिखरश्रेणिषु पुनः पुनः प्रहितदृशमुद्दिश्य नम्राचार्य एकः समुच्चार्य जयशब्दमब्दध्वानजयिना स्वरेण प्रक्रमागतमिमं श्लोकमपठत्—

"दृश्यं भूमिभृतोऽस्य देव ! किमिह स्कन्धस्थविद्याधर–
श्रेणीयस्य वहन्ति यस्य समतामन्येऽपि गोत्राचलाः ।
द्रष्टव्यस्त्वमनन्यतुल्यमहिमा मध्ये धरित्रीभृतां
येनाधःकृतखेचरेन्द्रततिना बद्धाऽस्य मूर्ध्नि स्थितिः ॥ ७३ ॥

१९४) आकर्ण्य चैनमुद्भिन्नपुलकः सहर्षमब्रवीत्समरकेतुः—'कुमार, साध्वनेन मङ्गलपाठकेन पठितम् । किं दृश्यते किं च वर्ण्यते सकलकुलधराधरसाधारणगुणग्रामगरिमा गिरिरेषः ? दर्शनीयो वर्णनीयश्च त्वमेको जगति येन निःसामान्यनिजचरितखर्वीकृतसर्वान्यभूभृता निजभुजादण्डमात्रसहायेन निर्गत्य शिबिरात्परिमितैरहोभिरावर्जितं विद्याधरचक्रवर्तित्वम्, अनुचरीकृताः खेचराधिपतयः, विधेयीकृतं विद्यादेवताचक्रम् । तदास्तां तावदस्य शिखरिणो दर्शनव्यावर्णनानि । तमेवावेद्य यथावृत्तमादितः प्रभृति

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

सर्वमात्मीयवृत्तान्तम् । दुष्टकरटी लौहित्यतटपर्वताटव्यां भवन्तमपहृत्य क्व गतः ? क्व स्थितः ? त्वयापि ततोऽवतीर्य किं कृतम् ? किं दृष्टम् ? किमनुभूतम् ? क्व प्रदेशे कृतस्थितिना प्रेषितः स लेखः ? केन वा स शीघ्रमेव प्रापितः शिबिरम् ? कुत ईदृशीनामाकाशगमनादिकार्यजनितजगद्विस्मयानामखिलानामपि महाप्रभावाणां विद्यानामधिगतिः ? कथमियमतर्कितैव विद्याधरचक्रवर्तिपदप्राप्तिः ? केन वा प्रसङ्गेन तत्र चैत्ररथवनविडम्बिनि जिनायतनकानने कृतमागमनम् ? का च सा त्रिलोकीतिलकभूता रूपगर्वमपहर्तुमिव पार्वतीकमलयोरुत्पादिता कमलयोनिना देवेन लावण्यैकवसतिः सकलस्यापि भवच्चरणकमलानुवर्तिनो राजलोकस्य मान्या महाराजकन्या या तत्र कदलीगृहे गृहीतविरहिणीजनाकल्पा ज्ञापिता कुमारेण मत्स्वरूपम् ? इति' ॥

१९५) सकौतुकेन पृष्टः समरकेतुना, विहस्य हरिवाहनः सहर्षमुवाच— 'युवराज, कथयामि यदि ते कौतुकम् । अवहितो भव । प्रभूतमिदमाख्येयम् । अथवा वृथा ममाभ्यर्थनेयम् । अयमेव भूम्ना निरन्तराश्चर्यसरसो मदीयवृत्तान्तः करिष्यत्यवधानवन्तम् । तदा प्रत्यक्षमेव भवतस्तथा मदान्धः स गन्धवारणः स्कन्धदृढबद्धासनं शासनानन्तरमेव साध्वसादाधोरणैरकृतत्वरोपसर्पणैरनर्पिताङ्कुशमवशमुद्वहन् मामद्रिगह्वरात्ततो निर्गत्य तेनैव गिरितटेन दर्शितान्तरप्रकटितजवः पृष्ठतो बृहद्भिरनवरततर्जितजात्यवाहैर्वाहिनीपतिभिरन्यैश्चाबद्धपरिकरैः परिहासमेण्ठवण्ठप्रायैः प्रजविभिः सैन्ययोधैरनुबध्यमानः कियन्तमपि मार्गमगमत् । अन्तरितेषु च निरन्तरैर्वनतरुस्तम्बैर्विलम्बितेषु सर्वेष्वनुपदिषु लोकेष्वेकेन मार्गवर्तिना विषमपाषाणपटलस्थपुटितावतारेण वनतरङ्गिणीश्रोतसा भग्नगमनत्वरस्तरसान्तिरिक्षमुदपतत् । उत्पत्य चातिदूरमूरीकृतकुबेरदिङ्मुखाभिमुखयात्रो गात्रनिर्वापणाय परितः प्रकीर्णेन विस्तारिणा कराग्रशीकरजलासारेण निर्भरान्धकारितगगनगर्तः पुष्करावर्तजलद इव संवर्तकालमरुताहतो वेगमतिमहान्तमतनोत् । तेन चास्य वेगातिशयेन संजातगुरुविस्मयोऽहं मुहुर्मुहुः कौतुकादधोमुखक्षिप्तदृष्टिरस्फुटोपलक्ष्यमाणग्रामनगरां, कीटप्रायजनपदां, दूर्वाप्रतानोपमानविततवेलावनषण्डां गण्डशैलप्रख्यविन्ध्यसह्यप्रमुखभूधरामुरगकन्धकानिर्मोकसदृशमन्दाकिनीपुरःसरमहासरित्प्रवाहां, नडूलाकारमानसप्रभृतिदिव्यसरोवरां सर्वत एव चक्षुषा परिच्छिद्यमानविस्ताराम्, अतिदवीयस्तया रसातल इव प्रविष्टाम्, अन्धकूप इव निपतितां जातानुतापेन मधुरिपोराच्छिद्य बलिनेवात्मसंनिधावानीताम्, अवधिपर्यन्ताम्, अवनिमीक्षमाणः, क्वचित्समासन्नतया तपनमण्डलस्यातिदुःसहेन तापोष्मणा दह्यमानकायः, क्वचिदयत्नातपत्रतां गतैरम्भोदपटलैरुपरिविस्तार्यमाणमांसलच्छायः, क्वचिदध्वर्त्मनाभिमुखमापतद्भिः सिद्धाध्वन्यमिथुनैः करिभयाद्दूरत एव विहितापसरणः, क्वचित्तरलितोत्तरीयपटपल्लवेन तुङ्गगिरिशिखरनिर्झरवायुना स्वयमुद्धूततालवृन्तेनेवापनीतश्रमस्वेदजलकणः क्षणेनैवास्य पर्वतपतेरेकशृङ्गाख्यस्य शिखराग्रवर्तिनमाकाशप्रदेशमासादयम् ।

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

दृष्ट्वा च निकटवर्तिनं पुरो वैताढ्यमीषद्गलितदार्ढ्यं इति मनस्यकरवम्—"एष कुञ्जरः केनाप्यसुरेण राक्षसेन वा पूर्वजन्मनि मया कृतं स्मृत्वा कमप्यपकारमुत्पन्नकोपेनानुप्रविश्य नीयते वश्यम्। न हि पशूनां स्वरूपेणाकाशगमने कश्चिदस्ति शक्तिः। न चातिवेगादवगम्यते कियन्तमध्वानमहमनेनानीत इति। तदयमद्यापि यावदतिदूरं न याति, क्षितिगोचरैरलङ्घ्यशिखरोच्छ्रायमचलं वा नैनमुल्लङ्घयति, पयोधिमध्ये द्वीपान्तरे वा न मां प्रापयति, तावदेनं व्यावर्तयामि' इति संप्रधार्य तिर्यगुन्नमितकूर्परः पाणिना दक्षिणेन जघनावनद्धां खड्गधेनुकामस्पृशम्' ॥

१९६) 'दृष्ट्वा च तां समुत्खन्यमानामखण्डितोल्लसदसितलोलांशुमालाकरालितदिगन्तामुत्पातविद्युतमिवाम्बरे विस्फुरन्तीं स वारणः सहसैव मुक्तार्तभीषणनिनादः सपक्षशैल इव कुलिशोत्त्रासितस्तथैव स्कन्धबद्धासनं समुद्वहन् मामुदधिगम्भीरे सरसि तस्मिन्नदृष्टपाराख्ये सत्वरोपसंहृतपुरोगमनमात्मानममुञ्चत्। पतनसमनन्तरमेव च तिरोभावमुपगते तत्र निरवलम्बनोऽहं पतनवेगान्निमज्ज्य दूरमतिचिरादुन्मग्नोऽप्यजातसंक्षोभः पर्यायेण विहितायतोत्क्षेपविक्षेपाभ्यां भुजाभ्यामनवरतमभिमुखाकृष्टसलिलस्तूर्णमेव तीर्त्वा सर उरोदघ्ननीरं तीरदेशमस्यासादयम्' ॥

१९७) 'तत्र चारोहणसमयलग्नेन गात्रोद्धूलनरेणुना गगनागमनवेगश्रमविकीर्णेन च तस्य करिणः कराग्रशीकरजलेन कलुषीकृतं प्रक्षाल्य सुचिरमङ्गमुत्तीर्य मध्यादुद्धाप्य निःपीडिते निबिडमवगलितपर्युषिताङ्गरागविमले दुकूलवाससी कृताचमनजलपानादिकर्मा निविश्यैकस्य कूलासन्नवर्तिनो लतागुल्मस्य मूले मुहूर्तमतिवाहितश्रमः स्वस्थचेतास्तथा शिलातलोपविष्टम्, एकाकिनम्, अनिवारितापतत्परुषमध्यंदिनानिललुप्यमानवपुषम्, अनवरतजायमानकण्ठास्यशोषम्, आत्मानमवलोक्य संजातविस्मयश्चिन्तितवान्—"अहो विरसता संसारस्थितेः। अहो विचित्रता कर्मपरिणतीनाम्। अहो यदृच्छाकारितायामभिनिवेशो विधेः। अहो भङ्गुरस्वभावता विभवानाम्। अद्यैव तादृशि तृणीकृतत्रिदशपतिविमानसौन्दर्यसंपदि निजे सद्मनि सुहृत्समेतो वीणावादनादिविनोदजनितमानन्दमनुभवन्नवस्थितोऽहमद्यैव दुर्गगिरिकान्तारमध्यवर्ती परिवृतो वनश्वापदशतैरन्यवैदेशिकसामान्यमवस्थाविशेषम्। एवमस्वस्थमानसो मानयामि न तद्राज्यम्, न ते राजानः, न स मदान्धगजघटासहस्रसंकुलः स्कन्धावारः, न ते छत्रचामरादयो नरेन्द्रालंकाराः, न तानि श्रवणहारीणि चारणस्तुतिवचनानि। सर्वमेव स्वप्नविज्ञानोपमं संपन्नम्। आस्तां च तावदन्यत्। अप्रत्यासन्नमारोप्य येन स्कन्धमात्मीयमहमेतां भूमिमानीतः, यश्च सार्धं मयैवास्मिन्नगाधसलिले सरसि मग्नः, सोऽपि नास्ति प्राणभूतो मे पट्टवारणः। न ज्ञायते वराकस्य किं तस्य वृत्तम्। किमतिवेगपतनाद्गुरुत्वाच्च कायस्य गत्वा दूरमस्य सरसो मूलपङ्के विलग्नो गाढम्? उतान्तराल एव गच्छन्हेलया समकालमेव प्रधावितैः शकलीकृत्य कवलितो महाकायैर्जलचरैः? उतापरमवस्थान्तरं किमपि संप्राप्तः? किं चैकमिह शोच्यते?

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

सर्व एवायमेवंप्रकारः संसारः। इदं तु चित्रं यदीदृशमप्येनमवगच्छतामीदृशीमपि भावानामनित्यतां विभावयतामीदृशानपि दशाविशेषाननुभवतां न जातुचिज्जन्तूनां विरज्यते चित्तम्, न विशीर्यते विषयाभिलाषः, न भङ्गुरीभवति भोगवाञ्छा, नाभिधावति निःसङ्गतां बुद्धिः, नाङ्गीकरोति निर्व्याबाधनित्यसुखमपवर्गस्थानमात्मा। सर्वथातिगहनो बलीयानेष संसारमोहः।" इति परिभाव्य मनसा मुहूर्तमुत्थाय तस्मात्प्रदेशात्स्वदेशदर्शनं प्रति निराशो निकटवर्तिनं ग्रामं नगरमाश्रमं वान्वेषयितुकामो निमित्तीकृत्य दिशमेकां शनैरुदचलम्' ॥

१९८) 'प्रचलितश्च स्तोकमन्तरमेकत्रातिसूक्ष्मसुकुमारसिकते निरन्तरोद्भिन्नकुसुमगुच्छलतागुल्मोपगूढपर्यन्ते गलितहंसगलरोमस्तोमपक्ष्मलक्ष्मातले मुक्ताशुक्तिसंपुटश्रेणिशारितोदरे विरतशर्वरीविरहशोककोकमिथुनानुभूयमानसान्द्रनिद्रे द्राघीयसि सरस्तीरसैकते विभाव्यमानव्यक्ततरविन्यासा दूरविच्छिन्नान्तरतया क्षितितलाधिकनिमग्नचरणतलतया च प्रकटितगतित्वरातिरेकाः सर्वदिङ्मुखाभिमुखीरनेका मानुषपदश्रेणीरपश्यम्' ॥

१९९) 'दृष्ट्वा च किंचिदुच्छ्वसितहृदयो निरीक्ष्य निपुणमल्पप्रमाणतया ललितसकलावयवतया च स्त्रीजनस्यैता न पुरुषाणामिति विकल्प्य तास्वेकामतिशयरम्यदर्शनामागमोक्तप्रमाणप्रतिपन्नसकलसुकुमारावयवामब्जचक्रचामरच्छत्रानुकाराभिरनल्पबहुभिरच्छिन्ननिम्नाभिः प्रशस्तलेखाभिर्लाञ्छितामनुसरन् पदानां पङ्क्तिमधिकाभिरामदर्शनमुत्पत्तिसदनमिव सौन्दर्यलक्ष्म्याः श्लक्ष्णसितसुकुमारसिकताकीर्णभूतलमन्योन्यलग्नाभिरविरलोद्भिन्नबालदलशबलनीलच्छदकलापाच्छादिताभिर्दिवापि संबद्धसान्द्रसंध्यारागशेषं प्रदोषध्वान्तमिव तन्वतीभिरुत्तानकुसुमस्तबकतारकिततनुभिस्तरुणवनलताभिर्निरन्तरानन;निबिडनिःशेषभित्तिभागं रङ्गमिव जगत्त्रयारामव्रततिगणिकानां पानगोष्ठीगृहमिवाखिलमधुव्रतव्रातानामाकरमिव समस्तोदारपुष्पमकरन्दस्य स्वेच्छाविहारमन्दिरमिव मकरकेतोरेकमेलालतागृहमद्राक्षम्' ॥

२००) 'आगत्य चास्य द्वारदेशे कृतावस्थितिरूर्ध्वस्थित एवाभ्यन्तरे झगिति पुञ्जीभूतमुद्योतमिव दावहुतभुजो जातदाहकशक्तिभङ्गं पिशङ्गीभूतसर्वाङ्गैः स्फुरद्भिरन्तःस्फुलिङ्गैरिव लताभृङ्गनिकुरम्बैः करम्बिताभोगमशनिपाताहतिविलीनसुरशैलशिखरप्रवृत्तकाञ्चनरसप्रवाहबहलमालोकमीक्षितवान्। उत्पन्नवन्यौषधिप्रकाशाशङ्कश्च क्षणमिव ध्यात्वा दिक्षु निक्षिप्तदृष्टिर्वारंवारं रक्ताशोकमूले कृतोर्ध्वावस्थानाम्, अमलकान्तिजलतरङ्गिषु सर्वाङ्गभागेषु समकालसंक्रान्तैरासन्नवल्लीपुष्पफलपल्लवैर्लतेति संलक्ष्यमाणाम्, अल्पदिवसाधिरूढनवयौवनाम्, अतिनिगूढदृढपर्वाभिरधिकतनुतारताम्रनखपरम्परापरिगताग्राभिः कुसुमसायकशरशलाकाभिरिव विरहिजनहृदयशोणितार्द्रशल्याभिः सरलसुकुमाराभिरङ्गुलीभिरुपेतेन साधुलोकेनेव स्निग्धचारुणा लोकसुभगेन चरणाब्जयुगेनाचिरकालपीतं लाक्षारागरसमिव

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

सफेनोद्गमं धाराभिरुद्गिरन्तीम्, उद्भिन्नसुन्दरशोणबिन्दोर्वरकरिकलभशुण्डादण्डस्य खण्डयितुमिव गुणाधिक्यदर्पमुत्सर्पिणा नूपुरपद्मरागकरकलापेन स्पृश्यमानपीनपरिमण्डलोरुयुगलाम्, एकतः कान्तिजलभृता नाभिमण्डलीकनकभाण्डेनान्यतोऽपि वृत्तानुपूर्वेण परिणाहिनोरुतूणीरद्वयेनाशून्यपार्श्वं निशानमणिशिलाफलकमिव कुसुमास्त्रपत्त्रिणमतिविशालमसृणमांसलाभोगं जघनभागमुद्वहन्तीम्, अविरलविभाव्यमानमरकतेन्द्रनीलकुरुविन्दशकलया लब्धुमन्तमिव समन्ततः पर्यन्तेषु भ्रान्तया वेलयेवातिदूरप्रवृद्धस्य शृङ्गारजलधेः समदसारसक्रौञ्चकलविलापया काञ्चिलतया वलयितविशालश्रोणिपुलिनाम्, अगाधनाभिविवरवारितप्रसराम्, अभिनवागतेनाक्षपटलमास्थाय कायस्थेन तरुणिम्ना तत्क्षणाधिगतराज्यस्य रतिपतेरसिताक्षरश्रेणिमिव दर्शितामतिशयश्लक्ष्णसुकुमाररेखारोमराजिमुदरेणोद्वहन्तीम्, ऊर्ध्वरेखाकाररोमावलीसमविभक्तोभयविभागस्य मध्येऽधिकतनोरतिविशालसारिफलकस्योदरोद्देशस्य शिरसि जातान्योन्यघटनेन स्वर्णशारद्वयेनेव सुवृत्तकठिनपीनपृष्ठेन स्तनपीठोभयेन स्फुटावेदितमनोभवविजयाम्, उपरिपर्यस्तकर्णाभरणकिरणप्रभासंभारेण तद्भरादिवाभितः स्रस्तांसभागेन भिन्नहरितालरोचिषा भुजलताद्वयेन द्विगुणितप्रलम्बचम्पकप्रालम्बवैकक्ष्यकाम्, अधिकबहलेन विस्तारिणा मरकतोर्मिकारागपटलेन घटितविनीलवाह्यपत्त्रपरिपाटि द्विधा विपाट्य लक्ष्मीनिवासतामरसमिव निर्मितेन सरलकोमलारुणाङ्गुलीदलभृता पाणियुगलेन भ्राजमानाम्, तत्कालमूर्जितबलेन निर्जित्यार्पितं कन्दर्पेण हासमिव हारं हारमुरसा स्वधामधवलितस्तनकलशकैलाशभूधरं धारयन्तीम्, अदृष्टपूर्वपार्वणचन्द्रदर्शनकौतुकेन युगपदुपागताभ्यामुदयास्तसंध्यातपस्तबकाभ्यामिव विबुद्धबन्धूकपुष्पपुटपाटलाभ्यामधरोष्ठबिम्बाभ्यामधिष्ठितमुखीम्, उद्भावितरतिप्रीतिदर्पणभ्रमेण स्वच्छकान्तिना कपोलयुगलेन स्निग्धनीलालकलता इव छायागताः कुरङ्गमदपत्राङ्गुलीरुद्वहन्तीम्, अतिरेकतरलतारमायतस्फारधवलोदरशोभिशफरदामेव भुवनत्रयजयाय विहितयात्रस्य मकरकेतोः शकुनसंपादनार्थमुत्पादितं दैवेन नयनोत्पलद्वन्द्वमभिमुखं दर्शयन्तीम्, अच्छमणिवालुकापुलीनशङ्कया निशि ललाटमध्यमधिशयितस्य हिमकरकुरङ्गस्य शृङ्गकोटिभ्यामिव तिर्यगुभयतः पर्यस्ताभ्यामसितकुटिलायताभ्यां भ्रूवल्लीभ्यामुद्भासिताम्, अधिकतरचारुतारोपणाय संचारयितुमवनिष्ठमोष्ठरुचकरागमिव लोचनान्तयोरनवरतकृतगतागतेनात्यन्तसुरभिणा श्वासपवनेन निविष्टपुष्पापीडपरिमलहृतानि दूरादेव मधुकरकुलानि स्तम्भयन्तीम्, अधिगतसमस्ताम्भोजगुणसंपदापि नखमणिमयूखोद्भासितेन दक्षिणेतरपाणिना गृहीतचारुपुटकिनीपत्रपुटाम्, आसन्नवल्लिविटपेषु पुष्पावचयमाचरन्तीम्, एकाकिनीमेकां बालिकामपश्यम्' ॥

२०१) 'तस्या दिग्व्यापिना तेन दीप्तिपटलेन रूपलावण्ययौवनपुरोगैश्च मित्रभावमेकत्रागतैरङ्गलतागुणैर्नितान्तमानीतविस्मयो मनस्यकरवम्—

ग्रहकवलनाद्भ्रष्टा लक्ष्मीः किमृक्षपतेरियं
मथनचकितापक्रान्ताब्धेरुतामृतदेवता ।

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

गिरिशनयनोदर्चिर्दग्धान्मनोभवपादपा-
द्विदितमथवा जाता सुभ्रूरियं नवकन्दली ॥७४॥
जानीथः श्रुतशालिनौ खलु युवामावां प्रकृत्यर्जुनी
त्रैलोक्ये वपुरीदृगन्ययुवतेः संभाव्यते किं क्वचित् ।
एतत्प्रोद्दुमपास्तनीलनलिनश्रेणीविकाशश्रिणी
शङ्केऽस्याः समुपागते मृगदृशः कर्णान्तिकं लोचने ॥७५॥'

२०२) 'निर्वर्ण्य चातिचिरकालमालपितुकामस्तदभिमुखोऽभवम् । सापि मां तथागत्य द्वारदेशे कृतावस्थानमेकाकिनमाबद्धनिश्चललक्ष्येण चक्षुषा प्रत्येकमवयवानवलोकयन्तमवलोक्य समुपजातसाध्वसा सहसैव प्रबलमारुताहता बालकदलीकन्दलीव कम्पितुमारब्धा । दृष्ट्वा च तां तथाविधामुपजातकरुणोऽहं विधायाकारसंवरणमर्पितनिर्विकारस्तिमितदृष्टिस्तन्मुखारविन्दे स्थानस्थित एव तां शनैरवदम्—"बालिके ! का त्वम् ? किमर्थमेकाकिनी प्रविष्टा शून्ये लताजालकेऽस्मिन्, अकस्मादेवमुद्भ्रान्तचित्ता भीतेव दिक्षु क्षिपसि विकसितेन्दीवरदलदामदीर्घान्दृष्टिपातान् ? किं च मां दृष्ट्वानिष्टशङ्किनीवात्मनो वारंवारमपवारिततनुस्तनीयसा स्तनांशुकेन संकुचसि रक्ताशोकविटपकस्यास्य मूले ? कृतं सुभ्रु ! संभ्रमेण । मा स्म भैषीः स्वल्पमप्यस्माज्जनात् । जानन्निहावस्थिताम् उन्मथ्यमानो मन्मथेन न त्वां निमित्तीकृत्याहमायातः । न च त्वदपहारे कृतप्रयत्नः क्रूरात्मा कश्चिदसुरो वा गुह्यको वा गन्धर्वो वा खेचरो वा भवामि । भूमिगोचरोऽहमखिलदिङ्मुखख्यातकीर्तिरखण्डितप्रसरवाहिनीवाहखुरपुटक्षुण्णदक्षिणापरपूर्वजलधिवेलावनस्य सर्वावनिपालमौलिमुकुटघृष्टाङ्घ्रिनखमणेरिक्ष्वाकुवंशालंकारस्य राज्ञो मेघवाहनस्यात्मजन्मा हरिवाहनो नाम कुमारः कान्तारभूमौ कथंचिद्वीणया वशीकृत्य विधृतमात्मीयमेव सेनावारणं प्रधानमधिरूढो निरङ्कुशः केनाप्यविज्ञाततत्त्वेन व्योमचारिणा वैरिणेव तमनुप्रविश्य भूमिमेतामानीतः । समुत्खातशस्त्रिकादर्शनोपजातसंत्रासेन च सहैव दूरनिर्हारिणार्तनिनादेन मुक्त्वा निरालम्बमम्बरतलादवाङ्मुखमात्मदेहमिह महासमुद्रगम्भीरोदरे सरसि निक्षिप्तः । समुत्तीर्य च ततो यथाकथंचित्प्रस्थितेन दृष्टा मया दृष्टिहारिणी, हरिणाक्षि ! रमणीयवृक्षगुल्मेऽस्मिन्प्रदेशे सूक्ष्मसिकतायां पुलिनभूमावभिव्यक्तशुभलक्षणा चरणपदपङ्क्तिः । तां च कौतुकादनुसरन्सरस्तीरमण्डनमिमं लतामण्डपमनुप्राप्तः । दृष्टा च भवती । अनुभूतं चिरादनेकजन्मान्तरसहस्रसंचितस्य सुकृतराशेरेककालमवाप्तपरमपरिपाकं फलम् । अवधारितमवधिभावेनाङ्गनारूपनिर्माणकौशलं विधातुः । कवलितोऽगस्त्यचुलुकस्पर्धयेवैकहेलया दूरकृतविस्तारेण चक्षुषा समस्तदिङ्मुखोल्लङ्घी लावण्यजलधिः । निष्फलापि सफलीभूतेयं विदेशयात्रा । सांप्रतं यातुमिच्छामि । पृच्छामि त्वाम् । कथय । कोऽयं जनपदः ? किमाख्योऽयमचलः ? केन पुण्यात्मना खानितमिदं सरः ? कः प्रशास्ति भुवमेतां भूमिपतिः ?" इत्यादि' ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

२०३) 'दृष्टा मया सा कन्यका प्रसत्तिमगमत् । अवनतमुखी च स्थित्वा मुहूर्तमदत्तोत्तरैव तस्मादशोकतरुतलादचलत । आभरणमणिरणितवाचालितलतामण्डपोदरा च किंचिद्वामतः कुर्वती मामभिमुखमगमत् । स्थित्वा च स्थिरा द्वारनिकटे मुहूर्तमीषद्वलितकंधरा त्रपातरलितसितेतरतारकाममरनिम्नगातरङ्गतरलायितापांगनिर्गच्छदच्छप्रभावच्छादितदिगन्तरां सुधारसच्छटामिव सकालकूटामक्षिपन्मे चक्षुषि मुहुर्मुहुर्मोहाह्लादकारिणीं कटाक्षवृष्टिम् । ततो लक्षिताभिप्रायेण निर्गन्तुमाकाङ्क्षतीयमिति विचिन्त्य स्तोकमपसृतेन मया द्वारि दत्तावकाशा प्रयत्नकृतविवर्तनापि किंचिन्निजैरङ्गावयवैः स्पृशन्ती स्पर्शलोभेनेव समकालोल्लसितसान्द्रपुलकजालकं मदीयाङ्गवामभागममन्दमुखवासामोदबहलितेन स्वभावसुरभिणा श्वासपरिमलेन पवनलुलितेन च दिव्याङ्गरागसौरभेण समन्ततो वासयन्ती तं वनोद्देशं निर्गता तस्माल्लतामण्डपाद् गता च स्खलितपदसंचारया गत्या प्रावृण्वन्ती वारंवारमुत्तरीयाञ्चलेन स्वेदनिबिडासक्तसूक्ष्मसुकुमाराम्बरं नितम्बम् । अहमपि तरुस्तम्बान्तरेण तां व्रजन्ती विरतपक्ष्मस्पन्देन चक्षुषा सरागमीक्षमाणस्तत्रैव देशे क्षणमभीष्टं शंसदुद्विग्नश्चेति चेतस्यकरवम्—"अहो लोकव्यवहारानभिज्ञत्वमस्याः कन्यकायाः, येन द्वारदेशकृतोपसर्पणस्य पुनः पुनः प्रयुक्तप्रियालापस्य दूरदेशागमनखिन्नवपुषः स्वयमाख्यातनिजवृत्तान्तस्य द्रव्यादावादर्शितार्थिभावस्य वचनमात्रेणापि मे न कृता प्रतिपत्तिः । तत्किमनया ? अन्यतो गच्छामि" । इति चिन्तयित्वा ततः स्थानात्स्वदेशदिङ्मुखाभिमुखस्तस्यैव सरसः सरसशिशिरच्छायतरुणा तीरदेशेन शनैः शनैरचलम् ॥'

२०४) 'प्रस्थितस्य च मे चेतस्यभवत्—"अहो, यत्तदानीमुपवनस्थेन मया तत्र वेत्रधारिनिवेदिते दिव्यचित्रपटे प्रकाशितमदृष्टपाराख्यं सरो दृष्टमासीत्, तदेवैतत्तर्कयामि । यतस्तत्र ये यथादर्शितास्ते तथैवात्र तिलकतालीतमालबकुलाशोकलकुचलवङ्गकन्दनादयः पादपा दृश्यन्ते । यानि च यदाकाराणि यद्वर्णानि यत्क्रमाणि तस्य पर्यन्तेषु विनिवेशितानि लतासदनानि सैकतानि देवतार्चनवेदिकावलयानि तान्यपि तथैवात्र परिस्फुटानि प्रतिभान्ति । तत्किं पुनः क्रीडानिमित्तमिह समायाता सापि कन्या न सा मद्धृदयकुमुदाकरशशाङ्कलेखा तिलकमञ्जरी ? दृश्यते हि तेन चित्रपटपुत्रिकारूपेण सार्धमखिलस्याप्येतदीयाकारस्य संवादः । तथाहि—तादृशी विकचराजचम्पकच्छदावदाता देहच्छविः, तादृगुन्निद्रकनकारविन्दसुन्दरं वदनशतपत्रम्, तादृशस्तुलितकेतकोदरदलद्राघिमा नयनयोरायामः, तादृशी च सकलानामपि नितम्बनाभिमण्डलोदरस्तनाधरप्रभृतीनामवयवानामभिरामता, सर्वतः स्फुरदनर्घरत्नाभरणरमणीयाया वेषलक्ष्म्या अपि तथाभूतमेवौदार्यम् । किं बहुना ? विहाय चलनस्पन्दनाढ्यभावमाङ्गिकं प्रमाणमङ्गनापरिवारसंपदं च सर्वमन्यत्संवदति । कथं पुनरनेकविद्याधरीवृन्दसहस्रपरिगतायास्तथा वनेऽवस्थानमेकाकित्वं च तस्याः संवृत्तम् ? अथवा नैतदालोचनीयम् । अदृष्टपारे संसारे भङ्गुरस्वभावेषु विभवादिषु सर्वभावेषु कर्मपरतन्त्राणां प्राणिनां सर्वमपि संभवति । यथा मम स्वसैन्य-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

मध्यविहितावस्थितेरकस्मादुत्प्लुत्य कृतवियद्वर्त्मगमनेन दन्तिना कृतापहरणस्य संवृत्तम्, एवं तस्या अपि कथंचिद्भविष्यति । यद्वा युवतिपरिवारोऽपि तस्याः प्रकटितोऽनुमानेन यस्मात्सरस्तीरसैकते तत्र परिसर्पता पूर्वमवलोकितास्तदीयपदपङ्क्तिपर्यन्तेष्वनेकशतसंख्याश्चरणविन्यासा मया स्त्रीजनस्य" इति । विचिन्त्य कृतनिश्चयस्तद्दर्शनाशया पुनरपि प्रतीपमगमम् । अनिरूपितविषमसमभूमिभागश्च गत्वा सत्वरस्तं प्रदेशं सर्वतो दिक्षु निक्षिप्ततरलचक्षुस्तस्य सरसः समासन्नवर्तिषु लतामण्डपेषु तरुषण्डेषु नलवनेषु वालुकापुलिनेषु जलजम्बूनिकुञ्जेषु शिलालग्नेषु शैलकन्दरेषु वननदीनिर्झरणेष्वन्येषु च मनोरमेषु स्थानेषु तामन्वेषितवान् । अनुपलब्धतदुदन्तश्च किंचित्सावशेषेऽहनि हृतस्तदनुरागेण पुनरपि तमेव पूर्वदृष्टमिष्टज्ञातिगृहमिव निवासहेतोरेलालतामण्डपमुपागमम् ॥'

२०५) 'दृष्ट्वा च तं नष्टसकलपूर्वशोभं निशामुखमिवास्तमितशशिलेखम्, उदधिजलमिवोद्धृतसुधम्, सौधशिखरमिवापनीतपताकम्, कमलषण्डमिवोड्डीनहंसमालम्, इन्दुवदनया तया विरहितमुपारूढगुरुविषादः स्थितो द्वारदेशे तथैव तां पुरोऽवस्थितां प्रत्यक्षमिवेक्ष्यमाणश्चेतसा सुचिरम् । उत्थाय गत्वा सरसि चिरपरिभ्रमणखेदायासिततलं प्रक्षाल्य चरणयुगलं कृत्वा च किंचिद्देवतास्मरणमभिनवोद्धृतानास्वाद्य कतिचिदपनीतपङ्कोपलेपनिर्मलान्मृणालिनीकन्दानापीय च कराङ्गुलीविवरविगलदिन्दुदीधितिधवलधारं सुधारसस्वादु स्वेच्छया सलिलमात्तकोमलतमालकिसलयस्तस्य प्रियाङ्गलतापरिष्वङ्गसुभगस्य दिव्याङ्गरागपरिमलस्तोकवाहिनो रक्ताशोकविटपकस्य निकटे शयनमरचयम्' ॥

२०६) 'तत्र च प्रथमदर्शनेऽपि सेयं चक्रसेनतनयेति यन्ननिर्णीता, व्रीडया साध्वसेन वा नेयमुत्तरं प्रयच्छतीति मन्यमानेन यन्न वारंवारमाभाषिता, विहाय रक्ताशोकविटपकं निकटदेशे कृतस्थिरावस्थाना यन्न करतलेनावलम्बिता, मुहुर्मुखावलोकनेन याचमाना निर्गमनवर्त्म यद्द्वारदेशादीषदपसृते नानुवर्तिता, स्पर्शशङ्काविवर्तिताङ्गलता विनिर्यती बहिर्यत्प्रसारितोभयभुजेन गाढं न परिरब्धा, लब्धसुरभिश्वासपरिमलेन सविधमागतेऽपि वदनस्य परिणतबिम्बपाटलेऽधरमणौ यन्न परिचुम्बिता, गत्वा किंचिदन्तरं विवर्तितमुखी मुहुर्मुहुर्लताजालकान्तरेण स्थित्वा स्थित्वा तिर्यगवलोकयन्ती निर्भरानुरागापि भीतेति यत्संभाविता, मुग्धतानिराकृतोचितक्रियाप्रवृत्तिश्च निरनुरोधेति जातावज्ञेन यद्व्रजन्ती पृष्ठतो नानुसृता, तेनानेकजन्मान्तरसहस्रनिर्वर्तितेन महापातकसमूहेनेवात्यन्तमन्तरनुतप्यमानस्य, संतापवेदनाविनोदाय विहितैर्वारंवारमसमञ्जसैर्गात्रपरिवर्तनैर्व्यस्तशयनीयस्य, निदाघमध्यंदिनानिलस्पर्धिभिरनारतं वहद्भिरायतोष्णैः श्वासमारुतैर्मर्मरीकृतलतापल्लवस्य, लब्धतदीयगात्रसङ्गं वाममङ्गमनङ्गजनितस्वेदसलिलेन दोष्णा दक्षिणेनार्धमुकुलितेक्षणस्य शंभोरिवार्धनारीश्वरस्य प्रतिक्षणं परिष्वज्यमानस्य, घ्राणमुपसर्पता तर्पितप्राणेन रक्ताशोकसङ्गिनः तदङ्गरागस्य परिमलशेषेण रक्षितोत्क्रामज्जीवितस्याश्रुततदीय-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

जल्पं श्रवणयुगमसत्कल्पं कलयतः, निमीलितेक्षणस्य तां सर्वतो दिक्षु पश्यतः, चक्रवाकस्येवैकाकिनः सरस्तीरे निषण्णस्य, कुमुदषण्डस्येव क्वणद्भिरलिकुलैराकुलीकृतस्य, इन्दुना शमितनिद्रस्य मम दर्शनादुदीर्णदुःसहोद्वेगेव दूरानतविपाण्डुशशिमण्डलानना क्षयमगाद्रजनिः ॥

२०७) 'अथारुणकरपरामृष्टेषु प्रकटयितुमिव मे विषादान्धस्य भुवनाभोगमुज्झत्सु दिग्द्वाराणि शार्वरतिमिरेषु जलतुषारसारवाहिषु विहन्तुमिव मद्विरहदाहहव्यवाहव्यथां वहत्सु मन्थरप्रभातपवनेषु, श्वासशेषावशेषजीवितजीवितमाश्वासयितुमिव मामितस्ततः प्रचलयन्तीषु पल्लवतालवृन्तानि प्रान्तवनलतासु, संध्यातपानुरञ्जितपत्रेषु सर्वरात्रजागरणजिह्मारुणाक्षमनुकर्तुमिव मामीषन्निमिषत्सु नीलोत्पलवनेषु, अवनितलनिषण्णानिःसहावस्थितेरुत्थापनाय हस्तावलम्बमिव मे दातुमन्तर्लताभवनमन्तरालैरवतरत्सु भास्करकरेषु, निराकृतमदीयधैर्योत्कर्षितेन मकरकेतुना समुत्तम्भितासु जयपताकास्विव वियति वितत्तायमानासु सरःशायिसारसक्रौञ्चकलहंसमालासु, जाते स्पष्टभासि प्रभातसमये भूयोऽपि तामप्रगल्भमृगशावलोचनामन्वेष्टुमनुसृततदीयपदपङ्क्तिरुदचलम् ॥

२०८) 'तां गत्वा प्रगुणमध्वनैकेन पुनरपि प्रतिनिवृत्तामुपरि पतितेन पादपप्रसवरेणुना परामृष्टपूर्वदृष्टसकलावयवशोभां क्वचित्सत्वरां क्वचित्सविलम्बां क्वाप्यपथगां क्वचिन्मार्गलग्नां सरलां सैकतेषु, कुञ्चितां कुशस्तम्बेषु, खण्डितां खण्डशैलेषु, वलितां वृक्षमूलेषु, कुटिलां पङ्कपटलेषु, विरलां बालवननदीवेणिकोत्तरेषु, स्पष्टामूषरेषु, नष्टां शिलाफलकेषु, निश्चलया दृशा निपुणमीक्षमाणः पदश्रेणिमेलालतासदनस्य प्रान्तवर्तिषु वननिकुञ्जेष्वतिचिरं व्यचरम् । उपलब्धपर्यन्तश्च पर्यायेण तस्याः, क्षणेनैव शिथिलीभूतसर्वाङ्गसंधिः सविधवर्तिनस्तरोरेकस्य मूले निरवलम्बमात्मानममुञ्चम् । क्रमातिवाहितवितत‌मूर्छान्धकारश्च 'किं करोमि ? कां दिशमनुसरामि ? केनोपायेन तां पुनरपि द्रक्ष्यामि शून्येऽस्मिन्नरण्ये ?' इति विचिन्त्य वारंवारमुत्थाय च ततो वृथाशया तरलिताशयस्तुङ्गमारुह्य तटमेकमुन्मुखः सकलान्यपि समन्ततो दिङ्मुखान्यवालोकयम् । अपश्यं च तस्य सरस उत्तरे तीरे दूरतः श्रूयमाणमुखरपक्षारवमेकहेलयोत्पतितमन्तरिक्षे दिङ्मुखान्याश्रयन्तं जलपतत्रिणां समूहम् । उपजातकुतूहलश्च तेन तस्याकस्मिकक्षोभेन गत्वा दृष्ट्वा च सर्वतो दत्तनिपुणदृष्टिस्तं प्रदेशमकरवं मनसि—"हन्त, यथेदमतिदूरसीमन्तितसान्द्रशैवलप्रतानमभिनवोपलक्ष्यमाणकोमलमृणालिकाभङ्गमसकलप्रशान्तपङ्ककलङ्कधूसरसरस्तीरसलिलम्, यथा सरसकर्णिकावलयैरविवर्णकेशरकलापैर्विकाशदूरोत्तानपत्रपङ्क्तिभिस्त्रुटितनालैरपि सरोरुहैरलंकृतेयं पुलिनभूमिः, यथा तोयार्द्रपदपङ्क्तिमुद्रितरेणुपु मार्गो दृश्यते तथा तर्कयामि सांप्रतमेव कृतप्रातःस्नानो दत्तदिनकरार्घाञ्जलिः पुरुषेषु नारीषु वा गतः स्थानादितमुः कोऽपि निजमावास" इति । संप्रधार्योदङ्मुखस्तेनैव दृष्टेनाध्वना स्तोकमव्रजम् ।

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

अपश्यं च तं दिगन्तरव्यापिना दीप्तिनिवहेन दूरत एव सिन्दूरितनभोभागं पद्मरागशिलामयं प्रासादम्, यदीयपर्यन्तोपवनमध्यवर्ती गन्धर्वकोपदिष्टवर्त्मना मठादेत्य दृष्टस्त्वयाहम्। प्रविश्य च तत्र कृतदेवतानमस्कारो नातिनेदीयसि शिलामण्डपद्वारस्य मणिशिलादारुमत्तवारणे समुपाविशम्॥'

२०९) 'अपश्यं च तत्राष्टादशवर्षदेशीयामचिरस्नापितस्य विकसितोत्तानपत्रप्रान्तविगलदमलोदबिन्दुभिस्तत्क्षणप्रतिबुद्धानामुद्यानदीर्घिकाजलदेवतानामीक्षणप्रवृत्तजृम्भिकाश्रुकणिकैर्मुखप्रतिबिम्बैरिव सद्यो जलादुद्धृतैः कनकारविन्दैरुपरचितपूजस्य तत्क्षणोत्क्षिप्तधूपवर्तेर्युगादिजिनबिम्बस्य पुरतो नातिनिकटे समुपविष्टामभिमुखीमाबद्धपद्मासनामतिस्थिरतया कायस्य लिखितामिवोत्कीर्णामिव निखातामिव स्तम्भितामिव विभाव्यमानामायतनभित्तिसंरोधसंभृतस्य निजदेहप्रभाप्रवाहस्य मध्ये मुग्धशशिकलामिव दुग्धाब्धिपयसः कृच्छ्रेणोपलभ्यमानावयवाम्, अच्छललाटलावण्यलीनमतिमहाभोगमपि भगवतो युगादिजिनस्य बिम्बमल्पाश्रयावस्थापनेन तनिमानमानीय भक्त्यतिशयादिवोत्तमाङ्गेनोद्वहन्तीं, पृष्ठपीठावलम्बिना विरलविरलस्नानजलबिन्दुदन्तुरेण शापस्नानाशङ्किनेव मन्दमन्दमायामिना केशभारेण स्पृश्यमानपृथुनितम्बभागाम्, अनवरतमन्त्रोच्चारविघटितोष्ठपुटनिष्ठ्यूतैरमलकान्तिभिर्दन्तकिरणैर्ध्यानमुकुलितापाङ्गसंगलितमुत्सारयन्तीमग्रतो गर्भगृहगोचरं ध्वान्तजालम्, आमलकीफलस्थूलमुक्ताफलग्रथितमधोमुखमयूखेन चक्षुषा लक्षीकृतमक्षसूत्रमङ्गुष्ठलतया मन्त्रपाठपरिसमाप्तौ दक्षिणाग्रकरपरिगृहीतमावर्तयन्तीं, दिव्यतरुवल्कलदुकूलनिवसनाम्, एकामखिललोकत्रयातिशायिरूपां तापसकन्यकाम्॥

तस्याश्च चक्षुराह्लादकारिणा दर्शनेन दूरोल्लिखितचेताः पुनरचिन्तयम्—

"दत्ते पत्रं कुवलयततेरायतं चक्षुरस्याः
कुम्भाविभौ कुचपरिकरः पूर्वपक्षीकरोति।
दन्तच्छेदच्छविमनुवदत्यच्छता गण्डभित्ते-
श्चान्द्रं बिम्बं द्युतिविलसितैर्दूषयत्यास्यलक्ष्मीः॥७६॥

अस्या नेत्रयुगेन नीरजदलस्रग्दामदैर्घ्यद्रुहा
चञ्चत्पार्वणचन्द्रमण्डलरुचा वक्त्रारविन्देन च।
स्वामालोक्य दृशं रुचं च विजितां तुल्यं त्रपाबाधितै-
र्बद्धा निर्जनसंचरेषु कमलैर्मन्ये वनेषु स्थितिः" ॥७७॥'

२१०) 'अथासौ मुनिकन्यका समाप्तमन्त्रजपविधिरुत्थाय कृतदेवताप्रणामा गृहीतपुष्पपटलिकया पृष्ठतः परिचारिकयानुगम्यमाना हसितमदमत्तहंसगतिभिर्निर्गत्य मन्थरैः पदन्यासैरायतनपर्यन्तवर्तिषु प्रासादकेषु प्रतिष्ठिता जिनप्रतिमाः क्रमेणापूपुजत्। कृतप्रदक्षिणा मूलायतनस्य समुपेत्य पुरतो मे बभूव। दृष्ट्वा च सुचिरमुपरतनिमेषा-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

वेशमाकृतिविशेषं च रचितकरसंपुटा स्वागतशब्दपूर्वमभ्यर्थित—"महाभाग, भाग्यैर्मादृशामिहानीतोऽसि । उत्तिष्ठ। सर्वदा सुखोचितामपि देहि कतिचित्पदानि गमनखेदस्य तनुम् । अनुगृहाण दर्शनेन वनवासिनोऽस्य जनस्य वसतिम् ।" इत्यभिहितोऽहं तया ससंभ्रममवतीर्य मत्तवारणात्प्रणम्य बद्धाञ्जलिः "यथादिशसि" इत्युदीर्य तन्मार्गमनुसरन्नत्रागतेन त्वया गन्धर्वको दृष्टस्तमेव त्रिभूमिकं मठमागच्छम् । प्रथममारूढे च मयि सा तापसकन्यका समारुह्य नागदन्तावलम्बितनिबिडवल्कलास्तरणायां भित्तिमूलघटितोत्तानगण्डोपधानपट्टायामचिरप्रमृष्टकुट्टिमभुवौ शयनशालायामवस्थापिताक्षमाला निर्गत्य धौतकरचरणयुगला कमण्डलुजलेन सकलामपि ममार्घादिकामतिथिपूजामकरोत् । स्वहस्तोपनीतरुचिरपट्टासनया च तया पुरः सविनयमुपविष्टया विलम्ब्य क्षणं पृष्टः सकलमपि संक्षिप्य निजवृत्तान्तमावेदयम् । द्विगुणमुपजातपक्षपाता च सा तदाकर्णनेन तत्कालमागत्य द्वारदेशे दत्तदर्शनामध्वरेणुधूसरचरणयुगलां कन्दफलमूलपूर्णमभिनवं पलाशपत्रपुटकमुद्वहन्तीं वनान्तरादागतां परिचारिकामवलोक्य मामवोचत्—'राजपुत्र ! निरन्तरलतागुल्मगहनान्तरितदर्शनस्य वननिवासिनस्तपस्विलोकस्य कृताकृतमिव ज्ञातुमम्बरशिखरमारूढोऽयमखिलजगतः कर्मसाक्षी भगवानुष्णरश्मिः । गन्तव्यमधुना मया मध्याह्नकालक्रियाकरणाय वनमध्यम् । त्वमप्युत्तिष्ठ सहितो मयैव । अनुतिष्ठ मध्यंदिनकृत्यम् । आसन्नवर्ती भोजनसमयः" । इत्यभिधाय चलिता । गता च क्रमेण रमणीयपरिसरामेकामरण्यसरसीम् । तस्याश्च पृथुलमणिशिलासोपाननद्धे तीर्थरोधसि कृतावस्थाना स्थापयित्वा कमण्डलुमादाय कुसुमान्यासन्नजाताभ्यो वनलताभ्यो निक्षिप्य सलिलक्षालितेऽन्यतमसोपाने कृतस्नाना दत्तदिनकरार्घाञ्जलिर्जपन्ती पवित्राणि गायत्रीपदानि तावदास्त, यावन्मे देवतार्चनकर्म निर्माणमगमत् । अवसिते च तस्मिन्नुत्थाय सा प्रथममेव प्रक्षाल्य पुलिनभूमावुद्वापितं परिधाय हंसधवलं दिव्यतरुवल्कलांशुकमन्तिकं मे समागच्छत् । उपनीतपत्रपात्रा च पुरतो निविश्य सादरं स्वहस्तेनापवर्जितैः सुधारसस्वादुभिः सुरलोकपादपफलैर्विधाय मामपगताहारवाञ्छमच्छशिशिरेण सरसाम्भसा कारितोपस्पर्शना मदुपनीतशेषं कन्दमूलफलमास्वादितवती, भुक्तावसाने च विहितेतिकर्तव्या समागत्य नातिनिकटे ममोपाविशत् । स्थित्वा च कंचित्कालमवचना पूर्वदृष्टमिव सहसंवृद्धमिव दृढमारूढप्रणयमिव चिरसमागतमभीष्टबन्धुमिव सस्नेहमवलोकयन्ती पुनः पुनर्मां तमेव पूर्वमावेदितं विस्तरेण द्विपापहारवृत्तान्तमपृच्छत् ॥'

२११) 'दृष्ट्वा च तां तथाविधामतिरेकमन्तःप्रकटितप्रीतिमुत्पन्नदृढतरसौहृदोऽहं सोद्वेगमवदम्—"महाभागे, नैसर्गिकान्तःस्वच्छतापिशुनेन प्रणयिहृदयाह्लादकारिणा सर्वत्रैवोपलक्षितपक्षपातेन तवामुना शीलेन तरलतां नीतो न शक्नोमि निभृतः स्थातुम्, येनात्मनो महिमानमिच्छता पुरुषेण पूर्वं वयस्यपूर्वा सर्वापि परयोषित्प्रायशो न बहु भाषणीया, विशेषतः प्रथमयौवना व्रतस्था यतात्मनामपि मोहविकारहेतुरेकाकिनी

Jain Education International		For Private & Personal Use Only		www.jainelibrary.org

रूपलावण्यादिगुणगणावासस्त्वादृशी इति विद्वानपि भवत्याः प्रवृत्तोऽहं प्रश्नकर्मणि । कथय का त्वम् ? कस्मिन्नखिलदोषमुक्ते मुक्तेव देवारण्यवंशे वंशे समुत्पन्नासि ? कानि ते हृदयदाहज्वरहराणि दिव्यमन्त्रपदानीव नामाक्षराणि क्षरन्ति कर्णयोरमृतम् ? केनात्र तव वपुषि देवाङ्गनिवसनार्हे गर्हणानपेक्षेण विनिक्षिप्तान्यमूनि वृक्षाणां वल्कलानि ? किं फलमतिशयस्वादुरसमभिलष्य विरसान्यनुदिवसमश्नासि वनद्रुमफलानि ? केन हेतुना विहाय विख्यातानि वैखानसाश्रमपदानि निर्जनारण्यवासिनी शून्यमेतज्जिनायतनमधिवससि ? किं चैष विषमसायकैकाधिवासे नवे वयसि विषयोपभोगविद्वेषः ? किं चानुवेलस्पन्दिताधरपुटा प्रष्टुकामेव वार्तामिष्टजनस्य कस्यचित्प्रीतिविशदैर्दृष्टिविक्षेपैः सरभसमवेक्षसे दक्षिणां ककुभम् ? कच्चिदास्ते कश्चिदिह गोत्रजः सुहृद्वा हृदयभूतः ?" इति ।।'

२१२) 'वदत्येव मयि सहसैव तस्याः प्रकम्पितपयोधरो, विधुतगलसरणिरतिपरिस्फुटस्फुरितनासापुटः, प्रयत्नरुद्धोऽपि विषवेगवद्व्यापदङ्गमतिक्रान्तवैभवस्मरणयोनिर्मन्युः । अब्जवनमिव प्रदोषहिमजलेन मुकुलीभूतमीक्षणयुगमपूर्यत विसारिणा बाष्पनीरेण । तत्क्षणनिबद्धरागायाश्च लोचनापाङ्गसरितः पूर्वहरित इव तरुणारुणज्योतिराहतायास्तारकासमूहः पपाताजस्रमश्रुकणविस्तरः । तां च दृष्ट्वा तथाविधामन्तरुपजातगुरुविषादो मनस्यकरवमहम्—"अहो पूर्वजन्मान्तरसंचितैरशुभकर्मभिरायोजिताः सुनिपुणमपि निरूपितोपायैर्मनीषिभिरनीषत्कराः परिहर्तुमुपतापाः, येनेयमपहाय परमसंक्लेशहेतु सकलसङ्गमेकाकिनी विगतमर्त्यसंचारे गुरुणि गिरिकान्तारे कृतस्थितिरनेकयोजनशतव्यवहितमेकदिवसेनैव संयोज्य मामीदृशस्य मानसदुःखभारस्य भाजनं कृता महानुभावा दैवेन" इति । सोद्वेगविस्मयः समाश्वास्य तां सुचिरमुत्थाय च कराञ्जलिपुटावर्जितं दीर्घिकाजलमुपानयम् । सापि किंचिद्विरलशोका बाष्पजलपरिप्लुतारालपक्ष्ममालं प्रक्षाल्य तेन, प्रमृज्य चोत्तरीयपल्लवप्रान्तेन वदनमुत्सृष्टदीर्घनिश्वासा विलम्ब्य कंचित्कालमुपचक्रमे वक्तुम्—"कुमार, निर्जनारण्यवासिनो जीर्णवल्कलनिवसनस्य वन्यफलभुजः स्थण्डिलातिवाहितनिशासमयनिद्रस्य दुष्कृतकारिणो मद्विधजनस्य प्रागवस्थोपवर्णनमतिशयेन व्रीडाकरम् । पृष्टा च त्वयाहम् । अतो न तूष्णीमासितव्यम् । किं तु सर्वदा सुखोचितस्य ते न किंचिदनेकदुःखपरम्पराविरसेन श्रुतेनानेन फलम् । अथ कुतूहल, ततः शृणु । निवेदयामि । यात्वनेनैव तावद्विनोदेन सर्वदैव दुःखोपतप्ताया दिनमिदं मे । त्वमपि भुवनत्रयप्रथितमहिमा महामेदिनीपालसूनुः समानदेशावाप्तजन्मा कथंचिद्गृहमुपागतः प्राप्नुहि जनान्निष्किञ्चनादपूर्वं तावदिदमेवातिथ्यम्" इत्यभिधाय भूयः कृताश्रुपाता शनैः शनैरारभत कथयितुम् ।

[अथ मलयसुन्दरीनिरूपितो निजवृत्तान्तः]

२१३) अस्ति निजशोभाजितसमस्तभुवनान्तःपुरा महादेवीव सकलभूचक्रवर्तिनो मर्त्यलोकस्य, लङ्केव लवणसागरेण त्रिदशनगरीवान्तरिक्षेण कृतपरिकरा मकरकुलीरमीन-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

राशिसंकुलेन परिखामण्डलेन, कुण्डलितसागरप्रख्यस्य सर्वतः प्रेङ्खतः परिखाजलप्राग्भारस्य तरङ्गविक्षिप्तेन फेनविसरेणेव दिवसैः स्फातिमुपगतेन स्फाटिकधवलभित्तिना प्राकारेण परिवृता, विवृततटसाधर्म्यहर्म्यावलीधृतोभयविभागैरजिरपुञ्जितप्राज्यरत्नप्रभाजालजलनिर्भरैरनवरतवहत्समुद्रयायिजननिवहकलकलाक्रान्तदिक्चक्रैः क्षितिरिव प्रलयमहापगास्रोतोभिः समन्ततः सीमन्तिता विशालायतैर्विपणिपथैः, आवासितशरज्जलदशिबिरेव सुरमन्दिरैः, बन्दीकृतसमस्तभोगभूमिरिव परिसरारामैः; एकीकृताशेषविषयान्तरेव सर्वदेशभाषाश्रुतिभिः, उद्घाटितसमभ्रासुरविवरेव विलासिनीवासभवनैः, अनतिदूरवर्तिनी दक्षिणोदधेरपारधनकनकसंचया काञ्ची नाम नगरी; यत्र नागवल्लीलालसा धनिन उद्यानपालाश्च, परमतज्ञाः पौराः प्रामाणिकाश्च, सफलजातयः श्रोत्रिया गृहारामाश्च, हरिद्रासान्द्ररुचकयो रागिणः सुवर्णचम्पकस्तबकनिचयाश्च, प्रगुणविशिखा गृहनिवेशा सुभटबाणधयश्च, बहुमालिकाः प्रासादाः प्रकृतयश्च, सकुंचितालकाः प्रधानापणाः प्रमदाललाटलेखाश्च, सुराभिरामाभिरुचितकारिण्यः पण्यवनिताः पौरयुवतयश्च; यत्र नारङ्गपनसकदलकप्रायमशनम्, नालिकेरीफलरसप्रायं पानम्, मुक्ताफलप्रायमाभरणम्, कृपाप्रायं धर्मानुष्ठानम्, दानप्रायं कर्म, सत्यशौचप्रायमाचरणम्, शास्त्रविचारणप्रायो विनोदो निवासिलोकस्य; यत्र मुग्धता रूपेषु न सुरतेषु, हरिद्रारागो देहेषु न स्नेहेषु, बहुवचनप्रयोगः पूज्यनामसु न परप्रयोजनाङ्गीकरणेषु, विभ्रमो रतेषु न चित्तेषु; यत्र मन्दिरोपवनान्यावासनगराणि, तमालतरुनिकुञ्जाः सदनानि, लवङ्गपल्लवस्रस्तराः पर्यङ्काः, प्रणयकलहाः कलयः, नखदशनविन्यासाः शरीराभरणमणयः, प्रियावदनशतपत्राणि पानपात्राणि, कामसूत्रमध्यात्मशास्त्रम्, वाजीकरणयोगोपयोगो व्याधिभेषजम्, अनङ्गपूजा देवतार्चनम्, सुरतदूतिका गुरवो भुजङ्गवर्गस्य; यत्र हृन्मर्मभेदिनः कटाक्षाः कुसुमेषवः, लवङ्गकक्कोलपरिमलवाही मुखानिलो मलयसमीरः, स्फुटितकुमुदोज्ज्वलः स्मितालोकश्चन्द्रोदयः, सच्छायतनुलताभिगमो नवयौवनावतारो मधुसमयः, चित्तोन्मादकारिणी वचनचाटुपद्धतिर्मदिरा, कोकिलध्वनिकलाकृतकक्कोपहुंकृतिः पञ्चमोद्गारः, इति केवलासु प्रमदासु परिसमाप्यते समस्तापि जैत्रा तन्त्रसामग्री कुसुमकार्मुकस्य; यत्र मधुकरध्वनिपद्धहुंकाराणि समुल्लसत्सरससहकारमञ्जरीतर्जनिकानि कृततर्जनानीव प्रियकरोत्क्षिप्तासु मुक्ताशुक्तिषु विलोकयन्ति तालफलरसमधूनि ध्वस्तमानावलेपा विलासिन्यः; यत्र सुलभनागवल्लीदलार्द्रपूगीफलानि क्वणत्कुररकुलकलध्वनिवर्धितानङ्गोत्साहानि संनिहितचन्दनशिशिरदीर्घिकातरङ्गपवनानि वनानि निधुवनानि च निषेवन्ते समं वनितासखाः सुखिनः; यत्र सायंतनस्नानार्द्रवपुषां द्रविडयोषितामसान्द्रलग्नस्य हरिद्राद्रवरसस्य छायया पिञ्जरिततनुकिरणकन्दलो दलितचम्पककर्णपूरमनुकरोति कपोलदर्पणावलम्बी पार्वणो रजनिजानिः; यत्र तीरासन्नजातानां कतकविटपिनामनारतं गलद्भिः फलैः प्रशमितपङ्कोदयानि निर्दयास्वपि कामिमिथुनमज्जनकेलिषु कालुष्यं नानुभवन्ति भवनदीर्घिकाजलानि; यत्रैलालतासदनासूत्रितविचित्रमोहनाभिर्द्रविडयुवतिभिः प्रियेषु

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

प्रयुज्यमानं बहुप्रकारमुपगूहनोपचारमुपशिक्षितुमिव क्रमुकवृक्षकानावेष्टयन्ति कृतविचित्रवलना नागरखण्डपत्रवल्लयः; यत्र च युवजनेन दयिताकपोलदशनच्छेद्यविद्यामभ्यसितुमनुदिवसमाच्छिद्यमानानि परिमितान्यपि न यान्ति परमपरिपाकमजिरसहकारशाखिनां फलानि,

यस्यां गुणौघजुषि दूषणमेकमेव यदुच्चाग्रदन्तवलभीषु विलासिनीनाम् ।
उद्यन्नभःसुमहितागुरुदाघजन्मा धूमः करोति मलिना नवचित्रभित्तिः ॥७८॥

अपि च–

पृष्ठप्रेङ्खद्वलीनां श्रुतिशिखरहसच्चित्रमुक्ताफलानां
पूगत्वग्मार्जिताग्रद्विजमुकुलमिलच्चन्द्रिकार्द्रस्मितानाम् ।
तिर्यक्सीमन्तरेखाञ्चितचिहुरचयस्फारितैकेक्षणाना-
मिन्दुर्दास्यं विधत्ते द्रविडवरवधूवक्त्रपङ्केरुहाणाम् ॥७९॥

संक्रान्तकान्तवनितानवकुङ्कुमार्द्रपादारविन्दपदमण्डललाञ्छितासु ।
हर्म्याग्रभूमिषु सुधाधवलासु यस्यां व्यर्थीभवन्ति विकचाम्बुरुहोपहाराः ॥८०॥

प्राप्तप्राक्छैलकूटा इव कुचतटयोरोदयेनेव लीढा
रागेणौष्ठप्रभायां तिमिरभरमिव क्षेप्तुकामाः कबर्याम् ।
कुर्वाणास्तारकाभिः प्रणयमिव नखेष्वङ्गरङ्गे लुठन्तः
स्वर्गङ्गासैकतस्था इव निशि सुदृशां यत्र भान्तीन्दुपादाः ॥८१॥

२१४) तस्यां च निजविभूतिसुरेन्द्रसदनसौन्दर्यायां नगर्यामवार्यविस्फूर्जथुपृथुप्रतापवज्राग्निजनितसकलारातिकुलपर्वतप्रमाथः स्वर्णाथ इव पार्थिवश्रीपरिभोगवाञ्छया प्रच्छादितसहजरूपो रूपलावण्यलघूकृतकुसुमायुधो धृतायुधैकदक्षिणबाहुसाहायकप्रसाधितानन्तप्रान्तदेशो देशोत्तरभ्रान्तशशिकरावदातकीर्तिः, नीतिशास्त्रशाणानिशितनिर्मलप्रज्ञापरामर्शपरशुशातिताशेषविजिगीषुविजयोद्यमद्रुमः, कल्पद्रुमः क्रमागतलोकानां, वज्रपञ्जरो भीतानाम्, उत्तम्भनस्तम्भो निजवंशवेश्मनः, समीरो वैरिसुन्दरीसीमन्तसिन्दूरस्य, क्रूरग्रहदृष्टिपातो दुष्टनिग्रहक्रियायाम्, उदात्तनिजचरितचारणीकृतखेचरगणो, गुणगरिमातिरेकतृणीकृतभरतसगराद्यादिराजो, राजा कुसुमशेखरो नाम; यस्य मलयाचलस्येव पूर्वापरदिगन्तलब्धायतेर्दक्षिणोदधिवेलावनं व्यापदखिलमपि कटकविस्तार; येन चाप्रयत्नभग्नसंततवर्धिष्णु भूभृत्तदुन्नतिना भुवनत्रयाभिनन्दितोदयेन कुम्भयोनिनेव प्रसाधिता पवित्रिता च दक्षिणा दिक्। तस्य तेजस्विवर्गाग्रेश्वरस्य सकलगुणनिधिरीदृशी विगतलक्षणाहमधमाशुशुक्षणेरिव धूमवर्तिरासन्नवर्तिनां जनानामश्रुपातकारणमेकैवात्मजा जाता ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

२१५) माता तु मे सर्वान्तःपुरपुरंध्रिमुख्या महादेवी महिम्नां धाम गन्धर्वदत्ता नाम । किं च–

भित्त्वा संपुटमोष्ठयोर्न हसितं निःशङ्कगोष्ठीष्वपि
भ्रान्तं न त्वरितैः पदैर्गृहनदीहंसानुसारेष्वपि ।
सार्धं पञ्जरसारिकाभिरपि नो भूयस्तया जल्पितं
न व्यस्तास्तिलकद्रुमेष्वपि चिरं व्यापारिता दृष्टयः ॥८२॥

पर्यङ्काग्रात्क्षणविनिहितः काञ्चने पादपीठे
रक्ताशोकप्रहृतिविहितोग्रापराधः क्रुधेव ।
वामो यस्याः प्रणतिचटुलैः क्षोणिपालाङ्गनानां
कर्णोत्तंसद्रुमकिसलयैस्ताडितः पादपद्मः ॥८३॥

यस्या ललाटे सदृशद्युतित्वादस्पष्टचामीकरपट्टबन्धे ।
अनर्ति सूक्ष्मालकवल्लरीणां मालारिवन्दीव्यजनानिलेन ॥८४॥

या च त्रिभुवनख्यातविद्याधरवंशसंभवा भवानीव शंभोर्द्वितीयापि भर्तुरेकं शरीरमभवत् ॥

२१६) जातमात्रायामेव मयि समस्तदैवज्ञाग्रतःसरेण सकलनिमित्तशास्त्रतत्त्ववेदिना सहस्रशःसंवादितादेशतया परं संमतेन वसुरातनाम्ना सांवत्सरेण स्फुटीकृत्य तात्कालिकग्रहाणां दशाफलमानन्दाश्रुजलपरिप्लुतेक्षणेन क्षोणीपतेः पुरः स्पष्टाक्षरमिदमादिष्टम्—'एषा कन्यका निकामं पुण्यभागिनी भाजनं भविष्यति भूयसामुपभोगसौख्यानाम् । ईदृशे च लग्ने लब्धमनया जन्म । योऽस्याः करं ग्रहीष्यति स हेमकूटादिकुलशैलकटकनिविष्टविद्याधराङ्गनोपवीणितपुण्यचरितप्रशस्तिना पराक्रमाक्रान्तसकलदिक्चक्रेण महानरेन्द्रचक्रवर्तिना संक्रमितनिखिलनिजराज्यभारश्चतुरुदधिरसनागुणायाः क्षितेराधिपत्यं करिष्यति' इति । एतच्चाकर्ण्य कर्णपरम्परया सर्वेऽपि नगरीनिवासिनः प्रधानपौराः परां मुदमवापुः । अमन्दसंभ्रमाकुलाश्च तत्कालमेव प्रत्यापणं प्रतिगृहं प्रतिचत्वरं प्रत्यायतनमनिलनर्तितविचित्रचीनांशुकध्वजान्ध्वजानाबबन्धुः । बन्धुतेव प्रतिगृहं गृहीतविकटप्रसाधना धिन्वन्ती मङ्गलगीतिभिर्जगज्जगौ जनता । निष्पर्यायमाहताभिरानन्दतूर्यसंहतिभिरुच्चैस्तरोऽपि चारणानामारावः श्रवसि निविशमानश्चस्खाल । मदविशृङ्खलपदक्षेपक्षोभितकाञ्चयश्च सह भुजङ्गजनेन ननृतुर्नृपाङ्गणेषु गणिकाः । तातोऽपि तोरणबद्धहरितवन्दनमालमुद्दामगन्धोदकच्छटाविच्छर्दविरजीकृताजिरमुपरचितमौक्तिकचतुष्कं पातितविचित्रपुष्पप्रकरमागत्य मातुर्मे भवनमनेकराजलोकपरिवृतः पुत्रजन्मसदृशमतिमहान्तमुत्सवमकारयत् । अतिक्रान्ते च दशमेऽहनि समागतसमस्तज्ञातिलोकः प्रवर्तितमङ्गलोपचारः स्वगोत्राचारकर्मण्यतिसादरो मलयसुन्दरीति मे नाम कृतवान् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

२१७) अथाहमनुदिनोपचीयमानसुकुमारावयवा चन्द्रमूर्तिरिव दूरस्थितापि दर्शनेनाप्याययन्ती पुरजनं, पदे पदेऽनुगम्यमाना पृष्ठतो, हसिते हसिते चुम्ब्यमाना कपोलयोः, रुदिते रुदिते विनोद्यमाना विचित्रक्रीडनकैः, स्खलिते स्खलितेऽनुभाव्यमानावतारणकमङ्गलानि, गदिते गदिते सहासमारोप्यमाणा वक्षसि क्षितिपाललोकेन, रक्ष्यमाणा च राज्यलक्ष्मीरिव सततमप्रमत्तैः शस्त्रपाणिभिर्वीरपुरुषैः, शैशवमतिवाहितवती। उचितसमये च यथाशक्त्याधीतराजकन्यकोचितविद्या, सोपनिषदि नाट्यवेदे गीतवाद्यादिषु च कलासु कृतपरिचया; विनयपरतया पितुः, एकापत्यतया मातुः, वत्सलतया ज्ञातिपक्षस्य, दाक्षिण्यनिघ्नतया परिजनस्य, प्रियंवदतया पौरलोकस्य, परां चक्षुःप्रीतिमादधाना; क्रमेण निर्वापकमविप्रयुक्तरागिमिथुनानां, संतापकं दरिद्रकामिहृदयानां, प्रसाधकं कुरूपाणाम्, अध्यापकमशेषविभ्रमकलानां, सन्नद्धोन्नतपयोधरं वर्षासमयमिन्द्रियस्रोतसां, विस्तारितकुमुदविशदस्मितं प्रदोषागमं लावण्यचन्द्रोदयस्य, वलितरङ्गितमध्यसरणिं क्रीडारामं विषमबाणस्य, पुलकजाड्योत्कम्पादिविकारबहुलं शिशिरावतारं तरुणजनहृदयतामरसानां, प्रपञ्चितचतुरोक्तिमग्रदूतं प्रगल्भतायाः, उदीरितोत्कलिकासहस्रं प्रलयकालं रागजलधेरङ्गीकृतवती नवयौवनावतारमङ्गैः। सर्वदा च विस्तारितकलाशास्त्रविनोदेन सदृशवयसा सदृशरूपलावण्येन सदृशवस्त्रभूषणादिवेषपरिच्छदेन प्रियवादिना विदग्धेन स्निग्धेन सध्रीचीजनेनामुक्तसंनिधिरविदितप्रणयिप्रार्थसार्थनाभङ्गदुःखान्यननुभूतभोगचिन्ताज्वरजागराणि धृतिमयानीव निर्वृतिमयानीव कतिचिद्दिनान्यनैषम् ॥

२१८) एकदा च प्रदोषसमये निजप्रासादस्य शिखरशालायां प्रसुप्ताहमाहतानेकपटहझल्लरीमृदङ्गझाल्कारमुखरेण श्रवणहारिणा दिव्यतूर्यनिनादेन निद्रामसुञ्चम्। उन्मीलितलोचना च सहसैव सुरविमानसंनिभस्य नभस्तलोल्लेखिशिखरोन्नतेरतिविपुलावकाशोदरस्य साक्षादिव दिवसकरमण्डलस्य तत्कालसंनिहितपन्नगेश्वरश्वासपवनै रसातलान्मर्त्यलोकमानीतस्य किमपि विस्मयनीयाकृतेर्मणिशिलामयस्य जिनवेश्मनः कोणैकदेशे निषण्णमासन्नवर्तिनीभिरूर्ध्वस्थिताभिश्च वातायननिविष्टाभिश्च गृहीतचिन्तामौनाभिश्च शनैःकृतमिथःसंलापाभिश्च साध्वसनिरुद्धशरीरचेष्टाभिश्च जनशब्दश्रवणसावधानाभिश्च वामहस्तपर्यस्तवदनव्यञ्जनव्यञ्जितविषादाभिश्च तत इतः प्रहितविकाशोत्तानयनसूचितान्तःकौतुकाभिश्च महार्हवेषधारणीभिरसाधारणरूपशोभाभिर्निर्भर्त्सितसुराङ्गनाकाराभिराकारसंभाव्यमानमहाभिजनप्रसूतिभिर्नरेन्द्रकन्याभिः परिवृतमात्मानमपश्यम् ॥

२१९) दृष्ट्वा च समुपजातचित्तसंक्षोभा 'किमेतत्' इति चिन्तयन्ती, सत्वरमुत्थाय संयतशिथिलकुसुमापीडा, निबिडितपरिधाननीविरवच्छाद्य सत्वरं सव्येतरकरावर्जितेनोत्तरीयवाससाङ्गम्, अङ्गीकृता युगपदुत्थितैः साध्वसप्रमोदविस्मयादिभिर्भावैः, स्तम्भितेव लिखितेव संयतेवोत्कीर्णेव मुहूर्तमतिष्ठम्। अनवलोकयन्ती चात्मनो भवनं चित्रशालिकां

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शयनीयमालीजनं परिजनं च जातविस्मया, 'कच्चिन्मया स्वप्नोऽयमनुभूयते, विभ्रमो वायमिन्द्रियाणाम्, इन्द्रजालं वा केनाप्युपदर्शितमेतत्' इति पुनः पुनश्चिन्तयन्ती चकितचकिता द्वारदेशमागमम् । एकपार्श्वावलम्बिनी च विलम्ब्य तत्र क्षणमात्रमुत्सृज्य पर्यायेण स्त्रैणसहजं साध्वसमाधाय मनसि धैर्यम्, अग्रतः प्रत्यग्रविरचितस्य लम्बितविचित्ररत्नदाम्नो देवाङ्गपटवितानकावगुण्ठितसकलक्षणस्य तत्क्षणानीतसमुद्रविद्रुमद्रुमदारुनिर्मितोदारमकरतोरणस्य द्वारदोलायमाननन्दनोद्यानतरुतरुणमणिप्रवालचन्दनमालस्य गगनमन्दाकिनीकनकारविन्दकृतनिरन्तरोपहारस्य, हसत इवावचूलहारैर्नृत्यत इव ध्वजांशुकैर्गायत इव भृङ्गाङ्गनारावैर्विलोकयत इव मणिप्रदीपैश्चुम्बत इव मुखप्रतिबिम्बग्राहिभिः स्फटिकदर्पणैराश्लिष्यत इव दूरप्रसारितकरैश्चामीकरस्तम्भैर्जनसमाजं, सीम्नः समस्तरमणीयानां धाम्नस्त्रिभुवनाद्भुतानामतिमहावकाशकुक्षेर्माणिक्यमण्डपस्यैकदेशमनेकदिव्यनरनारीनिकुरम्बसंबाधमध्यासितवती । सर्वतः प्रहिततरललोचना च तत्कालमङ्कुरितेन कौतुकेनैकदेशस्थितामार्यरूपधारिणीमेकामतिक्रान्तबहुवयसमङ्गनामुपगम्य सविनयमपृच्छम्—'आर्ये, क एष कमनीयताकदर्थितसकलपृथ्वीदेशप्रत्यादेश इव गीर्वाणभूमेरतिसेव्यसंनिवेशः प्रदेशः ? क एते चित्ररत्नाभरणरमणीयाकल्पधारिणः कल्पतरव इव जङ्गमाः सौम्याकारवपुषः पुरुषाः ? कश्च किंनामधेयोऽयमेषां सव्यवर्ती मर्त्यलोक इव जगतां मेरुरिव मेदिनीभृतां महात्मा भूमिपतिः ?' इति पृष्टा च सा निश्चलनिहितदृष्टिरतिचिरमवलोक्य मन्मुखं सकरुणमवादीत्—'वत्से, किमन्यदेशागता त्वम् ? अत्रत्या न भवसि येनैवमभिदधासि । शृणु । निवेदयामि । एष भूषणं सर्वद्वीपानां पञ्चशैलो नाम दक्षिणस्य सलिलराशेरन्तरद्वीपः । इमेऽपि सत्त्वसाहसैकधनाः प्रसाधनाराधनविधिविधेयीकृतविविधविद्यासंपादिताद्भुतसिद्धयो वैताढ्यगिरिनगराश्रया गगनचारिणः विद्याधराः । असावप्यमीषामधिपतिः प्रतापिनामग्रणीर्धर्म इव मूर्तिमानार्तजनशरण्यः शासिता दुर्वृत्तानां निर्वृतिपुरं भीतानामद्भुतपराक्रमश्चक्रवर्ती विचित्रवीर्यो नाम ॥

२२०) अथ सहसैव कनकवेत्रलतापाणिरेकः पुमानुदारगम्भीराकृतिरुपसृत्य तं विद्याधरपतिं व्यजिज्ञपत्—'देव, दीयतामितः क्षणं दृष्टिः । येयमभिनवप्रियङ्गुमञ्जरीपिशङ्गावदातदेहा कनककमलचापयष्टिरिव हरहुताशनप्लुष्टसकलमलकलङ्का कुसुमकार्मुकस्य, निजत्विषा तिरस्करोतीव मणिप्रदीपान्, इयमखिलावनिपालतिलकस्य यौवनोपचयपीनपाञ्चाललललनाकुचोन्नाहलालितपृथूरस्थलस्य कुशस्थलपतेः प्रतापशीलस्य कुसुमावली नाम । इयं च मार्जितमणिप्रदीपदीप्तदेहा स्वदेहच्छायया विच्छाययन्ती विद्याधरीगणमग्रतो निषण्णास्ते, एषापि यदुनरेन्द्रवंशविशेषस्य महेन्द्रमलयाद्रिमध्यवर्तिमेदिनीपालमौलिसंघट्टमसृणमाणिक्यपादपीठस्य हठगृहीतसकलदुष्टारातिकोशकाञ्चनस्य काञ्चीपतेः कुसुमशेखरस्य मलयसुन्दरी नाम । या च निजसौन्दर्यनिर्जिताप्सरोरूपविभ्रमा लक्ष्मीरिव क्षीरसिन्धुफेनपटलस्य पट्टांशुकवितानकस्य तलभागे तरलतारकमवलोकयन्ती वामतोऽवलोक्यते, एषाप्यशेषविद्वज्जन-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

स्वयंग्राहविलुप्तसकलगृहस्वापतेयस्य कुसुमपुरसततवाससफलीभूतजन्मनो मनस्विनां धौरेयस्य मगधेश्वरस्य सूरकेतोः शकुन्तला । यापि विरतनिद्रनीलोत्पलश्यामाभिरामवर्णा दानलेखेव सर्वतःपरिमला स्वैरापतद्भिरलिकदम्बकैराकुलीकृता मत्तवारणमलंकरोति, असावपि सैन्यभरदलितपाश्चात्यसिन्धुरोधसः क्रीडद्वरोधसुन्दरीस्वच्छन्दोपभुक्तरैवतकपरिसरोद्यानस्य सौराष्ट्रमण्डलपतेर्महाबलस्य बन्धुमती । याश्चैता विचित्रवेषधारिण्यः स्फाटिकवितर्दिकोपविष्टाः क्षोभविरतविभ्रमैः ससंभ्रममितस्ततो वलद्भिरीक्षणैर्मण्डपक्षणेषु विकचेन्दीवरदलोपहारमिव पातयन्ति, एता अपि कलिङ्गवङ्गाङ्गकोशलकुलूतादिदेशस्वामिनामवनिपालानामिन्दुलेखालीलावतीमालतिकामदनलेखाप्रायाभिराख्याभिरधिगतप्रख्यातयो देशान्तरेषु दुहितरः' इति ॥

२२१) अभिधाय तूष्णीमास्थिते तस्मिन्स राजा स्मेरतारकः सविस्मयमालोक्य ताः समस्ता अपि प्रत्येकं कन्यका मां च किंचिद्वलितकन्धरो नातिनिकटे समुपविष्टामुत्कृष्टवसनालंकारभूषितविग्रहामग्राम्येण मण्डनप्रकारेणाकारेण च परं प्रसाधितामितस्ततोऽभिव्यज्यमानजरसि प्रौढे वयसि वर्तमानामेकां विलासिनीं सपरिहासमवोचत्—'चित्रलेखे, त्वं हि वत्सायाः पत्रलेखायाः परं प्रसादभूमिः प्रधानसैरन्ध्री, स्वकर्मकौशलेन कृत्स्नेऽपि जगति लब्धजयपताका, जानासि विविधाभिर्भङ्गिभिरलंकर्तुमित्यनेकशः श्रुतमस्माभिः । अमूलमन्त्रं कार्मणं तव प्रतिकर्म किमपि सुभगंकरणमङ्गनानाम् । तथाहि—

प्रसादपरया त्वया रचितचतुरसाधनाः ।
परिणतवयसोऽपि सद्यस्तरुणतां प्रतिपद्यन्ते ॥८५॥

प्राजापत्या अपि पराजयन्तेऽन्तःपुरिकाजनस्य रूपम् । कुरूपा अप्यप्सरायन्ते स्त्रियः । वचनचातुर्यं तु ते जन्मान्तराभ्यस्तमिव शरीरेणैव सार्धमाविर्भूतम् । अर्भकत्वेऽपि भुजङ्गजनगोष्ठीषु परां प्रतिष्ठामागतासि । प्रागल्भ्येन स्वभावमधुराः सर्वजनहृदयहारिणः क्षणमात्रपरिचितेऽपि जने जनितविश्रम्भाः कस्य नाम न विस्मयमावहन्ति, कं वा विधेयं न कुर्वन्त्यपूर्वाभिर्भङ्गिभिरुद्भासिताः पदे पदे तव विनोदकथालापाः ? कथयामि वाङ्मिनि, विवक्षितम् । या इमाः पवनगतिना संप्रत्युपदर्शिताः कन्यकाः, इमाः खलु निखिला अपि भारतक्षेत्रदक्षिणार्धमध्यमखण्डवासिनां मण्डलपतीनामात्मजाः । कथञ्चिदवगतस्वरूपैरेवं रूपवत्य एवं कलाकुशला इति पूर्वमेव निवेदिता विद्याधरैरानीताश्च संप्रति कुतूहलतरलितैरलंकर्तुमियं यात्रोत्सवम्; अत्र चास्य भगवतश्चराचरगुरोरभिषेकमङ्गलानन्तरमेव प्रवर्तयिष्यन्ति संगीतकम् । अतस्तथा प्रसाधय, यथैताः शिथिलयन्ति स्त्रीस्वभावसुलभं साध्वसम्, विस्मरन्त्याकस्मिकबन्धुजनवियोगजनितमुद्वेगम्, आसादयन्ति परतन्त्रतादर्शनदूरीकृतं प्रमोदं, गृह्णन्ति महाजनसमाजलज्जास्तम्भितं लास्यलालाभ्युपगमम्, अवतरन्त्यनाकुलाभिरङ्गयष्टिभिरङ्गीकृतशृङ्गारचेष्टा रङ्गभूमिम्, अभिनयन्ति सम्यगभिनेयमर्थजातम्, आरोपयन्ति प्रेक्षकजनस्य प्रमोदमग्रभूमिम्, आवहन्ति च सहृदय-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

हृदयवर्तिनो रसस्य परिपोषम् । एष ते प्रकाशयितुमतिचिरकालं शिक्षितं प्रसाधनकर्मवैचक्षण्यं च क्षणः' । इति स्मिताननेनाभिहिता नभश्चरभूमिपालेन सा विलासिनी सहासविकसितेक्षणा तत्क्षणमेवोदतिष्ठत्, अन्वतिष्ठच्च सर्वं यथादिष्टम् ॥

२२२) अत्रान्तरे समारभ्यत त्रिभुवनैकभर्तुरभिषेकमङ्गलविधिः । व्यधीयन्त वैणिकैरितस्ततः प्रहततन्त्रीपरीक्षितकलध्वनिभिर्निश्चलाः कला वल्लकीषु । वितीर्णविविधमार्जनानि सज्जान्यक्रियन्त नानावादित्राणि भरतपुत्रैः । निचुलकाकृष्टप्रकृष्टवेणवोऽग्रे गायनीगणमुपाविशन्वांशिकाः । प्रक्षालनपवित्रपाणिभिरुपानीयन्त पानीयेन सकलतीर्थाहृतेन पूरिताः शातकुम्भकुम्भाः पुंभिः । उत्तम्भिताभिषेककाञ्चनकुम्भा इवाभोगशालिभिः पयोधरैरुपलक्ष्यमाणा बभूवुरासन्ना बभ्रमुश्च ससंभ्रममितस्ततः काश्चित्कुसुमपटलकहस्ताः, काश्चिदनुलेपनपात्रधारिण्यः, काश्चिद्गृहीतगन्धोदकभृङ्गारा वारयुवतयः । क्षणेन च प्रथमतरकलशवारिप्रवाहपतनशंसी, समकालचलितोभयपक्षताडितनितम्बावलम्बितगर्जन्मेघमुरजैर्भक्तितो दत्तसमहस्तैरिव निशम्यमानः साध्वसादूर्ध्वमुत्पतद्भिरुदधिगोचरैर्गिरिविहङ्गैः, त्रासतरलिततीरशायिमहानक्रचक्रवालहेलापतनदूरोच्छलितभूरिजलनिवहेन सहसोत्थाय निपुणं निरूप्यमाण इव पुनरप्यमृतमथनोत्प्रेक्षिणा मकराकरेण, मुखरीचकार दिक्चक्रमक्रमाहतानां दिव्यतूर्याणामदृष्टमर्यादो नादः । क्रमेण च समाप्ते परमदेवस्य मज्जनविधौ, निर्मापिते सविस्तरं पूजाकर्मणि, प्रवर्तिते गाथकगणेन मधुरमृदङ्गध्वनिमिश्रे विश्राणितश्रावकश्रोत्रमुदि मङ्गलगीतध्वनौ, प्रनृत्तासु पर्यायेण तासु क्षितिपालकन्यकासु, क्षीणभूयिष्ठायां क्षपायामहं चित्रलेखया विरचितविचित्रवेषप्रभाबद्धपरिवेषैः प्रलघुभिर्मणिभूषणैः समन्तादलंकृतमनुल्बणघृताङ्गरागमङ्गं दधाना रङ्गमध्यमध्यासितवती, प्रवृत्ता च सखीभिरिव साकं प्रेक्षकमनोवृत्तिभिः प्रनर्तितुम् ॥

२२३)अवसिते च नृत्यकर्मणि कृतरङ्गप्रणामामधिगताधिकोल्लासैः श्रमश्वासोद्गमैः किंचित्सायासकुचमण्डलामुल्लसितविरलस्वेदाम्बुकणकर्बुरीकृतकपोलपत्रभङ्गां चित्रलेखायाः समीपे निविशमानामाहूय दर्शितावकाशः स विद्याधरराजराजो निजासनस्यैकदेशे मामुपवेशयन् , निविष्टायाश्च मे शङ्कासंकोचिततनोरवनितलनिहितनिस्तरङ्गदृष्टेर्नर्तनायासविघटितसंनिवेशं संयम्य हस्ताभ्यां केशहस्तम्, आरोप्य विस्रस्तमीषद्विलासावतंसपल्लवं श्रवसि, किंचिदावलितकन्धरो दक्षिणकराङ्गुलियुगेनोन्नमय्य चिबुकदेशे त्रपाभरावनतमाननं, सबहुमानमभ्यधित—'वत्से मलयसुन्दरि ! दूरमावर्जितानि त्वया सामाजिकमनांसि । कथय कुतस्तवेदृशस्यास्य विद्याधरलोकेऽप्यतिविरलप्रचारस्य सकलखेचरचमत्कारकारिणो नाट्यवेदस्याधिगतिः ? कथं शिक्षिता स्वल्पेन कालेन ललितानेतावतः करणप्रयोगान् ? केन संक्रमिता कृतिना वरेण समस्तरङ्गरागहेतुरियमङ्गहाराणां गतिः ? अतिमहत्कुतूहलं मे । न हि कदाचित्क्षितिचारिणीष्वबलासु दृष्टा श्रुता वास्माभिरेवंविधा वैदग्धी नाट्यकर्मणि'

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

इति । स्तुताहं खेचराधिपेनाधिकमधोमुखीभूय लज्जया पाणिनखशिखाभिः क्षोणिमलिखम् । 'पुत्रि ! जनकनिर्विशेषे मयि किमियमपत्रपा ? स्वकीयं तव स्थानमिदम् । अशङ्किता व्याहर ।' इति च पुनः पुनरुच्यमाना तथैवाधोमुखी शनैरवदम्—'तात ! नैकः कश्चिदुपदेष्टा नाट्यविद्यायां ममाभूदं विज्ञापयामि । अपि तूपदेशकाले कुतूहलाविष्टमानसेन मत्पित्रा पृथिव्यामपि ये केचिदुपलब्धाः प्रकृष्टा नाट्यतन्त्रे भरतपुत्रास्ते समस्ता अप्युपसंगृहीताः । तत्र च कोऽपि कुतश्चिदवगतः प्रयोगः । ये पुनरिहातिरमणीयतया विशेषतः प्रतिपन्नास्तातेन ते स्वयं मया नृत्यन्तीमम्बावलोकयन्त्या पृच्छन्त्या च तामनवरतमवगताः' । 'वत्से ! तथापि ते कुतो विज्ञाताः' ? 'तात ! विद्याधरलोके क्वचित्' । 'वत्से ! किमभिधाना तव जनयित्री' ? 'तात ! गन्धर्वदत्ता नाम' । श्रुत्वा मद्वचनमिदमीषदुल्लसितचेताः समीपवर्ती भर्तुरतिपरिणतवया वीर्यमित्रो नाम मन्त्री शनैर्व्याजहार—'देव, कच्चिन्न सा देवस्यैव दुहिता राजपुत्री गन्धर्वदत्ता ? जन्यते हि नाम्ना नाट्यक्रमेण च सुतासंक्रान्तेन महती मतिभ्रान्तिः' । 'आर्य, न केवलं नाट्यक्रमो रूपविभ्रमोऽपि भ्रमयति मनः । तथा हि—तादृशमेव शरद्विबुद्धशतपत्रानुवादि वदनम्, तादृशा एव चन्द्रोदयक्षुभितदुग्धोदधितरङ्गायताश्चक्षुषो विक्षेपाः, तादृगेव प्रस्तसहकारकोकिलाकूजितकलं जल्पितममुष्याः' । 'देव ! यद्येवं ततः पुनरनुयुज्यतां विशेषावगमार्थमत्रभवती' । 'वत्से ! अपि ध्रियते तव सवित्री' ? 'तात ! सर्वान्तःपुरपरीता शुद्धान्तसौधशिखरात्पुरजनप्रवर्तितं कौमुदीमहोत्सवमवलोकयन्ती निरामयशरीरा संप्रत्येव मुक्ता मया' । 'वत्से ! कियत्प्रमाणम् ? कीदृशो वर्णविशेषः ? कियती वयोऽवस्था ? किमनुकारिणी च शरीराकृतिरस्याः ?' । 'तात ! प्रमाणतो नातिह्रस्वा न चात्यायता । वर्णेन विकचचम्पकावदाता । वयसापि यादृग्मयि प्रथमगर्भसंभवायां संभवति तादृशेनोपेता । रूपेण तु न किंचित्तादृशमपरमिह सदसि मानुषमङ्गनासु पुरुषेषु वा पश्यामि । यदि परं, देवस्यैव किंचिदनुकरोति' । 'देव ! संवादकानि सर्वाण्यपि चिह्नानि यदि यथावेदितानि तथैव, ततो निःसंशयं सैव राजपुत्री गन्धर्वदत्ता' । 'वत्से ! कस्तस्याः पिता' ? 'तात, तापसः कश्चित्' । 'आर्य ! दुर्वारतनयादुःखदावाग्निदग्धे मनसि वन इव चिराल्लब्धजन्मा, पश्य कथमन्तराले संयोज्य तापसमपास्तकरुणेन विधिना, समूलमुद्धृतस्तरुस्कन्द इव मे मन्दभाग्यस्यानन्दः ? 'देव । मा विषीद । न जानाति तत्त्वतो राजपुत्री तस्याः पितरम्, अन्यथा न कश्चिदिति कथयेत्' । 'वत्से ! दृष्टस्त्वया स तापसः' ? 'तात ! न क्वचिद्दृष्टः । जनप्रवादादवगतः' । 'वत्से ! त्वज्जननी किमाचष्टे' ? 'तात, न किंचिदाचष्टे । प्राक्तनं निजवृत्तान्तं केवलं पृष्टा कथाप्रसङ्गेषु सखीभिरधोमुखी मुक्तदीर्घनिःश्वासा निःशब्दमविरताश्रुबिन्दुदर्शितदुर्दिना रोदिति' । 'आर्य ! किमप्रतिपादने रोदने च तस्याः कारणम्' ? 'देव ! सर्वलोकोत्तरनिजवंशव्यसनप्रकाशनलज्जा बन्धुजनानुस्मरणदुःखं च' । 'वत्से ! यदि न किंचित्कथयति, ततः कथं विद्याधरलोकेनाट्यप्रयोगास्त्वयाधिगता इति त्वया

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

विज्ञातम्' ? 'तात ! विज्ञापयामि । अतः समयादतिक्रान्तसंवत्सरे त्रिकालदर्शी मुनिर्महायशो नाम महातपोभिरनेकैः परिवृतो महर्षिभिः काञ्च्यामुपाययौ । बाह्योद्यानविनिविष्टं च द्रष्टुमाविष्ट इव कौतुकेन सर्वोऽपि नगरनिवासी निर्गतो जनः । जनन्यपि मे, प्रयुक्तान्तर्वंशिकविज्ञापितेन कृताभ्यनुज्ञा तातेन, परिमितपरिच्छदा मामादाय गता तद्दर्शनाय । दृष्टश्च स महात्मा । पृष्टश्च विधिप्रयुक्तपूजया प्रस्तावमुपलभ्य–"भगवन् ! अखिलभुवनख्यातविद्याधरवंशसंभवाहमपुण्यभागिनी शिशुरेव नगरविप्लवे विप्रयुक्ता बन्धुभिः ; भूयांश्च कालो वर्तते ममात्र तिष्ठन्त्या ; न केनापि निष्करुणेनान्विष्टाहमदृष्टदोषा; मम गुरुस्नेहोऽपि गुरुजनो जनः संजातः; तत्किमेवमेव सर्वदा शोकहुतभुजा दह्यमानदेहायाः प्रयास्यन्ति दिवसाः, उत समागमो भविष्यति समं तैः ?" इत्यभिदधाना श्रुता मया' । 'वत्से ! ततः किमुक्तं तेन भगवता ? किं च तवाम्बया पुनः' ? 'तात ! तेनेदमभिहिताम्बा--"वत्से ! मा विषीद । भविष्यत्यचिरेण ते सर्वैर्ज्ञातिभिः सह समागमः" । अम्बयापि तच्छ्रुत्वा समुपजातपरमपरितोषया पुनर्विज्ञापितोऽसौ प्रणम्य सादरम्—"भगवन् ! उद्धृताहमनेन तव वचनानुग्रहेण महादुःखपङ्कमग्ना । तत्प्रसीद । पुनरादिश कदा भविष्यति मे समागमो बन्धुभिः" ? अथ संजातपक्षपातः क्षणं ध्यात्वा मयि सन्निधवर्तिन्यां मुहूर्तमारोपितदृष्टिः "महाभागे ! यदा तवेयमायुष्मती दुहिता—" इत्यादि किमप्यवादीत्' । 'वत्से, कथय किमुदीरितम्' । 'तात, न मया सम्यगवधारितम् ! 'वत्से ! कथमन्तिकस्थयापि नावधारितम्' ? 'तात ! तस्मिन्क्षणे मनाग्व्यग्रमानसेवाहमतिष्ठम्' । 'देव ! किं क्रियत इतीदृश एव व्यग्रताहेतुरस्याः स क्षणः संपन्नः' ! 'आर्य ! ज्ञायते किं तेन ज्ञानिना गदितम्' ? 'देव ! किमत्र ज्ञेयम् ?' 'यदा तवेयमात्मजा जामातुरासादयिष्यति करग्रहणोत्सवं तदा ते ज्ञातिभिः सह समागमः' इति । 'वत्से ! किमेवम्' । 'देव, दूरावनतविलक्षवदनया करनखशुक्तिर्निभृतमुल्लिखन्त्या मणिकुट्टिमं किमयमर्थोऽनया न प्रकाशितो येन वारंवारमेनां प्रश्नेन खेदयसि ? शतशोऽपि प्रेरिता नैनमर्थमियं वचनवृत्त्या व्यक्तीकरिष्यति' । 'आर्य ! तथापि पृच्छामि' । 'वत्से, किं न कथयसि परमार्थम्' ? 'तात ! कथितमेवार्येण सर्वं यथावस्थितम्' । 'वत्से, प्रस्तुते विवाहोत्सवे केनाप्यनावेदितवृत्तान्तानां कथमिह ज्ञातीनामागमनमिति कस्मान्न पृष्टोऽसौ दिव्यदृष्टिस्त्वन्मात्रा' ? 'तात ! सर्वमपि पृष्टः । तेनापीदमादिष्टं भगवता—"महाभागे ! मा त्वरस्व । स्वत एव ज्ञातवृत्तान्तस्त्वत्पिता स्वगृहमानेष्यति त्वया सहैनाम्, अनुष्ठास्यति च सर्वं स्वयमेव करणीयमस्याः" इत्युदीरितवान्' । 'देव ! किमुत्पन्ननिश्चयैरपि प्रश्नानुबन्धेन खेद्यते राजपुत्री' ? 'आर्य ! किमुत्पन्नो भवतां निश्चयः' ? 'देव ! "अहमपुण्यभागिनी शिशुरेव नगरविप्लवे विप्रयुक्ता बन्धुभिः" इत्यपि यावदाकर्णितं तावदपि संदेहः' ? 'आर्य ! किं करोमि ? एतदपि श्रुत्वा न मे निसर्गदुर्विदग्धं श्रद्धाति दग्धहृदयम्' । 'देव ! यदि संदेहस्तदादिश्यतां पवनगतिः । इहैवानयतु ताम्' । 'आर्य ! गर्हितमस्मद्वि-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

धानामकाले परकलत्रदर्शनम्। अलं च पवनगतिना क्लेशितेन। इयमेव चित्रलेखा बालभावात्प्रभृति तस्याः प्रियसखी निजप्रेम्णैव विज्ञाय कथयिष्यति यथावस्थितं सर्वमपि तद्वृत्तान्तम्। अपरं च यदि सा सत्यमेव वत्सा गन्धर्वदत्ता, ततस्तया सह दर्शनमस्माकमचिरकालभावि। स एव भगवता तेन त्रिलोकविख्यातयशसा कालत्रयज्ञेन ज्ञानचक्षुषा प्रत्यक्षीकृतोऽस्या एव मलयसुन्दर्या विवाहसमयो मयैव प्रस्तुतः साधयिता। कृतमौत्सुक्येन।' इति चिरं मया मन्त्रिणा च सार्धमारब्धसंलापस्य खेचरपतेः प्रशंसन्निव वचनमुपतोरणं रराण प्रभातशङ्खः॥

२२४) श्रुत्वा च तं स विद्याधरेश्वरो विरतसंगीतकरसावेशो निवेशितमतिः स्नानदेवार्चनप्रभृतिनि प्राभातिके कर्मणि समासन्नोपविष्टानवलोक्य दृष्ट्या प्रसादस्निग्धया सर्वानेव देवयात्रादर्शनागतान्विद्याधरपतीन्क्रमेण विससर्ज। निक्षिप्तदृष्टिश्च मयि नरेन्द्रकन्यकासु च तासु किमपि स्वचेतसा संप्रधार्य युगपन्न्यञ्चितोभयभ्रूसंज्ञया मनोज्ञवपुषं पुरुषमाप्ततममाजुहाव। सजवमुपसृत्य स्थितं च तं पुरस्तादास्यविन्यस्तवस्त्रपल्लवव्यञ्जितप्रश्रयम्, 'अरे तपनवेग! त्वरितमस्याः काञ्चीनृपदुहितुः, किंचिदस्मत्कृतं दर्शयित्वा बहुमानमद्भुतवस्तुदर्शनेन, कुरु सफलमिहत्यमागमनम्। एताभिश्च सह समस्ताभिरवनिपालतनयाभिः प्रापयैनां प्रच्छन्नरूपामेव निजसदनम्' इति शिक्षयित्वा कृत्वा च देवताप्रणाममासनादुत्तस्थौ। अनूत्थितासन्नखेचरपरिवृतश्च गत्वायतनमण्डपद्वारमध्यासितमहाहेममणिमयविमानो विलोकयन्त्या एव मे झगिति नवनिशातनिस्त्रिंशनिर्मलमाकाशमुदपतत्॥

२२५) प्रस्थिते च तत्र त्रिकूटाचलाभिमुखमौत्सुक्यतरलेक्षणस्तत्क्षणमेव पुरुषः स तासां क्षितिपकन्यानामाधिपत्ये सगौरवं मामतिष्ठिपत्, प्रवर्तयामास च पुनः पुनः समासन्नरम्योद्देशदर्शनाय। ततोऽहमुत्साहिता तस्य वचनैरुत्थाय, ताभिर्गृहीतवेत्रच्छत्रचामराभिरनुगम्यमाना सहचरीभिः, प्रथममेव प्रविश्य परितः प्रेषितानिमेषदृष्टिर्दृष्टमिव पुरा, सेवितमिव भवान्तरे, कारितमिवात्मना परिमलितमिव सर्वकालमवलोक्य प्रीतहृदया प्रासादमग्रतो, गर्भगृहगर्भे प्रतिष्ठितम्, अदभ्रदेहप्रभाप्रसरदूरापसारितज्वलदुदग्रदीपिकालोकम्, इभमृगेन्द्रचक्राध्यासिते सुराचल इव मरीचिमालिनम्, अमलरोचिषि हिरण्मये महति सिंहासने समासीनम्, अचिराभिषेकनिष्पङ्कपरिकरम्, आचरणमामोदिना हरिचन्दनेनाङ्गरागेणानुलिप्तम्, प्रतिकुसुमोपविष्टनिष्पन्दषट्पदनिपीयमानमकरन्दाभिराजानुलम्बिनीभिरभिनवसुरद्रुमस्रग्भिरुपरचितसर्वावयवपूजम्, उत्क्षिप्तसान्द्रकालागुरुक्षोदधूपम्, अतिमहाप्रमाणवज्रमणिशिलामयम्, अतिशयप्रशान्तदर्शनम्, अपश्चिमस्य भगवतो महावीरजिनवरस्य जन्ममरणार्णवावर्तवर्तिजन्तुनिकुरम्बैकावलम्बनं बिम्बमद्राक्षम्॥

२२६) दृष्ट्वा च तत्पितरमिव चिरात्प्रवासागतं स्वामिनमिव सर्वदा कृतोपकारमारूढगाढोत्कण्ठा स्मरन्तीव पूर्वसंसृष्टस्य कस्यचिदभीष्टजनस्य निर्निमित्तोदीर्णमन्युवेग-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

कम्पितकुचयुगा कथमपि निरुन्धती कण्ठदेशागतमाक्रन्दशब्दमुपसृत्य सप्रश्रयमग्रतः परमया भक्त्या प्रसारितसकलगात्रयष्टिस्ताडयन्ती कुट्टिमे मुहुर्मुहुर्ललाटमाबद्धकरसंपुटा प्राणंसिषम् । उत्थाय च पुरो निविष्टा विष्टपत्रयगुरोरास्यचन्द्रमसि निहितनिस्तरङ्गदृष्टिरनवरतनिर्यद्बाष्पमनिवार्योत्कण्ठमशक्यमावेदयितुं स्वसंवेद्यमानन्दशोकमिश्रं किमप्यवस्थान्तरमनुभवन्ती निश्चलाङ्गयष्टिश्चिरमतिष्ठम् । प्रवर्तिता च सहचरीभिर्णवं द्रष्टुमभ्यर्णवर्तिनैकेन सोपानवर्त्मना दक्षिणां देवतागृहप्राकारभित्तिमध्यरोहम् ॥

२२७) तस्याश्च संघट्टविघटमानमुखरवीचिशिखरशङ्खश्रेणिना वारिधिजलेन प्रतिवेलमास्फालितस्फाटिकशिलायास्तलविभागे निविष्टदृष्टिः उत्कृष्टनौयानाधिरूढम्, अध्यासितमकरमिव यादसां नाथम्, ईशाननयनानलादुपद्रुतमयुग्मेषुमिवागत्य संश्रितजलदुर्गम्, उदधिसौहृदाकृष्टहृदयमवतीर्णमन्तरिक्षादिव नक्षत्रनाथम्, इतस्ततो विनिहितैरसिगदाचक्रचापैः प्रकाशितपौरुषप्रकर्षमर्णवनिवासिदानवशासनाय शेषशयनमुत्सृज्य चलितमिव जलशायिनं देवम्, उभयतः स्थापितमृदुस्थूलहंसतूलोपधाने धौतनेत्रप्रच्छदाच्छादिते कुमुदगर्भच्छदावदातद्युतिनि दत्तपट्टशयने निविष्टम्, अनुपृष्ठमुपहितस्य महतो हेमपीठस्य शिरसि विनिवेशितद्विगुणदक्षिणेतरभुजस्तम्भमभ्यर्णोपविष्टैः कैश्चिदुद्धूतधवलचामरैः कैश्चिदुत्सङ्गितचरणयुगलैः कैश्चिदुत्क्षिप्तताम्बूलवीटकैः कैश्चित्प्रवर्तितरजनीवार्तालापैस्त्रिचतुरैरेव चतुरैस्तरुणपरिचारकैः परिगतम्, अनासन्ननिःसहनिष्पन्दनिद्राक्लान्तकतिपयकर्णधारम्, उदारतेजसातुलबलेन दीर्घबाहुना सुवर्णकटकोद्भासितेन प्रशस्तायतिना प्रकामकान्तालोकेन सुकुमारेण सम्राजेव वपुषा जिताशेषभुवनं, भवनमिव सौभाग्यस्य, स्वरूपमिव रूपस्य, लयनमिव लावण्यस्य, किंचिदधिकाष्टादशवर्षवयसमुर्वीपतिकुमारमद्राक्षम् । दृष्ट्वा चोपजातविस्मया चेतस्यकरवम्—'अहो, निरवधिरत्नसंभारा भगवती भूतधात्रीति सत्यः प्रवादोऽयम्, येन पृथुपार्थिवोपदेशात्सुमेरुमुख्यैः शिखरिभिः प्रयत्नदुग्धनिःशेषरत्नाया अप्यमुष्या दृश्यन्त ईदृशान्यद्यापि पुरुषरत्नान्युत्पद्यमानानि, येषां रूपलावण्यादिगुणगणः कुसुममार्गणस्यापि रूपगर्वमपहरति' इति ॥

२२८) चिन्तयन्त्या एव मे साभ्यसूयः स्वरूपमाविष्कर्तुमिव हृदयमविशद्गृहीतशृङ्गारो मकरकेतुः । तदनुमार्गप्रविष्टरतिचरणलाक्षारसलाञ्छितेष्विव प्रससार सर्वाङ्गेषु रागः । वीतरागदेवतागारसंनिधौ विरुद्धं रागिणामवस्थानमिति क्षालयितुमिव तमक्षारीत्स्वेदविसरः । स्वेदजलजनितजाड्यात्रेकेव बद्धप्रबलकम्पा किमपि रोमाञ्चजालकमुचमुचत्कुचस्थली । ततोऽहं लज्जयानुरागेण च युगपदाक्रन्दिता; 'शीतलो जलधिवेलानिलः' इति विमुक्तसीत्कारा मुहुः सहचरीजनमन्तरे कृत्वा, 'कर्कशो बालातपस्पर्शः' इति मुहुरुत्तरीयांशुकेनाननं स्थगयित्वा, 'श्रान्तातिदीर्घसोपानपथलङ्घनेन' इत्यङ्गभारं शालशृङ्गोत्सङ्गसङ्गिनं कृत्वा, कृतोपसर्पणं कृतसंलापं कृताकारनिरीक्षणं कृतपरिहासं न केवलमात्मन-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

स्तस्यापि तं निजसखीजनं प्रियमपि सरोषमीक्षमाणा ; 'काहम्, क्वागता, क्व स्थिता, को मे देशः, के ज्ञातयः, किं मया प्रस्तुतम्, किमारब्धम्' इत्यजातस्मृतिः; अशृण्वती शब्दमचेतयन्ती स्पर्शमनुपजिघ्रन्ती गन्धम्; केवलं तस्यैव रूपलेखावलोकने तस्यैवावयवपूर्णतानिर्वर्णने तस्यैव यौवनोद्भेदभव्यताभावने तस्यैव विभ्रमक्रमनिभालने निलीनचित्ता ; दूरस्थिताप्यसाधारणप्रेमदर्शनोत्पन्नकारुण्येन केनाप्युत्क्षिप्य तत्समीपं गमितेव, तद्भुजाश्लेषस्य भाजनीकृतेव, तत्संभोगसौख्यमनुभावितेव, निष्पन्दसकलावयवा, स्यन्दमानानन्दजलविप्रुषा ; किमारब्धमुकुलया किं विकाशोत्तानया किं स्तिमितया किं तरत्तारकया किं मुग्धया किमङ्गीकृतप्रागल्भ्यया किमालम्बितकुटिलभावया किं प्राञ्जलया, तत्कालमहमपि न जानामि कीदृश्या दृशा समद्राक्षम् ॥

२२९) सोऽपि नृपकुमारः सविभ्रमं परिभ्रमन्तीनामाकर्ण्य तासां राजकन्यानामाभरणमणिरणितमनणुतरमुपरि तस्य प्राकारस्य संक्रमितदृष्टिराविष्कृततथाविधानेकविभ्रमां मामपश्यत्। दर्शनादेव चासौ जन्मसहभुवं पुमानिव सांख्यपरिकल्पितः प्रकृतिममुञ्चन्निसर्गधीरोऽपि सागर इव तरङ्गानितस्ततस्तरलकुटिलानक्षिपत्कटाक्षान्। अस्पृष्टोऽपि जलनिधिमारुतेन प्रत्यङ्गमुद्गतपुलकपद्धतिरकम्पत। चिरोत्सृष्टमुक्तनिद्रोऽपि तत्क्षणप्रतिबुद्ध इव साङ्गभङ्गमजृम्भत। प्रगल्भवागपि सगद्गदस्वरः स्वकर्मसु कर्णधारानत्वरत्। दर्शयितुमिव मे भुजाश्लेषलीलामुदीरितचतुरवचनां चामरग्राहिणीं सहासमाश्लिक्षत्। प्रकाशयितुमिव वदनचुम्बनप्रपञ्चमीषदामीलितदले लीलांबुजन्मनि प्रवालपाटलमधरपल्लवपुटमजीघटत्। निवेदयितुमिव दन्तच्छदच्छेदमनिमित्तमेवादाय नागवल्लिदलशकलमग्रदशनसंदंशेन शनैरखण्डयत्। कथयितुमिव नखच्छेदवैदग्ध्यमायताङ्गुष्ठकररुहाग्रेण तरुणकेतकगर्भपत्रमनतिदीर्घलेखालाञ्छितोदरमकार्षीत्। प्रपञ्चयितुमिव ताडनक्रममकाण्डदर्शिताश्लीलचेष्टां समासन्नसंवाहिकां सहासः करतलाग्रेण स्कन्धदेशे पुनः पुनरवधीत् ॥

२३०) निह्नोतुकामश्च लज्जयात्मनो मन्मथविकाराननेकानि चित्तहारीणि चेष्टितान्यकरोत्। तथा हि—मदवलोकनाबद्धस्यन्दमानानन्दाश्रुबिन्दुविसरमतिभास्वरेण रत्नादर्शतेजसा जनितमिति मुहुर्मुहुरपप्रथत्। मदीयलीलालापप्रदत्तावधानः शून्येन मनसा बन्दिनं सुभाषितान्यपाठयत्। मत्समागमध्यानमीलिताक्षः पुरःस्थापिते वृथैव तूलिकया चित्रफलके रूपमलिखत्। मदीयविभ्रमोत्पादितरिरंसश्चेतसा नीरसेन मुकुलितेक्षणो वीणारवानभावयत्। प्रयत्नानीतधैर्योऽपि मुहुर्मम सखीभिः सार्धमारब्धमुग्धसंलापायाः पर्यस्तसान्द्रदशनदीधितावधरदन्तवाससि, मुहुरवस्रस्तकेशहस्तोन्नमनाय साचिसंचारितवामकरतलायाः प्रकटपरिणाहे बाहुमूले, मुहुर्मुक्तसविकारसीत्कारायाः शिशिरनीरधिमरुन्निरोधाय झगिति विन्यस्तबाहुस्वस्तिके स्तनयुगोत्सङ्गे, मुहुश्चदुलनेत्रकञ्चुकाग्रपल्लवप्रकाशितनाभिदेशाया नगरसीम्नीव सरोमालिनि मध्ये, मुहुस्तन्मुखार्पितदृशः कृत्वान्तरे सहचरीं सयत्नमाबद्धपरिधानकक्षायाः सहास-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

विधृतस्रंसमानोच्चये काञ्चिधामनि, मुहुः सत्वरमितस्ततः प्रचलितायाः प्रतिवेलविघटमानवेलाञ्चलदरदर्शितच्युतावूरुदेशे, दृष्टिमापतन्तीं न वारयितुमशकत् ॥

२३१) क्षणाच्च तेन प्रचलितसविभ्रमैकभ्रुवा व्यापारितः स्वभावमधुरस्वरः स्वैरमुत्थाय पार्श्वादतिशयमनोज्ञाकृतिर्युवा कैवर्त एकः प्रणम्य सप्रश्रयं मामवोचत्—'देवि ! सकलपृथ्वीपालमौलिमालाप्रणामलालिताङ्घ्रेः सिंहलद्वीपाधिपस्य राज्ञश्चन्द्रकेतोरात्मजः समरकेतुनामा कुमार एष सागरान्तरद्वीपविजयप्रसङ्गेन कथमपि प्रदेशमिममायातः । दृष्टं चास्मिन्नदृष्टपूर्वमन्तःकरणमिव तावकीनमकृतपुण्यजनदुष्प्रवेशमिदं देवतायतनम् । अत्र च प्रवेष्टुमयमिच्छति । तदादिश्यतां कोऽपि निजपरिजने योऽस्यावतारमार्गमुपदिशति' । इत्युदीर्य वचनमुपरतवाचि तस्मिन्नभ्यर्णवर्तिनीमवन्तिविषयाधिपस्य राज्ञः परमसंमतामतिप्रगल्भवचसं वसन्तसेनाभिधानां विलासिनीमवदम्—'सखि ! निवेदय यथावृत्तमद्यतनमस्मद्वृत्तान्तमस्य महाभागस्य' इति ॥

२३२) अभाषत च सा—'भद्र ! किं कथयामि ? अभाजनमयं जनो भवत्समीहितावेदनसुखस्य । न हि सा भाग्यसंपन्मम, ययास्य भवत्स्वामिनो मनोभिमतमर्थं साधयामि । अद्यैव रात्रावियमिहानीता नायिका नः केनापि । असावपि दिगन्तविख्याततयशसां महामण्डलपतीनामात्मजः सर्वोऽपि वैदेशिकः कन्याजनः । त्रिभुवनातिशायिसौन्दर्यसंपदे तदन्यदृष्टपूर्वं रूपमिव नृपकुमारस्यास्य दिव्यं देवतायतनमस्याः । कथमेतदीयान्विशेषानवगच्छति ? कथं चास्य तव नायकस्य प्रवेशे नितान्तमपि सस्पृहा मार्गमुपदिशति ? किं च, संप्रति गता तावदन्यचिन्ता, आत्मापि चिन्त्यो वर्ततेऽस्याः । किमत्रैव जलधौ कालमतिवाहयिष्यामि ? किमतोऽपि दूरं यास्यामि ? किमन्यदीयावासविहितस्थितिरनभिप्रेतमात्मनो दशान्तरमनुभविष्यामि ? किं वा भूय एव स्वभवनं नेतव्या ? को हि जानाति सम्यग्देवगतिम् ?' इत्युदीर्य तूष्णींमास्थितायां तत्र कृतविलक्षस्मितो नाविकः स तमवादीत्—'कुमार, स्थितं तावद्देवतादर्शनम्' ॥

२३३) असौ तु दूराकृष्टधन्वना कुसुमकार्मुकेण मद्दर्शनैकशरणः कृतः । तेन विच्छिन्नवाञ्छितार्थविरसेनापि वचसा श्रुतेन मनागपि न खेदमवहत्, प्रत्युत तदेव बहमन्यत । स्थित्वा च क्षणं स नाविकः पुनरवोचत्—'युवराज ! दृष्टेयमदृष्टपूर्वा मानुषैरमरसद्मनिवासिनामपि विस्मयकारिणी भूमिः । अवलोकितानि कल्पलतावनद्धविद्रुमपादपानि वनानि, वीक्षिता दर्शनेनैव सर्वहृदयसंज्वरद्रुहश्चन्द्रोदयक्षरितचन्द्रकान्तकन्दरानिर्झरसहस्रकल्पिताकालदुर्दिना महागिरेरस्य सानवो, निवृत्तकौतुकैरपि किमद्यापि विलम्ब्यते ? प्रसीद, यामः प्रतीपम् । पृष्ठतस्त्वामनवलोकयन्नाकुलो भविष्यत्यशेषः परिजनः । विक्लवत्वमुपयास्यन्ति सेवकाः । तदद्यापि यावत्प्रयाणखेदनिःसहो राजकुलममात्यलोको न याति, यावच्च वृत्तान्तमुपलभ्य भवतः सर्वतो जातसंक्षोभा न प्रधावन्ति भूमि-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

पतयः, तावदतर्किता एव गत्वा समाश्रयामः शिबिरम्'। इत्यभिहितः स तेन मत्संनिधिपरित्यागकातरो न किंचिदस्य प्रत्युत्तरमदात्। पुनः पुनरनुबध्यमानश्च मधुरमधुरे भ्रुवोः कपोलयोरलकेषु च कृतासङ्गमाकृष्य कृच्छ्रादिव मन्मुखाच्चक्षुस्तदभिमुखोऽभवत्। अभाषत च मन्दम्—'सखे तारक! प्रतीक्षस्व तावत्क्षणमेकम्! अत्र क्षणे बलवदस्वस्थं मे शरीरम्, प्रवृत्ता शिरसि वेदना, दृढारम्भा जृम्भा, विजृम्भते निकामं रणरणकदायी केनापि कारणेन दारुणावेगो दाहज्वरः। यतोऽस्य विनोदनायास्मिन्नेव प्रचुरकर्पूरचन्दनप्रायपादपच्छायशीतले प्रदेशे मुहूर्तमेकमवस्थातुमभिलषति मे हृदयम्, तथापि त्वं प्रमाणम्'। इत्यभिदधाने तस्मिन्महाभागे स भूयोऽप्यभाषत—'कुमार! यद्यहं प्रमाणं तन्न युज्यते निमेषमात्रमपीह स्थातुम्। अतिबहुदोषमत्र प्रदेशे चिरावस्थानम्। एष च व्याधिरनावेदितोऽपि विदितो मया। निदानं चास्य विज्ञातम्। अत एव प्रतीकारहेतोः स्थानान्तरमितस्त्वां नेतुमिच्छामि। योऽपि कर्पूरचन्दनच्छायशिशिरः प्रशमहेतुस्त्वया परिकल्पितः प्रदेशः, सोऽप्यस्य तव शरीरसंतापस्य सन्निपातज्वरस्येव सुतरां संतर्पकः प्रकारान्तरेण शमयितव्यः। तदलमावेगेन। यथा सामर्थ्यमवसरेऽस्य यत्नमहमेव चिन्तयिष्यामि'। इत्यभिधाय तं त्रपानतवदनमप्रकटितस्मितः स्थानादचालयत्॥

२३४) प्रस्थिते च तस्मिन्नरतिपरिगृहीताहमनवरतपरिवर्तितकन्धरस्य विसृजतः सदैन्यमिव सदुःखमिव सप्रार्थनमिव सात्मसमर्पणमिव मदीक्षणयुगे वारंवारमनिमेषतारकं चक्षुरवनिभृत्कुमारस्य तस्य, त्वरावता चित्तेन चिन्तयन्ती स्थित्युपायान्बलवदनुरागप्रेरिताप्युदासीनेव तां वसन्तसेनां पुनरवोचम्—'सखि! निषिद्धोऽपि जाल्मः प्रस्थितोऽयं जालिकः। कृत्वा च पुरतः प्रार्थनामकृतार्थं एष व्रजति राजपुत्रः। तन्निवर्तयाभिधाय यत्किंचिदेतौ, स्थिरीकुरु तावद्यावदेति प्रवेशमार्गोपदेष्टा कोऽप्यमुष्माद्देवतायतनात्। अन्यथा महन्मालिन्यमायातमस्माकम्'। इत्युक्ता च सा पुनस्तमारभत वक्तुम्—'अहो कर्णधार! विगतकर्ण इव गाढमस्वस्थमनसः कथयतोऽपि सव्यथां निजावस्थामस्य पृथ्वीपालसूनोरनाकर्ण्य वाचं प्रचलितस्तूर्णमेव केनापि हेतुना त्वम्। एष च पयोराशिरत्र क्षणे विजृम्भमाणसमधिकाम्भःक्षोभ इव दृश्यते। यतो विततदुर्वाततांडिताभिस्तरङ्गततिभिरुत्सङ्गिता गन्तुमनिच्छतीव दोलायते तवेयं यानपात्री। तद्यदि करोषि मे वचनम्, आलोचयसि नीतिमार्गम्, इच्छसि कुशलमस्यात्मनायकस्य, तन्निवर्तय तावदेनम्। प्रसादय च विस्तरेण स्तावकैर्वचोभिः। आचक्ष्व च समस्तमास्ते मनसि यद्विवक्षितम्। इयं हि तव गोत्रदेवता सर्वकालमेवोपासनीया, विशेषेणाद्य विषमजलदुर्गपतितस्य। किं च प्रतीक्षस्व तावत्प्रसीदन्तमुदधिम्। अतिवाहय वहन्तमेतमशुभं मुहूर्तम्। आसादयोपजायमानं मनोज्ञं शकुनम्। अथ निशमिताखिलत्वन्मनोदुःखसंजातकरुणया कृतानुग्रहोऽनया गच्छ निर्विघ्नम्'। इत्यभिहितस्तया शीघ्रमेव तां नावं न्यवर्तयत्॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

२३५) अभाषत च सप्रश्रयो वचनम्—'आर्ये, कालोचितं कृत्यमुपादिशन्त्या त्वया किमप्यनुगृहीतोऽहम् । को हि भवतीं विहायेदृशं वक्ति ? करोमि सर्वं यत्त्वयादिष्टम्' । इत्युदीर्य घटितकरसंपुटः परस्परमुखप्रहितकौतुकस्मेरतारकाभिः 'मुग्धो वराक' इति शनैर्ब्रुवाणाभिर्दृश्यमानस्ताभिरस्मत्सहचरीभिरुच्चोच्चारिताक्षरेण वचसा वक्तुमारभत- 'तामात्मना वन्दे विदुष्टदुस्तरास्मद्व्यसनविषण्णमनसा निसर्गकरुणार्द्रमन्तःसौहार्दमनुरुध्यमानया परोपकारविधिनिबद्धावधानया निवर्तितो गमनादेतया मान्यया, प्रवर्तितश्च निःसामान्यया स्वामिभक्त्या, वक्तुमिच्छति किमप्ययं भृत्यपरमाणुः । मा कृथाः पृथुश्रोणि ! तरल इति जाड्योपहत इति जालिक इति ग्राम्य इत्यवज्ञाम् । नाहमीदृशः, प्रियदर्शने ! यादृशं पश्यसि माम् । अग्रेसरोऽहं सर्वधीवराणाम्, प्राग्रहरो दूरदर्शिनाम् । जानाम्यहमनेकप्रकारा भुजङ्गानां गतीः, अवैमि दृष्टिगोचरगतानां मत्स्यादिरूपधारिणां सत्त्वानां चेष्टाः, स्रष्टा स्वयं नागरकवृत्तस्य, प्रकृष्टः किमपि विश्लिष्टानां संघिघटनासु । विद्यते विशिष्टा वंशसंपत्तिः । अस्ति च परोपकारकरणेषु तत्परता । त्वमपि गुणवती गम्भीरा सकर्णा बहुक्षमा स्थिरा महार्था महापुरुषोद्वहनयोग्या पात्रमिति सम्यग्विज्ञाता मया । यत एवं विज्ञापयामि । एष तावत्स्वामितनयः, स्वामिनि ! भवत्यैव हेलोत्तालचलनरणन्मुखरमञ्जीरया सलीलवल्गत्तुङ्गतरपयोधरकलशया मदवशाद्दर्शितासमञ्जसचेष्टया मुहुर्भ्रलन्त्या मुहुर्विलम्बमानया मुहुर्मुह्यन्त्या मुहुर्विभ्रमानातन्वानया प्राप्तमात्र एवात्र परामस्वस्थतामानीतः । विसंस्थुलावयवं च यावत्किल प्रतीकारहेतोः स्थानान्तरं प्रापयामि, तावदयमकाण्ड एव क्षुभितेन बिभ्रतातिभीषणं रूपमुच्चापेनामुना मीनध्वजेन ध्वज इवोत्पातपवनेन सुतरां कृतः पर्याकुलः । विक्लवीकृतं चैनमुत्कलिकाभिस्त्वमाश्वासयितुमेका क्षमा । किमर्थमौदासीन्यमवलम्बसे ? रक्ष सर्वथा दुर्निवारान्मारोपद्रवान्नृपकुमारम् । आर्तोऽहमतिमात्रमत्रावसरे । वरगात्रि ! त्वमस्य शरणम्, त्वं परित्राणम्, त्वमाश्रयः, त्वं विश्रामभूमिः, त्वमवलम्बनम्, त्वयायं गतिमान्, त्वया चेष्टावान्, त्वया कर्णधारिण्यास्य वचने प्रवृत्तिः, त्वया व्यापारितस्निग्धतारकया जीवितव्यम्, त्वयानुकूलं वर्तमायानुकूलं दैवम्, त्वयि प्रसादवत्यां प्रसन्ना देवता, त्वयि कृतानुग्रहायामनुग्राहिका ग्रहदृष्टयः । प्रसीद मानिनि ! परिहर भ्रमम् । आलोचय स्वकार्यमल्पमपि । मा दोलायस्व । कृत्वा स्थिरमवस्थानम्, अत्रैवास्स्व तावत् । मा, प्रकृतिपारिप्लवाभिराभिर्नीता तरलतां परमान्तरङ्गालीभिः, उत्पत नभसि । मा निपत सागराम्भसि । मा प्रविश रसातले । मा समाश्रय दिगन्तान् । अहृदये ! स्थानादितः प्रस्थिता न किंचित्प्रसाधयिष्यसि स्वार्थम् । केवलं महात्मानमेनमुद्वेगावर्ते महति पातयिष्यसि, स्वयं च कन्दर्पपीडिता पतिष्यसि । परित्यजन्ती च दूरारूढं मध्यस्थमधिष्ठातारं त्रातारमीदृशं पुरुषमात्मपरिजनस्यापि शोच्यतामुपयास्यसि । लोके च लघुतां वक्रतां कठोरतामूर्ध्वमुखतामकुलीनतामचेतनतां प्रकाशयिष्यसि । प्रवर्तिता च गुरुभिर्वृद्धैर्वातैरनिच्छन्त्यपि पतिष्यसि जराजर-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

दन्तपङ्क्तेः कस्यापि प्रान्तभूभृतः शिरसि । करिष्यसि विफलकं केनापि निपुणेन विधिना विनिर्मितं महागुणरत्नानां पात्रमुदधिपारेषु विदितविलासमतिचारुतया लब्धपताकमात्मनः शरीरलाभम् । आसादयिष्यसि च सानुशया मदनायत्ततादोषेण सततमनिन्धनेनाग्निना पच्यमाना महाहिमकरोपद्रवपीडितात्पदिवसैरेवोपजातजराविनाशम् । तदेवं स्थिते यद्यभिमतमङ्गनेपथ्यम्, अनुरुध्यसे मम प्रार्थनाम्, अनुकम्पसे महाभागमेनं, सोपयोगान्करोषि निजगुणान्, आलोचयस्यात्मनो निर्वाहम्, बिभेषि भाविनो व्यसनात्, अपेक्षसे जनतः साधुवादम्, इच्छसि कनकपट्टबन्धम्, तद् विलासिनि! मा विधेहि द्विधाभावम्। आश्रय स्वयंवरपथम्। मानयैनमक्षुण्णमार्गेण। भव यात्रोन्मुखी। प्रवर्तस्व सहिता समस्तेनात्मपरिच्छदेन। गच्छ निर्विघ्नमस्यैव रक्षिता महीक्षितः प्रभावेन। लङ्घय निराकुला देशकालज्ञेन सूक्ष्मदर्शिना छिद्रावरणचतुरेण चारित्रवता प्रतिक्षणं विनोद्यमाना मया नदीनामीशम्। प्रविश निरन्तरच्छत्रखण्डच्छादिताम्बरैर्नृपतिभिः परिवृता सर्वतो दर्शितपताकाडम्बरं शिबिरम्। कुरु करग्रहणोत्सवानन्दिताभिः प्रधानदासीभिः पर्यन्तेषु संचारितचामरा चन्द्रलेखालंकृतेन मुखेन सकङ्कणा कौतुकानि। भव महानरेन्द्रपोतप्रणयिनी। प्रतीच्छ पूर्णोपयाचिताभिः प्रकृतिभिः सादरमुपनीताः पदे पदे समधुकरकाः कुसुमस्रजः। भज निराकुलमनारतोत्सवान्। प्रवर्तय तरङ्गताड्यमानपृथुनितम्बफलका तीरतरुकुसुमशबलितस्रोतोजलासु वेलानदीषु जलक्रीडाम्। उपरि विततविशालसितपटा च संचर स्वयमनेनोपदिश्यमानमार्गा निसर्गशिशिरेषु वारिराशेरस्य सुवेलमलयोपान्तवर्तिषु। किं वानेन बहुना? प्रभुरप्येष भृत्यतामुपनीय सहितः समस्तेनात्मवित्तेन तव समर्पितो मया। कुरु स्वमहिमोचितम्'। इत्युदीर्य कन्धरानिहितपाणिस्तं मे नृपकुमारं चरणयोरपातयत् ॥

२३६) असौ तु कृत्वा प्रणतिमुन्नमितवदनो विलक्षया दृष्ट्या विलोक्य मे मुखमुद्भिन्नहासः सविलासमुल्लासितेन लीलारविन्देन ताडयित्वा शिरसि तमवोचत्— 'मूर्ख! कस्यास्त्वया कारितः प्रणाममेवमत्यादरेण? का चेयमन्यतो मुखनिबद्धकरसंपुटेन प्रसादिता भवता, यां प्रसादयितुमिदमेतावदनिबद्धमभिहितं त्वया? जानासि तां क्व सा तिष्ठति'? इति ब्रुवाणं तमन्तर्मुखनिरुद्धहासोद्गमः स नाविकयुवा पुनरवादीत्— 'कुमार! दोषग्राही शून्यहृदयश्च त्वमिति निश्चितं मयाद्य, येन सर्वदा प्राकृतलोकसहवासिनः प्रकृतिमुग्धस्य ममाप्युचितकारितां विचारयसि। एतामपि पुरस्थितां प्रत्यक्षदेवीं प्रसादितां "का त्वयेयम्" इति पृच्छसि। अहो, सालस्याग्रतो देहि दृष्टिम्। प्रकटमेवावेदयामि। येयमभ्यर्णे आस्ते नौ रतिरूपधारिण्यवनिपालनन्दनी, सा त्वदर्थे मयेत्थमभ्यर्थिता। त्वमप्यस्या एव पातयित्वा चरणयोः सह समस्तेनात्मविभवेन भृत्यतां नीतः, न कस्याश्चिदन्यस्याः'। इति गदन्तं च तं सहासमाकृष्य भावितत्दीयवक्रालापसंजातहर्षः सहर्षं पुनः पुनराश्लिक्षत् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

२३७) अहं तु प्रकृतिमुग्धापि तेनानिमित्तदर्शितादरेण तस्य क्षितिपसूनोस्तथाविधेन सहसालिङ्गनेन भिन्नहृदया विहस्य चिन्तितवती—'अहो समस्तोऽपि कर्णधारस्यास्य मत्प्रयोजनोऽयमारम्भः । तथा हि—पूर्वमेवास्य मेदिनीपालसूनोः प्रकर्षमागतमुपलभ्यानुरागमप्रयुक्तेनाध्यनेन 'प्रकृतिदुःप्रवेशे त्वदीयमनसीव देवतागृहेऽत्र प्रवेष्टुमयमिच्छति' इति मे कृतं दौत्यम् । ततः 'प्रतिपालय क्षणमात्रम्, अत्र क्षणे बलवदस्वस्थं मे शरीरम्' इति निषिद्धगमनेनापि 'विदितो मयायं तव व्याधिः, अहमेवैनमपनेष्यामि' इत्यभिधाय भर्तुर्बलात्प्रचलितेन कृतनिवारणाहम् 'एतदर्थिनीयम्' इति निश्चिता । पश्चाद्वसन्तसेनावचनमवलम्ब्य तूर्णमेव विनिवृत्तेन प्रस्तावमुपलभ्य नौप्रसादनर्निभेन प्रवर्तिता बहुलप्रकारम् । तथा हि—नानीतमात्मनः प्रार्थनालाघवम् । प्रकाशिता निजनायकस्य गुणाः । दूषितमन्यपक्षाश्रयणम् । कृतं ममोपलोभनम् । व्यामोहितः पार्श्ववर्ती जनः । न जनितं कस्यापि वैलक्ष्यम् । अभिहितमनाकुलेन सर्वं सविस्तरमात्मप्रयोजनम् । समर्पितो निरपवादः स्वामी । सर्वथा कृतार्थ एव पार्थिवसुतः, यस्यात्यन्तदूरवर्ती प्राकृतजनोऽप्येवंभूतः' । इति विचिन्त्य भूयश्चिन्तितवती—'अनेन तावन्महात्मना कृतं स्वामिभक्तेरात्मबुद्धेश्च समुचितम् । मया तु किमिदानीं कर्तव्यम् ? यदि तावदस्य वचनमनुवर्तमाना नरपतिकुमारमेनं समाश्रयामि, ततः स्वापत्यदुर्विनयजनितोद्वेगस्य गुरुजनस्य कोपोत्पादनादधर्मः । अथ बिभ्यती तस्मादवधीरयामि, ततोऽस्य जातिमात्रव्यवहितस्य प्रज्ञानिधेर्महापुरुषस्य प्रथमप्रणयभङ्गोऽस्य चात्यन्तमनुरक्तस्य राजसूनोर्विमानना । यदि पुनरयं मत्प्रणामविफलताजनितवैलक्ष्यः सविधवर्तिनोऽस्यापि नाविकजनस्य लज्जया जलनिधौ पतति, तन्न पातकमनेकेष्वपि जन्मान्तरेषु याति प्रशमम् । तदलमतिभूयसा विचारेण । स्वीकरोम्येनम् । अविरुद्धो हि राजकन्याजनस्य स्वयंवरविधिः । कथं पुनरेतावतो जनस्य मध्ये वर्तमानया हासकरमेतत्साहसं कर्तव्यम् ? कथं च दुर्गस्थयायमनुगन्तव्यः ? किं वानुगमनेन ? दूरस्थिताप्यनुपलक्षितानेन सहचरीलोकेन केनापि विधिना नयाम्यात्मानमस्य कलत्रभावम् । अप्राप्तसंगमयापि वरमस्य भुवनश्लाघ्यसंबन्धस्य सर्वगुणनिधेर्गेहिनीशब्द ऊढः, न मूढमनसान्येन सहितयोपभुक्तमाजन्म भोगसुखम्' इति ॥

२३८) चिन्तयन्त्यामेव मयि तस्माज्जिनालयादनुल्बणोदारवेषधारी दर्शनीयाकारेण रुचिरवाससा वामभुजनिवेशनिश्चलमनुलेपनपूर्णपर्णपुटसनाथमभिनवं पुष्पपटलकं दधानेन देवलकदारकेणानुगम्यमानः तपनवेगनामा राजपुरुषः समेत्य सादरमवादीत्—'मलयसुन्दरि ! गृहाणेदमानीतं मया जिनप्रतिमासमालभनावशिष्टमुत्कृष्टपरिमलमखिलजनदृष्टिहारि हरिचन्दनम् । बन्दस्व तिलकविधिना । बधान चैतानि भगवतः पूजार्थमाहृतानि दिव्यतरुकुसुमदामानि शिरसि' । इति गदिते तेन सत्वरः स देवलकदारकः समुत्सारितार्द्रकर्पटाच्छादनं पुरो मे पुष्पपटलकमकार्षीत् । अभाषत च हर्षोत्सेकैर्वचोभिः—'आर्ये !

संप्रत्येव नृत्यन्त्यास्तवातिरभसेन सारसनमध्यसद्मा समुच्छलित एष पद्मरागः । तद्गृहाणैनम्' इति । पुनः पुनर्भाषमाणं तथैवाभिमुखमर्पितेक्षणा तस्य नाविकपतेर्विहस्य सावज्ञेव तमवादिषम्—'भद्र ! किमहं न शृणोमि, येन भूयो भूयस्तमेवार्थमावर्तयसि ? सर्वमवधारितं ते वचनम् । अङ्गीकृतश्चायं नायकः । किंतु तिष्ठतु तावद्यावदहमिहस्था । स्वस्थानमुपगता तु काञ्चीमध्यमागतं ग्रहीष्याम्येनम्' । इत्यभिहितो मया स तूष्णीमभवत् ॥

२३९) ततोऽहमादाय तस्मात्पुष्पपटलकादेकमतिमनोहरं कराभ्यां कुसुमदाम, किंचिदवनमितपूर्वकाया समुद्रपूजाव्यपदेशेन, तस्य प्राकारतलवर्तिनो नृपकुमारस्य कण्ठदेशे न्यवेशयम् । उपरि कीर्णहरिचन्दनद्रवायां च मयि स राजपुरुषस्तेनानुलेपनेन तासामस्मदासन्नवर्तिनीनां राजकन्यानामलिकलेखासु तिलकानकार्षीत् । अहमपि स्वहस्तविरचितविशेषकैकस्याः सविधवर्तिन्याः कन्यकायाः करतलादादाय वदनावलोकनव्याजेन मणिदर्पणमन्तरितपार्श्वपरिजनदृष्टिपाता तिर्यक्प्रवर्तितेन चक्षुषा तस्य तत्क्षणोपजातद्विगुणसौभाग्यभङ्गलेखालावण्यमखिलमप्यपास्तशङ्का पुनः पुनरापिबम् ॥

२४०) अथ प्रीतिपुलकिततनुः स पृथ्वीपालतनयः स्तनकण्ठावलम्बिना मत्करार्पितेन पुष्पदाम्ना तत्र क्षणे साक्षादवाप्तपाणिग्रहणमात्मानं मन्यमानो, विहस्य किंचिद्विहितनर्मा तमात्मनः प्रणयिनं कर्णधारमब्रवीत्—'तारक ! किमीक्ष्यसे वारंवारम् ? अस्याः स्रजः खण्डमपि मया न विभजनीयम् । यदि पुनस्तवाभिलाषोऽत्र, तदिमामेव भङ्ग्या कयापि भूयः प्रार्थयस्वेदृशीमपरां पुष्पमालाम्' । इत्यभिहितोऽसौ सदुःखमवदत्—'कुमार ! कमहमिह याचे ? विफलतां गतः स तावन्मम प्रयासः । सहैव परिजनेन सा तव प्रणयिनी स्वशक्त्या तिरोधाय पश्यत एव मे नीता कैश्चिदपि मायाविभिः । इहैव स्थितस्य ते हस्तगोचरगतां करिष्यामि तामिति न पूर्णा मे मनोरथाः क्षीणपुण्यस्य' इति । अहं तु तच्छ्रुत्वा 'हन्त ! किमनेन नर्मणा भाषितमिदम्, उत कथंचिदुत्पन्नविभ्रमः सत्यमेवैष मां न विभावयति, तेनैतदभिधत्ते ?' इति चिन्तयन्ती दृढानुरागनिश्चलमाकृष्य तस्य क्षितिपसूनोराननाच्चक्षुः समन्तादवेक्षितवती । दृष्ट्वा च तत्क्षणमेव तत्प्राकारशृङ्गमुत्सङ्गमिव हिमगिरेरक्रमोच्छन्नकल्पलतावितानं ताभिरवनीपालकन्याभिः शून्यम्, उत्पन्नसाध्वसा झगिति मोहमगमम् ॥

२४१) उपलब्धचेतना च चिन्तयन्त्यनन्तरमेवोपजायमानमात्मानोपहरणसदृशं नरेन्द्रसूनुना सह वियोगमुद्वेगाग्निनिमग्नदेहा यावदतिवाहयामि क्षणमात्रम्, तावत्सोऽपि नृपकुमारः प्राकारशिखरमवलोक्य निर्जनम्, अतर्कितोदीर्णशोकः शीर्णतरुरिवातितूर्णवातापनीतजीर्णपर्णनिवहः सहसैव विच्छायतामगच्छत् । दृष्ट्वा च तन्मया स्वहस्तारोपितमुरःस्थलावलम्बि स्वयंवरदाम युगपदाक्रन्दितो हर्षविषादलज्जादिभिर्भावैः, कृताकारसंवृतिः, स्थित्वा क्षणम्, अकाण्डविफलीभूतनिजसमीहितविषण्णं तमात्मनः प्रणयिनं नाविकयुवानमवदत्—

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

'तारक'! किमर्थं विषीदसि वृथा ? कस्तवात्र दोषः ? किं करोति सततमवहितोऽपि पुरुषश्छन्नवपुषां प्रकृत्यैव मायिनाम् ? कृतं त्वया यत्कर्तव्यम् । आविष्कृतः स्नेहस्य भक्तेरभियुक्ततायाश्च क्रमः । प्रापितो मतिविशेषः प्रकर्षम् । आनीतमवधिमप्रयत्नेन कार्यमारब्धम् । आहितो हेलयैवातिदुष्करो मे कन्यारत्नलाभः । यत्तु घटितोऽप्यसौ झटिति विघटितस्तद्विधातुरस्मद्भाग्यदोषपोषितपुरुषकारस्य दौरात्म्यम्, न ते बुद्धिगुणस्य । तदलमनुतापेन । गच्छ त्वमेभिर्निजसहायैः सह स्कन्धावारम् । कारय किरातयोधायोधनेषु दृष्टनिर्व्याजभुजपराक्रमाणामनुजीविनां जीवनमुदारम् । दापय निर्देशेन मे स्वदेशमुद्दिश्याधुनैव प्रयाणमखिलसेनापरिवृढं दृढवर्माणम् । कुरु चमूपुरःसरानमात्यसामन्तदण्डनायकान् । उत्साहय सहायविकलं कुलीनसेवकव्यूहम् । संवाहय छन्नमन्नदानेनाखण्डदण्डयात्राकर्शितशम्बलमनीकदुर्बललोकम् । आलोकय त्वरितमेव गत्वा तातम् । अर्पय द्वीपान्तरजयार्जितं तदधिकारिभ्यः कृत्स्नमप्यनश्वरं कृत्वा कस्वरम् । उपनयाविलम्बमम्बाजनस्य यथास्वमङ्कितं नामभिरिहत्यमकलङ्कमाणिक्यमुक्ताफलविभूषणं भूषणकलापम् । प्रवितर यथायोग्यमुद्धतारातिनगरलुण्टासु लुण्टाकैराहृतानि प्रशस्तताडीपत्रविन्यस्तलोचनलेह्यलिपिविशेषाणि पिण्डीकृत्य पण्डितेभ्यः समस्तानि पुस्तकरत्नानि । अपरमपि मत्कृत्यमवधार्य निजयैव प्रज्ञया कुरुष्व निःशेषम् । मया तु न प्रदेशादितः पदमपि प्रतीपं गन्तव्यम् । यन्त्रितोऽहमत्रैवानया तत्करद्वयीनिबिडसंदानितया करेणुरिव कण्ठरज्ज्वा स्वयंवरणमालया । न शक्नोमि वध्यस्रजमिवोद्वहन्निमां कन्धराबद्धां बन्धुलोकं तं द्रष्टुम् । तदेष बद्धो मया ते पश्चिमः प्रार्थनाञ्जलिः । न कार्यः कार्यवेदिना मम स्कन्धावारगमनायानुबन्धः । किं चाङ्कदेशापहृतकलत्रेण निष्फलशस्त्रधारिणा विपक्षपक्षप्रतीकाराक्षमेण नीतेनापि साध्यं मया ? यस्माद्गतेनापि तत्राकृत्रिमप्रियतमानुरागस्मरणदारुणक्रकचदारितहृदयमर्मणा द्वित्रैरेव दिवसैः प्रवासनीयाः प्राणाः, तद्वरमिहैव दिव्यदेवतायतनसंपर्कपूते निरुपहतपाथसि समन्मथव्रीडमवलोकयन्त्यास्तानि तानि मदनुरागललितानि मुहुर्मुहुः प्रतिफलितया भिन्नफलिनीश्यामावदातया तस्याः शरीरलतया कृतावगाहे वाहिनीपतिस्रोतसि प्रियाबाहुपाशमिव शमितवेदनं दधानेन वक्षसा कुसुमदामवैकक्षकं, कल्मषमषीमलीमसानाममीषां कुतो मोक्षः', इत्युदीर्य विहितार्णवप्रणामः ! 'हा ! हा ! कुमार ! किमिदं त्वयारब्धम् ? अलमलं साहसेन । विरम मुहूर्तम् । आकर्णय वचनमस्माकम्' इति निवार्यमाणोऽपि तेन प्रणयिना कर्णधारेण, जलनिधावात्मानमक्षिपत् ॥

२४२) निपतिते च तत्राहमप्याबद्धमरणाध्यवसाया 'समुद्रजलनिमग्नमप्येनमालिङ्ग्य सफलीभूतजीविता निखिलदुःखायासगेहं देहमिह उत्सृजामि' इति, स्वभावकातरतया स्त्रीहृदयस्य दृढनिमीलिताक्षियुगला, ततः सालशिखरादुत्प्लुत्य जलनिधावात्मानममुचम् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

२४३) उन्मीलितेक्षणा च क्षणान्तरे न तमुदग्रमणिसानुदीधितिध्वस्तगगनान्तरालतिमिरजालं रत्नकूटशैलम्, न तन्मूलभागसंनिविष्टमखिलविष्टपाद्भुतैकसदनं तदायतनम्, न तत्प्राकारपर्यन्तेषु सर्वतः प्रेङ्खदुच्छृङ्खलवीचिमालं तमर्णवम्, न तमभ्यर्णभाजमात्मनो गृहीतच्छत्रचामरमाद्यदर्शनेऽपि प्ररूढगाढसख्यमनवगीतनाट्यगीतादिकलाकौशलमवनिपालबालिकाजनम्, न तमब्धिपतितस्य क्षितिपसूनोः समुत्तारणाय समकालकृतजलनिधिप्रपातं नाविकव्रातम्, केवलं तस्यामेव प्रदोषसमयाध्यासितायां निजस्य कन्यान्तःपुरप्रासादस्य शिखरशालायां शयनतलमधिशयानमात्मानमद्राक्षम्। उत्पन्नसाध्वसा च किमेतदिति चिन्तयन्ती, स्थित्वा मुहूर्तमनेकसंकल्पपर्याकुलमानसा 'तत्कालमुपकल्पितो मया यस्तिलकः, स किं तथ्य उत मिथ्या?' इति विज्ञातुमग्रपाणिना ललाटदेशमस्पृशम्। अपश्यं च मांसलामोदतर्पितघ्राणमङ्गुलीलग्नमार्द्रमेव चन्दनपङ्कम्। अपसृतस्वप्नदर्शनशङ्का च तदवलोकनेन सकलमपि रात्रिवृत्तान्तमवितथं मन्यमाना तम्, अपनीतसर्वाङ्गीणपट्टांशुकप्रावरणा, रणितमणिना भूषणचक्रवालेन वाचालयन्ती चित्रशालिकां, शय्यामुचम्। समासीना च शयनासन्नवर्तिनि हेमपीठे, सोत्कण्ठेन मनसा तस्य जलनिधिमध्यदृष्टस्य नरपतिकुमारस्य चिन्तयन्ती तुलितकुसुमायुधां रूपसंपदमनुरागचेष्टितानि च, निरुद्धसकलचेष्टा स्तम्भितेव लिखितेव वामहस्तविन्यस्तवदना यावत्तिष्ठामि, तावदागता तत्र शैशवात्प्रभृति रूढगाढप्रणया द्वितीयमिव हृदयमेकभूमिर्विश्रम्भस्य परं प्रगल्भा परेङ्गितावबोधे, बन्धुसुन्दरी नाम समवयाः सखी मे॥

२४४) प्रविश्य विहितप्रणामा मत्पार्श्वभूमौ संभ्रान्तपरिचारिकानिहितमनतिसंनिहितमासनमभजत्। आसीना च तूष्णीमेव क्षणं, निरीक्ष्य प्रत्यङ्गमाहितेन निश्चलपक्ष्मणा विस्मयस्तिमिततारकेण चक्षुषा चिरं माम्, उत्सारितसमीपचारिपरिचारिकाजना शनैरवोचत्—'भर्तृदारिके! महदाश्चर्यम्। अन्यः कोऽपि दृश्यत एष ते वेषपरिग्रहः। कानिचिदपूर्वाणि दिव्यलोकसंभवानीवामूनि सुमनोदामानि। न ताः सन्ति सायंतन्यो मालतीस्रजस्तमिस्रनीकाशे केशपाशे कीनाशानुजाजलस्रोतसीव त्रिस्रोतोवीचयः, याश्चित्रया विन्यासगत्या विरचिताः स्वयं मया। कथय केन परिवर्तिते शरत्कालबालातपशुचिभ्यामग्निशौचसिचयाभ्यां दिनावसाननिवसिते शुकाङ्गरुचिनी ते चीनवाससी? कुतश्चायमासादितः सार्द्रमृगनाभिकर्पूरानुविद्धः सर्वतः प्रधावितैराकुलाकुलैरलिकदम्बकैर्विलुप्यमानाविरलपरिमलो विलेपनविशेषः? सशेषनिद्रामन्थरोन्मेषेणालोहितापाङ्गवीचिना लोचनयुगेन सूचितं किं निदानमिदमतिशयेनायामिनीजागरणम्? उल्लासितश्वासा विजृम्भितजृम्भिका प्रकाशितस्वेदकणिकोद्गमा च पाण्डुक्षामयोर्गण्डतलयोरकाण्ड एवेयमङ्गैः किमङ्गीकृता ग्लानिः? अन्यच्च शयनीयमिदमधिशयाना, प्रविश्य प्रथममवलोकितापि निपुणं मया, त्वं न दृष्टा। दृष्टा च सांप्रतम्। तत्किमेतत्? कथय तथ्यम्। अत्यर्थमाकुलं मे हृदयम्। अन्य-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

देवोत्प्रेक्षते किंचित्' इति । उत्पन्नरात्रिवृत्तदिव्यसुरतसंभोगविभ्रमभ्रमया ससंभ्रममनुयुज्यमाना तया वारंवारमीषदुपजातहासा सधीरमवदम्—'सखि! किमेवं सखेदासि ? कृतमनिष्टशङ्कया । निरातङ्काऽऽस्स्व । मा स्वप्नेऽपि मां प्रति कृथाः संकल्पमल्पसत्त्वसदृशमीदृशम् '। इत्युदीर्य तस्याः सर्वमेव शर्वरीवृत्तमात्मवृत्तान्तमादितः प्रभृत्यकथयम् । अथ सा तदाकर्णनेन परमोपजातनिर्वृतिस्तृप्तेवामृतेन कृतकृत्यमात्मानं मन्यमाना पुनः पुनरावर्त्यावर्त्य पृच्छती तमेव मद्वृत्तान्तमतिचिरं स्थित्वा स्वभवनमगच्छत् ॥

२४५) अहं तु संजातविस्मया, मुहुर्मुहुर्विमृशती 'यदस्य पर्यङ्कमधिशयाना कृतानुबन्धयाप्यनया बन्धुसुन्दर्या न पूर्वमवलोकिता, तदा च कैवर्तपतिना क्षितिपतिकुमारेण च तेन पुरतोऽपि स्थिता "परिवारसहितैव सा कैश्चिदपहृत्य नीता" इति यत्संभाविता, स तस्य हरिचन्दनतिलकबिन्दोर्ललाटलब्धास्पदस्य स्पष्टमनुभावः । यतः प्रमृष्टे तत्र पुनरागतायाः समागता दृष्टिगोचरमहममुष्याः' इति, विचार्य भूयोऽप्यचिन्तयम्—'यद्वा किमेतेन ? "मलयसुन्दरि ! वन्दस्व सकलजनदृष्टिहारि हरिचन्दनमेतत्" इति वादिना तेन विद्याधरेण व्यक्तमेवोदिता तस्य शक्तिः' । इत्यादि तत्तद्बहुविकल्पयन्त्यनल्पेनास्पदीकृता विषादेन परिहृताभरणमण्डनाभ्यवहारा तद्दिनमनैषम् ॥

२४६) अन्येद्युश्च समुपागता बन्धुसुन्दरी, सुदूरमारूढशोकामायतोष्णनिःश्वासविधुरीकृताधरामनारताश्रुधाराधौतगण्डस्थलस्थापितोभयाग्रकरतलामखिलयामिनीजागरणविद्राणवदनश्रियमाहारपरिहारादधिकतरतनूदरीमवलोक्य मामेकाकिनीम् , अनुस्मृतपूर्वदिननिवेदिताशेषमद्वृत्तान्ता, 'हन्त ! यः स कोऽपि कण्ठे कुसुममालामारोप्य कल्पितो वरत्वेनानया नृपकुमारः, तस्मान्न शक्यते वाक्यशतैरपि निवर्तयितुमतिनिश्चलनिश्चयैषा । विषादोऽप्येष तत्सागरपतनजनितो नियतमस्याः' इति चिन्तयित्वा मुहूर्तम् , आर्तहृदया मामवादीत्—'भर्तृदारिके ! विदितं मया ते शोककारणम् । अनाकुलाऽऽस्स्व । भविष्यत्यवश्यं तव तेन नरपतिसूनुना सह समागमप्राप्तिः । अवितथादेशो हि तत्रभवानार्यवसुरातः । न तद्भाषितोऽर्थः कदाचिद्विसंवदति । निगदितं चानेन तव जन्मनि—"योऽस्याः कन्यकायाः पाणिं ग्रहीष्यति स निःशेषभुवनेश्वरस्य भूभुजो राज्यभारमखिलमपि चिन्तयिष्यति ।" चिन्तितश्च स त्वयात्मनः पाणिग्राहः । तस्मादल्पमपि कार्यो न निर्वेदः । न च सुकृतकर्मणा केवलेनैव संजातसंभवानां भवादृशीनामनुबन्धमप्राप्येषु वस्तुषु विधत्ते बुद्धिः । अचिरेणैव भोग्यं त्वया सकलभुवनैश्वर्यम्' । इत्यादिदर्शितबहुविकल्पैरुपपत्तिमद्भिस्तदीयजल्पैः किंचिदल्पीभूतशोका तत्कालम् , आसन्नवर्तितया तस्योत्तारणसमर्थस्य कर्णधारसार्थस्य, समुद्रपतितेनाप्यनासादितविपत्तेः, पुनः स्वस्थानमुपगतस्य दृश्यमानतयात्मदेहस्य, दुस्त्यजतया जीवितस्य, दुर्निषेधतया प्रियजनसमागमाशाबन्धस्यावश्यमनुभाव्यतया च दुःखानामीदृशानां प्रत्यक्षवीक्षितमरणमपि ते जनं जीवन्तमुत्प्रेक्षमाणा, तत्र क्षणे मोक्तुमुचितं शरीरमाहारं च न परित्यक्तवती ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

२४७) एकदा च विविक्तदेशस्थितां बन्धुसुन्दरी मामपृच्छत्—'भर्तृदारिके ! तदा समुद्रोदरे तस्य कर्णधारधौरेयस्य नौस्तवच्छद्मना विधाय तां तथाविधप्रार्थनामुपनीतनिजपतेरपि दत्तं त्वया प्रतिवचनम्? इति पृच्छन्तीं विहस्य तामहं प्रत्यवोचम्—'सखि ! किमेतेन तव चिन्तितेन? अद्यापि बहु चिन्तनीयमास्ते । यदि तावदवहितस्तस्य मद्वचनस्यार्थमवधारयिष्यति । निमग्नश्च सागरादुत्तरिष्यति । नितान्तमनुरक्तो वा मयि भविष्यति । स्थानं चैतदागमिष्यति । ततः स एव तन्नायकस्तवावेदयिष्यति । न चेत्किं मिथ्याप्रलापेन'? इत्युक्ता मयैषा मौनमभजत् ॥

२४८) अहमपि ततः प्रभृति निभृतेन्द्रियवर्गवृत्तिर्गुरुजनानुवृत्त्या कृतप्रणयापि कुसुमताम्बूलभूषणाङ्गरागेषु वैराग्यमन्तः परमुद्वहन्ती, मुहुर्मुहुः प्रमृष्टपर्यश्रुनयना यथादृष्टमाकारं तस्य नृपकुमारस्य संचार्य चित्रफलके सततमवलोकयन्ती, प्रयत्नपरिपालिताभिः स्वसंवर्धितानां प्रधानवीरुधां सुमनोभिर्मनसिजं त्रिकालमर्चयन्ती, प्रोषितभर्तृकोपदिष्टनीत्या कष्टरूपाणि प्रियसमागमव्रतानि शश्वत्पालयन्ती, प्रियदर्शनं पुरुषवर्गमग्रतः प्रकटितोदारवेषं स्त्रीनिर्विशेषमवगच्छन्ती, स्मरातुरैर्नृपतिसूनुभिः स्वानुरागसंदर्शनाय प्रयुक्ताभिः पुरपरिव्राजकाभिः सख्यमव्रजन्ती, विहितापरवरनामोद्घट्टनां 'न दातव्यास्मि कस्मैचित्' इति सखीमुखेन जननीं निवारयन्ती, 'दुःसहः प्रियवियोगः' इत्युपजातकरुणा च दोहदानुभावाद्दिवापि विकसितानां विलासदीर्घिकानीलनलिनाकराणां प्रभान्धकारेषु रजनीशङ्कया विघटितानि मुग्धचक्रवाकमिथुनानि मिथः संयोजयन्ती, जडचेतसा परिजनेन भिन्नभिन्नाश्रयावस्थापितानि शुकचकोरकोकिलप्रभृतिपक्षिमिथुनान्येकत्र पञ्जरे निक्षिपन्ती, स्वनिर्वर्तितोद्वाहमङ्गलयोर्बालवृक्षलतयोराकृष्य पल्लवौ परस्परेण संश्लेषयन्ती, देवताद्वन्द्वानि च पृथग्निष्पाद्यमानानि सूत्रधारैरेकप्रतिमागतानि कारयन्ती, शोकविकला कंचित्कालमनयम् ॥

२४९) एकदा च मुकुलभरनम्रनूतनाम्रस्तम्बे स्तबकनिकुरुम्बसंबाधमाधवीवीरुधि मधुस्यन्दिसिन्दुवारे मन्दारामोदिनि मदकलितकामिनीकटाक्षच्छटाच्छोटनकुड्मलिततिलकितहरिति हरितालवर्णकुसुमाकीर्णकिंकिराते किरातकामिनीकर्णपूरोपयुक्तकर्णिकारे कोरकितकुरबके विकचविचकिले कलिकाचितकाञ्चनारावनीरुहि नीहारधवलाङ्कोल्लधूलिपटलसंपादितदिगङ्गनांशुके शुकचञ्चुकुटिलकुड्मलाकुलितकिंशुकपलाशिनि विलासिनीवदनसरकसेकविकासितबकुले मुकुलकलापकपिलितबालचम्पके पिककुलकलकोलाहलाकुलितसहकारकानने कोरकाननचुम्बिचञ्चरीकचक्रमेचकितमुचुकुन्दे मन्दारूढरविकरप्रौढिम्नि हीयमानयामिनीमहिमनि हिमानीविरहमनोहरनीहारकिरणे निष्करुणमकरध्वजे, अध्वजातलताकुसुमरजःपरिमलप्रथितपान्थमनोरुजि राजीविनीवनविराजितपल्वले पल्लविताशोकविटपिनि विपिनपाटलापरिमलपानपीनालिमाले मालतीकुसुमसमृद्धिमथिनि मन्थरितप्रथमपुरुषार्थसामर्थ्ये मिथुनमन्मथसुखसख्यदानदक्षे दक्षिणाशासमीरणोत्सारितमनस्विनी-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

मानपरागे रागान्धबन्धकीजनरजनीयमानवासरे विसारिशृङ्गाररसागरप्लावितजगति जर्जरिताध्वगवधूजनजीविताशे निरङ्कुशीकृताभिनवयौवनविकारे निष्कारणोत्कण्ठितकठिनहृदयप्राणिकरणवृत्तावृतुचक्रवर्तिनि प्रवृत्ते सकलत्रैलोक्यरामणीयकैकवसतौ वसन्तसमये, समधिकोदीर्णविरहव्यथामुदारसरसाभिराकस्मिकोपजातदुर्घटप्रियसमागमानां मनस्विनीनां चिरंतनाभिराश्चर्यकथाभिः शयनपर्यङ्कोपविष्टया बन्धुसुन्दर्या समाश्वास्यमानामुत्सुकोत्सुका समागत्य कात्यायनिका नाम शुद्धान्तचेटी प्रातर्मामवोचत्—'भर्तृदारिके! देवी समादिशति, "अद्य मदनत्रयोदशीप्रवृत्ता मन्मथायतने यात्रा। प्रस्थितो विचित्रनेपथ्यधारी समग्रोऽपि नगरनारीजनः कुसुमाकराह्वयं मन्दिरारामम्। त्वमपि सज्जीकृताशेषपूजोपकरणा प्रवर्तस्व परिवृता सखीजनेन। निर्वर्तय विशेषपूजामशेषविघ्नोपशमाय परमया भक्त्या विहितभक्तिप्रह्वजनवाञ्छितार्थसिद्धेर्भगवतो मन्मथस्य। दत्तासि पित्रा मन्त्रिवर्गोत्साहितेन विग्रहोपशमाय संप्रति त्वत्प्रदानमात्रेणैव प्रतिपन्नसंधेरयोध्याधिपतिसेनापतेर्वज्रायुधस्य। समागतास्तदीयप्रधानपुरुषाः। भविष्यति श्वो भवत्याः संप्रदानविधिः" इति"। उदीर्य विरराम॥

२५०) अहं तु तच्छ्रुत्वा झटिति नष्टनिःशेषसत्त्वा, वज्रदण्डेनेव ताडिता शिरसि, शूलेनेव निर्दारिता वक्षसि, उपरिपर्यस्तेन गिरिणेव गुरुणा समास्कन्दिता सर्वावयवेषु, मूर्च्छापरवशा तत्रैव शयने तिर्यगपतम्। प्रत्यागतचेतना च कथंचिदतिचिरेणोत्थाय दुःखभरपीडिता 'किमपुण्यकारिणमिदानीमेवात्मानमुपसंहरामि? किमप्रियनिवेदिकामिमामेव कात्यायनिकां सनिकारमात्मभवनान्निर्द्धारयामि? किमित एव गत्वा समारब्धकोपकलहा शिथिलितानुवृत्ती रूक्षैरक्षरैः पितरमधिक्षिपामि? किमास्थानस्थमेव मन्त्रिवर्गमग्रतो राजलोकस्य लङ्घितौचित्यया जवादुपसृत्य भृत्यजनमिव निर्दयं निन्दामि? किं 'मामशरणामितो मरणतुल्यादुपद्रवात्परित्रायध्वम्" इति दर्शितदीनभावा बान्धवानभिधावामि? किम् "एवंविधा बहुदुःखभागिनी निर्भाग्या भवता कृताहम्" इत्यूर्ध्वबाहुर्विधिमुपालभ्योपालभ्य विलपामि? किमाकस्मिकोपनतास्मद्दुःखविद्राणवदनां बन्धुसुन्दरीमवलम्ब्य कण्ठे मुक्तकण्ठमाक्रन्दामि?' इति महामोहावर्तपतिता मुहूर्तमेकं किमपि कर्तव्यमात्मनो नाज्ञासिषम्॥

२५१) क्षणेन चोपशान्तकलुषचेतोविवर्तावर्तवलया जलदकालसरिदिव शरदि भूयः स्वच्छतामगच्छम्। अकरवं च चेतसि—'अविज्ञाय मच्चित्तवृत्तिम्, अनाकर्ण्य वचनमम्बायाः, अनवलम्ब्य मत्पक्षज्ञातिवर्गमतम्, तथात्यन्तवत्सलेनापि किं निमित्तमिदमनुष्ठितं झटित्येव कार्यं तातेन? यदि वा, न कोऽपि परमार्थतः प्रेयाननुवर्तनीयः पूजनीयो वा प्रजारक्षणमात्रकर्तव्यानां नरपतीनाम्। को वा मदीयाभिप्रायवेदनेऽवसरस्तातस्य? न हि कोऽपि कन्यकायाः "प्रियः तवायमप्रियो वा" इति प्रदानसमये समाजमित्रबन्धूनामबुधोऽपि पृच्छति। तदकारणे ममैष पितरि रोषः। कोऽत्र दोषस्तातस्य? मन्त्रिणा-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

मपि स्वतन्त्रमृद्धिमन्तमत्यन्तोदात्तचरितमनेकराजन्यजन्यविजयोपार्जितख्यातिमध्यासितमहाधिकारं क्षत्रियकुमारमुद्दिशतां न लेशोऽप्यस्ति निर्वादस्य । ममैव प्रभूतजन्मान्तरोपार्जितप्राज्यपापसंभारायाः सर्वोऽयमपराधः, यया न लब्धव्यमलीकयापि प्रियसमागमाशया जनितं जीवलोकसुखम्' इति । चिन्तयन्ती निश्चितमरणा तां चेटीमवोचम्—'भद्रे ! गच्छ । विज्ञापयाम्बाम्, "अस्ति मे विलम्बः । स्तोकमुन्निद्रकेणाद्य विद्राणोद्यमा न यास्यामि कंचित्कालम् । विकालवेलायां गमिष्याम्युद्यानम्" इति' । उदीर्य कात्यायनिकां व्यसर्जयम् ॥

२५२) गतायां च तस्यां बन्धुसुन्दरी मामवदत्—'भर्तृदारिके, किं विषण्णा तिष्ठसि ? उत्तिष्ठ । कुरु यथाक्रियमाणमात्मव्यापारम् । अति हि महानुत्सवोऽयम् । आराधनीयः सर्वादरेणात्र सर्वस्यापि स्त्रीजनस्य भगवानयुग्मेषुः, विशेषतः समुपस्थितासन्नपाणिग्रहणमङ्गलानां कुमारीणाम् । न युज्यते मुहूर्तमप्यस्मिन्ननिर्वृतमनोभिः स्थातुम् । अस्थाने च भर्तृदारिकायाः खेदोऽयम् । यदेव गुरवः किंचिदादिशन्ति, यदेव कारयन्ति कृत्यमकृत्यं वा, तदेव निर्विचारैः कर्तव्यम् । विचारो हि तद्वचनेष्वनाचारो महान् ।' इत्यभिहिता तया विहस्य किंचिदुत्सृष्टदीर्घनिश्वासा शनैः शयनीयममुचम् । अव्रजं च पुरःप्रचलितप्रतीहारीजनोपदिश्यमानसरणिः, स्नानमण्डपिकां च ॥

२५३) तत्र च समन्ततः स्रंसितविततकाण्डपटकायामध्यासितमणिवितर्दिकानिहितहेमपीठा, सलीलमुभयहस्तोदस्तशातकुम्भकुम्भाभिमज्जनपालीभिः परिमलाकृष्टषट्पदकदम्बकेन गन्धोदकेन यथाविधि कृताभिषेका, रक्ताशोकपुष्पपाटलं परिधाय पट्टवासोयुगलम्, अग्रभागविगलदविरलवारिबिन्दुना दरसंदानितेन बालवल्लरीस्तम्बविस्तारेण स्तबकितोभयांशपीठोपकण्ठा; जरठविद्रुमच्छेदपाटलपताकापटपल्लवितशिखरस्य, स्कन्धशाखानिबद्धविविधरत्नदाम्नो, निरन्तरन्यस्तदीपोद्द्योतदलितनीरन्ध्रविटपसंरोधसंभृतान्धकारस्य, सरसकुङ्कुमस्थासकाङ्कितस्थूलसुकुमारसरलप्रकाण्डस्य, प्रलघुना प्राकारमण्डलेन कुण्डलितपर्यन्तभूमेरुच्चमणिशिलापीठप्रकीर्णनानावर्णपुष्पप्रकरस्य, साक्षात्सुरभिमासेन मर्त्यलोकमदनोत्सवं दर्शयितुममरकाननादिवावतारितस्य कल्पवृक्षस्य, शुद्धान्तमध्यभूरुहो रक्ताशोकपादपस्य, प्रत्यग्रहरिचन्दनोपलेपसुभगे मूलभागे विरचितप्रतिष्ठम्; अचिरनिर्वर्तितस्नानाभिरत्युदाराभरणभूषिताङ्गयष्टिभिरनेकविच्छित्तिविरचितमण्डनाभिः सविभ्रमप्रावृतैरिन्द्रगोपकारुणद्युतिभिरुत्तरीयांशुकै रागजलराशिमध्यमग्नमिव जीवलोकमुपदर्शयन्तीभिर्गृहीतविविधाङ्गरागभाजनेन सीधुभृङ्गारधारिणा विधृतकुसुमधूपपटवासपलिपटलकेन परिजनेनानुगम्यमानाभिरन्तःपुरिकाभिरागत्यागत्य निर्वर्त्यमानार्चम्, अभ्यर्च्य परमया भक्त्या भगवन्तं प्रद्युम्नम्; उपपाद्य च द्युम्नमाम्नायागतेभ्यो यथाविद्यमानं विद्वद्द्विजेभ्यो, भवनमागत्य मानयित्वा च महार्हनिवसनालंकारकुसुमताम्बूलविलेपनप्रदानेन सर्वमात्मपरिग्रहम्, अनुगम्यमाना ग्राहितसदृशनेपथ्येन प्रेयसा वयस्याजनेन, जनकं द्रष्टुमव्रजम् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

२५४) स्थित्वा च तत्पादमूले मुहूर्तम्, उत्थिता पुनरलभ्यदर्शनमस्य वदनं पुनः पुनरवलोकयन्ती प्रयत्नस्तम्भिताश्रुरम्बाभवनमगमम् । तत्र चानुभूततत्कालसमुचितसकलमाङ्गलिक्या वारंवारमाकारिता जनन्या भुक्त्वा तया सार्धमेकभाजने भावितद्विरहदुःखदह्यमानमानसा विषमयानिव कतिचिदन्नकवलान्कृतोपस्पर्शना च स्वसंवर्धितानेकबालवृक्षकाकुलं गृहोद्यानमगच्छम् ॥

२५५) तत्र चासंपादितपादप्रहतिदोहदेष्वशोकशाखिषु खेदायतं निःश्वसन्ती, अदृष्टकोरकोद्गतिषु सहकारेषु विषादमुद्वहन्ती, अनाहितसरकगण्डूषसेकेषु बकुलखण्डेषु विकलतां कलयन्ती, अनिर्वर्तितोद्वाहविधिषु तरुणातिमुक्तकलतासु बाष्पजललवानुत्सृजन्ती, शुल्कसुकुमारवालुकेषु क्रीडाद्रिनदिकासैकतेषु प्रतिक्षणं कृतगतिविलम्बा, नूपुरारावकृष्टैः पृष्ठतः प्रधावद्भिर्विलासदीर्घिकाहंसमिथुनैरनुपदमुन्मथ्यमानहृदया; 'तात रक्ताशोक ! लोकान्तरगतापि स्मर्तव्यास्मि ? कमलदीर्घिके ! दीर्घकालं क्लेशमनुभावितासि निर्घृणया निदाघमज्जनेषु, सखे शिखण्डिन् ! अस्तं गता ते हस्ततालताण्डवक्रीडा, वत्सकलहंस ! निरुत्सवस्ते गमिष्यति मानसागमनदिवसः ; मा कृथाः कोकमिथुनक ! मद्वियोगे शोकम्, जात शुकपोत ! मा तानि विस्मरिष्यसि मत्सुभाषितानि' इति भाषमाणा ; परिभ्रम्येतस्ततः, अस्तगिरिशिरःस्रस्ततेजसि तिग्मभानौ स्वनिवासमागमम् ॥

२५६) तत्र च प्रवर्तितविचित्रचैत्रोत्सवेन पिनद्धविविधालंकारवाससा जननीजनेन सादरस्नेहमाकारिता, प्रवृत्तासु निर्भरं गीतनृत्तगोष्ठीषु स्थित्वा मुहूर्तम्, अस्वस्थहृदया सौधशिखरमध्यरोहम् । द्वारदेशादेव च विसर्जितवयस्यजना, प्रविश्य बन्धुसुन्दरीद्वितीया शयनचित्रशालाम्, अकृतसंलापैव सार्धं तया स्थित्वाल्पकालम्, अलसवलितेक्षणा तामवोचम् –'सखि ! त्वमपि गच्छ गृहम् । इच्छामि क्षणमात्रमहमितस्ततः परिभ्रमणखेदितशरीरा निद्रातुम्' ॥

२५७) सा तु तेनाकालप्रेषणेनात्मनो मम च तेन प्रकृतिविपर्यासदर्शनेन जातशङ्का, तूष्णीमेव कंचित्कालं विलम्ब्य ध्यात्वा च किंचिन्निश्चललोचना चिरेण, मत्समीपादुदचलत् । निरगाच्च निगडितेव स्तिमितविन्यस्तचरणा वारंवारमवलोकयन्ती पृष्ठतः, कथंचिच्चित्रवलभिकायाः ॥

२५८) नातिचिरनिर्गतायामेव चास्याम्, उत्थाय शयनान्निबिडनियमितापीडकुसुमा, दृढनिबद्धनिवसनग्रन्थिः, आप्रपदीनपरिणाहेन प्रतनुना चीनांशुकपटेन प्रच्छाद्य सर्वतः प्रसृतकिरणैराभरणमणिभिर्द्योतमानं तदानीमिदं हतशरीरम्, अतियत्नवारितचरणमणिनूपुरारवाणि निक्षिपन्ती मन्दं मन्दं पदानि, द्वारदेशमागमम् । अवतीर्य च प्रासादशिखरादितस्ततो निहितसंत्रासतरलचक्षुरतिक्रम्य कक्षान्तराणि, तत्क्षणप्रवृत्तनिर्भरक्रीडारसे कन्यान्तःपुरे नृत्तगीताक्षिप्तमनसा परिजनेन समीपवर्तिनाप्यनुपलक्ष्यमाणा, रक्षणपदातिशून्येन निर्गत्य

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

प्रमदवनपक्षद्वारकेण, अनुलग्नमेव स्वभवनोपवनस्य तं व्यपास्तनन्दनवनविभूतिम्, आभरणभूतमखिलाया अपि नगर्याः, क्रीडार्थमात्मनः कारितं तातेन, लवङ्गपुन्नागचन्दनागुरुप्रायपादपगुपिलम् अतिविपुलविशदोदारमतिशयाभिरामं, कुसुमाकराराममव्रजं; यस्मिन्नम्बया प्रतिष्ठापितस्य भगवतः कुसुमकेतोः पूजाविधानाय कात्यायनिकामुखेन प्रातरादिष्टास्मि ॥

२५९) तत्र च मदनयात्रायातनगरलोकालोकनशङ्कया दूरतः प्रहतमपहाय मार्गमुत्पथेन प्रस्थिता, चन्द्रपादप्रकटितेषु प्रदेशेषु सत्वरं व्रजन्ती, विजृम्भमाणमुखरपक्षारवेषु यदृच्छयाप्युड्डीयमानेषु खगकुलेष्वितस्ततः प्रधावमानं परिजनमुत्प्रेक्षमाणा, समासन्नवल्लरीविटपेषु लग्नासूत्तरीयांशुकदशासु पृष्ठतः सहचरीभिर्धृताञ्चलेति सवैलक्ष्यं विवर्तमाना, स्थाणुष्वपि पुरस्ताज्झटिति वीक्षितेषु जातवनपालपुरुषशङ्का लतागुल्मान्तरेषु निलीयमाना, निजमपि पादपातध्वानमन्यदीयमिति साध्वसादवधारयन्ती, अनभ्यस्तचरतया चरणसंसर्पणस्य दृढतरोपजातजङ्घाजाड्याप्यखण्डयन्ती गतित्वरां, क्षणेनैवातिदूरमव्रजम् ॥

२६०) क्रमेण चासाद्य तस्यारामस्य रम्यतरमभ्यन्तरोद्देशम्, उपसंहृतत्वरितगमना, दूरादेव दृष्टिपथागतेन तत्कालमाक्रान्तभुवनोदरस्य रागजलनिधेर्वीचिभिरिव संनिहितमकराभिरालोहितांशुकपताकाभिः पल्लवितशिखरेण गगनोल्लेखिना वैद्रुमेण केतुस्तम्भेन प्रकाश्यमानम्, अतितुङ्गशृङ्गोच्छ्रायप्रांशुपृथुशिलाशालपरिगतम्, अमलकलधौतकलशाध्यासितसुधाधवलनिःशेषकूटं, कैश्चिदाविष्कृतप्रौढपत्रैः कैश्चिदुल्लासिताभिनवतनुच्छदैः कैश्चिदाकृष्टशिलीमुखचक्रैस्तदा त्रीणि भुवनान्यभिषेणयितुमुद्यतस्य विषमबाणस्य बलदर्शनाय मधुना स्वसैन्ययोधैरिवाहूतैस्तिलकचम्पकाशोकपुन्नागनागकेसरप्रभृतिभिः प्रधानपादपैः समन्तादुपगूढम्, अतिदृढस्तम्भविततमण्डपाभिरामं, कामदेवायतनमायातवती। प्रक्षालिताध्वरेणुधूसरचरणयुगला च द्वारदीर्घिकायाम्, आदाय तदुपकण्ठजातेभ्यो लताजालकेभ्यः सुरभिपरिमलाः सुमनसः कतिचिद् इतस्ततः क्षिप्तसचकितदृष्टिपाता, निभृतनिभृतैः पदैस्तदभिमुखमचलम् ॥

२६१) गत्वा च स्थिता द्वारदेशे, विशुद्धहाटकघटितविकटासनपीठबन्धम्, उद्गन्धितैलाध्मातपात्रबोधितानेकस्थूलदशानां दिशि दिशि ज्वलन्तीनामायतनदीपिकानामुत्तप्तकनकांशुराशिकपिशेन सर्पता सर्वतः प्रकाशेन प्रकटिताखिलप्रतिमारूपम्, उभयतो निरूपितनिरुपमानरतिप्रीतिरूपकम्, अधिकशिशिरेण स्वच्छसुरभिणा चन्दनरसेन समस्तभुवनविजयोपार्जितेन यशसेव संपादिताप्रहीनचर्चम्, उन्निद्रनिद्राभिराराधयितुमागतानां प्रियविमानितप्रमदानामीक्षणावलीभिरिव प्रतिबिम्बसंक्रान्ताभिः सजलकणिकाभिरसितोत्पलस्रग्भिराच्छादितसर्वाङ्गं; गर्भगृहगर्भविरचितस्य लम्बितप्रलम्बपुष्पप्रालम्बघटितविकटभित्तेः अखण्डपुण्ड्रेक्षुकाण्डकल्पितप्रकाण्डतोरणस्य, तरुणगृहिणीवियोगविघटिताध्वन्यहृदयैरिवोद्दामरागैरशोकपादपप्रवालैर्द्वारिविरचिताविरलवन्दनमालस्य, निबिडकण्टकाचितोभयधारैरतिकठिनजनहृदयदारुदारणाय चन्द्रकिरणैरिव क्रकचतां नीतैर्विरहतान्तकीरकान्ताकपोलकान्तिभिः केतकोदरदलैः

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

कल्पितावचूलचामरस्य, मकरन्दपाननिश्चलनिलीनैः कज्जलकालकान्तिभिर्मधुकरकुलैः प्रत्यग्रघटितानामग्निना मुकुलपत्रिणां तैक्ष्ण्यमाधातुमाहृतैः खादिरैरिवाङ्गारैः सर्वतः कर्बुरीकृतोपहारपुष्पप्रकरस्य, दृश्यमानानेककुटिलमार्गेण निसर्गमलिनात्मना मानतन्तुसंतानेनैव कामिनीहृदयेभ्यः समाकृष्टेन कृष्णागुरुधूपधूमेन निर्भरव्याप्तकुक्षेः, पुष्पगृहकस्य मध्ये, स्वायुधागारदर्शनबुद्ध्येव बद्धास्पदम्; अलिन्दकालिखितबहुवर्णचूर्णपत्रवल्लिना, स्थानस्थानविनिहिताखण्डशालितण्डुलस्तूपेन, पटवितानकप्रान्तलम्बितोन्नालनालिकेरकदलकलुम्बिना, निरन्तरन्यस्तमाक्षिकेक्षुरसकुम्भेन, शातकुम्भकरकोत्सर्पिसरकगन्धाकृष्टरणदलिपटलवाचालितेन, विततपुटकिनीपत्रपुटकार्पितसकर्पूरताम्बूलवीटकेन, प्रकटितानेककूष्माण्डतुण्डीरकत्रपुसवार्ताकशाकपणेन क्वचिदनतिकोमलैर्नारङ्गीफलैः क्वचिदधिगतस्तोकपाकावस्थैः कपित्थैः क्वचित्पीनपरिमण्डलाङ्गैर्मातुलुङ्गैर्यथाकालमात्मना निर्वर्तितानां बालयुवतिप्रौढवनितापयोधराणां प्रतिच्छन्दकैरिव यौवनेनोपदर्शितैरुपेतेन, फेनिकाशोकवर्तिखण्डवेष्टमोदकप्रायपक्वान्नबहुलेन, बलिकर्मणा कल्माषितसमग्राग्रिमभूमिभागं; भगवता समस्तसुरसङ्घवन्दिताज्ञेन मघवताप्यलङ्घितशासनं; कुसुमशरासनं देवमद्राक्षम् ॥

२६२) दृष्ट्वा च किंचिदुपशान्तसंतापा, तन्मुखार्पितप्रीतिनिश्चलेक्षणा, विलम्ब्य क्षणमात्रम्, अभ्यन्तरप्रविष्टामन्तर्निविष्टः कदाचित्कोऽपि मां पश्येद्, इति विशङ्कमाना, द्वारदेशस्थितैवोत्सृष्टकुसुमाञ्जलिः प्रणाममकरवम् ॥

२६३) कृतमरणसंकल्पा च निर्गत्य तेनैव मार्गेण, गत्वा बहिःप्राकारवलयात्पदानि कतिचित्, कमलदीर्घिकानर्घभूषणस्य पुण्यपरिणाहभाजः कतिपयदिनारूढयौवनप्रौढेर्गाढसुकुमारच्छदच्छन्ननिखिलशाखासंचयस्य सर्वतः संचरद्भिः कुसुमसौरभाकृष्टैः षट्चरणचक्रैरक्रमाक्रम्यमाणदक्षिणानिलचलितचारुविटपस्य रक्ताशोकशाखिनः स्कन्धशाखायामायतेनविस्तारिणा स्ववेषाडम्बरावरणपटेन पाशमघटयम् ॥

२६४) 'प्रातः प्रमीतामसम्यगावृतवपुषमवलोक्य मां नरलोकस्त्रपामेष्यति इति शङ्कया निविडनीविबन्धनमपि पुनः पुनर्गाढीकृत्य निवसनम्, अशिथिलकञ्चुकावृत्तस्यापि कुचमण्डलस्योपरि विधाय चिरमुत्तरीयेण बन्धुरं गात्रिकबन्धम्, अमन्दसंदानितमपि सयत्नमापीड्य पुष्कलैः पुष्पदामभिः केशभारम्, अभिष्टुतेष्टदेवता, कृतगुरुजनप्रणतिः, असंपादितोचितफले बाह्येऽपि परिजने जातानुतापा, विपक्षवर्गेऽपि भावितप्रीतिः, प्राङ्मुखीभूय सादरमन्तरिक्षबद्धलक्षा कृताञ्जलिः, अवदम्—'भगवन्तः सकलजन्तुग्रामकर्मसाक्षिणः सहस्राक्षपुरःसरा लोकपालाः ! " तस्य तत्कालमात्मनो वरत्वेन प्रतिपन्नस्य नृपकुमारस्य दर्शनात्प्रभृति न मया पुमानन्यश्चक्षुषापि साकाङ्क्षमवलोकित" इत्यस्य सत्याभिभाषणस्य, अस्य च क्रोधवैलक्ष्यनिर्वेदादिभिर्भावैरदूषितस्य, निजचारित्ररक्षणार्थमेव केवलमध्यवसितस्य जीवितपरित्यागस्य च यद्यस्ति कोऽप्यनुभावः, तत्तेनैव नृपकुमारेण सह जन्मान्तरेऽपि

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

संगमो मे भूयात्' । इत्यभिधाय कन्धरानिवेशितपाशवलया दूरमुत्प्लुत्य तस्यैवाशोकवृक्षस्य मूलवेदिकातः क्षितितलाभिमुखमात्मानममुचम् ॥

२६५) मुक्तदेहायाश्च मे गात्रभारेण दूरमाकृष्टा दृष्टमत्साहसोत्पन्नसाध्वसेव सर्वतः समकम्पतासावशोकपादपशाखा । कम्पतरलितकुलायकोटरोड्डीनानि विस्तारिणा पक्षपातविरुतेन हाहारवमिव कुर्वाणानि पर्यन्तेषु बभ्रमुः ससंभ्रमाणि विहंगमकुलानि । तैश्च सर्वतः कृतकरुणकोलाहलैस्तथाभूतमदवस्थादर्शनोद्भूततीव्रशोकैरिव ताडयद्भिरनवरतमुभयतः प्रेङ्खता पक्षयुगलेन जठरमुद्वेज्यमाना, गात्रपरिमलामन्त्रिताभिर्विहाय सविधवर्तिनीरुद्यानवीरुधो वेगाद्धाविताभिर्भ्रमरमालाभिर्मञ्जरीव प्रत्यवयवं विलुप्यमाना, तत्क्षणप्राप्तमर्त्यलोकावतारशापेव त्रिदशललना समासन्नभूतलस्पर्शा निरालम्बमम्बरे कृतस्थितिः भाराञ्चितेन संकुचता प्रतिक्षणं पाशवलयेनाकालचलितं जीवितमिव निरोद्धुमतिनिबिडमापीडितशिरोधरा; कण्ठरोधादूर्ध्वमनवकाशेन निष्कासनसहान्सहायानिवान्वेष्टुमन्तर्भ्राम्यता श्वासपवनेन निर्भरमापूर्यमाणकुक्षिकोशा; प्रियवियोगादपि दुःसहेन, गृहागतार्थिजननिराकरणादपि कष्टतरेण, विपक्षपक्षोपसर्पणादपि संतापकेन, निशितनिस्त्रिंशदारणादपि दारुणेन, महानरकवासदुःखसंवादिना, वेदनावेगेन व्याकुलीकृता; पृष्ठत एव मे समागताम्, अन्तिकस्थामपि विसंस्थुलतया चक्षुरिन्द्रियस्य स्तोकमप्यनुपलक्षिताम्, श्रवणमार्गमवतीर्णेन विस्तारिणा करुणरटितेन कथमपि चिरेण प्रत्यभिज्ञाताम्, 'हा ! किमिदमापतितम् ? किं संवृत्तम् ? किमनुष्ठितं निष्ठुरप्रकृतिना दैवेन ?' इत्यभिधायाभिधाय प्रचलितकलाचिरत्नवलयावलीवाचालमग्रकरयुगलमन्योन्यमास्फालयन्तीम्, मुहुर्मोक्षणाय पाशग्रन्थेरशोकमारोढुं परिकरमाबध्नतीम्, मुहुर्भङ्गाय शाखायाः शिखामधोमुखमाकर्षन्तीम्, मुहुर्मूलवेदिकाग्रे निक्षिप्य चरणावाकर्षणाय मे तिर्यग्भुजयुगं प्रसारयन्तीम्, मुहुः कल्पनाय पाशस्य प्रविश्य वनं बालपर्णशालासु परशुदात्रशस्त्रिकादीन्युपकरणान्यन्वेषयन्तीम्, मुहुः कण्ठबाधाप्रतिविधानाय धृत्वा जङ्घयोर्मामूर्ध्वमुत्क्षिपन्तीम्, मुहुरवष्टम्भाय मच्चरणयोरधस्तादुपलशकलान्युपर्युपरि विरचयन्तीम्, अशोकशाखाधिरोहणाय विटपान्तरालपातिनो रज्ज्वायतानिन्दुकिरणानप्यवलम्बमानाम्, साहायकाय विगतचेतनेषु पाषाणपुत्रकेष्वपि दृष्टिं पातयन्तीम्, निश्रेणिकानिषण्णध्यानतया दीर्घपृथुलां केलिदीर्घिकातरङ्गश्रेणिमपि साकाङ्क्षमवलोकयन्तीम्, अदृष्टमद्रक्षणोपायतया च मनसि पुञ्जितासह्यदुःखां मुहुर्मुहुर्मूर्छामनुभवन्तीम्, मोहविरतौ च साध्वसादुत्थाय बद्धप्रबलकम्पाम्; 'किं पापकारिणि ! कुतः कारणमन्तरेण त्वयास्य सकलविश्वविश्रामवेश्मनो निजस्य विनाशो राजवंशस्य ?' इति मामेव निरनुक्रोशमाक्रोशन्तीम्, 'अनार्य ! किमियं त्वया स्वकार्यसाधनाय निधनमुपनीता ?' इति तातमपि जीवितनिरपेक्षतया प्रतिक्षिपन्तीम्, 'विगतलक्षणे बन्धुसुन्दरि ! जानत्यापि जीवितमुत्स्रष्टुकामा किमियमवधीरिता त्वया, निर्गच्छन्ती धृता च किं न धावित्वा हठात्पृष्ठतो, विमोहितया च संकटप्रासादकुट्या-

न्तरालपरिसर्पणेन कस्मान्न कोलाहलः कृतः ?' इति सानुतापमात्मानमेव प्रतिपदं निन्दतीम्; 'अतिविशदचन्द्रातपापि भगवति त्रयोदशीक्षणदे ! क्षीणपुण्याया मम त्वमपि कालरात्रिः संवृत्ता, मातर्धरित्रि ! विधुरेऽस्मिन्निमामपालयन्ती पृथ्वीपालबालिकामलीकं वहसि धात्रीशब्दम् । देवि कात्यायनि ! मदीयजीवितेन भर्तृदारिकाया रक्ष जीवितम्, आवयोर्न कश्चिद्भेदः, स्वामिन्यो वनदेवताः ! निवेदयत पात्रसंक्रमेण देव्या गन्धर्वदत्तायाः सुतावृत्तान्तम्, अत्यन्ततान्ता न शक्नोम्यहमन्तःपुरं गन्तुम्, तात पितृपते ! निर्दयप्रकृतिरपि विधेहि मयि कृपामेकवारं कृपणायां प्रियसखीप्राणदानेन, सलिलसंगत्यैव स्वच्छशिशिराशयोऽसि सततम्, अतो वरुण ! भूत्वा सकरुणः कुरु विपाशामिमाम्, पाशमोक्षणे तवैव वैचक्षण्यम्, भगवन्पवन ! रुद्धगलरन्ध्रवेदनाविरसाया भव समाश्वासहेतुरस्याः श्वासप्रसरदानेन, हताश चित्तयोने ! चैत्रोत्सवेनैव निश्चेतनीभूतो न चिन्तयस्यात्मानम्, अनया विना विधुरेषु कुण्ठितशरस्य कस्ते शरणम् ? दुरात्मन् ! आत्मनैव निष्पादितां विपदमीदृशीमस्याः पश्यतो मनागपि न ते विच्छायता संजाता, अशोक ! सत्यमिवाशोकस्त्वम्', इत्याद्यनेकप्रकारं संबद्धमसंबद्धं च विलपन्तीं; बलवता शोकवेगेन विधुरीकृतां बन्धुसुन्दरीमपश्यम् ॥

२६६) दृष्ट्वा च तां तथाविधावस्थाम्, उपस्थिताप्रतिविधेयविपदम्, एकपद एवास्पदीकृतामखिलैरपि त्रैलोक्यवर्तिभिरसौख्यैः, शतमुखीभूतदुःखवेगां विगलितोष्णबाष्पपटलविप्लावितमुखीं, कृतप्रयत्नापि दृढमतिगाढपाशग्रन्थिपीडितगलत्वादपारयन्ती वक्तुम्, उत्क्षिप्य किंचित्प्रचलितेन पाणिना दक्षिणेतरेण, रुदतीं तां न्यवारयम् ॥

२६७) सा तु तेन प्रचलता मत्करतलेन तालवृन्तेनैव प्रबलसंदीपितशोकपावका; 'भर्तृदारिके ! विरम, किं वारयसि ? दैवेनैव वारिता, विरताहमद्य प्रभृति रोदनात्, अनाकुला प्रसाधय स्वाभिप्रेतमर्थम्, अस्मद्विधे बाह्यपरिजनेऽद्यापि कः प्रतिबन्धः ?' इति रोषादिवोदीर्य द्विगुणमापूर्यमाणबाष्परुद्धगलनिर्यदागद्गदाक्षरमुन्मुक्तगुरुतराक्रन्दा; दूरमुत्क्षिप्योत्क्षिप्य पातितेन निर्दयाघातविघटिताङ्गुलीकिसलयगलद्रुधिरशीकरेण करयुगलेन युगपदुत्तमाङ्गमुरस्तटं च ताडनत्रुटितहारमुक्तमुक्ताफलासारसंवर्धिताश्रुबिन्दुविसरमनवरतमाजघ्ने । घनतरावधूनितहस्तयाथ तथैव मया पुनः कृतनिषेधा, निर्याय तस्मादशोकतरुतलात् 'अद्यापि स्पष्टचेतना समर्था जीवितुमसौ, अन्वेषयामि कंचित्' इति विचिन्तयन्ती, समन्ततः प्रहितलोचना, मन्मथायतनसंमुखी सत्वरमधावत् ॥

२६८) एतावन्तमेव तत्कालवृत्तमात्मनस्तस्याश्च वृत्तान्तमविशदतया स्वप्नविज्ञानसदृशमवगतवती । ततः परम् 'किं तयोक्तम् ? किमनुष्ठितम् ? कः प्रसाधितोऽर्थः ? कीदृशश्च संपन्नो ममावस्थाविशेषः ?' इति प्रबलवेदनावेगजनितेन कृत्स्नकरणशक्तिच्छिदा मूर्छागमेन मुषितविज्ञाना स्वल्पमपि नाज्ञासिषम् । केवलं कियत्यापि वेलया समुपलब्ध-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

संज्ञा, व्यपगतपाशबन्धना ; निराबाधनिःश्वासप्रवृत्तिः, अमृतपङ्कपर्यङ्कसुप्तमिव विकचपङ्केरुहा, राशिकृतनिवेशमिव समासादिता, पूर्वमृदुतरस्पर्शविशेषनिर्वृतं गात्रमुद्वहन्ती ; रोदनादुपरताम् ; अविरतविलापदलितगलरन्ध्रजर्जरेण स्वरेण शनैः शनैरादितः प्रभृति, यो मे वंशः, यथाहमुत्पन्ना, यथा वृद्धिमुपगता, यथा कृतः कलासु परिचयः, यथानुभूता यौवनविलासाः, यथा निशीथसमये सुप्तमात्रैव खेचरैरपहृत्य चित्रशालिकाशयनादेकाकिनी पञ्चशैलके रत्नकूटाद्रिकटकमण्डनं जिनायतनमानीता, यथा तत्र चित्रलेखारचितचतुरप्रसाधनया प्रवर्तितो गीतनृत्यादिकः प्रेक्षणकसमुचितो विधिः, यथा मनुजलोकदुर्लभलास्यप्रयोगदर्शनप्रीतेन विद्याधराधिपतिना विचित्रवीर्येण सह सविस्तरं प्रवृत्तः संलापः, यथा तदुपनीतच्छत्रचामरालंकारा सदृशनेपथ्यपार्थिवकुलकुमारिकावृन्दपरिवृता पारावारमवलोकयितुमारूढा स्फाटिकं जिनायतनपर्यन्तवर्तिनं प्राकारम्, यथा च तन्मूलमाश्रित्य विहितस्थितौ नात्यवस्थितो वीक्षितः स निजरूपनिर्मथितमन्मथाकारः पार्थिवकुमारः, यथा च प्रथम एव दूरदर्शितानुरागमुद्रया समुद्रपूजाव्यपदेशेन मुखनिवेशितोन्मुखदृशस्तस्य कन्धरायामधिरोपिता स्वहस्तेन दिव्या स्वयंवरकुसुममाला, यथा च तिलकक्रियानन्तरमेव केनापि हेतुना समुपजाताच्चित्तविप्लवादुत्प्लुत्य जलनिधौ कृतप्रपातस्य प्रीतिलङ्घितया तस्य पृष्ठतो विहितमनुपतनम्, इत्यादिकमशेषमपि पूर्ववृत्तं मदीयवृत्तान्तमुपवर्णयन्तीं; तामेव बन्धुसुन्दरीमश्रौषम् ॥

२६९) 'कोऽयमाप्ततमः समीपमागतोऽस्या यस्यैनमतिरहस्यमप्यस्मदपहारवृत्तान्तमावेदयति ? कस्य चायममृतस्यन्दसुन्दरो देहसंस्पर्शः ?' इति विमृश्य मन्दमन्दोन्मीलितेक्षणा; झगिति लोचनमार्गमवतीर्णममृतकरमिव पुरुषरूपमादाय मदनोत्सवदिदृक्षया क्षितावागतम्, अतिसूक्ष्मसुकुमारसिकते श्रूयमाणशोकार्तकोककामिनीकरुणविरुतौ तटशिलातलास्फालवाचालवीचिमाले तत्कालमुदिताः कुमुदिनीरिव द्रष्टुमाकृष्टतिर्यक्प्रसृतपादपच्छायेन गगनमध्यमध्यासिना शशधरेणाधोमुखैर्मयूखयष्टिभिरुत्सारिताशेषप्रदोषतमसि चन्द्रप्रभाप्राचुर्याच्च दूरापसृतसलिलेऽपि स्वच्छजलतिरोहित इवोपलक्ष्यमाणकुमुदीर्घिकातीरदेशे निषण्णम्, आगृहीतमदनज्वरार्तकामिसमुचितचारुश्रृङ्गारवेषम्, उन्मिषच्चन्द्रकान्तमुक्ताफलप्रायमणिविशेषैर्यथास्वमुचितस्थानविनिवेशितैः कटककेयूरकुण्डलादिभिर्भूषणैरलंकृतवपुषम्, आयामिनीभिरन्तरान्तरा लक्ष्यसरसबिसकन्दलाभिर्वैकक्षकस्रग्भिः सरिद्भिरिव सागरप्रपातसमये स्पर्शतृष्णया संलग्नाभिः कृतकण्ठग्रहम्, आमोदितदिशा चन्दनविलेपनेन स्वच्छेनाप्यतिघनेनोद्भाव्यमानेन सूचितास्मद्विरहजनितोद्दामपाण्डुभावम्, आसक्तचक्रवाकारकर्णाभरणपद्मरागरत्नाङ्कुरेण शशिहरिणहरितरोचिषा शैवलप्रवालेन कल्पितकर्णावतंसम्, एकशुकशकुन्ताक्रान्तशिखरमिव बालसहकारविटपम्, उदधिपूजाव्यतिकरे मत्करप्रकीर्णस्य हरिचन्दनद्रवस्य सुरभिसान्द्रैर्बिन्दुजालकैरलंकृतेन तेनैव चिरंतनेन चीनवाससा प्रत्युरसमजलार्द्रेणापि

संपादितजलार्द्राकृत्यम् , तया च प्रयत्नसंरक्षितया स्फुरदुदारवर्णयापि कस्याप्यसंविभागीकृतया सिद्धमन्त्रविद्ययेव दिव्यकुसुममालया स्वदेहपरिरक्षणाय कृतशिखाबन्धम् , इन्दुकान्तनिष्यन्दशिशिरं हृदि स्थिताया अपि मम प्रेमदोषादाशङ्कितां पाशबन्धमूर्छामिव छेत्तुमानन्दजलबिन्दुविसरमनवरतमोक्षणाभ्यामधःप्रवर्तयन्तम्, अङ्कदेशोपवेशितायाश्च मे मुहुर्गात्रमभिनवैः कदलीगर्भपत्रैर्वीजयन्तम्, मुहुर्जललवस्यन्दिभिः कमलिनीकन्दैरवयवानाच्छादयन्तम् , मुहुः करमृदितनिष्पीडितेन चन्दनाग्रपल्लवरसेन स्तनपृष्ठमनुलिम्पन्तम् , मुहुरासन्नतरुवल्कलविवराकृष्टेन कर्पूररेणुना कपोलौ च्छुरयन्तम्, मुहुः स्वेदिना करतलेन पाशपीडितस्कन्धधमनिविधुरां कन्धरां संवाहयन्तम् , मुहुर्दृष्टिरोधिनीमनिलविधुतामलकपद्धतिं सलीलमुत्क्षिप्य नखशुक्तिभिः श्रवणशिखरमारोपयन्तम् , मुहुर्निश्चलाक्षिपक्ष्माग्रसंग्रथितमवतंसमञ्जरीरजः सरसिजगन्धिना वदनमारुतेन व्यपनयन्तम् , मुहुः श्वासपायिनो मुखवासपरिमलहृतानुध्यानमधुकृतो मधुरमुल्लासितेनोत्तरीयपल्लवेन व्यावर्तयन्तम् , आलापनाय च वारंवारमव्याहतश्वासदर्शनोपजातपरमाश्वासां बन्धुसुन्दरीं व्यापारयन्तम् , आकृतिविशेषदर्शनोपजातविश्वासया च तया सविस्तरमाख्यायमाने मदीयवृत्तान्ते सादरवितीर्णकर्णं, तमेव पूर्वदृष्टम्, ऊर्वीपतिकुमारमद्राक्षम् ॥

२७०) दृष्ट्वा च संभ्रान्तहृदया 'किमेष पाशग्रन्थिपीडया निबिडमास्कन्दितान्मामैव हृदयाद्विनिःसृतो बहिः ? अथ प्रार्थिताभिर्मदनुकम्पया देवताभिर्दिव्यशक्त्या कुतोऽप्यानीतः ? उतान्यदेव किंचित्प्रयोजनमालोच्य गुरुजनेन प्रहित इह परिभ्रमन्कौतुकेन प्राप्तः ? आहोस्वित्तेन चतुरोक्तिनिपुणेन नाविकेनावबोधितं स्वबुद्ध्या वावगतमाधाय मनसि तत्कालमीहितस्य तस्यास्मदालापस्य हृदयार्थमनुरागप्रेरितः परापतितः ?' इति वितर्कयन्ती किंचिच्चलितलोचना चिरमतिष्ठम् ॥

२७१) चिन्तयन्ती च तदचिन्तितप्राप्तमनेकजन्मोपार्जितैः सुकृतकर्मभिरपि दुरापम्, आकल्पावधिकृतैस्तपोभिरपि दुःसाध्यं, चतुर्मुखप्रमुखदेवतानिदानैर्वरप्रदानैरप्यलभ्यं, लब्धरम्भोर्वशीरूपसौभाग्याभिरप्सरोभिरप्यनभिलष्यं, तदङ्कशय्यावस्थानमात्मनो; दूरारूढगर्वा सर्वमपि सौभाग्येन भुवनत्रयान्तर्वर्ति तृणाय मन्यमाना स्त्रैणम्; अवजितारविन्दगर्भकेसरसौकुमार्येण मज्जगतमपि मुष्णता विरहदाहोष्माणम् , आनयतेव संनिपातनिद्रामिन्द्रियाणां, रचयतेव चन्दनद्रवेण चर्चामाचरणमन्तःकरणस्य, क्षिपतेव क्षीरसागरोदरे निरवशेषानवयवान् , परिणमयतेव शारदज्योत्स्नारूपेण शरीरम् , एकीकुर्वतेव प्रतिप्राणिस्थितानि सकलान्यपि त्रैलोक्यसुखानि, असंख्यैरपि निदर्शनैरनावेद्यहृद्यतास्वरूपेण सारमिव सुधारसस्य सत्त्वमिव शंकरशिरःशशिकलाशैत्यस्य सकलमादाय विधिनोत्पादितेन, समुद्रपातसमयेऽप्यनासादितपूर्वेण, स्वप्नान्तरेष्वपि निद्रालाभविरहादलब्धेन, पुनरलभ्योऽयमनयेति जातकरुणेनेव मकरकेतुना परां स्वादुतामानीतेन भाविता तस्य सकलगात्रस्पर्शेन; व्यवधानहेतुरिति पुलकजालकोद्भेदमपि निन्दन्ती, कुङ्कुमाङ्गरागमपि विपक्षपक्षे स्थापयन्ती, भूषणप्रभावितानमपि

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

विघ्नमवधारयन्ती, धृतस्त्रंसमानजघनस्तनांशुकेन स्वेदसलिलेनापि दूयमाना, शरीरार्धेन लब्धप्रियाङ्गसङ्गामचलकन्यामभ्युपहसन्ती, सहसैव विह्वलतामगच्छम् ॥

२७२) दृष्ट्वा च मां तथाविधां क्षणेनैवान्यथाभावमुपगतामुत्पन्नसाध्वसा बन्धुसुन्दरी सादरमवादीत्—'भर्तृदारिके ! किमेवं पुनरपि स्थिता त्वमस्वस्था ? कथय किं ते वपुषि बाधाकृत् ?' इत्यसकृदनुबध्यमाना बद्धोत्कम्पया सगद्गदाक्षरोद्गारमनया शनैः शनैरुत्थाय कृतशिरोवगुण्ठना तस्य नृपकुमारस्याङ्कपर्यङ्कादेकदेशे कमलिनीपलाशशयनस्योपाविशम् ॥

२७३) अत्रान्तरे सा मुक्ततारकरुणपूत्कारा निधाय मज्जानुनोरुपरि मूर्धानम्, अनवरतनिपतद्बाष्पसंहतिः अभिनवानि शुद्धान्तनिर्गमात्प्रभृतिकाननान्तरुपजातान्युदीर्योदीर्य दारुणानि दुःखानि पूर्वकालमनुभूतानि च मया सह विगतयन्त्रणानि शैशवक्रीडितानि परिहासवचनानि विश्रम्भाभिभाषणानि च भावयन्ती, भीषणोदीर्णशोका चिरमरोदीत् । उपनीतवदनक्षालनोदका च तेन, प्रक्षाल्य वदनं प्रमृज्य चोत्तरीयपल्लवप्रान्तेन, मत्संनिधौ न्यषीदत् । उत्सृष्टदीर्घनिश्वासा च स्थित्वा कंचित्कालमवचना, मामवोचत्—'भर्तृदारिके ! किंचिदितोमुखी भव । पश्य चातिसुन्दरोदारदर्शनमपूर्वतेजोविशेषपिशुनितमहानरेन्द्रवंशोत्पादमादरादमुं महाभागम् । अद्य ते दत्तं जीवितमनेन । यद्ययं तदायतनवर्ती न स्यात्, आकर्ण्य वा मदीयमाक्रन्दमतिवेगादगणितनिजश्रमो नागच्छेत्, उत्प्लुत्य च व्योम्नि खड्गधेनुकया पाशं न विनिकृन्तेत्, पतन्तीं च भूतले जातमूर्छां न प्रतीच्छेत्, उत्क्षिप्य च भुजाभ्यामेतदम्भःस्पर्शजनपवनमुपवनदीर्घिकातीरं नावतारयेत्, तदा कथं ते पुनः प्राणलाभः स्यात् ? तदेष ते परममुपकारी नृपकुमारः, न च तवैकस्याः, सर्वस्यापिसपरिग्रहस्य त्वदीयगोत्रस्य, त्वया प्रयुज्यमानामर्हति प्रणामादिकां सर्वामपि गृहायातमान्यजनसमुचितामपचितिम् ।' इत्युदीर्य कन्धराग्रप्रलुठितपाणिः प्रथमदर्शनत्रपाविकुञ्चितस्मितार्द्रनयनतारकां तस्य मां प्रणाममकारयत् ॥

२७४) सोऽपि किंचित्कृतप्रतिप्रणतिरन्तर्गतप्रेमशंसिना प्रीणयन्नमृतवारिच्छटाच्छेन विकसता दृष्टिविक्षेपेण मच्चित्तम्, इषद्वलितवदनस्तामवादीत्—बन्धुसुन्दरि ! प्रवृद्धेन प्रतिदिवसममुना सौजन्येन मधुनेव परभृता मधुरभाषितां परामानीतासि, येन मामपि निदेशमात्रकारिणमत्यन्तमुपकारीति कीर्तयसि । कोऽहमुपकारक्रियायामस्याः ? त्वयैव यत्कर्तव्यं तदखिलमनुष्ठितम् । अनुदिनं नवैर्नवैः प्रसादविशेषैस्तथा तथोपलालितस्य तावतः सखीजनस्य परिजनस्य च मध्ये त्वमेका शरणमस्याः संजाता, यस्मान्निजेनैव सर्वलोकाभिभाविना प्रज्ञाबलेन विज्ञाय जीवितव्यनिरपेक्षमाकारमावासगमनाय पुनः पुनः कृतविसर्गयापि न त्यक्तमेतदीयचित्रशालिकाद्वारम् । 'क चलितेयम्' इति चिन्तयन्त्या च दूरमनुसृता व्रजन्ती पृष्ठतः । समुपजातव्यामोहयापि, 'अस्ति मे विलम्बस्तावदधुना कंचित्कालं,

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

विकालवेलायां गमिष्याम्युद्यानम्’, इति संस्मृत्य कात्यायनिकायाः पुरः प्रयुक्तं वचनमेकाकिन्याप्यनुसृतः कामदेवायतनमार्गः। कृतोऽतिगुपिलतया दिवापि संत्रासकारिणि स्त्रीणामगणितात्मविनिपातया निशायामिह महीयसि महीपतिक्रीडावने प्रवेशः। विचरितमितस्ततः सकष्टामेतां द्रष्टुकामया। दृष्ट्वा च कृतः पाशमोक्षणाय बहुप्रकारो यत्नः। कियद्वा वर्णयाम्यसाधारणभक्तिवात्सल्यायास्तवोचितकारित्वम्? एकमेव मनागयुक्तं कृतं यदहमस्या महानर्थहेतुरुपकारपरम्परोद्घट्टनेन वैलक्ष्यमानीतः। एतां च प्रणामकर्मणा घननिदाघघर्माघ्रातनवशिरीषकलिकाकोमलाङ्गयष्टिं कष्टमनुभाव्य बहुमानार्थिजनपदव्यामारोपितः। सकृदनुस्मरणेनाप्यपनेतव्यरणरणकस्य, नामग्रहणेनाप्यनुग्रहं मन्यमानस्य, बाह्यपरिजनप्रयोज्येन दृष्टिदानेनापि संवर्धनीयानन्दस्य, निन्दापरं ममोपचारकरणम्’। इति ब्रुवाणं च तं बन्धुसुन्दरी स्मित्वा मन्दमवदत्—‘महाभाग! मदभिप्रायेण सत्यं महानर्थहेतुरस्यास्त्वम्। अत एव नायुक्तमुपकारोद्घट्टनं मया विहितम्। केवलं त्वदभिप्रायमाश्रित्य पृच्छामि। सर्वकालमन्तःपुरगतायाः स्वप्नेऽप्यजातपुरुषसंनिधेरधुनैव दृष्टः कथं महानर्थहेतुरस्या भवान्? अथ स किंचिदुद्भिन्नहासः ‘छलग्राहिणि! रहस्यमेतन्न शक्यते प्रकाशयितुम्’ इत्युदीर्य तूष्णीमभवत्। सापि ‘कथमयं महानर्थहेतुः’ इति विमृश्य बहुशः प्रश्नकाङ्क्षया मन्मुखे चक्षुरक्षिपत्॥

२७५) ततोऽहमुद्भिन्नहासा निभृतमुपसृत्य तां कर्णे विदितवृत्तान्तमकरवम्। सापि मद्वचःश्रवणविस्तारितेक्षणा, प्रत्यङ्गमर्पितस्तिमिततारकेण चक्षुषा निरीक्ष्य तुलितकुसुमायुधं तस्य रूपम्, अन्तः परं परितोषमवहत्। अभाषत च निभृताक्षरम्—‘भर्तृदारिके! कृतमतीव दुष्करं त्वया, यदस्य प्रथम एव विरहे न मुक्ताः प्राणाः, न गृहीत उन्मादः, न प्रतिपन्नं महाव्रतम्, एवं दुःखमनुभवन्त्या दर्शितः स्नेहः’ इति। उदीर्य रचितकरसंपुटा प्रणम्य तमवादीत्–‘कुमार! ‘कुटिलस्वभावा स्त्रियः, निसर्गसरलः पुरुषवर्गः’, इति जनप्रवादो न निरवद्य इति चिरादद्य मे स्थितं मनसि, यस्मादपृष्टयापि मया दृष्टमात्रस्य ते जन्मनः प्रभृति सर्वमावेदितं निजरहस्यम्। त्वया तु पृष्टेन विदितपूर्वमेतावदपि मे न प्रकाशितम्। अप्रकटिते तु तस्मिन्कथमहं ‘सोऽयमस्याः प्रियः’ इति त्वां जानामि? तत्क्षमस्व मे, यन्मनोरथशताकाङ्क्षितदर्शनस्य स्वतः प्रीतेन विधिना कथमपि समीपमानीतस्य भुवनत्रयप्रथितपार्थिवप्रथमसूनोः प्रथमदर्शने न दर्शितः प्रतनुरपि संभ्रमः, न प्रपञ्चितो वचनमात्रेणाप्युपचारः, न कृतमर्घपाद्यादिकमीषदपि पूजाविशेषविधानम्’ इत्युदीर्य वेगागमनवल्गत्तुङ्गकुचयुगा भुजयुगं प्रसार्य संजातनिर्भरोत्कण्ठेव कण्ठे तमतिगाढमाश्लिक्षत्। उपनीय विष्टरमादरादर्घमुपपादयितुमुद्यताम्, ‘अतिथिवत्सले! मा कृथाः क्लेशम्, अमुनैव ते सहजसौहार्दशोभिना संभ्रमेण कृत्यकृत्योऽस्मि, कृतमाडम्बरेण’, इति ब्रुवाणः स तां न्यवारयत्॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

२७६) अथ निविश्य सा विहितकुशलप्रश्ना विलम्ब्य स्तोकमुत्सुका मामवादीत्--'भर्तृदारिके ! किमनेनैव शुष्ककण्ठाश्लेषेण दर्शितस्नेहया मया स्थातव्यम् ? उतास्य महाराजसूनोस्त्वत्समागमप्रदानपरमोपकारिणः पुण्यैः कथंचिदासादितस्य कर्तव्यः कश्चिदुपचारः ?' इति कृतप्रश्नां च तां वारंवारमत्रनतमुखी--'सखि ! किमर्थं न करोषि ? पूर्वमपि मया शरीरतः प्रभृति यत्किंचिदस्ति तत्समर्पितं समस्तमपि ते। किमन्यदस्मादप्यधिकमिच्छसि ?' इति साभ्यसूयेव चरणाङ्गुष्ठलतया लिखन्ती क्षोणितलमव्यक्तमवदम् ॥

२७७) सा तु निशम्य तज्जातसंमदा 'भर्तृदारिके ! यदि तवैष निश्चयस्तत्किमन्येन ? साश्वगजवाहना सरत्नस्वर्णकोशा सपरिजना त्वमेवास्मै मया विश्राणिता' इत्यभिधाय, तत्क्षणावबद्धसाध्वसप्रकम्पतरलिताङ्गुलीकम् 'अलीकवत्सले ! मुञ्च माम्, इष्टसंयोगोऽयमस्याः परमदाहदायी भविष्यति' इति कृतनिषेधमिव सप्रहर्षा समाकृष्य मत्करतलम्, अविरलोद्भिन्नपुलकजालकेन स्वेदजलसेकादुद्गताङ्कुरेणेव तत्कालकन्दलितकन्दर्पमदमुकुलितालोलपक्ष्मणि मदीक्षणयुगे निहितनिस्तरङ्गचक्षुषस्तस्य दक्षिणाग्रपाणिना समयोजयत् ॥

२७८) कृतकरग्रहणां च मामीषन्नतमुखीमुपवेश्य तस्यार्धासने, समुज्झितासना समानीय करयुग्ममग्रतः, कृताञ्जलिरवोचत्--'कुमार ! वृत्तस्तावदेष संक्षेपेण युवयोरभीक्ष्णमाकाङ्क्षिणोर्मनोरथसहस्रैः करग्रहमहोत्सवः। संप्रति कृतार्थाहमुपजाता। समासादितं स्वाधीनत्वम्, अपसृतश्चिन्ताराशिः, अवगतं सुखस्वरूपम्, आरोपिता मनसि निद्रानन्दसंप्राप्तिः। किं न तद्यन्न मे संपन्नमभिमतम् ? तथापि कृपणार्थिजनचेतोवृत्तिवदजातपरितोषा प्रार्थये किंचित्'। इत्युक्तश्च स तया स्तोकमवनताननो ह्रीत इव तामवादीत्--'बन्धुसुन्दरि ! किं प्रयच्छामि ? त्वदुपकारस्यास्य सदृशं दानमपि नास्ति। किं वस्तुनान्येनोदितेन ? निजभुजार्जितामवनिमप्यशेषामर्पयामि ते, किं तु सांप्रतं दातुमप्रभुरहम्। यदि त्वं प्रीतिदानार्थिनी तदेनामात्मसहचरीं याचस्व। मम पुनः शरीरादारभ्य यत्किंचिदस्ति तत्पूर्वमेव सर्वमुपनीतमस्यै समुद्रमध्यावस्थितेन सुहृदा कर्णधारेण'। इत्यभिहितासौ द्विगुणतरमवाप्तपरितोषा विहस्य तं पुनरभाषत--'कुमार ! कस्मान्महाकृपण इव मिथ्योत्तरैर्निवारयसि माम्। अनाकुलस्तिष्ठ। न मयार्थार्थमाबद्ध एष ते पुरः प्रार्थनाञ्जलिः। इदं ममाभिप्रेतम्। "प्रेतनाथमुखनिपतितामेतां मलयसुन्दरीमुद्धर्तुकामया काममनुभूत एतया क्लेशः" इति कुर्वता मय्यनुक्रोशम्, "क्रमागतो महापुरुषमार्गः कुलाभिमानिभिरत्याज्यः" इति भृशं विमृशता, "स्वदारपरिपालनकर्म गृहमेधिनां धर्मः" इत्यजस्रं ध्यायता, "त्रिभुवनातिशायिरूपलावण्यया दुर्गदेशस्थितोऽप्यविज्ञातकुलशीलसंनिवेशो दृष्टमात्रः स्वयंवृतोऽहमनया" इति मनसि न्यस्यता, समुद्रपातादिमरणाध्यवसायसूचितममुष्याः स्नेहमन्वहं चिन्तयता, "मद्वियोगे प्राणनिरपेक्षया रक्षितं चारित्र-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

मात्मीयमनया" इति मन्यमानेन, पुण्यभागिना तथा प्रयतितव्यं, यथा भूयोऽपि नेयं दुःखभागिनी भवति' इत्यभिधाय विहिताश्रुपाता तस्य पादयोर्न्यपतत् ॥

२७९) सोऽपि तां तथा पादपतितामवलोक्य करुणया शुचा च युगपद्गृहीतचेताः सखेदमवदत्—'बन्धुसुन्दरि! पृथग्जनोऽपि न वृथाभ्यर्थनः कृतो मया, किं पुनः प्राणपरिरक्षणममुष्याः कृतं यया ताम्? सद्य एवाद्य विहितोपकारां करोमि भवतीम्। अन्तरेणापि ते वचनमवधृतं मया सर्वम्। अस्ति चाभ्युपगमः। तथापि विधिरत्र प्रमाणम्'। इत्यभिधाय तूष्णीमभूत् ॥

२८०) ततोऽहमुपजातसमधिकधृतिः, तत्रोन्निद्रकाननद्रुमोपगूढे दूरारूढशशधरांशुधोरणिध्वस्ततमसि रसितानुमितसितपतत्रिमिथुने कुमुददीर्घिकातीरसैकते कुसुमशयनीयोपविष्टा, समीपविनिविष्टेन मन्मुखासक्तगाढानुरक्तदृष्टिना दयितेन चतुरचटुनिवेशपेशलैः परिहासवचनैर्विनोद्यमाना, विनिहिताङ्गयष्टिरुत्सङ्गदेशे बन्धुसुन्दर्याः, कदाचिदप्राप्तपूर्वमतिशयितगीर्वाणसदनावासमुदममन्दमानन्दमनुभवन्ती, निशीथमनयम् ॥

२८१) क्रमाधिरूढविश्रम्भा च तमहं कृतप्रश्नाया बन्धुसुन्दर्याः स्वदिग्विजयवृत्तान्तमावेदयन्तमुदधिवार्ताव्यतिकरे लब्धावसरमनुयुक्तवती—'आर्यपुत्र! तत्कालसंभृतमद्यापि नोपरमति मे भयम्। अतः पृच्छामि। तस्मिन्नवसरे ततः पातालसदृशादम्बुराशेः केन त्वमवतारितस्तीरः?' इत्युक्तो मया कृतस्मितः सव्रीडमवदत्—'द्रविडराजतनये! त्वदीयवदनेन्दुदर्शनगृहीतोद्यमेन केनाप्यदृष्टेन' इति। तमहमब्रवं पुनः—'आर्यपुत्र! सत्यमेवास्मद्विधजनाभ्युदयकाङ्क्षिणा पूर्वजन्मार्जितेन शुभकर्मणादृष्टेनोद्धृतस्त्वम्, तथापि परमार्थतः कथय। विस्मयो मे ॥'

२८२) स पुनरवदत्—'चन्द्रमुखि! परमार्थोऽप्यसावेव। शृणु निवेदयामि सागरप्रवेशात्प्रभृति यन्मे वृत्तम्। तदा तिरोभूतदर्शनायां त्वयि तीव्रविरहदुःखासहिष्णुतया निपतितोऽहमर्णवपयसि नूतनाम्भोधरनिनादधीराम्; 'अहो नृपकुमार! किमपि कमनीयदर्शनायास्तवाकृतेरतिविसदृशोऽयं व्यवहारः, कथय, किंनिमित्तमनिमित्त एवास्मानमुत्सृजता सविधवर्ती कैवर्तजनोऽयमर्णवावर्तमकराणाममीषामामिषत्वेन त्वया प्रकल्पितो वराकः? इदं चाकस्मादनुस्मरणमात्रेणापि प्रशमिताशेषजन्तुदुरितमखिलविश्वत्रितयविश्रुतमहिम्ना महावीरजिनवरप्रतिमया प्रसाधितस्य सिद्धायतनस्य मैत्र्या पवित्रितं तीर्थमन्यतीर्थिकपरिगृहीतैरनेकसत्त्वप्रलयहेतुभिः प्रपाततीर्थैः समीकृतम्? इति वाचमाकस्मिकीमशृणवम्। 'क एष मामुपालभते?' इति चिन्तयन्नेवोन्मीलितलोचनो न किंचिदन्तिकस्थमीक्षितवान्। केवलं तथैवात्मना समाक्रान्तपूर्वे पर्वतोपकण्ठावासितस्य निजसैन्यस्य नेदीयसि नदाधिराजोत्तारतीरे तरन्तीं तामेव निजनिजस्थानोपविष्टप्रहृष्टनिःशेषनाविकां नावमद्राक्षम्।

'केन वयमुदधिमध्यादुद्धृताः, कथं चेयमस्माभिरचिन्तितैव नौरिह प्राप्ता' इति तारकेण सह चिन्तयन्ननन्तविस्मितो यावत्तिष्ठामि, तावदागत्य रात्रावदर्शनादनुभूततीव्रशोकेन परिवृतो राजलोकेन नीतश्च वीतगमनाभिलाषोऽपि प्रीतमनसा निवासम् ॥

२८३) तत्र चादत्तदर्शनः प्रधानलोकस्य शिथिलकृतसकलपृथ्वीव्यापारः सर्वकालमेकान्तवर्ती प्रवर्तिताविरतशीतोपचारः परिचारकजनेन 'न जाने सा वराकी गता कामवस्थाम्?' इति त्वां चिन्तयन्निनिमेषमप्यनुपजातनिद्रो निशाः कतिचिदनयम्। एकदा तु प्रातरेव द्रष्टुमुपागतस्तदवस्थमवलोक्य तारकः सखेदं मामवादीत्—'कुमार! निष्पल्लवानि चन्दनद्रुमवनानि संजातानि। निःशेषितमृणाला नालशेषाः सरसीषु नलिनाकरा वर्तन्ते। कियन्तं कालमिह पर्वते कुर्वद्भिरफलं देहदाहप्रतीकारमुत्सृष्टपुरुषकारैरासितव्यम्? किं न चिन्त्यते कोऽपि तदवाप्त्युपायः? किं च काञ्चीनगरगमनाय गृह्यतेऽद्यापि नोद्यमः? किं विस्मृतं तद्युवराजस्य यत्तदा समुद्रोदरे नौस्तवच्छद्मना त्वदर्थे कृतप्रार्थनस्य विज्ञाय मे भावमभिमुखार्पितस्मेरनयनया "भद्र, किमहं न शृणोमि, येन भूयो भूयस्तमेवार्थमावर्तयसि? सर्वमवधारितं ते वचनम्। अङ्गीकृतश्चायं नायकः। किं तु तिष्ठतु तावद्यावदहमिहस्था स्वस्थानमुपगता काञ्चीमध्यमागतं ग्रहीष्याम्येनम्" इति यदुक्तं तया?' इत्यभिहिते तेन किंचिदुच्छ्वसितचेताः पुनरवोचम्—'तारक! स्मरामि सर्वम्। किं तु संदिग्धमेतत्। किं तया भवन्तमुद्दिश्य गदितम्, आहोस्वित् "आर्ये! संप्रत्येव नृत्यन्त्यास्तवातिरभसेन सारसनमध्यसद्मा समुच्छलित एष पद्मरागः; तद्गृहाणैनम्" इति पुनः पुनर्भाषमाणं तमेव पुष्पपटलकन्धरं देवलकदारकम्, इति न शक्यते निर्णेतुम्। अथ तद्दर्शनोपायमपरमप्रेक्षमाणैः 'अर्थसंशये प्रवृत्तिरप्रतिषिद्धा' इति मत्वा गम्यते तत्र, तदपि दुष्करमेकाकिनः। त्वदध्यासितां नावमेकामधिरुह्य प्रस्थितस्य मे सकल एव प्रतिपन्थी परिग्रहजनः। सैन्यसहितस्य च परमण्डले गमनमतिविरुद्धमप्रसाधकं च प्रारब्धकार्यस्य॥

२८४) इति व्याहरन्तमुपसृत्य वेत्रधारी मामवोचत्—'कुमार, देवस्य चन्द्रकेतोरन्तिकादागतो लेखहारकः प्रतिहारभूमौ तिष्ठति'। 'प्रवेशय' इत्यभिहिता च सा शीघ्रमेव तं प्रावीविशत्। कृतप्रणामं च सादरस्तमद्राक्षम्। अपृच्छं च—'भद्र! कुशली तातः'? इति। अथासौ 'यथाज्ञापयसि' इत्यभिधाय भूयः कृतप्रणामः पुरस्ताल्लेखमक्षिपत् ॥

२८५) तत्र च 'शत्रुबलपीडितेन द्रविडमण्डलाधिपतिना कुसुमशेखरेण दूतमुखेन कृत्वा सख्यमुपयाचिताः स्मः। प्रतिज्ञातं प्रतिश्रुतं च तस्मै तदस्माभिः। प्रेषितश्च तत्सैन्यसाहायकाय कियानपि रथाश्ववारणप्रायो दण्डः। संत्यक्ताशेषकार्येण कल्याणभागिना स्वसैन्यपरिगतेन गत्वा सत्वरमधिष्ठातव्यम्' इत्यतिक्रान्तवार्ताप्रकाशनपुरःसरं पितुरादेशमभिलिखितमीक्षितवान्। उच्छ्वसितहृदयश्च तदवधारणेन सिद्धमेव

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

त्वदीयदर्शनं समर्थयमानः प्रहर्षनिर्भरः स्थित्वा मुहूर्तमीषत्कृतस्मितस्तारकमवोचम्—'सखे, तातलेखार्थेन स्थापितास्तावद्वयं त्वदीयवचसि । उत्तिष्ठ । काञ्चीगमनसज्जो भव'। इत्यभिधाय तत्रैव क्षणे प्रयाणघोषणापटहमदापयम् । उच्चलितसकलनौदण्डश्च प्रत्यहमखण्डितैः प्रयाणैर्लङ्घयित्वा लवणजलनिधिं जनपदांश्च कतिचित्क्रमेण काञ्चीमागमम् । आकर्णितमदागमनवार्तोपजातप्रीतिना च त्वत्पित्रा प्रत्युद्गम्य दूरमुपदर्शितादरेण प्रवेशितः शुचावेकत्र सावकाशे प्रदेशे स्कन्धावारमामुचम् ॥

२८६) तत्र च त्वदुपलम्भाशया दिङ्मुखख्यातरूपसंपदां राजकन्यानां विद्धरूपाण्यादरप्रवर्तितैश्चित्रकृद्भिरभिलिख्याभिलिख्योपनीतान्यजस्रमवलोकयतः कथानिबद्धं यथावृत्तमात्मीयमुदधिवृत्तान्तमखिलसामन्तान्तःपुरेषु चिरंतनाख्यानकव्यपदेशेन स्वप्रयुक्ताभिः कथकपुरंध्रिभिः प्रकाशयतः प्रधानदेवतायतनेषु नरपतिप्रासादशिखरेषु नगरपालोद्यानेषु प्रेक्षाजनसमाजेषु मज्जनायातपौरवनितासमाकुलेषु च स्रवन्तीपुलिनेषु द्विधापि संचारिततारकस्य मे गताः कतिपयेऽपि दिवसाः ॥

२८७) अद्य तु प्रातरेव प्रासादतलगतोऽहं शिबिरासन्नवर्तिना रथ्यामार्गेण व्रजन्तमुज्ज्वलविचित्रवस्त्रधारिणमनेकविच्छित्तिविरचितप्रसाधनमनर्घरत्नाभरणभूषिताङ्गमनणुमाणिक्यखण्डखचितपर्याणेषु वाजिषु वारणेषु गतिकम्परणितकिंकिणीकलापेषु याप्ययानेषु चाधिरूढमङ्गनासमूहमवलोक्य जातकुतूहलस्तारकमपृच्छम्—'भद्र ! जानासि क्वायं जनसमूहः प्रस्थितः' ? स मामवादीत्—'युवराज, ज्ञातमेवैतत् । अस्ति रम्यतानिरस्तनन्दनवनवैभवमितो नातिदूरे नरेन्द्रभवनोपवनसंसक्तमतिशयस्निग्धसुकुमारद्रुमं कुसुमाकराभिधानं काननम् । तत्र निजसौभाग्यखर्वितसमस्तान्तःपुरपुरन्ध्रिगर्वया गन्धर्वदत्ताख्यया महादेव्या कारिते देवस्य मकरकेतोरायतने प्रवृत्ताद्य चैत्री यात्रा । तां द्रष्टुमुच्चलित एष पौरयोषिज्जनः । न चायमेतावानेव । अन्योऽपि नगरनारीजनो राजलोकश्चानेकसहस्रसंख्यस्तत्र यास्यति । कुमारस्यापि यदि नरेन्द्रानुवृत्त्या यदि भक्त्या यदि लोकमार्गानुसरणेन यद्यन्यदेशयात्रास्थितिविलोकनकुतूहलेन युज्यते गन्तुम्, प्रस्तुतस्यापि प्रयोजनस्य सिद्धावयमेवावसरः । यद्यत्रापि शैथिल्यं तदा कोऽन्यः प्रक्रमो भविष्यति, यत्र तद्दर्शनं भावि ?' अहं तु 'युक्तमयमाह' इति मनसाभिनन्दिततदीयवचनस्तत्क्षणमेवोत्थाय कृतमज्जनो गृहीतरुचिरवेषः समारोपितवर्यकनकपर्याणां करेणुकामधिरुह्य कृपाणकुन्तपाणिना तरुणवण्ठप्रायेण पदातिलोकेन परिमितेनैवानुगम्यमानो मनोभवायतनमिदमभ्यागमम् । अवतीर्य च कृतप्रवेशः प्रणम्य दूरस्थित एव मन्मथम्, उन्मथ्यमानहृदयस्त्वद्दर्शनोत्कण्ठया द्वारदेशाभ्यासगतमन्यतममुत्तमं मत्तवारणकमध्यासितवान् ॥

२८८) तत्र च समासन्नचारिणा परिचारकेण तूर्णमुपनीतायामलघुतरविस्तारायां नेत्रविस्तारिकायामुपविष्टः प्रत्येकमनुरागशून्येनापि चेतसा निष्पतन्तमापतन्तं च

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

वनिताजनमनन्यदृष्टिरीक्षमाणो दिवसमनयम् । अवसिते च वासरे विरलीभवत्सु कृत्रिमतुरङ्गवारणक्रीडाप्रधानेषु प्रेक्षणकेषु, विघटितासु विटलोकलोचनसुधासु वेश्यारासमण्डलीषु, कृतपरस्परसेकयुद्धेषु प्रस्थितेषु मज्जनवापिकाभ्यः कनकशृङ्गभृङ्गारपाणिषु भुजङ्गपौरेषु, निर्याते यात्रायातनगरनारीगणे, क्षणेन विरते रतिभर्तुरायतनरामणीयके, झटिति नष्टाखिलाशः समं मार्तण्डमण्डलाभोगेन विच्छायतामगच्छम् ॥

२८९) श्लथीभूतसकलगात्रसंधिश्च कथमप्युत्थाय तस्माद्वारमत्तवारणकादेकहेलयोज्जिहानस्य कल्पान्तदहनदारुणस्य दाहज्वरव्यथावेगस्य मरणमेव मन्यमानो निराकरणम्, अङ्गणोपविष्टानुपश्रित्य सर्वानप्यात्मसेवकान्प्रत्येकमवदम्—'भद्राः! प्रयात सदनम् । अद्य मया गृहीतनियमेनैकाकिनास्मिन्नेव स्मरायतनमण्डपे निवस्तव्यम्' । गतेषु च तेषु पुनरपि तदेवायतनमविशम् । तत्र च गृहीतविरहिवेषः प्रेषणानन्तरमेव सत्वरैरुपेत्य परिचारकैरुपरचितमग्रे मकरकेतोः शिरोभागनिहितमृदुमृणालिकाकाण्डगण्डोपधानमम्बुकणिकानिकुरुम्बकर्बुरमरविन्दिनीपत्रसंस्तरमध्यारोहम् । तेन च प्रचुरदाहवेदनावहेन चिताहुतवहेनेव द्विगुणमुपताप्यमानो, जालान्तरनिपातिभिरंशुनिकरैः प्रासविसरैरिव हिमांशुना हन्यमानः, कृतविनिद्रोद्यानबकुलकलिकापातेन विषवातेनेव मलयमरुता विह्वलीकृतः, क्वणद्भिरुपकर्णमिष्टदेवतानामवर्णानिव जपद्भिरुत्तंसभृङ्गैर्ग्राह्यमाणो मुहुर्मुहुः स्मृतिं, येनैव प्रापितो विपदमेतां तस्यैव परमशत्रोर्विषममार्गणस्यागत्य निकटे निषण्णो, मूढधीरितीवाबद्धविकटाट्टहासैरालिङ्गितः सर्वाङ्गेषु प्रसारितभुजाकारदीर्घनालैः कुमुदजालैः, त्वदवलोकनसाधकोपायमालोचयन्मरणम्, अतिशयकरुणमङ्गनाया इवाक्रन्दशब्दमशृणवम् ॥

२९०) श्रुत्वा च वेगान्निर्गतो बहिरुदस्तबाहुयुगलामुभयगण्डस्थलप्रसृतबाष्पसलिलस्रोतसमशेषदिक्प्रहितनिःप्रत्याशनयनामायतनसालशिखराग्रस्थिताम्—'अहो नृपतिमन्दिरारामवर्तिनो नगरलोकाः! शृणुत कृपणाया मम प्रार्थनावचः; यः कश्चिदत्र यात्रादर्शनार्थमागतः स्मरायतनमध्ये चाकृत्रिमसरित्तीरमण्डनेषु माधवीमण्डपेषु वा कृताभिनवसंस्कारासु क्रीडागिरिगुहासु वा गन्धसलिलच्छटाधौततटशिलातलेषु कमलकुमुददीर्घिकापुलिनेषु वा गृहीतव्रतः श्रान्तः पानगोष्ठीप्रसक्तः प्रियाविरहवेदनार्तो वा तिष्ठति, स तूर्णमुत्तिष्ठतूत्तिष्ठतु; समावर्जयतु पुण्यस्कन्धमतिमहान्तमेकस्य सकलजगदेकचूडामणेः कन्यकारत्नस्य परिरक्षणेन रक्षन्ननन्तं प्राणिसंघातम्'; इति विक्लवं विलपन्तीमिमामेव तव सहचरीं बन्धुसुन्दरीमद्राक्षम् । दृष्ट्वा च तीव्रदुःखोपतप्तहृदयः सदयमवदम्—'भद्रे, का त्वम्? किमर्थमाक्रन्दसि? केयं कन्यका? कस्यापत्यम्? किमस्या जातम्? किं चास्माभिरत्र प्रतिविधातव्यम्?' इत्यभिहितासौ विलोक्य मां तत्कालमेव स्वस्थानगतजीविता शिरसि बद्ध्वाञ्जलिम्; 'भ्रातः! अलमलं प्रश्नेन, ममैव पृष्ठतो धाव धाव, शीघ्रं कुरु, कुरु प्रगुणां करे कृपाणिकाम्, छिन्द्धि छिन्द्धि पुरतोऽस्य सरसीतीरशाखिनः

स्कन्धशाखानिबद्धमस्या महाराजदुहितुः कन्धरापाशम्, मा विधेहि तावदन्यं व्याक्षेपम्, आवेदयिष्यामि सर्वमेतद्यदि मे मनोरथाः संपत्स्यन्ते'; इति संभ्रान्तहृदया गदन्ती गद्गदस्वरेण श्वासविधुराधरा प्राकारशिखरादवतीर्य सत्वरा मध्ये तरूणामधावत्। अहमपि तथाविधाकूतदर्शनेन क्षिप्रतरमुत्क्षिप्तपादः पदान्यनुसरन्नस्यास्त्वत्समीपमागच्छम्' ॥

[इति समरकेतुवृत्तान्तशेषः ।]

२९१) इति निवेद्य निजवृत्तान्तमुपशान्तवचसि तस्मिन्, सविस्मया बन्धुसुन्दरी क्षणमिव स्थित्वान्तरिक्षमैक्षत। बभाषे च किंचित्क्षुभितहृदया—'कुमार! कस्मान्निराकुलस्तिष्ठसि? उत्तिष्ठ यावदक्षीणभूयिष्ठा रात्रिः। अन्वेष्टारश्च यावदिह नापतन्ति तावदेनां प्रापय प्रच्छन्नामेव निजदेशम्। अति हि विरुद्धमत्रावस्थानमस्याः। शृणु। निवेदयामि। यतः करग्रहणवार्ताश्रवणभीतयाध्यवसितमेतदुद्बन्धनविधानेन मरणमेतया, तस्यैव शत्रुसेनापतेर्वज्रायुधस्य प्रदास्यति प्रातरेनामतिनिबिडविग्रहनिपीडितो द्रविडदेशाधिपतिः। उपनीता च संधित्सुना तेन दुर्निषेधाविरोधहेतुश्च। नीता तु देशान्तरमिदानीमेव, शत्रोरपहृता भवति, सुखेन चातिवाहयति कालम्। कालान्तरे च सकलवरगुणोपेतेन निर्व्याजसुहृदा महाराजतनयेन गत्वा त्वया गृहीतपाणिः क्रमाधिगतवृत्तान्तस्य पितुरपि परां प्रीतिमावहति। तदेवमत्र क्षणे निर्जनादितो वृक्षगहनादपहरणमस्या गुणवदतिमात्रमाभाति मे। तथापि त्वं प्रमाणम्॥'

२९२) सोऽपि तच्छ्रुत्वा कृतविमर्शः—'सूक्तवादिनि! युक्तवादिनि! युक्तमभिहितम्। किं तु दुष्करमिदं मादृशानाम्। अहं हि वारंवारमभ्यर्थितेन प्रतिपद्य मित्रतां शत्रुगृहीतस्य राज्ञस्तावकस्य साहायकाय पित्रा समादिष्टः। तेनास्य सर्वथा सराष्ट्रस्य सपशोः सपुत्रदारस्य रक्षाविधौ मया व्यापृतव्यम्। यदा तु छलेन रात्रावुपेत्य प्राणभूतामस्य दुहितरमपहरामि, तदा तदपकारकृत्येषु नित्यमेव निषण्णबुद्धेर्वज्रायुधस्य मम च न व्यतिरिच्यते किंचित्। किं च हृत्वा गत इमामनवगीतचरितस्य तस्यापि पितुरात्मीयस्य दर्शयिष्यामि कथमात्मानम्? आस्तां च तावत्स मे तातः। इयमप्युचितकारिणी त्वदीया सहचरी विवाहसमये 'पश्य वरमुखम्'' इति व्यापारिता प्रियसखीभिः कथमानन्दनिर्भरा मे वदनमवलोकयिष्यति। तदलमनेन कर्मणा। मा त्वरस्व। स क्रमः कोऽपि चिन्तनीयो येन दातुमेतामुद्यतः काञ्चीविषयाधिपोऽपि निषिध्यते। विरोधोऽपि सार्धममुना न वर्धते। इयमपि प्रीतिकारिणी पितुर्भवति।' इत्यभिधाय, नीत्वा च कन्यान्तःपुरप्रवेशं यावदावाम्, अदृष्टमुखविकारः प्रकृतयैव गत्या स्वशिबिरं प्रति प्रस्थितः॥

२९३) प्रस्थिते च तत्र, क्षणमात्रदत्तान्तरेणोत्पाद्य परमं शैत्यमुपनीततीव्रतरदाहव्यथेन विषमज्वरेणेव पुनरपि प्राक्तनेन विरहदुःखेनाध्यासितामादाय मां, बन्धुसुन्दरी कन्यान्तःपुरमगच्छत्॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

२९४) आरोप्य च शयनचित्रशालिकायामविलम्बितगतिस्तत्कालमेव गत्वा सर्वमपि विद्याधरापहरणादिचित्रशालिकाधिरोहणपर्यन्तमम्बाया यथावस्थितं मदीयवृत्तान्तमकथयत् ॥

२९५) असावपि तम्, आकर्ण्य संभ्रान्तहृदया, विस्मयप्रमदसाध्वसादिभावशबलितं शोकमुद्वहन्ती, समुपसृत्य सविधवर्तिनं द्वितीयशयनमधिशयानस्य मत्पितुः, अनुच्चोच्चारिताक्षरा, श्रवसि समचारयत् ॥

२९६) पितापि मे तदुपकर्णनेन सद्य एवोपजातवैवर्ण्यः स्थित्वा मुहूर्तमवनतमुखः सखेदमवदत्—'देवि ! पश्य दुरात्मनो दैवस्य गतिम् । एषा मलयसुन्दरी मन्त्रिमतमनुवर्तमानेन तवापि वचनमप्रमाणीकृत्य वज्रायुधाय विग्रहोपशान्त्यर्थं मया दातुमिष्टा । निर्दिष्टं च तत्प्रेषितप्रधानपुरुषाणां प्रभाते संप्रदानलग्नम् । अन्तरा चायमन्तरायः संवृत्तः । यदि तावदवधीर्यैनमवधार्य च प्रबलवैरिवृन्दावस्कन्दपीडितानां प्रजानां क्षेमलाभमनपेक्षितापत्यप्रीतिरेनाममुष्मै प्रयच्छामि, ततो नियतमेषा जात्यैव पुरुषद्वेषिणी पुरुषान्तरेऽवरूढगाढानुरागा शस्त्रेण वा विषेण वा वृक्षशाखोद्बन्धनेन वा प्रायोपवेशनकर्मणा वा जीवितं मुञ्चति । अस्यां च पञ्चत्वमुपगतायामाकल्पमयशो दुष्कृतं च मे नोपारमति । अथ न प्रयच्छामि, ततोऽधुनैव संधानमानीतो विशिख इव विघटते विपक्षः । विलक्षीभूतश्च महतीमप्रतिष्ठामुपकण्ठवर्तिषु नृपेषु प्रख्यापयति । एवं स्थिते कर्तव्यमूढं मे हृदयमिदमपेक्षते तवोपदेशम् । आदिश यदत्र सांप्रतं करणीयम् ।' अम्बा तु मनसा गृहीतक्षणापि मत्प्रदानपक्षनिराकरणे, 'पूर्वमादृतं न मे वाक्यममुना' इति किंचिदुपजातरोषेव विरतवाक्प्रवृत्तिः, स्थित्वा क्षणमधोमुखी मध्यस्थमेव वचनं व्याहरत्—'देव ! काहमुपदेशदाने ? किं वाभ्यधिकमन्यद्विज्ञापयिष्यामि ? द्वावपि व्यञ्जितौ देवेन पक्षौ । य एवात्मने रोचते, य एव बहुगुणः प्रतिभाति, स एवाश्रीयते' इति ॥

२९७) इत्युक्तेऽम्बया पिता मे पुनरवोचत्—'देवि ! ममैष तावत्संकल्पः । एष वज्रायुधः प्रदानेन वत्साया न संप्रति स्वीकर्तुं नाप्यदानेन निराकर्तुमुचितः । केवलमिदं करणीयम् । अस्यामेव शर्वर्यामनुपलक्षिता जनेनेयमाप्तकतिपयलोकपरिवृता देशान्तरे दवीयसि विसर्ज्यते । प्रजासु च "आयुष्मती स्मरायतनजागरणसमुत्थया झटित्येव तीव्रया शूलव्यथया विसंस्थुलीकृतशरीरा संस्थिता" इति प्रकाश्यते । तत्र हि कृते जनापवादः परिरक्षितः, विपक्षश्च न विलक्षितो भवति । अनुपलक्षितावस्थितौ चास्याम्, उत्थिते सर्वत्रैवाभावप्रवादे दीर्घविग्रहजनितनिर्वेदोऽयमपरकन्याप्रदानेन वा देशैकदेशविश्राणनेन वा कतिपयगजाश्वापवर्जनेन वार्तिनिपुणमुपपादितेन पणबन्धेन संधौ स्थापयिष्यते'। इत्युदीर्य कृतपार्श्वावलोकनो नातिदूरे निषण्णमाहूयैकमाह्वानाय मे वर्षधरमादिक्षत् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

२९८) आहूतोपढौकितां च तेनास्थानविहितात्मवधसाहसत्रपाविलक्षविक्षिप्तेक्षणाम् ‘प्रभाते विपक्षाय दीयमानः कथमात्मा मया रक्षितव्यः’ इत्यनेकोपायचिन्ताचान्तसकललावण्यविच्छायमुच्छन्नचैतन्यमिव शरीरमुद्वहन्तीमवलोक्य माम्, उत्पन्नकरुणस्तातः ‘एह्येहि पुत्रि! परिष्वजस्व मां नृशंसम्’ इत्यभिदधानो बाष्पायमानदृष्टिः गृहीत्वा भुजाभ्यामङ्कदेशे मामुपावेशयत्। वारं वारमुत्सृष्टदीर्घनिश्वासश्च स्मृत्वा स्मृत्वा मदीयमुद्बन्धनदुःखमधिकमात्मनश्चेष्टितेनान्वतप्यत। विसर्गेऽप्यमुक्तमत्संनिधेः स्निग्धतां बुद्धिमत्तां च बन्धुसुन्दर्या मुहुर्मुहुः प्राशंसत्। पाशच्छेदविहितास्मत्प्राणरक्षे सिंहलेन्द्रसूनौ परां बन्धुबुद्धिमाबध्नात्। तथाविधेऽप्युपद्रवे दैवाद्जातमरणां पुनर्जातेति माममन्यत ॥

२९९) भूयो मरणसंभावनया हृदय इव निक्षेप्तुकामस्तत्कालमधिकमुल्लसितेन बलवतापत्यस्नेहेन मोहितो मुहुर्मुहुर्गाढमस्वजत। व्यसृजच्च शनैः सान्तरनुतापमालापम्—‘वत्से मलयसुन्दरि! क्षमस्व मे स्खलितमेतत्, यदपरिज्ञाय हृदयभावं भवत्याः सहसैव त्वमस्माभिरस्मै शत्रुसामन्ताय दातुमध्यवसितासि। किं करोमि? न केनापि पूर्वमावेदितो ममैष त्वदपहारवृत्तान्तः। जाने जनन्यापि ते संप्रत्ययमवगतः। अन्यथा, तत्प्रदानसमये पृष्टयास्माभिः किमिति यथावस्थितमेव स्वरूपं नावेदितं मे? तदलमुद्वेगेन। स्वस्थचित्तास्स्व। न त्वामिदानीं प्राणविच्छेदेऽप्यमुष्मै संप्रयच्छामि। केवलं कंचित्कालमनुभवितव्यो भवत्या प्रवासजनितः क्लेशायासः। सोढव्यमधिकमूढचित्तया सुहृद्बन्धुजनविप्रयोगदुःखम्। एष वज्रायुधः सिद्धादेशदैवज्ञवचनप्रत्ययेन सकलखेचरचक्रवर्त्यमात्यपदसंप्राप्तिकामः किमपि बद्धाग्रहः करग्रहविधौ वरणाय ते प्रातरेव प्रहेष्यति प्रधानपुरुषान्। प्रतिपन्ना च भवती प्रत्यक्षदर्शना, अतिदुष्करा निषेद्धुमेषाम्। आसन्नवर्तिनि च यत्र क्वापि नगरे वा, जनपदे वा तवावस्थानमहितस्य सर्वतो विहितचारसंचारस्याध्यक्षमेव। तदुत्तिष्ठ वत्से! विधेहि प्रस्थानमधुनैव दूरदेशान्तरगमनाय’ इति ॥

३००) उक्तवन्तं च तातं माता मे पुनरवोचत्—‘देव! यद्यसौ दूरे गमयितव्या, तद्वरं तत्रैव पत्रलस्निग्धपादपे दक्षिणाब्धिजलतरङ्गास्फालवाचालदेवार्चनशिलावेदिके मलयमेखलामूलवासिनि प्रशान्तवैराख्ये वैखानसाश्रमपदे गच्छतु, यत्रार्यपुत्रेण सह मे प्रथमदर्शनं संवृत्तम्। तत्र हि,

प्रातः प्रातरवेक्ष्य होमहुतभुग्धूम्यामहादुर्दिनं
हृष्टस्याश्रमबर्हिणस्य रसितैरायामिभिस्त्रासिताः।
नीचैरेत्य समाधिनिश्चलतनोर्मध्ये जटामण्डलं
यस्याबाधितबद्धनीडचटकाश्चक्रुः स्थितिं भोगिनः ॥८६॥

तस्य भगवतो जगत्त्रयख्याततपसः त्रिकालगोचरज्ञानवसतेः सकलदुःखितप्राणिवत्सलस्य कुलपतेस्तातशान्तातपस्य पादमूले स्थिता, न मे दुःखमुत्पादयति, सुखेन च दिनानि मत्प्रख्यवृद्धतापसीवृन्दपरिपालिता प्रेरयति’ ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

३०१) 'तथा' इत्यभिनन्दितालापया चोत्थाय तत्कालमेवाम्बया कृताखिलगमनमङ्गल्या, 'कष्टमाभाषितो नाभीष्टजनः' इति मनः सशल्यमुद्वहन्ती, बाष्पसलिलप्लुतेक्षणा प्रणम्य पितरमन्तःपुरान्निरगच्छम् । अपसारितच्छत्रचामराडम्बरा च निभृतपदमपक्रम्य पक्षद्वारकेणाग्रतो नातिदूरे सिन्दूरितकुम्भभागामुत्तमाङ्गनिहितसितकुसुमदामदूर्वाक्षतामभीक्ष्णचलितततीक्ष्णाङ्कुशमुखेन प्राङ्मुखीकृत्य धारितामाधोरणेन, दृष्टसकलशिष्टलोकाचारया मम शरीरपरिचरणाय चापलनिवारणाय च प्रतिशिष्टया तातेन बलवदभीष्टया तरङ्गलेखाख्ययाम्बाया बालसख्या समागत्य प्रथममेवाध्यासितशारिकोटरैककोणां, करेणुकामध्यरोहम् । आत्तशस्त्रकतिपयान्तर्वंशिकपदातिपरिवृता च तत्कालविनिवृत्तपौरप्रचारसुखसंचारनरपतिपथां क्रमेण नगरीं निशीथिनीं चालङ्घयम् ॥

३०२) व्रजन्ती च वर्त्मनि प्रतिदिवसमविलम्बितैः प्रयाणकैरल्पेनैव कालेन तत्तपोवनमासादितवती । तत्र चाद्यदिवस एव विसर्जितसहायातभृत्यलोका, विमुक्तहारनूपुरादिनिःशेषभूषणकलापा, मङ्गलमात्रमेकैकमणिवलयशेषं वेषमुद्वहन्ती, प्रतिदिवसमाविष्कृताधिकाधिकवात्सल्येन तातबहुमानात्तापसजनेन सादरं दृश्यमाना, मुनिकुमारिकावृन्दपरिवृता, कदाचित्कुलपतिसमादेशादतिथिवर्गमुपचरन्ती, कदाचिद्देवतार्चनकुसुमान्याहरन्ती, कदाचित्पत्रपुटकाहृतैः प्रस्रवणवारिभिर्बालवृक्षकानुक्षन्ती, कदाचिदुटजाजिरोपान्तजातानां वनलतानामालवालानि विरचयन्ती, कदाचिदचिरोपलिप्तासु पर्णशालाङ्गणवितर्दिकासु दर्शितानेकललितपत्रलेखान्स्वस्तिकानभिलिखन्ती, कदाचित्प्रनष्टजननीदुग्धदुर्बलान्बालहरिणकान्बाष्पलव्यैः शष्पकवलैः संवर्धयन्ती, निषिद्धचापलेन प्रियालापिना मत्कृते प्रकृतिसरसस्वादुपाकाः शाककन्दलीः सप्रपञ्चं पचता प्रत्यहमपरापराणि परिणतिमुखानि शाखिनां फलानि प्रयच्छता स्वशयनीयसंनिधावतिस्पर्शवद्भिर्वल्कलांशुकैस्तल्पमुपकल्पयता यथावसरमभिनवाभिनवानि पौराणिकाख्यानकानि कथयता स्थविरतापसीसमूहेन विस्मारितसकलबन्धुविरहदुःखा, केवलेनैव तस्य क्षणमात्रोपलब्धसंगमस्य प्रेयसो जनस्य पुनरदर्शनेन दुःखिता, कंचित्कालमनयम् ॥

३०३) एकदा तु याममात्रे वासरे समासन्नपर्णशालावस्थिताहमेकाकिनी केनचित्काञ्चिविषयादागतेन द्विजातिना कुलपतेरावेद्यमानं तदीयवृत्तान्तमशृणवम्—यथा किल स मदनत्रयोदशीप्रदोषे प्रगुणितात्मपृतनावीरवर्गो विनिर्गत्य काञ्च्याः कृतमहासंगरः पराङ्मुखीभूतसकलसैन्यनायकेन सायकोन्मथितसारथिच्छत्रकेतुना निरस्त्रीकृतेन शत्रुणा न ज्ञायते कथंचित्समस्तैरेव सहचारिभिः सह नरेन्द्रैर्द्रागेव दीर्घनिद्रायां शायितः । श्रुतिविवरमवतीर्णमात्रेणैव चानेन तस्य पापात्मनो वचनालापेन कालकूटविषकणिकलापेनेव विह्वलीकृतशरीरा दुःखभरनिरुद्धमन्तःकरणमात्मनो नियन्तुमपारयन्ती नष्टचेतना प्रेमोपदिष्टां तदीयचेष्टामिव यथाश्रुतामनुचिकीर्षुरहमपि दीर्घकालं मूर्छामयीं निद्रामगच्छम् । कथंचिदु-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

पलब्धसंज्ञा च सत्वरमुत्थाय, 'किमतः परं श्रोतव्यम् ?' इति चिन्तयित्वावधीरिततदारब्धवार्तापरिसमाप्तिर्निर्गता तपोधनात् ॥

३०४) गता चातिमात्रविरलतापसप्रचारं वेलातटम्, अवलोक्य च पुरस्तादतिचिरादृष्टमिष्टमिव बान्धवमम्बुराशिं शतमुखीभूतदुःखदाहा, निदाघसरिदिव प्रथमजलधरासारवारिवरणबन्धेन महतापि प्रयत्नेन हेलागतं बाष्पवेगमपारयन्ती धारयितुम्, उन्मुक्तातितारकरुणपूत्कारा; 'हा प्रसन्नमुख ! हा सुरेखसर्वाकार ! हा रूपकन्दर्प ! हा लावण्यलवणार्णव ! हा लोकलोचनसुधावर्ष ! हा महाहवप्राप्तपौरुषप्रकर्ष ! हा कीर्तिकुलनिकेतन ! किमेकपद एव निस्नेहतां गतः ? किं न पश्यसि मामस्थान एव निर्वासितां पित्रा, विवर्जितां मात्रा, परिहृतां परिजनेन, अवधीरितां बन्धुभिः ? एकाकिनीमदृष्टप्रवासां वनवासदुःखमनुभवन्तीम्, किमागत्य नाथ ! नाश्वासयसि ? कदा त्वमीदृशो जातः ? कश्च संप्रत्यवेक्षितो मत्पक्षपाती, यदाशया माध्यस्थमवलम्ब्य स्थितम् ? किमत्र मद्दुःखदुःखिताऽऽस्ते बन्धुसुन्दरी, या समागत्य मत्कृते पुनरपि करिष्यति तव प्रार्थनाम् ? कथय किमर्थमेकपद एवाहमप्रिया जाता ? किं कृतं मया ते विप्रियम्, येन सकृदपि नालपसि ? यदि च निसर्गनिष्ठुरस्तत्किमागत्य पाशोपद्रवाद्रक्षिताहम् ? किं तदैव नोपेक्षिता जीवितमुत्सृजन्ती ? सांप्रतं दर्शयित्वा ममात्मानमावेद्य निःसामान्यमनुरागमपसृतो दर्शनपथात् । आकर्ण्याप्यकल्याणभागिनी तथाद्यापि न प्रत्येमि शत्रुसंपादितां विपदम् । अव्यापन्नविग्रहं जीवन्तमिव केनापि हेतुना भवन्तमुत्पश्यामि । यद्यपि सुराङ्गनासङ्गमस्पृहः पापकारिणीमपहाय मां दिव्यलोकमुपगतः, तथाप्येकवारमागत्य तेनैव प्राक्तनेन रूपेण दर्शयात्मानम् । अनवलोकितत्वद्वाम्ना मर्तुमपि हताशा न शक्नोमि । निष्करुण "कीर्तिः प्रिया ते, नाहं, न चान्यः कश्चिद्" इति किं न जानामि ? "युक्तकारी महासत्त्वः स्वार्थविमुखश्च भवान्", इति च किं न वेद्मि ? तथाप्यनेकपापात्मना तमोरूपेण प्रेमनाम्ना महाग्रहेण गृहीता, "हस्तगोचरगतोऽपि दैवहतया न प्राप्तः पतिस्त्वम्", इति चिन्तयन्ती शोकपरवशा निस्त्रपं विलपामि । सर्वथा कृतार्थस्त्वम् । उन्नामितस्त्वयैकेन सूनुना सिंहलेन्द्रवंशः । तवैकस्य जगति निःकलङ्कं यशः । त्वमेकः सकलभूपालराजपुत्रेषु ग्राह्यनामा । मरणमपि तवैव श्लाघ्यमेकस्य, येनैकाकिना तत्कालमेव निर्गत्य शिबिरादसोढपरिभवेनासंख्यसेनापरिवृढपरीतः प्रापितः पराभवनतिमरातिः । अनेन पुनरुचितकारित्वेन कृतविप्रियोऽपि नितरां प्रियोऽसि मे, यत्तदा बन्धुसुन्दरीवचनेन युक्तोऽपि न प्रयुक्तस्त्वयास्मदपहारः । केवलमिदं बाधते, यदुपवर्णितं तया मत्प्रदानोदन्तमाकर्ण्य तूष्णीमेव निर्गच्छता नृपोद्यानादीषदपि नाभाषिताहम्'; इत्यादि विविधं व्यलपम् ॥

३०५) अल्पीभूतशोकोद्रेका च, 'सुचिराक्रन्दितेनात्र दयितयानपात्रिकासंपर्कसुभगे सागराम्भसि विसृज्य निर्वापयामि तीव्रदुःखानलशिखाजालकवलितानिमान्प्राणान्'

इति विचिन्त्य, चेलाञ्चलप्रमृष्टप्रबलरोदनोच्छूननयना स्नेहनिर्गताश्रुसलिलक्लिन्नदृष्टिभिरागत्यागत्य परिचयात्पुरोद्भवन्तीभिरवगताभिप्रायाभिरिव निरुद्ध्यमानमार्गा वनमृगीभिः, प्रस्थिता पदानि कतिचित्, पृष्ठतः पारावारपुलिने यथोत्तरं विस्तरन्तमपरम्परानुलग्नमच्छिन्नसंतानमङ्घ्रितलताडितानामन्तरान्तरा दलन्तीनां शुक्तिकानामारवेणानुसृतमनतिमसृणं वालुकारणितमश्रृणवम् ॥

३०६) श्रुत्वा चोपजातकम्पा 'कष्टम् आगतः कोऽप्यनुपदी', इति चिन्तयन्ती, वेगवलितकण्ठनाला पृष्ठतो व्यलोकयम् । अपश्यं च नातिदूरे दूरदोलायमानबाहुयुगलां, क्लमविश्रृङ्खलपदक्षेपचटुलेन गतिमिव त्वरयितुमजस्रमायतिमता केशपाशेन पृष्ठे ताड्यमानाम्, अवस्रस्तनिवसनग्रन्थिसंवरणविहस्तवामहस्ताम्, असकृदुत्सर्पता दक्षिणकरेण श्रमश्वासवल्गत्कुचयुगास्फालितं गलितमुत्तरीयवल्कलप्रान्तमंसदेशे निवेशयन्ताम्, आसन्नमणिशिलानिपतितप्रतिच्छायाच्छलेनात्मदेहमपि गतिविलम्बविद्वेषेण स्थाने स्थान इव निक्षिपन्तीम्, यथादर्शनमनुप्रस्थितेन संभ्रमस्खलितगतिना तापसीजनेन दूरविच्छिन्नेनानुगम्यमानमार्गाम्, प्रेमदोषादुत्प्रेक्षितायाः मत्तृषः प्रशमनाय गृहीतस्वादुसलिलपूरितकमण्डलुम्, आपतन्तीम्, आकुलाकुलां तरङ्गलेखाम् ॥

३०७) उत्पन्नवैलक्ष्या च तदवेक्षणेन, 'कष्टम्, न संपन्नमिष्टम्; अविनीततायाश्च नीतः पात्रतामात्मा; किं करोमि ? आगतेयमन्तिके; न शक्यत इदानीमुदन्वत्पयसि पुण्येऽस्मिन्नपुण्योपहतमुज्झितुं हतशरीरकमेतत्'; इति चिन्तयित्वा क्षणं दिक्षु निहितोद्विग्नदृष्टिः, झटिति संनिधावेव दृष्टस्य स्वभावाकृष्टकज्जलकूटकालिम्नः कालकूटविषराशेरिव मथनसंनिहितशिपिविष्टकवलितावशिष्टस्य विटपहारदूरावर्जितप्रान्तस्य निरन्तरतया पर्णसंहतीनामर्ककिरणैरपि मरणभीतैरिव परिहृताभ्यन्तरप्रवेशस्य मारुताघूर्णितनिखिलशाखानिवहमात्मानमपि सर्वाङ्गव्यापिना निजविषेण विह्वलीकृतमिव प्रकाशयतश्चञ्चुपुटनिर्दिष्टचर्चितावशिष्टफलशकलैरितस्ततो मृतैश्च मूर्च्छितैश्च स्पन्दमानैश्च श्वसद्भिश्च निश्चेतनैर्वनशकुन्तैर्निरन्तराक्रान्तमूलदेशावकाशस्य किंपाकनाम्नो विद्रुमस्य, हृद्यस्पर्शगन्धवर्णमतिशयस्वादुरसपरिपाकं विपाकदारुणतया विषयसौख्यमिव मूर्तिमत्तया परिणतमादाय पाणिना दक्षिणेन क्षीणपुण्या फलमेकमभ्यवहृतवती ॥

३०८) भुक्तमात्र एव च तत्र शिथिलीभूतसकलपूर्वावस्थमस्वस्थतामगान्मे गात्रम् । कीलितेव कालायसकण्टकेन मन्दमपि नास्पन्दत जिह्वा । स्थगितमिव पटलेन लक्ष्यग्रहणदक्षतामुमुचच्चक्षुः । पिहितपुटमिव पटाञ्चलेन स्पष्टमाजिघ्रन्न गन्धं घ्राणम् । आघ्रातमिव संनिपातेन दीर्घमपि घोषमसकलविशेषं नादित श्रोत्रम् । एवं च विकलीभूतसकलेन्द्रिया समुत्थितप्रबलकम्पा सर्वदेहावयवेषु मुषितनयनोन्मेषेण मूर्च्छता प्रतिक्षणमवच्छाद्यमानविज्ञाना निद्रागमेन क्षणमपि स्थातुमूर्ध्वमपारयन्ती तस्यैव विटपिनस्तले शिलातलमेकमाश्रित्य निःसहविमुक्तदेहा समुपाविशम् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

३०९) अत्रान्तरे त्वरागमनगाढजाताङ्गग्लानिरन्विष्य तत इतः परागमत्तरङ्गलेखा तमुद्देशम् । आगत्य चात्यन्तमापूरिता कोपेन, भूत्वा पुरो निरस्तदाक्षिण्यमितरामिवातिरूक्षैरक्षरैर्मामवादीत्—'दुर्विनीते! क्वागता त्वमिह ? किं तवागमनकार्यमत्रोपजातम् ? कस्तवास्मिन्नास्ते ? केन ते दुर्मतिरियं दत्ता ? हीतापि न तपस्विलोकस्य निर्विवेकवनचरप्रचारदूषिते सागरोपकण्ठकच्छेऽस्मिन्नेकाकिनी यदृच्छया भ्रमन्ती उत्सादिता सगोत्रपुत्रपरिवारा, वैरिणि ! त्वयाहम् । यदि तवापतन्त्याः पथि कथंचित्क्रूरसत्त्वाद्युपद्रवसमुत्थः कोऽप्यनर्थो महानापतिष्यत्, तदा क्वाहमगमिष्यम् ? किमन्वभविष्यम् ? केषु तीर्थेषु पापोपलिप्तमात्मानमक्षालयिष्यम् ? किमहं पापकारिणी त्वया सहायाता ? किं करोमि ? क्व गच्छामि ? कस्य कथयामि ? केनोपायेन चापलमिदं ते निवर्तयामि ? दत्तावधानयाप्यधन्यया निष्पतन्ती तपोवनान्नोपलक्षिता । कथमिदानीं प्रमादोपहतमात्मानमृषिजनस्य दर्शयिष्यामि ? कथं च कुलपतिं कुपितमनुनेष्यामि ? किं मुधा निधाय जानुनोरुपरि मूर्धानमवनतमुखी तिष्ठसि ? उत्तिष्ठ । गच्छाश्रमम् । दृष्टा शीलवति, ते शालीनता' । इति ब्रुवाणा कराग्रेण बाहुमूले मामग्रहीत् । उत्थाप्य च कथंचिदतिमहता प्रयासेन प्रचलिता, नीत्वा पदानि त्रिचतुराणि, विगतचेतनामिवासमञ्जसक्षिप्तचरणां चिरेण मामुत्पन्ननिर्वेदा पुनरेकत्र वृक्षमूले न्यवेशयत् । अभाषत च विषवेदनाविषण्णां मुहुर्मुहुरुच्चस्वनेन 'मलयसुन्दरि ! मलयसुन्दरि ! किमेवमुत्सृष्टसौष्ठवा तिष्ठसि ? किं च वारंवारमालापितापि मे वाचं न प्रयच्छसि ? अपि न कुपिता त्वम् ? वत्से ! परित्यक्तनिजनिवासे चिरप्रवासोपतापितमनसि रौद्रवनवासकष्टप्रनष्टदेहवर्णलावण्ये त्वन्मुखालोचनजनितसुखमात्रावलम्बितजीविते दीनदृशि परिजने मादृशि किं करोषि रोषम् ? किमहिताहं ते ? किमन्योऽस्ति कश्चिन्मम तव स्थाने ? किं द्वेषेण निष्ठुरं त्वां तर्जयामि ? किं प्रातिकूल्येन विचरन्तीमितस्तो निवारयामि ? प्रस्थानसमये सबहुमानमाहूय त्वदीयपित्रा वारंवारमभ्यर्थिताहम्—"एषा मलयसुन्दरी निमेषमपि न त्वयोपेक्षितव्या, रक्षितव्या च सर्वोपद्रवेभ्यः शरीरमिव मदीयमत्यादरेण ।" तेनैष मे प्रयत्नः । अन्यथा किमहमेवं त्वां नियन्त्रयामि ?' इति तस्याः श्रवणदुःखदायिनः खेदप्रलापाननिच्छतीव श्रावयितुमपजहार चेतनां मे मूर्च्छा ॥

३१०) ततोऽहं कियत्यापि वेलया नष्टनिःशेषविषवेगनिद्रा मनसि मुक्ता वपुषि कवलितातिबलवता जाड्येन कण्टकितसर्वाङ्गलेखा, 'तरङ्गलेखे ! किमित्यकाण्डे कमण्डलुजलेन मां सिञ्चसि ? स्वस्थचित्ताहमधुना ; दूरमुपसृतो मे संतापः' ; इति गद्गदाक्षरं गदन्ती चक्षुरुदमीलयम् । अपश्यं च दिव्यदारवप्रासादकाभ्यन्तरस्थमार्द्रचन्दनप्रवालकल्पितोपधाने मृणालकन्दलिनि नलिनीपत्रसंस्तरे निषण्णं यथावस्थितसरलसर्वावयवमुत्तानशयमतिशयमृदुस्पर्शेन पृथुना श्वासहार्येण पट्टांशुकप्रावरणेन चरणावधिप्रच्छादितमच्छशिशिरेण निपतता समन्ततस्तन्तुजालविवरैर्वारिपूरेणोपरिष्टादवष्टभ्यमानमेकाकिनमात्मानम् । उत्पन्न-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

विस्मया च 'कस्येदं दारुभवनम्, केन वाहमिह निक्षिप्ता ?' इति चिन्तयन्ती मुहूर्तमतिष्ठम्। अवलोकयितुकामा च तन्निवासिनं जनमुत्थाय शयनादासन्नदृष्टेन सोपानसंक्रमेण चकितचकितोपरितनीं भूमिमध्यरोहम्। तत्राप्यदृष्टमानुषप्रचारा गवाक्षमधिरुह्याग्रतो दत्तचक्षुरद्राक्षमस्यैव रसातलगम्भीरवारेरदृष्टपाराख्यस्य दिव्यसरसः क्षीरसागरस्येव मन्दरमुदरभागे मन्दिरम् ॥

३११) तत्प्लवमानमवलोक्य चोपजातविस्मया मनस्यकरवम्—'हन्त, कः प्रदेश एषः ? न तदिह तपोवनम्। न तन्निवासी तापसजनः। न सा गवलशिखिगलश्यामलया मलयगिरिमूलवनमालया समन्ततो मालिता लवणजलराशिवेला। न तत्र स्थिताहम्। न सा मत्पार्श्ववर्तिनी तरङ्गलेखा। सर्वमिदमन्यत्। न विज्ञायते किमिति। अथवा ज्ञातमेव। तथा तथोपजनितैः पुरा मे मानसैः शारीरैश्च दुःखनिवहैरजातपरितोषो विधिरेष विविधं विजृम्भते। न जाने कियन्मयाद्यापि दुष्कृतस्य फलमुपभोक्तव्यम्, केषु देशान्तरेषु गन्तव्यम्, कान्यवस्थान्तराण्यनुभवितव्यानि, किं कालावधिर्बन्धुजनवियोगो विसोढव्यः। मरणमपि पापकारिण्या न संपद्यते। तथा हि—पूरितसप्तपातालमुदधिजलमपि नड्वलं जातम्। प्राणनाशाय निबिडमाहितः कण्ठदेशे पाशोऽपि पुष्पमाला संवृत्ता। नितान्तकटुकिंपाकफलरसोऽपि रसायनत्वेन परिणतः। कृतमतिक्रान्तवस्तुचिन्तया। यावदिह स्थिता दैत्यस्य वा यातुधानस्य वान्यस्य वा कस्यापि दुष्टात्मनो दृष्टिगोचरे न पतामि, तावदिह तीराश्रमनिवासिमुनिपरम्परास्नानपुण्यीकृतपयसि दिव्ये महासरसि शरीरमुत्सृजामि, येन जन्मान्तरेऽपीदृशस्य प्रियवियोगदुःखस्य भाजनं न भवामि' इति। कृतमरणनिश्चया तेनाञ्चलगलज्जलबिन्दुना दिव्यांशुकपटेन स्तनतटावरणाय गात्रिकां बद्धुमारब्धवती ॥

३१२) दृष्टवती च तस्यैकदेशे दृढतरग्रन्थिसंयतमतिपृथुलताडीपत्रसंचारितसुरेखाक्षरं लेखमेकम्। उदकभिन्नं च तं सयत्नमुद्वेष्ट्य कौतुकेन स्वैरं स्वैरमवधारितवती —'स्वस्ति। महाराजाधिराजचन्द्रकेतुचरणारविन्दमधुकरो युवराजसमरकेतुः काञ्च्यां सकलदक्षिणक्षोणिपालशिखरमहाराजकुसुमशेखरवंशकुमुदाकरशशिकलां मलयसुन्दरीं सप्रेमबहुमानमात्मीयदेहारोग्यवार्तया सुखयति। स्मरामि तस्यातिचारुचन्द्रोद्गतेरमृतोत्पत्तिदिवसस्येव परमानन्दहेतोरनङ्गोत्सवदिनप्रदोषस्य, यत्र गाढविरहदुःखार्तमानसेन मया जन्मान्तरेऽप्यसंभावितपुनर्दर्शना, कृशोदरि ! विनैव यत्नमवलोकितासि। कृतार्थं मे करतलद्वन्द्वम्, येन मन्दं मन्दमारब्धसंवाहनेन लब्धः स्वेच्छया तुलिततापाहतशिरीषकुसुमशेखरसौकुमार्यो, विलासिनि ! विपाशितायास्तवाङ्गसंस्पर्शः। तत् तत्कालनिर्जनं नरेन्द्रभवनोद्यानम्, सा कृत्तकरिदन्तावदाता प्रदोषचन्द्रिका, स सूक्ष्मसितसुकुमारवालुकः कुमुददीर्घिकातीरभागः, सा त्वदासनपरिग्रहगुरुकृते कमलिनीपलाशशयनैकदेशे स्थितिः, तानि च ममाम्भोधिनिर्गमाव-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

गमाय कथमपि कृतप्रश्नायाः प्रीतिपिशुनितानि ते नितान्तमल्पाक्षराणि लज्जाजल्पितानि, मृतस्यापि मे न स्मृतेरपयास्यन्ति । किं करोमि ? दूरदेशान्तरस्थितिस्त्वन्मुखावलोकनसुखप्रतिबन्धिनी जाता । चेतसा तु सर्वदा समीपेऽहम् । अत्रैव गाढकण्ठग्रहपुरःसरं बन्धुसुंदरी विज्ञाप्यते ।

श्रुत्वात्यद्भुतमस्मदाजिलिलितं वैतालिकेभ्यः प्रगे
प्रीतात्काञ्चिनराधिपात्तव सखीं प्राप्यादरप्रार्थिताम् ।
वोढास्मीति मनोरथः स्थगयतो वाच्यं तदा योऽभव-
न्नाधन्यस्य जितेऽपि विद्विषि स मे दैवेन संपादितः ॥८७॥

तथापि देव्याः शरीरे दृढमप्रमत्तया भवितव्यम्' इति । स च लेखः सलिललवप्रलुप्ताक्षरतया स्थानस्थानेषु दुर्विबोधिभावार्थोऽपि भावितः सर्वोऽपि । उत्पत्तिस्थानं तु सर्वादरव्यापृतदृशापि न मयाभ्यूहितं तस्य ॥

३१३) ततोऽहं दुःखभागिनी तस्य लेखस्य दर्शनेन पुनरुपजातजीविताभिलाषा, 'जीवति प्रियो मम' इति सानन्दा, 'स्मरति पूर्वमनुभूतानां मत्समागमसुखानाम्' इति साश्रुपाता, 'प्रनष्टजीवितानां दुर्घटं पुनः प्राणनम्' इति निराशा, 'ह्यस्तनतिथिन्यासलाञ्छिता लेखोत्पत्तिः' इति सविस्मया, 'मत्खलीकरणाय माया न कस्यापि केली किलस्येयम्' इति सवितर्का, 'स्वयमजातानुभवस्य दुरभिलेखा वचनपद्धतिरसौ' इति सावष्टम्भा, 'दुर्लभः पुनरीदृशे पुण्यसरसि शरीरत्यागः' इति मरणोन्मुखी, 'महती प्रियस्य मत्प्राणपरिरक्षणविधौ बन्धुसुन्दरीं प्रति प्रार्थना' इति सविलम्बा, इत्यनेकविकल्पकवलितमनोवृत्तिरात्मनः कर्तव्यमालोचयन्ती तिष्ठामि यावत्, तावदनिलोल्लासिताभिः कल्लोलततिभिस्ताड्यमानं तीरमगमज्जवेन तद्दारुभवनम् । ततोऽहमवतीर्य तस्मादत्र दिव्ये सरसि विहितस्नाना कृताभिमतदेवतार्चनक्रिया तटासन्नवर्तिनस्तरोरेकस्य मूलमाश्रित्य चिन्तानिःसहशरीरा समुपाविशम् ॥

३१४) अत्रान्तरे चतुरोदारवेषा यदृच्छया सरस्तटलताषण्डेषु कुसुमान्यवचिन्वती देवतार्चननिमित्तमागता तमुद्देशमेका द्वित्रपरिचारिकापरिवारा स्तोकपरिणतप्रौढयौवना योषित् । ऊर्ध्वस्थितैव च सा समुपजातप्रत्यभिज्ञेव निश्चलतारकेण चक्षुषा सुचिरमवलोक्य मामुद्धुरस्वरेण ध्वनिना ससंभ्रमा समभाषत—'वत्से मलयसुन्दरि ! कुतस्त्वम् ? कथमेकाकिनी पतिता शून्यायामिहाटव्याम् ? केनेयमीदृशी तव संपादितावस्था ? हा ! हतोऽसौ येन दुर्मेधसा तान्यपनीय चिरंतनानि सिचयरत्नानि कल्पतरुलतायामिव सर्पकञ्चुकशल्कानि वल्कलान्यमूनि तव तनौ समारोपितानि । उत्तिष्ठ पुत्रि ! परिष्वजस्व क्षणमात्रं जातमित्रभावं जनमिमम्' इति ब्रुवाणैव सा स्वयमुत्थाप्य मामशिथिलव्यापारितभुजद्वया कण्ठे गृहीतवती । अहं तु तत्कालदुर्लभेन प्रकटितान्तःप्रीतिना तस्यास्तेन वचनविन्यासेन

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

पूर्वपरिचयप्रकाशनपुरःसरेण च समाश्लेषेण कृतसमाश्वासा परां निर्वृतिमगच्छम् । आदर-व्यापारितमतिश्च 'क्व दृष्टा मया ? क्व दृष्टा मयेयम् ?' इति चिन्तयन्ती चित्रलेखेयमिति तां परिज्ञातवती ॥

३१५) अत्रान्तरे पूरितवनान्तरालो नातिदूरे ससंभ्रमोल्लासितकनकदण्डोड्डामरकराणामग्रतः प्रधावन्तीनां वेत्रधारीणामुच्चचार मिश्रीभूतः श्रवणहारिणा चारणवधूजनजयव्याहारेण दूरनिर्हारी समुत्सारणध्वनिः ॥

३१६) अथातिमन्थरच्छत्रगतिसूचितविलासमन्दपदविन्यासा, विधूयमानधवलचामरा, सविभ्रमोल्लासितभुजलताभिरुभयतो वारललनाभिरनादरसंदानितदराश्यानस्नानार्द्रकेशपाशा, क्वचिदप्यमुक्तश्रिया विजित्य वदनारविन्देन बन्दीकृतमिन्दुमिव चन्दनतिलकबिन्दुमलीकिना ललाटफलकेनोद्वहन्ती, धृतासिफलकाभिः परिवृता समन्ततः साधितमहाप्रभावविद्याविवृद्धपौरुषावलेपाभिरनेकशतसंख्याभिरङ्गरक्षाधिकारनियुक्ताभिरङ्गनाभिः, आसन्नचारिणा समारब्धसेवोचितचटुक्रियेण मुहुर्मार्गवर्तिनीर्वनलता विवर्तयता मुहुःश्वासपरिमलाकृष्टमलिपटलमुत्सारयता मुहुः कपोलतलललुलितमवतंसपल्लवमुल्लासयता मुहुर्नूपुरस्वनानुसारिणः सरःकलहंसकानुत्त्रासयता मुहुर्लग्नमवनीरजश्चरणयोरुत्तरीयाञ्चलेन प्रणुदता खेचरेन्द्रनारीजनेनानुगम्यमाना, तीरस्थितं तत्प्रासादरत्नमवलोकयितुमुत्तरात् सरस्तीरपुलिनादखिलदक्षिणश्रेणीपतेर्विद्याधरचक्रवर्तिनश्चक्रसेनस्य महिषी पत्रलेखाभिधाना पादचारेण तत्रैवागच्छत् ॥

३१७) ऊर्ध्वस्थितैव च सा विलोक्य तदग्रतोभूताभिः 'इदं सुन्दरम्, इदं सुन्दरम्, इह दीयतां दृष्टिः, इह दीयतां दृष्टिः' इति ससंभ्रमाभिः प्रकाश्यमानविभागं प्रधानसहचरीभिरतिचिरमुत्पन्नविस्मया परिजनमपृच्छत्—'अपि नाम ज्ञायते कस्येदम् ?' इति। अथ समीपस्थिता सकलकोशागारसंरक्षणाधिकारनियुक्ता मुक्तावली नाम पालिका व्याहरत्—'देवि, तत्त्वतो न ज्ञायते । युक्त्या तु निश्चितमिदम् । यस्य मार्गणाय पूर्वेद्युरितः सुवेलपर्वतं गतो गन्धर्वकः, तदेव तेनेदं हारिचन्दनं विमानमानीतम्, यतोऽत्र यद्वस्त्रयुगलमाभरणं च भर्तृदारिकया गच्छतस्तस्य प्रसादीकृतं तदिदमविकलमास्ते'। इत्युदीर्य तूष्णीकाभवत् । सा तु तन्निपुणमवलोक्य प्रत्यभिज्ञाय, सशोकेव निश्चललोचना स्थित्वा मुहूर्तमवनतमुखी सखेदमवदत्—'भद्रे, यथाह भवती तथैव सर्वम् । केवलमिदं न ज्ञायते, स गन्धर्वको वराकः कामवस्थां प्राप्तः'। इत्यभिदधाना चित्रलेखायाः संनिधावभवत् ॥

३१८) सकौतुकानुरागमर्पितेक्षणा च मयि, स्थित्वा मुहूर्तमीषद्विवर्तितमुखी 'सखि ! केयमत्र भवती ? क्व वा जातपरिचया भवत्या ?' इति नीचैस्तामपृच्छत् । सा तु पृष्टमात्रैव तया समुत्सृष्टदीर्घनिश्वासा प्रवर्तमानमनवरतमक्ष्णोरभीक्ष्णमुत्तरीयाञ्चलेन प्रणुदती

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

बाष्पवेगं सोद्वेगमवदत्—'देवि ! किमहमावेदयामि मन्दभाग्या ? दैवमत्र प्रष्टव्यम्, येनासौ संभ्रमकारिणा निरस्तकरुणेन देहमात्रेणैव भिन्ना तथापि प्रश्नविषयतां नीता। प्रापिता चेयमुपजातपरिचयलोकशोकोद्रेकहेतुमेकपद एवातिकष्टमीदृशमवस्थाविशेषम्। शृणु कृतावधाना। श्रावयामि येयं यत्र चानया सह पूर्वमुपजातः परिचयः ॥

३१९) इदं हि तावद्विदितमेव। प्रियंवदाया यथा सहोदरी, रूपसौन्दर्यखण्डिताखिलखेचरीचक्रचारुत्वगर्वा गन्धर्वदत्ता नाम मे स्वसा यवीयस्यासीत्। सा दशवर्षदेशीया सुवेलपर्वते पितुर्गृहमधिवसन्ती वैताढ्यगिरिनिवासिना मातामहेन राजकन्योचिताभिः सह कलाभिरकाल एव परिणतं लास्यविद्यारहस्यमवलोकयितुमुत्पन्नकौतुकेनादरान्नीता स्वनगरीं वैजयन्तीम् ॥

३२०) तस्यां पुरि कदाचिदभ्यमित्रीणे राजनि रजन्यामुपेत्य सारकरितुरगपत्तिपरिवृतेन जितशत्रुनाम्ना शत्रुसामन्तेन पातितः प्रतिभवनमुद्भूतभीतवनिताजनाक्रन्दो महानवस्कन्दः। तेन निर्दयव्यापारितनिशितशस्त्रदुर्वारेण सर्वतः प्रसारता विरचितव्यूहवीरपुरुषदुःखप्रवेशेन क्षणादक्रियत कांदिशीको नगरलोकः ॥

३२१) ततः स्तोककालसूत्रितायोधनेषु निधनमुपगतेषु प्रधानपुरुषेषु, प्रहारविकलकाययष्टिषु यमातिथिभूतेषु यामिकेषु, अदृष्टरिपुपराजयोपपत्तिष्वपसृतेषु पत्तिषु, गृह्यमाणमन्दुरावाजिनि विदार्यमाणदुर्मदद्विपे विलुप्यमानकोशकलशे व्याकुलीभूते समन्ताद्राजकुले, समरकेलिनामान्तर्वंशिकः प्रविश्य कन्यान्तःपुरम्, उपजातकरुणः, त्रासतरलितनयन तारकाम् 'हा तात! हा तात!' इति विक्लवं व्याहरन्तीं गन्धर्वदत्तामुत्क्षिप्य गगनमुदपतत्। प्रस्थितश्च निमित्तीकृत्य तत्पितुः परत्यम्, अगस्त्यचरितेनाध्वनाघनायुधप्रहारच्छिन्नकायोऽतिकृच्छ्रेण दक्षिणजलराशिवेलावनाश्रयं प्रशान्तवैरं नाम तापसाश्रमं प्रापत्। अवतीर्णमात्रश्च पत्रलतरुनिकुञ्जकूजत्समदकलकण्ठे तदुपकण्ठनिम्नगारोधस्यधिकाध्वसंधुक्षिक्षतव्यथाव्याकुलः, तत्कालसंनिहितस्य कुलपतेः समर्प्य ताम्, अल्पीभूतशोकः परलोकमगमत् ॥

३२२) आघ्राते च तस्मिन्दीर्घनिद्रया दुःखविद्राणवदनाममृतनिष्यन्दसुन्दरैराश्वासनालापैरपगतविषादां विधाय तां कुलपतिस्तपोवनमयनयत्। अवर्धयच्चापत्यबुद्ध्या बद्धपक्षपातः। प्रतिदिवसमासादितोद्दामयौवनां च कदाचिद्द्रष्टुमागताय गोत्रे सकलदक्षिणापथस्य पार्थिवाय ख्यातमहसे कुसुमशेखराभिख्याय प्रायच्छत् ॥

३२३) अथ स राजा समुपजातहर्षस्तदासादनेन कृतकृत्यमात्मानं मन्यमानस्तत्रैवाश्रमे तामुपयम्य सम्यग्विहितेन विवाहविधिना गान्धर्वेण गर्वोद्धुरः स्वनगरीं काञ्चीमागच्छत्। अकरोच्च तस्याः कनकवेत्रच्छत्रचामरादिराज्यालंकारसूचितमहोदयं महादेवीपट्टबन्धम् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

३२४) 'उद्वहतोनुरागमज्ञातपरस्परवियोगं भोगसुखमुपभुञ्जानयोश्च तयोरतिक्रान्तेषु त्रिचतुरेषु संवत्सरेषु रूपनिर्भर्त्सितरतिरेकैवात्मजा जाता। मलयपर्वतः प्राप्तिहेतुरस्याः पारम्पर्येणेति पर्यालोच्य पित्रा तस्यैव भूधरपतेरभिधानेन लाञ्छितं मलयसुन्दरीति ललितं कृतं नाम'॥

३२५) 'सेयं क्रमप्राप्तयौवना प्रकर्षमागतेन गीतनृत्यादिकलाकौशलेन देशान्तरेषु लब्धख्यातिरपहृत्य खेचरैः पञ्चशैलकाख्यमन्तरद्वीपमुदधेर्दक्षिणस्य क्षणदामुखे प्रसुप्तैव नीता। तत्र च त्रिदशनिष्पादितस्य मणिशिलाप्रासादस्य पुरतः प्रत्यग्रर्चिते विचित्रवस्तुविन्यासचारौ महति चामीकरस्तम्भमण्डपे कृतावस्थाना जगत्त्रयैकनाथस्य भगवतो महावीरजिनवरस्य निर्वाणदिवसात्प्रभृति विद्याधरैराब्धमङ्गलस्नात्रामवेक्षितुं पक्षावधिं यात्रामायातया कार्तिकमासपौर्णमासीनिशीथे मया दृष्टा'॥

३२६) निशम्य चासाविमं चित्रलेखालापमुपजातपूर्ववृत्तान्तस्मृतिरमन्दशोकानन्दमन्तःकरणमुद्वहन्ती सतर्षमाकृष्य मां पुनः पुनर्गाढमाश्लिक्षत्। अवलम्ब्य च करेण प्रचलिता, पृच्छती प्रबन्धेन स्थितिवृत्तान्तमम्बायाः, परिवृता नभश्चरनितम्बिनीजनेन जिनायतनमिदमागच्छत्। आरब्धदेवार्चना च स्थित्वा चिरम्, आवासगमनाय मां पुनः पुनरत्वरत्। अहं तु दर्शनेनास्य दिव्यदेवतायतनस्य विरतगमनाभिलाषा तिष्ठासुः; 'अम्ब! न युज्यते ममैतदवस्थायाः स्वजनेन सह संवसितुम्; इच्छामि चैतत्कतिपयान्यहानि मुनिकन्यकाव्रतं पालयितुम्; इदमेव मे वनं भवनमस्तु'; इत्यवदम्॥

३२७) सा तु निर्भरस्नेहमोहिता विहातुमनिच्छती तदैव मां पुनरवोचत्। यदा तु निश्चलनिश्चया 'न शक्यते नेतुम्' इति मां निरचिनोत्, तदास्य तिसृभिर्भूमिकाभिरुपरचितनिर्माणस्य मणिशिलामठस्य रम्यतरमध्यां मध्यभूमिकामाश्रयाय मे विश्राणितवती। वितीर्य च शरीरपरिचरणाय चतुरिकाभिधामिमामन्तःपुरविलासिनीमुपनीतकतिपयपुण्यार्जनोपकरणा सरस्तीरदृष्टं तदैवारुह्य हरिचन्दनविमानमन्तःपुरविहारिणा राजपरिजनेन परिगता गता स्वावासम्॥

३२८) अहं तु तेन प्रत्यग्रलिपिना दिव्यपटपल्लवग्रन्थिलेखेन संदेहितदयितजीविता विमुच्य जीवितपरित्यागबुद्धिमत्रैव निरपत्रपा स्थिता। दर्शनाशया च तस्य गुणनिर्वेद्विगुणीकृततपश्चरणा निश्चलनिरुद्धचेतोवृत्तिरधरीकृतेन्द्रियग्रामायत्तिरग्रत एव दृष्टेऽस्मिन्नदृष्टपाराख्ये दिव्यसरसि प्रत्युषस्येव निर्वर्तितस्नाना, वितीर्णसंध्यादेवतार्घाञ्जलिरागत्य सिद्धायतनमेतत्स्वहस्तनिर्वर्तिताभिषेका, सुरभिकिंजल्कैरकलकमानसमभ्यर्च्य भगवन्तमादितीर्थकरमभिनवैः कनकवारिजैरन्ते च पूजाकर्मणः प्रणम्य पुरतो निविष्टाऽस्य विष्टपत्रयपतेः, प्रशान्तवैराश्रमनिवासपरिचिताभिर्वृद्धतापसीभिरुपदिष्टानि प्रत्यहं जपन्ती प्रियसमागममन्त्राक्षराणि, वृक्षवल्कलनिवसनसमारब्धोपवासकृच्छ्रचान्द्रायणादिविविधव्रतविधिः, अध्वश्रमेण

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

क्षुधा च क्षीणसामर्थ्यं तीर्थवन्दनार्थमागतमतिथिलोकं शाकफलमूलादिभिः सादरमुपचरन्ती, तदुपनीतशेषेण वन्यान्नेन विरलविरलमात्मदेहं वर्तयन्ती, निशासु च स्थण्डिलनिषण्णा परिगता परमवैराग्येण प्रदीप्तमिव सर्वतो दुःखदहनैर्जीवलोकमालोकयन्ती विगलितानुबन्धा बन्धुजनदर्शने, जातविद्वेषा विषयसुखोपभोगे, भग्नाभिलाषा जीवितव्ये, व्यपेतस्पृहा सुहृत्संप्रयोगे, विप्रयोगावसानतां संयोगानामवश्यमनुभाव्यतामनुभवनीयानामशक्यप्रतीकारतां कर्मशक्तेर्दुःखदानव्यसनितां स्नेहस्य निःसारतां संसारस्य विरसितां विलासानामनिमित्तभङ्गुरतां भागधेयानामविधेयतां विधेर्विचित्रतां कालपरिणतेरशरणतां प्राणिसार्थस्य पुण्यभागितामसङ्गानां धन्यतां धर्मनिरतामन्तरान्तरा भावयन्ती, क्षपयामि सांप्रतमनवलोकिता कृतान्तेन कालमिति निजवृत्तान्तमावेद्य तूष्णीकाऽभवत् ॥

[इति तापसकन्यारूपायाः मलयसुन्दर्याः वृत्तान्तः ।]

३२९) अहं तु तेनानवसानोद्वेगकारिणा चरितेन तस्यास्तुषारानिलेनेव नलिनाकरः परं म्लानिमगमम् । अकरवं च चेतसि—'अहो निरवधिप्रचारो विधिः । नास्त्यगोचरः पुराकृतकर्मणाम् । अशक्यप्रतीकारा कृतान्तशक्तिः । अव्याहता गतिः सर्वत्र भवितव्यतायाः, येन भुवनत्रयख्यातभूपतिकुलोद्भवानामसदृशानुभावशुभलक्षणाश्लिष्टवपुषामनुसृतनीतिमार्गाणामुपशमादिगुणजुषामीदृशानामप्याकृतिविशेषाणामेवंविधान्यापतन्ति व्यसनानि' इति । कृतविमर्शः स्थित्वा क्षणमवोचम्—'मलयसुन्दरि ! किमर्थमपगतसकलदोषानुसङ्गमेवमेवात्मानमवसादयसि ? मा विषीद । मा खेदमुद्वह । मा कृतान्तमाक्रोश । मा कर्मणां देहि दोषम् । इह हि संसारसद्मनि समासादितावतारः स्वभावविमलोऽपि जन्तुरेकत्रैव जन्मनि दशावशेन दीपाङ्कुर इवानेकानि रूपान्तराण्यनुभवति । तथा हि—विपुलेश्वरकुलोत्पन्नोऽपि नाप्नोति निरपायानि विषयास्वादसौख्यानि । असंख्यपरिवारोऽपि क्षणेनैकाकितां याति । निःप्रत्याशतां गतोऽपि सर्वलोकातिगमकस्माद्वस्तु लभते । लब्धाभिमतलाभोऽपि झगिति वियुज्यते तेन । जाताप्रतिविधेयविरहोऽपि भूयः समागच्छति तेनाभिवाञ्छितेन संबंधम् । अनिरामयशरीरोऽपि मरणावहां विपदमासादयति । लब्ध्वापि परमामकल्पतां कल्याणपरम्परामधिगच्छति । तदेतदमृतविषभूतं वस्तुरूपमधिगम्य कस्माद्विषादिनी भवसि ? कथय दिव्येषु वा मानुषेषु वा यस्यैकयैवावस्थया व्यतीतः कालः, यश्चातिपुण्यवानपि प्रागनुभूय सौख्यानि पश्चान्न दुःखं प्राप्तः । सर्वथा धैर्यमाधेहि । धारय परममन्तःपरितोषम् । अन्तमुपगतः संप्रति प्रतिकूलचारी विषमयः स ते विषमदशाविपाकः । सिद्धा शून्यसिद्धायतनसेवा । समाप्तिमुपगतमाप्तोपदिष्टं मन्त्रजपकर्म । फलोन्मुखीभूतो विरसवनफलाहारः । स्फुरितमाजन्मपरिपालितेन पतिव्रताव्रतेन । तिष्ठति स ते दीर्घायुरघटितक्लेशो जीवितेशः । पृच्छ प्रथमदर्शनात्परेण वृत्तां मामेव तद्वार्ताम् । "यथा दक्षिणसमुद्रान्तरद्वीपे दिव्यजिनगृहप्राकारशिखरस्थिता नाव्यवस्थितस्य दृष्टिपथमागता, यथा काञ्चीनगरावासितेन निर्गत्य नृपगृहोपवनमध्यादर्धरात्रसमये सज्जितसम-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

आत्मसैन्येन संग्रामः कृतस्तेन, यथा च निर्विवरशरनिपातनिर्मथितगजरथपदातिना निरस्त्रीकृत्य तेनैव निर्जितः शत्रुर्यथा च विकलीकृतेनाप्यरातिना शायितः क्षणमसौ दीर्घनिद्रया, यादृशी च सा दीर्घनिद्रानुभूता तेन, यत्र च गतेन देशान्तरगतामनुस्मृत्य भवतीं सुचिरमासितं विषादपरेण, यस्य च करे स्वहस्तसंचारितलिपिः स ते स्वकुशलोदन्तलेखः सविस्तरो दत्तः" इत्यादि सर्वं वेद्मि। केवलम् "अनासन्नदेशस्थेन कथमिह स्थितायास्तेन सह समागमो भावी भवत्याः" इत्येतदेवाविज्ञातमास्ते'। इत्यभिहिता तेन सा युगपदुत्तीर्णदुःखभारलघुशरीरा समुत्पत्य सुरलोकमिव गता परां निर्वृत्तिं प्रापत्। अभिमतसमागमोत्सुकायाश्च तस्याः सर्वदा दूरीकृतः शनैः शनैरागत्य लब्धावसर इव समीपमुपससर्प: कन्दर्पः। समागतानङ्गदर्शनागतेन्दुसंक्रमितचन्द्रिकेव द्विगुणमुल्ललास लावण्यच्छाया। कान्तिचन्द्रिकावतारभीतातपपरामृष्टमिव हृष्टलोचनपत्रमभवद्वदनशतपत्रम्। अञ्जनरजोरागमिव निधित्सुरक्षालयत्तरङ्गायतापाङ्गमक्षियुगलम्। आनन्दबाष्पस्तनावरणवल्कलमिव त्याजयितुमुद्गच्छदच्छिन्नसंततिः समन्ततः प्रकीर्णकनकचूर्णाभिरामो रोमभेदः। प्रथमसंगमप्रथितसाध्वसानीव समकम्पन्त संततस्वेदानि सर्वाङ्गानि। प्रस्तुतप्रहर्षसंवरणा च सा तत्क्षणान्तःप्रविष्टरतिचरणनूपुररणितसंभिन्नेव गद्गदेन स्वरेण स्वैरमगदत्—'कुमार! किं तेन तव समागमप्रकारेण विज्ञातेन? तिष्ठतु स तावत्। सुचिरमनुभूतानि मया तज्जनितानि फलानि। अनेनैव निखिलजनमानसावासदुर्ललितस्य मकरकेतोरिवास्य त्वत्प्रसादादवगतेन पुनरुज्जीवनेन रतिरिव कृतार्थाहमुपजाता। समासादितं समस्तमभिमतम्। आस्तां दूर एवासौ। सुचिरमुपभुङ्क्तामतिप्राज्यानि जीवलोकसुखानि। अहं पुनरिहैव कथमपि पुण्ययोगादासादिते दिव्यभूभृति कृतव्रतनियमोपवासा तरुत्वग्वसनधारिणी कन्दफलमूलाशना त्रिकालमर्चयन्ती देवमेवमेवातिवाहयिष्यामि जन्म। गता मे स्वविषया सर्वापि चिन्ता। केवलमिदं क्षिणोति चेतः, स ते निरन्तरप्रसादललितः कदाचिदप्यदृष्टविरहः शिबिरवर्ती प्रणयिलोकः क्षणमात्रपरिचितस्य वज्रपाषाणपरुषमनसो मादृशस्यापि निसर्गनिःस्नेहस्य वनवासिवर्गस्य परमप्रीतिदायिना त्वदीयदर्शनेन सहसैव दूरीकृतः कां दशामनुभविष्यति? कथं च त्वदेकावलम्बनः स ते गुरुजनः क्रमेणाकर्ण्य कष्टामिमां दुष्टवारणापहारवार्तामार्तहृदयोऽपि विघटमानं सुकुमारमात्महृदयं धारयिष्यति?'॥

३३०) इति भाषिणीं विहस्य सावज्ञमिव तां प्रत्यवोचम्—'मलयसुन्दरि! सुदूरमपि विषण्णेन धीमता तदेव चिन्त्यं वस्तु यदुपायसाध्यम्। अनेन तु नितान्तनिष्फलारम्भेण चिरमपि ध्यातेन केवलं क्लेश एव हृदयस्य'। सा व्याहरत्—'कुमार! किमशक्यमस्य? लेखप्रदानसाध्यमेतत्ते प्रयोजनम्। अहमपि यावदध्यवस्यामि। किं तु विधिवशादवसरेऽत्र पक्षिमात्रोऽपि निकटे नास्ति कश्चिन्नभश्चरो यस्त्वदीयवृत्तान्तमावेदयेत्'॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

३३१) इति वदन्त्यामेव तस्यामनाश्यानशैवलश्यामपक्षतिरक्षुद्रविद्रुमारुणेन तत्क्षणोदितादर्कबिम्बादिवोत्कीर्णेन कुटिलकोटिना चञ्चुपुटेन प्रसूतमरकतांशुसंतान इव चेतनो जात्यपद्मरागत्रिवर्णराजिना द्विजालिशब्देनेवोल्लासितः कण्ठभागेन, भयवशोद्भ्रान्तलोचनाभिः स्वभाषया वार्यमाणोऽप्यकुशमाक्रोशन्तीभिः शुकीभिर्निकटचारिणो नीलपाटलात्सरत्कोटरादिव कमलिनीषण्डादेत्य निजयूथान्मसृणमसृणोत्क्षिप्तचरणो रुचिरमूर्तिरेकः शुकशकुनिरविशङ्कितमवादीत्—'महाभागे! किमित्यभाग्येव खेदमुद्वहस्येवम्? एष प्राप्तः पक्षिरूपी नभश्चरोऽहम्। आज्ञापय मया यत्कर्तव्यम्'। इत्यभिहिते तेन सभयविस्मया मलयसुन्दरी विहस्य चक्षुषा मे वदनमद्राक्षीत्॥

३३२) अहं पुनरविस्मितः सादरमवेक्ष्य तं, 'नैष पक्षिमात्रः, विशिष्टजातिः कश्चिदयम्' इति विचिन्त्य विहितनिश्चलावस्थानस्याग्रतो गैरिकरसेन किंचिदापाण्डुरत्वचि समासन्नताडीतरुदले कराङ्गुलिनखाग्रलेखन्या सुरेखाक्षरं लिखित्वा लेखमक्षिपम्। अवोचं च तम्—'अहो महात्मन्! निसर्गेणैव पक्षपातिनः प्रसन्नमुखरागद्युतेर्विनयवतश्च भवतः पुरस्तादतिशयप्रपञ्चितोपचारमुच्चार्यमाणं वचनमबुधत्वमेवावबोधयति। अतो विवक्षितमेव निजकार्यमाचक्षे। इतः क्षोणीधरारण्यात्ककुभि दक्षिणस्यामनुपलक्षिताध्वमानं कियन्तमपि गत्वा भूमिभागमगणितश्रमेण कल्याणभागिना कामरूपाख्यमण्डलख्यातनामा नमास्कृत्य लौहित्यनदमावासितबलस्य मत्सेनाधिपतेः कमलगुप्तस्य गुप्तेन भूत्वा सत्वरमयं प्रापणीयो लेखः'। स तु 'यदादिशसि' इत्युदीर्य दर्शितादरो दूरव्यात्तवदनकोटिना चञ्चुपुटेन लेखमादाय तमुदङ्मुखः खमुदपतत्॥

३३३) गते च तत्र त्रिकूटाधिष्ठितां काष्ठामधिगतप्रहर्षविस्मयः सस्मितमवादिषम्—'मलयसुन्दरि! किमेष चिरपरिचितः शुकशकुन्तिर्येन ते वचनमुच्चरितमात्रमेवावधार्य बुद्धिमानिव पुमानचकितमनाः समागत्य निकटोद्देशमादेशमुपयाचितवान्?' इति प्रहृष्टेन परिपृष्टा मया विहस्य सा स्वैरमवनतमुखी 'कुमार! सर्वदा परित्यक्तपरविषयचिन्तायाः सततमात्मकर्मसु निविष्टदृष्टेः पर्वतारण्य इह सदृशरूपविज्ञानैर्मानुषैरपि समं न मे परिचयः, किं पुनः पक्षिरूपैः? अपूर्वः कश्चिदयमागतः पतत्री' इत्यभिधाय विहितोर्ध्वलोकावलोकना सांध्यकृत्यनिर्वर्तनाय तस्माद्दीर्घिकातटशिलातलादुदतिष्ठत्॥

३३४) अत्रान्तरे नितान्तमुपजातकुतूहलो नीलबहलपक्षमापाटलचञ्चुपुटमनुकर्तुमिव तस्य शुकविहङ्गस्याङ्गमुल्लासितहरितपत्रसंततिररुणतां निनाय निजमण्डलं चण्डभानुः, क्रकचकृत्तातिवृत्तरक्तचन्दनस्तम्भच्छेदच्छविना दिनकरबिम्बेन चुम्बितप्रान्तमञ्जलन्यस्तधातुमुद्रास्तबकमिवाम्बरमराजत। पुञ्जीभूय मूले युगपदतिवाहिततरुणतपनातपाः पुरस्तादुद्गतं ध्वान्तमनुगन्तुकामा इव प्रावर्तन्त पूर्वाभिमुखमखिलाः पादपच्छायाः। स्रंसमानसरलरविकरशिरासंततिः स्वस्थानचलितद्विजसमूहो विवर्णसंकुचितच्छविः प्राच्य

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

परिणतिप्रकर्षमस्तोन्मुखो बभूव दिवसः। क्षतक्षपातमसि प्रकाशितजगन्निशान्ते शान्तिमुपगते दिवसदीपार्चिषि धृतोन्मेषशेषत्विषा तपनबिम्बेन परिगृहीता रक्तसूत्रवर्तिरिव पुरतः स्फुरितभास्वराङ्गारा वरुणदिशि गुञ्जारुणा संध्या व्यराजत। निरस्तघनरागेण तमसा बद्धमुकुलाः कान्तिमुभयथापि हरितां प्रापुरब्जिन्यः। सांध्यरागसंभेदारुणानि रविवियोगदलितरक्तारविन्दिनीहृदयरागानुरञ्जितानीव रेजुरदृष्टपारतीरोपान्तनीराणि। निम्नोन्नतविभागविश्रान्ततिमिररक्तातपच्छेदा नूतनद्वीपिचर्मच्छादितेव शबला शिलोच्चयक्षितिरलक्ष्यत। रणरणायमानषट्चरणमालावलयितवरणानि परस्परासङ्गशङ्किना नियतियोगेन निगडितानीव ददृशिरे कमलदीर्घिकासु चक्रनाम्नां मिथुनानि। पुरस्तादस्तभूभृतः प्रततवडवाग्नितापिते पतितमपरार्णवस्नेहकटाहे निरूप्य तपनतपनीयमाषकमुदीरितकलकलैर्द्विजैराकुलीकृतो जगाम श्यामतां प्रदोषः। कुसुमकोशकोडकूजच्चञ्चरीकाणि पत्रसंकोचविरलायमानघनविटपजालकानि निद्रालसनिलीननीडजाक्रान्तिलम्बल्लताशिखाग्राणि तनुनापि तमसा तिरोधीयन्त तमालतरुगहनानि। प्रतिप्रसूनमासीनसकलोपवनमधुकर इव निरन्तरनिलीननीलकण्ठकलकण्ठावगुण्ठित इव चकासामास मांसलीभूतकालिमा काननाभोगः। क्षणेन च कठोरतरतां कलयता कलिकालेनेव कलुषात्मना तमस्तोमेन कवलितं सकलमपि भुवनमेकवर्णमभवत्। दृष्टिविरहितेव सृष्टिरिन्द्रियाणामुदभाव्यत। रसातलोदरगता इवाज्ञायन्त ककुभः। समुद्रजलमग्नेव समदृश्यत मही। मुरारिजठरावासित इव व्यभाव्यत समग्रोऽपि भूतग्रामः। तारकाभिर्दिग्विभागानां पुष्पपरिमलेन विटपिनां ध्वनिना तिरश्चां चरणसंचारेण वर्त्मनां व्यज्यत विशेषः। किं च—नक्तंचरकुलानां प्रचारः, खङ्गिनामूर्ध्वचरणावस्थितिः, उलूकानां चक्षुरालोकः, चक्रनाम्नामपनिद्रत्वमद्रावभवत्। अतिभास्वरमणिप्रभोत्तम्भिताकाशमादिदेवायतनमपहाय सकलमपि विश्वमानशे तिमिरराशिः॥

३३५) एवं च विगलिते निशीथिन्याः प्रथमयामे, निखिलमपि निर्माप्य सायंतनं नियमकर्म, प्रणम्य दूरस्थमप्यादरेण गुरुजनमचिरोदितमृगाङ्कमण्डलक्षालिततमःपङ्कपटलामनतितुङ्गया निरन्तरसमासङ्गसंगलितसौभाग्यया सुश्लिष्टसंधानमणिशिलातलघटितया शिखरपरिपाट्या समन्ततः परिक्षिप्तपीठां मठाग्रभूमिकाग्रप्रवर्तिनीमिन्दुकान्तमाणिक्यमण्डपिकामगच्छम्। तस्याश्च मणिशिलाबन्धबन्धुरेषु मन्थरपदन्यासया गत्या सविभ्रमं परिभ्रम्य पर्यन्तेषु, दृष्ट्वा च दिशि दिशि प्रदीप्तदिव्यौषधिकलापोद्द्योतकपिलितातुच्छकूलकच्छमुच्छलितचन्द्रमणिकन्दरासान्द्रनिर्झरनिनादमिन्दुप्रभाप्रकाशितविभागमेकशृङ्गविस्तारमुपजातहर्षोऽहमचिरनिर्वर्तितप्रदोषकृत्यामतर्किताधिगतकान्तकुशलोदन्तनिर्वृतामच्छसलिलक्षालनापास्तरजसि मण्डपिकाजिरे रजतवेदिकामाश्रित्योपविष्टां मलयसुन्दरीमुपगम्योपाविशम्॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

३३६) आसीने च मयि नातिसंनिकृष्टमध्यास्य विष्टरमुत्सुकोत्सुका समागत्य चतुरिका साकूतमवदत्—'भर्तृदारिके! निश्चलविधृतयाप्ययानश्चारायणो नाम कञ्चुकी कतिपयपरिस्कन्दपरिवारो द्वारि तिष्ठति। ब्रूते चैषः "बलवदस्वस्थचित्तया तिलकमञ्जर्या प्रेषितो मलयसुन्दरीमानेतुमहम्" इति।' निशम्य चैतदुत्पन्नसाध्वसा द्रविडराजपुत्री तामपृच्छत्—'भद्रे! विदितमस्यास्त्वया किंचिदस्वास्थ्यकारणम्? अन्येद्युरेव निरामयशरीरा मत्सकाशमागत्य गता स्वगृहमायुष्मती'॥

३३७) सा प्रत्यभाषत—'भर्तृदारिके! सम्यगहमपि न जानामि। तदपि दृष्टं श्रुतं चावेदयामि। अतो दिनादतिक्रान्त एकदिवसव्यवहितेऽहनि प्रातरेव द्विगुणतरतरुणतरुगणं दक्षिणमदृष्टपारसरस्तीरतटवनमितोऽहमव्राजिषम्। अवचितविकचकुसुमा च कृत्वा देवतार्चनं यावत्स्वकृते कन्दफलमूलमन्वेषयन्ती कंचित्कालमतिवाहयामि, तावद्भर्तृदारिकापि तिलकमञ्जरी वनविहारकौतुकहृता त्वदन्तिकादुत्थाय शैलप्रस्थमवलोकयन्ती करेणुकारूढा तमेवोद्देशमुपदिश्यमानसरणिरन्तर्वंशिकैरागच्छत्। आसाद्य च श्लक्ष्णशितसुकुमारवालुकं पुलिनमेकमवतीर्णवत्यामत्र प्रमदपरतन्त्रः समस्तोऽपि सध्रीचीजनोऽस्याः क्रीडितुमनेकप्रकारमारभत। कोऽपि हरिचन्दनद्रुमेषु दोलामरचयत्। कश्चिद्वल्कलविवराकृष्टेन कर्पूरकणरेणुना गात्रमच्छुरयत्। अन्यः कर्णपूराशया करनखाग्रैर्लवङ्गपल्लवानग्रहीत्। अपरः सरस्तीरविघटितशुक्तिमुक्तमुक्ताफलैर्धूलिक्रियां प्रावर्तयत्। सा तु निर्भरविकसिताभिरमरतरुवल्लीपरम्पराभिः प्रलोभिता सलीलमुत्थाय चरणचारेण पुष्पावचयमकरोत्'॥

३३८) 'परिभ्रमन्ती च तत इतो नितान्तरमणीयमाकरमिवामोदस्य, सदनमिव पुष्पसंपदाम्, आस्पदमिव मकरकेतोः, निकेतनमिव सर्वर्तूनाम्, उल्लासितकराकारविटपाभिरुपरि निपतन्तमातपमिव निरोद्धुमूर्ध्वमतिदूरमारूढाभिरतिमुक्तकलताभिर्लवलीभिस्ताम्बूलवल्लीभिरन्याभिश्च प्रशस्तवनलताभिर्निरन्तरानद्धनिबिडभित्तिभागमतिघनतया मारुतेनापि दुःखलभ्यप्रवेशमामोदतरलितैस्तरुणतापिच्छापकपिच्छभासि च्छदच्छायातमसि कूजितेन व्यङ्ग्यैर्भृङ्गनिकरैरक्रमाक्रम्यमाणकुसुमस्तबकमेकमेलालतामन्दिरमविक्षत्'॥

३३९) प्रविष्टमात्रायामेव तस्यामकस्मादशनिताडनत्रुटितविकटाञ्जनशैलशिखरानुकारी युगान्तघनघटाघोषभीषणेन विस्तारिणा कण्ठरसितेन रोषयन्नीषदुपजातनिद्रानन्दविच्छेदमद्रिकन्दरामन्दिरमृगेन्द्रवृन्दमचिन्तितावाप्तगृहिणीस्वयंग्रहाश्लेषविभ्रमैः सहर्षसंक्षोभमवीक्षितः क्षितिधरगुहासु शबरसेनाधिपैरतर्कित एवागत्य गगनाग्रदेशात्सरस्यपतद्वनतमुग्रो महावारणः। तस्य चोच्छलितसलिलच्छटास्नपिततटविटपिना जनितसकलाटवीसत्त्वसंत्रासेन विगतहेतुना वेगपतनेन तरलितो भयविहस्तः सकलोऽपि भर्तृदारिकापार्श्ववर्ती युवतिलोकः प्रपलाय्य कश्चित्तरुतलेषु कश्चिद्व्रततिवलयेषु कश्चिद्गिरिगुहान्तरालेषु तरसा न्यलीयत'॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

३४०) 'क्षणेन क्षीणायां विभीषिकायामकाण्डविड्वरोड्डमरितेषु दूरमुड्डीय पुनरपि स्वानि वृक्षषण्डानि संश्रितेषु विश्रान्तवासिताशेषनिभृतेष्वण्डजेष्वतीतासु कियतीष्वपि कालकलासु तस्मात्तिमिरगवलालिकज्जलकूटकालान्नूतनादिव जलदवृन्दात्तडिल्लता विनिर्गत्यैलालतासदनाद्देवी तिलकमञ्जरी तरलरत्नाभरणकिरणप्रभासंभृतेन गात्रप्रभासंभारेण सकलमुद्द्योतयन्ती तं वनोद्देशमवनतमुखी सलज्जेव नातिनेदीयसस्तमालतरुगुल्मस्य मूले गतिविलम्बमकृत । स्थित्वा च तस्यान्तरेषु मुहूर्तमुपशान्तसंततश्वासपवनोद्गमा स्वेदसलिलार्द्रजघनमण्डलासक्तमादरेण निबिडीकृत्य विस्रस्तनीविनिवसनं, नियम्य चापरेण वैदग्ध्यशंसिना बन्धविन्यासेन सविलासमीषद्विवृतदोर्मूलपरिणाहाभ्यां बाहुलतिकाभ्याममन्दकुसुमामोदवासितवनानिलं शिथिलतामायातमलिनिकुरम्बनीलं बालवल्लरीभारमविचलविधृतलोचना लताजालकान्तरेण प्रतीपमवलोकितवती । कृत्वा च क्षणेन जृम्भारम्भनिष्पतद्बाष्पबिन्दुक्लिन्नलोचनापाङ्गमङ्गभङ्गं प्रस्थिता, तदेव चकितचकिता लतालयनम् । उल्लासितस्तनांशुका च वारंवारमवलोकितकुसुमजालकाऽलीकमेव कुर्वती मार्गलतासु कुसुमावचयमागता द्वारमस्य । स्थित्वा चात्र कंचित्कालमुद्विग्नमानसा तदासन्नवर्तिषु तरुस्तम्बेषु सत्वरा भ्रमितुमारब्धा । क्षणेन चारुह्य तुङ्गं सरस्तीरतरमेकमधिकविस्तारितेक्षणा प्रतिक्षणोदञ्चितमुखी दिङ्मुखानि प्रेक्षितुं प्रवृत्ता' ॥

३४१) 'तां च दृष्ट्वा तथाविधामुत्पन्नविस्मया मनस्करवम्—"हन्त ! किमियमसमञ्जसन्यस्तचरणा तरुतलेष्वेकाकिनी भर्तृदारिका परिभ्रमति ? किं वस्तु विस्मृतं किमपि काम्यं तदन्वेषयति ? किमतर्कितस्वरूपेण तेन द्विरदपतनेन दूरीकृतमात्मीयमेवालीजनं मृगयते ? यदि वा निरन्तरतपःक्षपितवपुषामृषीणामपि मुषितधैर्याणि दृश्यन्तेऽधुना हृदयहारीणि विभ्रमचेष्टितानि यान्यस्या न तानि मदनोन्मादमपहाय प्रकारान्तरेण संभवन्ति । तदवश्यमखिललोकातिशायिरूपलावण्येन पुण्यपरमाणुनिर्मितोदारवपुषा दिव्यपुरुषेण केनापि दर्शयित्वात्मानमपसृतेन विप्रलब्धेयम्" ॥'

३४२) 'इति चिन्तयामि यावत्तावदागत्य परिवृता सा परिग्रहाग्रेसरेणाभिसरलोकेन । नीता च निश्चितप्रकृतिविपर्यासभीतेनानिच्छुरपि गन्तुमनवरतविहिताभ्यर्थनेन स्वस्थानम् । तत्रापि सर्वदा शयनतलगता मुमुक्षुमतिरिव मन्दमप्यनभिनन्दितदिव्यरसपानभोजना, संनिपातविद्विष्टवाणीव प्रकृष्टतापेऽप्यनुपदिष्टशिशिरोपचारा, निदाघपरमावस्थेव सहचरीरप्यपश्यन्ती, भीरुपरिषदिव पृष्टाप्यरतिकारणमनावेदयन्ती, चित्तज्ञमपि गतप्रज्ञ इति सावज्ञमवलोकयन्ती, प्रियभाषिणेऽपि रोषमुद्वहन्ती, केवलं यस्तस्मात्सरस्तीरतटवनादागतो यस्तद्वन्ता यस्तदुत्पन्नां वार्तामकथयद् यश्च तद्गमनार्थमुद्यममकारयत्तमेव परिजनं पार्श्वे कुर्वती तमेवालपन्ती तस्यैव वचनमवधारयन्ती प्राक्तनमहः स्थिता' ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

३४३) इत्युक्ते तया मुक्तसाध्वसा मलयसुन्दरी सधीरमवदत्—'भद्रे ! यद्येवम्, अल्पो व्याधिः । न किंचित्कृतेनाकालगमनेन । उत्तिष्ठ । प्रहिणु चारायणम् । त्वमपि गत्वा सत्वरमिदानीमेव मद्वचसा समाश्वासय प्रकृतितरलां तिलकमञ्जरीम् । ब्रूहि चैनाम्—'अद्य निरवद्यशास्त्रशस्त्रविद्यापारदृश्वा किमपि कुशलः कलासु सकलभारतवर्षभूभुजो मत्पितुरपि माननीयाज्ञस्य राज्ञो मेघवाहनस्य प्रथमसूनुरवसानभूमिः समस्ताभिरामवस्तुविस्तरकथायाः कथंचिदपि दूरदेशान्तरादागतः प्रातरेव देवताधाम्नि हरिवाहनो नाम्ना कुमारो मया दृष्टः । स च निसर्गस्वच्छहृदयो मदीयवचनानुरोधेन स्थितोऽत्रैव दिवसमद्यतनम् । आनीतं च तं निजावासमनुबन्धेन परमबन्धुकल्पमुत्सृज्य युज्यते न यातुमिति चिन्तयन्ती नाहमायाता । तेन निःस्नेहतादोषो मयि न संभावनीयः' इति ॥

३४४) गतायां च तस्यां कृतप्रस्तावा मलयसुन्दरी शैशवानुभूतानर्णवान्तरद्वीपजातानृष्याश्रमनिवासवृत्तानन्यांश्च चिरंतनानात्मीयसुखदुःखवृत्तान्तानावेदयन्ती स्थित्वा सुचिरमुचितसमये मठाग्रपीठादवतीर्य तामेव मध्यमभूमिकामध्यभाजमात्मीयशयनशालामव्रजत् । अहं तु शशिकान्तमण्डपिकायां पुरस्तादेव विस्तृतायतमाश्रित्य मणिशिलापट्टमास्तीर्णमभ्यर्णनिहितकोमलकल्पपादपांशुकप्रावारमभिनवं पल्लवशयनमगमम् ।

३४५) तत्र च विशालवेदिकापृष्ठबन्धौ सुगन्धिस्रग्दामकल्पितोपधाने निषण्णः, शयनसंनिधानोपविष्टया निष्कृष्टरत्नोर्मिकाधिकसुखस्पर्शकरतलयुगलया प्रतिकल्पपरामर्शचलितचञ्चलकलाचिकाञ्चनवलयमालया मृद्यमानचरणद्वयः शनैः शनैः संवाहनकर्मचतुरया चतुरिकया, तदुपवर्णितमनुस्मृत्य तिलकमञ्जरीमन्मथोन्मादमणिकमात्मन्युपजातबहुमानो मुहुर्मुहुश्चिन्तितवान्—'अरे हृदय ! किमर्थमद्यापि ताम्यसि ? किंच न मुञ्चसि चिरंतनविषादम् ? उद्वह परं परितोषमधुना । यस्याश्चित्रपटगतेनापि रूपेण तादृशीं पुरा विकलतां नीतमसि, यामभिलष्य विहितानेकसंकल्पेन नितान्तमल्पापि कल्पशतायमाना शयनतलगतेन कथमपि यापिता सा त्वया संततवितीर्णदेहदाधा निदाघयामिनी, यत्समागमाशया प्रतिदिवसमुन्मुखेन साकेतनगरोपवनवर्तिना वीक्षितो गन्धर्वकस्यागमनमार्गः, यामनुस्मृत्य स्मरशरशरव्यतां गतेनापि रक्षता प्रयत्नेन धैर्यमतियापितो नितान्तदुर्भर्पणः स वर्षासमयः, यद्दर्शननिराशेन मुक्त्वा गृहनिवासमङ्गीकृतो दूरदेशान्तरप्रवासः, यद्विरहवेदनाविहितसौहित्येन लौहित्यमृगयावने विना मृगग्रहणसंकल्पेन कल्पितः सपरिवादिनीवादनमनुदिनं विनोदः, यदन्तिकं गन्तुमभिलष्यता व्यावर्तनसहेनापि गच्छन्नुदीचीं दिशमुपेक्षितः स नक्षत्रपथचारी शिबिरवारणः, यदनुरक्तेन दृष्टा सरस्तटलतावेश्मनि सापि भुवनत्रयातिशायिरूपा "अन्या कापि राजकन्येयम्" इति परिहृता निरीहेण, यां विनिश्चित्यानुमानेन दूरोज्झितापि प्रतिनिवृत्य दिनमखिलमन्विष्टा क्षुत्पिपासायासितेन, या च मौनादिकाचेष्टास्मरणचकितेन दृष्टापि "न पराङ्मुखी मयि भविष्यति" इति चिन्तिता रजनिमखिलां

द्रुमतलास्तीर्णतल्पस्थितेन, सा स्वत एव संप्रति विधेयतां गता जीवितं देवी तिलकमञ्जरी । सर्वथा लब्धं त्वया लब्धव्यम्, अधिगता जन्मवत्ता, निरस्तो दुस्त्यजश्चिन्ताभारः स्वीकृतं स्वतन्त्रत्वम्, तथाप्येतदभ्यर्थये । विमुच्य तरलताम्, तिरस्कृत्येन्द्रियाणि, निवार्य चक्षुषः प्रभुत्वम्, अङ्गीकृत्य नागरकवृत्तम्, निवर्त्य चापलं पञ्चबाणस्य, तथा कथंचित्प्रवर्तेथा यथाहमस्याः प्रथमदर्शने व्यर्थीभूतधैर्यस्थितिरासन्नवर्तिनो विदग्धलोकस्य नोपहास्यतां व्रजामि' । इति चिन्तयन्नचिन्तितातीतयामामायामिनीमपि हेमन्तयामिनीं क्षिप्रमक्षपयम् ॥

३४६) अथ मरुत्पथादवतरन्त्या विभावर्या निजप्रभाजालनिह्नुतच्छिद्रमच्छस्फाटिककटकमिवोन्मुक्तकरमिन्दुमण्डलं पपात । आपाण्डुपरिमण्डलेन शशिना स्तनेनेवैकेन किंचित्प्रकाशेन स्तोकविगलिततमिस्रोत्तरीया दर्शनीयतामगच्छत्प्रतीची । हरितपाटलं रक्तारविन्दिनीवनमिव द्युमणिमार्गमवलोकयितुमुत्पतितमरुणांशुभिः खचितमचकादिन्द्रदिशि तलिनीभवत्तमिस्रम् । इतस्ततः कीर्णतनुजलतुषाराः प्रौढवातिका इव ज्वलितसर्वाङ्गमङ्गनामानविषमपदलुमारभन्त संततोदीरितहंसपक्षशब्दाः सरोमरुतः । समकालमुत्क्षिप्तपत्रसंहतीनि सहैव कुमुदैररण्यदीर्घिकासु जघटिरे नष्टनिद्राणि चक्रवाकद्वन्द्वानि । क्षीणनिद्रेण निकटद्रुमकुलायशायिना शुककुलेन वारंवारमावेद्यमानविस्मृतक्रमाणि प्राक्रम्यन्त पठितुमाश्रमोटजनिषण्णवृद्धवैखानसैः प्राभातिकानि गङ्गास्तोत्रगीतकानि ॥

३४७) मदनुरागप्रगुणितश्चागत्य शयनशालाभ्यासमविभावितः कोऽपि बन्दीव वैदेशिको दिव्यपुरुषः अव्यक्तवर्णोच्चारया वाचा समुच्चार्य तत्कालसमुचितं चतुःश्लोकमुपवर्णितप्रभातारम्भमेतद्वृत्तकुलकमनाकुलः पपाठ—

गेहे देव्याः सुषिरनिपतन्मारुतोत्तानवेणौ
धृत्वा कोणं विरचितलयो वादयन्दन्तवीणाम् ।
रात्रौ द्वित्रैः सह सहचरैः सेवते त्वद्विपक्षः
किं संगीतं नहि नहि, महीनाथ ! हेमन्तशीतम् ॥८८॥

इयं व्योमम्भोधेस्तटमिव जवात्प्राप्य तपनं
निशानौर्विश्लिष्यद्घनघटितकाष्ठा विघटते ।
असावप्यामूलत्रुटितकरसंतानतनिकः
प्रयात्यस्तं स्रस्तः सितपट इव श्वेतकिरणः ॥८९॥

भवत्याविर्भावः शिखरपरिपाट्या शिखरिणां
वनानां वृक्षश्रीरकलितविवेका विकसति ।
ससीमा सग्रामा सनगरसरिद्द्वीपवलया
तमिस्रादुन्मज्जत्युदधिजलमध्यादिव मही ॥९०॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

यथास्थूलं मूलेऽवतरति दृशामर्थनिकरो
यथासूक्ष्मं लक्ष्मीं त्यजति विधुरस्तारकगणः ।
यथावृद्धं बन्धः कमलमुकुलानां विघटते
यथानिम्नं भूम्ना रचयति पदं ध्वान्तनिचयः ॥९१॥
अयं वारस्त्रीणां सुरतविधिवैजात्यपिशुन-
स्तिरोधत्ते काञ्चिध्वनिबहुलितः कण्ठनिनदः ।
असावप्यावृत्तिप्रसृतरवरेखाविलिखितै-
र्गलच्छिद्रैर्निद्रां व्रजति रतिपारापतगणः ॥९२॥
अवश्यायस्पन्दै रभसरतनिष्पन्दवपुषां
विलासिद्वन्द्वानां द्रुतनिबिडिताश्लेषविधयः ।
दिशन्तो मौखर्यं भवनवलभीजालकभुवां
धुतक्रीडोद्यानद्रुमविततयो वान्ति मरुतः ॥९३॥
प्रभातप्रायासौ रजनिररुणज्योतिररुणं
रुणद्धीदं रोदो दिशि दिशि तमस्ताम्यतितमाम् ।
प्रभाछिद्रश्चन्द्रो दलति दलमैत्री जलरुहां
रहोऽनुत्साहस्य श्लथय नृप निद्रासुखरसम् ॥९४॥

३४८) श्रुत्वा चैतदुपजातविस्मयोऽहमरुणप्रभोद्भेद एवोत्थाय शयनात्किंचिदाबद्धकमलखण्डोन्मेषमीषदुपशान्तशोकसंचरत्कोकयोषान्विष्यमाणसहचरमनिललोलकल्लोलदोलायमानद्विजजलचरपतत्रिमिथुनमाबद्धपिण्डडिण्डीरशबलितशिलासोपानमालामूलमुपशान्तपङ्ककलङ्कशीतलस्वच्छनीरमदृष्टपारसरस्तीरमव्रजम् । तत्र च कृतावश्यकः स्नात्वा दत्तसंध्यादेवतार्घाञ्जलिरादाय सद्यः प्रबुद्धमधुकरोत्सृष्टविघटमानदलविकटकोशकोटराणि सनालदण्डानि भूयांसि कनकपुण्डरीकाणि नलिनीपलाशपुटसंदानिताश्च मकरन्दिर्नीरमरतरुसुमनसस्तदेव देवतायतनमागच्छम् । इच्छानुरूपरचितपूजश्च प्रणम्य परमया भक्त्या प्रथमजिनबिम्बमविलम्बितगतिः कृतसमस्तप्रातरितिकृत्यायास्तत्क्षणोपलिप्तामितस्ततो रचितरुचिरस्वस्तिकामविरलन्यस्तपुष्पस्तबकशबलां सबालातपामायतनमण्डपाङ्गणसङ्गिनीमाश्रित्य विपुलामिन्द्रनीलशैलास्तम्भवेदिकामासीनाया नातिसंनिधौ मलयसुन्दर्याः समुपाविशम् ॥

३४९) निविष्टमात्रस्यैव मे हृष्टहृदया निकटमागत्य चतुरिका नीचैरकथयत्— 'कुमार ! त्वद्गुणश्रवणसंजातपरमप्रेमकौतुका प्रातरेवागमिष्यत्यद्य देवी तिलकमञ्जरी । तदत्रैवोपविष्टेन कल्याणमूर्तिना मुहूर्तमासितव्यम्' । इति वदन्त्यामेव तस्यां समकालचलितसकलसेनापतिपदातिबलकलकलोपबृंहितो विजृम्भितोत्तालवैतालिकव्रातजयजयध्वनिस्तारधीरेण वर्धितो धावतः पुरस्तादुदस्तकनकयष्टेः प्रतिहारलोकशब्देनोत्सारयन्निवोपहसन्निवाध्वन्यकालजलदवृन्दमसंख्यझल्लरीपटहशङ्खादिवाद्यरवसंभेदपृथुरुदस्थित प्रस्थानतूर्य-

घोषः। क्षीरसागरफेनपटलानीव मथनोद्वेजितानि सकलमर्त्यलोकसरःपुण्डरीकवनानीव नाकमन्दाकिनीदर्शनोत्कण्ठितान्यशेषशरदभ्रमण्डलानीव चण्डानिलप्रहतानि तरुणपिण्डीतगरपाण्डुराण्यदृश्यन्त वेगादापतन्ति श्वेतातपत्राणि। मुखाग्रविस्फुरितफेनस्फारदशनप्रभैस्तारहेषारवमिषेण विषमाश्ववाजिनां जवमिवोपहसद्भिराशामुखान्यरुध्यन्त। सर्वतो वियति वल्गद्भिरश्वीयैर्दिवाप्युद्गतग्रहनक्षत्रताराग‍णमिव व्योमाङ्गणमलक्ष्यत व्याप्तम्। अनणुभिर्मणिविमानैर्द्विरदमदपङ्कमलिनितेषु मार्गजलदेषु तरलानिलतरङ्गितास्तरन्त्यो विद्युत इवाद्योतन्त कदलिकाः कनकवैजयन्त्यः। सान्द्रकर्पूरमृगमदामोदवाही गन्धोदकनदीप्रवाह इव पवनेरितः प्रससार दिव्यकुसुमाङ्गरागपरिमलो वाराङ्गनाजनस्य। क्षणेन च प्रशस्तहस्तश्रवणामनणुनक्षत्रमालाकलितकुम्भभ्राजिनीं रजनीमिव निजप्रभान्धकारितभुवनभागां याममजवसामारूढा प्रभालीढदशदिशारत्नाभरणकिरणौघेन सुरभिवासरारण्यवनलेखेन नवपल्लवप्रकरेण निरन्तराच्छादिततनुलताप्रान्तचलितश्वेतचामरकलापा शरत्कालतटिनीव चटुलकलहंससेवितोभयतटा तमालनीलेन त्वंगता पुरः परस्परसङ्गिना शिखण्डिपत्रातपत्रषण्डेन दूरावद्धमण्डलं शाद्वलमिव व्योम्नि विस्तारयन्ती तारकाराजतनुरिवागत्य नभसा प्रतिमारूपेण सा भूम्यामवातरत्। त्यक्तयाना च देवतागारगोपुरद्वारि वारिताशेषपरिजनप्रवेशा प्रौढविद्याबलविवृद्धशौर्यावलेपाभिरुरःस्थलामुक्तमुक्ताफलखचितचामीकरवर्मभिरनेकरत्नकिर्मीरकामरङ्गासिपट्टप्रणयरमणीयभीषणाभिरधिकृताभिरङ्गरक्षाविधावनेकशतसंख्याभिः सर्वतो नभश्चरभटीभिर्घटितपरिवेषा विशेषचलविक्षिप्तेक्षणाभिरग्रतोऽग्रतः प्रस्तुतसमुत्सारणा मृषैव विस्तारितरोषपरुषारवाभिर्वेषधारीभिर्दूरादेव मामाबद्धलक्षेण चक्षुषा मुहुर्मुहुः सतर्षमीक्षमाणा प्रविश्य संनिधौ मलयसुन्दर्याः समुपाविशत्॥

३५०) निषण्णां च तामासन्नसहचरीवृन्दपरिवृतां पिबन्तीवोत्सङ्गयन्तीव गाढमाश्लिष्यन्तीव स्नेहनिर्भरेण चक्षुषा सुचिरमुद्वीक्ष्य परिमृज्य च कराग्रेण वारंवारमंसदेशे द्रविडदेशेश्वरसुता सखेदमप्राक्षीत्—'प्रियसखि! परिक्षामपाण्डुरच्छायविग्रहा मृगाङ्कतनुरिव दिनेनैव दुरुपलक्ष्यतां गता। कथय किं ते तादृगस्वास्थ्यमुपजातम्? कथं च निर्निमित्तमेव प्रशान्तिमुपगतम्? किं च त्यक्तसर्वान्यकरणीया प्रातरेवायतनमागता?' इत्युदीर्य मयि निक्षिप्तलोचना लज्जावनतवदनादत्तोत्तरामेव तां पुनरवादीत्—'तिलकमञ्जरि! विशेषदर्शितादरा क्षणमितो देहि दृष्टिम्। स एष सुगृहीतनामा भरतवर्षार्धभूभुजो महाराजमेघवाहनस्य प्रथमसूनुरविकलचतुःषष्टिकलाश्रयतया चतुर्गुणेनाधिकः समासादितसमग्रकलस्य शीतरश्मेरमृतमयस्वभावः कुमारो हरिवाहनः' इति। व्याहृते तया सलीलपरिवर्तितमुखी तत्क्षणमेव सा तीक्ष्णतरलायतां बाणावलीमिव कुसुमबाणस्य, विवृत्तबालशफरस्फारसंचारां तरङ्गमालामिव शृङ्गारजलधेः, धवलीकृतदिगन्तां ज्योत्स्नामिव लावण्यचन्द्रोदयस्य, धैर्यध्वंसकारिणीमुल्कामिव रागहुतभुजः, संभ्रमोल्लासितैकभ्रूलतामाज्ञामिव

यौवनयुवराजस्य, मुकुलितां मदेन, विस्तारितां विस्मयेन, प्रेरितामभिलाषेण, विघमितां व्रीडया, वृष्टिमिवामृतस्य, सृष्टिमिवासौख्यस्य, प्रकृष्टान्तःप्रीतिशंसिनीं वपुषि मे दृष्टिमसृजत् ॥

३५१) दृष्ट्वा च तां प्रकटिततथाभूतविभ्रमामुपलक्षितानुरागा रूपेण वयसा विभवेन वेषपरिग्रहेण प्रभुतया गृहीतवाक्यत्वेन लावण्यसौभाग्यादिगुणलक्ष्म्या च लब्धसाम्या मृगाङ्कलेखा नाम तिलकमञ्जर्याः प्रियसखी विहस्य मन्दं मलयसुन्दरीमवोचत्— 'भर्तृदारिके! यत्त्वया दिष्टम् "अमृतात्मकः कुमारः" इति, तत्सत्यमिति निश्चितं मया स्मृत्वाद्य चतुरिकावदननिर्गतेषु क्षरत्सु श्रवसि मन्त्राक्षरेष्विव महाभागस्यास्य नाम वर्णेषु तूर्णोत्तीर्णदारुणज्वरवेदनायाः प्रलयदिनकरांशुकर्कशं कृशिमानमायान्तमेकपद एव देव्यास्तमन्तःसंतापम्। आकर्ण्य चेदमीषद्विहसिताक्षी दक्षिणक्षितिपतनया 'मृगाङ्कलेखे! किमत्राश्चर्यम्? अविचार्यमहिमा महात्मनामनुभावः' इत्युदीर्य तूष्णीकाभवत्। तिलकमञ्जरी तु किंचिदुपजातवैलक्ष्या क्षणमधोमुखीभूय विहिताकारसंवृतिरधःकृत्य साध्वसमवलम्ब्य धैर्यमपसार्य विभ्रमं निरस्य मनसिजोल्लासमवधार्य दूरारूढमात्मनः प्रभुत्वमालोच्य च सतामौचित्यकारितामतिप्रगल्भेव तिर्यक्प्रसारितभुजलतासरलसुकुमारारुणाङ्गुलीपरिगृहीतमुदधिवेलेव विद्रुमकन्दलीवलयितमुदग्रमभिनवं शङ्खमादाय ताम्बूलदायिकाकरतलादन्तःस्फुरद्भिः स्फटिकधवलैर्नखमयूखनिर्गमैर्द्विगुणीकृतान्तर्गतस्थूलकर्पूरशकलं स्वहस्तेन ताम्बूलमदात् ॥

३५२) दृष्ट्वा च तां कृतसमस्तोचितक्रियामक्रमोपचीयमानहर्षरोमाञ्चा काञ्चीविषयाधिपसुता प्रसन्नमनसं मामवोचत्—'कुमार! कृत्स्नेऽपि विद्याधरलोक इह लब्धपताका कलासु सकलास्वपि कौशलेन वत्सा तिलकमञ्जरी। यदि च कौतुकं ततश्चित्रकर्मणि वीणादिवाद्ये लास्यताण्डवगतेषु नाट्यप्रयोगेषु षड्जादिस्वरविभागनिर्णयेषु पुस्तकर्मणि द्रविडादिषु पत्रच्छेदभेदेष्वन्येषु च विदग्धजनविनोदयोग्येषु वस्तुविज्ञानेषु पृच्छैनाम्, येन युवयोः शृण्वती चतुरं परस्परालापमहमपि मुहूर्तमवगच्छामि निर्वृतेः स्वरूपम्'। इत्यभिहितस्तया निभृतमास्थाय कंचित्कालमहमवोचम्—'काञ्चीराजतनये! अद्यापि मच्चित्तवृत्तेरविज्ञातस्त्वा देवी। करोमि कथमप्रस्तुतं वस्तुविचारम्? इतरोऽपि लोकः प्रायेण न भजत्याभिमुख्यम्, न समीहते सांनिध्यम्, न बहु मन्यते स्थिरावस्थानम्, नाकर्णयति वचनम्, न प्रयच्छत्युत्तरम्, नितरामपि कृतानुवृत्तेरसंजातपरिचयस्य परस्य, किं पुनर्निसर्गनिस्नेह ईश्वरजनः? तद्यदि कदाचिदत्रभवती नभःप्रचारेण प्रस्थिता, दक्षिणाशाविभूषणेषु त्रिकूटमलयादिषु नगेन्द्रेषु निश्चलनिबद्धनीडगरुडपोतोद्वासितफणिषु लवणाब्धिरोधोवनेषु दृश्यमानदर्पान्धदिग्द्विपद्वन्द्वयुद्धेषु द्वीपान्तरेषु च विप्लुत्य तेषु तेषु प्रतिनिवृत्ता, श्रमेण वा दिव्यनगरीदर्शनकुतूहलेन वा शक्रावतारादितीर्थवन्दनाभिलाषेण वाऽग्रतो दृष्टिपथमागतामयोध्यापुरीमलंकरिष्यत्यात्मगमनेन, बाह्योद्यानविहिताश्रया च तत्र सेवाशया

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

द्रष्टुमागतं पूर्वदृष्ट इति मामार्द्रया दृष्ट्या संभावयिष्यति, कृतोपसर्पणं च स्नेहेन विमुखीभूय न विमानयिष्यति, प्रस्तुतालापं च शनकैः प्रतिवचनदानेन कृतार्थीकरिष्यति, विहाय प्रस्तुतकथामन्यत्र वा न यास्यति, ततः क्रमेण लब्धप्रणयोऽहमवसरागतमात्मधिषणानुसारेण सर्वमेतत्प्रक्ष्यामि । अधुना तु मे दृष्टमात्रस्य स्वदेशं प्रति चासंप्रस्थितस्य पुनर्दर्शनमेकमपहाय नान्यत्किमपि वक्तुं युक्तम्' ॥

३५३) इत्युक्तवति मयि संस्मृत्य तत्पुरावृत्तमात्मीयमप्रागल्भ्यविलसितमुद्भिन्नलज्जास्मिता मत्पुनर्दर्शनप्रश्नभीतेव सा सहसैवोदतिष्ठत् । परिक्रम्य चायतनमण्डपे मुहूर्तमनुगम्यमाना सहचरीभिश्चतुरिकोपदिश्यमानमार्गमठाग्रभूमिकापृष्ठमारोहत् । तत्र च प्रतिक्षणं मयि क्षिप्तेक्षणा कुर्वती मसृणशीतलेषु माणिक्यमण्डपिकाशिलास्तम्भेषु मुक्तसीत्काराणि सविकारपरिरम्भणानि, वाचयन्ती अव्यभाषया तत इतः शृङ्गाररसाराणि सत्कविसुभाषितानि, अभिलिखन्ती भित्तिभागेष्वभङ्गुरानुरागाणि विद्याधरपक्षिमृगमिथुनानि, नर्तयन्ती चलितवाचालवलयश्रेणिना हस्ततालशब्देन विषमवेल्लद्भ्रूलता वातायनगतानायतनबर्हिणान्, उपहसन्ती प्रपञ्चितालीकगुणस्तवाभिश्चतुरोक्तिभिश्चतुरिकानिवेदितां मदीयपल्लवपत्त्रचक्ररचनाम्, आघ्नती कराङ्गुलीयन्त्रमुक्तैर्मुक्ताफललेष्टुभिर्गवाक्षकोटरेषु कोपाविष्टसहचरीचाटुघटनापरान्पारापतविटान्, बध्नती घनस्तनद्वन्द्वशालिनीनां शालभञ्जिकानामधिकण्ठमवतार्य चेटीकण्ठतो हठादानाभिलम्बान्मणिप्रालम्बान्, कुटिलयन्ती कराङ्गुलिविवर्तनेन प्रियकराकृष्टिसरलाः सहासहसचरीललाटलेखालकलताः, विदधती सार्द्रदन्तक्षतेष्वधरपत्रेषु सानुबन्धमारब्धहासोन्मिश्रपुष्कलशुष्करुदितानामासन्नपरिचारिकाणामाक्रम्य चन्दनपङ्कोपलेपम्, निक्षिपन्ती सशब्दकृतचुम्बना मुहुर्मुहुश्चिबुकमुन्नमय्य परिजनोपनीतानां बन्धुजनबालकानां मुखे निजमुखेन ताम्बूलम्, विरचयन्त्यसकृमस्रस्तमप्यादरेण दरप्रकाशितपीनभुजमूलस्तनतटा पुनः पुनः कन्दुकक्रीडाप्रक्रमे पुष्पापीडमतिदीर्घमस्थात् । उत्तीर्य च कथंचिच्चिरावस्थाननिर्विण्णपरिजनानुरोधेन पुनरप्यन्तिके मलयसुन्दर्याः समागच्छत । उपविश्य चात्राधिकृतैर्भमनायासात्यवृद्धैः पुनः पुनरनुबध्यमाना सखेदमुत्थाय मन्थरैश्चरणविन्यासैः प्रत्यावासमचलत् ॥

३५४) प्रस्थितायां च तस्यां सह तया प्रस्थाय कतिचित्पदानि प्रतिनिवृत्ता प्रभूतवेत्रधारीपरिवृता प्रधानद्वारपाली मन्दुरा नाम सत्वरमुपेत्य द्रविडराजतनयामवादीत्— 'भर्तृदारिके ! देवी तिलकमञ्जरी विरचिताञ्जलिपुटा विज्ञापयति—"अद्य तावत्कुमारेण सहितया समागत्य सख्या गृहदर्शनानुग्रहेण सुचिरकालात्सौख्यभागिनी कर्तव्याहम्" इति' । काञ्चीपतिसुतात्रकर्तव्यमूढा स्तोककालमवनतमुखी स्थित्वा 'मन्दुरे ! कन्दफलभुजो मद्विधस्य शून्यारण्यवासिजनस्य गर्हितमीश्वरगृहेषु गमनम् । कुमारस्तु गच्छतु । अनुभवतु सख्या क्रियमाणमभ्यागतातिथ्यम्' इत्यभिधाय तां व्यसर्जयत् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

३५५) गतायां च तस्यामल्पखेचरीवृन्दपरिगता गृहीतवेत्रच्छत्रचामरेण पश्चात्प्रधावता परिजनेनानुगम्यमाना मृगाङ्कलेखा समागत्य सत्वरमवादीत्—'भर्तृदारिके ! तिष्ठत्वेष तावदुचितानुचितयोर्विचारः । उत्तिष्ठ शीघ्रम् । एषा द्वारतोरणस्तम्भलग्ना सुचिरमूर्ध्वावस्थानखिन्नाभिर्नभश्चरेन्द्रकुलकुमारीभिः परिवृता बहिः प्रतिपालयन्ती त्वदागमनमास्ते देवी । ब्रवीति च "न तावन्मया गन्तव्यं न यावदार्या समागता" इति' । तच्छ्रुत्वा मलयसुन्दरी 'मृगाङ्कलेखे ! न शक्यते किमपि मेऽन्यथा कर्तुम्, अनुवर्तनीया तिलकमञ्जरी' इत्युदीर्य चतुरिकासमेता सलज्जमचलत् । मृगाङ्कलेखा तु कृतमुखस्मिता समाकृष्य पाणिं पाणिपल्लवाग्रेण विष्टरान्मामचालयत् । अगच्छच्च तिलकमञ्जरीसमीपम् ॥

३५६) सा तु प्रीतिविकसितेक्षणा निरीक्ष्य माममुक्तहस्ताग्रया मृगाङ्कलेखया वारंवारमाकृष्यमाणमीषत्कृतस्मिता सश्लथमाबध्य विगलितोच्चयं पुनः पुनः सिचयमासन्नपरिवारलोकोत्क्षिप्तमूर्तिर्मलयसुन्दरीद्वितीया द्विरदवधूमारोहत् । निधाय च समासन्नमात्मपरिजनं मत्समीपे, पुरोभूय प्रचलिता चलितयानवाहनेन सर्वतः परिवृता मान्यविद्याधरकन्यकाजनेन स्वावासमगमत् । अहमप्यसह्यवेगमारुह्य विमानमस्याः स्थिरनिबद्धासनः संनिधानासीनया सदृशरूपवेषाभिरामरामाजनसमेतया मुहुर्मुहुः प्रयुक्तैः प्रीतिपेशलैः परिहासवचनैः प्रतिपथं विनोद्यमानो मृगाङ्कलेखया क्षणेनैव विजयार्धदक्षिणश्रेणिभूषणं रथनूपुरचक्रवालसंज्ञं विद्याधरराजराजधानीनगरमासदम् ॥

३५७) प्रविष्टमात्रमेव च तत्र मामितस्ततः प्रहितकौतुकोत्तानलोचनमचेतनमिवालक्षितस्पर्शमश्रुतालापमव्याहृतप्रतिवचनमालोक्य निर्भरमुदितमानसा मृगाङ्कलेखा 'कुमार! दृष्टं नगरम् ?' इति मधुरमप्राक्षीत् । अहं तु सर्वाभिभाविना भव्यतातिशयेन तस्यापहृतहृदयः सखेदमिव निःश्वस्य दीर्घमानन्दघर्घरया गिरा स्वैरमवदम्—'इन्दुवदने ! स्वच्छन्दया गत्या मन्दमप्यारक्षिलोकेनानुपलक्षितैः परिभ्रम्य सर्वतो निरस्तशङ्कैः प्रत्यापणं प्रतिरथ्यं प्रतिगृहं प्रतिदेवतायतनं प्रत्यारामं प्रतिनायकं प्रतिप्रभं च यन्नावलोक्यते तदपि किं दृष्टमिति शिष्टैर्व्यपदिश्यते ?

३५८) निशम्य चेदं सा पुनः प्रावोचत्-'कुमार ! नैतद्दुष्करम् । एवमपि दृश्यते ।' इति ब्रुवाणा गात्रसंघट्टरणिततारकङ्काणमणिघण्टैश्चण्डडिण्डिमारावडमरितविपक्षवारणैः संनिकृष्टधृष्टाधोरणगणप्राजनप्राञ्जलीकृतप्रसरैः पृष्ठानुलग्नमग्नोत्साहकतिपयाप्तपदातिभिः स्कन्धासीनभयविह्वलैकैकहस्तिपकैश्चिरावस्थानदुस्थदुर्गस्थमार्गस्थमार्गलोकावलोकितैः परिचिताङ्कुशप्रचारैरपि निरङ्कुशप्रचारैः प्रकटकुम्भकूटधारिभिरप्यनासृतघटैः प्रभिन्नकर्णकरटैरपि विराजिश्रवणशङ्खैः सुवर्णदन्तकोशोपशोभितैरपि नीरन्ध्रप्रतिमैर्व्यालतां वहद्भिरप्यनुदिनं न व्यालानां स्थितिमनुभवद्भिः सरोगैरपि निरामयाङ्गैः स्तम्भमुक्तैः सदर्पमापतद्भिश्च प्रकामपीवरकरैः करेणुभिर्दुरवतारेण निरन्तरप्रचारप्राणिशतसंकुलेनापि पञ्चजनाधिष्ठितेनाभ्राका-

न्तेनाप्यायतेन गत्वा राजमार्गेण प्रविश्य राजकुलाभ्यन्तरमतिक्रम्य विस्तारवन्त्यपि नितान्तदुःप्रवेशान्यनेककक्षान्तराणि तोरणोपान्तपुञ्जितनिरन्तरोत्खातशस्त्रव्यातवंशान्तर्वंशिकनरं कन्यान्तःपुरमगच्छत् ॥

३५९) प्रविश्य च तत्र सर्वत्राभिरामं वामभागे तिलकमञ्जरीमन्दिरस्य निरन्तरानुलग्नमनतितुङ्गप्राकारपरिगतमुदग्रशिखरानेकसुन्दरप्रासादमासाद्य निजनिवासभवनं विमानादवातरत् । प्रविश्य च निरन्तरन्यासशालिना मणिशिलातलसंक्रमेण क्रमेणाधिरूढमानीय मामुपरितलकममलकुट्टिमतलस्थोत्तुङ्गकनकस्तम्भराजीविराजिनः प्रकाशविपुलायतावकाशस्य शयनचित्रशालिकाङ्गणरत्नमण्डपस्याधस्तात्स्वहस्तसंचारितेनाचिरधौतेन शुचिना समन्तादुत्तरच्छदपटेनाच्छादिते मृदावपि तापनीये महति पट्टपर्यङ्के न्यवेशयत् ॥

३६०) उपास्य च सुचिरमन्तिकन्यस्तविष्टरोपविष्टा प्रक्षाल्य च स्वयं परिजनाहृतेन स्वच्छवारिणा मच्चरणयुगलमादरार्पितप्रचुरपुष्पताम्बूला तिलकमञ्जरीपार्श्वमगमत् । सा तु प्रविष्टमात्रैव सद्मनि प्रतिदिनमेव दर्शनोत्कण्ठितायाः प्रथमागमनलज्जितां मलयसुन्दरीं सहसैव गत्वा मातुरन्तःपुरगतायाः सादरमदर्शयत् । स्वयं च मद्दर्शनाशया 'दीर्घाध्वलङ्घनेन खिन्नास्मि' इत्यलीकमेवादिष्टशिशिरोपचारा त्रिचतुरासन्नसहचरीसमेता सौधशिखराग्रसङ्गिनीं शयनचित्रशालामगच्छत् ॥

३६१) तस्यां च तत्क्षणोद्घाटितकपाटप्रकटितोत्तराशे दक्षिणेतरभित्तिभागाश्रयिणि सुश्लिष्टमणिभूमिकान्ते शशिकान्तवातायने चित्तज्ञेन विरचितविचित्रविन्यासैश्चतुरपरिचारिकाजनेन सरोजिनीपत्रशयनीयमधिशयाना, पन्नगाङ्गनेव चन्दनाङ्गरागिणी, निदाघान्तविकसकरमूर्तिरिव धृतदशाशान्तपरिस्रवन्नवजलार्द्रांशुका, शुकाङ्गनीलसजलशैवलप्रवालकल्पितकर्णपूरा, नूपुरस्थानसंदानितसनिद्रकैरवमुकुलमण्डलीका, जघनमण्डलनद्धनीरन्ध्रकुवलयदामरसनागुणा, श्रवणपाशदोलायमानकुमुदिनीकन्दलदलपत्रा, कण्ठभुजकराग्रादिभिः शरीरावयवैरखिलमपि हारकेयूरकटकप्रभृत्याभरणजालं माणालमुद्वहन्ती, साक्षादिवामृतजलधिजलदेवता, ऋतेऽप्यर्तिमायतं निःश्वसन्ती, विनापि वेदनां वदनमाकूणयन्ती, अन्तरेणापि तापमङ्घ्रिपल्लवतले रत्नदर्पणं दापयन्ती, अबहुमन्यमानापि पवनस्पर्शमनुवेलमभिनवानि कदलीपत्रतालवृन्तान्युत्क्षेपयन्ती, उभयतो निविष्टेन वेदितुमिवायाममक्ष्णोरुपरि वारंवारमारोपितजलार्द्रनीरजदलद्वया, मातुमिव विस्तारमुरसिजपीठपृष्ठे प्रतिष्ठितविशालनलिनीपलाशा, शिक्षितुमिव तदीयरेखामधिललाटमालिख्यमानमलयजललाटिका, लब्धुमिव निःश्वाससौरभोत्कर्षमुरसि विक्षिप्यमाणप्रचुरकर्पूरचूर्णमुष्टिः, स्प्रष्टुमिव गात्रयष्टिमारब्धमधुरसंवाहना, स्वयं प्रियसखीगणेन क्षणं संमुखपरावर्तिताङ्गा, क्षणमुत्तरीयेणार्धावगुण्ठितोत्तमाङ्गा, क्षणमुपविश्य मत्तवारणके कृतावष्टम्भा, क्षणमुत्थाय प्रकटिताङ्गभङ्गमारब्धजृम्भाविजृम्भितप्रश्रुश्रमव्यथेवाप्रष्टमन्मथोपदिष्टमभिनवं रसविशेषमनुभवन्ती, सुचिरमस्थात् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

३६२) दृष्ट्वा च मामलक्षितैरक्षिविक्षेपैरग्रतः समग्रकलाधिगमलब्धवैदग्ध्याभिः शुद्धान्तयुवतिभिरनेकधा प्रवर्तितविनोदमुपजातपरमप्रमोदा ततः प्रासादवातायनादुदतिष्ठत् । अहमपि तथा शून्यीकृतमवेक्ष्य तं गवाक्षमुद्गतोद्वेगवेगस्तदुच्छेदवाञ्छया रुषेव सर्वदा समासन्नचन्दनार्जुनतिलकमञ्जरीकमन्तःपुरोपवनमव्रजम् ॥

३६३) भ्रान्त्वा च तत्रातिचिरं, स्मरायतनरक्ताशोकतलनिषण्णम्, आसन्नसेवाचतुरकतिपयान्तःपुरचारिपरिचारकपरीतम्, अल्पवेत्रधारीवृन्दपरिगता समागता सत्वरमनन्तरा मन्दुरायाः प्रतीहारी हरिणिका नाम विहितप्रणामा मामवोचत् । 'कुमार! संप्रति प्रासादशिखरावतीर्णा विज्ञापयति देवी तिलकमञ्जरी—"मज्जनपुरःसरमह्नाय माध्याह्निकं निर्मापयतु कर्मक्रमं कुमारः । प्रथममेवाद्य चिरकालादुपागता निरन्तरव्रतनियमोपवासक्लेशविशेषकर्शिताङ्गी न युज्यते निर्निमित्तमाहारवेलातिक्रमं कारयितुमार्या मलयसुन्दरी । पुनः कदाचिद्‌द्रष्टव्यमुद्यानम्" [इति]' । अहं तु तच्छ्रुत्वा 'यथाह देवी' इत्यभिधाय तत्कालमेव प्रचलितः पादपतलादनुगम्यमानः सविधचारिणा जनेन तमेव प्राक्तनं स्वावासमणिमण्डपमुपागमम् । तत्र च समाहृतसमग्रस्नानमङ्गलोपकरणाभिरनुपालयन्तीभिरागमनमुन्मुखीभिर्मज्जनबालिकाभिरभिनन्दितदर्शनः स्नात्वा सुचिरमुत्थाय द्विप्रकारामपि विधाय भुवनत्रयगुरोरादियुगनाथस्य पूजामात्तचतुरोदारनेपथ्यः प्रथमदर्शनात्प्रभृत्यकृत्रिमाह्लादसख्यया सतताभिमुख्यया मृगाङ्कलेखया साकमक्षक्रीडाविनोदेन क्षणमात्रमस्थाम् ॥

३६४) अथानुपदमागच्छद्भिरन्यैश्च तर्जितैर्विसर्जितैस्तिलकमञ्जरीसमासन्नलोकैः समुपहूतः प्रासादशिखरादवातरम् । उपदिश्यमानवर्त्मा च तैः प्रचलितः पुरस्तादितस्ततो दत्तदृष्टिर्दूरादेव दृश्यमानोदग्रशृङ्गम्, अधिकाभिराममास्वराभोगम्, अङ्गणोपान्तपुञ्जितविमानयानाभिरन्तर्न्यस्तदुन्दुभिशङ्खझल्लरीपटहपणवादिवाद्यविशेषाभिः कृपाणचक्रप्रासपट्टिशप्रायप्रहरणदुरालोकाभिरालोक्यमानविविधध्वजच्छत्रचामरोड्डामराभिरनेकपर्याणपीठपर्यङ्ककङ्कटकिरीटगर्भाभिर्विहारकालोपयुक्तवस्तुसंभारनिक्षेपक्षमाभिरुभयतो विशालगम्भीराभिः शालाभिरुपशोभमानबाह्यकक्षान्तरम्, आरोपितानुरूपरत्नपर्याणैर्गरुडकेसरिकुरङ्गवक्राङ्गबर्हिणप्रमुखाकारधारिभिर्विद्याबलकृतैर्दर्शनायातविद्याधरवधूवाहनविशेषैरशून्यमध्यमप्राकारगोपुरद्वारम्, अनवरतसारणीसेकसुकुमारकृत्रिमतरङ्गिणीतीरवनषण्डैः श्रीखण्डशाखागतागतोन्नीतवनपालबालिकानिर्दयान्दोलनविलासैः कुसुमितलताकुञ्जगुञ्जन्मधुपमधुरितमनस्विनीकोपकुटिलभ्रुकुटिभङ्गैरभङ्गुरप्रासाददीर्घिकाकुण्डजलमण्डपैरखण्डितमुख्यतरुमिथुनकोद्वाहमङ्गलगीतवाद्यैरुष्णांशुरथचक्रावयवैरिव स्फुरितस्फारकाञ्चनारैरसमयज्ञातदशरूपकैरिव सर्वदाडिमीकृतवीथिभिरनल्पचारैरुरुभिरनेकनागराजादनजनितशोभैः केसरिभिः प्रकृष्टकुटजैरप्यगस्त्यभावरहितैर्जगत्त्रयजयोद्यतस्य मकरकेतोरेकान्तसहकारिभिः सहकारिभिरुपवनैरशून्यपश्चिमभूमिकाभागम्, अङ्गीकृतानुरूपनिजव्यापाराभिः सविभ्रमं भ्रमन्तीभिस्तेजोमयीभिरिव-

शोभामयीभिरिव सौन्दर्यमयीभिरिव मन्मथमयीभिरिव सौभाग्यमयीभिरिव विभाव्यमानाभिरप्सरोभिरिव मुनितपोभीतशतमखाज्ञया स्वर्गतोऽवतीर्णाभिरमृतजलदेवताभिरिव सुरापहरणशङ्कया क्षीरोदादपसृताभिः सततसंनिधिप्रीतदेवतावितीर्णचैतन्याभिः स्वर्विमानमणिशालभञ्जिकाभिरिव पुञ्जीभूताभिः, गङ्गादितीर्थजलक्षालनापनीतस्थावरावस्थाभिरम्भोजिनीभिरिव रूपान्तरेण परिणताभिः, प्रतिपक्षखण्डनोद्विग्नाभिः शशिकलाभिरिव शरणाय खेचरेश्वरमाश्रिताभिर्नयनाभिरामरूपावाप्तिकामाभिः सौदामिनीभिरिव प्रमदाभावमापन्नाभिरनवरतदिव्यजनप्रार्थनाकदर्थिताभि कल्पलताभिरिव मनुष्यलोकमायाताभिरन्धकारितदशाशैः केशपाशैर्दिवापि प्रियजनाभिसरणाय प्रदोषमिव सूत्रयन्तीभिर्मुखमण्डलैश्चन्द्रबिम्बावस्कन्दमिव कल्पयन्तीभिरिन्दीवरदलदामसुन्दरैर्नयनविक्षेपैर्जगज्जयाय मन्मथमिवाज्ञापयन्तीभिः शोषिताधरबिम्बताम्बूलद्रवैर्गतिश्रमश्वासपवनैस्तत्कालमनङ्गरागाग्निमिव संदीपयन्तीभिः कुन्दशुचिभिः परिहासस्मितैः स्तनतटोष्मभस्मीकृतरुचो मुक्ताकलापानिव धवलयन्तीभिर्गतिवशोपलक्ष्यमाणायतिभिस्त्रिवलिलेखाभिरप्रत्यक्षदर्शनमुदरदेशमिवानुमापयन्तीभिः संनिहितोरुनाभिभिः श्रोणिचक्रै रथवरूथिनीमिव यौवनयुवराजस्य योजयन्तीभिर्विलासमसृणैश्चरणविन्यासैर्भवनहंसकानिव गतिक्रमं ग्राहयन्तीभिरनेकरागैर्देवाङ्गनिवसनांशुभिस्त्रिदशचापाद्वैतमिव दर्शयन्तीभिर्घ्राणलेपिभिरनुलेपनामोदैर्नन्दनमिवाकर्षयन्तीभिः सरोभिरिव सारसनादिभिर्भूषणगणैर्मुखरिताशामुखाभिः सर्वतो विलासिनीभिः समाकुलम्, असुरकन्यापुरप्रवेशविवरमिव सततसंनिहितद्वाररक्षोभयं, सुग्रीवबलमिव सलीलमारुतिगवाक्षगवयोपनीतकुपितरामावलेपं, शरन्नभ इव स्वातिचित्रोदयानन्दितनिशान्तप्रबुद्धलोकं, विवाहमण्डपमिव दृश्यमानाभिनवशालाजिरसंस्कारम्, अपुराणमप्युपलभ्यमानविविधवामनकिरातचरितम्, उदंशुकाञ्चनकलशचक्राक्रान्तविकटोदग्रकूटैस्तुषारगिरिशिरोभिरिव लग्नस्फारवज्राग्निविस्फुलिङ्गैरदभ्रसरलार्जुनसालगुल्मिभिः रम्यभूमैः कुमारीपुरप्रासादलक्षैः समन्ततः परिक्षिप्तपार्श्वम्, अदृश्यमानपुरुषप्रचारतया स्त्रीराज्यमण्डलमिव विजित्यानीतमखिलं, तिलकमञ्जरीमन्दिरमपश्यम् ॥

३६५) प्रविश्य च स्तोकमुपसृतः; तत्कालकर्तव्यसत्वरस्य विसर्जयत इतस्ततो दृष्टिगोचरायातमन्तःपुरपुरंध्रिलोकम्, आकुलाकुलस्य—'वरुणिके ! वारय निकटनाट्यशालाशैलूषकुलसंगीतकलहम्, कोकिले ! विधेहि स्वविपयादुपेयुषः किंनरराजकुलचारणकुलस्य स्वरसंदेहविच्छेदम्, विहङ्गिके ! प्रहिणु यानाशक्तिरिक्तीभूतचिरसंचितद्रविणविद्राणमदरिद्रीकृत्य वैश्रवणयाचकवृन्दम्, मन्दारिके ! कारय गन्धर्वपतिरङ्गनटयाः कामकोटेः पट्टबन्धम्, सुन्दरि ! निधेहि गन्धोदकनदीपु दिव्यानि कठिनकर्पूरकाष्ठकल्पितानि यानपात्राणि, पत्रलतिके ! पुषाण पुरुषरूपवन्ध्येन स्वविद्धचित्रेण देवीविचित्रवलभिकाभित्तिशोभासौभाग्यम्, द्रमिडि ! दापय क्रीडाद्रिकन्दराशबरमिथुनानामखण्डानि कल्पतरुचीरचण्डातकानि, शिखण्डिके ! शेखरीकुरु पण्डकोपवनषण्डजाताः पारिजातसुमनसः, सिंहिके ! समुपसंहर वेणुवीणादिवाद्यविनोदम्, विनयवति ! नायमवसरो नयद्यूतस्य, कलकण्ठि ! तिष्ठतु तावदेषा सुभाषितपाठगोष्ठी,

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

मन्दुरे ! द्वारमण्डपादुत्थाप्य प्रभातसेवायातमखिलमपि खेचरकुमारीजनम् , रञ्जिके ! रञ्जय तलिनध्वान्तशितिम्ना तमालवल्लीपल्लवरसेन श्रीमण्डपादारभ्य सकलाः सौधवलभीः, कुरङ्गिके ! विकिर मणिकुट्टिमेषु व्योमजाह्नवीजलजोपहारम् , गौरि ! दापय द्वारतोरणेषु जाम्बूनदाद्रिजम्बूप्रवालचन्दनमालाः, चन्द्रलेखे ! विलिख प्रशस्तललितानितस्ततः क्षीरोद-मौक्तिकक्षोदैः स्वस्तिकान् , अवन्तिके ! मिश्रीकुरु प्रत्यग्राहृतेन दिक्करिकपोलदानदर्पेण गोशीर्षचन्दनाङ्गरागम् , तरङ्गिके ! गृहाण विद्याधरेन्द्रगृहिणीभिः प्रेषितानपूर्वपरिमलमुचः फलपुष्पासवान् , वसन्तिके ! वासय घ्राणपुटसर्पिभिः कर्पूरवासैर्मानसजलभृतानम्भःकुम्भान् , पुरंदरिके, पूरय सुखोष्णसुरभिणा गन्धसलिलेन भर्तृदारिकास्नानपुष्करिणीम् , मकरिके ! मार्जय सितेन रसवतीचुल्लिचन्दनभस्मना समस्तमादर्शभवनम् , अनङ्गवति ! सज्जीकुरु स्मरायतनबलिकर्म, तूर्णमभ्यर्णीभवति मध्याह्नसमयः, न पश्यसि पुरः प्रातरेवाद्य गत्वा स्वयमिह नीतस्य कस्याप्यतिमहीयसः क्षत्रियक्षितिपसूनोरागमनमार्गम् अवलोक्य पर्यङ्कादुत्थितामुभयतो विधूयमानधवलचामरकलापां देवीं तिलकमञ्जरीमिमांश्च शुद्धाचारदारिकाधिष्ठिताभिः शुद्धान्तदासीभिर्महानसादानीयानीय संचार्यमाणाननेकैः सूपकारैः प्रत्येकमारोपितविशिष्टतरसंस्कारान्मण्डपान्तरतिभूयसो भक्ष्यप्रकारान् ?' इत्यादिकानाकर्णयन्नधिकृतान्तर्वंशिकजनस्य नानाविधालापान् , अग्रतः प्रचलितेन स्खलितगतिना विमलजलकुट्टिमेषु, निःशङ्ककृतपदक्रमेण गेहाङ्गणविलासदीर्घिकासु, उत्पाटितविततपरिवस्त्रापटेन पट्टशालासु, सत्वरोत्क्षिप्तदीप्तिपटेन वैडूर्यवलभीद्वारविवरेषु, स्फोटितोत्तमाङ्गेन स्फटिकस्तम्भोत्थालकेषु, ललाटनिहितोत्तानहस्तेन निर्यताजिरपथेषु, तर्जितातपत्रधारेण पद्मरागसद्मप्रभारागपटलातपेषु, जातदिङ्मोहेन बहलेन्द्रनीलमन्दिरच्छायान्धकारेषु, कृतसमुत्सारणेन स्वच्छमणिकुड्यान्तरितवपुषः प्रेष्यलोकस्य प्रस्तुतप्रणतिना संमुखीनादर्शभित्तिबिम्बिततनोः पूज्यवर्गस्य सकलभूविभागज्ञेनाप्यपूर्वागतेनेव वेत्रधारीगणेनोपदिश्यमानसरणिः; उद्घाटितगवाक्षविवरोपलक्ष्माणरुचिरमणिभित्तिचित्रं च्युतमिव त्रिदशलोकात्सहायातसर्वगीर्वाणपरिषज्जनं भोजनभवनमण्डपमगच्छम् ॥

३६६) तस्मिंश्च तत्कालमन्दाश्यानहरिचन्दनोपलेपे, सरसमन्दारकुसुमोपहारस्मेरमणिभुवि, मुषित इवोपरिनिबद्धशुचिविताने, पातालनगर इव संवरदनेकदर्वीकरपुरंध्रौ, उत्पातजीमूतदुर्दिन इवासन्नहिमशिशिरवारिकरकोपलक्षणप्रभाशोभे, संभ्रान्तपरिजनाहृतमहार्हमणिविष्टरोपविष्टः; श्रुतागमनसाध्वसोत्तालतिलकमञ्जरीविसर्जिताभिः प्रधानसध्रीचीभिरागत्यनिवर्तितांह्रियुगलक्षालनादिसकलोचितक्रियः; समीपविन्यस्तविकटासनोपविष्टया मुहुर्मुहुः स्वहस्तसंचारितापरापरस्वादुसुन्दरदुरुपलक्ष्यभक्ष्यप्रकारया मृगाङ्कलेखया सकौतुकप्रेमहासमुपनीतसितचारुचामराभिर्मणिचतुष्किकास्तम्भतलवर्तिनीभिश्चतसृभिश्चामीकरशिलायन्त्रपुत्रिकाभिः स्वैरस्वैरमुपवीज्यमानः; समासन्नपञ्जरजुषः प्रकृतिकलकण्ठस्य मङ्गलपाठकस्येव पठतः शुकविहङ्गस्य प्रसङ्गागतैर्भोगावलीवृत्तैः पुनः पुनर्जनितविस्मयो, विस्मयावहैकैकवस्तु-

विस्तारिताभ्यवहारतर्षमविषयवर्तिनं वर्णनायाः कदाचिदप्यभुक्तपूर्वमाहारमुपभुक्तवान् । उपस्पृश्य चापरसुखासनस्थः स्थित्वा चिरंतनाभिस्ताभिस्ताभिरभिमतवस्तुसंकथाभिरावासगमनाय देवीं प्रष्टुमन्तिकनिविष्टां मृगाङ्कलेखां प्राहिणवम् ॥

३६७) अथागत्य विस्मयोत्फुल्लनयना महाप्रतीहारी मन्दुरा प्रणम्य सादरमवादीत्—'संप्रत्येव दक्षिणदिङ्मुखादागतो निसर्गरमणीयाकृतिः शुकशकुन्तिरेको द्वारमध्यास्ते । ब्रवीति च "कृतप्रेषणोऽहं लौहित्यतटवासिनः स्कन्धावारादुपागतः कुमारहरिवाहनं द्रष्टुमिच्छामि" इति ।' अहं तु तच्छ्रुत्वा 'प्राक्तनेऽहनि वनान्तसरसीतीरवर्तिना वितीर्य लेखं मया स्वशिबिरं प्रति प्रेषितो यः स नूनमयमायातः इति विचिन्त्य' विज्ञापयितुमागताम् 'मन्दुरे ! गच्छ गच्छ, प्रवेशय' इति साग्रहस्तमवोचम् । अथ प्रस्थाय तत्क्षणमेव सा प्रश्रयोपरचिताञ्जलिः 'पश्य, गुणवन् ! इदानीमेव निर्वर्तिताहारं कुमारम्' इत्यभिहितवती । स तु तदीयवचनानन्तरमेव सत्वरः स्तम्भशिखरादवतीर्य तिर्यक्प्रचलितः सरलितसुरेन्द्रचापरेखास्वसंचारेण सीमन्तयन्नन्तरिक्षमीक्ष्यमाणः कुतूहलाकूततरलितोत्तानतारकाभिरन्तःपुरकुमारीभिरव्याकुलः प्रविश्य, पूर्वदृष्ट इव तत्राहारमण्डपे संधृताग्रतुण्डसंदंशसंगृहीतमुत्सृज्य मच्चरणयोः पुरस्तादजर्जरं भूर्जलेखमावर्जितशिराः किंचिदुच्चोच्चारिताक्षरेण स्वरेण जयशब्दमकरोत् ॥

३६८) दृष्ट्वा च तं तथागत्य कृतदर्शनमकारण एव साधितानन्यसाध्यकरणीयमायताध्वश्रमक्षामनिःसहशरीरमङ्घ्रिपीठोपकण्ठभुवि सविनयोपविष्टमुपजातपरमोपरोधः स्थित्वा क्षणमवोचम्—'महात्मन् ! सर्वदा स्वाधीनवनफलाहारनीरं निरीहमेकान्ततो विशिष्टान्नपानदानेष्वघटमानमाल्यवस्त्रप्रसाधनाभरणवेषग्रहणमेवंविधं विधिवशाद्विहङ्गरूपमापन्नस्य करुणानिधेः कस्यापि गुह्यकस्य गन्धर्वस्य विद्याधरस्य वा भवतः प्रह्वीकृतोऽपि बलवता स्नेहेन मादृशः किं करोत्यभ्यागतातिथ्यम् ? तथाप्युत्तिष्ठ । कुरु कियन्तमपि मे मनःपरितोषम्' । इति निगद्य युगपत्करयुगोत्तम्भिताङ्गं तमुत्सङ्गमनयम् ॥

३६९) कृतकुशलसंप्रश्ने च स्पृशति मन्दमन्दमामीलिताक्षस्य नवशिरीषपक्ष्मसुकुमारतनूरुहाणि तस्याङ्गानि संजातपरमप्रमोदे मयि, समागत्य कुन्तला नाम तिलकमञ्जर्याः शयनपाली सप्रश्रयमवोचत्—'कुमार ! देवी विज्ञापयति । "अद्य मे त्वत्सकाशादुपागतया मृगाङ्कलेखया समाख्यातं यथा किल परैरलक्षिततनुः कुमारो दिदृक्षते नगरमिति । तद्यदि सत्यमेतत्तदमुना स्पर्शानुमेयेन निशीथनाम्ना दिव्यपटरत्नेन प्रावृताङ्गः पश्य त्वम् । अयं हि मे हिमाचलशिखरसद्मनः सिद्धनिम्नगासिन्धुनिर्गमादुद्दवपूर्वापरतटस्य प्रसृतसर्वपथीनपृथुलोर्मिसंघातघट्टिताशाकरिकरटकूटस्य विष्टपत्रितयविख्यातशोभासंपदः पद्मनाम्नो महाह्रदस्यैकदा समं सहृदयसुहृज्जनेन रामणीयकमवलोकयन्त्यास्तदङ्कपङ्कजवननिवासिन्या श्रिया समाहूय सादरं समुपनीतः । प्रकटिता चास्य परमाश्चर्य-

कारिणी किमन्याप्यनुभावसंपद्, अनेन संवीतविग्रहमाग्रहव्यापृताक्षोऽपि लोकः स्तोकमपि नालोकयति देहिनम्, अङ्घ्रिमूलाक्रान्तभोगनालोऽपि न दशति दन्दशूकः, निःशूकपुरुषसरोषपातितास्तिलमात्रमपि कृन्तन्ति न कृपाणधाराः, कण्ठावधि निपीतान्यपि न वेविषत्यङ्गं विषाण्यजङ्गमानि, शश्वदवलोकितच्छिद्राण्यपि न जातुचिच्छलयन्ति यातूनि, याता अपि जरामवयवेषूज्झन्ति झगिति संनिपातज्वरपुरःसरा रोगाः । किं वानेन बहुभाषितेन ? स्वभावदुःप्रतिषेधानीषदप्यलब्धपुनरनुग्रहानमोघभाषिभिर्दिव्यपुरुषैः सरोषमारोपितानपहरति दीर्घशापानपि स्पर्शमात्रेणायम्' इति' । निगद्य, मद्गात्रमुत्तमाङ्गेन सह तेनाच्छादयत् ॥

३७०) अथ शिरीषकेशररेणुपरमाणुभिरिवारब्धेन शरदरविन्दकोशमध्यादिव लब्धजन्मना सुधारसकुण्डकुक्षेरिवाकृष्टेन मलयाद्रिहरिचन्दनच्छाययेव च्छुरितेन मूर्छामिव जनयता निद्रामिवानयता क्षीरसागर इव स्नपयता निर्वाणसौख्यसंख्यामिवाचक्षाणेन प्रह्लादिना तदीयसंस्पर्शेन परवशीकृतं बिभ्रतो ममाङ्गमुत्सङ्गदेशादलक्षितोद्गमः सहसैव तं समुत्क्षिप्य दिव्यपटमग्रहस्ताभ्याम्, उदग्रयौवनः पुमानग्रतोऽभवत् ॥

३७१) अवेक्ष्य च तमादौ भयविहस्तेन, ततोऽभिमुखविन्यस्तविस्मयस्तिमितचक्षुषा, पश्चात्प्रहर्षपरवशेन, 'गन्धर्वको गन्धर्वक' इति सहासमुद्घोषिनिकषावस्थितेन तेनान्तःपुरपुरंध्रीजनेन परिवर्तितमुखे च, विघटितपटप्रकटिताकारमवलोक्य मां झटिति कृतसप्रश्रयप्रणामे तत्र, रभसप्रधावितात्, 'देवि ! दिष्ट्या वर्धसे, यः पुरा विनष्ट इति शोचितः सुचिरमासीत्स संप्रति कुमारहरिवाहनस्योत्सङ्गदेशादनुपहतविग्रहो गृहादिव विनिर्गतो गन्धर्वकः' इत्याकर्ण्य चपलचेटीजनाद्, उत्पन्नसंभ्रमा सविस्मयानन्दमासन्द्याः समुत्थाय दर्शितपथा पुरस्थितेन तेनैव शुद्धान्तचेटीजनेनान्येन च यथाप्रवृत्तिश्रवणादुच्चलितेन चटुलगतिना समासन्नपरिजनेनानुगम्यमाना मलयसुन्दरीद्वितीया देवी तिलकमञ्जरी तत्रैवागच्छत् । अभ्युद्गता च प्रकटितादरेण मया संभ्रान्तपरिचारिकोपनीते सविभ्रमब्रीडमासने न्यविक्षत । अविलोक्य च मां, पुनः पुनस्तथादरविशेषसंपादिताहारमामोदिहरिचन्दनद्रवानुलिप्तसर्वाङ्गमाबद्धमालतीकुसुमशेखरमुपनीतदिव्यदुकूलरत्नालंकारमभ्यर्णोपविष्टप्रेष्ठसध्रीचीजनं जातपरितोषा स्तोकमुपसृत्य विहितप्रणाममाहूय गन्धर्वकमन्तिके न्यवेशयत् । परामृश्य च पुनः पुनः प्रणतशिरसमग्रहस्तेन मौलौ मलयसुन्दर्याश्चरणयोरपातयत् ॥

३७२) ततोऽहम् 'देवि ! पश्य त्वत्प्रसादीकृतेन दिव्यपटरत्नेन पुनरसंभावितदर्शनं कुतोऽप्यानीय दर्शयता परमबन्धुकल्पमेनं गन्धर्वकमभिप्रेतार्थतोऽधिकं झटित्येव मे संपादितमभिलषितम्' इत्यवोचम् । श्रुत्वा च मद्वचनमिदमुपजातविस्मया खेचरेन्द्रतनया विवर्त्य किंचिद्वदनमव्यक्तया वाचा काञ्चिराजपुत्रीमपृच्छत्—'आर्ये ! पूर्वमपि किं कुमारेण दृष्टो गन्धर्वकः ?' सा प्रत्यवादीत्—'सखि ! कुमारमेव पृच्छ । नाहमवगच्छामि वृत्तान्तमेतम् ।' ततोऽहमवदम्—'देवि ! न केवलमयं गन्धर्वकः, त्वमपि दृष्टा निर्विघ्ननिहिते-

Jain Education International   For Private & Personal Use Only   www.jainelibrary.org

क्षणेन दीर्घकालमस्य परमोपकारिणः प्रसादेन'। इत्युदीर्य पूर्ववृत्तं चित्रपटवृत्तान्तमावेदयम्। अपृच्छं च तं 'गन्धर्वक! तदास्मादन्तिकादुत्थाय क गतो भवान्? क स्थितो दिनान्येतावन्ति? किं कारणं चिरावस्थितेः संवृत्तम्? कुतश्चाद्य विद्युदुन्मेष इव सहसा प्रादुर्भूतः?' इति॥

[अथ गन्धर्वकवृत्तान्तः।]

३७३) पृष्टः प्रहृष्टेन पूर्ववृत्तान्तं मया, गन्धर्वकः समुद्भूतपूर्वानुभूतदुःखस्मरणलवबाष्पजलबिन्दुपूर्णलोचनो विनिःश्वस्य नीचाक्षरमवोचत्—कुमार! किं कथयामि मन्दभाग्यः? तदा विमुच्य मत्तकोकिलोपवनमध्यमयोध्यानगर्याः प्रचलितोऽहमभ्युत्सुकतया तत्रैवाह्नि सायाह्नसमये त्रिकूटगिरिशिखरगोचरां खेचरराजधानीमव्रजम्। प्रविष्टश्चात्र दृष्टमात्रो हृष्टमनसा मित्रवर्गेण नीतो निजावसथमुपपादितातिथिसपर्यश्च प्रदोष एव गत्वा चक्रवर्तिनं विचित्रवीर्यमद्राक्षम्। आवेदितसर्वसंदेशश्च प्रभातसमये समासाद्य देव्या पत्रलेखयोपयाचितं शिशिरकालात्ययविहारक्षमं मलयाद्रिहरिचन्दनविमानमभिलषितगन्धर्वदत्तादर्शनः काञ्चिनगराभिमुखमचलम्। उत्तरीयाञ्चलनिबद्धनिश्चलसमरकेतुलेखश्च लङ्घयित्वा लवणजलराशिमुत्तराशाभिमुखमापतम्॥

३७४) प्रशान्तवैराश्रमसमीपे मलयपर्वतोपान्तवर्तिनः पारावारपुलिनादुच्चरन्तमतिकरुणमाक्रन्दशब्दमाकर्ण्य मनस्यकरवम्—'कः स्वभावमधुरस्वरोऽयमस्वैरमेव विलपति?' इति विचिन्त्य वियतोऽवतीर्णस्तिमिरतरुतलच्छायानिषण्णामितस्ततो लुलितविस्रस्तकेशहस्तांसविन्यस्तवसनवल्कलप्रान्तविषमावृतपयोधरामधःकृतोत्पातवारयया निःश्वाससंहत्या शश्वदाबद्धशोषमधरपत्रमिव परित्रातुमश्रुधाराजलमजस्रमक्षिपत्राभ्यामुत्सृजन्तीमुद्बाष्पदृष्टिना समुत्सृष्टपूर्वदृष्टवन्यौषधिरसप्रलेपादिकर्मणा मुक्तमन्त्रपदापमार्जनेन पार्श्ववर्तिना तापसीजनेन शोच्यमानमवनिपीठप्रसारितनिरायताङ्घ्रिद्वयामुदीर्णदुःखातिभारगद्गदव्याहारेण दूरनिर्हारिणा स्वरेण समकालसंहृतसमस्तचिरकालचिन्तितमनोरथव्रातामन्तःकरणमाथिभिः करुणवचनैः पुनः पुनर्विधिमुपालभमानामीषद्गलितयौवनामनिन्द्यसर्वाङ्गीमेकामङ्गनामद्राक्षम्। उद्भूतपरमोद्वेगश्च भूत्वा पुरस्तामप्राक्षम्—'आर्ये! किमर्थमाक्रन्दसि?' इति॥

३७५) सा तु मे वचनमाकर्ण्य सत्वरोन्मीलितेक्षणा निपत्य पादयोरुपर्युपरचितकरसंपुटा सदैन्यमवदत्—'पुत्र! किं ब्रवीमि? कुरु मे परित्राणमखिलगोत्रस्य। देहि दुर्लभैकापत्यप्राणरक्षाभिक्षाम्। इयमशेषदक्षिणापथक्षोणिपालस्य राज्ञः कुसुमशेखरस्य सर्वस्वभूता सर्वशुद्धान्तरमणीशिरोमणेरुदरसंभवा गन्धर्वदत्ताया मलयसुन्दरी नाम दुहिता। शत्रुविगृहीतेन पित्रा किमपि निश्चित्य चेतसा मन्त्रमर्धरात्रसमये कृताभ्यर्थनेन समर्प्य मे सहसैव निष्कासिता काञ्चीनगरात्। अलक्षिता च नागरलोकेनानीत्वा तदनुजीविभिः स्थापितात्र निर्जने तापसारण्ये। प्रतिपन्नमुनिकन्यकावेषा च कंचित्कालमपगतचापला

निश्चलैवावस्थितास्मिन् । अद्य पुनरकस्मादेव वञ्चयित्वा मच्चक्षुरेकाकिनी हेतुना केनाप्यनेकश्वापदाकीर्णमर्णवोपकण्ठपुलिनमिदमागता । दृष्टा च, पृष्ठत एव निर्गत्य निपुणमन्वेषयन्त्या मयारण्येऽस्मिन् । उदीर्णरोषया च निर्भर्त्सिता बहुप्रकारैः प्रथमम्, उपजातपश्चात्तापया च पश्चात्सुचिरमनुनीता, भीतया च श्रान्तेत्यविश्रान्तया सिक्ता कमण्डलुजलेन । तथाप्येतया नोत्तरं मे दत्तम् । अधुना च पश्यन्त्या एव मे विगतचेतना संवृत्ता । दृष्ट्वा च झटिति प्रनष्टचेष्टामिमामचिन्तितोपनतकष्टेष्टविरहव्याकुलीकृता कर्तुमसमर्था प्रतीकारमेवं पापकारिणी विलपितुमारब्धा' ॥

३७६) निशम्य चेदं वचनमस्याः सशोकविस्मयः स्थित्वा मुहूर्तमवहितेन चक्षुषा तस्याः कन्यकायाः शरीरचेष्टामसकृदालोकयम् । अवादिषं च योषितमिमाम्—'आर्ये ! मा विषीद । विषविकारोऽयमस्याः समन्ततो वपुषि विलसितः । सचेतनाद्याप्यसौ । समर्था जीवितुम् । किं त्वमोघवीर्यदिव्यौषधिसमूहसंबाधमधुनैव गन्तव्यमनया स्थानम्' ॥

३७७) इत्युदीर्य किंचिदन्तस्मितश्चिन्तितवान्—'अहो विचित्रता कार्यपरिणतेः । या "स्वशुद्धान्तसौधावबद्धवसतिरनेकलीलाविलासनिर्भरं भोगसुखमनुभवन्त्यद्य दिष्ट्या मया द्रष्टव्या" इति चिन्तितम्, सैव चिन्तितानन्तरमेव भीमकान्तारमध्ये धरणितलनिषण्णा विगतचैतन्यविग्रहा दृष्टा महानुभावा मलयसुन्दरी । यदि कथंचिदहमनेनाध्वना नागमिष्यं कथमिमामिह स्थितामद्राक्षम् ? "सर्वथा दधत्याप्यवस्थामिमां जीवितव्यमनया" इति मनसा विमृश्य निजविमानमध्ये सविधवर्तिनः सरस्तीरदेशादभिनवोद्धृतैर्नलिनीदलैर्मृणालकन्दैः प्रत्यग्रभग्नैश्चन्दनप्रवालैर्निषद्यामरचयम् । तत्र चातितीव्रविषदाहवेदनोपशमाय शनैर्निधाय तां, पिधाय च प्रथीयसा निजप्रावारेण सर्वाङ्गेषु, जिगमिषुः, अन्वेषितानेकमलयसुन्दरीजीवितोपायनिःसहं चित्रमायमवदम्—'सखे चित्रमाय ! चलितस्तावदहमभिलषितमुद्देशम् । त्वया पुनरिहैव शोकापहारिभिर्वचोभिरार्यामिमामाश्वासयता दिवसमेकमासितव्यम् । यदि तावदेषा पुण्ययोगादपगतविषोपद्रवा शीघ्रमेव संवृत्ता, ततोऽहमधुनैव सार्धमनया समागत्य गतविलम्बः, समादिष्टमम्बया विधाय गन्धर्वदत्तादर्शनम्, अयोध्यायां पुरा कुमारस्य यत्पुरः प्रतिपन्नमालेख्यदापनादि प्रयोजनं तदहमात्मनैव सर्वं करिष्यामि । अविलम्बो दैवयोगात्संजातः, ततः क्षिप्रमेव भवता परित्यक्तपुरुषरूपेण देशान्तरप्रापणक्षममलक्षितं प्रतिपद्य किमपि प्राणिरूपं रक्षतात्मानमादरेण रथनूपुरचक्रवालं कुमारो नेतव्यः । तत्र हि गतेनानेन महती कार्यसिद्धिरस्माकम्' ॥

३७८) इत्यभिधाय, सत्वरस्तस्य दारुभवनस्य शिखरभूमिकामध्यरोहम् । उत्पतितश्च दूरम्, अनादरप्राप्यविविधमणिदिव्यौषधिगणामेकशृङ्गवैताढ्यशृङ्गिणोरन्तरालाटवीं प्रति प्रचलितः, प्रकटितातिपटुरंहसा चटुलचलितपट्टांशुकपताकापाणिभिर्ध्वजभुजैर्विभजतेव

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

मार्गघटितानि मेघवृन्दानि दूरीकुर्वतेव गर्वोद्धुरानूर्ध्वपथचारिणः चारणाध्वगानम्बरजलधिलङ्घनयानपात्रेण तेन प्रधावता यापितेन निर्दयं दारुभवनेनोह्यमानो, मनागप्यलक्षितक्षिति धराधरसरिद्ग्रामनगराटवीकर्पटविभागः, क्षणेनैव दक्षिणं भारतार्धवसुधोपकण्ठमध्यासितवान् ॥

३७९) अथ वृथैव शिखराग्रभूमावेकशृङ्गस्य तुङ्गतरुशिखरशाखाविलग्न इव निश्चलीभूते तत्र, यात्राभङ्गविस्मितः, पुरस्तादभिमुखीभूतमुल्लिखितसर्वाङ्गप्रियङ्गुपादपप्रकाण्डसरलाभिरामश्यामवपुषमीषन्मेदुरोदरमनिमिषितपक्ष्मणा परुषतारकेण सरुषेव किंचिच्चक्षुषा कृतावेक्षणं दक्षिणकरगृहीताभ्रभागविधृतकतिपयकोमलच्छदामायामिनीं न्यग्रोधवीरुधमभीक्ष्णमुत्क्षिपन्तमेकमत्युग्रतेजसं पुरुषमद्राक्षम् ॥

३८०) दृष्ट्वा च किंचित्प्रणष्टधैर्यः, 'नूनमस्य प्रभावोऽयम्' इति विचिन्त्य दूरस्थितोऽपि बद्धाञ्जलिरतमालपम्—'महात्मन्! किमेतदनिमित्तमेव स्तम्भितं त्वया मे विमानम्? किं चाग्रतस्तरुलतामादाय स्थितो निवारयसि मे गमनम्? अपसर मनागग्रतो यावदहमिमां प्राप्य पुरतः पर्वतोपकण्ठे कण्ठगतजीविकां द्रविडराजदुहितरमौषधीरसबलेन विगलिताशेषविकारां करोमि। मा त्रिनैव कारणेन विश्वक्षितप्राणिरक्षणोद्यतस्य मे विघ्नतां व्रज।' स एवं प्रणतशिरसा प्रियवचोभिर्वारंवारमुपयाच्यमानोऽपि न यदा मार्गममुञ्चत्तदाहमुपजातखेदः सरोष इव परुषाक्षरमवोचम्—'महाभाग! वपुषा दिव्य इव दृश्यसे, कर्मणा तु नारक इव निकामं क्रूरहृदयोऽसि, येनैवमादृतेन मया प्रतिकलमुपक्रम्यमाणोऽपि वज्रपाषाण इव मार्दवं न स्पृशसि। कथय केन प्रकारेण प्रगुणयामि त्वाम्?' ॥

३८१) स एवमुक्तमात्र एव मया रोषरक्तेक्षणो ललाटतटविघटितभङ्गुरभ्रुकुटिराविष्कृतवेतालरूपः; 'रे रे दुरात्मन! अनात्मज्ञ! विज्ञानरहित! परिहृतविशिष्टजनसमाचार! विगतपारसंसारपल्वलपङ्कशूकर! महापापकारिन्! अखिलदुःखितप्राणिवत्सलमतिविशुद्धधर्ममार्गविनिविष्टदृष्टिमविनीतजनशासनाय प्रभुजनेन नियुक्तं सर्वदा शान्तायतनवासिनं मामपि महोदराख्यं यक्षसेनाधिपमधिक्षिपसि? रे विद्याधराधम! न जानासि मे स्वरूपम्। यादृशोऽहं तादृगहमेव। नान्यः। कस्य वा मुखेन ख्यापयामि प्राक्तनं ते निजकृत्यम्? येयमविधप्रविष्टेष्टदर्शनदुःखविक्लवा पञ्चशैलकजिनायतनपर्यन्तवर्तिनः प्राकारवलयात् कृतप्रपाता समुद्रजलसंगममप्राप्नुवत्येव नीत्वा काञ्चीमुपजातकरुणेन मया स्थापिता चित्रशालापर्यन्ते, सेयं नृपतिकन्या विगतचैतन्या। योऽपि विद्याधरवितीर्णहरिचन्दनयोगतिलकप्रभावान्तर्हितामग्रतोऽपि स्थितामपश्यन्निमाम्, "अपहृता मे प्रेयसी कैश्चित्" इति मन्यमानस्तत्रैव लवणार्णवे मुक्तदेहः समुत्क्षिप्य नीतो मया सकर्णधारः सपत्तिपरिवारः स्वशिबिरबाह्यायां सनौको राजपुत्रः, सोऽपि संनिधौ नास्ति। तदरे दुराचार! क्रूरहृदयोऽहम्, न त्वमसि, योऽतिविस्तीर्णमनिवार्यमभ्यर्णवर्तिनं च विहाय व्योममार्गमने-

कसुरसिद्धसाध्यविद्याधरवृन्दवन्दनीयस्य भुवनत्रयप्रथितयशसो विशिष्टदेवताविहितनिष्पत्तेरादिदेवतायतनमण्डपस्य शिखराग्रभागेन लीलया निबद्धलोलध्वजपताकमुत्तमं स्थानमास्थितो यातुमभिलषसि ? मां च करुणया पुरोभूय कृतनिषेधम् "अपसर" इति वारंवारमविशङ्कितस्तर्जयसि ? गतोऽस्याधस्तादनेन दुश्चेष्टितेन । क्व यासि दुष्टः ? पतितोऽत्र दृष्टिगोचरे महोदरस्य । हता, हताश ! ते विद्याधरकृता विहायसि चिरंतनी सा यदृच्छाचारिता । यदि परम्, इदानीं पक्षविक्षेपेण देवतायतनानि लङ्घयसि । लघिमानमाश्रित्य शरणार्थमालोकयसि किमलीकमेवाशाः ? निराशीकृतोऽसि दुष्कृतिकृतान्तेन । न चिरादपि प्राक्तनीं प्रकृतिमासादयिष्यसि, विनास्मत्स्वामिनीप्रसादम् ;' इत्युदीर्य दत्तहुंकारः स्थानस्थ एव तद्विमानं कथंचिदुत्क्षिप्य दूरमदृष्टपारे सरसि न्यक्षिपत् ॥

३८२) क्षणेन च निमज्य पतनवेगादुन्मग्नवति तस्मिन्नकस्मादेव च शुकभावमापन्नमात्मानमद्राक्षम् । उपजातमूर्च्छश्च तिर्यग्जातिगमनदुःखावेगेन गमयित्वा मुहूर्तम्, उड्डीय च द्वारदेशाद्, एकनिर्यूहकनिविष्टः, 'क्व यामि ? क्व निपतामि ? किं करोमि ? कमुपैमि शरणम् ? को मां व्यसनसंकटादितः क्रष्टुमलम् ?' इत्यादि तत्तद्बहु विचिन्त्य, कुतोऽप्यदृष्टप्रतीकारस्तत्रैव देवतायतनमण्डले स्वीकृतस्थानान्तरगतिः स्थितिमकल्पयम् । 'अलीकमेव हितलोकस्य दुःखहेतुना प्रकाशितेनात्मना न किंचित्फलम्, अलब्धविश्रान्तिनायमायुःपरिसमाप्तिकालं यावदनुभाव्यो मया शुकभावः', इति भावयित्वा च मनसि, कस्याप्यदर्शिताभ्यर्थनो, बन्धुजनमप्यनालपन्, सुहृद्वर्गमपि परिहरन्, गुरूणामपि निगोपयन्नात्मवृत्तम्, अवनीपतिपरिग्रहलोकदर्शनमात्रसंत्रातजीवितः प्रभातसायाह्नेषु कृतदेवतागुरुनमस्कृतिः, एकतरुशायिभिः क्रूरात्मभिर्वनविहङ्गैः सार्धमकृतसङ्गः स्नेहलिङ्गावधीरणपरोऽपि साधारणजातिजनितप्रीतिभिरनेकैः शुककुलैरागत्यागत्य परिवृतस्तत्रैव देवतायतनकानने परिभ्रमन्, सर्वतस्तरुफलाहारसंपादितशरीरवृत्तिरेतावन्ति दिवसान्ययापयम् । पूर्वजातिस्मृतिस्तु तिर्यक्त्वेऽपि मे नापयाता । किं तेनैव पश्चादुत्पन्नकरुणेन रक्षिता यक्षेण ? किं वा शुकत्वमपि मायामयं मयि निवेशितम्, येन तत्कालमप्युपरितनभूमिकामेत्य भर्तृसुतया मलयसुन्दर्या यथा स वस्त्राञ्चलग्रन्थिमुन्मोच्य वाचितो वारंवारमस्पष्टलिपिरिष्टलेखः, यथा सरस्तीरतटनिविष्टेयमम्बया दृष्टा, यथा यथाममाख्यातनिखिलप्राच्यवृत्तान्तजातोत्कण्ठया कठिनमाश्लिष्य देव्या पत्रलेखया दिव्यं देवतायतनमानीता, यथा नीयमानापि तयात्यादरेण यातुमनिच्छती खेचरपुरं सपरिचारिका तत्रैव त्रिभूमिमठमध्यभूमिकाकृतावस्थितिः स्थिता, यथोद्यानदीर्घिकारोधसि कुमारेण सार्धमारब्धसंलापायाः प्रस्तावमुपलभ्य याचिताज्ञोऽहमागतः समीपमस्याः, यथा 'समीपस्थेन दूरस्थितेन वा विपदमापन्नेन वा भवता न विस्मर्तव्य एष सहसास्माभिः क्षणमात्रमुपजातो वचनपरिचयः' इति पुरा भाषितमनुस्मृत्य वचनं कुमारस्य नीतो मया लेखः, यथा च कमलगुप्तेनार्पितं प्रतिलेखमादाय शिबिरादागतः प्रीतमनसा कुमारेण सादरं समुत्क्षिप्य स्वाङ्कमारोपितोऽहमित्यादि

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

सर्वमद्यापि पूर्ववृत्तं प्रत्यक्षमिव पश्यामि । केवलमियं भर्तृदारिका मलयसुन्दरी पतितमात्रैव तत्राद्दष्टपारसरसि कथमपेतविषविकारा संजाता, कथं च निर्निमित्तमेवाहं प्राक्तनं पुरुषरूपमापन्नः, इति न जानामि ॥

[इति गन्धर्वकवृत्तान्तः ।]

३८३) इत्यादि यथावृत्तमावेद्य निजवृत्तान्तमुपशान्तवचसि गन्धर्वके समं मलयसुन्दरीतिलकमञ्जरीभ्यामन्येन चाभ्यर्णवर्तिना कन्यान्तःपुरजनेन सार्धमाबद्धविस्मयोऽतिचिरमतिष्ठम् ॥

३८४) आदाय च क्षणेन तं तदानीतलेखमुद्वेष्ट्यावधार्य च पुनः पुनरुत्सुकस्त्वां द्रष्टुमन्तिकोपविष्टां मलयसुन्दरीमश्रावयम्—'स्वस्ति अभिमतप्रशस्तोद्देशवर्तिनः परमाराध्यनिखिलविश्वोपकारिणः कुमारहरिवाहनपादपद्मान् लौहित्यतटबन्धोर्जयस्कन्धावारात्सराजकः कुशली कमलगुप्तः क्षितितलसङ्गिना प्रणम्योत्तमाङ्गेन सविनयं विज्ञापयति, यत्किंचित्कृतधिया समाज्ञापितं लेखमुखेन, यच्चान्यदाभाति युक्तम्, तदनुक्तोऽपि सर्वमात्मनैव राजकार्यं प्रतिकरिष्यामि ; दुष्करः प्रतिविधातुमेक एव युवराजसमरकेतुस्नेहः ; स ह्यवध्यो वृद्धोपदेशानाम्, अगोचरः सुहृदाश्वासनानां, न जाने त्वत्प्रवासे किं व्यवस्यतीति महती समाशङ्का ।' श्रुत्वा च सविशेषं त्वदभिधानमुद्भूतशङ्का 'किमन्योऽप्यस्ति युवराजसमरकेतुधैर्यविधो दुःप्रतिविधेयः स्नेहः ?' इति चिन्तयन्ती चकितमानसा कमलिनीव प्रचण्डहिमवाताहता मलयसुन्दरी झगिति विच्छायतामगच्छत् ॥

३८५) दृष्ट्वा च मां परिम्लानवदनमुपलक्ष्यमाणनिजदेशगमनेङ्गिताकारमप्रयुक्तापि स्तोकं परिवर्तितमुखी, मन्मुखनिखातचिन्तास्तिमितलोचनारविन्दां विद्याधरेन्द्रदुहितरमवादीत्—'सखि ! शुकोपनीतेनामुना निजपरिग्रहलोकलेखेन व्यग्रतां क्षणेनैव नीतः स्वशिबिरं कुमारः प्रयातुमभिलषति । वक्तुमक्षमश्च स्वयं त्वदनुज्ञापनाय मन्मुखे वारंवारमवतारयति चक्षुः । तद्विसृज्यतामिदानीमेवायम् । अस्वस्थमनसा न किंचिदमुना धृतेन । यातु तावन्निजनिवासम् । आलोकयतु पर्याकुलं परिग्रहलोकम् । अस्तु निर्वृतमनाः । पुनरागमिष्यत्येव च । अद्य प्रभृति दूरेऽप्यवस्थितः सुधांशुरिव सिन्धुवेलायाः समासन्न एव कल्याणभागिन्याः । यदैव स्मरिष्यसि तदैवागमिष्यति । किं च प्रकृतिपेशलः प्रायशोऽयमपि सर्वातिशायिना सौहृदेन कलाशास्त्रविचारकौशलेन च त्वदीयेन बुधजनादाकर्णितेन च कृष्यमाणो गतोऽपि रसिकतया न शक्ष्यति चिरं स्थातुम् ।' इति भाषमाणां च तामनिच्छुरिव मोक्तुमवनताननां स्थित्वा चिरं तिलकमञ्जरी स्वैरमवदत्—'सखि ! किमर्थमभिदधासि माम् ? त्वमेव जानासि यत्कर्तुमुचितम् ।' इत्युदीर्य कार्यक्षमं, गमिष्यतो मम, प्रागेव साकेतनगरोद्यानपरिचितं चित्रमायसंज्ञं नभश्चरमनुचरत्वमनयत् । प्रस्थितं च तं सहचरीचित्तवृत्तिज्ञा समाहूय मलयसुन्दरी सादरमवोचत्—'भद्रमुख ! गतमात्रेण त्वया प्रकाश्य पुरतः परिग्रहप्रागहरलोकस्य पुनरपीह प्रापणीयः कुमारः' इति ॥

२९

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

३८६) ततोऽहमुत्थाय विष्टरादास्यविनिविष्टदृष्टिः प्रत्येकमापृच्छ्य मलयसुन्दरीतिलकमञ्जर्यौ तदादिष्टेन तत्क्षणादिष्टरणरणकशून्यदृष्टिना कुमारीजनेनानुव्रज्यमानो गत्वान्तःपुरद्वारमारुह्य गत्वरपरिस्कन्दसत्वरोपढौकितमनुत्तरं यानमादरनिवर्तितसहायातशुद्धान्तलोकः स्वमण्डलाभिमुखमचलम् । निर्गत्य च क्रमेण नगरात्प्रस्थितोऽम्बरपथेन पश्यन्पुरोयायिना विद्याधरगणेन वारंवारमावेद्यमाननानाविधविशेषानवनितलजुषः पूर्वदृष्टान् दृष्टिहारिणस्तांस्तानुद्देशानचिरेणैव देशमात्मीयमासदम् ॥

३८७) उपजातपरितोषश्च तदवलोकनेन दीर्घाध्वलङ्घनादीषदवसन्नाग्रतःसरसहायं चित्रमायमवदम्—'सखे ! सेयमटवी, स चायमद्रिर्यतोऽपहृत्य कथमपि समुत्पन्नगमनोत्पतनशक्तिना स्वेनैव सेनाद्विपेन प्रापिता वयं त्वद्विषयम् । ततः स्थिरो भव । क्षणमात्रमत्रैव कुर्मो विश्रामम् । आसन्नमेवाग्रतः शिबिरमास्ते'। इत्यभिधाय यानादवातरम् । आसीनश्च निर्झरासन्नतरुतले यावदतिवाहयामि कंचित्कालं तावदेकस्मिन्ननेकतालदघ्ने गिरिनदीमहाह्रदपयसि तत्क्षणकृतावगाहः प्रथमजलधरासारसलिलप्लुत इवाप्रतिमदन्तोऽद्रिरेकः सप्रतिमदन्तो महाकायः करी तमुद्देशमागच्छत् । दृष्ट्वा च तमितस्ततो गमितचक्रवाकमिथुनमुन्मथितकमलाकरच्छायं, समयमिव सायंतनं ध्वान्तवलयेन परितः प्रसर्पता परिगतमरण्यगजयूथेन, जातप्रत्यभिज्ञश्चित्रमायमवदम्—'सखे ! पश्य । चित्रम् । येनोत्पत्य पवनवर्त्मनि प्रस्तुतापहरणेन तस्मिन्नदृष्टपारसरसि तावके निपत्य निक्षिप्ता वयम्, यश्च तत्रैव पञ्चत्वमुपगतः शोचितो बहुप्रकारं पुरास्माभिः, सोऽयमग्रत एवागतः प्रतिपक्षयमदण्डो वेगदण्डः ।' स एवमुक्तो मया, विहस्य किंचित्प्रायोचत्—'कुमार ! दुर्घटमिदम् । नहि भूमिगोचरकरेणुरन्तरिक्षेण संचरति । न च पञ्चत्वं गतस्तेनैव वपुषा पुनः स्वस्थानमायाति । तन्न सोऽयम् । अन्यः कोऽपि । एष तु स एव त्वदीयः स्कन्धावारवारणः' इति । तदाकर्ण्य पुनरपि तमब्रुवम्—'चित्रमाय ! यद्येवं तदानयैनम् । यथैव प्रोषिता तथैवाश्रयामः शिबिरम्'। इति भाषमाणस्तेनानीतमधिरुह्य तं द्विरदमीषन्मुकुलिताशामुखेऽहनि सहायापेक्षीव पुराणपुरुषेण सप्तसप्तिना सार्धमस्तक्षितिधरस्थितिलौहित्यमगमम् । अवलोकनजातहर्षेण च सतर्षमुपसृत्योपसृत्य राजपथवर्तिना प्रणम्यमानः पौरलोकेन सर्वतश्चलितसंभ्रान्तकिंकरविरच्यमानद्वारवन्दनमालमारब्धमङ्गलाचारचारणालापजनितपरिजनोल्लासं स्वावासमव्रजम् ॥

३८८) तत्र च स्थित्वा द्रष्टुमागतेन प्रणयिना राजलोकेन सहितः प्रवासवार्तया मुहूर्तम्, अर्पितचारुवसतेर्विधाय विविधां चित्रमायस्य सायंतनसपर्यां, पर्यङ्कमजुषम् । निषण्णश्च तस्मिन्सविस्मयेन मनसा मुहुर्मुहुरुदग्रतां वैताढ्यनगवरस्य, रचनागुणं रथनूपुरचक्रवालनगरस्य, गम्भीरतां विद्याधरराजकुलस्य, कमनीयतां कन्यान्तःपुरस्य, वत्सलतां मलयसुन्दर्याः, प्रभविष्णुतां चक्रसेनदुहितुः, विलासक्रमं कुमारीजनस्य, चतुरतां

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

खेचरचक्रस्य, चिन्तयन्; आयताध्वखिन्नोऽप्यतिचिरेण निद्रामवापम् । यापयित्वा च किंचित्सावशेषामुषामुत्थाय कृत्वा प्रत्युषःकृत्यमनुगतो भृत्यलोकैरागत्य सद्यःप्रमृष्टमणिकुट्टिमोत्सृष्टनवनीरजोपहारमास्थानमण्डपागारमध्यतिष्ठम् ॥

३८९) दृष्ट्वा च तदशेषतः समुपविष्टदर्शनायातसामन्तपौरामात्यसेनापतिसमाकुलमुपजातशङ्कः सकम्पमलपम्—'अहो ! किमद्यापि समरकेतुर्नायाति ?' तच्चाकर्ण्य मद्वचनमेको राजपुत्रः स्थित्वा मुहूर्तमवनताननः सलज्जाविषादमवदत्—'कुमार ! यदैव लब्धस्त्वदन्तिकादागतः कुशलोदन्तलेखस्तदैव युवराजसमरकेतुः कस्यचिदप्यनावेद्य निजयात्रामर्धरात्रसमये निर्गतो निजावासात् । व्रजंश्च विजयार्धभूधराभिमुखमरण्यमध्यागतेन प्राग्ज्योतिषेश्वरभ्रात्रा मित्रधरेण दृष्टो, निरुद्धश्च निर्बन्धेन । न च कथंचिन्निवृत्तः । ततोऽहमाकर्ण्य तद्वचनमिदमाकुलमनास्तन्निवर्तनाय तत्रैव क्षणे प्रगुणीकृततुरङ्गप्रायसैन्यः सहसैव ध्वजिन्या ध्वजीकृत्य यक्षाधिपराजरक्षितां ककुभमुदचलम् ॥

३९०) प्रचलितं च मामनुगम्य कतिचिद्दिनानि सोद्वेगचेताश्चित्रमायः शनैरवोचत्—'कुमार ! भर्तृदारिकया मलयसुन्दर्या त्वदानयनाय वारंवारमादिष्टोऽहम् । तदादिश किं मया कर्तव्यम् ?' अहं तु गमनोत्सुकोऽपि तत्र यन्त्रितस्त्वत्प्रेमनिगडेन, निःश्वस्य दीर्घमनवरतदोलायमानचेताः स्थित्वा मुहूर्तमुत्तरश्रवणोन्मुखं चित्रमायमब्रवम्—'भद्रमुख ! गच्छ त्वम् । आवेदय मलयसुन्दर्या यथाश्रुतं वृत्तान्तमेतत् । ब्रूहि चैनां मदीयवचनेन—'कथमस्वस्थमानसोऽहमागच्छामि ? कथं चादृष्टयुवराजसमरकेतुरागतोऽपि ते मुखं दर्शयिष्यामि ? तन्न कार्योऽधुना तावदस्मदागमनानुबन्धः । विधेयमवधीरितान्यकृत्येन नित्यमेव मया तदनुसरणम् । त्वया पुनरिमं मत्समारम्भमात्मीयमेव कार्यमवधारयन्त्या न कार्यो मनसि खेदः । किं च देवी तिलकमञ्जरी यथा स्वकार्यपरत्वदोषमारोप्य कुप्यति न मे, यथा च प्रवर्धमानप्रसादा प्रतिदिनं भवति, तथा स्मरन्ती मदभ्यर्थनामिमां प्रवर्तेथाः' । इत्युदीर्य तं व्यसर्जयम् । गते तस्मिन्ननवरतदत्तप्रयाणः प्रतिमार्गमासन्नवर्तिषु ग्रामेषु नगरेष्वाश्रमेष्वरण्येषु चानुमीयमानगतिषु देशेषु प्रतिदिनं भवन्तमन्वेषयन्निमेषमप्यकृतविश्रामः सुरभिमासमिव समदकलकण्ठीरवममानुषमरण्यमविशम् ॥

३९१) एकदाचिल्लङ्घयित्वा दीर्घमध्वानमावासितायां ध्वजिन्यामपराह्णसमये विधाय मध्याह्नकृत्यं निर्गत्य गेहात्प्रचलितः पादचारेण शिबिराद्बहिः शैलकच्छात्समागच्छन्तमभिमुखमुन्मुखैरवलोक्य दूरादेव सैनिकैराख्यातमात्तशस्त्रपुरःसरद्वित्रिपुरुषमनवरतपार्ष्णिप्रहारतरलितेनोत्तालगतिना प्रसर्पता तुरङ्गेण प्रकटितप्रभुकार्यसंपादनानुबन्धं गन्धर्वकमपश्यम् । तं च दूरादेव तुरगादवतीर्णमुपसृत्य किंचिदत्यादराञ्चितेन शिरसा सरभसकृतप्रणाममुपदर्शितस्मितः पुनरुक्तमेह्येहीति भाषमाणो निकटमानीय विकटविस्ता-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

रिताभ्यां भुजाभ्यामाकृष्य कण्ठे हठादाश्लिक्षम् । क्षणेन च कृतानामयप्रश्नः परिक्रम्य हस्ताग्रविधृतेन सार्धमितस्ततस्तेन किंचिद्व्यवहिते महति निम्नगातीरवानीरगुल्मे नीरनिर्धौततमेकमाक्रम्य विपुलं शिलातलमुपाविशम् । अपृच्छं च तं पुरस्तादासीनम्—'गन्धर्वक ! तदा प्रस्थिते मयि कः प्रवृत्तो वृत्तान्तः ? किं कृतं मलयसुन्दर्या ? केन स्थिता व्यापारेण देवी तिलकमञ्जरी ? कुतो वयमरण्यस्थास्त्वयावगताः ? किमर्थमेकेन वाजिना विगतपरिवारः कार्यिणेव प्रभुणा प्रद्युम्नस्त्वरया त्वमेवमायातः ?' इति ॥

३९२) स व्याहरत्—'कुमार ! सर्वमावेदयामि । तस्मिन्नवसरे तमवधार्य शुकरूपेण शिबिरादाहृतं मया कमलगुप्तप्रस्थापितं लेखमुत्थिते त्वयि, प्रस्थितेन त्वामनुगन्तुमनुरागतरलितेन धावता किरातवर्षवरकञ्चुकिप्रायलोकेन रिक्तीकृतनिशान्तं सार्धमन्तःकरणेन देव्याः सर्वमपि शून्यमन्तःपुरमजायत । प्रयातं च वर्त्मनि विलोकितुं देवमाकुलाभिरनिमेषनिश्चलाङ्गयष्टिभिरारुह्यारुह्य बालिकाभिरवलम्बिताः सशालभञ्जिका इवाभ्राजन्त सौधाग्रवलभीशातकुम्भस्तम्भाः । काञ्चीराजदुहिता तु चेतसा चिन्ताहृतेन दूरापास्तदेहा पुस्तरचितेव निभृतनिस्तरङ्गावयवा स्थित्वा मुहूर्तमेकशृङ्गाद्रिगमनाय देवीं तिलकमञ्जरीमपृच्छत् । सा तु देवस्य गमने दृढोद्विग्नचित्ता तां विना विनोदयितुमन्तःशुचमपारयन्ती; "अत्रापि सखि ! समुच्छ्रितानेकशृङ्गस्त्वदेकशृङ्गस्पृहामपहरति मत्क्रीडाद्रिः । इहापि स्वेच्छया स्वच्छविपुलानि समुपलभ्यन्ते स्नानयोग्यानि कृत्रिमापगासलिलानि । अस्मिन्नपि कमलपुष्करिणीतटेषु निर्वहति निर्विबाधो ध्यानजपविधिः, अत्रापि प्रमदवनकच्छेषु सुलभः कन्दफलमूलादिराहारः, किमधिकम् ? तत्र गता साधयिष्यसि समाधिम्, अथवा स्वयं दर्शयामि"; इत्यभिदधाना, समाकृष्य तां बलादुपरितनवल्कलाञ्चले, परिस्खलच्चरणयुगला निजोद्यानमनयत् ॥'

३९३) 'तत्र च, पुरःस्थिता तद्दर्शनापदेशेन, यत्र स्थितम्, यत्र विहृतम्, यत्र विश्रान्तम्, यत्र प्रपञ्चिताः परिहासालापाः, यत्र संचारिता स्निग्धदृष्टयः, येऽभिनन्दिता सविस्तरोदीरितगुणेन, येषूपदिष्टस्तत्क्षणोपजनितपुष्पफलसंपद्वृक्षवल्लीदोहदविधिः, येषु संस्कृतानि स्वयमालवालानि सुकृतिना, यत्र कलासु कुशलाभिरन्तःपुरविलासिनीभिः सह कृतः क्रीडाविवादः, यत्र निर्वर्तितं मध्याह्नमज्जनकर्म, यत्र निर्मापितोऽभिमतदेवताभ्यर्चनविधिः, यत्र चाभरणमाल्यवस्त्रप्रसाधनानां कृतः सुकृतभागिना परिभोगः, तांस्तानुपवनोद्देशान्दर्शितानालीजनैः पुनः पुनरतृप्ततया सबहुमानमालोकयन्ती, सुचिरमितस्ततो व्यचरत् । गता च स्वमवरोधनम् । तदनुरोधबद्धस्थिरावस्थया "प्रमादिनि ! विनाभ्यासेन संप्रत्युपेयुषो निरवशेषविद्यापारदर्शिनः कुमारहरिवाहनस्य कतरदात्मीयकौशलं प्रकटयिष्यसि ?" इति तर्जिता रहसि काञ्चीराजसुतया विहस्य मन्दं कदाचित्कृत्रिमाद्रिशिखरवर्तिनि स्मरायतने देवतार्चनव्यपदेशेन द्रुतगृहीतमुक्तग्रामरागामनुरागनिगडितगमनसिद्धाध्वन्यगणवितीर्णकर्णां रत्नवीणां वादयन्ती, कदाचिदन्तिकन्यस्तविविधवर्तिकासमुद्गां प्रगुणीकृत्य

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

परिचारिकाभिः पुरोऽवस्थापिते प्रांशुनि चित्रफलके निपुणमालोच्यालोच्य मकरकेतुबाणव्रातविद्धा देवस्यैव रूपं विद्रुममभिलिखन्ती, कदाचिदुपरितनसौधशालारचितरङ्गा समग्रसोपाङ्गनाट्यवेदनिष्णातासु प्रकृष्टनर्तकीषु प्रयत्नरक्षितमक्षुण्णमन्यैरभिनयाङ्गहारकरणविशेषविषयं प्रयोगजातमारोपयन्ती, कदाचित्प्रहृष्टमानसा द्रष्टुमागतं मामेव "गन्धर्वक ! कथय कथमम्बासमादेशाद्गच्छता सुवेलभूधरमयोध्यायामीक्षितस्त्वया कुमारहरिवाहनः ? कथं दर्शितास्य चित्रपटवर्तिनी मत्प्रतिकृतिः ? किमुक्तम्, 'अवलोक्यतामाननम्' ? कियन्तं कालममुना सह प्रवृत्तोऽस्मत्कथासंलापः ?" इति पुरा कन्यान्तःपुरगतेन देवेनैव सूचितं पूर्ववृत्तमस्मत्समवृत्तान्तमावर्त्यावर्त्य पृच्छती, कतिपयान्यपि दिनान्यनयत् । कियद्वा कथयामि ?

तापं तन्वति वारिदात्यय इव त्वद्विप्रयोगे दृढं
दुर्वारोत्कलिकां दलैरभिनवैरम्भोजिनीनामपि ।
पक्षोल्लासितरंहसोऽभिसरसामालीं कलध्वानिनः
कादम्बा निपतन्ति मानसभुवो वेगादुपेत्याधुना ॥९५॥

तन्वङ्ग्यास्त्वमिति प्रसादविशदं नासीति खेदालसं
चक्षुर्द्वारपथावतारिणि जने व्यापारयन्त्या मुहुः ।
हर्षार्तिप्रभवाः प्रतिक्षणभवत्स्वेदाम्बुदाहज्वरे
बाष्पाम्भःकणिकाः पयोधरतटे पुष्यन्ति शुष्यन्ति च' ॥९६॥

३०४) 'अद्य तु प्रातरेव निजनिवासप्रासादपृष्ठे कृतावस्थाना नगरपरिसरप्रदेशदर्शनव्यपदेशादागमनमार्गमवलोकयन्ती देवस्य दक्षिणदिगन्तादापतन्तमपगतोत्साहं कतिपयसहायं चित्रमायमद्राक्षीत् । दृष्टमात्र एव च तत्र निश्चिततवदीयावस्थाना विहस्य सविषादमानने मलयसुन्दर्याः चक्षुरक्षिपत् । असावपि विलक्षदृष्टिः क्षणेन द्रष्टुमागतं दूरादेव तमपृच्छत्—"चित्रमाय ! कुमारहरिवाहनः किमिति नायातः ?" ।'

३०५) 'स तु स्तोकमुपसृत्य विहितप्रणामः प्रावोचत्—' देवि ! विज्ञापयामि । अस्त्युदग्रखनखराग्रहेतिखण्डितारातिकरिसंहतिः सिंह इव सिंहलेश्वरस्य चन्द्रकेतोरात्मजन्मा जन्मनैव सह समुत्थितेन स्थास्नुना समितिषु भुजस्तम्भसामर्थ्येन समरकेतुरित्यधिगतयथार्थनामा द्वितीयमिव हृदयमद्वितीयसौहृदः सुहृत्कुमारस्य । स पुनरधुना मयैव गन्धर्वकप्रार्थितेन भर्तृदुहितुस्तिलकमञ्जर्याः प्राभृतं कर्तुमात्तद्विरदरूपेण लौहित्यतटपर्वताटव्याः कृतापहारं कुमारहरिवाहनमनुसरन्नर्धरात्रसमये विनिसृत्य शिबिरादसिलतामात्रसहायो भयानकानेकसत्त्वसंचारदुरवतारमुत्तरदिगन्तकान्तारमविशत् । कुमारोऽपि सांप्रतमितोगतः स्वावासमासन्नलोकादाकर्ण्य तमरण्यप्रविष्टम्, अपहृतः स्नेहेन कर्तुमिव कृतप्रतिकृतमाशागृहीतो ग्रहग्राम इव लवमप्यकृतविश्रामः परिभ्रम्य भूयांसि मण्डलानि तदेव शून्यं वनमन्विक्षत् । न तु क्वापि मित्रमद्राक्षीत्" । इति वदत्येव तस्मिन्नतर्कितोदीर्णदुर्वार-

शोका, "हा समस्तलोकलोचनसुभग ! हा निरन्तरोपभोगलालित ! हा विहितपरमोपकार ! कुमारहरिवाहन ! तवाप्ययं सुकृतकर्मा दुरात्मना दैवेन विषमवनवासदुःखप्राप्तिहेतुर्विहितः" इति वदन्त्येव निश्चलनिमीलितेक्षणा मलयसुन्दरी मोहमगमत् ॥'

३९६) 'तां च तदवस्थामवेक्ष्य मुक्तायताक्रन्दा सुता खेचरेन्द्रस्य—"हा प्रियसखि ! त्वमपि दूरीकृतसकलसंज्ञा संगता परमवैराग्येण विक्लवीकृता शोकेन" इत्युदीर्य स्वहस्तकृतवीजना लब्धचैतन्यां तामकार्षीत्। अभाषत च—"भगिनिके ! स मित्रं कुमारस्य समरकेतुः किं तवापि पूर्वपरिचितो येन विहितप्रशंसा तमनुशोचसि ? किं च स, यथा कुमारस्य न तथा, तथापि कारणमरण्यवासस्यास्य संपन्नः ? कथय मे तथ्यम्" इति । तया वारंवारमनुयुज्यमाना विहस्य द्रविडराजदुहिता सव्रीडमभ्यधात्—"अयि नितान्तग्राहिणि ! गृहाण तावन्मूकताम् । न जाने, कियन्तमद्यापि कालं कुसुमसुकुमारकायस्तमेकान्तदुःसहं कान्तारवासक्लेशमनुभविष्यति कुमारः, इति चिन्तयन्ती न किंचित्क्षमा वक्तुमहमन्यत् ।" "सखि ! किमर्थं पुनरसौ कुसुमसुकुमारकायस्तमेकान्तदुःसहं कान्तारवासक्लेशमनुभवति, यावदागत्य संप्रति विविक्ते भूरितरसान्द्रच्छायभूरुहि त्वदाश्रमवने कृतस्थिरावस्थितिः सर्वतो विचरद्भिरनिवारितप्रसरैर्नभश्चरभटैर्न तदनाकुलो मित्रमात्मीयमनवरतमन्वेषयते ?" इति जातरोषायामिव प्रजल्पन्त्यां भर्तृदुहितरि सहासवचना मलयसुन्दरी वाचमसृजत्—"अयि मुग्धे ! किमेतत् तदायत्तम् ? अवनीचरो ह्यसौ सर्वतोऽपवारितगतिर्गिरिरिव विगतपक्षो विहायस्यक्षमः संचरितुम्" ॥'

३९७) 'आकर्ण्य चैतदुपलब्धावकाशा, विष्वगवलोक्य योग्यतावलोकिन्या दृशा प्रत्येकमन्तिकस्थमनुजीविलोकं, निवार्य च कथंचिदादेशमिव याचितुमधिज्यधन्वना कुसुमकार्मुकेण सह समुत्थितान्प्रमादवेपथुस्वेदपुलकादिकान्भावान्, उदासीनेव निःस्निग्धनयना, मामवादीत्—"गन्धर्वक ! गृहीत्वा तदस्माकमुत्तममाकाशयात्राविमानं तच्चाभिमानधनमभिनवागतं विद्याधरसहस्रमधुनैव गच्छ तमरण्यकच्छम् । गत्वा च सत्वरः सपरिवारमानय सदासन्नशैलनिर्झरवारिच्छटाघट्टपारसरस्तीरदेवतारामे कुमारहरिवाहनम् । आवासितस्य चास्य सततमास्स्व सन्निधौ विदधदादेशम्" इति । ततः "यदादिशति देवी" इत्यभिधाय चलितस्तत्कालमेवागतविसृष्टेनाग्रतोयायिना चित्रमायेन निर्दिश्यमानसरणिरागत्य पर्वतारण्यमिदम्, अवस्थाप्य निकषा नदीं परिच्छदमशेषम्, उत्सुकत्वान्निवर्तितसहाय एवमायातः ।' इति निगद्य गमनाय मां पुनः पुनरत्वरत ॥

३९८) ततोऽहमुत्थाय तस्मात्प्रदेशादात्मपरिवारसहितः सरित्परिसरादागतेन, प्रणम्य परिवृतो विद्याधरगणेन संभ्रान्तकिंकरकलापोपनीतमारुह्य देव्या विसर्जितं निजयात्राविमानम्, अन्तिकस्थितेन विविधाभिः पथि विनोद्यमानः सगर्वं गन्धर्वकेण क्षणेनैव मलयसुन्दरीकृतसमाश्रयं दिव्यमाश्रममुपागमम् । तत्र चाहमपारपरिसरनिरूपितावासः

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

सततमाज्ञाकारिभिश्चित्रामायमुख्यैः खेचरभटैर्लौहित्यतटवासिनः स्कन्धावारादनिशमानीयानीय संपाद्यमानसकलप्रार्थितार्थो यथोत्तरं प्रथितपृथुतरानुरागया नभश्चरेन्द्रसुतया विसर्जितैः स्वादुफलरसैरासवविशेषैः स्रग्दामभिर्विलेपनैस्ताम्बूलैर्दुकूलै रत्नभूषणैश्च कल्पद्रुमसमुत्थैः प्रतिदिनं प्रवर्तितोपचारः, कदाचिच्च बहुविकल्पैश्चित्रकर्मपुस्तपत्रच्छेदादिभिः शिल्पभेदैरापाद्यमानविस्मयः, कदाचित्प्रश्नोत्तरप्रवह्लिकायमकचक्रबिन्दुमत्यादिभिश्चित्रालंकारकाव्यैः प्रपञ्चितविनोदः, कदाचित्स्वसंदेहनिर्णयाय प्रेषितैः प्रकर्षवद्भिः सह कलाचार्यैः कृतोच्चावचविचारः, कदाचित्सहचरीमुखेन रसमुचः स्वकाननोपजाता वृक्षफलजातीः कदाचिच्च शृङ्गाररसंगतकथाप्रपञ्चसंबद्धाः सूक्तीः सानुबन्धमुपजातमानः, कदाचिद्दृष्टपारसरःस्नानावतीर्णया प्रस्तुतपरिहासमेव वारंवारमीरिताभिर्दूरस्थितोऽपि स्वच्छशिरोभिरम्भश्छटाभिरिव कटाक्षवीचिभिराच्छाद्यमानः, कदाचित्पर्वदिवसे निविश्य पुरतः पुरातनमुनेरादिनाथस्य विस्तारितानच्छतानमूर्छनमुपेत्य निकटोपविष्टैः स्रुतानन्दाश्रुभिः श्रमणोपासकैरिव निशम्यमानं वनमृगैः स्वर्गलोकसंभवं वल्लकीगीतमनवगीतश्रुति श्राव्यमाणः, केवलेनैव शब्दवदन्वेषणपरादपि विद्याधरगणादाकर्णिते त्वददर्शनेन दूयमानः कतिपयान्यपि दिनान्ययापयम् ॥

३९९) एकदा तु भुक्तावसाने शयनतलनिषण्णमासन्नोपविष्टैर्विशिष्टवेषाकारधारिभिर्विद्याधरकुमारैः परिगतं शिबिरादुपागतः शङ्खपाणिर्नाम रत्नकोशाध्यक्षः प्रणम्य मामवोचत्—'कुमार! विज्ञापयामि। अस्यामेव प्रागतीतायां शरदि निजदेशदर्शनकौतुकेन निर्गत्य साकेतनगरादङ्गीकृतविजययात्रस्य तव कल्याणराशेरशेषदुरितोपद्रवनिवारणाय देवेन कोशलाधिपतिना समर्पितो मे सहैव साहसप्रीतलक्ष्मीकराङ्गुलिमुद्रया चन्द्रातपो नाम वैमानिकवितीर्णो दिव्यहारः। स धारितो मया स्वसन्निधौ कालमेतावन्तम्। अधुना पुनरुपश्रुत्य सुकृतिनमिहायातमत्रैवानीतः। तदेष गृह्यताम्'। इति विसृज्य वाक्यम्, आकृष्य मणिकरण्डकात्साकमङ्गुलीयेन तमुदक्षिपत् ॥

४००) उत्क्षिप्तमात्र एव च तत्र युगपत्प्रधावितेन दिक्षु सर्वासु दक्षाध्वरध्वंसिभस्माङ्गरागभास्वरेण प्रभाराशिना निर्भरमपूर्यत व्योम, कुसुमिताकालकाशवनवितानेव समलक्ष्यतावनिः, नवसुधारसच्छटाभिरिव विच्छुरितमभितद्विभ्रम्, उद्धूतधूलीकदम्बकेसररजोराजय इव व्यराजन्त मरुतः, ज्योत्स्नासवर्णीभूतमुद्भाव्यत ज्योतिरूष्मणा भानवीयम्। अहं तु संजातविस्मयो दृष्टमिव पुरा परिचितमिव भवान्तरे विधृतमिव वक्षसा विमृश्य तं, सुचिरमाकुञ्चिताक्षः प्रीतिविकचेक्षणं विहस्य गन्धर्वकमवोचमविचलेन मनसा—'सौम्य! सम्यगवलोकितं मया मध्यमं भुवनम्। न तु विहाय देव्यास्तिलकमञ्जर्याः कण्ठकन्दलमपरमीक्षितं क्वचिद्दिव्यहारस्यास्य समुचितमाश्रयस्थानम्। तदुत्तिष्ठ। तत्रैव गत्वा स्थापयैनम्। इहैव मणिकरण्डके कुण्डलीकृत्य पुनरपि क्षिप्तेन किं फलमनेन? अनेन च शुकच्छदश्याममरकतांशुवर्षिणा बर्हिषेवोद्भिन्ननवपत्रेण दिव्याङ्गुलीयेन

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

द्विगुणपवित्रदक्षिणकरकमला मलयसुन्दरी यथा देवतार्चनकर्म निर्मापयति शश्वत्तथा विधत्स्व' । इत्यभिधाय तं प्राहिणवम् ॥

४०१) अन्येद्युश्च प्रातरेव स्वावासहर्म्योपरिस्थः प्रेक्षमाणो मार्गमागमिष्यतो गन्धर्वकस्य विहायसाभिमुखमापतन्तीमस्वस्थचित्तामिव चतुरिकामद्राक्षम् । 'किमियमेकाकिनी विना मलयसुन्दर्या समागता ?' इति चिन्तयत एव सा समीपमागच्छत् । सहासमाभाषिता च मया प्रणम्य निकटे न्यविक्षत । स्थित्वा च कंचित्कालमवचना विलोक्य पार्श्वानि शनकैरभापत—'कुमार ! यदैव भर्तृदारिका महाभागेन सहानीता निजगृहं देव्या तिलकमञ्जर्या, तत एवारभ्य तत्रैव स्थिताहमेतावन्त्यहानि तस्याः कुर्वती चरणपरिचर्याम् । अद्य तु तदादेशादिहापतन्ती समाहूय रहसि बाष्पायमाननयनारविन्दया विनिःश्वस्य वारंवारमतिदीर्घमाज्ञापिता देव्या—'भद्रमुखि ! यत्रैव प्रस्थिता त्वं तत्रैवाधुना कृतस्थिरावस्थितेः कुमारहरिवाहनस्यायमर्पयितव्यः' । इत्युक्त्वा पुरस्ताल्लेखमक्षिपत् ॥

४०२) अहं तु तत्क्षणोपजातबाष्पस्पन्देनानिवर्त्य तद्ग्रहणाय पुरतः प्रसारितं दक्षिणपाणिम्, अतिवाह्य च क्षणमेकमस्वस्थेन चेतसा, गृहीत्वा शनैस्तमवाचयम्—'स्वस्ति । एकशृङ्गाचलकृतावासं महाराजपुत्रश्रीहरिवाहनमुदीर्णदुर्वारदुःखा तिलकमञ्जरी दूरानतेन मूर्ध्ना प्रणम्य विज्ञापयति—

आश्लिष्य कण्ठममुना मुक्ताहारेण हृदि निविष्टेन ।
सरुषेव वारितो मे त्वदुरःपरिरम्भणारम्भः ॥ ९७ ॥

तथापि त्वदधीनजीविताहमिह स्थिता तीर्थान्तरगता वा यावत्प्राणिमि न तावत्कुमारेण विस्मर्तव्या' इति । पठितमात्र एव सहसोत्थितप्रबलसर्वाङ्गकम्पस्य प्रणुन्न इव पृथुनाश्वासपवनेन गुरूकृत इव गरीयसा बाष्पपूरेणावलम्बित इव निरालम्बेन पतता हृदयेन विगलितप्रयत्नाङ्गुलीपरिगृहीतः पपात करतलादलक्षितो मे लेखः । ततः 'कोऽहम् ? क्वायातः ? किमर्थमायातः ? किं मया प्रस्तुतम् ? किमेतद्दिनम् ? किं निशा ? कोऽयं कालः ? किमेतानि दुःखानि ? किं सुखानि ? किं जीवितमिदम् ? किं मरणम् ? किमेष मोहः ? किं चेतना ? किं सत्यमेतदाहोस्विदिन्द्रजालम् ? किं स्वदेशोऽयमुत विदेशः ?' इत्याद्यविद्वान् बलवता समास्कन्दितो मनोदुःखेन कथमपि विसर्ज्य चतुरिकां सौधशिखरादवातरम् ॥

४०३) अभिलषितभूधरभृगुप्रपातश्च मुक्त्वा ज्वलन्तमिव तं प्रदेशं शिबिरमावासं परिजनं च, केनाप्यनुपलक्षितः प्लक्षपिचुमन्दतिन्दुकोदुम्बरबहुलेन गत्वा दुर्गवनमार्गेण दूरमुत्सङ्गिताकाशमाशामुखव्यापिना शिखाग्रेण विजयार्धगिरिशिखरमध्यारोहम् । अन्वेषमाणश्च तत्राभिलषितार्थसाधकं तीर्थम्, एकस्य मार्गवर्तिनश्छायातरोरधस्तात्त्वरिततरमुत्थाय चलितमभिरूपमभिनवारूढयौवनमनुरूपवपुषा विचित्रवेषाकारधारिण्या

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

स्रुताविरलबाष्पप्लुतकपोलया पञ्चशरप्रदेश्यया राजसुतया रत्येव शूलायुधशमोन्मूलनाय प्रस्थितं मकरकेतुं मुहुर्धावित्वा दुकूलाञ्चले धार्यमाणं मुहुः प्रसार्य भुजलते पृष्ठतः परिरभ्यमाणं मुहुर्निपत्य पादयोः प्रसाद्यमानमेकं नृपकुमारमद्राक्षम् ॥

४०४) दृष्ट्वा च द्विगुणजातोद्वेगः पुरोभूय नीचैस्तमवदम्—'अहो सुभग ! स्थिरो भव। मुहूर्तं पृच्छामि किंचित् । किमर्थमेनामरण्यपतितामेकाकिनीमुपश्रुमयना-मेवमननुनयपरां परिहरसि बालिकाम् ? क्व च निवारितोऽप्यनया गन्तुमभिलषसि ?' स एवमुक्तः सलज्ज इव किंचिदभिमुखीभूय भाषितवान्—'एष कथयामि । आकर्णयत्वार्यः । इहास्ति पर्वतवरे समीप एवास्य चण्डगह्वराख्यविद्यासिद्धिशिखरस्य क्षुधितकालराक्षिकुक्षि-कुहरकरालकन्दरः संहारो नाम सार्वकामिकः प्रपातसानुः । तत्र पिपतिषुरनङ्गरतिनामा विद्याधरः शिशुरेवागत्य दुष्टदायादैरवष्टब्धास्पदो निर्वेदेन प्रस्थितोऽहम् । इयमपि नयम्नुषा निवारितापयादरेण मामेवानुगन्तुमुच्चलिता । मुञ्चती च जीवितमिमां द्रष्टुम-सहः पुरस्तादेव गत्वा मोक्तुमहमिच्छामि देहम् । असौ तु जीवत्येव मयि मर्तुमुत्सुका भनक्ति मे गमनमेभिः प्रकारैः' । इति निवेदिते तेन, करुणया विस्मृतात्मदुःखः पुनरपि तमब्रवम्—'बालक ! किमर्थमशेषपुरुषार्थसाधके वयसि वर्तमानः प्रेमपरतन्त्रमीदृशमिदं कलत्रमात्मानं च निष्कारणमेव करणैर्वियोजयसि ? यद्यभिलषसि भोगांस्तदधुनैव गत्वा प्रतिगृहाण मे राज्यम् । अथान्योऽभिलाषस्तस्यापि साधने सज्जः स्वशक्तयाहम्' । इत्युक्ते मया मुदितचेताः स पुनरप्यवोचत्—'आर्य ! तिष्ठतु सर्वसत्त्वोपकारकं त्वय्येव तावकं राज्यम् । यदि तु सत्यमेवानुकम्पसे मां, तदेतत्कुरुष्व । अस्ति मे गुरुपरम्परागतः सकलजगदाधिपत्यदायी प्रधानदेवतापरिगृहीतः समस्तमन्त्रग्रामणीरसाधारणगुणाधारपुरुष-साध्यो मन्त्रनिवहः । तदाराधनेन लब्धाधिकपराक्रमः क्रमार्जितं सत्त्वमिवात्मपोतस्य मृगपतिर्विलर मे राज्यम्' ॥

४०५) तच्छ्रुत्वा कृताभ्युपगमोऽहं तेन विधिवदाख्यातनिखिलमन्त्रेण शिक्षित-तदाराधनकर्मणा दर्शितमदृश्यसूर्याचन्द्रसःप्रकाशमल्पावकाशोदरमतिगम्भीरमवनिधरगह्वरम-गच्छम् । तस्य चाधस्तादपास्तनिश्चलशिलापिधाने दुरुपलक्ष्यसूक्ष्मद्वारि पर्यन्तरूढप्रौढ-भूरुहि रसातलगृहे प्रविश्य निगृहीतचेताः, सततमभियुक्तेन द्वारदेशाभ्यासवर्तिना वि-तीर्णपुष्पधूपानुलेपनेन प्रतिपन्नसाचिव्यस्तेन खेचरेण, त्रिकालमाप्लुतो निर्झरजलेष्वना-लोकितवस्तुरूपैरनवधारितध्वनिभिरनाघ्रातगन्धैरपास्तस्पर्शसंवेदनैरविज्ञातफलरसास्वादैर्वृथैव पञ्चत्वमागतमात्मानमुद्वहद्भिरुच्छन्नसकलात्मशक्तिभिरिन्द्रियैः प्रतिपन्नदेहः पूजयित्वा प्रणम्य चादरेणादिपुरुषैः प्रतिष्ठितानि विद्यादेवताबिम्बानि सन्मुखो भूत्वा सौरिजठरा-म्भोजमुकुल इव बद्धपद्मासनो दक्षिणाग्रहस्तविन्यस्ताक्षसूत्रः क्रमेण कर्तुं मन्त्रसाधनमुप-क्रान्तवान् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

४०६) आरब्धजपविधिं च मां ध्यानतश्चलयितुमभीक्ष्णमारभन्तात्यन्तमुद्वेजिता इव क्षरद्भिः श्रवसि मन्त्राक्षरैः सर्वत एव सिद्धिविघातकाङ्क्षिणः क्षणदाचरौघाः । प्रकृतिकेलिप्रियतया च केचिदागत्य नित्यमत्यन्तधार्मिका इव विधृतविद्याधराकाराः पुरो विद्यादेवतानामनवद्यगीतवाद्यं नाट्यकर्म कर्तुं प्राक्रमन्त । केचित्पूर्वपरिचितपुरुषवेषधारिणः 'प्रेषितास्त्वदानयनाय वयमतीवोत्कण्ठितेन कोशलाधिपतिना देवेन' इत्युदीर्यविहितप्रणामाः पुरस्ताल्लेखमक्षिपन् । केचिदुपसृत्य हर्षोत्फुल्लदृष्टयः 'कुमार ! दिष्टया वर्धसे; दृष्टो युवराजसमरकेतुः' इत्यसकृदाविष्कृतचित्रमायप्रमुखखेचरमुख्यरूपाः समाचख्युः । केचित् 'किमर्थमपसृतोऽसि ? निष्कृप ! त्वत्कृते नितान्तमुत्ताम्यति तिलकमञ्जरी' इति मलयसुन्दरीसंदेशमाख्यातुमनवरतमापतन्तीं चतुरिकामदर्शयन् । अदर्शविकारतया च निश्चित्य मां निश्चलमनसं समुत्पन्नकोपाः कदाचिदुत्पाता इव प्रतिभयारावतरलितसत्त्वसंघातानुपरि निर्घातानपातयन् । कदाचिद्ग्रीष्मदिवसा इव प्रचण्डपवनताण्डवितडामरज्वालाचक्रमाक्रामन्तमचलं समन्तादिवाशुशुक्षणिमस्राक्षुः । कदाचित्प्रथमपाथोदा इव स्वप्रभान्धकारदर्शिताकालदुर्दिनाः स्तनितघोषानिव श्रवणपुटभिदो भीषणाट्टहासानातेनुः । कदाचिदाविष्कृतोद्भटभ्रुकुटयः सुभटा इव द्विगुणीकृते वामदोष्णि रणतृष्णया कृतपरिस्फुटास्फोटनाः साटोपमभिमुखमेत्य रंहसा सिंहनादानुच्चकैर्मुमुचुः ॥

४०७) एवं च तैरनवरतकृतनिसर्गदुःसहोपसर्गैरमुक्तसंसर्गस्य मे नित्यमेकाग्रेण मनसा यथाविधि विदधतो विद्यासाधनमतीतेषु षट्सु मासेषु परिसमाप्तायां मन्त्रदेवतापूर्वसेवायामल्पावशेषे जपविधौ सहसैव विद्युद्दीप्रदेहा प्रदीपकलिकेव सकलमुद्योतयन्ती तद्रसातलभुवनमाघ्रातापूर्वदिव्याङ्गरागसौरभाकृष्टेन समन्ततो विसरद्भिराभरणमाणिक्यरश्मिभिः शकलीकृत्य कणशः प्रकीर्णेन पातालतमसेव परितः प्रधावता मधुकरगणेनानुगम्यमानमूर्तिरेकातिरेकरम्याकृतिः सुरवधूरागत्य मधुराक्षरमभाषत—'महाभाग ! देहि दृष्टिमष्टास्वपि दिग्विभागेषु । एतास्त्वदीयसत्त्वाकृष्टमनसः स्वत एव मुक्त्वा रसातलस्वर्गमागताः प्रज्ञप्तिरोहिणीप्रभृतयोऽष्टप्रधानविद्यादेवताः प्रष्टुमिच्छन्ति "संप्रति प्रवणतां गताभिरस्माभिः कथय किं ते प्रियं करणीयम्" इति ।' अहं तु तच्छ्रुत्वा कृताञ्जलिस्तां समावभाषे—'भगवति ! जगद्विभूषणेन भीषणारण्यचारिणा सहचरेण विप्रयुक्तस्य, प्राणभूतया परमानुरक्तया प्रणयिन्या च निर्निमित्तमेव संत्यक्तस्य, संप्रति प्रियमेव मे नास्ति । किं कथयामि ? यत्तु प्रियमिहाप्यवस्थायां तदहमात्मनैवात्मनः करिष्यामि । किं मया पृष्टेन ? अयमनुयुज्यतामनङ्गरतिनामा द्वारवर्ती विद्याधरयुवा यदर्थमेष प्रस्तुतो मन्त्रसाधनविधिः' । इति व्याहृते मयि सविस्मया सा प्रत्यवोचत्—'अहो महासत्त्व ! सद्योजातपरमप्रियविप्रयोगेन कथमपि नियम्य निजमनोदुःखमङ्गीकृतपरार्थनात्यर्थमानन्दिताहं त्वया स्वकीयसचरितेन । को हि नाम त्वद्विना कालमेतावन्तमफलमीदृशं क्लेशमनुभवति ?

को वा सकलभुवनाधिपत्यमप्रार्थितोपनतमित्थमन्यस्मै प्रयच्छति ? अति हि युज्यते कर्तुमेतन्महाभागस्य वचनम् । किं तु कल्प एष यत एवानल्पसत्त्वो येनैव विधिना समाराधिता, यस्यैव साहसेनानुरञ्जितं हृदयमासाम्, तस्यैव देवताः सिद्धिमुपनयन्ति, न परोपरोधेन । किं चायमपि निःस्पृहः । स्वार्थसिद्धावनेनापि परार्थमभ्यर्थितस्त्वम् । आकर्णय पुरावृत्तम्' ॥

४०८) 'अस्त्यत्रैव विजयार्धशिखरिण्युत्तरश्रेण्यामनुत्तरश्रीकमाद्यं सर्वनगराणां गगनवल्लभाभिधानं प्रधाननगरम् । तत्र सुरनग इव गिरीणामग्रणीर्गगनचारिचक्रस्य विक्रमबाहुनामा चक्रवर्त्यासीत् ।

नष्टा श्रीरम्बुजानामटति मधुकृतां कांदिशीकं कुटुम्बं
क्रन्दन्त्याक्रीडनद्यामपरतटगतप्रेयसीश्चक्रवाकाः ।
इत्याद्यैश्चारणानां दिवसपरिणतावुच्चरद्भिर्वचोभि-
र्जातानित्यत्वबुद्धिर्मुहुरनभिमुखो भोगसौख्यस्य योऽभूत्' ॥९८॥

४०९) 'स कदाचिदानीय पुण्यरूपैः पापकर्मभिरुपनीतेषु केषांचित्कोकिलानामिव विनाशहेतुषु, केषांचिद्भृङ्गराजशुकसारिकादीनां परस्पराक्रोशावहेषु, केषांचित्क्रौञ्चवयसामिव मदावहेषु व्यामोहकारिषु, चकोर इव विषदूषितान्नेषु, विषयोपभोगेषु विरक्तदृष्टिरभवत् । प्रपन्ने च तत्र जरत्तृणावज्ञया विपन्नमित्रज्ञातिवर्गे सर्वज्ञनिर्दिष्टमपवर्गमुद्विग्नचेतास्तत्पदाभिषेकक्षममनीक्षमाणो गोत्रजं क्षत्रियकुमारमपरगुणवद्राजपुत्रान्वेषणाय प्रगुणितो राजभिर्गणनीयवाक्यैः शाक्यबुद्धिनामा प्रधानबुद्धिसचिवः स्वबन्धुसुतमनङ्गरतिमेनं गदितवान्—"अङ्ग ! मुक्त्वा व्यासङ्गमेकक एव गच्छ शृङ्गिणमेकशृङ्गम् । तत्र मित्रान्वेषणाय स्वदेशादुपागतमदृष्टपारसरःपरिसरस्थितनिवेशितशिबिरमखिलक्षितिपतेरैक्ष्वाकस्य राज्ञो मेघवाहनस्य तनयं नयेन केनाप्यद्यैव कुरु विद्याराधनपरं हरिवाहनाख्यं कुमारम् । अयं हि प्राक्तनेनैव संस्कारेण परसत्त्वोपकारी परमकारुणिकश्च न प्रार्थितो वचनमन्यथा करिष्यति । निश्चितं च मयैतदष्टापदकृतास्पदमुपास्य मुनिवृन्दमद्यैव समागताद्वीरसेनादिविद्याधरगणादवगततदीयपूर्वभववृत्तान्तेन । तदपास्तसंशयः प्रवर्तस्व, येनोपात्तविद्यमानीय सादरमेनमासने देवस्य विक्रमबाहोर्निवेशयामि ।" ततो "यदादिशत्यमात्यः" इत्युदीर्य तत्क्षणमेव चलितः प्रासादशिखरावतीर्णमुद्विग्नमेकाकिनममार्गेणापतन्तमभिमुखं प्रपातस्य दृष्ट्वा भवन्तमालोचितोपायः प्रयुक्तविद्याप्रदर्शितेन परस्परानुरक्तदंपतिमरणचेष्टितेन विद्यासाधने योजितवान्' ॥

४१०) तदलमनेन मिथ्यागृहीतेन परसत्त्वोपकारकरणाभिमानेन । सन्मानयैनमनुरागतः स्वयमेव समागतमसदृशात्मीयसाहसवशीकृतं प्रधानविद्यासमाजम् । कुरु महामन्त्रिणः शाक्यबुद्धेः सफलमायासम् । अनुभवोत्तरश्रेणिसद्मभिः खेचरनरेन्द्रैः प्रवर्तित-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

मलभ्यमल्पपुण्यैः पुंभिरन्यैरतिप्राज्यवैभवं राज्याभिषेकम् । भव पृथिव्यामेकचक्रवर्ती । समाश्वासय स्वामिविरहविक्लवाः प्रतिग्रामनगरमज्ञातपरचक्रविप्लवा पौरजनता । जनय जातरतिमेनमप्यनङ्गरतिमङ्गीकारेण । मुञ्च निष्कारणमिमं च मरणाध्यवसायम् ।' सहायीभूतविधेरस्य दैवादुपागतः सोऽपि संप्रति विरंस्यति तव प्रणयिनीमित्रविरहः । यतः—

क्षुण्णोऽपिऽपि रोहति तरुः क्षीणोऽप्युपचीयते पुनश्चन्द्रः ।
इति विमृशन्तः सन्तः संतप्यन्ते न विधुरेषु ॥९९॥

४११) इत्युदीर्य तत्रान्तर्हितायामकस्मात्तुलितकल्पान्तचलितसप्तार्णवसलिलकल्लोलकोलाहलः कवलयन्निव त्रिदिवपातालान्तरालमुल्ललास नभसि गम्भीरभैरवो दिव्यभेरीरवः । स्फुटविमुक्तभूरिभांकृतेन तेनेवाकारिताः समाजग्मुरखिलाशामुखेभ्यः प्रस्तुनसविस्तरस्तुतिवादमुखराः खेचराधिपतयः । प्रविश्य च तत्र पातालभवने विनयवामनाः प्रयाणविमुखमपि मां विमानमारोप्य पुरतः स्वयंधृतसमुत्सारणकनकदण्डाश्चण्डगह्वरारवं विजयार्धगिरिशिखरमनयन् । अभिषिच्य च क्रमेण प्रभूतमणिकुम्भाहृतैः सरित्सागराम्भोभिरुत्तरश्रेणिराज्ये निरन्तरावर्जितशिरःसंघट्टविघटितकिरीटवेदिका युगपदानेमुः । आसीनं च मामखिलदिङ्मुखख्यातपृथुपराक्रमस्य सिंहासने विक्रमबाहोर्धृतोत्कृष्टवसनस्रग्विलेपनालंकारमुपरि विस्तारितोद्दण्डधवलातपत्रमुभयतश्चलितचारुचामरचक्रवालमानन्दवाचालचारणोच्चार्यमाणचिरंतनसंतानपुरुषसच्चरितमूर्ध्वस्थितेन बिभ्रता नवाभ्रनीलादभ्रकिरणमालाकरालितककुभि करवालरत्नानि रचितपरिवेषेण भीमाभिरामवपुषा पौरुषेयेण प्रकामदृश्यमभिषेकमण्डपाभ्यन्तरनिविष्टमासन्नोपविष्टमन्त्रिमण्डलव्यापारितः पुरुदंशा नाम राजनैमित्तिको राजधानीपुरप्रवेशाय शनकैर्व्यजिज्ञपत् ॥

४१२) अहं तु तिलकमञ्जरीविरहविक्लवेनापि मनसा सम्यगवधार्य शंसितासन्नगुणवद्दिवसलग्नस्य तस्यालापमन्यतो वलितवदनसमीपस्थमास्थानलोकमप्राक्षम्—'अयि ! वेत्सि कश्चिदधुनातनं चक्रसेनराजकुलवृत्तान्तम् ?' इति । अथ पुरोवर्ती प्रधानद्वारपालः प्रणम्य सविनयमब्रवीत्—'देव ! संप्रत्येव दक्षिणश्रेण्याः समागतोऽस्त्यर्थी दर्शने देवपादानां नितान्तरमणीयाकृतिः "भद्राः ! किमर्थमकाण्ड एव विधृतो वृथैवाहम् ? उत्सृजत माम् ।" इति प्रत्येकमभ्यर्थनां कुर्वन्द्वारपालानाम्, एको द्वारि दारकस्तिष्ठति, स ज्ञास्यति कदाचित् ।' ततोऽहम् 'कोऽयमायातः' इति कृतविमर्शः स्थित्वा मुहूर्तम् 'आशु प्रवेशय' इत्यवदम् । अथ तेन गत्वा सत्वरेणानीतमेकैकमणिपवित्रिकामात्राभरणमनुपयुक्तताम्बूलधूसराधरलेखमुल्लिखिताभ्रदशनश्रेणिना दूरीकृतकुसुमधूपादिकेशसंस्कारेण दरमलिनजीर्णचीनवाससा चिरप्रोषिताङ्गरागमरूपाङ्गलावण्येन वेषग्रहणेन सोद्वेगमिव शङ्क्यमानमतिकृशत्वादसकृत्त्रुटितस्रस्तोद्वोढुमक्षमैरनूढहारकेयूरकटकादिभूषणव्रातमापतन्तमभिमुखं गन्धर्वकमपश्यम् । दर्शनेनैव तस्य संभाविततिलकमञ्जरीजीवितावस्थः स्वास्थ्यमगमम् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

४१३) सोऽप्यचिन्तितोपगतया नभश्चरचक्रवर्तिलक्ष्म्या समुपगूढमुद्वीक्ष्य मां क्षणमात्रं जातविस्मयः, स्मितार्द्रचक्षुषा सप्रसादम् 'एह्येहि' इति समुपहूतो मया, शोकविकलपरिस्खलद्गतिरागत्य सन्मुखमवाङ्मुखं क्षोणितललुलितमूर्धजेन शिरसा प्रणाममकरोत् । अनिमेषविद्याधरपरिषदवलोकितश्च निश्चलमवस्थाप्य ललाटमङ्घ्रिपीठे हठनिरुद्धदुर्धरमन्युवेगोद्गमश्चिरवियोगविस्मृताकारं दिदृक्षया क्षालयितुमिव मच्चरणयुगमविश्रान्तमीरितैरश्रुधाराम्भोभिरुच्छ्वसन्नुच्छ्वस्य दीर्घमनुदीरितध्वनिररोदीत् । उदीर्णकरुणेन च मया परामृश्य पृष्ठदेशे पुनः पुनः करतलेन सस्नेहमुत्थापितः शनैरुन्नमय्य परिमृज्य चोपरिमवस्त्राञ्चलेन वदनमग्रतः क्षितितले न्यविक्षत । विरतशोकश्वासमोक्षस्य चास्य मुहूर्तमात्रमाकृतमुखेक्षणः क्षीणक्ष्मपृच्छम्—'गन्धर्वक ! त्वदवलोकनानुमितजीवितासा अपि कुतश्चिदुपजातशङ्कः शक्नोमि न प्रवृत्तिं प्रष्टुमादरेण देव्यास्तिलकमञ्जर्याः । स्वयं कथय कथमस्या वृत्तम्, यत्र वर्तते संप्रत्यमुष्याः, यत्र चासौ, यद्व्यापारा दिनान्यतिवाहयति । त्वमपि किंनिमित्तमत्रायातः ?'

४१४) इत्यभिहितो गन्धर्वकः स्थित्वा क्षणं क्षितितलन्यस्तदृष्टिराख्यातुमारभत—'देव ! श्रूयताम् । तदानीमदृष्टपारतीरवासितेन देवेनादिष्टमात्र एव गत्वा तदाभरणद्वयं भर्तृदारिकयोर्द्वयोरपि यथोद्दिष्टमत्यसृजम् । अवदं च—"वनदुर्गादुपागतस्य कौशलिकमेतत्कुमारस्य ।" श्रुत्वा चेदमानन्दनिर्भरा मलयसुन्दरी सादरमादाय तद्दिव्यरत्नाङ्गुलीयकं दक्षिणकराङ्गुलीभूषणमकरोत् । क्षणेन च स्मृतजन्मान्तरेव क्षीयमाणहर्षा पराहतमिव प्रेङ्खद्भिरतिभास्वरैस्तन्मयूखैः सहसैव मुकुलायमानपक्ष्मान्तरालनिपतद्बाष्पजलमक्ष्णोर्युगलमवहत् ॥'

४१५) 'देव्यपि तिलकमञ्जरी जातविस्मया निरीक्ष्य तं चक्षुषा निर्निमेषेण निमेषमात्रमतिचिरकालदृष्टमिष्टापत्यमिव हारमीरितानन्दाश्रुवर्षा सतर्षमाकृष्य हृदि समारोपितवती । दर्शयन्त्यपि च सर्वतश्चन्द्रिकापटलसान्द्रैस्तदंशुनिचयैर्मुहूर्तमेकधवलं विश्वमाश्विनीव जलदोदरप्रविष्टहरिणाङ्कमण्डला राकारजनिरजनिष्ट । झटिति भ्रष्टकान्तिरभवत् च जातप्रत्यभिज्ञेवोद्वेगगद्गदेन स्वरेण—"सौम्य ! जानासि कस्मादस्य दिव्यहारस्यागतिर्मर्त्यलोके, कथं च संप्रति प्राप्तः कुमारेणायम् इति ?" तां प्रत्यावभाषे—'देवि ! पूर्वकालमेव साकेतनगरे शक्रावतारसंज्ञं सिद्धायतनमायातस्य राज्ञो मेघवाहनस्य रात्रावुपजातदर्शनेन ज्वलनप्रभनाम्ना वैमानिकेन प्रेम्णा समुपनीतः" इति । निशम्य चैतदनाकर्णितशेषमद्वचना निमील्य लोचने मोहपरवशा पर्यङ्कपृष्ठे पर्यस्थत् । उपलब्धसंज्ञा च सुचिरेण सहचरीभिः पृच्छ्यमाना किमपि मूर्च्छाकारणं नाख्यत् । दुःखदीर्घनिश्वासशोषिताधरपल्लवा च लतेव दुर्वातहता बालसहकारस्य म्लानदेहच्छवि कृच्छ्रेण यामिनीमनयत् ॥

४१६) 'प्रभाते च परिजनादुपलभ्य वार्तामुपागतमशेषतः कृतप्रतिबन्धमवधूय गुरुजनं बन्धुसार्थं च, तीर्थयात्रापदेशेन प्रस्थिता गृहात्, प्रथममेव वैताढ्यपर्वताद्नतिविप्रकृष्टमुन्मृष्टघनघातिकर्मणानेकमुनिसहस्रपरिवृते निर्वाणसमये कृततनुत्यागेन भगवता नाभितनयेन जनितमहिमानमष्टापदाभिधानमचलराजमव्रजत्। तस्य चोन्निद्रमन्दारहरिचन्दनप्रमुखसुरशाखिनि शिखराग्रभागे गगनशृङ्गोल्लेखिशिखराणि भुजबलप्रसाधितखिलीभूतनिखिलभारतेन प्रथमचक्रवर्तिना भरतेन कारितानि यथास्वमारोपितप्रमाणवर्णोत्कर्षाभिर्भविष्यतां जिनवृषाणामप्रतिमरूपाभिर्मणिप्रतिमाभिरध्यासितोदराणि वन्दमाना विविधरत्नपाषाणविरचितानि चैत्यायतनानि, स्थानस्थानेषु नमस्यन्ती समाधिस्थितमुपागतं द्वीपान्तरेभ्यो यदृच्छाचारिणं चारणश्रमणगणम्, इतस्ततः प्रस्तुतविहारा, विपुलशुचिशिलातलोपविष्टमवनिधरकटकबन्धावन्यतमसिद्धायतनमण्डपे नचिरसंजातकालत्रितयगोचरज्ञानलाभमन्तिकासीनसविनयसिद्धविद्याधरमादरोत्सृष्टकुसुमवृष्टिभिस्त्रिविष्टपसंसद्भिरारब्धसद्भूतगुणगणस्तोत्रमपगतविषादहर्षमेकं महर्षिमद्राक्षीत्। उत्पन्ननिर्वेदा च तद्दर्शनेन प्रणम्य तमसौ समं प्रणयिलोकेन निकटे न्यविक्षत॥'

४१७) 'निविष्टां च तामनिमिषदृष्टिमाविष्टामिव, कृतप्रश्नस्य परिषज्जनस्य कथ्यमानास्तेन भगवता भवान्तरकथाः सदुःखमाकर्णयन्तीम्, उदश्रुजलकणाम्, अवलोक्य वीरसेनो नाम विद्याधरनृपः सकृपमवदत्। "भगवन्! असौ सकलदक्षिणश्रेणिनाथस्य विद्याधरपतेश्चक्रसेनस्य तनया तिलकमञ्जरी, बालाऽपि जरतीव, यौवनस्थापि वनस्थेव, कस्मात् पुरुषद्वेषिणी संवृत्ता? किञ्च पटुशरीरापि प्राक्तने सायाह्ने सहसैव मोहमुपगता? किन्निमित्तमनिमित्तमेवोज्झितविषयसङ्गा च स्वेन परिजनेन निर्गता गेहात्? केन हेतुना नात्यक्तसर्वाभरणापि प्रकृतितरलमुक्तं मुक्तिशास्त्रमिव धारयति हारं कण्ठेन? कथय, महात्मन्! महत् कुतूहलं मे। न क्वचिद्दृष्टमिदमाश्चर्यम्" इति॥'

४१८) 'पृष्टो मुनिः, प्रगल्भया दृष्ट्या विलोक्य तम्, अभाषत। "महात्मन्! इह हि जीवः शुभाशुभनिमित्तनिर्वर्तितेन स्वकर्मणा नित्यमनुसृतः, परिवर्तमानो महति संसारचक्रे, कुशलकुलालपरिगृहीत इव मृत्पिण्डः स्थासकोशकलशादीनि स्पृशति विविधान्यवस्थान्तराणि। तथाहि—नाकसद्मापि नारको भवति, तिर्यङ्ङपि मनुष्यतामायाति, राजापि भृत्यत्वमावर्जयति, दासोऽपि स्वामितामेति, सुखितोऽपि दुःखमाप्नोति, कल्पोऽपि दौर्बल्यमधिगच्छति। तथा च लोकपालः कीनाशोऽपि धनदत्वमाश्रयति। धनदोऽपि पुरुषः कीनाशतां प्रतिपद्य काकणीमपि न ददाति। सकलवेदविद्द्विजोऽपि मातङ्गजातौ जायते। मदालसगतिर्मातङ्गोऽपि गत्वा द्विजत्वमनिलवर्त्मना सर्वतः संचरति। रूपवानपि कुरूपो भवति। कुरूपोऽपि तेजोमयं कायमास्कन्दति। किं च शब्द इव संस्कृतोऽपि प्राकृतबुद्धिमाधत्ते, प्रसिद्धपुंभावोऽपि नपुंसकतया व्यवह्रियते, सर्वदा स्त्री-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

लिङ्गवृत्तिरपि परार्थे प्रवर्तमानः पुंस्त्वमर्जयति । एवं च सामान्येन सर्वेष्वनियतस्वभावेषु जन्तुषु कुतूहलमपि न संभाव्यते, दूरे तावदाश्चर्यम् । यदि तु जिज्ञासता पुरुषविद्वेषादिषु विशेषकारणान्यमुष्याः कृतो देवानांप्रियेण प्रश्न एष, ततो युक्तम् । आकर्णय । तान्यपि निरूपयामि ॥'

[अथ गन्धर्वकवृत्तान्तान्तर्गतो महर्षिकथितस्तिलकमञ्जरीमलयसुन्दर्योः पूर्वजन्मवृत्तान्तः ।]

४१९) 'अस्ति निजविलासहसिताखिलत्रिदशलीलो लीलावतंसविमानवासी वासवसमानधर्मा सौधर्मकल्पे कल्पान्ततपनस्पर्धितेजाः समस्तशतमन्युसुरसैन्यप्रमुर्ज्वलनप्रभो नाम परमसम्यग्दृष्टिरमरः । स च चमरादिचण्डासुरसमरविजयावर्जितयशाः शरत्समय इव परिवृतो वराप्सरोभिरन्तमनयतानन्तानि कालेन वर्षाणां कोटिलक्षाणि । क्षीणदिव्यायुश्च निश्चित्य लिङ्गैश्च्यवनमात्मनो, विचिन्त्य दुर्लभमलब्धविरतेरमरलोकस्य प्रकारान्तरेण जन्मान्तरे बोधिलाभम्, अवधार्य पर्यन्तविरसं विमानवासम्, उत्सृज्य दुस्त्यजमपि प्राज्यतया विवेकस्य सुरविलासिनीसंवाससुखम्, अनाख्याय खेददायिनीं त्रिदशलोकस्य निजदशाम्, अभीष्टकलिपयनाकिजुष्टस्त्रिविष्टपान्निर्जगाम' ॥

४२०) 'गते च तस्मिन्नदृष्टविप्रिया प्रिया प्रियङ्गुसुन्दरी नाम देवी दवाग्निकवलितेव बालवनलता विवर्णविच्छायदेहा विहाय विषमिव नाकिविषयविषयोपभोगम्, उद्गाढशोकेन परिगता सुरपरिग्रहेण, वेदितुमुदन्तमभिमतस्य, निर्विलम्बा जम्बूद्वीपमागच्छत् । आगत्य च सहैव सुरलोकादुपागतया पूर्वमेव द्वीपान्तरविहारनिर्गतेन प्रेयसा विप्रयुक्तया भर्तृसुहृदः सुमालिनाम्नो हृदयभूतया प्रियंवदाभिधानया प्रधानदेव्या समन्विता पूर्वतो मेरुपर्वतस्य पुष्करावतीनाम्नि विजये जितकषायं सदेवासुरायाः परिषदो मनीषितार्थमावेदयन्तं जयन्तस्वामिसंज्ञं सर्वज्ञमप्राक्षीत्—'भगवन्, अहमियं च मे सहचरी चिरवियोगार्तेर्भर्तुरन्तिकमपास्तलोकस्थिती स्वयमभिप्रस्थिते । कथय, नाथ ! क्व तत्संगमो नौ भविष्यति ? मनुष्यलोकलब्धावतारयोश्च केन प्रकारेण पुनरपि धर्मसंप्राप्तिः' ? इति पृष्टः प्रणष्टकर्मा स विससर्ज वाणिम्' ॥

४२१) 'कल्याणभागिनि ! अस्यैव जम्बूद्वीपस्य द्वीपभूतो भारते वर्षे दूरदर्शितोच्छ्रायेण शिखरवर्ष्मणा निरुद्धभानुरथगतिः सानुमानेकशृङ्गो रत्नकूटश्च प्रकटनामास्ति । तत्र परिपाट्या भविष्यति भवत्योरभीष्टसङ्गः । विशिष्टधर्मयोगस्तु युगपद् द्वयोरपि दिव्याभरणलाभेन ।' तदुपकर्ण्य तत्क्षणमेव सा प्रियङ्गुसुन्दरी वव्राज विजयार्धनगवरं दक्षिणेन क्षोणिधरमुद्धुरमयूरकेकमेकशृङ्गम् । अकारयद्दिव्यशक्त्या शिखरभूमावस्य तत्कालमेव नानाविधलतावृक्षगुल्ममतनुकल्पतरुषण्डपरिगतेन मण्डिताभ्यन्तरमनुत्तरश्रिया जिनायतनमण्डलेनाश्रयनिमित्तमात्मनो मनोरमाभिधानमतिमहान्तमारामम् । तत्र चाश्रम-

पद्मखण्डे विधृतमङ्गलमात्रैकैकरत्नवलया प्रतिपालयन्ती पत्युरागमनमवलोकितदिङ्मुखा प्रतिदिनमतिष्ठत् । प्रियंवदापि प्रीतहृदया तद्दिवसमेव प्रस्थिता सत्वरमगाधलवणाब्धिजलपरिक्षिप्तसानोरनेकसुरपादपच्छन्नटङ्कच्छिन्नकटकस्य शिखरिणो रत्नकूटस्य प्रतीचितटपरिसरे कारितोत्तुङ्गमणिमयजिनेन्द्रभवना स्थितिमकल्पयत्' ।

४२२) 'एकदा च प्रियङ्गुसुन्दरी तीरतरुतलोपविष्टा विशिष्टवेषाप्रशृङ्गारकवृन्दपरिवृता निकटमेवारामदक्षिणविभागे तत्क्षणोपजातनिर्माणमनवरतमादिष्टेन वर्षता पीयूषसंवलितमापीयापीय दुग्धाब्धिजलविसरमम्भोमुचां कलापेन पूर्यमाणोऽरमहत्सरमहाप्रवाहाख्यमवलोकयन्ती सरस्वरागमनवल्गत्तुङ्गकुचयुगाम् , अभिनवद्विपेन्द्रदन्तच्छेदविशदेन दशदिगन्तव्यापिना मण्डलेनाभ्यन्तरीकृतशरीराम् , अलघुमार्गगमनघर्मक्लेशपरिजिहीर्षया रसातलगभीरे सुधासरसीव विहितप्रवेशाम् , प्रतिपलाशमासीनमदकलमल्लिकाक्षचक्रवाकस्य महतो विमानाकारपरिणतस्य कनककमलिनीषण्डस्य मध्यप्ररूढमारूढपरिमलमूढमधुकरचक्रवालमिन्द्रनीलकिङ्किणीजालवलयितमिव प्रतिबिम्बमुपरि विधृतधवलातपत्रस्य विततपत्रसहस्रमुद्दण्डनालं पुण्डरीकमध्यासिताम् , आगृहीतविविधाकारदिव्यप्रहरणाभिरपरस्परद्वेषिष्वननुभूताघातवेदनेषु द्विरदकेशरितुरङ्गमहिषाजगरबर्हिणप्रमुखेषु वाहनेष्वारूढाभिः परिमिताभिरप्युत्तमाङ्गबाहुबहुलतया प्रयत्नपरिभाव्यमानसंख्याभिः परिवृताम् , प्रधानदेवीभिरद्भुताकारसुरनगरसंनाथेषु नन्दीश्वरादिषु विहृत्य द्वीपेषु दक्षिणाशामुखावभिमुखमापतन्तीं श्रियमपश्यत्' ॥

४२३) 'आगत्य चाग्रतो विधृतवाहनामाननप्रहितसस्मितनयनयुगलामवारितयथाप्रवृत्तपुरःसरपदातिवर्गां जिगमिषुमिव विलोक्य तामुपजातरोषेव निह्नुतहर्षचिह्ना शनैरवोचत्—'कमले ! किमिति यानान्नावतरसि ? किं त्वयापि क्षीणविभवा प्रियङ्गुसुन्दरी संजातेति विज्ञाताहम् ?' इत्यभिहिता विहस्य तां श्रीरवोचत्—'सखि ! गमिष्याम्यहम् । अतिबहून्यहानि मे गृहान्निर्गतायाः । मा कृथास्तावदधुना स्वस्थानगमनानुबन्धम् । अवहिता च शृणु निमेषमात्रमत्रैव स्थिताया ममागमनकारणम् । अद्य प्रातरेवाधिरूढे पूर्वगिरिशिखरमप्रौढरोचिषि चण्डदीधितौ धातकीखण्डचलितया मध्ये लवणसिन्धोरितस्ततः प्रहितप्रयत्ननयनया रत्नकूटाद्रिपरिसरे सोद्वेगपरिजना तव प्रियसखी प्रियंवदा दृष्टा । तया संदिष्टमेतद्भवत्याः—''भगिनिके ! भाग्यदोषेण मे भगवतोऽपि वचनमप्रमाणं जातम् । स तावच्चिरेणापि न समागतो भ्राता भवद्भर्तुः । अधुना च वर्तते मम स्वल्पमायुः । स्मरिष्यसि मे भवान्तरगतायाः । कारयिष्यसि च कारिते मया सान्निध्यमिह जगन्नाथभवने ।'' इति' ॥

४२४) निशम्य चोद्वेगमीमं प्रियसखीचरमसंदेशवचनमुद्विग्नमानसा प्रियङ्गुसुन्दरी प्रेमपरतया जीवन्त्या एव सख्या निवापसलिलाञ्जलिमिव प्रदातुं प्रवृत्तिदीर्घाभ्या-

मक्षिपात्राभ्यामुत्ससर्जाश्रुविसरम् । तन्मृष्टनयना च वस्त्राञ्चलेन स्थित्वा क्षणमुवाच—"दृष्टं, सखि ! यथेष्टवाचित्वम् । अद्यापि प्रियंवदा मद्द्वारेण कारयति रक्षामात्मदेवतायतनस्य । न जानाति यदुत कतिपयदिनेष्वेतदीयकीर्तनस्यापि कः कर्ता सनाथताम् । कमहमधुना तदर्थमभ्यर्थये ? गतः स कालो यत्र गीर्वाणवर्गो ममाज्ञाविधेयो जातः ।" इत्युदीर्य दुःखदीर्यमाणहृदया दीर्घमवनतमुखी निशश्वास । श्रीरपि तदुद्वेगदर्शनदुःखिता "सखि ! मुधैव मा हृदि निधाः खेदम् । उद्दामचारिणा सकलजनधनप्राणचौरेण चौरेणेव पृष्ठतः प्रेरिताः कृतान्तहतकेन सर्वतो धावमानाः क्व नाम न पदं कुर्वन्ति विपदः ? त्यज विषादम् , अङ्गीकृतोऽयं मया त्वदीयसंदेशः" इति निगद्य सादरा महोदराख्यं निज-प्रतीहारमवदत्—"भद्र ! तस्य प्रियंवदाकारितस्यास्य च प्रियङ्गुसुन्दरीप्रासादस्य प्रतनुरप्य-पास्ततन्द्रेण भवता रक्षणीयः क्षुद्रलोकोपद्रवः" । इति निगद्य सत्वरा स्वावासमगमत्' ॥

४२५) 'प्रियङ्गुसुन्दरी त्वजातपतिसमागमाप्यनुत्पन्नविद्वेषा सर्वविद्वचसि किंचिदुत्पन्नारतिः 'अरतिभागिनी भविष्यति भवान्तरे वराकी स्तोककालम्' इति मुहुर्मुहुः प्रियंवदां शोचयन्ती प्रवर्धमानशुचिपरिणामा पुण्यमावर्ज्य प्राज्यमल्पैरेव दिवसैः परि-क्षीणदिव्यायुर्विहाय तेजोमयीं मूर्तिम् , अवततार अत्रैव विजयार्धभूधरे विद्याधरनरेन्द्र-तनयात्वेन । तां च कल्याणभागिनीमिमामेव तिलकमञ्जरीं जानीहि । सा चेयमतिशय-प्रचुरपुण्योदयादवाप्तनिरुपमरूपलावण्यादिगुणकलापा, कतिपयालापपरिणताखिलकलाशास्त्र-संपद्, बालभावेऽपि जन्मान्तरप्रेमहृतया समेत्य कृतसौहृदा हिमाद्रिचूलाह्रदनिवासिन्या श्रिया, समानान्यकन्याजनदुर्लभमलब्ध लोकोत्तरं प्रभुत्वम् , आरूढदृढपतिप्रेमवासना च पुरुषान्तरेषु प्रीतिमव्रजन्ती, निराकुला स्थिता कालमेतावन्तम्' ॥

४२६) 'अनन्तरे चाह्नि दिव्यनिजहारदर्शनादुपजातपूर्वजातिस्मृतिः संस्मृत्य पत्या सार्धमतिदीर्घकालमनुभूतानि त्रिदशलोकनिवाससौख्यानि दारुणोदीर्णदुःखविवशा मोहमुपगता । प्रभाते च गाढारतिपरिगृहीता गृहे स्थितिमपारयन्ती, कर्तुमुत्सृष्टगुरुजन-ज्ञातिवर्गा निर्गता तीर्थयात्रापदेशेन देशान्तरमभिप्रेतम् । 'अभियास्यता दयितेन तूर्णमेव मे कण्ठदेशादवतार्य निजकन्धराभरणतां नीतोऽयम्' इति प्रेममोहिता वहति परिहृता-परसमस्तरत्नालंकारापि हारमेवं कण्ठकाण्डेन ॥'

४२७) इति कथयति मुनौ जातबहुमानः समस्तोऽपि पार्श्ववर्ती सुरासुरनभ-श्चरजनः पूजामिव विधित्सुः प्रयत्नधवलं सितारविन्दपत्रप्रकरमिव नेत्रविसरमुपरि देव्याः समकालममुचत् । अवदच्च—'भगवन् ! अवगतममुष्याः पुण्यभागिन्याः पूर्वभववृत्तम् । तेन तु ज्वलनतेजसा ज्वलनप्रभसुरेण सुरलोकतः प्रस्थितेन तदा क्व विहृतम् ? किं कृतम् ? किमनुभूतम् ? किं च पर्यन्ते तस्य संजातम् ? इति सहर्षेण पृष्टस्तेन स महर्षिः पुनरभाषत — सोऽपि संप्रस्थितस्त्रिदशलोकात्प्रथममत्रैव भारते कृतावतारः, शक्रावतारचैत्या-

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

गारपरिचिताय साकेतनगराधिपतये वितीर्य चन्द्रातपाभिधानममुमेव तिलकमञ्जरीकण्ठहारं महाराजमेघवाहनाय, लङ्घितमनुजलोकाचलः क्रमेण नन्दीश्वरद्वीपमगमत् । तत्र चानेकरमणीयमणिशिलोच्चये विशालतरवेलासरित्स्रोतसि स्निग्धघनविततसिद्धायतनवनखण्डे पृथून्नतनितम्बकुचकुम्भमण्डलाभिः सुरकरेणुभिरिवाशागजस्य प्रधानाप्सरोभिः परिवृतस्य विचरतो विजृम्भितामन्दरतिरसानन्दस्य स्वच्छन्दचारिभिरिन्द्रियैर्दूरमपहृतस्य प्रमादनिद्रामुषिततत्त्वज्ञानचक्षुषः पूर्वभवसहचरस्य सुमालिनाम्नो वैमानिकस्य स्वभावमधुराभिर्यथोत्तरप्रथितशुश्रूषारसावेशाभिः प्रकाशितप्रगुणसंसारनिर्वाणसरणिभिरर्थसाराभिरप्सरोभिरिव जिनमतानुसारिणीभिर्वाग्भिरावेद्य जीवादितत्त्वप्रभेदम् , अवबोध्य बन्धोदयस्थितिविभागं कर्मराशेः, प्रकाश्य पर्यन्तविरसतां विषयसुखोपभोगानाम् , उपवर्ण्य सुरमनुष्यतिर्यङ्नारकभवेषु यथोत्तरमनुत्तराभकृतधर्माणां दुःखसंप्राप्तिम्, उदीर्य मानुष्यलाभात्प्रभृति लब्धपरिपूर्णसर्वगुणपरंपरायास्तीर्थकृत्सद्धर्मबोधेरतिदुरापत्वम् आरोप्य निरतिचारमदृष्टपारेऽपि संसारजलनिधावलब्धपूर्वमविनश्वरं बोत्थमपवर्गपादपस्य सम्यग्दर्शनज्ञानपरिणामम् , उत्तीर्णचिन्ताभारनिर्वृतः कृतकृत्यमवधारयन्नात्मानम्, आत्मोपकाराय पुनरेत्य मनुजलोकमुल्लसितशक्तिर्भारतैरावतेषु पूर्वापरविदेहविजयेषु च लब्धावतारमुत्सारितजन्तुजडिमभिरपास्तमोहान्धतमसैः प्रकाशिताशिविशदजीवादिपदार्थततिभिः समन्ततो विसारिभिर्ज्ञानाभीषुविसरैरामृष्टलोकालोकमर्यादमभ्यर्च्य भक्त्या परमया परमिव समाजं सप्तसप्तीनां सप्तलोकीमहितमर्हतां सप्तत्यधिकशतम् , अवलोक्य तत्प्रतिमाभिरध्यासितोदराणि हिमवदादिषु वर्षधरपर्वतेषु हैमवतहरिवर्षपुरःसरेषु वर्षेषु सौमनसविद्युत्प्रभप्रमुखेषु वर्षान्तरगिरिष्वपरेषु परमरम्येष्वद्रिकूटेषु शाश्वतानि सिद्धायतनानि, सिद्धाभिलषितः, स्वादुपाकामुपार्ज्य विद्याधरनरेन्द्रसंपदा सह भवान्तरे भवशतैरपि दुरापां चरमदेहप्राप्तिम् , उपभुक्तदिव्यायुः, मयैव पूर्वकालमुपदिष्टविद्याराधनस्य तस्यैव साकेतनरपतेर्मेघवाहनस्य द्रष्टुमिव पुनः प्रियङ्गुसुन्दर्याः स्नेहेन तमतिमात्रचक्षुःप्रीतिकारणं चन्द्रातपहारमात्मजत्वेन हरिवाहनो नाम शुभनिमित्तसूचितावतारः कुमारोऽभवत् ॥'

४२८) इति निवेद्य तूष्णीमास्थिते तस्मिन्महर्षौ प्रहर्षनिर्भरा देवी तिलकमञ्जरी सुमालिवृत्तान्तमवगन्तुमन्तिकावस्थितां त्रपाकृष्टवल्कलपटप्रान्तपिहिताननां मलयसुन्दरीमुदीरितानुच्चवचना पुनः पुनरत्वरत् । उपसृतां च तां तदीयवचसातीवभीतामवलोक्य, 'वत्से ! किं बिभेषि ? सोऽपि ते भवान्तरप्रणयी संप्राप्य सद्धर्मबोधिमधिकाधिकप्रवर्धमानशुभतरपरिणामो, विरतिपरिणामपरिपन्थिनमतिमहार्हसंपत्संभारमपि गर्हमाणस्त्रिदशभावमात्मीयम् , अनुदिवसमाहितत्रिदिववासिमानसोल्लासाभिरपरापराभिः सुरपुरेषु प्रवर्तिताभिरर्हद्बिम्बपूजाभिर्भृशावर्जितयशःकीर्तिनामकर्मा, समरकेतुर्नाम सिंहलेन्द्रस्य चन्द्रकेतोरात्मजन्मा संजातः' । इति निवेद्य मलयसुन्दर्याः सुमालिवृत्तान्तमुपसंहृतालापो मुनिरुदस्थात् ॥

[इति तिलकमञ्जरीमलयसुन्दर्योः पूर्वभववृत्तान्तः ।]

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

४२९) उत्थिते च तत्र संजातसंवेगः समग्रोऽपि परिषज्जनः प्रशान्तेन मनसा विचारयन्निरसतां संसारस्थितेः स्थास्नुषु क्लेशायासबहुलेषु दीर्घदुःखोद्वेगदायिषु बृहत्स्वपि स्वर्गभोगेष्वभिलाषमश्लथयत् । भर्तृदारिकापि सविषादहर्षा विनिःसृत्य सिद्धायतनमण्डपाद्दभ्रपटमण्डपमनादिष्टेनापि निजकर्मनिर्मापणपरेण कर्मकरलोकेन प्रगुणितं प्रागेव गत्वातिरम्यं निवासहर्म्यमगमत् । तत्र च वितीर्य मध्याह्नसमयोपगताय गुरुतपःक्षपितवपुषे विषयविमुखेन संकल्पेन कल्पनीयमन्नमभिलषितापवर्गाय यतिवर्गाय तीर्थवासिने परमया भक्त्या, भुक्तनिःशेषपरिजना भोजनमकार्षीत् । कृतोपस्पर्शनां च तामवनितलवितततनुकुथास्तरणविन्यस्तवपुषमुपपादितसमस्तमध्याह्नकृत्या कृतप्राणवृत्तिस्तरुफलैरेत्य वनमध्यान्मलयसुन्दरी स्वैरमवदत्—'तिलकमञ्जरि ! किमधुना त्वया विधेयम् ? किमत्रैव पर्वतवरे पूर्वनिजवंश्यपृथ्वीपतिनिवेशितानि प्रतिदिवसमर्चयन्त्याचैत्यसदनानि गमयितव्यानि वासराणि ? अथविशिष्टतरमभिलषयन्त्या पुण्यमन्यतीर्थेष्वपि विहर्तव्यम् ?' इति पृष्टा तया पुनः प्रणष्टहर्षेव सा प्रत्यभाषत—'भगिनिके, न जाने किमावेदयामि । अत्यर्थमाकुलं मे चित्तम् । उद्गतो निर्निमित्त एवोद्वेगः । प्रिया अपि जनालापा न जनयन्ति प्रीतिम् । अनुलेपनाय प्रयुक्तमतिसान्द्रमपि चन्दनं दुनोति गात्राणि । पश्यदिव किंचिदतिभीषणं पुरो मुहुर्मुहुः कम्पते दक्षिणमक्षि । न ज्ञायते किमस्य कारणमकाण्ड एव जातस्य प्रकृतिविपर्ययस्य । किं तातेन मद्वियोगाधिगतवैराग्येणारण्यगमनमारब्धम् ? किमम्बया कृतो मद्दर्शनावधिराहारपरिहारः ? किमन्यस्य कस्यापि मद्दुःखदुःखितस्य जनस्य दुर्जातं जातम् ?' ॥

४३०) इति वदन्तीमेव तां, प्रविश्य सत्वरा, वेत्रधारी व्यजिज्ञपत्—'भर्तृदारिके ! संप्रति निजप्रस्थानसमये "भद्र ! गत्वा पुनरपि प्रापय कुमारहरिवाहनं निजस्कन्धावारम्" इत्यादिश्य यस्त्वया प्रणुन्नः, स विषण्ण इव चित्रमायः प्रवेष्टुमिच्छति' । इत्यावेदिते तया सहसैव साध्वसध्वस्तवचना विमुक्तेव जीवितेन देवी न किंचिदुत्तरमवदत् । केवलं विशालायताभ्यामक्षिपत्राभ्यां तत्क्षणप्रवृत्तं सरलोष्णनिःश्वासधूपितमधरपत्रमिव निर्वापयितुमश्रुधारायुगं युगपदमुञ्चत् । अथ शोचितो मलयसुन्दर्या, प्रविश्य स कृतप्रणामः प्रावोचत्—'भर्तृदारिके ! त्वदादेशसमकालमेव गत्वैकशृङ्गे समन्तात्कुमारहरिवाहनो मयान्विष्टः, न तु क्वापि दृष्टः । तथापि तद्वृत्तान्तमवगन्तुं च नियुज्य निजविद्याधरानागतोऽहम्' ॥

४३१) इति निशम्य देवी दीर्णहृदया हृदि प्रदीप्तस्य सहसा शोकवह्नेरूर्ध्वमुत्सर्पता धूमपटलेनेव कवलितमुद्वहन्ती मलिनविच्छायमाननमधिकमुपजातवैलक्ष्या मलयसुन्दरीमुखे चक्षुरक्षिपत् । सापि संतप्तचेतोवृत्तिरपि, 'यदृच्छाकारिणि ! त्वन्मूलोऽयमस्य महात्मनो राजपुत्रस्यानर्थलाभः । त्वरितमुत्तिष्ठ । स्थिता तावदधुना तीर्थयात्रा । यावदद्यापि दूरं

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

न गच्छति कुमारस्तावदन्वेषय स्वयमेव गत्वा । महदनिष्टमाशङ्कयति मां तददर्शनम् । त्वद्गमनवार्ताश्रवणदुःखितोऽसौ न जाने किं व्यवस्यति' इत्यभिहिते तया, ससंभ्रममुत्थाय किंचिदुत्पतितमन्तरे स्थिरीकृत्य विद्याधरैर्विधृतमनिलनर्तितविचित्रवस्त्रध्वजमधिरुह्य मणिविमानं, प्रचलिता गगनमार्गेण, मृगयमाणा दिशि दिशि भवन्तम्, अवसितेऽह्नि मलयसुन्दरीपरिगृहीतं प्रापदायतनम् ॥

४३२) अवतीर्य च प्रविष्टा, तदङ्गणनिविष्टम्, अन्विष्य दिनमखिलमचलादटवीमध्यादुपागतमदृष्टस्वामिदुःखक्षाममक्षमं ह्रिया पराङ्मुखेक्षणं युगपदुत्थाय विहितप्रणामं सकरुणमीक्ष्यमाणा कुमारपरिचारकगणं प्रणम्य दूरस्थितैव परमदेवम्, अवलम्बिता मलयसुन्दर्या मठाग्रभूमिकां शनैःशनैरध्यारोहत् । तत्र च क्षितितलास्तीर्णे तनीयसि वसनतल्पे निःसहन्यस्तदेहा, निजोत्सङ्गनिहिततनुसरलजङ्घाकाण्डया मुहुर्मुहुः पीड्यमानचरणपिण्डिका शरीरसंवाहिकया, दिग्विसारिणो दाहज्वरोष्मणः स्पर्शमसहमानाभिरिव दूरस्थिताभिः सहचरीभिः पाणिसंज्ञया निवार्यमाणवाचालपरिजनालापा, रजनिपरिणतिप्रमाणमवगन्तुमपरदिङ्मुखानुसारिणि हरिणलाञ्छने मुहुर्मुहुर्न्यस्तनयना, बाष्पकणविसरमुत्सृजन्ती, समीपास्तीर्णवल्कलशयनया वारंवारमाश्वास्यमाना दीर्घनिःश्वासया मलयसुन्दर्या, देवमुद्दिश्य तानि तान्यसंबद्धानि चिन्तयन्ती, विनिद्रनयनकुवलया, प्रतिकलमापतन्तीभिरुत्कलिकाभिरायास्यमाना, सार्धमारामदीर्घिकानीलनलिनीभिरायामिनीं कथंचिदपि यामिनीमनयत् ॥

४३३) उषसि चोत्थाय विहितावश्यका निविश्य देवाङ्गणवितर्दिकायां द्रष्टुमायातमपि, 'वेत्ति कश्चिदतिक्रान्तदिनवृत्तं कुमारवृत्तान्तम् ?' इति परिग्रहलोकमप्राक्षीत् । अथोपसृत्य किंचिन्म्लानवदनः संदीपनो नाम विद्याधरयुवा प्रणम्य शनकैर्व्यजिज्ञपत्— 'देवि ! चित्रमायप्रेषितेन प्राक्तनेऽहनि मया निपुणमन्विष्यता निषादलोकादुपलब्धमेतत्, यथा किल सहायविकलः सार्वकामिकं विजयार्धपर्वतस्य प्रपातशिखरमारूढः कुमारः । परतस्तु न क्वचित्किंचिदवगतम्' । इति ब्रुवाण एव तत्र देवी निमीलितनयनयुगला युगपदागतेन सकलभुवनान्तर्वर्तिनेवातिभूरिणा दुःखसंभारेण निर्भराध्मातहृदया ह्लादिन्येव कृतपरिष्वङ्गमुद्वहन्ती मूर्च्छासमालिङ्गितमङ्गमुत्सङ्गदेशे मलयसुन्दर्याः पर्यस्यत् ॥

४३४) अथ समाश्रितेन श्रवणपथमवबोधिता बुद्धिमतेव पटुना चटुलचेटीचक्रवालाक्रन्दितेन, संवृताकारा स्वस्थहृदयेवोत्थाय, सर्वायतनपूजार्थमन्तिकस्थं परिवारलोकं प्रावर्तयत् । आत्मना च निर्वर्तितस्नाना विधृतपुष्पधूपाङ्गरागपटवासपटलकेन प्रणयिनानुगम्यमाना प्रमदाजनेन प्रविश्य मूलायतनमच्छतापहसितशरच्छशधरगभस्तिभिः स्वहस्तपर्यामितैरमलमणिकलशवारिभिः कृताभिषेकमभ्यर्च्य परमया भक्त्या परमगुरुमुपरचितकरसंपुटा प्रणम्य च पुनः पुनः,

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

'प्रणतवत्सल ! सकललोकालोकगोचरज्ञानालोक ! भव्यलोकशोकापनुद !
दर्शितदशाद्मप्रधानध्यानमार्गमुद्रिताशेषदुर्गतिद्वार !
झगिति विस्मृताकृत्रिमतापसोपचारस्य,
दूरीकृतानुरक्तजननिर्घेरनणुवज्रपाषाणपरुषहृदयस्य ।
दुर्विदग्धबुद्धेरनेकदुःसहदुःखसंभारभाजनस्य,
भगवन् ! भव जनस्यास्य जन्मान्तरे शरणम्' ॥१००॥

इत्यभिधाय बाष्पायमाणनयनयुगला, प्रत्येकमापृच्छ्य परिवारलोकम्, अच्छिन्नरोदनोच्छूनचक्षुषा परिहृतसुहृद्बन्धुशिशुजनेन शोकविद्राणमलिनमुखरुचा मलयसुन्दरीप्रमुखेन सहिता प्रियसखीसार्थेन प्रतिपन्नमरणप्रसाधनेन च प्रणयिना पण्यनारीगणेनान्येन च प्रगुणसनसा गुणानुरक्तेन बाह्यपरिजनेनानुगम्यमाना, गुरुतराक्रन्दनिष्पन्दमनुपदमग्रतोभूय कृतवारणानुबन्धमवधूय सर्वतो गृहीतवाक्यं राजलोकम्, आयतनमण्डपान्निरक्रामत् । क्रमेण चाभिलष्य सलिलप्रवेशं, प्रस्थिता सत्वरैः पदैः, पूर्वदृष्टमेवादृष्टपारसरसो मार्गमागच्छत् ॥

४३५) अत्रान्तरे परिजनावेदितसुतामरणवृत्तान्तसंभ्रान्तेन विद्याधराधिपतिना विसृष्टः प्रकर्षनामातिवर्षीयान्महाप्रतीहारः सह स्वपरिवारेण भूत्वा पुरस्तादकृतविस्तरस्तामथादीत्—'देवि ! मद्वाक्यसंक्रमितवचनस्त्वत्पिता चक्रसेनः समादिशति । "सर्वमुचितमाचरितमेतद्वत्सया, यदचिरसंभाविनं विनाशवृत्तान्तमसहमानया श्रोतुम्, अग्रत एव कर्तुमध्यवसितः स्वदेहत्यागः । को हि नाम कुलवधूजनः प्राकृतस्यापि पत्युरपगमे गमयति गृहीतजीवितो जन्म, किं पुनः पूर्वजन्मसंबद्धस्य सर्वगुणनिधेर्दृष्टनिरुपधिप्रेमसंपदस्तादृशस्य ? किं तु पूर्वेणुराकर्णितविरसवार्तेनापि मया कैश्चिदवितथैः शुभनिमित्तैर्विनिश्चित्य कुशलं कुमारस्य, मा केनचिद्दूरमपहृतो वा स्वप्रयोजनमनन्यसाध्यं साधयितुमत्रैवान्तर्धाय विधृतो वा भवेदयमिति विभाव्य, सर्वे विसर्जिताः षण्मासमवधीकृत्य सर्वास्वपि दिक्षु गमनदक्षाः स्वान्यविद्याधराः । ते प्रतिग्रामनगरमामानुषोत्तरगिरेरन्विष्य यावदायान्ति तावदत्युत्सुकयापि वत्सया स्थातव्यम्" इति' । निवारिता तेन गमनाद्, गुरोरलङ्घ्यमाज्ञापरिघमुल्लङ्घयितुमक्षमा, गतिनिरोधपुञ्जितेन पटुना बाष्पवेगेन पूर्यमाणहृदया, ह्रीभरावमुग्नोत्तमाङ्गमुत्तरीयांशुकेनावच्छाद्य वदनम्, उदारतां देवस्य नीचतामात्मनो वारंवारमुद्घाटयन्ती, मुक्तकण्ठमतिचिरं प्रारोदीत् । दत्तवदनक्षालना च कुलवृद्धाभिर्मलयसुन्दर्या गृहीत्वा करे स्वगृहमानीयत । निपुणमनुनीतापि नीतिज्ञैर्नाह्नि तस्मिन्नगृह्णादन्नम् ॥

४३६) अन्येद्युश्च वन्यान्धसा विहितपारणा, गृहीतापि प्रबलरणरणकेन, सहैव निर्वर्तितान्नपानादिकृत्यां विहस्य किंचिन्मलयसुन्दरीमवोचत्—'सखि ! निसर्गनिष्ठुरेणापि विधिना विधाय साधारणान्नमेकत्र भोजनमद्य जनितं मे सह भवत्या सख्यमव्याजम्'।

इत्युदीर्य लज्जावनतवदना क्षणमतिष्ठत् । ततः प्रभृति च प्रतिपन्नवनवासा, कुमुदिनीव निशासु नष्टनिद्रा, स्थलारविन्दिनीव स्थण्डिले शयाना, शबरीव फलमूलकन्दैः कल्पिताभ्यवहारा, शिशिरदिनलक्ष्मीरिव प्रतिक्षणं क्षीयमाणदेहा, निदाघदिनकरप्रभेव स्वतापक्षपितकमलाकरा, 'निश्चिताव्यभिचारिकुशलेन पित्रा मम कुमारान्वेषणाय प्रेषिताः सर्वदिक्षु दक्षाः खेचरा' इत्याशया धृतशरीरा, कदाचिदच्छिन्ननिपतदच्छाच्छजलतुषारतोषिततृषितचातकेष्वेकशृङ्गाद्रिकन्दरानिर्झरेषु, कदाचिद्विस्तीर्णसरसबिसिनीपलाशेषु वर्षागमाशङ्किशिखिकलापकलिताकालकेकाकलहकेलिष्वदृष्टपारस्मरस्तीरसूत्रितेषु यन्त्राधारागृहेषु, कदाचिदमरनिम्नगासमीरसीमन्तितनिरन्तरच्छदच्छायेषु वैताढ्यतटतमालवनषण्डेषु, सततमासन्नवर्तिना परित्यक्तगृहवासेन परिवारलोकेन प्रयुज्यमानमनेकप्रकारं शिशिरोपचारमनुभवन्ती, वर्षकल्पान्पञ्चमासाननैषीत् ॥

४३७) एकदिनशेषे चास्य तिष्ठति मासि षष्ठे, वासभित्तिषु निवेशिताभिः कराङ्गुष्ठनखशिखोल्लेखरेखाभिः संख्यातसमतिक्रान्तदिवसया क्रियमाणमनयावलोक्य निजतनुत्यागोपक्रमम्, आक्रान्तमनसं च बलवत्या शुचा कृतविलापमाकर्ण्य तत इतः सहचरीलोकम्, उपजातशोकः श्वस्तनं दिवसमीक्षितुमशक्नुवन्कृतमरणसंकल्पः सार्वकामिकमिमं पिपतिषुः प्रपातभृगुमुपागच्छम् । आरूढमात्र एवास्मिन्नकस्मादेत्य सत्त्वोपघातरक्षानियुक्तैर्युक्तवादिभिर्विद्याधरभटैरानीय दर्शितो देवपादानाम् ॥

[इति ४१४ परिच्छेदतः समारब्धो गन्धर्वककथितो वृत्तान्तः समाप्तः ।]

४३८) इति निवेदयति हारदर्शनात्प्रभृति पूर्ववृत्तं तिलकमञ्जरीवृत्तान्तमग्रतो विनयखर्वे गन्धर्वके सहसैव पूर्वजन्मानुभूतं सर्वमपि गीर्वाणसदनावाससुखमस्मरम् । उपजातमोहश्च मुहूर्तमास्थाय सद्यःस्मरणपथमागतेनोन्माथिना तिलकमञ्जरीमरणवृत्तान्तेन विस्मारितसमस्तान्यकरणीयो जिगमिषुरुपनीय गन्धर्वकाय निःशेषनिजनेपथ्यम् 'अश्वोऽश्वः' इति वदन्नभिषेकपीठादुदतिष्ठम् । अनुगम्यमानश्च तत्कालसुस्थितैः समीपवर्तिभिर्विद्याधरकुमारैर्निष्क्रम्य खेचरगिरिशिखरमण्डपाद्वारोपितप्रकाण्डकनकपर्याणमारुह्यासह्यतेजस्तुरगरत्नमधिष्ठितप्रेष्ठथरवाजिपृष्ठैरागत्यागत्य परिवार्यमाणपृष्ठः पुरःसरपदातिवण्ठैः खेचरप्रष्ठैरेकशृङ्गाद्रिकूटमुकुटं तदेवोत्सृष्टपूर्वं जिनायतनमगमम् ॥

४३९) अवतीर्य च द्वारि तस्य प्रविष्टः, प्रणम्य भक्तिप्रवणेन शिरसा सपदि संपादितविशेषपूजं प्रथमजिनबिम्बम्, अवलम्बितप्रणयास्निग्धखेचराधिपस्कन्धपीठः पूर्वदृष्टमप्यदृष्टपूर्वमिव सर्वतः प्रियङ्गुसुन्दरीस्नेहेन पुनः पुनरवलोकयन्नायतनमण्डपम्, अखण्डितशशिमण्डलस्फाररोचिषि स्फाटिकशिलातले परिस्फुटोत्कीर्णनाकलिपिवर्णानुपूर्विकां पूर्वान्ते शनकैरव्रजम् । तत्र चानुपमरूपलावण्यसौभाग्यविलासवर्णनाविषयाणि प्रकृष्टसुरलोककविनिबद्धानि प्रियतमाचरितसद्धानि सविषादहृदयमयाचितचराणि वाचयित्वा सुभाषितानि, संभाव्य

दर्शनोपजातपरमानन्दां मलयसुन्दरीं, नियुज्य निजवार्तानिवेदनाय तत्सन्निधौ गन्धर्वकम्, आसन्नपरिवारलोकोपदिश्यमानमार्गः प्रविश्यारामस्य मध्यम्, अधिकाभिरामदिव्यतरुषण्डपरिगते महति कन्दलीकानने कृतावस्थानामधिकविषादसहचरीवृन्दपरिवृतामुषःकालकुमुदिनीवनान्तर्गतामिव प्रतिमाशशिकलाममललावण्योल्लासलक्ष्यमाणलेखावशेषावयवामनवरतमाधीयमानमासन्नपरिचारिकाभिः शिशिरोपचारमनुभवन्तीं दूरादेव तिलकमञ्जरीमद्राक्षम् ॥

४४०) अथ पुरःसरलोकसूचिताभिषेकवृत्तान्तनिर्वृतस्य सप्रहर्षमुपसृत्य 'देवि ! दिष्ट्या वर्धसे, समुपलब्धसकलोत्तरश्रेणिविद्याधराधिराज्यः समागतो द्वारि देवो हरिवाहनः' इति ब्रुवाणस्य युगपद्द्वारपालीजनस्य प्रबलमाकर्ण्य वचनकोलाहलमाकुलाकुलाम्, ईषदवगलितमारोप्य सत्वरमुरसिजद्वयस्योपरि हरिचन्दनद्रवार्द्रमच्छविमलं जलार्द्रांशुकमकस्मादुत्थिताम्, इतस्ततः कीर्णकर्णान्तमिलिततीक्ष्णाग्रपक्ष्मलतरललोचनाम्, अविरतनिरस्तकुवलयपलाशमार्गणामिव धनुर्लतां कुसुमबाणस्य, दृष्ट्वा प्रहृष्टचेतास्तामवोचम्—'देवि ! पर्याप्तममुना संभ्रमेण। संवृणु त्वराम्। अनेनैव लावण्यमात्रलक्ष्येण लेखावशेषस्थितिना वपुषैव कथितः, किमर्थमुपचारमंणा, विचारपदवीं प्रापितस्त्वया स्वल्पपुण्यजनदुर्लभो, निजप्रसादः ? प्रसीद। अध्यास्व शयनीयम्।' इत्युदीर्य पर्यन्तवर्तिवनिताजनवितीर्णरत्नपाषाणपीठमध्यतिष्ठम्। अत्रान्तरे गन्धर्वकानुयातस्त्वमेवायातः ॥

[इति १४१, पृष्ठे १९५ परिच्छेदतः समारब्धोऽतिविस्तीर्णो हरिवाहनकथितः स्ववृत्तान्तः ।]

४४१) इति निवेद्य विद्याधरगिरौ कुतूहलकृतप्रश्नस्य समरकेतोर्वारणापहारतः प्रभृति पूर्ववृत्तमात्मीयवृत्तान्तमुपशान्तवचसि कोशलाधिपसुते सर्वोऽपि पार्श्ववर्ती नभश्चरजनः परां प्रीतिमवहद्विहाय सिंहलेश्वरसुतम्। स तु किंचिदैक्षत, न किंचिदभाषत, न कस्यचिद्वचनमश्रृणोत्, न कस्यचित्प्रतिवचः प्रायच्छत। केवलं वञ्चित इव, च्छलित इव, मुषित इव, केनाप्यावेशित इव, विमुक्तदीर्घनिश्वासः, क्षणं मूर्छामनुभवन्, क्षणं चेतनां प्रतिपद्यमानः, तूष्णीक एवातिष्ठत् ॥

४४२) तं च तदवस्थमस्थान एवोपजातचेतोविप्लवं विलोक्य हरिवाहनश्चिन्तितवान्—'नूनमयमनन्तरभवानुभूतमाकर्ण्य सुरलोकवृत्तान्तमुपजातपूर्वजातिस्मृतिर्विस्मारितः प्रभवता शोकेनात्मानम्' इति निश्चित्य पीडितोऽपि तच्चित्तदुःखेन, स्वस्थ इवाजातदुःख इव मध्यस्थ इव, पटुपरप्रचारया वाचा तमुच्चैरवोचत्—'युवराज ! किमिदमितरप्राणिसाधारणं तवाचरणम् ? कच्चिदद्यापि परमप्रमादवसतेरवारिताक्षप्रचारहारितस्वार्थसंपदोऽष्टापदद्युतस्येव स्मरसि तस्य त्रिविष्टपावासस्य ? किमत्र स्मर्यते ? एकत्रापि दिवसे यान्यतीतानि तान्यपि स्मर्तुमखिलान्यशक्यानि, किं पुनरसंख्यातासु वर्षकोटिषु प्रकृष्टविभवेषु तेषु तेषु स्वविमानसद्मसु प्रभूतेषु भारतैरावतादिषु वर्षेषु मेर्वादिषु नगेन्द्रेषु

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

पद्मादिषु कुलाद्रिचूलाह्रदेषु नन्दनादिषूद्यानेषु त्रिपथगासिन्धुपुरःसरीषु महासरित्सु पुष्करक्षीरोदमुख्येषु नीरधिषु नन्दीश्वरप्रभृतिषु च वरद्वीपेष्वन्येषु च निसर्गसुन्दरेषु भुवनभागेषु विहरता सार्धमन्वहमनुचरैः कलत्रैर्मित्रैश्च यानि प्रमादपरतन्त्रेण प्रस्तुतानि हसितजल्पितक्रीडितानि तानि शक्यन्ते ? किं च तैः स्मृतैरपि स्वप्नविज्ञानसदृशैः फलं साध्यते ? केवलं यत्तदा स्वर्गच्यवनसमये म्लायता दिव्यमाल्येन, म्लायता गात्रलावण्येन, मीलयता नेत्रयुगलेन, स्खलता निदेशदानेन, नश्यता त्रिदशभावेन, मूर्छिता मनसि लोकान्तरगमनचिन्तादुःखेन, विलपता परिजनेन, क्रन्दन्तीषु पार्श्वतो निरानन्दासु स्वयंप्रभाप्रभृतिषु प्रियाङ्गनासु यन्मनागपि न चलितं, स्तुतं च यदनेकशः सदसि विस्मितैः सहवासिविबुधैः, तदधुना विधूयते वैक्लव्येन सत्त्वम् । तदलमतीतवस्तुनिर्बन्धेन । विधेहि धैर्यमवलम्ब्य सत्वरः सांप्रतकालोचितं कृत्यम् । उत्तिष्ठ तावत् । गाढमुत्कण्ठितायाः सुचिरकालादुपलभ्य दर्शनं दर्शय द्रविडराजदुहितुरात्मानम् । सा हि ते जन्मद्वयप्रणयिनी पूर्वजातिस्मरणविह्वला दिव्यरत्नाङ्गुलीयकालंकारदर्शनात्प्रभृति मूर्च्छां मुहुर्मुहुरनुभवन्ती, वनप्रवेशात्प्रभृति वार्ताशां च सर्वात्मना तव क्षीणायां, क्षणे क्षणे मरणदुःखादप्यधिकवेदनं शोकमुद्वहन्ती दुःखमास्ते' । इति वारंवारमुच्चारयति हरिवाहने, त्रपावनतवदनोऽङ्गाधिपः शनैरवदत्—'कुमार ! किमर्थमावेदयसि मे ? यदि तदाश्वासने यत्नः, प्रहिणु कंचिदस्मदागमनवार्ताहरं स्वानुचरम् । अहं तु कृतविप्रियः प्रियंवदाभावतः प्रभृति, तस्यास्त्रपया न शक्नोमि वीक्षितुं वदनम्' इति ॥

४४३) वदत्येव तत्र, प्रविश्य विहितप्रणामा प्रतिहारपाली हरिवाहनं व्यजिज्ञपत्—'विजनमादिश्यताम्, येन द्वारि विद्याधरपतेर्विचित्रवीर्यस्य वल्लभतमः कल्याणको नाम दारकः श्रावयति कार्यं किमपि कमनीयम् ।' आकर्ण्य चैतदपसृतेषु स्वयं समरकेतुप्रभृतिषु सगौरवं, व्याहूतो वेत्रधार्या, प्रविश्य स कृतप्रणामः कुमारस्याग्रतो लेखमक्षिपत् । उपनीतविष्टरोपविष्टे च तस्मिन्नयोध्यापतिसुतः सतोषमादाय तमवाचयत्—'स्वस्ति । त्रिकूटाचलाद्राजा विचित्रवीर्यः स्वसौन्दर्यतुलितसुरलोकशोभासमृद्धावुत्तरश्रेण्यामाश्रितजनशरण्यमनन्यसाधारणगुणाधारं महाराजपुत्रहरिवाहनमशेषपृथ्वीविजयलाभाशिषा संयोज्य, निजशरीरारोग्यवार्तया सुखयति । कथंचिदुपजाततर्षेण झटिति संजातघटनं, वरत्वेन परिकल्प्य भ्रातरं ते समरकेतुम्, अद्यैव वत्साया मलयसुन्दर्याः प्रस्तुतो मया विवाहोत्सवः कर्तुम् । आनीता च रभसेन समनन्तरेऽहनि तथैव बिभ्रती वनवासवेषमेषा स्वनिवासमायुष्मती । निमन्त्रितो मित्रज्ञातिलोकः । स्थापितं लग्नम् । अन्यदपि कृतमशेषमात्मशेमुषीसमुचितं कृत्यम् । तदयमल्पबुद्धिबन्धुजनजल्पबाधितो मत्संकल्पः कल्पायुषा नोपहास्यतां नेयः' इति । विचार्य चामुष्य तात्पर्यमुपजातहर्षो हरिवाहनः सविस्मयेन मनसा व्योमचरदारकं तमप्राक्षीत्—'सौम्य ! कथमन्यद्वीपवासिना तातेन

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

दूरदेशान्तरादायातमात्रो युवराजसमरकेतुरवगतः ? कथमविज्ञातकुलशीलः स्वदेशप्रभवेषु गुणवत्सु विद्यमानेष्वन्येष्वनेकेषु विद्याधरदारकेषु क्षितिगोचरोऽपि वरत्वेनाङ्गीकृतः ? कस्य बुद्ध्याध्यवसितमिदमकस्मादुत्सुकेन भूत्वा कार्यम् ? ॥

४४४) इति पृष्टः प्रहृष्टचेतसा स पुनरब्रवीत्—'देव ! सर्वमावेदयामि । श्रूयताम् । इतो वासरादनन्तरेऽहनि जिनायतनकाननान्निर्गत्य निजराजधानीमभिप्रस्थिते देवे, गतायामात्मभवनं भर्तुदुहितरि तिलकमञ्जर्याम्, अमन्दसंवृतानन्देन विद्याधरधुराभृता प्रस्तुते सविस्तरमुत्सवे, ध्वनत्सु सर्वतो वादित्रेषु, नृत्यत्सु प्रतिगृहं पौरेषु, प्रवृत्तासु नगराङ्गनामङ्गलगीतिषु, वितीर्यमाणेष्वन्योन्यमनिवारितकरेषु कुसुमताम्बूलपटवासेषु, पिष्टातकरजःपुञ्जपिञ्जरितरोदसि, विसारिमागधजनजयध्वनौ, अबाधितागच्छदनिबद्धलोकदुःखलभ्यान्तरे क्षणेनैव जातेऽन्तःपुरे, सत्वरमुपेत्य सविकासमुखपङ्कजा मृगाङ्कलेखा नाम तिलकमञ्जर्याः प्रधानसहचरी स्वावासमन्दिराङ्गणनिहितमणिपर्यङ्किकोपविष्टामुत्सवापतदनेकानीकनायकपुरंध्रिपरिवृतां प्रणम्य राजमहिषीं पत्रलेखामवोचत्—'देवि ! वर्धसे सार्धमेवागतेन द्वितीयेन मलयसुन्दरीवरागमनोत्सवेन'। इत्युदीर्य देवेनैव प्रथमदर्शने तिलकमञ्जर्याः प्रियत्वेन कथितं यथाश्रुतं कुमारसमरकेतुं वरीतारमाख्यत्। देव्यपि तदाकर्ण्य निर्भरोदीर्णहर्षा, तोषतरलिताक्षी निरीक्ष्य निकषा निषण्णां चित्रलेखाम्, 'सखि ! स एव कल्याणानुबन्धी कल्याणसंपल्लाभः । तूर्णमुत्तिष्ठ । गत्वाद्यैव सर्वाङ्गविनिहितमहार्हमङ्गलालंकारां मलयसुन्दरीमेकशृङ्गादानय, येनैकलग्न एव तस्यास्तिलकमञ्जर्याश्च युगपद्द्वयोरपि निरूपयामि पाणिग्रहणमङ्गलम्' इत्यवोचत्। असावपि तदाकर्ण्य सप्रमोदा प्रत्यवादीत्—'स्वामिनि ! तवैव कृत्यमिदमसंनिधौ गन्धर्वदत्तायाः। किं पुनः, इदं विचित्रवीर्यदेवेन कारयितव्यम्, इत्यादिष्टमास्ते दृष्टकालत्रयेण मुनिना । यदि समादिशसि तदधुनैव गत्वा त्रिकूटमधिकारिणं तमेव स्मारयित्वा विवाहविधये प्रवर्तयामि'। 'तथा' इत्यभिहिता च सा तदैवोत्थाय सर्वं यथोक्तमकरोत्। तदिति विज्ञापितं देवादिष्टम्। अधुना प्रस्तुतं समादिशतु देवः । प्रस्थापयतु जामातरं कुमारसमरकेतुम्। आसीदति समुदितैर्ग्रहगणितविद्भिरावेदितं करग्रहणलग्नम्। आस्ते वरमुखावलोकनोन्मुखोऽभिमुखमुत्थाय प्रीतमनसा प्रवेशितो विचित्रवीर्यदेवेन काञ्चीपाललोकः। पितुः पर्यङ्के निषण्णा सुता। विवाहदर्शनोत्कण्ठिता तिष्ठति अनारतप्रवृत्तहर्षाश्रुबिन्दुः श्वश्रूर्गन्धर्वदत्ता। सौधशिखराग्रसङ्गी मुहूर्तमपि मार्गावलोकनान्नोपारमति दुस्तरव्यसनबन्धुसुन्दरीपुरःसरो मलयसुन्दर्याः सखीवर्गः। स्पृहयतितरां गन्धर्वकागमनाय संप्रत्येव विश्रान्तवैराश्रमपदादानीता नित्यवनवासदुःखदुर्बलाङ्गी तरङ्गलेखा। निमन्त्रितागतोऽन्योऽपि बहुमन्यते समासीदन्तमुत्सवमुत्सुको विद्याधरलोकः'। इति निगद्य तूष्णीमभूत् ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

४४५) कोसलेन्द्रतनयोऽप्युपसंजातहर्षः सतर्कमाहूय सिंहलेश्वरसुतं दर्शयित्वा विचित्रवीर्यलेखमाख्याय कल्याणकाख्यातमादितः प्रभृति पूर्वदिनवृत्तान्तम्,आबद्धकरसंपुटः सहासमलपत्—'चम्पाधिप ! किमद्यापि चिन्तयसि ? उत्तिष्ठ । कुरु गुरोर्वचनम् । अद्यापि दृढनिश्चया प्रवर्तितापि ज्ञातिलोकेन, दृष्टे त्वयि त्यक्ष्यति गृहीतानि वनवासवल्कलानि मलयसुन्दरी' । इत्यभिधाय संनिधापितप्रचुरमान्यखेचरबलं सुवेलं प्रति प्राहिणोत् । कुमारोऽपि हरिवाहनस्तेनातर्कितेन समरकेतोर्विवाहोत्सवगमनेन विस्मायितमनाः सायमाययौ स्वावासम् । अवसितायां च शर्वर्यामुत्थाय शयनादास्थानमण्डपमुपागमत् । निषण्णस्य चास्य निर्वर्तितिलकमञ्जरीसंगमोत्सवेन राज्ञा चक्रसेनेन तत्संबन्धसचिवैः प्रसिद्धनामभिर्विद्याधरनृपैरपारविभवैश्च नगरपौरैर्नृपाभिषेकमाङ्गलिकसंपादनाय प्रस्थापिताः प्रगल्भवचसः प्रधानपुरुषाः प्रविश्य दिव्यांशुकविलेपनालंकारकुसुमताम्बूलातिसर्जनेन पूजामकार्षुः । प्रपञ्चितबहुप्रकारोपचाराश्च स्थित्वा मुहूर्तमर्चितास्तेन जग्मुर्यथास्थानम् ॥

४४६) एकदा च देहारोग्यवार्तोपलम्भार्थमहरहःप्रेषितैराप्तपुरुषैः प्रकाशितस्नेहमीक्षितुमनाः खेचराधिपं चक्रसेनमाप्तपरिमितपदातिबलपरिवृतो निरन्तरग्रामनगरामुदारतरुषण्डमण्डितोदग्रदेवतायतनमण्डलामनेकजलरङ्कुकुररकारण्डवाकुलसरित्सरोवरप्रेक्षणीयां स दक्षिणश्रेणिमागमत् । आगतश्चाभ्यर्णमाकर्णितागमनेन गगनचरचक्रवर्तिना प्रत्युद्गम्य नीतो निजनिवासे ससंभ्रमादिष्टहृष्टपरिजनोपचारप्रीतचेताः स्नानभोजनादिकं कर्म मध्याह्निकमकार्षीत् । अपराह्णसमये च प्रस्थानाय तेन पृष्टः प्रक्रमे चक्रसेनस्तत्रैव तस्य कतिचिद्दिनान्यवस्थितिमयाचत । स च पराङ्मुखोऽपि परोपचारेषु, प्राध्वंकृतस्तिलकमञ्जरीप्रेमानुबन्धपाशबन्धेन तदेवास्य प्रत्यपद्यत वचनम् ॥

४४७) अन्यदा च निरवद्येऽहनि निपुणावधारितवधूवरग्रहबलेन पृष्टसकलज्ञातिना दिशि दिशि वितीर्णमित्रनरपतिनिमन्त्रणेन निर्मापितोदारनगरमण्डपशोभेन भोजितसुहृद्बन्धुपरिजनेन पूजितगुरुद्विजातिपरिषदा नभश्चरेन्द्रेण दत्तामुपयम्य सम्यगनुभूतसकलोद्वाहमङ्गलां तिलकमञ्जरीम्, स्थित्वा च तन्मातृपक्षस्य चक्षुःप्रीतये यथोत्तरमनुत्तरप्राप्तनवनवोपचारचारुण्यनन्तरभवानुभूतपुरुहूतलोकावाससौख्यस्मृतिहराण्यहानि कतिचिद्, अकृतात्मीयपरकीयलोकावलोकनैरनीक्षिताश्यर्थिजनमुखच्छायैरनालोचितात्पानल्पवित्तव्ययैरगणितगुणज्ञागुणविभागैः कृतार्थीकृत्य वस्तुविसर्गैः कृत्स्नमपि दक्षिणोत्तरश्रेणियाचकगणम्, तत्कालमतिशयचारुरूपामारोपितचतुरचित्रालंकारया स्वयमेव चित्रलेखया सप्रपञ्चमुपरचितमण्डनामारोप्य पुरतस्तिलकमञ्जरीम्, अञ्जनाद्रिमिव चन्द्रिकापूरेण दलितकर्पूरकणचूर्णरोचिषा चन्दनद्रवेण पाण्डुरितगात्रमारूढः प्रौढरागगैरिकपरागपाटलविकटकुम्भकूटं प्रधानजयकरिणम्, उपरि विधृतेन फेनपटलत्विषा मुष्णन्नुष्णवारणेन जिष्णुतामनुष्णोष्णकिरणबिम्बयोरुपान्तचालितचारुचामरकलापः, सविस्तरप्रस्तुतान्वर्थवर्णनालापेन पठता पुरश्चारणगणेन

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

स्तूयमानविनयत्यागपौरुषपुरःसरगुणग्रामः, प्रकाशरुचिराकल्पधारिणा सिन्धुराश्वकेसरिमयूरहंसादिविविधवाहनाधिरूढेन धावता समग्रेणाग्रतः खेचरचमूचक्रेण सूच्यमानपृथुपराक्रमः, क्रमेण विक्रमबाहुप्राकाररक्षितचरं प्राप नगरम् । उन्नतप्रासादशिखरावस्थिताभिः कथमपि वधूमुखमृगाङ्कादवतारिततरलतारतारेक्षणाभिः प्रतिक्षणमास्वाद्यमानवदनलावण्यामृतः कृतपरस्परोपमर्दकलहाभिः पौरललनाभिः, प्रविश्य निजनिवासेऽभिनवप्रियामुखनिखातनिर्निमेषनयनारविन्दः, प्रतिदिवसमभिनवान्यनुभवन्नववधूनिधुवनोत्सवसुखानि सुखमतिष्ठत् ॥

४४८) गतेषु च कतिपयेष्वहःसु समरकेतोराकारणाय प्रातिष्ठिपत्प्रेष्यान्प्रधानपुरुषान् । अङ्गविषयाधिपोऽपि श्रुतवरागमननिर्वृतेन विद्याधरनृपतिना विचित्रवीर्येण साभ्युत्थानमानीय निजगृहे गृहीतार्घपाद्येन संपादितमलयसुन्दरीपाणिग्रहणमङ्गलः, स्थानस्थानलब्धप्राज्यबन्धुज्ञातिजनपूजोपचाराणि स्थित्वा त्रिदशपुरवासिभिरपि दुरापाण्यहानि, प्रणम्य लोकोत्तरवरप्राप्तिप्रीतमनसं समपास्तगर्वः सर्वेण शिरसा गन्धर्वदत्तापुरःसरं श्वश्रूजनम्, उदश्रुखेचरीवृन्दवीक्षितधरं विलङ्घ्य विजयार्धम्, आवासमायात् । आयातमात्रस्य चास्य प्रह्वीकृतः प्रेम्णा सकलमप्युत्तरश्रेणिराज्यमुत्तरकोसलेश्वरसुतः सार्धमखिलाधिकारैः प्रायच्छत् ।

४४९) गच्छति च काले कदाचिदनवरतसंचरत्खेचरपरंपराख्यातलोकोत्तरचरितविस्मितः समाहूय सह समस्तेन समरकेतुकमलगुप्तादिना परिवारनृपसमाजेन राजा मेघवाहनः प्रशस्तेऽह्नि विधिना शास्त्रदृष्टेन विष्टरे न्यवेशयत् । आत्मनापि स्वपरसत्त्वेषु संतताबद्धबन्धुबुद्धिः स्पर्धयेवात्मसूनोः समुद्धृतगुरुक्षमाभारः परलोकसाधनोन्मुखो बभूव ॥

४५०) हरिवाहनोऽपि सुचिरानुभूतक्लेशस्य गुणवतो बालसेवकगणस्य विश्राणितानेकमेदिनीमण्डलः प्रतिदिनोपचीयमानप्रसाददानानन्दितैः कमलगुप्तादिभिः प्रधानाप्तराजपुत्रैरत्यक्तसंनिधिः प्रयत्नरक्षितप्रजम्, अनुपेक्षितवर्णाचारविप्लवं, दिशि दिशि प्रदापितसकलसत्त्वाभयप्रदानघोषणापटहम्, अविशेषनिर्दिष्टनिःशेषतीर्थिकायतनपूजम्, अपहस्तितसमस्तशासनान्योन्यविद्वेषम्, अच्छिन्नद्रविणदानोच्छादिताच्छिद्रदीनजनदारिद्र्यम्, अनुरञ्जितसमस्तसाधुसङ्घश्लाघनीयम्, लघूकृतकरप्रकृतिदीयमानातिरिक्तद्रविणपूर्यमाणसंततत्यागरिक्तकोशागारकलशम्, अखण्डितोत्खातरोपितविपक्षराजन्यनिजदेशराज्याभिषेकम्, प्रतिग्राममास्थापितानेकक्षुत्पिपासाक्षामपथिकसार्थसत्रम्, प्रतिनगरमारोपितोत्तुङ्गगोपुरपुरप्राकारपरिगतप्रान्तशान्तायतनमण्डलम्, अतीतजन्मोपार्जितेन पुण्यानुबन्धिना प्राज्यपुण्यसंभारेण पुञ्जितं पालयन्नेकातपत्रं राज्यम्, अनुदिनमसाधारणगुणप्रगुणितमनोभिः खेचरैरवनिगोचरैश्च नृपतिभिरहंप्रथमिकोपपाद्यमानस्वकन्यारत्नपाणिग्रहो, महत्यपि परिग्रहजने शश्वदाश्वासहेतुना समरकेतुनैव ससहायमेकयैव तिलकमञ्जर्या कलत्रिणमात्मानममन्यत ॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

४५१) अन्यत्सकलं तृणं मन्यमानः, कदाचित्सिंहलेष्वतर्कितालोकिततथाविधसुताधिपत्यप्रीतहृदयेन चन्द्रकेतुनाऽभ्यर्च्य सादरमुपनीतसकलचित्ररत्नकोशः, कदाचिदनुबन्धपृष्टबन्धुसुन्दरीसूचितसमरकेतुमलयसुन्दरीप्रथमसंगमस्थानेषु सुतानुरूपजामातृदर्शनप्रमुदिताभ्यां कुसुमशेखरगन्धर्वदत्ताभ्यामनिशमामन्त्र्यमाणो दिवाप्यनष्टशार्वरीतिमिरनिचयेषु काञ्चीनगरीपरिसरारामेषु; कदाचिद्द्रविडेश्वरसुतासुदुःखदृश्यमानविश्रान्तवैराश्रमपदेषु पदे पदे सुलभसान्द्रच्छायचन्दनतरुषु मलयाद्रिकन्दराकच्छेषु, कदाचित्प्रियंवदास्नेहमोहितेन सिंहलराजसूनुना तिलकमञ्जर्या च साश्चर्यशोकमवलोक्यमानपश्चिमजिनायतनशिल्पकर्मातिशयेष्वयन्त्रितभ्रान्तदेवयात्रागतनभश्चरद्वन्द्वेषु रत्नकूटाद्रिकटकेषु रममाणः; कदाचिच्च सोत्कण्ठकाञ्चीपतिसुतावचनेन विद्याधरैरानीतमनभिनन्दितान्यनृपकुमारपाणिग्रहणमम्बुधिनिपातदर्शनोपजातानुकम्पेन स्वस्थानेषु नीतं महोदरेण समरकेतोः कलत्रभावमानयन्पूर्वदृष्टमवनीपालबालिकावृन्दम्, कदाचिदादिष्टखेचरानीतं नवविमानमध्यारोपितस्य मुक्तिसुखवाञ्छया विमुक्तसर्वारम्भनिभृतस्य गलितवयसो गुरुजनस्य गत्वा गत्वा प्रसिद्धसिद्धायतनमण्डलीमण्डितानि दर्शयन्ननेकसुरसिद्धसाध्यसंबद्धानि तीर्थस्थानानि, कदाचित्काञ्चनाचलशिरसि भक्तिरसनिर्भरेण महाप्रमाणमणिकुम्भाहृतैः क्षीरसागराम्भोभिः सुरगणेन निर्वर्तितमनारतनिशम्यमाननिरवद्यवृन्दारकवृन्दगीतनाट्यं विलोकयञ्जिनजन्ममहोत्सवम्, एकहेमासनार्धोपविष्टया मुहूर्तमप्यरहितान्तिकस्तिलकमञ्जर्या दिनान्ययापयत्। असंप्राप्तविप्रयोगस्य चास्य, प्रणयिनीसमेतेन साकं समरकेतुना सपत्नीपरिवारस्य, तेषु तेष्वतिरेकरम्येषु सागरकूलवलयेषु कुलपर्वताग्रेषु पूर्वापरविदेहविजयेषु वर्षान्तरगिरिगुहागह्वरेषु महाह्रदसरित्तीरपालीपुलिनपरिसरेषु द्वीपान्तरत्रिदशनगरनिवेशेष्वन्येषु च मनोरमोद्देशेषु दिशि दिशि व्योमचारिणा मणिविमाननिवहेन विचरतः पृथिव्यामनुदिनमुपचीयमानपौरुषप्रतापकीर्तेराचस्कन्द परमां वृद्धिमानन्दः ॥ इति ॥

[॥ इति श्रीधनपालविरचिता तिलकमञ्जरीकथा समाप्ता ॥]

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

पूर्णतल्लगच्छीयाचार्यश्रीशान्तिसूरिविचितं

॥ टिप्पनकम् ॥

सम्यग् नत्वा महावीरं रागादिक्षयकारकम् ।
उत्पन्नानन्तविज्ञानं देवपूज्यं गिरीश्वरम् ॥१॥
तिलकमञ्जरीनाम्न्याः कथायाः पदपद्धतिम् ।
श्लेषभङ्गादिवैषम्यं विवृणोमि यथामति ॥२॥

शा० टिप्पनकम्—इह जगति सर्वेऽपि शिष्टा अभीष्टे वस्तुनि प्रवर्त्तमाना अभीष्टदेवतानमस्कारपूर्वकं प्रवर्तन्त इति मत्वा, परमश्रावको धनपालकविः 'स वः पातु' इत्यादिश्लोकपञ्चकेनेष्टाभिमताधिकृतदेवतानां नमस्कारान् करोति । तत्राद्येन श्लोकद्वयेन जिनस्य चतुर्विंशतितीर्थकृतां चेष्टदेवतानमस्कारः, अपरेण चाभिमतदेवताया नाभेयजिनस्य, एकेन चाधिकृतदेवताया सरस्वत्या इति । तत्र रागादिजेतृत्वादिसामान्यगुणेनेष्टदेवता, गोत्रपारम्पर्यविघ्ननाशकत्वादिगुणं चाश्रित्याभिमतदेवता, शास्त्रकरणे च प्रवर्त्तमानस्य विशिष्टवागर्थप्रापकत्वेनाधिकृतत्वाद् अधिकृतदेवता सरस्वती । तत्र तावदाद्यं श्लोकद्वयं व्याख्यायते [स वः पात्वित्यादि–] स जिनो रागादिजेता देवः पातु रक्षतु, वो युष्मान्, य ईक्षते सामान्य-

---

श्रीज्ञानकलशमुनिविरचिता (?)

॥ ताडीपत्रीयटिप्पणी ॥

॥ सम्पादककृतो ग्रंथोपोद्घातः ॥

[आद्याम्बासहितान्नत्वाऽऽदिनाथाघोरसद्गुरून् ।
कुर्वे तिलकमञ्जर्याष्टिप्पणीसङ्ग्रहं मुदा ॥१॥
हर्षादिभोजराजान्तपरमारमहीभृताम् ।
मान्यः श्रीधनपालो यां चक्रे तिलकमञ्जरीम् ॥२॥
ताडीपत्रप्रतिं ह्यस्याः कथाया ऋक्मिणीसुताः ।
त्रयोदशशते मेदपाद्यां पुण्यामकारयन् ॥३॥
ताडीपत्रप्रतिः सेयमागमोद्धारकैः पुरा ।
श्रीपुण्यविजयैः प्राप्ता विहरद्भिर्मुनीश्वरैः ॥४॥
अभ्यासार्थमियं सात्रभवद्भिः सदयैर्ददे ।
नारायणाय कन्सारा-मणिलालात्मजाय मे ॥५॥

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

रूपतया पश्यति, विशेषरूपतया च जानाति, दर्शनज्ञानार्थत्वाद् ईक्षतेः। किं तत् ? जगत्त्रयं भुवनत्रयम् अधोमध्योर्ध्वलक्षणं चतुर्दशरज्ज्वात्मकं लोकमित्यर्थः। एतच्चोपलक्षणम्। तथा (च) अलोकमपि धर्मादिपदार्थशून्यमनन्तं पश्यति जानाति च। कीदृशं जगत्त्रयम् ? व्याप्तं युक्तम्। कैः ? रूपैः शरीरैः। कियद्भिः ? अनन्तैः अनादिभिः[1], न पुनरपर्यवसानैः, मुक्तानां शरीरपर्यवसानादनन्त(त्व)सम्भवात्। कस्य रूपैः ? एकैकजन्तोः एकस्यैकस्य जीवस्य। अनादित्वं च रूपाणामनादौ संसारेऽनन्तशो जन्ममरणप्राप्तेः। पुनः कीदृशम् ? कृत्स्नं परिपूर्णं समग्रं, नैकदेशम्। कथमीक्षते ? प्रतिक्षणं निरन्तरं, न पुनरन्तरमस्तीति ॥१॥

[प्राज्येत्यादि-] ददतां ददातु। 'दद दाने' अस्य पञ्चम्यात्मनेपदैकवचने तामि रूपम्। कः ? जिनः वचनविपरिणामेन[2] सम्बन्धः। कीदृशः ? निर्वृता[3]त्मा मुक्तस्वरूपो, रागादिरहित इत्यर्थः। पुनः किं नामा ? आद्य ऋषभनाथः। कां ददताम् ? मुदं धर्मादिप्रकाशकत्वेन हर्षम्। केषाम् ? नः अस्माकम्। न केवलमाद्यो जिनेऽन्येऽपि जिना ददतां प्रयच्छन्तु। 'डुदाञ् दाने' अस्य पञ्चमीपरस्मैपदबहुवचनेऽन्तामि रूपम्। तेऽपि कीदृशाः ?

ता० टि०

ताडीपत्रेषु टिप्पण्यः काञ्चनाघोऽपरा पुनः।
ऊर्ध्वं प्रथमपङ्क्तेश्चापरा मध्ये निवेशिताः ॥६॥

केनेमा रचिता कुत्र कदा जातो नु कः स्वयम्।
सर्वमित्यादि नालेखि तेन सोऽज्ञात एव नः ॥७॥

किन्तु सम्भाव्यतेऽप्येतद् यज्ज्ञानकलशः सुधीः।
मेरुनन्दनशिक्षावसरे दिष्ट्वा व्यलेखयत् ॥८॥

मूलग्रन्थानुसन्धानं स्फुटं स्यात्सर्वदा यथा
मूलग्रन्थगतो भागः प्रतिशब्दं प्रदर्शितः ॥९॥

स्थूलाक्षरविनिर्दिष्टः सम्पादकसमुद्धृतः।
ताडीपत्रे तु मूलस्थत्वात्पृथङ् न प्रदर्शितः ॥१०॥

तदेवं हि विविच्यैव नवीनार्थान् विभाव्य च।
ग्रन्थार्थज्ञानसाहाय्यमध्येतुर्निश्चितं भवेत् ॥११॥]

ताडीपत्रीयटिप्पणी—[श्लो० २] ददतां ददतु प्रयच्छतु। **निर्वृतः** सुखी। [श्लो० ३] **लक्ष्मीः** शोभावाचकः। [श्लो० ५] **उदरं** मध्यम्। [श्लो० ७] **जीवति** बृहस्पतीयते। [श्लो० ९] **सर्पतां** गच्छताम्। **सर्पताम्** अहिताम्। [श्लो० १०] **हीनः** धिक्। [श्लो० ११] **मधुना** माधुर्येण चैत्रेण [च]। [श्लो० १२] **भवाब्धि** अवचनानि अधोमुखानि [च] [श्लो० २३] **तरङ्गवतीकथा** पालिताचार्यः कर्ता। [श्लो० २४] **पल्लविता** अतिशयो, **निगीर्याध्यवसानः**।

(1) B_1 अनादित्वेन, न पुनः पर्यवसानैः मुक्तानां शरीरपर्यवसानानां नन्तरत्वादसम्भवात्। (2) BCS वचनपरिणामेन (3) B_1 BCS ०त्मा.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

निर्वृतात्मानो मुक्तस्वरूपाः । काम् ? मुदम् । केषाम् ? वो युष्माकम् । किं भूत आद्यः, किम्भूताश्चान्ये जिना अजितादिवर्धमानान्ताः ? प्राज्यप्रभावः प्रचुरानुभावः, प्राज्यप्रभाः प्रचुरतेजसस्तथा । प्रभवो जनकः । कस्य ? धर्मस्य अहिंसादिलक्षणस्य, प्रभवः स्वामिनस्तथा । अस्तरजस्तमाः अस्ते क्षिप्तेऽपनीते रजस्तमसी बध्यमानबद्धे बद्धनिकाचिते वा कर्मणी येन स तथोक्तः, अस्तरजस्तमाः अस्तं रजः पापं यैस्ते तथोक्ताः, अतिशयेना[1]स्तरजसोऽस्तरजस्तमाः, प्रकर्षे तमादित्वात् तमप्प्रत्ययः । इत्येकवचनबहुवचनश्लेषः ॥२॥

तथाऽपरस्य श्लोकद्वयस्य कियत्पदव्याख्या क्रियते । [दिशत्वित्यादि-] विरतिलाभः सर्वसावद्ययोगनिवृत्तिप्राप्तिः[2] । पार्श्वलग्ननमिविनमिकृपाणोत्सङ्गहृदयाङ्कलक्ष्मीः पार्श्वयोरुभयपक्षयोः लग्नौ च तौ नमि-विनम्यो राजपुत्रयोः कृपाणौ खड्गौ[3] तयोरुत्सङ्गे मध्ये[4] हृदये दर्शनयोग्येऽङ्कलक्ष्म्यौ शरीरशोभे[5] मूर्तिलक्षणे यस्य स तथोक्तः । अत्र च बहुव्रीहौ समासे नदीलक्षणः को न भवति, तत्रैकवचनान्तस्यैव लक्ष्मीशब्दस्य क-विधानात् । एतेन भगवतो रूपत्रयं जातमिति दर्शितम् । अत उत्प्रेक्षते कविः-आत्तान्यरूपद्वय इव गृहीतापरमूर्तिद्वितय इव । किं कर्तुम् ? त्रिजगत् त्रिभुवनम्, अपगतापत् निवृत्तविपत्तिकं कर्तुम् । तच्च शरीरत्रयेण सुखेनैवाऽपायरहितं क्रियते रक्षणात् । स्वं पदम् आत्मीयं स्थानं मुक्तिमित्यर्थः । सम्पदं वा, स्वर्गापवर्गसमृद्धिम् ॥३॥

ता० टि०

[श्लो० २८] आसन्नवर्तिना आसन्ना वर्तिर्दशा यस्य तेन, निकटेन च । [श्लो० २६] क्लृप्तसन्धानपुलिन्द्र० क्लृप्तसन्धानेन पुलिन्द्रेण कृतः संनिधिः संनिधानं यस्य स भयद एव । अन्यपक्षे च बाणः कादम्बरीकर्ता तस्य सूनुः पुलिन्द्रः तेन कादम्बरीकथाऽर्द्धसमर्थिता निर्वाहिताऽत एव विशेषणं क्लृप्तसन्धानं प्रारब्धनिर्वाहणं येन पुलिन्द्रेण तेन कृतं सांनिध्यं यस्य सः [श्लो० २७] हर्षाख्यायिकया हर्षम् आख्याति इति । [श्लो० २९] समरादित्यजन्मनः हरिभद्रसूरिः कर्ता । [श्लो० ३०] नर्तिता नृत्यति यथा । [श्लो० ३१] वाक्पतिराजः क्रीडाचन्द्रः (?) । शर्मित प्रहरणम् । [श्लो० ३२] भद्रकीर्तिः भद्रकीतिसूरिरिति बप्पभट्टेर्नामान्तरम् । तारागणाध्वना तारागणो ग्रन्थः स एवाध्वा यस्य । आकाशः [च] । [श्लो० ३३] प्रसन्नः अनुकूलः । [श्लो० ३९] स्मयः दर्पः । [श्लो० ४२] अधिज्यधनुः ज्यामधिरूढम् अधिज्यम् । [श्लो० ४६] मुहुर्मुहुः पाठान्तरं 'मनोरमे' । [श्लो० ४८] प्रयातां प्रगच्छताम् ।

---

(1) B_1 अस्त (2) C drops प्राप्तिः (3) BCS कृपाणौ च खड्गौ च (4) B_1 drops मध्ये (5) B^1 drops शरीरशोभे.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

[ध्यानेनेत्यादि- मोहमज्ञानं] संशयविपर्ययरूपम् । विभिन्नविषयम् अनेकार्थसम्बन्धिनम् । क्व ? हृदि मनसि, मनोगतमित्यर्थः । केषाम् ? प्राणिनां देवनरतिरश्चाम् । भिन्दाना विदारयन्ती । कथम् ? युगपद् एककालम्[1] . का ? वाणी भारती । क्व ? आद्ये धर्मकथाविधौ प्रथमे धर्मकथने समवसरणऽयव[2]स्थितस्योत्पन्नकेवलज्ञानस्य[3] ॥४॥

[अव्यादित्यादि-]. पञ्चमश्लोकव्याख्या क्रियते—अव्याद् रक्षतु । का ? मूर्त्तिः तनुः । कस्याः ? गिरामधिमतेर्देव्याः सरस्वत्याः । कीदृशी ? शरदिन्दुगौरी शरच्चन्द्रधवला । उत्प्रेक्षते कविः—धौतेव प्रक्षालितेव । केन ? दन्तकिरणप्रकरेण दशनांशु[4]सङ्घातेन । किं कुर्वन्त्या ? आवसन्त्याः तिष्ठन्त्याः । किं तत् ? वक्त्रकमलोदरं मुखपद्ममध्यम् । कर्मत्वं तु 'उपान्वध्याङ्वसः' (पाणिनीयसूत्र १।४।४८) इति । मुखकमलमध्य[5] इत्यर्थः । कस्य देवस्य ? किमभिधानस्य ? पुरुषोत्तमनाभिसूतेः पुरुषोत्तमश्चासौ नाभिसूतिश्च नाभेयश्च स तथोक्तस्तस्य, ऋषभस्येत्यर्थः । लोकभाषया पुरुषोत्तमो विष्णुस्तस्य नाभिर्नाभिपद्मं, तात्स्थ्या[6]त् तस्मिन् सूतिरुत्पत्तिर्यस्य स तथोक्तस्तस्य, ब्रह्मण इत्यर्थः । कानि रक्षतु[7] ? जगन्ति जगत्त्रयस्थितप्राणिनः ॥५॥

अधुनाऽऽसन्नतीर्थोपकारकत्वाद् भगवतो वर्धमानस्येष्टाभिमतदेवस्यैव पुनर्नमस्कारमाह—रक्षन्त्वित्यादि । अर्जितांहसि गृहीतपापे ॥६॥

वाच उत्कृष्टत्व[8]माह [प्रबन्धे त्यादि ।] सा वाग वाणी, जयति उत्कृष्टा वर्तते । यया वाचा । कविः । कीदृशः[9] ? क्षीणोऽपि हीनो[10]ऽपि जीवति उच्छ्वसिति प्राप्तप्रसिद्धिर्लोके भवति । यद्वा जीवति जीव इव बृहस्पतिरिवाचरति, आयिलोपे रूपम् । बृहस्पतीयते[11] इत्यर्थः । कयेव कः ? प्रतिपदेव शुक्लपक्षप्रथमतिथ्येव, इन्दुः । यथा चन्द्रः प्रतिपदा क्षीणोऽपि क्षयप्राप्तोऽपि जीवति प्रादुर्भवति[12] । किम्भूतया वाचा प्रतिपदा च ? शुभ्रया निर्दोषया शुभ्रया च । कीदृशी वाक् प्रतिपच्च ? अनध्यायः अनध्ययनमनध्ययनहेतुत्वाद् अपठनं तथाविधार्थालङ्काराद्यभावेनोद्वेगहेतुत्वात् । केषाम् ? प्रबन्धानां शास्त्राणाम् । प्रतिपद्य[13]नध्यायः शास्त्राणाम्, अध्ययनस्य निषेधाच्छास्त्रे ॥७॥

अथ कविवर्णनं दुर्जननिन्दां चाह—वन्द्या इत्यादि[14] । सुगमम् ॥८॥

(1) B देकालंका. S –देकालं (2) B¹ drops ०ऽयव. (3) B₁ drops ०ज्ञान०. (4) B¹ दशनानांसु०. (5) B drops कर्मत्व...मध्य (6) B C स्था. (7) BCS रक्षन्तु (8) B¹ drops ०त्व. (9) BC drops कीदृशः (10) B¹ जीर्णो (५) BC drop यद्वा (11) B¹ –तीत्य. (12) B¹ drops प्रादुर्भवति (13) BC दपि अन (14) B¹ इति.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

[वार्य इत्यादि]सोऽनार्यो दुर्जनो, वार्यो निवारणीयो, य आयाति प्राप्नोति । काम् ? सर्पताम् अहिताम् । किम् ? कुर्वन् विदधानः । कम् ? विघ्नम् अन्तरायं दोषोद्घट्टनलक्षणम् । कया ? अग्रगामितया पुरोगन्तृत्वेन । केषाम् ? सर्पतां प्रवर्त्तमानानाम् । क्व ? काव्याध्वनि काव्यमार्गे । किम्भूते ? निर्दोषे छन्दोऽलङ्कारादिदोषरहिते । सर्वोऽपि यदा मार्गे चोरादिदोषशून्ये गच्छतामग्रगामित्वेन विघ्नं करोति तदा वार्यः । अनार्यः क्षुद्रः[2] ॥१॥

[शेषे इत्यादि-]शे तालव्यशकारे । षे मूर्धन्यषकारे । से दन्त्यसकारे । वा समुच्चये वासे च[3] । विशेषं भेदम् । ये नराः, न जानन्ति न बुध्यन्ते, (ते) किं न लज्जन्ते लज्जितव्यमेव तैर्भवति (इत्यर्थः) । केषाम् ? मनीषिणां विदुषाम् । किं कुर्वन्तः ? यान्तो गच्छन्तः । काम् ? द्विजिह्व[4]तां दुर्जनताम्, अग्रे पृष्ठतो गुणदोषग्राहित्वात् । कीदृशाः ? हीनकुलाः नीचगोत्रा इत्येकोऽर्थः । अपरश्च–शेषे नागराजे सेवाविशेषं विशिष्टाराधनं, ये न जानन्ति, अहीनकुला[5] अहीनाम् इनः स्वामी, नागराजः तस्य कुलं गोत्रं येषां ते तथोक्ताः नागराजकुलजाताः (इत्यर्थः) । ते किं न लज्जन्ते ? लज्जन्त एव मनीषिणाम् । किं कुर्वन्तः[6] ? यान्तः काम् ? द्विजिह्वतां सर्पताम् । अवश्यमेव ये नागराजकुले जातास्ते[7] नागराजसेवां जानन्ति । यद्वा-ही विस्मये । ते नकुलाः किं न लज्जन्ते ? विमदान् करोति । कथ[8]म्भूतः ? क्लृप्तसन्धानपुलिन्द्रकृतसन्निधिः क्लृप्तसन्धानः कृतकादम्बरीसमाप्तिः, यः पुलिन्द्रः पुलिन्द्राख्यः सुतः, तेन कृतः सन्निधिः[9] सन्निधानं यस्य तथोक्तः[10], स्वपुत्रकवियुक्त इत्यर्थः । अन्यत्र, केवलोऽपि नरादिरहितोऽपि, बाणः शरः, करोति, कवीन् कं जलं, तत्र वयः पक्षिणो हंसादयः, तान् पक्षिणः । किम्भूतान्[11] ? विमदान् हर्षरहितान्, विषादवत इत्यर्थः । किं कुर्वन् ? स्फुरन् देदीप्यमानः । किं पुनः (किं पुनर्) न करोति ? कथम्भूतः ? क्लृप्तसन्धानपुलिन्द्रकृत[12]सन्निधिः क्लृप्तं कृतं सन्धानं धनुष्यारोपणं येन स तथोक्तः, स चासौ पुलिन्द्रश्च शबरश्च, तेन कृतः सन्निधिः सन्निधानं यस्य स तथोक्तः, आरोपितचापनाहलविहितसामीप्यः ॥२६॥

पुनरपि बाणकविं वर्णयितुमाह (कादम्बरीत्यादि ।) लब्धवान् प्राप्तवान् । कः ? बाणः । काम् ? ख्यातिं प्रसिद्धिम् । कया हर्षाख्यायिकया उच्छ्वासनिबद्धा कथैवाख्यायिका हर्षस्य राज्ञ[13] आख्यायिका, तया, सुधया अमृतेनेवाऽऽह्लादकत्वात् । क्व ? हृदि मनसि । किम्भूते ? वैबुधे विशिष्टा बुधाः पण्डिता विबुधाः, तेषामिदं वैबुधं, तत्र । किम्भूतया ?

(1) B¹ दोषोत्पादन (2) B¹ क्रुद्धः (3) B¹ drops वासे च. (4) S द्विह्वतां (5) B¹ drops अहीनकुलाः (6) BCS कुर्वतो (7) BC drop नाग...स्ते. (8) B¹ किंभूतः (9) B¹ reads कृत and drops सन्निधिः (10) S तक्तः (11) BCS किंतान् (12) BCS drop सन्नि...कृत (13) BSC हर्षाख्यायिका.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

कादम्बरीसहोदर्या कादम्बरीकथाभगिन्या, एकजनकत्वात् । क इव कया ख्यातिं लब्धवान् ? अब्धिरिव समुद्र इव, सुधया अमृतेन । कथम्भूतया ?[2] हर्षाख्यायिकया हर्षकथिकया[3] क्व ? हृदि चित्ते[4] । किम्भूते ? वैबुधे देवसत्के । तयापि किम्भूतया[5] ? कादम्बरीसहोदर्या सुराभगिन्या, द्वयोः समुद्रादुत्पन्नत्वात्[6] ॥२७॥

[माघेनेत्यादि–] **नोत्सहन्ते** नोद्यमं कुर्वन्ति । क्व ? **पदक्रमे** सुबन्त–तिङन्त–पदन्यासे, काव्यकरण इत्यर्थः । **कवयः**[7] कवितारः । कीदृशाः सन्तः[8] ? **विघ्नितोत्साहा** भग्नोद्यमाः । केन ? **माघेन काव्येन**[9], कविनाऽतिगम्भीरार्थ[10]पदरचितमहाकाव्यत्वात् । तर्हि किं कुर्वन्ति ? **स्मरन्ति** ध्यायन्ति । कस्य ? **भारवेरेव**, [11]कवेः कर्मणि षष्ठीयं, भारविं कविं स्मरन्ति, भारविरेव माघतुल्य इत्यर्थः । क इव नोत्सहन्ते स्मरन्ति[12] च ? **कपयो यथा** [13]यथा वानरा नोत्सहन्ते । क्व ? **पदक्रमे** पदन्यासे । किम्भूताः सन्तः ? **विघ्नितोत्साहा** भग्नोद्यमाः । केन ? **माघेन**[14] माघमासेन, अतिशीतेन । (एव) केवलं **स्मरन्ति** ध्यायन्ति[15] । काः ? भाः रश्मीन्[16] । कस्य ? [17]रवेः आदित्यस्य, कदा रवेः रश्मयः[18] प्रकटीभविष्यन्तीति ॥२८॥

[निरोद्धुमित्यादि–] **निरोद्धुं** निषेद्धुं[19] **केन पार्यते** शक्यते ? न केनापीत्यर्थः । किं तत् ? **मनः** चित्तम् । किं कुर्वत्[20] ? त्यजत् मुञ्चत् । किं तत् ? **समरादि** सङ्ग्राममृगयाद्यूतपरस्त्रीगमनप्रभृति दुष्टवस्तु । कथम्भूतं सत्[21] ? **वशीभूतम्**[22] आयत्तम् । कस्य ? **प्रशमस्य** उपशमस्य, क्षान्तेरित्यर्थः । किम्भूतस्य प्रशमस्य ? **समरादित्यजन्मनः** समरादित्याद् हरिभद्रसूरिकृतधर्म[23]कथायाः सकाशात्, जन्म उत्पत्तिर्यस्य, स तथोक्तस्तस्य ॥२९॥

[स्पष्टेत्यादि–] **प्रनर्तिता** प्रकर्षेण नर्तनं कारिता, विस्फारितेत्यर्थः । का ? **भारती** वाणी । केन ? **भवभूतिना** कविना[24] । केषु ? **नाटकेषु** [महा–]वीरचरितोत्तररामा[25]चरितादिषु । कथम्भूता ? **स्पष्टभावरसा** व्यक्तशोकादिभावशृङ्गारादिरसा । कैः प्रनर्तिता[26] ? **पदन्यासैः** सुबन्ततिङन्तपदरचनाभिः । किम्भूतैः **चित्रैः** नानारूपैः, समासादिभेदेन । केव ? **नटस्त्रीव** भरतभार्येव, यथा नटी नटेन प्रनर्त्यते । कैः ? **पदन्यासैः** पादनिक्षेपैः । कीदृशैः ? **चित्रैः** जनाश्चर्यकारिभिः, अनेकप्रकारैर्वा । कीदृशी ? **स्पष्टभावरसा**[27] स्पष्टभावा व्यक्तस्वरूपा रसाः शृङ्गारादयो यस्याः, सा तथोक्ता । यद्वा, स्पष्टौ व्यक्तौ[28] **भावरसौ**[29] अभिप्रायाग्रहौ नर्तने यस्याः, सा तथोक्ता । यद्वा, पूर्ववद् व्याख्या ॥३०॥

---

(1) B¹ drops ख्या...वान् (2) B¹ किंभूतया (3) BC ०कथिकया (4) B¹ drops चित्ते (5) BC किंभूतया (6) B¹ समुद्रे (7) BCS केवलयः (8) C सतः (9) BCS drop काव्येन. (10) S रचि. (11) B¹ drops कवेः...भारविरेव (12) S स्मर च (13) B¹ drops यथा (14) BC drop केन. S drors केन and मा० (15) BCS drop ध्यायन्ति (16) S रस्मीन् (17) BCS रवेरेव (18) S रस्मयः. (19) S निषिद्ध (20) B¹ कुर्वन् (21) B¹drops सत् (22) S वसीभूत (23) B¹–चरमकथायाः (24) C reapets कविना after it (25) BCS drop–राम (26) BCS drop प्रनर्तिता (27) CS drop स्पष्टभावरसा (28) B¹ drops यद्वा...व्यक्तौ (29) B¹ adds च after it.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

[दृष्ट्वेत्यादि] बुद्धिः मतिः, न प्रतिपद्यते न गृह्णाति,[1] न स्वीकरोति। काम्? वाचं वचनं, काव्यकरणे न [2]प्रवर्तते। कथम्भूतेव?[3] साध्वसरुद्धेव भयनिषिद्धेव। किं कृत्वा? दृष्ट्वा अवलोक्य। काम्? शक्तिं सामर्थ्यम्। कस्य? वाक्पतिराजस्य बप्पइयराजस्य।[4] किम्भूताम्? गौडवधोद्धुरां गौडवधो नाम अतिशायिगाथाकोशकाव्यशास्त्रं[6] तत्र[5] उद्धुराम् उत्कटाम्।[7] अन्यत्र, वाक्पतिराजस्य जयधर्मराजस्य, शक्तिं प्रहरणविशेषं, दृष्ट्वा। किम्भूताम्? गौडवधोद्धुरां गौडानां गौडनृपाणां यो वधो घातः, तत्र उद्धुराम् उद्भटाम्। बुद्धिः साध्वसरुद्धेव वाचं न प्रतिपद्यते भयेन मुखाद् वचनं न निस्सरतीत्यर्थः ॥३१॥

[भद्रकीर्तेरित्यादि–] भद्रकीर्तेः बप्पभट्टाचार्यस्य।[8] भ्रमति पर्यटति। का? कीर्तिः। काः? आशाः दिशः। केन? तारागणाध्वना तारागणाभिधानकाव्यमार्गेण। [9]कथम्भूतस्य भद्रकीर्तेः? श्वेताम्बरशिरोमणेः श्वेतपटमुनिनायकस्य। कस्य इव का भ्रमति? प्रभा कान्तिः, [इव] यथा ताराधिपस्य चन्द्रस्य भ्रमति। काः? आशाः[10] दिशः। केन? तारागणाध्वना आकाशेन। ताराधिपस्यापि[11] किम्भूतस्य? श्वेताम्बरशिरोमणेः श्वेतश्चासौ अम्बरशिरोमणिश्च आकाशमूर्ध्नरत्नं च, स तथोक्तस्तस्य, [12]आकाशभूषणस्येत्यर्थः ॥३२॥

[समाधीत्यादि–] वाचो गिरो[13] वर्तन्ते। कस्य यायावरकवेः राजशेखरस्य। [कीदृशाः?] समाधिगुणशालिन्यः समाधिलक्षणो यो गुणः शब्दालङ्कारविशेषः, तेन शालिन्यः श्लाघावत्यः। [पुनः कीदृशाः?] प्रसन्नपरिपक्त्रिमाः[14] प्रसादवत्परिणताः। का इव केषाम्? वृत्तय इव व्यापारा इव, मुनीनां यतीनां, समाधिगुणशालिन्यः समाधानगुणश्लाघावत्यः। यद्वा समाधिश्च गुणाश्च[15] क्षान्त्यादयस्तैः शोभावत्यः। तथा, प्रसन्नपरिपक्त्रिमाः निर्मलाः स्वर्गापवर्गफल[16] पाकनिर्वृताश्च[17] ॥३३॥

[सूरिरित्यादि–] महेन्द्र एव एकः अद्वितीयः सूरिः आचार्यो वर्तते। किम्भूतः?[18] वैबुधाराधितक्रमः विविधविद्वद्वृन्दसेवितपादः। यस्य महेन्द्रसूरेः। वचनमस्ति। कीदृशम्? अमर्त्योचितप्रौढिकविविस्मयकृत् अमर्त्योचितप्रौढयो देवयोग्यप्रौढताः ये कवयः कवितारः, तेषां विस्मयकृत् आश्चर्यकारि। अन्यत्र, महेन्द्र एव देवराज एव, एकः सूरिः विद्वान्। कीदृशः? वैबुधाराधितक्रमः देवसमूहसेवितचरणः। यस्य महेन्द्रस्य, वचः, अमर्त्योचितप्रौढिकविविस्मयकृत्[19] अमर्त्यो देवः, [20]उचितप्रौढिश्च योग्यप्रौढिमा च, यो कविर्बृहस्पतिः, तस्य विस्मयकृदाश्चर्यकारि ॥३४॥

---

(1) गृ–ति. (2) प्रर्तते (3) S drops–व (4) B[1] बृहस्पति, (5) BCS–यावंय०. (6) BCS तेन (7) B[1] उद्भटाम् (8) S drops–भ. (9) B[1] किंभूतस्य (10) B[1] drops आशाः. (11) B[1] drops अपि (12) S drops–प. (13) B[1]S drop गिरो (14) B[1] nrops the Visarga (15) BCS drop गुणाश्च (16) BCS drop स्वर्गापवर्गफल (17) BB_1S ०निर्वृत्ताः; C निर्वृत्ताश्च (18) B[1]S drop. (19) BCS drop अमर्त्यो...कृत् of the TM–text and instead repeat the first explanation अमर्त्योचितप्रौढयो देवयोग्यप्रौढता...कृत् (20) C drops उ.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

[स मदान्धकेत्यादि–] स रुद्रः रुद्राभिधानः कविः, कैर्नाभिनन्द्यते ? सर्वैरपि प्रशस्यते । कीदृशः ? मदान्धकविध्वंसी मदान्धा दर्पान्धा ये कवयस्तान् [विशेषेण] ध्वंसते तिरस्करोति पराभवतीति स तथोक्तः, यस्य कथा वर्तते । किमाख्या ? त्रैलोक्यसुन्दरी । किम्भूता ? [1]सुश्लिष्टललिता [2]सुष्ठुश्लेषघना लालित्ययुक्ता[3] च । अन्यत्र,[4] रुद्रः हरः । कैर्नाभिनन्द्यते ? सर्वैरपि प्रशस्यते । कीदृशः ? समदान्धकविध्वंसी समदः [5]सदर्पो [6]यः अन्धकोऽन्धकासुरः,[7] तस्य विध्वंसी विघाती, यस्य सुश्लिष्टललिता [8]आलिङ्गनवती गौरी । किम्भूता ? त्रैलोक्यसुन्दरी त्रैलोक्ये त्रिभुवनमध्ये [9]सुन्दरी सौन्दर्ययुक्ता ॥३५॥

[सन्त्वित्यादि पद्यं नेह व्याख्यातम् ॥३६॥]

[केचिदित्यादि पद्यं नेह व्याख्यातम् ॥३७॥

श्रीभोजदेवराजवंश[10]वर्णनपूर्वकं[2] भोजदेववर्णनार्थमर्बुदगिरिवर्णनमाह–अस्तीत्यादि । खेचराः विद्याधरादयः । ग्रामः समूहः । सत्या गौर्या [12]च ॥३८॥

[13]वासिष्ठैरित्यादि । कृतस्मयो विहितगर्वः । विश्वामित्रजयोर्जितस्य विश्वामित्रर्षिपराभवविस्फुरितस्य ॥३९॥

[तस्मिन्नित्यादि पद्यं नेह व्याख्यातम् ॥४०॥

तत्रेत्यादि पद्यं नेह व्याख्यातम् ॥४१॥

तस्येत्यादि नेह व्याख्यातम् ॥४२॥

आकीर्णेत्यादि पद्यं नेह व्याख्यातम् ॥४३॥

देव्येत्यादि पद्यं नेह व्याख्यातम् ॥४४॥

आयातेत्यादि पद्यं नेह व्याख्यातम् ॥४५॥

श्रुत्वेत्यादि पद्यं नेह व्याख्यातम् ॥४६॥

प्रासादेष्वित्यादि नेह व्याख्यातम् ॥४७॥

['यस्य दोष्णि, स्फुरद्वैतौ इत्यादि श्लोकचतुष्टयं तिलकमञ्जरीहस्तप्रतिपाठेषु राज्ञो मेघवाहनस्य वर्णनावसरे दृश्यते । टिप्पनककारेण तु 'प्रासादेषु....' इत्यादि (४७) श्लोकानन्तरं भोजवर्णनपरत्वेनेहैव व्याख्यातम् । अस्माभिश्च तिलकमञ्जरीग्रन्थपाठानुरोधेन व्याख्यानमस्य स्थानपरिवर्तनेन तत्रैव स्थापितम् ॥]

येषामित्यादि । सैन्यभराहितोरगपतिश्रान्ति सेनासम्भारकृतनागराजखेदं यथा भवति तथा, प्रयातां गच्छताम् । क्व ? बहिः बहिर्देशे[14] । मात्राः परिग्रहः परिवारो वा ॥४८॥

---

(1) S सुश्लिष्ट (2) B¹ सुष्ठ (3) B¹ घना (4) S drops–त्र (5) B¹ drops सदर्पः, and adds मदसहितः (6) B¹ dros यः (7) S अन्धसुरः (8) C आलिङ्गन (9) BCS drop त्रैलोक्ये...सुन्दरी. (10) S वंस (11) B¹–पूर्वक (12) B¹ drops च (13) S वासिष्टैः (14) B¹ बहिः प्रदेशम्.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

[न स्वप्नेऽपीत्यादि।] तरसा शीघ्रम् ॥४९॥

[निशेषेत्यादि पद्यं नेह व्याख्यातम् ॥५०॥]

[1]आसीदित्यादि। [2]अलब्ध देवर्षिरिति प्रसिद्धिम्। योऽलब्ध प्राप्तवान्। काम्? प्रसिद्धिं प्रख्यातिम्[3]। कथम्? देवर्षिरिति देवमुनिरिति। स कथम्? दानवर्षित्वविभूषितो[4] दानवमुनित्वशोभितः। अपिर्विरोधसूचकः। परिहारः पुनः, देवर्षिरिति नाम, दानवर्षित्वं वितरणं वर्षित्वं, तेन विभूषितो, दीनानाथादिदातेत्यर्थः ॥५१॥

शास्त्रेष्वित्यादि। आत्मजन्मा पुत्रः, ब्रह्मापि। आत्मनो जन्म यस्य स तथोक्तः। उभयोः सर्वविशेषणानि[5] योज्यानि ॥५२॥

[तज्जन्मेत्यादि पद्यं नेह व्याख्यातम् ॥५३॥

अस्तीत्यादि[6]नगरीवर्णकः। शतक्रतुः इन्द्रः। वृत्तोज्ज्वलवर्णशालिनी कर्णिकेव वृत्तोज्ज्वला शीलनिर्मला, ये वर्णा ब्राह्मणादयः, तैः शालिनी शोभायमाना पुरी। कर्णिका च बीजकोशश्च, वृत्ता वर्तुला, [उज्ज्वला च] धवलवर्णशालिनी च। वप्रः तटः। परिसरः पर्यन्तः। प्रसाधिता मण्डिता। मृद्वीका द्राक्षा। धूमयोनिः मेघः।

अनुल्बणः अनुद्भटः। शालीनता कुलीनता सलज्जता च। उद्धतया उद्धतत्वेन। वैयात्यं धृष्टता। असतीव्रताभिः सह तीव्रतया वर्तन्ते यास्ताः सतीव्रताः, न तथा असतीव्रतास्ताभिः, तीक्ष्णत्वरहिताभिरिति विरोधपरिहारः, विरोधस्तु स्वयमेवोद्भाव्यः। कृतकुसङ्गाभिः विहितपृथ्वीसम्बन्धाभिः, चरणयोः पादयोः[7] न स्वभावे प्रकृतौ, कृतकुत्सित-सम्बन्धाभिः। इतराभिरपि त्रिभुवनपताकायमानाभिः यदि इतराः सामान्याः, कथं त्रिभुवन-पताकायमाना इति विरोधः, [8]विरोधपरिहारे तु इतराभिः अन्याभिः। कृतपुण्यजनोचिताभिः एकत्र कृतं पुण्यं शुभकर्म यैस्ते तथोक्ताः, ते च ते जनाश्च कृतपुण्यजनाः, तेषाम् उचिताः

ता०टि०

१) दिवसम् अनवरतम्। कलयद्भिः। शालीनतया अधृष्टतया। आधिः ग्रहणम्। हास्यकाटौ हास्यस्थाने। हार्यं ह्रीयन्ते। वैशिकं वेश्यानां कर्म। आत्मलाभः आत्मनः संस्कारः। पाषण्डैः व्रतैः। आकारः 'आकारस्त्विङ्गिताकृत्योः' [अनेकार्थसङ्ग्रहे ३ ५५५]। सत्रिभिः दूतैः याज्ञिकैश्च। वार्ता वार्ता उदन्तः, वार्तम् आरोग्यम्। नैगमः भट्टमार्गो नयश्च। महाकूपारघट्टा समुद्रतीर्था। पङ्क्तिः समूहः। अभिसारः समीपगमनम्। जानिः जायायाः जानिः। अप्लुष्टम् अदग्धम्। विनयाधानं विनयकरणम् ॥

(1) B[1] अलब्धेत्यादि. (2) B[1] drops अलब्ध...प्रसिद्धिम्. (3) B[1] प्रख्याम. (4) B[1] विभूषितोऽपि. (5) BCS सर्वे विशेषणानि. (6) BCS त्यादि। नगरी० (7) B[1] drops पादयोः (8) B[1] तत्परिहारे.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

योग्याः; अन्यत्र पुण्यजनाः यक्षाः, कृतं पुण्यजनानाम् उचितम् अनुरूपं, यकाभिस्तास्तथोक्ताः, ताभिः[1] । न्यक्कृतपद्माभिः पद्मं कमलं, पद्मा लक्ष्मीः । लघूकृतरम्भास्तम्भाभिः तिरस्कृतकदलीस्तम्भाभिः, अपनीतरम्भाप्सरोदर्पाभिश्च । गौर्यापि सुवर्णवर्णया[2] भवान्यापि । प्रतिपन्नकलान्तरेण [3]अभ्युपगतव्याजेन, अन्यत्र अवाप्तान्योन्यषोडशभागेन । दर्शिताधिना आधिर्मानसी पीडा[4] । मरुतामपि देवानामपि । एकत्र अचलान् गिरीन्, अन्यत्र अचलानपि नरान् । अधरैरिव खण्डितैरप्यखण्डितरागैः, ये किल [5]खण्डिताश्च्युतसङ्केतास्ते कथमखण्डितरागाः ? खण्डित एव तेषां रागो भवति, विरोधपरिहारे तु खण्डितैः [6]दशननखादिविदारितैः, रागः रक्तत्वं प्रेम च । प्रणुन्नैः क्षिप्तैः । अप्रसन्नैः मदिराशून्यैः प्रसादरहितैश्च । नवसुरतेषु बद्धरागास्ता नीचरतेष्वपि सक्ता भवन्ति, कामशास्त्रभणितेषु नवसङ्ख्यरतेषु नीचरतस्य पठितत्वादिति विरोधः, परिहारे [6]तु नूतनसुरतेषु । पुरुषोत्तमगुणहार्याभिः एकत्र पुरुषोत्तमो हरिः,[7] अन्यत्र पुरुषोत्तमा नरप्रधानाः । वैशिकाः वेश्यासक्ताः ।

पुराणं धर्मशास्त्रम्, इतिहासः[8] पुरावृत्तम् । [प्रमाणविद्भिरित्यादि] ये प्रमाणवेदिनस्ते कथमप्रमाणविद्याः[9] प्रमाणविचाररहिताः [इति] विरोधः[10] परिहारे अप्रमाणविद्यैः बहुविधैः । कुटिलं चाणक्यम् । वैशिकं माया वेश्याकर्म च । लाटाः लाटदेशजनाः, लाटश्चाटु च । ये सात्त्विकास्ते[11] रजोभवभावप्राप्तख्यातयः कथम् [इति] विरोधः,[12] परिहारे नृपसभाप्राप्तप्रसिद्धिः । ओजः शब्दालङ्कारः, प्रसादोऽपि, एतौ च भिन्नाविति विरोधः । परिहारे तु ओजस्विभिः तेजस्विभिर्बलवद्भिर्वा, प्रसन्नैः प्रसत्तियुक्तैः । ये पूर्वाभिभाषिणस्ते उत्तराभिभाषणपराः कथमिति विरोधः, परिहारस्तु उत्तर वचन निपुणैः । ये विषं नादन्ति ते कथं [13]सकलरसभावज्ञातार इति विरोधः, परिहारस्तु अविषादिभिः विषादरहितैः । ये नैयायिकदर्शनरागिणो भवन्ति ते रुद्रदेवताः[14] कथम् अरौद्रा इति विरोधः, परिहारस्तु अरौद्रैः, अभयानकैः । ये नर्मशीलाः चत्वरीप्रियाः ['cf. Hemacandera's देशीनाममाला' iii 2 चत्थरि=चत्थरी=हासः ।], ते कथं परेषामनुपहासिनः ? अन्येषामुपहासिन एव भवन्तीति विरोधः, परिहारस्तु परान् अन्यान्[15] उपहासिभिः उपहसद्भिरुपहासयद्भिर्वा । ये गुणग्राहकाः [रज्जुग्राहका गुणसंग्रहितारो वा] ते कथं सन्तुष्टाः ? अन्यत्र गुणग्राहिभिः गुणभापकैः । ये परि समन्तात् अत्यागिनः अदातारः, ते संविभागपराः कथम् ? अन्यत्र अपरित्यागिभिः अत्यजनशीलैः । ये परेषामुपकारकास्ते कथमात्मनो लाभे उद्यताः ? आत्मलाभ आत्मसंस्कारः, तत्रोद्यमपराः । ग्रहपतिमपि चन्द्रमपि, कला विज्ञानं षोडशभागश्च[16] । मित्रमण्डलम् आदित्यबिम्बं, सुहृत्संघातं च । अनूरुं सूर्यसारथिम् । भूभृत्पादं राजचरणं मन्दरप्रत्यन्तगिरिं च । स्नेहो रागः ।

(1) BCS drop भिः (2) BCS सुवर्णया. (3) BCS अभ्युगत० (4) BCS droy आधिमति—and पी in आधि...पीडा. (5) BCS drop च्युत...रागाः. (6) B¹ droys तु. (7) BT विष्णुः.(8) BT इतिहासं. (9) BT drops अप्रमाणविद्याः (10) BT विरोधपरिहारे. (11) BCS drop –स्ते. (12) AT विरोधपरिहार. (13) C drops क सकल० रुद्रदेवतार. (14) (15) BT drops अन्यान. (16) BCS भागश्च.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

अञ्जनतिलकबिन्दवो वृक्षाः, अन्यत्र विशेषकः । विततप्रभावर्षिभिः विस्तृततेजोवर्षकैः, अन्यत्र विस्तृतप्रतापमुनिभिः । एकत्र जपानुरागिभि जपाकुसुमरक्ततायुक्तैः, अन्यत्र जपानुषक्तैः । एकत्र विचित्राकारवेदिभिः नानाकृतिचत्वरिकैः,[1] अन्यत्र अनेकाकारज्ञातृभिः । एकत्र सवनराजिभिः यज्ञशोभिभिः, अन्यत्र वनपङ्क्तिसहितैः । एकत्र अनेकरथ्यासङ्कुला नानारथसमूहव्याप्ता, अन्यत्र बहुसेरिका युक्ता । [cf. Hemacandra's देशी नाममाला, VIII. 57: सेरी=दीर्घा=शेरी (Guj.)=street, lane] । एकत्र सत्रिप्रतिपाद्यमानवार्ताधिगतार्था चरकथ्यमानप्रवृत्तिज्ञाताभिधेया, यद्वा सह तिसृभिर्विद्याभिर्वर्तते या सा सत्रिः, [2]सत्रिः प्रतिपाद्यमाना अभिधीयमाना या[3] वार्ता कृष्यादिकर्म, तथा प्राप्तधनाः; अन्यत्र दानशालानायकसमर्प्यमाणकृष्यादिकर्मप्राप्तशाल्याद्यर्था, यद्वा दानशाला[4]धिकृतदीयमानदुःखित[5]नरप्राप्तधना । एकत्र नैगमव्यवहाराक्षिप्तलोका [एकत्र] नैगमव्यवहारनया[6]भ्याम् आक्षिप्ता दत्तावधाना लोका जना यस्यां सा तथोक्ता, अन्यत्र [7]वणिग्व्यवहारदत्तावधानजना । एकत्र चीत्कारमुखरितमहाकूपारघट्ट[8] ध्वनिविशेषावधारितबृहत्समुद्रजलावतरणस्थाना, अन्यत्र चीत्कारमुखरितबृहत्कूपकाष्ठघट्टा[9]दियन्त्रविशेषा । यथार्था[10] योद्धुमशक्या ।

रजनिजानिः चन्द्रः ।

राजपथातिक्रमः नृपमार्गोल्लङ्घनम् । राज्ञा चन्द्रेण, सर्वस्वापहरणं सकलनिद्रापगमः, न नृपेण धनापहारः कस्यापि क्रियते । कृष्णवर्त्म विष्णुमार्गोऽग्निश्च । मित्रः रविः, मित्रं सखा । द्रव्यस्य पृथिव्यादेः, कूटस्थनित्यता सदास्थायित्वनित्यता, अन्यत्र द्रव्यस्य धनस्य, लोकानां व्ययः ।

२) तस्यामित्यादिना राजवर्णकः । वर्णाश्रमाः ब्राह्मणादिब्रह्मचर्यादयः । आन्तराणां क्रोधादीनाम्, [11]अन्तराणां निकटानाम् । षाड्गुण्यं षड्गुणाः सन्ध्यादयः । (चतसृष्विति) आन्वीक्षिकीत्रयीवार्तादण्डनीतयः । एकत्र मध्यस्थः समचित्तः अन्यत्र मध्यवर्ती, सर्वलोकानां चतुर्विधाः सर्वजनानाम् अधोलोकादीनां च । समदर्शनः समज्ञानो विरोधे, अन्यत्र समदृष्टिः ।

ता० टि०

२) दन्तुरः ऊर्ध्वा दन्ता यस्यां सा या तुरप्प्रत्ययः । षाड्गुण्यं सन्धिविग्रहयानासनद्वैधीभावसमाश्रयाः । चतसृष्वपि विद्यासु, आन्वीक्षिकीत्रयीवार्तादण्डनीतयः । खिन्नया खेदगतया, तत्परया [च] । स्वरितेन स्वर्गं गतेन । वृद्धत्यागशीलो वृद्धो महान्, प्राज्ञश्च । गुरुवितीर्ण०

(1) BCS चतुरिकैः. (2) B[1] drops सत्रिः. (3) B[1] drops या (4) B[1] दानात्राधिकृत; BCS drop ला in दानशाला०. (5) BCS दुखित. (6) B[1] ० व्यवहाराभ्याम्. (7) C drops व in वणिग्०. (8) B[1] ०घटा. (9) B[1] काष्ठ० त्याचा. BS काष्ठघट्टादिविशेषा. C काष्ठघट्यादिविशेषः. (10) B[1] ०र्थाद्धम० BCS र्थाद्धम०. (11) B[1] drops क्रोधादीनाम् अन्तराणां; BSC क्रोधादीनामिनन्तराणां.

३४

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

विरोधे खिन्नया खेदं गतया, अन्यत्र तत्परया । या परमाणुसूक्ष्मा सा कथं (क्रोडीकृतत्रिलोका) व्याप्तत्रिलोका ?, अन्यत्र विषयीकृतत्रिभुवना । या व्यक्तविवेका स्पष्टपृथग्भावा सा कथम् अतिनिबिडा अतिघना ?; अन्यत्र विवेको विचारः । या प्रसन्ना मदिरा, सा सन्निहितमत्तता, अन्यत्र प्रसन्नया निर्मलया, मदो दर्पः । एकत्र दण्डनीतिः विद्या, सैव प्रतीहारी; अन्यत्र सन्निहितदण्डगमना या प्रतीहारी ।

मानसं चित्तं सर[1]श्च । योऽसङ्ख्यगुणशाली असङ्ख्यातद्वरकशोभी [cf. Hemacandra's देशीनाममाला V. 35 दवरो=तन्तुः=दोरो (Guj.) thread] स कथं सप्ततन्तुख्यातः सप्तगुणप्रसिद्धः ? अन्यत्र गुणाः शौर्यादयः सप्ततन्तुः यागः । यः सर्वदा आह्लादितलोकः स कथम् एकदाऽनानन्दितजनः ?, अन्यत्र एकदानेन आनन्दितलोकः ।

य उदात्तः स्वर[2]ः स कथं स्वरितः समाहारः ?, अन्यत्र उदात्तेन उदारेण, स्वरितेन स्वर्गं गतेन ।

उच्चापशब्दः उद्गत[3]धनुर्ध्वनिः, न उच्चापशब्दो महापशब्दः । वृद्धत्यागो महादानम्, अन्यत्र महत्परित्यागः । एकत्र शासनानि अन्यत्र ग्रामादीनाम्, अन्यत्र शासनम् आदेशः । स्वजनम् आलिङ्गनम्, स्वजनो बन्धुश्च । अवनितापहारी पृथ्वीसन्तापापनोदी, अन्यत्र वनिता योषित् । अकृतकारुण्यः अकृ[4]त्रिमरक्तत्वः अन्यत्र अविहितदयः । सौजन्यं सुजनता; [अन्यत्र] असौ खङ्गे, निषण्णः, क्व ? जन्ये सङ्ग्रामे । नलपृथू राजानौ, ताभ्यां प्रभः समः, अनलः अग्निः, तद्वत् पृथुप्रभो महातेजाः । यः समिद्व्यतिकरस्फुरितप्रतापः काष्ठसम्बन्धदीप्ततापः, स कथम् अकृशानुभावोपेतः अनग्नित्वयुक्तः ?, अन्यत्र समित् सङ्ग्रामः, प्रतापः वीर्यम्, अकृशानुभावोपेतः [अकृशेन महता अनुभावेन प्रभावेण उपेतः युक्तः]

ता० टि०

गुरुणा वितीर्ण० । शासनम् आज्ञा । स्वजने आलिङ्गने । अवनितापहारी विलासेन न न वनितापहारी अपि तु विलासेनैव । असौजन्ये सङ्ग्रामे । व्यतिकरः सम्बन्धः । अनुभावः प्रभावः । सगरः सविषः । विश्रुतकीर्त्तिः विगता श्रुतकीर्तिः शत्रुघ्नकलत्रम् । शेषः नागः । तपोवना० आश्रमाणि येन, तपसे वनानि । ०चतुराश्रमः ब्रह्मचारी गृहस्थो वानप्रस्थो यतिरित्याश्रमाः । आविर्भाविता उत्पादिता । ग्राहः तन्तुजीवः । अवनेचरतः न विद्यते वनेचरता यस्य, रक्षणे च । उर्व्या महत्या, पृथ्व्या च । भुजङ्गतया विटतया । फेनस्फुट० [फेन-]वत् प्रकट० । यशोट्टहासः यशस्तदेव [अट्टहासः] । ०नरकपाल० नरकाणां पालाः; प्रकटिता अनेके नरकपाला येन । प्रलयकालविभ्रमः (प्रलयकाल-) वत् विभ्रमो येषाम् । विश्वानि समस्तं भुवनम् । महाभैरवः शम्भुरिव भीषणः । समता प्राञ्जलता । शौण्डीरता वीर-[ता] ।

(1) BSC drop र in सरश्च. (2) B[T] उदात्तस्वरः. (3) B[1] उद्धृत० (4) BSC drop कृ in अकृत्रिम०.

शा० टि०

महाप्रभावयुक्तः। गरः विषम्, सगरः[1] चक्रवर्ती। य शत्रुघ्नः स कथं विश्रुतकीर्तिः विगतश्रुतकीर्त्यभिधानभार्यः ?, अन्यत्र अरिहन्ता प्रख्यातकीर्तिश्च। शेषो नागराजः, न निषेधे; अन्यत्र अशेषाः सर्वाः। आश्रमाः वनस्थानानि, अन्यत्र ब्रह्मचर्यादयः।

ग्राहो जलचरः। सन्निपातो ज्वरविशेषः। यो गिरौ पर्वते, आप्तप्रतिष्ठः, प्राप्तावस्थितिः, स कथम् अवनेचरतः अविद्यमानवनेचरभावः ? अन्यत्र [2]गिरा वाचा, अवाप्तप्रतिष्ठः, अवने [3]च रक्षणे च, रतः। यः श्रितविशुद्धसाधुसमाचारः स कथम् [4]उर्व्या बृहत्या, भुजङ्गतया राजितः ? अन्यत्र उर्व्यां पृथिव्या भुजं बाहुं, गतया प्राप्तया, [भ्राजितः] शोभितः।

यस्य मेघवाहनस्य, विश्वानि सर्वाणि, [5]शात्रवाणि शत्रुसमूहान्, [कृपाणः] खड्गः असिः भैरवः रौद्रः, संजहार संहृतवान्[6]; अन्यत्र विश्वानि जगन्ति, महाभैरवः [7]शङ्करः, संजहार, केषु ? आजिमूर्धसु सङ्ग्रामशिरस्सु, अन्यत्र प्रलयकालेषु, [यशोऽट्टहासः] यश एवाट्टहासः, अन्यत्र यशोवदट्टहासः; तथा अङ्गीकृतगजेन्द्रकृतिभीषणः स्वीकृतकरीशच्छेदनभीषणः, अन्यत्र स्वीकृतगजासुरचर्मरौद्रः। तथा प्रकटितानेकनरकपालः [8]प्रकाशितबहुपुरुषशिरोऽस्थिः, अन्यत्र [9]प्रकाशितनानानिरयरक्षः। महीभृतः गिरयो राजानश्च।

आयासिता प्रयत्नीकृता निष्पन्ना[10] वा।

धर्मस्थेयाः धर्माधिकरणाधिकारिणः[11]। अश्ववृन्दरहिता अपि ये कर्कुरवृन्दसहितास्ते कथं मुक्तमण्डलाः त्यक्तश्वानः ? अन्यत्र घोटकसङ्घातशून्याः तथा त्यक्तदेशाः। ये समस्तानेकपदा कृतसमासबहुपदाः ते कथम् ओजस्वितां समासभूयस्त्वं तत्यजुः[12] ? [अन्यत्र सम्यग्विध्वंसितबहुस्थाना, तथा स्वबलं मुमुचुः] अस्वरवर्णा अपि ये स्वररहितवर्णास्ते कथं परं व्यञ्जनं न [अशिश्रियन्त] श्रितवन्तः ? अन्यत्र शब्दश्लाघारहिताः[13] नव्यं नूतनम् अन्यान्यं जनम्। सोपसर्गत्वं, प्रादियुक्तत्वं, न लोकानां दैवाद्युपद्रवः। पीडनं मर्दनं[14] पीडा च। दिवि आकाशे[15] अग्रहणं दिव्यग्रहणं शुद्धिकरणं[16] च। विग्रहः समासवाक्यं सङ्ग्रामश्च। गलेन

ता० टि०

आयासितमति आयासिता खेदनीता मतिर्येन। परिकर एव। नीतिः न्यायः। धर्मस्थेयाः धर्माधिकरणम्। विभवः ऐश्वर्यम्। अश्ववृन्दरहिता श्ववृन्दयुक्ता। मण्डलः श्वानः समस्तानेकपदा नाशितान्यनेकानि पदानि येषु। वर्ण्णा श्लाघा। शाखा कठादि०। असद्व्यवहार अविद्यमानस्य व्यवहारः। वैशेषिकमते शैवमते। फणाभित्तयः फणा एव (भित्तयः)। करकोपल

(1) BSC drop र in सगरः. (2) BSC गिरि. (3) B[1] drops च. (4) BSC उर्वी. (5) S शात्रावाणि. (6) B B[1]SCS संहृतवान्. (7) S संकरः. (8) S प्रकासित०. (9) S प्रकासित०. (10) SC निष्पा. (11) B[1] धर्मकरणाधिकारिणः. (12) BSC तत्यक्षुः. (13) BC adds नव्यं अनं न श्रितवन्त after शब्दश्लाधारहिताः. (14) BSC drop मर्दनं. (15) BSC drop ०वि आ० in दिवि आकाशे. (16) BSC drop शुद्धिकरणं.

Jain Education International   For Private & Personal Use Only   www.jainelibrary.org

शा०टि०

मांसखण्डेन ग्रहः ग्रहणं, गलामोटिका[1] च । पादाकृष्टयः[2] पादाकर्षणानि पादच्छेदाश्च । यतिः विरतिर्मुनयश्च । अब्बुद्धिः जलवृद्धिः समृद्ध्यभावश्च । तर्जनताडनानि[3] भर्त्सनाघाताः[4] । शाखा अध्ययनविशेषाः साहुला [of Hemacandra's देशीनाममाला, VIII. 6 : साहुली वस्त्रम् (a cloth) or भुजः (the arm) or शाखा (a branch) च । असद्व्यवहारः असदिति ज्ञानम्, असन्निनितिशब्द इत्यादिकोऽशिष्टाचारश्च । कुशास्त्रश्रवणं दर्भशस्त्रकर्णनं कुत्सितशास्त्रश्रवणं च । अक्षाः पाशका इन्द्रियाणि च । बन्धबाधमारणानि बन्धनताडनघातनानि । द्रव्यं पृथिव्यादि धनं च । गुणानां सङ्ख्यादीनां शौर्यादीनां च । उपसर्जनभावः विशेषणभावः[5] अप्रधानता च ।

[6]तरवारि खड्गः ।

३) यः प्रगल्भमत्युपहसितधिषणः पटुबुद्धिपुरुषहसितबुद्धिः, स कथं प्रज्ञावतां धुर्यः ? अन्यत्र[7] प्रगल्भमत्युपहसितबृहस्पतिः ।

उत्कृष्टकरणप्रयोगरमणीयं प्रकृष्टकरपादकरणव्यापार[8]रम्यम्, अन्यत्र उत्कृष्टकर्मसंग्रामरम्यम् ।

ता०टि०

(करका) एव उपलाः । क्षयं 'क्षिः निवासगत्योः' (पा० धा० पा० तुदादौ) । हेतौ हेतिः प्रहरणं हेतुश्च । निरन्वयः न कस्याप्युत्तरक्षणः, अनुसरणम् । परिक्षिप्ते वलयिते । चारुवेषाकारा चारुवेषेति 'विषॢ विप्रयोगे' (है०धा०पा० क्रयादौ) इत्यस्य वेष इति रूपं, ततश्चारुवेषो विप्रयोगो यस्याः सा । विश्वस्य विश्वासं कृत्वा विश्वस्य समस्तस्य ।।

३) मत्युपहसित [मति –]भिः पुंभिः । धिषणा जीवः प्रज्ञा च । आत्मनापि किं कृतवान् । निःशेषितः उच्छादितः । झात्कारतूर्यः [झात्कार] एव [तूर्यः] । रभसः हर्षः; 'रभसो हर्षवेगयोः' (अनेकार्थ ।।३।७९५।।) रभसः वेगः । अनवरत० ईषत् । कौसुमसरा पौष्पस्रक्; सरशब्दः पुंलिंगः । लाङ्गलीव बलदेव इव । वीचिभिः स्त्रीणां वीचीनां च तुल्यता । सुहृद्गणो गजविशेषणं; प्रमदाः समूहश्च । मन्युः कोपः । कुहरः मध्यप्रदेशः । वीरुधां स्त्रीलिङ्गः । उज्जिहान० उद्गच्छत् । प्रतिकर्म मण्डनम् । क्रीडा० [क्रीडा] र्थे । कापिशायिनं मद्यम । उपहसन्विदूषकान् विदूषकेभ्योऽप्यधिको भवन् । प्राय० तुल्य० । ०रसानि [रसा] येषु । स्व० [स्व–]स्य । रक्तकण्ठया स्निग्धध्वन्या ; यदने–[कार्थः]–'कण्ठो ध्वनौ संनिधाने

---

(1) BSC वलानोटिका. (2) BSC drop पादाकृष्टयः. (3) B[1] drop ०ताडना०. (4) B[1] BSC ०घातान्. (5) B[1] drops विशेषणभावः. (6) BSC तरिवारि. (7) B[1] drops अन्यत्र. (8) B[1] ०करणन्यासरम्यं ; S drops म in रम्यमन्यत्र.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

शृङ्गं जलक्रीडापात्रं शिखरं च ।

सुहृद्गणः[1] मित्रवृन्दं सुहृत्प्रमथश्च[2] । [देवीसमेतः] देव्यः स्वभार्याः, देवी गौरी च । मन्युः कोपः ।

कापिशायनं मद्यम् ।

कार्यासनं धर्माधिकरणम् ।

विग्रहः शरीरम् ।

किंवदन्ती जनवार्ता ।

४) अनन्तः नागराजः, अनन्ताः अपर्यन्ताः; [अतिमहासागरः] अतिशयबृहत्समुद्रः, अन्यत्र रतिरेव महासागरः, सुखमेव निद्रा, अन्यत्र सुखहेतुर्निद्रा ।

कुसुमेषु पुष्पेषु, रसे आर्द्रतायाम्, अन्यत्र कुसुमेषुरसे कामरागे । वैराग्ये विरक्त[3]त्वे विगतरागतायां [च] । श्रुतिधर्मेण वेदधर्मेण ।

मूले आदौ जटायां च । शरवणं [मुञ्जवनं]; कुमारस्य स्कन्दस्य, [उत्पत्तिकारणभावम्] उत्पत्तिकारण[4]त्वं [प्रतिपद्यमानं] अन्यत्र कुमारस्य पुत्रस्य; पुष्पं कुसुमम् आर्त्तवं च । सुतविभक्तभूभागान् पुत्रविभागस्थापितधराप्रदेशान्, अन्यत्र सुता इव ये वयः पक्षिणः, तैः सेवितधराप्रदेशान् । वंशः अन्वयो वेणुश्च ।

५) द्वितीया भार्या, द्वितीया तिथिश्च । [हृदिस्थेन] हृद् हृदयं चित्तं च ।

ता०टि०

ग्रीवायां मदनद्रुमे' [२। १०४] । अवाञ्चि वदनानि । मुखप्रहित० मुखानां प्रहितानि प्रेषितानि । तरलायन्ते भास्वरायन्ते; यदनेकार्थः-'तरलं भास्वरे चले । हारमध्यमणौ' [३।६८९] चापि । तासां प्रजानाम् । उवाह धृतवान् ।

४)अनन्तभोगः वासुकिः । अतर्कित० अचिन्तित० । आत्मजः पुत्र- पल्लवस्य राज्ञः । वैराग्ये विगतरागत्वे । धर्मवासना तया । भूत्वा स्थित्वा । अनुपयुक्तशक्तिना अनुपयोगिबलेन । प्रयाता गच्छता । मूले प्रारम्भे बुध्ने च । काशः 'काशोऽपि बुध्ने । कुमारः कार्तिकेयः, पुत्रश्च । सुतविभक्तभूभागान् सुताः पार्थिवाः तैः विभक्ता आश्रिता भूभागा येषां तान् । यदनेकार्थ०-'सुतः पुत्रे नृपे' (२।२११) अपि च अतिक्रान्तपार्थिवान् गतपूर्वजान् । वंश अन्वयो, वेणुश्च ।

५) द्वितीया कलत्रम्; 'द्वितीयोढा कलत्रम्' इति वचनात (अनेकार्थ० 'द्वितीया तिथिगेहिन्योः' ।।३।५६१।। त्रिकाण्डशेषः-'द्वितीया तिथिभित्पत्न्योः' ।।३।३।१५।।) विलास-

(1) S drops द् in सुहृद्गणः. (2) BSC drop श्च०. (3) B[1] रक्तत्वे; BSC रक्तविगतरागतायाम्. (4) B[1] उत्पत्तिकारणम् ।

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

शैलूषस्य नटस्य महावार्तिकः मन्त्रवादी। धातुवादिकः रसवादी। सर्वदासत्वे [स्थिता] कृता[1]वस्थितिः, या सर्वेषां दासत्वे विहितव्यवहारा, सत्यमुक्ता चासतीसहिता सा कथम् अजातस्वैरिणीसञ्ज्ञाऽभूतकुलटा ? अन्यत्र सर्वदा सत्त्वे कृतावस्थाना अनृतरहिता च। निरपत्या, या अपत्यरहिता सा कथं लालितापत्या ? अन्यत्र लालिता पालिता[2], केन ? पत्या भर्त्रा।[3]

सुरापगेति मद्यनदीति, यद्वा मद्यपगामिनीति, परभागं शोभाम्। [4]प्रीतिप्रतिपक्षभूता प्रीतिशत्रुभूता। अधिकमलं बहुतरदोषम्, अन्यत्र पद्ममाश्रित्य[4]। रेणुः धूलिः, अन्यत्र गौरी। गम्यभावेन निर्वाहाभावेन गम[5]नाभावेन च[6]। वेला[7] अङ्गुलिखण्डनं समुद्रपर्यन्त-भूमिश्च। निशि तमसि रात्रावन्धकारे, पट्टं फलकम्, अन्यत्र निशितं तीक्ष्णम्, असिपट्टं खड्गलताम्।

शालीनस्मितं सलज्जेषद्धासं यत् तत् कथम् अस्मिताञ्चितपदन्यासम्[8] अनीषद्धास-प्रशस्यक्रमनिक्षेपम् ? अन्यत्र 'अस्मि'--इत्येतस्य भावोऽस्मिता अहङ्कारः, तेनाञ्चितपदम्। स्वादिष्ठा मधुरतमा।

६) उदानः ऊर्ध्ववातः। त्रिशङ्कुः चाण्डालविशेषः।

कृष्णद्वैपायनमिव व्यासमिव; युधिष्ठिरेण, महत्त्वेन माहात्म्येन, जनितबहुमानम्, विशेषणानि समानानि।

चरणाः अध्ययनविशेषाः पादाश्च। अक्षमाला बिभीतकराजिः, अक्षसूत्रं च[9]। ब्रह्मसूत्रं प्रजापतिसूत्रणं यज्ञोपवीतं च। विधिः विधाता, यथावच्च। अनवद्यप्रमाणां प्रशस्यमानां, प्रशस्यप्रत्यादिप्रमाणां [च]। दृष्टिः दर्शनं, चक्षुश्च। भूताः प्रेताः, सत्त्वाश्च। अङ्गलक्ष्मीं शरीरशोभां, द्वादशाङ्गानि च[10]।

ता० टि०

कलहंस० विलासा एव हंसाः। 'सौभाग्यं सद्गमनसन्निरीक्षणसज्जल्पनमिति लावण्यम्। स्पृहणीयो रतिसुखदः स्पर्शगुणो भवति सौभाग्यम्॥' जातरूपम् सुवर्णम्। महावार्तिकस्य गारुडिकस्य। धातुवादिकस्य रसधातिनः। विकसत् विस्तरत्। स्वैरिणी० [स्वैरिणीभिः।] लालिता पत्या भर्त्रा लालिता। सुरापगा सुरापं गच्छन्तीति ते सुरापगाः। भङ्गिः विच्छित्तिः। कणयापि लेशेनापि। दरिद्रसञ्चरसरणि लध्वी। स्वादिष्ठोक्तिः प्रधानोक्तिः॥

६) याममात्रे सञ्जातप्रथमप्रहरे। विटङ्क० कपोतपाली०। आपतन्तम् विद्याधर-

---

(1) BC कृतस्थितिः; B[1] drops the taxt portion from या च...upto कृतावस्थाना. (2) C adds केन after पालिता. (3) BSC drop प्रति. (4) B[1] पद्ममाश्रित्य. (5) C drop ग. (6) B[1] drops च. (7) BC अंगुली. (8) B[1] drops न्यासं. (9) BSC drop च। ब्रह्मसूत्रं. (10) B[1] drops च.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

धर्मराजेन यमेन ।

जटा मिलितकेशाः, मूलानि च । एकत्र तनुशिरा जालं सूक्ष्मजलवाहस्थानम् , अन्यत्र च[1] प्रकटशरीरनसा[2]वृन्दम् । एकत्र लम्बभुजकर्णैः गणितभेदैः, [उद्भासित] शोभितम् , अन्यत्र लम्बा ये भुजकर्णास्तैः । नितम्बः कटीप्रदेशः, अधोभागश्च । वशीकृतविषमाक्षचित्त[3]रञ्जितहरमानसं तथा वशीकृतक्रूरेन्द्रियमानसम् । तपोदयक्षपितानेकपापकलिम् एकत्र [तपोदयेन] ग्रीष्मोदयेन, क्षपिताः हतवीर्याः सन्तः, अनेकपाः करिणः, अपकलयः गतकलहाः, यस्मिन् स तथोक्तः, तम् , 'सैन्य'-शब्दस्योभयलिङ्गत्वात् ; अन्यत्र तपःकरुणाभ्यां[4] नाशितबहुपापकलिकालम् । त्रिकूटकटकोरःस्थलङ्कमलसमकरम् एकत्र त्रिकूटाचलप्रस्थहृदयस्थितलङ्कापुरं, मन्दजलचरं च; अन्यत्र त्रिकुटकटकवद् उरःस्थलं वक्षो यस्य सः तथा तं विपुलवक्षसमित्यर्थः, पद्मतुल्यहस्तं च । [5]निष्परिग्रहमपि, यदि भार्यारहितं [6]कथं सकलत्रम्? अन्यत्र [7]सर्वजनरक्षं च । विदितवस्तुसारेतरविभागमपि ज्ञातपदार्थप्रधानाप्रधानविवेकं यदि कथं समे तृणप्रवाले मुक्तालेष्टुनी लोष्टकाञ्चने च यस्य स तथोक्तः, तम्; अन्यत्र समतृणप्रवालमुक्तालेष्टुलोष्टकाञ्चनं वीतरागत्वेन रागाभावात् ।

[8]परपुरुषदर्शनसावधानं परपुरुषः अन्यनरः, अन्यत्र परमात्मा । भूतापर्हम् एकत्र पृथ्वीसन्तापहारिणम्, अन्यत्र, प्राणिविपत्तिघातिनम् । दुर्विषहतेजसं तेजः दीप्तिः, अन्यत्र वीर्यम् । [9]काशधवलगुणोद्भासितम् एकत्र [10]काशानां धवलगुणेन [11]श्वेतत्वेनोद्भासितम् , अन्यत्र [12]काशवद् ये धवला गुणाः क्षान्त्यादयस्तैः शोभितम् ।

ता०टि०

मुनिमपश्यदित्युत्तरपत्र सम्बन्धः । उदान ऊर्ध्ववातः । केरली केरलदेशस्त्री । अनङ्ग० तस्मात् । विशालाक्षस्य ईशस्य । त्रिशङ्कुः चाण्डालः । सन्तर्पयन्तं वर्धापयन्तम् । तपो धर्मः कष्टानुष्ठानं च । चरणः गोत्रं पादश्च । अक्षः बिभीतकः । सिद्धः देवविशेषः । पुण्यरज्जुः स्रजां रज्जावनुपमा । लम्बभुजकर्ण० मध्ये लम्बः उपर्यधो भुजा पार्श्वतः कर्णौ । अम्बिका गौरी । अक्षः इन्द्रियम् । तपः ग्रीष्मः । तपोदयक्षपितानेकपापकलिं तपश्च दया च तपोदयं; समाहारे क्लीबत्वाद् ह्रस्वत्वं; ततस्ताभ्यां यथासङ्ख्यं क्षपितः पापकलिर्विवादो येन तं; हस्तिभिरपकलिं सङ्ग्रामम् । उरस्थल० हृदयस्थल० । परिग्रहो दारा । सकलत्रं

(1) BSC drop च. (2) B[1] -कशा-. (3) B[1] drops रञ्जित...तथा. BC जितहरमानसं (4) B[1] -करुणाभ्यां. (5) B B[1]CS निःपरिग्रह-. (6) BSC drop कथं...रहितं. (7) B[1] सकलजनरक्षकं. (8) BC पुर-. (9) BB[1]CS कास-. (10) BB[1]CS कासानां. (11) S श्वेतत्वनो-, (12) BB[1]cS कासवत्.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

तजसम् आग्नेयम्, अन्यत्र तेजोविकारम्। पावनं वायव्यम्, अन्यत्र पवित्रताकारकम्। आप्यम् [1]अब्मयम्, अन्यत्र आप्ये प्राप्यम्। पार्थिवं पृथिवीविकारम्, अन्यत्र राजानम्।

(७ आविर्भूतदिव्यभावः संजात[देव]त्वः, इव, निश्चलदृष्ट्यदित्वात्। [2]सुदूरविकासितमुखः एकत्र सुदूराद् [3]विकासितं मुखं वक्त्रं यस्य स तथोक्तः, अन्यत्र सुदूरं [4]विकासितानि मुखानि यस्य स तथोक्तः।

८) सप्रश्रयं [5]सविनयम्।

बौद्ध इव [6]शून्यदर्शी विचार्यमाणं न किञ्चिद् वस्तु अवयवावयविरूपमस्तीति पश्यति; सन्तानसिद्ध्यर्थमात्मनस्तांस्तानुपायानितस्ततोऽन्वेषयन् आत्मनः जीवस्य, [7]ज्ञानक्षणप्रवाहसाधनोपायान् युक्तिकलापान् अन्वेषयति, अन्यत्र पुत्राभावात् सर्वं शून्यं पश्यति, आत्मनः स्वस्य, अपत्यसन्ततेः उपायान् हेतून्, अन्वेषयति।

९) प्रतीक्ष्यः पूज्यः।

१०) मागधी नग्नाचार्यभार्या। कण्टकिनि कण्टकयुक्ते, रोमाञ्चिते च।

ता०टि०

त्रायते इति। परपुरुष० परमात्म०। इन्द्रियवृत्ति० एव। भूतापद्द्रुहं प्राणिनामापदो द्रुह्यति तम्। दुर्विषह० दुर्विषं हन्तीति; अन्यतोऽपि चेति डः। पावनं पवित्रं वायव्यम्। आप्यं प्राप्यम्, अप्सुभवं वा। पार्थिवं भूजातम्॥

७) परिग्रहः कलत्रम्। समुपनीते राज्ञा॥

८) अभूमिः अस्थानम्; यद्धने(कार्थः)—'भूस्तु भूमिरिव क्षितौ। स्थाने च (१।१०-११)। नष्टः स्थितः। कच्चिन्न सम्पन्नः उत्क्रिमे। नौ आवयोः। बौद्धः माध्यमिकः। मसृणं कोमलम्॥

९) अनुबध्यमानया निषिध्यमानया च। तापदत्तोद्वेगः [ताप्-]एन (दत्तोद्वेगः) यस्य सः। किं च ते...देवताभिः कार्यमिति सम्बन्धः। प्रतीक्ष्येण पूज्येन। जप्य० ध्यानीय०। विधेयीकरोति वश्यी-[करोति]। अनुध्यानं स्मरणम्।

१०) चित्तवृत्तिः अस्माकम्॥

(1) BCS अम्मयं. (2) BB[1]CS विकसित-. (3) BB[1]CS विकसितं. (4) BB[1]CS विकसितानि. (5) BCS drop सविनयम्. (6) S सून्य-. (7) B[1]-उक्षण-.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

१२) अनूत्थितयोश्च पश्चादुत्थितयोः ।

१५) विषमलोचनं [1]शङ्करम् । मानसेनेव नाभिमण्डलेन, कीदृशेन द्वयेन ? उन्निद्रकाश्चनारविन्दचारुणा [2]विकसितसौवर्णपद्मवत् , तैश्च रम्येण ; विमलकान्ति[3]सलिलपरिपूरितेन [4]निर्मला कान्तिरेव सलिलम्, विमलकान्ति यज्जलं च, तेन भरितेन ; आवर्तिना आवर्त्तयुक्तेन, [5]भ्रमवता च ।

[6]द्राघितया दीर्घीकृतया ।

संगलितं [7]न लिलिप्तम् ; अपरागं मालिन्यम् ।

१६) अनलम् असमर्थम् ; अनलमिव अग्निमिव ।

१७) आनीतकरसम्पुटः [8]बद्धकरमुकुलः; हेमाद्रितट इव वक्षसि श्रीवृक्षलाञ्छिते बिल्वचिह्निते महापुरुषलाञ्छनचिह्नित च । प्रस्तावावेदिभिः समयकथकैः, [9]अन्यत्र प्रशंसासूचकैः । जगन्नाभिः भुवनप्रधानः ।

१९) साध्याः देवविशेषाः, आधिः मानसी पीडा । सिद्धाः देवविशेषाः, गुटिकासिद्धादयो वा ।

ता०टि०

११) अङ्कं कलङ्कम् । उर्मिका० विण्टिका० । कन्दलित० उपचित० । दक्षिणा सानुकूला । निःप्रत्यूहं निर्विघ्नम् ॥

१३) खर्वं लघु । परिक्षेप वेष्टनम् । अवनद्ध० बद्ध० ॥

१४) कृत्रिमाद्रि० क्रीडाद्रि । मार्जन० सोअण० । अभ्यर्णं देवकुलसमीपे ॥

१५) दत्तदर्शनं वैमानिकमपश्यदिति सम्बन्धः । ब्रह्मस्तम्बः ब्रह्माण्डम् । मण्डलाभिमुखीभूत [मण्डल—]स्थ । भ्रम० भ्रमेण । सम्भ्रमाद् भयात् । अन्धकार० सन्ध्यासमयात् । जङ्घाकाण्ड० यस्य । स्थपुटित० नतोन्नत० । द्राघितया दीर्घीकृतया । निबिडनाय दृढीकरणाय । आमुक्त० बद्ध० । सूक्ष्मान्तरालं तेन । विलेपनामोदः तेन ॥

१६) अनलम् असमर्थाः । सम्भूतानि । बभ्रुणी पिङ्गे ॥

१७) अनुगम्यमानो अनुस्रियमाणः । जगन्नाभिः नाभिः प्रधानम् ; यदने(कार्थः)–'नाभिः क्षत्रप्रधानयोः' (२।३१४) ॥

१९) दधिमुखाभिधानमहाधराधरेन्द्रषोडशक० पूर्वादिषु दिक्षु प्रत्येकं चत्वारोऽद्रयः, ततः षोडशकम् । परिक्षेपिणीनां खातिकानाम् । पुन्द्रेक्षु प्रधान इक्षुः पुन्द्रेक्षुः ॥

---

(1) S संकरम्. (2) S सौवर्ण-. (3) BB¹CS drop -परि-. (4) BCS निर्मलकान्ति- (5) BCS drop -व-. (6) BCS drop -त-. (7) BCS drop न. (8) B¹ drops -कर-. (9) B¹ drops अन्यत्र etc.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

२०)आमुष्मिकस्य पारत्रिकस्य ।

२१)मुक्तामयवपुषं मुक्तरोगतनुम् । मुक्तामयः मौक्तिकनिर्मितः । त्रासविरहितं भयवर्जितम् । अपेतत्रासः अपगतत्रासदोषः । आशयः चित्तम् । गुणवन्तं दीप्रतादिगुणयुक्तम् । अतिशयोज्ज्वलगुणः अतिनिर्मलदवरकः ।

[1]ऋक्थं द्रव्यम् । प्रणयः प्रार्थना ।

पूर्वजातेः पूर्वजन्मनः ।

२३) प्रोथं तुण्डम् । । वातिकाः मन्त्रवादिनः ।

अघृणाञ्जनं निर्दयखञ्जनम् । वैतरणी-[सरित्][2] नरकनदी ।

पर्शुकानां पंशुलीनाम् । सीरं हलम् ।

विधुन्तुदं राहुम् ।

ता०टि०

१९) विषण्णसाध्य० साध्या देवविशेषाः; यदने-(कार्थः) 'साध्यो योगे साधनीये गणदैवतभिद्यपि' (२।४००) ॥

२०) अरिष्टं कर्तृ । निजदर्शनेन निजालोचनेन । ख्यातेः प्रसिद्धेः । आमुष्मिकस्य पारत्रिकस्य । गर्भवास एव (नरक०) ॥

२१) व्यसनेजाते दशापाकविशेषणानि । महात्मनः तव । प्रत्याख्यान० निषेध० । उत्प्रेक्षमाण० मच्चित्त० । मन्युः दैन्यम् । अवाप्य हारस्त्वां पुण्येन मीलितं संप्राप्य । त्रास० दोष० । वसतिः गृहम् । असमर्थः अहम् । ऋक्थं धनम् । विप्रलब्धमनसा त्वया । विरह एव [दुःखम्] । व्यथा० [व्यथ-]या [विदीर्ण०] । उद्गीर्ण० निसृत० । गर्भामृत० मध० । कराञ्जलि० यत्र । अवलेप० गर्व० । प्रणयप्रार्थनेन प्रेम्णा प्रार्थनं; यदने-(कार्थः)-'प्रणयः प्रेमयाञ्चयोः' (३।५२२) ॥

२२) अनुभवतु तावकलोकपरिग्रहात् । अदृष्ट० पुण्य० ॥

२३) आकर्णितः सन् । संत्रासं भयम् । निदर्शनं दृष्टान्तम् । वातिकमण्डल० गारुडिकमान्त्रिका इत्यर्थः । उपलक्ष्यमाणेन उत्प्रेक्ष्यमाणेन । व्रतति० वल्ली० । यमल० युग्म० । ताल० ताड० । अञ्जनात् । वेणिका प्रवाहः । पर्शुकानां पार्श्वास्थि, पासूवाडा इत्यर्थः । द्रोणीः सन्धिः । साधितं पक्वम् । कीकश० हड्ड० । कवचितं व्याप्तम् । ओघेन प्रवाहेण । ओष्ठपृष्ठ० दंष्ट्रिका० ॥

---

(1) B[1] रिक्थं. (2) B[1] drops नरक०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

साधितं पक्वम् । कीकसोपदंशम् अस्थिसालानकम्[1] (cf. Hemacandra's देशीनाममाला VIII 27,2. सालाणओ=स्तुतः (praised) or स्तुत्यः praiseworthy) ।

द्विधापि अधःकृतोष्ठपृष्ठलोमलेखं कृष्णत्वेन तिरस्कृता, अधस्ताद् विहिता च ।

[2]जाङ्गलं मांसम् ।

कुणपं मृतकम् ।

[सास्रेण] अस्रं रुधिरं, नयनवारि च ।

स्नायुः नसा[3] ।

२४) मुखप्रवृत्तसंततास्रस्रोतसा[4] एकत्र मुखे, अन्यत्र मुखात्; अस्रं नेत्रवारि, रुधिरं च[5] । निकामभीषणश्रवणेन श्रवणौ कर्णौ, श्रवणम् आकर्णनम्; शेषाणि विशेषणानि द्वयोरपि [6]समानार्थानि ।

प्राग्रहरः प्रधानः ।

[7]वैधेयता मूर्खता ।

कल्पः अनुष्ठानम् ।

क्षत्रियनरेन्द्रः एकत्र मन्त्रवादी, अन्यत्र राजा ।

प्रतिसरः कङ्कणम् ।

ता० टि०

२४) मण्डल० वर्तुलेन । सृक्कण० अधस्तनौष्ठपर्यन्तसृक्कन् । असकृत् अनवरतम् । वैधेयता मूर्खता । कल्पः विधिः । विविक्तम् एकान्तम् । क्षुदुपबृंहणः अल्पाधिकक्षुधाकारी । अपवर्जितैः न्यस्तैः । कर्णवर्तौ प्रान्ते । कषण० घर्षण० । भ्रूकोटि० (भ्रूकोटि-)वत् विकरालः । उपनिन्ये कर्तिकाम् [इत्यनेन सम्बन्धः] । सव्येतर० दक्षिण० । अक्षवलयं जापमालिका । मिष० (मिष-)एव (विमुक्त०) । कालियं नागम् । चर्मकोशात् असिपिधानात् अर्चिचिषा पूजा । कवलित० धृत० । ०क्षणेन अवसरेण; यदने-(कार्थः)-'क्षणः कालविशेषे स्यात् पर्वण्यवसरे महे । व्यापारविकलत्वे च परतन्त्रत्वमध्ययोः' ॥ (२।१३६-१३७) ॥ पल्लवं पत्रम् । अपरश्रवणेन पल्लवस्यापरकर्णत्वम् । सन्दानित० बद्ध० । निस्त्रिंशः खड्गः । विमुक्तमौलिबन्धन केशबन्धो, (यद्-) अनेकार्थः-'चूडामुकुटकेशेषु मौलिः स्यान्न नपुंसके' ॥ १ आध्मापयन्तं ह्लादयन्तम् । अम्बुजवनप्रीत्या लक्ष्म्याः हि कमलवने प्रीतिः । वारण० गज० । उपनीतेन ढौकितेन । परिमण्डल० वृत्त० । उदन्तदानाय वार्ताकथनाय । कोकनद० [रक्त-कुमुद०], यदने-(कार्थः)-'कोकनदं तु [रक्तयोः] अम्भोजन्मकुमुदयोः' ॥ (४।१४४-१४५) ॥ तार० निर्मल० । ०प्रतापां ०पौरुषाम् ॥

---

(1) BCS ० अस्थिसलानकम्; B^T अस्थिसालनकम्. (2) BCS जाङ्गलम्. (3) B^T नशा. (4) B^T ०स्रोतसा. (5) BCS वा. (6) BCS समार्थानि. (7) BC वैधियता.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

२५) सात्त्विकैः [1]असत्त्वभ्रंशेन चरन्तीति सात्त्विकाः। कृतक्षणेन विहितव्यापारेण। श्रवणेन कर्णेन।

संदंशः [2]लोहकारोपकरणम्।

२६) पुण्डरीके सितपद्मे। अस्थूललघुनापि यद् अस्थूलं कृशं, लघु चाविस्तीर्णं, तत्कथं पीवरम् उरु च? अन्यत्र पीवरावुरू बृहज्जङ्घे यत्र तत्तथोक्तं, तेन पीवरोरुणा।

अतिसूक्ष्मदृष्टिलक्ष्येण एकत्र [3]अतिनिपुणज्ञानगम्येन, अन्यत्र अतिसूक्ष्मनेत्रदर्शनोपलभ्येन। आभोगेन विस्तारेण। संक्षोभितसुरासुरलोकं त्रासितदेवदानवजनं, [4]कृतसरागदेवदानवं च।

विनिद्रकोकनदविनिवेशितकरां [5]विकसितपद्मारोपितहस्ताम्, अन्यत्र [6]विगतनिद्रचक्रवाकनिक्षिप्तकिरणाम्[7]। स्फुरतारनीलाङ्गदाम् [8]एकत्र चलतारनीलाङ्गदाभिधानवानरत्रयाम्, अन्यत्र दीप्यमानोज्जवलमरकतकेयूराम्। गृहीतसर्वाङ्गीणप्रसाधनामपि या आत्तसकलदेहसम्बन्धिमण्डना सा कथम् पङ्काङ्कलिप्ताङ्गरागा? अन्यत्र चन्दनकृतविलेपनाम्। धीरतरवारिवासिनीमपि या गम्भीरतरजलवासिनी सा कथं प्रकटितपृथुप्रतापा [9]प्रकाशितोरुप्रकृष्टतापा? [अन्यत्र प्रतापः प्रभावः, प्रकाशितविस्तीर्णप्रभावा,] [10]ताम्।

२७) निर्वाणं सुखम्।

अभ्रमू ऐरावणभार्या।

चन्द्रशाला शिरोगृहम्।

सप्रश्रयं सविनयम्। भुजङ्गकुलसङ्गदूषितमपि एकत्र भुजङ्गः षिङ्गः[11] [cf. त्रिकाण्डशेषः III. 6 : षिङ्गो व्यलीकः षट्प्रज्ञः etc; also cf. अभिधानचिन्तामणिः II. 245 षिङ्गः पल्लवको विटः], अन्यत्र सर्पः। प्राकृतजनगृहीतदण्डमपि एकत्र दण्डः करः, अन्यत्र यष्टिः। असकृदासादितकलङ्कः एकत्र कलङ्को मलः, अन्यत्र परिवारः। [12]तिर्यङ्मलोऽपि अशुचिरपि, अन्यत्र स्वरूपकथनम्।

ता०टि०

२७) परिस्पन्दो० चलनो। तरङ्गायत० [तरङ्ग]वत् [आयत०]। विग्रह० देह०। निःशेषित० अवसित०। निःशेषितप्रमादनिर्मलेन कर्मधारयः, ततः प्रमादेन निर्मलः। किमपि अतिशयेन। शुद्धान्त० अन्तःपुर०। वितान० उल्लोच०। मुग्ध० हृद्य०। वेणुः वंशः। विबुधसद्म० [विबुधसद्म-]नि। चन्द्रशाला शिरोगृहम्। कलङ्कः किट्टः, यदने-(कार्थः)—

---

(1) BCS सत्त्वभ्रंसेन; B[1] ०भ्रंसेन. (2) B[1] repeats लोह०. (3) B[1] drops अति०. (4) B[1] ० सादर० for ०सागर०. (4) S विकसिवद्मा०. (6) B[1] गतनिद्र०. (7) B[1] ०किराम्, (8) BCS drop एकत्र...नीलाङ्ग०. (9) प्रकासितो०. (10) B[1] drops ताम्. (11) B[1] षिङ्गः. (12) C drops ०म०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

२९) [विस्मयमयीव कौतुकमयीवाश्चर्यमयीव] विस्मयः असम्भावनागर्भप्रतिपत्तिविकारः,[1] अवलोकनबुद्धिः कौतुकम्, [2]स्वसम्भाव्य सम्भावित सञ्जातम् आश्चर्यम्, इत्येष भेद एषामिति केचित्, अन्ये तु कियद्भेदापेक्षया भेदेनाभिधानम् ।

३१) सम्भ्रमोपसृतम् आदरोपागतम् ।

३२) अवधापयता अवधानं कारयता ।

उद्वाहाय परिणयनाय ।

नरेन्द्रः मन्त्रवादी ।

३४) उद्धूतहरित्कुशेन कुशाः दर्भाः, अन्यत्र कुशा वल्गा ।

ता० टि०

'कलङ्कोऽङ्कापवादयोः । कालायसमले चापि...." ॥ (३।१७-१८) ॥ हरितः विष्णाः, नीलः (च) । अवदातं विमलं, मनोज्ञं वा; यदने-[कार्थः]-अवदातं तु विमले मनोज्ञे सितपीतयोः [॥ ४।९६ ॥] प्रतिपक्षः पूर्वबद्धवैरः । अवगाढः ज्ञातः ॥

२८) कृतं पर्याप्तम् । चित्राष्टापद यत्र, नञः कर्मधारयः ॥

३०) दतिवारि० दियड्ड० । सवनं स्नानम् । यथास्वं यो यः स्वः । स्मेर० विकसिताः ॥

३२) विशेषपूजं राजकुलमव्रजदिति सम्बन्धः । सान्तानिक० सन्तानकारक० । आम्रात० पात्रावतारणाय । अवधापयता कारयता । सामुद्रविदा देहलक्षणविदा । उद्वाहनाय परिणयनाय । नरेन्द्र० मान्त्रिकाः । फलावाप्ति० ०ना एव (द्र्ष्ट०) । प्रकृते प्रस्तुते कर्मणि । वन्ध्यानि रहितानि । भीतभीतेन न भावीति भयकारणम् ॥

३३) संमूर्च्छता प्रतिस्फलता ॥

३४) करक० थन्द० (?) । काश्मीर० कृष्ण[मृग]जा । आचिख्यासुरिव चिकथयिषुरिव, प्रत्याससाद आगतः । उद्धूतहरित्कुशेन उत्प्राबल्येन धूता हरिता निलाश्वानां कुशा वल्गा येन स तेन; यदने[कार्थः]—'हरिद्दिशि तृणान्तरे । वर्णभेदेऽश्वभेदे च । (२।२१४) । नीलदर्भश्च ॥

---

(1) B¹ ०विकारावलोकनबुद्धिः (2) B¹ असम्भा०.

Jain Education International   For Private & Personal Use Only   www.jainelibrary.org

शा०टि०

३५) लयः ताललयविशेषः ।

शृङ्गाटकं [1]चतुष्पथम् । [2]निष्कुटः गृहवाटिका । गलन्तिका कुण्डिका ।

३६) उपस्पृश्य आचम्य । अभ्यग्रः समीपवर्ती ।

आरालिकः सूपकारः ।

४०) वैपञ्चिकः[3] वैणिकः ।

४१) [4]प्रणिधिलोकं दूतजनम् । कृतालोकेन एकत्र [5]विहितालोकशब्देन अन्यत्र कृतप्रकाशेन । गतिरभसदोलायमानकज्जलस्निग्धनीलशिखाकलापेन एकत्र गमनौत्सुक्येन चलन् कज्जलस्निग्धः चूडासमूहो यस्य स तथोक्तः, तेन, अन्यत्र कज्जलस्निग्धः इन्द्रमणितेजोज्वालाकलापो यस्य स तथोक्तस्तेन ।

ता०टि०

३५) करग्रहः करो राजदेयो भागः, हस्तश्च । अदृढालिङ्गनशङ्कया विरागादुष्णनिःश्वासः । नभस्वतः वातान् । सवेदना वातनिर्जरकुक्षित्वात्सवेदनत्वम् । शङ्खः 'शङ्खो भालश्रवोऽन्तरे' (अभि०चि० ३।२३८) । कपाटदारु० ०खण्डानि यत्र । निष्कुटलतामण्डपः गृहारामः । प्रपिका प्रपैव । अर्पित० न्यस्त० । गलन्तिका कुण्डिका । कलयति धारयति । प्रवृत्ते प्रवृत्तः । कक्षान्तर० गृहापवरकः कक्ष्या, तस्या अन्तरम् ॥

३६) स्तिमितं मन्थरम् । मध्यभागे युवेदिका । विहार० गमन० । उपस्पृश्य आचमनम् । अभ्यग्र० निकट० । कडु कडू । पुष्पबलितलिनायमान० ह्रस्वो भवन्; यदेन [कार्थः—] 'तलिनं विरले स्वच्छे स्तोके' (३।४०६) च परिकीर्तितम् । आरालिक० सूपकार० । पौरोगवः महानसाध्यक्षः ॥

३९) उपस्पृश्य आचम्य । पवनपुञ्जगुञ्जन्मणिगवाक्षगुंजां वातसमुहैर्गुञ्जितो मणिगवाक्षेषु गुञ्जाः पटहाः यत्र स, तम् । यदने–[कार्थः–] 'गुञ्जा तु कृष्णिलायां स्यात्पटहमधुरध्वनौ । [२।७०] । पादुक० पाईया । नेत्र० वस्त्रविशेष० ॥

४०) नगरलोकम् आस्थानमण्डपमगमदिति सम्बन्धः । वैपञ्चिकः वीणिकारः । परिवार्यमाण० व्रियमाण० । कृताञ्जलिपुटः कर्मधारयः अवेक्षणं प्रतिजागरम् । पिच्छ० पक्ष० ॥

४२) सुखोपभोगेषु सत्सु । अवदात० सित० ॥

(1) BB¹CS चतुःपथम्. (2) BB¹CS निःकुटः (3) BCS वैपंचि. (4) B¹ प्रणधि०. (5) BCS drop विहित० etc. upto एकत्र.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

४६) निवृत्तरजःसङ्गापि एकत्र रजो धूलिः, अन्यत्र रजः पापम् । खेला [1]लीला । [2]तनुतां कृशतां स्वरूपेण, गर्भवशाद् उपचिता स्थूला । कृष्णतारोचितामपि [3]या कृष्णत्वेन शोभिता सा कथं दुग्धश्वेता ? अन्यत्र कालतारायोग्या,[4] ताम्[5] ।

बन्धुतां बन्धुसमूहम् ।

आयल्लकः खेदः ।

विधृतविक्रोशपुष्करे एकत्र [6]विधृतविगतप्रतिवारासिफलके, अन्यत्र विधृतविकसितपद्मे । अपास्तरणपरिकरं निरस्तसङ्ग्रामपरिच्छदम्[7], अन्यत्र अपगतास्तरणपरिकरम् ।

ता०टि०

४३) आन्तर्वंशिकैः अन्तःपुराध्यक्षैः । स्पर्शवति मृदुनि ॥

४४) पटवास० चूर्ण० । कुतं प्रकृतिकर्कशस्यास्य कुचयुगलस्य साहायकं कृशे मध्ये सति कुचयुगस्यातीव स्थूलत्वमिति भावः ॥

४५) आचान्त० उपभुक्त० । च्छेद० खण्डा एव [पल्लव०] । मधुपङ्कदिग्धेषु सन्ध्यारुणत्वान्मधुपङ्कदिग्धत्वम् । पुष्करः शुण्डाग्रः । वारणमपश्यत् राजा [इति सम्बन्धः] ॥

४६) खेलालस० दिवि लालसः लम्पटपट्टः, खेला क्रीडा, तया अलसः । कृष्णतारोचित० श्यामेन तारकेण उचितां युक्ताम् । आसेदुषो गतस्य । आयल्लका उत्कण्ठा विधृतकोशपुष्करे धृतविकसितकमले, निष्प्रतीकारखड्गफलके । अपास्तरण० अपगतप्रस्तरण० । पर्यङ्कः शय्या । सावज्ञं गर्भालसत्वाद् भृत्यवर्गेऽवज्ञा । प्रह्वकृतः नम्रीकृतः ॥

४७) अननुपालितः अनपेक्षितः । पूर्णपात्रग्रहणाय वर्द्धापनिकाग्रहणाय ; यदनेकार्थः 'पूर्णपात्रं जलादिपूर्णभाजने । वर्द्धापके' (४।२८०) । किरातः अल्पतनुः । यदने-[कार्थः-] 'किरातः स्यादल्पतनौ भूनिम्बम्लेच्छयोरपि । (३।२७२) । घर्घर० अव्यक्त-(ध्वनि०) । पिष्टातक० चूर्ण० । पुरस्कृत० अग्रेसरीकृत० ।

४८) कटाहः कुण्डिका । नाडिका घटिका । षष्ठदेवीं गौरीम् ; यदने-(कार्थः-) 'षष्ठी गौरी षण्णां च पूरणी' (२।१११) । जात० जाते जन्मनि ; यदने-(कार्थः-) 'जातं जात्योघजनिषु' (२।१७१) ॥

४९) कामपि अकथनीयाम् ॥

५०) समुदायवाच्येन मेघ इति, हरिवाहनम् । अनुहारः अनुकारः ॥

(1) B¹ लीलां. (2) B¹ तनुता कृशत. (3) BCS drop या. (4) B¹ ०तारयोपेत'. (5) S drops ताम्. (6) BCS धृत०. (7) BCS ०परिच्छेदं.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

५५) वर्षं वृष्टिः । कैदारिकं[1] केदारसमूहः ।

कक्षा करिमध्यवरत्रा,[2] कक्षः तृणप्रदेशः । अपदेशः व्याजम् । [3]अभियोक्तुं विग्रहीतुम्[4] ।

५७) कृतासारसंरोधश्च आसारो वेगवृष्टिः, मित्रबलं च । [5]बद्धस्फरः [6]चर्मकुटी ।

५८) उपवाह्यवाजिनः राजवाहनाश्वाः । परिवर्धकाः अश्वसंधारकाः [7] । गुल्मकं स्थानकम् । निरवग्रहम् उच्छृङ्खलम् । मन्दुरा अश्वशाला । काहलः अव्यक्तः । [7]उत्पादितः उच्चैः कृतः । वरूथं रथगोपनम् । कल्पयत सज्जयत । नादतुमुलेन उच्चबहुलेन ।

ता० टि०

५१) अवधूताभिः अवधानपराभिः । अवधूताभिः अवधानपराभिः । आन्तर्वंशिकः अन्तःपुररक्षकः ॥

५२) अनुपहत० अखण्ड० । चतुर्दशापि विद्यास्थानानि अङ्गानि चतुरो वेदा मीमांसान्यायविस्तरः । पुराणं धर्मशास्त्रं च स्थानान्याहुश्चतुर्दश ॥ शिक्षा छन्दो निरुक्तं व्याकरणं ज्योतिः कल्पः षडङ्गानि ॥

५३) वप्रः तटं प्राकारभूमिर्वा; यदनेकार्थः-'वप्रः प्राकाररोधसोः । क्षेत्रे ताते चये रणौ' (२।४६४-४६५) । अत्र च यः प्रकारपीठभूः ॥

५४) विलय० विलयशब्दं प्राकृते एके मन्यन्ते । एके तु मसलवलयशब्दौ संस्कृतेऽपि मन्यन्ते ॥

५५) दुर्वृत्तं (दुर्)वर्तनम् । एतावन्तं यावत् । कच्चित् कदाचिदपि । कैदारिके केदारसमूहे । अर्थशास्त्र० नीतिशास्त्र० । कक्षा 'कक्षा वीरुधहस्तिरज्जावथ कक्षा स्त्रीलिङ्गः' ॥

५६) उपसर्पितुं ढौकितुम् । यवसे तुरगभक्ष्ये । उदक्त० आकृष्ट० । विषमितप्राकारमूलः विहितखातिकाविषयः । गुल्मक० गुल्माः सैन्यानि । यदने-(कार्थः—) 'गुल्मं सैन्योपरक्षणे । रुक्सैन्यघट्टभेदेषु स्तम्बे' (२।३२५) ॥

५७) उपरोधो वेढः । आसारो वेगवृष्टिः, मित्रबलं (च) । स्फरः स्तरी, चर्मकुटी । वण्ठः 'वण्ठः कुन्तायुधे खर्वे भृत्याकृतविवाहयोः' (अनेकार्थ० २।११०), अत्र भृत्ये । करिसारि० ढक्कम् । विहस्त० विह्वल० ॥

५८) परिवर्धकेषु अश्ववारेषु । गुल्मकेषु पदातिचतुष्किकेषु । कटकलोक० कलकलविशेषणानि । काहलः अव्यक्तध्वनिः ॥

(1) BB¹CS केदारिकं. (2) B¹ ०वस्त्रा. (3) B¹ अतियोक्तुं. (4) B¹ गृहीतुं. (5) BB¹CS ०स्फुरः. (6) B¹ चर्मकरी. (7) B¹ ०संवारकाः

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

५९) भैरवः शङ्करः । अवस्कन्दः धाटकः । अष्टापदं चतुरङ्गफलकम् । अष्टापदफलकं सुवर्णकरकः । [1]कालायसकङ्कटं लोहकवचम् । आक्षेपः[2] आवेशः[3] । सम्भ्रमः[4] आकुलता । प्रासः सेल्लः । वीरपट्टः चीरिका ।

६०) ससंभ्रमं सादरम् । प्रचलदतिचारुपत्रम् [5]एकत्र पत्रम् अश्वः, अन्यत्र पत्राणि पिच्छानि । उदग्रविनिर्गतमहाहिभीषणानेकास्त्रम्[6] एकत्र महाहय एव भीषणानेकास्त्राणि[7], अन्यत्र महाहिवत्[8] । पत्ररथराजं गरुडम् ।

६२) अग्रस्कन्धः अग्रसेना । कक्षा निश्चयः । आकुलितसकलजीवलोकः एकत्र ससम्भ्रमसर्वजीवा जना यत्र स तथोक्तः, अन्यत्र ससम्भ्रमसर्वभुवनः । युगपदेकीभूतोदारवारिराशि०भ्रमस०[9] एकत्र [10]एकहेलया मिलित उद्धतशब्दः शत्रुसङ्घातो यत्र स तथोक्तः, [11]अन्यत्र युगपन्मिलितोद्भसमुद्रः । अस्रजलविसरवर्षिघनपदातिघोरः एकत्र रुधिरोदकवर्षकनिबिडपतिभैरवः, अन्यत्र [12]रक्तवज्जलवर्षकमेघावस्थानातिरौद्रः । मुदितयोगिनीमृग्यमाणलोकपालकपालचषकः

ता० टि०

५९) महाभैरवः हरः । आच्छिद्य गृहीत्वा । कितवकौतुकाष्टापदं सारिफलकम् । अष्टापदफलकं सुवर्णकरकम् । कङ्कटं कवचम् । प्रासः कुन्तः । उत्सेकः उद्रेकः । नेत्रपताका वस्त्रविशेषः ॥

६०) तेन अनुचरगणेन । पत्र० पक्षौ वाहनानि च । पत्ररथराजं गरुडम् ॥

६१) जृम्भितः विस्तृतः । आगत्य उपलक्षिताः ॥

६२) जीवलोकः एकत्र जीवाः, त्रिभुवनमन्यत्र । उदारवारिराशिः उद्धतस्वरवैरिचक्रः । अस्रजल० रुधिराणि अश्रूणि च । घनपदाति० घनपदम् आकाशं, घनानि चितापदानि । योगिनी चामुण्डा । लोकपालाः दिक्पतयो राजानः [च] । रसाकुल० रसा पृथ्वी, रस आदरः [च] । भूभृत् गिरिः राजा च गजदानवारि शम्भुः, मदजलं [च] । त्रिदशदारिकः शिवः । शिवा गौरी, शृगाली च । निर्घातपातः आन्तरिक्षो महाध्वनिः । कीलालितः सरुधिरः । ध्वजः ध्वजाः बाहुस्थानीयाः । कालः रुद्रः । निष्ठ्यूतः मुक्तः । प्रतिरसित० प्रतिशब्द० । मूर्च्छान्धकारः मूर्च्छाया अन्धकारः । लासकः नर्तकः ॥

(1) BCS कालायकङ्कटः. (2) B[1] drops आक्षेपः. (3) B[1] drops आवेशः. (4) B[1] सम्भ्रमश्च. (5) BCS drop ०त्र. (6) S drops ०नेका०; C ०णेने०. (7) C ०णीने०. (8) C महाहिमवत्. (9) BS ०रासिः ; C ०रसिः. (10) S drops ०ह०; BC drop एक०. (11) BCS drop अ०. (12) BCS drop the portion form रक्त० etc. upto अन्यत्र before हृष्ट० etc.

Jain Education International   For Private & Personal Use Only   www.jainelibrary.org

शा०टि०

एकत्र हृष्टशाकिनीगवेष्यमाणनृपतिशिरोऽस्थिमद्यपात्रः, अन्यत्र हृष्टचामुण्डान्वि[1]ष्यमाणदिक्पाल [2]कपालचषकः । **प्रचलितरसाकुलभूभृच्चक्रवालकृततुमुलः** एकत्र प्रचलितवसुन्धराकुलगिरिचक्रविहिताकुशलशब्दः,[3] अन्यत्र प्रचलितवीररसाकुलनृपचक्रकृताकुलारवः । **प्रसृतरभसोत्ताल-[4]गजदानवारिः** एकत्र प्रसृतं प्रवृत्तं, रभसोत्तालगजानाम् उत्सुकोद्भटकरिणां[5], दानवारि मदजलं, यत्र स तथोक्तः; अन्यत्र प्रसृत उत्तालगजवद्[6] दानवारिः शङ्करो यत्र स तथोक्तः[7] । **आर्त्तत्रिदशदारिकान्विष्यमाणरमणसार्थः** एकत्र आर्ताभिस्त्रिभिर्दशभिश्च, दारिकाभिः अङ्गनाभिः, अन्विष्यमाणो भर्तृसङ्घातो यत्र स तथा; अन्यत्र आर्त्तदेवपुत्रिकागवेष्यमाणभर्तृसङ्घातः । निपीतेत्यादि । **शिवाफेत्कारडामरः** एकत्र चामुण्डाफेत्कारेण[8] डामरः रौद्रः, अन्यत्र क्रोष्ट्री० । **कीलालितः** सरुधिरः । **स्फुर्जः** स्फुरणम् । **खण्डपरशुः** शङ्करः । **कालाग्निः** पातालरुद्रः । **बृंहितं** [9]गजगर्जितम् । **सूतः** सारथिः । **पर्यस्यतां** [10]पतताम् । **प्रतिरसितं** प्रतिशब्दः । **लासको** नर्तकः । **एणाङ्कः** चन्द्रः । उदन्या तृट्[11] । **कौणपाः** राक्षसाः ।

६३) **क्रव्यादः** राक्षसाः । परेताः पिशाचाः ।

६४) **आस्वादितगलामिषा विसारिणीः**—मत्स्याः कीदृशाः ? आस्वादितं भक्षितं, गलामिषं बडिसीमांसं यैस्ते तथोक्ताः, अन्यत्र प्रसरणशीलास्तथा आस्वादितग्रीवामांसाः । **लङ्घितदिशो दूराध्वगाः**—दूरपथिकाः कीदृशाः ? लङ्घितदिशः अतिक्रान्ताशा भवन्ति, [12]सायका अपि दूरमार्गगन्तारो लङ्घितदिशश्च । **राजकार्योपयोगिनस्तीक्ष्णाः** एकत्र [13]तीक्ष्णा घातकाः, ते नृपार्थसाधकाः; अन्यत्र निशाताः । **परितोषितसुराङ्गनाः सुपर्वाणः** एकत्र देवाः, अन्यत्र शोभनग्रन्थिद्वयमध्याः; उभयेऽपि हर्षितदेवयोषाः[14] । **महाजवा वाजिनः** एकत्र वाजिनः अश्वाः, अन्यत्र सपिच्छाः; उभयेऽपि महावेगाः । **चापलतोषिताः क्षितिपालदारकाः**—एकत्र राजपुत्राः कीदृशाः[15] ? चापलतोषिताः चपलत्व हर्षिताः; अन्यत्र नृपविदारकाः, धनुर्लतास्थिताः ।

ता०टि०

६३) **परेत०** प्रेत० । **सादिषु** अश्वारोहकेषु । **मृगयुः** व्याधः । **उत्खात०** उद्गूर्ण० । **परिक्षेपं** परिवेष्टनम् । **पुनरुक्त०** वारंवारम् । **अभिमन्युः** अर्जुनपुत्रः ॥

६४) **मुक्ताः** सायकाः प्रसस्रुरिति सम्बन्धः । **गलः** गाली, कन्धरा च । **विसारिणः**

(1) B[1] ०न्वे०. (2) B ०दिक्पालजलप्रपाल०. (3) S ०ताकुल०. (4) BCS drop the portion from ०गजदान० etc upto ०सोत्ताल० (5) S drops ०द०. (6) S drops ०व०. BC drop ०वद्. (7) BCS तथा. (8) BCS drop ०फेत्कारेण डा०. (9) BCS गल०. (10) BCS drop पत०. (11) B[1] तृषा. (12) S सायका; B[1] drops सायका अपि. (13) BCS तीक्ष्णाघातनृपार्थसाधकाः. (14) BCS ०योष्याः. (15) BCS drop the portion from कीदृशाः etc, upto प्राप्तनिर्वाणाः.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

विषमाश्वमण्डलभेदिनः प्राप्तमोक्षाः—एकत्र प्राप्तनिर्वाणाः, कीदृशास्ते ? विषमाश्वमण्डलभेदिन आदित्यमण्डलभेदिनः; अन्यत्र विषमतुरगसङ्घातदारकास्तथा लब्धमुक्तय- । **दत्तदीर्घनिद्रा महासन्निपाताः**—एकत्र महासन्निपाताः ज्वरविशेषाः दत्ततन्द्राकाः; अन्यत्र दत्तमरणाः, तथः महत्सु सन्निपातः निपतनं येषां ते तथोक्ताः । **स्वेच्छाविहारिणः खेचराः** [1]एकत्र खेचरा विद्याधराः, कीदृशास्ते[2] ? स्वेच्छाविहारिण आत्मेच्छाविहरणशीलाः; अन्यत्र आकाशगामिनः, स्वेच्छाविहारिणश्च । **ऋजुस्वभावा लब्धशुद्धयः**—ऋजुस्वभावाः कीदृशास्ते[3] ? लब्धशुद्धयो लब्ध-नैर्मल्याः । एतेऽप्यन्तर्भूत इवार्थो द्रष्टव्यः । **सूतमारणोद्यताः** सारथिमारणकृतोद्यमाः,[4] अन्यत्र [5]पारदमारणोद्यताः । **आकृष्टसुभटग्रामकङ्कटाः** विदारितसुभटसमूहकवचाः, अन्यत्र आकृष्टाः अपनीताः सुभटग्रामेभ्यः कङ्कटाः [6]कञ्चुका यैस्ते तथोक्ताः; आकृष्टाः आकर्षिताः सुभटग्रामेभ्यः कङ्कटाः कृषीवला[7] यैस्ते तथोक्ता इति वा । **कल्पितकरिविषाणाः** खण्डितगजदन्ताः, अन्यत्र वि-[भूषितगजदन्ताः] । **लिखिताष्टापदसारफलकाः** एकत्र [8]लिखितद्यूतविशेषशारि-गृहकाः, अन्यत्र विदारितसुवर्णमयप्रधानफरकाः । **पतङ्गाः** शलभाः । **पक्षाः** पिच्छानि । **अभिलषितगजदाना मार्गणतां**— दानं वितरणं, खण्डनं च; मार्गणतां [9]याचकतां, बाणतां उद्वहन्तः । **उन्मिषितनीलत्विषो बाणतां**—त्विट् दीप्तिः, [10]अतिशोभा च; बाणतां [11]शरतां, बाणवृक्षतां च, उद्वहन्तः । **द्विधाकृतोद्दण्डपुण्डरीकाः कादम्बाभिधाः**—द्विधाकृतानि छिन्नानि, उद्गतदण्डानि, पुण्डरीकाणि छत्राणि, यैस्ते तथोक्ताः; अन्यत्र छिन्नोद्दण्डपद्माः, कादम्बाः [12]हंसाश्च । **आरावमुखरिताशामुखाः शिलीमुखाभिख्यां**[13]—रणे[14]शब्दशब्दितदिङ्मुखाः; शिलीमुखाभिख्यां, शिलामुखाः भ्रमराः ।

६५) [15]**अवलम्बितासमक्षमस्य** यो अवलम्बितासमक्षमः स कथं समक्षान्तिः । अन्यत्र

ता० टि०

विस्तारिणः । **तीक्ष्णाः** निशाताः, घातकाश्च । **सुपर्वाणः** देवाः, सुग्रन्थयश्च । **वाजिनः** घोटकाः, पिच्छ-[नि च] । **विषमाश्वः** रविः, विषमा हयाः [च] । **दीर्घनिद्रा** मरणम् । **ग्रामकङ्कटाः** ग्रामकुण्टाः, तनुत्राणं [च] । **विलिखिताष्टापदसारफलक०** विदारितः सुवर्णेन स्फरकाः; न दारव्यं चर्मं फलकम् । **दीपिकाषण्डा०** निशायुद्धत्वात् । **०गजदाना मार्गणताम्** [गज-]खण्डनं करिविश्राणनं च । **पुण्डरीकं** छत्रं पद्मं च । **कादम्बाः** हंसाः ॥

(1) B¹ drops एकत्र खेचरा. (2) C drops ते. (3) B¹BC कीदृशाः. (4) S drops ०द्यमाः. (5) B¹BCS पारत०. (6) B¹ कङ्कटका. (7) B¹ कृषिवला. (8) B¹BCS ०द्युत०. (9) B₁ drops याचकतां बाणतां च; BCS याचतां. (10) BCS drop अति०. (11) B¹ drops शरतां बाणवृक्षतां; S drops बाणवृक्षतां. (12) BCS drop हं०. (13) BCS drop ०ख्यां, (14) B¹ drops रणे. (15) B¹ drops the portion from अवलम्बिता० etc. upto अस्य,

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

समक्षं प्रत्यक्षम् अस्य । पालिध्वजाः [1]महाध्वजाः । बधान[2] कुरु । अतिष्ठिप स्थापितवान् ।

६८) रथ्याः अश्वाः । तापिच्छं काकतुण्डिका ।

७०) [3]आसक्तबालारुणप्रभाप्रवाहपिहितर्वाद्यैः एकत्र बालारुणः[4] बालादित्यसारथिः, अन्यत्र बलारुणम् अङ्गुलीकम् ।

७१) कान्दिशीकः भयद्रुतः ।

ता० टि०

६५) आवर्जितं नम्रीभूतम् । तदेतर्हि अधुना । असक्षम० अशक्तत्वात् । मन्थरं वक्रम् । अनवलोकितः न दृष्टः । पालिध्वजेषु महाध्वजेषु । तस्य वज्रायुधस्य । अपसृतम् अपगतम् ॥

६६) करः तेजो बाहुश्च । क्षेपीयः क्षिप्रम् । अङ्कुशानि पुंनपुंसकः । अवनेमुः निद्रया [इत्यर्थः] । अघट्टत मिलितेत्यर्थः ॥

६७) आत्मगुण० आत्मीया [गुणाः]; आत्मनो जीवस्य गुणाः, शब्दादयः । तद्वधाय सेनाप्रति-[वधाय] । फलधारं शराग्रम् । परिवारतः कोशात्, लोकात् [च] । निर्वर्तना प्रतिक्रिया । सारि 'सारिः (शारिः) कुञ्जरपर्याणे शकुनौ द्यूतनायके (द्यूतसाधने) [अनेकार्थ० २।६४५] ।

६८) रथ्येन अश्वेन । परिजिहीर्षया परित्यक्तुमिच्छया ॥

६९) सौप्तिकयुद्धमार्गः रात्रियुद्धमार्गः । राम० रान्नदेव० (?) । नौतन्त्रं [नौ-] सैन्यम् । द्वारदेशे विश्रान्तं भुवनस्य ॥

७०) मत्त० अन्तरित० । पुरस्तात् पूर्वस्याम् ॥

७१) कान्दिशीकस्य भयद्रुतस्य । सारं द्रव्यम् । प्रत्यवसानं भोजनम् । परेण राजादिना ॥

७३) अभ्यर्हितं पूजनीयम् । अनुरागनिर्वृतं तेन सुखितम् ।

७४) उपान्तप्ररूढकल्पपादपविटपमिव उपान्ते निकटे प्ररूढः कल्पपादपस्य विटपो यस्य पारिजातपोतस्य, तम् । समग्रराजपुत्राणां कल्पपादपेन उपमा । कुमारशब्दविप्रलब्धेन कुमारस्य स्कन्दस्य शब्देन ख्यात्या विप्रलब्धेनः कुमार 'आगच्छ, कुमार ! विजयस्व' इत्यादि-शब्देन । सारीकृत० कर्बुरीकृत० । आह्वयत् ह्यस्तनी दि ॥

(1) B[1] drops महाध्वजाः. (2) C वधान. (3) BCS droy आ०. (4) BCS drop बालारुणः.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

७५) सपक्षः सपिच्छः, सवर्गश्च । [1]भूभृतां गिरीणां राज्ञां च । सद्वृत्तस्य शोभनवर्तुलस्य, अन्यत्र शोभनशीलस्य । कलङ्करहितात्मनः मलत्यक्तस्वरूपस्य, दोषत्यक्तजीवस्य च । सुविदितदण्डनीतेः एकत्र सुष्ठुज्ञातवेत्रनयनस्य, अन्यत्र [2]सुविज्ञातदण्डनीतिनामराजविद्यस्य । भोगसुखसाधनैकहेतोः विषयसुखानां[3] सिद्धचै अद्वितीयकारणस्य; उभयत्र तुल्यम् । दानादिक्रियाभिः आहारादिदानशीलादिकरणैः, अन्यत्र ग्रामादिदानसन्मानादिक्रियाभिः । सुश्लिष्टपरिवारस्य[4] सुसम्बद्धकोशस्य, अन्यत्र सुसंयुक्तपरिच्छदस्य ।

७७) आकम्यमाणयोरतिसुखपराङ्मुखेन धूर्जटिललाटलोचनाग्निनेव [5]हृदयेनानङ्गीकृतकन्दर्पयोः एकत्र कामभार्यासौख्यबाधकेन अन्यत्र अतिसौख्यपराङ्मुखेन; एकत्र अनङ्गीकृतकन्दर्पता विनाशितकामता, अन्यत्र [6]अस्वीकृतकामयोः । गुणः ज्या । सुरभिः चैत्रः । अनुपजातविप्रयोगदुःखयोः एकत्र अनुत्पन्नब्राह्मणसम्बन्धकष्टयोः, अजातविरहदुःखयोः ।

७९) उद्घाटकानां जलयन्त्राणाम् ।

८०) सारवेण सरवाः सत्केन ।

ता० टि०

७५) शिरोधरः कन्धरा । विजयमिव 'अनेन वयं जिताः' इति हर्षेण विजयमिव । तोकं पुत्रम् । सामान्यम् साधारणम् । सपक्षः सहपक्षत्वात्, समुद्रान्तरे । एकैव दूरे तस्याः सिंहलद्वीपेऽवस्थितवान् । सनीडः निकटः । कल्पायुषा त्वया । नीतिः गमनम् । परिग्रहः परिवारः, कलत्रं च । उपबृंहणं पोषणम् । परिवारः पडियार । तरवारिः खड्गः ।

७७) तस्य हरिवाहनस्य । अङ्गजीवान् अङ्गरक्षकान् । सख्योपचारः ढौकनम् । फलार्थिन् [फल-]मर्थयन्ति [इति] । रतिः सुरतं, कामकलत्रं च । अनङ्गीकृतः अङ्गरहितः अनादृतश्च । स्वान्तेषु चित्तेषु । मकरलक्ष्मणा कामेन । शाक्य० वंशः । समरकेतौ मरकश्च ईतिश्च (ताभ्यां सह) ॥

७८) निर्मोकः कञ्चुकः । शालम्बः शाखा । निक्षिप्तं दत्तं परिवारस्येति गम्यते । अग्रेसरेण श्यामत्वात्समरकेतोः ॥

७९) कादम्बः हंसः । उद्घाटकानाम् अरघट्टानाम् तुषार० सीकर० ॥

८०) सूचितं जलमण्डपमगच्छदिति सम्बन्धः । सारवेण सरवा अयं सारवः वायुः ।

(1) BCS drop ०भृ०. (2) B[1] सुविज्ञाता दण्डनीतिर्नाम राजविद्या येन तस्य; BCS सुज्ञातदण्ड० etc. (3) B[1] विषयसुखसिद्ध्याद्वितीय० etc.; BC सिद्ध्यद्वितीय० etc. (4) S drops ०स्य सुसं०; BC ०परिवारसंबद्धसैन्य०; B[1] ०सम्बन्धकोश०. (5) S हृदयेन मानसीकृत०. (6) BCS drop अ०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

८२) निरन्तरैरपि परस्परासंस्पर्शिभिः यानि अन्तररहितानि तानि कथं परस्परासंस्पर्शीनि ? अन्यत्र निरन्तराणि सन्ततानि, परस्परासंलग्नानि च । अप्राप्तपरिणतिप्रकर्षैरपि सुकुमारसर्वावयवैः[1]ये प्राप्तपरिणामप्रकर्षास्ते कथं सौकुमार्ययुक्तसकलभुजाद्यवयवाः ? अन्यत्र प्रकृष्टपरिणामानि, सुश्लिष्टसर्वशिरःप्रभृत्यवयवानि च ।

८३) उपांशु[2] रहः । अक्षिगतानां शत्रूणाम् ॥

८४) निरङ्कुशाः [3]सृणिरहिताः, अन्यत्र उच्छृङ्खलाः । [4]वामचारिणि मार्गमृग[5] इव एकत्र वामचारिणि सव्यचारिणि, अन्यत्र विपरीत[6]कारिणि ॥

८६) विक्षेपः दण्डो धाटको वा[7] ॥

८८) अप्रतिरथः प्रस्थानमन्त्रः । शारः कर्बुरः ॥

दिवसकरमण्डलप्रवेशेषु कृष्णपक्षेषु । परिक्षेपः खातिका । परिक्षिप्त० वलयित० । संव्यानम् उत्तरीयकम् ॥

८२) शोषाधिगतकाठिन्यं शोषेण प्राप्तकाठिन्यम् । स्थाता तृन्नन्तः, श्रस्तन्यन्तश्च ।

८३) उपांशु एकान्ते । अक्षिगतानाम् अनभिमतानाम् । ईक्षणं नेत्रम् । पत्रकहारी लेखवाहिका ॥

८४) निरवग्रहः अवग्रहः प्रतिबन्धः; यदने-(कार्थः-) 'अवग्रहो ज्ञानभेदे [ह्यस्वातन्त्र्ये] गजालिके प्रतिबन्धे वृष्टिरोधे' [४।३५१] । वामचारिणी अत्रविधौ वामं प्रतिकूलं, सव्यं च; यदने-[कार्थः-] 'वामः कामे सव्ये पयोधरे उमानाथे प्रतिकूले चारौ च' [२।३४०]; यथा मार्गे गच्छतां वामचारी मृगो याति सोऽपशकुनत्वात् नाभीष्टकृत्, तथाऽत्रविधावपि । स्वरसतः आत्मीयादरेण ॥

८५) श्रवसि कर्णे । न दूरीकृतोऽसि नकारोऽत्र सम्भावने । सर्वतोमुखः चतुर्वदनत्वात्सर्वव्यापित्वाच्च । अखिलजनमानसनिवासादिव सगुणत्वाज्जनमनोवासी ॥

८६) दायं धनम् । विक्षेपविसर्जनं विगतक्षेपदानम् । उक्त्या वचनेन । तस्य नौसेनस्य ॥

८७) अवहित० सावधान० ॥

८८) प्रतिरथ० सामविशेष० । नक्षत्रमाला सप्तविंशतिः, मौक्तिकहारः [च] । परिक्षिप्त० वलयित० । सारी० पर्याण० ।

---

(1) CS drop ०र्वा० (2) S उपांसु; BC उपांशु (3) BCS सृणि०. (4) C वाम. (5) BC ०मंग (6) BC ०चारिणि (7) S च; B[1] drops वा.

शा०टि०

८९) **विशिखा** रथ्या । **अपीनम्** ऊधः । **अद्यश्वीनाः** अद्य श्वो वा प्रसूताः । **स्नेह-निर्भराणि** घृतभरितानि प्रेमपूरितानि च दधीनि [1]वल्लवहृदयानि च । [2]**निर्दयमामथ्नतीभिः** निष्करुणं मथ्नतीभिः मर्दयन्तीभिश्च ॥

९०) [3]**कनकनिष्कः** सुवर्णाभरणम् । [4]**न्यञ्चया नीचभवनेन**[5] । [6]**शाकशाकटं** शाकक्षेत्रम् । [7]**व्रैहेयं** व्रीहिक्षेत्रम् । **कोष्टकः** वरण्डकः । **सङ्ग्रहकाः** [8]फलिहकाः । **निष्कुटः** गृहवाटिका । **माहारजनानि** कौसुम्भानि । **वैवस्वतानुजा** यमानुजा । **सुघटितकाष्ठस्य गगनारघट्टस्य** काष्ठाः दिशः, काष्ठानि दारूणि च । **हरिशकुलः** विष्णुमत्स्यः । **गृहीतवेलैः सद्भृत्यैरिव वनैः** एकत्र वेला [9]अङ्गुलीच्छेदनम्, अन्यत्र पर्यन्तभूमिः । **विस्तारितरङ्गैः कुशीलवैरिव नदीपूरैः** एकत्र विस्तृतकल्लोलैः, अन्यत्र विस्तारितनर्तनस्थानैः; कुशीलवाः नटाः । **उल्लासितवेत्रयष्टिभिः** एकत्र वेत्रयष्टिः दण्डः, अन्यत्र जलवंशः । **द्विजराजः** गरुडः, चन्द्रः[10][च] । [11]**निवातकवचयुद्धमिव मुक्ताफलवज्रेन्द्रनीलप्रभासुरदुरालोकं** निवातकवचः दानवविशेषः, तस्य

ता०टि०

८९) **प्रपञ्चितशोभां** नगरसीमामलङ्कयमिति सम्बन्धः । ताम्र० रक्त० । **नैगमः** वणिक् । **अश्वतरः** वेसरः । **पालिका** श्रेणिः । **शकुलः** मत्स्यः । **क्षामित०** तुच्छीकृत० । **स्रोतोवहाभिः** नदीभिः । **उपजातशोपकरीषमुखसञ्चार०** उपजातशोषाणि करीषाणि येषु मुखेषु तानि च च; उपजातशोपकरीषमुखाः सञ्चारप्रतोल्यो यत्र । **क्रमागत०** आयात० । **आपीन०** ऊधः । **सौरभेय०** सांड० । **अद्यश्वीनाभिः** अद्य श्वो वा विजयन्ते इति । **शीन०** स्त्यान० । **हैयङ्गवीनं** म्रक्षिणम् ॥

९०) **ग्रथितं** घृतम् । **असिधेनुका** छुरी । **निष्क०** वक्षोभूषणम्; यदने-[कार्थः]—'निष्कः कर्षे हेमनि तत्पले । दीनारे साष्टसुवर्णशते वक्षोविभूषणे ॥' [२।११] **खलधानतः** खलकात् । **यवस०** इन्धनादि० । **प्रतिगृहं** गृहं प्रति । **आहिण्डद्भिः** गच्छद्भिः । **शालीनः** अधृष्टः । **सङ्ग्रहकान्** फलहकान् । **निष्कुटेषु** गृहपश्चादोकस्तटेषु । **कर्कारुः** चीभडी । **कुड्मलीकृत्य,** गुड्डीकार्थम् । **माहारजनैः** कौसुम्भैः । **कर्पटैः** वस्त्रैः । **पिधानमिव,** समुद्रविशेषणानि । **चतुःशालस्य** गृहविशेषस्य । **ब्रह्मस्तम्बतरुगहन०** ब्रह्माण्डम् एव तरुवनम् । **परिणाममिव कालस्य,** आनन्त्यात् । **शब्दराशिः** व्याकरणविद्या । **अन्धकारातिः** शङ्करः । **वैवस्वतानुजा** यमुना । **मुखं** प्रवेशः । **काष्ठस्य** ०दिशः । **प्रस्नवः** दुग्धम् । **वेणुस्तम्बः** वंशस्तम्बः । **हिरण्याक्षः** दानवः । **शकुलः** मत्स्यः । **आवर्ज्यमानैः** सत्कारं कुर्वद्भिः । **विटपः** स्तम्बः ।

(1) B¹ वल्लभ० (2) BCS निमथ्नतीभिः dropping ०र्द० and ०मा० (3) B¹ drops कन...णम्. (4) B¹ लञ्चया; BC न्यंश्या (5) नीचीभवनेन (6) S साक०; BC सोक०(7) B¹ drops वैहेयं. (8) B¹ पलिहकाः (9) B¹ अङ्गुश्री० (10) BCS drop चन्द्रः (11) BCS drop निवा...लोकं.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

युद्धमिव प्रेरितनिष्कलकुलिश[1]शक्रकृणतेजोऽसुराभ्यां दुःखदर्शनीयम्, अन्यत्र मौक्तिकहीरकमरकतैः प्रभासुरतुरालोकं; तेषां वा प्रभा तया सुराणामपि दुःखदृश्यम्[2] । [3]वृत्रमिवोपकण्ठलग्नवज्रानुविद्धफेनच्छटापहृतहृदयासुखम् [4]एकत्र गलसमीपसक्तकुलिशसंयुक्तफेनच्छटापनीतमनःप्राणेन्द्रियम्, अन्यत्र समीपसंसक्तहीरकखचितडिण्डीरच्छटाभिरपहृत[5] लोकमनसाम् असुखं दुःखं येन स तथोक्तः, तम् । सुराचलमिव [6]स्वर्णदीप्रकटकान्तम् एकत्र सुवर्णदीप्यमानप्रस्थपर्यन्तम्, अन्यत्र गङ्गाव्यक्तभर्तारम् । स्थिरमपि विसारि यदि स्थिरं कथं प्रसरणशीलम् ? अन्यत्र मत्स्यवत् । चारुकल्लोलमपि कूर्मि यदि शोभनोर्मि कथं कुत्सितकल्लोलम् ? अन्यत्र सकच्छपम् । [7]तार्क्ष्यवपुरिवाखण्डितं सर्पदशनैः अछिद्यन्तैः, अन्यत्र सर्पन् प्रसरन्, अशनैः शीघ्रम् । वसुन्धराया मधुरिपोश्च वासः एकत्र वासः [8]वस्त्रम्, अन्यत्र निवासः ॥

९१) उल्लासितानेकघनवितानैः [9]उच्छ्रायितनानावर्णमेघसङ्घातैः, अन्यत्र उल्लासितानेकवर्णनिविडचन्द्रोदयैः ॥

९२) पर्यस्यमानासु पात्यमानासु । मुकुलितं सङ्कोचितम् । काण्डपटकः जवनिका । बिब्बोकः विलासः । कीकटः दरिद्रः । [10]निघसो भक्षितोद्धरितम्[11] । यवसो नीरणम् । भुजिष्यः दासः । युग्यं वाहनम् । रेच्यमानं रिक्तीक्रियमाणम् । कुतुपः लघुकूपकः[12] ।

ता०टि०

गृहीतवेलैः [वेला] तटं भक्त्याऽङ्गुलीकल्पनं च । मरुद्भिः वातैः । ग्रामं समूहम् । अदृष्टसीम्नां निर्मर्यादानाम् । द्विजराजस्य चन्द्रस्य । निवातकवचः दानवः । अकलवजेन्द्रः निष्कलवज्र इन्द्रः । वज्रानुविद्धा हीरकसंमिश्रपविभिन्ना । अपहृतहृदयासुखं गता हृदयात् असवः प्राणाः खानि इन्द्रियाणि च यस्य तम् । स्वर्णदीप्र० गिरिनद्यादित्वात् णत्वम् । विसारि मत्स्यादि विद्यन्ते अस्य, प्रसरणशीलश्च । कूर्मि कूर्मा विद्यन्ते [अस्मिन्] कु ऊर्मि । सपत् व्याप्तिः । वासः वसनम् आश्रयश्च ॥

९१) सन्निविष्टं स्थितम् । घन० मेघः, निविडं च । वितान उल्लोचः समूहश्च ॥

९२) प्राग्रहरः प्रधानः अवेक्षितैः दृष्टैः । चरति, सति । काण्डपटकः परियत्रि । कीकटः निःस्वः । निघस० भोजनम् । भुजिष्यः दासः । समायोगः कच्छोटकः । भुक्तपरिजनपुनरुक्तोपपादितरेच्यमानघटासादकेषु भुक्तपरिजनेन पुनरुक्तमापादितानि पुनःक्षिप्तानि रेच्यमानघटकेषु उदकानि यैः तेषु; घटा कर्दलः । कण्ठालः गोणी ॥

---

(1) BCS drop ०श० in ०शक्र० (2) B¹ ०दृश्यम् (3) B¹ repeats वृत्र...च्छटा० (4) B¹ drops एकत्र...etc upto...च्छटाभिर० (5) BCS drop ०प० (6) BCS स्वर्ण०. (7) BCS तार्क्ष्य० (8) BCS वस्त्रम्० (9) B¹ उच्छ्रायित० (10) BCS निघासो; B¹ drops भक्षि...नीरणम् (11) S ०तोद्धरितम् (12) B¹ ०कुतुक.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

९३) मद्गुः जलवायसः । लवणजलराशिसलिलक्षारदग्ध[1]तनुभिरपि निर्लावण्यैः ये लवणसमुद्रजलक्षारदिग्धदेहास्ते कथं निर्गतलवणभावाः ? अन्यत्र अपगताङ्गचारुत्वाः । नलस्तम्बैरिव जलाशयोपान्तेषु वृद्धिं गतैः एकत्र तडागादिपर्यन्तेषु, अन्यत्र जडचित्तसमीपेषु । कैवर्तैः धीवरैः ॥

९५) [2]अशेषपुरुषार्थसंप्राप्तिपात्रं यौवनं [3]यानपात्रं च एकत्र सर्वधर्मार्थकामप्राप्तिभाजनम्, अन्यत्र सर्वपुरुषद्रव्यसम्पत्स्थानम्[4] ॥

९७) मकरमुखतः [5]जलचरविशेषवक्त्रात्, अन्यत्र मकरमुखप्रणालात् । हरति मदम् एकत्र मदं मत्तताम्, अन्यत्र दर्पम् । डुण्डुभो जलसर्पः । दुष्टजाङ्गुलिक इव न मुह्यति विषमोदकविपत्सु एकत्र रौद्रजलापत्सु, अन्यत्र विषमिश्रलड्डुकापत्सु[6]; जाङ्गुलिको विषवैद्यो गारुडिको वा ॥

९९) स्वाभिजनः स्वकुलम् ॥

ता० टि०

९३) वेत्री प्रतीहारः । अनवसान० अविश्रान्त० । प्रस्थानकालेत्यादि यथा यथा स सञ्चरति तथा तथा लावण्यं तस्य प्रसरतीत्यर्थः । नागरं नक्रम् । अकूपारः समुद्रः । बडिश० मत्स्यहन्ता च मांसम् । असुकृतं पापम् ॥

९६) अवलम्बितः गृहीतः । अपसारितसाध्वसा गतभया । गृहीतपाणिः पाणिग्रहणस्य संवृतत्वात् ॥

९७) वहनं प्रवहणम् । निर्वर्ण्य अवलोक्य । चापलं प्रति परिणयनादौ । डुण्डुभः सर्पविशेषः । विषमोदकविपत् विषमिश्रा मोदकास्तैर्विपदः ॥

९८) यानपात्राणि प्रवहणानि । पोताः लघुप्रवहणानि । प्रायः तुल्यः । प्रायशः प्रायशस्, सकारान्तोऽव्ययः । तत्० नाविक० ॥

९९) आवर्जनेन किञ्चिद्वक्रीकरणेन । शिरसा चेतसा वा; (Variant reading) । प्राणंसिषम् प्रणतवान् ॥

---

(1) B[1] ०दिग्ध. (2) BCS drop ०प०. (3) B[1]S drop यान०. (4) B[1] ०संस्थापनाम्. (5) BCS drop ०च०. (6) B[1] मिश्रणजलाडुका०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

१००) ऊह्यमानया [1]वितर्क्यमानया ॥

१०१) मण्डलं वृत्तता[2], देशश्च । ऊष्मा दर्पः, उष्णत्वं च । प्रसन्नमुखरागान् एकत्र[3] गताग्रभागरक्तत्वान्, अन्यत्र प्रसादवद्वक्त्रविकारान् । विगलितोन्नतीन् [4]विगलितोच्छ्रायान् गतोदयांश्च । अविद्यमानगतीन् [5]एकत्र अविद्यमानपूयप्रवाहान्, अन्यत्र अविद्यमानप्रचारान् । [6]अन्यैश्च निर्वृतिकरैराज्या[7]दिदानैर्मधुरोपचारैः एकत्र घृतादिवितरणैः, अन्यत्र राज्यादिप्रदानैः ।

१०२) क्रमुकं पूगीफलम् । बन्धकी स्वैरिणी । शब्दशास्त्रकारैरिव विहितह्रस्वदीर्घव्यञ्जनकल्पनैः एकत्र कृतह्रस्वदीर्घव्यञ्जनसंज्ञाविधानैः, अन्यत्र कृतलघुदीर्घकूर्चकर्तनैः । शस्त्रिका अभ्यक्षीकृतविकटकलहा एकत्र कलहो युद्धम्, अन्यत्र[8] फलकम् । निषादाधिपाः शबरपतयः ॥

ता०टि०

१००) ध्वजिनी सेना । तस्य च [प्रयाणमङ्गल-]शङ्खस्य रणितेन । तिरयता स्थगयता । अरित्रं जलक्षेपक आउला इत्यर्थः । दुर्विभावत्वात् गच्छन्ती नौर्न विज्ञायते इति दुर्विज्ञातत्वम् । अपसरत् गच्छत् । निरन्तरं गतान्तरालम् । प्रचलितान् गच्छन्त्यां नावि सर्वं सर्वं तटस्थं सह प्रचलदिव प्रतिभाति आरूढाणाम् । शिरस्त्र० सिरकु० ॥

१०१) सैकतः द्वीपतटः । रुज् रोगः, पीडा च । नृपान् अलोऽचः देवतादिसाधने । तन्त्रं तन्त्रशास्त्रम्, ओषधं च । रक्तं रुधिरम्, अनुरक्तं [च] । क्षुरप्रभेदः बाणविशेषः । देशः प्रदेशो, जनपदश्च । अविद्यमानगतीन् बहद्व्रणं लोकगई इति, यदने-[कार्थः-] 'गतिर्बहद्व्रणे ज्ञाने यात्रोपायदशाध्वसु ॥' [२।१६८]; ततोऽजातगतीन्, अनन्योपायान् च ॥

१०२) कूटः पुञ्जः । अक्षणिक० स्थिर० । बन्धकी स्वैरिणी । वेणुः वंशः । कर्पर० कर्पराकारत्वात् कर्परावरणपातक० । पाखण्डं व्रतम् । व्यञ्जनं, शरीरावयवश्च; यदने-[कार्थः 'व्यञ्जनं स्मश्रुचिह्नयोः । तेमनेऽवयवे काद्री' [३।४३८] । कलहः परिवारः, भण्डनं च; यदने-[कार्थः—] 'कलहो भण्डने खड्गकोशे समरराढयोः ।' [३।८०६]; अत्र खड्गकोशः परिवारः । निष्ठुराणि कलहप्रियतया । अपवर्जितैः दत्तैः ।

(1) BC drop the text of the Tippanaka from वितर्क्यमानया (१०१) ...upto ०तथा अन्तस्तरच्चारुतारकयोः एकत्र. However it is taken up again from the begining of p.1 of folio 14; The portion from मध्यचलत् to अविरलावदात is enclosed into brackets and indicated as cancelled. वितर्क्यमानया is repeated; B¹ ०नया. (2) BCS drop ०ता. (3) BCS drop एकत्र. (4) B¹ drops विगलितोच्छ्रायान्. (5) BCS drop एकत्र. (6) B¹ अन्यैश्च. (7) B¹ राज्यदानादिभिर्मधुरोपायैः. (8) BCS अन्यदलकम्.

Jain Education International　　For Private & Personal Use Only　　www.jainelibrary.org

शा०टि०

१०३) त्रिजटा रावणभगिनी । [1]कण्टकिता रोमाञ्चिताः । अङ्गदः वालिपुत्रः । सकलदिग्मुखान्तरालव्यापिघोषस्य पौलस्त्ययशसो रथस्येव भग्नोऽक्षः एकत्र घोषः घोषणं प्रसरणम्, अन्यत्र चीत्कारः; अक्षः रावणसुतो, धूम्र । मारुतिः हनूमान् । महानिद्रा मरणम् । नीलः रामप्रधानः । [2]प्रहस्तः रावणप्रधानः । आसारः वेगवद्वृष्टिः । नेमिः चक्रधारा । अग्रजशक्तेः कुम्भकर्णसामर्थ्यस्य । सरणिः मार्गः । कुबेरपुरम् अलकाम् ॥

१०४) जन्यं सङ्ग्रामः । विक्षेपः धाटकः । अवस्कन्दं धाटकम् । नौकया लघुनावा । स्थपुटयन् [3]विषमोन्नतं कुर्वन् । उपनीतश्च ढौकितश्च, वानरैरिति शेषः । एधः काष्ठम् । अरित्रं यानपात्रवहित्रम् । नेदीयान् प्रत्यासन्नतरः ॥

१०५) [4]तारतुमलेन उच्चाव्यक्तशब्देन । स्थवीयसी स्थूलतरा । ग्राहः जलचरः । प्रसेवकः कोत्थलकः । निरनुक्रोशः निर्दयः । क्रोशरुन्दं गव्यूतिविस्तीर्णम् । प्लवकः मण्डूकः । दन्तुरः करालः ॥

ता०टि०

१०३) बकुलेषु तटवनेष्विति सम्बन्धः । कटकितः कटकं सञ्जातमस्य असौ । दशलङ्कानि दशलङ्कया निश्चितो दश इति । प्रसह्य हठात् । मारुतिना हनुमता । अक्षः कुमारः, धूम्र । सहोदरः कुम्भकर्णः । क्रमः चरणः । उदञ्चता ऊर्ध्वं गच्छता । ज्वलनजन्मः प्लवङ्गराजः । प्रहस्तः नक्तंचरः । शारिताः कुर्बुरीकृताः । आपतत् सम्मुखं धावत् । निर्वादः वाच्यता । उन्मोहितः छोटितः ॥

१०४) अन्य० रण० । अविक्षेपेण शीघ्रम् । ऊरीकृता अङ्गीकृता । त्रिभागशेषा त्रिभागः शेषो यस्याः सा । निरायतः सरलो, दीर्घो वा; माघवृत्तो दृश्यते । सानुः अयम् [इत्यर्थः] । उद्रागः उद्गतरागः । जाड्यं शीतम् । जाड्यं जत्यं वा (Variant reaing) । अरित्रम् आउला । अर्णं नीरम् । संक्षोभितसकलजलचरः भेरीध्वनिविशेषणानि ॥

१०५) मुखविसर्पी अग्रे वर्धितः । सर्पितस्तारतुमुलेन उल्ललास कलकल इति सम्बन्धः । तरी नौ । आविष्टस्य कुपितस्य । मर्म कर्म । नोद्गिलिष्यत्यथा उदरमर्मपीडनं विना । प्रसेवकः कुत्थलकः । रुन्दम् पृथुलम् । महाप्लवकेन महादर्दुरेण; यदनेकार्थः–'प्लवः भेलकभेकयोः ।' [२।५४१-५४२] भेलकः त्रापकः । तालः तालिका । कीकटः कृपणो नीचाश्वः; यदने–[कार्थः—] 'कीकटः कृपणे क्लिष्टे देशभेदे तुरङ्गमे ।' [३।१५५] ॥

---

(1) BCS किंकिता, dropping (2) BCS drops प्र० (3) B[1] निम्नोन्नतं (4) B[1] ताल०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

१०६) लवली चन्दनलता । दूष्यं पटगृहम् । वयः पक्षी । आशशु[1]क्षणिः अग्निः । कांस्यतालाः कंसा[2]लकानि ॥

१०७) कस्वराणि उपस्करम् । यानं गमनम् । प्राचेतसेन वारुणेन । [3]मसृणमसृणं मन्दं मन्दम् । सशेषनिद्र इव जृम्भितुं जुम्भां मोक्तुम्, अन्यत्र विकसितुम् ॥

१०८) पक्ष्मैः पक्ष्मपट्टप्रमाणैः । [4]सिक्थकं दमनम् । क्षरत् प्रविशत् वल्लूरं मांसम् । विहस्तः व्याकुलः । कल्माषः कर्बुरम् । निकषा समीपम् । क्षेपीयः क्षिप्रतरम् । उदस्य ऊर्ध्वमुत्पाटय ॥

१०९) छायया लेशेन[5] । जोषं मौनम् ॥

ता०टि०

१०६) तनिक० नणी० । आन्तर्वंशिकः अन्तःपुरारक्षकः । उद्वृत्तः उच्छृङ्खलः । पश्चिमोत्तरः वायव्यः । विरुतं शब्दः । वरुणयानहंसयूथ० वरुणस्य यानानि च तानि हंसयूथानि । स्रोतसा प्रवाहेण ॥

१०७) कस्वराणि कस्वरं धनम्; यत् हैमलिङ्गानुशासने पुंनपुंसकलिङ्गेषु–'स्वदायः कस्वरे कृच्छ्रं व्रते' इत्यादि । स्वदायशब्दौ कस्वरे धने वाच्यौ पुंक्लीबाविति । आवर्ताः पयसां भ्रमाः । अनवधारिते निर्यामिकाणामज्ञाने । समः समानः । यानं गमनम् । विनिपातः व्यसनम् । अकारणं निष्कारणम् । दर्शय मा त्वम् [इति शेषः] । त्वरा वेगः । न न भविष्यति अपि तु भविष्यत्येव [इत्यर्थः] । समयक्षेपणीयं समये क्षिप्यते [इति] । आयतं दीर्घम् सज्जः प्रगुणः ।

१०८) वल्लूरं मांसम्; यदने–[कार्थः—'वल्लूरं तु वनक्षेत्रे वाहनोषरयोरपि । शुष्कमांसे कोलमांसे ॥ [३।६३३–६३४] । धूमकापमषीकल्माष० धूमकपणात् मषी तया कल्माषाणौ । क्षेपीयः क्षिप्रः । मित्राणि हे मित्राणीति सम्बोधनम् । मरुत् वायुः । शकुलस्य मत्स्यस्य । प्रचलायसे निद्रां कुरुषे । निद्रासहेक्षणाभ्याम् आस्येक्षणयोः सहयोगः [इत्यर्थः] । संगलनं गीलनम् ।

१०९) षण्डे षण्डे तरुसमूहे । सानौ तटे । भृगौ प्रपाते । झात्कृतं झात्कारः । दक्षिणः अनुकूलः । छायया कान्त्या; यदने [कार्थः–] 'छाया पङ्क्तौ प्रतिमायामर्कयोषित्यनातपे । उत्कोचे पालने कान्तौ शालायां च तमस्यपि ॥' [२।३६३]; अत्र शोभा इति [अर्थः] । गन्धेनापि लेशेनापिः यदने–[कार्थः–] 'गन्धः सम्बन्धलेशयोः' [२।२४२]; 'गन्धकामोदगर्वेषु' । जोषं मौनम् ।

---

(1) आसुसुक्षणिः. (2) BCS कंशा०. (3) BCS drops मसृण०. (4) S मदनम् (5) BCS लसेन

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

११०) बालतपस्विना अज्ञानतपोधनेन ॥

१११) [प्रवृत्तमेषस्य] मेषः[1] मेण्ढको[2] मेषराशिश्च । चलित[3]सरोहिणीक[4] वृषस्य एकत्र रोहिणी नक्षत्रम्, वृषः राशिः; अन्यत्र रोहिणी सुरभिः, वृषः गौः । विभाव्यमानतुला-धनुषः एकत्र तुलाधनुषी राशी, अन्यत्र तुला प्रसिद्धैव, धनुश्च कार्मुकम् ॥

११२) रेचितं रिक्तम् । अभ्रमुः ऐरावणजाया । वामनः पश्चिमाशा[5]करी ।

११५) छन्दोविचितिशास्त्रमिव बृहत्याजगत्या[6] च[7] छन्दो जात्या, अन्यत्र महत्या देवकुलिकापरंपरया[8] । युगान्तदिवसमिव विलसदनेकरूपकालीकान्तम्[9] एकत्र विलासवन्नाना-रूपशङ्करम्, अन्यत्र देदीप्यमाननानारूपकपङ्क्तिकमनीयम्[10] । हेमन्तमिव समासन्नशिशिर-वातायनालङ्कृतम् एकत्र[11] निकटशीतलवाय्वागमनभूषितम्, अन्यत्र निकटशीतलगवाक्षभूषितम् । [12]प्रौढवादिनमिवातिविषमपत्रभङ्गविस्मायित[13] प्रेक्षकजनम् एकत्र दुर्विजेयपत्रकभञ्जनाश्च-[14]र्यितलोककम्[15], अन्यत्र दुर्लक्षनीयपत्रवल्लीरचनाभेदाश्चर्यितप्रेक्षकजनम् ॥

ता० टि०

११०) विनिपातः दैवतो व्यसनम् । अनधीनतायाः स्वातन्त्र्यस्य; परमत्र त्वे... । ह्रेपणं लज्जाकरम् ।

१११) किरणरज्जुस्तम्बः लाजाकारत्वात् स्तम्बः । पिण्डीकृतं वयोमुक्त इत्यर्थः । रोहिणी गौः । तुलाधनुषः याज्यलक्षितानि (?) धनूंषि यत्र । सार्थस्य 'सार्थो वृन्दे वणि-ग्गणे' [अनेकार्थः २।२२५] ।

११२) आवर्जितः नम्रीकृतः । उन्नमयति या उपलक्षिते सति [इति शेषः] । कौपीनः कच्छोटकः । जालिकः माली । उपनीतं दत्तम् ।

११३) उज्जिहानम् उद्गच्छन् । विलुलितं प्रभाराशिभिरिति सम्बन्धे [इति ज्ञेयम्] । निर्भासितम् अवलोकितम् । हस्तच्छत्रकैः [हस्तः] एव [छत्रं यस्य सः, तैः] ।

११४) आगच्छन् विद्याधरवृन्दमिति सम्बन्धः । सन्तर्पितेन बहुलितेन । उज्ज्वाल० ऊर्ध्वज्वाल । अदृश्यमान० गगनगामित्वात् भूमेरन्तरस्य महत्त्वाच्छायायाऽप्रतिबिम्बनम् निर्लून० एकस्मिन् दण्डे एकस्य छत्रस्य सद्भावात् निर्लूनपत्रपद्मप्रतिमत्वम् ।

११५) अष्टापदाद्रिः स्वर्णाद्रिः । उत्कालः मन्थानः । ग्रावः मणिः । कलापः शिखण्डः । नीलकण्ठः मयूरः । समुचितम् उचितम् अभ्यस्तम्, यदने-[कार्थः-] 'उचित' विदितेऽभ्यस्ते

(1) B¹ drops मेषः. (2) B¹ अजः. (3) S drops ०ज०. (4) BCS drops ०क०. (5) BCS drops ०शा०. (6) BCS droys जगत्या. (7) B¹ drops च. (8) B¹ drops ०पर०. (9) B¹ ०कालि०. (10) B¹ ०रूपैक०. (11) B¹ drops निक...मन्यत्र. (12) BCS drops ०न०. (13) BCS विस्मापित०. (14) BCS drops ०श्च०. (15) B¹ लोककलोकम्.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

११६) [1]शस्यसम्पदिवानीतिरनीतिरपि[2] फलति अनीतिः अनयोऽपि, अन्यत्र अनीतिः ईतिरहिता ॥

११७) [3]प्रकटितपरभागानि [4]प्रकाशितशोभानि । प्रततं विस्तीर्णं, सन्ततं वा । कुलायः पक्षिगृहम् । चञ्चूर्यमाणानि अत्यर्थं गच्छन्ति । व्यात्युक्षीं परस्परसेचनम् ॥

११८) तारतरोच्चारेण दीर्घतरोच्चारणेन । [5]तलिनं कृशम् । सङ्क्रमः मार्गः । स्त्रैणस्य स्त्रीसमूहस्य । मसृणतारः कोमलोच्चः ॥

११९) अघनः अङ्गम् । अनिर्वाणः मत्तः ॥

१२०) ऊर्मिका मुद्रिका । कुल्या सारणिः । उभयथापि परिमण्डलोरुणा द्वाभ्यां प्रकाराभ्यां परिमण्डलोरुणा वृत्तबृहज्जङ्घेन, वृत्तविस्तीर्णेन च । द्विधापि निचितकक्षाबन्धबन्धुरेण घनकाञ्चीबन्धचारुणा, निबिडपुरुषकक्षाबन्धमनोज्ञेन च । नितम्बिना [6]प्रशस्तपश्चात्कटीभागेन । सुकुमारः चारुः । अनन्यजः[7] कामः । सुदर्शनोपेतेन वैकुण्ठेनेव कण्ठनालेन तुलितशङ्खाम्[8], एकत्र चक्रोपेतेन, अन्यत्र शोभनदर्शनयुक्तेन तुलितशङ्खाम् अनुकृतकम्बुम्[9] ।

मिते युक्तेऽपि' [३।२६४]; अत्र उचितसमुचितयोरेकार्थ्यम् । सुरप्रासादैः देवतायतनैः । विचितिः परिच्छेदः । बृहत्या जगत्या छन्दोविशेषौ; [जगती] मही । अनेकरूपकालीकान्त० अनेकरूपकाला चामुण्डाख्या, रूपकश्रेणी [च] । शिशिरं ऋतु, शीतलं च । पत्रभङ्गः किर्मीरादि ।

११६) अनीतिः अन् ईतिः, अन्यायश्च । वर्मणा कारापकेन । मनुष्यधर्मणः धनदस्य ।

११७) अस्याः प्राकारभित्तेः । अवस्थितायां नावि [इति शेषः] । अमार्गः अविषयः । अभूमिः अस्थानम्; यदने–[कार्थः—] 'भूस्तु भूमिरिव क्षितौ । स्थाने च...' [१।१०-११] चामीकरं स्वर्णम् । गुणनिका गुणनी । परभागः गुणोत्कर्षः । परिपाटिः श्रेणिः । कुलयाः नीडः । व्यात्युक्षी परस्परजलसेकः ।

११८) आकर्णितः नूपुरझात्कार इति सम्बन्धः । स्वनः स्वरः ।

११९) अघघनेभ्यः अङ्गावयवेभ्यः । सपक्षः सह पक्षेण वर्तन्ते [इति] । अनिर्वाणसुरवारण० अनिर्वाणा अकृतमज्जनाः; यदने–[कार्थः—] 'निर्वाणं मोक्षनिर्वृत्योर्विघाते करिमज्जने' [३।२२२] । स्नानानन्तरं कवला दीयतेऽत एवं सङ्गृहीता इत्युक्तम् ।

१२०) कुल्या सारणिः । मणिप्रतिम० मण्डनार्थं दन्तेषु मणिप्रतिमाः क्रियन्ते । परिमण्डलोरुणा द्विधापि कक्षाबन्धबन्धुरेण वर्तुलो ऊरू यस्य । वर्तुलं च उरू च । तेन

---

(1) BCS सस्य०. (2) BCS drops ०रनीति०. (3) B[1] प्रकट०. (4) BCS प्रकासितसोभानि. (5) B[1]S तलीनं. (6) BCS प्रसस्त०. (7) BCS drops ०यजः का०. (8) BCS ०संखाम्. (9) B[1] ०शंखाम्.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

तरलितायतापाङ्गतरङ्गयोः अन्तस्तरच्चारुतारकयोः क्षीरधवलयोरिक्षणमहानदीप्रवाहयोः[1] ईक्षणे नेत्र एव महानदीप्रवाहौ तयोः; कीदृशोः? तरलितायतापाङ्गतरङ्गयोः चञ्चलीकृतौ दीर्घनेत्रत्रिभागावेव तरङ्गौ ययोस्तौ तथोक्तौ तयोः, अन्यत्र मध्यतरन्मनोज्ञोज्ज्वलजलयोः; क्षीरधवलयोः [इति] समानविशेषणम् । **अविरलावदातदन्तकुड्मलं** दन्ता एव, दन्तवच्च, [2]कुड्मलानि अविकसितकुसुमानि यत्र तत् [3]तथोक्तम् । **अमलगण्डफलकम्** एकत्र निर्मलप्रशस्तकपालम्, अन्यत्र निर्मलकपोलवत् फलानि यत्र तत् तथोक्तम् । **अनिलविलुलितनीलालकालिकमनीयं** वातचलितकृष्णकुटिलकेशा एव अलयः भ्रमराः, तैः, [4]एकत्र; अन्यत्र अलकवद् ये भ्रमराः, तैः कान्तम् । **अनिभृतभ्रूलताविलासं चञ्चलभ्रूविब्बोकं**, चञ्चलभ्रूलतावद् वीनां पक्षिणां लासः लसनं क्रीडा[5] यत्र तत् तथोक्तम् । **उन्नतनासावंशम्**[6] उच्चप्रशस्त[7]-नासिकम्, उन्नतवंशं च । **अभिनवप्रवालपाटलाधरं** नूतनपत्रवद् रक्तोऽधरो यत्र तत् तथोक्तम्, अन्यत्र प्रवालानि[8] एव रक्ताधरो यत्र तत्[9] तथोक्तम् । [10]**उत्कलितकालागुरुतिलकशोभम्**[11] एकत्र [12]अधिककृष्णागुरुविशेषकविभूषम्, अन्यत्र उत्कलितकालागुरुतिलकवृक्षशोभम् । **आबद्धनिबिडपुष्पापीडम्** एकत्र रचितगाढकुसुमशेखरम्, अन्यत्र उद्गतघनकुसमसङ्घातम् । [13]**आक्रीडमिव** क्रीडापर्वतमिव । **प्रतीष्यमाणं** गृह्यमाणम् ॥

ता० टि०

कक्षा काञ्ची । यदने-[कार्थः-] '...कक्षा त्रिभरज्जौ काञ्चीगेहप्रकोष्ठके । भित्तौ साम्ये रथभागेऽन्तरीयपश्चिमाञ्चले ॥ उद्ग्राहिण्यां च...' [२।५६३-५६४] । ततो निबिडः कक्षाबन्धः पाञ्चीबन्धः भित्तिबन्धो वा; अथ देशविशेषात्, परिधानविन्यासविशेषाद् वा, कक्षाबन्धः कच्छबन्धो वा यस्य, तेन जघनबिम्बेन । **अवेक्ष्यमाणः** प्रतिजाग्रियमाणः । **तनुतरङ्गः** ह्रस्वभ्रमिः । **अनन्यजनिः** कामः । **सुदर्शनोपेतः** [सुदर्शनं] चक्रं, शोभनं दर्शनं च । **वैकुण्ठः** विष्णुः । **तारकायाः** तरन्तीति तारकाः पुरुषाः । **ईक्षणं** नेत्रम् । **तुषारः** शीकरः; यदने-[कार्थः-] 'तुषारो हिमदेशयोः शीकरे हिमभेदे च' [३।५९६] । **उत्कलितकालागुरुतिलकशोभं** वर्धिता कालागुरु[-तिलकस्य] शोभा यत्र मुखे । **उत्सङ्गिताम्** उत्सङ्गे कृताम् । **निशान्तं** निशाया अन्तं प्रभातम्, प्राभातं च ।

१२१) **पश्यति** सति [इति शेषः] । **आकर्णयति** सति [इति शेषः] ।

१२२) **रूपिणीं** मूर्तिमतीम् ।

(1) B[1] drops रिक्षण...हयोः. (2) BCS कुद्मलानि. (3) S तत्रत्तथोक्तम्. (4) BCS तैतत्र, dropping ०रे० after तै०. (5) B[1] drops क्रीडा. (6) S ०नाशा० BCS drop ०च्च०. (7) B[1] प्रत्राला. (8) S तत्र तत्तथोक्तम्. (9) B[1] drops उत्अ...शोभम् (10) B[1] drops एकत्र. (11) B[1] उत्फलितकाला०. (12) B[1] dropsशेखरम्...घन. (13) B[1] drops आ०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

१२३) नलकूबरः धनदपुत्रः प्रसेविकायाः कोत्थलिकायाः ॥

१२४) आलवालं स्थानकम् । धीरदृष्टिविक्षेपक्षोभिताभिमुखतेजस्विराजहंसमण्डलः एकत्र स्थिरनेत्रप्रेरण[1]त्रासितसम्मुखसतेजोनृपप्रधानसङ्घातः, अन्यत्र क्षोभितादित्यचन्द्रबिम्बः उष्णीषः शिरोवेष्टनम् ॥

१२५) राजनीतिरिवावस्थापितवर्णसमुदाया एकत्र व्यवस्थापितब्राह्मणादिसङ्घाता अन्यत्र [2]आरोपितनीलादिवर्णसमुदाया । दिनकरप्रभेव [3]प्रकाशितव्यक्तनिम्नतविभागा प्रकटितस्पष्टनीचोच्चप्रदेशा; समानं विशेषणम् ॥

१२६) चतुरङ्गद्यूतमिव सुनिरूपितत्रिकचतुष्करचनम् एकत्र [4]सुस्थापितत्रिकचतुष्कङ्करचनम्, अन्यत्र [5]सुरचितत्रिकचतुष्कप्रदेशविशेषरचनम् । शक्तित्रयं मन्त्रोत्साहप्रभुशक्तिलक्ष[6]णम् । [7]शत्रुषड्वर्गः कामक्रोधलोभमानहर्षमदाः । पराभिभूताः शत्रुतिरस्कृताः । नन्दनोपवनपादपान् मन्दरादीन्[7] ॥

ता० टि०

१२३) प्रवृत्तिः वार्ता । विद्ध० सदृश०; 'विद्धं सदृशे वेधिते च' [? 'विद्धं सदृग्वेधितयोः' २।२५२] इत्यनेकार्थे प्रतिपादनात् । नलकूबरः धनदपुत्रः । एकसूनुः अद्वितीय-[पुत्रः] । शाखान्तरालेन विरलोपलक्ष्यमाण० [शाखान्तरेण] कृत्वा विरलं दृश्यमान० । कौशलिकं प्राभृतकम् । अनुप्राप्त० पश्चात्प्राप्त० । प्रसेविका कुत्थलिका ।

१२४) आलवालानि पुंश्चलीचः । नर्म क्रीडा । कूर्पासकः कञ्चुकः । पक्ष्मलितः बहुलितः । विक्षेपक्षोभिताभिमुखतेजस्विराजहंसमण्डलः विक्षेपेण क्षोभितम् अभिमुखानां तेजस्विनां ग्रहाणां राज्ञश्चन्द्रस्य हंसस्य रवेर्मण्डले यस्य सः, राजहंसो नृपोत्तमः; । यदने-[कार्थः-] 'राजहंसस्तु कादम्बे कलहंसे नृपोत्तमे ।' [४।३४७] अंसः स्कन्धः । चलाचलां चञ्चलाम् । खड्गधेनुकामात्रशस्त्र० धेनुका छुरी; स्वार्थे मात्रट् ।

१२५) वामनः खर्वः । वर्णसमुदायः आश्रमादी च पीतादिश्च । रथाङ्गं चक्रम् ।

१२६) शत्रुषड्वर्गः शत्रूणां कामादिषड्वर्गस्य च । नन्दनोपवनपादपान् नन्दनस्य विषयाणां चोप०...।

---

(1) B¹ ०प्रेरणा०. (2) B¹ रोपित०. (3) S प्रेक्षालित०. (4) B¹ स्थापित०. (5) C drops तुष्कप्रदेशविशेषरच०. (6) B¹ drops ०शक्ति०. (7) S ०द्वर्गः; BC ट्वर्गाः.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

१२७) पश्चालिका टिउलडी (? ढिंगलडी) । कला षोडशो भागो, विज्ञानं च। सीमन्तितं द्विधाकृतम् । [1]धिक्क्रियमाणा तिरस्क्रियमाणा[2] ॥

१२८) सैरन्ध्री गन्धवर्तिका, [3]मण्डनयित्री वा । प्रष्ठा प्रधाना । प्रेष्ठा प्रियतमा। विद्धरूपम्[4] अतिसुन्दरं भावसारं रूपम् ॥

१३०) अपार्यमाणा अशक्यमाना। तदवधार्य तद् लेखस्वरूपम्, अवधार्य मनसि कृत्वा ॥

१३२) अधोगतिम् अधस्तात् स्थितिं, नरकगमनं च । कदली रम्भा । हृदयवासिभिः हृदयं चित्तं, वक्षश्च । अलब्धविवरं निश्छिद्रम् । मध्यस्थां मध्यस्थितां[5], मध्यस्थरूपां[6] च । मुखे वक्त्रे प्रारम्भे च । क्षीरसागरसमं [7]धवलचञ्चलम् , [8]अतिशयचञ्चलं वा ॥

ता०टि०

१२७) महोत्सवश्री० ०श्रिया । पुरुषपरतन्त्रतया नरपारतन्त्र्यात् । सम्प्रयोगः सम्बन्धः; यदने-[कार्थः]- 'सम्प्रयोगो निधुवने सम्बन्धे कार्मणेऽपि च' [४।५२]॥

१२८) सैरन्ध्री मण्डधात्री । प्रेष्ठा प्रियतरा ; प्रियशब्दस्य इष्ठप्रत्यये रूपं प्रेष्ठेति । विद्धः सदृशः । [स्वप्रतिबद्ध०] [स्व-] स्य०, तेन ॥

१२९) महादेवी प्रधाना [देवी] । ०सन्देहेन त्वया देवेन । मया चित्रलेखया । तस्य विचित्रवीर्यस्य । दशशतमरीचिः रविः । धीमता त्वया ॥

१३०) मधुरवादितादिभिः मधुरवादिनो भावे तल् । भवति त्वयि ॥

१३१) वितानकः चन्द्रोदयः ॥

१३२) मार्गप्रभावित० मार्गेण प्रभावितज्ञान० । शत्रपत्रं कमलम् । कालान्तरभुवः चित्रपटादिदर्शनाद्भविष्यति [इत्यर्थः] । अधोगतिं रागिणः अनुरागिणो जनस्याधोगतिर्नरकादिकान्यचिमयानि; रक्तस्य पक्षे सविलासगतिम् । दुःखहेतुः दुःखेन भविष्यति [इत्यर्थः] । अलब्धविवरं पीनत्वाद् अच्छिद्रम् । मुखे वदने, आरम्भे च । अध्येति स्मरति । कर्तव्यं कार्यं, प्रयोजनं [च] । समागमप्राप्तिरपि असम्भावनायाम् । अनुगुणम् अनुकूलम् । निर्वक्ष्यति निर्वाहयिष्यति । परिवर्तनः इतस्ततो विलुलितैः ॥

---

(1) B¹ विधिक्रियमाणा. (2) B¹ drops तिरस्क्रियमाणा. (3) BCS मंडयित्री. (4) BCS drop विद्धरूपम्; B¹ puts it after भावसारं, and drops रूपम्. (5) B¹ मध्यस्थां. (6) B¹ मध्यस्थं रूपं च. (7) B¹ धवलं०. (8) B¹ drops ०शय०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

१३३) आकल्पः वेषः । कषायः सुरभिः । परिवस्त्रा यवनिका । उपस्पृश्य आचम्य ॥

१३४) विस्तारितोद्गतापसम्पत् तापः सन्तापः, उष्णं च । उष्णबाष्पः नेत्रजलम्, उष्णोष्मा च । दवथुः उपतापः ॥

१३६) द्यावाभूमी रोदः । दुर्दिनं मेघतिमिरम् । [1]तदर्पितं गन्धर्वकार्पितम् ॥

१३७) विच्छर्दः विस्तारः ॥

१३८) अपवर्जितः दत्तः ॥

१३९) प्राग्ज्योतिषः कामरूपः । सौहित्यं तृप्तिः । लौहित्यः ह्रदः । क्षपणं विनाशः । विधेयः आयत्तः ॥

ता० टि०

१३३) परिवस्त्रांशुकः जवनिका । सारवे सरय्वा इदं सारवं, तस्मिन् । ०उपलब्धेः मतेः; यदने-[कार्थः-] 'उपलब्धिर्मतौ प्राप्तौ' [४।१५७] । उपस्पृश्य आचम्य ॥

१३४) प्रतिसमर्पिताङ्गभारः स्कन्धे [इत्यर्थः] । निक्षिप्तचक्षुः निपतत्० वा [variant reading] । तिलकमञ्जरी वसन्ते एव तिलकानां मञ्जरी, न निदाघे । प्रबन्धः अनवच्छेदः । आयामः दैर्घ्यम् । बाष्पः अश्रुः, ऊष्मा च, यदने-[कार्थः-] 'बाष्प ऊष्माक्षिजलयोः' [२।३०१] । दवथुः उपतापः । वेदना पीडा ॥

१३५) प्रसादयितुमिव तद्दृष्टिम् दृष्टेर्हि श्यामं वस्तु चक्षुष्यम् । भूतधात्री भूः । निर्वातुं वाताय । ०मरुतो० ०वाताः । विहितातपत्राणीव अन्यतो[ऽपत्रपा] लज्जा । दर्शनदुःखिता [दर्शन्-]एन पीडिता । आबद्धकुसुमाञ्जलिपुटानि एव बद्धस्तबाञ्जलिर्न हननीयः कुमार त्वया । ताण्डवं नृत्तम् ॥

१३६) आपारवाहिनी नदी । किलिञ्जकं कलिञ्जं काष्टम् ॥

१३८) परिगतः परिवृतः । विसारि० प्रसरणशीलम् । चक्राङ्गः हंसः । सीर० हल० । अपवर्जितः दत्तः । हूणः तुरकः । ०ग्रामः ०समूहः । विलम्भके विलहणके । कपिलायमानं पिङ्गलम् । अध्युषितः आश्रितः । उद्भिन्नः विकसितः । विटपि० विटपि-[भिः] । उच्छित-पत्रखण्डं समृद्धं, प्रधानं [च] ॥

१३९) प्राग्ज्योतिषाधिपः कामरूपाधिपतिः । प्रतिषद्ध० निषिद्ध० सौहित्यं तृप्तिः । लौहित्यः ह्रदः; यदनेकार्थः—'लौहित्योऽब्दौ ह्रदे व्रीहौ...' [३।५३३] । मृगया आखेटकः । क्षपणाय मारणाय । सानुक्रोशतया सदयतया । अर्भकानामपि शिशूनामपि । विधेयान् भणित-कारिणः । उदस्त्राश्रुः धृत्वा राजानः पशून् त्यक्तवन्तः [इत्यर्थः] । सङ्गच्छमानैः मिलद्भिः ॥

(1) BCS drops त०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

१४०) अधिकसुश्लिष्टसंयोजितकलायाः[1] एकत्र[2] [3]विज्ञानकला, [4]अन्यत्राधारकाष्ठम् । नूतनगुणारोपसविशेषलब्धसौभ्यसम्पद्. एकत्र नूतनगुणाः कान्तिसौम्यादयः, अन्यत्र[5] नूतनतन्त्री । मन्मनः अव्यक्तध्वनिः । मेदुरः पीनः ॥

१४१) परिवर्धकः अश्वाकर्षकः । [6]लेशिकाः पडिकाराः ॥

१४३) स्मयः दर्पः । मन्दरालोडितजलराशिजलमिव स्पष्टमूर्च्छनागमकरचितम्[7] एकत्र [8]व्यक्तमूर्च्छभुजगमकरव्याप्तम् । अन्यत्र व्यक्तमूर्च्छनारागान्तरप्रवेशरचितम् । प्रभातकालग्रह-[9]चक्रमिवदर्शितप्रकाशसर्वस्वरविशेषम् [10]एकत्र प्रकटितदीप्तिसर्वस्वादित्यशेषम्, अन्यत्र प्रकटित-व्यक्तिसकलषड्जादिस्वरभेदम् । मरुस्थलमिव कलमविकलग्रामतानम् एकत्र कलमशालिरहितग्राम-विस्तरम्, अन्यत्र कलं मधुरं, [11]परिपूर्णग्रामविस्तारराग[12]त्रयैकविंशतितानम् । [13]दूरविततस्त-म्भनिश्चलम् एकत्र स्तम्भः स्तम्भनम्, अन्यत्र आलानम् ॥

१४४) प्रतिपन्नवर्त्मभिः एकत्र वर्त्म मार्गः, अन्यत्र पक्ष्मोद्गमस्थानम् [=नेत्राच्छादक-चर्मपुटम्] ॥

ता० टि०

१४०) संयोजितकलाया० कलं ध्वनिविशेषः; यदनेकार्थः– 'कलं त्वजीर्णरेतसोः । अव्यक्तमधुरध्वाने...॥ [२।४८८] । विपञ्च्याः वीणायाः ॥

१४१) वल्ल्पर्याणं पलाणीअउ ॥

१४२) पर्वतपाद्पाषाणे पर्वतपर्वते । लेशिका आरिका । अन्धकारातिः हरः । गजासुरः दानवः । वशा हस्तिनी ॥

१४३) कोणः वादनदण्डः । उच्चचार उल्लास, रणितमिति सम्बन्धः । स्मयः दर्पः स्पष्टमूर्च्छनागमकरचितं मूर्च्छना एकोनविंशतिः; स्पष्टमूर्च्छा येषां ते हस्तिमकराः, तैश्चितां मूर्च्छनां गमयन्ति ज्ञापयन्तीति ये कराः तैश्चितम्; गमा एव गमका विच्छेदाः; स्पष्टमूर्च्छ-नागमकै रचितम् । प्रकाशसर्वस्वरविशेषं सर्वे स्वरविशेषा यत्र; रविरेव शेषो यस्य । कलम-विकलग्रामतानं सम्पूर्णा ग्रामास्त्रयस्ताना एकोनपञ्चाशत्; व्रीहिभेदैः शून्यग्रामसमूहम् । अकृतवारणः अनिषिद्धः । सृजन्तं ददतम् । स्तम्भः स्तम्भनं स्तम्भनेन, स्तम्भकाष्ठैश्च । सङ्क्रमः निःश्रेणी । प्राजनः आरिकादण्डः ॥

१४४) विभागावलोकनपरैरिव पक्ष्मणाऽवलोकनाभावाद् उत्प्रेक्षा ॥

(1) BCS drops ०याः. (2) BS drop ०त्र. (3) B[1] विज्ञानं०. (4) BCS ०त्र०. (5) BCS drop ०त्र. (6) BCS लेषिका. (7) B[1] drops ०क०. (8) B[1] ०भुजंग०. (9) BCS ०प्रकास०. (10) BCS drop एकत्र. (11) B[1] drops ०ग्रामविस्तार. (12) BC राग्र०. (13) BCS ०वितरस्तम्भ०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

१४५) [1]कल्पः [2]चतुर्युगम्, युगं द्वादशसाहस्यम् । उदन्तः वार्ता ॥

१४७) [3]अनुयुक्ताः पृष्टाः । मन्युना दैन्यम् । कुथः [चित्र–]वर्णकम्बलः ॥

१५०) सम्भाव्य [4]सन्मान्य । पुरोलिखितरुचिररेखस्वस्तिक[4]मावासगृहमिव [5]एकत्र अग्रदेशे लिखितदीप्रलेखः स्वस्तिकबन्धो यस्य स तथोक्तस्तम्, अन्यत्र अग्रे लिखिता रुचिररेखाः स्वस्तिका यत्र तत् यथोक्तम् ॥

१५१) व्यास्ता प्रसारिता ॥

ता०टि०

१४५) विप्रकर्षात् अनतिदूरत्वात् । धूपितः सन्तापितः । कल्पायत० [कल्प-]वत् दीर्घ० । आपतिष्यतः आगमिष्यतः ॥

१४६) चङ्कमणं गमनम् । निरन्तरगवाक्षितेन गवाक्षाकारत्वात्; गवाक्षा जालकाः; गवाक्षाः सञ्जाता अत्र तद् गवाक्षितं, खदिरैः पादितत्वात् । तदा तु तेन व्यायामेन ॥

१४७) व्रीडाजड० [व्रीडा–] जनन० वा [variant reading] खलीकृतः प्रेरितः । मन्युना दैन्येन ॥

१४८) कुथास्तरणः पर्याणकम्बलः ॥

१४९) अवगताशयेनेव ज्ञातचेतसा एव । अनेहसा कालेन ॥

१५०) महाकालः हरः; यदने–[कार्थः–] 'महाकालो महेश्वरे । किम्पाके गणभेदे च' [४।३०५–३०६] । पुरोलिखितरुचिरलेखस्वस्तिकं पूर्वं लिखिता रुचिररेखा स्वस्तिर्यत्र; शेषाद् वाङ्कः; स्वस्तिका रङ्गवल्यश्च । धूसरितवर्णः गौरादिः, अक्षराणि च । परितोषः लेखवाहकनाम ॥

१५१) वेलावित्तकः वेलोद्भूणकः । प्रारभ्यमाणेषु आत्मीयपदेषु स्वपुत्रस्थापनार्थमिति भावः । द्रविण० [द्रवि–]णाय । धावद्रमकः [धाव–]त् रङ्कः । अश्रेयवाक्यजनसञ्चारिताक्षरः पात्रावतारेण [इत्यर्थः] । निघ्नं परवशम् ॥

---

(1) BCS कल्पं. (2) BB[1]SC put चतुर्युगं before कल्पः. (3) C ०युक्तां. (4) B[1] संमान्य (5) BCS drop ०कमावास...स्वस्तिक०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

१५२) वासतेयी रात्रिः । [1]कार्माः कर्मकराः । इह लेखे । निसर्गविमलाभ्यः कलाभ्यः कला षोडशो भागो, विज्ञानं च । उपधिः माया । तत्कृतं तत् गमनम् । तत् तस्मात् ॥

१५३) परिणतज्योतिषं ज्योतिः दीप्तिः, ज्योतिः शास्त्रं च ॥

१५४) सौधांशवे[2] चान्द्रे । संवलितं मिश्रितम् । विशिखा रथ्या । अर्चा प्रतिमा ॥

१५५) जम्भारिः इन्द्रः । प्रतिपन्नदक्षिणवाममार्गपरैः परं शिवं [3]शंसद्भिरभिप्रेतसाधकैः शैवैरिव प्रधानशकुनैः एकत्र शैवैः कीदृशैः ? प्रतिपन्नदक्षिणवाममार्गपरैः अभ्युपगतोऽनुकूलो वाममार्गो यस्तेन पृणन्ति तर्पयन्ति ये ते तथोक्तास्तैः; तथा परं प्रकृष्टं, शिवं शङ्करं, शंसद्भिः[4] कथयद्भिः[5] स्तुवद्भिर्वा,[6] अभिप्रेतसाधकैः अभि समन्तात् सामीप्ये प्रेतं वेतालं साधयन्ति ये ते तथोक्तास्तैः; अन्यत्र शकुनैः आश्रितदक्षिणवाममार्गसव्यापसव्यपथनिष्ठैः, तथा कल्याणं परमं कथयद्भिः, अभीष्टार्थकारकैः ॥

१५६) काहलः अव्यक्तः । उपहारः बलिः । त्रयीभक्तेनेव गाढाञ्चितहिरण्यगर्भकेशवेशेन एकत्र अत्यर्थपूजितब्रह्मविष्णुशङ्करेण, अन्यत्र निबिडाबद्धसुवर्णमध्यकचस्थानेन । कण्ठीरवः सिंहः । सापराधवध्वेव प्रियालपनसफलीभूतपादपातनिष्ठया एकत्र प्रियालापेन सफलीभूतं

ता० टि०

१५२) वासतेयी रात्री । पुनरुक्तं वारंवारम् । कार्मनिर्मिताणं० [कार्मः] कर्मशीलः; 'कर्मशीलस्तु कार्मः' इति नाममाला–[अभि० चिन्ता० २।११८]वचनात् । अधिगतगाढपाण्डिम्नि नीलत्वात् [इत्यर्थः] । पर्यटन्नटविं अवनिं वा [variant reading] । अनवधृत० अज्ञात० ।

१५३) प्रयाणशुद्धिमिव अद्य दिने प्रयाणं भव्यमभव्यं वा । परिणतज्योतिषं परिणतं ज्योतिर्यस्य तं रविम्; परिणामायतं ज्योतिषं ज्योतिःशास्त्रं यस्य तम् ।

१५४) सकैरवेन्दीवर० शुक्लनीलः, अत एव ज्योत्स्नातमसोश्चोपमा । विशिख० रथ्या० । अर्चा प्रतिमा । विजयार्धः भरतैरावतयोरपि विजयभावाऽऽगमेषु दृश्यते ।

१५५) सौम्यः अनुग्रः । प्रतिपन्नदक्षिणवाममार्गगमैः वामो हरः; यदनेकार्थः—'वामः कामे सव्ये पयोधरे । उमानाथे प्रतिकूले चारौ' [२।३४०] आश्रितोऽनुकूलः शिवमार्गागमो यैस्तैः शैवैः; प्रतिपन्नो दक्षिणाप्रवाममार्गागमो यैः शकुनैः । शैवैः शिवदेवतैः । निर्वृतिः सुखम् । उत्पांसुलं बद्धधूलिम् । क्लमं श्रमं वा [varient reading] ॥

१५६) काहलः अव्यक्तध्वनिः । स्थविराभिः शबरपत्नीभिरिति सम्बन्धः । विभज्यमानः भागीक्रियमाणः । गाढाञ्चितहिरण्यगर्भकेशवेशेन गाढबद्धसुवर्णमध्यः कचवेषो येन सः, तेन;

---

(1) S कैर्माः; BC कर्माः (2) B[1] सौधवांशे. (3) BCS drop शं०. (4) BCS drop शं०. (5) B[1] drops कथयद्भिः. (6) BCS drops स्तुवद्भिः.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

चरणपतनकष्टं यस्याः सा तथोक्ता तया, अन्यत्र प्रियाल-पनस-पियङ्गु-विभीतकवृक्षात[1]-निष्ठया [2]गरिष्ठया। धीरपुरुषतूण्येव गौरखराच्छभल्लशरभरोचितया एकत्र [3]गौरहरखिच्छ-शरभशोभितया, अन्यत्र [4]उज्ज्वलतीक्ष्णस्वच्छकुन्तबाणसङ्घातयोग्यया। जठरजीर्णानेकदिव्यौष-धिसमूहयापि व्याधीनां गणैराक्रान्तया या किल उदरपरिणतनानादिव्यौषधिसङ्घाता सा कथं रोगैर्व्याप्ता? अन्यत्र मध्यशीर्णानेकदिव्यौषधिसमूहया[5] लुब्धकभार्यासमूहैर्व्याप्ता ॥

१५७) दुर्जातं दुःखम् ॥

१५८) यावकरसस्येव वारं वारं लङ्घितमहेलाधरस्य एकत्र आक्रान्तयोषिदधरौष्ठस्य, अन्यत्र अतिक्रान्तगुरुपर्वतस्य। मारुतेरिव क्रमेणोत्तीर्णदुरवतारसिन्धोः एकत्र परिपाट्या उत्तीर्णदुःखावतारसमुद्रस्य, अन्यत्र उत्तीर्णदुरवतारसरितः;[6] मारुतिः हनूमान्। अग्न्याहिताग्ने-रिव शुष्कपादपारण्याश्रयिणः एकत्र शुष्कवृक्षारणिकाष्ठाश्रितस्य, अन्यत्र शुष्कवृक्षकान्तार-

ता०टि०

[गाढबद्धाः] ब्रह्मविष्णुहरा येन च। निरुन्ध्व रुन्धताम्। लोचनांशुशारया [लोचना-] ञ्जमालया वा पाठान्तरम् [vatient reading]। प्रालम्बः हारः। श्वागणिकः व्याधः। दलितः मारितः। आच्छिन्नः उद्दालितः। बध्यमानमार्गणप्रहतमर्मद्वीपिमार्गया रुध्यमानो विद्धम-र्मणां द्वीपिनां मार्गो यस्यां सा। प्रियालापसफलीभूतपादपातनिष्ठया मधुरभाषणेन सफली-भूता पादपातस्य निष्ठा यस्याः, तया; अन्यैरपि फलितैः वृक्षैः गरिष्ठयाऽविरलया वा। तूण्य० जम्भक०। गौरखराच्छभल्लशरभारोचितया गौरः विशुद्धः; यदने-[कार्थः —] 'गौरः श्वेतेऽरुणे पीते विशुद्धे चन्द्रमस्यपि' [२।४२५]; लोहदोषरहिताः विशुद्धाः; विशुद्धाः खराः कठोरा अच्छाः किट्टरहिता भल्ला भल्लयो येषु शरेषु. तेषां भरः समूहः, तेन उचितया। भल्लशब्दो भल्लीवाची पुंनपुंसकः (? स्त्रीपुंसकः); यत् [हैमलिङ्गानुशासने–] 'पटोलः कम्बलो भल्लो....' [स्त्रीपुंसाधिकारे ९]। गौरखरा अच्छभल्ला अक्षाः शरभाः, तैः दीप्तया। जठर० उदरपरिण० [?]। व्याधीनां व्याधानां भार्याः व्याध्यः ॥

१५७) दुर्जातं व्यसनम् ॥

१५८) लङ्घितमहेलाधरस्य आक्रान्तनार्योष्ठस्य; लङ्घिता महान्त इलाधरा अद्रयो येन। सिन्धोः [सिन्धुः] नदी, समुद्रश्च। अरण्याश्रयिणः अरणी, वनं च। जनपदः देशः

(1) BCS drop अतनिष्ठया. (2) B[1] drops गरिष्ठया; BCS गरिष्ठया. (3) B[1] गौर-खराच्छभल्लशरभ०. (4) BCS drops उ०. (5) C abrupty drops the portion amounting to about one folio after ०दिव्यौष० and immediately begins with ०रारोहान् पल्यङ्कान् etc. obviously the scribe has missed the correct page of the folio and begun with the wrong one. (6) B ०दुःखावतार०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

सेविनः । उत्तमप्रकृतेरिव महाजनपदानुसारिणः एकत्र पूज्यजनस्थानानुसृतस्य, अन्यत्र बृहद्देशानुगामिनः । महामुनेरिव फलमूलकन्दैः कल्पिताभ्यवहारस्य उभयत्रापि समानम् । अमरस्येव सङ्कल्पमात्रोपनतदिव्याहारस्य एकत्र चिन्तनमात्रोपगतामृताहारस्य, अन्यत्र चिन्तनमात्रागतचारुभोजनस्य । अद्रेरिव वारिभिः धौतपादस्य एकत्र [1]प्रक्षालितप्रत्यन्तपर्वतस्य, अन्यत्र धौतचरणस्य । इष्टदैवतस्येव दर्शनानुरक्तजनेनापाद्यमानचित्तप्रसादस्य एकत्र दर्शनं मतम्, अन्यत्र अवलोकनं ; शेषं समानम् । प्रेतसाधकस्येव नक्तञ्चराध्यासितासु भूमिषु कुशसंस्तरानुचितानलङ्कुर्वाणस्य एकत्र नक्तञ्चराः राक्षसाः, अन्यत्र सिंहादयः ; [एकत्र] भूमिषु [2]श्मशानेषु, अन्यत्र धरासु ; एकत्र संस्तरान् कुर्वाणस्य विदधानस्य, कथम् ? अनुचितानलं चिताग्निं [3]लक्ष्यीकृत्य, अन्यत्र संस्तरान् अनुचितान् अयोग्यान्, अलङ्कुर्वाणस्य भूपयतः । [4]विपक्षभीतपल्लीपतेरिव प्राकृतजनदुरारोहान् पल्ल्यङ्कानधिशयानस्य एकत्र सामान्यपुरुषदुःखारोहान् [5]पल्ल्युत्सङ्गान्, अन्यत्र नीचजनदुरारोहान् [6]महार्हशय्या अधिशयानस्य आरोहतः । [7]बालचन्दनवृक्षखण्डस्येवाध्वगमितमार्गसहस्य शिशिरसुरभेः एकत्र पथिकक्षुण्णमार्ग[8]-समर्थस्य, तथा शीतलसुगन्धेः; अन्यत्र [9]मार्गनीतमृगशिरःपौषमाघफाल्गुनचैत्रवैशाखस्य ॥

१६०) [10]अविरतास्फालिततरङ्गततिना तरलितबालपुष्करेण [11]प्रबलसीकरासारसिक्तककुभा वनद्विरदयूथेनेव सद्यो जलादुत्तीर्णेन महता सूच्यमानं समानि विशेषणानि ; केवलमेकत्र तरलितबालपुष्करेण चञ्चलीकृतपुच्छशुण्डाग्रेण, अन्यत्र तरलितबालपद्मेन । उपशल्यं समीपम् ।

ता० टि०

अभ्यवहारः भोजनम् । पादाः पर्यन्तपर्वताः, चरणौ च । दर्शनम् अवलोकनं, धर्मश्च; यदने-[कार्थः—] 'दर्शनं दर्पणे धर्मे विलब्धौ बुद्धिशास्त्रयोः । स्वप्नलोचनयोश्चापि...' [३।४१०] । मार्गसहः [सहा ऊर्वी; यद्—] अने-[कार्थः—] 'सहोर्व्यां सहदेवायाम्' [२।६०७] । अध्वगमित मार्गसहस्य शिशिरसुरभेः अध्वगैर्मिता परिच्छिन्ना मार्गसहा मार्गपृथ्वी यस्य सः । अथवा मार्गोऽन्वेषणम्; यदने-[कार्थ—] 'मार्गो मृगमदे मासे सौम्यर्क्षेऽन्वेषणे पथि' [२।४२] । ततोऽल्पत्वाद् अध्वगानां मितं मार्गं सहते [इति] । अचि रूपम् । अपरपक्षे ऋतुविशेषाः । त्रिदशसिन्धुः गङ्गा ॥

१६०) महाभोगपरिसरं सरोविशेषणम् । तरलितबालपुष्करेण तरलिते बालपुष्करे पुच्छशुण्डाग्रे येन तेन, यदने-[कार्थः—] 'बालोऽश्वेऽश्वेभपुच्छयोः । शिशौ ह्रीबेरकचयोः' [२।५०५]; पुष्करं कमलम् । सूच्यमानं निरन्तराभिः वनराजिभिः [इति सम्बन्धः] । अभ्रंलिहशिखरोपशल्यया अभ्रंलिहं शिखरपातं यस्याः [सा, तया] । प्रतिबिम्बं प्रतिच्छन्दकः ।

---

(1) B¹ ०पर्यन्त०. (2) B¹ श्मशानेषु. (3) B¹ लक्षी०. (4) B¹ ०मिल्ल० (5) B¹ पल्ल्या०; BCS पल्ली उत्संगान्. (6) B¹ ०स्यस्या (7) B¹ ०षण्ड०. (8) B¹ ०क्षुन्न०. (9) B¹ ०सिरः०. (10) BCS drop अ० (11) BCS drop प्रबल०...०पुष्करेण.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टी०

[1]पारीन्द्रः [2]अजगरः । अच्युता अच्छुप्ता । जग्धं भक्षितम् । सौमित्रिचरितमिव विस्तारितोर्मिलास्यशोभम् एकत्र विस्तारितलक्ष्मणभार्यामुखविभूषम्, अन्यत्र विस्तारितकल्लोलनर्तनशोभम् । विलासिनीगमनमिव कलहंसकलापकृतक्षोभम् एकत्र मधुरनूपुरशब्दविहितक्षोभम्, अन्यत्र मधुरहंसशब्दकृतक्षोभम् । कुलाचलत्रयमिव केसरिमहापद्मतिगिच्छिभूषितम्[3] एकत्र केशरिमहापद्मतिंगिच्छिना[4] ह्रदालङ्कृतम्, अन्यत्र केशरवद्बृहत्कमलकिञ्जल्कशोभितम् । [5]गगनमिव मकरमिथुनाध्यासितम् एकत्र मकरमिथुनराशिसङ्गतम्, अन्यत्र मकरजलचरयुगलाध्यासितम् । दिनकरमिवानेकपत्ररथचक्राक्रन्दमुखरिताम्बरम् एकत्र नानाश्वस्यन्दनरथाङ्गचीत्कारमुखरीकृताकाशम्, अन्यत्र नानापक्षिसङ्घातमुखरितगगनम् । [6]रणाङ्गणमिवोत्कटशरा[7]रिघलाकाण्डकबरम्[8] [9]एकत्रोत्कटबाणशत्रुसैन्यासमयकर्बुरम्, अन्यत्रोन्मदा[रा-]टिब[10]लाकापक्ष्यण्डकश्रेष्ठम्[11] । मद्गुरुचितमपि न मद्गुरुचितम् मद्गुः जलवायसः; यदि मद्गुशब्दितशोभितं कथं न मद्गुरुचितम् ? अन्यत्र नम्रमहावृक्षव्याप्तम् । बकैरवभासितमपि न बकैरवभासितम् यदि [12]बकोटैः शोभितं, कथं न [13]बकोटैः शोभितम् ? अन्यत्र नूतनकुमुदभूषितम्; [विरोधपरिहारे तु न बकैरव०' इत्यत्र बवयोरभेदेन 'नवकैरव०' इत्यवगन्तव्यम्]। विषैकसदनमपि [14]अमृतमयं; विरोधः प्रकट एव; परिहारस्तु जलैकस्थानम, अमृतेनैव निवृत्तं सुस्वादुजलत्वात् । शङ्खनिधानमपि स्थैर्यापितं; यदि शङ्खनिधिः, कथं स्थैर्योपेतः ? अन्यत्र कम्बुनिधिः स्थिरं च । विबुधानां बुधानामपि मानसमधःकुर्वाणं त्रिबुधानां देवानां विदुषां च सम्बन्धि मानसं सरः चित्तं च अधःकुर्वाणं तिरस्कुर्वाणम् ॥

ता०टी०

अम्बरतलस्य विस्तीर्णत्वात् [इति सूच्यम्] स्रुतं द्रुतम् । अदभ्राभ्रदहनः विद्युत् । भद्रभ० भिंगु (?)। रोधसः तटस्य । वियता खेन । प्रतिमा प्रतिबिम्बम । पलं मांसम् । विप्रलभ्यमानः वञ्च्यमानः । प्रतिफलनच्छलेन प्रतिबिम्बच्छलेन । अत्यायतैः दीर्घैः । राजहंसः उत्तमनृपः, हंसश्च । नितम्बः कटकः; कटीपश्चाद्भागश्च । चन्द्रकितं चन्द्रकयुतम् । आस्फोटनं बर्करिकास्फालम् । प्रतिवेलम् अनुक्षणम् । तिमिः मत्स्यः । ताण्डवं नृत्तम् । पतत्री पक्षी । धरणमहिषी वैरोट्या । चक्रायुधा चक्रेश्वरी । चक्रायुधगरुडः चक्रेश्वर्या गरुडो वाहनम् । [सौमित्रिः लक्ष्मणः] ऊर्मिला तद्भार्या । लास्यं नृत्तम् । कलहंसकलापकृतक्षोभं हंसकनूपुरशब्देन कृतक्षोभम् । कुलाचलत्रय० नीलवन्तो महाहिमवन्तो निषध इति ; यथाक्रमं तेषु ह्रदाः । केसरिमहापद्मतैगिंच्छि० तिगिंच्छि एकत्र ह्रदः, अन्यत्र केसरसंयुक्तमहापद्ममधु ।

---

(1) This is a variant reading, the original one in the Critical Text of the TM being फणीन्द्र (2) B¹ drops अजगरः. (3) B¹ ०तिगिच्छ०. (4) B¹ ०तिगिंच्छिना. (5) BCS ०मिव. (6) B¹ गगनमिवो०. (7) BCS drop ०श०. (8) B¹BBS ०कबरम्. (9) B¹ ०द्र०. (10) S ०न्मदाटि०. BC ०न्मदादि०; B ०न्मदा...०. (11) BB¹CS ०पक्षिअंडक० (12) B¹ बकैचैः. (13) B¹ बकैः. (14) BC अनृतमयं.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

१६१) समग्रवरगुणोपेते सत्यस्मिन् पलितपाण्डुकरालशङ्खमण्डल: एकत्र वर: भर्ता, अन्यत्र वर: श्रेष्ठ:; एकत्र पलितं शुभ्रमुद्भटं शङ्खमण्डलं शिरस एकदेशविशेषो यस्य स तथोक्त:, अन्यत्र श्वेतकेशवद् गौरमुद्भटं शङ्खमण्डलं कम्बुसङ्घातो यत्र स तथोक्त:[1] ॥

१६३) विटङ्क: उच्चै: स्थानम् ॥

१६४) [2]**विदग्धकविप्रबन्धैरिव[3] परिपाकमधुरैर्विविधरसशालिभिस्तरुफलैराप्यायितवपु:** एकत्र परिणतिमाधुर्ययुक्तै:, अन्यत्र परिपक्वमधुरै:; [एकत्र] विविधशृङ्गारादिरसशोभिभि:,[4] अन्यत्र नानामधुराम्लादिरसयुक्तै: ॥

ता० टि०

मकरमिथुन० राशिद्वयं, जलचरद्वन्द्वं [च]। **पत्ररथचक्राक्रन्द:** तुरगप्रवाहस्यन्दनरथाङ्गशब्द:; पत्ररथा: पक्षिणस्तेषां समूहस्तस्य ध्वनि: [च]। **उत्कटशारिबलाकाण्डकबरं** आडिबकी (?) तयोरण्डकानि तैर्वरम्; उत्कटशराणि अखिलानि तैरकाण्डे कचरं कर्बुरम्। **मद्गु:** जलवायस:। **नमद्गुरुतरुचितं** नमन्तो गुरवस्तरवस्तैश्चितं व्याप्तम् ॥

१६१) पर्यन्तभूमि: प्रकर्ष:। **हिरण्यगर्भैकपङ्कजाङ्कितोदरं** ब्रह्मण एकपङ्कजेनाङ्कितमुदरं यस्य वपुष:। **पलितपाण्डुकरालशङ्खमण्डल:** पलितै: पाण्डु भीषणं शङ्खमण्डलं भालश्रवोरन्तरं यस्य; पलितवत् पाण्डु करालं शङ्खमण्डलं यस्य च। **मण्डलाग्र:** खड्ग:। **राजीवं** कमलम्। **अन्त:** प्रान्त:; **अन्त: प्रविष्टदिनकरातपकणिकाकलापेनेव निष्पतता** मार्गे आगच्छतस्तस्य दिनकरनिकरो यो लग्नस्तेन निर्गच्छतेव। **उर० जल०**। **प्रत्युरसं** उरसि प्रति 'प्रतेरुरस: सप्तम्या:' [इति] अत् [सि. है. शब्दानु. ७।३।८४]। **उदरं** मध्यम्। **स्रोतस्स्विवपि** स्रोतोवत् स्विद् यस्य, तस्मिन्। **रति:** सुरतम् ॥

१६२) उत्सङ्गित: उदूढ:। **सख्या** मित्रेण। **निरचैषीत्** निश्चितवान् ॥

१६३) तर्जयन्तम् अश्ववृन्दध्वनिम् [इति सम्बन्ध:]। **धीरप्रकृते** सम्बोधनम्! **उत्कर्णपल्लवै:** [उत्-]कटभरितकर्णै:। **सप्तसप्ति:** रवि:। **तटविटङ्क:** [तटस्थ] विटङ्काकारत्वात्।

१६४) विप्रकृष्टतया दूरतया। **प्रांशुतया** उच्चतया। **सान्द्र०** बहुल०। **अचलप्रकृतिना** निश्चलेनेत्यर्थ:। **वासरमणि:** रवि:। **घर्मोर्मय:** ऊर्मय इव ऊर्मय:। **उपेयुषि** गते। **०प्रस्रवणे ०निर्झरे** ॥

---

(1) BCS drop ०क्त:. (2) C The portion abruptly dropped after ०दिव्यौष० at the and of १५७) is abruptly taken up here after ०बन्धै० on p. 2 of folio 16, and the portion from ०रिव etc. left here abruptly is takan up after प्राकृतजनदु० on p. 1 of folio 17. (3) C ०रित. (4) B[1] ०रसं०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

१६५) स्थूलोच्चयेन मध्यमगत्या । मल्लिकाक्षाः हंसाः । अर्णः जलम् । [1]लामज्जकं मृणालम् । [2]कुक्कुहः पक्षिविशेषः । पिच्छिलेन [3]विलफिलेन । कसेरुः कन्दविशेषः । कोलः सूकरः ॥

१६६) प्रचलाकी मयूरः । खञ्जरीटः चटकविशेषः । आलीढः आस्वादितः । दात्यूहः जलपक्षी । घनसारः कर्पूरः । अम्भोधिमथनमिव सुरभिपारिजातोद्गमसुभगमुत्सर्पितगरं च एकत्र [4]सुरभिगावीपारिजातवृक्षोत्थानचारु, उद्गतविषं च; अन्यत्र सुगन्धिपारिजातकुसुमशोभनम्, उद्गच्छत्तगरवृक्षं[5] च । व्यक्षकोत्तमाङ्गमिव [6]पतत्रिमार्गाङ्कितमध्यमानीलनागलतावनद्धबालपूगं[7] च एकत्र पतद्गङ्गाचिह्नितमध्यं, कृष्णफणिलताबद्धकेशसङ्घातं च; अन्यत्र पक्षिपथाङ्कितमध्यम्, आनीलनागवल्लीश्लिष्टबालपूगवृक्षं च । कामिनीकपोलतलमिव पत्रलतालीकृतच्छायमुद्यन्मधूकधवलं च एकत्र [8]पत्रवल्ल्या सखीविहितशोभं, विकसन्मधूककुसुमगौरं च; अन्यत्र पर्णवत्तालीतरुकृतातपाभावम्, उद्गच्छन्मधूकधवादायिनं[9] च । आपानगोष्ठीबन्धमिव मधुकरकामोदितमामत्तमधुपमण्डलीमुखरितं च एकत्र मद्यवाघटिकामोदवत्[10], ईषत्क्षीबमद्यपगोष्ठीप्राप्तमुखरत्वं च ; अन्यत्र [11]भ्रमरानङ्गरुतं क्षीबभ्रमरसङ्घातमुखरितं च । कश्मीरमण्डल-

ता०टि०

१६५) स्थूलोच्चयः करिमध्यमगतिः । ब्रह्मघोषः वेद-[पाठः]; यदने-[कार्थः-] 'ब्रह्मा तु तपसि ज्ञाने वेदेऽध्यात्मे द्विजे विधौ ऋत्विग्योगविदोश्चापि...' [२।२८९] अत्र ब्रह्मः वेदः । मल्लिकाक्षैः हंसविशेषैः । अर्णः जलम् । रङ्कुः मृगः । सङ्कुलेन सारस्तीरेणेति सम्बन्धः । लामज्जकः कन्दविशेषः । पुञ्जयमान० बहुलीभवन् । कुक्कुहः कुम्भकारकुक्कुटः । पिच्छिलेन सकर्दमेन । लवलीलता कर्पूरद्रुमः । पत्ररथाः पक्षिणः । सिकतिलं वालुकाकुलम् । प्राचा पूर्वदिग्भागवर्तिना ॥

१६६) शकुलः मत्स्यः । अवाकृचञ्चुकृतजलप्रपात० अवाक् अधोमुखचञ्चुभिः कृतोऽम्बुपातो यैः । वञ्जुलः पक्षिविशेषः । ताण्डवं नृत्तम् । प्रचलाकिमण्डलं मयूरसमूहः । नेदिष्ठं निकटम् अधिष्ठानं पत्तनम् । अम्बुगर्भभारेण अम्बुरूपो यो गर्भः तस्य [भारेण] । अभ्रं मेघः । मातुलिङ्गं बीजपूरम् । आपीन० आसमन्तात् स्थूल० । आपीड० शिखर० ।

(1) C लोमंजकं. (2) B[1] कुक्कुटः; the reading कुक्कुहः is supported by the Ms. trading ofthe TM, and is, therefor, outhetic. (3) B[1] विजिविलेन. (4) BC ०गार्वा०. (5) BCS ०च्छेगर०, dropping ०त्त०. (6) BCS ०मार्गाचित०. (7) BC ०भूगं. (8) B[1] ०वेल्या. (9) B[1] ०मधूकाबदातम्. (10) B[1] drops ०मोद०. (11) B[1] भ्रमरानाङ्गमङ्गरुतं.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

मिव विकसत्कुङ्कुमकच्छकमनीयमनेककीरग्रामानुगतं[1] च एकत्र विकासिकुङ्कुमगहनप्रदेशरमणीयं, कीराख्यजनसम्बन्धिसंवसथयुक्तं च; अन्यत्राप्येकं विशेषणं सामानार्थं, नानाशुकसङ्घातसंयुक्तं च। [2]वातरोगोपहतमिव बहुगुल्मसङ्कुलोदरं श्यामलताकान्तं च एकत्र लतागुल्मरोगव्याप्तजठरं, श्यामत्वव्याप्तं च; अन्यत्र अनेकलतासङ्घाताकीर्णमध्यं, प्रियङ्गुलताव्याप्तं चम्पकादिलताकान्तं च वा। सर इवोत्पलाशमल्लिकाक्षमुरुतरलहरिसेवितं च एकत्र प्रबलमांसाशिहंसम्, विस्तीर्णचञ्चलमण्डूकसेवितं च; [3]विस्तीर्णतरजललहरीयुक्तं च वा; अन्यत्र उद्गतत्रिपर्णविचकिलबिभीतकवृक्षं, महाचञ्चलवानरसेवितं च। अध्यूष्यमाणम् आश्रीयमाणम्। क्रकचं करपत्रम्। क्षोदीयसा अतिसूक्ष्मेण॥

१६७) लतान्तः पुष्पम्। पकरम्भाकान्तं रम्भा अप्सराः, अन्यत्र कदल्यः। अन्तर्भ्रान्तसन्तमाप्तचित्रशिखण्डि एकत्र चित्रशिखण्डिनः सप्तर्षयः, अन्यत्र नानामयूराः। सुमनसां

ता० टि०

खञ्जरीटः गंगेटुआ। शलाका० [शलाका–]वन्। अनोकहः तरुः। करिपोत० कपिपोत० [varient reading]। आलीढम् आस्वादितम्। कलकण्ठ० मधुरस्वर०; यदने–[कार्थः—] 'कण्ठो ध्वनौ सन्निधाने ग्रीवायां मदनद्रुमे' [२।१०४]; ततो मधुरस्वरः। दशनः दन्तः। वल्कलोद्गीर्ण० [वल्कल–]गर्भः [उद्गीर्णः]। लालसः स्पर्शसुखलम्पटः। वनराजिनीभिः सरसीभिः। विद्रुत० तप्त०। पयस्यमान० दुग्धयमान०। सुरभिः गौः। गरं विषम्। त्रिमार्गा गङ्गा। आनीलनागलताबनद्धबालपूगं [लता] वल्ली; आनीला नागाः सर्पा एव लतास्ताभिर्बद्धो बालपूगः केशसमूहो यस्य सः; 'पूगः क्रमुकसङ्घयोः' [२।३७]। ताली० तालद्रु०। धवलं धवान् लाति बिभर्ति [इति]। मधुकरकामोदितमामत्तानां मधु दोड्डिका, करका दाडिमं; यदने–[कार्थः—] 'मधुश्चैत्रदैत्येषु जीवाशोकमधूकयोः' [२ २४७]; 'करका दाडिमे पक्षिभेदे करकमण्डलौ। लट्वा करङ्कयोर्वर्षोपलेऽपि च...' [३।१४]; दोड्डिकादाडिमैरामोदितम्; मधुकराः कल्यपालास्तेषां कामेनाभिलाषेणोदितम् उदयं प्राप्तमित्यर्थः। मधुपाः मद्यपाः, भृङ्गाश्च। कुङ्कुमः हरिचन्दनं, कश्मीरजं च। कीरग्रामः 'कीरः शुके जनपदे' [२।४०५]; ग्रामः समूहः, आवसथश्च। गुल्म० स्तम्ब०, रुक् च। उत्पलाशमल्लिकाक्ष० उद्गताः पलाशमल्लिकाविभीतका यत्र तत्; उत् प्राबल्येन पलस्य मांसस्य आशा यत्र, मृगाणां तत्। हरिः मर्कटः। अध्युष्यमाण० आश्रियमाण०। नन्दनः पुत्रः। तुषारगिरिजन्मभूमिभूतं हिमाचलोऽत्रोत्पन्न इत्यर्थः॥

१६७) तापः मनोदेहोत्था पीडा। आतपः दिनकरतेजः। सर्गक्रमः सृष्टिक्रमः। नाथेन धाम्नां समं रविणा सह। लतान्ताः पल्लवाः, पुष्पाणि च; माघे-'मृदुलतान्तलतान्त०

(1) S ०क्षीर०. (2) C drops वा० (3) B[1] ०लहरि०.

शा०टि०

कोटिभिराकीर्णम् एकत्र सुमनसां देवानाम, अन्यत्र पुष्पाणाम् । अस्तोऽपि असाधोरपि । करणिः सादृश्यम् ॥

१६८) भोगवती पातालगङ्गा । वैरोचनिं बलिम् । [1]अमरगिरिरिव प्राकारेण न वप्रकारेण यदि मेरुवप्राकारेण परिवृतं, कथं न तटाकारेण वेष्टितम् ? अन्यत्र नूतनप्राकारेण परिवृत्तम; कीदृशेन ? मेरुतटाकारेण । वैशम्पायनशापकथाप्रक्रममिव [2]दुर्वर्णशुकनाशमनोरमम् एकत्र दुःखवर्णनीयवैशम्पायनजनकतद्भार्यम्, अन्यत्र रूपमयसिंहस्थानरमणीयम्; वैशम्पायनः शुकविशेषः । जीवमिव चित्रकर्मखचितप्रदेशम् एकत्र [3]नानाज्ञानावरणीयादिकर्मव्याप्तप्रदेशम्, अन्यत्र आलेख्यक्रियाखचितदेशम् । विदग्धकामिनीकेलिमन्दिरमिव मणितारावभासितोदरम् एकत्र रतिकूजितारावशोभितमध्यम्, अन्यत्र रत्नतारिकाशोभितमध्यम् । उत्तमपुरुषमिव विशालनेत्रहृत्कपाटम् एकत्र विस्तीर्णनयनहृदयकपाटम्, अन्यत्र विस्तीर्णनयनहारिकपाटम् । चक्रवर्तिसैन्यमिवानेकरत्नशारीकृतमत्तवारणपरिकरम् एकत्र अनेके नानारूपाः रत्नशारीकृताः [4]मणिटङ्ककविहिताः मत्तवारणाः क्षीबकरिणः परिकरः परिच्छेदो यस्य तत् । तथोक्तम्, अन्यत्र अनेकरत्नैः शारीकृतानि मत्तवारणानि आसनस्थानविशेषाः परिकरो यस्य तत् तथोक्तम् ।

ता०टि०

[शिशुपालवधे ६।२] । रम्भा देववेश्या । सप्तमात्रचित्रशिखण्डि० सप्तर्षि० । ०करणि सादृश्यम् । विग्रहवान् सशरीरः । धावन्त्या...दृष्ट्वा दृष्टिरपि धावति, अलिमाला अविस्पर्द्धा । सिञ्जान० शब्दायमान० । सिकता बालुका । च्छद० पत्राणाम् । संवाहनम् इभसुतः क्षेपणम् । आलीढफलमधुवारविद्याधर० मधुवारा मधुक्रमाः; ततो मधुवारायागता विद्याधरा मधुवारविद्याधराः; आलीढफला मधुवारविद्याधरास्तेषां द्वन्द्वानि । च्छेदचारु [च्छेद-]वत् [चारु] ॥

१६८) ०दिग्भागं देवतायतनमिति सम्बन्धः । उत्तम्भित० उल्लासित० । अत्यशनम् अतिभोजनम् । भोगावती सर्पपुरी । वैरोचनः बलिः; यदने-[कार्थः-] 'वैरोचनो रविसुते सुगते बलिदानवे' [४।२०१] । पलाश० पत्र० । अलक्तकतुलपटलीकृत० [तूल-]स्य रू [इति यल्लोकभाषायामुच्यते] तस्य; अनलक्तकतूलपटलानि अलक्तकतूलपटलीकृतानि । दाहावलोकनसकौतुक० कीदृशो द्रवो भवतीति [कुतूहलेन इत्यर्थः] । वप्रः तटः । प्रतिमा० [प्रतिमा-]भिः । परिक्षिप्त० वलयित० । आपादनं करणम् । पट्ट० [पट्टक-]णैः । पीठबन्ध० [पीठबन्ध-]स्य । कृतावलोकनमिन्द्रजालकैः अरूपत्वात् । प्रस्तुत० प्रारब्ध० । मयूर० [मयूर-]णैः ।

---

(1) BCS drops ०रिव. (2) BCS drop दुर्वर्ण...जीवमिव. (3) S ०वरणादि०; BC ०वरणेदि०. (4) B[1] ०टङ्कच०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

वराङ्गनावपुरिव **शातकुम्भस्तम्भधृतपीवरोरुतुलम्** एकत्र सुवर्णस्तम्भयोः धृतं पीनबृहज्जङ्घाभ्यां सादृश्यं येन तथोक्तम्, अन्यत्र सुवर्णस्तम्भैः धृताः पीनाः उर्व्यः तुलाः पट्टाः यस्मिन् तत् तथोक्तम्[1] । **वसन्तचूतद्रुममिव चारुमञ्जरीकम्** रम्यमञ्जरीयुक्तम्, अन्यत्र शोभनशिखरम् । **अनेकमणिमालालङ्कृतमपि रत्नचतुष्कराजितं** यदि नानारत्नराशिशोभितं, कथं [2]रत्नचतुष्टयभूषितम् ? अन्यत्र रत्नरचनाविशेषशोभितम् । **ध्वजाधिष्ठितमपि सिंहाक्रान्तम्** यदि ध्वजेनाधिष्ठितं, कथं सिंहेनाक्रान्तम् ? [3]अन्यत्र पताकादण्डाधिष्ठितं, सिंहस्थाने सिंहाक्रान्तम् । **अङ्गीकृतविमानाकारमपि सर्वतोभद्रं** यद्याश्रितविमानप्रासादाकारं, कथं सर्वतोभद्रप्रासादम् ? अन्यत्र सर्वस्मिन्प्रदेशे कल्याणम् ॥

१६९) **वरीयसा** [4]उरुतरेण । **गोपुरं** प्रतोलीद्वारम् । **नागदन्ताः** घोटकाः । **जयन्तिका** [5]पट्टपालकः । [6]**ग्रहचक्रालङ्कृते मृगभाजि सिंहासनोद्भासिते नभस्तल इवालघीयसि सिंहासने** एकत्र आदित्यादिग्रहशोभिते मृगशिरोयुक्ते सिंहराशिराजिते, अन्यत्र नवग्रहराजिते हरिणयुग्मयुक्ते सिंहद्वयशोभिते ॥

ता० टि०

धूतचञ्चुशुकमुच्यमानदाडिमबीजबुद्धिजग्धसूर्यकान्तकणिकं कम्पितचञ्चुभिः शुकैः मुच्यमाना दाडिमशङ्कया पूर्वं भक्षिताः सूर्यकान्तैर्मुक्ता अग्निकणिका यत्र । **शुकः** [तन्नामा] मुनिः, कादम्बरीकथात इदमवसेयम् । **चित्रकर्मखचितप्रदेशम्** अष्टकर्मभिर्व्याप्तप्रदेशं, चित्रकर्मणा च । **आरावः** तारं ध्वनम् । **विशालनेत्रहृत्कपाटं** विस्तीर्णं नेत्रहृदयं यस्य; विस्तीर्णनयनहारिकपाटैश्च । **अनेकरत्नशारीकृतमत्तवारणपरिकरं** बहुरत्नानां शारीभिः पर्याणैः कृतो मत्तहस्तिनां परिकरो गात्रिकाबन्धो येन तम् । 'अथ परिकरः पर्यङ्कपरिवारयोः । प्रगाढगात्रिकाबन्धे विवेकारम्भयोर्गणे ॥' इत्यनेकार्थः [४।२७४] । **मञ्जरी** बन्धपीठं, वल्लरी स्थूलमौक्तिकं च । यदने-[कार्थः-] 'मञ्जरी तिलकद्रुमे । वल्लर्यां स्थूलमुक्तायाम्...' [३।६२८-६२९] । **सिंहाक्रान्तं** सिंहाक्रान्तसर्वतोभद्रौ वास्तुशास्त्रे; सर्वतोभद्रं सर्वतः प्रधानम्; 'भद्रं तु मङ्गले । मुस्तकश्रेष्ठयोः साधौ...' इत्यनेकार्थः [२।४४५] । **धरामण्डलोष्णवारणः** धरामण्डलमेव छत्रम् । **पर्यन्तभूमिः** प्रान्त-[भूमिः] । **करणम्** इन्द्रियम् ॥

१६९) **उत्सर्पिचूडामणिः** समरकेतोरेव चूडामणिः । **प्रवालः** पल्लवाङ्कुरः । **विभाव्यमाननिरुपमरूपशोभाम्** आदिदेवप्रतिमामपश्यदिति सम्बन्धः । **प्रतियातना** प्रतिमा । **द्वारभागस्य** गर्भगृहस्य विशेषणानि । **जवनिका** परिअड्ढि । **जयन्तिका** घण्टाभारपट्टः । **मृगः**

(1) B[1] drops तथोक्तम्. (2) BCS drop ०ष्ट०. (3) drops अन्यत्र. (4) BCS ०त्तरेण. (5) B[1] ०पालकः. (6) B[1] ग्रह०.

Jain Education International   For Private & Personal Use Only   www.jainelibrary.org

शा० टि०

१७०) विग्रहेण शरीरेण । चक्षुर्द्वयेन च उपलक्ष्यप्राणहृदयानन्द इति चकारो द्रष्टव्यः । यदि चुम्बितचरणपरागं, कथम् अपरागम् अविद्यमानपरागम् ? अन्यत्र अपगतरागम् । यदि उज्झितान्तरायं, कथम् अनन्तरायम् अनन्तद्रव्यम् ? अन्यत्र अविद्यमानान्तरायकर्माणम् । यदि [1]त्रिभुवनभवनदीपं जगत्त्रयगृहप्रदीपं, तत् कथम् अभवनदीपं न गृहदीपम् ? अन्यत्र अविद्यमान संसारसमुद्रम् । यदि संसारजीर्णारण्यैकपारिजातं, तत् कथम् अपारिजातं न पारिजातम् ? अन्यत्र अपगतबाह्याभ्यन्तरशत्रुसमूहम् । यदि सकलभव्यलोकनयनाभिनन्दनं तत् कथं नाभिनन्दनं न अभिनन्दनम ? अन्यत्र [2]नाभिकुलकरपुत्रम् ॥

१७१) स्त्याना घना । पर्यटदनन्तसत्त्वसङ्घातघोरे संसार इवातिदूरपारेऽस्मिन् महाकान्तारे सारभूतं धर्मतत्त्वमिवानेकभङ्गगम्भीरं सरो दृष्टम् एकत्र परिभ्रमदनेकसिंहादिजीवसङ्घातरौद्रे, अतिदूरपर्यन्ते च; अन्यत्र संसरदनेकजीवसमूहघोरे, अदृष्टपर्यन्ते च; सारभूतं प्रधानभूतम्, अनेकभङ्गगम्भीरं च नानाभङ्गकगम्भीरं तत्त्वं; सरश्च सर्वतडागप्रधानं, नानाकल्लोललब्धमध्यं च । उभयथापि पट्टबन्धः उभाभ्यां प्रकाराभ्यां, पट्टस्य वस्त्रखण्डस्य बन्धनं, तथा सुवर्णादिपट्टबन्धनम् । कथं नु नामास्य प्राणिन इव कार्त्स्न्येन कर्मपरिणतिविशेषा विज्ञायन्ते अस्य आयतनस्य, [3]क्रियापरिणामभेदाः, कथं ज्ञायन्ते ? नु वितर्के; नाम व्यक्तं; न कथमपि; अन्यत्र [4]ज्ञानावरणीयादिकर्मपरिणामभेदाः ॥

ता० टि०

मृगसरो, नक्षत्रं [च] । अंसः स्कन्धः । भास्वता रविणा । प्रभामण्डलं भामण्डलं मस्तकपश्चाद्भागे । इन्दुमण्डलं चन्द्रः । शारीकृत० कर्बुरी-[कृत०] । साध्वसः भयः । भावः पदार्थः । अनन्तगुणभूषणाम् असङ्ख्यगुणलङ्कारा, अनन्तगुणा एव भूषणानि यस्याः । विग्रहवता साङ्गेन ॥

१७०) उदञ्चत् उद्गच्छन् । आनन्दथुः आनन्दः । मुकुलः मुकुलाकारत्वात् । अपरागं गतरागम् । अनन्तरायं रै द्रव्यं, गतान्तरायम् । अभवनदीपं न विद्यते भवनदीपो भवसमुद्रो यस्य तम् । संसारजीर्णारण्यैकपारिजातमपारिजातं संसार एव जीर्णारण्यं, तस्मिन् एकं पारिजातद्रुमम्; अपगतो रिपुसङ्घातो यस्य । भवति त्वयि । समं सह ।

१७१) लब्धलोकोत्तरास्पदपरित्यागकातरां प्राप्तं लोकोत्तरं यदास्पदं स्थानं तत्परित्यागे कातराम् । पाटल० रक्त० । चञ्चुपुट० [चञ्चुपुट–]णैः । सूच्यमान० ज्ञायमान० । बद्धगुञ्जैः बद्धा गुञ्जा मधुरध्वानो यैस्तैः । रवचकितचक्षुः रवैः चकितं भीतं चक्षुर्यस्य ।

---

(1) BCS drop ०भ०. (2) B[1] ०कुल०. (3) BC3 किया०. (4) BCS ०वरणादि०.

शा०टि०

१७३) वधूलोचनयुगमिव कृष्णतारोचितम् एकत्र कालतारिकायोग्यम्, अन्यत्र श्याम-त्वशोभितम् । विन्ध्याचलमिव धवलताकान्तम् एकत्र धवतरुचम्पकादिलताव्याप्तम्, अन्यत्र शुभ्रताव्याप्तम् । सुग्रीवमिव [1]कपिशतान्वितम् वानरशतयुक्तम्, अन्यत्र पीतत्वयुक्तम् । दशास्यमिव नीललोहितप्रभावाप्तश्रियम् एकत्र शङ्करप्रभावप्राप्तलक्ष्मीकम्, अन्यत्र कृष्णरक्त-तेजःप्राप्तशोभम् । विजयार्धशैलमिव मालिकात्रयमनोहरम् उभयत्र भूमिकात्रयमनोहरम्, विजयार्धः वैताढ्यः । पौर्णमासीदिनावसानमिव सकलशशिखरांशुभूषितम् एकत्र परिपूर्णचन्द्र-सूर्यशोभितम्, अन्यत्र कलशसहितमञ्जरीकिरणराजितम् । विपिनमिव कपोतपालीकलितम् एकत्र कपोतपक्षिपङ्क्तियुक्तम्, अन्यत्र [2]विटङ्कसहितम् । उल्लसितकोमलार्करोचिषं शिशिरम् विस्फुरितसुकुमारादित्यकिरणं शिशिरमासमिव, अन्यत्र प्रसृतमनोज्ञस्फटिकरश्मिकम् । उद्दाम-कुसुमप्रकरशोभनं सुरभिं वसन्तमिव [3]उद्भटपुष्पप्रकरमनोज्ञम्; उभयत्र तुल्यम् । आसन्न-नभसं [4]शुचिम् आषाढमिव; कीदृशम् ? सन्निहितश्रावणम्; अन्यत्र सन्निहिताकाशम् । शिखरशाला शिरोगृहम् ॥

ता०टि०

१७२) रेखारन्ध्र० अक्षराणामेव । प्राञ्जलतया ऋजुतया । भङ्गः ऊर्मिभेदश्च; यदने-[कार्थः—] 'भङ्गस्तरङ्गे भेदे च रुग्विशेषे पराजये' [२।३९]; धर्मपक्षे भङ्गाः दानशील-तपोभावनादयः । त्रिविष्टपं स्वर्गम् । उभयथापि पट्टबन्धः इदमपि दृष्टं, किमन्येनासारेण वस्तुनावलोकितेनेति । आभ्यां कृत्वा मया जगत्सारभूतं वस्तु दृष्टमिति, इति द्विविधमपि पट्ट-बन्धुयोग्यत्वं लोचनयोः । अवदातं शुद्धम् । दृषदा स्त्रीलिङ्गः [शब्दोऽयम्] ।

१७३) ०संभ्रमः ०आदरः; यदने-[कार्थः-] 'संभ्रमो भीतौ संवेगादरयोरपि' [३।५०४] । कलकण्ठः यदने-[कार्थः—] कलकण्ठः पिके पारापते हंसे कलध्वनौ' [४।६९]; अत्र हंसे । यामिनीपतिः इन्दुः । कृष्णतारोचितं श्यामत्वं; तारा कनीनिका; उचितं विदितं; मठमिति सम्बन्धः । धवलता शुक्लत्वम् । कपिः हरिः, पिङ्गलश्च । नीललोहितः ईशः । मालिकात्रयं मालिका उपर्युपरि भूमिकात्रयम् । कपोतपाली विटङ्कः; कपोताः पक्षिविशेषास्तेषां श्रेणिः [च] । नभः व्योम, श्रावणश्च । शुचिम् आषाढम् ॥

१७४) उत्कृष्टवसनधारिणं गन्धर्वकमपश्यदिति सम्बन्धः । मानसहरिण० चित्तानां हरिणत्वं चञ्चलत्वात् । वह क्रिया[पदम्] ॥

१७५) अभिवृष्टिः आसिक्तः ॥

---

(1) B[1] कवि०. (2) BCS drop विटङ्क...... ०मासमिव, अन्यत्र. (3) BCS drop ०क०. (4) B[1] ०शुचम.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

१७६) तत्रभवतः पूज्यस्य । अनपहार्यरामणीयकश्रीरहार्यः अपराभवनीयरमणीयकत्वशोभः; अहार्यः गिरिः । काष्ठा प्रकर्षः ॥

१७७) ग्रहग्रामण्यं चन्द्रम् ॥

१७८) खलीनं [1]कविकम् ॥

१७९) प्रोथं तुण्डम् । उदञ्चिता दीर्घीकृता[2] ॥

ता०टि०

१७६) संवाहनं विश्रामणा । प्रतिबन्धः निषेधः । अहार्यः पर्वतः । सत्रपः सलज्जः । विवक्षा वक्तुम् इच्छा, कर्त्री । वितथ० असत्य० । विशदप्रतिभासं स्पष्टस्मरणज्ञानम् । विघ्नहेतुरित्यप्रातीतिकं मयाऽयं न तथा उपचरितः, किमर्थं मदर्थे कष्टं सोढव्यमित्यप्रतीतिः । अभिमानः अहङ्कारः । निरत्ययं [निरतिक्रमं; यदनेकार्थः—] 'अत्ययोऽतिक्रमे दोषे विनाशे दण्डकृच्छ्रयोः' [३।५०६] । पादपोत्तरं [पादप-]प्रधानम् ॥

१७७) प्रत्यङ्मुखं पश्चिमाभिमुखम् । परितलिनं स्वच्छम् । विगृह्णती: विडम्बयतीः ॥

१७८) खलीनः कवीयः । दराश्यान० [दर-]वत् शुष्क० ॥

१७९) मकरकेतुः कामः । मांसलः झात्कारः [इत्यनेन सम्बन्धः] । दशनार्धगृहीत-दर्भगर्भस्थलीस्थितप्रोथपुटान् दशनैरर्धावलीढा दर्भा गर्भे यस्याः, सा चासौ स्थली च, तत्र स्थितनासिकापुटानि येषां मुखानि । विरहकविटपैः [तन्नामक-]वृक्षैः शितिकण्ठवयसां मयूरपक्षिणाम् । विलापः ध्वनिः ॥

१८०) उपसेदुषा उपागतेन । वैकृतं विकारकर्म । नियन्तुम् आच्छादयितुम् । परवान् परायत्तः । सहस्रसंख्यानां कदलीगृहाणामिति सम्बन्धः । हसित० विकसित० । निर्विभागानां निरन्तराणाम् । कदलिका वैजयन्ती ; यदने-[कार्थः-] 'कदली हरिणान्तरे । रम्भायां वैजयन्त्यां च...' [३।६७०] । पल्लवितं रम्भागृहमपश्यदिति सम्बन्धः । हरिदश्वः रविः । नभसः गगनस्य । शर्वरीविरहः [शर्व-]र्या सह विरहः । विनोदनागत० [विनोदना-]य [आगत०] । आवर्जित० उपार्जित० । तपनः रविः । पादः करः । पतित० गत० । आपतता आगच्छता । कुट्टिम० [कुट्टिम्-]गेः । अन्तःप्ररूढस्य पारिजाततरोरिति सम्बन्धः । मनःस्खलितमार्गण-प्रसर० [मनः-]सु स्खलितो यो बाणप्रसरस्तेन । श्रवसि कर्णे । स्मरप्रणयिन्या रत्या ॥ शरन्नभः संनिभासित० मेघरहितत्वान्नभसः कृष्णत्वम् । चतुःशालं गृहम् ।

(1) BCS कवियन. (2) BCS drop ०कृता.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

१८१) कुरुविन्दः पद्मरागमणिः । सङ्ख्यानशास्त्रेणेव नवदशालङ्कृतेन श्वेतचीनवस्त्र-द्वयेन संवीतम् एकत्र नवदशाङ्कशोभितेन, अन्यत्र नूतनदशिकाराजितेन; सङ्ख्यानशास्त्रं गणितशास्त्रम् । अलिकं ललाटम् । विधूयमानेन कान्त्या विलासिनीसंहत्या च एकत्र विधूय-मानेन चन्द्रायमाणेन कान्त्या, अन्यत्र प्रधमाणेन विलासिनीसङ्घातेन । शरदिवेव चन्दनाङ्गराग-पाण्डुरपयोधरया चन्दनाङ्गरागवद् धवलमेघया, अन्यत्र चन्दनाङ्गरागेण धवलस्तनया । राजहंसिकयेव सरसमृणालिकाहारभूषितशरीरया एकत्र आर्द्रमृणालभोजनपुष्टदेहया, अन्यत्र सरसमृणालहारशोभितदेहया ॥

१८३) वरः भर्ता ॥

१८५) 'तव राजहंस' [1]इत्यादि-[व्याजो-]क्तिः, यतो राजहंसव्याजेन नृपप्रधानो हरि-वाहन उक्तः, हंसीव्याजेन तिलकमञ्जरी उक्ता, सरसिजवनप्रवेशव्याजेन च विद्याधरराजधानी-प्रवेशः सूचित इति । सङ्कलिताः मिलिताः ॥

ता० टि०

१८१) कुरुविन्दः पद्मरागः; यदने-[कार्थः—] 'कुरुविन्दः पद्मरागे मुकुरव्रीहिभेदयोः । कुल्माषे हिङ्गुले मुस्ते...' [४।१४४] । घनसूत्रेण त्रिगुणैको घनः, तस्य सूत्रेण करणा यस्य; निचिततन्तुना च । संख्यानशास्त्रेण संख्यानशास्त्रं गणितम् । नवदशालङ्कृत० नवदशसंख्या, वस्त्रप्रान्तो दशा च । नयमार्गः नीतिशास्त्रम् । अलिक० भाल० । तारका नक्षत्रं, कनीनिका [च] । विधूयमानेन कान्त्या कान्त्या चन्द्रायमानेन, कम्प्यमानेन च । बालव्यजनः चामरः । पयोधर० स्तनौ, मेघाश्च ॥

१८२) पदप्रसर० [पदं] स्योद्यन्तं, पादौ च । कराङ्गुलीगलन्नखमयूख० तरणानन्तर-मपि जलाद्राङ्गुलयश्च्योतन्ति [इति] । प्रांशुना उच्छ्रितेन । आरब्धोद्यम पूर्वोक्तैः गुणैः [इत्यर्थः] । स्वतत्त्वं स्वरूपम् ॥

१८३) कपोलेन पुलकेन [इति सम्बन्धः] । पूर्णपात्रं वधपिनिकाग्रहणाय [इत्यर्थः] । एकपद एव तत्क्षणादेव ॥

१८५) समयः कालः । शाक्यबुद्धिपुरसरैः प्रधानैः (इत्यर्थः] घट्टन० तेन । कर्शित० कृशीकृत० ॥

(1) B¹ drops इत्यादि...राजहंस०,

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

१८७) कुपितकालकालितां क्रुद्धहरिकृष्णीकृताम् । शकलीकृत्य[1] विधाये । उत्कलिताम् उच्छलिताम् । लालाग्निकण्ठेकालस्य कालाग्निरुद्रस्य । पद्धतिमिव मार्गमिव । सार्वभौमस्य [2]उत्तराशादिग्गजस्य । [3]प्राचीनामलकानि कालामलकानि । पृदाकुः सर्पः । अनूपः जलाशयः । जातरूपं सुवर्णम् । दुर्वर्णं रूप्यम् । शुल्वं ताम्रम् ॥ रीतिः [4]पीतलम् । वङ्कं त्रपु । नाग सीसकम् । कृष्टि पण्डितः । अश्मसारः लोहम् । अनवग्रहः [5]उच्छृङ्खलः । शतधार[6] वज्रम् । अनिलवर्त्म आकाशम् । प्रसाधितां भूषिताम् । [7]पोत्रिप्रकाण्ड सूकरप्रधानः । तुण्डं मुखम् । [8]वातिकः धातुवादिकः[9] । [10]उपह्वरम् एकान्तः । विशसनं हिंसा । गल्वर्कः अग्निपाषाणः ॥

ता०टि०

१८६) कञ्चुकः [यदनेकार्थः—] 'कञ्चुकश्चोलवर्मणोः' [३।१५] । लम्बाजिनं साड । परिवर्धकैः अश्ववारैः । वाजिविघट्टमान० [वाजि–]भिः सह [विघट्टमान०] । जृम्भोत्तान० विकाशोत्तान० । कुम्भिका पाटला ; यदने–[कार्थः—] कुंभ्युखायां पाटलायाम्...' [२।३११] । प्रकीर्ण० क्षिप्त० । निकरकोरकित० [निकर्–]पैः [कोरकित०] । केतुः ध्वजः । शौण्डैः लघुहस्तिभिः । अधिगत० प्राप्त० । अन्वक् पश्चात् । अंसः स्कन्धः ॥

१८७) अवलोकितां वैताढ्यान्तराटवीमिति सम्बन्धः । ०मूर्च्छितां ०बहुलीभूताम् । शकलीकृत्य भस्मसात्कृत्य । कालाग्निकण्ठेकालस्य कालाग्निरुद्रस्य । उद्वेगः पीडा । सार्वभौमस्य उत्तराशादिग्गजस्य; (यदनेकार्थः– 'सार्वभौमस्तु दिग्गजे' (४।२२५) । अर्वतां हयानाम् । प्रवाहाभिः वनस्थलीभिरिति सम्बन्धः । मुष्टि० मुष्टिभिः । ०स्पष्टितः कथितः । भूर्ज० तेषाम् [इति ज्ञेयम्] । उज्जिहान० उद्गच्छत् । मञ्जिष्ठाङ्कुरजालकितजलाशयोपशल्याभिः मञ्जिष्ठाङ्कुरैः जालकितानि जलाशयोपशल्यानि यासु, [ताभिः] । प्राचीनामलक० रक्तामलक० । गुञ्जाफलं चिणोठी । काञ्ची० मेखला । तलिनित० तुच्छीकृत०; यदने-(कार्थः–) 'तलिनं विरले स्वच्छे स्तोके च' (३।४०६) परिकीर्तितम् । गिरिकूटाट्टहास० शब्देन [इत्यध्याहार्यम्] । पृदाकुः [वृश्चिकः]; पृदाकुश्चित्रकव्याघ्रवृश्चिकेषु सरीसृपे' (अनेकार्थः २३।७१) । अनूपाभिः सजलाभिः । जातरूप० हेम० । दुर्वर्ण० रूप्य० । शुल्व० ताम्र० रीति० पीत्तल० ।

(1) B[1] ०कृत विचार्य. (2) B[1] उत्तरादिग्गजस्य. (3) B[1] पाचिना०. (4) B[1] पीत्तल. (5) B[1] च्छृङ्खलः dropping उ०. (6) B[1] शतकार. (7) B[1] पात्रि० (8) B[1]C वाति०. (9) S धातुवादि०. (10) Sc उपह्वरम्. (11) B drops the whole passage from कुपितकाल० etc. up to उलूकादिपक्षिणाम्.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

१९१) निर्दात्यूहपतद्गिरः निर्गतजलरङ्कुपक्षिवाचः । साक्रन्दचक्रा आक्रन्दयुक्तचक्रवाका । औडवी नक्षत्रसत्का । निबिडतां घनताम् । अरुणो रविसारथिः । सर्वंसहा पृथ्वी । सीमा मर्यादा । चित्तमुषां मनोरञ्जकानाम् ॥ ६७ ॥ सुहृदः सदृशाः । प्रत्यक् पश्चिमम् । ऊर्णनाभिनिलयः मर्कटकगृहम् ॥६८॥ पादान् चरणान्; कांश्च ? आयातान् प्रसारितान् । तिमिः मत्स्यः । पल्वलम् अखातसरः । अनायः जालम् ॥६९॥ अनोकहाः वृक्षाः । [1]मार्गन्ति गवेषयन्ति । कौशिकाः उलूकाः ॥७०॥ सुमनःपत्रं कुसुमदलम् । निधुवनं सुरतम् । वीथीः मार्गान् ॥७१॥ दीनान्धवयसाम् उलूकादिपक्षिणाम् ॥७२॥

१९२) खण्डपरशुः हरः । विस्फुरद्रत्नकटकाक्रान्त[2] बाहुमिव एकत्र कटकः प्रस्थः, अन्यत्र कङ्कणम् । विशालकटकावष्टब्धभूतलम् एकत्र कटकं सैन्यम्, अन्यत्र प्रस्थः । पौलस्त्यः रावणः । [भुजायन्त्रमन्दीरितं] [3]भुजायन्त्रमेव मन्दीरं शृङ्खलं सञ्जातमस्य स तथोक्तः क्रीडाकिरातः शङ्करः । लयनं गृहम् । बहुलः कृष्णपक्षः । किंपुरुषः किन्नरः । मृगारातिः

ता० टि०

१८८) वस्त्रध्वजेन पौरनारीजनेन [इति सम्बन्धः] ॥

१९१) निर्दात्यूहपतद्गिरो निर्गता दात्यूहपक्षिणां वाचो येषु । चक्राः रथाः [? चक्रवाकाः] । औडवी नक्षत्रसत्का । सर्वंसहा पृथ्वी । सीमा चित्तमुषां चित्तहारिणां वस्तूनां मध्ये सीमा ॥ ६७ ॥ यान्ति प्लुष्टजरत्पलालतुलनां तान्तास्तमस्तन्तवः अन्धकारतन्तवः खिन्नाः, प्लुष्टपलालस्यातिश्यामत्वात् विशरारुत्वात् । प्रत्यक्० पश्चिम० ॥६८॥ दिगन्ततल्प० [दिगन्त] एव [तल्पम्] तारकतिमि० [तारक] एव [तिमिः] । ध्वान्तानायः अन्धकारजालम् ॥६९॥ धूत्कृति० क्रियाविशेषणम् । मार्गन्ति मार्गण् धातुर्विकल्पे नन्तश्चौरादिकोऽन्वेषणे वर्तते । करैरारुणैः रविकरैः ॥७०॥ दिनान्धवयसां दिनेऽन्धपक्षिणाम् ॥७२॥

१९२) उष्णीपट्टमिव वैताढ्यमिति सम्बन्धः । वैश्रमणहरित् उत्तराशा । खण्डपरशु० हर० । कटकः वलयं, नितम्बश्च; मदने-[कार्थः—] 'कटकस्त्वद्रिनितम्बे बाहुभूषणे । सेनायां राजधान्यां च...' [३।१६]; कटकः सैन्यं, नितम्बः [च] । उदीक्ष्यमाणं प्रतीक्ष्यमाणम्; ते हि अब्धेः सलिलं पीत्वा युगान्ते वर्षन्ति । जलौको जलोअ । कैश्चित् शिखरैधारयन्तमिति सम्बन्धः । क्रीडाकिरातवंश्यानि क्रीडार्थां ये भिल्लाः [तेषां] वंशे भवाः । वेणिका प्रवाहः । परिहृतलङ्घनसिद्धायतनानि न ते लङ्घयन्ति जिनायतनम् । निविष्ट० स्थापित० बद्धमण्डल० बद्धसमूह० । ०जलदगर्भोद्गीर्णमुक्ता० [जलदगर्भ] मुक्तासम्भवः [इति कविकल्पनेयम्] ।

(1) B[1] मार्गंति. (2) B[1] ०कटकांत. (3) B[1] drops भुजा० and reads यंत्रमयमंदीरं.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

सिंहः । नीलकण्ठः मयूरः । त्रिविक्रममिव पादाग्रनिर्गतत्रिपथगासिन्धुप्रवाहम् एकत्र चरणाग्रप्रादुर्भूतगङ्गानदीस्रोतसम्[1], अन्यत्र प्रत्यन्तगिरिशिखरनिःसृतगङ्गासिन्धुनदीद्वयप्रवाहम् । रथमिव चक्रवर्त्तिबलचूर्णितासन्नभूतलम् एकत्र रथाङ्गाग्रधाराचूर्णीकृतनिकटभूपृष्ठम्, अन्यत्र चक्रवर्तिराजसैन्यचूर्णितासन्नभूतलम् । मेरुकल्पपादपालीपरिगतमपि न मेरुकल्पपादपालीपरिगतं[2] यदि मेरुतुल्यप्रत्यन्तगिरिपङ्क्तियुतं, कथं न मेरुकल्पादिम्, अन्यत्र नमेरुवृक्षविशेषकल्पतरुराजिसङ्गतम् । वनगजालीसङ्कुलमपि नवनगजालीसङ्कुलम् यदि अरण्यकरिसङ्कीर्णं,[3] कथं न सङ्कुलम् ? अन्यत्र नूतनवृक्षगहनव्याप्तम् ॥

१९४) चैत्ररथवनं[4] धनदोद्यानम् । आकल्पः नेपथ्यम् ॥

१९५) अनुबध्यमानः सातत्येनानुगम्यमानः । [5]अनुपदी पश्चाद्गामिनी । संवर्त्तकालः क्षत्रकालः । नड्वलम् अखातसरः ॥

१९६) उरोदघ्नं वक्षःस्थलोर्ध्वप्रमाणम् ॥

१९८) शारितं कर्बुरीकृतम् ॥

ता० टि०

पुरस्कृतः अग्रेकृतः । पादाग्रः पर्यन्तपर्वतः, चरणौ च । त्रिपथगा सिन्धुः गङ्गैव नदी; गङ्गासिन्धू नद्यौ [च] । चक्रवर्ति० [चक्र-] प्रान्त० । मेरुकल्पपादप० मेरोर्ये कल्पद्रुमाः । नमेरुः वृक्षविशेषः । नवनगजाली० प्रत्यग्रवृक्षजालिका० । तं गिरिम् ॥

१९४) आवर्जितम् उपार्जितम् । चैत्ररथवनं धनदोद्यानम् ॥

१९५) प्रभूतं प्रचुरम् । भूम्ना बाहुल्येन । शासनम् आज्ञा । अनुबध्यमान० निबध्यमान० । अनुपदिषु अनुपदं धावत्सु । उररीकृत० अङ्गीकृत० । संवर्तकाल० प्रलय० । प्रख्य० तुल्य० । अनुतापः पश्चात्तापः । व्यावर्तयामि पश्चाद् वालयामि । खड्गधेनुकां छुरीम् ॥

१९६) आयत० दीर्घ० ॥

१९७) उद्द्राप्य 'पैं ओवैं शोषणे' [हैं०धा०पा० भ्वादिः ३४ परस्मैभाषः] इति वै-धातोः क्त्वान्तस्य रूपे उद्द्राप्य शोषयित्वेत्यर्थः । जातुचित् कदाचित् ॥

१९८) पक्ष्मल० बहुल० । शारितः कर्बुरीकृतः । कोक० रथाङ्ग० । त्वरा वेगः ॥

१९९) अविरलोद्भिन्नबालदलशबलनीलच्छदकलापाच्छादिताभिः छदस्तमालः; यदनेकार्थः] "छदः पत्रे पतत्रे च ग्रन्थिपर्णतमालयोः" । [२०।२२९] । ततो नीलश्चासौ छदश्च नीलच्छदो नीलतमालः । ततो नवोद्गतबालपत्रैः शबलाः कर्बुरास्तमालास्तेषां समूहेनाच्छादिताभिः ॥ अत एव दलानां ताम्रत्वात् तमालानां [च] नीलत्वादग्रे उत्प्रेक्षा दिवापीत्यादि । व्रतति वल्ली ॥

(1) BCS ०तसम्. (2) BCS drop ०परि०. (3) B¹ ०संकुलम्. (4) BB¹CS चैत्ररथं; dropping ०वनं. (5) B¹ drops अनुपदी पश्चाद्गामिनी.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

२००) साधुलोकेनेव स्निग्धत्वचारुणा लोकसुभगेन एकत्र स्निग्धत्वमनोज्ञेन जनसौभाग्यवता, अन्यत्र स्नेहवच्चर्मणा रक्ततेजसा। शुण्डारः ह्रस्वा शुण्डा। [[1]शुण्डालः प्रशस्तशुण्डा]। अभिनवागतेनाक्षपटलमास्थाय कायस्थेन तरुणिम्नाऽसिताक्षरश्रेणिमिव दर्शिताम्[2] एकत्र कायस्थेन अक्षरजीविना, [3]नूतनागतेन [4]अक्षपटलं [5]क्षरणस्थानम् अध्यास्य; अन्यत्र तारुण्येन शरीरवर्तिना, अभिनवायातेन; अक्षपटलम् इन्द्रियसङ्घातम् अध्यारुह्य। रेखा राजिः, उभयत्रापि। शारद्वयेन शारियुग्मेन। वैकक्ष्यक[6] स्कन्धलम्बिसूत्रम्। ऊर्मिका मुद्रिका। घटितविनीलबाह्यपत्रपरिपाटि इति [7]निर्मितक्रियाविशेषणम्। तत्कालमर्जितबलेन निर्जित्यार्पितं कन्दर्पेण हासमिव हारं हारमुरसा स्वधामधवलितस्तनकलशकैलाशभूधरम् हारं मुक्ताकलापम्; कीदृशमिव? हासमिव; किम्भूतं हासम्? हारं शङ्करसत्कम्; किम्भूतम्? अर्पितम्; केन? कन्दर्पेण कामेन; किं कृत्वा? निर्जित्य अभिभूय; कथम्? तत्कालं तस्मिन् काले; कीदृशं हारं हासं च? स्वधाम्ना स्वतेजसा, धवलितः, स्तनकलशावेव [8]स्तनकलशवद् वा कैलाशभूधरो[9] येन स तथोक्तस्तम्। [10]रुचको मणिः॥

ता० टि०

२००) कृतोर्ध्वावस्थानां बालिकामपश्यमिति सम्बन्धः। तनु सूक्ष्मः। कुसुमसायकः कामः। आर्द्रशल्याभिः शल्यं शस्त्रम्; यदने–[कार्थः]–'शल्यं शस्त्रशलाकयोः [२।३८६–८७]। ततो भल्लीभिरित्यर्थः। स्निग्धचारुणा स्निग्धाकृतिना स्निग्धत्वेन स्नेहेन भव्येन। सफेनोद्गमधाराभिः नखैः [इत्यर्थः] परिणाहिना विशालेन। तूणीरद्वयेन पत्रिरक्षणार्थकभस्त्रक[द्वयेन]। वेला वेलापि समुद्रसीमनि। प्रवृद्धस्य [प्रवृद्धिः] अम्भसां वृद्धिः। अक्षपटलम् इन्द्रियसमूहं, सन्धिविग्रहकं च। कायस्थेन काये तिष्ठतीति, अक्षरजीवकाश्च। रतिपतिः स्मरः॥ अक्षरश्रेणिमिव दर्शिताम् अभिनवो हि लेखकः स्वकीयाक्षराणि दर्शयति। अधिकतनोः अतिकृशस्य। अंसः स्कन्धः। द्विगुणितप्रलम्बचम्पकमालस्रववैकक्ष्यकां द्विगुणीकृतः प्रलम्बश्चम्पकहार एव वैकक्ष्यकं यस्याः ताम्। मरकतोर्मिकारागः नीलरागः। हासमिव हारं हरस्यायं हारः हासः। छायागताः प्रतिबिम्बताः। अभिमुखं सम्मुखं मुखमभिमुखे इत्यर्थः। रुचक [शब्दः] शोभावाची॥

---

(1) This is the corrected reading by the editer of the Botad edn. (2) B[1] drops दर्शिताम्. (3) B[1] drops नूतनागतेन. (4) BCS क्षरटलं. (5) B[1] करण०. (6) BCS वैकक्षकं. (7) B[1] निर्मितं. (8) BCS drop स्तनकलशवद् वा. (9) BCS कैलाश०. (10) BC भेचस्येर्मणेः.

शा०टि०

२०१) उदर्चिः अग्निः ॥७४॥ 'जानीथ' इत्यादिश्लोकः-श्रुतशालिनौ [1]श्रुतं शास्त्रं, श्रवणं च । प्रकृत्यर्जुनी [2]स्वभावेन सरले [3]धवले । कर्णान्तिकं श्रवणसमीपम् ॥७५॥

२०९) दत्ते पत्रम् इत्यादिश्लोकः—कुवलयततेः नीलोत्पलराजेः । चक्षुः[4] नेत्रम् । अस्या दत्ते पत्रम्; किमुक्तम्? तदनुकारि नयनम् । कुम्भाविभौ [5]कुचपरिकरः पूर्वपक्षीकरोति कुचपरिकरः स्तनविस्तरः कुम्भौ [इभौ] गजसत्कौ पूर्वपक्षीकरोति अनुकरोतीत्यर्थः । अनुवदति अनुकरोति । दूषयति अनुकरोति; वादिपत्रव्यवस्थया काव्यकरणमिदम्; केवलं सर्वत्र सादृश्यं प्रतिपाद्यम् ॥७६॥ अस्याः० इत्यादिश्लोकः—कमलैः हरिणैः, पद्मैश्च । वनेषु अरण्येषु, जलेषु च ॥७७॥

२११) मुक्तेव देवारण्यवंशे मुक्ताफलमिव सुरवनवेणौ, अन्यत्र देवारण्यसम्बन्धिनि कुले ॥

ता०टि०

२०१) ग्रहः राहुः । नक्षत्रपतेः चन्द्रात्; चन्द्रे हि लक्ष्मीर्वसति । उदर्चिः अग्निः । श्रुतं सिद्धान्तः, श्रवणं च । प्रकृत्यर्जुनी स्वभावेन सरले । ०श्रिणी ०श्रीके ॥

२०२) अपवारित० आच्छादित० । तनीयसा सूक्ष्मेण । कृतम् अलम् । वाहिनीवाहाः सेनाश्वाः । निर्हारिणा विस्तारिणा ॥

२०३) कृतविवर्तना तिर्यग्वलिता ॥

२०४) न सा 'नञ् ईषदर्थे सादृश्ये तद्विरुद्धतदर्थयोः । व्यतिक्रमे स्वरूपार्थे निषेधाभावयोरपि ॥' [अनेकार्थपरिशिष्ट० १६-१७ । अत्र स्वरूपे । द्राघिमा दीर्घत्वम् ॥

२०७) अवनितलनिषण्णनिःसहायस्थितेः अवनितलनिषदनेन निःसहायस्थितिर्यस्य ॥

२०८) कर्णिका बीजकोशः ॥

२०९) ईक्षणं नेत्रम् । तुल्यं सममेव । बद्धा...कमलैः...वनेषु स्थितिः '...कमलं क्लोम्नि भेषजे ॥ पङ्कजे सलिले ताम्रे कमलस्तु मृगान्तरे । कमला श्रीवरनार्योः...' अनेकार्थ० ३।६६४-६६५] ॥ अत्र हरिणैः । वनेषु जले ॥७७॥

२१०) कतिचित्पदानि यावत् । उपनीत० ढौकित० । अपवर्जितैः दत्तैः । उपस्पर्शनम् आचमनम् ॥

२११) यतात्मनां व्रतिनाम् । मुक्तेव मौक्तिकमिव । गर्हणा निन्दा । फलम् ऐहिकं, पारलौकिकं वा । वैखानसः वानप्रस्थः ॥

---

(1) BC श्रुतं. (2) BCS drop स्व०. (3) BC drop धवले. (4) C चक्षुं०. (5) BC drop ०च०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

२१२) मन्युः दैन्यम् । अनीषत्कराः अस्तोकक्रियाः[1] ॥

२१३) कुलीरः कर्कटकः । प्रख्यः सदृशः [अनवरतवहत्समुद्रयायीत्यादिविशेषणम्[2] एकत्र वहन् नीयमानो यः समुद्रगन्तृलौकसङ्घातः, अन्यत्र वहन् गच्छन् यः समुद्रयायिजन सङ्घातः ; शेषं तुल्यम् । नागवल्लीलालसा धनानि उद्यानपालाश्च एकत्र करिण इव विलास-मन्थराः, अन्यत्र ताम्बूलीलम्पटाः । परमतज्ञाः पौराः प्रामाणिकाश्च एकत्र अन्याभिप्राय वेदकाः, अन्यत्र बौद्धादिदर्शनज्ञातारः । सफलजातयः श्रोत्रिया गृहारामाश्च एकत्र सफल-ब्राह्मण्याः,[3] अन्यत्र सफलजन्मानः, फलयुक्तमालतीवृक्षा वा । हरिद्रासान्द्ररुचयो रागिणः सुवर्णचम्पकस्तबकनिचयाश्च एकत्र हरिद्रया, अन्यत्र हरिद्रावत् , सान्द्रा बहला, रुचिः दीप्तिः, येषां ते तथोक्ताः । प्रगुणविशिखा गृहनिवेशाः सुभटबाणधयश्च एकत्र प्राञ्जलरथ्याः, अन्यत्र प्रकृष्टबाणाः ; बाणधिः तूणीरः । बहुमालिकाः प्रसादाः प्रकृतयश्च एकत्र अनेकभूमिकाः, अन्यत्र नानामालाकाराः । सकुञ्चिताल्काः प्रधानापणाः प्रमदाललाटलेखाश्च एकत्र कुञ्चिकासहित-तालकाः, अन्यत्र कुटिलकेशसहिताः । सुराभिरामाभिरुचितकारिण्यः पण्यवनिताः पौरयुवत-यश्च एकत्र मदिराभिर्नूतनाभिश्च स्वार्थायोचितकरणशीलाः, अन्यत्र देवरमणीयप्रियतमकर्त्र्यश्च ।

ता० टि०

२१२) व्यापत् व्याप्नोति स्म । मन्युः 'मन्युर्दैन्ये क्रतौ क्रुधि' [अनेकार्थ० २।३७९] । अत्र दैन्ये । सरितः नद्याः । अनीषत्काराः दुःशकाः । अराल० कुटिल० ॥

२१३) जिनसमस्तभुवनान्तःपुरा जितानि समस्तजगतां मध्ये पुराणि यया, जितानि] समस्तभुवनानाम् अन्तःपुराणि यया च । सकलभूचक्रवर्तिनः निखिलभूचक्रे भूगोले वर्तत इति, विश्वभूचक्रवर्ती च । अन्तरिक्षेण गगनेन । कुलीरः कर्कराशिः । परिखा खातिका । प्रख्यस्य कुल्यस्य । स्फातिं वृद्धिम् । विधृततटसाधर्म्यहर्म्यावलीधृतोभयविभागैः विधृतं तटसाधर्म्यं कुलतुल्यत्वं यया हर्म्यावल्या तया धृतमुभयोर्विभागो येषां ह्रदानां, [तैः ह्रदैः] । विपणि० हट्ट० । विषयः देशः । नागवल्लीलालसा नागकुमारवत् लीलाभिरलसाः, नागवल्लीषु लालसाश्च । परमतज्ञाः पराभिप्राये, परदर्शनज्ञानश्च । सकलजातयः जातयश्चरणाद्याः, मालत्यश्च; सफलाः जातीफलकलिता इत्यर्थः । हरिद्रासान्द्र० हरिद्राभिः, हरिद्रावत् [च] प्रगुणविशिखाः सरलप्रतोलीकाः, सरलबाणाश्च । बाणधयः भस्त्रकाः । बहुमालिकाः माला निःश्रणाः (?) [=उपरितलभागाः], मालिकाः पुष्पाजीवकाश्च । सुराभिरामाभिरुचितकारिण्यः मद्यैः आमैः नवैः प्रीतिकारिण्यः वेश्याः, देववत् अभिरामं रुचितं भर्तारं कुर्वन्त्यः च। प्रायं तुल्यं, बहुलं [च] । मुग्धता रम्यत्वं, मूढत्वं [च] । हरिद्रारागः क्षणमात्रानुरागः । विभ्रमः 'विभ्रमः शोभायां संशये हावे' [अनेकार्थ० ३।५०३-५०४]। कामसूत्रं स्मरस्य सूत्रणा । वाजीकरण-

(1) B[1] ०क्रिया. (2) B[1] ०विशेषणानि. (3) B[1] ०ब्राह्मणाः.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

मुग्धता रूपेषु मनोज्ञता, न रतेषु मूढता। हरिद्राराग: हरिद्रारक्तत्वं देहेषु शरीरेषु, न स्नेहेषु हरिद्रावद् रक्तत्वम् अस्थिरता। बहुवचनप्रयोग: जसादिप्रयुक्तिः, पूज्यनामसु गुरव इत्यादिषु, न परप्रयोजनाङ्गीकरणेषु नानावचनोच्चारणम् एकवचनेनैवाङ्गीकुर्वन्तीति। विभ्रमो रतेषु न चित्तेषु विभ्रमः विलासः, अन्यत्र भ्रान्तिः। वाजीकरणयोगोपयोग: शुक्रोपचयदचूर्ण-भक्षणम्। पृष्ठ० इत्यादिश्लोकः—वलि: [1]केशरचनाविशेषः; श्रुति: कर्णः; हसन्ति देदीप्य-मानानि; [चित्राणि मुक्ताफलानि येषां मुखकमलानामिति सम्बन्धः] द्विजा:[2] दन्ताः; अञ्चित: [3]खचितः, प्रशस्तो वा ॥७९॥

२१४) पूर्वापरदिगन्तलब्धायतेः एकत्र आयतिः दैर्घ्यम्, अन्यत्र आशा। कटकविस्तार: एकत्र कटकः प्रस्थः, अन्यत्र सैन्यम्। अप्रयत्नभग्नसन्ततवर्धिष्णुभूभृत्तदुन्नतिना एकत्र भूभृत्[4] गिरिः, अन्यत्र नृपाः। प्रसाधिता मण्डिता, आत्मायत्तीकृता च॥

२१५) द्वितीयापि या द्वितीया द्वयोः पूरणी, सा कथम् एकं शरीरम्? अन्यत्र द्वितीया भार्या। सांवत्सरेण ज्यतिषिकेण[5] ॥

ता०टि०

प्रयोगः सप्तमधातूद्रेकापादनम्; कामिभिः पुष्टीकरणार्थं क्रियते ओषधम्। परिमलवाही मुखानिलो मलयसमीरः यो मलयानिल इति प्रसिद्धः स तत्रस्यस्त्रीणामेव मुखानिलः; एवं सर्वेषु वाक्येषु [योजनीयम्]। कलाकृतक० कलया कौशलेन यः कृतकः। जैत्रा तन्त्रसामग्री 'जि'–धातोरौणादिक अन्; अन्यथा जैतैव, अण् प्रत्यये जैत्रीति स्यात्। मञ्जरीतर्जनिकानि मञ्जर्य एव तर्जनिकाः प्रथमाङ्गुल्यो येषु; अपरोऽपि यस्तर्जनां करोति स सशब्दमायामयति तर्जनीम्। ध्वस्तमानावलेपा: तर्जनाभयात् [इति यावत्]। उपगूहनम् आलिङ्गनम्। वली केशरचनाविशेषः। त्वक् त्वचा। ईक्षणं नेत्रम् ॥७९॥ कुर्वाणास्तारकाभि: प्रणयमिव तारकाभिः सह स्नेहमिव कुर्वाणाः। केषु? हस्तपादनखेषु ॥८१॥

२१४) विस्फुर्जथुः वज्रनिर्घोषः।

२१५) भूयस्तया बाहुल्येन ॥८२॥ ललाटे सदृशद्युतित्वात् भालस्यातिगौरवादलक्ष्य-माणसुवर्णपट्टबन्धे ॥८४॥ द्वितीया कलत्रम् ॥

---

(1) S केस०. (2) B[1] drops द्विजाः दन्ताः. (3) BCS drop खचितः. (4) BC drop ०त्. (5) B[1] ०षिकः.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

२१६) बन्धुतेव बन्धुसमूह इव । [1]धिन्वन्ती प्रीणयन्ती । जनता जनसमूहः । निष्पर्यायम् एककालम् ॥

२१७ सोपनिषदि सरहस्ये; नाट्यवेदे नर्तनशास्त्रे । निघ्नतया परवशतया । प्रसाधकं विभूषकम् । अध्यापकम् उपाध्यायम् । [2]इन्द्रियस्रोतसाम् इन्द्रियनदीनाम् । स्मितं हासो, विकासश्च । वलितरङ्गितमध्यसरणि एकत्र वलिभिः वलित्रयेण, तरङ्गिता [3]खचिता, मध्यसरणिः मध्यदेशो, [4]यस्मिन् स तथोक्तः; अन्यत्र वलिता [5]भ्रमिता, रङ्गिता च [6]विस्तीर्णा च, मध्ये सरणिः मार्गो यस्य स तथोक्तस्तम् । उत्कलिका कल्लोलः, उत्कण्ठा च ॥

२१८) अभिजनः कुलम् ॥

२१९) स्त्रैणं स्त्रीसमूहः । प्रत्यादेश इव निराकरणमिव । आकल्पः वेशः ॥

२२०) उन्नाहः उन्नतिः । विशेषकः तिलकः । मत्तवारणम् एकत्र करिणम् , अन्यत्र आसनस्थानविशेषम्[7] ।

ता० टि०

२१६) प्रसाधना मण्डनम् । धिन्वन्ती प्रीणयन्ती । जगौ गानं कृतवती । निष्पर्यायं समकालम् ॥

२१७) निघ्नतया तत्परतया । पयोधरः स्तनः, मेघश्च । स्रोतः नदी । कुमुदविशदस्मितं कुमुदानां, कुमुदवत् । वलितरङ्गित० बलिः पुष्पोपहारः, [वलिः] उदरे रेखात्रयं च । उत्कलिका ऊर्मि, हृल्लेखा च ॥

२१८) दिवसकरमण्डलस्य...सन्निहितपन्नगेश्वरश्वासपवनैः रविर्विशन्नेव पाताले शेषाहिश्वासैरुपीडित इत्यर्थः । व्यञ्जनव्यञ्जितविषादाभिः [व्यञ्जनानि] चिह्नानि, [तैः] कादिभिः बहिरभिव्यक्तो विषादः [याभिः] । अभिजनः कुलम् ॥

२१९) साध्वसं भयम् । करैः किरणैः । प्रत्यादेशः प्रतिकृतिः । मेदिनीभृतां गिरीणाम् । दुर्वृत्तानां दुःशीलानाम् ॥

२२०) स्वापतेयं द्रव्यम् । कुसुमपुरं पाटलिपुत्रम् ॥

---

(1) BCS धिन्वती. (2) BCS ०श्रोतसां. (3) B[1] drops खचिता. (4) B[1] अस्मिन्. (5) B[1] भ्रामिता. (6) BCS drop ०स्ती०. (7) BC ०विशिलम्.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

२२१) प्रतिकर्म मण्डनम् । प्राजापत्याः सामान्याः । विश्रम्भः विश्वासः सङ्गीतकं प्रेक्षणकम् । क्षणः प्रस्तावः । कलाः काष्ठानि । मार्जनं भोजनम् । निचुलकः निउलकः । गिरिविहङ्गाः पर्वतागारपक्षिणः ॥

२२३) सामाजिकाः सभ्याः । ध्रियते जीवति । सवित्री माता । अदृष्टं दैवं, कर्म वा । साधयिता साधयिष्यति । कृतं पर्याप्तम् । [1]वरमम् (?) इति [2]वचनस्य विशेषणम् ॥

२२४) न्यञ्चिता अधःखञ्चिता ॥

२२५) इभमृगेन्द्रचक्राध्यासिते सुराचल इव सिंहासने[3] एकत्र करिसिंहसङ्घाताध्यारूढे, अन्यत्र गजसिंहधर्मचक्रयुक्ते ॥

ता०टि०

२२१) प्राजापत्या कौटुम्बिकसुता । विश्रम्भः स्नेहः । उद्भासिताः भणिताः । समाजः समूहः । क्षणः प्रस्तावः ॥

२२२) कलाः लयाः । निचुलकः णिउलओ । वेणुः वंशः । अग्रे गायनीगणं गायनीगणस्याग्रे । समकालचलितोभयपक्षताडितनितम्बावलम्बितगर्जन्मेघमुरजैर्भक्तितो दत्तसमहस्तैरिव समकालचलितैरुभयपक्षैस्ताडिता वादिता अद्रिकटकावस्थिता गर्जन्तो मेघा एव मुरजा मर्दलानि यैस्तैः; अत एवोत्प्रेक्षा भक्तित इत्यादि । उत्पतद्भिः उच्छलद्भिः जलनिवहेन कृत्वा [इति यावत्] मकराकरेण समुद्रेण । क्रमाहतानां समकालाहतानाम् ॥

२२३) अवसिते समर्थिते । रङ्गः नर्तनभूमिः । निस्तरङ्गः निश्चलः । केशहस्तः उच्छ्रायः । शिक्षिता एष तेऽयम् [इति यावत्]; शिक्षि धातुः; अत एव 'प्रयोगान्' इति द्वितीया; 'केन' इत्यध्याहार्यम् । गतिः ज्ञानम्, उपायो वा । अपत्रपा अन्यतो लज्जा । प्रतिपन्नाः ज्ञाताः । जन्यते उत्पद्यते । अनुयुज्यतां पृच्छ्यताम् । ध्रियते विद्यते । शिखरात् 'गम्ययपः कर्माधारे' [सि० है० शब्दानु० २।२।७४]इति पञ्चमी । आविष्टः अधिष्ठितः आन्तर्वंशिकः अन्तःपुरहेतुकः । गुरुस्नेहो गरीयान् स्नेहो यस्य । जनः इतरः ॥

२२४) प्रश्रयं विनयम् । अनूत्थितः पश्चात् [उत्थितः] ॥

२२५) अदभ्र० अतनु० । चक्र० समूह० । हिरण्मये सौवर्णे ॥

(1) This word is not found in the text of the TM; Bc वरमम्. (2) BCS drop ०च०. (3) B[T] drops सिंहासने.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

२२७) सम्राजेव वपुषा जितशेषभुवनम्; कीदृशेन द्वयेन ? उदारतेजसा इत्यादिना— एकत्र उदारतेजसा उद्भटवीर्येण, अन्यत्र उदारदीप्तिना; अतुलबलेन एकत्र असमसैन्येन, अन्यत्र अतुलसामर्थ्येन; दीर्घबाहुना [इति] तुल्यम्; सुवर्णकटकोद्भासितेन एकत्र शोभना ये वर्णाः ब्राह्मणादयः तेषां कटकानि सैन्यानि, तैः उद्भासितेन शोभितेन, अन्यत्र हेमकङ्कणशोभितेन; प्रशस्तायतिना प्रकृष्ट दैर्घ्येण, अन्यत्र प्रधानाङ्गेन; प्रकामकान्तालोकेन प्रकृष्टमन्मथप्रियाजनेन, अन्यत्र [1]अत्यर्थकमनीयप्रकाशेन[2]; सुकुमारेण एकत्र शोभनाः कुमारा यस्य स तथोक्तस्तेन, अन्यत्र मृदुना ॥

२२९) प्रकृतिममुञ्चन्[3] एकत्र प्रकृतिं प्रधानम्, अन्यत्र स्वभावम् । अश्लीला ग्राम्या ॥

२३०) [4]तूलिका [5]कूर्चिका । नगरसीम्नीव[6] [7]सरोमालिनि[8] मध्ये एकत्र तडागपङ्क्ति युक्ते, अन्यत्र रोमराजिसहिते । उच्चयः परिधानग्रन्थिः ॥

ता० टि०

२२६) मन्युः दैन्यम् ॥

२२७) नौयानाधिरूढं कुमारमद्राक्षमिति सम्बन्धः । यादसांनाथं यादसांनाथो वरुणः; यदने-कार्थे-'यादसांपतिरम्भोधौ प्रतीचीदिक्पतावपि' ५।२४] । यादसांपतिः पाश्यब्ध्योः । ततोऽधिरूढो मकरो येन तम् । मकरस्थाना नौर्वरुणसदृशः कुमारः । ईशानः हरः । अयुग्मेषुः कामः । नेत्रप्रच्छदं वस्त्रविशेषम् । कटकः वलयं, सैन्यं [च] । आयतिः प्रभावः, उत्तरकालश्च । कान्ता स्त्री, कान्तो रम्यश्च । दुग्धानिःशेषरत्नायाः दुग्धानि समस्तानि रत्नानि यस्याः ॥

२२८) अनुमार्गः पृष्ठमार्गः ॥

२२९) पुमानिव साङ्ख्यपरिकल्पितः पुरुष आत्मा । प्रकृतिपुरुषविवेकज्ञाने हि मोक्षः साङ्ख्यमते । प्रकृतिं सत्त्वरजस्तमसां साम्यावस्था प्रकृतिः [ताम्], स्वभावं च । उत्सृष्ट० मुक्त० ॥

२३०) स्यन्दमान० स्रवत्० । साचि तिर्यक् । परिणाहः विशालत्वम् । बाहुस्वस्तिके बर्करिकाबन्धे । सरोमालिनि सरोवरशालिनि, सरोमालिके च । कक्षा कच्छा ॥

२३२) नः अस्माकम् ॥

---

(1) BCS omit ०म०. ( ) BCS ०प्रकासेन (3) B ०अमुञ्चन; S अमुचत्. (4) B[1] तूलका. (5) B[r] omits कूर्चिका. (6) B[1] सीमीव. (7) B सारा० (8) B[T]S ०मालिनी.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

२३३) **आवेगः** खेदः ॥

२३४) **जाल्मः** असमीक्षितकारी । **जालिको** धीवरः । **कर्णधारो** नाविकः । [1]'एतामि-(?) [एतावि-]त्यादि । तन्निवर्तय [2]तावदेतमित्यादिना युक्तिवचनेन मलयसुन्दरीमाह[3] । **प्रसादय** प्रसन्नां कुरु । **स्तावकैः** [**वचोभिः**] स्तवनपरैर्वचनैः । **आचक्ष्व** च[4] **ब्रूहि** च[5] यत्समस्तं वक्तुमिष्टं [6]मनसि विद्यते । इयं नौः, मलयसुन्दरी च; **गोत्रदेवता** कुलदेवी, इव **उपासनीया** सेवनीया **सर्वदा, विशेषेण** अतिशयेन, [**अद्य**] अधुना **विषमजलदुर्गे** पतितस्य । **शमिताखिलत्वन्मनोदुःखसञ्जातकरुणया**[7] [8]नाशितसमस्तभवदुःखोपजातदयया; **अनया** नावा, मलयसुन्दर्या च; **कृतानुग्रहो व्रज निर्विघ्नम्** इत्युक्तस्तया वसन्तसेनया ॥

२३५) [9]**वक्तुमारभत-तामात्मनावं नौ** व्याजेन च माम् । **देवि** हे नौ देवते, अन्यत्र देवि स्वामिप्रिये । **अनुरुध्यमानया** अनुवर्तमानया । **पृथुश्रोणि** एकत्र विस्तीर्णमध्यस्तम्भे, अन्यत्र विस्तीर्णजघने । **सर्वधीवराणाम्** एकत्र आनायिनाम् , अन्यत्र बुद्धिप्रकृष्टानाम् । [10]**दूरदर्शिनां** विप्रकृष्टद्रष्टृणाम् , अन्यत्र सूक्ष्मदर्शिनाम् । **भुजङ्गानां गतौ:** एकत्र [11]षिड्गाणाम्

ता०टि०

२३३) **असौ** समरकेतुः; मलयसुन्दर्या हरिवाहनस्याग्रे कथयन्त्या वचनम् । **तदेव वचनम्** । **मानवः** पुंक्लीबः [अयं शब्दः] । **सः** समरकेतुः । **अनुबध्यमानः** निषिध्यमानः ॥ **प्रबलवत्** अत्यर्थम्, अतिशयेन । **निदानं** कारणम् । **सन्तर्पकः** वर्धकः । **आवेगेन** त्वरया ॥

२३४) **स्थितिः** अवस्थानम् । **स्तावकैः** स्तवनसूचकैः । **निशमितं** श्रुतम् ॥

२३५) **सप्रश्रयं** सविनयम् । **श्रोणिः** नौपश्चाद्भागः । **धीवराणां** प्रज्ञावतां, मात्सिकानां च । **प्राग्रहरः** प्रधानः । **दूरदर्शिनां** दीर्घदर्शिनाम् । **भुजङ्गानां** सर्पाणां, शृङ्गारिणां च । **सत्त्वानां** प्राणिनाम् । **नागराकाः** नाङ्गरकाणि, नगरे भवाश्च । **चलनं** गमनं, क्रमौ च । **पयोधरकलश०** स्तनौ, पानीयधरघट० च । **मदवशात्** मत्तः सकाशाद् अवशत्वं, हर्षवशाच; **वशो** वशत्वम् ; यदने-[कार्थः-] 'वशो जनस्पृहायत्तेष्वायत्तत्वप्रभुत्वयोः' [२।५६६] । अत्रा-यत्तत्वं वशत्वम् । **उच्चापेन** उच्चा जावो यत्र, उत् (उद्गत) चापं यस्य च । **मीनध्वजेन** जलनिधिना, कामेन च । **उत्कलिकाभिः** ऊर्मिभिः, हल्लेखाभिश्च । **मारोपद्रवः** मरणं,

(1) BB¹ एता०; S एना० (2) BCS ०एनाम्०. (3) BS drop ०री० (4) BCS drop च. (5) BCS drop च. (6) B¹ मनस्ष्टं. ( ) B¹S ०वारुणया० (8) BS ०नासित०. (9) BB¹S drop व० and read the rest as ०कुमारभवना० for ०क्तुमारभततामा० dropping ०त० of the lattar. (10) B¹ ०दर्शीनां. (11) B¹ खिद्राणा०; BS विद्राणा–.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

अन्यत्र सर्पाणां गतीर्व्यवहारान्, गमनानि [1]वा। मत्स्यादिरूपधारिणां सत्त्वानां चेष्टा एकत्र मत्स्यभक्षकस्वरूपधृतां सत्त्वानां [2]प्राणिनां व्यापारान्, अन्यत्र मत्स्यमकरादिरूपभृतां जन्तूनां चेष्टितानि। नागरकवृत्तस्य [एकत्र] पोतधारणहेतुलोहमयगोलकवर्त्तनस्य, अन्यत्र नगरभवजनचरितस्य। विश्लिष्टानां [3]सन्धिघट्टनासु एकत्र विरुद्धानां सन्धानयोजनासु अन्यत्र विश्लिष्टानां विघटितानां फलकानां सन्धियोजनेषु[4]। [5]वंशसम्पत्तिः एकत्र कुलसम्प्राप्तिः, अन्यत्र वेणुश्रीः। परोपकारकरणेषु तत्परता एकत्र परोपकारेषु तन्निष्ठता, अन्यत्र प्रकृष्टजलक्षेपण्याद्युपकरणेषु[6]। त्वमपि गुणवती दोरकयुक्ता, अन्यत्र [7]कान्तिसुन्दरतादिगुणयुक्ता। गम्भीरा विस्तीर्णा, अन्यत्रालब्धमध्या[8]। सकर्णा अग्रभागे कर्णद्वयसहिता, [9]अशून्यचित्ता च। बहुक्षमा अनेकजनयोग्या [10]यज्ञयोग्या, बहुक्षान्तिश्च। स्थिरगतिः स्थिरस्वभावा, अन्यत्र[11] अनुत्सेका[12]। महार्घा महाद्रव्या, अन्यत्र महती। महापुरुषोद्वहनयोग्या एकत्र अनेकनरवहनयोग्या,[13] अन्यत्रोत्तमपुरुषपरिणयनयोग्या। पात्रं भाजनम्, अन्यत्र यानपात्रं, [14]भवत्येव। हेलोत्तालचलनरणन्मुखरमञ्जरीया एकत्र [15]लीलोत्सुकचलनशब्दायमानसशब्दाभरणसङ्घातया, अन्यत्र लीलोत्सुक पादशब्दायमान शब्दनूपुरया[16]। सलीलवलत्तुङ्गतरपयोधरकलशाया [एकत्र] सविलासचलद्बृहत्तरजलभृतकुम्भया, अन्यत्र सविलासचलन्महत्तरस्तनकुम्भया। मदवशाद् दर्शितासमञ्जसचेष्टया एकत्र [17]मदवशान्ममात्रशाद् अनधीनत्वात् प्रकटितोच्छृङ्खलचेष्टनया, अन्यत्र मत्ततावशेन [18]मुह्यन्त्याऽन्यगमनमूढमूढया, मोहगतया च। [19]विभ्रमानातन्वानया एकत्र विविधान् भ्रमान्, अन्यत्र विलासान्, विस्तारयन्त्या। उच्चपेनाऽमुना मीनध्वजेन[20] ध्वज

ता० टि०

कामश्च। कर्णधारिण्या सकर्णया इत्यर्थः, सह कर्णधारेण च वर्तते (इत्यापि)। तारका नाविका कनीनिका च। मानिनि मानोऽहङ्कारः, मानं शास्त्रोक्तप्रमाणं च, विद्यते यस्याः, अयं मय्यनुरक्तो न वेति। पारिप्लवः चञ्चलः। परमान्तरङ्गालीभिः परमा अन्तरङ्गा आल्यः सख्यः (ताभिः), कल्लोलैश्च। उद्वेगावर्तम् उद्वेग एवावर्तः, प्रबलवेगश्चासौ वर्तश्च। कन्दर्पः कं पानीयं तस्य दर्पः, कामश्च। वातैः पवनैः। दन्तावळकैः 'दन्तकास्तु बहिस्तिर्यक् प्रदेशा निर्गता गिरेः' [अभिधानचिन्तामणिः ४।१००], दशनाश्च। भूभृतः राज्ञः, पर्वतस्य [च]।

(1) B[1] drops वा. (2) B[1] drops प्राणिनां. (3) Bc drop सन्धि. (4) B[1] जोटनेषु. (5) BS वस०. (6) BS drop ०क०. (7) S कीर्ति. (8) S ०लघु० (9) BB[1]S ०सून्य०. (10) B बहु०; BC drop यज्ञयोग्या. (11) B[1] drops ०त्र. (12) B[1] अनुत्सुका. (13) B[1] ०वाचन० (14) BC भवत्यैव. (15) [1] drops ०चलन...लीलोत्सुक०; B[1] वळन०. (16) BS सद्दतनूपुरया; B[1] drops शब्दनूपुरया. (17) B[1] drops ०ममावशा०. (18) S मुह्यान्त्या०. (19) BB[1]CS विभ्रमांस्तन्वानया. (20) C मीनध्वजध्वज.

Jain Education International   For Private & Personal Use Only   www.jainelibrary.org

शा० टि०

द्वयोत्पातपवनेन सुतरां कृतः पर्याकुलः एकत्र भीनध्वजेन समुद्रेण, अन्यत्र कामेन । कीदृशेन? उच्चापेनोच्चैस्तरजलेन, ऊर्ध्वधृतधनुषा च । उत्कलिकाभिः कल्लोलैः, उत्कण्ठाभिश्च । रक्षमारोपद्रवाद् एकत्र मारो मरणम्, अन्यत्र कामः । कर्णधारिण्या एकत्र [1]पोतवाहकवत्या, [2]अन्यत्र प्रशस्तकर्णयुक्तया । व्यापारितस्निग्धतारकया, एकत्र तारको नाविकः, अन्यत्र नयनकनीनिका । मानिनि[3] एकत्र प्रमाणयुक्ते, अन्यत्र साहङ्कारे । भ्रमं भ्रान्ति, सन्देहं [4]च । [5]नीता तरलतां परमान्तरङ्गालीभिर्मीलित नभसि एकत्र परमामुत्कृष्टां [6]तरलतां [7]तरङ्गालीभिः कल्लोलमालाभिः, अन्यत्रोत्कृष्टासन्नसखीभिस्तरलतां चञ्चलतां नीता प्रापिता मा [8]उत्प्लवस्वाकाशे । अहृदयेऽचेतने,[9] अन्यत्र शून्यचित्ते । उद्वेगावर्ते एकत्र [10]प्रबलतरजलावर्ते, अन्यत्र विषादावर्ते । कन्दर्पपीडिता एकत्र [11]जलदर्पबाधिता, अन्यत्र कामपीडिता । लघुताम् इत्यादीनि प्रायेण समर्थानि द्वयोरपि पदानि । अकुलीनताम् एकत्र अपृथिवीश्लिष्टाम्, अन्यत्र हीनवंशताम् । प्रवर्तिता च गुरुभिर्वृद्धैर्वातैरनिच्छन्त्यपि[12] पतिष्यसि जराजर्जरदन्तपङ्क्तेः कस्यापि प्रान्तभूभृतः शिरसि एकत्र गुरुभिर्महद्भिर्वृद्धैर्वृद्धिंगतैर्मरुद्भिः[13] प्रवर्तिता [14]चालिता पतिष्यसि शिरसि मस्तके कस्य [अपि] प्रान्तभूभृतः प्रत्यन्तगिरेः । कीदृशस्य? जराजर्जरदन्तपङ्क्तेर्वयोहानिशिथिलदन्ताकारप्रस्तरराजेः, अन्यत्र गुरुभिर्मातापितृभिर्वृद्धैर्वा महद्भिर्वा मातामहादिभिस्तैः प्रवर्तिता दत्ताऽनिच्छन्त्यपि अवाञ्छन्त्यपि[15] कस्यापि जराजीर्णदशनराजेः प्रत्यन्तनृपस्य मस्तके पतिष्यसि तद्भार्या भविष्यसि । विफलकं केन[16] एकत्र विगतफलकम्, अन्यत्र [17]निष्फलम् । विधिना प्रकारेण, विधात्रा च । महागुणरत्नानां पात्रं [18]बृहत्त्विषापहारादिगुणमणीनां

ता० टि०

विफलकं निष्फलं, विगतफलकं [च] । लब्धपताकं [पताका] केतनं, सौभाग्यं च; यदने—[कार्थः—] 'पताकाङ्कध्वजे केतौ सौभाग्ये नाटकांशके । सानुशया सानौ शेते सा, सपश्चात्तापा [च] । मदनायत्ता मत्तः सकाशाद् अनायत्ता, कामायत्ता वा । अनिन्धनेनाग्निा वडवानलेन, विरहेण च । हिमकरः चन्द्रः शशाङ्कः । अभिमतमङ्गनेपथ्यं बहुमतं शरीरनेपथ्यम्; अङ्गस्तु धर्मनौशिरसोः । ततोऽभिमतमङ्ग एव नेपथ्यं यथा भवति तथा मम प्रार्थनामनुरुध्यसे [इति भावः] । द्विधाभावं भेदं द्वैधीभावञ्च । मानय बहुमानयेत्यर्थः । महीक्षितः

(1) B[1] drops पोतवाहकवत्या. (2) B[1] drops अन्यत्र. (3) BB[1]CS drops ०नि. (4) BC च; B[1] drops च. (5) B[1] drops नीता......चञ्चलतां (6) S तरलतालीभिः. (7) B drops ०तां तरङ्गा०. (8) BC ०स्ताकाशे. (9) S ०विताने. (10) B प्रबलजनचलावर्ते; B[1] प्रबलजवजल०. (11) BC जलकंदर्प०. (12) B[1] ०र्वातैर्नैच्छन्त्यपि. (13) C drops तैर्मरुद्भिः (14) B चालिता; C पालिता. (15) B अनाकाङ्क्षन्त्यपि. (16) BC विफलमेकत्र. S विफलकनकत्र. (17) B[1]BCS निःफलं. (18) B बृहद्वि०; C बृहवि०

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

पात्रं रक्षकम्, अन्यत्र महागुणाः[1] कान्तिसौन्दर्यादय[2] एव रत्नानि, तेषां भाजनम्। लब्धपताकं प्राप्तध्वजम्, अन्यत्र प्राप्तोत्कृष्टत्वम्। आसादयिष्यसि च सानुशया [3]मदनायत्ततादोषेण सततमबिन्धनेनाग्निना पच्यमाना महाहिमकरोद्रवपीडिताल्पदिवसैः [एव] उपजातजराविनाशम् एकत्र उपजातजीर्णता क्षयं प्राप्स्यसि[4]। कीदृशी सती? सानुशया पर्वतैकदेशस्थिता। केन कृत्वा? [5]मदनायत्ततादोषेण ममानधीनतादोषेण। तथा पच्यमाना पाकं नीयमाना। केन? [6]अग्निना। [7]किम्भूतेन? [8]अविन्धनेन [9]जलेन्धनेन वडवानलेनेत्यर्थः। सततं [10]निरन्तरम्। पुनः किम्भूता? महाहिमकरोपद्रवपीडिता गुरुसर्पमकरोपप्लवबाधिता[11], स्तोकदिनैरेव, [12]अन्यत्रोत्पन्नवयोहानिर्मरणं [13]प्राप्स्यसि। केन? कामाधीनतादोषेण[14]। कथम्भूता? सानुशया सपश्चात्तापा। तथा पच्यमाना निरन्तरम्। केन? अनिन्धनेनाग्निना इन्धनरहितेन वह्निना मनोदुःखेनेत्यर्थः। तथा महाहिमकरोपद्रवबाधिता गुरुचन्द्रोपद्रवबाधिता। यदि इत्यादि। अभिमतमभीष्टम्[15]। अङ्गनेपथ्यं शरीररक्षा अन्यत्र हे अङ्गने! रमणि! यद्भीष्टं पथ्यम् आगामिकालशुभम्। निजगुणा अच्छिद्रत्वशीघ्रगामित्वादयो दोरका वा, अन्यत्र कान्त्यादयः। निर्वाहः नितरां वहनम्। यानं निर्वहणं च। [16]कनकपट्टबन्धः सुवर्णपट्टकबन्धनं[17] प्रधानत्वेन। द्विधाभावं[18] द्वैधाभवनं, संशयं च। स्वयंवरणपथं[19] स्वयमात्मना वरपथं प्रधानमार्गम्, अन्यत्र स्वयंवरणमार्गम्[20]। मानयेनमक्षुण्णमार्गेण[21] मानय एनं मदीयस्वामिनम् [22]अक्षुण्णमार्गेण लोकापगतपथेन, अन्यत्र मानय सेवय एनं [23]जनापरिमलितपथेन।

ता० टि०

राज्ञः। चारित्रवता सुशीलेन, [के निपातेन च, नौपुष्ठचालनपत्रेणेत्यर्थः]। करः राजग्राह्यो भागः, पाणिग्रहश्च। चन्द्रलेखालङ्कृतेन नावोऽग्रभागमण्डनार्थं चन्द्राकारा लेखा क्रियते। कङ्कण० वलयः, पानीयकणाः। पातः प्रवहणं, कुमारश्च। सितपटा सितः पटो यस्याः, सिद्धश्च॥

---

(1) C ०गुणः. (2) B drops ०र्यादय एव; C ०र्यं for ०र्या०. and dropping the rest. (3) B मदनायकृता०. (4) B प्राप्स्यसि. (5) B ०यत्तता०; C ०यकृता०. (6) B¹ अग्निना. (7) B¹ किंभातेन. (8) B¹ अनिन्धनेन, (9) BCS drop ०न्धनेन वडवानले०, and read जलेनेत्यर्थः. (10) S drops ०तरं. (11) B¹ ०द्रव. (12) BS drop अ० (13) B repeats स्तोकदिनैः after प्राप्स्यसि. (14) BC drop ०ता०. (15) S ०मतमिष्टं. (15) B¹ ०पङ्ग०. (16) BS पट्टबन्धनं. (18) B¹ drops ०भावं द्वैधा०. (19) BS ०पथमात्मना०. (20) BCS ०वरमार्गं. (21) B¹ ०क्षुन्न० (22) B¹ ०क्षुन्न०. (23) S लोकागत०. (24) C ०पदरिमलित०.

शा०टि०

रक्षिता पालिता । महीक्षितः पर्वतस्य, राज्ञश्च । प्रभावेन [1]वीर्येण[2] । सूक्ष्मं कार्यं जलजन्तवश्च सूक्ष्माः । छिद्रं विवरं, दोषश्च । चारित्रं शीलं, चकारखण्डनया अरित्रम् नौप्रेरण[3]-पात्रम् । विनोद्यमाना प्रेर्यमाणा, अवधीयमाना च । नदीनामीशं समुद्रम् । चन्द्रलेखा ललाटे [4]चन्द्रनार्धतिलकः । पोतो यानपात्रं, पुत्रश्च । समधुकरकाः कुसुमस्रजः एकत्र [5]मद्यवार्घटिका, अन्यत्र सपुष्परसलवाः सभ्रमरा वा । भज निराकुलमनारतोत्सवान् एकत्र निराकुलमाकुलतारहितं यथा भवति तथा भज सेवस्व अनारतोत्सवान् निरन्तरोत्सवान्, अन्यत्र निराकुलमना आकुलताशून्यचित्ता[6] सती रतोत्सवान् सुरतमहान् भज । नितम्बफलका पश्चाद्देशफलका, पश्चात्कटीदेशा च । सितपटः पोतोपरि वातग्रहणार्थं धृतं वस्त्रम्, अन्यत्र श्वेतवस्त्रम् ।

२३६) अहो शालस्य एकत्र हे [7]सालस्य प्राकारस्य अन्यत्र सालस्य, । नौरतिरूपधारिणी अवनिपालनन्दनी एकत्र नौस्तरी अतिरूपधारिणी अतिशयरूपवती[8] अवनिपालनन्दनी नृपानन्दकरी, अन्यत्र नृपसुता कामभार्या रूपवती ॥

२३८) अखिलजनदृष्टिहारि [9]सकललोकनयनरञ्जकं सर्वजनदर्शनहरणशीलं[10] च । भद्र किमहं न शृणोमि एकत्र हे [11]भद्र तपनवेग[12] अन्यत्र हे नाविक, किमहं नाऽऽकर्णयामि ? अङ्गीकृतश्चायं नायकः, एकत्र स्वीकृतो मयाऽयं नायको हारमध्यमणिः, अन्यत्र [13]त्वत्स्वामी । स्वस्थानमुपागता[14] तु [15]काञ्चीमध्यमागतं [16]ग्रहीष्याम्येनं स्वस्थानं स्वगृहं प्राप्ता तु एनं पद्मरागं काञ्चीमध्यमागतं [17]रशनामध्यं प्राप्तं स्वीकरिष्यामि, अन्यत्र काञ्चीनगरीमध्यं प्राप्तमेनं भवत्स्वामिनं स्वस्थानप्राप्ताऽहं ग्रहीष्यामि ॥

ता०टि०

२३६) कारितः प्रणामम् अहं प्रणामं कारितः । अनिद्धवम् असम्बद्धम् । नौ आवयोः ॥

२३७) निभेन व्याजेन । निरपत्राः निर्दूषणः तस्मात् अधर्मात् (इत्यर्थः । विमानना विडम्बना ॥

२३८) सारसन० काञ्ची । नायकं तरलं, भर्तारं च । काञ्ची रशना, पुरी च ॥

---

(1) BCS drop प्र०. (2) B[1] वीर्येन. (3) BCS drop नौप्रेरणपात्रं. (4) S ०न्दनं०. (5) C drops ०टि०. (6) B drops ०न्ता०. (7) BS शालस्य. (8) CS drop ०प० in रूप०. (9) BCS सकलजनलोक०. (10) B[1] ०शरण०. (11) B[1] drops भद्र...हे. (12) BCS पवनवेग, (13) C drops त्वत्०. (14) S ०गतां. (15) B[1] कांति०. (16) BCS गृहीष्या०. (17) B[1]

शा० टि०

२४१) विच्छायतामगच्छत्[1] एकत्र विच्छायतां विगतकान्तिताम्, अन्यत्र विगता तपाभावताम्। अनुतापेन[2] पश्चात्तापेन। कस्वरं गृहोपस्करम्। लुण्टा ध्वंसिः। पाथो जलम्॥

२४३) अनवगीतम् अनिन्दितम्॥

२४४) नीकाशे[3] सदृशे। कीनाशानुजा यमुना।

२४९) किङ्किरातः [4]कुरण्टकः। नीहारकिरण[5] श्चन्द्रः। परमपुरुषार्थो धर्मः। मिथुनं स्त्रीपुरुषयुगलम्॥

ता० टि०

२४१) स्नेहस्य भक्तेः, अभियुक्तायाश्च, एषाम्। अवधिः उत्कर्षः। जीवनं वृत्तिम्॥ दृढवर्माणं [तन्नामानं] मन्त्रिणम्। कस्वरं धनम्। प्रतीपं पश्चात्। प्रवासनीयाः प्राणाः प्राणानां मोक्षो भव्यः। कल्मष एव मषी। अमीषां प्राणानाम्॥

२४३) अनवगीत० निर्दूषण०। मांसल० बहुल०। विस्रम्भः 'विस्रम्भः केलिकलहे विश्वासे प्रणये वधे' [अनेकार्थ० ३।५८]। अत्र विश्वासे॥

२४४) नीकाशे सदृशे; यदने-[कार्थः—] 'नीकाशो निश्चये तुल्ये' [३।७६१]। कीनाशानुजा यमुना। अग्निशौचसिचयाभ्यां कृत्वा [इत्यध्याहार्यम्]; रात्रौ त्वया नीले वस्त्रे परिहितेऽभूतामधुना तु कपिशे [वर्तेते इति संशयबीजम्]॥

२४५) अभ्यवहारः भोजनम्॥

२४६) तत्रभवान् पूज्यः। अनुबन्धम् आदरम्, अभिलाषं चेत्यर्थः। दृश्यमानतयाऽऽस्मदेहस्य अहमपि अब्धौ दत्तझम्पा न मृता, [एवं] सोऽपि मृतो न भविष्यति [इति भावः]। अनुभाव्यतया दुःखानाम् अनुभवनीयानि दुःखानि [इति हेतोः] उचितं योग्यम्॥

२४७) स्तवः स्तवनम्। उपनीत० ढौकित०। उपनीतनिजपतेः दत्तनिजस्वामिनः॥

२४८) स्त्रीनिर्विशेषं यया रीत्या स्त्रियोऽवलोक्यन्ते तया पुंमासोऽपीत्यर्थः। वरः भर्ता। दोहदः श्रद्धा॥

२४९) नीहारकिरणे चन्द्रे। अध्वजात० मार्गे प्ररूढ०। पुरुषार्थः धर्मः। परागः धूलिः। शृङ्गारः 'शृङ्गारो गजमण्डने सुरते रसभेदे च' [अनेकार्थ० ३।६५०। अत्र सुरते]। निष्कारणोत्कण्ठितकठिनहृदयप्राणिकरणवृत्तौ निष्कारणोत्कण्ठितानि कठोरप्राणिनामिन्द्रियवृत्तिर्यत्र॥

---

(1) B¹S ०मगमत्. (2) B¹ पश्चात्तापेन. (3) B¹ नीकासे; C नीकाषे. (4) B¹ कुरेण्टक. (5) B¹ drops ०ण०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

२५०) श्वो[1] भाविदिने ॥

२५२) अयुग्मेषुः कामः ॥

२५९) कात्यायनिका दासीनाम । अनभ्यस्तचरया अपरिमलितपूर्वया ॥

२६०) सन्निहितमकराभिः मकरचिह्नं जलचरश्च[2] । आविष्कृतप्रौढपत्रैः एकत्र पत्रं वाहनम्, अन्यत्र पलाशम् । उल्लासिताभिनवतनुच्छदैः[3] एकत्र तनुच्छदा[4] लघुपत्राणि, अन्यत्र सन्नाहाः[5] । आकृष्टशिलीमुखचक्रैः[6] एकत्र शिलीमुखचक्राणि भ्रमरसङ्घाताः, अन्यत्र बाणरथाङ्गानि । कल्माषितः कर्बुरीकृतः ॥

ता०टि०

२५०) सनिकारं सतिरस्कारम् । निर्भाग्य [इति] सम्बोधनम् ॥

२५१) सरिदिव नदीव । निर्वादः अवर्णवादः ॥

२५२) इषुः बाणः ॥

२५३) काण्डपटकः परीअछि(?) [=परियच्छि=परिकक्षी] । दरसन्दानितेन ईषद्बद्धेन । अंशः स्कन्धः । सम्भृत० प्रचुर० । उपपाद्य दत्त्वा । द्युम्नं द्रव्यम् । सदृशं तुल्यम् ॥

२५५) खेदायतं [खेद्-]एन दीर्घम् । अनिर्वर्तित० अकृत० । निदाघः ग्रीष्मः ॥ शिखण्डी मयूरः । ताण्डवं नृत्तम् । जात वत्स [इति सम्बोधनम्] ॥

२६०) प्रकाश्यमानम् आयतनमिति सम्बन्धः । पत्र० बाणं, पर्णं च । तनुच्छदैः सन्नाहलघुपत्रैः । शिलीमुखचक्र० भ्रमरराशिबाणचक्र० । मधुना वसन्तेन ॥

२६१) चन्दनमालस्य पुष्पमालाया विशेषणानि । कीरकान्ता कश्मीरकान्ता । मुकुलपत्रिणाग् अविकसितानि पुष्पाणि मुकुलानि तान्येव बाणानि एषां तैः । खादिर० खीरूआ । अलिन्दकः उदुम्बरः । पत्रवल्लिना ब...गिणेति सम्बन्धः । पटवितानकः चन्द्रोदयम् [=चंदायय 'चंदरवो' इति गुर्जरभाषायाम् ।] । माक्षिकं मधु । त्रपुस० चीभडा । वार्ताक० वइंगण० ['रींगणा' इति गुर्जरभाषायाम्] । शाकपणः 'पणः कार्षापणे ग्रहे ॥ विक्रेयशाकादिबद्धमुष्टौ मूल्ये भृतौ धने । व्यवहारे च द्यूत-उत्सृष्टे गण्डकविंशतौ ॥' इत्यनेकार्थः [२।१४७-१४८] । अत्र शाकापणः शाकमुष्टयः । [चतुःकपर्दकानां गण्डकसंज्ञा ।]मातुलुङ्गं बीजपूरः ॥

(1) B[1] स्वो. (2) B[1]CS ०चरः, dropping च. (3) B[1] ०च्छेदैः. (4) S ०च्छदा. (5) S ०हः. (6) B drops ०चक्रैः......मुख०.

शा० टि०

२६४) प्रमीतां मृताम् । आपीड्य गाढीकृत्य ॥

२६५) कल्पनाय च्छेदनाय । कात्यायनि चामुण्डे ॥

२६९) अजलार्द्रेणापि सम्पादितजलार्द्राकृत्यं यद्जलार्द्रं तेन कथं जलार्द्रा ? या जलसिक्तवस्त्रस्य[1] कार्यं सम्पाद्यते, अन्यत्रातिशीतलामिति[2] द्रष्टव्यम् ॥

ता० टि०

२६४) प्रमीतां मृताम् । त्रपां लज्जाम् । अनुभावः प्रभावः ॥

२६५) निष्कासनसहान् निष्कासनसमर्थान् । कलाचि० कलाई । परिकरः पलवटि । कल्पनाय त्रोटनाय । निःश्रेणिका नीसरणि । मोहः मूर्च्छा । साध्वसात् भयात् । निधनं मरणम । विमोहितया विमूढतया; परिसर्पणेन कृत्वा विमोहितया च । कात्यायनी गौरी; यदने–[कार्थः—] 'कात्यायनी तु पार्वती ॥ काषायवस्त्रविधवाऽर्धवृद्धा महिलापि च' [४। १७२-१७३) । पितृपते यम (इति सम्बोधनम्) । कृपणायां दीनायाम् । रुद्धगलरन्ध्रवेदनाविरसा रुद्धस्य गलरन्ध्रस्य वेदनया विरसा ॥

२६६) एकपद एव तत्क्षणादेव । बाष्पः अश्रुः ॥

२६८) कृत्स्नकरण० निखिलेन्द्रिय० । लास्यं नृत्तम् । तदुपनीत० । तेन राज्ञा (उपनीत०) ॥

२६९) अध्यासिना व्यापकेन । अपसृत० गत० । निषण्णं कुमारमद्राक्षमिति सम्बन्धः । चञ्चु० शुकचञ्चु । ईक्षणाभ्यां नेत्राभ्याम् । स्कन्धधमनिविधुरां (धमनिः) नाडिका; यदने–(कार्थः—) 'धमनी कन्धरा शिरा । हरिद्रा च...' (३।४१२–४१३) । (अत्र) स्कन्धस्य धमनिः शिरा तया विधुराम् (इत्यर्थः) । सग्रथितं स्थितम् । मधुकृतः अलीन् । उपजातविश्वासया निश्चितं जीवतीति ॥

२७०) हृदयार्थम् अभिप्रायम् ॥

२७१) निदानं कारणम् । अनभिलष्यं दुष्प्रापत्वात् [इति भावः] । सौकुमार्येण गात्रस्पर्शेनेति सम्बन्धः । मज्ज० [अत्र] मज्जन्-शब्दः पुल्लिङ्गः । आचरणं समग्रस्यापीत्यर्थः । अवयवान् हस्तादीन् । निदर्शनं दृष्टान्तम् । निद्रालाभः आदौ तावन्निद्रायामागतायां स्वप्नो लभ्यते [नान्यथा] । भाविता तादात्म्यं नीता । स्वेदसलीलेनापि दूयमाना प्रस्वेदे हि सति वस्त्रं लगत्यङ्गेन, यमति [च] ॥

२७२) अन्यथाभावमुपगता तत्स्पर्शनिमीलितेक्षणा । साध्वसं भयम् । अनुबध्यमाना सादरं पृच्छ्यमाना ॥

(1) BB¹C drop ०सि० (2) B¹ शीतलाकृतिं, and drop the rest.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

२७३) अपचितिं पूजाम् । विकुञ्चितं मीलितम् । महानर्थहेतुर्महान् बृहन् अर्थहेतुः प्रयोजनकारणम् ॥

२७८) समानीय संयोज्य । अनुक्रोशो दया ॥

२८६) विद्धरूपं यथावस्थितरूपम् । द्विधापि सञ्चारिततारकस्य एकेन प्रकारेण व्यापारिततारकाभिधाननाविकस्य, अन्येन सञ्चारितनयनकनीनिकस्य ॥

२८८) विस्तारिका[1] तनुतूलिका ॥

ता०टि०

२७३) विगतयन्त्रणानि स्वेच्छयेत्यर्थः ; विश्रम्भः 'विश्रम्भः केलिकलहे विश्वासे प्रणये वधे ।' [अनेकार्थ० ३।४८८] ' [अत्र विश्वासः प्रणयो वा ।] खड्गधेनुकया शस्त्रिकया । स्पर्शजनपवनं जलस्पर्शनेन जनानां पावकम् । अपचितिः 'अपचितिः क्षये हानौ पूजायां निष्कृतावपि ।' [अनेकार्थ० ४।१०२] अत्र पूजायाम् ॥

२७४) परभृत् कोकिलः । विनिपातः यदने-[कार्थः—]'विनिपातस्तु दैवतः ॥ व्यसने चावपाते च....' [४।१३०-१३१] । अनुभाव्यबहुमाना प्रणामेन कृत्वा एतां कष्टं साहयित्वाहं बहुमानार्थिनां जनानां मार्गे कृतः स्थापित इत्यर्थः । छलग्राहिणि [इति] सम्बोधनम् ॥

२७७) मुञ्च माम् [इति] समरकेतूक्तिः ॥

२७८) समानीय मीलयित्वा । अप्रभुः अग्रे त्वत्सृष्ट्या पृथ्वी मया दत्तेत्यर्थः । प्रेतनाथमुखं यममुखम् । एतया बन्धुसुन्दर्या । अनुक्रोशं दयाम् ॥

२७९) विहितापकारां वृथाभ्यर्थनाम् । अवधृतम् अवधारितम् ॥

२८०) सितपतत्त्रिः हंसः ॥

२८१) सम्भृतं पिण्डीभूतम् ॥

२८२) निनादधीरां वाचमशृणवमिति सम्बन्धः । मैत्र्या सङ्गत्या । नदाधिराजः समुद्रः ॥

२८५) दूतमुखेन कृत्वा [इत्यध्याहार्यम्] । प्रतिश्रुतं प्रतिज्ञातम् । दण्डः सैन्यम् । वार्तोपजात० [वार्त-]या [उपजात०] ॥

२८६) तारकस्य [तारको] नाविकोऽक्षिकनीनिका च ॥

२८७) संसक्तं संलग्नम् । अभ्यासगतं निकटम् ॥

२८८) नेत्रविस्तारिकायां गद्दिकायाम् । सेकयुद्धं छांडणउ । आशा मनोरथः, दिशश्च ॥

---

(1) B[1] ०का.

शा० टि०

२९६) प्रायोपवेशनम् [1]अनशनोपवेशनम् । पञ्चत्वं मरणम् । आकल्पं कल्पान्तं यावत् । विशिख इव विघटते विपक्षः एकत्र विपक्षोऽरिः, अन्यत्र विपक्षो विगतपिच्छः । गृहीतक्षणापि[2] गृहीतनिश्चयापि ॥

२९७) दवीयसि[3] दूरतरे । संस्थितेति मृतेति । अभायप्रवादे मरणप्रसिद्धौ । वर्षधरं महल्लकम् ॥

२९८) नृशंसं निर्दयम् । विसर्गेऽपि विसर्जनेऽपि ।

२९९) सान्तरनुतापं सान्तःपश्चात्तापम् । चारश्चरः ॥

३००) वैखानसास्तापसाः । धूम्या धूमसमूहः । बर्हिणो मयूराः । [4]शान्तातपस्य इति नाम ॥

३०१) अभीष्टजनः समरकेतुः । प्रतिशिष्टया प्रेषितया । अन्तर्वंशिका अन्तःपुरप्रति[5]-बद्धपुरुषाः ॥

ता० टि०

२८९) उज्जिहानस्य गच्छतः । तेन स्रस्तरेण । प्रासः सेल [=सेल्लो, देशीनाममाला, ७।५७] ॥

२९१) उपनीता ढौकिता । तेन पित्रा । शत्रोः सकाशात् [इत्यध्याहार्यम्] ॥

२९२) अनवगीतं निर्दोषम् । पश्य वरमुखं अयमपहारकारकत्वादन्यायीति [विचिन्त्येति भावः] ॥

२९६) प्रायोपवेशनम् अनशनम् । विशिखः बाणः । गृहीतक्षणापि अत्रावसरे, क्षणे [=महे] च; यदने-[कार्थः—'क्षणः कालविशेषे स्यात् पर्वण्यवसरे महे ॥ व्यापारविकलत्वे च परतन्त्रत्वमध्ययोः ।' [२।१३६–१३७] ॥

२९७) संस्थिता मृता । पणबन्धः व्यवहारः ॥

२९८) आचान्तः प्रस्तः । विसर्गेऽपि वत्सया गच्छेत्यादिवाक्यैः मुत्कारिता [=विसर्जिता] अपि ॥

२९९) चारः हेरिकः ॥

३००) वैखानसः ऋषिः । अवेक्ष्य वीक्ष्य । प्रत्य० तुरय० ॥

३०१) प्रतिशिष्टया यदने-[कार्थः—] प्रतिशिष्टः पुनः प्रत्याख्याते च प्रेषितेऽपि च'

(1) BS drop ०प०. (2) BS drop ०षि. (3) B[1] ०सि. (4) B[1] सान्तातप०; BCS सातातप०. (5) B[1] प्रसिबद्ध.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

३०२) आलवालं स्थानकम् । वितर्दिका [वेदिका] ॥

३०४) [1]वरणबन्धः सेतुबन्धः । तार उच्चः । [2]सुरेखं शोभनस्थानम् । एकपद एव झटित्येव । निर्वासितां [3]निष्काशिताम् ॥

३०९) सौष्ठवम् [4]अवष्टम्भः ॥

२१२) विपाशितायाः पाशाद् विमोचितायाः ॥

३१४) शल्कानि खण्डानि ॥

३१५) उड्डामर [5]उद्भटः ॥

ता०टि०

[४।६६] । अत्र प्रेषितया । प्रस्रवणं पाठान्तरं स्रवन्ती । उक्षन्ती सिञ्चन्ती । बाष्पलव्यैः मुखबाष्पेन कष्टेन । मत्कृतेन मन्निमित्तम् । परिणतमुखानि पाकाभिमुखानि ॥

३०४) जलधारासारः [जलधारा] कतृ-[वारि] । वरण० पालि० । ईदृशो जातः निष्ठुर इत्यर्थः । सम्प्रत्यवेक्षितः प्रतिजागरितः ॥

३०५) चेलाञ्चलः वस्त्राञ्चलः । परस्परानुलग्न० बहुतापसीनां समागमात् ॥

३०६) अनुपदी अन्वेष्टा । अवश्यं च तरङ्गलेखाम् [इति सम्बन्धः] । उत्प्रेक्षितायाः मत्तृषः सा तृषिता भविष्यति इति मत्पिपासायाः [उत्प्रेक्षां कृत्वा] ॥

३०७) अविनीततायाः न मामुक्तवती अथ समागतेति भावः । दृष्टस्य विषद्रुमस्येति सम्बन्धः । कज्जलकूटकालिम्नः [कज्जलकूट-]वत् [कालिमा यस्य] । शिपिविष्टः शङ्करः । दूरावर्जितः नतः ॥

३०८) कालायसः लोहः । स्थगितमिव पटलेन पटलं नेत्ररोगविशेषस्तेन तिरोहितम् । घोषं स्वरम् ॥

३०९) वैरिणि हे [वैरिणि] । शालीनता अधृष्टता ॥

३१०) मनसि मुक्ता वपुषि कवलिता अहं मनसि मुक्ता सती जाड्येनाङ्गे कवलिता । दिव्यदारवप्रासादकः दारवो दारुमयः; ततो दिव्यश्चासाविति समासः । अपशब्दोऽयं प्रायो न दृश्यते इत्यमरकोशेन भणितम् (?) ॥

३१३) प्राघुणं मेलापकः ॥

३१४) सिचयं वस्त्रम् । शल्कानि खण्डानि ॥

(1) BB[1]C वरणः (2) B[1] सुरेखः. (3) BB[1] मिःकासितां; C निःकासिता. (4) B[1] अचष्टंभः. (5) B[1] उद्धटः.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

३१८) यवीयसि अतिशयतरुणी । अभ्यमित्रीणे[1] शत्रुमभिमुखं गते । अवस्कन्दो धाटकः । कान्दिशीको भयद्रुतः ॥

३२१) पस्त्यं गृहम् ॥

३२८) [2]अकल्कमानसम् [3]अपापचित्तम् ॥

३३१) त्रिवर्णराजिना द्विजातिशब्देनेवोद्भासितः[4] कण्ठभागेन एकत्र वर्णत्रययुक्तरेखेण, अन्यत्र ब्राह्मणादिवर्णत्रयशोभिना ॥

३३२) निसर्गेणैव पक्षपातिनः प्रसन्नमुखरागद्युतेर्विनयवतश्च[5] एकत्र निसर्गेणैव स्वभावेनैव, पक्षपातिनः पिच्छगामिनः, प्रसन्नमुखरागद्युतेः[6] प्रसादवद्वक्त्ररक्तत्वदीप्तेः, विनयवतश्च पक्षनीतियुक्तस्य च[7]; अन्यत्र [8]प्रसन्नमुखवर्णस्य कर्तव्यप्रवृत्तिमतश्च । व्यात्तं प्रसारितम् ॥

३३४) उल्लासितहरितपत्रसन्ततिः एकत्र पत्रं वाहनम्, अन्यत्र पिच्छम् । अम्बरमिव [9]वस्त्रमिव । [10]शिरा नसा । स्वस्थानचलितद्विजसमूहः एकत्र[11] द्विजा दन्ता, अन्यत्र पक्षिणः ।

ता० टि०

३१६) दराश्यानम् ईषत् शुष्कम् ॥

३१८) पृष्ठमात्रैव स्वार्थे मात्र-[ट्] । बाष्पम् अश्रुः । सम्भ्रमः 'सम्भ्रमो भीतौ संवेगादरयोरपि ।' [अनेकार्थ० ३।५०४] । उपजातपरिचयलोक० तेषां [शोकोद्रेकः] ॥

३१९) यवीयसी ह्रस्वा ।

३२१) पस्त्यं गृहम् ।

३२८) आयत्तिः वशित्वम्; यदने-[कार्थः—] 'आयत्तिर्वासरे स्नेहे वशित्वे स्थाम्नि सीम्नि च । [३।२६३] । अकल्लकमानसं [अपापचित्तम्] यदने-(कार्थः—) 'कल्कोऽघविष्टायाः ॥ दम्भे पापिनि किट्टे च....' (२।२-३) । अत्र पापे । असञ्ज्ञानां निःसञ्ज्ञानाम् ॥

३२९) दशा 'दशा वर्त्ताववस्थायां दशास्तु वसनाञ्चले ।' (अनेकार्थ० २।५५३) । अकल्यतां निरोगताम् । अन्तमुपगतः 'व्यापन्नोपगतौ मृतः' (अभि० चिन्ता० ३।३८); ततोऽन्तगत इत्यर्थः । आतपः विरहोत्थतापस्यातपस्थानी[यत्वं] व्यक्तम् । सम्भिन्नेन मिश्रेण ।

३३१) प्रसूतः उत्पादितः । त्रिवर्णः ब्राह्मणक्षत्रियवैश्याः, नीलकृष्णरक्ताश्च ।

३३४) अम्बरं वस्त्रं, गगनं च । द्विजाः पक्षिणः, दन्ताश्च । भास्वराङ्गारः आदित्य-

(1) B ०मित्रीणा. (2) B[1] अल्क०. (3) C ०वत्तम्. (4) B[1] ०द्भासिता. (5) BC drop ०च०. (6) S repets प्रसन्नमुखरागद्युतेः. (7) C वा०. (8) S drops प्रसन्न. (9) S drops व०. (10) BB[1]CS सिरा. (11) C drops ०त्र.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

परिणतिप्रकर्षम् एकत्र परिणतिर्वृद्धत्वम्, अन्यत्र परिणमनं [1]गमनम् । निरस्तघनरागेण तमसा बद्धमुकुलाः कान्तिमुभयथापि हरितां [2]प्रादुरभिन्न्यः एकत्र निरस्तघनरागेणापनीतमेघरक्तत्वेन,[3] अन्यत्रापनीतनिबिडरागेण, उभयत्रापि हरितां कान्तिमेकेन प्रकारेण हरितां [4]नीलामन्येन हरितां दिशां सम्बन्धिनीं[5] दीप्तिम् । [6]द्विजैराकुलीकृत एकत्र द्विजैर्ब्राह्मणैः, अन्यत्र पक्षिभिः । प्रदोषः प्रकृष्टो दोषः, [7]रजनीमुखं [च] ॥

३३६) [8]याप्ययानं जम्पानम् । अत्र तिलकमञ्जर्याम् । [9]सध्रीची सखी ॥

३३७) विड्वरो[10] भयम् । उड्डमरितेषु त्रासितेषु । [11]वाशितं शब्दितम् ॥

३४२) अभिसरः सहायः । निदाघपरमावस्थेव सहचरीमप्यपश्यन्ती [12]एकत्राप्यपश्यन्ती

ता०टि०

स्याङ्गारप्रतिमत्वम् । कान्तिमुभयथापि हरितां प्रापुः दिशां कान्तिमापुः । कमलिन्य सङ्कुचिता इत्यर्थः । दिशां द्वितीयपक्षे नीलां कान्तिम् । निम्नोन्नतविभागविश्रान्ततिमिररक्तातपच्छेदा निम्ने तम उन्नते आतपः । भूभृत् राजा, गिरिश्च । द्विजाः पक्षिणः, विप्राश्च । प्रदोषः प्रकृष्टदोषः । नीडजः पक्षी । नीलकण्ठः मयूरः । कलकण्ठः पिकः । एकवर्णं म्लेच्छं, नील च । खड्गिन् शरभः । आनशे व्याप्तम् । परिक्षिप्तं वलयितम् ।

३३६) याप्ययानं शिबिका । बलवत् अत्यन्तम् ॥

३३८) तापिच्छः तमालः ॥

३३९) भयविहस्तः भयव्याकुलः ॥

३४०) वाशितं पक्षिरुतम् । सम्भारः समूहः । निवसनं वस्त्रम् । बालः केशः ॥ प्रतीपं पश्चात् । उदञ्चितं ऊर्ध्वम् ॥

३४१) आली सखी ॥

३४२) अभिसरः सहायी । मन्दः स्तोकः । सहचरी कंटाशेलिआउ ? , 'सहचरः पुनर्झिण्ट्यां वयस्ये प्रतिबन्धके' (अनेकार्थ० ४।२९२) । सहचरः पुंस्त्रीलिङ्गः । 'सहचरमुद्गरनालिकेरहाराः' [हैमलिङ्गानुशासने स्त्रीपुंसाधिकारे ८] इति । ततोऽत्र ङीप्रत्यये सहचरी झिण्टी । सा हि शीतकाले पुष्यति । अपश्यन्ती 'शो तनूकरणे' [पा० धातु० दिवादौ

---

(1) BCS drop गमनम्. (2) BCS पुरस्यः, dropping प्रा० and ०भिन्न०; B[1] प्रादुरभिन्नः (3) BC रागेणाप०. (4) BCS drop नीला...हरितां. (5) B[1] drops ०नीं. (6) B[1] drops द्विजै...एकत्र. (7) B ०मुखं and drops च; C drops च. (8) BCS drop याप्य०. (9) BCS सध्रीचि. (10) B[1] विड्वरा. (11) BCS वासितं, (12) BCS एकत्र पश्यन्ती.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

अप्रेक्षमाणा, अन्यत्र आपो जलानि [1]श्यन्ती तनूकुर्वन्ती[2] । **भीरुपरिषदिव पृष्ठाध्यरतिकारण-मनावेदयन्ती** एकत्र अरतिका[3] रतिरहिता रणम्, अन्यत्र अरतिहेतुकम्, [4]अकथयन्ती ।

३४६) **उन्मुक्तकरं** कराः किरणाः, हस्ताश्च । **प्रौढवातिका** मन्त्रवादिनः । **सन्ततोदी-रितहंसपक्षीशब्दा**[5] एकत्र हंसपक्षिशब्दा मन्त्रपदानि, अन्यत्र कादम्बपक्षिरुतानि । **उत्क्षिप्तपत्र-संहतीनि** एकत्र पत्राणि पिच्छानि, अन्यत्र पर्णानि ॥

३४७) **गेहे देव्या** इत्यादि एकत्र देव्याः प्रियायाः, अन्यत्र चामुण्डायाः, गेहे गृहे । कीदृशे ? **शुषिरनिपतन्मारुतोत्तानवेणौ**[6] छिद्रप्रविशद्वातेनोद्गततानाः उत्थितध्वनिविशेषा वेणवो वंशा यत्र तत्, तस्मिन् । धृत्वा कोणम् एकत्र गृहीत्वा वादनदण्डम्, अन्यत्र गृहैक-देशम् । वादयन् दन्तवीणां दन्तस्य परिवादिनीम्, अन्यत्र दन्ता एव वीणा, ताम् । **विर-चितलय** एकत्र कृताश्रयणः,[7] अन्यत्र विहितगीतादिसाम्यः । शेषं सुगमम् ॥८८॥ **विश्लिष्य-**[8]**द्घनघटितकाष्ठा**[9] एकत्र पृथग्भवन्त्यो मेघयुक्ता [10]दिशो यस्यां सा तथोक्ता, अन्यत्र [11]विश्लि-ष्यन्निविडयोजितदारुः । **मूलत्रुटितकरसन्ताननिको** मूलात् प्रभृति त्रुटिताः करसन्तान[12] एव रश्मिजालमेव, तद्वद्वा, तनिकास्तूलगुणा यस्य स तथोक्तः ॥८९॥ **रोदोऽवनिदिवौ** । **ताम्यति-तमाम्** अतिशयेन हानिं गच्छति । **प्रभाच्छिद्रः** कान्तिरहितः । **दलति** विकसति । **रह** एकान्तः ॥९४॥

ता०टि०

श्यतिप्रभृतौ] इत्यस्य [अपपूर्वकस्य] रूपम् । ततः [झिण्टीः] तनूकुवती, [सखीः अनवलोक-यन्ती च] **चित्तज्ञः** जीवः ॥

३४३) **साध्वसा** ०भया ॥

३४५) **पृष्ठबन्धौ** पृष्ठस्य बन्धुः, बन्धुरिव बन्धुः पार्श्ववर्तित्वात् । **नीतमसि** हे हृदय इति सम्बन्धः । **सौहित्यं** तृप्तिः । विरहवेदनया कृततृप्तिः, न त्वन्यत् किमपि रोचत इत्यर्थः । **परिवादिनी** वीणा । ०**सहेनापि** ०क्षमेनापि । **दृगोज्झिता** इयं कृतालापापि न वद-तीति परित्याज्यैवेति उज्झिता । **इष्टापि** (इति) सम्भावने । **प्रवर्तेथाः** हे हृदय इति सम्बन्धः । **अचिन्ततातीतयामाम्** अचिन्तितापगताः प्रहराः (यस्यास्ताम्) ॥

३४६) **उन्मुक्तकरम्** उन्मुक्ताः करा येन, उन्मुक्तः करो येन विभावर्याः, तम् । **प्रतीची** पश्चिमा । **वातिकः** गारुडिकः । **पत्र०** पक्ष०. पर्ण० च । **जघटिरे** मिलितानि, सङ्कु-चितानि [च] । **विस्मृतकर्माणि** वृत्तविपर्यासेनेति ॥

३४७) **अभ्यासं** निकटम् । **कोणः** वादनदण्डः, गृहैकदेशश्च । **दन्तवीणा** करिदन्तस्य वीणा, दन्ता एव वीणा [च] ॥८८॥ **तनिकः** तणी ॥८९॥ ०**विवेका** ०आम्रकदम्बादिविवेकः

(1) C श्यति (2) B¹C ०ती; S drops न्ती. (3) C drops ०का. (4) B¹ drops ०क०. (5) B¹ ०शब्दो. (6) BC ०वेणैं. (7) BC ०श्रयणो०. (8) B¹ ०घन०. (9) B¹ ०काष्ठा. (10) dreps दिशो...तथोक्ता. (11) BCS विशिष्य०. (12) BC repect ०निकोन्मूलात्...०सन्तान efter करसन्तान.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

३४९) उत्ताल: सावेगः । सम्भेदो मिश्रणम् । विषमाश्ववाजिनां सूर्याश्वानाम् । अश्वीयमश्वसमूहः । प्रशस्तहस्तश्रवणामनणुनक्षत्रमालाकलितकुम्भभ्राजिनीं रजनीमिव [1]निज-प्रभान्धकारितभुवनभागां यामगजवशामारूढा[2] [3]प्रहरकरिणीमध्यासिताम् । कीदृशीमिव ? रजनी-मिव । कथम्भूता द्वयीम् ? प्रशस्तहस्तश्रवणाम् एकत्र प्रकृष्टकरकर्णाम्, अन्यत्र [4]प्रवरहस्त-श्रवणनक्षत्राम् । अनणुनक्षत्रमालाकलितकुम्भभ्राजिनीम् एकत्र बृहन्नक्षत्रमालाभरणयुक्तकुम्भ[5]-स्थलशोभिनीम्, अन्यत्र बृहदृक्षपङ्क्तियुक्तकुम्भराशिशोभिनीम् । शेषं सुगमम् । सुरभिवास-रारण्यवनलेखेव चैत्रदिनाटवीवनपङ्क्तिरिव[6]। [7]किर्मीर: कर्बुरः । कामरङ्गः फरकः ॥

३५२) [8]लास्यं कोमलनृत्तम् । ताण्डवमुद्धतनृत्तम् । पुस्तं लेप्यम् ॥

ता०टि०

[यया सा] ॥९०॥ मूले प्रथमम् ! भूम्ना बाहुल्येन ॥९१॥ ०च्छिद्रै: उपलक्षित [इत्यर्थः] ॥९५॥ रोदो रोदस्शब्दः स्त्रीक्लीबलिङ्गः । प्रभाछिद्र: [प्रभा-]रहितः ॥९४॥

३४८) रह: एकान्तम् । सुमनस: पुष्पाणि । इतिकृत्याया: आसीनाया इति सम्बन्धः । आलोकशब्देनोत्सारयन्निव अपसरत अपसरत मार्गं मुञ्चत इत्यादि-[वचनैः इत्यर्थः] ॥

३४९) विषमाश्ववाजी रविहरिः । कदलिका दीउ (?) । प्रशस्तहस्तश्रवणां प्रशस्त-शुण्डादण्डकर्णाम् । नक्षत्रमालाकलितकुम्भ: भचक्रसहितशशिविशेषः, कण्ठिकाकलितकुम्भस्थलं च । गजवशां हस्तिनीम् । सुरभिवासरारण्यवनलेखेव वसन्तदिनेऽरण्ये वनलेखेव । त्वङ्गता गच्छता । तारकाराज: चन्द्रः । अमुक्त० बद्ध० । वर्म तनुत्रम् । कामरङ्ग: तपुरक (?) ।।

३५०) चतुःषष्ठिकलाश्रयतया चतुर्गुणेनाधिकः चन्द्रस्य षोडश कला, अस्य च चतुःषष्ठिकलाः ॥

३५१) क्षरत्सु पतत्सु ॥

३५२) पुस्तकर्म० लेखादि० । अत्रभवती पूज्या ॥

३५३) अप्रागल्भ्यविलसितं अदृष्टपारसरसि अप्रतिवचनदानादिकम् । चतुरोक्तिभिः चतुराश्च ता उक्तयश्च ताभिः । प्रालम्बान् हारान् । प्रियकराकृष्टिसरला: तत्पतिकराकृष्टिभिः सरलाः । सानुबन्धं सदोषोत्पत्तिकम्; यदने-(कार्थः —) 'अनुबन्धोऽप्रयोगे स्याच्छिशौ मुख्यानुयायिनि । प्रकृतस्यानुवर्ते च दोषस्योत्पादनेऽपि च ॥' (४।१५२)। आपीडं शेखरम् ॥

३५६) मूर्ति: शरीरम् ॥

३५७) अनुपलक्षितैः अज्ञातैः ॥

(1) C drops ०न०. (2) BS ०वसा०. (3) BC प्रकर०. (4) B[1] प्रभवर०. (5) S ०कुन्त०. (6) S ०घन०, (7) B[1] कमीरः (8) B ल्यासं.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

३५८) [1]डमरिता [2]उत्त्रासिताः । [3]**परिचिताङ्कुशप्रचारैरपि निरङ्कुशप्रचारैः** येऽभ्यस्तसृणिव्यवहारास्ते[4] कथं निर्गताङ्कुशप्रचाराः ? अन्यत्रोच्छृङ्खलगतिभिः[5] । **प्रकटकुम्भकूट-**[6]**धारिभिरप्यनाश्रितघटैः** ये व्यक्तघटराशिधारिणस्ते कथमनाश्रितघटाः ? अन्यत्र व्यक्तकुम्भस्थल-धारिभिस्तथाऽसेवितान्यगजघटैः । **प्रभिन्नकर्णकरटैरपि विराजिश्रवणशङ्खैः**[7] ये स्फुटितकर्णगण्डा-स्ते [8]कथं [9]विगतरेखकर्णमुखैकदेशशङ्खाः[10] ? अन्यत्र क्षरन्मदकर्णकपोलैर्विराजमानकर्णकम्बुभिश्च । **सुवर्णदन्तकोशोपशोभितैरपि नीरदप्रतिमैः**[11] ये हेमदन्तप्रतिमाशोभितास्ते कथं निर्गतदन्तप्रति-माः[12] ? अन्यत्र मेघसदृशैः । [13]व्यालतां वहद्भिरप्यनुदिनं[14] **नव्यालानां स्थितिमनुभवद्भिः** ये दुष्टगजतां[15] धरन्ति ते कथं न दुष्टगजानां स्थितिं नानुभवन्ति ? अन्यत्र नूतनबन्धनस्त-म्भानां सम्बन्धिनीं स्थितिमनुभवद्भिः[16] । **सरोगैरपि निरामयाङ्गैः** ये सरोगास्ते[17] कथं नीरोगाः ? अन्यत्र तडागगामिभिः । [18]**स्तम्भमुक्तैः सदर्पमापतद्भिः**[19][च] **निष्पतद्भिश्च** ये दर्परहितास्ते कथं सदर्पमागच्छन्ति निर्गच्छन्ति च ? अन्यत्र [20]बन्धनमुक्तैः । **प्राणिशतसङ्कुलेनापि पञ्च-जनाधिष्ठितेन** यः प्राणिशताकुलः स कथं पञ्चजनाधिष्ठितः ? अन्यत्र नराधिष्ठितेन । **आश्वा-क्रान्तेनाप्यायतेन** य आशु शीघ्रमाक्रान्तः स कथमायतः ? अन्यत्र तुरगव्याप्तेन ॥

३५९) **मृदावपि तापनीये** यदि मृदु कोमलं कथं तापनीयं सन्तापकम् ? अन्यत्र सौवर्णे ॥

ता०टि०

३५८) **निरङ्कुशप्रचारैः** उच्छृङ्खलगमनैः । **कूटः** समूहः, शिखरश्च । **अनास्तृतघटैः** अनास्तृता गजघटा येस्तैः, [अनास्तृताः] कुम्भाः [यैस्तैः] च । **प्रभिन्नः** क्लिन्नः, छिन्नः [च] । **श्रवणशङ्खैः** श्रवणेषु शङ्खा मण्डनाय, भालश्रवोऽन्तरालं च । **नीरदप्रतिमैः** निर्गतदन्त-प्रतिमैः, मेघ-(सदृशैः) च । **सरोगैः** सरो गच्छन्ति (इति सरोगाः तैः) । **स्तम्भः** अह-ङ्कारः, गृहाधारकाष्ठं च । ०**आश्वाक्रान्तेनाप्यायतेन** ०न, आशु आक्रान्तेन; यो हि दीर्घो भवति स न आशु आक्रम्यते ॥

३५९) **सङ्क्रमेण** दुर्गसञ्चारमार्गे-[ण] । **तापनीये** तपनीयस्यायम् [इति] अण् [प्रत्यये तापनीयं तस्मिन्]; सौवर्णे, तापके च ॥

३६१) **धृतदशाशान्तपरिस्रवन्नवजलार्द्रांशुका** धृतं दशदिगन्तेषु परिस्रवत् नवजलं तेन आर्द्रा अंशवो यस्याः सा ; धृतदशानि अशान्तं सततं परिस्रवन्ति नवानि जलार्द्रां-शुकानि यस्याः सा । **अर्ति** पीडा । **निविष्टेन सखीजनेन** [इति सम्बन्धः] ।

(1) B[1] कमरिता. (2) B[1] उत्प्रासि (3) B[1] drops परिचि०; BC ०चिंताकुचिंतांकुश०. (4) BS शृणि०. (5) B[1] ०च्छृंखल०. (6) B[1] ०प्यनाश्रित्य०; the Mss. of the TM read ०नास्तृत०. (7) B[1] ०संख्यैः. (8) B[1]CS drop कथं. (9) B[1] ०कर्णि०; C drops ०मुखैक... विराज०. (10) B[1] ०संलग्न. (11) S यो; B[1] drops ०मैः...प्रति०. (12) BCS drop ०दन्त०; B drops निर्गत...कथं. (13) CS drop अनुदिनं. (14) B[1] drops दुष्टगजतां...कथं न. (15) C repeats ये दुष्टगजतां...०मनुभवद्भिः. (16) B[1] drops स्ते० (17) B[1]C स्तम्ब०. (18) BB[1] CS drop च; but the teax of the TM has ct. (19) S ०युक्तैः. (20) S drops य.

Jain Education International   For Private & Personal Use Only   www.jainelibrary.org

शा०टि०

३९४) उष्णांशुरथचक्रावयवैरिव स्फुरितस्फारकाञ्चनारैः एकत्र द्युतिविस्तीर्णसौवर्णारकैः, अन्यत्र [1]शोभितविस्तीर्णकाञ्चनारवृक्षैः । [2]असम्यग्ज्ञातदशरूपकैरिव सर्वदाडमीकृतवीथिभिः[3] एकत्र सर्वदा सदा डिमो डिमीलक्रो वीथिर्यैस्ते तथोक्तास्तः, डिमवीथिनाटकविशेषौ दशरूपकं [4]नाटकलक्षणशास्त्रं, अन्यत्र सकलदाडिमीवृक्षविहितपङ्क्तिभिः । अनल्पचारैरुरुभिः ये विस्तीर्णा बृहन्तस्ते[5] कथमनल्पप्रचारा बृहद्गतयः ? [6]अन्यात्रास्तोकचारवृक्षैः । अनेक-[7][नाग]राजादनजनितरूपशोभैः[8] केसरिभिः ये [9]बहुसर्पाधिपभक्षणोत्पादितरूपशोभास्ते कथं केसरिणः सिंहाः ? गरुडास्ते भवन्ति; अन्यत्रानेकनागराजादनवृक्षविशेषजनितरूपशोभैस्तथा बकुलसहितैः । प्रकृष्टकुटजैरप्यगस्त्यभावरहितैः य उत्कृष्टागस्त्यास्ते कथमगस्त्यरहीनाः ? अन्यत्र प्रकृष्टकुटजवृक्षैरगस्तिवृक्षसहितैः । मकरकेतोरेकान्तसहकारिभिः[10] एकत्र कामस्य[11] निश्चयसहायैः,अन्यत्र सहकाराम्रयुक्तैः [12]सरोभिरिव सारसनादिभिर्भूषणगणैः एकत्र सारसपक्षिशब्दयुक्तैः, अन्यत्र काञ्चीप्रभृतिभिः । असुरकन्यापुरप्रवेशविवरमिव सततसन्निहितद्वाररक्षो[13]-भयम् एकत्र निरन्तरसन्निकृष्टद्वारराक्षसत्रासम् , अन्यत्र [14]सततसन्निहितद्वाररक्षका उभयत्रोभयपार्श्वयोर्यस्य तत्तथोक्तम् । सुग्रीवबलमिव सलीलमारुतिगवाक्षगवयोपनीतकुपितरामावलेपम्[15]

ता०टि०

३६२) चन्दनार्जुनं चन्दनधवलम् ॥

३६३) अह्नाय झटिति ॥

३६४) उडुमरामिः दीपनाभिः । सम्भारः समूहः । उन्नीताः निर्णीताः । डिमीकृतं प्रकरणं (?) (अडिमं डिमं कृतमिति डिमीकृतं, वीथित्वेनाभिप्रेतमपि दशरूपकाख्यग्रन्थाज्ञानेन डिमीति परिणतमिति भावः) । नागः हस्ती, वृक्षः [च] । राजादनः राउणि (=रायण) कुटजः कलशयोनिः । अगस्त्यः वृक्षः । सहकारिभिः आम्र-(युक्तैः) । प्रतिपक्ष० पक्षं पक्षं प्रति । वरूथिनी सेना । निवसनं वस्त्रम् । सारसना काञ्ची; यदने-(कार्थः—) 'सारसनमुरश्छदे । काञ्च्यां च...॥' (४।२०) । द्वाररक्षोभयं द्वाररक्षाणां द्वारपालानाम् उभयं यत्र च ॥ सुग्रीवबलमिव सलीलमारुतिगवाक्षगवयोपनीतकुपितरामावलेपं मारुतिः हनुमान् ॥

---

(1) B¹ सोचित०. (2) BB¹ ग्जात०. (3) BCS drop ०तवीथिभि०...डिमीलक्रु०. (4) B¹ drops ०कं. (5) B¹ बृहत०. (6) S ०न्यत्र. (7) BB¹CS drop ०नाग० while the text of the TM has it. (8) The text of the TM does not have ०रूप०, but the Mss of the Tippanaka read it. (9) B ०कक्षणो०; C ०रक्षणो०. (10) B C reaeat ०सहकारिभिर्०. (11) BC कामस्य. (12) B¹ drops ०भि०. (13) B¹ ०द्वारक्षो०; C ०च्चाररक्षो०. (14) B¹ drop स०. (15) B ०कुरीत.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

एकत्र सविलासहनूमद्गवाक्षगवयसंज्ञवानरोपढौकितक्रुद्धरामदर्पम्, अन्यत्र [1]सविलासं यथा भवति एवं शब्दायमानगवाक्षगतपारापतादिपतत्रितिरस्कृतरुष्टस्त्रीदर्पम् । शरन्नभ इव स्वातिचित्रोदयानन्दितनिशान्तप्रबुद्धलोकम्[2] एकत्र स्वातिचित्रोद्गमहर्षितरात्रिपर्यन्तोत्थितजनम्[3], अन्यत्र [4]पीठिचित्राविर्भावहर्षितगृहविद्वल्लोकम् । विवाहमण्डपमिव दृश्यमानाभिनव शालाजिरसंस्कारम् एकत्रावलोक्यमाननूतनशरावसंस्कृतिम्,[5] [6]अन्यत्र दृश्यमाननूतनपट्टशालाप्राङ्गणसंस्कारम् । अपुराणमप्युपलभ्यमानविविधवामनकिरातचरितं यत्पुराणं न भवति तत्कथं दृश्यमाननानाप्रकारहरिहरचरितम्, अन्यत्रापुराणं नूतनं तथोपलभ्यमाननानावामनकशबरचरितम्[7] । अदभ्रसरलार्जुनसालगुप्तिभिः एकत्र बृहत्प्राञ्जलाधरदलप्राकाररक्षैः, अन्यत्र महासरलककुभसालवृक्षगुप्तिभिः ॥

३६६) [8]मुषित इवोपरिनिबद्धशुचिवितान[9] एकत्रोपरिष्टाद्विहितनिर्मलवितानके, अन्यत्राधिककृतशोके शून्ये च । [10]मुषितश्चोरगृहीतः । पातालनगर इव सञ्चरदनेकदर्वीकरपुरन्ध्रौ एकत्र परिभ्रमद्बहुभुजङ्गयोषिति अन्यत्र [11]सञ्चरदनेकचटुकहस्तयोषिति । उत्पातजीमूतदुर्दिन इवासन्नहिमशिशिरवारिकरकोपलक्षणप्राप्त[12]–[? प्रभा–]शोभे एकत्रासन्नं निरन्तरं हिमविद्युत्ते

ता०टि०

गवाक्षगवयौ वानरविशेषौ; यदने–[कार्थः—] 'गवाक्षो जालके कपौ' [३।७७५] । मारुतो वातोऽत्रास्तीति मारुतिः । वातसंयुक्तजालकस्थितपक्षिभिः पारापतादिभिरपनीतं कुपितस्त्रीमानं येन च । मारुतो विभ्यते यत्र गवाक्षे [स मारुतिगवाक्षः] । स्वातिचित्रोदयानन्दितनिशान्तप्रबुद्धलोकं स्वकीय अतिशयश्चित्रोदयस्तेन, स्वेनातिचित्रोदयेन आनन्दिता निशान्तस्य गृहस्य प्रबुद्धा विद्वल्लोका येन तत् । शालाजिरं शरावं, गृहप्राङ्गणं]च] । पुराणं शास्त्रं, जीर्णं [च] । वामनकिरात० विष्णुमहेश्वर० । गुप्तिः वृतिः ॥

३६५) यानं गमनम् । विद्धं सदृशम् । चण्डातकः चरणकः । प्रचलितेन वेत्रधारीगणेनेति सम्बन्धः । दीर्घिका वापी । परिवस्त्रा जवनिका । दीप्तिपटेन श्यामत्वात् तेषाम् इति बोध्यम् । उत्थालकेषु प्रान्तेषु ॥

३६६) दर्वीकरपुरन्ध्रौ सर्पपुरन्ध्रौ, कटच्छुककरतादीके (?) शिशिरवारिकरकोपलक्षणप्रभाशोभे शीतलजलकरवकाणां यानि उपलक्षणानि तेषां प्रभाजाले; करकोपलाः करकाः, क्षणप्रभा विद्युत् [इति चार्थः] । अभ्यवहारः भोजनम् ॥

(1) B^1S drop सविलासं. (2) ०प्रयुद्ध०. (3) B पर्यन्तोस्थि०; S ०पर्यदो०. (4) B ०हृषित०; C ०दुषित०. (5) B^1 ०शंस्कृत्य; C ०संकृतिं. (6) B^1 repeats अन्यत्र. (7) BCS drop ०क०. (8) B^1 मुखित. (9) BC ०शुचिता०. (10) B^1 ०मुखित०. (11) B^1 ०चट्टक०. (12) B^1 drops ०लक्षणप्राप्तशोभे .....आसन्ना; while the read Mss. of the Tippanaka reat ०प्राप्त०, the text of the TM has ०प्रभा०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

तथोक्तास्तैः शिशिरवारिणः शीतलजलस्य करकोपलैर्मेघोपलैः क्षणमेकं प्राप्ता शोभा येन स तथोक्तस्तस्मिन्, अन्यत्रासन्ना हिमवत् शिशिरवारिणो ये करका वार्घटिकास्ते उपलक्षणं यस्याः [1]सा प्राप्ता शोभा येन स, तस्मिन् ॥

३६९) न वेविषति[2] न[3] व्याप्नुवन्ति । [4]यातूनि राक्षसाः । याता अपि जरां प्राप्ता अपि परिपाकम् ॥

३७८) यापितेन प्रेरितेन ॥

३८६) परिस्कन्दो यानवाहकाः ॥

ता० टि०

३६७) साग्रहस्तं सह अग्रहस्तेन सर्वाङ्गुलीप्रान्तचलनेन वर्तत इति वचनक्रिया-विशेषणम् । प्रश्रयः विनयः । आवर्जितः नतः ॥

३६८) प्रह्वीकृतः प्रगुणीकृतः ॥

३६९) पक्ष्म कुसुमपंखुडिका; यदने-[कार्थः—] 'पक्ष्माक्षिलोम्नि तन्त्वादिसूक्ष्मांशे कुसुमच्छदे ।' [२।२७७]; पक्ष्मवत् सुकुमाराणि. तनुरुहाणि लोमानि । शिशिरसद्मनः पद्म-ह्रदस्य । सिद्धनिम्नगा गङ्गा । सिन्धुः नदी । विग्रहः देहः । अंह्रिमूलाक्रान्त० चरणतलेन [आक्रान्त०[। यातूनि राक्षसाः ।

३७१) निकषा निकटे । प्रश्रयः विनयः । आसन्द्याः मञ्चिकायाः ।

३७३) उपयाचितं नाथितम् ॥

३७४) अपमार्जनम् उञ्जनकर्म । निर्हारिणा विस्तारिणा । संहृत० पाठान्तरं व्यर्थकृत०॥

३७७) आर्यामिमां मलयसुन्दरीपरिचारिकां [तरङ्गवतीम्] ॥

३७८) रंहः वेगः । विभजतेव विभागं कुर्वतेव ॥

३७९) तत्र विमाने । तारका कनीनिका । छदः पर्णम् ॥

३८२) निर्यूहः नागदन्तकः ॥

३८५) अप्रयुक्ता अनादरपरा ॥

---

(1) BC साहा. (2) B¹C वेविषंति. (3) BB¹C drop न. (4) BB¹ जातूनि.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

३८७) अप्रतिमदन्तोऽनन्यतुल्यदन्तः । सप्रतिमदन्तः खोलासहितदन्तः । अस्तक्षितिधरस्थितिर्लौहित्यमगमम् [1]एकत्रास्ताचलावस्थितः,[2] अन्यत्र तिरस्कृतराजस्थितिः; लौहित्यं रक्तत्वं, लौहित्यह्रदं च ॥

३९०) सुरभिमासमिव समदकलकण्ठीरवम् एकत्र मत्ततासहितकोकिलाशब्दम्, अन्यत्र मदमधुरसिंहसहितम् ॥

३९१) कृतानामयप्रश्नो[3] विहितकुशलप्रश्नः[4] ॥

३९३) तां तन्वतीत्यादिश्लोकव्याख्या । कादम्बा हंसाः, शराश्च । निपतन्ति आश्रयन्ति[5] । किम्भूताः ? मानसभुवो मानससरोजाताः; अन्यत्र कस्य सम्बन्धिनः ? मानसभुवः [6]कामस्य । [7]कामभिलक्ष्य ? सरसामालीं तडागानां पङ्क्तिम्, अन्यत्र सरसां सस्नेहामालीं सखीम् । कीदृशाः ? कलध्वानिनो मधुरशब्दाः । तथा पक्षोल्लासितरंहसः पिच्छविस्तारितावेगाः । किं कृत्वा ? वेगादुपेत्य[8] रंहसा [9]सामीप्यमागत्य । कीदृशीं सरसमालीम् ? [10]दुर्वारोत्कलिकाम् एकत्र दुर्निषेधकल्लोलाम्, अन्यत्र दुर्वारोत्कण्ठाम् । शेषं सुगमम् । ॥९५॥

ता० टि०

३८७) दघ्ने प्रमाणे । दन्तः गिरेस्तिर्यक्प्रदेशाः । प्रतिमः खोलः । सायन्तनः प्रदोषः । लौहित्यः 'लौहित्योऽब्धौ नदे व्रीहौ' [अनेकार्थ० ३।५३३]; अत्र नदः ॥

३८९) ध्वजीकृत्य चिह्नीकृत्य ॥

३९०) उत्तरश्रवणोन्मुखं प्रतिवचन[श्रवण–]उन्मुखम् । स्वकार्यपरत्वं स्वकार्यनिवृत्तम् ॥

३९१) समदकलकण्ठीरवः सहर्षितसिंहः । अनामयम् आरोग्यम् । निस्तरङ्गा अचञ्चला ॥

३९३) आलवालानि [आलवालशब्दः] पुंक्लीबः । प्रमादिनि हे [प्रमादयुक्ते ! इति सम्बोधनम्] । वर्तिका कुञ्चिका । समुद्गकः सुङ्गकः । विद्धं 'विद्धं सदृग्वेधितयोः' [अनेकार्थ० २।२५२] । वारिदात्यय इव शरदीव । पक्षोल्लासितरंहसो......वेगादुपेत्याधुना पक्षं बाजः, पक्षिपक्षौ च; सरोवराणामालीमभिलक्ष्यीकृत्य कादम्बा हंसा मानसात् कलम्बराः पतन्ति । मानसभुवः स्मरस्य कादम्बा बाणा आलीं सखीं तिलकमञ्जरीलक्षणां सरसाम् अभि पतन्ति ॥९५॥ त्वमिति हरिवाहन इति ॥९६॥

---

(1) drops ०स्ता०. (2) BB[1] ०स्थानो. (3) BS ०प्रश्नं. (4) BS प्रश्नं. (5) B[1] drops ०ति. (6) B[1] drops कामस्य । कामम०. (7) B कामम०. (8) B[1] ०पेता. (9) B[1] ०प्येनागत्य. (10) B repeats the portion from ०जाता of मानससरोजाता upto पिच्छविस्तारितावेगा after ०दुर्वारो०, encloses it in red lines to mark it as cancelled, adds कलध्वानिनो etc. upto ०विस्तारितावेगा in the lower margin of the page below the last line, and continues with किं कृत्वा, etc.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

३९५) आशागृहीतो ग्रहग्राम इव आशा दिशो[1], वाञ्छाश्च ॥

३९६) गिरिरिव विगतपक्षः एकत्र पिच्छरहितः, अन्यत्र स्ववर्गशून्यः ॥

३९८) प्रवह्लिका प्रहेलिका ॥

४०२) विसृज्य [? विसर्ज्य][2] [3]उत्तार्य ॥

४०५) [4]सौरिजठराम्भोजमुकुल इव बद्धपद्मासन एकत्र[5] ब्रह्मा, अन्यत्र [6]विरचित-पद्मासनः ॥

४०९) विरक्तदृष्टिरभवत् एकत्र विरागलोचनः, अन्यत्र विरागदर्शनः ।

४११) पौरुषेयेण[7] पुरुषसमूहेन ।

ता०टि०

३९५) समरकेतुः समरे केतुर्यस्य । आशा दिक्, मनोरथश्च । अयं समरकेतुः ॥

३९६) विकलीकृता विकलीकृता । न तथा स्वभावे [इत्यध्याहार्यम्] ॥

३९७) विष्वक् सर्वतः । योग्यतावलोकिन्या दृशा अमीषां मध्यात् कोऽयमस्य कार्यस्य योग्य इति ॥

३९८) प्रवह्लिका प्रहेलिका । स्रुतं गलितम् ॥

३९९) अङ्गीकृतविजययात्रस्य तव [इति सम्बन्धः] ॥

४००) दक्षाध्वरध्वंसी शम्भुः । अश्वितत् 'श्विताङ् वर्णे' [है० धा० पाठे भ्वादिषु द्युतादयः ५]; अद्यतनी ; ततः श्वेतं सञ्जातम् [इत्यर्थः] । मध्यमं भुवनं मर्त्यलोकः । बर्हिषा दर्भेण ।

४०२) सरुषेव अयमपि पुमानिवेति सेर्ष्यता । अवलम्बित इव पततो लेखस्य निराधारेण पतता हृदयेनावलम्बितमित्यर्थः ।

४०३) भृगुप्रपातः तटप्रपतनम् । स्रुतं गलितम् । करणम् इन्द्रियम् । मृगपतिः वितरति यथा [इत्यध्याहृतम्] ॥

४०५) पद्मासनः ब्रह्मा, आसनविशेषश्च ॥

४०९) कोकिलानामिव विनाशहेतुषु तेषां ह्यण्डानि काकनीडे वर्धन्त इत्यर्थः ॥

---

(1) BB¹CS drop ०शो. (2) the text of the TM reads विसर्ज्य. (4) BC ०जठरंभोज०. (5) B¹ read ब्रह्म after एकत्र; S read त instead. (6) BB¹C drop वि०. (7) BCS drop ०ये०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा० टि०

४१७) प्रकृतितरलमुक्तं[1] मुक्तिशास्त्रमिव धारयति हारं कण्ठेन एकत्र स्वभावचञ्चलमुक्ताफलम्, अन्यत्र स्वभावचपलत्यक्तम् । लोकपालः[2] कीनाशोऽपि धनदत्वमाश्रयति कीनाशो यमः, कदर्यश्च । [3]प्राकृतबुद्धिम् इतरबुद्धिम्[4] । कुतूहलम्[5] अदृष्टपूर्वार्थदर्शनं[6] युक्त्यघटमानकमाश्चर्यम्[7] ॥

४१९) शरत्समय इव परिवृतो वराप्सरोभिः एकत्र श्रेष्ठदेवविलासिनीभिः, अन्यत्र श्रेष्ठजलतडागैः ॥

४२१) [8]वर्ष्म प्रमाणम् ॥

४२७) मनुजलोकाचलो मानुषोत्तरः ॥

४३२) उत्कलिकाभिः उदककल्लोलैः, उत्कण्ठाभिश्च ॥

ता० टि०

४१७) प्रकृतितरलमुक्तं मुक्तिशास्त्रमिव प्रकृतितरलैश्चञ्चलैर्मुक्तं, प्रकृत्या तरलानि भास्वराणि मुक्तामौक्तिकानि यस्य । लोकपालः लोकैः पाल्यत इति । कीनाशोऽपि निर्धनोऽपि, यमश्च । मदालसगतिः मदेन, मदे चाष्टप्रकारे च, अलसा गतिर्यस्य सः । द्विजत्वं ब्रह्मत्वं, पक्षित्वं [च] । प्राकृतः नीचः । वराप्सरोभिः वरसलिलसरोभिः । कोटिलक्षाणि लक्षशब्दः क्लीबः ॥

४२०) अभिमतस्य वरस्य । वाणिं 'वाणिरम्बुदे व्यूतौ मूल्ये सरस्वत्याम' [अनेकार्थ० २।१५५]; अत्र सरस्वत्याम् ॥

४२२) कुचयुगं श्रियमिति सम्बन्धः । मल्लिकाक्षः हंसः ॥

४२४) चौरेण अपहारकेण । चौरेणेव पृष्ठतः प्रेरिताः चौरैर्हि गृह्यमाणोऽन्योऽप्यसमञ्जसं धावति ॥

४२५) कतिपयालापपरिणताः कतिपयालापैः परिणता अवगताः ॥

४२७) शुश्रूषा श्रवणं, भक्तिश्च । निर्वाणसरणिः 'निर्वाणं मोक्षनिवृत्त्योर्विघाते करिमज्जने ।' [अनेकार्थ० ३।२२२]; सुखं मोक्षश्च । अर्थः विषयः, इप्सितत्वं च । अभीषुः करः ॥

४२९) भर्तृदारिका [इति] गन्धर्वकोक्तिः । कुथास्तरणम आस्तरणं कम्बलस्तस्य विस्तारणम् । दुर्जातं व्यसनम् ॥

४३३) ह्रादिनी विद्युत् । तापसोपचारः आश्रमवासितापसानां पूजाद्युपचाराः ॥

(1) BSC drop ०मुक्तं. (2) B[1] drops the visarga. (3) B[1] प्राकृत्य०. (4) BS०बुद्धिः. (5) BC[1] drop ०ह०; B[1] adds अपि after कुतूहलम. (6) B[1] drops अदृष्टपूर्वार्थदर्शनं. (7) B[1] ०घनमान०. (8) S वष्म.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

शा०टि०

४३६) [1]स्वतापक्षपितकमलाकरा एकत्र स्वकीयोष्मम्लायितपद्माकरा,[2] अन्यत्र स्व-[3]सन्तापग्लपितशोभायुक्तहस्ता । पूर्वां प्रशस्ति येन यस्यां दिशि ॥

४३९) अयाचितचराणि पूर्वमयाचितानि ॥

४४२) [4]परमप्रमादवसतेरवारिताक्ष[5]प्रचारहारितस्वार्थसम्पदोऽप्यापद्द्यूतस्येव स्मरसि तस्य त्रिविष्टपवासस्य एकत्रावारिताक्षप्रचारहारितस्वार्थसम्पदोऽ [6]निषिद्धपाशकप्रसारहारितस्वद्रव्यसम्पदः, अन्यत्रानिषिद्धे[7]न्द्रिय[[8]व्यापार]हारितस्वकीयार्थसम्पदः । शेषं समानम् ॥

४४६) प्राध्वङ्कृतः प्रगुणीकृतः ॥

४४७) रक्षितचरं रक्षितपूर्वम् ॥

ता०टि०

४३५) निरुपाधि निश्छद्म । परिघम् अर्गलाम्; यदने[-कार्थः—]'परिघोऽस्त्रे योगभेदे परिघातेऽर्गलेऽपि च ।' [३।१३४] ॥

४३६) वन्यान्धसा वन्यकूरेण । स्वतापक्षपितः विरहदग्धदेहभावेन । कमलाकरः सरः, पद्मसमूहश्च; यदने-[कार्थः—] 'आकरो निकरे खनौ' [३।५५६] ॥

४३७) शुचा शोकेन । निवेदयति सति [इत्यध्याहार्यम्] ॥

४३९) पूर्वान्तेन पूर्वदिक्समीपेन । अमध्यम् उत्तमम् ॥

४४०) पलाशः पत्रम् । किमर्थमुपचारः किमर्थमुत्तिष्ठेत्यर्थः ॥

४४२) अक्षः इन्द्रियं, पासकश्च ॥

४४३) प्रतिहारपाली: 'प्रतीहारो द्वारि द्वाःस्थे' [अनेकार्थ० ४।२७२]; द्वारि ॥

४४४) आसीदति आसन्नो भवति । समासीदन्तं निकटीभवन्तम् ॥

४४६) उपचारः पूजा । प्राध्वङ्कृतः बद्धः ॥

---

(1) BS ०पात०. (2) C ०ग्लापित०. (3) B[1] ०ग्लपित०. (4) B ०प्रतीद०; B ०प्रमाद०; C drop प० and ०प्रमाद०. (5) B[1] ०क्षि०. (6) B[1] ०निषिद्ध० (7) BC drop ०द्धे०. (8) BCTS do not read ०व्यापार०, which is expected as a synonym of ०अक्ष० in the pratika part of the text of the TM.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

४४८) [1]क्षितिधरं त्रिकूटम् ॥

[2]श्रीशान्तिसूरिरिह श्रीमतिपूर्णतल्ल–[3]

गच्छे वरो मतिमतां बहुशास्त्रवेत्ता ।

तेनामलं विरचितं बहुधा विमृश्य[4]

संक्षेपतो वरमिदं बुध टिप्पितं भोः ॥ १ ॥

इदं विधाय यत्पुण्यं[5] निर्मलं समुपार्जितम् ।

तेन भव्या दिवं लब्ध्वा पश्चान्निर्वान्तु मानवाः ॥ २ ॥

[इति श्रीशान्ताचार्यप्रणीतं टिप्पनकं समाप्तम्]

[6]ग्रंथः ग्रो० १०५० पञ्चाशदधिकं सहस्रम्[7] ॥

ता०टि०

४४७) मुष्णन्...जिष्णुतामनुष्णोष्णकिरणबिम्बयोः चन्द्रादित्ययोर्जिष्णुतां मुष्णन् । आकल्पः मण्डनम् । वधूः तिलकमञ्जरी ॥

४४८) अङ्गविषयाधिपः समरकेतुः । वीक्षितधरं [वीक्षित–]पृथ्वीम् ॥

४४९) क्षमा पृथ्वी, दमश्च ॥

४५०) अतिरिक्तः अधिकः । परिग्रहः 'परिग्रहः परिजने पत्न्यां स्वीकारमूलयोः ।' [अनेकार्थ० ४।३५६]; अत्र कलत्रं, परिजनश्च ॥

४५१) पाली पङ्क्तिः ॥

[इति श्रीज्ञानकलशसन्दृब्धा (?) ताडीपत्रटिप्पणिः समाप्ता ।]

---

(1) शा० टि० here follows the text tradition of the S Ms., while ता०टि० follows that of the P Ms. The text of the TM does not have क्षिति०. (2) B[1] drops both these concluding verses along with the colophone and reads the following colophone instead श्रीशान्त्याचार्यविरचितं भंगश्लेषादिविषमायास्तिलकमंजर्याष्टिप्पनकं महंदेवराजेन लिखितमिति ॥छ॥ ६ ॥ (3) C ०तल्के. (4) S विमृष्य. (5) S drops य०. (6) B श्लोकसंख्या ११०० ॥छ॥... etc. (7) S सहस्रं; After this C adds : संवत् १९५८ ना चैत्र वदि ५ लि० लहिया जोशी श्रीवल्लभः ॥ श्री पाटण जैनपुरीमध्ये ॥.

Jain Education International　For Private & Personal Use Only　www.jainelibrary.org

APPENDIX-A

INDEX OF VERSES IN THE TM

Serial No.	Beginning of the verse	Page No.	Verse No.
1	अखण्डदण्डकारण्यभाजः	२	१५
2	अन्तर्दग्धागुरुशुचा	१०	५६
3	अयं वारस्त्रीणां सुरतविधिवैजात्य	२१०	९२
4	अवश्यायस्पन्दे रभसरतनिष्पन्दवपुषां	२१०	९३
5	अव्याज्जगन्ति पुरुषोत्तमनाभिसूतेः	१	५
6	अश्रान्तगन्धसन्ताना	२	१७
7	अस्त्याश्चर्यनिधानमर्बुद इति	३	३८
8	अस्या नेत्रयुगेन नीरजदल	१४९	७७
9	आकल्पान्तमर्थिकल्पद्रुम	१२९	६५
10	आकीर्णाङ्घ्रितलः सरोजकलश	४	४३
11	आढ्यश्रोणि दरिद्रमध्यसरणि	१४	५८
12	आयाता शरदित्युदीर्य मुदितै	४	४५
13	आश्लिष्य कण्ठममुना	२३२	९७
14	आसीद्द्विजन्माखिलमध्यदेश	५	५१
15	इयं श्रीमाम्भोधेस्तटमिव जवात्	२०९	६५
16	उत्पतत्पत्रवद् व्योम्नि	२	१३
17	उद्यज्जाड्य इव प्रगेतनमरुत	१३९	६९
18	कपाश्मनैव श्यामेन	२	१४
19	कादम्बरीसहोदर्या	३	२७
20	काव्यं तदपि किं वाच्यं	२	१२
21	कश्चिद्वचसि वाच्येऽन्ये	३	३७
22	केवलोऽपि स्फुरन्बाणः	२	२६
23	क्षुण्णोऽपि रोहति तरुः	२३६	९९
24	गुरुभिरदत्तां वोढुं	६३	६०
25	गेहे देव्या सुचिरनिपतत्	२०९	८८
26	ग्रहकवलनाद्भ्रष्टा लक्ष्मीः	१४४	७४
27	जाता दाडिमबीजपाकसुहृदः	१३८	६८
28	जाताः सर्वदिशो दिनान्धवयसां	१३९	७२
29	जानीथ श्रुतिशालिनौ खलु युवां	१४५	७५
30	जितं प्रवरसेनेन	२	२२

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Serial No.	Beginning of the verse	Page No.	Verse No.
31	तज्जन्मा जनकाङ्घ्रिपङ्कजरजः	५	५३
32	तत्राभूद्वसतिः श्रियामपरया	४	४१
33	तन्वंग्यास्त्वमिति प्रसादविशदं	२२९	९६
34	तव राजहंस हंसीदर्शनमुदितस्य	१३५	६६
35	तस्मिन्नभूद्रिपुकलत्रकपोलपत्र	३	४०
36	तस्योदग्रयशाः समस्तसुभट	४	४२
37	तापं तन्वति वारिदात्यय इति	२२९	९५
38	ताम्बूलद्रवरागराजिर्नरैः	१३९	७१
39	दत्ते पत्रं कुवलयततेरायतं	१४९	७६
40	[1]दिशतु विरतिलाभानन्तरं पार्श्वसर्पन्	१	३
41	दृश्यं भूमिभृतोऽस्य देव किमिह	१४०	७३
42	दृष्टे भवति नयनसृष्ट्या सममद्य	१२७	६४
43	दृष्ट्वा वाक्पतिराजस्य	३	३१
44	दृष्ट्वा वैरस्य वैरस्यं	१०	५७
45	देव्या विभ्रमसद्म पदमवसतेः	४	४४
46	ध्यानेनामृतवर्षिणा श्रवणयोः	१	४
47	नमो जगन्नमस्याय	२	१६
48	नष्टा श्रीरम्बुजानामरति मधुकृतां	२३५	९८
49	न स्वप्नेऽपि समाश्रिता रिपुजनं	५	४६
50	निर्दोग्धूहपतद्गिरौ रतिगृहाः	१३८	६७
51	निरोद्धुं पार्यते केन	३	२६
52	निःशेषवाङ्मयविदोऽपि जिनागमोक्ताः	५	५०
53	पर्यङ्काग्रालक्षणविनिहित	१५४	८३
54	पृष्ठप्रेङ्खद्दलीनां श्रुतिशिखरहसत्	१५३	७९
55	प्रबन्धानामनध्यायः	१	७
56	प्रभातप्रायाऽसौ रजनिररुणज्योतिररुणं	२१०	९४
57	प्रणतवत्सल सकललोकालोकगोचर	२४५	१००
58	प्रसन्नगम्भीरपथा	२	२३
59	प्रसादपरया त्वया रचितप्रचुर	१५७	८५
60	प्रस्तावनादिपुरुषौ	२	२०
61	प्राकृतेषु प्रबन्धेषु	२	२४

1. Quoted by Hemacendra in his Kavyanusasana as an illustration of 'ive' in 'Utpreksa'. cf. RP (HRK). p. 18 Intro.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Serial No.	Beginning of the verse	Page No.	Verse No.
62	[2]प्राज्यप्रभावः प्रभवो	१	२
63	प्रातः प्रातरवेक्ष्य होमहुतभुग्	१९२	८६
64	प्रासप्रावछैलकृटा इव कुचतटयोः	१५३	८१
65	प्रासादेषु त्रुटितशिखरस्वभ्रलब्ध	४	४७
66	भद्रकीर्तेर्भ्रमत्याशाः	३	३२
67	भवत्याविर्भीतः शिखरपरिपाट्या	२०९	९०
68	भित्वा संपुटमोष्ठयोर्न हसितं	१५४	८२
79	मन्ये दक्षिणमारुतेन विदितं	१२३	६२
70	मानेन विघ्नितोत्साहाः	३	२८
71	म्लायन्ति सकलाः कालिदासेना	२	२५
72	यथा स्थूलं मूलेऽवतरति दशां	२१०	९१
73	यस्य दोष्णि स्फुरद्वेतौ	१९	५४
74	यस्या ललाटे सदृशद्युतित्वात्	१५४	८४
75	यस्यां गुणोवजुषि दूषणमेकमेव	१५३	७८
76	येषां सैन्यभराहितोरगपतिश्रान्ति	४	४८
77	रक्षन्तु स्खलितोपसर्गगल्ति	१	६
78	लतावनपरिक्षिप्ते	१०	५५
89	वन्द्यास्ते कवयः काव्यपरमार्थविशारदाः	१	८
80	वन्यैर्भृशमपि गाहूयमानकूले	११९	६१
81	वर्णयुक्ति दधानापि	२	१६
82	वार्योऽनार्यः स निर्दोषि	१	९
83	[3]वासिष्ठैः स्म कृतस्मयो वरशतैः	३	३६
84	विगदिव विरता विभावरी	१७	५९
85	शास्त्रेष्वधीती कुशलः कलासु	५	५२
86	शुष्कशिखरिणि कलशाखीव	१२७	६३
87	[4]शेषेसेवाविशेषं ये	१	१०
88	श्रुत्वा त्वदभुतमस्मदाजिकलितं	१९८	८७
89	[5]श्रुत्वा यं सहजागतं निजवपु०	४	४६

2. Quoted by Bhoja in his SKBR(J). I. 163. p. 116 and II. 158. p. 224 with मुक्ताख्यानः शिवं नेमिरन्तोऽपि ददतां जिनाः as c and d, also quoted by Hemacandra in HK. V. 485 verbatim on p. 328.
3. Quoted by Bhoja in SKB(RJ) V. 418, P. 695.
4. Quoted by Hemacandra in the CH, V. 17. 2. as an illustratiou of Matra metre.
5. Quoted by Bhoja in the SKB(RJ). I. 83. P. 58.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Serial No.	Beginning of the verse	Page No.	Verse No.
90	सत्कथारसबन्धेषु	२	१८
91	सत्यं बृहत्कथाम्भोधेर्बिन्दुमादाय	२	२१
92	सद्यः संहृतघोरघुत्कृतिमनाग्	१३९	७०
93	सन्तु कर्दमगजस्य	३	३६
94	स मदान्धकविध्वंसी	३	३५
95	समाधिगुणशालिन्यः	३	३३
96	संभ्रान्तकान्तवनितानवकुकुमाद्रं	१५३	८०
97	⁶स वः पातु जिनः कृत्स्नं	१	१
98	सूरिर्महेन्द्र एवैको	३	३४
99	स्पष्टभावरसा चित्रैः	३	३०
100	स्वादुतां मधुना नीताः	२	११

6. Quoted by Vagbhata in his Kavyanusasana while suggseting three types of worlds.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

APPENDIX-B

INDEX OF METRES

(Figures indicate verse numbers and, in the bracket, page numbers)

1. आर्या – 60 (63), 66 (135), 85 (268), 97 ([illegible]32), 49 (236).
2. उपजाति – 51 (5), 52 (5) 84 (154).
3. त्रिभंगी – 100 (245).
4. द्विपदिका – 65 (129).
5. नविपुला – 20 (2), 55 (10), 56 (10).
6. पद्धडिका – 63 (127).
7. पथ्यावक्त्रम् – 7 (1), 8 (1), 9 (1), 10 (1), 11 (2), 12 (2), 13 (2), 15 (2), 16 (2), 18 (2), 19 ([illegible]), 21-22 (2), 24 (2), 26 (2), 27-37 (3), 54 (10), 57 (10).
8. पुष्पिताग्रा – 59 (17).
9. प्रहर्षिणी – 61 (119).
10. भविपुला – 2 (1), 17 (2), 23 (2).
11. मन्दाक्रान्ता – 47 (4), 76 (149) 83 (154), 88 (209).
12. मविपुला – 1 (1), 14 (2), 25 (2).
13. मात्रा – 64 (127).
14. मालिनी – 3 (1).
15. वसन्ततिलका – 5 (1), 40 (3), 50 (5), 78 (153), 80 (153).
16. शार्दूलविक्रीडितम् – 4 (1), 6 (1), 38–39 (3), 41–46 (4), 48 (4), 49 (5), 53 (5), 58 (14), 62 (123) 67 (138), 68 (138) 69–72 (139), 73 (140), 75 (145), 77 (149), 82 (154), 86 (192), 87 (198), 95 (229), 96 (229).
17. शिखरिणी – 89–90 (209), 91–94 (210).
18. स्रग्धरा – 79 (153), 81 (153), 98 (235).
19. हरिणी – 74 (144–145).

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

APPENDIX–C

INDEX OF SUBHASHITAS IN THE TM

(Note : The figures at the end indicate the page and line Nos.)

1. अखण्डदण्डकारण्यभाजः प्रचुरवर्णकात् । व्याघ्रादिव भयाघ्रातो गद्याद्व्यावर्तते जनः ॥ 9.9ff.
2. अचिन्त्या हि देवशक्तिः । 99.4.
3. अदृष्टपारे संसारे भंगुरस्वभावेषु विभवादिषु सर्वभावेषु कर्मपरतन्त्राणां प्राणिनां सर्वमपि संभवति 146.31 ff.
4. अनुकूलविधिविहितसाहाय्यकस्य साहसिकस्य सर्वदा शस्यसंपदिवानीतिरनीतिरपि फलति । 90.11 ff.
5. अनुपजातप्रतिज्ञातार्थनिर्वाहेण युक्तियुक्तमपि उच्यमानं कीदृशम् । 131.4 ff.
6. अप्राप्तसंगमयापि परमस्य भुवनश्लाघ्यसंबन्धस्य सर्वगुणनिधेर्गृहिणीशब्दः ऊढः, न मूढमनसाऽन्येन सहितयोपभुक्तमाजन्म भोगसुखम् । 168.22 ff.
7. अमृतविषभूतं वस्तुरूपम् । 202.24.
8. अर्थसंशये प्रवृत्तिरप्रतिविदुषा । 187.19.
9. अलीकमेव हि नलोकस्य दुःखहेतुना प्रकाशितेनात्मना न किंचित्फलम् । 224.14 ff.
10. अविचार्यमहिमा महात्मनामनुभावः । 212.11.
11. अवितथादेशो हि तत्रभवानार्यवसुरातः । न तद्भाषितोऽर्थः कदाचिद् विसंवदति । 172.22 ff.
12. अविरुद्धो हि कन्यकावस्थायामंगनानां मनुष्यसन्निधिः । 97.4 ff.
13. अविरुद्धो हि राजकन्याजनस्य स्वयंवरविधिः । 168.14 ff.
14. अव्याहता गतिः सर्वत्र भवितव्यतायाः । 202.13 ff.
15. अशक्यप्रतीकारा कृतान्तशक्तिः । 202.13.
16. अश्रान्तगद्यसन्ताना श्रोतॄणां निर्विदे कथा ।
   जहाति पद्यप्रचुरा चम्पूरपि कथारसम् ॥ 2.13 ff.
17. असंभाव्यमानतया शिशुजनस्यापि हास्यवृद्धिहेतुः...विशदप्रतिभासमतिदीर्घकालमनुभूतमात्मनापि शक्यते न श्रद्धातुम् । 131.5 ff.
18. अस्ति चाभ्युपगमः तथापि विधिरत्र प्रमाणम् । 186.6 ff.
19. अहो निरवधिप्रचारो विधिः । 202.12
20. अहो पूर्वजन्मान्तरसंचितैरशुभकर्मभिरायोजिताः सुनिपुणमपि निरूपितोपायैर्मनीषिभिरनीषत्कराः परिहर्तुमुपतापाः । 151.15 ff.
21. अहो भंगुरस्वभावता विभवानाम् । 142.22.
22. अहो यदृच्छाकारितायामभिनिवेशो विधेः । 142.21.
23. अहो विचित्रता कर्मपरिणतीनाम् । 142.21.
24. अहो विरसता संसारस्थितेः । 142.2 ff.
25. आकारितदुःखसंहतिरभिमुखीभूता सपरिजनेव गर्भवासनरकपातिः । 25.4 ff.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

26. आत्मनो महिमानमिच्छता पुरुषेण पूर्वैवयस्यपूर्वाः सर्वापि परयोषितः प्रायशो न बहु भाषणीया, विशेषतः प्रथमयौवना व्रतस्था यतात्मनामपि मोहविकारहेतुरेकाकिनी रूपलावण्यादिगुणगणावासः । 150.31 ff.

27. आराधनीयः सर्वादरेणात्र सर्वस्यापि स्त्रीजनस्य भगवाननुग्रमेषु:, विशेषतः समुपस्थितासन्नपाणि-ग्रहणमंगलानां कुमारीणाम् । 179.9 ff.

28. इतरोऽपि लोकः प्रायेण न भजत्याभिमुख्यं, न समीहते सान्निध्यं, न बहु मन्यते स्थिरावस्थानं, नाकर्णयति वचनं, न प्रयच्छत्युत्तरं, नितरामपि कृतानुवृत्तेरसंजातपरिचयस्य परस्य, किं पुनर्निसर्ग-निःस्नेह ईश्वरजनः । 212.24 ff.

29. इह हि जीवः शुभाशुभनिमित्तनिर्वर्तितेन स्वकर्मणा नित्यमनुस्यूतः परिवर्तमानो महति संसारचक्रे कुशल-कुलालपरिगृहीत इव मृत्पिण्डः स्थासकोसकलशादीनि स्पृशति विविधान्यवस्थान्तराणि । 238. 23 ff.

30. इह हि संसारसद्मनि समासादितावतारः स्वभावविमलोऽपि जन्तुरेकस्मिन्नेव जन्मनि दशावशेन दीपांकुर इवा-नेकानि रूपान्तराण्यनुभवति । 202, 18 ff.

31. उत्पतन्त्य जगद्व्योम्नि केचित्प्राप्तपदत्रयाः ।
विशन्त्यन्ये प्रबन्धेऽपि लब्धे बलिरिव क्षितिम् ॥ 2, 5 ff.

32. उत्सुकमनोभिश्च कर्तुमारब्धुमतिस्थूलमपि कर्म नोपजायते सुसूत्रम् । 99·22 ff.

33. उद्दामचारिणा सकलजनधनप्राणचौरेण चौरेणेव पृष्ठतः प्रेरिताः कृतान्तहतकेन सर्वतो धावमानाः क्व नाम न पदं कुर्वन्ति विपदः । 241, 6 ff.

34. कथं नु नामास्य प्राणिन इव कार्त्स्न्येन कर्मपरिणतिविशेषा ज्ञायन्ते, ज्ञायमाना अपि केन प्रकारेण वर्ण्यन्ते, वर्ण्यमाना अपि कया युक्त्या परस्य प्रतीतिविषयमारोप्यन्ते । 128.12 ff.

35. कल्प एष यत एवानल्पसत्त्वो येनैवविधिना समाराधिता, यस्यैव साहसेनानुरंजितं हृदयमासां, तस्यैव देवताः सिद्धिमुपनयन्ति, न परोपरोधेन । 235.2 ff.

36. कशाश्मनेव श्यामेन मुखेनाधोमुखेक्षणः । काव्यहेम्नो गुणान्वक्ति कलाद इव दुर्जनः ॥ 2.7 ff.

37. काव्यं तदपि किं वाच्यमवांचि न करोति यत् ।
श्रुतमात्रममित्राणां वक्त्राणि च शिरांसि च ॥ 2.3 ff.

38. किं करोति सततमवहितोऽपि पुरुषश्छन्नवपुषां प्रकृत्यैव मायिनाम् । 170.1 ff.

39. किमनेन कर्णोद्वेगजनकेन द्विजस्येव मदिरास्वादसौन्दर्यकथनेन भक्ष्येतरवस्तुतत्त्वप्रकाशनेन । 30.1 ff.

40. कुटिलस्वभावा स्त्रियः, निसर्गसरलः पुरुषवर्गः, इति जनप्रवादो न निरन्वयः । 184.21 ff.

41. केचिद्वचसि वाच्येऽन्ये केऽप्यशून्ये कथारसे ।
केचिद्गुणे प्रसादादौ धन्याः सर्वत्र केचन ॥ 3.21 ff.

42. केवलमभूमिर्मुनिजनो विभवानाम् । विषयोपभोगगृध्नवो हि धनान्युपाददते । संन्यस्तसर्वारंभाः समस्त-संगविरताः निर्जनारण्यबद्धगृहबुद्धयो भैक्षमात्रभावितसंतोषाः किं तैः करिष्यन्ति । 16.1 ff.

43. को हि जानाति सम्यग्दैवगतिम् । 164.21

44. को हि नाम कुलवधूजनः प्राकृतस्यापि पत्युरपगमे गमयति गृहीतजीवितो जन्म, किं पुनः पूर्वजन्म-संबद्धस्य सर्वगुणनिधेर्दृढनिरुपधिप्रेमसंपदस्तादृशस्य । 245.18 ff.

45. क्रमागतो महापुरुषमार्गः कुलाभिमानिभिरत्याज्यः । 185.27 ff.

46. क्लेशोऽपि वरमल्पकालमनुभूतः शरीरेण स्तोको, न जीवितावधिर्मनसा महान् शोकः । 83.19 ff.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

47. क्षुण्णोऽपि रोहति तरुः क्षीणोऽप्युपचीयते पुनश्चन्द्र : ।
इति विमृशन्तः सन्तः सन्तप्यन्ते न विधुरेषु ।। 236. 5ff.

48. गर्हितमस्मद्विधानामकाले परकलत्रदर्शनम् । 160. 32ff.

49. गोत्रदेवता सर्वकालमेवोपासनीया । 165. 27ff.

50. तथापि विधिरत्र प्रमाणम् । 186. 6ff.

51. दिव्यदर्शनममोघम् । 26. 1.

52. दिव्या हि मूर्तयो भाजनं दिव्याभरणानाम् । 27. 3ff.

53. दुःखहेतुरनुरागः, विषोपमा विषयोपभोगवांछा, वांछितार्थप्रतिपन्थीन्यधर्मविलसितानि, सर्वतः सुलभविघ्नोद्गमाः क्रियारम्भाः । 65. 7ff.

54. दुर्लभः पुनरीदृशे पुण्यसरसि शरीरत्यागः । 198.17.

55. दुष्कुलादपि ग्राह्यमंगनारत्नम् । 74, 30.

56. धार्मिकजनानुवृत्त्यभिमुखानि हि भवन्ति सर्वदा धर्मतत्त्ववेदिनां हृदयानि । 15, 13.

57. न कोऽपि परमार्थतः प्रेयाननुवर्तनीयः पूजनीयो वा प्रजारक्षणमात्रकर्तव्यानां नरपतीनाम् । 174, 28ff.

58. न च सुकृतकर्मणा केवलेनैव संजातसंभवानां भवादृशीनामनुबन्धमप्राप्येषु वस्तुषु विघते बुद्धिः । 172. 25ff.

59. न हि कोऽपि कन्यकायाः प्रियः तवायमप्रियो वेति प्रदानसमये समाजमिव बन्धूनामबुधोऽपि पृच्छति । 174. 30ff.

60. न हि त्र्यम्बकजटाकलापमन्तरिक्षं वा विहाय क्षीणोऽपि हरिणलक्ष्मा क्षितौ पदं बध्नाति । 29. 30ff.

61. न हि पशूनां स्वरूपेणाकाशगमने कदाचिदस्ति शक्तिः 142. 3ff

62. न हि येषु केषुचिदनर्थोपनिपातेषु कदाचिदपि दिव्यानामास्पदेषु सम्पद्यन्त ईदृशाः पदार्थानां प्रकृतिविपर्ययास्तत्संनिवासिनां च विबुधलोकानामन्तरयन्तशोकातंकशंसिनो हृदयायासाः । 24. 21ff.

63. न हि सन्निकृष्टायामापदि, दुष्प्रसादायां च कल्याणसम्पदि, कदाचिदीदृशी निरातंकता स्वरा च चित्तवृत्तेर्भवति । 83. 22ff.

64. नास्त्यगोचरः पुराकृतकर्मणाम् । 202. 12ff.

65. निरन्तरतपःक्षपितवपुषामृषीणामपि सुपिलष्टवेर्षाणि दृश्यन्तेऽधुना हृदयहारीणि विभ्रमचेष्टितानि । 207, 19ff.

66. निसर्गत एव निरंकुशः पापकारीव व्यालो बलीयान्विधिर्बद्धोऽपि बुद्धिमद्भिरतिनिबिडेन प्रज्ञालोहनिगडेन निरवग्रहो विचरति । 65. 10ff.

67. परिग्रहजने सन्निधौ सति कोऽधिकारः प्रभूणामग्रपूजायाम् । 29, 18ff.

68. प्रज्ञोत्तमावरणिमन्थाविव हविर्भुजः पितरौ कार्यसिद्धेः । तौ हि पुरुषव्यापारानुगृहीतौ नास्ति तद्वस्तु यन्न साधयतः । 18. 14ff.

69. प्रनष्टजीवितानां दुर्घटं पुनः प्राणनम् । 198. 17ff.

70. प्रथितगुणस्थानस्थितस्यासतोऽपि हि माहात्म्यमाविर्भवति । पद्मिनीदलोत्संगसंगी जलबिन्दुरपि मुक्ताफलद्युतिमालम्बते । मृगांकबिम्बचुम्बी कलंकोऽपि अलंकारकरणिं धत्ते । कुरंगलोचनालोचनलब्धपदमंजनमपि मण्डनायते । 124.7ff.

71. प्राकृतजनगृहीतदण्डमपि छायार्थिभिरुत्तमांगोपरिस्थं धार्यते छत्रम् । 34.3ff.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

72. प्रागल्भ्येन स्वभावमधुराः सर्वजनहृदयहारिणः क्षणमात्रपरिचितेऽपि जने जनितविश्रम्भाः कस्य नाम न विस्मयमावहन्ति, कं वा विधेयं न कुर्वन्ति अपूर्वाभिर्भंगिभिरुद्भासिताः पदे पदे...विनोदकथालापाः । 157. 20ff.

73. फलाभिलाषिणा पुरुषेण नैकान्ततो नीतिनिष्ठेन भवितव्यम् । अभिमते वस्तुनि दैवं प्रमाणीकृत्य सर्वात्मना प्रवर्तितव्यम् । 90. 10ff.

74. यदेव गुरवः किंचिदादिशन्ति, यदेव कारयन्ति कृत्यमकृत्यं वा, तदेव निर्विचारैः कर्तव्यम् । विचारो हि तद्वचनेष्वनाचारो महान् । 175.11 ff.

75. यद्यपि सुचिरकालसंचितेन सततानुगामिना सद्भृत्येनेव शुभकर्मणा कृतरक्षाणां महापुरुषाणां सर्वदापि दूरवर्तिन्येव दुरितानि, तथापि नीतिरनुसर्तव्या । 35.20ff.

76. वन्द्यास्ते कवयः काव्यपरमार्थविशारदाः । विचारयन्ति ये दोषान्गुणांश्च गतमत्सराः 1. 20ff.

77. वर्णयुक्तिं दधानापि स्निग्धांजनमनोहराम् । नातिश्लेषघना श्लाघां कृतिर्लिपिरिवाश्नुते । 2. 11ff.

78. वामचारिण्यत्र मार्गमृग इवाध्वगा नाधिगच्छन्ति वांछितानि व्यापारितसकलसामर्थ्या अपि फलार्थिनः । 65.11ff.

79. वार्योऽनार्ये स निर्दोषे यः काव्याध्वनि सर्पताम् । अग्रगामितयाकुर्वन्विघ्नमायाति सर्पताम् । 1. 23ff.

80. विवेकिना विचारणीयं वस्तुतत्वम् । नोज्झितव्यो निजावष्टम्भः । स्तम्भनीयं मनः प्रसरदपथे, न देयमग्रणीत्वमिन्द्रियगणस्य । 102.14 ff

81. विशेषतः प्रथमयौवना व्रतस्था यतात्मनामपि मोहविकारहेतुरेकाकिनी रूपलावण्यादिगुणगणावासः. 150.32ff.

82. वीतरागदेवतागारसंनिधौ विरुद्धं रागिणामवस्थानम् । 162.26.

83. व्यक्तं जगत्यदृष्टवशाद्विशालगुणसंपद्भिरप्यसुलभाः, स्वल्पगुणैरपि सुप्रापाः प्रसिद्धयो भवन्ति । 124. 1ff.

84. सततमचलप्रकृतिना हि पुरुषेण भवितव्यम् । 121.20

85. सत्कथारसबंध्येषु निबन्धेषु नियोजिताः । नीचेष्वपि भवन्त्यर्थाः प्रायो वैरस्यहेतवः । 2. 15ff.

86. सपुण्ययोगादयत्नलब्धं पुरुषरत्नं किमबालिशः कोऽपि शिथिलयति । 100. 11ff.

87. समग्राण्यपि कारणानि न प्राग्जन्मजनितकर्मोदयक्षणनिरपेक्षाणि फलमुपनयन्ति । 12. 20ff.

88. सर्व एवायमेवंप्रकारः संसारः । इदं तु चित्रं यदीदृशमप्येनमवगच्छतामीदृशीमपि भावनामनित्यतां विभावयतामीदृशानपि दशाविशेषाननुभवतां न जातुचिज्जन्तूनां विरज्यते चित्तं न विशीर्यते विषयाभिलाषः, न भंगुरीभवति भोगवांछा, नाभिधावति निःसंगतां बुद्धिः, नांगीकरोति निर्व्याबाधनिरयसुखमपवर्गस्थानमात्मा । सर्वथातिगहनो बलीयानेष संसारमोहः । 143. 1ff.

89. सुदूरमपि विषण्णेन धीमता तदेव चिन्त्यं वस्तु यदुपायसाध्यम् । नितान्तनिष्फलारम्भेण चिरमपि ध्यातेन केवलं क्लेश एव हृदयस्य । 203.28 ff.

90. सेवकाश्च फलप्राप्तिकामाः प्रथममुपचारेण गृहीतवाक्यं परिग्रहलोकमावर्जयन्ति । ततस्तेन कृतपक्षपरिग्रहेण ग्राहितसंबन्धाः प्रभूणामसक्तमारमभक्तिमुपदर्शयन्ति । एष तावज्जगति दृश्यते व्यवहारः । 29. 3ff.

91. संभवन्ति च भवार्णवे विविधकर्मवशवर्तिनां जन्तूनामनेकशो जन्मान्तरजातसम्बन्धैर्बन्धुभिः सुहृद्भिरन्यैश्च नानाविधैः सार्धमबाधिताः पुनस्ते संबन्धाः, स्मरणानि चात्यन्तविस्मयकराणि पूर्वजातेः । 26. 16ff.

92. स्वदारपालनं कर्म गृहमेधिनां धर्मं । 185. 28ff.

93 स्वल्पे प्रयोजने न किंचिदात्मना संशयमारोपितेन फलम् । 108.5ff.

94. स्वादुतां मधुना नीताः पशूनामपि मानसम् ।
मदयन्ति न यद्वाचो किं तेऽपि कवयो भुवि । 2. 1ff.

95. स्वापत्यदुर्विनयजनितोद्वेगस्य गुरुजनस्य कोपोद्गमोऽनुद्धर्मः । 168.15.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

APPENDIX—D

IDIOMATIC AND COLLOQUIAL USAGES IN THE TM

(Note : Figures to the right indicate page and line numbers)

1. अकरोच्च तत्रैव दिवसे यात्राबुद्धिम् 114.30.
2. अकृतागतौ च तत्र 104.5.
3. अग्रतो देहि दृष्टिम् 167.28.
4. अञ्चलेन प्रगुरती बाष्पवेगम् 119.31ff.
5. अट्टहासानातेनुः 234.13.
6. अत्यन्तमापूरिता कोपेन भूत्वा पुरः 196.2.
7. अद्य भद्रं मच्चक्षुषा महाभागदेहारोग्यदर्शनेन 112.2
8. अद्यापि बहुचिन्तनीयमास्ते 173.4.
9. अधुना प्रस्तुतं समादिशतु देवः 249.22 ff.
10. अधःकृत्य साध्वसम् 212. 12.
11. अनभिप्रेतमात्मनो दशान्तरमनुभविष्यामि 164.20.
12. अनया विना विधुरेषु कुण्ठितशरस्य कस्ते शरणम् 180.11.
13. अनार्य, किमियं त्वया स्वकार्यसाधनाय निधनमुपनीता 179. 18ff.
14. अनेकरापात्मना तमोरूपेण प्रेमनाम्ना महाग्रहेण गृहीता 194.21.
15. अन्तरा चायमन्तरायः संवृतः 191.10 ff.
16. अन्तरिक्षम् उदपतत् 141.19.
17. अन्यथाभावमुपगताम् 183 3.
18. अन्यथा महन्मालिन्यमायातमस्माकम् 165.20. ff.
19. अपरिज्ञानम्...अत्र विषये न मे संभावयितुमर्हति माननार्हः 97.8-9.
20. अपशोकं कुर्वद्भिः 69.20.
21. अपि भ्रियते तव सावित्री 159.15ff.
22. अपि न कुपिता त्वम् 196.17.
23. अभाजनमयंजनः सुखस्य 164.12ff.
24 अमृतविषभूतं वस्तुरूपम् 202.24.
25. अलीकमेव हितलोकाय दुःखहेतुना प्रकाशितेन त्मना न किञ्चित् फलम् 224. 14ff.
26. अलं च क्लेशितेन 161.1.
27. अल्पमेव ते यदुपदेष्टा गुरुजनः 96.18ff.
28 अवज्ञाबुद्धिमात्मनि श्लथामकरोत् 57.25.
29. अवस्कन्दमतर्कितमपातयम् 79.21.
30. अवस्थाप्य निकषानदीं परिच्छदम् 230.26.
31. अवहच्च वर्त्मनि प्रतिदिनमविच्छिन्नैः प्रयाणैः 105.19.
32. अविनीततायाश्च नीतः पात्रतामात्मा 195.15 ff.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

33. अविरतविलापदलितगलरन्ध्रजर्जरेण स्वरेण 181.3.
34. अविषयवर्तिनं वर्णनायाः 291.1.
35. असौ तु मद्दर्शनैकशरणः कृतः 164.23.
36. अस्ति मे महत् प्रयोजनम् 95.12.
37. अस्ति मे विलम्बः 1‘5.5.
38. अस्मद्विधे बाह्यपरिजनेऽप्यपि कः प्रतिबन्धः 180.21.
39. अस्य कुरु...कौशलिकम् 95.14ff.
40. अस्वस्थमनसा न किंचिदमुना धृतेन 225.22ff.
41. अहमपि त्वामनुप्राप्त एव 95.15
42. अहो निरवधिप्रचारो विधिः 202.12.
43. अहं तु अत्रैव निरपत्रपा स्थिता 201.23ff.
44. आकर्णय वचनमस्माकम् 170.26ff.
45. आकृष्यमाणश्च व्यसनैषिणा पुरो विधिना 56.1 ff.
46. आचकांक्ष च तत्कालमेव कालं कर्तुम् 111.3.
47. आत्मजा जामातुरासादयिष्यति करग्रहणोत्सवम् 273.9.
48. आत्मानं करणैर्वियोजयसि 233. 5.
49. आत्मापि चिन्मयो वर्तते 164.18.
50. आपादयता सितपटस्य पाटवम् 145.5.
51. आयासपात्रं भविष्यति 114.17.
52. आयुःपरिसमाप्तिकालं यावदनुभाव्यः 224.16.
53. आसीदति करग्रहणलग्नम् 249.23ff.
54. इति च किं न वेत्सि 194.20ff.
55. इति श्रुत्वा प्रभुः प्रमाणम् 50.9
56. इतो वासरादतीतेऽहनि 112.11ff.
57. ईक्षणामृतम् आस्वादयता 94.3
58. उच्चचार समुत्सारणध्वनिः 199.5ff.
59. उत्पादिता वैरिणि त्वयाहम् 196.5ff.
60. उत्सेकमगमत् 61.7.
61. उदधिजलमपि नइवलं जातम् । 197.14ff.
62. उद्धृताहमनेन तत्र वचनानुग्रहेण महादुःखपंकमग्ना 160.13ff.
63. उपजाततर्षोऽमतितरां तदंघ्रियुगलावलोकने...58.3ff.
64. उपनीता च...अवरोधहेतुः...190.12
65. उपपत्तिभिर्मन्दीक्रियमाणजीवितपरित्यागबुद्धिः 112.23.
66. ऊर्ध्वशोषं शुष्यद्भिः...69.13.
97. ऋषीणामपि मुषितधैर्याणि दृश्यन्ते...207.19.
68. कण्ठे गृहीतवती...198.31.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

69. कथमिदानीम्...आत्मानं ऋषिजनस्य दर्शयिष्यामि 196.10ff.
70. कथमेकाकिनी पतिता शून्यायामिहाटव्याम् 198.26ff.
71. कथय केन प्रकारेण प्रगुणयामि त्वाम् 223.17ff.
72. कथं शिक्षिता एतावतः करणप्रयोगान् 158.29.
73. करग्रहणोत्सवम् आसादयिष्यति 160.19ff.
74. कल्टीकीटादापदं प्राप्तोऽसि 111.1.
75. कराग्रेण बाहुमूले मामग्रहीत् 196.13.
76. करिष्यसि विफलकं महागुणरत्नानां पात्रं शरीरलाभम् 167.1ff.
77. कष्टम् ! आगतः कोऽप्यनुपदी 195.6.
78. कष्टम् ! आभाषितो नाभीष्टजनः 193.2
79. कष्टम् । न संपन्नमभीष्टम् 195.15.
80. कस्तवास्मिन्नास्ते 196.4.
81. कस्मान्महाकृपण इव मिथ्योत्तरैर्निवारयसि माम् 185.24ff.
82. कस्य कथयामि 196.9.
83. कस्य वा मुखेन ख्यापयामि प्राक्तनं ते निजकृत्यम् 223.24ff.
84. काकिणीमपि न ददाति 238.28.
85. कारय जीवनमुदारम् 170.6ff.
86. काहमुपदेशदाने 191.19ff.
87. किमनेन क्लिष्टफलयानया नरेन्द्रसेवयैव शासितेन भूयः कदर्थितेन कृपणेन 65.23ff.
88. किमप्यानन्दितोऽहम् 95.11.
89. किमिति कदर्थितोऽयं त्वया आत्मा 43.1ff.
90. किं तवागमनकार्यमत्रोपजातम् 196.3ff.
91. किं तस्य वृत्तम् 130.16ff.
92. किं तु दुष्करमिदं मादृशानाम् 196.18.
93. किं पापकारिणि कृतः कारणमन्तरेण त्वयास्य निजस्य...विनाशो राजवंशस्य 179.27ff.
94. किं पुनरिदं देवेन कारयितव्यम् 249.19.
95. किं पुनरिदं विज्ञापयति 91.11ff.
96. किमन्योऽस्ति कश्चिन्मम तव स्थाने 196.19ff
97. किमहमावेदयामि मन्दभाग्या । दैवमत्र प्रष्टव्यम् 200.1.
98. किमहिताहं ते 196.19.
99. किं मुधा निधाय जानुनोपरि मूर्धानमवनतमुखी तिष्ठसि 196.11ff.
100. किमेतत्तदायत्तम् 230.16.
101. किं वारयसि, दैवेनैव वारिता 179.20.
102. किं वा ममैतेन चिन्तितेन 114.17ff.
103. किं शिक्ष्यते तव 96.17.
104. कीनाशतां प्रतिपद्य 238.28.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

105. कुरु प्रगुणां करे कृपाणिकाम् 189.31.
106. कुलपतेः समर्प्य ताम् 200.22.
107. कृतमतिक्रान्तवस्तुचिन्तया 197.15.
108. कृतमतीवदुष्करं त्वया 184.19.
109. कुतस्त्वेहशस्यास्य नाट्यवेदस्याधिगतिः 158.28.
110. कृतोर्ध्वावस्थानः 133.17.
111. केन ते दुर्मतिरियं दत्ता 196.4.
112. केन संक्रामिता (त्वयि) इयमंगहाराणां गति 158.29ff.
113. केन स्थिता व्यापारेण देवी 228.4ff.
114. केनापि महता कार्यान्तरेणान्तरैवोपस्थितम् 130.20.
115. केयमत्रभवती, क्व वा जातपरिचया 199.30.
116. केवलमगाधशोकजलधौ निक्षिप्ताः 130.16.
117. केवलमिदानीं न वक्तव्योऽहमन्यत् किमपि 58.1.
118. कोऽहमुपकारक्रियायामस्याः 183.26.
119. कोऽहं तव पराजये 57.17.
120. क्लेशमतिमहान्तमासादयिष्यति 114.14ff.
121. क्व भूत्वा कालमतिवाहयामि मन्दभाग्या 12.31.
122. क्व यासि दुष्टः ? पतितोऽद्य दृष्टिगोचरे 224.4ff.
123. क्षपा विराममभजत 103.4.
124. क्षयमगाद्रजनिः 148.4.
125. क्षितौ पदं बध्नाति 25.31.
126. गुप्तेन भूत्वा प्रापणीयः लेखः 204.16ff.
127. गते च तत्र (use of तत्र for तस्मिन् in Loc. Abso.) 204.19
128. गतोऽस्यधस्तादनेन दुश्चेष्टितेन 224.4.
129. गृहाण तावन्मूकताम् 230.10.
130. गृहे स्थितिमपारयन्ती कर्तुम् 241.22.
131. घटितश्च विनाशः 65.19.
132. चलितस्तावदहमभिलषितमुद्देशम् 222.21ff.
133. चैतन्यालिंगितः 55.6.
134. जगाम परिणाममप्रतर्कितैव रजनिः 87.12.
135. जोषमभवत् 86.11.
136. तत इतः 37.15; 155.25.
137. ततोऽयमपि तिष्ठतु 65.24ff.
138. तत्र क्षणे (use of तत्र for तस्मिन् in Loc. Abso.) 169.14.
139. तत्र हि कृते (use of तत्र for तस्मिन् in Loc. Abso.) 191.6;
तत्रान्तर्हितायाम् (use of तत्र for तस्याम् in Loc. Abso.) 236.7.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

140. तथापि देव्या शरीरे दृढमप्रमत्तया भवितव्यम् 198.9.
141. तथाश्रुता देवेनासीत् 99.14.
142. तदल्पमतिभूयसा विचारेण 168.19.
143. तदा अस्माद् अन्तिकात् 221.2.
144. तदेवं स्थिते 167.5.
145. तदेव बद्धो मया ते पश्चिमः प्रार्थनाञ्जलिः 170.18.
146 तत्र कार्योऽधुना तावदस्मदागमनानुबन्धः 227.18.
147. तवावस्थानमहितस्य अध्यक्षमेव 192.20ff.
148. तस्यैव...प्रदास्यति एनाम् 190.10ff.
149. न व्यतिरिच्यते किंचित् 190.22.
150. तिष्ठति स ते जीवितेशः 202.29ff.
151. तूष्णिका अभवत् 0.9.
152. तृणबुद्धिं बबन्ध 13.10.
153. तृणाय मन्यमाना स्त्रैणम् 182.24.
154. त्वमस्माभिरस्मै दातुमध्यवसितासि 192.12.
155. त्वया कर्णधारिण्याऽस्य वचने प्रवृत्तिः 166.22ff.
156. दन्तवदनक्षालना 245.27.
157. दत्ते पत्रं कुवलयततेरायतं चक्षुरस्याः 149.20.
158. दत्वाक्षतान् निर्गतान् बन्धवृद्धासु 42 25.
159. दत्त्वा जीवनमतिप्रभूतम् 75.12.
160. दर्शनं नु यदैव देवः प्रसीदति तदैव करोति (use of the present tense in the sense of future) 58.21.
161. दापय प्रयाणम् 170.7ff.
162. दीयतामितः क्षणं दृष्टिः 156 24.
163. दीर्घनिद्रायां शायिनः 193.28.
164. दूरमावर्जितानि सामाजिकमनांसि 158.27.
165. दूतमुखेन सख्यं कृत्वा 187.28.
166. दुरात्मन् आत्मनैव निष्पादितां विपदमीदृशीमस्याः पश्यतो मनागपि न ते विच्छायता संजाता 180.10ff.
167. दुर्लभः पुनरीदृशे पुण्यसरसि शरीरत्यागः 198.17.
168. दूरमवसृतो मे सन्तापः 196.27.
169. दृढमायासितासि 42.32.
170. दृष्टं चास्य चरणकमलद्वयं देवस्य 58.8ff.
171. दृष्टा शीलश्रुति ते शालीनता 196.12.
172. देवतार्चनकर्म निर्माणमगमत् 150.20.
173. देवस्येव किंचिदनुकरोति 159.21.
174. देवानां प्रियेण 239.3.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

175. देहं वर्तयन्ती 202.2.
176. द्वारदेशमशून्यं विधाय 94.20.
177. भिन्दन्ती मंगलगीतिभिर्जगज्जगौ जनता 154.24.
178. न कश्चिदप्यत्र परः 59.22.
179. न किंचित्कृतेनाकालगमनेन 208 2.
180. न किञ्चिदादिष्टेनान्येन 107.14ff.
181. न कृता प्रतिनिवृत्तिः 130.15.
182. न च जनिता...चित्तनिर्वृतिः 130.15ff.
183. न चिरादपि प्राक्तनीं प्रकृतिमापादयिष्यसि विनाऽस्मत्स्वामिनीप्रसादम् 224.7ff.
184. न जाने सा वराकी गता कामवस्थाम् 187.5ff.
185. न तावन्मया गन्तव्यं न यावदार्या समागता 214.5.
186. न त्वामितःप्रभृति दुःखे स्थापयिष्यामि 196.23ff.
187. न मे निसर्गदुर्विदग्धं श्रद्धाति दग्धहृदयम् 160.31.
188. न पारितो निवर्तयितुम् 107. 10ff.
189. न मनागपि खेदमवहम् 164.24.
190. न मे गृहं स्पृहयत्य सिंहलद्वीपाय 59.17.
191. न शक्यते किमपि तेऽन्यथा कर्तुम् 214.6.
192. न हि सा मम भाग्यसंपन्मम यथाऽस्य.... अभिमतमर्थं साधयामि 164.13.
193. नावमागस्तीं गतिं ग्राहयसि 85.6.
194. नास्त्यगोचरः पुराकृतकर्मणाम् 202. 12ff.
195. निरवलम्बनमात्मानममुञ्चम् 148. 20.
196. निरस्तदाक्षिण्यमितराभिवातिरूक्षैरक्षरैमामवादीत् 196 2.
197. निरामयशरीरा संप्रत्येव मुक्ता मया 159.17.
198. निराशीकृतोऽसि दुष्कृतिकृतान्तेन 224.6ff.
199. निरुद्धश्च निर्बन्धेन 227.9.
200. निपादितां प्रतिपद्य 61.18.
201. निषिद्धोऽपि जाल्मः प्रस्थितोऽयं जालिकः 165.18.
202. पतिष्यसि...कस्यापि...शिरसि 166.32ff
203. परं विस्मयमगच्छत् 58. 12.
204. परां मुदमधत्त 37. 2.
205. परां मुदमुवाह 12, 11 ff
206. पराहतमिव प्रेङ्खद्भिः 237. 17ff.
207. पर्यङ्कमजुषम् 228. 28.
208. पर्याप्तमनुना संभ्रमेण 247.13.
209. पश्चिमो न भवामि 34. 14.
210. (वज्रायुधस्य) पाणिप्रणयितां त्वया नेतव्यः 37, 10.

211. (देवस्य) पादपंकजेभ्यः शपते 54. 22.
212. (देवस्य) पार्श्वे प्रस्थापितोऽसि 99. 8ff.
213. पाशमपटयम् 78. 2
214. पीतं कर्णामृतम् 94. 3.
215. पुनरनुयुञ्जतां विशेषावगमार्थमत्रभवती 59.15.
216. पुनरुक्तमापतता 133. 7.
217. पुनरुक्तमेव्होहीति भाषमाणः 217. 31.
218. पूर्वपक्षीकरोति 149. 21.
219. पृच्छती प्रबन्धेन स्थितिवृत्तान्तमम्बायाः 201. 13.
220. प्रगुणितं राजभिः 235.18.
221. प्रत्नुरभ्यपास्ततन्द्रेण 241. 9ff.
222. प्रतिकूलमुपक्रम्यमाणः 223. 16ff.
223. प्रतिपद्य....सर्वाङ्गीणमाकल्पम् 103. 15ff.
224. प्रतिपन्ना च भवती...निषेद्धुमेषाम् 192.19.
225. प्रतिविधेयं राजकार्यम् 107. 6.
226. प्रनष्टजीवितानां दुर्घटं पुनः प्राणनम् 198. 14.
227. प्रपन्ने च तत्र (use of तत्र for तस्मिन्) 235, 16.
228. प्रबन्धवर्षमाना 103. 1.
229. प्रभातायां च शर्वर्याम् 103. 5.
230. प्रभावमद्भुतं भावयतः 36. 12ff.
231. प्रत्रगतां गताभिरस्नाभिः...किं ते प्रियं करणीयम् 234. 23ff.
232. प्रशस्तिमगमत् 146. 1.
233. प्रसीद यामः प्रतीपम् 164. 29.
234. प्रस्थिते च तत्र (= तस्मिन्) 161.18.
235. प्रस्थीयतामभ्युदयाय 76. 10.
236. प्रापितो मतिविशेषः प्रकर्षम् 170.3.
237. प्राभृतं कर्तुम् 229. 26.
238. प्रायच्छत् 200. 27.
239. प्रीतिमभिगच्छतु 57. 13.
240. बद्धास्य मूर्ध्नि स्थितिः 140.25.
241. बधान क्षणमात्रमपतोऽवस्थानम् 53. 20.
242. बधान हस्ते 84.32
243. बबन्ध पक्षपातम् 58.13 ff.
244. बाढमावर्जितोऽहं...त्वदीयसौजन्येन 57.25.
245. बुसाय मत्वावधीरयद्भिः 59.15.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

246. भज निराकुलमनारतोत्सवान् 167.15
247. भूग: स्वच्छन्दतामवगच्छम् 174.26.
248. भृत्यतां नीत: 167.30.
249. मत्परोक्षे एष गृहे न स्थास्यति 114.16.
250. मम गुरुस्नेहोऽपि गुरुजनो जनः संजातः 160.8.
251. मया प्रत्यासनीयाः प्राणाः 170.21.
252. मरणमपि पापकारिण्या न संपद्यते 197.13.
253. मर्तुमपि हताशा न शक्नोमि 194.19.
254. मा...मे निघ्नतां व्रज 223.13ff.
255. मा विधेहि तावदन्यं व्याक्षेपम् 190.1.
256. मा विधेहि द्विधाभावम् 167.7-8
257. मिथुनस्य विघटनं कृतम् 65.19.
258. मीलितेक्षणः...जगाम पर्यस्तविग्रहस्तिर्यगुत्संगम् 110.19.
259. मुक्तकण्ठमतिचिरं प्रारोदीत् 245.27
260. मुग्धो वराकः 166.3.
261. मूल्यमुद्घट्टयद्भिः 69.4.
262. मोचयित्वात्मानम्...आगन्तव्यम् 99.18ff.
263. यदि परम् 159.21,
264. यदि परिमिदानीं पक्षविक्षेपेण देवतायतनानि लंघयसि 224.6.
265. यद्यत्रापि शैथिल्यं कोऽन्यः प्रक्रमो भविष्यति 188.24.
266. यादृशोऽहं तादृगहमेव नान्यः 223.24.
267. यापितेन निर्दयं दारुभवनेनोह्यमानो 223.2.
268. यूनः प्रेषितः 64.7.
269. रक्षणीयः क्षुद्रलोकोपद्रवः 241.10.
270. रणितमुच्चचार 108.10ff.
271. राजसूनोः साधयितुमनपायमस्तित्वम् 112.22ff.
272. लघिमानमाश्रित्य शरणार्थमालोकयसि किमलीकमेवाशाः 224.6ff.
273. लब्धचैतन्यां तामकार्षीत् 230.6.
274. लेखमक्षिपत् 187.25ff.
275. वक्तुमिच्छति किमप्ययं भृत्यपरमाणुः 166.7.
276. वञ्चयित्वा मच्चक्षुः 222.1.
277. वन्दस्व तिलकविधिना 168.19.
278. वर्धसे...वरागमनोत्सवेन 249.12ff.
279. वल्कलानि...तव तनौ समारोपितानि 198.29.
280. वस्तु च व्यक्तीकुरु वचनश्रुत्या यदानेतव्यम 100.1ff.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

281. वारंवारमापादयता सितपटस्य पाटवम् 85.12.
282. विचारपदवीं प्रापितस्त्वया...निजप्रसाद: 247.14.
283. विच्छायतामगच्छत् 225.17.
284. विजनमादिश्यताम् 248.19.
285. विज्ञापनीयमिदमस्मद्वचो नभश्चरेन्द्रस्य 99.10.
286. विधाय मामपगताहारवाञ्छम् 150.23.
287. विधेयतां गता जीवितं देवी 209.1.
288. विधेहि प्रस्थानमधुनैव 192.21.
289. विषविकारोऽयं...समन्तत: वपुषि विलसित: 222.10
290. विष्टरे न्यवेशयत् 251.17.
291. विससर्ज वाजिम् 239.23.
92. विहितापरचरनामोद्घट्टनाम् 173.14.
293. वेगमतिमहान्तमातनोत् 141.21.
294. व्यधीयन्त वणिकैः...निश्चला: कला: वल्लकीषु 158.4 ff.
295. शत्रोरपहृता भवति 190.12 ff.
296. श्रवसि समाचारयत 191.5.
297. स एष कल्याणानुबन्धी कल्याणसंपाल्लाभ: 249.15ff.
298. सत्वरमाचकर्ष नावम् 85.20.
299. सत्वरोऽहमत्रकर्मणि निजेनैव प्रयोजनेन 97.10 ff.
300. सप्रयत्नेन भूत्वा लिखितम् 95.14.
301. समावर्ज्जयतु पुण्यस्कन्धमतिमहान्तम् 189.25.
302. सर्वथा कुरु स्थिरमवस्थानाय चेत: 59.26.
303. सर्वथा यदस्ति तदस्तु 35.10.
304. सर्वथा यथासुखमाऽऽस्स्व 196.23ff.
305. सर्वमिदमन्यन्न विज्ञायते किमिति 197.9.
306. सा हि दु:खमास्ते 248.11ff.
307. सादरं द्रष्टव्या 98.27.
308. सिंहानादानुच्चकैर्मुमुचु: 134.15.
309. सुखमयीं कामापि दशां प्रापय 45.18.
310. संक्षिप्तैरेव वर्णैराकर्णयतु कल्याणराशि: 97.12ff.
311. संगरेषु प्रवेश: संवृत: 52.26.
312. संनिधावभवत् 199.27.
313. संवृणु त्वराम् 247.13.
314. स्कन्धावाररममुञ्चत् 48.19; 106.8ff.
315. स्थापितास्तावद्वयं त्वदीयवचसि 188.2.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

316. स्थापितं लग्नम् 248.28.
317. स्थिता तावदधुना तीर्थयात्रा 243,31.
318. स्थितं तावद्देवतादर्शनम् 164.22.
319. स्थितिमकल्पयत् 57.4.
320. स्वयमजातानुभवस्य दुर्भिलेयं वचनपद्धतिरसौ 198.16.
321. स्वागतं ते । साधु कृतं यदत्रागतोऽसि 59.11.
322. स्वीकृतं स्वतन्त्रत्वम् 209.2ff.
323 हस्ते चक्र 112.8.
324. हा किमनुष्ठितं निष्ठुरप्रकृतिना दैवेन 179.16 ff.
325. हा किमिदमापतितम् 179.16.
326. हारः प्रधानरत्नानां मध्यवर्ती कर्तव्यः 37.7.
327. ह्रीतापि न तपस्विलोकस्य 196.4.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

APPENDIX-E

INDEX VERBORUM

The following list includes : (i) seemingly familiar words used in rare senses ; (ii) rare words ; and (iii) words newly coined by the poet. The words marked with the sign A are listed partly or wholly in the Amarakosha (AK); those with T are found in the Trikandaseshakosha (TSK) ; and those with P have a parallel in Dhanapala's own Paialacchi–nama–mala (PLN) ; the rest being newly coined by the poet himself. The words adopted by Hemacandra, either in his Abhidhanacintamani (ACH) or Anekartha-samgraha (AAS) are marked with the silgn H.

H.	42.3	अकम्प्रष्टिप्रदीप
T. H.	201.27	अकल्कमानस
	83.27	अकूपार
H.	158.14	अक्रमाहत
A.	64.16	अक्षिगत
	22.4	अग्निशौचसिचय
	179.17	अग्रकर
	219.13	अग्रतुण्डसंदंश
	27.23	अघृणाञ्चन
	60.17	अंगजीव
	193.16	अंगणवितर्दिका
	23.22	अंगमात्र
A.	158.30	अंगहार
	28.4	अचिररोचिस्
	14.24	अञ्जलिवड्
P.	12.17	अतर्कित
	114.32	अतुषारदीधिति
A.	124.30	अदभ्राभ्रदहन (?)
	68.25	अद्यश्वीन
	93.9	अनन्यजनि
	90.12	अनीति
H.	37.4	अनुल्बण
	15.2	अपकलि
P.	161.28	अपश्चिमभगवान्
	244.28	अपहस्तित
A.	242.15	अभीषु
	200.10	अभ्यमित्रीन्
T.	188.29	अभ्यास
	124.30	अभ्रभ्रमि
	103.25ff	अम्बरक्रीड
	91.12ff	अम्बरोत्तम्भिन्
A.P.	39.23	अरघट्ट
A.	76.31	अरित्र
A.	115.15	अर्चा
A.	133.31	अलिक
T.	178.1	अवचूलचामर
A.	109.4	अवट
A.	32 30	अवष्टम्भ
H.	200.12	अवस्कन्द
	49.18ff	अवस्कन्दपात
	79.19	अविक्षेपेण
A.	41.21	अवेक्षण
	45.27	अव्यंग
	29.5	असक्तम्
	109.15	असमाधि
	71.10	असुखम्
	8.27	असौजन्य
H.	50 30	अस्रजल
	138.7	अर्हंप्रथमिका
	77.24	आक्षणिक
	43.12	आचान्त

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

A.P.	14.1	आढ्य
A.	69.9	आढ्यनैगम
A.	89.5	आतपत्रिका
	7.9	आत्मलाभ
A.P.	40.6	आधोरण
T.	69.19	आनन्दगद्गदिका
A.	116 13	आपानकमर्दल
A.	89.7)	
	176.27)	आप्रपदीन
	177.26)	
A.T.	68.7	आभरणपर्याणक
H.P.	44.7	आयल्लक
	49.4	आथामिक
A.	40.24	आरालिक
H.P.	54.6	आलीन
	40.19	आवर्जित
	70.28	आवर्ज्यमान
	42.30	आवलित
A.P.	12.13	आशय
A.	220.7	आसन्दी
	161.14	इहत्यम्
P.	49.25	उच्छलित
	254.7	उच्छून
	11.9)	
	88.14)	उज्जिहान
	189.7)	
	119.9	उत्कटदशारचिताकाण्डकम्बर
A.	22.4ff	उत्तरासंग
	48.11	उदक्त
A.	122.18	उदकशम्या
	83.5	उदग्र
	32.5	उदन्तदान
	61 28	उद्घाटक
A.	41.1	उद्वर्त्य
H.P.	156.27	उन्नाह
T.	175.5	उन्निद्रक
	133.20	उपक्रुष्ट

H.	28.3	उपदंश
	29.30	
	49 3	उपवाह्यवाजिन
	19.8	उर्मिका
A.	27.22	उल्वण
	126.1	उष्णवारण
	46.31	ऊर्ध्वस्थित
	67.7	ऊरुसंदंश
A.	84.10	ऊर्णासिक्थक
A.	26.6	ऋक्थ
	116.20	
	41.13	एकहेलया
	28.11	ओष्ठपृष्ठ
	35.17	औचित्यमुद्रा
T.	177.8	अंशुकदशा
	39.22	कंकत
	78.24	कटकित
A.T.	45.1	कटाह
T.	72.11	कण्टाल
	132.31	कदलिका
T.	188.10	कथकपुरंध्रि
	189.3	कनकशृंगभृंगार
A.	22.4	कपिशित
A.T.	40.19	करक
A.T.	67.16	करटकूट
A.T.	75.21	करटभित्ति
	124.8	करणि
	109.8	करपुष्कार
T.	143.25	करभिन
H.P.	236.17	करवालरत्न
T.	12.32	करालित
	75.21	करियादस
	55.18	करिविषाणकोण
	46.26	करिसारि
T.	107.9	कर्कर
H.	69.26	कर्कारु
A.	14.32	कर्णी
A.	69.30	कर्पट
H.	96.5 ff	कर्पटप्रसेविका

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

	94.15	चरणवारिरुह
	124.24	चामीकरवल्कल
	189.12 ff	चिताहुतवह
T.	41.6	चित्रसूत्रितत्रगण्डोपधान
*p.	153 10	चिहुरचय
T.	98.3	चिह्नक
A.	116.14	चुहिल
H.*P	101.6	चूला
	195.1	चेलाञ्चल
H.	14.54	छायापुरुष
	23.16	जगन्नाभि
	177.11	जंघाजाड्य
	137.26	जंजपूक
A.	14.31	जटा
A.	133.3	जम्बालकूट
	126.10	जयन्तिका
A.	115.3	जलकटाह
T.	119.23	जलप्राग्भार
	79.25	जवनिरायतपात
	28.16	जांगल
H.	30.20	जात्य
A.	136.5	जृम्भोत्तान
	25.20 ff.	ज्येष्ठजाया

	79.3	ज्वलनजन्म
	33.17	
	124.28	झगिति
	161.17	
	181.19	
	92.9	झात्कार
	132.23	
	122.18	झात्कृत
A.	90.26	टंकिका
A.P.	210.19	डिण्डीर
H.	57.21	ढौकित
	83.5	तटग्रावाण
A.	28.17	तडित्तन्तु
	206.7	तदपि
	72.3	तनिका
A.	138.4	तन्त्र
A.T.	41.9	तरणि
A.	91.13	तरणिरथ
	11.31	तरलायन्ते
T.	32.16	तरवारि
	60.1	
	40.23	तलिनायमान
T.	78.5	ताडंक
A.	137.27	तापसाकल्प
A.p.	54.28	तापिच्छ
A.T.	34.16	तामरस

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

A.	67.17 ff.	तारतूणीरबन्धुर
A.T.	42.2	तारनेत्रपटवितान
	114.3	तार्णमन्दिर
A.	81.20	तालध्वनि
A.	71.6	तिमिंगलगिल
A.	34.4	तिर्यङ्मल
	186.26	तीर्थिक
A.	116.28	तूण्या
A.	48.26	तृणपूलक
	137.30	तृणोलप
	119.8	तैगिंच्छि
P.	217.13	त्रिदशचापाद्वैत
A.	31.19	त्सरु
T.	49.3	दत्तपर्याण
	40.17	दन्तपट
	108.20	दन्तसंक्रम
	132.11 199.8	दराध्यान
A.T.	177.23	दशा
A.	218.25	दर्वीकर
	153.6	दाघ
	196.28	दारवप्रासाद
	139.13	दिनान्धवयस्
	124.31	दुःखासिका
T.	97.28	दुहितृका
A.T.	81.32	दूष्य

	168.27	
	208.22	दैहदाघ
A.T.	27.26	द्रोणी
A.	13.14	द्वितीया
A.T.	36.20	दृतिबारि
	36.8	देवभूयंगत
	39.13	देवलक
	53.32	द्विपटितमुष्टिबन्ध
	10.5	द्वीपावनीपाल
	51.10	धनुर्यन्त्र
	92.8	धमधमारव
	9.18	धर्मस्थैर्य
	13.24	धातुवादिक
	41.1	धूपधूमवर्ति
	84.19	धूमकाषमषी
A.T.	139.5	ध्यामीभवत्
A.	139.4	ध्वान्तानाय
	141.24	नड्वल
A.T.	129.16	नभस्
A.T.	35.8	नर्मकर्म
	70.11	नवनीरवासस्
A.T.	73.2	नागर
H.	45.1	नाडिका
A.	133.2 143.25 161.29	निकुरम्ब

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

P.	61.27 107.3 124.20 173.21 189.12 207.9	निकुरम्ब
H.	80.11	निर्यामक
	224.12	निर्यूहक
A.P.	179.	निःश्रेणिका
A.T.	69.6	निष्क
A.T.	39.25 69.26	निष्कुट
	59.30	नीति
A.T.	98.8	नीहारगिरी
A.T.	41 6	नेत्र
	163.30	नेत्रकञ्चुक
A.	95.27	नेत्रकूर्पासक
	50.7	नेत्रपत्रपताका
	188.31	नेत्रविस्तारिका
	55.17	नौतंत्र
A.	188.3	नौदण्ड
A.	177 1	पक्षद्वारक
A.	95.28	पक्ष्मलित
	152.23	पंचमोदगार
A.	28.15	पंचांगुल
	72 4	पटकुटी

A.	42.28	पटवास
	81.31	पटसद्म
	71.20	पटागार
A.T.	13.32	पट्ट
	150.9	पट्टासन
T.P.	217.30	पण्डकोपवन
A.	68.15	पण्यप्रसारका
A.	8.19	पतिंवरा
A.T.	64.17	पत्रकहारिन्
A.	119.9	पत्ररथ
A.	68.16. ff.	पथिकबालिका
A.	68.21	पथिकपेटक
	219.29	पथीन
A.	9.22	पद
T,	91.22	परभाग
	49.25	पराक्षेप
A,T.	66.15	परिकर
	141.16	परिकार
	20.6	परिक्षेप
	23.30	परिक्षेपिणी
	131.29 ff.	परितलिन
A.	239.26	परिपाट्या
	49.4 107.16 136.1	परिवर्धक

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

	103.14	परिवस्त्रांशुक
H.P.	54.14	परिबार
H.	41.9	पर्यस्त
T.	107,16	पर्याण
	132.10	पर्याणवध्र
	244.29	पर्यामित
	142.17	पर्युषित
A.	27.26	पर्शुका
A.	106.24	पल्लवपूल
T.	117.16	पल्यंक
A.	200.19	पस्त्यम्
A.	97.28	पांचालिका
	49.28	पाटहिक
T.	108.32 135.32	पादकटक
	9.25	पादाकुष्टि
	69.13	पामरी
	1.6	पार्श्वसर्पन्
	68.16 H	पालिक
A.	53.10	पालिध्वज
A.	179.24	पाषाणपुत्रक
A.T.	122.11	पिच्छिल
A.	76.29	पिष्टिपंचांगुल
A.T.	44.26	पिष्टातक
A.T.	52.17	पुण्डरीक
	51.30	पुनरुक्त
	35.3ff	पुत्रकाम्यन्ती

P.	183.8 196.6	पूत्कार
	136.1)	
H.	101 6	पूलक
A.	137.12	पोत्रिप्रकाण्डतुण्ड
A.	40.25	पौरोगव
	69.13	पृष्टसंगी
A.	148.14	प्रगुणम्
A.	198.5	प्रगे
A.	139.1	प्रगेतन
A.P.	85.3	√ प्रचलाय्
T.	122.21	प्रचलाकिमण्डल
	22.15	प्रणोद
A.	11.10	प्रतिकर्म
T.	247.4	प्रतिमाशशिकला
A.	126.9	प्रतियातना
	67.12	प्रतिरथ
H.	12.8	प्रतिश्रयकुटी
A.	18.7	प्रतीक्ष्य
T.	57.3	प्रत्यवसानादिकर्म
T.	246.15	प्रपातभृगु
	39.25	प्रपिका
	104.6	प्रबन्ध
A.	178.22	प्रमीत

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

H.	188.4	प्रयाण
H.	193.10	प्रयाणक
	114.31	प्रयाणशुद्धि
H.	44.27	प्रष्ठीकृत
A.	45.2	प्रसवलग्न
A.	81.13	प्रसेवक
A.T.	137.5	प्रस्थपन्न
T.	70.21	प्रस्नव
H.	177.5	प्रहत (मार्ग)
	154.8	प्रहति
	67.20	प्रहर्षोत्ताल
A.	79.4	प्रहस्त
	44.12	प्रह्लीकृत
A.	54.6	प्राजन
	108.23	
A.	137.27	प्राणिविशसन
	191.13	प्रायोपवेशनकर्म
A.P.	61.14	प्रालम्ब
A.	54.18	प्रासपूल
A.T.	132.18	प्रोथपुट
A.	122.9 ff	प्लुतकृतिकृपाण
	48.23	फरक
A.T.	22.31	फलक
	84.10	फलकसन्धि
	54.12	फलधार
	122.27	फलापीड
	48.26	फारक

A.T.	81.9	फाल
H.	68.21	बठरद्विजाति
T.	73.13	बडिशवेणु
A.T.	163.29 ff	बाहुस्वस्तिक
A.	71.20	बुध्नाण्डक
A.	69.26	भग्नवृत्ति
H.	158.6	भरतपुत्र
	236.9	भांकृत
A.T.	14.31	भुज
A.T	72.9	भुजिष्यकर्मकर
A.	68 8	भृतक
	68.12	भेककुटुम्बिनी
	220.2 |	भोगनाल
	28.10 |	
T.	218.32	भोगावली
T.	158.14	मकराकर
A.	182.25	मज्जगत
	175.16	मज्जनपाली
	136.22	मञ्जिष्ठ
A.	40.20	मणिपतद्ग्रहक
	149.3 ff	मणिशिलादारु
A.P.	9.22	मण्डल
A.P.	120.5	मंडलाग्र
	84.22	मत्सी
	49.9	मदनजागर
	218 24	मन्दारदाम

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

A.	49.11	मन्दुरा
T.	107.1	मन्मन
A.	92.9	मसृणतार
A.	7 20	महाकूपारघट्ट
	38.5	मह नरेन्द्र
	13.24	महावातिक
	117.10	महेलाधर
H.	69.7	माञ्जिष्ठ
	117.23	मार्गसह
	129.13ff	मालिकात्रय
A.	69.30	माहारजन
	41.17	मुद्रासिन्दुर
T.	13.7	मुर्मुर
	141.16	मेण्ठ
	32.11	यष्टिदीपिका
A.T.	16.29	यादसांनाथ
	83.7	यान
T.	83.8	यानम्
	83.26	यानपात्रिकासक्ति
H.	105.25	यानपात्री
A.	188.15	याप्ययान
H.	200.15	यामिक
A.	72.10	युग्य
	2.9	रघु(–वंश)
	41.12	रंगावली

	81.19	रटत्कारदन्तुर
	49.12	रणितजरठ
	112.20	रमक
	110.19	रवसंभेदमेदुर
P.	132.17	रसना (=रशना)
H.	39.31	रसवती
	50.31	रसाकुल
A.T.	95,31 | 118.23 |	राजहंस
	189 2	रासमंडली
	110.22	रोदोरन्ध्र
A,T.P.	87.17	रोहिणी
H.P.	69.16	लञ्चा
	124.3	लक्तान्त
	14.31	लम्ब
	135.32	लम्बाजिनयष्टि
T.	71.18	लयनिका
	40.7	ललाटंतप
A.	28.8	लवपाश
A	122.10	लामञ्जक
	170.13	लुण्टा
	170.13	लुण्टायक
	107.27	लेशिका

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

H.	48.25	वंठ
A.	136 21	वनस्तम्बेरम
T.	68.10	वरघिडकावलय
A.	108.31	वरत्र
H.	14.8	वर्षधर
A.T.	84.15	वल्लूर
T.P.	75.6	वहल
A.	137.26	वाचंयम
	137.16	वातिकक्रुद्धाक
	27.19	वातिकमंडल
	47.2	वारविलथ्या
A.	218 26	वारिकरक
A.	41.21	वावदूक
	178.8	वावित
T.	113.32	वासतेयीप्रथाण
	132.10	विकूणित
A.	44.10	विकोशपुष्कर
	66.23	विक्षेपविसर्जन
H.	173.24	विचकिल
	96.3	विचकिलमालभारिन्
	31.1	विचकिलस्रक्
	67.4	विच्छर्द
A.	41.7	वि द्रुमदारु
A.	27.28	विधुंतुद
H.	94.31	विद्धरूप
A.	14.23	विप्रुष
A.	1.6	विरतिलाभ
H.	112.12ff	विशेषोपलम्भ
A.	48.27	विहस्त
	47.18	वीरचक्रप्रकांड
	50·7	वीरपट्ट
A.	71.19	वृति
A.T.	8.25	वृद्धत्याग
A.	68.7ff	वृषोपस्कर
	112.15	वेलाविलक
A.	95.19	वेल्लित
T.	46.32	वेसर
A.	136 14	वैकुंठकोल
P.		वैश्रमण
T.	9.28	व्यश्र
	113.15	व्यात्तविकटकोटिन्
	91.27	व्यात्तमुखी
	116.29	व्याधी
	52.32	व्याहृतविसर्ग
A.P.	68.16	शकुल
A.	39.14	शंख
T.	73.14	शफरलुम्बि
A.	81.5	शम्बल
A.	198.29	शल्क
A.	193.19	शाककन्दली
A.T.	69.18	शाकवाटक
A.	178.7	शातकुम्भकरक
A.	162.30	शालशृंग
T.	19.14	शासन
A.	4.25	शिखरश्वभ्र
A.	71.19	शिति
A.	132.21	शितिकण्ठवयस
A.	195.19	शिपिविष्ट
A.	14.31	शिरा

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

H.	68.25	शीन
A	125.22	शुकनास
A.	113.25	शुकव्यतिकर
A.	129 16	शुचि
T.	63.6	षट्प्रश्नकगाथा
	120.14	षडंह्रि
	116.22	ष्टात्कार
	126.5	सक्षोभाक्षम्
	8.28	सगर
	49.20	संकटायमान
A.T.	108.20	संक्रम
	250.8	संगमोत्सव
	157.27	संगीतक
	62 24	संव्यान
	112.13	सत्क
A.	59.24	सनीड
	33.17	सन्तानक
	49.14	सन्नाहपट्ट
A.P.	8.23	सप्ततन्तु
	124.3ff	सप्तमात्रचित्रशिखण्डिन्
	208.8	समनुबन्ध
	3.5	समरादित्यजन्मन्
	60.20ff	समवष्टब्ध
	131.28	समवसृतिसाल
H.	72.10	समायोग
A.	38.17	सम्मूर्छित
A.	173.26	सरक
	131.30ff	सर्वपथीन
A.	207 27	सहचरी
	120.14.ff	सहस्रदलकमल
	82.27	सागरोदरसैकत
	69.15	साधनिकलोक
	37.14	सान्तानिक
H.	48.20	सामज
A.T.	200.10ff	सारकरितुरगपत्ति
A.	169.1	सारसन
	67.16	सारीपरिकरित
	122.14ff	सिक्थतिल
T.	27.24	सिचय
A.	13.11	सुत
	12.6	सुस्थासुस्थ
A.	138.30	सुहृद
	69.27	सूत्रकंबल
A.	218.13	सूपकार
	88.6	सूर्यकान्ताश्महुतभुक्
A.	28.31	सूककण
	41.16	सेवकवार
	13.7	सोत्प्रासम्
A.	15.4)	सौविदल्ल
	42.26)	
	59.30)	
	106.13	सौहित्य
	165.14)	स्तावक
H.	31.17)	
	123.8	स्त्यान
	63.16	स्त्यानतुहिन
T.	21.30)	
	68.13)	स्थपुटित
	137.14)	
	141.18)	

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

A.	9.17	स्थापत्य
A.	40.25	स्थाली
T.	68.8	स्थूलद्रविणकंडाल
	224.19	स्नेहलिग
	48.24	स्फर
A.	27.7	स्फाति
H.	30.22	स्फार
	72.29	स्फारमहस्
A.	120.21	स्रोतस्विद्
	8.25	स्वजन
	8.24	स्वरित
	14.4	स्वादिष्टोक्ति
A.	40.19	स्वेदलवलेख
	132.27	हर्षवैकृतम्
	3.2	हर्षाख्यायिका
	103.20	हस्तारविन्द
H.	39.26	हिण्डन्ती
	40.7	हिमगभस्तिन्
A.T.P.	194.5	हेलागत

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

APPENDIX F

VARIANT READINGS

The abbreviations indicate the references to the following MSS of the TM and its commentaries :

(1) B-Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, Ms, V.Sam. 1255.

(2) J-Jesalmer Palm Leaf Ms., dated V. Sam. 1912.

(3) K-Kantivijayji Bhandar, Vadodara, Ms., dated V. Sam. 1912

(4) K^1-Kantivijayji Bhandar MSS, later than K.

(5) P-Punyvijayaji Bhandar Palm Leaf Ms., V. Sam. 1255.

(6) Pmg-Marginal gloss in the P. Ms.

(7) S-Sanghavi Pada Bhandara, Patan, Ms., V. Sam. 13th Cent.

(8) S^1-Santisagar Upashray, Khambhat, Ms., V. Sam. 1648.

(9) U-Ujambai Upashray Bhandar of Ahmedabad.

(10) V-Vadi Parshvanath Bhandar, Patan Ms. V. Sam. 15th Cent.

(11) V^1-Vadi Parshvanath Bhandar, Patan Ms. V. Sam. 19th Cent.

(12) V^2-Vadi Parshvanath Bhandar, Patan, Ms. later than V^1.

(13) T-Tippana of Shantyacharya, Ms. V. Sam. 12th Cent.

(14) Tpv-Padmasagara's Vritti on TM., V. Sam. 1624.

N.B.-The numerical references are to the page-wise line numbers of the Critical Text of this Edition.

Page-1 :

(1) $JPVBKV^1V^2K^1$ begin with ॥ ॐ नमः सर्वज्ञाय ॥ with a Bhalesign preceding it; S begins with a Bhale sign preceding ॥ नमः सर्वज्ञाय ॥ U begins with a Bhale sign preceding ॥ नमो जिनाय ॥ (7) $PVBKV^1V^2K^1$-UT and Tpv संपद॰. (14) U रक्षिन्व० (15) U निश्वस्य. (19) U यथा. (24) Tpv ०सदा०

Page-2 :

(2) U सुविः; VVV ॥१०॥ through scribal oversight. (3) KK^1 वाग्य० (4) VV^1V^2 ०नमित्राणां. (5) U उन्नता० (7) VV^1V^2 कथारसनेव; B कथारसनेव. (8) S The verse number of Vs. 14 is dropped and this entails a mistake of on number less throughout in the vss. that follow upto vs. 43. (10) U drops ०या० in यथाहुया०. (12) $VBKV^1V^2K^1$ ०वाश्रुतेः U ०वाक्श्रुते. (15) VV^1V^2 ०रसस्वंधेषु; ST प्रबंधेषु (17) U ०नमस्यार्यसुनान्द्राये०. (18) U वार्चा. (22) U कथाकंथा; (32) U ०पुष्पींद०

Page 3 :

(1) U सुविया. (5) V सहरादित्य०; U समस्तादित्यजन्मः (6) U drops c and d of vs. 29. (9) U सक्ति. (12) VV^1V^2 श्वेताम्बर०; BKK^1 श्वेताम्बर०. (18) $VBKV^1V^2$ शुक्लपक्ष०; U misnumbers this verse as 34 and the mistake of one number less is carried further on. (23) U ०स्त्याश्रय: (24) Tpv. ०बिलंबि. (26) BKK^1 misnumber this verse as 37 and the mistake of one number less is carried further on. (26) S^1U विपारिणां. S ०लक्ष्मोऽभवन्; Tpv लक्ष्म्योऽभवत् BKK^1 misnumber the vs. 38 as 37 and the mistake of one number lees is carried further on. (27) $VKV^1V^2K^1$ वासिष्ठः; SSU वासिष्ठः Tpv वसते० S ०कुंठाद्भवा $PVBKV^1V^2K^1$ इत्यभिः बधाऽऽयातो महीमण्डले. (31) v ०कपोलकपाल०. (32) $VBKV^1V^2K^1SSU$ Tpv ०वैरसिंह

Page-4 :

(2) SUTpv ०सवता० (3) Tpv (3) SU आयेका: (6) Tpv. शक० (9) $PVKV^1V^2K^1$ ०कलस० (11) U repeats कयातेन सुधा (15) K वत्र V^1V^2 ०मीक्षणहती० SU ०मीक्षणवता०. (16) KKB^1 ०तत:आ०. S The verse number of vs. 44 is not mentioned; S The three verses beginning with यस्य दाक्षिण्य etc., are put between vs. 44 and 45, and the quarters b and d of the two vss. यस्य दाक्षिण्य etc., and कतावन० etc., are interchanged as d and b respectively in the respective verses. (19) $PVBKV^1V^2K^1J$ स्वांसं. (21) Tpv श्रुत्वासु (24) **Pmg.** मनोरम for महुमुंहु० C ०विलुंठित०; S^1 The vs. no. of this verse is not mentioned. (55) $PVBKV^1V^2K^1$ ०स्वम० (26) PV सार्वंवर; BK सर्वंवः; U सार्वंगी. (27) J ०सास्वा० $PVBKV^1V^2K^1$ ०अन्तः० (28) S The vs, 47 is numbered as 44 (28) T vss. 54-57 are put after vs. 47, but the manuscript tradition of the TM does not uphold this (30) J स्वेता०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Pags-5 :

(2) PBK हिमाशु० VBKV^{1}V^{2}K^1 सुचिताया. (3) V ०हसनेन. (7) V आर्ता० B Tpv शाँकस्य० U ०साकाश्य० (13) PVBKV^{1}V^{2}K^1 अक्षुन्ना (20) PVKV^{1}V^{2}K^1 महता. (21) V ०भाग्स्य०, B ०जानदाम० VU ०कौंजाद०; S ०कौंजाद्रि०; Tpv both ०कौंजाद्रि० and ०कुंजाद्रि०. (22) V ०श्वेता. (23) V ०मांगमस्य० (24) V ०मणिफला० PVBKV^1-V^{2}K^1 ०ज्जारणी० (27) Tpv ०च्युतुच्यमाना० (29) PVBKSV^{1}V^{2}K^1 ०सर्वरी० KK^1 ०तिमिरै०. (30) PVBSKV^{1}V^{2}K^1 ०सातकुंभ. (31) Tpv प्रासाधिता. (32) V ०दोषा० for ०दोला०.

Page-6 :

(2) VS ०मधूपजालक०. (6) SU ०कोसल० (9) SU ०क्षरव्यथा० is added after व्यात्यथा. (11) V शार्लीनितया; BKK^1 शालीनतया (13) V दुरितोरण०. (20) V लघ०; B लघ्य०. (32) U ०कुसुमसाश्रिक०.

Page-7 :

(6) पूर्वाभिलाषिभि० (7) U भावज्ञे: (8) PV ०व्यसने०; K व्यसनेष्टपरि० (9) PVBK-V^{1}V^{2}K^{1}U कलापरिग्रहे. (10) SU विलास यद्यभिप्लावयद्‌भिः. (12) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}SS^{1}U आविःकृत०. (13) PVBKV^{1}V^{2}K^1 आग्रहीत० (15) PVBKV^{1}V^{2}K^1 पाल्लाव०. (15) PV पापांडे०; B पाषणे०, SS^{1}U पापंडे०; Tpv पाखंडे० J पापंडिभि० (16) Tpv ०अंगणके०. (16) Tpv नागरगणे. (17) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}J विश्वकर्म (17) J प्रजापति सहस्रविनोत्पादितपौरा; U drops ०सह० of सहस्रे after नन्दितद्विजा (19) J ०दसन०. (20) V ०विक्षिप्त०, BK विक्षिप्त० (21) VBKV^{1}V^{2}K^{1}Tpv ०स्फुटिक०. (23) PBK सिखोल्लेखिना (25) VBKV^1 V^{2}K^{1}J ०स्थारव० (27) V ०भुवन० (26) S दक्षिणानिल० (27) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}J ०मुच्छुता०, Tpv ०मुदितानां. (29) VB समलक्ष्यते

Page-8 :

(1) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}S सान्द्रकाल०. (3) PV सकटित०; BK ०कटिका०. (6) V प्रदेश: (10) V ०मुत्तार्धभुज (12) J स्तापित. (19) VBKV^{1}V^{2}K^1 रागता., (20) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०संख०. (23) PBK ०सालिनापि (25) P शाठता.

Paqe-9 :

(1) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}SU कलागोभिः; S ०कलाशिभि०. (3) PVBKV^{1}V^{2}K^1 लावन्ये (4) V प्रथमाप्रेम० (5) J चित्तविशुद्ध (8) J चित्राणि सावत्राणि (9) J प्रज्वलन० (11) PVBKV^1-V^{2}K^{1}JS वैधम्येन (12) U वैमुखमाचकांक्षि. (13) PV सौंडीरतया; BKS शौडीरतया. (13) V नाम्युदयाय. (14) V निर्तिर्गुरुणा. (17) PBKK^1 ससंस (18) J ०रथांयाः (19) V omits

दुरितानि. (20) V आभिगायुक०; $BKV^1V^2K^1$ आभिगामुक (21) J चारवद्वंद० (22) P ०अन्यो-न्यश्वितां (22) S अश्वश्वर्णा. (23) V असिध्रियंत (23) $PVBKV^1V^2K^1$ प्रसासति (23) U वगुमनीनां. (24) V अक्षुणां. (24) S पत्रिणां. (27) VBKU सारीणा०. (28) T ०बाध० for ०बंध० (29) $PBKK^1$ सहश्वा. (30) S फणमित्तयः

Page–10 :

(5) $PBKK^1$ सत्समये (6) VBK क्षयमनच्छत. (8) U reads the four verses begining with यस्य दोर्ण्णि etc. here also, even though they have been included in the introductory verses. (9) $PVBKV^1V^2K^1$ नासो. S The whole verse from यस्य...निरन्वयः has been dropped due to scribal over-sight and it is then added in the margin at the top of the left half. T puts it after intro vs. 47. But not a single one of all the otiliqed MSS. of the TM bears this out (10) $PVBKV^1V^2K^1$ निंश्च. (12) VBK ०गुरुमुचा० (18) $PVBKV^1V^2K^1SS^1U$ निःकंटका: (19) K drops ०स्य of आरोप्य. (21) V ०प्रगुड० (26) U मकरलक्ष्मस्थाणं (28) $VBKV^1V^2K^1$ ०दराबलोकितः. (30) PV ०परत्वम (31) PB ०इंवर०, V ०न्देद० (31) $PVBKV^1V^2K^1$ ०नरासार०

Page-11 :

(5) V सिखंडिनिः BK शिखंडिहि. (6) $PVBKV^1V^2K^1SS^1U$ निःप्रत्याशः (7) PV विशिनीपलासश्वस्तर०: BK विसिनीपलासश्वस्तर०; Tpv विलासिनी०: PBK ०पलास०; u ०पलाशमेव (14) $PVBKV^1V^2K^1SS^1U$ काशिशाशिनं.(21) $PVBKV^1V^2K^1$ ०मक्षुन्नेव०.(21) u शुक्स० (24) Tpv ०जनांशुको० (30) BK गुणः V श्यामा भवन्ति for श्यामायान्ते. (31) V यथा सर्व-मन्वतिष्ठत: $BKV^1V^2K^1$ ०मन्वतिष्ठत: (32) V ०मध्यारत्न.

Page–12 :

(3) VBK ०प्रशक्तो० (8) V जैगृहे (10) Tpv ०सचारित्रा० (18) $PVBKV^1V^2K^1$-SS^1U निःपाथमि० (20) VBK ०परिष्टंग०. (21) ०जनितो.

(27) VBK बन्ध (30) V omits प in पश्चाल्लग्न० (30) V संकंतु. (31) S सूचितं. (32) मन्दमागां.

Page–13 :

(2) VBK त्वद्वेयेन. (3) V वबलवन्द० (10) PBK कारणभावमप्रतिपद्यमान०. (14) P ०ससिकलेव; BK शमिकलेव (16) BK शरलेन (16) V सदनविलास०.

(20) P प्रभुत्वेन. (21) J सार्वः V सर्वकासावाप्ति० (23) KK^1 विभ्रमराणां, ०भ्रम० being dropped. (24) J वसीकरण० $PVBKV^1V^2K^1$ put the passage from परां कोटि etc.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

upto लालितापत्या after लावण्यपण्य' वपुः, i.e. the end of the vs. 58, However, the older tradition as preserved in the Mss. J, S, S' and U puts it after धातुवादिकस्य; J seems to have repeated समस्तान्तःपुरः etc. after धातुवादिकस्य too, thus originating the dual roadings; S also repeats समस्तान्तपुर० etc., after धातुवादिकस्य but cancels the mistake by erasing that part of the line. PVBKV'V²K^T कोटिमाहक (27) J अन्यालन. (29) VBKV'-V²K^T श्रुचितया. (32) क्षेमेनापि.

Page-14 :

(1) PBVKV'V²K' श्रस्तसि० (6) PV महसाल०. (7) VBKK' पृष्टे (7) J ०देसो० (8) V मथःसंकथेन. (9) V omits ने in ०पदने० (12) PVBKV'V²K' ०रक्षितसरणा० (13) PVBKV'V²K' सीसानविरः०; J सीसानसिरः० (13) Tpv चलित० (14) VBK नाग्नरश्मि० (15) PVBKV'V²K' त्रिशंकु० K from ०य of आग्नेय०...on wards upto त्रि० of त्रिभुवन० etc,, the text is written on the yellow paste applied on the line to smudge the previously miswritten portion. (15) PV ०सौच शोचनाय; BK सौचशाश्वनाय (16) PVBKV'V²K'SS'u दिग्निवासि. (16) V वैश्रवण०; BK वैश्रावण०; J वैस्रवण०: S वैश्रमण: (16) J ०कोसदर्शन०, (16) V ०मुच्चलिभःनसस्मा नमितः BK ०मुच्चलित-मवसत्मानमिव. (18) PVBKV'V²K' क्षीणातपं; Tpv क्षीणातपदिवसं (19) PVBKV'V²K' ०सहश्रोपासित०. (20) VBKK' ०लक्ष्माण (28) V ०दृष्टपथसिद्ध० (29) PBKK' आभिः (29) P ०निपतितनिपतित० (32) PBKK' अमरसैन.

Page-15 :

(2) PVBKV'V²K'SS'u निःपरिग्रह० (5) PVBKV'V²K' विकासासीविषाणां. PV-BKV'V²K' (5) कासवबल० (7) PVBKV'V²K' मुद्रि० (10) V विरलमस्तिमित (13) T (15) V ०लक्षीकृत०; BK ०लक्षाकृत० (17) P ०साभिमुखी अभवद०; BK ०सार्गीमुखी भवद; J विकसित० ०साभिमुखाभ्रमवद०; J मिमुखं भवन्. (18) PVBKV'V²K' दमुपसृत्य (22) V ०रविनीतलो० S' रवनीतलो० (23) VBKV'V²K' ०तुषाररश्मि० (23) VBKV'V²K' गंगाश्रोतसा (26) PVBKV'V²K' ०पांशुला.

Page-16 :

(2) PVBKV'V²K' ०नारन्य (5) VV'V² मणिथांच्यन्ति (6) PVBKV'V²K ग्रहनंति (15) VV'V² पिपुनिता (19) VBKV'V²K' वच्छला. (21) PBKV'V²K' दसरथ.

Page-17 :

(2) U अनवेक्षित (2) PVBKV'V²K' रथाम (10) VV'V² मुग्ल (12) VV'V² तेतम (13) PVBKV'V²K' सरण्यं. (14) PVBKV'V²K' पंचालिका (25) PVBKV'-V'K' मुहूर्तमपिस्थातुमिह.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page-18 :

(6) $PVBKV^1V^2K^1$ सुपार्श्व. (8) $PVBKV^1V^2K^1JS^1U$ सुचिता. (11) J ०यसस० (12) J ०माचरणो. (19) S The text from ०वाय नरपतेरात्मनश्च...upto ०पन्नच्छेदविरचनं written on p 2 of folio 30 and p. 1 of folio 31 is blurred though not too hopelessly to be deciphered. (22) J ०गुंजस्वर०. (28) $PVBKV^1V^2$-K^1SS^1U ०दुःकरे. (29) J प्रस्न० (31) J ०माणिक्या.

Page-19 :

(19) $PVBkV^1V^2k^1SS^1U$ निःप्रत्यूह०. (23) $PVBkKV^1V^{21}S^1U$ ०प्रभावेन.

Page-20 :

(13) $PVBKV^1V^2K^1$ ०तावस्थाय० (13) S^1 ०केशराणि. (17) $PVBKV^1V^2k^1$ ०श्रोतोभिः. (25) $PVBKV^1V^2K^1S^1U$ ०प्रवाहन० (29) $PVBKV^1V^2K^1$ शाकेत०.

Page-21 :

(5) ०शखर (6) S^1U झटिति (27) $PVBKV^1V^2K^1$ ०स्तबके: (31) $PVBKV^1V^2$-K^1-श्रस्तस्य.

Page-22 :

(1) Tpv बंधुरजीवक० (4) $PVBKV^1V^2K^1$ ०मिसौच० (6) Tpv प्रभावप्रवाहेण. (7) $PVBKV^1V^2K^1$ सहग्म० (9) $PBKK^1$ माविःकृतभ्रलता सैवल०; V drops ता of ०लता० (12) $PVBKV^1V^2K^1$ ०शूचनाय. (17) $PVBKV^1V^2K^1$ ०शंकोचित०. (19) J स्वास०. (20) J मत्यत्. (29) J सलमसंघा: (30) J दर्सन०.

Page-23 :

(4) Tpv ०श्रीवच्छ०, and ०श्रीवृक्ष० too. (5) S^1U रेकमुपदर्शिति०. (29) U गौप्रतिम (28) S^1 जिनायतनश्रियं, ०शते० being dropped; u जिनायतनलक्ष्मीं (29) $PVBKV^1V^2K^1$ drop नंदीश्वरोदसागरोपांतगिरिकिटककाननेषु; S after ०नंदनद्रुमवनेषु the text from दधिमुखा-भिधान...etc. upto ०विचित्रतरु is dropped, and instead, the reading is नंदीश्वरो-दसागरोपांतगिरिकटककाननेषु कौतासख: etc. (30) $PVBKV^1V^2K^1$ पुंड्रेक्षु० (31) PVV^1V^2 ०विसाल०,

Page-24 :

(8) $PVBKV^1V^2K^1$ विषन्न०; Tpv विषिन्न०. (11) $PVBKV^1V^2K^1$ हस्यमान०. (15) PVV^1V^2 ०सुष्क०; BKK^1 ०सुष्व० (17) Tpv ०वल्लरीझात्कार०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page-25 :

(8) Tpv ◦विपाके. (14) P अनुगृहाणेमां मनःपरितोषाय ete ; B ◦तेऽञ्जलिमनुगृह्णिमनु-गृह्णाणे◦. (14) U नृपचंद्रातपा◦ (17) PVBK$V^1V^2K^1$ ◦मुक्तिधर्म (23) PVVK$V^1V^2K^1$ मुचितागुण॑.

Pags-26 :

(6) T(B^1) रिक्थम्◦. (7) PVBK$V^1V^2K^1$SS^1u गृहनन्दर॑. (14 PVBKV^1V^2-K^1 ◦सक्तंमया. (22) PVBK$V^1V^2K^1$SS^1u ◦स्थाविःकरणेन.

Page-27 :

(5) PVBK$V^1V^2K^1$ सोभातिशय॑. (13) PVBK$V^1V^2K^1$Tpv omits अद्राक्षं.च्च (14) PVBK$V^1V^2K^1$ ◦कर्कसकाय॑. (18) P राशम◦: BK राभम◦. (26) u ०शीरगति०. (30) PVBK$V^1V^2K^1$ ०मासाकरि० (30) Tpv ०लुपितत०.

Page-28 :

(2) PVBK$V^1V^2K^1$SS^1U ◦निःफल० (23) PVBK$V^1V^2K^1$ ०रासीविप०. (3) U कीकसोप० (7) PVBK$V^1V^2K^1$ रिरंशया. (7) PBK रक्षाहल०. (25) PVBKV^1V^2-K^1साश्रंण (27) PVBK$V^1V^2K^1$ Tpv add अद्राक्षं.च्च after वेतालम्. (30) S^1u श्रोतसा.

Page-29 :

(16) S^1u सेवावेप◦.

Page-30 :

(3) U drops the text from शुद्रसाश्रका: etc. upto त्वया हि. (4) PVBKV^1-V^2K^1 आःस्व (5) PVBK$V^1V^2K^1$SS^1U क्षोणितयः, (6) PVBK$V^1V^2K^1$ वंसये. (13) PVBK$V^1V^2K^1$ असृणता. (20) S^1 जातरूपशोभासौभाग्य॑.

Page-31 :

PVBK$V^1V^2K^1$SS^1U ◦निःकम्पः. (10) PVBK$V^1V^2K^1S^1$U साणया. (11) Tpv ◦शिरावल्ली◦. (12) Tpv अतिवहखड्ग◦. (17) PBKK^1 ◦सदंस◦. (18 U ०प्रसर्पितुं◦. (18) PVBK$V^1V^2K^1S^1$U Tpv निरतृंशः (24) PBKK^1S^1U सिंचितेन. (29) Tpv खण्ड◦. (31) ◦पट्टकूलं◦.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page-32 :

(2) U ०शृङ्ग०. (10) KK^1S^1U ०याल०.

Page-33 :

(7) S^1U ज्ञटिति०. (12) J drops किमपि. (14) PBKSU सुद्धांत०; V ०सुद्धांत०. (16) $PVBKV^1V^2K^1$ श्रोतः०. (18) $PVBKV^1V^2K^1J$ सीतल०. (23) J पुरंदरान् मोदितेन. (24) J सूचितं मनोहर०. (26) J ०सिखर०. (26) J ०साला०.

Page-34 :

(23) PVBK ०दासंका.

Page-35 :

(10) J प्रतिपंथी भविष्यते ।; S adds double Danda before भविष्यति and blurs the single one after it. (11) $VBKV^1V^2K^1$ क्ष्मापति०. (23) S^1 व्यवहरता. (26) J क्षीरोदर०. (26) J omits चातिरमणीयेषु प्रदेशेषु. (27) J सिखर०.

Page-36 :

(7) J कुशलतल्प०. (12) $PVBKV^1V^2K^1J$ सक्रावतार०. (18) J अभजत् ।. (26) $PVBKV^1V^2K^1$ शृचिता०.

Page-37 :

(14) Tpv शांतानिक०. (16) $PVBKV^1V^2K^1SS^1U$ शश्रमंडप०. (19) $PVBKV^1V^2K^1$ खिण्डाभि०; u ०मलाविद्राभि०, (24) $PVBKV^1V^2K^1J$ देस०. (25) T ०उद्वाहाय. (25) J ०लोकः. (25) u ०तापरिक्षेन. (29) Tpv प्रशक्ताभिः.

Page-38 :

(7) J ०रन्तपुर०. (9) J ०राशी०.

Page-39 :

(3) U क्वचिदानन०. (12) Tpv उपलक्ष्यंते. (23) u ०सारिणि०. (25) $PVBKV^1V^2K^1SS^1U$ निःकुट०.

Page-40 :

(1) $PVBKV^1V^2K^1$ भोजनसाला०. (8) $PVBKV^1V^2K^1$ शितातपत्रेण. (21) $PVBKV^1V^2K^1$ ०साटक०. (23) u ०कडुककडु०. (23) Tpv ०आकृष्य०. (28) $PVBKV^1V^2K^1U$ निष्पन्न०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page-41 :

(19) U लंकारैः. (20) PVBKV^{1}V^{2}S निःकाशयद्भिः०; S^{1}U निःकायदभि०. (21) Tpv ०वेक्ष्यणं. (28) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०प्रणधि०. (29) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}J ०सुचि०. (31) J ०मवगच्छत; SS^{1}U मगमत्.

Page-42 :

(1) J ०सवलिता०; S^1 ०विलिता०. (2) S^{1}U ०विचित्र० (4) J ०सोभिनि कृष्या०. (4) J ०कालधौत०. (5) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}SS^{1}U दुःकरेण. (7) Tpv seems to read राका-रजनीमिव befor ज्योत्स्ना० etc. (9) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}U सहश्र०. (12) J स्त्रवणे. (15) J ०च्छिष०. (17) J ०पुरः०. (21) Tpv ०आन्तवंशिकैः.

Page-43 :

(1) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}SS^{1}U निःकारण०. (3) BK रठंडिल. (4) BK रठल. (12) VBKV^{1}V^{2}K^1 o आवान्तo (14) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}SS^{2}U तनिश्र. (15) PVBKV^{1}V^2-K^1 मवस्याय. (21) PVV^{1}V^2 मपस्यत्.

Page-44 :

(8) PVBKV^{1}V^{2}K^1 शास्वतेषु. (11) PVBKV^{1}V^{2}K^1 शुभट. (15) S^{1}u करणत्रा-राश्रिते. (22) Tpv झाक्कृतेन (26) S^{1}U पिष्टातरजः. (28) PVBKV^{1}V^{2}K^1 तासीः-परम्परा.

Page-45 :

(9) PVBKV^{1}V^{2}K^1 शलिल. (10) BKK^1 मात्रें. (27) Tpv अनुतप्तापि. (29) S^{1}u पाशंसनादि.

Page-46 :

(2) S^{1}U धृतामुत्रांसिक. (3) S^{1}U after नन्दनवन the scribe abruptly repeats the text beginning with हस्तार्पितविशालपूर्णकलशानि...etc. (p. 44, l. 27 ff.) up to कांडाशैलकटकेषु (p. 46, l. 3 ff.) and carries the text forward. (10) U शूक्ष्म०. (11) PVBKV^{1}V^{2}K^1 गुंडमालं; S^{1}U मुडमाल. (12) PVBKV^{1}V^{2}K^1 शितांशु. (14) BKK^1 The phrase from ते (l. 13) to व्याकरणादीनि (l. 14) has been badly misread and a few syllables blank left thus तेपिविशेदपुराःशरमशेषा... हीनिo. (19) PVBKV^{1}V^{2}K^1 किसोर. (20) BKK^1 The portion from प्रायेणाभूत् upto मुपलब्ध (l 21) has been misread and a few syllables thereof have been left blank thus : प्रायेण........परिणता...........मुपलब्धं.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page 47 :

(6) K drops यु of वज्रायुध and keeps the space blank by showing only a horigontal top mark (—). (7) B प्रमाण-वनिपाल etc.; K the ०म० dropped by B is written and then blurred with black ink. (8) Tpv seems to read तत्पूर्वश्रुत. (11) PVV¹V² -पृष्ठ. BKK¹ समुद्रः०; (16) PVBKV¹V²K¹ ०माशक०. (20) VBKV¹V²K¹S¹U सकलत्रिभुवनाभिनंदि. (21) Tpv ०राजकन्यकेन. (23) Tpv ०ऊर्ध्वमि.

Page-48 :

(3) कुसुमसेखर०, u कुसुमशेखर; Tpv शेखर०. (5) Tpv वेष्ट०. (11) PVBKV¹V² K¹ जलासया०. (11) PVBKV¹V²K¹SS¹u ०प्रवेसित०. (11) Tpv ०वयसे०. (12) PVBKV¹V²K¹SS¹U निःकासित.

(21) PVBKV¹V²K¹SS¹U आविःकृता०. (21) PVBKV¹V²K¹SS¹u दुःप्रसहे— (24) S¹U ०स्फुर०. (26) S ०करिसारिनिःशरद०; U ०करिसारिनःसरिद०. (27) BK ०कुवार० (29) Tpv ०घंटानि०. (30) Tpv योश्वनानि for आयोधनानि.

Page-49 :

(1) Tpv drops तु. (5) J ०सर० (5) SS¹U ०दीर्घकेषु. (5-6) PVBKV¹V²K¹ ०सूचितेषु. (6) PVBKV¹V²K¹SS¹U चतुःपथेषु. (9) PVBKV¹V²K¹SS¹U ०निषन्ने०. (9) ०पारब्ध०. (14) PVBKV¹V²K¹ ०प्रसृत०. (30) PVBKV¹V²K¹ ०प्राश०. (31) PVBKV¹V²K¹ ०स्रा०.

Page 50 :

(14) S अचिराच्च. (22) Tpv सामंतचक्राः. (24) PSS¹ दीपका०. (24) S¹u उन्मीलिता च दीपका etc. (27) Tpv चक्षुःपक्षी (27) U प्रतिपंथ०. (4) PVBKV¹V²K¹ ०सूर्य.० (4) BK जपा० (4) VBKV¹V²K¹ कवलित. (5) PVBKV¹V²K¹ ०परसु०. (5) PVBKV¹V²K¹ सहश्रैः०. (6) PVBKV¹V²K¹S¹u ०तमिश्रै० (10-11) Tpv विगोह्यमान०. (27) Tpv मृगयू०.

Page 52 :

(3) PVBKV¹V²K¹SS¹U दुःप्रवेश०. (3) Tpv seems to wrongly connect मध्यम्. with the next sentence beginning with अनुवर्तित etc. (7) Tpv कोपि०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

(9) Tpv समवस्थित. (12) PVBK$V^1V^2k^1$ चापहृय॰. (13-14) PVBk$V^1V^2k^1$ लब्ध-शुद्धयः. (22) Tpv ॰तारतरु॰. (23) Tpv न रम्यते.

Page-53 :

(7) U अविरल॰ (24) Tpv बालतरुण॰. (20) S द्रविवाधम. (25) PBKK^1 drop च (29) U drops प्रत्ययम्रत.

Page-54 :

(1) PVV^1V^2 ॰थस्तकामुक॰. (4) PVBK$V^1V^2K^1$ प्रशश्व॰. (6) PVBk$V^1V^2K^1$ ॰रश्मियासा॰ (10) Tpv निद्रावेगेन. (13) Tpv असंहृत. (21) Tpv निर्मलपर्यास्ता॰. (24) PVBk$V^1V^2k^1$ ॰माशक्तसांद्र॰. (13) S The whole of the p. 2 of folio 101 Containing the textual portion from ॰कैरात्मयांचे: (l. 31) etc. upto ॰किंनिमित्तमेव॰ (p. 55 l. 8) is too blurred to be decipherable; the next p. 1 of folio 102 has also been affected but not so hopelessly.

Page-55 :

(3) PVBK$V^1V^2K^1$ ॰शुचिर॰. (6) Tpv ॰पप्रच्छ॰ (9) PVBK$V^1V^2K^1SS^1U$ ॰दुःकर' (19) PVBK$V^1V^2K^1$ सर्व्वंरीषु. (20) Tpv ॰विलसितेन शस्त्र॰. (21) PVV^1V^2 विस्मायित॰; BKK^1 विश्मायत॰, Tpv विस्मायित॰. (5) Tpv reads विधिना for हेतुना, and puts it after केनापि. (30) Tpv शिखर॰.

Page-56 :

(7) Tpv रमणीभूत॰. (4) PVBK$V^1V^2K^1SS^1U$ अस्ततनुतमिश्रा. (18) PVBKV^1-$V^2K^1SS^1U$ प्रनष्ट॰. (27) PVBK$V^1V^2K^1SS^1U$ ॰विपन्न॰.

Page-57 :

U ॰वस्त्र॰ (20) PVBK$V^1V^2K^1SS^1u$ प्रनष्ट॰. (26) PBBK$V^1V^2K^1$ ॰पेसलेन. (29) BKK^1 ॰वण॰.

page-58 :

(13) PVBK$V^1V^2K^1$ सौर्यविवर्जित॰. (30) PVBK$V^1V^2K^1$ ॰स्यामलेन.

Page-59 :

(1) VBK$V^1V^2K^1$ हरादृहास॰. (1) VV^1V^2 ॰वलयेन, (2) PVBK$V^1V^2K^1$ ॰पद्म-रागांशु॰ (5) Tpv उल्लंघते. (7) Tpv ॰आहृयत. (10) PVBK$V^1V^2K^1$ ॰सिरोधर॰. (14)

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Tpv स्तोक०. (15) PVBKV¹V²K¹ तेजश्वि० (17) PVBKV¹V²SS¹U Tpv परिःकृताय (18) PVBKV¹V²K¹ drop अय. (24) Tpv पर०. for अमर०.

Page-60 :

Tpv reads ०आजिर० for ०अजिर० (16) S¹u कस्मीरांदि० (17) reads ०अनंगजीवां for अंगजीवा. (19) J सरीर०. (22) JS¹u ०ऊर्ध्वधीकृतो० (25-26) PVBKV¹V²K¹ सोर्याबबोध० (26) VV¹V² ०पुरःसरे गुण. (27) Tpv ०नांगीकृत० (30) Tpv ०लक्ष्यीकृत. (2) PVBKV¹V²K¹SS¹u केलीदलहेन (3) J मावकेः (3) J ०र्विद्वद्भिरच. (4) BKK¹ सदृशे० (9) PVBKV¹V²K¹ ०मणर्हिश०; S¹ ०अहर्निशमासेवत (12) J वाशुकि (13) PVBKV¹V²K¹U रंशशिलरा. (17) PVBKV¹V²K¹ सहश्राक्ष. (19) PVBKV¹V²K¹ बाहुपास. (21) PVBKV¹V²K¹ शरधू०. (24) P पश्चद, (27) Tpv निकुरंब. (29) PBKK¹ तुखार. (30) J बदगाध. (31) J शरय्या.

Page-62 :

(2) PVBKV¹V² प्रसस्त. (3) VBKV¹V²K लुंपि. (7) PVBKV¹V²K¹ विशसुत्र. (8) Tpv चंदनमालं. (14) PBKK¹ रभिलखित. (15) PBKK¹ शरव्वाः. (15) Tpv. दाघ. (21) PVBKV¹V²K¹ स्तनकलसा. (23) PVBKV¹V²K¹ कर्केसामोदेन. (24) PVBKV¹V²K¹ विशसुत्र (28) PVBKV¹V²K Tpv निपन्नं. S p. 2 of folio 116 and p. 1 of folio 117 containing the textual portion from निषण्णं etc. upto ०समनन्तरातिक्रान्तस्य (p. 63, l. 11-12) has been blurred though not too hopelessly to be to tally undecipherable.

Page-63 :

(6) PBKV¹V²K¹ खद्गप्रझक०; V खप्रझक. (7) PVBKV¹V²K¹SS¹u Tpv निःफल. (9) PVBKV¹V²K¹ शिरयानां. (13) S¹ विरचितिवतरतुश्रूकृतिवान. (20) PVBKV¹V²K¹ Tpv पुरंद.

Page-64 :

(3) Tpv अंगतारिकै. (13) S¹U नैपुण्येन. (15) PVBKV¹V²K¹ प्रकासते. (16) PVBKV¹V²K¹ विरचनाहलेखा.; S¹u विरचनालेखा (16-17) Tpv अभिलप्य (20) Tpv अभिलपितः. (25) S¹ प्रतिमन्न.

Page-65 :

(2) PVBKV¹V²K¹ प्रजल्पति सति (9) PVBKV¹V²K¹ Tpv दुःकरे (13) PVBKV¹V²K¹ अलमनया, dropping तद्. in the beginning.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

page-66 :

(4) Tpv seems to read अहो मित्र in between गति. and पाणि., probabiy dropping उभय. (6) PVBV'V² मायार्थशुचितो; K शुचितो, after युवा, the scribe has repeated the previous lines from लुर्या. etc. upto मायार्थ though oversight and then he has smudged it with a thick line of yellow paste. 8) PVBKV'V²K' विचित्रसाद. (10) Tpv इष्टिवद्वन. (21) PVBKV'V²K' सहस्रसालिनी; S'U ॰सहस्रशालिनी. (25) PVBKV'V²K' सलोपकंठ. (25) Tpv सैन्य, dropping नौ. in the biginning. (28) PBVKV'V²K' पदातिसैन्य.

page-67 :

(8) PVBKV'V²K' श्यर्थी. (25) PVBKV'V²K' सरभ. (25) BKK' चारिना.

pagc-68 :

(3) P च्युटता.; VV'V² च्युताट्टं, BKK' च्युऽताट्टं. (12) PVV'V² कुडुंबिनी; BKK' तुडुंबिनी. (17) PVBKV'V²K' श्रांतोवहामि: (25) PVBKV'V²K' रक्षर्वीनामिः.

page-69 :

(3) PVBKV'V²K' वलोपचयसालिनां (5) S लाकुडिके; (8) J पश्यतो. (11) J मुचे. (15) S'U वुशं वुशाय. (16) J न्यंचया; PVBKV'V²K' लंचया (17) Tpv ऊरीकृत (18) SS'UT शाक्टे: (22) PVBKV'V²K'JSS'u निःकाशित. (22) PVBKV'V²K' सालंन. (24) PVBKV'V²K शुचितान. (27) S'u कांश्य (28) J न्याशी.

page-70 :

(7) PVBKV'V²K' वैवश्यता (11) PVBKV'V²K'u सफर ; U repeats सफर. (16) PV वैरूपत्य; in V प. is corrected as त्य. (21) PVBKV'V²K' प्रश्नवेनेत्र आपितें (21-23) K The text beginning from श्रुबिन्दु. etc. upto प्रमाणे. has been written on reddish yellow paste applied to blur the previons mis-written portion (23) PVBKV'V²K' विश्रुत (27) PVBKV'V²K' संखोदीर्णः (29) PVBKV'V²R' कैलाश. (10) PVKV'V²K' सकल.

page-71 :

(4) PVBKV'V²K'SS'U दुःपुत्रेण. (5) KK' गजेन्द्रगोर'. (13) PVBKV'V²K' श्रोतसि. (19) PVBKV'V²K' स्वेतैश्व. सितैभिश्च.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page-72 :

(1) PVBKV^{1}V^{2}K^1 सिथिलत०. (5) PBKK^1 ०शेनापति०. (7) PVBKV^{1}V-^{2}K^1 ०निर्नीयमान०. (16) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०वसा० (17) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०स्थामावदात. (18) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०श्रिग्ध०. (23) Tpv ०लेखिकां विल ललाट. etc. (25) PVBK-V^{1}V^{2}K^1 ०क्षितपद्मा०. (25-26) u ०कर्णभरण०. (27) PVBKV^{1}V^{2}K^1 Tpv ०स्मश्रु०. (29) PVBKV^{1}V^{2}K^1 आशक्त०.

Page-73 :

(1) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०लावन्य०. (4-5) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०लावन्य". (11) PV-BKV^{1}V^{2}K^1 ०निर्लावन्यै०. (13) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०वशांजति०; S^{1}U ०वसातलोचनै०: dropping ०शि०. (27) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०शुश्रूषा०.

Page-74 :

(10) PVBKV^{1}V^{2}K^1 सिखरशालायां (10) KK^1 कावृत्या: (16) J कुशुम०. (13) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०माल्य:, (21) PVBKV^{1}V^{2}K^1 लावन्यादि०. (30) PVBKV^{1}V^2-K^{1}SS^{1}u दुःकुला.

Page-75 :

(1) PVBKV^{1}V^{2}K^1 परासरः. (12) u कृतप्रचु०. (14) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०प्रकृष्टा. (20) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}SS^{2}u निःकामति. (21) J करट.

Page-76 :

(5) PVBKV^{1}V^{2}K^1 प्रायसो. (12) J संशित०. (15) J राजमेवक्रान्तमर. (17) PV-BKV^{1}V^{2}K^1 उपशृत्य. (18) SU भक्तिप्रवणेन शरसा बद्धांजलिः; S^1 Pmg भक्तिप्रवणेन चेतसा बद्धांजलिः. (31) J ०धारयतां.

Page-77 :

(15) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}SS^{1}u ०नाविःकृता०. (18) S^{1}u उज्ज्वलतीक्ष्मणश्व० (23) S^{1}U ०वृत्ति०. (27) Tpv ०जातजात्य०.

Page-78 :

(5) PBKK^1 सस्त्रिका. (10) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०मशक्तदर्शित०. (15) Tpv जटित०. (22) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०निषण्ण०. (24) S^{1}U कंडकिता०; T कंडविता०. (25) PVBK-V^{1}V^{2}K^1 ०निर्नीत०. (25) PVBKV^{1}V^{2}K^1 स्नात्वा. (27) PVBKV^{1}V^{2}K^1 स्तृकूटगिरिः (28-29) PVBKV^{1}V^{2}K^1 शिविशं निवेशभूः.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Paqe-79 :

(4) $PVBKV^1V^2K^1$ ०विसल्योषधिo. (5) $PVBKV^1V^2K^1$ सक्त्या (5) $PVBKV^1V^2K^1SS^1U$ ०निःप्रष्टo. (6) $PVBKV^1V^2K^1$ ०सरविसरo. (8) P ०दासरथo. (19) PVV^1V^2 अवक्षेपेण; S^1u ०मेव विक्षेपेण; Tpv क्षेपेण (22) ०लोकस्व. (25) P ०पताकया; corrected as ०पातया in ms.; SS^1U ०पताकया; Tpv पातकया. (26) Tpv ०उत्पन्न०. (31) J प्रवग० (31) Tpv उपनीत०.

Page-80 :

(4) Tpv तत्र. (5) $PVBKV^1V^2K^1$ •निरंतर• (7) T Pmg जत्योद्रकेण (11) J निर्यापकैः. (11) J ०नितस्वलिता०. (13) J शैनिक०. (15) $PVBKV^1V^2K^1$ ०दुस्थस्य० (16) J ०संध० (19) $PVBKV^1V^2k^1$ विसर्जयम्. (28) J मल्लांत.

Page-81 :

(2) $PVBKV^1V^2K^1$ तथावस्य० (4) VV^1V^2 स्वर्षे. (5-6) J संवलेन बलभद्रको. (9) PVV^1V^2 उत्लुत्य. (10) $PVBkV^1V^2k^1SS^1U$ निःफल०. (27) $PVBkV^1V^2$ ०न्नदिशी. (14) $PVBkV^1V^2K^1$ ०शंकटे (15) $PVBkV^1V^2k^1$ निषन्न०, (24) $PVBKV^1V^2K^1$ ०निपात०. (25) $PVBKV^1V^2K^1$ सिला० (32) $PVBKV^1V^2K^1$ ०आन्तर्वंसिकo (32) $PVBKV^1V^2K^1$ सुद्धान्त०.

Page-82 :

(1) PVV^1V^2 •सुष्क•; BKK^1 ०सुंष्क०. (5) $PVBKV^1V^2K^1$ आशुमुक्षणीनाँ. (6) Tpv उधृतo. (7) $PVBKV^1V^2K^1$ सिखरिणः (13) $PVBKV^1V^2K^1$ ०श्रोतसा. (20) $PVBKV^1V^2K^1$ निर्जलारन्य०. (24) VBK सेनावरा.

Page-83 :

(1) P तण्हीं; BK तूंष्णीं. (5) $PVBKV^1V^2K^1$ सिथिलयंति.

Page-84 :

(10) Tpv सिक्थुकेन. (19) P धूमकामपी, corrected as धूमकाषमपी० by addition of ष after ०का०; $VBKV^1V^2K^1$ धूमकाषमपी०; the reading धूमिका० of Paraga-vivrti is unauthentic, as it not supported by any of the MSS. (22) J ०व्यलo. (25) J सीघ्रo. (27) J ०संज्ञी (28) J ०देसo. (31) J तिरस्ची०

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page–85 :

(1) S सकुलस्य. (3) PBK सम्वृक; V सम्बृक. (3) VV[1]V[2] षाडं; BKK[1] षाटं. (7) J प्रवर्तश्व. (7) S दृष्ट्वा is not repeated. (10) J क्षुभित०.

Page–86 :

(3) PVBKV[1]V[2]K[1] कर्नाम्रुत'. (5) U after स० (of समीरणो) the scribe has abruptly started the text beginning from ०सागरैकदेशो (p. 87, l. 1) etc. upto ...कृत्वा तूष्णीं (p. 86, l. 7) obviously skipping over the proper page of the folio through oversight; this portion of the extent of about four lines in the ms. has been blurred with yellow paste, and the text is taken up from मीरणो etc. on the next page 1 of the next folio, no, 67. (10) PVBKV[1]V[2]K[1] निर्नेष्यति. (11) PVBKV[1]V[2]K[1] ०अभवत्. (13) PVBKV[1]V[2]K[1] लेसोपि. (27) PVBKV[1]V[2]K[1] मवस्य.

Page–87 :

(4) U After इति the space of about four lines on p. 2 of folio 69 has been filled with Avagraha signs and the text beginning with कृत्वा has been continued from the commencement of p. 1 of folio 68. (14) Tpv ०नांगरागा०. (18) PVBKV[1]V[2]K[1] विसर. (30) Tpv वन्ध्य०.

Page–88 :

(6) PVBKV[1]V[2]K[1] ०सूर्यकान्तस्म०. (7) PVBKV[1]V[2]K[1]SS[1]U निःप्रभीकृत०. (14) P नातिदुरदरी०, ०र० is corrected as रे in the Ms. (17) PVBKV[1]V[2]K[1] ०संनिवेसं. (23) PV ०सेखरं.

Page–89 :

(2) PVBKV[1]V[2]K[1] ०रत्नांसुक०. (8) PVBKV[1]V[2]K[1] Tpv वृद्धान्तर्वंसिक०. (10) PVBKV[1]V[2]K[1] ०रुलपितोष्ठ०. (22) PVBKV[1]V[2]K[1] तृपथगा० (28) Tpv शिलाका०. (29) PVBKV[1]V[2]K[1] ०नीलास्म०.

Page–90 :

(1) PB शोपान; शो० corrected as सो in the Ms. (7) Tpv ०विस्मापित० (21) BK ०लाका० (25) PVBKV[1]V[2]K[1]SS[1]U निःपाद्यमाने. (30) Tpv seems to read अथ च somewhere after ०अवस्थितायाम् and before क्षणमात्र० etc,; but it is nowhere to be found even in a single Ms. of the TM proper.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page-91 :

(7) U ०कुमा०, dropping ०सु० and ०नि० (11) Tpv seems to drop स. (11) P संपद्यते; पा is corrected as प in the Ms.; VBK$V^1V^2K^1$ संपद्यते. (13) J ०तोरणोनतिरस्तृत०. (16) oप्रायेन. (18) J चात्रस्यo. (22) J पिसुनयंति. (24) J ०माव । रणेत. (24) J त्राशादनाशन्न०; PVBKV^1V^2 ०त्समासन्न०. (25) J सायीनि०. (25) J पासपत० (27) J व्रीडा०. (31) PVBK$V^1V^2K^1$ श्रोतसा. (31) J स्तुति. (31) U ०चुंचु०

Page-92 :

(1) PVBK$V^1V^2K^1$ सिंजितेन (3) U ०बला० (5) VBK$V^1V^2K^1$ Tpv नलिन० (19) PVBK$V^1V^2K^1$ ०स्यामा०. (19) PVBK$V^1V^2K^1$SS^1u विकाशिभि० (19) S^1U ०सहश्रानित्र (29) PVBK$V^1V^2K^1$ स्वेतातपत्रेण.

page-93 :

(1) PVBK$V^1V^2S^1$u ०वोद्विकाश०.

Page-94 :

(17) K The text from ०च्च etc. upto द्वार० is written on yellow paste applied to blur the miswritten part of the line. (17) K ०पाली'.

Page-95 :

(7) PVBK$V^1V^2K^1$ प्रकासयितु०. (11) PVBK$V^1V^2K^1$SS^1U वाग्मिनि.

Page-96 :

(2) BKK^1 पेट्टाशुकोष्टीविणा. (5) PVBK$V^1V^2K^1S^1$u ०ांसिनी. (10-24) S The text from ०ष्टसमुचितासनोपविष्ट्य etc., upto ०दिनकरप्रभेव प्रका०, written on p. 2 of folio 180 and p. 1 of folio 181, has been blurred, though not too hopelessly to be totally undecipherable. (19) VBKK^1 मुत्ताल० (19) PBKK^1 सोभिभि०. (22) V निर्यत्र० (23) PVBK$V^1V^2K^1$ ०शेकते. (29) PVBK$V^1V^2K^1$ ०शिलातपत्रा.

Page-97 :

(12) BK ०मनभिषने. (14) PVBK$V^1V^2K^1$ सैले. (26) Tpv विचित्र०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page-98 :

(3) PVBKV¹V²K¹ ०सं कुचित० (8) PVBKV¹V²K¹ ०श्रोत:. (9) PVBKV¹V² निषन्नानां (21) Tpv तद्दृष्ट्वा. (29) PVBKV¹V²K¹SS¹U ०दु:कर०.

Page-99 :

(8) PVV¹V² पार्श्वे. (26) V ०दायिकं; u दायकं.

Page- 100 :

(8) K The portion from किं पुन: etc. upto सन्नि० is written on the yellow paste applied to blur out the miswritten part of the lines 9-10. (12) BKK¹ शक्यशे. (14) Tpv adds तद्वियोगविगमार्थं between तया and निरर्थक० (15) PVBKV¹V²K¹ देशाद्स्मदेश०. (17) PVBKV¹V²K¹ रंभोर्वशी०. (20) U संभावयामेत०. (21) U सपदमान्नेन. (23) U उपादेयस्व. (23) PV ०सम्बद्ध, BK संम्बद्ध० (23) U अभिलिख्य. (24) T तदवधार्य. (24) PBKK¹ कुसुमशेखर. (27) PBKK¹ दूरानतसिरा: VV¹V² दूरामतसिरा:.

Page-101 :

(10) KK¹ जगती०. (16) PVV¹V² सैत्य०; BKK¹ सत्य०. (17-18) PVBK-V¹V²K¹ ०गवाक्ष्य. (20, PVBKV¹V²SS¹U श्राविणा.

Page-102 :

(16) PVBKV¹V²K¹ दाहोपसमाय. (22) S¹ ०लावण्याबद्धय:. (23) S¹ वनोयमानो. (24) S¹U after कथा० the text beginning with ०गवे निवृत्ता लावण्यगुणगणना etc. (p. 101 l. 28) is repeated upto तदक्षिविस्तारमुत्प्रेक्षते, drops the text in between, and abruptly begins it from ०पि कदाप्यपहृतं चेतो etc onwards.

Page-103 :

(5) PVBKV¹V²K¹ सर्वयाम्. (5) PVBKV¹V²K¹ ०प्राहनेतनावस्यक०. (7) PVBKV¹V²K¹ शंकते. (8) PVBKV¹V²K¹ निपन्न:. (11) PVBKV¹V²K¹ पूर्वाह्न०. (14) PVBKV¹V² ०वस्त्रांसुकं. (14) PVBKV¹V²K¹ मुचिनि. (18) J उपस्पृश्य. (20) P रविमात्र०, ०मा० is corrected as ०गा० in the Ms.: V रथिमात्र०. (27) PVBKV¹V²K¹ ध्यर्थी० (28, J प्रविश्य पार्श्व०. (29) PVBKV¹V²K¹S¹U श्रोत:सु० (30) Pmg निपतित०. (31) PVBKV¹V²K¹ स्यामायमानेषु.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page–104 :

(5) BKK[1] ०मादृ०. (11) PVBKV[1]V[2]K[1]SS[1]U आविःकृता०. (14) J ०विरवो०. (16) PVBKV[1]V[2]K[1] ०पलास० (17) PVBKV[1]V[2]K[1] ०स्यामo (20) Tpv विहिता-तपत्रपाणीव. (30) J कोशलाधिपस्य: PBKK[1] कोसलाधिपस्य. (30) J पंकपिलेषु. PVBK Tpv ०शाकेतपुर०. (32) PVBKV[1]V[2]K[1] ०कल्मलेषु.

Page–105 :

(1) PVBKV[1]V[2]K[1] कालवसाच्च. (1) J विस्रांतेषु. (1) PVBKV[1]V[2]K[1] ०च्चचिरण. (2) PVBKV[1]V[2]K[1] ०केऊर० (7) J प्रष्ठ०. (9) PVBKV[4]V[2]K[1] स्वासपवना०. (13) PVBKV[1]V[2]K[1] ०निःप्रत्याश०. (17) PVBKV[1]V K[1] ०सून्येषु. (24) PVBKV[1]V[2]-K[1] सरावती. (31) PVBKV[1]V[2]K[1] ०लांच्छित० (31) ०तीरदेशो०.

Page–106 :

(13) PBKK[1] ०शुकुनिo. (17) VV[1]V[2] नवप्रकृति०. (17) p ०शानुकाश, ०शा० is corrected as सा is the Ms. (20) Tpv प्रतिविधेयां०. (30) BKK[1] सेवलोका०. (30) PVBKV[1]V[2]K[1] ०शुक्लिलष्ट०. (30) u ०कलापा. (30) T सौम्यसंपदः. (31) S[1]U सविलाश०.

Page–107 :

P आशक्त०. ०श० is corrcted as स in the Ms:, BKK[1] आशक्त० (28-30) ०विसृष्टः. after this the whole line from लोष्टविशरैः to ०पादपशाखैः has been dropped is B (29) PVV[1]V[2] ०विशरैः; (30) p शाषैः; ०षै० is corrected as ०खै० in the Ms. (30) p द्रंषु. Bkk[1] द्रंदु.

Pags–108 :

(1) Tpv अकालापक्षेपo. (4) J ग्रहीतूमल्यात. (7) J सनैः सनैः (9) PVBkV[1]V[2] प्रदेसिन्या. (11) PVBkV[1]V[2]k[1] निगुंजेषु. (14) PVBkV[1]V[2]k[1] कर्ना (16) J निःपदं शकला, S निष्यंदo: S[1]U निष्पंदo (17) U drops ०थo in ०श्लथo (24) BKK[1] ०दूंगo is dropped. (26) J दसंयता शशांकेन. (31) VV[1]V[2] मज्जीकृत.

Page–109 :

(9) PVBKV[1]V[2]K[1] शंशिभिः. (16) PVBKV[1]V[2]K[1] निषन्नो०. (16) PVBK-V[1]V[2]K[1] विषन्नेना. (23) PVBKV[1]V[2]K[1] अत्थ (28-29) PVBKV[1]V[2]K[1] परिश्रवतo.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page-110 :

(1) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०श्मश्रु०. (7) pmg व्रीडाजनन०. (23) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०शून्य०. (28) PVBKV^{1}V^{2}K^1 निषण्ण:, (30) PVBKV^{1}V^{2}K^1 सुम०.

Page-111 :

(5) PVBKV^{1}V^{2}K^1 सर्वरी०. (7) S^{1}u सुदु:खमव०. (7–8) PBKK^1 ०मुद्विग्न०. (13) PVBKV^{1}V^{2}K^1 शाकेतम् (26) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}SS^{1}U नि:सृतम० (28) U अनवगता०. (30) P संभाव्य, ०व्य० is corrected as ०ध्य०; VBKV^{1}V^{2}K^{1}J संभाध्य.

Page-112 :

(6) V रुचिर०. (6) S^{1}U Tpv ०रेख०. (8) V दाप्ते०; (12) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०पराह्न (28) p वाशिते०; ०शि० is corrected as ०सि० in the Ms.

Page-113 :

(10) PBKK^1 The portion from स्मिन् in line 1 upto ०स्थापित' in 2 is repeated in the Ms. on p. 2 of folio 88 through scribal oversight; it is first written as the last line in the middle part of p. 1 of folio 88; BK कस्मिन्प्रस्मिन्प्रदेशे etc. (11) स्थापित for frist ०स्थापित' before the beginning of the repeated line. (18) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०मामृत्य. (27) Tpv उत्थितसमुत्थित०.

Page-114 :

(9) Tpv नधिकगत०. (12) PVBKV^{1}V^{2}K^1 'शसयो. (19) PVBKV^{1}V^{2}K^1 शाकेत०. (25) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}SS^{1}U माविःकरिष्यति. (31) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०सुद्धि० (32) Tpv चंदनमाला०.

Page-115 :

(3) PVV^{1}V^2 ०तांब्र०; BK ०ताम्र०; S^{1}U ०ताम्र०. (4) PVBKV^{1}V^{2}K^1 विलाशिन्य, (4) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०तमिश्र०. (15–16) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०लावन्य०. (24) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०स्वसनेन. (26) PVBKV^{1}V^{2}K^1 सर्वरी०. (26) PVBKV^{1}V^{2}K^1 दस०. (28) Tpv निह्नुत०. (31) Pmg ०श्रम'.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page-116 :

(1) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}S$^-$U ०श्रोतसि. (2) PVBKV^{1}V^{2}K^1 पराङ्ग०. (4) J सऽङ्ग. (5-6) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}SS^{1}U ०दुःप्रवेशया. (6) P सिथिल०. (9) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}S^{1}U ०श्रोतां०. (16) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०माशीन०. (20) PVBKV^{1}V^{2}K^1 —सुक. (21) PV BKV^{1}V^{2}K^1 ०शाखा०. (22) J स्रवण०. (22) J ०ट्टात्कारया. (23) S^{1}U ०लोचनांशुसारया; pmg. लोचनाञ्जमालया. (25) PV^{1}V^2 •स्वागणिक०; BKK^1 ०रचावाणिक०. (27) PVBK-V^{1}V^{2}K^{1}SS^{1}U •निःफल•. (27) U ०लुब्ध+मूल+कानु०. (27) J द्वीपी । दीपितमागमार्गया. (31) J विगर्तेन.

Page-117 :

(4) त्रुता; S श्रुत्वाकस्मिक०; S^{1}U श्रुत्वा चाकस्मिक०. (13) PVV^{1}V^2 प्रश्रवण०. (14) J ०वशना. (16) p ०नपल्लयंका०. (18) T पल्लीo. (19) J •स्रम०. (23) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०परवसं०. (26) PVBKV^{1}V^{2}K^1 o प्रश्रवणेo. (26) PVBKV^{1}V^{2}K^1 oश्रोतसिo (27) PVBKV^{1}V^{2}K^1 oसतताo. (28) PVBKV^{1}V^{2}K^1 शितo. (29) PVBKV^{1}V^{2}K^1 oश्रोतसिo.

Page-118 :

PVBKV^{1}V^{2}K^1 oसाखिनिo (8) PVV^{1}V^2 oसलयशा.. (19) V oचिस्तारo.

page-119 :

(3-4) BKK^1 oफणिद्रo. S^{1}U oपारिन्द्रगीताo; T oपारीन्द्रo. (7) p विलाशनीo; oशिo is corrected as oसिo. in the Ms.; BKK^1 विलाशिनीo, (8) VV^{1}V^2 तैगिञ्छिo: ST oतिंगिञ्छिo, S^{1}U oतिगिंईछिo; BKK^1 oतैगिंञ्छo. (10) PVBKV^{1}V^{2}K^1 oमृद-मयंo (14) pBKk^1 oर्यसo. (15) p संशक्तं; oशo is corrected as oसo in the Ms.; BKK^1 संशस्तं. (16) S^{1}U भवति भुवनैकo. (20) PVBKV^{1}V^{2}K^1 पुन्यo (21) PBKK^1 oमुद्भुताo.

page-120 :

(15) PVBKV^{1}V^{2}K^1 oविशo (19) PVBKV^{1}V^{2}K^1 oसिखाo (21) PVBK-V^{1}V^2 oश्रोतo. (23) BKK^1 oरानाशक्लेo.

Page-121 :

(4) p oशक्तिः, oशo is corrected as oसo in the Ms. (6-7) K The portion beginning with तत्क्षणo...upto oघोणिशधo is written on the yellow paste applied on the miswritten portion to blur it. (16) PVBKV^{1}V^2 विनिसृत्य.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page-122 :

(3) PVBKV¹V²K¹ ०ग्लत० (9) PVBKV¹V²K¹ ०शंकुलेन. (12-13) PV-BKV¹V²K¹ ०चर्च्चित०. (13) PVBKV¹V²K¹ ०शिलातला०. (13–14) J विश्रांतिना. (14) PVBKV¹V²K¹ ०निपन्न०. (15) S तल्लिनपत्रना०. (23) J ०सोमं. (23) Tpv उत्तरतीर० (25-26) J ०नागसंकटमुत्कुटा०. (10) Tpv उद्विसंराध्र०.

page-123 :

(1) PVBKV¹V²K¹ करिपोत०; u कपिकापोत०. (2) PVBKV¹V²K¹ निषन्न०. (5-5) J संतानकप्रवालं (12) U ०मानत्व० (12) PVBKV¹V²K¹SS¹U कश्मीर०. (13) PVBKV¹V²K¹T मेककीर०. (13) S¹U बात्या०. (16) PVBKV¹V² सहश्चै०. (22) Tpv अविधानतरु०. (29) PVBKV¹V²K¹ सेत्था०.

Page-124 :

PVBKV¹V²K¹ दिग्मुखे. (5) PVBKV¹V²K¹ ०निवेस: (17) PVBKV¹V²-K¹ सिजान०. (18-19) PVBKV¹V²K¹ ०दस्मि०. (20) V The portion of the page 2 of folio 62 containing the last three syllables of the word निकुरुंबैः is damaged and lost; S¹U निकुरम्बैः. (25) P जटालीo; ०टा० is corrected as ०ट० in the Ms.; VV¹V² drop ०टा०; BKK¹ जटलीकृतप्रवाते०. (7) S The text in this incomplete Ms. ends here with the words कल्पतरूखण्ड. मपश्यत् । followrd by a Bhale sign ॥ छ ॥ a miniature sign of a bird, again a Bhale sign ॥छ॥ and the colophone तिलकमंजरीकथाप्रथमखण्डं समाप्तमिति ॥ छ ॥ छ ॥.

Page-125 :

(1) P वैरोचनि०; ०नि० is corrected as ०न० in the Ms.; VBKV¹V²K¹ वैरोचन०. (2) PVBKV¹V²K¹S¹U किशलयै०. (8) PVBKV¹V²K¹ विकसित०. (9) B the long passage after ०मरकतकपिशी० etc. upto रम्बरवलवर्तिभि: (p. 126 l. (20) has been dropped through scribal oversight; however, the mistake is realized at the end of the second line of p. 2 of folio 92, and with the end of the line the portion of the text from ०र्षकप्रभा-जटालेन onwards is taken up; K does not commit this mistake. (10) BKK¹ वप्रकारेण नवप्रकारेण. (12) P ०डिम्बर०. (20) PVBKV¹V²K¹ ०च्छिष०. (20) PVBKV¹V²K¹ ०स्येन०. (22) PS¹UT ०शुकनाश०; VV¹V² ०सुकनाश०, BKK¹ सुकनाशमनोरमं (28) J सदैना०

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page–126 :

(28–29) J शिखरोहिल्लखदुश्छितेन, PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०दुस्थितेन.

VV^{1}V^2 हृदयडपडलो, dropping ०घरामo, BKK^1 शेषाहडo८०. (5) Tpv सशो-भाक्ष्य० (5) J सन्वेदनसक्ति०. (6) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०श्रोतo. (9) P ०शक्र ०सo is corrected as ०स० in the Ms.; BK ०शक्रo, (13) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}J ०किशलयिताo. (14) J आशंगनिभि. (16) PVBKV^{1}V^{2}K^1 चामरसुरेन्द्र. (19) J पार्श्वे (22) J लोचनागनेo

Page–127 :

(7) S^{1}U ०भीष्माo. (10). S^{1}U प्रकृतo (17) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०लावन्यo. (28) Tpv seems to drop ०दुर्लक्षo.

Page–128 :

(4) K प्रगल्लo; The syllables ०गहल; शुभकर्म'णा are written on the yellow paste applied on the miswritten portion of the line to blur the mistake. (32) Tpv सिहलपुत्र:.

Page–129 :

(1) PVBKV^{1}V^{2}K^1 प्रकास्यo (17) Tpv अभ्यैक्षिष्ट. (22) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०विसदोo (26) PVV^{1}V^2 ०सिरोमणेo, B drops ०न्व० and reads भरतायसिरोमणे.

Page–130 :

(5) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०पाशo. (11) repeats ०स्मित:, The portion स्मित: etc. upto गंधo is written on the yellow paste applied on the miswritten portion to blur the mistake. (23) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०प्रेंखितो.

Page–131 :

(20) K The syllables ०ह्वरनाम्नि वैo are written on the yellow paste applied on the miswritten part of the line to blur it. (28) PVBKV^1-V^{2}K^1 प्रशृतo. (29) PVV^{1}V^{2}K^1 ०सिंघासनो०, B ०सिंघासेनोo.

Page–132 :

(1) PVBKV^{1}V^{2}K^1 सेवालितo (7) PVBKV^{1}V^{2}K^1 Tpv ०शरणिo (20) PV-BKV^{1}V^{2}K^1 शून्यo. (21) Tpv सितिकंठo. (26) Tpv ०शब्दगीतेनo. (29) Tpv कंपवानिव.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page-133 :

(3) PVBKV[1]V[2]K[1] ०सर्वरीo (10) P ०शकलo, ०शo is corrcted as ०सo is the Ms.; BKK[1] ०कृतलवनo, dropping the two syllables between ०तo and ०लo. (14) P ०वतंशिताo; ०सिo is corrected as ०सिo in the Ms.; BKK[1] ०वतंशिताo. (15) PVBV[1]V[2] ०किशलयo (20) PVBV[1]V[2] ०युष्ठo. (22) Tpv अपश्यत. (24) PVBKV[1]V[2]K[1] निषन्नमुo. (26) J स्वेतर्चाम०.

Page-134 :

(1) J तपवन०. (8) PVBKV[1]V[2]K[1] ०लावन्यo. (19) P ०त्रयेव; one more ०त्र०. has been added as correction after the initial one in the Ms.; BKK[1] ०त्रयेव. (12) PVBKV[1]V[2]K[1] ०शुचित०. (18) J निःष्यंशिशिरै०. (23) PVB-KV[1]V[2]K[1] ०शक्त०. (30) J ०दाo.बु (31) PVBKV[1]V[2]K[1] Tpv किशलय०.

Page-135 :

(3) PVBKV[1]V[2]K[1] ०निःपिष्टo. (4) Tpv अवेशयत्. (8) PVBKV[1]V[2]K[1] स्वसु०. (12) P विकसितo; स० is inserted as correction before वि० in the Ms.; BK सिवकसित०. (31) PVBKV[1]V[2]K[1] कसाo.

Page-136 :

(3) PVBKV[1]V[2]K[1]S[1]S[1]U पांशुल०. (20) PVBKV[1]V[2]K[1] ०पांशु० (23) PVBKV[1]V[2]K[1] ०शुचित०. (24) PVBKV[1]V[2]K[1] ०क्षुन्न०. (27) PVBKV[1]V[2]K[1] ०वन्नंनीय०. (28) PVBKV[1]V[2]K[1] ०अस्मसार०.

Page-137 :

(4) Tpv औषधीभि०. (5) U ०शिलैःदशिलोo (13) PVBKV[1]V[2]K[1] आरन्यo (14) P ०सोव०; a slanting stroke has been added as correction on to ०व०, so as to make it ०धo though ०च० is expected here; VBKV[1]V[2]K[1] ०सोध० (17) PVBKV[1]V[2]K[1] ०सून्य०. (20) PVBKV[1]V[2]K[1]S[1]u ०सहश्र०. (24) PVBKV[1]V[2]K[1] drop प्रतिपन्नपर्णशालैश्च. (29) PVBKV[1]V[2]K[1] drop साधयद्भि०. (29) S[1]u नानाविद्या विद्या: विद्याधरैः. (29) Tpv स्फुटिक. (30) PVBKV[1]V[2]K[1] शैकतo. (30) PVBKV[1]V[2]K[1] तृणेलुपां. (31) PVBKV[1]V[2]K[1] निष्यंदo ; SS[1]U निष्पंद०.

Page-138 :

(18) PVBKV[1]V[2]K[1] ०शुचिरo. (21) VKV[1]V[2]K[1] drop अपि०: B drops अयमुo.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page-139 :

(2) PVBK$V^1V^2K^1$ शंकाच०. (13) S^1U जाता. (27) PVBK$V^1V^2K^2$ सिखर०. (24-30) PBKK^1 वैश्रमण०; S^1U drop the text from वैश्रवणहरित: etc. upto ०सिन्धुफेनमिव. (29) PVBK$V^1V^2K^1$ जीर्ण०. (2) PVBK$V^1V^2K^1$ कैलाश०. (30) PV. BK$V^1V^2K^1$ श्रोतसा.

Page-140 :

(1) P यन्त्राम'द्दीरितं; ०दी० is corrected as ०दे० in the Ms,; S^1UT यन्त्रमंदीरितं० (19) P सिषर.; V The portion containing the reading is lost due to damage to the folio V^1V^2 ०सिषर०, BKK^1 ०सिपर०

Page-141 :

(4) PVBKV^1V^2U ०प्रभावानां. (31) P ०माशादयं, and ०शा० is corrected as सा in the Ms; BKK^1K^2 ०माशादयं.

Page-142 :

(12) Tpv. seems to add अखण्डते between अनन्तरमेव and च. (16) P शुचिर०; and शु is corrected as सु in the Ms. BKK^1K^2 शुचिर०. (18) PBV-K$V^1V^2K^1$ निविस्थैक० (18) PBVK$V^1V^2K^1$ ०स्थ०.

Page-143 :

(10) PBVK$V^1V^2K^1$ ०सत्रंगै०. (18) PBVK$V^1V^2K^1$ ०शेखं. (24) PBV-K$V^1V^2K^1$ पिसंगीभूत० (25) VV^1V^2 निकुरुंबैः. (25) S^1 करंजिता०. (31) P स्निग्ध-चारुणा, त्व and a sign of अवग्रह are added as explanatory corrections after ग्ध and णा respectively in the Ms; the idea seems to be to explain the expression as स्निग्धत्वेन चारुणा आलोक० etc, BKK^1 स्निग्धत्वचारुण.

Page-144 :

(1) Tpv. फेनोद्गमं (1) PVBK$V^1V^2K^1$ ०गुण्डा०; T ०शुण्डार०. (4) J ०सून्य०. (4) PVBK$V^1V^2K^1$ ०मासुला०. (6) PVBK$V^1V^2K^1$ सुंगार०. (10) S^1U रतिविलास, सारकफलकस्य०. (11) pVBK$V^1V^2K^1$ ०सार०. (12) PVBK$V^1V^2K^1$ ०सुरतांश०. (15) pVBK$V^1V^2K^1$ शरल०. (16) T ०मर्जित०. (17) PVBK$V^1V^2K^1$ ०कलस०. (21)

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

(21) J सफर०. (23) PVBKV¹V²K¹ ०स्तंग० (25) PVBKV¹V²K¹J स्वास० (29) PVBKV¹V²K¹ लावन्य० (30) J मजस्य०. (24) Tpv. गृह०.

Page-145 :

(3) Tpv धृतिशालिनौ. (5) PVBKV¹V²K¹ ०विकाश०. (7) p ०मुखोभव, and ०होम० inserted as correction after खो in the Ms.: V ०मुखोहोमभवं; BK ०मुखोऽहोमभवं; U ०मुखोहभवं. (13) J क्षिपशि. (14) P शंकुचसि, and शं is corrected as स in the Ms., BKK¹ शंकुचसि: J शंकुचशि; (16) J नत्वानिनिमित्तो. (18) PVB-KV¹V²K¹ ०क्षुन्न०. (21) J ०प्रविश्य. (23) J निरालंबत०. (29) PVBKV¹V²K¹J ०लावन्य०. (25) J लक्षणां.

Page-146 :

(3) PVBKV¹V²K¹ स्थिरद्वार०. (5) J सुधारच्छटा०. (7) PVBKV¹V²K¹ अपशृतेन. (9) J समाव० (11) PVBKV¹V²K¹ इवेद०. (11) p ०शक्त०, and श is corrected as स in the Ms.: BKK¹ ०शक्त. (11) J नेतंव. (13) BKK¹ ०क्षण-मभिश्रांमंषदुद्विग्नश्चेति; J ०दुद्विग्नस्च चेतस्य० (14) J ०देसा०. (15) BK ०स्चभं. (19) J प्रकासित० (19) J ०मासीत् (22) J शैकतानि. (26) P ०द्राधिमा, and द्रा is corrected as द्र in the Ms.

Page-147 :

(16) PVBkV¹V²K¹ ०किशलय० (18) PVBKV¹V²K¹ निर्न्नीता·

Page-148 :

(2) PVBKV¹V²K¹ निषन्नस्य. (3) PVBKV¹V²K¹ ०शांस० (5) K The portion from प्रकट०...upto भुवनाभोग० is written on the yellow paste applied to delete the miswritten past of the line. (27) PVBKV¹V²K¹ Tpv ०सैवल० (27) PVBKV¹V²K¹ ०प्रसान्त० (28) Tpv ०केसर०

Page-149 :

(18) PVBKV¹V²K¹ ०साथि० (31) P शुचिर०, and शु is corrected as सु० in the Ms.; VBK शुचिर०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page–150 :

(7) $PVBKV^1V^2K^1$ ०द्युचो. (16) u आसवर्ती, dropping ०न्न० before ०व० (25) BKK^1 सित्वा.

Page– 151 :

(9) $PVBKV^1V^2K^1$ कंचिद्दा०. (14) $PVBKV^1V^2K^1$ ०जथ० (23) PVBK-$V^1V^2K^1SS^1$u दुःकृत० (27) $PVBKV^1V^2K^1SS^1$u ०निःकिंचना०.

Page–152 :

(4) $PVBKV^1V^2K^1S^1U$ ०श्रोतोभिः. (10) S^1U ०त्तवक्रश्च. dropping ०निचया०. (10) BKK^1 श्वावहुमालिकाः (26) $PVBKV^1V^2K^1$ शुलभ०

Page–153 :

(3) P परिक्करमिता०, The syllables क and र are cancelled in the Ms.; B परिकरमिता०. on folio 112, and परिमिता० on folio 113 in the repeated portion; K परिकरमिता० on folio 107, and परिमिता on folio 108 in the repeated portion; S^1U ०परक्रपरिपाक० (4) P After the word फलानि the sign (x) showing some deficiency, is put, and then तस्यां etc. (l. 19) is found on folio 105 a. But that page is repeated. Evidently the former folio is meant to be cancelled. In the repeated page the verses 79–82 are found. BK The verses 79-82 are dropped; they are found in the portion repeated; from line 12 of folio 113 a in B, and from line 17 of folio 107 b is K. (5) B येऽभ्याद्य०; S^1U ०वास० (6) S^1उद्यन्नजम्रमभि-तोऽगुरुदाह०; u उद्यन्नजम्रमसितोऽगुरुदाह०. (8) S^1 ०प्रेषद० (11) S^1 ०सुरल्लवधू०.
(12) S^1 ०नकुंकुसा०. (14) Tpv. ०रोदयेनेव०. (16) S^1U नखरेणिषु श्रोणिरंगे; B नपेष्टं-गेऽलुरहंत (26) PVV^1V^2 ०सेखरो. (28) $PVBKV^1V^2K^1$ वर्धिष्णु. (29–30) PVBK-$V^1V^2K^1$ ०मांसुमुक्षणे०.

page–154 :

(2–12) **B** The verses 82–84 are dropped on folio 112, but they are found in the portion of the text repeated from folio 114; K drops the verses, but they are found in the repeated portion (6) $PVBKV^1V^2K^1$ ऽयश्च०; S^1 न्यस्वा०; U ऽयस्वा०. (12) S^1u वहलरीमिर्दुग्धारि०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

(13) J संभो. (19) BK After पराक्रमाक्रान्त० the text beginning with ०लपरिमलवाही etc. (p. 152, l. 2-) is repeated from here, and the verses which were dropped in the former portion are found in this latter portion. (22) Tpv. अमन्द०. (24) PVBKV¹V²K¹S¹U निःपर्याय (25) J अवशि, PVBKV¹V²-K¹S¹u ०मारव:.

Page-155 :

(10) PVBKV¹V²K¹ श्रोतसां, (16) J सध्रीचीजनेन, PVBKV¹V²K¹ सध्रीचीन० (21) J पन्नगेश्वरस्वास. (22-23) PVBKV¹V²K¹ निषन्नम्. (29) PVV¹V² ०कुसुमा०.

Page-156 :

(3) Tpv. ०अगमम् (5) BKK¹ ०विमानका०. (5) P शकल, and श is corrected as स० in the Ms. (9) Tpv. समाजानां. (9) Tpv. सीमन्न इव. (22) PVBKV¹V²K¹ चक्रवर्ति:. (25) PVBKV¹V²K¹ ०पिसंगा० (26) PVBKV¹V²K¹ ०लावनी०. (22) PVBKV¹V²K¹ निषन्ना०.

Page-157 :

(2) PVBKV¹V²K¹ सकुंतला. (3) PVV¹V² परिमलारवैरपतद्भिः; BKK¹ परिमलान्वैरापतद्भिः S¹u परिमलान्वैरापतद्भिः; (13-14) K The portion प्रधान...कर्म is written on the yellow paste applied on the miswritten part of the line (14) Tpv. इत्येकशः. (27) PB प्रसादय च. is dropped; KK¹ drop प्रसादय but retain च. (31) P the word सहृदय०, though written is indicated to be cancelled; VV¹V² drop सहृदय०; BKK¹ drop ०हृदय० after सहृदय०.

Page-158 :

(1) S¹U परम० before परिपोषम. (24) PVBKV¹V²K¹ ०शंकोचित०. (29) PB-KK¹ वरण.

Page-159 :

(9) J जनित्री, S¹ repeates ०व० जनयित्री०. (10) Tpv. क्वचिन्न (14-15) J जल्पितकनुस्या. (27) BKK¹ कुचिद्०.

Page-160 :

(8) P ०मेव indicated to be cancelled in the Ms.; VBKV¹V²K¹ किमेव सर्वदा etc. (14) S¹U जातपक्षपात:. (16) Tpv. मया न.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page-161 :

(4) P ०यशशा, and ०शा is corrected as सा in the Ms., BKK[1] विख्यात-यशस्सा० (7) T चरमं वचन०. (28) P ०व्रज०.

page-162 :

(1) P सुपशल्य, and श is corrected as स in the Ms.; BKK[1] सुतसत्य. (9) P प्राणंशिषम्, and शि is corrected as सि in the Ms. (10) J ०तुसत्वशवेद्य०. (18) BKK[1] दत्तपहसयेने. (14) S^1U add केशरंभार० etc. after ०धवलचामरै; J केशभाकार-विवरणव्याव्रतकरै:०. (17) J प्रभूताप्रकाम०

Page-163 :

(11) $PVBKV^1V^2K^1$ आविकृत० (28) Tpv. सुविसञ्चारितं (30) $PVBKV^1V^2$-K^1 नगरशीमनीव.

Page-164 :

(5) P ०लालिताहै:; (7) $PVBKV^1V^2K^1SS^1U$ दुःप्रवेश०.

Page-165 :

(30) T शमिता०.

Pags-166 :

(5) $PVBKV^1V^2K^1$ विधन्न०. (14) J स्थिरगति:. (15) Tpv नस्तावत्. (17) J विमांभ्रस्तन्वानया. (17) $PVBKV^1V^2K^1$ विसंस्थुला० (28) J समाश्रय

Page-167 :

(1) J विफककेनापि. (3) $PVBKV^1V^2K^1$ शानुशया. (8) $PVBKV^1V^2K^1$ ०क्षुन्न०. (10) $PVBKV^1V^2K^1$ शूक्ष्म (16) $PVBKV^1V^2K^1$ श्रोतोजलासु. (17) $PVBKV^1V^2$ K^1 ०शितपटा, S^1u ०तपटा. (28) T शालस्य०. (29) T ०नन्दिनी०

Page-168 :

(5) BKK[1] ०श्वस्थं.

Page-169 :

(29) $PVBKV^1V^2K^1$ ०पर्न्ननिवह:. (29) T अगमत. (31) $PVBKV^1V^2K^1S^1$ ०विचन्नं.

Page-170 :

(2) S^1U मायाविनां. (4) $PVBKV^1V^2K^1S^1$ ०दुःकरो. (11) PS^1 कुच्छनयप्यनस्वरं,

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

V नश्वरं; BKK[1] कृच्छमर्थ्य०; and the text after this upto ०फलवि० (1.12) consisting of one full line of a Ms. is dropped by the scribe through oversight. (1) S^1U कान्तस्वरम् for कस्वरम्. (16) $PVBKV^1V^2K^1$ बध्यश्राज०: U अध्यास०. (19) $PVBKV^1V^1K^1S^1U$ निःफल०. (23) V^1V^2 स्यामावदाततया. (24) $PVBKV^1V^2K^1$ ०श्रोतसि.

Page–171 :

(7) PVV^1V^2 सिखरशालायां. (16) $PVKV^1V^2K^1$ ०विश्रंभ०. (23) PVBK-$V^1V^1K^1$ तमिश्र; Tpv. तमिस्रिनोकाशे. (23) $PVKV^1V^2K^1S^1U$ श्रोतसीव (23) PV-$BKV^1V^2K^1$ त्रय तो०, S^1U त्रिस्रोता०. (9) S^1U drop ०गी० in अंगीकृता०.

Page–172 :

(4) $PVBKV^1V^2K^1$ सर्वरी. (5) P ०निवृत्ति० corrected as निर्वृति in Ms.; BK ०निवृत्ति०

page–173 :

(15) $PVBKV^1V^2K^1S^1u$ दुस्सहः. (19) S^1U ०भंगयो०. (25) P विलाशिनी० and ०शि० corrected as सि० in Ms.; BKK^1 त्रिलाशिनी०. (27) VV^1V^2 ०प्रोटहित, BKK^1 ०प्रौढस्नि. S^1U ०प्रौढम्नि; (28) P $VBKV^1V^2K^1$ निःकरुण०

Page–174 :

(1) S^1U ०परागो०. (3) J ०वशतो. (6) J मास. (18) J सन्निकार० (18) ०निद्रा-रयामि, and ०द्वार is corrected as द्राट in the Ms.: VV^1V^2 निद्राटयामि; BKK^1 त्रिद्राटयामि; J निद्रारयामि; S^1 निद्रारयामि; U निद्राटयामि, (23) J स्मदुःख० (24) PVBK-V^1V^2S U नाज्ञासिषं. (26) $VBKV^1V^2K^1$ ०मवगच्छम्. (28) J पूजनीयौ.

Page–175 :

(7) $PVKV^1V^2K^1$ विषन्ना. (11) $PVBKV^1V^2K^1$ add च after स्नानमण्डपिकां (15) $PVBKV^1V^2V^1$ श्रंसित० (16) $PVBKV^1V^2K^1$ ०सातकुंभ०. (18–19) PVB-$KV^1V^2K^1$ ०अंशपीठ०.

Page–176 :

(1) U पुनरभ्यदशन, dropping ०ल०. (6) $PVBKV^1V^2K^1$ शाखिसु. (8) p ०नुत्सृज्यन्ती, BKK^1 ०नुत्सृज्यजन्ती० (9) PVV^1V^2 ०शंकतेषु, BKK^1 शेतेषु. (12) PVBKV[1]-V^2K^1 ०सिखण्डिन. (15) P ०श्रस्त० is corrected as स्रस्त in the Ms. (3) PV-$BKV^1V^2K^1$ ०सून्येन०.

Page–177 :

(5) $PVBKV^1V^2K^1$ ०संकया० (8) $PVBKV^1V^2K^1$ ०दसासु. (15) PVBK-

V¹V²K¹ ०कलशा॰ (16) PVBKV¹V²K¹SS¹U ०दाविःकृत०. (24) PVBKV¹V²K¹ ०ासिकंपिशेन. (28) PVBKV¹V²K¹ ०पुन्देशु० (31) U भांतकीमांतां.

Page-178 :

(1) S¹U ०तावचूलि०. (6) Tpv उत्ताल०, (18) PVBKV¹V²K¹S¹U दिनानीत०. (21) J ०कवरावरण०. (23) PVBKV¹V²K¹ निबअन' (26) J आचिन० (29) J शाकांक्ष०

Page-179 :

(4) J शावसो० (6) K The portion ०कोत्याहलैस्तथासूतमद० is rewritten on the yellow paste applied to blur the miswritten part of the line, (9) J ०सापेन. (9) J सन्न dropping समा० (10) p शंकुचता, and श० is corrected as स' in the Ms., BKK¹ शंकुचता. (11) J मन्नमाम्तास्थाम. (24) PVBKV¹V²- ०निषन्न० (25) P शाकांक्ष०, and शा० is corrected as सा in the Ms., BKK¹ शाकांक्ष०.

Page-180 :

(1) P शानुताप०, and शा० is corrected as सा in the Ms. (2) Tpv ०तपाप्वि. (5) B the syllables ०नवेद० are dropped. (8) PVBKV¹V²K¹ पास०. (19) P शंदीपित, शं० is corected as सं in the Ms. (31) PVBKV¹V²K¹S¹U शाशाविषम्.

Page-181 :

(12) Tpv प्रथमत एव (5) PVBKV¹V²K¹ पुरुतो. (18) B ०मांदी, dropping the syllables ०सुन्द०, (21) Tpv ०प्रासाद०. (22) PVBKV¹V²K¹ ०मस्थाशिना. (23) P दशपशत, and श० is corrected as स in the Ms. (23) PVBKV¹V²K¹ निषन्न'. (26) PVBKV¹V²K¹ ०विश० (26) P वैकक्ष्यसंयिः (28) P Tpv ०माशक्त०, and श० is corrected as स in the Ms. (28) PVV¹V² ०चंश० BKK¹ चंश्च०

Pags-182 :

(4 P ०विशर, श corrected as स in the Ms ; BKK¹ ०विजर०. (15) PV-BKV¹V²K¹ पासम'थि. (16) P निःशुतो, and ०श० is corrected as स in the Ms. BKK¹ ०ह्रिसुतो. (29) PVBKV¹V²K¹ सैत्यस्य.

Page-183 :

(2) PVBKV¹V²K¹ ०श्रंसमान० (2) PVbK ०तनायुकेन. (9) PVBKV¹V²K¹ सुद्दान्त० (23) PVBKV¹V²k¹ ०शंशिना. (30) J कुचलिते०

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page-184 :

(2) J [illegible] (13) PVBK$V^5V^2K^1$ drop स. (21) **P** शरल:, and शo is corrected as स in the Ms.; B$K K^1$ निसर्गत्सरल: (24) PVBK$V^1V^2K^1$ प्रकासितम्.

Page-185 :

(1) P [illegible]. (3) S^1U [illegible] (4) PVBK$V^1V^2K^1$ add मामपृच्छत् after इति. (9) Tpv [illegible]o. (10) Tpv सप्रहर्षहासमाकृष्य. (16) PVBK$V^1V^2K^1$ •सहश्रै:. (17) PVV^1V^2 [illegible]०, B$K K^1$ [illegible]o. (20) J प्रयच्छानि. (26) J समाभिप्रेत (28) J [illegible]o (31) PVBK$V^1V^2K^1$ oशुचित•.

Page-186 :

(1) PVBK$V^1V^2K^1$ पुन्यo (3) J करुणाया. (10) PVBK$V^1V^2K^1$ oमुखाशकo. (26) S^1U [illegible]o. (26) J तीर्थमकन्यo.

Page-187 :

(15) U [illegible]; Tpv oदुत्तवसितo. (18) PBKK^1 निन्ने तुम्. (19) P रथंश शये, and oशo is corrected as स in the Ms.; BKK^1 रथंशंशयो. (22) P मुपशृत्य, and oशo is corrected as स in the Ms.

Page-188 :

(11) PVBK$V^1V^2K^1S^1$U [illegible]ती० (11) B drops अपिo (18) oसंशक्त, and oशo is corrected as स in the Ms. (21) PVBK$V^1V^2K^1$ oसहश्र० (13) PVV^1V^2 [illegible] B$K K^1$ [illegible].

Page-189 :

(2) PVBK$V^1V^2K^1$ [illegible]. (10) Tpv drops च after तत्र. (13) PVBK$V^1V^2K^1$ oविशं०. (16) PVBK$V^1V^2K^1$ निष्पन्नो. (19) PVBK$V^1V^2K^1$ oप्रशृत. (20) PVBK$V^1V^2K^1$ o[illegible]o. (20) Tpv. oशालo. (24) P oप्रशक्त, and oशo is corrected as स in the Ms. (25) PVBK$V^1V^2K^1$ पुन्य०

Page-190 :

(6) P [illegible], and oश is corrected as स in the Ms. (21) PVBK-$V^1V^2K^1$ [illegible]o, (29) Tpv प्रारिथत. (30) Tpv transfers च from before तत्र to after it, as सैत्र च.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page–191 :

(5) PVBK$V^1V^2K^1$ समुपशृत्य. (11) V भावद०. (11) VV^1V^2 प्रत्यवैरिo, BK-K^1 •वैरo. (17) Tpv अपेक्ष्यते. (24) PVBK$K^1V^2K^1$ सर्वर्या०. (30) PVBKV^1V^2-K^1 निषन्नo. (30) Tpv. आहूयो०

Page–192 :

(1) Tpv. ०विनिहितo (3) PVBK$V^1V^2K^1$ ०लावन्२o. (4) B गृहीत्वत्वा. (26) BKK^1 हुतभुक्० (26) S^1U oधूमहाo, dropping ०स्यo in between. (31) B drops पाo of पारo.

Page–193 :

(2) P ०शलिलo. and शo is corrected as स in the Ms.; B oलिल; dropping शo (4) PB oशित, and शि is corrected as सि in the Ms. (7) Tpv. oसारिo. (8) PVBK$V^1V^2K^1$ oर्वसिक्o. (13) PVBK$V^1V^2K^1S^1U$ oमाविःकृत (15) S^1U थवन्ती०; Pmg स्रवन्तीo (20) PVBK$V^1V^2K^1$ oसयन्तीयo

Page–194 :

(5) Tpv. oमुक्तातिo for उन्मुक्तातिo. (15) P मपशृतो, and ०शृ० is corrected as सृ in the Ms.; BKK^1 ०मपसृतो० (17) PVBK$V^1V^2K^1$ oमुत्पश्यामि. (19) PVBK$V^1V^2K^1S^1U$ निःकरुणo. (22) PVBK$V^1V^2K^1$ ०परवसा. (30) PVBKV^1-V^2K^1 शुचिराo.

Page–195 :

(2) PVBK$V^1V^2K^1$ निरुद्धयमाण०. (9) PVBK$V^1V^2K^1$ अवश्रस्त. (9) P अशक्तo and oशo is corrected as स in the Ms.; BKK^1 असक्तo.

Page–196 :

(15) PVBK$V^1V^2K^1$ विषन्नां. (19) PVBK$V^1V\ K^1$ Tpv निषन्न. (30) PVBK$V^1V^2K^1$ स्वासo. (30) PVBK$V^1V^2K^1$ पङ्कांसुक०.

Page–197 :

(3) B oपवालo. (14) PVBK$V^1V^2K^1$ नद्धल (14) PVBK$V^1V^2K^1$ प्राणानासाय. (24) PVBK$V^1V^2K^1$ सिखर०. (24) PVBK$V^1V^2K^1$ oशेषरo (24) B षंश for वंश. (30) PVV^1V^2 ०शितo

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page-198 :

(14) PVBKV¹V²K¹ शाश्रुपाता. (17) PVBKV¹V²K¹ पुन्य०.

Page-199 :

(1) PVBKV¹V²K¹ समास्वासा. (7) PVBKV¹V¹K¹ ०शुचित० (8) PVBK-V¹V²K¹ ०दरास्यान०. (25) Tpv यदाह.

Page-200 :

(15) कलिकायष्टिषु. (17) PVBKV¹V²K¹ वर्त्तिक:; Tpv वर्त्तिमक.: (24) PVBK-V¹V²K¹ नि:स्यन्द. (27) PVBKV¹V²K¹ ०सेखर० (30) PVBKV¹V²K¹ शुचित०

Page-201 :

(1) J श्रेयं. (7) PVBKV¹V²K¹S¹U निःपादितस्य. (10) PVBKV¹V²K¹ निशीथे; J drops मया after निशीथे. (11) J निसग्य. (12) Tpv. अवष्टभ्य, and transfers च from before करणे to after it. (15) J संवस्तुतुमि०. (21) PVBKV¹V²K¹ ०पुन्यार्जनो०

Page-202 :

(2) S¹U adds च after ०मात्मदेहं. (3) PVBKV¹V²K¹ निषन्ना. (11) PB-KK¹ ०तुखारा०. (14) Tpv. ०लक्षणाधिष्ट०. (18) Tpv. स्वाभाविलेपी. (5) Tpv. adds तं after कथय. (27) Tpv. reads वारय, and seems to rereads अन्तःपरितोषं as अन्तरपरितोषं, as can be surmised from the explanation मध्ये अपरितोषम्. (27) B अंमुपगतः, dropping ०त० after अं.

Page-203 :

(1) U repeats ०संग्रामकृतस्तेन ये० (1) BKK¹ ०सर० (10) PVBKV¹V¹K¹ लावन्य० (14) इतिहपचरणनुपुरस्व etc. (19) PVBKV¹V²K¹ पुन्य०. (28) PVBKV¹V²K¹ वषन्नेन. (31) VV¹V²S¹U ०मावेदयत.

Page-204 :

(1) PVBKV¹V²K¹ ०मनास्यानसैवल०, S¹U Tpv ०मनास्यानशैवल० (16) PVBK-V¹V²K¹ ०माशृत्य; U आश्रित्य (31) PVBKV¹V²K¹ Tpv. ०संसमान.

Page-205 :

(6) P शवला, and श is corrected as श in the Ms,; BKK¹ सवला. (10) PVBKV¹V²K¹ स्यामतां (20) P ०मानसे, and ०से is corrected as ०शे in the Ms,; BKK¹ ०मानसे. (26) Tpv. ०मण्डविका० (30) PVBKV¹V²K¹ ०माशृत्य, S¹U मासृत्य.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

page-206 :

(3) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०द्धश्चथ०. (12) ०रन्तर्व॑सिक्तैः. (12) J आशाद्य. (15) J ०मंकुत्तुo (23) J कुसुम०. (28) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०शलिल०. (30) J करिचo.

Page-207 :

(2) PVBKV^{1}V^{2}K^1 संमृतेषु. (2) PVBKV^{1}V^{2}K^1 oवासिता०. (6) PVBK-V^{1}V^{2}K^1 ०रवासo (7) PVBKV^{1}V^{2}K^1 oमाशक्तo. (7) PVBKV^{1}V^{2}K^1 विश्वत० (9) Tpv ०निकुरंब० (10) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}S^{1}U ०निःपत०. (20) PVBKV^{1}V^{2}K^1 संभवति. (21) PVBKV^{1}V^{2}K^1 लावन्येन. (21) PVBKV^{1}V^{2}K^1 पुन्यपरिमाणo. (27) T ०पर्यादेव.

Page-208 :

(10 11) Tpv. अणवान्तरार्थद्वीपo etc. (13) PVBKV^{1}V^{2}K^1 मासूत्यo; U आसूत्य. (15) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}J निपन्न०. (18-19) K drops ०मानो मुहुर्मुहुo. (22) K The portion oभिलक्कविहिता० is rewritten on the yellow paste applied to blur the miswritten part of the line. (23) P शाकेत०, and शा० is corrected as सा in the Ms.; BKK^1 शाकेत० (24) J ०सरव्यतां. (24) J drops सo. (27) J यं.

Page-209 :

(1) PVBKV^{1}V^{2}K^1 drop ते (1) J ते दीवी. (10) VBKV^{1}V^{2}K^1 विगलित-भिश्रोत्तरीया, (12) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}S^{1}u तमिश्रम् (13) S^{1}U आरंभन्तः, (15) BKK^1 After विस्मृतo the scribe has dropped through oversight the text from ०कमाणि (p. 209 ll. 15 ff.) to उपशान्तo (p. 210, ll. 19), thus skipping one full page of a folio, (16) PVBKV^{1}V^{2}K^1 oनिपन्नैo. (17) V o्शापगत्न. (20) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}T शुषिर० (23) PVBKV^{1}V^{2}K^1 सीतम्. (27) PVBKV^{1}V^{2}K^1 श्वतः शितपट: S^{1}U श्वेतः सितपट. (31) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}S^{1}U तमःशo.

Page-210 :

(7) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}S^{1}U oप्रसृत० (9) PVBKV^{1}V^{2}S^{1}u अवस्थाय. (20) PKK^1 oशंचय, anp शं is corrected as सं in the P Ms.: B oशंबर०. (19) KK^1 ०डिंडीरतसवलितo. (19) PVBKV^{1}V^{2}V^1 ०मुपसान्त०. (20) PVBKV^{1}V^{2}K^1 oसीतल०. (32) BKK^1 oवाव्यन्यo; (39) Tpv. oजलवृन्दo (32) PVBUV^{1}V^{2}K^1 संखादिo.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page–211 :

(3) B ०पार०. (7) Tpv. ०कतक०. (10) PVBK$V^1V^2K^1$ ०वसा० (10) Tpv. seems to read ०वामरवनलेखा०, dropping ०अरण्य० in between. (15) PVBK$V^1V^2K^1$ ०सीर्या०. (16) PVV^1V^2 ०शंस्या०. (19) P ०शसुधा०, and श० is corrected as स in the Ms. (20) PVBK$V^1V^2K^1$ निषन्नां. (20-21) P ०मंश०, and ०श is corrected as स in the Ms. (22) B इविड०. (30) PVBK-$V^1V^2K^1$ लावन्य०. (31) PVBK$V^1V^2K^1$ ०ब्बंश०.

Page–212 :

(2) PVBK$V^1V^2K^1$ ०शिंजिनीं. (5) PVBK$V^1V^2K^1$ लावन्य०. (9) PVBK-$V^1V^2K^1$ क्रसिशान० (14) P ०शरल०, and श० is corrected as स in the Ms.; BKK^1 ०शरल० (14) Tpv ०वेलयेव. (16) PVBK$V^1V^2K^1$ ०सकलं. (19) P नाम०, and ना० is corected as मा in the Ms; (20) PVBK$V^1V^2K^1$ ०निम्नंयेषु (28) Tpv. नगेन्द्रनिश्चल० etc. (31) P शेवाशया, and शे० is corrected as से in the Ms.

Page 213 :

(9–10) PVBK$V^1V^2K^1$ ०शीत्काराण. (15) Tpv. आवघ्नती. (15) S^1U ०बंध for द्वन्द्व. (15) मालभंजिकाना० (17) P शरला, and श० is corrected as स in the Ms. (19) P शशाङ्क and initial श is corrected as स in the Ms. (20) PV-शङ्ख, and श is corrected as स in the Ms. (20) PVBK$V^1V^2K^1$ ०श्रस्त०. (20) PVBK$V^1V^2K^1$ ०रन्ध्र०.

Page–214 :

(3) PVBK$V^1V^2K^1$ सीघ्रम्. (20) PVBK$V^1V^2K^1S^1$u निश्वस्य (24) PVBK-$V^1V^2K^1S^1U$ ०दुःकर० (25) PVBK$V^1V^2K^1$ ०दिण्डिमा०. (28) p ०श्रित०, and श० is corrected as स in the Ms., BKK^1 श्रुत. (30) PVBK$V^1V^2K^1S^1U$ निःपतद्भि.

Page 215 :

(2) PVBK$V^1V^2K^1$ ०वंसिक० (19) PVBK$V^1V^2K^1S^1U$ ०परिश्रव० (23) BKK ०देवतावर्त०, (24) PVK$V^1V^2K^1S^1U$ ०मंहि०. (27) PVBK$V^1V^2K^1S^1U$ निश्वास०.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page-216 :

(8) PVBKV[1]V[2]K[1] ०सिखराo (9) PVBKV[1]V[2]K[1] ०मोपवाशo. (10) PV-BKV[1]V[2]K[1] निर्गिमत्तo. (20) PVBKV[1]V[2]K[1] ०पदिसo (29) T reads अनेकराजादन dropping ०नाम० after अनेकo. (29) KK[1] ०जनितशोभैः; S[1]U जनितरूपशोभैः. Tpv. जनितशोभैः.

Page-217 :

(12) KK[1] repeat संनहतोहृत्नाभिभिः (13) J गाहयंती. (15-16) J after ०विवरमिव the text from सततo etc. to ०कुपितरामाo is dropped. J दृश्यमाना०. (19) PV-BKV[1]V[2]K[1] ०शरत्लाo (21) S[1]U ०मपश्यत्. (22) PVBKV[1]V[2]K[1] प्रविश्य.

Page- 218 :

(4) BKK[1] नदाद्रि०o (4) BKK[1] ०चन्दनo (5-6) PVBKV[1]V[2] गोसीर्ष० (12) PVBKV[1]V[2]K[1] सुद्राचारo. (14-15) PVBKV[1]V[2]K[1] ०वर्सिक०. (24) BKK[1] ०वन्दनो० (25) P सुखित, and ०खि० is corrected as षि in the Ms.; BKK[1] सुखित० (27) T प्राप्त०.

Page-219 :

(2) PVBKV[1]V[2] उपसृश्य. (2) BKK[1] ०स्तामिरमिरमत०. (9) PVB प्रवेसय.. (10) S[1]U After पश्य the whole long passage upto ०स्य (in विनिश्वस्य on p. 221 l. 7) comprising both the pages of a folio is dropped through scribal oversight (11) P शरल्ति० and शo is corrected as स in the Ms. (30) BKK[1] ०महांग० for महाहृद०

Page-220 :

(4) PVBKV[1]V[2]K[1] जाता (6) KK[1] The syllables ०निपद० are rewritten on the yellow paste applied to blur the previous miswriting. (19) PVBKV[1]V[2]K[1] सुद्रान्त०. (24) PVBKV[1]V[2]K[1] ०सुपसृत्य.

Page-221 :

(7) P ०श्रव०, B ०ठव० (7) PVBKV[1]V[2]K[1]S[1]U विनिश्वस्य. (18) PVBKV[1]V[2]K[1] ०विश्वस्त०.(18) KK[1] The portion in the previous lines from ०र्थोधरामधः etc...upto ०मक्षिप० (l. 19) repeated through scribal oversight is blurred with yellew paste. (19) PVBKV[1]V[2]K[1] सश्वदा०. (22) Pmg व्यर्थकृत० for ०संहृत०

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

०संहृत० (30) PVBKV¹V²K¹S¹U निःकाशिता.

Page-222

(3) शिक्षा, and शि० in corrected of सि in the ms. (6) U झर्हिति. (9) PVBK V¹V²K¹ ०शकुदा० (15) PVBKV¹V²K¹ ०निषन्ना० (16) KK¹ The portian from ०खना etc. upto ०वस्थामिमां (17) rewritten on the yellow paste applied on the line to blur the previous miswriting (22) PKK¹ ०माखाशयता; B ०माश्वाशयता. (23) PVBKV¹V²K¹ ०माश्रितव्यम्०

Page-223 :

(6) P ०शरला०, and श० in correctd an स in the Ms; BKK¹ ०शरला०. (9) PVBKV¹V²K¹ ०प्रनष्ट०. (20) PVBKV¹V²K¹S¹U ०राविःकृत०. (3) Tpv. विद्याधराधमजन.

Page-224 :

(9) PVBKV¹V²K¹ ०माशुत्य; U माश्रित्य.

Page-225 :

०शरिश, and श० in corrected on स in the Ms.(25) PVBKV¹V²K¹ ०पेशल: (26) PVBKV¹V²K¹ प्रायसो०. (30) PVBKV¹V²K¹ शाकेत. (4) PVBKV¹V²K¹ ०शुद्धान्त. (6) PVBKV¹V²K¹ हष्ट०, (20) VBKV¹V²K¹ drop स० (24) p ०पशृत्य and० शृ० is corrected as स in the ms. (29) PVBKV¹V²K¹ निषन्न०. (29) BKK¹ वचना० (31) J ०शुंदर्या:

Page-227 :

(5) P शकम्प०, and श० in corrected as स in the ms., BKK¹ शाकम्पमवदत् (15) PVBKV¹V²K¹ निश्वस्य; S¹U निश्वस्य. (19) P तदनुशरणम्, and ०श० is corrected as स in the ms., BKK¹ तदनुसरणम्, (29) PVBKV¹V²K¹ ०पाष्णि०.

Page-228 :

०प्रश्नं. (9) PVBKV¹V²K¹ शुक. (12) The. ०अभान्तसौधाग्र० etc. (14) S¹U चितानां विना. (15) PVBKV¹V²K¹ ०सुच०. (15) PVBKV¹K²K¹S¹U समुच्छ्रता

Page-229 :

(2) PVBKV¹V²K¹ ०शौध०. (3) PVBKV¹V²K¹ ०क्षुन्न०. (7) PVBKV¹ V²K¹ शुचितं. (9) BKK¹ तायं. (16) PVBKV¹V²K¹ सुष्यंति. (22) PVBK-V¹V²K¹ ०मुपशृत्य (24) The. ०मभिगत० (27) PVBKV¹V²K¹ विनिसृत्य,

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page–230 :

(7) PVBKV^{1}V^{2}K^1 oप्रशंशा० (14–15) Tpv. सर्वतोऽप्येव वारितगति० etc. (23) PVBKV^{1}V^{2}K^1 oसैल० (23) J oस्टा०

page–231 :

(2) PVBKV^{1}V^{2}K^1 संबाध्यमान० (6) PVBKV^{1}V^{2}K^1 oनिर्नियाय; U drops ब्याय. (8) PVBKV^{1}V^{2}K^1 उपजातमान (11) PVBKV^{1}V^{2}K^1 श्रुता०. (12) PVBKV^1-V^{2}K^1 oसम्बद० (14) PVBKV^{1}V^{2}K oनिषन्न०. (17) PVBKV^{1}V^{2}K शाकेत० (19) oरूपश्रुत्य; The oउपशृत्य. (25) PVBKV^{1}V^{2}K^1 oसवर्न्नी० (27) PVBKV^{1}V^{2}K^1 शुचिर०

Page–232 :

(1) PVBKV^{1}V^{2}K सस्व०. (13) PVBKV^{1}V^{2}K^1 विनिश्वस्य० (17) S^{1}U ०दुरं परि०. (25) T विश्वज्य.

Pag–233 :

PVBKV^{1}V^{2}K^1 The श्रुता० (11) PVBKV^{1}V^{2}K^1 oस्नुखा; B oस्तुखा.

Page–234 :

(6) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०दुपश्रुत्य. (7) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०दाविःकृत० (8) PVBK-V^{1}V^{2}K^1 oनिःकृप: (12) PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०वासुसुक्षणिमश्राक्षुः; S^{1}U Tpv. ०माश्राक्षु:

Page–235

(1) P शकल०, and श० in corrected as स in the ms. (2) J योऽनल्प०: S^{1}U य एवानल्प०. (13) PVBKV^{1}V^{2}K^1 पुन्य० (16) Tpv. ०अपवर्गमार्गमृ०. (2) S^{1}U oत्यमा त्युदीर्य०. (30) PVBKV^{1}V^{2}K^1 वसीकृत०

Page–236 :

PVBKV^{1}V^{2}K^1 ०पुन्यैः (2 P समाश्वाशय, and oश० is corrected as स in the ms.; BKK^1 समाश्वास्सय. (2) P श्वामि०, and श्वा० in corrected as स्वा in the ms.; BKK^1 श्वामि०. (13) P आशीन, and शी० is corrected as सी in the ms. BKK^1 आशीन० (20) PVBKV^{1}V^{2}K^1 संसि. (29) BKK^1 ०प्रोषिहराग०

Page–237 :

(22) PVBKV^{1}V^{2}K^1 oदंशु०. (23) PVBKV^{1}V^{2}K^1 विस्वमाम्विनीo (26) P शाकेत०, and शा० is corrected as सा in the Ms

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Page–238 :

(5) BKK¹ शिञ्याप्रo. (7) P वंदमाला, corrected as वंदनमाला in the Ms.; (9) PVBKV¹V²K¹ o श्रावणo (9) PVBKV¹V²K¹ oसुचि. (11) PVBKV¹V¹K¹ oपिष्टo (24) PBKK¹ oकोसo (25) शम्पा, and श० is corrected as स in the Ms. (25) BKK¹ o°सम्पाo.

Page–239 :

(13) PVBKV¹V²K¹ oपिष्टo

Page–240 :

(12) PVBKV²V²K¹ oमिन्दुनीलo. (24) BKK¹ पण्डo.

Page–241 :

(5) PVBKV¹V²K¹ निसश्वास.; (27) PBVKV¹V²K¹ विशरo. (28) PVBKV¹V²K¹ पुन्यo

Page–242 :

(1) PVBKV¹V²K¹ शाकेतo. (11) S¹U oमहत्पारसंसार. (14) Tpv. oमुच्छारितo (21) PVBKV¹V²K¹ शाकेतo (23) PVBKV¹V²K¹ oसुचिताo (26) PVBKV¹V²K¹ उपशुतां. (21) P oतीतo.

Page–243 :

(3) PVBKV¹V²K¹ विनिशृत्य; S¹U विनिशृत्य (21) PVBKV¹V²K¹ विषन्न.

Page–244 :

(3) BKK¹ oमन्वरे (19) PVBKV¹V²K¹ oपशुत्य (25) PVBKV¹V²K¹ समाशृतेन (9–11) B drops the text from oपण्यनारी...etc. upto कृतवारणाo; K drops the text from o°ण्यनारी...etc. upto मग्नताभूय.

Page–245 :

(10) PVBKV¹V²K¹ निःपन्दo (28) PVBKV¹V²K¹ गृहूनाo

Page–246 :

(2) PVBKV¹V²K¹ सबरीत्र (3) T स्वपातo (6) PVBKV¹V²K¹ oबिशिनीo (8)

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

P ०शतत०, and श० is corrected as स in the Ms.; BKK^{1} ०सतत. (14) PVBKV^{1}V^{2}K^{1} स्वस्तन' (23) PVBKV^{1}V^{2}K^{1}S^{1}U ०निःक्रम्य (24) S^{1}U ०श्रेष्ठ० (24) पृष्टै०. (25) PVB मकुट'; KK^{1} मकूट' (31) PVBKV^{1}V^{2}K^{1} शुभाषितानि.

Page-247 :

(7) PVBKV^{1}V^{2}K^{1} सूचिता०. (10) Tpv. द्रम्बुकम्०. (20) PVBKV^{1}V^{2}K^{1} कांचिदै०. (29) PVBKV^{1}V^{2}K^{1} त्रिपिष्टपा.

Page-248 :

(5-6) PVBKV^{1}V^{1}K^{1} लावन्येन (6) P निदेश०, but ०दे० is corrected as ०र्ध० in the Ms.; V निर्देश; BKK^{1} निर्दिश०. (20) PVBKV^{1}V^{2}K^{1} दपशते (29) PVKV^{1}V^{2}K^{1} ०सेमुखी०; B ०सेमुखा०.

Page-249 :

(10) PVBKV^{1}V^{2}K^{1} Tpv. विकास (14) PVBKV^{1}V^{2}K^{1} ०कन्य. (15) PV-BKV^{1}V^{2}K^{1} निषन्नां. (25) PVBKV^{1}V^{2}K^{1} निषन्ना.

Page-250 :

(7) PVBKV^{1}V^{2}K^{1} सर्व्यां (7) PVBKV^{1}V^{2}K^{1} निषन्नस्य. (27) BKK^{1} स्त्रय.

Page-251 :

(1) Tpv, seems to read केकिहंसादि etc. (2) PVBKV^{1}V^{2}K^{1} ह्रदेण. (2) PVBKV^{1}V^{2}K^{1} शून्यमान०. (5) PVBKV^{1}V^{2}K^{1} प्रविस्य (12) PVBKV^{1}V^{2}K^{1} स्वश्रु (12) Tpv. विक्षितघर'

Page-252 :

(4) S^{1}U शेषर०. (5) S^{1}U द्रमडेश्वर० (6) B पदे सुलभ० etc. dropping the repitition of पदे (8-9) Tpv. seems to drop च after कदाचित.

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org